

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

İÇİNDEKİLER

(1)

Prof. Dr. İsmail BAKAN; Arş. Gör. İnci Fatma DOĞAN; Buket SEZER
ÖRGÜTSEL USTALIK ve ÖRGÜTSEL ÖĞRENME ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI
*THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL AMBIDEXTERITY AND ORGANIZATIONAL
LEARNING: AN EMPIRICAL STUDY*

SAYFA 10

(2)

Yrd. Doç. Dr. Fuat UÇAR
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA KADIN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA BİR ÖRNEK:
İZMİR YARDIM SEVENLER DERNEĞİ
*AN EXAMPLE TO WOMEN'S NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION DURING THE SECOND WORLD
WAR: IZMIR SOLIDARITY ASSOCIATION*

SAYFA 18

(3)

Yrd. Doç. Dr. Gönül KONAKAY; Öğr. Gör. Nurcan GÜNCE;
Yrd. Doç. Dr. Arzu YÜCE MORKOYUNLU; Okutman Banu ERGEN
ÇEVRESEL MALİYETLER: ÇİMENTO SANAYİNDE BİR UYGULAMA
ENVIRONMENTAL COSTS: AN APPLICATION IN THE CEMENT INDUSTRY

SAYFA 27

(4)

Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY
*INEFFICIENCY INDICATORS IN EDUCATIONAL ORGANIZATION
EĞİTİM ÖRGÜTÜNDE ETKİSİZLİK GÖSTERGELERİ*

SAYFA 35

(5)

Doç. Dr. Vural ÇAĞLIYAN; Yrd. Doç. Dr. Ramazan GÖRAL
ULUSLARARASI TURİZM REKABETÇİLİĞİ VE TURİZMİN EKONOMİK ETKİSİ ÜZERİNE BİR
DEĞERLENDİRME
*AN EVALUATION ON INTERNATIONAL TOURISM COMPETITIVENESS AND ECONOMIC IMPACT OF
TOURISM*

SAYFA 45

(6)

Arş. Gör. Sudan ALTUN
ALTIN ÇAĞIN ALTIN ŞAİRİ ŞOTA RUSTAVELİ VE MECNUNLUK “AŞK, AKILLA ANLAŞILMAZ;
YÜREKTE YAŞANIR.”
*GOLDEN AGE AND GOLDEN POET SHOTA RUSTAVELI “MIJNUROBA - LOVE IS NOT UNDERSTOOD
BUT ALIVE.”*

SAYFA 54

(7)

Yrd. Doç. Dr. İtir ERKAN, Yüksel İLİK, Prof. Dr. H. Cüneyt ULUTİN
ACİL LABORATUVARLARINDAN REDDEDİLEN KAN ÖRNEKLERİNİN HASTA HAKLARI
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*
*EVALUATION OF REJECTED SAMPLES FROM EMERGENCY LABORATORIES WITH A FOCUS ON
PATIENT RIGHTS*

SAYFA 63

(8)

Canan AKSOY, Yrd. Doç. Dr. İtir ERKAN, Prof. Dr. H. Cüneyt ULUTİN

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

**SAĞLIK TURİZMİ'NİN İDARİ VE ETİK AÇIDAN İNCELENMESİ: ÖZEL HASTANE
YÖNETİCİLERİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA***

**ADMINISTRATIVE AND ETHICAL ANALYZE OF THE HEALTH TOURISM: A STUDY OF THE PRIVATE
HOSPITAL MANAGERS**

SAYFA 68

(9)

Doç. Dr. Damla BULUT

**TÜRKİYE'DEKİ MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ EĞİTİMİNDE
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ UYGULAMA MODELİ ÖNERİSİ**

**A SUGGESTION FOR APPLICATION MODEL OF TOTAL QUALITY MANAGEMENT IN MUSIC TEACHER
TRAINING IN TURKEY**

SAYFA 73

(10)

Av. İbrahim GÜL (Attorney at Law. İbrahim Gül)

Doç. Dr. Sait YILMAZ (Assoc. Prof. Dr. Sait Yılmaz)

**TÜRKİYE'DE BÜROKRATİK ELİTİZMİ ANLAMAK, PDY (FETÖ) VE YARGI İLİŞKİSİ
UNDERSTANDING BUREAUCRATIC ELITISM, RELATIONSHIP BETWEEN PDY AND JUDICIAL
STRUCTURE**

SAYFA 78

(11)

Öğr. Gör. Kübra Deren EKİCİ

**ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE PLÜRALLİZM YAKLAŞIMI
PLURALISM APPROACH IN INTERNATIONAL RELATIONS**

SAYFA 91

(12)

Doç. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY; Yunus GÜLER

**TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜNDE KURT, AT ve KARTAL SEMBOLİZMİ
WOLF, HORSE AND EAGLE SYMBOLISM IN TURKISH POLITICAL CULTURE**

SAYFA 95

(13)

Mircavid HƏSƏNOV Ağakərim oğlu

**ÜNİVERSİTELERDE BİZNES-İNKUBATORLARIN İNNOVATİF İNKİŞAF STRATEGİYASI
THE STRATEGY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE BUSINESS INCUBATORS IN
UNIVERSITIES**

ÜNİVERSİTELERDE BİZNES-İNKUBATORLARIN YENİLİKÇİ KALKINMA STRATEJİSİ

SAYFA 101

(14)

Arş. Gör. Ersin SAVAŞ; Yrd. Doç.Dr. Vahit CELAL

**İSLAM DÜNYASINDA FELSEFİ HAREKETLER
PHILOSOPHY MOVEMENTS IN ISLAMIC WORLD**

SAYFA 106

(15)

**Doç. Dr. Hasan Latif; Fatma Büşra Polat; Samet Özdemir; Vjosa Hajrullahu; Teymur Sarkhanov; Braima
Djamanca**

**YÖNETİM VE ORGANİZASYON BİLİM DALINDA YÜRÜTÜLEN LİSANSÜSTÜ TEZLERDE
ARAŞTIRMA YERİ SEÇİMİ SORUNSALI**

**RESEARCH PLACE SELECTION PROBLEMATIC IN MANAGEMENT AND ORGANIZATION GRADUATE
THESIS**

SAYFA 110

(16)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

**1960 SONRASI TÜRK SAĞLIK PERSONELİ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
AN ASSESSMENT ON THE TURKISH HEALTH STAFF POLICY AFTER 1960'S**

SAYFA 119

(17)

Yrd. Doç. Dr. Ensar YILMAZ

**NECMETTİN HACİEMİNOĞLU'NDA TÜRKİYE'NİN AYDIN SORUNSALI
TURKEY'S QUESTION OF INTELLECTUALS ACCORDING TO NECMETTİN HACİEMİNOĞLU**

SAYFA 125

(18)

Dr. Zeyyat BANDEOĞLU

**SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ULUSLARARASI ÇATIŞMA ve KRİZLERDEKİ ROLÜ
THE ROLE OF THE NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN INTERNATIONAL CONFLICTS AND
CRISIS**

SAYFA 137

(19)

Dr. Hamza YILDIRIM

**İSRA SURESİ AHLAK MUHTEVALI AYETLERİN BELAGAT YÖNÜNDE TAHLİLİ VE BUNUN
KURAN İRŞADINDAKİ TESİRİ
THE MORALITY OF-CONTENTS SURA ISRA VERSES DEFINITIONS FROM BELAGAT AND HIS
INFLUENCE OF NOTIFICATION QURAN**

SAYFA 148

(20)

Öğr. Gör. Mammadali MAMMADALİYEV

**MÜZİK BAĞLAMINDA ŞEFLİK MERTEBESİNİN TEMEL ESASLARI
THE BASIS OF THE DEGREE OF CONDUCT IN MUSIC CONTEXT**

SAYFA 164

(21)

Öğr. Gör. Mehriban AĞAYEVA

**PİYANO EĞİTİMİNDE DOĞRU OTURUŞ ve EL POZİSYONLARININ İCRACI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
THE EFFECTS OF RIGHT SITTING AND HAND POSITIONS ON THE PERFORMER**

SAYFA 168

(22)

Arş. Gör. Ekrem KOÇ

**FURÛ FİKİH LİTERATÜRÜNDE CEVÂZ VE İLGİLİ KAVRAMLAR
PERMISSIBILITY AND RELATED CONCEPTS IN THE LITERATURE OF FURU FİQH**

SAYFA 172

(23)

Assoc. Prof. Dr. Abuzar BAGIROV

**МОСКОВСКИЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ТЮРКОЛОГ – ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ТУРЕЦКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ**

**MOSKOVALI AZERBAIJANIAN TÜRKOLOG - TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMACISI
MOSCOW - AZERBAIJANIAN TURKOLOG - TURKISH LITERATURE RESEARCHER**

SAYFA 180

(24)

Yrd. Doç. Dr. Hepşen OKAN

**MÜZİK İCRASINDA ZAMANLAMA BECERİLERİNE İLİŞKİN İCRA EĞİTİMCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ
VIEWS OF INSTRUCTORS FOR TIMING SKILLS IN MUSIC PERFORMANCE**

SAYFA 185

(25)

Uzm. Fatih BECER

MODERNLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK BUNALIMI: İKTİBAS HUKUKU İLE BİR ANALİZ

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

IDENTITY CRISIS IN MODERNIZATION PERIOD: AN ANALYSIS WITH QUOTATION LAW
SAYFA 193

(26)

Yrd. Doç. Dr. M. Fazıl HİMMETOĞLU

ESKİ ÇAĞDA ÇİFT BAŞLI KARTAL SEMBOLÜ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME(
Mezopotamya, Anadolu, Orta Asya)

A BRIEF EVALUATION ON THE DOUBLE HEADED EAGLE SYMBOL IN THE OLD AGE (Mesopotamia,
Anatolia, Central Asia)

SAYFA 199

(27)

Mustafa Hulki CEVİZOĞLU

GOFFMAN'I OKUMAK: SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİ SOSYOLOJİ ÜZERİNE İKİ MAKALE
İNCELEMESİ VE ELEŞTİRİSİ

READING GOFFMAN: TWO ARTICLE REVIEW AND CRITIQUE ON SYMBOLIC INTERACTIVE
SOCIOLOGY

SAYFA 206

(28)

Dr. Murat AKYÜZ; Öğr. Gör. Dr. Bayram TOPLU

ASYADA BİR KADIN TEZKİRECİ (DR. Şefika YARKIN)

A WOMAN BIOGRAPHER IN ASIA (DR. Shefika YARKIN)

SAYFA 212

(29)

Öğr. Gör. Hande ÖZOLGUN

TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNDE MUHASEBE İŞLEMLERİ VE MARMARA EREĞLİSİ TARIM
KREDİ KOOPERATİF ÖRNEĞİ

ACCOUNTING PROCEDURES IN AGRICULTURE CREDIT COOPERATIVES AND MARMARA EREĞLISI
AGRICULTURAL CREDIT COOPERATIVE EXAMPLE

SAYFA 217

(30)

Dr. Mustafa HATTAPOĞLU

RESTORASYON İNŞAAT PROJELERİNDE MALİYET HESAPLAMALARININ GÜVENİLİRLİĞİNİ
ETKİLEYEN NEDENLER

FACTORS AFFECTING RELIABILITY OF COST ESTIMATIONS IN RESTORATION PROJECTS

SAYFA 227

(31)

Uzm. Eylem SAYIN

KAMU YÖNETİMİNİN GİZLİ KESİTİ KAMERALİST EKOL VE ÖNCÜLERİ

THE HIDDEN SECTION CAMERALIST ECHOLE AND PIONEERS OF PUBLIC ADMINISTRATION

SAYFA 235

(32)

Tekin YEKEN, Tahir Serkan IRMAK, Arzu MORKOYUNLU YÜCE

KÖRFEZ (KOCAELİ) KIYI AKİFERLERİNDE TİPİK TUZLUSU GİRİŞİM RİSKİNİN ÖZDİRENÇ
YÖNTEMİ İLE BELİRLENMESİ

DETERMINATION OF RESISTIVITY METHOD WITH THE USE OF TYPICAL SALTWATER INTRUSION
RISK IN COASTAL AQUIFERS OF KÖRFEZ (KOCAELI)

SAYFA 242

(33)

Prof. Dr. Serikbay YDYRYS, Dr. Kanat YDYRYS

ÇİN'İN ENERJİ POLİTİKASINDA RUSYA'NIN YERİ

THE PLACE OF RUSSIA IN CHINA'S ENERGY POLICY

SAYFA 249

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(34)

Prof. Dr. Serikbay YDYRYS, Dr. Malika MUNAŞİPOVA, Öğr. Gör. Guldana TEMİRBAYEVA
ÜNİVERSİTEDE ETKİLİ KURUM KÜLTÜRÜ VE KURUMSAL İMAJIN ÖNEMİ
EFFECTIVE CORPORATE CULTURE IN UNIVERSITY AND THE IMPORTANCE OF CORPORATE IMAGE
SAYFA 256

(35)

Yrd. Doç. Dr. Seda ÖZ YILDIZ
ATAERKİLLİK, HEGEMONİK ERKEKLİK ve POLİSLİK: KAVRAMSAL BİR BAKIŞ
PATRIARCHY, HEGEMONIC MASCULINITY AND POLICING: A CONCEPTUAL ANALYSIS
SAYFA 261

(36)

i.e.n., Dosent. Gülşən MUSTAFAYEVA Mustafa qızı
MİLLİ İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA STRATEJİ YOL XƏRİTƏSİNİN İSTİQAMƏTLƏRİ ÜZRƏ
REGIONAL İDARƏÇİLİK PROBLEMLƏRİ
ON THE REGIONAL STRATEGIC DIRECTIONS ROADMAP FOR DEVELOPMENT OF NATIONAL
ECONOMY MANAGEMENT PROBLEMS
SAYFA 268

(37)

Uzm. Sevgi BAYAT
MAARİFÇİ, YAZAR, GAZETECİ, HEKİM. AZERBAYCAN'IN ÇOK YÖNLÜ LİDERİ; NERİMAN
NERİMANOV
EDUCATOR, AUTHOR, JOURNALIST, DOCTOR, VERSATILE LEADER OF AZERBAIJAN: NERİMAN
NERİMANOV
SAYFA 274

(38)

Prof. Dr. Menşure KOLÇAK; Arş. Gör. Taha ARPA
VERGİ GELİRLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ *TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1976-2016)
RELATIONSHIP BETWEEN TAX INCOME AND ECONOMIC GROWTH *THE CASE OF TURKEY (1976-
2016)
SAYFA 279

(39)

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL; Uzm. Sezgin ERDEM
TÜRK TOPLUMUNDA HEGEMONİK ERKEKLİĞİN İNŞASINDA TOPLUMSAL SÜREÇLERİN ROLÜ
THE ROLE OF THE SOCIAL PROCESS ON HEGEMONIC MANHOOD IN TURKISH SOCIETY
SAYFA 290

(40)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa METE
TÜRK DÜNYASI EKONOMİK BİRLEŞME MODELİ
TURKISH WORLD ECONOMIC INTEGRATION MODEL
SAYFA 300

(41)

Selami Özcan; Serhat Ata; Deniz Avarcan; Ömer Faruk Yıldırım; Tolga Yıldırım
E-TİCARETTE SATIN ALMA DAVRANIŞI VE FORUM KULLANICILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
THE PURCHASING BEHAVIOR IN E COMMERCE AND A RESEARCH ON FORUM USERS'
SAYFA 309

(42)

Yrd. Doç. Dr. Elçin YAZICI
OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZ-YETERLİK İNANÇLARININ
İNCELENMESİ (KKTC ÖRNEĞİ)
INVESTIGATION OF SELF-QUALIFICATIONS OF PRESCHOOL EDUCATION TEACHER CANDIDATES
(TRNC SAMPLE)

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

SAYFA 319

(43)

Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN Öğr. Gör. İsmail BİLGİÇLİ
YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDE YÖNETSEL HATA VE SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
A RESEARCH ON SUGGESTIONS FOR ADMINISTRATIVE ERROR AND PROBLEMS IN FOOD AND
BEVERAGE BUSINESS

SAYFA 327

(44)

Doç. Dr. Şükrü NİŞANCI
KALKINMANIN ALTERNATİF MALİYETLERİNİ AZALTMADA BİR SOSYAL SİYASET KURUMU
OLARAK AHİLİK
AHILIK AS AN ALTERNATIVE SOCIAL POLICY INSTITUTION FOR REDUCING ETERNALITIES OF
DEVELOPMENT

SAYFA 335

(45)

Doç. Dr. Hezi EYNALOV; Pınar TOPÇU
TÜRKİYE’NİN ORGANİK TARIM BİRİKİMİNİN AZERBAJCAN’DA BU ALANIN GELİŞİMİNE
SAĞLAYACAĞI MUHTEMEL KATKILAR
POTENTIAL CONTRIBUTIONS OF TURKEY’S EXPERIENCE IN ORGANIC AGRICULTURE TO THE
DEVELOPMENT OF THIS SECTOR IN AZERBAIJAN

SAYFA 344

(46)

Fatih ASLAN
TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE SANAYİ DEVRİMİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ
BASIC DYNAMICS OF INDUSTRIAL REVOLUTION IN HISTORICAL PROCESS

SAYFA 355

(47)

Yrd. Doç. Dr. Sefer GÜMÜŞ (Sorumlu Yazar)
Miraç AĞLAÇ, Sefer GÜMÜŞ, Birol Erdem, Gökhan ÖNER
BİLGİ TEKNOLOJİLERİ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARIN SATIN ALMA DAVRANIŞLARINA SOSYAL
MEDYANIN ETKİSİ
THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN FACTORS AFFECTING CONSUMER PERCEPTION OF INFORMATION
TECHNOLOGY INDUSTRY

SAYFA 361

(48)

Yrd. Doç. Dr. Haluk YÜCEL
YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ UD DERSLERİNİN İŞLEYİŞİNDE METOT VE MEŞK
SİSTEMİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA
A RESEARCH ABOUT THE “MESCHK” AN THE METHOD SYSTEM USED TO TEACH OUD IN HİGHER
EDUCATION İSTITUTIONS

SAYFA 374

(49)

Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ
JEAN JACQUES ROUSSEAU VE DEDE KORKUT’U –ERKEN- ÇOCUKLUK BAĞLAMINDA
KARŞILAŞTIRMAK
COMPARING JEAN JACQUES ROUSSEAU TO DEDE KORKUT IN THE CONTEXT OF EARLY
CHILDHOOD

SAYFA 383

(50)

Dr. Murat AKYÜZ

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

KIRGIZLAR VE HAZARİSTAN (HAZARACAT) HAZARALARI ARASINDA NEVRUZ KÜLTÜRÜ VE GELENEKLERİ

NEWROZ CULTURE AND CUSTOMS AMONG THE KYRGYZS AND HAZARISTAN (HAZARAJAT)

HAZARAS

SAYFA 390

(51)

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ACAR

SÜRDÜRÜLEBİLİR DESTİNASYON YARATMA KAPSAMINDA IHLARA YÖRESİNİN CITTASLOW İÇİN UYGUNLUĞUNUN İNCELENMESİ

CREATING CONTEXT OF SUSTAINABLE DESTINATION INVESTIGATION OF CONFORMITY FOR CITTASLOW OF IHLARA REGION

SAYFA 396

(52)

Arş. Gör. Dr. Özlem SÖKMEN GÜRÇAM

DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA YÖNELİK VERGİ TEŞVİK POLİTİKALARI: TÜRKİYE

TAX INCENTIVE POLICIES FOR INTENTIONAL FOREIGN CAPITAL INVESTMENTS: TURKEY

SAYFA 405

(53)

Arş. Gör. Ümit ŞENGEL; Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN

BİTLİS İLİNİN EKONOMİK KALKINMASINDA TURİZMİN ROLÜ VE ÖNEMİ

THE ROLE AND THE IMPORTANCE OF TOURISM IN ECONOMIC DEVELOPMENT OF BITLIS PROVINCE

SAYFA 414

(54)

Ayşegül KAYA

ÖRGÜTLERDE GÖRÜLEN SOSYAL HASTALIKLARIN İYİLEŞTİRİLMESİNDE İNSAN KAYNAKLARI UYGULAMALARININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ

ENABLING THE ELIMINATION OF SOCIAL DISEASES TO BE HUMAN RESOURCES PRACTICES IN ORGANIZATIONS

SAYFA 422

(55)

Prof. Dr. Yusuf KADERLİ; Yrd. Doç. Dr. Mustafa DOĞANER; Hatice BAŞKAYA

BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN FİRMALARIN YENİ İŞ İLİŞKİSİ DUYURULARININ HİSSE SENETLERİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ KISA VADELİ ETKİSİNİN OLAY ETÜDÜ İLE İNCELENMESİ

AN ASSESSMENT OF SHORT-TERM EFFECTS OF NEW BUSINESS ASSOCIATION ANNOUNCEMENTS OF COMPANIES IN BORSA İSTANBUL ON STOCK PRICES THROUGH EVENT STUDY

SAYFA 429

(56)

Yrd. Doç. Dr. Mahire ÖZÇALIK

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGESİNİN KALKINMASINDA TURİZM'İN ÖNEMİ VE PEYZAJ AÇISINDAN İRDELENMESİ

THE IMPORTANCE OF THE TOURISM ON THE DEVELOPMENT OF THE EAST TURKISTAN REGION AND ITS STUDYING IN THE VIEW OF THE LANDSCAPE ARCHITECTURE

SAYFA 436

(57)

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZALP

HACI BEKTAŞ-I VELİ VE HUMANİZM ANLAYIŞI

HACI BEKTAŞ-I VELİ AND HUMANISM CONCEPT

SAYFA 441

(58)

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Dr. Masud MUSAYEV

***PALESTIN-ISRAEL RELATIONS DURING YASSER ARAFAT AND ITS EFFECT ON THE WORLD
YASER ARAFAT DÖNEMİNDE FİLİSTİN İSRAİL İLİŞKİSİ VE DÜNYA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
SAYFA 446***

(59)

Dr. İbrahim YILMAZ

***VAKIF ESERLERİNİN ONARIMINDA OSMANLI DÖNEMİ VE GÜNÜMÜZDE KULLANILAN ONAY
SÜREÇLERİ
APPROVAL PROCESSES USED IN THE OTTOMAN PERIOD AND NOWADAYS IN THE REPAIR OF
FOUNDATION WORKS
SAYFA 456***

(60)

Doç. Dr. Muhteşem BARAN

***STRESS SOURCES OF GENERATION Y IN TURKEY AND MANAGEMENT OF GENERATION Y
TÜRKİYE'DE Y KUŞAĞININ STRES KAYNAKLARI ve Y KUŞAĞININ YÖNETİMİ
SAYFA 470***

(61)

Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK; Perihan KARAKAYA

***BURSA İLİ KELES İLÇESİ GELENEKSEL KADIN ÖZEL GÜN GİYİM KUŞAM ÖZELLİKLERİ
BURSA RIVER KELES LOCATION TRADITIONAL WOMEN SPECIAL DAY CLOTHING SPECIFICATIONS
SAYFA 485***

(62)

Yrd. Doç. Dr. Elif GÜNERİ YÖYEN; Ali HAYDAR ÖZGÜN

***İNTERNET BAĞIMLILIĞINDA KİŞİLİK YAPISI, BENLİK SAYGISI VE SAVUNMA
MEKANİZMALARININ YORDAYICILIĞI
PREDICTABILITY OF PERSONALITY, SELF-ESTEEM AND DEFENSE MECHANISMS IN INTERNET
ADDICTION
SAYFA 492***

(63)

Yrd. Doç. Dr. Serdar YILMAZ

***TURGUT ÖZAL'DAN ABDULLAH GÜL'E NURSULTAN NAZARBAYEV'İN DEĞİŞEN TÜRKİYE
SÖYLEMİ
NAZARBAYEV'S CHANGING TURKEY DISCOURSE FROM TURGUT OZAL TO ABDULLAH GUL
SAYFA 501***

***GENEL BİLGİLER ve DERGİ YAZIM KURALLARI
SAYFA 510***

(1)

Prof. Dr. İsmail BAKAN¹; Arş. Gör. İnci Fatma DOĞAN²; Buket SEZER³
ÖRGÜTSEL USTALIK ve ÖRGÜTSEL ÖĞRENME ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN
ARAŞTIRMASI

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL AMBIDEXTERITY AND
ORGANIZATIONAL LEARNING: AN EMPIRICAL STUDY

ÖZ

Bu çalışma, örgütsel ustalık ile örgütsel öğrenme arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla, öncelikle çalışmanın teorik kısmı üzerinde durulmuş, daha sonra ise araştırma bulguları sunulmuştur.

Çalışmanın uygulama kısmında örgütsel ustalık ve örgütsel öğrenme arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla, Kahramanmaraş ilinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde üst, orta ve alt kademede bulunan yöneticiler ile firma sahipleri olmak üzere toplamda 142 katılımcı üzerinde bir anket çalışması yapılmıştır. Alan araştırmasından elde edilen bulgular, örgütsel ustalık ve örgütsel öğrenme arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Ustalık, Örgütsel Öğrenme.

ABSTRACT

This research has been done to examine the relationship between organizational ambidexterity and organizational learning. Firstly, the theoretical part of research was presented, then, findings of the empirical research were presented.

In the empirical research part, in order to test the relationship between organizational ambidexterity and organizational learning, a survey study was conducted on totally 142 participants including senior, mid-level and junior administrative officer operating in various sectors in the province of Kahramanmaraş. Findings obtained from field study indicate that there is a significant and positive relationship between organizational ambidexterity and organizational learning.

Keywords: Organizational Ambidexterity, Organizational Learning.

¹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ibakan63@hotmail.com, Kahramanmaraş/TÜRKİYE.

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, ikurtulgan@gmail.com, Kahramanmaraş/TÜRKİYE.

³ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, buketsezer86@gmail.com, Kahramanmaraş/TÜRKİYE.

1. GİRİŞ

Günümüzdeki örgütlerin sıkça karşılaştıkları sorunlar arasında ürün yaşam döngüsünün kısa olması, çevre ve pazar koşullarının dinamik olması, yeterli esneklikten yoksun olunması gibi örgütler arasındaki rekabet dengelerini sarsan konular yer almaktadır (Javier vd., 2014: 72). Örgüt yöneticilerinin en önemli görevi ise, işletme iç ve dış çevresinde meydana gelen bu değişikliklerin ve belirsizliklerin kaynaklarının ne olduğunu anlamak ve bu sorunlara çözüm bulma yöntemleri geliştirmektir (Tekin ve Zerenler, 2012: 59). Örgütsel ustalık kavramı da bu noktada bir taraftan mevcut durumu korurken, diğer taraftan gelecekte baş gösterebilecek olası olaylara karşı etkin ve her zaman hazırlıklı olma stratejisini dengeli olarak yürütebilme becerisi (Birkinshaw ve Gibson, 2004: 47) gerektirdiğinden, önemli bir işletme stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Örgütlerin temel üretim faktörü olan bilginin kazanılması, bu bilgiye bazı eklemelerin, eksiltmelerin ya da değişikliklerin yapılması sürecini ifade eden örgütsel öğrenme ise son zamanlarda yukarıda bahsedilen koşullar altında örgütlerin var olma yarışında mutlaka sahip olmaları gereken bir yetkinlik olarak kabul görmektedir (Koç, 2009: 152).

2. ÖRGÜTSEL USTALIK KAVRAMI

Günümüzde faaliyet gösteren örgütlerin, hem buldukları pazarda başarılarını sürdürmek için gerekli olan hem de temel menfaatlerine katkı sağlayacak olan araştırmacı ve faydacı stratejileri uygulamaya ihtiyaçları vardır. Faydacı strateji içeren girişimler, örgütün mevcut yeteneklerinden maksimum fayda elde etmeyi kapsarken; araştırmacı stratejiler ise örgütün yapısına uyum sağlayabilecek yeni yöntemlerin araştırılmasını kapsamaktadır (Javier vd., 2014: 72). Örgütün araştırmacı ve faydacı olma özelliğini kimi araştırmacılar bir strateji olarak değerlendirirken; bazı araştırmacılar ise bu özelliği bir yetenek, beceri veya ustalık (O' Reilly ve Tushman, 2013: 15; Birkinshaw ve Gibson, 2004: 47;) faaliyet (Auh ve Menguc, 2005: 1654; Chen ve Katila, 2008: 201), inovasyon (Raisch vd., 2009: 685), ya da örgütsel ustalığın iki boyutu olarak ele almayı tercih etmektedirler (Cao vd., 2009: 3; He ve Wong, 2004: 483). Araştırmacı ve faydacı kavramlarının anlamlarından ise örgütsel ustalık kavramı meydana gelmektedir (O' Reilly ve Tushman, 2013: 15).

Örgütsel ustalık, farklı iki şeyi eş zamanlı olarak yönetebilme (Birkinshaw ve Gibson, 2004: 47); eşit ustalıkla yeni fırsatlar araştırmanın yanı sıra, mevcut yeteneklerden de yararlanabilme yeteneği, becerisi olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan vd., 2009: 17). Yani, örgütün faaliyetlerini yerine getirirken yeni bilgi elde etmesi (araştırma), aynı zamanda örgütün zaten sahip olduğu bilgileri kullanması, bunları işlemesi (faydalanma), kısaca her ikisini birden aynı anda kullanabilme becerisidir (Turner vd., 2011; Jansen vd., 2005: 57). Bodwell ve Chermack (2010: 193) ise, örgütsel ustalığı, örgütlerin kendileri için belirlediği stratejilerle yol alırken; aynı zamanda karşılarına çıkan fırsatları da değerlendirme işini dengeli bir şekilde yürütebilmeleri olarak açıklamaktadır.

He ve Wong (2004: 483), örgütsel ustalığı, araştırmacı ve faydacı boyutlar arasında denge oluşturmak olarak tanımlarken; Reeves vd., (2013: 1) ise hem gidilecek yeni bir yol bulmak, yeni bir yöntem bulmak için araştırma; hem de mevcut kapasiteden faydalanma yeteneğinin bizleri örgütsel ustalık ile tanıştırdığını dile getirmektedir.

3. ÖRGÜTSEL ÖĞRENME KAVRAMI

Örgütsel öğrenme uzun süreden beri araştırmaların konusu olmasına rağmen, ancak son zamanlarda artan bir çeşitliliğe, uzmanlığa ve tartışmalara sebep olmaya başlamıştır (Koç, 2009: 153). Bu tartışmalar sonucu yapılan bazı tanımlara göre örgütsel öğrenme, örgütlerin doğru zamanda ve doğru bilgiyi elde etmesi, iyi verilmiş kararlarla örgütün davranışlarını değiştirmesi veya mevcut davranışlarını iyileştirmesi (Garvin, 1993: 80 Akt. Özdevecioğlu ve Biçkes, 2012: 23), örgütlerin geçmişten elde ettikleri tecrübeleri iyi özümsemeleri ve geleceğe taşıyabilmeleri neticesinde, bu tecrübelerin davranışlarına rehberlik edecek kural, işlem, teknoloji veya stratejiye dönüşmesi şeklinde örgütlerin, örgütsel öğrenmeyi gerçekleştirdikleri ifade edilmiştir (Levitt ve March, 1988:320; Akt. Ayden ve Düşükcan, 2004: 123).

Örgütsel öğrenme, örgütün ve çalışanların sürekli yeni bilgiler elde ederek öğrenmelerini ve kendilerini yenilemeleri, bilgilerini güncel tutmaları anlamına gelir (Aydoğan vd., 2011: 195). Örgütsel öğrenme felsefesini içselleştiremeyen örgütler, kendilerini yenileme, rakiplerinin önüne geçme, fark yaratma ya da geleceği bilinçli bir şekilde dizayn etme gibi yetilerini kaybetmiş olurlar. Bu nedenle, öğrenmeyi öğrenmiş, bilgi üreten, bilgi elde eden, bilgi dağıtan, bilgi paylaşan, bilgilerini davranışlarına yansıtan örgütler ancak öğrenen örgütlerdir (Yıldırım, 2006: 147).

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

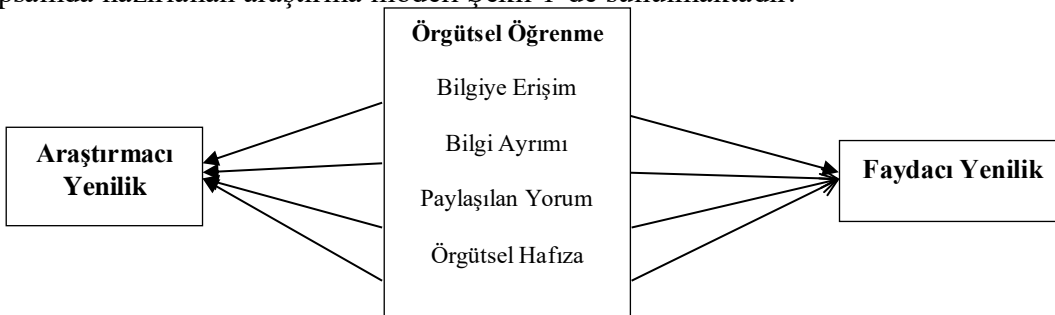
Bu araştırmanın temel amacı, örgütsel öğrenmenin alt boyutları kapsamında örgütsel ustalık üzerinde bir etkisinin olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaçla, Kahramanmaraş ilinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerde üst, orta ve alt kademedeki bulunan yöneticiler ile firma sahipleri üzerinde bir anket uygulanarak araştırma verileri toplanmıştır. Araştırma için geliştirilen anket formu bu işletmelerde basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 142 katılımcıya uygulanmıştır.

Anket soruları, ilgili literatürden türetilmiş olup, anket formunda açık ve kapalı uçlu soruların yanında Likert tarzı önermelere yer verilmiştir. Ankette yer alan Likert tarzı önermeler ile araştırmanın amacıyla yer alan örgütsel ustalık ve örgütsel öğrenme değişkenlerini ölçmeye yönelik 2 ölçek kullanılmıştır. Araştırmada yer alan ilk ölçek, örgütsel ustalık ölçeğidir. Örgütsel ustalığı ölçmeye yönelik Kortmann (2014) tarafından geliştirilen 2 alt boyutlu 8 sorudan oluşan ölçek kullanılmıştır. Örgütsel öğrenmeyi ölçmeye yönelik ise dört alt boyutlu 32 sorudan oluşan Santos-Vijande vd., (2012) tarafından hazırlanan ölçek kullanılmıştır. Ölçekler, “1:Kesinlikle katılmıyorum, 2:Katılmıyorum, 3:Kararsızım, 4:Katılıyorum ve 5:Kesinlikle katılıyorum” şeklinde beşli Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen veriler SPSS istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve araştırmada geliştirilen hipotezleri test etmek amacıyla frekans, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Araştırmada katılımcıların örgütsel ustalık düzeyleri bağımlı değişken, örgütsel öğrenme ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda bağımlı değişken olan örgütsel ustalık faydacı yenilik ve araştırmacı yenilik boyutlarıyla; bağımsız değişken olan örgütsel öğrenme ise bilgiye erişim, bilgi ayrımı, paylaşılan yorum ve örgütsel hafıza boyutlarıyla ayrı ayrı incelenmiş ve analizlere dahil edilmiştir. Bu kapsamda hazırlanan araştırma modeli Şekil 1’de sunulmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Bu bilgiler ışığında çalışmanın hipotezleri şunlardır:

H1: Örgütsel öğrenme alt boyutlarının, örgütsel ustalık alt boyutlarından faydacı yenilik üzerinde pozitif etkileri vardır.

H1a: Bilgiye erişim boyutunun faydacı yenilik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1b: Bilgi ayrımı boyutunun faydacı yenilik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1c: Paylaşılan yorum boyutunun faydacı yenilik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H1d: Örgütsel hafıza boyutunun faydacı yenilik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H2: Örgütsel öğrenme alt boyutlarının, örgütsel ustalık alt boyutlarından araştırmacı yenilik üzerinde pozitif etkileri vardır.

H2a: Bilgiye erişim boyutunun araştırmacı yenilik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H2b: Bilgi ayrımı boyutunun araştırmacı yenilik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H2c: Paylaşılan yorum boyutunun araştırmacı yenilik üzerinde pozitif etkisi vardır.

H2d: Örgütsel hafıza boyutunun araştırmacı yenilik üzerinde pozitif etkisi vardır.

6. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Ankette yer alan araştırma değişkenlerinin güvenilirliği, Cronbach Alfa değerleri ile ölçümlenmiştir. Değişkenlerin tamamının değeri Nunally (1978)'nin kabul edilebilir düzey olarak tanımladığı 0,7 ve üzerinde bir değerde bulunmuştur.

Tablo 1. Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Değişkenler	Cronbach Alfa Değeri	Önerme Sayıları
Örgütsel Ustalık (Faydacı Yenilik)	0.90	4
Örgütsel Ustalık (Araştırmacı Yenilik)	0.82	4
Bilgiye Erişim	0.93	11
Bilgi Ayrımı	0.92	7
Paylaşılan Yorum	0.90	7
Örgütsel Hafıza	0.91	7

Ankete katılanların cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, işletmede buldukları pozisyon, işletmede toplam çalışma süreleri gibi demografik değişkenlere göre durumları Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

	Sayı	Yüzde		Sayı	Yüzde
Cinsiyet			Medeni Durum		
Kadın	25	17,6	Bekar	42	29,6
Erkek	117	82,4	Evli	100	70,4
Yaş			Eğitim Durumu		
20-25	18	12,7	İlköğretim	1	0,7
26-30	34	23,9	Lise	18	12,7
31-35	43	30,3	MYO	26	18,3
31-40	21	14,8	Lisans	81	57,0
41-45	16	11,3	Lisans üstü	16	11,3
46-50	8	5,6			
51 ve üzeri	2	1,4			
Pozisyon			İşletmede Çalışma Süresi		
Üst Düzey	32	22,5	1 yıldan az	11	7,7
Yönetici	53	37,3	1-3 yıl arası	40	28,2
Orta Düzey	22	15,5	4-6 yıl arası	40	28,2
Yönetici	35	24,6	7-9 yıl arası	25	17,6
Alt Düzey			10 yıl ve üstü	26	18,3
Yönetici					
Diğer					

Faaliyet Alanı			Faaliyet Alanı		
Finans	21	14,8	Tekstil	51	35,9
Mühendislik	6	4,2	Telekomünikasyon	3	2,1
Enerji	8	5,6	Lojistik	2	1,4
Kimya	2	1,4	Gıda	14	9,9
Eğitim	3	2,1	Diğer	32	22,5
Firmanın					
Sahibi	5	3,5			
Çalışanı	137	96,5			

Araştırma hipotezleri test edilmeden önce modelde bulunan değişkenlerin birbirleri ile ilişkilerinin istatistiksel açıdan derecesine bakılmıştır. Değişkenler arası korelasyon analiz sonuçları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Değerleri

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
1.Faydacıyen	1,000					
2.Araştırmacıyen	,789**	1,000				
3.Bilgiyeerişim	,758**	,733**	1000			
4.Bilgiayırımı	,716**	,724**	,847**	1,000		
5.Paylaşılanyorum	,734**	,729**	,846**	,867**	1,000	
6.Örgütselhafıza	,719**	,749**	,824**	,835**	,888**	1,000

** p<0.01

Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre, örgütsel ustalığın alt boyutu olan faydacı yenilikle örgütsel öğrenmenin alt boyutları arasında $p<.01$ düzeyinde anlamlı ilişkiler olduğu anlaşılmaktadır. Alt boyutlar arasında bir kıyaslama yapıldığında, bilgiye erişim en güçlü ilişkiye ve bilgi ayırımı ise daha düşük düzeyde bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Örgütsel ustalığın alt boyutu olan araştırmacı yenilikle örgütsel öğrenmenin alt boyutları arasında da yine $p<.01$ düzeyinde anlamlı ilişkiler açığa çıkmıştır. Alt boyutlar arasında bir kıyaslama yapıldığında örgütsel hafıza en güçlü ilişkiye sahip iken bilgi ayırımının ise daha düşük düzeyde bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Korelasyon analizi sonuçları araştırmanın hipotezlerini destekler doğrultuda çıkmış olup, örgütsel öğrenme ve örgütsel ustalık boyutları arasında anlamlı, pozitif ilişkiler olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada öne sürülen hipotezleri test etmek amacıyla regresyon modelleri oluşturulmuş ve bulgular Tablo 4 ve 5'de sunulmuştur.

Tablo 4. Örgütsel Öğrenme Boyutlarının Faydacı Yenilik Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Bilgiye Erişim	,758	13,753	,000
	$\Delta R^2= ,572$	$F=189,155$	,000
Bilgi Ayrımı	,716	12,125	,000
	$\Delta R^2= ,509$	$F=147,018$	,000
Paylaşılan Yorum	,734	12,802	,000
	$\Delta R^2= ,536$	$F=163,884$	,000
Örgütsel Hafıza	,719	12,240	,000
	$\Delta R^2= ,513$	$F=149,814$	,000

Araştırmanın birinci hipotezini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, örgütsel öğrenme bağımsız değişkeninin alt boyutları olan bilgiye erişim ($\beta= ,758$; %57,2), bilgi ayrımı ($\beta= ,716$; %50,9), paylaşılan yorum ($\beta= ,734$; %53,6) ve örgütsel hafıza ($\beta= ,719$; %51,3) örgütsel ustalık bağımlı değişkeninin alt boyutlarından olan faydacı yeniliği $p<.001$ düzeyinde, anlamlı, pozitif yönde etkiledikleri anlaşılmaktadır. Bu verilerden hareketle örgütsel öğrenme boyutları olan bilgiye erişim (H1a), bilgi ayrımı (H1b), paylaşılan yorum (H1c) ve örgütsel hafızanın (H1d), örgütsel ustalığın alt boyutu olan faydacı yeniliği etkilediği sonucuna ulaşılarak, araştırmanın birinci hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 5. Örgütsel Öğrenme Boyutlarının Araştırmacı Yenilik Üzerindeki Etkisine Yönelik Regresyon Analizi

Değişkenler	Beta	t değeri	p değeri
Bilgiye Erişim	,733	12,754	,000
	$\Delta R^2= ,534$	$F=162,667$	,000
Bilgi Ayrımı	,724	12,436	,000
	$\Delta R^2= ,521$	$F=154,665$	,000
Paylaşılan Yorum	,729	12,601	,000
	$\Delta R^2= ,528$	$F=158,773$	,000
Örgütsel Hafıza	,749	13,357	,000
	$\Delta R^2= ,557$	$F=178,401$	,000

Araştırmanın ikinci hipotezini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, örgütsel öğrenme bağımsız değişkeninin alt boyutları olan bilgiye erişim ($\beta= ,733$; %53,4), bilgi ayrımı ($\beta= ,724$; %52,1), paylaşılan yorum ($\beta= ,729$; %52,8) ve örgütsel hafıza ($\beta= ,749$; %55,7) örgütsel ustalık bağımlı değişkeninin alt boyutlarından olan araştırmacı yeniliği $p<.001$ düzeyinde, anlamlı, pozitif yönde etkiledikleri anlaşılmaktadır. Bu verilerden hareketle araştırmanın ikinci hipotezi (H2a, H2b, H2c, H2d) kabul edilmiştir.

7. SONUÇ

Günümüzde yaşanan rekabet şartları düşünüldüğünde, rekabet avantajı oluşturmak ya da sahip oldukları rekabet avantajını ellerinde tutmak için işletmelerin gerekli olan pek çok farklı faktörü ve yeteneği hesaba katarak hareket etmeleri gerekmektedir. Rekabet avantajını elde etmede ise işletmelerin izleyebilecekleri bir çok strateji, politika, yöntem ve ilke bulunmakta olup son dönemlerde işletme literatüründe sıklıkla ifade edilen iki kavram olan örgütsel ustalık ve örgütsel öğrenme konuları da önem arz etmektedir (Javier vd., 2014: 82).

Bu çalışmada örgütsel öğrenmenin örgütsel ustalık kazanılmasında etkili faktörlerden biri olduğu düşüncesi ile hareket edilmiş ve bilgiye erişim, bilgi ayrımı, paylaşılan yorum ve örgütsel hafıza boyutlarından oluşan örgütsel öğrenmenin faydacı ve araştırmacı yenilik boyutları kapsamında değerlendirilen örgütsel ustalık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda örgütsel öğrenmenin tüm alt boyutlarının örgütsel ustalığın hem faydacı yenilik hem araştırmacı yenilik boyutları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonucun teoriyi destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Bir taraftan mevcut durumu korumayı ve sahip olunan beceri, yetenek ve kaynakları en etkili ve verimli şekilde kullanarak maksimum faydayı elde etmeyi amaçlayan örgütsel ustalığın faydacı yenilik boyutu, diğer taraftan değişimler karşısında ayakta durabilmek açısından hazırlıklı olmayı ve yeni yöntemlerin araştırılmasını içeren örgütsel ustalığın araştırmacı yenilik boyutu üzerinde örgütsel öğrenmenin etkisinin olması kaçınılmaz bir durumdur. İşletmelerin faaliyetlerini devam ettirirken mevcut kaynak ve yeteneklerinin farkına varıp onlardan en yüksek verimliliği alabilmesi için gerek duyduğu tüm bilgilere erişmesi, bilgi karmaşası içinde kaybolmadan önemli bilgileri ayırdedip kullanabilmesi, yorumlayarak içselleştirmesi ve tüm bu bilgileri hafızasında saklaması gerekmektedir. Yine aynı şekilde işletmelerin değişen koşullar çerçevesinde rekabet edebilmesi açısından araştırmacı kimliğiyle hareket etmesi, geleceği doğru okuması gerekmektedir.

Sonuç olarak örgütsel öğrenmenin örgütsel ustalık üzerinde etkili olduğu görüşüne dayalı olarak bilgiye erişimin, bilgi ayrımının, paylaşılan yorumun ve örgütsel hafızanın faydacı ve araştırmacı yenilik boyutlarından oluşan örgütsel ustalığı belirleyen önemli bir faktör olduğu görülmüş ve çalışma kapsamında geliştirilen hipotezler doğrulanmıştır.

8. KAYNAKÇA

1. AKDOĞAN, Ş., AKDOĞAN, A., ve CİNGÖZ, A. (2009), "Organizational Ambidexterity: An Empirical Examination of Organizational Factors as Antecedents of Organizational Ambidexterity", Journal of Global Strategic Management, 06,17-27.
2. AUH, S. And MENGUC, B. (2005), "Balancing exploration and exploitation: The moderating role of competitive intensity", Journal of Business Research, 58, pp. 1652-1661.
3. AYDEN, C. Ve DÜŞÜKCAN, M. (2004), "Örgütsel Öğrenme Kavramı Ve Öğrenme Engellerini Giderilmesinde Örgüt Kültürü Ve Liderliğin Rolü", SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi,
4. AYDOĞAN, E., ORHAN, F., NALDÖKEN, Ü., BEYLİK, U. Ve AKSAY, K. (2011), "Sağlık Kurumlarında Örgütsel Öğrenme Kapasitesi: Bir Kamu Hastanesi Örneği", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12, 2.
5. BİRKINSHAW, J. And GIBSON, C. (2004), "Building Ambidexterity Into an Organization", MIT Sloan Management Review, Vol. 45: 4, pp. 47-55.
6. CAO, Q. , GEDALOVIC, E. And ZHANG, H. (2009), "Unpacking Organizational Ambidexterity: Dimensions, Contingences, And Synergistic Effects", Organization Science, pp. 781-796.
7. CHEN, E.L. ve KATILA, R. (2008), "Rival Interpretations of Balancing Exploration and Exploitation: Simultaneous or Sequential? Handbook of Technology and Innovation Management, John Wiley.
8. JANSEN, J.J., VERA, D. And CROSSAN, M. (2009), "Strategic Leadership For Exploration And Exploitation: The Moderating Role Of Environmental Dynamism", The Leadership Quarterly 20 (2009) 5–18.

9. JAVIER, T., LEOPOLDO, G. And ANTONIA, R. (2014), “The relationship between exploration and exploitation strategies, manufacturing flexibility and organizational learning: An empirical comparison between Non-ISO and ISO certified firms”, *European Journal of Operational Research* 232 (2014) 72–86.
10. KOÇ, U. (2009), “Örgütsel Öğrenme: Tanımı, Yakın Terimler arasındaki kavramsal ayrımlar ve davranışsal yaklaşım”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, X I, I.
11. KORTMANN, S., GELHARD, C., ZIMMERMANN, C. And PİLLER, F.T. (2014), “Linking Strategic Flexibility And Operational Efficiency: The Mediating Role Of Ambidextrous Operational Capabilities”, *Journal Of Operations Management*, 32 (2014), ss.475–490.
12. NUNALLY, J.C. (1978), “Psychometric Theory”, McGraw-Hill, New York.
13. O'REILLY, C. A. and TUSHMAN, M. L. (2013), “Organizational Ambidexterity: Past, Present and Future”, *Academy of Management Perspectives* (in press), pp.1-30.
14. ÖZDEVECİOĞLU, M. Ve BİÇKES, D.M. (2012), “Örgütsel Öğrenme Ve İnovasyon İlişkisi: Büyük Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39, Ocak-Haziran , 19-45.
15. RAİSCH, S. And BIRKINSHAW, J. (2008), “Organizational Ambidexterity: Antecedents Outcomes, and Moderators”,
16. RAİSCH, S., BİRKINSHAW, J., PROBST, G., and THUSMAN, M. (2009), “Organizational Ambidexterity: Balancing Exploitation and Exploration for Sustained Performance”, *Organization Science*, 20 (4): 685-695.
17. SANTOS-VİJANDE, M., SANCHEZ, J., and TRESPALACİOS, J. (2012), “How Organizational Learning Affects A Firm's Flexibility, Competitive Strategy, And Performance”, *Journal Of Business Research*, 65, ss.1079–1089.
18. TEKİN, M. ve ZERENLER, M. (2012), “Rekabetin Anahtarı: Esnek İşletme”, *Günay Ofset Matbaacılık*, Konya.
19. WEİ, Z., ZHAO, J. And ZHANG, C. (2014), “Organizational Ambidexterity, Market Orientation, and Firm Performance”, *J. Eng. Technol. Management*, 33, 134–153.
20. YILDIRIM, E. (2006), “Örgütsel Öğrenmenin Öncülü Olarak Örgütsel Zekâ: Teori Ve Bir Uygulama”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(2)

Yrd. Doç. Dr. Fuat UÇAR*

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA KADIN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINA BİR
ÖRNEK: İZMİR YARDIM SEVENLER DERNEĞİ
AN EXAMPLE TO WOMEN'S NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATION DURING THE SECOND
WORLD WAR: IZMIR SOLIDARITY ASSOCIATION**

ÖZ

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sürecinde devlet tarafından alınan siyasi ve ekonomik tedbirlerin yanında çeşitli sosyal tedbirler de gündeme gelmiştir. Bu sosyal tedbirler, öncelikle savaş sürecinde cephedeki askerler ile cephe gerisindeki asker ailelerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olmuştur. Bu süreçte Türk kadınları ülke genelinde cephe gerisine destek sağlamak için üzerlerine düşen görevler konusunda örgütlenmişlerdir.

Buna bağlı olarak İzmirli kadınlar da İzmir Yardım Sevenler Derneğini kurarak bu uygulamaya destek olmuşlardır. İzmir Yardım Sevenler Derneği, daha sonraki yıllarda amaçladığı sosyal yardım faaliyetlerinin dışında, eğitim ve kültür alanlarında da çalışmalarına devam ederek İzmir’in ilk kadın sivil toplum kuruluşu olma özelliğine sahip olmuştur. Bu yönüyle İzmir Yardım Sevenler Derneği, faaliyetleriyle toplumsal sorumluluk bilincinin gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, İzmir, Sivil Toplum, Kadın.

ABSTRACT

In Turkey, various social measures became a current issue in addition to political and economical measures that are taken by the state during the Second World War. These social measures were basically for the needs of the families of soldiers in front line and hinterland during the war. Within this period, Turkish women were organized on their parts to subsidise hinterland country-wide.

Correspondingly, the women in Izmir supported this implementation by establishing Association of Charitable of Izmir. This Association of Charitable of Izmir had the title of being the first women’s non-governmental organization by continuing the works in cultural and educational activities apart from welfare activities in the later years. From this aspect, Association of Charitable of Izmir made great contributions to progress for social responsibility consciousness.

Keywords: *The Second World War, Izmir, Civil Society, Women.*

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Rektörlük, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü (fuat.turkuaz@gmail.com); Giresun/TÜRKİYE.

GİRİŞ

1914-1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı'nın etkileri tam olarak geçmeden 1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı da ilk savaştan daha fazla bir yıkıma neden olmuştur. Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olmasına rağmen başta ekonomik olmak üzere sosyal, kültürel ve siyasi yönden savaşın tüm olumsuzluklarını her yönüyle yaşamıştır.⁴ İkinci Dünya Savaşı'nın çıkacağından önceden belli olması Avrupa devletlerinin çoğunluğunu çeşitli önlemler almaya yöneltirken savaş sürecinde Türkiye de dış tehlikelerden korunmak için büyük bir ordu besleme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu ordunun her türlü ihtiyaçları ülkenin sınırlı kaynakları ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde Türkiye İkinci Dünya Savaşı yıllarında bütün kaynaklarını seferber ederek olası bir tehlikeye karşı hazırlıklarını sürdürmüştür.⁵ Böylece Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı'nın hem ülke ekonomisi hem de insanların gündelik yaşamı üzerinde olumsuz etkileri yoğun bir şekilde yaşanmıştır.

Türkiye'de hayat şartlarının giderek zorlaştığı İkinci Dünya Savaşı yıllarında, askerlerin cephe gerisinde kalan ailelerini gözetmek, devlet için bir zorunluluk haline gelmişti. Bu durum karşısında devlet asker aileleri için Asker Ailelerine Yardım Kanunu⁶ çıkararak bir yardım programı da benimsemişti.⁷ Bu şekilde devlet savaş sürecinde toplumsal dengeleri muhafaza etmek için Varlık Vergisi⁸ ve Milli Korunma Kanunu⁹ şeklinde çeşitli önlemler alırken bir yandan da sosyal politika tedbirleriyle savaşın getirdiği çeşitli toplumsal sorunları hafifletmeye çalışmıştır. Fakat gerek sosyal politika tedbirlerine tahsis edilen mali kaynakların yeterli olmaması, gerek yeterli nitelikte ve sayıda personele ve donanımına sahip olunmaması, gerekse devlet teşkilatının organizasyonel yönden yetersizlikleri nedeniyle hükümet savaşın neden olduğu ya da ağırlaştırdığı toplumsal problemleri hafifletmekte çok etkili olamamıştır. Böylece savaş yılları toplumun sıkıntılarının ve sorunlarının arttığı bir dönem olmuştur.¹⁰ İstanbul'dan sonra Türkiye'nin önde gelen sanayi ve ticaret merkezi olarak İzmir de İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşın yarattığı sorunların yoğun olarak yaşandığı yerlerden birisi olmuştur.

Türkiye savaşa girmemiş olmasına rağmen bu olumsuz şartlardan oldukça etkilenmiş ve bu süreçte ülkede uygulanan savaş ekonomisi politikaları sonucunda ve Milli Korunma Kanunu çerçevesinde İzmir'de de birtakım önlemler alınmıştır. Alınan bu önlemler içerisinde askeri yönden öncelikli ihtiyaçların yanında savaş koşullarında ordu dâhil bütün milletin ihtiyaçlarının karşılanması da gündeme gelmiştir.¹¹ Bu açıdan İkinci Dünya Savaşı, sosyal ve ekonomik bakımdan İzmir'in gündelik yaşamı üzerinde önemli derecede etkili olmuştur.

Bu şekilde ülke genelinde olduğu gibi İzmir'de de hem gündelik yaşamda karşılaşılan sorunların hafifletilmesi hem de savaş yıllarında cephe gerisindeki sosyal dayanışmayı ve birlik duygusunu artırmak amacıyla bir kısım aydın (münevver) kadınların öncülüğünde İzmir Yardım Sevenler Derneği kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir'in önemli ve aktif bir sivil toplum kuruluşu niteliğindeki İzmir Yardım Sevenler Derneği; İzmir'in gündelik yaşamında özellikle sosyal alanlardaki çalışmaları ile önemli hizmetlerde

⁴ Müslime Şen, II. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'in Sosyo-Ekonomik Hayatı, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998, s. 1.

⁵ Erdoğan Öztürk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Beslenme Sorunu", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/cilt4sayi11/cilt4_sayi11_erdogan_ozturk.pdf, s.1-2. (Erişim: 08.11.2016).

⁶ Bkz.: "Asker Ailelerine Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun", Kanun Numarası : 4109 Kabul Tarihi : 11/8/1941, Resmi Gazete : 15/8/1941 Sayı : 4887 Yayımlandığı Düstur : Tertip : 3 Cilt : 22, s. 588.

⁷ Murat Metinsoy, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 350-351.

⁸ Bkz. "Varlık Vergisi hakkında Kanun", Resmi Gazete, Kanun No: 4305 Kabul Tarihi: 11/11/1942, s. 3965-3966.

⁹ Başbakan Refik Saydam döneminde kabul edilen Milli Korunma Kanunu'nun 1. Maddesi şu şekildedir: "Fevkalade hallerde Devletin bünyesini İktisat ve Milli müdafaa bakımından takviye maksadıyla İcra Vekilleri Heyetince, bu kanunda gösterilen şekil ve şartlar dairesinde vazife ve salahiyetler verilmiştir." Kanun Numarası: 3780 Kabul Tarihi: 18/ 1/1940, Resmi Gazete Yayımlanma Tarihi: 26/ 1/1940 Sayı: 4417, Yayımlandığı Düstur: Tertip: 3 Cilt: 21 Sayfa: 274, Bkz: http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.3780.pdf, (Erişim: 08.11.2016).

¹⁰ Metinsoy, a.g.e. , s. 319.

¹¹ Hanife Kuru, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'in Sosyo-Ekonomik Durumu", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/dergisayi3/c1_s3_hanife_kuru.pdf, s.1. (Erişim: 08.11.2016).

bulunmuş, bu şekilde sosyal sorumluluk duygusunun gelişmesinde ve paylaşılmasında önemli görevler üstlenmiştir.

1. İzmir Yardım Sevenler Derneğinin Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de gözle görülür bir seviyeye ulaşan fakirlik ve sefaletin hafifletilmesi yolunda birtakım gönüllü hayır kuruluşları da devletle aynı doğrultuda ve benzer güdülerle sosyal yardım faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu açıdan savaş yıllarında hayır işleriyle ilgilenen en önemli sosyal yardım kuruluşlarından biri Yardım Sevenler Derneği¹² olmuştur. Temel amacı fakirlere, yoksul çocuklara, öğrencilere ve kadınlara yardımı amaçlayan derneğin; İkinci Dünya Savaşı yıllarında artan yoksulluk karşısında ve askeri seferberliğin yoksul asker ailelerine ve kadınlara olumsuz yansımaları ihtimaliyle sosyal yardım faaliyetlerine hız vermiştir.¹³ Dernek 1941’de bir beyanname yayımlayarak kadınları göreve çağırarak Türk kadınına cephe gerisindeki çeşitli işlere hazırlamaya çalışmıştır. Çalışmalarını daha çok sosyal yardım alanlarında yoğunlaştıran dernek, sivil hayatta “hükümetin siyaset ve emniyeti”ni gerektiren işlerin kolaylaştırılması ve kadınların seferber edilmesi görevini üstlenmiştir.¹⁴ Bu şartlar altında Türk kadınları cephe gerisine destek sağlamak için üzerlerine düşen görevler konusunda hazırlanmaya başlamışlardır. Ülke genelinde ortaya çıkan bu gelişmeler doğrultusunda İzmirli kadınlar da kendi üzerlerine düşen vatani görevleri layıkıyla yapabileceklerini bu konuda bir dernek kurarak ve aktif olarak da çalıştırmak suretiyle göstermişlerdir.

Böylece Ankara’da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün eşi Mevhibe İnönü’nün başkanlığını yaptığı Hayır Severler Derneği’nin İzmir şubesi ülke genelindeki bu ihtiyaca mahalli olarak destek vermek amacıyla 29 Kasım 1940 tarihinde İzmir Valisi Fuat Tuksal’ın eşi Kevser Tuksal’ın öncülüğünde İzmir Halkevi’nde yapılan toplantı sonucunda kurulmuştur. Toplantıya İzmir’in tanınmış ailelerinden 80 bayan, vali, belediye başkanı, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) müfettişi, parti ve halkevi idare heyeti üyeleri katılmışlardır. İzmir Valisi Fuat Tuksal, toplantının sebebini açıklayan bir konuşma yapmış, toplantı sonunda bir taahhütname dağıtılmış ve bu taahhütname katılanlar tarafından imzalanmıştır. Yönetim kurulu seçiminde Vali Tuksal ve eşi Kevser Tuksal birinci başkanlığa seçilmişlerdir.¹⁵ Yardım Sevenler Derneği kısa sürede Karşıyaka, Buca, Bornova ve İzmir’in çeşitli semt ve mahallelerinde yardıma muhtaç olan aileleri tespit etmek için komiteler oluşturmuş, bu komiteler mahalleleri ayrı ayrı gezerek gerekli tespitleri yapmış, yardıma muhtaç olan ailelerin nüfus miktarını da belirleyerek kısa sürede yoksul kitlelere elini uzatmaya çalışmıştır.¹⁶ Bu şekilde Yardım Sevenler Derneği, öncelikle cephedeki askerler ve cephe gerisindeki asker ailelerinin ihtiyaçları başta olmak üzere, ülke koşullarının gerektirdiği her türlü çalışmada toplumun ihtiyaç ve taleplerini karşılamayı amaçlamıştır.

2. İzmir Yardım Sevenler Derneğinin Faaliyetleri

İkinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir’de sosyal yardım çalışmaları kapsamında Yardım Sevenler Derneği İzmir Şubesi, halkevi salonunda düzenli olarak yaptığı toplantılarla çalışmalarını üç ana noktada belirleyip yürütmüştür. Savaşın yaratmış olduğu sosyal sorunlar nedeniyle sosyal yardım işlerine, muhtaç ve malullere ağırlık verilmiş, yurt genelinde olmak üzere ve iş bulma konusunda etkinliklerini sürdürmüştür.¹⁷

¹² Türkiye Yardım Sevenler Derneği 19 Şubat 1928 tarihinde Mevhibe İnönü, Reşide Celal Bayar, Fitnat Fevzi Çakmak, Süreyya Ağaoğlu, Belkis Otman, Melahat Özbudun, Növbet Sebüktekin, Tezer Taşkiran, Nimet Uybadın ve Fuat Umay tarafından (Yoksul Kadına Yardım Cemiyeti) adı altında Ulu Önder Atatürk’ün malumat ve talimatı üzerine kurulmuş, bilahare “Büyük varlık ve faziletleri unutulmuş olan Türk kadınına ayağa kalkarak hürmetlerimizi göstermeliyiz. Türk kadını yoksul olamaz. Türk kadını bizatihi bir varlıktır.” diyen Atatürk’ün isteği üzerine 28.1.1938 günü derneğin adı (Türkiye Yardım Sevenler Cemiyeti) olarak değiştirilmiştir. Dernek Bakanlar Kurulunun 22.6.1941 gün ve 2/13763 sayılı kararı ile kamu yararı na çalışan dernek sayılmıştır. Bkz.: <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c051/b039/tbmm180510390427.pdf>, (Erişim: 06.11.2016).

¹³ Metinsoy, a.g.e., s. 403-404.

¹⁴ A.g.e., s. 405.

¹⁵ Anadolu, 30 Kasım 1940.

¹⁶ Şen, a.g.e., s. 37.

¹⁷ A.g.e., s. 36.

İzmir Yardım Sevenler Derneği, başlangıçta 300 liralık bir bütçe ile işe başlamış ve sosyal yardım faaliyetleri ile ilgili olarak 1940'da Kızılay ile işbirliği yaparak "Harp Paketleri" hazırlamıştır. Ayrıca Veremle Mücadele ve Çocuk Esirgeme Kurumu'yla da iş birliği yapılmıştır. Kızılay ile yapılan bu iş birliğinde "Gezici Hemşireler" teşkilatı ve doğumdan önce hamile annelere yardım konusu da gündeme gelmiştir. Derneğin kuruluş çalışmalarının tamamlanmasının ardından CHP'nin ve Kızılay'ın da bu yöndeki çalışmalarına katılmaya başlanmıştır. Derneğin kuruluşuna kadar İzmir halkı tarafından ordu için 9446 parça yünlü fanila ve çorap gibi malzemelerden oluşan 1852 parça pamuklu eşya hediye edilmiştir. Bunlardan başka tütün ve pamuk tüccarları ile manifaturacıların katılımıyla 4000 adet yünlü avcı yelege, 6500 adet pamuklu içlik hazırlanarak Kızılay'a teslim edilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında Karşıyaka Halkevinde kadınlar tarafından 3500 yünlü ve pamuklu mintan, 2500 pamuklu hırka ve 1900 yünlü mintan dikilmiştir. Yine İzmir'deki fabrikalardan sağlanan parça kaput bezleri, çeşitli evlerde derneğin aktif olarak çalışan yardım kolları ve çalışanları tarafından dikilerek hazırlanmıştır.¹⁸

İzmir Yardım Sevenler Derneği'nin öncülüğünde yürütülen bu yardım kampanyaları esnasında hayırsever, vatanperver ve âlicenap İzmir tüccarları da harp sargı paketleri için gerekli eşyayı bağış (teberrü) etmişlerdir. İzmirli tüccarlar tarafından verilen bağışların çok olmasından dolayı bunların organize edilmesi için İzmirli kadınların yardımına da ihtiyaç duyulmuş ve gazeteler yoluyla İzmir Yardım Sevenler Derneği tarafından İzmirli kadınlara şu şekilde çağrı yapılmıştır:¹⁹ "*Vatan müdafasında erkeği gibi çalışmak isteyen Türk kadınları, yardım sevenler arasında bu heyecanı tatmin edecek zemin bulabilirsiniz... Derhal gelin ve kaydolun, iş isteyin... Yaptığımız işler küçük dahi olsa verdiği huzur büyük olur... hepinizi halkevinde bekliyoruz...*" Bu şekilde İzmirli kadınlara Yardım Sevenler Derneği'ne katılmaları ve halkevine gelmeleri açıkça istenmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir'de halkın orduya olan desteği sadece cephedeki askerlerin ihtiyacını karşılamak şeklinde sınırlı düzeyde olmamıştır. Aynı zamanda kanun gereği²⁰ askere gidenlerin ailelerine de yapılacak çeşitli yardımlar şeklinde devam etmiştir.

Asker ailelerine yardımın ülke genelinde çeşitli şekillerde uygulanmaya başlanması sonucu²¹ İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu)'nin almış olduğu bu ilgili kanun doğrultusunda 5 Eylül 1940 tarihli Resmi Gazete'de ilan edilen "Asker Ailelerine Yapılacak Yardımı" öngören talimatname gereği ülkenin her tarafında Türk kadınları bu konuda daha fazla sorumluluk hissetmişlerdir. Bu gelişme doğrultusunda İzmirli kadınlar da üzerlerine düşen görev konusunda büyük bir çaba göstermişlerdir. Bu amaçla İzmir Yardım Sevenler Derneğinin, İzmir Halkevinde yapılan 5 Mayıs 1941 tarihli hazırlık toplantısında, cephe gerisinde Türk kadınına düşen görevler görüşülmüş, özellikle hasta bakıcısı yetiştirmek ve harp paketi hazırlamak gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca dernek, söz konusu çalışmalarına daha fazla katılım ve destek sağlamak için mahalli basın aracılığıyla bütün yardım sevenlere çağrıda bulunmuştur.²² Dernek tarafından yapılan bu duyuruda; "*Her gün sabahleyin saat dokuzdan on ikiye, öğleden sonra da 2'den-7'ye kadar İzmir Halkevinde harp sargı paketleri hazırlıyoruz. Aza olan ve olmayan bütün Türk kadınlarını bu iş başında bekliyoruz*"²³ ifadelerine yer verilmiştir. Bu çerçevede İzmir Yardım Sevenler Derneği'nin senelik kongresi münasebetiyle 9 Aralık 1941 tarihinde yapılan hazırlık (ihzari) mahiyetindeki toplantısında cephe gerisinde Türk kadınına düşen görevler özellikle hasta bakıcısı yetiştirmek ve harp paketi hazırlamak şeklinde yeniden ele alınmıştır. Yine derneğin söz konusu bu toplantısında Başvekil (Başbakan)'e tazim (yüksek saygı) ve bağlılık

¹⁸ Yeni Asır, 1 Aralık 1940.

¹⁹ Vedide Karadayı, "İzmir Kadınlarına Bir Hitap", Yeni Asır, 12 Mayıs 1941.

²⁰ İlgili kanun için bk. "Hazarda ve Seferde Askere Gidenlerin Ailelerine 1111 sayılı Askerlik Kanununun 71, 72, 73 üncü-maddeler ile 442 sayılı Köy Kanununun 13 üncü Maddesinin 19 uncu Fıkrasına Göre Yapılacak Yardım Hakkında Talimatnam", Resmi Gazete, 05/09/1940, Sayı: 4604, Kararname No. 14026, s. 14614-14616. Bu kanun daha sonra "Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun" şeklini almıştır. Bkz.: Resmi Gazete, Kanun Numarası : 4109 Kabul Tarihi : 11/8/1941 Yayımlandığı Tarih : 15/8/1941 Sayı : 4887, s. 1809-1811.

²¹ İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) muvakkat encümeninde ele alınan ve Meclis Heyet-i Umumiyesi'nde müzakere edilen asker ailelerine yardım layihasına göre İstanbul Belediye Meclis Heyeti asker ailelerine yardım için tanzifat (temizlik işleri) ve tenvirat (aydınlatma) resimleri hariç olarak bütün belediye resimlerine % 50, tiyatro ve sinema ücretlerine % 10, nakliye araçları biletlerine l'er kuruş zam yapılması kararı alınmıştır. Bkz: Yeni Asır, 8 Ağustos 1941.

²² Yeni Asır, 10 Aralık 1940.

²³ Yeni Asır, 16 Mayıs 1941.

düşüncelerini içeren bir telgraf da çekilmiştir. Başvekil Dr. Refik Saydam da; “Yardım Sevenler Cemiyeti İzmir merkezi azasının toplantısı vesilesiyle izhar olunan duygulara teşekkür eder, hayırlı çalışmalarında muvaffakiyetler dilerim.”²⁴ şeklinde bir telgraf ile karşılık vermiştir. Ayrıca İzmir Yardım Sevenler Derneği kongresi münasebetiyle Reiscumhur ve Milli Şef ile refikası Mevhibe İnönü’ye çekilen tazim telgraflarına verilen cevaplar da şu şekildedir:²⁵

“İzmir Yardım Sevenler Cemiyeti Reisliğine

Yardım Sevenler Cemiyeti kongresinin asil duygularına Reisi Cumhurbaşumuzun teşekkürlerini arz ederim.”

Umumi Kâtip

K. GEDELEÇ

“İzmir Yardım Sevenler Cemiyeti Reisliğine

Necip duygularınızdan dolayı Yardım Sevenler Cemiyetine teşekkürlerimin ve hayırlı işlerinde güzel başarılar hakkındaki temennilerinin iblağ buyurulmasını rica ederim.”

MEVHİBE İNÖNÜ

İzmir Yardım Sevenler Derneği çalışmalarını artarak devam ettirirken, Türk kadınlarının ezeli hasletini göstererek cephe gerisi hizmetlere koştuğu, Ankara’da Mevhibe İnönü’nün öncülüğünde başlayan ve gün geçtikçe genişleyen bu şuurlu ve mübeccel (yüce) hareketin her Türk şehrinde de aynı hız ve muvaffakiyetle başlayabileceğini ifade etmiştir. Böylece Mevhibe İnönü’nün Türk kadınlarını vatani vazifelerine davet eden; “Türk kadını sulhta da, harpta da erkeğinin sadık bir eşidir ve yanındadır.” mesajı, Yeni Asır’da “Türk Kadını İş Başına” çağrısıyla şu şekilde yayımlanmıştır:²⁶

“TÜRK KADINI!

Türk vatanının her Türk ferdinden gündelik işleri dışında, büyük hizmetler beklediği günlerdeyiz. Böyle günler, kadın erkek, bütün Türk milletine şuur ve hamle veren günlerdir. Türk kadını, her büyük günde erkeğinin yanındadır ve erkeğine eşittir. Bu ezeli hasleti yeniden meydana koymak fırsatı gelip çatmıştır.

Yardımsaverler cemiyeti; sizlere milli müdafaa hizmetlerinde, gönüllü hastabakıcı olmak, asker hastanelerinin muhtelif servislerinde vazife almak, ordunun ihtiyaçları olan malzemeyi hazırlamak ve dikmek için Ankara’daki ilk tecrübeleri ile muvaffakiyetli imkânlar hazırlamış ve rehber olmuş bulunmaktadır. Her şehirde buna benzer imkânlar vardır.

Bütün Türk kadınlarını, cemiyet hayatına yararlı, milli müdafaa hizmetlerine hazır olmağa davet ediyorum.”

MEVHİBE İNÖNÜ

Bu çerçevede İzmir Yardım Sevenler Derneği, asker ailelerine ve cephedeki askerlere yardımın yanında farklı sosyal faaliyetlerde de bulunmuştur. Örneğin, 1941 yılında Vali Tuksal’ın refikası Kevser Tuksal’ın öncülüğünde 23 Nisan Çocuk Bayramı’nda yoksul çocuklara dağıtılmak üzere önemli miktarda gömlek vb. kıyafet diktirmiş ve çeşitli hediyeler vermiş ve yardımlarında bulunmuştur. Derneğin idare heyeti, kuruluşundan kısa bir süre sonra 2500 Lira toplamış ve yoksullara yardım amacıyla birçok yardım kolu da oluşturmuştur. Oluşturulan bu yardım kolları Karşıyaka’da çeşitli çalışmalar yaparak yoksul ailelere yardım ederken aynı zamanda derneğe gelir ve kaynak temini de sağlamıştır.²⁷ Böylece Yardım Sevenler Derneği

²⁴ Yeni Asır, 6 Mayıs 1941.

²⁵ Yeni Asır, 2 Mayıs 1941.

²⁶ Yeni Asır, 16 Mayıs 1941.

²⁷ Yeni Asır, 27 Mart 1941.

İzmir Şubesi çok yönlü çalışmalarıyla topluma faydalı olmaya, toplumdaki birlik ve dayanışma duygusunu artırmaya yönelik çalışmalarına devam etmiştir.

Yine dernek, düzenlemiş olduğu çeşitli yardım faaliyetleri ile hem kaynak temini sağlamayı hem de bu şekilde daha fazla yoksul kitlelere ulaşmayı hedeflemiştir. İzmir Yardım Sevenler Derneği bu amaçla 20 Ağustos 1941’de İzmir Enternasyonal Fuarı için hazırlık da yapmıştır. Dernek, yoksul kız ve kadınlara masa ve yorgan örtüleri, çocuk eşyası, yastık vb. biçki ve nakış eserleri yaptırarak fuarda teşhir etmiş, üzerlerine İ.E.F (İzmir Enternasyonal Fuarı) bulunan bu eserlerin isteyenlere “İzmir Fuarı Hatırası” olarak satılması düşünülmüştür. Dernek, bu eserleri hazırlatırken yoksul kız ve kadınlara hayatlarını kazanmak için iş imkânı sağlamayı amaçlamıştır.²⁸ Ayrıca derneğin gelir sağlamak amacıyla her ay düzenlenen “müzikli aile toplantıları”ndan elde edilen gelirler de bu ailelere aktarılmıştır.²⁹ Bu tür sosyal amaçlı faaliyetlerinin dışında derneğin hukuk mezunu bir bayan üyesi haftanın belirli günlerinde, hükümet ve adliyede işleri bulunan yoksul kimseleri kabul etmiş, yeteneklerini (istidatlarını) yazmış, işlerini kolayca sonuçlandırabilmeleri için yardımcı olmuş ve bu konularda rehberlik etmiştir.³⁰ İzmir Yardım Sevenler Derneği’nin çalışmalarına ve toplantılarına katılan CHP ve Halkevi yetkilileri çeşitli çalışmaları ile derneğe yardımcı olmuş ve ortak çalışmalarda bulunmuşlardır.

İzmir Yardım Sevenler Derneğinin bu yardım faaliyetleri devam ederken CHP İl İdare Heyeti tarafından toplanan ve hayırsever vatandaşlar tarafından hazırlanan elbise, ayakkabı, gömlek, çamaşır ve çoraptan oluşan çok sayıda eşya İzmir ve Karşıyaka Halkevlerinde derneğin sosyal yardım kolu çalışanları ve öğretmenler aracılığı ile ilkokullardaki yoksul öğrencilere dağıtılmıştır. CHP ayrıca yardım alan çocuklara hatıra olarak altı ok işaretli bir kart hediye etmiştir. Bu kartlar ülkenin çocuklarının çok çalışması, iyi ahlaklı ve faziletli birer genç olarak yetişmeleri, büyüdükleri zaman yardıma muhtaç olanlara iyilik ve yardım etmeleri amacıyla hazırlanmıştır. Bu amaçla İzmir Halkevinde 4691, Karşıyaka Halkevinde 1854 adet olmak üzere toplam 6545 eşya dağıtılmıştır.³¹ Yine Karşıyaka Halkevi Sosyal Yardım Koluna mensup bayanlar harp paketi ve askerlere giyecek eşya hazırlamak, bandaj ve gazlı bez hazırlamak ve hasta bakıcı kurslarına katılmak için çalışmalar da başlatmışlardır. Ayrıca halkevinin Köycüler Kolu, Yamanlar ve Sancaklı köylerine giderek doktorlar tarafından hastalar ücretsiz (meccanen) muayene edilmiş, ziraat uzmanları ile köylülere faydalı bilgiler verilmiş ve hasta köylülerin ilaçları halkevi tarafından ücretsiz olarak karşılanmıştır.³²

Bu şekilde temel amacı İkinci Dünya Savaşı yıllarında cephe gerisindeki sosyal dayanışmayı en iyi şekilde gerçekleştirebilmek olan derneğin; hasta bakıcı, muhabere kursları açmak, orduya sargı ve örgü, giyecek eşyası hazırlamak başlıca görevleri arasında yer almıştır. Bunun yanı sıra doğum yapacak olanlara doğumdan önce ve sonra yardım işlevleri açmak, yoksulları barındırmak, dispanser dersane, öğrenci yurdu açmak, kadınların kötü yola düşmelerini engellemek, öğrencilerin her türlü ihtiyaçlarını karşılamak gibi etkinlikler son derece önemlidir. Yardım Sevenler Derneği İzmir şubesi faaliyetleri ile savaş yılları boyunca orduya sargı bezi, pamuklu çamaşır ve örgü malzemelerinin gönderilmesinde ile başarılı çalışmaları olan bir şube olmuştur. Zelzeleden zarar görenlere yapılan yardımlar da önemli bir yekün tutmaktadır. Dernek Memleket Hastanesi’nde 200’er kişilik iki grup halinde hasta bakıcılık kursu ve cephe gerisi hizmetlerinden biri sayılan telgraf muhabere kursu açmak yoluyla bu çalışmalarını sürdürmüştür. Ayrıca cemiyetin bir ebesi ve doktoru ile fakir evlere yapılan gezilerle hasta muayeneleri de gerçekleştirilmiştir.³³ Cemiyetin sadece 1944 yılı Cumhuriyet Bayramı’nda yapmış olduğu yardımlar şöyledir: 38 ilkokulda 485 erkek çocuğa önlük ve pantolon, 380 kız çocuğa önlük, Bornova ve Buca’da oturan çok çocuklu ailelere 890 parça iç çamaşırı, 890 gömlek, annelerine 110 parça gömlek ve 100 parça iç çamaşırı verilmiştir. Bundan başka okullardan Kız Lisesine 150, Öğretmen Okulu’na 150, Tilkilik Ortaokuluna 75 lira, Atatürk Lisesine 100 lira dağıtılmış ve bu masrafların toplamı 8.378 liraya ulaşmıştır.³⁴

²⁸ Yeni Asır, 3 Nisan 1941.

²⁹ Şen, a.g.e., s. 37.

³⁰ Yeni Asır, 3 Nisan 1941.

³¹ Yeni Asır, 23 Nisan 1941.

³² Yeni Asır, 10, 21 Mayıs 1941.

³³ Şen, a.g.e., s. 37.

³⁴ A.g.e., s. 37-38.

İzmir Yardım Sevenler Derneği, İzmir’de ilk açılışında birkaç yüz liralık bir bütçe ile işe girişmiş olduğu halde, bu bütçe her yıl biraz daha kabarak 1945 yılında 22.500 liraya ulaşmıştır.³⁵ Dernek, Kızılay ile ortaklaşa olarak da çalışmalar yapmıştır. Açılan hastabakıcılık kurslarından sonra 20 bin kadar harp paketi hazırlanmış, pek çok kişiye de iş imkânı sağlanmıştır.³⁶ İkinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir, savaşın neden olduğu sosyo-ekonomik alanlardaki ağır olumsuzluklara rağmen sinema, tiyatro, şiir, fuar vb. önemli kültürel etkinliklerin de yaşandığı bir şehir olmuştur. İzmir Yardım Sevenler Derneği de bu konularda önemli kültürel faaliyetlerde bulunarak gündelik yaşama canlılık katmıştır. Böylece İzmir’de tarihsel süreç içerisinde ekonomide, eğitim ve kültürel alanlarda olduğu gibi sosyal konularda da bu misyonuna uygun bir şekilde önemli gelişmeler meydana gelmiştir.

İzmir Yardım Sevenler Derneğinin, İkinci Dünya Savaşı sürecinde cephedeki askerlere ve bu askerlerin ailelerine yönelik olarak yapılan cephe gerisindeki bu faaliyetleri savaşın bitmesinden sonra da devam etmiştir. Dernek, bu şekilde toplum olarak yaşanan bazı felaketlerde olduğu kadar, bayramlar gibi özel günlerde de yardımlarını yoğunlaştırmıştır. Bu şekilde kurulduğu günden itibaren milli bir gayenin gerçekleşmesine yönelik olarak faaliyet gösteren İzmir Yardım Sevenler Derneğinin öncülüğünde yapılan sosyal içerikli çalışmalar derneğin yıllık genel kurul toplantılarında da ele alınarak titiz bir şekilde değerlendirilmiştir.

SONUÇ

Savaşa katılan ülkeler İkinci Dünya Savaşı’nın etkilerini bütün şiddeti ile yaşarken Türkiye savaşa katılmamış olmamasına rağmen muhtemel savaş tehlikesi karşısında çeşitli tedbirler almıştır. Devlet tarafından alınan tedbirler başta ekonomik olmak üzere sosyal, kültürel ve siyasi yönden çeşitli faaliyetler şeklinde ortaya çıkmıştır. Savaşın olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik olarak ülke genelinde ortaya çıkan çeşitli yardım faaliyetleri İzmir’de de Yardım Sevenler Derneği aracılığı ile etkin bir şekilde uygulanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda 29 Kasım 1941’de savaş koşullarında kadınların öncülüğünde kurulan *İzmir Yardım Sevenler Derneği*, tüccarların, hayırseverlerin, kadın ve erkek herkesin sağlamış olduğu yardımların daha geniş kitlelere ulaştırılmasını sağlamış ve bu şekilde toplumdaki sosyal yardımlaşma duygusunun artırılmasında etkili olmuştur. Bu şekilde İkinci Dünya Savaşı yıllarında cephedeki askerlere ve bu askerlerin cephe gerisindeki ailelerine yapılan yardımlar derneğin öncelikli hedefleri arasında yer almıştır. İzmir Yardım Sevenler Derneği, faaliyetleri ile İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla savaş yıllarında halkın eğitim, sosyal ve kültürel ihtiyaçları doğrultusunda faaliyetlerine devam etmiş ve İzmir’in gündelik yaşamı üzerinde olumlu etkiler yapmıştır.

Bu yönüyle İzmir Yardım Sevenler Derneği, İkinci Dünya Savaşı yıllarında İzmir’de toplumsal ve kültürel olarak önemli bir “sosyal enerji kaynağı” oluşturmuştur. Dolayısıyla derneğin misyonu ve faaliyetleri bu yönüyle günümüzde “sosyal sorumluluk projeleri” şeklinde ifade edilen uygulamaların İzmir’deki öncüsü olmuştur. Devletçe tahsis edilmiş muayyen (belirli) bir geliri olmayan dernek, çalışmalarını tamamen fahri ve gönüllük esasına dayalı olarak yürütmüştür. Derneğin mali kaynakları yardım seven vatandaşların ve kuruluşların bağışları, atölye ve işyerlerinden sağlanan cüzi gelirler şeklinde olmuş, çalışmalarını da merkez ve şubelerde genellikle gönüllü kadınlar tarafından yönetilmiştir.

Günümüzde çağdaş bir toplum olabilmek için ekonominin öngördüğü koşullar çerçevesinde kişinin üretime katılması, tüketici toplumdaki üretici topluma geçilmesi esas olduğundan, İzmir Yardım Sevenler Derneği de kurulduğu tarihten itibaren bu amaç doğrultusunda faaliyetlerde bulunmuştur. İzmirli kadınların öncülüğünde toplumsal bir ihtiyaçtan ortaya çıkan İzmir Yardım Sevenler Derneği, çalışmalarıyla Türk Milleti’nin ulusal kurtuluş savaşında olduğu gibi en büyük kuvvetin birlik ve beraberlik olduğunu yeniden ortaya koymuştur. Bu yönüyle İzmir Yardım Sevenler Derneğinin faaliyetleri yurt genelindeki ulusal dayanışmanın İzmir’deki boyutunu gösteren önemli bir sosyal dayanışma örneği oluşturmuştur. Aynı zamanda İzmir Yardım Sevenler Derneği, kuruluşunda kadınların öncülük etmesi ve faaliyetlerinde aktif olarak yer almalarından dolayı İzmir’in ilk kadın sivil toplum kuruluşu olarak da önem kazanmıştır.

³⁵ A.g.e., s. 38.

³⁶ A.g.e., s. 38.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

KAYNAKÇA

I. Resmi Yayınlar

1. <https://www.tbmm.gov.tr>
2. <http://www.mevzuat.gov.tr>
3. Resmi Gazete

II. Süreli Yayınlar

4. Anadolu
5. Yeni Asır

III. Tezler, Kitaplar ve Makaleler

6. KARADAYI, Vedide, “İzmir Kadınlarına Bir Hitap”, *Yeni Asır*, 12 Mayıs 1941.
7. KURU, Hanife, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’in Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. I, S. 3, 1993.
8. METİNSOY, Murat, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.
9. ÖZTÜRK, Erdoğan, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Beslenme Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, http://web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/cilt4sayi11/cilt4_sayi11_erdogan_ozturk.pdf, (Erişim: 08.11.2016).
10. ŞEN, Müslime, *II. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’in Sosyo-Ekonomik Hayatı*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir, 1998.

BASINDAN HABERLER

Yeni Asır, 6 Mayıs 1941

Yeni Asır, 21 Mayıs 1941

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Karşıyaka Halkevinde Sosyal yardım kolu faaliyetleri arttı

Bayanlarımız harp paketi ve irşat yolunda güzel çalışıyorlar..

Karşıyaka halkevi sosyal yardım koluna mensup bayanlar harp paketi ve askerlerimize giyecek eşya hazırlamak ve hasta bakıcı kurslarına iştirak etmek için teşebbüslede bulunmuşladi.

Yeni Asır, 10 Mayıs 1941

Mehmetçiklere kışık hediye vermek şevki

İzmir âdeta seferber hale gelmiştir... Verilen hediyeler pek çoktur, fakat daha artmalıdır da..

İzmir halkının Kahraman ordumuza Partî teşekkülleriyle kızlay kurumu mekte olduğu hediyeler yekünü gün-Kahraman askerlerimiz için verilen b güne yükselmektedir. Şimdiye kadar diyelerin toplanması hususunda azar ten hediyelere ilâveten bu defa 9446 faaliyetle çalışmaktadırlar. İzmirde a yünü, 1852 parça pamuklu eşya teşekkül eden yardım sevenler cemiy hazırlıklarını ikmal ederek parti ve edilmektedir. Bunlar fanila, çorap ve di.

Yeni Asır, 1 Aralık 1940

Yardım severler cemiyeti çalışıyor

Yeksul çocuklara 23 Nisan bayramı için hediye hazırlanıyor

Türkiye yardım severler cemiyeti İzmir şubesi, verimli şekilde mesaisine devam etmektedir. Vali Bay Fuad Tuksalın refikası Bayan Kevser Tuksalın Reisliğinde çalışan idare heyeti, cemiyenin İzmirde kuruluşundanberi pek az zaman geçtiği halde müesseseye 2500

Yeni Asır, 27 Mart 1941

Yardım severler cemiyetinin bir kararı

Fuarda biçki ve dikiş eserleri teşhir olunacak..

Türkiye yardım sevenler cemiyeti İzmir şubesi, 20 Ağustosta açılacak enternasyonal fuar için hazırlıklara başlamıştır. Cemiyet yeksul kız ve kadımlarımıza masa ve yorgan örtüleri, çocuk eşyası, yastık vesaire gibi biçki ve nakış eserleri yaptırarak fuarda teşhir edecek ürünlerinde i. E. F. markası bulunacak

Yeni Asır, 3 Nisan 1941

YARDIMSEVENLER Cemiyetine gelen cevabi telgraflar..

Yardım sevenler cemiyeti kongresi münasebetiyle Reisi Cümhurumuz Millî Sefer ve bayan Mevhibe İnönü'ne çekilen tâzim telgraflarına verilen cevapları neşrediyoruz :

İzmir Yardım sevenler cemiyeti Reisliğine..

Yardım sevenler cemiyeti kongresinin asil duygularına Reiscümhurumuzun tesekkürlerini arz ederim..

Umumî kâtip K. GEDELEC

İzmir yardım sevenler cemiyeti Reisliğine..

Necip duygularından dolayı Yardım sevenler cemiyetine tesekkürlerimin ve hayırlı işlerinde güzel başarılar hakkındaki temennilerimin iblâğ buyurulmasını rica ederim..

MEVHİBE İNÖNÜ

Yeni Asır, 2 Mayıs 1941

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(3)

**Yrd. Doç. Dr. Gönül KONAKAY³⁷; Öğr. Gör. Nurcan GÜNCE*;
Yrd. Doç. Dr. Arzu YÜCE MORKOYUNLU*; Okutman Banu ERGEN**
ÇEVRESEL MALİYETLER: ÇİMENTO SANAYİNDE BİR UYGULAMA
ENVIRONMENTAL COSTS: AN APPLICATION IN THE CEMENT INDUSTRY**

ÖZ

İşletmeler faaliyetlerini çevreye duyarlı bir şekilde yapmaları, çevreye yönelik teknolojilerin kullanılması, çevresel maliyetlerini doğru bir şekilde izleyebilmeleri, çevresel performans ve standartlarıyla ilgili detaylı bilgileri verebilmeleri, çevresel faaliyetlerini düzenli olarak raporlayabilmeleri gibi bir çok faaliyeti yerine getirmesinde çevre muhasebesi gerek işletme içi gerekse işletmenin paydaşlarınca önem kazanmıştır. Bu çalışmada çevre maliyetleri kavramı ele alınarak çevre maliyetlerinin hesaplanmasında kullanılan yaklaşımların işletmeye ve çevreye sağladığı katma değer incelenmiştir. Bir çimento fabrikasında nitel araştırma yöntemlerinden “Görüşme”, “Gözlem” ve “Doküman İncelemesi” yapılarak işletmeye sağladığı katma değerler vaka çalışmasıyla sunulmuştur.

Çalışmanın amacı, bilhassa üretim işletmelerinin çevreye verdikleri veya verecekleri zararları en aza indirebilmek adına aldıkları önlemlerin nasıl kendileri için olumlu geri dönüşüm sağladığını çimento sanayisinde faaliyet gösteren bir işletmenin yıllık verileriyle açıklamak ve bu doğrultuda işletmenin çevresel maliyetlerinin ortaya çıkış şeklini göstermek ve diğer işletmelere örnek oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Kirlilik, Çevresel Maliyet, Çevresel Duyarlılık, Yeşil İşletme İmajı.

JEL Kodu: M21.

ABSTRACT

Environmental accounting has gained importance in the eyes of both managements and their partners in terms of performing many activities such as engaging in activities in environment-friendly way, using technologies as environment oriented, tracking environmental costs in correct way, giving detailed information related to environmental performance and standards and reporting environmental activities in regular basis. In this research the value added that is procured to management and environment by the approaches which are used in calculation of environmental costs by taking environmental costs concept into consideration. In a cement plant the values added procured to the management by applying “Interview”, “Observation” and “Document Review” that are qualitative research methods are presented by a case study

The purpose of the study is to explain how particularly the manufacturing enterprises get positive feedback through the measures they have taken in order to minimize the environmental damages caused or to be caused by the enterprises with the annual data of an enterprises in the cement industry, and show how environmental costs of the enterprise occur in this respect and set a model for the other enterprises.

Keywords: Environmental Pollution, Environmental Cost, Environmental Awareness, Green Enterprise Image.

JEL Code: M21.

³⁷ * Kocaeli Üniversitesi, gkonakay@kocaeli.edu.tr; Kocaeli/TÜRKİYE.

** İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul/TÜRKİYE.

GİRİŞ

İşletmeler açısından çevre kavramı; işletmenin gelişmesine katkı sağlayan i ve dış etkiler bütünlüğü şeklinde tanımlanabilmektedir (Beller ve diğ,,2012: 95).

evre ile ilgili uluslararası politikaların dönüm noktası olarak kabul edilen 5 Haziran 1972 Stockholm Konferansı, evre sorunlarına evrensel düzeyde sahip çıkılması zorunluluğunu göstermesi açısından çok önemlidir. Bu noktada, artan evre bilinciyle birlikte, birçok bilim dalı da evre kirliliğini önleme ve evre geliştirme konusunda çeşitli sorumluluklar yüklenmişler, oluşan çevresel zararı tanımlamaya ve azaltmaya çalışmışlardır (Kırlıoğlu, Yıldız, 49).

Barrow (2006: 89), evre yönetiminin amacının, insanlığın iyiliği, güvenliği ve adapte olabilme yeteneğini maksimize etmek için, doğanın sunduklarından optimum ölçüde yararlanmak ve gelişmeyi sağlarken çevresel yıkıma neden olmayı engellemek olarak ifade etmektedir. Diğer bir deyişle evre yönetimi olmadan gelişmenin sürdürülebilir olması imkânsız gibidir (Akıncı, Akıncı, 2009:406).

Çevresel maliyetler ve çevresel performans kavramlarının işletmeler açısında son derece önemli olmasının nedenleri aşağıdaki gibidir (Yağlı, 2006: 53-54):

- Çevresel maliyetler genel giderler hesabında izlenebilir veya belki de göz ardı edilip hesaba katılmayabilir.
- Birçok firma temiz teknoloji lisansı edinmek veya fire niteliğindeki yan ürünlerin satışı yoluyla gelir yaratmak suretiyle çevresel maliyetleri telafi edebileceklerini keşfetmişlerdir.
- Çevresel maliyetlerin daha iyi bir şekilde yönetilmesi, işletmenin başarısında olduğu kadar, insan sağlığına önemli yararlar sağlanması ve çevresel performansın artırılmasında da büyük paya sahiptir.
- Mamul ve üretim sürecine ilişkin çevresel maliyetlerin ve çevresel performansın bilinmesi hem mamul maliyetlerinin ve fiyatlarının daha doğru saptanmasına, hem de şirketin mamul hizmet ve üretim süreçlerini çevresel açıdan daha tercih edilebilir bir şekilde tasarlanmasına yardımcı olur.
- Müşteriler için çevresel açıdan tercih edilebilir mamul, hizmet ve üretim süreçleri rekabet avantajı sağlar.
- Çevresel maliyetlerin ve çevresel performansın muhasebeleştirilmesi bir şirketin gelişmesini ve tüm çevresel yönetim sisteminin faaliyetlerini destekleyebilir. Böyle bir sistem yakın gelecekte uluslararası bağlantıları olan şirketler için bir gereklilik haline gelecektir.

İşletme, amaçlarına ulaşabilmek için yaptığı tüm faaliyetleri ürettiği ürünlere daha fazla bir katma değer yaratıp yaratmadığına göre gruplandırılması gerekir. Faaliyetin işletmenin ürüne kattığı değerin, o etkinliğin maliyetinden fazla olması beklenmektedir. Eğer faaliyetin ürünlere kattığı değer, faaliyetin maliyetinden daha düşükse bir değer yaratılmamış demektir (Elmacı ve Tutkavul, 2015, 83).

Bu çalışmada evre maliyetleri kavramı ele alınarak evre maliyetlerinin hesaplanmasında kullanılan yaklaşımların işletmeye ve çevreye sağladığı katma değer incelenmiştir. Bir imento fabrikasında nitel araştırma yöntemlerinden “Görüşme”, “Gözlem” ve “Doküman İncelemesi” yapılarak işletmeye sağladığı katma değerler vaka çalışmasıyla sunulmuştur. İşletmenin Kalite Müdüründen elde edilen bilgiler ışığında farklı nitelikteki çevresel maliyetlerin işletmeye sağladığı katkılar açıklanmıştır.

İşletmeler, faaliyetlerde doğal kaynak kullanımı ve tüketimi aşamalarında çevreye telafisi zor hatta imkânsız olacak düzeyde zarar verebilmektedirler (Gül, 2005: 28). İşletmelerden; bir mamulün, hammaddelerden mamul haline dönüştürülmesi aşamasından başlayarak tüm ömrü boyunca “Yeşil” faktörünü dikkate alarak faaliyetlerini planlamaları ve mamullerin ölümlerinden sonra bile ekonomiye tekrar kazandırılmaları ya da doğal çevreye en az zararlı yok edilmelerinin sağlanmasıdır (Ergülen ve Büyükkeklik, 2008: 46).

Çevresel sorunların ve aşırılıkların önlenmesi için, çevresel konuların muhasebe sistemi içine yerleştirilmesi zorunlu olup, çevresel varlık ve kaynakların durumunu, bunların kullanılma biçimini, işlemler sonucu bunlarda meydana gelen değişmeleri ilgili kişi ve kuruluşlara iletebilecek bir bilgi sistemi oluşturulabilir(Gönen, Güven , 2014: 40).

1. ÇEVRE MALİYETLERİ

Çevresel maliyetler, çevresel koruma amaçlarına hizmet eden maliyetler olarak tanımlanmaktadır. Bazı tanımlamalara göre de çevresel maliyetler, çevre koruma maliyetlerinin yanı sıra işletmenin çevresel performansına, imajına ve firma değerine ilişkin diğer maliyet kalemlerini de içermektedir (Ulusan, 2010: 79).

Çevresel maliyetlerin "özel" ve "sosyal" olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Özel maliyetler, bir işletmenin çevresel sorumluluklarından dolayı katlandığı ve kar/zarar durumunu direkt olarak etkileyen maliyetlerdir ve bu maliyet terimi, bazen içsel maliyetler şeklinde de kullanılmaktadır. Çevre muhasebesi anlayışı çerçevesinde sosyal maliyet ise; bir firmanın parasal olarak sorumlu tutulmadığı çevre ve toplum üzerindeki etkilerinin maliyeti olarak tanımlanmaktadır (Gönen, Güven, 2014: 45). Sosyal maliyetler, doğrudan kâr ya da zarar durumunu etkilemeyen ve sonuçları uzun dönemde görülen maliyetler olduklarından dolayı dışsal maliyetler olarak da kullanılmaktadırlar (Kırlıoğlu ve Fidan, 2010: 5).

Çevresel maliyetlerin sınıflandırılmasında işletme yazınında farklı yaklaşımlar görülmektedir. Hansen ve Mowen (2003), Parker (2000) ve Nemli (1999), çevresel maliyetleri, toplam kalite yönetimi yaklaşımına göre dört grupta sınıflandırmışlardır: "önleme maliyetleri", "değerlendirme maliyetleri", "içsel hata maliyetleri" ve "dışsal hata maliyetleri" (Çoşkun, Karaca, 2008:61).

Çevreyi koruma amacının dikkate alınması ile ortaya çıkan sosyal (dışsal) maliyetleri; azaltma, kullanma ve tahribat maliyetleri olmak üzere üçe ayırarak incelemek mümkündür. (Beller ve diğ., 2012:100-101)

Azaltma maliyetleri, işletmelerin neden oldukları çevresel sorunları önlemek ya da azaltmak için katlandığı maliyetlerdir. (Başkale, 2009: 49). Azaltma maliyetleri; çevresel eğitim, çevre planlaması, süreç kontrol, emisyon ölçüm cihazları, çevreye zararsız mamul tasarım, geri dönüşüm tasarımları, çevreye zararsız ambalaj geliştirme, biyolog, kimyager ve çevre mühendislik hizmetleri, çevre raporları, çevre etiketleri, çevre yönetim sistemi ve çevre denetimi ile ilgili maliyetlerden oluşmaktadır (Çoşkun ve Karaca, 2008: 61).

Kullanma maliyetleri, Çevresel kaynakların kullanılması sonucunda katlanılan kullanma maliyetleri; hava maliyeti, su maliyeti, toprak maliyeti, gürültü maliyeti, petrol maliyeti, doğal gaz maliyeti, kömür maliyeti vb. maliyetlerden oluşmaktadır (Altınbay, 2007: 5).

Bedel ödemeksizin doğal kaynak kullanmak veya düşük fiyatlar takdir etmek hatalı ekonomik kararların alınmasına yol açar. Refah kaybı sosyal bir maliyet olarak algılanmalı ve çevre korumanın alternatif maliyetlerine yönelik tasarım stratejileri geliştirilmelidir. Çevre sorunları ekonomik faaliyetlerden değil, çevresel değerlerin rasyonel kullanılmamasından ortaya çıkabilir. Çevre sorununu en aza indiren, fakat ekonomik büyümeyi sınırlandırmayan teknolojilerle çevre korunmalıdır. Üretim faaliyetlerinde kârı arttırıcı kararlar, sosyal ve özel maliyeti dengeye yakınlatacak biçimde alınabildiği takdirde ekonominin sonuçları sosyal açıdan verimli olabilecektir (Yıldıztekin, 2009:387-388)

Tahribat (zarar) maliyetleri, işletme faaliyetleri sonucu oluşan çevresel kirlenmelerin ya da çevresel zararların işletmelere yükleyeceği maliyetler tahribat maliyetleri olarak ifade edilmektedir. (Yağlı, 2006: 59).

Çevredeki fiziksel tahribatın ölçümünün yapılması ile hesaplanabilecek olan tahribat maliyetleri; hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği, gürültü kirliliği, görüntü kirliliği, cezalar ve tazminatlar, çevre temizleme, şikâyet araştırmaları, kefalet ve garanti giderleri, satış azalmaları vb. maliyetlerden oluşmaktadır (Altınbay, 2007: 6). Özellikle küresel ısınma ve iklim değişikliği gibi tehditlerin en önemli tetikleyicisi olan CO2 gazı emisyon miktarını düşürmek için çevre temiz teknoloji ve/veya alternatif enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması gerekmektedir (Ulucak, 2011: 67).

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Elmacı ve Tutkavul (2015), çalışmalarında işletmeler için çevresel maliyetlerin hesaplanması ve raporlanmasında Kaynak Tabanlı Yaklaşım Odaklı yeni bir model önerisi geliştirmişlerdir.

Korukoğlu 2014 yılındaki araştırmasında İzmir İli'nde; gıda, tekstil, inşaat, metal, otomotiv, mobilya, elektronik, plastik, ambalaj, deri, kimya, maden ve diğer sektörlerde faaliyetlerini sürdüren Elli dokuz işletmenin anket verileri değerlendirilmesinde; İşletmelerin çevre politikasının belirlenmesi gerekliliğini,

devletin ve yerel idarenin desteğinin alınmasını ve bankalar ve kredi kuruluşlarının işletmelerin çevre muhasebesi uygulamalarını desteklemeleri gerekliliğini tespit etmiştir.

Beller ve arkadaşları 2012 yılındaki çalışmada, sosyal sorumluluk kavramını dikkate alan işletmeler tarafından uygulanması gereken çevre muhasebesi konusu incelenmiş ve vaka çalışması yöntemi kullanılarak, işletmelerde uygulanması gereken çevre muhasebe sistemi gösterilmiştir.

Gönen ve Güven (2014) çalışmalarında çevre muhasebesi ve çevresel maliyetler kavramlar üzerinde durulmuştur. Çalışmanın uygulama bölümünde ise seramik sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin çevresel maliyetleri gözden geçirilmiş ve bu işlemlerin muhasebeleştirilmesi sürecindeki işleyişi incelenmiştir.

Yıldıztekin (2009) yılındaki çalışmasında Çevre maliyet ilişkisinin ekonomik sonuçlarını değerlendirerek muhasebeleştirilmesi konusuna değinmiştir.

3. NUH ÇİMENTO SANAYİ A. Ş. ENERJİ VERİMLİLİĞİ VE ÇEVRESEL YATIRIMLARI

1966 yılında kurulan Nuh Çimento Sanayi A.Ş. 1974 yılında 2. üretim hattını, 2004 yılında 3. üretim hattını kurarak 4,5 Mton/Yıl klinker üretim kapasitesiyle Türkiye'nin ve Avrupa'nın tek çatı altında en büyük çimento üreticisi konumuna gelmiştir.

600 m uzunluğundaki limanla 4 kıtaya ihracat potansiyeli bulunmaktadır. Nuh Çimento Kalite Müdürü Yasin Yiğit' ten alınan bilgiler doğrultusunda enerji verimliliği yatırımları ve bunun işletmeye ve çevreye sağladığı kazanımlar Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1: NUH ÇİMENTO SANAYİ A. Ş. ENERJİ VERİMLİLİĞİ VE ÇEVRESEL MALİYETİNİN KATKISI

Yatırım İsmi	Maliyeti	Yıllık Enerji Tasarrufu	Çevresel Katkı
1. Atık ısıdan elektrik üretim tesisi	25M\$	110.000.000 kWh	60.000 Ton CO2 Sera Gazı Azaltımı
2.Çamur kurutma Tesisi	25M\$	82.500Ton/Yıl Atık Bertaraf Kapasitesi	60.000 Ton CO2 Sera Gazı Azaltımı ve Kömür Kazancı : 9.000 Ton/Yıl
3.ATY Besleme Tesisi	5 M\$	40.000 Ton/Yıl Atık Bertaraf Kapasitesi	30.000 Ton CO2 Sera Gazı Azaltımı
4.Filtre Modifikasyonu	15M\$	%99 toz tutma gücü	7 adet toz çıkışı olmayan elektro flitre ile

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

			kamera sistemi ile tespit edilen arıza çözümlenirken filtrenin çalışması
5.Deniz Suyu Arıtma Tesisi	15M\$	4.750.000 m3/Yıl Su Üretimde Kullanılmaktadır.	Denizden Temiz Su Üretimi
6.Tozsuzlaştırma Bunkeri	2M\$	8 adet Filtreli Özel bir Araç (Patenti İngiliz Firma)	Limanda Yükleme yapılırken havaya toz kaçması önleniyor.
7. Biyolojik Paket Arıtma Tesisi	30.000\$	1.200 kişi kapasiteli evsel atık arıtma tesisi	Evsel Atıkların doğada kalmaları önleniyor.
8.Sürekli Baca Gazı İzleme Sistemi	525.000 \$		O ₂ , CO, NO _x , SO ₂ , TOC, HF, HCl, Toz verileri sürekli olarak online izlemeye tabidir
9.SNCR Tesisi	300.000\$	Düşük emisyon sağlama özelliği	NO _x gazları tutulmakta ve emisyon azaltımı
10.Alternatif Yakıt ve Alternatif Hammadde kullanımı			
11.Kömür Stok Sahası	1 M\$	Kömür stoklanan alanının zemini betonarme yapılarak çevresi perde duvarlara çevrilmiştir. Çöken sular için çöktürme havuzu ve tozsuzlaştırma sistemi yapılmıştır.	Kömür tozlarının Havada salımı önlenmiştir.
12.Otomatik Yol Sulama Sistemi	25.000\$	Ocak yollarında ve fabrikada ana hatlarda yol kenarına otomatik yol sulama sistemi yapılarak tozsuzlaştırma sistemi kurulmuştur.	Toz çıkışının önlenmesi

13.Karbon Azaltım Sertifikası	55.000\$		Fabrikanın sera gazı azatlımı uluslar arası firmalar tarafından hesaplanarak birleşmiş milletlerden sera gazı azatlım sertifikası alınmıştır.

İşletme eski sistemde %99 toz tutma verimi olan elektro filtreleri kullanırken sıkıntılar yaşamıştır. Bu filtrelerin toz tutma kapasiteleri çok yüksek olmasına karşılık enerji dalgalanmaları ve CO oranı arttığı zaman patlama riski olduğu zaman filtre kendini güvene alıp, içindeki tozlu havayı dışarı bıraktığı için bakım ve arızalarda toz çıkışı olmayan elektronik torbalı filtreleri kullanımda tercih etmiştir. Kameralı sistem olan filtrelerde bakım yapılırken filtre çalışmaya devam edebilmektedir. Ürün diğer filtrelere göre bu özelliği ile işletmeye üretim esnasında avantaj sağlamaktadır. Deniz suyundan temiz su yapılması, Türkiye’de ilk ve tek olan 2012 yılında Çevre Bakanlığınca örnek proje seçilen tozsuzlaştırma Bunkeri aracının kullanımı işletmenin çevreye olan duyarlılığının göstergesidir. Ayrıca bacalardan çıkan gazlar Valilik ve Bakanlık sitesinden çevrimiçi izlenmektedir. Baca gazının 900 C derece olduğu alanda %25 konsantire amonyok sıvısı püskürtülerek baca gazı içerisindeki NOx gazları tutulmakta ve emisyon azalımı yapılmaktadır.

Alternatif hammadde ve alternatif yakıt kullanımı ile birlikte fosil yakıtlar ve doğal madenlerin kullanımı yerine atıklar girdi ürün olarak kullanılmaktadır. Böylelikle hem kaynak kullanımından azaltılma gidilmektedir hem de atıkların doğada oluşturduğu kirlilik engellenmiş olmaktadır.

Ocak yollarında ve fabrikada ana hatlarda yol kenarına otomatik yol sulama sistemi yapılarak tozsuzlaştırma sistemi kurulmuştur. Fabrikanın sera gazı azatlımı uluslararası firmalar tarafından hesaplanarak Birleşmiş Milletlerden sera gazı azatlım sertifikası alımına gidilmiştir.

SONUÇ

Firmanın çevre raporları (Emisyon ölçümleri, atık analizleri), tehlikeli atıkların önlenmesi ve diğer önleme maliyetleri için çevre maliyetleri her geçen gün artmaktadır. Ağaçlandırma, geri dönüşüm gibi çevreyi korumaya yönelik faaliyetlerde bulunan işletme çevreyi korumaya yönelik bir amacı benimsemiştir.

Küresel ısınma sonucu işletmelerin yoğun çevresel önlem alması çevresel maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. İşletmelerin çevreyi korumaya yönelik her çabası kendi yaşam sürelerinin uzamasına katkı sağladığı gibi müşteriler gözünde de olumlu bir imaj yaratmaktadır.

Çevre ile ilgili tüm faaliyetlerin çevreyi kendini yenilemesine izin verebilecek şekilde sürdürülmesi gerekmektedir. Çevresel yıkımın yaşanmaması konusunda duyarlı olan işletmelerin karlılıkları daha uzun dönemli olacaktır. Bunun için çevresel kaynakların doğru kullanılması konusunda tüm insanlara ve özellikle çevreyi en fazla etkilemekte olan sanayi işletmelerine büyük rol düşmektedir.

İşletmelerin çevreye olan duyarlılıkları çevre yönetim sistemlerinin getirdiği zorunluluklardan kaynaklansa da, işletmeler tüm paydaşlarının memnuniyetini sağlamak zorundadır. Bu paydaşların içinde en büyük payı ise çevrenin kendisi oluşturmaktadır. Çevreye yapılan her maliyet bugün için gider, yarın için ise bir katma değerdir.

KAYNAKÇA

1. AKINCI K.S., AKINCI M.M. (2009) “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kapsamında Örgütlerin Çevresel Sorumlulukları Ve Çevre Yönetim Sistemleri”, **Ekev Akademi Dergisi** Yıl: 13 Sayı: 38 (403-414)
2. ALTINBAY, A. (2007) “Çevresel Maliyetlerin Raporlanması”, **Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi**, S. 11: (1 – 11).
3. ASLAN, Ümmühan (1995) “Çevre Muhasebesi ve Nuh Çimento A.Ş.’nde Çevre Muhasebesi Üzerine Pilot Bir Çalışma”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
4. AYMAZ, Rukiye (2009) “Isparta Antalya Burdur Üretim İşletmelerinin Çevre Konularına ve Çevre Muhasebesine Yaklaşımlarına İlişkin Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
5. BAŞKALE, Elif (2009), *Çevre Muhasebesi ve Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
6. BELLER B. ,DERAN A., ve HATİPOĞLU A. (2012) “Çevre Maliyetlerinin Hesaplanması ve Muhasebeleştirilmesi: Bir Çimento Fabrikasında Vaka Çalışması”, **Cag University Journal of Social Sciences**, 9(1), June 2012(95-121)
7. ÇOŞKUN A. KARACA N. (2008) “KOBİ’lerde Çevresel Maliyetlerin Sınıflandırılmasına Yönelik bir Öneri: Metal İşleme Sektöründen Bir Uygulama”, **Ekoloji** 18, 69, (59-65).
8. ELMACI O. Ve TUTKAVUL, K.(2015) “Sürdürülebilir Üstünlük Elde Edebilme Bağlamında Çevresel Maliyetlerin Analizi Ve Çevresel Maliyetlerin Raporlanmasında Kaynak Tabanlı Maliyetleme Model Önerisi”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, Mart; 17 (1): 75-110
9. ERGÜLEN, A. ve BÜYÜKKEKLİK A. (2008) “Çevre Yönetiminde Yeni Bir Yaklaşım Yeşil Tedarik Zinciri Yönetimi”, **Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu**, S. 1-2: (33 – 50).
10. GÖNEN S., GÜVEN Z. (2014) “Çevresel Maliyetlerin Muhasebeleştirilmesine Yönelik Bir Seramik Fabrikasında Uygulama”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi** Temmuz/2014 (39-57)
11. HAFTACI, V. VE SOYLU, K. (2007) “Çevre Kirlenmesi ve Çevre Koruma Bağlamında Çevre Muhasebesinin Önemi” **MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi**, 33:102-120.
12. HAFTACI, V. VE SOYLU, K. (2008) “Çevresel Bilgilerin Muhasebesi ve Raporlanması”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 15(1): 92-113.
13. KARACAER, S. ve BOZKURT F.G. (2010) “Türkiye’de Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Raporlanmasında Kullanıcıların Algıları Üzerine Bir Alan Araştırması”, **Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi**, C. 12, S. 3: (4-65).
14. KIRLIOĞLU, H. ve FİDAN M.E. (2010) “Organize Sanayi Bölgeleri İçinde ve Dışında Faaliyet Gösteren İşletmelerin Çevre –Atık Yönetimi ve Muhasebesi Konularında Mevcut Durum ve Farklılıkları (Sakarya İlinde Bir Araştırma)”, **Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi**, S. 32: (1 – 28).
15. KIRLIOĞLU H, YILDIZ Ş.K. “Belediyelerde Çevre Muhasebesi Uygulaması”(49-60) Erişim: kou.edu.tr. 20.02.2016.
16. KORUKOĞLU A. (2014) “İşletmelerin Çevre Muhasebesi Konularına Yaklaşımlarının Analizi” **Ege Akademik Bakış**, Cilt: 14 • Sayı: 3 • Temmuz 2014 (481-491).
17. LAZOL, İbrahim, Elif Muğal ve Yener Yücel (2008) “Sürdürülebilir Bir Çevre İçin Çevre Muhasebesi ve KOBİ’lere Yönelik Bir Araştırma”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, S. 38: (56 – 69).
18. ULUCAK R. (2011) “Çevreyi Korumanın Makroekonomik
19. Değişkenler Üzerindeki Maliyetleri Ve Çevresel Kalite-Ekonomik Güç İkilemi”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Uludağ Journal of Economy and Society Cilt/Vol. XXX, Sayı/No. 2, (51-69)
20. ULUSAN, H. (2010) “Türkiye Muhasebe – Finansal Raporlama Standartları’nın Çevresel Maliyet ve Borçların Muhasebeleştirilmesi ve Raporlanması Açısından İncelenmesi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 13, Yıl: 10, Sayı: 19, <http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/182/179> <http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/download/182/179> (Erişim Tarihi:15.02.2016)

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

21. YAĞLI F. (2006) "Çevre Muhasebesi ve Mermer işletmeleri uygulaması" , Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla.
22. YILDIZTEKİN İ.(2009) "Sürdürülebilir Kalkınmada Çevre Muhasebesinin Etkileri" **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** , 13 (1): (367-390).

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(4)

Doç. Dr. Süleyman GÖKSOY*
INEFFICIENCY INDICATORS IN EDUCATIONAL ORGANIZATION
EĞİTİM ÖRGÜTÜNDE ETKİSİZLİK GÖSTERGELERİ

ABSTRACT

Determining the inefficiency criteria is regarded as an important problem in the efficiency of the institutions. Therefore, defining the deficiencies and mistakes of the organization as efficiency indicators is considered easier than defining the strengths as efficiency indicators. This model handles the organization in negative aspects and the institution that does not possess any inefficiency indicator is regarded as effective. The primary indicators of inefficiency are organizational conflicts, problems, difficulties, mistakes and low performance (Sisman, 2011). The current research aims to reveal the educational problems that have been experienced in educational organizations throughout history in the framework of organizational inefficiency model and to present suggestions to reduce them.

Case study from qualitative research methods was conducted. Interview method was carried out in the collection of data. The data were analyzed with content analysis techniques. Criterion sampling from purposeful sampling methods was used in determining the study group of the research. The study group consists of 9 educators (principals (4), deputy principals (3), teachers (2)) who participated voluntarily. The following results were obtained in the research. The main problems in educational system were expressed as teachers' professional development and in-service training, problems in appointment, problems in the career stages, problems in teachers' being employed, redundant number of teacher candidates, teacher incompetence, conflicts between school management and teachers and incompetence of school counsellors.

Keywords: Organization, management, efficiency, inefficiency.

ÖZ

Etkililik ölçütlerinin belirlenmesi, kurumların etkililiklerinde önemli bir sorun olarak görülmektedir. Bu nedenle örgütün eksik ve hatalarını etkisizlik göstergeleri olarak tanımlamak, örgütünün güçlü yönlerini etkililik göstergeleri olarak tanımlamaktan daha kolay görülmektedir. Bu model örgütü olumsuz yönde ele almakta ve eğer kurumda etkisizlik göstergeleri yoksa söz konusu örgüt, kurum etkili olarak kabul edilmektedir. Etkisizliğin başlıca göstergeleri örgütsel çatışmalar, sorunlar, güçlükler, hatalar, düşük performans gibi göstergelerdir (Şişman, 2011). Mevcut çalışma ile araştırılmak istenilen; eğitim örgütünde tarihi süreç içerisinde yaşanan ve ancak halen günümüzde de devam eden eğitimsel sorunlar örgütsel etkisizlik modeli çerçevesinde ortaya koyabilmek ve giderilmesi yönünde öneriler sunabilmektir. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma, verilerinin toplanmasında görüşme yöntemi kullanılmıştır. Veriler içerik analiz teknikleri ile çözümlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 9 eğitimci (okul müdürü (4), müdür yardımcısı (3) öğretmen (2) gönüllü olarak katılarak oluşturulmuştur. Araştırma ile aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Eğitim sistemi içerisinde öncelikle dile getirilen en önemli sorun öğretmenlerin mesleki gelişimi ve hizmet içi eğitim, yetiştirilmesi, atanması, öğretmenlik kariyer basamaklarında yaşanan sıkıntılar, öğretmen adaylarının istihdam edilme sorunu, ihtiyaç fazlası öğretmen yetiştirilmesi, mesleki eğitim, öğretmen yetersizliği, okul yönetimi öğretmenler arasındaki çatışma ve rehber öğretmenlerin yeterlik sorunlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt, yönetim, etkililik, etkisizlik.

*Doç. Dr. Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, goksoys@hotmail.com, Düzce/TÜRKİYE.

Problem status

Organizations formed to achieve some specific goals can maintain their existence as long as they complete those goals. They can subsist as long as they are “effective” and “competent” (Aydin, 1991). Organizational effectiveness means that system components of the organization affect the variables in accordance with the organizational goals (Basaran, 1992). Developments of both private and public organizations depend on the effectiveness (Argon, Altay, 2004). According to Barnard, organizational effectiveness is related to the achievement of the common purpose. The level of this achievement is the criterion of the effectiveness (Karip, 2014).

Different definitions and models related to organizational effectiveness are closely associated with the theoretical perspectives developed in management area. In fact, the purpose of all theories and approaches developed in organizational and managerial aspects is to increase the organizational effectiveness. However, each of these theoretical approaches underlines different concepts and dimensions of the organizations. For instance, Taylor’s scientific management approach mainly emphasizes the concepts of rationalness and productivity and focuses on organizational outputs and processes that affect them. Bureaucratic approach mainly centres upon the organizational processes and lays emphasis on organizational structure, continuity and persistence. On the other hand, human relations approach concentrates on the motivation levels and work satisfactions of the organization members (Sisman and Turan, 2005). The subsistence of the organization (system) depends on its efficacy in the interaction with its environment. In order to be effective, the organization needs to maximize its productivity, health, freshness and provide work satisfaction of the members (Terzi, 2005). Each fraction should meet the requirements of cooperation for a completely effective organization (Balci, 2005). Organizational effectiveness can be increased by developing integrated organization and human relations strategies and by shaping the organizational culture attentively (Argon ve Eren, 2004).

The primary purpose of a real planned organizational change in educational organizations is to increase the organizational effectiveness (cited from Hellrigel, Slocum ve Woodman, Tabancali: 2000). In other words, completing the organizational goals preeminently means developing in line with the environmental changes and providing transformation (Basar, 1995). According to Chenk (1996), various models that handles institutional effectiveness in different perspectives have been developed. It can be inferred that each model has weaknesses and strenghts and is suitable for particular cases. Therefore, different models can be utilized in different situations and different time frames. The main ones of these models are provided in Table 1 (Balci, 2001).

Table 1. Organizational Effectiveness Models

Models	Effectiveness Concept	Conditions of Model	Evaluation Indicators
Purpose Model	Achieving the specified goals	The purposes are clear, consensus is provided, measurable resources are sufficient	Listed purposes in plans
Resource-Input Model	Achieving the required resources and inputs	There is a clear relationship between the inputs and outputs, resources are insufficient	Preconditioned resources
Process Model	Decent and healthy internal model	There is a clear relationship between process and output	Leadership, communication, participation, coordination, social interaction

Content Model	Content of all strong sides	The demands of all sides are coherent and none can be ignored	Management committee of educational authorities
Legality Model	Achieving legal activities	Life and death should be evaluated	Public relations, marketing, image, prestige, statue in public
Organizational Learning Model	Adaptation to environmental changes and internal balances	Considering environmental changes	Sensitiveness to external requirements, internal process management, program evaluation
Total Quality Management	Total management to meet the needs of internal individuals, processes, strategic sides	The needs of the sides are coherent	Leadership, managing the people, strategic planning, process management, quality results
Inefficiency Model	The amount of deficiencies and mistakes	It handles the organization in a negative aspect	The deficiencies and mistakes are defined as inefficiency indicators

When the models above are examined, it can be concluded that effectiveness models are directly related with the developments in the organizational theories. Each organizational theory has its own unique effectiveness model (Balci, 2001). Organizational effectiveness is defined differently in terms of purposes, functions, processes, results, resources and environment. Accordingly, organizational effectiveness is defined as the level of accomplishing the organizational purposes, the level of meeting the requirements of the management processes, the performance of resourcing of the organization, success level in terms of organizational outputs, organizational adaptation to the environment, performance of meeting the needs of the environment. In line with these definitions, various models such as purpose, system-resource, resource-input, process, content, legality, organizational learning and total quality models have been developed (Karsli, 1998; Balci, 2001; Sisman, 2002, 2005; Turan, 2005; Hoy and Miskel, 2012).

To Etzioni, effectiveness is the level of accomplishing the goals of the organization (Can, 1998). Since the existence of the organizations is limited with the purpose of producing demanded assets and services, this method can be evaluated as a suitable one (Tortop, İsbir, Aykac, Yayman, Ozer, 2007). Effectiveness means increasing the organizational quality, therefore the organization needs to reach out its goals. The reason is that the organizations have two main goals as to achieve the establishment goals and to achieve the goals of the members. In this process, it is important to apply for modern management techniques. By doing so, the internal and external conformity of the organization is facilitated. The most traditional way to explain organizational effectiveness is to determine its achievement of the determined goals. If an organization reaches its organizational targets, it can be defined as successful (Hoy and Miskel, 2012). The targets that form the subject of organizational effectiveness provide it to maintain its existence in long term. Their level of actualization is determined by relating them to the results (Ozutku, 2000). Achievement of the goals has two steps. The first one is to comprehend the goals and the second step is to put the required management processes into practice effectively and attentively (Argon and Eren, 2004). In purpose model, effectiveness means the level of achieving the goals. In other words, the extent of organizational purposes determines the effectiveness. If it is proportionate to the actualization of the goals, the effectiveness of the educational organizations is dependent on the actualization of the organizational managerial and educational goals:

Educational quality includes goal achievements, success evaluation and being entitled to have this success. Also it is the evaluation whether the activities and outputs are in line with the norms, criteria or targets (Bakioglu, Baltaci, 2010). Today the pursuit of educational quality has gained importance and it is regarded as the way of executing educational goals and functions (Uysal, 1998; Kasli, 1997). According to Peker (1994), there has not been a consensus on what actually forms quality in education. It can be described as anything that enhances education. Quality in education includes evaluation on the achievement of the goals, providing success after hard work and activities according to the norms, criteria, targets and successful graduates (Bakioglu, Baltaci, 2010).

System is comprised of small components which are dependent on each other and in interaction with each other. Organizations are defined as open systems (Can, 1998). General system theory developed by Bertalanffy approaches to the organization in a dynamic, systematic, interactionist, sophisticated, multilevel and probabilistic perspective. It admits the importance of the components; however, it does not deny the importance of the whole. On the contrary, it suggests that the whole may possess a different entity apart from the total of the components. It emphasizes that the whole may have an existence beyond from the simple total of the components. According to general system theory, the system is seen as a whole of the components which are dependant on each other. General system theory places importance on each stage of the organization. Both components and whole are important. It is accepted that organizations interact with each other in different numerous dimensions (dynamic interaction process in the organizational structure). Therefore, it is natural that many dependant factors have impacts on a single situation. In each stage, an interaction is searched (Aydin, 1991; Saruhan, Yildiz, 2009; Hoy and Miskel, 2012).

Organizational effectiveness is the achievement of organizational goals and functions, sufficiency of managerial and organizational processes, performance to providing resources from the environment, success level in terms of organizational outputs, environmental adaptation of the organization, competence to meet the environmental expectations (Karsli, 1998; Balci, 2001; Sisman, 2002; Sisman and Turan, 2005). System units of the organization should affect the variables in accordance with the organizational goals (Basaran, 1992). It means that the organization needs to actualise its targets in ultimate level using its present resources. Productivity which is emphasized mostly with effectiveness amounts to the effort and actions in the institutional goals and higher outputs (Karsli, 1998). Productivity is always confused with effectiveness. However, productivity is the rate of input to the output. That is to say, it means obtaining more outputs by using less inputs (Sisman, Turan, 2005).

Educational organizations are social open systems and they make great effort to maintain their existence and to achieve their goals. Despite their effort, some may be defined as "effective" and some may be called "less effective". The extent of achieved goals determines the effectiveness of the organization. Organizational effectiveness is directly related with the organization and it includes many units (Tosun, 1981). Therefore, effectiveness requires evaluation and assessment. After this process, subjective evaluations as "very effective" or "ineffective" are produced. For this reason, an educational principal should be aware of the existence of internal and external factors that affect their actions. They should analyze the effect on the decision and act in a communicative attitude (Acikalin, 1995). Although the measurement of the educational quality is wide, there has not been a competent tool in literature (Koseoglu and Atayeter, 1996). Effectiveness and productiveness should be evaluated in order to be able to determine the success of educational systems (Goksoy, Yenipinar, Sagir, Eres, Engin, 2011). Determining the effectiveness criteria is regarded as a problem in institutional effectiveness. Therefore, describing the deficiencies and mistakes of the organization as ineffectiveness indicators is seen easier than describing the strengths of the organization as effectiveness indicators. This model handles the organization in negative aspects. If the organization does not demonstrate any ineffectiveness indicators, it can be regarded as effective. The main indicators of ineffectiveness are organizational conflicts, problems, difficulties, low performance etc (Sisman, 2011). The current research aims to reveal the educational problems that have been experienced in educational organizations throughout history in the frame of organizational ineffectiveness model and to present suggestions to reduce them.

Research Model

The research was carried out in line with qualitative research understanding. In qualitative research, qualitative data collection methods as observation, interview and document analysis are used. Also perceptions and incidents are presented in a realistic and holistic way. The most important contribution of these methods are that they allows for revealing the social structure and processes (Yildirim and Simsek, 2005). In this research, case study method from qualitative research methods was conducted. Case study enables detailed examination of the studied subject. It is preferred in understanding many of educational topics by asking what, how, why (Cepni, 2012; Yin 2003; Yilmaz, 2015). The case handled in the research is the effectiveness of educational organizations with the use of effectiveness model.

Data Collection, Analysis and Interpretation

Interview method was used in data collection. The data were analyzed with content analysis techniques. The data were presented regarding the questions used in the interview processes (Yildirim and Simsek, 2008). Accordingly, similar data were gathered in some concepts and interpreted. The views of participants were transferred without any change. The identities were kept and each interview form was named as E1 (Educator 1), E2 (Educator 2) ... E7 (Educator /9. In order to increase the transmissibility of the research, the research process and operations were tried to be explained in detail. All findings were given in order to increase the internal consistency of the research.

Research Study Group

Criterion sampling method from purposeful sampling methods was used in determining the study group of the research. The study group consists of 9 educators who received training in Duzce University Faculty of Education, Educational Sciences either thesis or non-thesis master's program in 2015-2016 academic year. The participants also work in different educational stages (principal (4), deputy principal (3), teacher (2). They attended the research voluntarily.

FINDINGS

The problems that have been experienced in educational organizations throughout educational history

1- The problems in the appointment, training, carrer, in-service training and personal rights of the teachers

The main problems in educational system were expressed as teachers' professional development and in-service training, problems in appointment, problems in the career stages, problems in teachers' being employed, redundant number of teacher candidates, teacher incompetence, conflicts between school management and teachers and incompetence of school counsellors. In the context, the opinions of the participant educators are as follows: E1, "*Professional development and in-service training are the main probmels in our educational system. Teacher training programs have many deficiencies. The education provided in universities are rather theoretic. The fact that we do not give importance to the practice causes undesirable quality of teachers*" E2 stated the problems and expressed some suggestions as; "*There are nearly one million teachers in our country. According to the ministry data, it is obvious that some teachers have not received any seminar throughout their professional lives. In-service trainings of teachers should get more widespread, especially in rural areas. Primary school teaching departmenst of the educational faculties should have chance to do internship in integrated classrooms. Incompetent teachers who have not expertised in their fields are being appointed to primary schools, especially to village schools. It shuld be forbidden. Teacher should get experts and then they should be appointed to the village schools*" E3' "*There are still problems in teacher training and appointment-employment. There are many educational faculty graduates who are unemployed, however there are still teacher shortage in the country. This shortage is tried to be*

reduced by inefficient and unfair temporary ways such as substitute, contracted teachers and teachers who have no pedagogical formation licence. Also the salaries of teachers and academic members are insufficient ”, E4 “Teacher training and appointment issue should be handled holistically in terms of quality and quantity. Planning should be carried out professionally and they should be applied. This is a continuous historic problem. Most of the teachers do not follow any professional publication, the salaries are problematic and most of them do not dream of improving their education. ”, E5 “There are problems in training of teachers. Already appointed teachers cannot attend an in-service training, they cannot develop in the profession. The problems in teachers negatively affect the quality of the students”, E7 “There are problems in teacher training. Also teachers are not provided with necessary life standards and professional development facilities ”

2- The problem in the quality of the students and educational process

The problems that affect the quality of education include problems in leading students to educational institutions according to their interests and abilities, lack of access to preschool education, problems in transportation and boarding schools, inequality in opportunities, problems in the examinations, traditional teaching methods, rote-learning based education, problems in foreign language teaching, vocational and technical education and dual education, mistakes in the content of the teaching programs, noncreativity, teacher based lessons and problems in social and cultural activities. In this context, the opinions of participant teachers are as follows: E1, “*Applicable educational programs that can meet the requirements of the society and individuals should be prepared and organized according to the generality and equality principles of education. It is obvious that we need a new structure. There needs to be a construction for transportation and boarding schools. In some settlements in our country, both dual and mobile teaching are being applied. Students are taken from distant places in early hours and transported to the school. Students cannot eat breakfast and lunch. Especially in rural areas, preschool education should become mainstream. Because students miss out the opportunity of this education. Educational programs should be organized separately according to environmental conditions and should be applied.*” E2, “*Students’ personal abilities are ignored and there is not a suitable opportunity for them to show their abilities. Social activity areas for the students are very limited. Due to social government principle, poor students should be provided with scholarships and similar opportunities*” E3, “*Students should be directed according to their interests and abilities but we lack necessary education, management and educational counselling.*” E4, “*Vocational and technical education are not given required importance.*” E7, “**Vocational education is insufficient and rote-learning education blocks creativity.**” E8, “*Our educational system is generally based on rote learning. The main aim has always been to transfer a great amount of information to the students*” E9, “*Students are not directed according to their interests and needs. Also the problem of foreign language teaching has not been solved* ”

3- Physical Structure and Equipment Problem

The important problems in the education include the physical conditions of the school, sportive and cultural areas, classrooms, training facilities, equipments, technology, inadequate consumable materials, problems in planning, budgeting, providing the requirements. In this context, the opinions of participant educators are as follows: E1, “*Due to insufficient school capacities, dual education is carried out. Preschool education is not performed. There are opportunity and resource problems in schools in city center. But schools in rural areas needs more opportunity and resource support. Rural schools are more insufficient in terms of equipments and facilities compared to schools in city center.*” E2, “*There are problems in physical substructure and equipment opportunities. The budget saved for education is not adequate.*” E3, “*Schools and classrooms are very crowded. Lack of physical structure, building, facility, equipment and material. The budget of education is insufficient*” E4, “*There is a continuous immigration from rural areas to cities and between the regions. As a result of this immigration, there occurs the shortage of school and classroom in city centers. This situation causes the need of dual education. The government and private sector should*

immediately reduce the need of school and classroom. ” E5, “Physical structure and lack of equipment are important problems in education. The fact that the population in our country have ben increasing rapidly creates the need of physical structure and equipment. The budged saved for education is not sufficient to meet these needs. ” E8, “One of the main problems is that the educational budget is insufficient. There is not even a budget for education. Schools are delivered in full complement when they are built. But they are not provided with chair, desk support afterwards. This is a huge obstacle in the development of schools. ” E9, “There is a great part separated for education in government budget but it is not sufficient to meet the requirements of continuously increasing and changing structure and equipment needs of schools. ”

4. Problems in educational planning, management, policy and bureaucracy

There are problems in the selection, appointment, employment and training of managers and supervisors. Also educational planning, vision and policies have been problematic. In this context, the opinions of the participant educators are as follows: *E1, “ There are supervision problems in education. Educational system is not able to keep up with the continuous change. There are lack of vision and mission. Also educational policies are not handled systematically. ”, E2, “In education, decisions and applications, targets and principles should act separately from political parties. ” E3, “ Educational management and school management have always been reggarded as temporary or commisioning tasks. They have not become jobs. ”, E5, “Educational system has transformed into a situation which is full of problems. The fundamental reason of these problems is that the suggested solution ways are not actualized. There are many crucial problems in various areas and topics. Some problems of our educational system and some suggestions for their solutions can be listed as follows: Ministry of National Education should alter its centralist organizational structure and it should become more and more localized. Each government should not apply distinct educational policies. There needs to be a new, radical and modern educational reform. ”, E7, “ Our educational system possesses a centralist and bureaucratic structure. Principals of our educational system are not productive and effective. Instead, they have a passive position and they apply the orders of the upper units. ”, E8, “Educational policies are constantly changing with new governments. Due to this change, there has not been a particular model and continuity in educational programs have not been provided. ”*

RESULTS and DISCUSSION

Organizational effectiveness is measured with many different models such as purpose, system, process, resource, content, quality. However, determining the effectiveness criteria of the organizations like education requires many criteria and measure. It constitutes an important problem. Therefore, ineffectiveness model is preferred in organizational effectiveness since it is more practical. Because defining the deficiencies and mistakes of the organization as efficiency indicators is considered easier than defining the strengths as efficiency indicators. This model approaches the organization in a negative aspect. If an organization does not demonstrate any inefficiency indicator, it can be described as effective. The present research aimed to reveal the problems that have been experienced in educational organizations throughout educational history within the framework of organizational ineffectiveness model. The following results were obtained at the end of the research:

1- The most important problem of the problems in educational system is professional development, in-service training, training, appointment and employment of teachers. The problems also include difficulties experienced in career steps of teachers, redundant number of educational faculty graduates, vocational education, teacher shortage, the conflict between school management and teachers and incompetence of counsellor teachers.

2- **There are important problems in directing the students according to their interests and capabilities, access to preschool education, mobile and boarding school programs, inequality in opportunities and facilities. The examination system for secondary and higher education has problems. Also traditional educational methods and rote-learning are implemented. There are problems in second language teaching, vocational and technical education and dual education. The content of teaching**

programs are insufficient. Creativity is limited. The lessons are teacher based. Social and cultural activities are insufficient. The existence of these problems affects the quality of students and they continuously occur.

3- According to the opinions of educators who participated in the research, there are problems in school building, garden, social, sportive and cultural areas, classroom, educational facilities, equipments, technology and other physical structure. Also there is a constant need to consumable materials. There have been problems and deficiencies in planning, budgeting, provision and recruitment of these items.

4- Selection, training, appointment, employment of educational managers and supervisors are problematic. The educational management have not been adopted as an occupation. There are problems in planning, vision and policy of education.

As it is explained previously, there are many problems in educational system related to teacher selection, training, appointment, career, in-service training and personal rights; quality in students and educational processes; physical conditions and equipments; educational planning, management, policies and bureaucratic structure. The determined current problems are the ineffectiveness indicators of the educational organization, therefore these areas needs to be enhanced in order to become an effective organization.

REFERENCES

1. Açıkalin, A. (1995).. Toplumsal ve Kurumsal ve Teknik Yönleriyle Okul Yöneticiliği. Ankara: PEGEM Yayın No:10.
2. Argon, T. Altay, E. (2004). İnsan Kaynakları Yönetimi. Ankara:Nobel Yayınları.
3. Aslanargun E. ve Göksoy S. (2013). Öğretmen Denetimini Kim Yapmalıdır? Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 98-121.
4. Aydın, M. (1991). Eğitim Yönetimi. Ankara: Hatipoğlu Basım, Yayım.
5. Bakioğlu, A. (1998). Lider öğretmen. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 10, 1119-1128.
6. Bakioğlu, A. Baltacı, R. (2010), Akreditasyon, Eğitimde Kalite, Ankara, Nobel Dağıtım.
7. Balcı, A. (2001). Etkili Okul ve Okul Geliştirme, Pegem Yayınları, Ankara.
8. Başaran, İ. E. (1992).Yönetimde İnsan İlişkileri. Ankara: Aydın Meb Tesisleri,
9. Burns, T. Staker, G.,M. (1961). The Management of Innovation. Oxford University Press.
10. Can, H. (1998). Organizasyon ve Yönetim. Ankara: Siyasal Kitapevi.
11. Cavanaugh, C. (2002). Distance education quality: Success factors for resources, practice and results. Jacksonville, FL: Ideal Group.
12. Çepni, S. (2012). Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş. Geliştirilmiş 6. Baskı, Trabzon: Celepler Matbaacılık.
13. Eisenberger, J. (2005). Self-efficacy: Raising the bar for all students. Larchmont, NY: Eye on Education.
14. Ekiz, D. (2013). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Anı Yayıncılık,
15. Eren E. (2004), Yönetim ve Organizasyon: Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar. Beta Basım Yayım Dağıtım, 6. Basılı. İstanbul,2003.
16. Göksoy, S., (2015). Bureaucratic Problems at Schools (Okullarda Bürokratik Sorunlar), Nesibe Aydın Eğitim Kurumları, Eğitim ve Gelecek Dergisi, Sayı, 7 ss. 99-118.
17. Göksoy, S., Ş. Yenipınar, M.Sağır, Y.Ereş, A.Engin (2011) Cito Eğitim Kuram ve Uygulama Dergisi "Alternatif Denetim Modeli" Nisan-Haziran 2011 Sayı 12, Ankara.
18. Hoy, W. K. ve Miskel, C.G. (2012). Eğitim Yönetimi. (Çeviri Editörü: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayıncılık, 7. Baskıdan Çeviri.
19. Ivancevich J. M. and McMahon, J.T. (1982). The effects of goal setting, external feedback. And self-generated feedback on outcome variables: A Field Experiment. "Academy of Management Journal. Pp. 359-372.

20. Jeanne Ellis, Ormrod (2014). Human Learning/ **Öğrenme Psikolojisi**. (Çeviri Editörlüğü Mustafa BALOĞLU). Ankara, Nobel Yayınları 6. Baskı.
21. Karasar, N. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi – Kavramlar, İlkeler, Teknikler-*. 22. Baskı Ankara: Nobel Yayınevi.
22. Karip, E. (2014). Eğitim Bilimin Alanı ve Kapsamı. Eğitim Yönetimi (Editör: Selahattin Turan). Ankara: Pegem A Yayıncılık
23. Karşlı, D.K. (1998). Yönetmel Etkililik. Bolu. AİBÜ. Yayınları No 6,
24. Karşlı, M. Durdu (1997), “ Teknik Eğitimin Yönetimi ve Kalite”, Eğitim Yönetimi Dergisi, Pegem Yay., Ankara,209.
25. Köseoğlu, M. ve Atayeter, C. (1996). Eğitimde Kalite Güvencesi ve ISO9000”Standart Dergisi, Sayı:419, Kasım, s. 82.
26. Lawrence, R. J., Allen, J.,P. (1976), Organizational Structure: A Review of Structural Dimensions and Their Conceptual Relationships with Individual Attitudes and Behavior Organizational Behavior and Human Performance, Vol: 16, s.76.
27. Lunenburg, F. C. ve Ornstein, A, C (2013). Eğitim Yönetimi. (Çeviri Editörü: Gökhan Arastaman). Ankara: Nobel Yayıncılık, 6. Baskıdan Çeviri
28. Miles, M.B. and Huberman, A.M. (1994). Qualitative Data Analysis. Thousand Oaks: Sage.
29. Militello, M., Rallis, S.,F., Goldring, E.,B. (2013). Araştırma ve aksiyon liderlik (Çeviri Editörleri: Fatih Töremen, Alpay Ersözlü),Ankara:Pegem A Akademi.
30. Mintzberg, H. (2014). Örgütler ve Yapıları. (Çeviri Editörü: Ahmet Aypay), Ankara: Nobel Yayınları.
31. Özkan, S., Bilgen, S. (2006). Bilişim Sistemleri Değerlendirme Modeli ve Üç Örnek Olay İncelemesi, Enformatik Enstitüsü Orta Doğu Teknik Üniversitesi
32. Özutku, H. (2000). İnsan Kaynakları Yönetiminde Etkililik Ölçümü Verimlilik Dergisi MPM, 4:6-83.
33. Pearce J., A. II. Robinson, R., B. Jr. (2015). Stratejik Yönetim. Geliştirme, Uygulama ve Kontrol. (12. Basımdan Çeviri Editörü: Mehmet Barca). Ankara: Nobel Akademi.
34. Peker, Ö. (1994). Toplam Kalite Yönetimi, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:1, Sayı:26,Mart, s.197-215.
35. Riggio, R.,E. (2015). Endüstri ve Örgüt Psikolojisine Giriş, (6. Baskıdan Çeviri Editörü: Belkıs Özkar). Ankara: Nobel Yayınları.
36. Robbins S, P., Judge, T.,A. (2012). Örgütsel Davranış, (Çeviri Editörü: İnci Erdem). Ankara: Nobel Yayıncılık.
37. Robbins, S, P., Decenzo, D., A. ve Coulter, M. (2013). Yönetimin Esasları. (8. Baskıdan Çeviri Editörü: Adem Öğüt). Ankara: Nobel Yayınları.
38. Sağır, M. (2014). Okul Liderliği, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi (Editör: Niyazi Can). Ankara: Pegem A Yayıncılık. 2. Baskı.
39. Saruhan, S., C., Yıldız, M., L. (2009). Çağdaş Yönetim Bilimi. İstanbul: Beta Yayınları.
40. Schein, E., H. (1980). Örgütsel Psikoloji Çeviren: A. Sağtürk/Ş. Öz-Alp, 3. Baskı, Eskişehir: İşitme Özürlü Çocuklar Eğitim Vakfı Yayını, No:2,
41. Schlechty, P. (2005). Okulu yeniden kurmak. (Çeviri: Yüksel Özden) Ankara, Nobel Yayınları.
42. Senge, P. M.(2006). Beşinci Disiplin, (Çevirenler: Ayşegül İldeniz, Ahmet Doğukan). İstanbul: YKY.
43. Serinkan, C. (2012). Liderlik ve Motivasyonda Güncel Konular, Liderlik ve Motivasyon. 3. Baskı, (Editör: Celalettin Serinkan). Ankara: Nobel Yayınları.
44. Sezgin, F. (2013). Sosyal Bir Sistem Olarak Okul, Eğitim Yönetiminde Kuram ve Uygulama (Editör: Servet Özdemir). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
45. Sezgin, F. (2014). Örgütsel Yapı. Eğitim Yönetimi (Editör: Selahattin Turan). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
46. Slavin, E. R. (2013). Eğitim Psikolojisi (Çeviri Editörü: Galip Yüksel) Ankara, Nobel Yayınları 10. Baskı. 115-137
47. Şişman, M (2001). Eğitimde Mükemmellik Arayışı: Etkili Okullar. Ankara: Pegem Yayınları.
48. Şişman, M (2005). Eğitim ve Okul Yöneticiliği El Kitabı. Ankara: Pegem Yayınları.

49. Şişman, M. (2011). Öğretim liderliği, Ankara: Pegem A Yayıncılık
50. Şişman, M., Turan, S (2005). Eğitim ve Okul Yöneticiliği El Kitabı. Pegem Yayıncılık, Ankara.
51. Tortop, N., İsbir, E.,G., Aykaç, B., Yayman H., Özer, A. (2007). Yönetim Bilmi, 7.Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
52. Tosun, M. (1981). Örgütsel Etkililik. Ankara: TODAİ Yayınları No:196.
53. Turan, S. , Zılgıl, G. (2013). Okul Değerlendirme. Ankara: Pegem Yayıncılık.
54. Turan, S. (2005). Eğitim Liderliği. Okul Yönetimlerini Geliştirme Programı, Ankara: İlköğretim Genel Müdürlüğü.
55. Turan, S. (2006). Eğitim Liderliği, İlköğretim Genel Müdürlüğü, Okul Yönetimlerini Geliştirme Programı, Ankara.
56. Turan, S. (2014). Eğitim Yönetimi, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
57. Uysal, H. (1998), Toplam Kalite Yönetiminin İlköğretime Uygulanabilirliği, G. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara,
58. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (5. bs.), Ankara: Seçkin.
59. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, (6. bs.), Ankara: Seçkin Yayınları.
60. Yılmaz, G. K. (2015). Durum Çalışması, (Ed.) M. Metin Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. (s.261-285), Ankara, Pegem A Akademi.
61. Yin, R. K. (2003). Case Study Research: Design and Methods (3rd ed.). Thousand Oaks, CA:Sage.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(5)

Doç. Dr. Vural ÇAĞLIYAN³⁸; Yrd. Doç. Dr. Ramazan GÖRAL³⁹
ULUSLARARASI TURİZM REKABETÇİLİĞİ VE TURİZMİN EKONOMİK ETKİSİ ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME
AN EVALUATION ON INTERNATIONAL TOURISM COMPETITIVENESS AND ECONOMIC
IMPACT OF TOURISM

ÖZ

Turizm sektöründe rekabet gücünün hangi faktörlerin etkisi altında olduğunun analiz edilebilmesi ve uluslararası turizm pazarında rekabet gücü düzeyi tespiti için çeşitli turizm rekabet modelleri geliştirilmiştir. Seyahat ve Turizm Sektörünün rekabet gücünü ölçme ve değerlendirmeye yönelik geliştirilen modellerden birisi Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından ilk defa 2007 yılında geliştirilen ve son güncellemesi 2015 yılında yapılan Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi (TTCI) Modelidir. Bu endeks çalışmasında dört ana grup, ondört alt grup ve bunlara bağlı seksendört kritere bağlı olarak 141 ülkenin seyahat ve turizm sektörü rekabet gücü analizi ve sıralaması yapılmıştır.

Bu çalışmada TTCI raporunda yer alan ülkelerin, seyahat ve turizm sektörü rekabetçilik sıralaması yapılırken kullanılan faktörler ile turizmin bu ülkelerdeki olan ekonomik etkisi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı irdelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda; ülkelerin seyahat ve turizm sektörü rekabetçilik endeksini oluşturan faktörlerin ülkelerin turist gelişleri üzerine pozitif etkisinin olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Rekabetçiliği, Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi.

JEL Kodu: Z32.

ABSTRACT

Various tourism competitiveness models have been developed in order to analyse the factors which influence the competitive capacity in the tourism sector and to detect the competitiveness levels in the international tourism market. Travel and Tourism Competitiveness Index (TTCI) is a model which has been developed by World Economic Forum (WEF) first in 2007 and has been updated in 2015 in order to measure and evaluate the competitive capacity of the Travel and Tourism Sector. The competitive powers of 141 countries in travel and tourism sector have been analysed and ranked according to four main, 14 subindexes and 84 related criterion.

In this study, whether or not there exists a statistical correlation between the factors used for sorting the travel and tourism sector competitiveness, and the economic impact of tourism in these countries have been scrutinised. In light of the assessments, the factors included in the travel and tourism sector competitiveness index can be seen to have a positive influence on the tourist arrivals of countries.

Keywords: Tourism Competitiveness, Travel and Tourism Competitiveness Index.

JEL Code: Z32.

³⁸ Selçuk Üniversitesi; İktisadi İdari Bilimler Fakültesi; vcagliyan@selcuk.edu.tr; Konya/TÜRKİYE.

³⁹ Selçuk Üniversitesi; Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi; trgoral@selcuk.edu.tr; Konya/TÜRKİYE.

1. GİRİŞ

Turizm sektörü, dünyada en hızlı büyüyen ve genişleyen sektörlerden biridir. Ara sıra yaşanan krizlere rağmen turizm sektörü yıllardır neredeyse kesintisiz bir büyüme göstermiştir. 2014 yılında uluslararası turist sayısı 1 milyar 133 bin sayısına ulaşmıştır. Aynı yıl dünya çapındaki destinasyonların uluslararası turizm gelirleri 1246 milyar USA\$ olmuştur. Toplam turizm gelirleri Dünya GSYİH'nın %9'unu oluşturmaktadır. Her onbir kişiden birisi turizm sektöründe çalışmaktadır. 2030 yılında uluslararası turist sayısının 1.8 milyar olması beklenmektedir (UNWTO, 2015).

Ülkelerin ödemeler dengesinde, GSYİH'nda ve işsizlik probleminin çözümünde önemli bir yeri olan turizmin, gün geçtikçe artan destinasyonlar arası rekabette sürdürülebilirliğini devam ettirmek, ortalamanın üzerinde gelir elde etmek ve turizmde hayal ettiği yere gelebilmesi için stratejiler geliştirmesi ve başarılı şekilde uygulaması gerekmektedir. Sağlıklı strateji geliştirmek, mevcut durum analizi yapıldıktan sonra bir başka ifadeyle turizm sektörüne ilişkin üstünlükler, zayıflıklar, fırsatlar ve tehditler ile ilgili bilgi sahibi olunduktan sonra mümkün olabilecektir.

Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum-WEF) ilki 2007 yılında olmak ile birlikte her iki yılda bir hazırlanmış olduğu Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi (Travel and Tourism Competitiveness Index-TTCI) raporu, ülkelerin turizm sektörlerine ilişkin mevcut durumu analiz etme noktasında önemli bir bilgi kaynağıdır. TTCI raporu, hem kamu hem de özel sektördeki turizm paydaşlarına turist bakış açısıyla destinasyonlarının sahip olduğu temel zayıflıkları ve güçlü yönleri tanımlamalarına yardımcı olmaktadır. Turizmin geliştirilmesine yönelik fırsatları göstermekte ve gelecekte destinasyona yapılacak seyahatlere yönelik muhtemel tehditlere karşı stratejiler oluşturmaya yönelik bilgi sağlamaktadır (Forsyth ve Dwyer, 2009).

WEF'in Rekabetçilik Endeksi (2015), bir ülkenin turizm sektörünün rekabet gücünü ölçmeye yönelik 4 ana faktör, 14 alt faktör ve 84 indikatörden oluşmaktadır. Ana faktörler; Çevresel Fırsatlar; Turizm Politikaları ve Koşulların Etkinleştirilmesi; Altyapı; Doğal ve Kültürel Kaynaklar şeklindedir.

WEF'in TTCI raporunda (2015) 141 ülke ile ilgili rekabet gücü endeksi oluşturularak bir karşılaştırma yapılmıştır. Ülkeler almış oldukları endeks değerlerine göre sıralanmışlardır. Bu bağlamda "farklı ülkelerin WEF Turizm Rekabet Endeksi faktörleri ile turizmin bu ülkelere olan ekonomik etkisi (gelen turist sayısı, turizm geliri ve turizmin GSYİH içindeki payı) arasında bir ilişkinin olup olmadığının" incelenmesi düşüncesi bu çalışmanın temel amacıdır. Çalışmada böyle bir ilişkinin olup olmadığı Dünya Ekonomik Forumu Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi (WEF, 2015) verilerinden yararlanılarak irdelenmiştir.

2. ULUSLARARASI TURİZM REKABETÇİLİK ENDEKSİ

Literatürde turizmin rekabetçilik kavramına olan bakış; turist olarak adlandırılan tüketici gruba bütünleştirilmiş hizmetler sunan ve turizm ürünlerinin birleşiminden oluşmuş coğrafi bir bölgenin yani destinasyonun rekabet gücü şeklindedir (Ritchie, Brent ve Crouch, 1993; Buhalis, 2000; Dwyer ve Kim, 2003; Dupeyras ve MacCallum, 2013).

Turizm rekabetçiliği, döviz kuru hareketleri ile bağlantılı fiyat farklılıklarını, turizm endüstrisinin çeşitli bileşenlerinin verimlilik düzeylerini ve bir destinasyonun çekiciliğini etkileyen diğer faktörleri kapsayan genel bir kavramdır (Dwyer vd., 2002:328). Turizm rekabet gücünü; sosyal, demografik, kalitatif ve ekonomik pek çok faktör etkileyebilmektedir (Dwyer, Forsyth ve Rao, 2002: 3).

Turizm rekabetçiliği; bir ülkede (destinasyonda) ikamet edenler ve etmeyenler için destinasyona ilişkin çekiciliklerin en iyi hale getirildiği bir yer olabilme, turistler için kaliteli, yenilikçi ve cazip hizmetler sunabilme, yerel ve uluslararası turizm pazarında önemli pazar payı elde edebilme becerisi (Dupeyras ve MacCallum, 2013: 7) olarak ifade edilmektedir.

Destinasyon rekabetçiliğinin kapsamı ve nasıl ölçülebileceği ile ilgili araştırmaların 1990'larda başladığı görülmektedir (Ritchie vd., 1993). Bu tarihten günümüze kadar konuyla ilgili kavramsal ve teorik anlamda katkı sağlamaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilki belirli bir destinasyonun rekabetçi pozisyonunu saptamaya yönelik yapılan çalışmalardır. İkinci tür çalışmalar ise destinasyon konumlandırma, destinasyon yönetim sistemleri, destinasyon pazarlama, fiyat rekabeti, kalite yönetimi, çevre,

stratejik yönetim, doğa temelli turizm, paket tur gibi destinasyon rekabet gücünün belirli yönlerine odaklanmış çalışmalarıdır. Yapılan bu çalışmaların büyük bir bölümünde destinasyonun rekabet gücünü açıklamada çok sayıda ve birbirinden farklı faktörlere vurgu yapılmaktadır (Crouch, 2011).

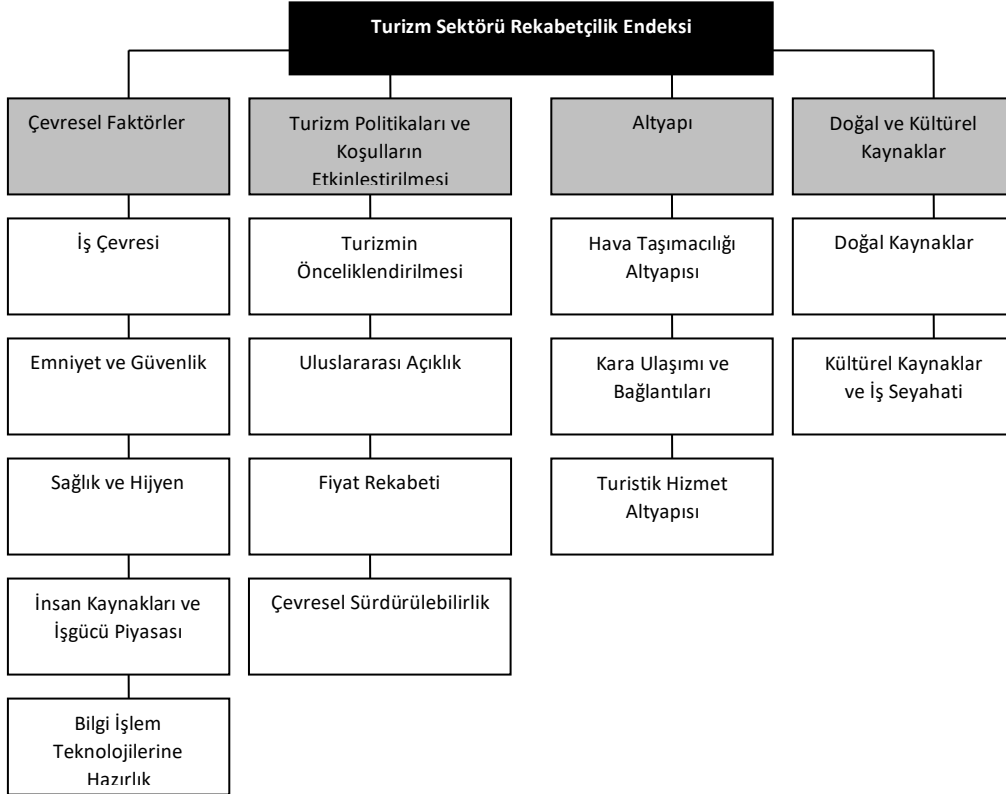
Destinasyon rekabetçiliğine yönelik yapılan üçüncü bir grup çalışma ise genel destinasyon rekabet model ve teorileri geliştirmeye odaklanan çalışmalarıdır. Bu çalışmaların en önemlilerinden birisi Crouch ve Ritchie'nin yapmış oldukları çalışmalarıdır. Bu çalışmanın amacı karşılaştırmalı üstünlükler ve rekabet avantajı teorilerine dayalı aynı zamanda destinasyon rekabetinin ayırt edici özelliklerine uygun kavramsal bir modelin geliştirilmesidir (Crouch, 2011:28).

Dwyer ve Kim (2003) bir başka destinasyon rekabetçilik modeli geliştirmişlerdir. Bu yazarların geliştirmiş olduğu model, ulusal rekabet ve firma rekabet teorilerini dikkate alan bir bakış açısına sahiptir. Modelin üç temel unsuru bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kaynaklardır. Kaynaklar ana grubu içinde bağışlanmış kaynaklar (doğal ve kültürel kaynakları içermektedir), oluşturulmuş kaynaklar (turizm altyapısı, özel etkinlikler, alışveriş, vb.), destekleyici kaynaklar (ulaşılabilirlik, hizmet kalitesi, vb.) olmak üzere üç kaynak türü yer almaktadır. Destinasyon yönetimi, bu modelin ikinci temel bileşenidir (Dwyer ve Kim, 2003).

Ülkelerin turizm rekabet gücünü ölçme ve değerlendirmeye yönelik en son yapılan çalışma, Dünya Ekonomik Forumu (WEF)'nin ilk defa 2007 yılında geliştirdiği ancak en son güncellemeleri 2015 yılında yaptığı Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi (TCI) Modelidir. TTCI, bu çalışmanın asıl konusunu oluşturan turizm rekabetçilik modelidir.

Bu çalışmada ele alınan Seyahat ve Turizm Rekabetçilik Endeksi'nin kavramsal çerçevesi, WEF'in 2015 TTCI raporunda yer alan bilgiler ışığında Şekil.1'de gösterilmiştir. Endekste yer alan faktörler ve bu faktörleri oluşturan alt faktörlere ilişkin açıklamalar aşağıda yapılmıştır.

Şekil.1. Turizm Sektörü Rekabetçilik Endeksi Kavramsal Çerçevesi

Kaynak: WEF, 2015

A.Çevresel Faktörler

Bu alt faktör grubu, bir ülkedeki turizm faaliyetleri için gerekli olan genel düzenlemeleri ifade etmektedir. Çevresel faktörler; beş alt gruba ayrılmaktadır. Bunlar, İş Çevresi, Emniyet ve Güvenlik, Sağlık ve Hijyen, İnsan Kaynakları ve İşgücü Piyasası ve Bilgi İşlem Teknolojilerine Hazırlıktır (WEF, 2015). Bu faktörler doğrudan ülkelerin ekonomik büyümeleriyle ilgilidir ve turizm sektöründe bulunan işletmeler de dâhil olmak üzere tüm işletmeler için önemlidir (Crotti ve Mısrahi, 2015).

B.Turizm Politikaları ve Koşulların Etkinleştirilmesi

Turizm politikaları ve koşulların etkinleştirilmesi faktörü; daha çok turizm sektörüyle ilgili spesifik politikaları ve stratejik görünümü değerlendirmeye yöneliktir (Crotti ve Mısrahi,2015). Turizm politikaları ve koşulların etkinleştirilmesine yönelik hususlar sektöre özgü olarak hazırlanmış belirleyici alt faktörler aracılığıyla değerlendirilmektedir. Turizmin Önceliklendirilmesi, Uluslararası Açıklık, Fiyat Rekabeti, Çevresel Sürdürülebilirlik bu faktörün alt faktörleri olarak belirlenmiştir (WEF, 2015).

C.Altyapı

Bu faktör, her ülkenin hava taşımacılığı, kara ulaşımı ve turistik hizmet boyutlarında sahip olduğu araç kiralama, vb. hizmetlerle zenginleştirilmiş üst düzey otel oda hizmetleri de dahil olmak üzere genel turistik hizmetlerin değerlendirildiği Turistik Hizmet Altyapısı alt faktörlerinden oluşmaktadır (WEF, 2015).

D.Doğal ve Kültürel Kaynaklar

Bu faktör altında seyahat için insanları motive eden temel nedenler incelenmektedir. Doğal Kaynaklar, Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati alt boyutları bu faktör altında değerlendirilen konulardır. Bu faktör kapsamında doğal çekiciliklerin ölçülmesi yapılmaktadır. Bir ülkedeki UNESCO Doğal Dünya Mirası alanları başta olmak üzere Doğal Çevre Kalitesi, Manzara ve Fauna Zenginliği, Hayvan Türleri ve Sayıları, Koruma Alanları ve Milli Parklar değerlendirme kapsamında yer almaktadır. Ayrıca ülkedeki UNESCO Kültürel Dünya Mirası olarak kabul edilmiş çekicilikler, bunun dışında önemli spor etkinliklerine ev sahipliği yapabilecek uygun Stadyum Sayıları, bir ülkenin kültürel kaynaklarına olan ilginin göstergesi olabilecek Online Arama Sayıları değerlendirmeler kapsamında yer alan unsurlardır (WEF,2015).

3.ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ VE BULGULAR

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada ikincil kaynaktan veri toplama yöntemiyle ilgili verilere ulaşılmış olup çalışmada kullanılan veriler 2015 yılında Dünya Ekonomik Forum'u tarafından yayınlanan TCI raporundan derlenmiştir. Raporda bulunan bilgiler, 141 ülkenin turizm ve seyahat sektörüne ilişkin bazı verilere ve üst düzey çalışan insanlarla yapılan anket çalışmasına dayanmaktadır. Bu veriler ve anket çalışmaları, toplam 4 ana grup, 14 alt grup (Şekil.1) ve bu alt gruplara ait toplam 84 kriterin ölçülmesi ile değerlendirilmiştir (WEF, 2015). Turizm Sektörü Rekabetçiliği, bu değerlendirme ölçeklerine göre belirlenmiştir. Bu çalışmada verileri analiz yapmaya elverişli 138 ülke değerlendirmeye alınmış (çalışmaya dahil edilen ülkelerin isimleri çalışmanın sonunda belirtilmiştir), 3 ülke veri eksikliği nedeniyle analize dahil edilmemiştir. Faktörlerin ölçümünde kullanılan maddelere ilişkin bilgiler aşağıda açıklanmıştır.

Endekste yer alan ilk faktör olan Çevresel Faktörlerin ölçümünde; 15'i İş Çevresi, 5'i Emniyet ve Güvenlik, 6'sı Sağlık ve Hijyen, 2'si İnsan Kaynakları ve İşgücü Piyasası ve 8'i Bilgi İşlem Teknolojileri alt gruplarına ait olmak üzere toplam 36 farklı kriter kullanılarak ölçümleme yapılmıştır.

Turizm Politikaları ve Koşulların Etkinleştirilmesi faktörünün ölçümündü; 6'sı Turizmin Önceliklendirilmesi, 3'ü Uluslararası Açıklık, 4'ü Fiyat Rekabeti ve 10'u Çevresel Sürdürülebilirlik olmak üzere toplam 23 farklı kriter kullanılarak ölçümleme yapılmıştır.

Altyapı faktörünün ölçümünde; 6'sı Hava Taşımacılığı, 5'i Kara ulaşımı ve Bağlantıları ve 4'ü Turistik Hizmet Altyapısı olmak üzere toplam 15 farklı kriter kullanılarak ölçümleme yapılmıştır.

Doğal ve Kültürel Kaynaklar faktörünün ölçümünde; 5’i doğal Kaynaklar ve 5’i Kültürel Kaynaklar ve İş Seyahati olmak üzere toplam 10 farklı kriter kullanılarak ölçümleme yapılmıştır.

Yukarıda ifade edilen ve endeks hesaplamasında kullanılan kriterlere ilişkin veriler, birincil ve ikincil kaynaklardan sağlanmıştır. İkincil kaynaklar; Deloitte, Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği, Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği, Dünya Turizm Örgütü, Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi, Dünya Bankası, vb. uluslararası örgütlerin faaliyet alanları ile ilgili rapor ve istatistiklerdir. Diğer veriler ise turizm rekabet endeks hesaplamaları yapılan ülkelerde ikamet eden ve Dünya Ekonomik Forum ile birlikte çalışan yönetici görüşü anketlerinden elde edilmiştir (WEF, 2015).

Endeks hesaplamalarında kullanılacak ve çeşitli uluslararası kaynaklardan sağlanmış olan ham veriler ilk aşamada farklı ölçütlere göre düzenlenmiş olduklarından birlikte değerlendirilmeye uygun değildirler. Bu nedenle 1-7 ölçeğinde (1= son derece zayıf, 7= son derece güçlü) uyumlu hale getirilerek normalize edilmişlerdir.

Daha sonra alt faktör değerlerinin ağırlıklandırılmamış ortalaması alınarak ana faktör değerlerine ulaşılmıştır. Sonrasında ise dört ana faktör değerinin ağırlıklandırılmamış ortalaması alınarak TTCI değeri hesaplanmıştır (WEF,2015).

3.2. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmanın temel amacı “TTCI sıralaması yapılırken kullanılan faktörler ile turizmin bu ülkelerdeki olan ekonomik etkisi arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı ve farklı ülkelerin TTCI sıralamasıyla, turizmin bu ülkelere olan ekonomik etkisi arasında bir ilişkinin olup olmadığını” incelenmesidir. Bu temel amaç ışığında değerlendirilecek konular aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

- Uluslararası turist gelişleri ile rekabetçilik endeksini oluşturan alt faktörler arasındaki ilişkinin incelenmesi.
- Uluslararası turist gelişleri ile turizmin ülkelerin gayri safi milli hasılaya doğrudan katkısı arasındaki ilişkinin incelenmesi.
- Ülkelerin turizm geliri ile uluslararası turist gelişleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.
- Ülkelerin turizm geliri ile turizmin ülkelerin GSYİH’ya doğrudan katkısı arasındaki ilişkinin incelenmesi.

Bu açıklamalar ışığında çalışmada istatistiksel açıdan anlamlılığı irdelenecek olan hipotezler aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

Hipotez 1: Ülkelerin rekabetçilik endeksini oluşturan faktörlerin uluslararası turist gelişleri üzerine pozitif etkisi vardır.

Hipotez 2: Uluslararası turist gelişleri’nin turizmin ülkelerin GSYİH’na doğrudan katkısı üzerine pozitif etkisi vardır.

Hipotez 3: Uluslararası turist gelişlerinin ülkelerin turizm geliri üzerinde pozitif etkisi vardır.

Hipotez 4: Ülkelerin turizm gelirinin, ülkelerin GSYİH’na doğrudan katkısı üzerinde pozitif etkisi vardır.

3.3. Bulgular

Uluslararası turist gelişleri ile rekabetçilik endeksini oluşturan alt faktörler arasındaki nedensel ilişkinin incelenmesi amacıyla

$$Uluslararası Turist Gelişi = b_0 + b_1 F_1 + b_2 F_2 + b_3 F_3 + b_4 F_4 + \xi$$

modeli ileri sürülmüş ve regresyon analizi yürütülmüştür (modeldeki notasyonlar **F1:** Çevresel Faktörler, **F2:** Turizm Politikaları ve Koşulların Etkinleştirilmesi, **F3:** Altyapı, **F4:** Doğal ve Kültürel Kaynaklar anlamında olup bu faktörler Turizm Rekabetçilik Endeksi’ni oluşturan faktörlerdir) . Sonuçlar aşağıda Tablo 1’de görüldüğü gibidir.

Tablo 1. Uluslararası Turist Gelişi ve Turizm Rekabetçilik Endeksi Alt Faktörlerine İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	R ²	ΔR ²	Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	t	F
Uluslararası Turist Gelişi	0,574	0,561	Sabit	-1402,815	9505,779	-,148***	44,836*
			Çevresel Faktörler	-2061,903	1897,078	-1,087***	
			Turizm Politikaları ve Koşulların Etkinleştirilmesi	-5187,309	2627,704	-1,974**	
			Altyapı	5341,024	1620,890	3,295*	
			Doğal ve Kültürel Kaynaklar	7551,277	853,532	8,847*	

Notlar: *p<0,001, **p=0,05, ***p>0,05

Tablo 1 incelendiğinde öne sürülen modelin istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu görülmektedir (p<0,001). Regresyon analizi sonuçlarına göre, R² (açıklanan varyansın yüzdesi, 0,561) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi, 44,836-p<0,001) değerleri Uluslararası Turist Gelişi'nin **Turizm Rekabetçilik Endeksi Faktörleri olan** Çevresel Faktörler, Turizm Politikaları ve Koşulların Etkinleştirilmesi, Altyapı ve Doğal ve Kültürel Kaynaklar alt faktörleri ile açıklanabileceğini göstermektedir. Bununla birlikte **Rekabetçilik Endeksi Faktörleri'nde** Çevresel Faktörler, Turizm Politikaları ve Koşulların Etkinleştirilmesi faktörlerinin modelde negatif bir değere sahip olduğu görülmektedir. Bu durum turizm faaliyetlerinin, bu iki faktörler ile ilgili olarak ülkelerin yaptığı sosyal, ekonomik, politik ve siyasi faktörlere ilişkin düzenlemelere karşı duyarlı olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Sonuç olarak Tablo 1'deki sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde "ülkelerin rekabetçilik endeksini oluşturan faktörlerin uluslararası turist gelişleri üzerine pozitif etkisi vardır" şeklindeki -1- numaralı hipotezin kısmen desteklendiği söylenebilir.

Bu çalışmada değerlendirilecek olan konulardan bir diğeri ise uluslararası turist gelişleri ile turizmin ülkelerin gayri safi milli hasılaya doğrudan katkısı arasındaki ilişkidir. Bu nedensel ilişkiyi incelemek amacıyla

$$\text{Turizm'in GSYİH'ya Doğrudan Katkısı} = b_0 + b_1 \text{Uluslararası Turist Gelişi} + \zeta$$

modeli ileri sürülmüş ve regresyon analizi yürütülmüştür. Sonuçlar aşağıda Tablo 2'de görüldüğü gibidir.

Tablo 2. Turizm'in GSYİH'ya Doğrudan Katkısı ve Uluslararası Turist Gelişlerine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	R ²	ΔR ²	Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	t	F
Turizm'in GSMH'ya Doğrudan Katkısı	0,546	0,543	Sabit	-3822,035	3077,079	-1,242**	163,736*
			Uluslararası Turist Gelişi	2,579	0,202	12,796*	

Not: *p<0,001; **p>0,05

Tablo 2 incelendiğinde öne sürülen modelin istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu görülmektedir (p<0,001). Regresyon analizi sonuçlarına göre, R² (açıklanan varyansın yüzdesi, 0,543) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi, 163,736-p<0,001) değerleri Turizm'in GSYİH'ya Doğrudan Katkısı'nın ülkeye Uluslararası Turist Gelişi ile açıklanabileceğini göstermektedir. Tablo 2'deki sonuçlara göre "Uluslararası Turist Gelişleri'nin turizmin ülkelerin GSYİH'na doğrudan katkısı üzerine pozitif etkisi vardır" şeklindeki -2- numaralı hipotezin desteklendiği söylenebilir.

Bu çalışmada değerlendirilecek olan konulardan bir diğeri ise ülkelerin turizm gelirleri ile uluslararası turist gelişleri arasındaki ilişkidir. Bu nedensel ilişkiyi incelemek amacıyla

$$\text{Ülkelerin Turizm Geliri} = b_0 + b_1 \text{Uluslararası Turist Gelişi} + \zeta$$

modeli ileri sürülmüş ve regresyon analizi yürütülmüştür. Sonuçlar aşağıda Tablo 3'de görüldüğü gibidir.

Tablo 3. Ülkelerin Turizm Geliri ve Uluslararası Turist Gelişlerine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	R ²	ΔR ²	Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	t	F
Ülkelerin Turizm Geliri	0,717	0,715	Sabit	-551,573	958,074	-,576**	344,772*
			Uluslararası Turist Gelişi	1,165	,063	18,568*	

Not: *p<0,001; **p>0,05

Tablo 3 incelendiğinde öne sürülen modelin istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu görülmektedir (p<0,001). Regresyon analizi sonuçlarına göre, R² (açıklanan varyansın yüzdesi, 0,715) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi, 344,772-p<0,001) değerleri Ülkelerin Turizm Geliri'nin ülkeye Uluslararası Turist Gelişi ile açıklanabileceğini göstermektedir. Tablo 3'deki sonuçlara göre "uluslararası turist gelişlerinin ülkelerin turizm geliri üzerinde pozitif etkisi vardır" şeklindeki -3- numaralı hipotezin desteklendiği söylenebilir.

Bu çalışmada değerlendirilecek olan konulardan bir diğeri ise ülkelerin turizm gelirleri ile turizmin ülkelerin GSYİH'ya doğrudan katkısı arasındaki ilişkidir. Bu nedensel ilişkiyi incelemek amacıyla *Turizm'in GSYİH'ya Doğrudan Katkısı = b0 + b1 Turizm Geliri + ç* modeli ileri sürülmüş ve regresyon analizi yürütülmüştür. Sonuçlar aşağıda Tablo 4'te görüldüğü gibidir.

Tablo 4. Turizm'in GSMH'ya Doğrudan Katkısı ve Ülkelerin Turizm Gelirlerine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	R ²	ΔR ²	Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	t	F
Turizmin GSMH'na Doğrudan Katkısı	0,824	0,823	Sabit	-3320,467	1828,937	-1,816**	638,495*
			Turizm Geliri	2,303	,091	25,268*	

Not: *p<0,001; **p>0,05

Tablo 4 incelendiğinde öne sürülen modelin istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu görülmektedir (p<0,001). Regresyon analizi sonuçlarına göre, R² (açıklanan varyansın yüzdesi, 0,823) ve F (regresyon modelinin anlamlılık derecesi, 638,495-p<0,001) değerleri Turizmin GSYİH'ya Doğrudan Katkısı'nın ülkenin Turizm Geliri ile açıklanabileceğini göstermektedir. Tablo 4'deki sonuçlara göre "Ülkelerin Turizm Geliri'nin turizmin ülkelerin GSYİH'na doğrudan katkısı üzerinde pozitif etkisi vardır" şeklindeki -4- numaralı hipotezin desteklendiği söylenebilir.

4. SONUÇ

Farklı ülkelerin TTCI sıralamasıyla, turizmin bu ülkelere olan ekonomik etkisi arasındaki ilişkilerin irdelendiği bu çalışmada temel olarak dört konu değerlendirilmiştir. Bu konulardan ilki uluslararası turist gelişleri ile rekabetçilik endeksini oluşturan faktörler arasındaki nedensel ilişkinin incelenmesidir. Yapılan değerlendirme sonucunda ülkelere Uluslararası Turist Gelişi'nin **Turizm Rekabetçilik Endeksi Faktörleri olan Çevresel Faktörler, Turizm Politikaları ve Koşulların Etkinleştirilmesi, Altyapı ve Doğal ve Kültürel Kaynaklar alt faktörleri ile açıklanabileceği** görülmüştür. Bununla birlikte **Rekabetçilik Endeksi Faktörleri'nde Çevresel Faktörler ve Turizm Politikaları ve Koşulların Etkinleştirilmesi alt faktörlerinin** modelde negatif bir değere sahiptir. Bu durum turizm faaliyetlerinin, bu iki alt faktörle ilgili olarak ülkelerin yaptığı sosyal, ekonomik, politik ve siyasi faktörlere ilişkin düzenlemelere karşı duyarlı olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu bağlamda uluslararası turist hareketlerinin özellikle politik ve siyasi faktörlerden olumsuz etkilendiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır. Nitekim ülkemize gelen turist sayısının özellikle son iki yıldaki yaşanan azalma bu görüşü destekler niteliktedir.

Değerlendirilen konulardan bir diğeri ise uluslararası turist gelişleri ile turizmin ülkelerin GSYİH'ya doğrudan katkısı arasındaki ilişkidir. Yapılan değerlendirmede Turizm'in GSYİH'ya Doğrudan Katkısı'nın ülkeye Uluslararası Turist Gelişi ile açıklanabileceği görülmüştür.

Değerlendirilen konulardan bir diğeri ise ülkelerin turizm gelirleri ile uluslararası turist gelişleri arasındaki ilişkidir. Yapılan analiz sonucunda Ülkelerin Turizm Geliri'nin ülkeye Uluslararası Turist Gelişi ile açıklanabileceği görülmüştür.

Değerlendirilen konulardan sonucusu ise ülkelerin turizm gelirleri ile turizmin ülkelerin GSYİH'ya doğrudan katkısı arasındaki ilişkidir. Yapılan analiz sonucunda Turizm, GSYİH'ya Doğrudan Katkısı'nın ülkenin Turizm Geliri ile açıklanabileceğini görülmüştür. Ülkemizdeki verilerde bu görüşü destekler niteliktedir.

Bu çalışmanın yürütülmesinde Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) Seyahat ve Turizm Rekabet Endeksi (TTCI) 2015 yılı raporundan yararlanılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda bu endekste tanımlanan değişkenler kullanılarak konunun ülkemiz açısından ayrıntılı bir biçimde değerlendirmelerin yapılması literatüre önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Buhalis, D. (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future, *Tourism Management*, 21 (1): 97-116.
2. Crotti, R. ve Mısracı, T. (2015). The Travel & Tourism Competitiveness Index: T&T as a Resilient Contribution to National Development, *World Economic Forum*.
3. Crouch, G.I. (2011). Destination Competitiveness: An Analysis of Determinant Attributes, *Journal of Travel Research*, 50(1), 27-45.
4. Dupeyras, A., MacCallum, N. (2013). Indicators for Measuring Competitiveness in Tourism: A Guidance Document, *OECD Tourism Papers*, 2013/02, OECD publishing.
5. Dwyer, L., Forsyth, P. ve Rao, P. (2002). Destination Price Competitiveness: Exchange Rate Changes Versus Domestic Inflation, *Journal of Travel Research*, vol.40, 3, 328-336.
6. Dwyer, L., Kim, C. (2003). Destination Competitiveness: Determinants and Indicators, *Current Issues in Tourism*, Vol.6, No:5, 369-414.
7. Forsyth, P. ve Dwyer, L. (2009). Tourism Price Competitiveness, *The Travel and Tourism Competitiveness Report 2009*, World Economic Forum Geneva, Switzerland, 77-90.
8. Ritchie, J. R. Brent, R. ve Crouch, G.I. (1993). Competitiveness in International Tourism: A Framework for Understanding and Analysis. *Proceedings of the 43rd Congress of the Association Internationale d'Experts Scientifique du Tourisme*, October 17-23, San Carlos de Bariloche, Argentina, 23-71.
9. World Economic Forum (WEF), (2015), *The Travel and Tourism Competitiveness Report 2015*, Geneva.
10. World Tourism Organization (UNWTO), 2015, *Tourism Highlights, 2015 Edition*.
11. World Travel and Tourism Council (WTTC), (2015) *Travel and Tourism Economic Impact 2015*

Çalışmaya Dâhil Edilen Ülkeler

Albania	Canada	Gambia	Japan	Mexico	Poland	Sweden
Algeria	Cape Verde	Georgia	Jordan	Moldova	Portugal	Switzerland
Angola	Chad	Germany	Kazakhstan	Mongolia	Puerto Rico	Taiwan, China
Argentina	Chile	Ghana	Kenya	Montenegro	Qatar	Tanzania
Armenia	China	Greece	Korea, Rep.	Morocco	Romania	Thailand
Australia	Colombia	Guatemala	Kuwait	Mozambique	Russian	Trinidad and Tobago
Austria	Costa Rica	Guinea	Kyrgyz Republic	Myanmar	Rwanda	Tunisia

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Azerbaijan	Cote d'Ivoire	Guyana	Lao PDR	Namibia	Saudi Arabia	Turkey
Bahrain	Croatia	Haiti	Latvia	Nepal	Senegal	Uganda
Bangladesh	Cyprus	Honduras	Lebanon	Netherlands	Serbia	United Arab Emirates
Barbados	Czech Republic	Hong kong	Lesotho	New Zealand	Seychelles	United Kingdom
Belgium	Denmark	Hungary	Lithuania	Nicaragua	Sierra Leone	United States
Bolivia	Dominican Republic	Iceland	Luxembourg	Nigeria	Singapore	Uruguay
Botsvana	Egypt	India	Macedonia, FYR	Norway	Slovak Republic	Venezuela
Brazil	El Salvador	Indonesia	Madagascar	Oman	Slovenia	Vietnam
Bulgaria	Estonia	Iran	Malawi	Pakistan	South Africa	Yemen
Burkina Faso	Ethiopia	Ireland	Malaysia	Panama	Spain	Zambia
Burindi	Finland	Israel	Mali	Paraguay	Sri Lanka	Zimbabwe
Cambodia	France	Italy	Malta	Peru	Suriname	
Cameroon	Gabon	Jamaica	Mauritius	Philippines	Swaziland	

(6)

Arş. Gör. Sudan ALTUN⁴⁰

ALTIN ÇAĞIN ALTIN ŞAİRİ ŞOTA RUSTAVELİ VE MECNUNLUK “AŞK, AKILLA
ANLAŞILMAZ; YÜREKTE YAŞANIR.”
GOLDEN AGE AND GOLDEN POET SHOTA RUSTAVELI “MIJNUROBA - LOVE IS NOT
UNDERSTOOD BUT ALIVE.”

ÖZ

Kafkasya bölgesi hem Türkiye hem de Gürcistan için önemli bir konumdadır. Komşu olan bu iki devletin yüzyıllara dayanan bir edebi ilişkileri mevcuttur. Türk edebiyatının Gürcü okuyucular kadar ilgi görmesinin yanında Gürcü edebiyatı da son yıllarda yapılan çalışmalarla Türk okuyucunun ilgisini çekmektedir. Günümüzde Türk-Gürcü edebi ve kültürel ilişkileri bu bağlamda önem arz etmektedir. Eser yaklaşık iki yüzyıldan bu yana çeşitli yabancı dillere çevrilmiştir ve çevrilmektedir. Yabancı dildeki ilk tercümesi 1802 yılında birinci dördlüğün Evgeny Bolkhovitinov'un Rusçaya çevirisiyle başlamıştır. Sonraki yıllarda dünya üzerine farklı dillere çeviriler devam etmektedir.

Eserin 162 elyazması ve 32 parçası bugüne kadar ulaşmıştır.⁴¹ Eser Türkçeye ilk kez Zeynel Abidin MAKAS ve Bilal DİNDAR tarafından Kaplan Postlu Şövalye olarak 1991 yılında çevrilmiştir. Bu makalede Gürcü edebiyatının başyapıtı sayılabilecek Şota Rustaveli ve Kaplan Postlu Şövalye eseri ile “Mecnunluk” kavramları incelenmektedir. Arapça kelime olan Mecnunluk destandaki örnekleriyle birlikte her iki dilde açıklanmaya çalışılmaktadır. Bugün her iki ülke arasında devam eden iyi siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik ilişkiler; yazar ve şairlerin eserlerinin karşılıklı çevrilip incelenmesi de edebi ilişkiler açısından katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gürcü Edebiyatı, Şota Rustaveli, Kaplan Postlu Şövalye, Mecnunluk.

ABSTRACT

The Caucasus Region is an important location for both Turkey and Georgia. These two neighbor states have had perfect literary associations dating back centuries. In addition to the interest of Turkish literature as much as Georgian readers, Georgian literature attracts attention of Turkish readers in recent years. Today, Turkish-Georgian literary and cultural relations are important in this context. The work has been translated into various languages since about two centuries. It is the first translation began in the beginning of 1802 by whom Evgeny Bolkhovitinov, was translated into Russian.

162 manuscripts and 32 pieces of the work reached today. The work was first translated into Turkish by Zeynel Abidin MAKAS and Bilal DINDAR as the Kaplan Postlu Şövalye in 1991. In this article, the concepts of "Majnunluk" are studied with the works of Shota Rustaveli and Kaplan Postlu Şövalye which can be considered as the masterpieces of Georgian literature. Good political, socio-cultural and economic relations continuing between the two countries today; the pieces of the writers and poets will be contributed in terms of literary relations.

Keywords: Georgian literature, Shota Rustaveli, Kaplan Postlu Şövalye, Majnunluk.

⁴⁰ Araştırma Görevlisi Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kafkas Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Gürcü Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı; sudancetinkaya2010@hotmail.com; Kars/TÜRKİYE.

⁴¹ ÜSTÜNYER, İlyas, “GÜRCÜ DİLİ VE EDEBİYATI Üzerine Okumalar” İstanbul 2010, s. 90.

Şota Rustaveli (შოთა რუსთაველი) Gürcü Edebiyatı'nın şiirsel dilinin ve edebi başyapıtı Kaplan Postlu Şövalye'nin (ვეფხისტყაოსანი) yazarı, üstün şairi ve rakipsiz dehasıdır. Şota Rustaveli'nin ünü, ancak ölümünden yüzyıllar sonra yayılmış, ama bu ün çok derinlere kök salmış ve yapıtının çevresinde eşsiz bir sevgi çemberi oluşmuştur. Rustaveli ölümünden yüzyıllar sonra Gürcistan'ın tüm şairlerinin rehberi olmuş, "Kaplan Postlu Şövalye" (ვეფხისტყაოსანი) adlı yapıtı bütün şiirleri besleyen bir özsu niteliği kazanmıştır. Rustaveli daha sonraki yüzyıllarda ülkesinin edebiyat dünyasını çok derinden etkilemiştir. 12. yüzyılın derinliklerinden gözleri kamaştıran bir güneş gibi fıskıran bu büyüleyici şahsiyet kimdir? ⁴²Bu ünlü şairin yaşamına ilişkin fazla bilgi yoktur.

Yaşamına ilişkin çok fazla bilgi olmamakla birlikte Gürcülerin Altın Çağ olarak adlandırdığı 12. Yüzyıl sonları ve 13. Yüzyıl başlarında (d.1162/1172?-ö.1216) olarak varsayılmaktadır. Gürcüceyi şiir dili seviyesine çıkararak şairin doğum tarihi 1166 olarak kabul edilir. Çocukluğunda yetim kalınca amcası tarafından yetiştirilir. Amcasından aldığı dini eğitimi felsefi derinlikle yoğurur ve bunu geç dönem şiirlerinde görmek mümkündür. Rustaveli'nin eğitimine dair birden çok rivayet söz konusudur. Arabistan'a, Bizans'a ve Yunanistan'a giderek buralarda eğitim aldığı rivayetleri mevcuttur. Yine bir rivayete göre 11. yüzyılın ilk yarısında David Ağmaşenebeli (Kurucu David) tarafından Gürcistan'ın bir ili olan Kutaisi (ქუთაისი) yakınlarında yaptırılan Gelati Manastırı veya Akademisi'nde yetişmiştir. ⁴³ Kimi rivayetler de onun Kudüs'e gittiğini (Kraliçe Tamara'ya olan aşkının karşılık bulamamasından dolayı orada inzivaya çekiliğini) ve orada yaşlanıp Giorgi Manastırı'nda öldüğü ileri sürülmektedir. Günümüz Kudüs topraklarında da halen yer alan Kutsal Haç Manastırı'nda ⁴⁴ onun bir portresi hala muhafaza edilmektedir.

12. yüzyılda Gürcü Kraliçesi Tamar'a yazdığı kasidelerden sonra Kraliçe'nin iltifatını kazanan şair, daha sonra baş haznedarlığa atanmıştır. Bir diğer rivayete göre de şairin, bu aşk ve macera destanını yazmasının sebebi Kraliçe Tamar'a duyduğu fakat karşılık bulamayan aşkıdır. Eserde işlenen konular itibarıyla aşk, dostluk, sadakat, vatanseverlik, özveri, özgürlük, kardeşlik vb. konular bir arada verilmiştir. Aynı zamanda Gürcü edebiyat dilinin kurucusu olarak da kabul edilmektedir.

Şairin adının Şota (შოთა) olduğu 13. Yüzyılın başından beri ikonografik ve edebi eserlerle anılagelmiştir. Rustaveli (რუსთაველი) soyadını doğduğu yerden almıştır. „Gürcistan'da bugün de Rustavi (რუსთავი) adlı iki yerleşim yeri vardır. Bunlardan birisi Ahıska (ახალციხე) yöresinde, Ahalsık'la Aspinza arasında, yan, Meskheti (მესხეთი) diğer adıyla Türklerin ana yurtları olan bölgeye, diğeri ise Tiflis'in (თბილისი) güneydoğusunda ve Kura Nehri'nin (მტკვარი) sol yanında bulunan Rustavi (რუსთავი) şehridir. ⁴⁵ Şairin hangi Rustavi'de doğup büyüdüğü bilgisi kesinlik kazanmamıştır. ⁴⁶ Eseri epilog kısmında;

“გასრულდა მათი ამბავი ვითა სიზმარი ღამისა.

გარდახდეს, გავლეს სოფელი, - ნახეთ სიმუხთლე ჟამისა!-

ვის გრძლად ჰგონია, მისთვისცა არის ერთისა წამისა.

და ვწერ ვინმე მესხი მელექსე მე რუსთაველისად ამისა.”

“Rüya gibi gelip geçti o üç pehlivanın ömrü.

Bu vefasız dünyadan onlar da göçüp gitti.

Ey, hiç ölmeyeceğini sanan hayat bir anlıktır!

İsimsiz Mesh şairi Rustaveli söylüyor bunu.”

Mısrasından hareketle onun Ahıska yöresindeki Rustavi'den olduğu çıkarımını yapmak mümkündür.

⁴² YERGUZ, İsmail, **Şota Rustaveli ve “Kaplan Postlu Şövalye”**, Çvneburu Dergisi, İstanbul 2004.

⁴³ Gogua, Edison, **Şota Rustaveli, Aforizmi i Viskazvaniya**, Khelobneba, Tbilisi 1979, s.8.

⁴⁴ Bu Manastırın adını Elbaidze “Cvari - Haç” olarak verir. Bkz. Maka Elbakidze, “**რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი**” - **Rustaveli da misi “Vepkhistaosani”**, Pirosmani, İlkbahar 2008, sayı 5, s.23.

⁴⁵ Rus-Tavi (რუს+თავი) / Su-Başı, Bkz. Krzioğlu, **Kıpçaklar**, s.74. “Kral David'in baş veziri Çkondidel Görgi 1115'te (Tiflis altında ve Kür boyundaki) Rustav'ı zapt etti. Burada kışlayan Türkler için bu büyük bir darbe oldu.”, Age., s.113.

⁴⁶ Elbakidze, Maka, “**რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი**” - **Rustaveli da misi “Vepkhistaosani”**, Pirosmani, İlkbahar 2008, sayı 5, s.22.

Şairin hayatına, eserine, yetişme şartlarına ilişkin yazılı kaynakların olmaması yazara ilişkin değişik rivayetleri ortaya koymuştur. Kimi zaman efsanelere de dayanan bu rivayetlerin içerikleri çok değişiktir.⁴⁷ Rustaveli Kaplan Postlu Şövalye eserinin gerek giriş, gerekse sonuç kısmında Tamara (თამარა), David (დავით), Tmogveli (თმოგველი), Mose Honeli (მოსე ჰონელი) gibi tarihi isimlerden bahsetmekte, bu da onun yaşadığı devri gösteren deliller olarak algılanmaktadır.

Rönesans düşüncesine çok büyük katkılarda bulunan Gürcistan'ın Dante'si olarak adlandırabileceğimiz Rustaveli'nin adeta tüm evreni kucaklayan "Kaplan Postlu Şövalye"sinde peş peşe gelen imajlarla ufuk genişler ve gelişen tablolar güneş ışınlarının baştan başa kat ettiği bütün dünyayı kucaklar.⁴⁸ Eseri özetle anlatmak istersek şöyle gerçekleşmiştir:

"Yaşlı Arabistan kralı Rostevan (როსტევან) tahtını kızı Tinatin'e (თინათინ) bırakır. Bu olayın kutlanması amacıyla düzenlenen bir av partisi sırasında kaplan postlu esrareniz bir şövalye çıkar ortaya ve daha sonra hemen ortalıktan kaybolur. Meraklanan ve heyecanlanan Tinatin, başkomutanı genç Avtandil'e (ავთანდილ) bu adamı bulması için emir verir. Avtandil âşık olduğu Tinatin'in gözüne girmek için canla başla çalışır ve kaplan postlu bu adamı bulur. Tariel (ტარიელ) adlı şövalye Avtandil'e hayat hikâyesini anlatır. Hindistan'da hüküm süren bir kraliyet ailesine mensuptur. Kralının kızı güzel Nestan'a (ნესტან) âşık olmuştur ve Nestan bir gün esrareniz bir biçimde ortadan kaybolur. Çılgına dönen Tariel prensesin peşine düşmüş, ama izine rastlayamamıştır. Başboş dolaşır durmuş, çöllerde tek başına ve umutsuzluk içinde kalmıştır. Tariel'in trajik kaderinden çok etkilenen Avtandil sevdiğini bulabilmesi için ona yardım teklifinde bulunur. Uzun araştırmalardan sonra ve Pridon (ფრიდონ) adlı üçüncü bir kahramanın da yardımıyla Nestan bulunur. Tariel ve Nestan evlenip Hindistan tahtına otururlar, Avtandil ve Tinatin ise onlar da evlenerek Arabistan'da hüküm sürmeye başlarlar."

Kısaca özetlemeye çalıştığımız Rustaveli'nin yapıtının ana fikri, akıl ve tutku, düşünce ve eylem arasındaki sonsuz çatışmadır. Şiirin başkahramanı Tariel tutkuyu temsil eder ve Nestan'ın güzelliği ve çekiciliği yetmektedir ona. Nestan'ı ilk kez gördüğünde akli başından gitmiş, kendisinden geçmiştir. O andan itibaren de hiçbir şeyin önemi kalmamıştır gözünde: şöhret, zenginlik, vatan... Nestan'ın hayali önünde her şey silinip gitmiştir, tek tutkusu Nestan'dır. Dünyanın bütün zevkleri aptalca ve boş gelmektedir ona. Öte yandan da bütünüyle eylemdir Tariel. Ama onun eylemine yön veren akıl değil tutkudur ve bu tutku onu zaman zaman büyük tehlikelerin içine atar. Çin'e savaş açar. Sevdiğinin nişanlısını öldürür. Aşkının nesnesine hoş görünmek için hiç düşünmeden her şeyi yapacaktır. Sevdiğinin esrareniz kayboluşunu öğrendiğinde her şeyi unuttur ve terk eder, onu aramaya koyulur. Dünyayı karış karış dolaşır ve ondan hiçbir ize rastlayamayınca büyük bir umutsuzluğa kapılır, dünyadan vazgeçer, insanlardan nefret eder. Issız bir yerde, vahşiler arasında ve bir yığın tehlikenin içinde yaşamayı yeğler... Tek başına ve başboş dolaşır durur, kaderine ağlar. Deli olduğuna inanır ve kendi kendisini ölüme mahkûm eder. Bir aslanla bir dişi kaplanın kavgasına tanık olur ve bu olay aracılığıyla doğada bir aşk gösterisi yapıldığına inanır. Çok kaba davrandığına inandığı aslanı öldürür ve dişi kaplanı kucaklar. Dişi kaplanın dişleri de pençeleri de ürkütmez onu, ama hayvana boyun eğdiremez bir türlü ve öldürmek zorunda kalır onu. Kendisi de aklında hep sevdiğinin anısıyla bayılır kalır orada.

Kahramanın tutkusunun evrensel bir trajedi boyutlarına ulaştığına tanık oluyoruz burada! Sevdiğinin Kaheti'de (კახეთი) bir kaleye kapatılmış olduğunu öğrenir öğrenmez yeniden dünyaya gelir Tariel. Tutkusu daha da şiddetlenmiştir. Korkunç bir öfke ve şiddetle kalenin kapısını kırar ve büyük acı ve sıkıntılardan sonra sevdiğini kollarına alır sonunda. Aşkın ve adaletin zaferidir bu.

Kahramanlar insanlık için gereklidir. İnsanlığın ve yüzyılların önünde haklı çıkanlar hep kahramanlar olmuştur. Tariel insanlığın bu özlemlerini temsil etmektedir. Gençlik onda düşlerini ve gizli acılarını bulur. Tariel yaşlanmaz, sonsuz, bitmez tükenmez bir eylem içindedir o. Şiirin öteki kahramanlarından Avtandil de akıl ve tutku arasındaki bu çatışmanın içindedir ve tutkularına hâkim olabilmesi için Tanrı'nın kendisine güç vermesini ister, yakarır Tanrı'ya. Her zaman galip gelir, çünkü kendi kendisine hâkimdir. Onun kişiliğinin belirgin özellikleri esneklik, gayret ve çabadır. Dostluğa, onura, cesarete önem verir, en amansız mücadeleler

⁴⁷ Baramidze, A.G., Gamezardaşvili, D.M., *Gruzinskaya literatura*, İzd. Tbil. Univera., Tiflis 1968, s.14-15.

⁴⁸ YERGUZ, İsmail, *Şota Rustaveli ve "Kaplan Postlu Şövalye"*, Çvneburu Dergisi, İstanbul 2004.

çinde bile soğukkanlılığını yitirmez. Avtandil insanın kendine egemen olabileceğine inanır.

Nestan çok güzeldir ve dünyada bütün ihtişamıyla hüküm sürmek ister. Sevgilisinden kahramanca eylemler bekler. Kendini umutsuz hissettiğinde ağlar ama aşkı söz konusu olduğunda kaplan pençelerini gösterir. Coşku ve tutku ışığını yakan ölümsüz dişiliktir o. Nestan aynı zamanda Tariel'in, kapatıldığı zindanın kapısını kıracağı günü bekleyen vatan sembolüdür.

Şair, "Bu İran efsanesini inci gibi avucumun içinde buldum." diyor. Konunun bir İran efsanesi olup olmamasının önemi yok. Rustaveli'nin yapıtı hem ulusal hem de derinlemesine insancıl bir yapıttır. Şiirde kesinlikle Gürcistan'dan söz edilmediği bir gerçektir, ama bir kralın tahtını kızına bırakması Arabistan'da ya da İran'da değil Gürcistan'da rastlanan bir olaydır. 1184 yılında kral III. Giorgi (გიორგი) kızı Tamara'yı bütün Gürcistan'ın kraliçesi ilan etmiştir. Şiirde şu dizeleri okuyoruz: "Babası Tinatin'i getirdi, tahta oturttu, başına bir taç koydu, âsâsını ona verdi ve krallık pelerinini giydirdi." Bu bir Hıristiyan, Bizans ya da Gürcü törenidir. Müslüman dünyasında taç ve âsâ yoktur. Dolayısıyla Tinatin imajıyla anlatılan kraliçe Tamara'dır. Şiir o dönem Gürcistan'ının nasıl bir bolluk, ihtişam ve soyluluk içinde yaşadığına tanıklık etmektedir. O dönemin Gürcü uygarlık ve kültürü olağanüstü insanidir, baskıcı ve boğucu değildir. Yüzeysel ve hafif bir uygarlık hiç değildir. Ve bu dönemde Batı'nın, İsa'nın mezarını "hak dininden olmayanların elinden almak" için Doğu'yla kanlı bir savaşa tutuştuğu dönemde Rustaveli'nin bu kanlı mücadelenin dışında kalması da ilginçtir. Hiçbir kültten yana tavır koymamıştır. Onun için dünyada "bilinmeyen, açıklanamayan ve anlatılamayan" tek bir tanrı vardır. Bu tanrı evreni yaratmış ve insanlara bırakmıştır. Rustaveli yüce bir umut gibi sık sık tanrıyı ansa da onun yerine zaman zaman müthiş ve kör bir güç olarak tanımladığı doğayı da koyar. İnsan bu güce karşı koyabilmek için mücadele etmeli, acılar ve umutsuzluklar karşısında metanetli olmalı, vatanını gözetmeli, bütün dünya zevklerinin kaynağından sevgi ve dostluk üretmelidir. ⁴⁹

Gürcü şair Şota Rustaveli'nin 12 yy.' da kaleme aldığı Kaplan Postlu Şövalye adlı destan hem Gürcü Edebiyatı'nın, hem de Dünya Edebiyatı'nın başyapıtlarından biri olarak kabul edilir. Rustaveli daha sonraki yüzyıllarda ülkesinin edebiyat dünyasını çok derinden etkilemiş, bütün şiirleri besleyen bir özsu niteliği kazanmıştır. Rustaveli 1587 dörtlükten oluşan aşk destanını Gürcüstan'ın altın dönemini yaşatan kraliçe Tamara'ya sunmuştur. Bu destan Gürcü halkınca öylesine benimsenmiştir ki, aradan yüzlerce yıl geçmesine rağmen birçok Gürcü bu destanı ezbere bilir, hatta gelinlerin sandıklarında ki en değerli çeyizdir.

İlk kez 1712 yılında Gürcü Kralı Vahtang (ვახტანგ) tarafından bastırılan destan sonra birçok dile çevrilmiştir. Türkçe'ye ilk kez (1991 yılın da, 280 sayfa) Prof.Dr. Bilal Dindar ve Yrd. Doç. Dr. Zeynelabidin Makas tarafından çevrilmiştir. UNESCO 1966 yılında Rustaveli' nin doğumunun 800. yılını başta Gürcistan olmak üzere birçok ülkede yaptığı etkinliklerle kutlanmıştır. Aynı şekilde 2016 yılı UNESCO tarafından Şota Rustaveli Yılı olarak kabul edilmiştir. Rustaveli bu yapıtıdaki başarısından dolayı, Gürcü Edebiyatı'nın, belki de tek gerçek en uzun aşk destanının yaratıcısı sayılır.

Kaplan Postlu Şövalye destanı ve şair Şota Rustaveli hakkında verilen bilgilerden sonra eserde de yer alan "Aşk, akılla anlaşılmaz; yürekte yaşanır." (გრძნობა, ჭკვიანთაგან მოუხვედრელი." ve "Mecnunluk" (მოჯნობა) kavramları incelenecektir.

Arapça kökenli olan mecnun veya mecnunluk terimlerinin Gürcü Şiiri'ne girişini bu dörtlüklerde gösterilmektedir. Mecnun kelimesinin farklı sözlüklerdeki açıklamaları ise şu şekildedir:

-*Mecnun*: Arapça \ sıfat: 1- çılgın, deli, divane

2- alakaya düşer, fena halde aşık, şeyda

(Şemseddin Sami, Kamus-ı Türk-i, 2004 İstanbul, Kapı Yayınları, s. 1294)

-*Mecnun*: Arapça \ sıfat: 1- sevdadan ötürü kendini kaybetmiş

2- çılgın, deli

(Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, 2005 Ankara, s. 1359)

-*Mecnun*: Arapça \ sıfat: 1- deli, divane, cinlü, alüfte

Mecnunluk: isim: 1- delilik, divanelik, cünun

(Mertol Tulum 17. Yy Türkçesi ve Söz Varlığı, TDK Yayınları, 2011 Ankara, s. 1212)

⁴⁹ YERGUZ, İsmail, **Şota Rustaveli ve "Kaplan Postlu Şövalye"**, Çvneburu Dergisi, İstanbul 2004.

(Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, 2000 Ankara, s.596)

-Mecnun: Arapça \ sıfat: 1- cinn, cin tutulmuş, çıldırmış, deli, divane
2- delice seven, tutkun

(Mehmet Konar, Farsça-Türkçe Sözlük, Say Yayınları, 2013 İstanbul, s. 1405)

“ვთქვა მიჯნურობა პირველი და ტომი გვართა ზენათა,
ძნელად სათქმელი, საჭირო გამოსაგები ენათა;
იგია საქმე საზეო, მომცემი აღმაფრენათა;
ვინცა ეცდების, თმობამცა ჰქონდა მრავალთა წყენათა.”

“İlahi aşkı arz etsem, çok ulvi ve manidar,
Onu her dil bu âlemde bil ki, eylemez izhar.
Sevgi Hakk’ın ihsanıdır, kanat verir yükselişe
Izdıraba katlanmalı, ona varmak isteyenler.”

Mecnunluk kelimesinin ilk geçtiği yer olan 20. sıradaki dördlükte anlatılmak istenen aşk; ilahi aşk olarak belirtilmiştir. Her kim ki varmak isterse bu aşka çekmeli ıstıraplar yaşamalı zorluklar.

“მას ერთსა მიჯნურობასა ჭკვიანნი ვერ მიხვდებიან,
ენა დაშვრების, მსმენლისა ყურნიცა დავალდებიან;
ვთქვენე ხელობანი ქვენანი, რომელი ხორცთა ხვდებიან;
მართ მასვე ჰბამვენ, თუ ოდეს არ სიძვენ, შორით ბნდებიან.”

“Böyle bir aşkı anlamak, herkesin de harcı değil,
Dinleyenler kulak bezer, tekrarından yorulur dil.
Sevgiliden ayrılınca ulvi aşkı taklit eder,
Şehvet ve de işret için ihtirasa uyan sefil.”

“მიჯნური შმაგსა გვიქვიან არაბულითა ენითა,
მით რომე შმაგობს მისისა ვერ მიხვდომისა წყენითა;
ზოგთა აქვს საღმრთო სიახლე, დაშვრების აღმაფრენითა,
კვლა ზოგთა ქვე უც ბუნება კეკლუცთა ზედა ფრფენია.”

“Âşık olan kimselerin Arapçada adı mecnun;
Zira vuslata ermese, deliliktir sonu onun.
Ulviyete can atınca âşık Hakk’a yakınlaşır,
Miskinlerse her gün, her an başkasına olur meftun.”

Beşeri aşkın betimlenmesinden İlahi aşka ulaşmakla ifade edilen Mecnunluk 21. ve 22. dördlüklerde akılla anlaşılamayacağı sinyallerini vermektedir.

“მიჯნურსა თვალად სიტურფე მართებს, მართ ვითა მზეობა,
სიბრძნე, სიუხვე, სიმდიდრე, სიყმე და მოცალიეობა,
ენა, გონება, დათმობა, მძლეთა მებრძოლთა მძლეობა.
ვისცა ეს სრულად არა სჭირს, აკლია მიჯნურთ ზნეობა.”

“Âşıkların şirin dili, güneş gibi gül cemali,
Feraseti, çevikliği, bol serveti, çokça malı,
Düşmanını yine gücü, sabrı, düşüncesi olmalıdır;
Bundan mahrum olanları kimse âşık saymamalı.”

23. dördlükte Mecnunlukla bir tutulan âşıklık özelliklerinin: dilinin şirinliği, simasının güzelliği, akli, idraki, serveti, gücü ve kuvvetiyle değerlendirilmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır.

“მიჯნურობა არის ტურფა, საცოდნელად ძნელი გვარი;
მიჯნურობა სხვა რამეა, არ სიძვისა დასადარი:
იგი სხვაა, სიძვა სხვაა, შუა უზის დიდი ზღვარი,

ნუვინ გარევთ ერთმანერთსა! გესმის ჩემი ნაუბარი?”

“Sevgi güzel, anlaşılmaz, ulaşılmaz bir muamma!
Gerçek sevgi başka şeydir, hiç de zina değil amma.
Bu başkadır, o da başka, çok farklıdır birbirinden;
Benim sözlerimi dinle ve bunları karıştırma.”

24. Dörtlükte ifade edilmek istenen Mecnunluğun sevgiyle bağdaşması gerektiği ancak buna ermenin de muamma olduğudur. Gerçek sevgiyle kişi sevdiğine ihanet etmeyeceği gibi onu da zinayla ayırt edebilmelidir.

“სამს მიჯნური სანიერი, არ მეძავი, ბილწი, მრუმი,
რა მოშორდეს მოყვარესა, გაამრავლოს სულთქმა, უში,
გული ერთსა დააჯეროს, კუმტი მიხვდეს, თუნდა ქუში;
მძულს უგულო სიყვარული, ხვევნა, კოცნა, მტლამი-მტლუმი.”

“Zina yapmak alçaklıktır, sadık kalır âşık olan,
Sevgiliden ayrılınca şiddetlenir ah-ü figan.
Âşık, yalnız sevgilinin didarını düşünmeli,
İğrenirim yavan yavan kucaklaşıp öpüşmeden.”

25. Dörtlük önceki dörtlülle bağlantılı öğeler içerip sevginin bedensel temaslar dışında ruhla da yaşanabileceğini ifade etmiştir.

“ამა საქმესა მიჯნური ნუ უხმობს მიჯნურობასა:
დღეს ერთი უნდეს, ხვალე სხვა, სთმობდეს გაყრისა თმობასა;
ესე მღერასა ბედიტსა ჰგავს, ვაჟთა ყმაწვილობასა.
კარგი მიჯნური იგია, ვინ იქმს სოფლისა თმობასა.”

“Âşık bu tür ihtirasa sevgi adı vermemeli,
Her gün birisini sevip, sonra da terk etmemeli.
Bu, gençlikte öğrenilen kötü huylara benzer,
Hakiki bir âşık ise, rahat yüzü görmemeli.”

26. Dörtlükte sevgiyi bedensel şehvetlerin kurbanı veya esiri etmemek gerektiği, bu isteklerin gençliğe has birer geçici heves olduğunu dile getirir. Gerçek aşka ulaşmak isteyen kişinin ise hiçbir zaman rahat yüzü göremeyeceği vurgulanmıştır.

“არს პირველი მიჯნურობა არ-დაჩენა ჭირთა, მალვა,
თავის-წინ იგონებდეს, ნიადაგმცა ჰქონდა ხალვა,
შორით ბნედა, შორით კვდომა, შორით დაგვა, შორით ალვა,
დათმოს წყრომა მეფეთაგან, მისი ჰქონდეს შიში, კრძალვა.”

“Gerçek aşkın alameti, sır saklayıp, hissi yenmek,
Yârin hüsn-ü hayaliyle gerektir ki, yalnız kalmak.
Yârin çılgın hiddetine karşı duyup korku, ihlâs,
Uzaklarda mecnun olup, uzaklarda yanıp ölmek!..”

27. Dörtlülle Mecnunlukla kişinin aşkını kendi içinde saklaması ve aşkıdan ötürü sevdiğinin sevgisinden habersiz uzaklarda yaşanması gerektiği ifade edilmiştir.

“ხამს, თავისსა ხვაშიადსა არვისთანა ამჟღავნებდეს,
არ ბედიტად „ჰაის” ზმიდეს, მოყვარესა აყივნებდეს,
არსით აჩნდეს მიჯნურობა, არასადა იფერებდეს,
მისთვის ჭირი ლხინად უჩნდეს, მისთვის ცეცხლსა მოიდედეს.”

“Hiç kimseye açmamalı bu sırrını âşık olan,
El içinde ah çekerse, sevgili incinir ondan.
Hiçbir zaman bildirmeden sevgisini, duygusunu,
Aşk ateşi tesellidir, ızdıraplar aşığa can.”

28. Dörtlüğün üçüncü mısrasında geçen âşıklıkla, çekilen ıstırabın bir ah bile demeden sevdiğinin incinmesinden çekinen kişinin bu duygularla var olabileceği gösterilmektedir.

“მას უშმაგო ვითბმიენდოს, ვინ მოყვარე გაამჩივნოს?
ამის მეტი რამცა ირგო: მას ავნოს და თვითცა ივნოს.
რათამელა ასახელოს, რა სიტყვითა მოაყივნოს?
რა ჰგავა, თუ მოყვარესა კაცმან გული არ ატკივნოს?”

“Aşkını izhar edene yalnız deliler inanır,
Zira böyle davranıştan sevenlerin başı yanar.
Yar kadrini bilen âşık, lekelemez dildarını,
Bazı âşık sevgiliyi incitmeyi hüner sanır.”

29. Dörtlülle ele alınan sevgide aşkın dile getirilmemesi gerektiği, ancak bunu söyleyen kişinin sevdiğine zarar verebileceği hatta sevgiliyi incitebileceği düşünülmektedir. Bazı âşıkların ise sevdiğini incitmeyi hüner saydıkları söylenmiştir.

“მიკვირს, კაცი რად იფერებს საყვარლისა სიყვარულსა:
ვინცა უყვარს, რად აყივნებს მისთვის მკვდარი, მისთვის წყლულსა?!
თუ არ უყვარს, რად არა სძულს? რად აყივნებს, რაცა სძულსა?!
ავსა კაცსა ავი სიტყვა ურჩევნია სულსა, გულსა.”

“Sevgisini bu âleme yayanlara şaşarım ben;
Sevgiliyi rüsvay etmez, onu yürekten seven.
Alçalan ve de alçaltan acep niçin miskinleşir?
Yaşayamaz kötü olup, iyilere iyi diyen.”

Sevginin, aşkın hiçbir şekilde dile getirilmemesi vurgusu yapılmıştır 30. Dörtlükte.

“თუ მოყვარე მოყვრისათვის ტირს, ტირილსა ემართლებს;
სიარული, მარტოობა შვენის, გაჭრად დაეთვლებს;
იგონებდეს, მისგან კიდე ნურაოდეს მოეცლებს,
არ დააჩნდეს მიჯნურობა, სჯობს, თუ კაცსა ეახლებს.”

“Âşık olup, yar yolunda haklıdır her ağlayan,
Âşık isen, divane ol, çek elini bu dünyadan.
Hiçbir zaman olmamalı ondan gayrı bir düşüncen
Sırrını açma kimseye, yar aşkına gizlice yan.”

Mecnunluk terimimizin geçtiği son dörtlük olan 31. Dörtlükte öncekiler gibi aşkın ve sevginin dünyadan elini eteğini çekip ondan başka bir düşünceye kapılmayıp dile getirilmemesi ve gizlice yaşanması gerektiği söylenmiştir.

Eser yazıldıktan sonra üzerinden birkaç asır geçmesine rağmen dini otoriteler tarafından toplumun okuyabileceği uygun bir eser olarak görülmediğinden halk arasında yayılması istenmez. Bir rivayete göre Gürcü Kralı Vakhtang VI tarafından 1712’de yayınlanan eserin bütün nüshaları aynı yıl suya atılır.⁵⁰

Rustaveli, eski kilise edebiyatının kitabi normlarını kabul etmez. O, büyük oranda edebiyat dilini halkın konuşma diline yaklaştırarak Gürcü diline katkıda bulunur. Yeni Gürcü edebiyat dilinin temel koyucusu olarak da kabul edilmektedir. Destanın dili çağın özelliklerini taşımakla beraber anlaşılır, özdeyişler bakımından zengin ve yoğun anlatımlıdır.

Gürcistan’da özellikle de 16. Yüzyılda başlayan entelektüel hayatın ön plana çıkardığı bazı şairlerin çalışmaları Gürcü halkına Rustaveli eserlerinin popüleritesinin daha iyi anlama imkânı vermiştir. Bu dönemin hemen hemen bütün şairleri eserlerinde, okuyucunun dikkatlerini ilk önce Rustaveli adına çektikten sonra

⁵⁰ ÜSTÜNYER, İlyas, “GÜRCÜ DİLİ VE EDEBİYATI Üzerine Okumalar” İstanbul 2010, s. 87.

kendilerinin şiirdeki yol göstericisi olarak onun adını anmaktadırlar.⁵¹ 19. Ve 20. Yy Gürcü edebiyatında⁵² şiir yazıp da Rustaveli'ye adanmış bir şiiri⁵³ olmayan şairi bulmak çok zordur. ⁵⁴Aynı durum sonraki yüzyıllarda yaşamış şairlerin içinde söylemek mümkündür.

Böylece, âşıklıkla özdeşleşen Mecnunluk terimi ilgili dilde de yüksek şiir diliyle yansıtılmıştır. Eserde Mecnunluk'un sözlük anlamları, şiirde geçen kısımları, gerçek boyutları ve açıklamalarıyla birlikte verilmeye çalışılmıştır. Kaplan Postlu Şövalye ve Mecnunluk birbirinden ayrı görülemez kavramlar haline dönüşmüştür. Şairin anlatısı ve düşünceleriyle derin anlamlar yüklenmiştir. Mecnunluk yazarının anlatımıyla yüksek edebi düzeyde estetik öze kavuşmuştur.

Komşu olan Gürcistan'ın tarihi, Gürcü dili ve edebiyatı her zaman için Türkiye'de ilgi odağı ve merak konusu olmuştur. Bugün de aynı ilgi devam etmektedir. İki ülke yazar ve şairlerinin yanında kültür elçilerinin de gönül köprüleri inşa edebileceği; edebi ve kültürel ilişkilerin daha da artacağı su götürmez bir gerçektir. Bu iki ülke toplumlarının birbirlerini yakından tanımaları da ayrıca önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- a. 16. Yy'da başlayan bu övgü sürecini Gürcü edebiyatında günümüzde de görmek mümkündür. 20. Yy Gürcü şairlerinden Irakli Abaşidze'nin bir şiir kitabı "**Rustaveli'nin İzinde**" adını taşımaktadır. Bkz. -- Abaşidze, İ., **Kolokolov İz Tratsath Godov**, Azbuka-klassika, Sank-Peterburg 2005, s.195-252.
- b. Rus yazar ve tarihçi N. M. Karamzin, **Rus Devlet Tarihi**, 1818, cilt VI, adlı çalışmasında, A. S. Puşkin, **Poln. Cobr. Soç.**, Mosk-1948, cilt 3'teki "Tatlı Fıskiyelerin Serinliğinde" , s.729; A. A. Şişkov (1832) "Ketevan veya 1812'deki Gürcistan'da" ; Ya. P. Polonskiy, "Tamara ve Onun Şairi Rustaveli" adlı şiirinde Rustaveli'yi eserlerine taşımışlardır.
- c. Gürcü edebiyatında doğa şairi olarak bilinen Vaja Pşavela da Rustaveli'yi konu alan "Rustaveli'nin Külüne" adlı bir şiire sahiptir. Pşavela, V., **Stihatvareniya i Raskazi**, Gocud. İzd., X\L, Moskova-1958, s.212.
- d. Rus-Tavi (რუ+ს+თავ+ო) / Su-Başı, Bkz. Kırzıoğlu, **Kıpçaklar**, s.74. "Kral David'in baş veziri Çkondidel Görgi 1115'te (Tiflis altında ve Kür boyundaki) Rustav'ı zapt etti. Burada kışlayan Türkler için bu büyük bir darbe oldu." , Age., s.113.
- e. ABULADZE, Kakha, Gürcüce Standart Sözlük, Gürcüce-Türkçe, Türkçe-Gürcüce, Fono Yayınları, İstanbul 2011.
- f. BARAMİDZE, A.G., Gamezardaşvili, D.M., **Gruzinskaya literatura**, İzd. Tbil. Univera., Tiflis 1968, s.14-15.
- g. ÇİLOĞLU, Fahrettin, Eski Gürcü Edebiyatı, Çveneburi Kültürel Dergisi, Sayı: 1 (8), Ocak-Şubat 1993.
- h. ELBAKİDZE, Maka, "**რუსთაველი და მისი ვეგბობჯყობსნო**" - **Rustaveli da misi "Vepkhistaosani"** , Pirosmeni, İlkbahar 2008, sayı 5, s.22.
- i. DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, 2000 Ankara, s.596.
- j. GOGUA, Edison, **Şota Rustaveli, Aforizmi i Viskazvaniya**, Khelobneba, Tbilisi 1979, s.8.
2. Bu Manastırın adını Elbaidze "Cvari - Haç" olarak verir. Bkz. Maka Elbakidze, "**რუსთაველი და მისი ვეგბობჯყობსნო**" - **Rustaveli da misi "Vepkhistaosani"** , Pirosmeni, İlkbahar 2008, sayı 5, s.23.
- a. Gürcü Edebiyatı, Kaynak: Ana Britannica, Çveneburi Kültürel Dergisi, Sayı: 1 (8), Ocak-Şubat 1993.

⁵¹ 16. Yy'da başlayan bu övgü sürecini Gürcü edebiyatında günümüzde de görmek mümkündür. 20. Yy Gürcü şairlerinden Irakli Abaşidze'nin bir şiir kitabı "**Rustaveli'nin İzinde**" adını taşımaktadır. Bkz. Abaşidze, İ., **Kolokolov İz Tratsath Godov**, Azbuka-klassika, Sank-Peterburg 2005, s.195-252.

⁵² Rus yazar ve tarihçi N. M. Karamzin, **Rus Devlet Tarihi**, 1818, cilt VI, adlı çalışmasında, A. S. Puşkin, **Poln. Cobr. Soç.**, Mosk-1948, cilt 3'teki "Tatlı Fıskiyelerin Serinliğinde" , s.729; A. A. Şişkov (1832) "Ketevan veya 1812'deki Gürcistan'da" ; Ya. P. Polonskiy, "Tamara ve Onun Şairi Rustaveli" adlı şiirinde Rustaveli'yi eserlerine taşımışlardır.

⁵³ Gürcü edebiyatında doğa şairi olarak bilinen Vaja Pşavela da Rustaveli'yi konu alan "Rustaveli'nin Külüne" adlı bir şiire sahiptir. Pşavela, V., **Stihatvareniya i Raskazi**, Gocud. İzd., X\L, Moskova-1958, s.212.

⁵⁴ ÜSTÜNYER, İlyas, "**GÜRCÜ DİLİ VE EDEBİYATI Üzerine Okumalar**" İstanbul 2010, s. 89.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

- b. KONAR, Mehmet, Farsça-Türkçe Sözlük, Say Yayınları, 2013 İstanbul, s. 1405
- c. RUSTAVELİ, Şota, *Kaplan Postlu Şövalye, Bizim Hazinemiz.*, Nakaduli Yayınları, Tiflis 1960.
- d. RUSTAVELİ, Şota, *Kaplan Postlu Şövalye*, Çevirmenler: DİNDAR, Bilal; MAKAS, Zeynel Abidin; Eser Matbaası, Samsun 1991.
- e. SAMİ, Şemseddin, Kamus-ı Türk-i, 2004 İstanbul, Kapı Yayınları, s. 1294
- f. ÜSTÜNYER, İlyas, *“GÜRCÜ DİLİ VE EDEBİYATI Üzerine Okumalar”* İstanbul 2010, s. 90.
- g. TULUM, Mertol, *17. Yy Türkçesi ve Söz Varlığı*, TDK Yayınları, 2011 Ankara, s. 1212.
- h. Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, 2005 Ankara, s. 1359.
- i. YERGUZ, İsmail, *Şota Rustaveli ve “Kaplan Postlu Şövalye”*, Çveneburi Dergisi, İstanbul 2004.
- j. YERGUZ, İsmail, *Şota Rustaveli ve “Kaplan Postlu Şövalye”*, Mamuli Dergisi, Sayı: 3, İstanbul 1997.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(7)

Yrd. Doç. Dr. İtir ERKAN⁵⁵, Yüksel İLİK⁵⁶, Prof. Dr. H. Cüneyt ULUTİN⁵⁷
ACİL LABORATUVARLARINDAN REDDEDİLEN KAN ÖRNEKLERİNİN HASTA HAKLARI
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ*
EVALUATION OF REJECTED SAMPLES FROM EMERGENCY LABORATORIES WITH A FOCUS
ON PATIENT RIGHTS

ÖZ

Tıbbi tanıların büyük bir çoğunluğunun desteklendiği ve sağlık alanında merkezi bir rol oynayan laboratuvar hizmetleri, hizmet kalitesi bakımından çok önemli bir role sahiptir. Tüm tanısal kararların % 70'inin laboratuvar sonuçları üzerinden konulduğu bilinmektedir. Laboratuvardan reddedilen numuneler, tedavinin ertelenmemesi bakımından hasta güvenliği ve risk yönetimi açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada, İstanbul Anadolu Güney Kamu Hastaneler Birliğine ait bir hastanenin acil laboratuvarında 2014 yılı Eylül, Ekim ve Kasım aylarında reddedilen kan örneklerine ait bilgiler hastane otomasyon programından elde edilmiş, numune red nedenlerine göre gruplandırılmış ve yüzde oranları hesaplanarak değerlendirilmiştir. 3 aylık sürede toplam 113.304 örnek çalışılmış, bunlardan 1370 örnek laboratuvar tarafından reddedilmiştir.

Bu verilere göre 3 aylık sürede numune ret oranı % 1,21'dir. Acil servislerden laboratuvarlara gönderilecek örnekler için; standartlara uygun çalışılması, konuyla ilgili personele sürekli eğitim programlarının uygulanması, iş yükünün düzenlenmesinin olası risklerin azaltılmasında, hasta yatış süresinin kısaltılmasında, maliyetin düşürülmesinde, kaliteli hizmetin sunumunda etkili olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Risk yönetimi, Kalite, Hasta hakları.

JEL Kodları: I10, I18.

ABSTRACT

Laboratory services confirming diagnostics and having a central role in health area, has also very important role for quality of the services. It is known that 70 % of decisions on diagnosis are made by depending on the laboratory results. Rejected samples from the laboratory are important for the safety of the patients and risk management because of the treatment delay. In this study, data of the rejected samples were obtained from an emergency laboratory of a hospital automation system of the "Istanbul South Anatolian Public Hospital Union", in the September, the October and the November of the year 2014, and were grouped according to their rejection reason, and were evaluated by percentage. Total of 113.304 samples were analyzed, and 1370 samples were rejected by the laboratory in this three months period.

According to this finding sample rejection rate was 1.21% in a three month period. It is probable to reduce the possible risks, the hospitalization duration, the cost and to give high standard care regarding to samples send from emergency service; by means of standardization, continuing education of staff, and regulation of working hours.

Keywords: Risk management, Quality, Patients' rights.

JEL Codes: I10, I18.

⁵⁵ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE; itir.erkan@yeniuyuzil.edu.tr

⁵⁶ İstanbul Anadolu Güney Kamu Hastaneler Birliği, İstanbul/TÜRKİYE; yuksel.ilik@hotmail.com

⁵⁷ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE; cuneyt.ulutin@yeniuyuzil.edu.tr

* Bu çalışma 10. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Risk; tehlikenin oluşma olasılığı ile bu olasılık gerçekleştiğinde ortaya çıkabilecek sonucun ciddiyet derecesidir. Bugün artık hayatın hemen her alanında, geçmişte olduğu gibi olay olup bittikten sonra harekete geçen tutumlar (reaktif) terk edilmekte; olay olmadan önce risk değerlendirmesi yaparak, önlem alan anlayış (proaktif) biçimi yaygınlaşmaktadır (Hammerling, 2012 ve Mendes ve ark., 2013). Risk yönetimi riskin tanımlanması, değerlendirilmesi ve hesaplanması, alternatif risk düzeltme araçları arasında seçim yapılması, seçilen alternatifin uygulanması, değerlendirme ve kontrol aşamalarından oluşur. Risk değerlendirmesinin asıl amacı personelin ve toplumun güvenliğini sağlamaktır ve bunu sürdürmektir. Hastaneler birçok risk etkenini içinde barındıran sağlık kurumlarıdır. Aynı zamanda sağlık kuruluşu çalışanlarının birçok faaliyeti de risk içermektedir. Risk yönetim süreci ise sağlık kuruluşu bünyesindeki mevcut ya da ortaya çıkabilecek tehlikelerin ve bu tehlikelerin ortaya çıkarabileceği risklerin proaktif bir yaklaşımla önlenmesi ve değerlendirilmesi faaliyetlerini içerir (Hisar, 2013). Sağlık kurum/kuruluşları risk faktörlerini dikkate almadıkları takdirde hasta haklarının ihlali, etik, hukuki gibi sorunlarla karşı karşıya kalacaklardır. Bu bağlamda ele alındığında acil servislerden gelen kan örneklerinin uygun koşullarda gönderilmemesi hasta güvenliğini tehdit edebilen kritik sonuçlara neden olmakla birlikte maliyeti de arttırmaktadır. Bu durum, özellikle laboratuvar test sonuçlarına dayanan yatış, taburcu ve tedavi gibi işlemlerde önemli kararların verilmesinde etkilidir (Küme ve ark., 2012).

Bu sonuçlar zaman, maliyet, kalite gibi faktörleri olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü hasta örneklerinin çalışılması oldukça kompleks bir süreç olup multidisipliner bir yaklaşım gerektirir. Laboratuvar süreci temel olarak analiz öncesi evre (preanalitik evre), analiz evresi (analitik evre) analiz sonrası evre (postanalitik evre) olmak üzere 3 kısımdan oluşur. Preanalitik değişkenler analiz öncesi evrede test sonuçlarını etkileyebilen faktörlerdir. Preanalitik değişkenler; kontrol edilemeyen ve kontrol edilebilen faktörler olarak sınıflandırılabilir (Simundic ve Lippi, 2012). Preanalitik evre, hasta isteklerinin yapılması, kimlik bilgilerinin doğrulanması, örneklerin toplanması ve laboratuvara uygun koşullarda transportunu içerir. Hataların en çok görüldüğü evredir. Bu evredeki aşamaların büyük kısmının gerçekleştirilmesi ve kontrolü laboratuvar personelinin sorumluluğunda değildir. Hatalar genellikle çalışanların yoğun iş yükü nedeniyle dikkatsizlikten, moral ve motivasyon eksikliğinden, bilgi yetersizliğinden kaynaklanmaktadır (Tworek, 2008). Bu evrede görülebilen başlıca hatalar şu şekilde sınıflandırılabilir: Hatalı test istekleri, hatalı kimlik bilgileri tanımlanması, uygun olmayan malzeme kullanılması (tüp, iğne ucu), uzun süreli turnike uygulamaları, yetersiz miktardaki örnek, hemoliz, açıklık- tokluk durumu, uygun olmayan zamanlarda alınan örnekler, uygun olmayan koşullarda laboratuvara transport edilen örneklerdir. Yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı gibi, laboratuvar test sonuçlarındaki beklenmeyen sonuçlarının birçoğu; laboratuvar test prosedüründen değil, yukarıda da belirtildiği gibi diğer dış faktörlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca hasta yaşı, cinsiyeti, demografik özellikleri gibi faktörler de laboratuvar sonuçlarını etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı, acil laboratuvarlarına gönderilen örneklerin preanalitik evrede reddedilmesine neden olan faktörlerin risk yönetimi açısından incelenmesi ve gerekli çözüm önerilerinin belirlenmesidir.

GEREÇ-YÖNTEM

İstanbul Anadolu Güney Kamu Hastaneler Birliğine ait bir hastanenin acil laboratuvarında 2014 yılı Eylül, Ekim ve Kasım aylarında reddedilen örneklere ait bilgiler hastane otomasyon programından elde edilmiş olup, derlenerek risk yönetimi açısından irdelenmiştir. Kayıtlarda yer alan hasta isimleri, hasta mahremiyeti göz önüne alınarak kodlandırılmıştır. Kan örnekleri laboratuvarında reddedilme nedenlerine göre gruplandırılmış ve yüzde oranları hesaplanarak gerekçeleri ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Acil servislerden gelen tüm numune red nedenleri göz önüne alındığında 3 aylık sürede toplam 113.304 örnek çalışılmış, bunlardan 1370 örnek laboratuvar tarafından reddedilmiştir. Reddedilen örneklerin nedenleri incelendiğinde 762'si (%56) pıhtılı, 290'ı (%21) hemolizli, 164'ü (%12) yetersiz, 23'ü (%2) seçilen tetkik için uygunsuz örnek, 22'si (%2) yanlış tüpe örnek alımı, 18'i (%2) makraskobik hematüri ve 22'si (%2) diğer

red numuneleri (yanlış tetkik kodlama, lipemik ve uygun saatte alınmamış numune) oluşturmaktadır. Bu verilere göre 3 aylık sürede numune ret oranı % 1,21 olarak tespit edilmiştir. Numune red bilgileri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Numune red bilgileri

Red Sebebi	Red Sayısı	Red Oranı
Pıhtılı Numune	762	55,6%
Hemolizli Numune	290	21,2%
Yetersiz Numune	164	12,0%
rnek Seviyesi Uygun Değil	67	4,9%
Uygunsuz rnek	23	1,7%
Yanlış Tüpe Kan Alınmış	22	1,6%
MakroskobikHematri	18	1,3%
Yanlış Tetkik Kodlama	15	1,1%
Lipemik Numune	4	0,3%
Uygun Saatte Alınmamış Numune	3	0,2%
Toplam	1370	100,0%

TARTIşMA ve SONUÇ

Acil servislerden alınan hasta kanlarının belirlenen standartlar doğrultusunda olması oldukça önemlidir. Risklerin değerlendirilmesi ve söz konusu risklerin kontrolünün sağlanması için alınması gereken önlemlerin standartlar doğrultusunda planlanması ve uygulanması gerekmektedir (Plebani, 2010; Sciacovelli ve ark., 2011). Çalışma ortamlarının özellikleri dikkate alınarak bölümlere özgü risk değerlendirmelerinin yapılması ve gerekli eylem planlarının düzenlenerek hayata geçirilmesi önemlidir. Hastanelerde risk haritalarının çıkarılması ve bunun sonucunda yapılan iyileştirmeler hasta güvenliği açısından büyük önem arz etmektedir. Son dönemde yürürlüğe konan yasal yükümlülüklerle risk kontrolü ve kalite odaklı yaklaşımlar gereği hastanelerde risk yöneticisi kadrosu oluşturulmalıdır. Gelişmiş lke örneklerine de bakıldığında hastanelerin yönetim kurullarında bir risk yöneticisine yer verildiği görülmektedir. Kurumu her türlü riske karşı korumakla ilintili faaliyetlerin yürütücüsü olacak bu pozisyon daha güvenli bir hizmetin sunulmasında etkili olacaktır. Acil servislerde hastalara yapılacak teşhis, tedavi uygulamalarının geerleştirilebilmesi için, örnek analizlerinin uygun koşullarda ve zamanında yürütülmesi son derece önem arz etmektedir. Çünkü teşhis ve tedaviye geç kalınması halinde hasta güvenliği olumsuz yönde etkilenebilir, hatta ölümüne neden olabilir (Bergsethve ark., 2013).

Çalışma sonuçlarına göre 113.304 örnek çalışılmış, bunlardan 1370 örnek laboratuvar tarafından reddedilmiştir. Numune red oranı % 1,21 olarak belirlenmiş olup, en fazla reddetme gerekçeleri olarak pıhtılı, hemolizli ve yetersiz örnek alımı olduğu görülmektedir. Zor girilen venden kanın yavaş gelmesi, yanlış örnek tüpü kullanmak, tüplerin son kullanma tarihi geçtiğinde içindeki antikoagülanlı maddelerin etkinliği azaldığı için pıhtılaşmasına sebebiyet verir. Örnekler birkaç defa alt-üst edilerek enjektörün içindeki pıhtılaşmayı önleyici madde ile kanın iyice karışmasını sağlayarak pıhtılaşma nlenebilir (Linn ve Ringsrud, 1999). Daha önce yapılan çalışmalar incelendiğinde en fazla pıhtılı numunelerin, red nedeni olduğu görülmektedir (Sinici ve ark., 2014; öz ve ark., 2016). Hemoliz oluşumu ise genellikle kan örnekleri tüplere hızlı bir Şekilde boşaltıldığı zaman, transfer ederken ya da yanlış saklama koşullarında meydana gelebilir. Standartlara uygun iğnelerin ve kapaklı tüplerin kullanılması, santrifüjlerin kalibre edilmesiyle hemoliz oluşumu engellenebilir

(Guimarães ve ark. 2012). Benzer çalışmalarda da hemolize bağlı numune red oranları bildirilmiştir (Plebani ve Carroro, 1997; Bhat ve ark., 2012). Çalışmamızda yetersiz numune gerekçesiyle red edilen örnek sayısı, Guimarães ve arkadaşlarının 2012 yılında yaptıkları çalışma verilerine göre daha az olduğu tespit edilmiştir. Numune alan sağlık çalışanının çalışma prosedürüne uygun olarak yeterli numune alabilmesi oldukça önemlidir. Aksi halde hastadan yeniden örnek verilmesinin istenmesi tedaviyi geciktirerek hasta güvenliğini olumsuz etkileyecektir. Alınan bir numunenin doğru yöntemle transferi, en az numunenin doğru alınması kadar önemlidir. Çalışmamızda makroskobik hematuri ve lipemik numunelerin reddedilme nedeninin numune transferinin uygun koşullarda yapılmadığının bir göstergesidir. Alınan numunelerin laboratuvara transferi sırasında kullanılması gereken transfer kabı, transfer yöntemi, numune pozisyonu, transfer sırasındaki sıcaklığı gibi hususlar konusunda bilgilendirme yapılmalıdır. Yanlış tetkik kodlama, yanlış tüpe kan alımı, uygun saatte alınmamış numuneler çoğunlukla sağlık çalışanının dikkatsizliği sonucu oluşmuş olabilir, bu nedenle sağlık çalışanının iş yükünün kalite standartları çerçevesinde belirlenerek, o bölümlerde yeterli sayıda personelin çalıştırılması ile olası risklerin önüne geçebileceği düşünülmektedir. Numune transferinin doğru yöntemle ve belirlenen süre içerisinde gerçekleştirilmesi için görevli personele konu ile ilgili eğitim verilmelidir. Bu eğitimin ne sıklıkta yapılacağı; göreve yeni başlayan personelin eğitimlerinin nasıl planlanacağı gibi hususlar belirlenmelidir.

Sonuç olarak; acil servislerden laboratuvarlara gönderilecek örnekler için; standartlara uygun çalışılması, konuyla ilgili personele sürekli eğitim programlarının uygulanması, iş yükünün düzenlenmesinin olası risklerin azaltılmasında, hasta yatış süresinin kısaltılmasında, maliyetin düşürülmesinde, kaliteli hizmetin sunumunda etkili olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Bergseth, G., Ludviksen, J.K., Kirschfink, M., Giclas, P.C., Nilsson, B., Mollnes, T.E. An international serum standard for application in assays to detect human complement activation products. *Mol. Immunol.* 2013; 56, 232–9.
2. Bhat V, Tiwari M, Chavan P, Kelkar R. Analysis of laboratory sample rejections in the preanalytical stage at an oncology center. *Clin Chim Acta* 2012;413(15-16):1203-6.
3. Goswami B, Singh B, Chawla R, Mallika V. Evaluation of errors in a clinical laboratory: a one-year experience. *Clin Chem Lab Med.* 2010;48(1):63-6.
4. Guimarães AC, Wolfart M, Brisolaro ML, Dani C. Causes of rejection of blood samples handled in the clinical laboratory of a university hospital in Porto Alegre. *Clin Biochem.* 2012; 45(1-2):123-6.
5. Hammerling JA. A review of medical errors in laboratory diagnostics and where we are today. *Laboratory Medicine* 2012;43(2):41–44.
6. Hisar A, (2013). Sağlık hizmetlerinde risk yönetiminin çalışan güvenliğine etkisi ve bir uygulama, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hastane ve Sağlık Kuruluşları Yönetimi, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
7. Kume T, Sisman AR, Solak A, Tuglu B, Cinkooglu B, Coker C. The effects of different syringe volume, needle size and sample volume on blood gas analysis in syringes washed with heparin. *Biochem Med.* 2012;22:189–201.
8. Linné JJ, Ringsrud KM. *Clinical laboratory science the basics and routine techniques.* Mosby, Inc.1999: 43-87.
9. Mendes ME, Ebner PAR, Romano P, Neto MP, Sant'anna A, Sumita NM. Practical aspects of the use of FMEA tool in clinical laboratory risk management. *J Bras Patol Med.* 2013; 49(3): 174-181.
10. Öz L, Koçer D, Buldu S, Karakükçü Ç, Kayseri eğitim ve araştırma hastanesi klinik biyokimya laboratuvarında preanalitik hataların analizi. *Türk Klinik Biyokimya Derg.* 2016; 14(1): 6-11.
11. Plebani M, Carraro P. Mistakes in a stat laboratory: types and frequency. *Clin Chem.* 1997;43(8-1):1348-51.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

12. Plebani M. The detection and prevention of errors in laboratory medicine. *Ann Clin Biochem.* 2010;47:101–10.
13. Sciacovelli L, Sonntag O, Padoan A, Zambon CF, Carraro P, Plebani M. Monitoring quality indicators in laboratory medicine does not automatically result in quality improvement. *Clin Chem Lab Med.* 2011;5(50):463–9.
14. Simundic A, Lippi G. Preanalytical phase – a continuous challenge for laboratory professionals, *Biochem Med.* 2012; 22(2): 145-9.
15. Sinici İ, Pınar A, Akbıyık F. Classification of reasons for rejection of biological specimens based on preanalytical processes to identify quality indicators at a university hospital clinical laboratory in Turkey. *Clin Biochem.* 2014; 47(12):1002-5.
16. Tworek JA, Safety practices in surgical pathology: practical steps to reduce error in the pre-analytic, analytic, and post-analytic phases of surgical pathology. *Diagnostic Histopathology* 2008; 14(7): 292-8.

(8)

Canan AKSOY⁵⁸, Yrd. Doç. Dr. İtir ERKAN⁵⁹, Prof. Dr. H. Cüneyt ULUTİN⁶⁰
SAĞLIK TURİZMİ'NİN İDARİ VE ETİK AÇIDAN İNCELENMESİ: ÖZEL HASTANE
YÖNETİCİLERİNE YÖNELİK BİR ÇALIŞMA*

ADMINISTRATIVE AND ETHICAL ANALYZE OF THE HEALTH TOURISM: A STUDY OF THE
PRIVATE HOSPITAL MANAGERS

ÖZ

Son yıllarda dünya nüfusunun giderek yaşlanması, kronik hastalıkların artması, yüksek maliyetlerin yanı sıra kendi ülkelerindeki tedavi hizmetlerinin uzun bekleme süreleri kişileri yurt dışında hizmet almaya yönlendirmekte ve bu taleplerdeki artış sağlık turizminin giderek önem kazanmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada Eylül 2015- Aralık 2015 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan 63 özel hastane yöneticisine 5'li likert ölçeği kullanılarak hazırlanan anket soruları e-posta yoluyla iletilmiştir. Elde edilen verilerin SPSS 20.0 programında dağılımı incelenerek frekans ve yüzde analizi yapılmıştır.

Çalışma sonuçlarına göre, yabancı uyruklu hastaların hastane seçiminde teknik donanım, uluslararası standartlarda hizmet vermesi ve coğrafik konumun önemli olduğu tespit edilmiştir. Hastane yöneticilerinin çoğunluğunun hasta güvenliği konusunda gerekli önlemler aldığı ve ödemeler konusunda teminat verebildikleri tespit edilmiştir. Ancak yasal sorumluluklar hususunda daha fazla bilgilencmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır. Aksi halde adli, etik ve hukuki açıdan sorunlarla karşılaşabilmeleri olasıdır. Hastane yöneticileri, idari personel, sağlık çalışanları ve aracılık eden kuruluşların yaşanabilecek sorunlara karşı gerekli önlemleri alması büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık turizmi, Hasta güvenliği, Etik.

JEL Kodları: I10, I18, L83.

ABSTRACT

High cost, ageing of the World population, increase of the chronic diseases in last decade as well as long line waiting time for the health services in their own country led people to get care abroad and this increase of the inquiries causes increasing importance of the health tourism. In this study, five scale Likerts' based questioners were sent 63 managers of private hospitals in Istanbul, between September and December 2015 by electronic mail. SPSS 20.0 computer program was used to evaluate the data for percentages and frequencies.

According to the study results, technique capacity, location, and international design was found to be important for foreign patients while choosing the hospital. It was detected that most of the hospital managers could provide necessary precautions for the safety of the patients and could give guarantee for the provisions. However, they should give more information about the legal issues. Otherwise they could confront legal, ethical, and judicial problems. It is important to take measures for possible problems by the hospital managers, other managing staff, health workers and contact agencies.

Keywords: Health tourism, Patient safety, Ethics.

JEL Codes: I10, I18, L83.

⁵⁸ İstanbul Sağlık Müdürlüğü, Sağlık Turizmi Birimi, İstanbul/Türkiye; cananaksoy84@gmail.com

⁵⁹ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul/ Türkiye; itir.erkana@yeniuyuzyl.edu.tr

⁶⁰ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul/Türkiye; cuneyt.ulutin@yeniuyuzyl.edu.tr

* Bu çalışma 1. İstanbul Disiplinlerarası Sağlık Bilimleri Öğrenci Araştırmaları Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Bir bireyin ikamet ettiği yerden başka bir ülkeye sağlık hizmeti almak için yaptığı planlı seyahate ‘‘Sağlık Turizmi’’, seyahat edene de ‘‘Uluslararası Hasta’’ denilmektedir. Türkiye’de sağlık turizmi son 10 yılda hızlı ilerleme kaydetmiş ve dünya sıralamasında ilk 10 arasında yerini almış olup; gelişmeye de devam etmektedir. Türkiye sağlık alanında nitelikli insan gücüne, sağlık altyapısına ve teknolojisine sahiptir. Ayrıca Türkiye’nin avantajları arasında 50’den fazla uluslararası akreditasyona sahip hastanelerin varlığı, yüksek kalite standartlarına sahip özel ve kamu hastanelerinin bulunması, fiyat avantajı, iklimi ve ulaşım kolaylığı sayılabilir (Tontuş, 2015). Sağlık turizmi, literatürde kabul görmüş sınıflandırmaya göre; medikal turizm, termal turizm ve ileri yaş ve engellilere yönelik bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini kapsamaktadır (Goodrich, 1994 ve Altes, 2005). Yaşlanan nüfus ile birlikte kronik hastalıkların artışı, tedavi harcamaları, uzun bekleme süreleri, ulaşımın kolaylaşması ve teknolojinin gelişmesi sonucu medikal turizm giderek önem kazanmıştır. Ülkemizin pek çok termal kaynağa sahip olması sonucu termal turizme ağırlık verilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ortalama insan ömrünün uzaması hem ileri yaş bakım gereksinimlerini karşılamak hem de bu grubun daha sağlıklı olması amacıyla ayrılan medikal harcamalarda tasarrufa itmiş ve ileri yaş turizmine verilen önemi arttırmıştır (Carrera, 2006; Tengilimoğlu, 2013).

Bu çalışmanın amacı, İstanbul ilinde yer alan özel hastane yöneticilerinin sağlık turizmi konusunda etik, adli ve idari açıdan farkındalıklarının tespit edilmesidir.

GEREÇ-YÖNTEM

Bu çalışmada Eylül 2015- Aralık 2015 tarihleri arasında İstanbul’da bulunan 63 özel hastane yöneticisine 5’li likert ölçeği kullanılarak hazırlanan anket soruları e-posta yoluyla iletilmiştir. Elde edilen verilerin SPSS 20.0 programında dağılımı incelenerek frekans ve yüzde analizi yapılmıştır. Araştırma için İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Etik Kurul’undan onay alınmıştır (06.05.2015 tarihli Karar No:2015/1).

BULGULAR

İstanbul ilinde yer alan 162 özel hastaneden 2015 yılı verilerine göre sadece 86 tanesi sağlık turizmi kapsamında hizmet vermektedir. Çalışmaya 63 özel hastane yönetici katılmıştır. Katılımcıların cinsiyete dağılımı incelendiğinde; %50,8’inin kadın, %49,2’sinin ise erkek olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna göre incelendiğinde ise %4,8’inin lise, %49,2’sinin üniversite, %27’sinin yüksek lisans, %19’unun ise doktora mezunu olduğu görülmektedir. Sağlık turizminde karşılaşılan sorunların dağılım yüzdeleri Tablo 1’de, hastaların hastaneyi tercih etme nedenleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sağlık turizminde karşılaşılan sorunların dağılım yüzdeleri

	n	%
İletişim Sorunu	35	55,56
Kültürel Farklılıklar	14	22,22
Tahsilat Sorunu	5	7,94
Belge Eksikliği	4	6,35
Vize Sorunu	3	4,76
Önceki tedavi kaynaklı problemler	2	3,17
Toplam	63	100

Tablo 2. Hastanelerin tercih edilme nedenlerinin dağılım yüzdeleri

	Hiç etken değil		Çok az etken		Ne etken, ne değil		Oldukça büyük etken	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Tedavi maliyetinin kendi ülkesine göre düşük olması	5	7.9	17	27.0	10	15.9	31	49.2
Yüksek standartta sağlık hizmeti verilmesi	2	3.2	2	3.2	8	12.7	51	81.0
Coğrafi açıdan kendi ülkesine yakın olması	4	6.3	7	11.1	14	22.2	38	60.3
Sağlık hizmeti yanında ülkemizin turistik özelliklerinin fazla olması	4	6.3	6	9.5	20	31.7	33	52.4
Hastanenin teknik donanımı	0	0.0	4	6.3	8	12.7	51	81.0
Hastanenin hekim kadrosu	0	0.0	1	1.6	7	11.1	55	87.3
Hastanenin uluslararası standartları	6	9.5	4	6.3	11	17.5	42	66.7
Hastanenin akreditasyon belgesine sahip olması	18	28.6	7	11.1	14	22.2	24	38.1

Araştırma kapsamındaki İstanbul'daki özel hastanelere genel olarak, Arap ülkeleri, Libya, Irak, Asya ülkeleri, Suriye ve Balkan Ülkeleri'nden yabancı uyruklu hasta geldiği tespit edilmiştir. "Hastaneye tedavi amaçlı gelen yabancı uyruklu hastaların ödemeleri konusunda hukuki teminatlar verilmekte mi?" sorusuna yöneticilerin %77,8'i verildiğini, %22,2'si ise ayrı bir düzenleme yapılmadığını ifade etmiştir. "Hasta güvenliği konusunda tüm idari ve sağlık çalışanlarına yeterli eğitimler verilmekte midir?" sorusuna yöneticilerin %76,2'si verildiğini, %23,8'i kısmen verildiğini ifade etmiştir. "Yabancı uyruklu hastalar için üstlendiğiniz yasal sorumlulukların farkında mısınız?" sorusuna yöneticilerin %44,4'ü farkında olduğunu, %55,6'sı ise kısmen bilgisi olduğunu ifade etmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Sağlık turizmi Türkiye'de son yıllarda hızla gelişmiş olup, pek çok ülkeden yabancı uyruklu hastalar tıbbi teşhis ve tedavi amacıyla gelmektedir. İstanbul'daki özel hastanelere genel olarak, Arap ülkeleri, Libya, Irak, Asya ülkeleri, Suriye ve Balkan Ülkeleri'nden yabancı uyruklu hastalar geldiği tespit edilmiştir. Ankara ilinde yapılan bir başka benzer araştırmada, Türkiye'yi tercih eden yabancı uyruklu hastaların, Almanya, Libya, Rusya, Irak, Hollanda, Azerbaycan, İngiltere, Romanya, Norveç ve Bulgaristan gibi ülkelere geldiği belirlenmiştir (Taş, 2014). Bu durum, aracı kurumların yönlendirmesiyle gerçekleşebileceği gibi hastaların kurum tercihinde ulaşım, tedavi başarısı, akredite olup olmadığı gibi çeşitli unsurları dikkate alması ile ilişkili olabilir. Araştırma kapsamındaki hastanelerde, yabancı uyruklu hastalara hizmet sırasında karşılaşılan sorunların başında iletişim eksikliği (%55,56) gelmektedir (Tablo 1). Daha önceki yapılan çalışmalarda da sağlık turizminin gelişmesindeki en önemli hususun sağlık kurumunda yabancı dil bilen personel istihdam ettirmenin önemi vurgulanmıştır (Heung ve ark., 2011; Kim ve ark., 2013). Tablo 2'de belirtildiği gibi hastanelerin tercih edilme nedenleri birçok çalışmada benzer başlıklar ile ifade edilmiştir (Aydın, 2011; Özer

ve Songur, 2012). Sağlık turizmi hizmetini üstlenen ülkenin, hizmet alıcılarının sadece hasta güvenliğini değil, her açıdan güvenliğini sağlayabilmesi oldukça önemlidir. Crooks ve ark. (2010) ve Smith ve ark. (2011) yaptıkları çalışmalarda; sağlık turizmi konusunda etik problemler, karşılaşılan riskler, yasal süreçler gibi hususları vurgulamışlardır. Aksi halde adli, etik ve hukuki açıdan sorunlarla karşılaşabilmesi olasıdır.

Dünya Turizm Örgütü'nün turizm güvenliği için ülkelere yüklediği çeşitli görev ve sorumluluklardan bazıları aşağıdaki gibidir (Çalışkan, 2009);

- Turiste yönelik olası tehlikeleri tespit etmek,
- Tüm turistik bölgelerde güvenlik standartlarını uygulamak ve benimsetmek ile işletmelerin özellikle gıda güvenliği, yangın önlemleri, sağlık ve temizlik ihtiyaçları ve çevre güvenliği kurallarına uymak ve garanti altına almak,
- Turistik tesislerin alabileceği her tür yasa dışı müdahaleye karşı önlemlere ilişkin rehber ilkeler koymak,
- Turistik yerlerde güvenlik gücü bulundurarak turistleri korumayı güvence altına almak,
- Tüm turistlere turizm güvenliğini açıklayan belgeler hazırlamak,
- Turistleri ve seyahat araçlarını uyuşturucu kaçakçılığına karşı korumak.

Turizmde sağlık özellikle turist çeken ülkeler için üstünlük ve fırsat sağlamaktadır. Rekabetin öncelikli öğelerinden birisi, sağlıklı ve güvenli bir ülke imajıdır. Bu bağlamda turizm sigortası ülke turizminin gelişmişlik düzeyinin de bir göstergesi olarak algılanmaya başlanmıştır. Salgın hastalıklar, terör, yangın ve çeşitli kazalar gibi risklere karşı güvenceler sağlanması, risklerin olmadığını göstermesi ve yurtdışı turizm pazarında mevcut çekincelerin giderilmesi yönünde etkili olmaktadır. 28.09.1972 tarih ve 1618 sayılı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu'nda yer alan şartlara uyulmasının sağlanması ve seyahat acentacılığı işletmeciliği için belirli nitelikler getirilmesinin yanında olumsuz durumları önleyici cezai hükümlerin yer alması turizm güvenliği açısından önem teşkil etmektedir (Koyunoğlu, 2003).

Sonuç olarak ülkemizde hızla gelişmekte olan sağlık turizmi konusunda hastane yöneticileri, idari personel, sağlık çalışanları ve aracılık eden kuruluşların yaşanabilecek tüm sorunlara karşı gerekli önlemleri alması gerekmektedir. Tedavisi için başka ülkeyi tercih eden tüm hastaların güvenliğini tehdit edecek durumları ortadan kaldırmak için yasalara uygun şekilde düzenlemeler yaparak, bu konuda görevli tüm personele eğitimler verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Aydın D. Sağlık Bakanlığı raporu: Türkiye'de medikal turizm, 2011, Ankara.
2. Altes AG. The development of health tourism services. *Annals of Tourism Research* 2005; 32(1):168–171.
3. Carrera PM. Medical tourism, *Health Affairs*, 2006; 25(5):3–8.
4. Çalışkan U. Turist sağlığı güvenliğinin analizi: Türkiye termal tesisler uygulaması. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Doktora Tezi, 2009, İzmir.
5. Crooks VA, Kingsbury P, Snyder J, Johnston R. "What is known about the patient's experience of medical tourism? A scoping review", *BMC Health Services Research*, 2010; 10(1): 266.
6. Goodrich, J. *HealthTourism: A new positioning strategy for tourist destinations, global tourist behavior*, edited by Uysal, M.", New York: Haworth Press, 1994; 227-238.
7. Heung VCS, Kucukusta D, Song H. Medical tourism development in Hong Kong: An assessment of the barriers, *Tourism Management*, 2011; 32(5), 995–1005.
8. Kim YH, Boo C, Kim M. Medical Tourism: The ethics, regulation and marketing of health mobility. in: An investigation of Korean health tourists' behavior: Benefit sought, brand equity, and intention to visit. Edited: C. Michael Hall, Taylor & Francis, 2013; 154-166.
9. Koyunoğlu S. Turist sağlığı, turist sigortası ve tüketicinin korunması. Deyat Yayıncılık, 2003, Ankara.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

10. Özer Ö, Songur C, Türkiye'nin dünya sağlık turizmindeki yeri ve ekonomik boyutu, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012; 4(7): 69-81.
11. Smith R, Martínez Álvarez M, Chanda R. Medical tourism: A review of the literature and analysis of a role for bi-lateral trade, Health Policy, 2011; 103(2), 276-282.
12. Taş D. Türkiye'den medikal turizm kapsamında hizmet alan hastaların memnuniyetlerinin belirlenmesi: Ankara ili örneği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2014, Ankara.
13. Tontuş HÖ. Tüm yönleriyle sağlık turizmi. T.C. Sağlık Bakanlığı. 1. Baskı. 2015, Ankara.
14. Tengilimoğlu D. Sağlık Turizmi. Siyasal Kitabevi. 1. Baskı. 2013, Ankara.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(9)

Doç. Dr. Damla BULUT¹

TÜRKİYE'DEKİ MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ EĞİTİMİNDE

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ UYGULAMA MODELİ ÖNERİSİ²

**A SUGGESTION FOR APPLICATION MODEL OF TOTAL QUALITY MANAGEMENT IN MUSIC
TEACHER TRAINING IN TURKEY**

ÖZ

Araştırmada, Türkiye'deki müzik öğretmenliği eğitiminde yaşanan mevcut sorunların giderilmesine, müzik öğretmenliği eğitimindeki tüm faaliyetlerin sürekli olarak iyileştirilerek, kurumun, yönetimin, akademik ve idari personel ile öğrencilerin niteliklerinin artırılmasına ve müzik öğretmenliği eğitiminde Toplam Kalite Yönetimi (TKY) uygulamalarına yönelik bir model önerisi sunulması amaçlanmıştır. Araştırmada, betimsel yöntem kullanılmış ve veriler çeşitli Türkçe, İngilizce ve Almanca kaynaklardan ve iletişim ortamlarından belgesel tarama yöntemi ile elde edilmiştir.

Araştırma bulguları doğrultusunda TKY artık, rekabetin zorunlu olduğu bir ortamda hem bireylerin, hem de kurumların var olmalarının, başarılı ve refah düzeyi yüksek bir yaşam sürmelerinin olmazsa olmaz koşulu haline gelmiş bir anlayış durumunda olduğu, TKY sisteminin ve bu sistemin temel ilkelerinin bilinçli bir şekilde müzik öğretmenliği eğitimine yansıtılması gerektiği, bilinçli yapılacak TKY uygulamalarının nitelikli müzik öğretmeni yetiştirilmesine olumlu katkılar sağlayacağı sonuçlarına ulaşılmıştır ve Türkiye'deki müzik öğretmenliği eğitiminde TKY Uygulama Modeli önerisi sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Eğitimi, Müzik Öğretmenliği, Toplam Kalite Yönetimi, Model.

ABSTRACT

In this study it is aimed at resolving current problems with music teacher training, continually improving all activities in music teaching and increasing the skills of institution, administrative personnel and students, also offering a suggestion for a model in relation to Total Quality Management (TQM) in music teaching. In the study, descriptive method has been used, and data has been obtained from various Turkish, English and German sources and communication environments by documentary screening method.

According to findings in the study, it's concluded that TQM became necessary for both individuals and institutions to be in existence, get a life with success and high level of welfare in an environment where the competition is compulsory, and that TQM system and its basic principles must be reflected to music teacher training consciously, therefore conscious applications of TQM would positively contribute to the training of quality music teachers; accordingly, a suggestion for application model of TQM in music teaching in Turkey.

Keywords: Music, Music Education, Music Teaching, Total Quality Management, Model.

¹ Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi GSEB Müzik Eğitimi ABD, dbulut@ohu.edu.tr; Niğde/TÜRKİYE.

² Bu makale yazarın doktora tezinin bir bölümünden hareketle oluşturulmuştur.

GİRİŞ

Türkiye’de müzik öğretmeni yetiştirme görevini amaçlı, düzenli ve planlı olarak üstlenen ilk kurum 1 Kasım 1924 yılında Ankara’da kurulan Musiki Muallim Mektebi (MMM)’dir. Bu okulun kuruluşundan günümüze kadar pek çok farklı kurum bünyesinde müzik öğretmeni yetiştirilmiştir. Bu kurumlar MMM’den sonra sırası ile Eğitim Enstitüsü (1937), Yüksek Öğretmen Okulu (1978) ve Eğitim Fakültesi (1982) şeklinde sıralanmaktadır. 1997 yılında yürürlüğe giren ve halen uygulanmakta olan tek tip programa göre müzik öğretmenliği eğitimini günümüzde Eğitim Fakültelerinin Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalları yürütmektedir.

1924’ten günümüze kadar yaşanan değişme, gelişmelere ve dönüşmelere rağmen, “müzik öğretmenliği eğitiminin kalitesi” konusunda ortak bir karara varılamaması, süren tartışmalar ve farklı uygulamalar müzik öğretmenliği eğitiminde kalite arayışlarının devam ettiğini ve henüz kalıcı bir çözüm üzerinde uzlaşamadığını göstermektedir. Türkiye’de müzik öğretmeni yetiştirmede ortak amaçların belirlenmemiş olması, müzik öğretmeni yetiştirme programının farklı illerde aynı amaç ve hedefler doğrultusunda uygulanamaması, eğitim-öğretimdeki uygulamalardan kaynaklanan nitelik farklılıklarının bulunması, müzik öğretmeni adaylarının almış oldukları mesleki müzik eğitimi ile müzik öğretmenliği mesleği beklentilerinin örtüşmemesi, müzik öğretmenliği eğitiminde yaşanan güncel sorunlardır.

Bütün bunlar ile birlikte günümüzde her alanda olduğu gibi eğitim alanında da Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında, Avrupa ülkeleri ile paralel çalışmalar sürdürebilmek için eğitim öğretimde farklı uygulamalara yer verilmektedir. Bu uygulamaların başında, standart ve akreditasyona yönelik çalışmalar, beş yıllık hazırlanan kurum-birim stratejik planlarına yönelik çalışmalar, Bologna Sürecine yönelik çalışmalar, öğrenci ve öğretim elemanı hareketliliğini sağlayan Erasmus, Farabi, Mevlana gibi değişim programları kapsamında yürütülen çalışmalar gelmektedir. Belirtilen çalışmalar incelendiğinde temellerinin TKY sistemine, bu sistemin felsefe ve ilkelerine dayandığı görülmektedir. Ancak müzik öğretmenliği eğitimindeki söz konusu çalışmalara yönelik mevcut uygulamalar değerlendirilirse bu uygulamaların her eğitim kurumunda olduğu gibi bir üst yönetim biriminin isteği doğrultusunda yapıldığı, TKY sistemi, bu sistemin eğitimdeki yansımaları anlaşılmadan gerekenlerin yerine getirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir.

Belirtilen sorunlar ve mevcut uygulamalar, müzik öğretmenliği eğitiminde günümüze kadar gelen yaklaşımlardan daha farklı, sorunlara nitelikli bir çözüm getireceği yapılan bilimsel araştırmalar ve kurumlardaki uygulamalar ile kanıtlanmış TKY anlayışının uygulamaya geçirilmesini, TKY sisteminin bilinçli bir şekilde müzik öğretmenliği eğitimine yansıtılmasını ve bu sistemin söz konusu eğitimin her aşamasında adım adım titizlikle uygulanmasını gerekmektedir. Bu gereklilik doğrultusunda araştırmada, Türkiye’deki müzik öğretmenliği eğitiminde yaşanan mevcut sorunların giderilmesine, müzik öğretmenliği eğitimindeki tüm faaliyetlerin sürekli olarak iyileştirilerek, kurumun, yönetimin, akademik ve idari personel ile öğrencilerin niteliklerinin artırılmasına ve müzik öğretmenliği eğitiminde TKY uygulamalarına yönelik bir model önerisi sunulması amaçlanmıştır.

Araştırmada betimsel yöntem kullanılmış ve veriler çeşitli Türkçe, İngilizce ve Almanca kaynaklardan ve iletişim ortamlarından belgesel tarama yöntemi ile elde edilmiştir.

BULGULAR ve YORUM

Uygulandığı kuruluştaki tüm faaliyetlerin sürekli olarak iyileştirilmesi (Köksal, 1998) şeklinde tanımlayabileceğimiz TKY, kurumsal amaçların istenilen nicelik ve nitelikte gerçekleştirilebilmesi için bütün kaynakların ve olanakların en etkili biçimde kullanımını sağlamaya yönelik bir süreçtir. Sims ve Sims’e göre (1995) TKY, yapılan her şeyin kalitesini arttırmak için ortak bir stratejidir. TKY’de hedef “ilk defada doğruyu yapmaktır”. Bu hedef doğrultusunda ulaşılan kalite seviyesinin korunması ve daha da geliştirilebilmesi için şikâyetler beklenmeden, yeni ve gelişmiş kalite arayışının devam etmesi gerekmektedir. Sürekli gelişme çabaları bu arayışa cevap vermek içindir (Şimşek, 2000:86).

TKY ile kurumlarda istenilen başarı seviyesine ulaşabilmek için uygulanacak olan kalite programlarına, kurumun bünyesinde çalışan herkesin katılımının sağlanması, uygulamalar hakkında bu kişilerin görüşlerinin alınması ve TKY felsefesi ile ilkelerinin kurumda çalışan herkes tarafından

benimsenmesi gerekmektedir. TKY'nin felsefesi, kurumlarda, sürekli gelişmeye olanak sağlayan bir ortam yaratmaktır, ilkeleri ise; Müşterinin ihtiyaç ve beklentilerine odaklanma; Kalite için önceden belirlenen amaçların devamlılığında ısrarlı olma; Bölümler arasında var olan iletişim engellerini ortadan kaldırma; Liderlik anlayışını tüm hizmet birimlerinde yaygınlaştırma; Çalışanlara, hizmet içi eğitimde devamlılık sağlama; Süreç iyileştirme faaliyetlerini takım çalışmaları ile yürütme; Kurumu bir sistem olarak ele alma, (Çoruh, 1998:10) şeklinde sıralanmaktadır.

Günümüzde eğitim alanında daha iyiye varmak için birçok çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmaların başarılı olabilmesi, sistemli, çağdaş ve bireyler ile toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte uygulamaların yapılmasına bağlıdır. Bu uygulamaların başında eğitimde kalite çalışmaları gelmektedir ve bu konunun önemi gün geçtikçe artmaktadır. Eğitim, Ertürk'e göre (1972), bireyin davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla değişimler meydana getirme sürecidir. Bu değişim süreci toplam kalite ile gelişme ve iyileştirme anlamında bir değişime dönüşmektedir. Bu nedenle eğitimde kalite yönetimi anlayışının uygulanmaya başlaması eğitim hizmetlerinin verimliliğini olumlu yönde etkilemektedir. Eğitimde kalite, doğru eğitimin, doğru zamanda, doğru kişilere, doğru mekânda, doğru eğitimlerle verilmesiyle gerçekleşen, insan kaynaklarının, fiziksel kaynakların, öğrenci hizmetlerinin, sosyal ve kültürel çevrenin, eğitim teknolojisinin, öğrenci, okul, sektör işbirliğinin, eğitim yönetiminin ve eğitim programının, kalite-zenginlik dengesi ile kalitesi yükseltilebilen bir yönetim sistem olarak tanımlanabilir (Kirişçi, 2004:2). Temel'e göre (1999) eğitimde kalite, eğitim sisteminin beğenilmesi, kusursuzluğu, insanların yenilikleri izleyebilme bilgi ve becerisine sahip olması, kısaca, bu davranışları gösteren bireylerin yetiştirilmesi anlamlarına gelmektedir.

TKY'nin eğitim kurumlarında uygulanabilmesi için öncelikle üst yöneticilerin TKY'yi benimsemeleri ve uygulamaya destek vermeleri gerekmektedir. Celep'e göre (1998) eğitim liderleri kurumlarında başarılı olabilmek için; Kurumun birincil derecedeki müşterisini bilmeli; Kalite temelli anlayış geliştirmeli; Özel ve belirlenmiş alanlardaki kalite ve mükemmellik için iç ölçümler geliştirilmeli ve kullanılmalı; Seçilmiş standartlarla kimlerin uğraşacağı belirlenmeli; Güdöleyici ortam oluşturmalı; Kalite geliştirme takımı oluşturmalı; Başarı için ödüllendirme, tanınma, teşvik ve rapor etme faaliyetlerini uygulamalıdır.

Bir eğitim kurumunun ulaşmak istediği en önemli amaç, güçlü ve kendini yaşam boyu öğrenmeye hazırlanmış, topluma katkıda bulunacak yeterli bilgi ve beceriye sahip iyi eğitilmiş öğrenciler yetiştirmektir. Eğitimde TKY'nin amaçları ise; Ülkenin ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmek; Bu elemanları ihtiyaç duyulduğu zamanda yetiştirmek; Özellikle de eğitimde esnekliği hedefleyerek, israfı önlemek ve kaliteyi artırmak; Eğitimin yeterli ve uygun sürelerde en düşük maliyetle yapılmasını sağlamak; Moral ve verimliliği arttırmaktır (Tübitak, 1996:65-66).

Eğitim kurumlarının eğitimde TKY uygulamalarını başlatmaları, bu uygulamalarını başarıyla sürdürmeleri ve başarılı uygulamalarıyla diğer eğitim kurumlarına örnek olabilmeleri, eğitimde TKY ilkelerinin eğitim kurumlarının tüm çalışanları tarafından benimsenmesine bağlıdır. Bu ilkeler; Toplumun beklentilerine uygun hedeflerin belirlenmesi; Belirlenen hedefe ilk seferde ulaşılması; Hedeflere ulaşma düzeyinin ölçülmesi; Gelişmeleri takip etmenin ilke edinilmesi; Nitelikli eğitime önem verilmesi; Etkin bir iletişim ağı kurulması; Ekip çalışmasına önem verilmesi; Demokratik bir yönetim sistemi kurulması, şeklinde sıralanmaktadır. Bu ilkeler doğrultusunda yürütülecek olan eğitimde kalite uygulamaları; Eğitim kurumunun sistematik ve gerçek analizine izin vermektedir; Eğitim kurumunda planlı ve kontrollü değişiklikler yapılmasına olanak sağlamaktadır; Eğitim kurumunun kalite uygulamalarındaki becerisini belgelendirmektedir; Eğitim kurumlarının bu yöntemi tanımlarını sağlamaktadır; Eğitim kurumunda öğrenim görenleri içine dahil ederek kalite için öğrenciye yönelik sorumluluk bilincini arttırmaktadır (Wellhöfer ve Rothgang, 2000:4).

Eğitimde kaliteyi benimseyen ve kalite yönetimi sistemlerinin sunduğu olanaklardan yararlanan eğitim kurumlarında TKY uygulamalarının gerçekleştirilmesinin eğitim kurumlarına, öğrencilere, öğretmenlere ve görev yapan yöneticilere sağlayacağı birçok yarar bulunmaktadır. Öğrencilerin bu uygulamalardan kazandıkları yararlar; Takım çalışmasını öğrenmeleri; Sorumluluk kazanmalarının sağlanması; Gerçek hayatta yararlı olacak kavramların öğrenilmesi; Kendilerini daha güçlü hissetmelerinin sağlanması; Sürekli iyileşmeyi

öğrenmeleridir. Öğretmenlerin bu uygulamalardan kazandıkları yararlar; Öğrenmede öğrenci sorumluluğunun artırılması; Öğrencilerin başarısı için çalışmaları; Sınıf disiplininin iyileştirilmesine olanak sağlaması; Öğretmen, öğrenci ilişkisinin iyileştirilmesine katkı sağlaması; Öğrencilerin motivasyonlarının artırılmasının gerçekleştirilmesi; Öğretmen stresinin azaltılmasında etkili olmasıdır. Yöneticilerin bu uygulamalardan kazandıkları yararlar; İlköğretimde ve yüksek öğretimde merkeziyetçilikten uzaklaşılması; Her eğitim kurumunun sorunlarını kendisinin çözebilmesine olanak sağlaması; Eğitim kurumları arasında bilgi aktarımı konusunda koordinasyonun daha kolay sağlanması; Eğitim kurumlarının çözülemeyen sorunlarının azalması; Eğitim kurumlarının iyileştirilmesini ve eğitim ile ilgili daha çok araştırma yapılmasının sağlanması; Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre daha kısa zamanda uygulamaya geçilebilmesi; Sorunlara çözüm için öneriler geliştirilmesi ve gelişmiş takımların bu araştırma ve koordinasyona katkıda bulunmaları; Kurumdaki sorumlulukları paylaşan öğretmenlerin kendi katkılarının da göz önünde bulundurulduğunu görüp çalışma isteklerinin artması; Her türlü savurganlığın (elektrik, kağıt, araç-gereç v.b.) önüne geçilmesi; Çalışma yükleri, sorumlulukları, çalışma süreleri ve verimlilikleri konusunda takdir alan öğretmenlerin buldukları kurumda daha uzun vadeli çalışma istekleri ve yenileşmeye katılımlarının artması; Öğrencilerin okulun problemleri ile ilgili çalışmalara katılması ve kendilerince de paylaşılan sorunlarının çözümünde yer almalarıdır (Yıldırım, 2002:92-94).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırma bulguları doğrultusunda TKY'nin artık, rekabetin zorunlu olduğu bir ortamda hem bireylerin, hem de kurumların var olmalarının, başarılı ve refah düzeyi yüksek bir yaşam sürmelerinin olmazsa olmaz koşulu haline gelmiş bir anlayış durumunda olduğu, TKY sisteminin ve bu sistemin temel ilkelerinin bilinçli bir şekilde müzik öğretmenliği eğitimine yansıtılması gerektiği, bilinçli yapılacak TKY uygulamalarının nitelikli müzik öğretmeni yetiştirilmesine olumlu katkılar sağlayacağı sonuçlarına ulaşılmıştır ve Türkiye'deki müzik öğretmenliği eğitiminde TKY Uygulama Modeli önerisi* sunulmuştur.

Türkiye'deki Müzik Öğretmenliği Eğitiminde TKY Uygulama Modeli Önerisi

1. Basamak Müzik Öğretmenliği Eğitimi Kalite Araştırma Merkezinin Kurulması
2. Basamak Müzik Öğretmenliği Eğitimi Hizmet İçi Kalite Eğitim Merkezinin Kurulması
3. Basamak Müzik Öğretmenliği Eğitimi Kalite Geliştirme Kurulunun Oluşturulması
4. Basamak Müzik Öğretmenliği Eğitimi Kalite Geliştirme Ekiplerinin Kurulması
5. Basamak Müzik Öğretmenliği Eğitimi Kalite Değerlendirme Ekibinin Oluşturulması
6. Basamak Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Özdeğerlendirmesi A. Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Girdi Analizi A.1. Öğrenci Kalitesi Analizi A.2. Öğretmen Kalitesi Analizi A.3. Yönetici Kalitesi Analizi A.4. Maddi Olanak Yeterlilik Analizi A.5. Fiziki Ortam Yeterlilik Analizi A.6. Araç-Gereç Yeterlilik Analizi B. Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Süreç Analizi B.1. Eğitim-Öğretim Süreç Analizi B.2. Yönetim Süreç Analizi B.3. Öğrenci Başarılarını Değerlendirme Süreç Analizi B.4. Çalışanların Başarılarını Değerlendirme Süreç Analizi

* Bu model Yıldırım'ın (2002:108) ilköğretim ve ortaöğretim kurumları için geliştirdiği TKY uygulama modeli sürecinde yer alan ve müzik öğretmenliği eğitimi için uygun olan aşamalar dikkate temel alınarak müzik öğretmenliği eğitimi için geliştirilmiştir.

C. Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Çıktı Analizi

C.1. Mezun Öğrenci Memnuniyet Analizi

C.2. Personel Memnuniyet Analizi

C.3. Toplum Memnuniyet Analizi

C.4. Devlet Memnuniyet Analizi

7. Basamak

Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Kalite Planlaması

A. Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Uzun Vadeli Stratejik Kalite Planlaması

B. Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Orta Vadeli Kalite Planlaması

C. Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Kısa Vadeli Kalite Planlaması

8. Basamak

Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Kalite Planının Uygulanması

9. Basamak

Kalite Planının Uygulanması Sonunda Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Özdeğerlendirmesi

10. Basamak

Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Kalite Planının Gözden Geçirilmesi ve Gerekli İyileştirmelerin Yapılması

11. Basamak

Gerekli İyileştirmeler Yapılan Müzik Öğretmenliği Eğitiminin Kalite Planının Uygulanması

KAYNAKÇA

1. BULUT, D., (2005). Türkiye’deki Müzik Eğitimi Anabilim Dallarının Kalite Kriterleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi (EFQM Modeli), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
2. CELEP, C., (1998). “Okul Yönetiminde TKY”. Yüksek Öğretimde TKY Prensiplerinin Uygulanması Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara: Haberal Vakfı Yayınları.
3. ÇORUH, M., (1998). “Yüksek Öğretimde TKY Nasıl Başarılı Olur?”. Yüksek Öğretimde TKY Prensiplerinin Uygulanması Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Ankara: Haberal Vakfı Yayınları.
4. ERTÜRK, S., (1972). Eğitimde Program Geliştirme, Ankara: Yelkentepe Yayınları.
5. KİRİŞÇİ, M., (2004). “Eğitimde TK Üzerine”. www.sitetky.com (Erişim: 28. 07. 2005).
6. KÖKSAL, H., (1998). Kalite Okullarına Geçişte TKY. İstanbul: Dünya Yayıncılık.
7. SİMS. J. S. ve SİMS. R. R., (1995). Total Quality Management In Higher Education, London: Praeger Publishers.
8. ŞİMŞEK, M., (2000). Sorularla TKY ve Kalite Güvence Sistemleri. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
9. TEMEL, A., (1999). “Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi”. Milli Eğitim, (149).
10. TÜBİTAK (1996). “Yüksek Öğretimde Kalite Yönetimi Alt Grubu Raporu”. Ankara: Tübitak Yayınları.
11. WELLHÖFER, P. R. ve ROTHGANG G.W. (2000). “Evaluation in der Hochschule”. Nürnberg.
12. YILDIRIM, H. A., (2002). Eğitimde TKY. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(10)

Av. İbrahim GÜL (Attorney at Law. İbrahim Gül)⁶¹;

Doç. Dr. Sait YILMAZ** (Assoc. Prof. Dr. Sait Yılmaz)⁶²

TÜRKİYE’DE BÜROKRATİK ELİTİZMİ ANLAMAK, PDY (FETÖ) VE YARGI İLİŞKİSİ UNDERSTANDING BUREAUCRATIC ELITISM, RELATIONSHIP BETWEEN PDY AND JUDICIAL STRUCTURE

ÖZ

Adli hegemonya veya jüristokrasi yargının devlet içinde ideolojik hedeflerine ulaşmak için hâkim ve savcı sınıfının görev ve yetkilerini mensup illegal oldukları örgütün stratejik amaçlarına ulaşmak için devlet içinde kast oluşturarak kullanmalarıdır.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye özelinde yargının PDY olarak adlandırılan terör örgütü tarafından terörize edilmesi bu PYD (FETÖ) ve yargı arasındaki ilişkileri tahlil ve analiz etmektir. Çalışma elitizm ve adli hegemonya kavramlarının teorik çerçevesi üzerinden tespitlere yer vererek Türkiye özelinde somut vaka analizi yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Jüristokrasi, Adli Hegemonya, Paralel Devlet Yapılanması, Terör, Elitizm.

Jel Kodları: D73, F52, K14.

ABSTRACT

Judicial hegemony or juristocracy can be defined as the use of caste within the state to reach the strategic objectives of the judges and prosecutors who are the members of illicit organization.

This study aims to explore and analyze the organizational structure of the terrorist organization, which is called PDY, and understand how this terrorist organization terrorized the judicial structure in Turkey. Based on the theoretical framework of elitism and bureaucratic elitism, the study also aims to analyze the relationship between PYD terrorist organization and judicial system by using the case study as a method of data collection method.

Keywords: Juristocracy, Judicial Hegemony, Parallel State Organization, Terror, Elitism.

Jel Codes: D73, F52, K14.

⁶¹ SGK AB ve Dış İlişkiler Daire Başkanı, av.ibrahimgul@gmail.com

⁶² syilmaz39@hotmail.com

GİRİŞ

Elitizmin dayandığı en temel düşünce her insanın eşit doğmadığıdır, bazı insanlar ayrıcalıklıdır ve kaçınılmaz olarak diğerlerini yönetirler. En basit haliyle elitizm ayrıcalıklı bir grubun diğerlerini yönetme yetkisine sahip olmasıdır, bir başka deyişle toplumun yönetenler ve yönetilenler olarak ikiye ayrılmasıdır. “Elitizm” ve “bürokratik elitizm” kavramları 'siyasal düzenlerin düzenini' ifade eden 'soyut' anlamda devlet ile bu soyut devlet algısı (ya da 'devletin tını') üzerinde şekillenen iktidarın yürütümünün analizi için oldukça verimli bir zemin sağlamaktadır. Bu anlamda, soyut anlamda devlet (ya da devletin tını) olarak belirttiğimiz düzenlerin düzeni, hem mevcut yapının olabilirliği hem müstakbel yapının olasılığı hem de bu süreçte etki ve yetki sahibi olacak kesim ve grupların tasarımı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede herhangi bir devlet örgütlenmesinin işleyişini sağlayan bürokrasi ve bürokrasi temelinde inşa edilen egemenliğin anlaşılması ancak (yani devletin tını olarak gördüğümüz refleksi de dikkate alarak) devlet aygıtının yapı sökülmesine uğratılması ile mümkündür. Devlet refleksi bir yandan kalıcı bir devlet adabını içerisinde barındırırken diğer yandan da mevcut devlet adabını söküp atabilmekte; mevcut olanı köksüz ve yersiz yurtsuz ilan ederken kendisini 'yerli' 'yerleşik', 'adet-örf ve ananelerin bekçisi' olarak ilan edebilmektedir. Bu çalışmada; kolluk kuvvetleri, adli, istihbarat ve askeri teşkilatlarda kolluk benzeri veya kolluk kuvvetleri yetki ve görevlerini kullanan bürokratik yapılarda yapılanarak merkezi güç oluşturan elitlerin devlet düzeninin düzenini tutmalarının incelenmesi hedeflenmektedir.

Bürokratik vesayet, bürokrasinin kast oluşturarak hükümet etmesi olarak tanımlanabilir. Bürokratik vesayet esasen, bürokratik elitizmi, kolluk kuvvetleri elitizmi, bürokratik oligarşi ve/veya jurostokrasi kavramları şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Her ne biçim, koşul ve uzamda olursa olsun bürokratların yönetimi yönlendirip yönetmeleri bir vesayet biçimidir. Demokratik hukuk devletinin, yasallık, ussallık, rıza ve zor kavramları üzerine inşa edilmiş yapısının özel bir grup tarafından ele geçirilip kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmasını ifade etmektedir. Çalışmamız tarihsel perspektif ve Türkiye gerçeğinde inşa edilen ve *sine qua non* yapı olan elitizm ve Fethullahçı Terör Örgütü veya Paralel Devlet Yapılanması olarak adlandırılan paralel yapılanmayı vaka analizi olarak inceleyecektir. Bürokratik vesayet kavramı ile benzer kullanım alanlarına sahip kavramlar, “demokratik vesayet”, “pretoryen rejim”, “vesayet rejimi” ve “elitizm” kavramları olmasına rağmen “vesayet” benzer manada kullanılan elitist yapıların genel adı olabilir. Bürokratik vesayet, kendine özgü bir vesayet ilişkisi sergilemekte olup Türkiye’de fenomen bir kavram haline gelen “paralel yapı” ile örtüşük/eşdeğer kavram olarak bu çalışmada kullanılmaktadır. Bürokratik vesayet kavramı Türkiye gerçeğinde son 20 yıllık bir dönem özelinde incelenmektedir. Çalışmanın amacı; bürokratik vesayet olarak adlandırılan duruma yol açan mer-i hukukun (*law in force*) sağladığı özel yetki/ler dolayımı ile yaratılan bürokratik rejim; (yani bürokrasiyi ele geçirip otoriteye şantaj yapan, kendilerini devletin sahibi sayan hizip gruplar) “devlet otoritesinin parçalanması” şeklinde ifade edilen (Türköne, 2014) kritik ve etkin görevlerde bulunan kamu görevlilerinin bir ideoloji merkezinde mensup oldukları ideolojinin inanları ile müşterek veya onların yardımı ile çelik bir örgütsel yapı oluşturmak suretiyle devleti güç adacılarına parçalamaları suretiyle ona domine etmeleri durumunu anlamaktır.

Paralel devlet yapılanmasının amacı, devleti oluşturan tüm sistem ve mekanizmalarına sapık bir İslam anlayışını egemen kılarak teokratik temele yaslanan uluslararası dünya düzeninin çıkarları ile çelişmeyecek bir İslam diktatörlüğünü kurmaktır. Bu amacına ulaşabilmek için de topluma, İslam dininin hoşgörü ve barış, hümanizma ilkelerine dayalı bir yapı olduğuna yönelik ılımlı, şiddete karşı, yumuşak, uzlaşmacı ve oydaşmacı cemaat lideri algısı yaratmaya büyük önem vermektedir. “Fethullah Gülen, hiçbir kuvvet tarafından geri adım atmaya zorlanamayacağı bir duruma ulaştığında, Atatürk ilke ve inkılaplarını ortadan kaldırmayı, laik, demokratik, sosyal hukuk devletini yıkararak, şeriat esaslarına dayalı bir rejim kurma amacını bu ılımlı görünüm altında gizlemektedir. Çünkü Fethullah Gülen, ilk etapta devlete karşı savaş vererek hedeflerine ulaşmanın yıpratıcı olduğunu tespit ederek, kurulu sisteme ters düşme yerine, onunla barışık ama onu içten içe ele geçirici bir politikayı yeğlemektedir. Bu sebeple, birinci hedef olarak; asker ve sivil ile emniyet teşkilatı içinde örgütlenmek esas alınmıştır (Gnkur.Bşk.lığı 2001). FETÖ Terör Örgütü veya kamuoyunda paralel devlet yapılanması olarak adlandırılan terör örgütü kolluk kuvvetlerinde yuvalanarak örgütün malî, sivil, medya, eğitim-öğretim oluşumlarının oluşturduğu güç alanında adli merciiler ile yön birliği ve işbirliği yaparak devleti

kendi özel amaçları doğrultusunda kullanması ve devletin sönümlenmesine yönelik çalışan post-modern bir terör yapılanmasıdır. Çalışma bu yapının bünye, oluşum, amaç ve bürokratik yapı ile beraber toplumu değiştirici ve dönüştürücü etkilerini incelemektedir. Çalışmaya Fethullah Gülen Nurculuğu ve stratejisi açıklanarak başlanacak, müteakiben vaka analizi ile PDY ve hukuk ilişkisine odaklanılacaktır.

1. FETÖ'NÜN İDEOLOJİK KÖKLERİ

1.1. Fethullah Gülen Nurculuğu

1952'den sonra gelişen Nurculuk akımının kurucusu Bitlis'in Nurs köyünde doğan ve biraz mahalle mektebinde okuyan önceki adı ile Bediuzzaman Said-i Kürdi (1876 -1960), sonraki adıyla Said Nursi'dir. Said-i Nursi, kendisini İslam'ın müceddidi (reformcusu, yenileyicisi) olduğunu söylemekte, bununla beraber yazdığı Risale-i Nur'u, Kur'an'la bir tutmaktaydı. Said-i Nursi, yüz otuz bulan 'Risale-i Nur' adını verdiği risaleleri teksir ettirdikten sonra İstiklal Mahkemesi tarafından çeşitli yerlere sürülmüştür. 1941 doğumlu Fethullah Gülen, "Bediüzzaman'a talebe olabilmeyi, o şerefi elde edebilmeyi cana minnet bildiğimi de arz etmek isterim" demekteydi (Gezici, 2010:205). 12 Eylül müdahalesi liderleri, özellikle Anayasa oylamasına taban bulmak amacıyla, İslamcı çevrelere hoş görülü davrandılar. Hatta kimi cemaatlerle de doğrudan ilişkiye geçtiler. Nurcuların kimi ileri gelenleri, darbecilerle yakınlık kurmuştu. Fethullah Gülen, Sızıntı dergisinde askerleri öven başyazılar yazdı. Gülen'e göre, asker tam zamanında yetişmeseydi, 'Bütün millet olarak inkisar içinde ağlamadan başka çaremiz kalmayacaktı.' Gülen, o dönemden günümüze kadar 'ağlayarak' vaazlarını sürdürdü. "Savaşta her yol mubahtır" anlayışını bütün hayatında tatbik etmiş, öyle ki, "bu işlerin cübbe ve sarıkla olmayacağını" söylemiştir. 12 Eylül 1980 sonrasında, hakkında verilen tutuklama kararı nedeniyle aranmaya başlanılan Gülen'in, 1986 yılında Burdur'da yakalandığı ve DGM'de verilen takipsizlik kararı sonucu serbest bırakıldığı bilinmektedir.

Gülen, Nur hareketini Türk İslam'ı olarak yeniden keşfetti. Bireysel dönüşüm vurgusundan uzaklaşıp, kamusal alana ve İslam'ı toplumsal sermayeye dönüştürmeye odaklandı. 1989 yılında emekli olmasını müteakip Gülen yeni bir çaba içine girdi. Klasik cemaat yapılanmasını bir kenara bırakarak köklü bir dönüşüm sağladı. Özellikle okul ve medya ile 'ağ cemaati' yapılanmasına geçti. Ortaya çıkan post-modern cemaat, küresel bir dini cemaat olarak küresel güçlerle işbirliği sağladı. Gülen cemaati ve AKP, aynı tarihsel koşullardan ve sosyolojik koşullardan gelmektedir. 1989 yılından itibaren İzmir, Ankara, İstanbul illerinde tekrar vaazlar vermeye başlayan Gülen, yazmış olduğu çeşitli kitaplarla da faaliyetlerini devam ettirmiştir. Akyazılılar Vakfı ve Türkiye Öğretmenler Vakfı gibi kuruluşlarla başlayan faaliyetler, 2000'li yıllarda hayata geçirilen çok sayıda dernek ve şirket aracılığıyla çok daha geniş bir yelpazede sürdürüldü. Fethullah Gülen'in nihai hedefi, Türkiye liderliğindeki İslam Birliği ve Tanrı sözünün topluma egemen olmasını sağlamaktır. Şifre kendisinin ifadesi ile üç kademelidir; iman, hayat, iktidar. Bu aşamada Gülen'in "İslam dini, hayata hayat olmalıdır" sözü esas alınarak "Altın Nesil" yetiştirilecektir. Altın Nesil ise iktidarı sağlayacaktır (Şener, 2010:122). Said-i Nursi, onlara göre imani dirilmeyi sağlamıştır. İçinde bulunulan safha ise imanı hayata geçirme ve yaşama safhasıdır. Fethullah Gülen hiçbir kuvvet tarafından geri adım atmaya zorlanamayacağı bir duruma ulaştığında, Atatürk ilke ve inkılaplarını ortadan kaldırmayı laik, demokratik, sosyal hukuk devletini yıkarak, şeriat esaslarına dayalı bir rejim kurma amacını bu ılımlı görünüm altında gizlemektedir.

Cemaatin en önemli özelliklerinden biri de diyalog ve hoşgörü faaliyetlerinin öncülüğünü yapmasıdır. Bu amaçla üç dini barıştırmak için Ehl-i Kitap'la diyalog kurulmak istenmektedir. Bu amaçla Protestan bir Kur'an uydurulacaktır. Yahudi ve Hıristiyanların Dinlerarası Diyalog aldatmacasında etkin rol verdikleri tarikatlar, İslam'ın içine girmiş "Truva atı" görevi görmektedir (Poyraz, 2009: 328). Gülen, Prizma adlı kitabında "Kutb-ul Aktab" peygamberler üstü bir makamdan bahsediyor, adeta kendini tarif ediyordu. Bu Kutb-ul Aktab Hz. Muhammed'in, Hz. İsa'nın yapamadığını gerçekleştirecek, tüm dinleri birleştirecekti. Urfa/Harran'da kurulacak bir ilahiyat üniversitesi ile üç dinin ihtiyaçlarına cevap verecek geniş bir müfredat uygulanması projesi de vardır. Fethullah Gülen'in gerçek amacı; devletin tüm sistemlerine İslam hükümlerini egemen kılarak, teokratik bir İslam diktatörlüğü kurmaktır. Bu amacına ulaşabilmek için de topluma karşı "Hoşgörü ve Barış" mesajları vermeye yönelik ılımlı bir cemaat lideri portresi çizmeye özen göstermektedir.

Gülen, imamlarla yan yana görünmekten kaçınan ama Fener Rum Patriği Bartholomeos, Ermeni Papazları ve Yahudi din adamları ile iftar görünümlü ziyafetlerde bir araya gelen, kendi düşüncelerini onaylamayanlara karşı "Hile mubahtır" yöntemi ile tedbirler geliştiren biridir. Hiçbir zaman fakir sofrasına oturup fotoğraf çekilmeyen, ama zengin iş adamlarıyla sürekli halvet olan bir vaiz'dir. Gülen, gerektiği zaman türbanı bile çıkarttırmayı uygun bulmuş, sağdan ve soldan birçok parti seçim dönemlerinde cemaatten oy almak için kapısını çalmıştır. Fethullah Gülen; şeriat devleti amacına ulaşmak için aşağıda belirtilen üç aşamalı stratejiyi uyguladı;

- Birinci aşamada; devletin bütün kadrolarında ve bürokraside, özellikle Milli Eğitim Bakanlığı ve Emniyet Teşkilatında kadrolaşmayı,

- İkinci aşamada; bünyesinde bulunan vakıf, okul ve dersanelerde, eğitilmiş gençlerden oluşan bir taban oluşturmayı,

- Üçüncü aşamada ise; kendisine maddi destek sağlayacak sermayeyi oluşturmayı hedeflemekteydi. Türkiye'de kurulacak İslami devlete, uluslararası alanda sempatiyle bakacak (yurt dışında) bir gençlik oluşturmayı ilke olarak benimsemiştir.

Gülen cemaati'nin örgütlenme yapısı, devlete alternatif yapılanmanın gerçeğini tüm çıplaklığı ile ortaya koymaktadır. Bu örgütlenme, zirvede Fethullah Gülen olmak üzere, silsile yolu ile, bireye kadar inen bir teşkilatlanmayı kapsamaktadır. Bu yapı sırası ile; "İstişare Kurulu" ya da "Şura" denilen ve 12 kişiden oluşan beyin takımı, ülke imamları, bölge imamları, şehir İmamları, esnafı organize eden imamlar, semtlerden sorumlu imamlar, ev düzeyinde görevli imamlar, bireyleri kontrol eden imamlar, ilköğretim ve lise düzeyinde öğrencilerle ilgilenen sorumlular, dersanelerden sorumlu rehberlerden oluşmaktadır. Yurtdışı yapılanması ise dört ana bölge olduğu görülmektedir. Bunlar; Uzakdoğu (daha çok Güney Kore, Japonya, Endonezya, Tayland ve Çin), Avrupa (Hollanda, Belçika, İtalya, İngiltere ve Almanya'da etkin), Amerika, Kafkaslar ve Orta Asya'dır. (Ağırlık olarak Türk Cumhuriyetleri'nde teşkilatlandığı görülmektedir). Cemaat mensuplarının sayısı kendi ifadelerine göre beş milyona ulaşmaktadır. Önceleri, öğrencileri barındırmak amacıyla açılan evler, zamanla yerini yurtlara, daha sonra özel okullar ve üniversite hazırlık dersanelerine bırakmıştır. Cemaatin, medyadan eğitime, finansa, sağlık sektörüne kadar pek çok alanda yatırımı bulunmaktadır. Fethullahçılar, 1980'ler boyunca baskıyla karşılaşmadıkları için fikren, iş yaşamında da adeta masonik bir ekonomik örgütlenme modeliyle kendilerine yer buldukları için "küçük hayırlarla" ekonomik olarak hayli yol kat edip "büyük finanslar" elde etmeyi başardılar. Finans ve banka sektöründen metalürji, otomotiv sanayisine, enerji üretiminden kimya sanayine, gıda sanayisinden hizmet sektörüne kadar birçok alanda faaliyet yürüten cemaatçiler 1990'lardan itibaren de azımsanmayacak bir parasal güce hükmetmeye başladı. Gülen'in ana gelir kaynağı zekât, burs ve kurban paralarıdır.

1.2. Gülen ve CIA

Fethullah Gülen, 1963 yılında Erzurum Komünizmle Mücadele Derneği'nin kurucusu olmuştur. Gülen, 1970 yılında bağlı olduğu Nurcu kesimden ayrılarak müstakil hareket etmeye başlamış, Nur hareketi içinde gözyaşı eşliğindeki vaazlarıyla kendi yolunu çizmiştir. 1971 yılında Nurculuk faaliyetlerinden dolayı hakkında kovuşturma başlatılmışsa da af kanunundan istifade ederek davası düşmüştür. 1970'lerin ortalarında, Milli Görüş istikametinde hizmet gören Ak-Evler hareketinden koparılarak "Akyazılı" Vakfı kurulan Fethullah Gülen, giderek Bediüzzaman'ın çizgisinden uzaklaşarak masonik merkezlere yaklaştı. Dünya'ya hükmeden, çok gizli ve kirli işler çeviren karmaşık ve karanlık ilişkiler ağına takıldı. Böylece, hiçbir resmi sıfat ve statüsü bulunmayan, yüksek öğrenim bile yapmayan biri, bakanların ve başkanların bile erişemediği uluslararası bir protokol pozisyonuyla, Papa ile programlara ve politikacılarla pazarlıklara başladı. 1982 yılında Kenan Evren'e yakınlaşan Gülen'in CIA ile ilişkileri ise 1980'lerden sonra yoğunlaştı. Fethullah Gülen, tedavi göreceği gerekçesi ile 1998 yılında ABD'ye gitti ve o zamandan beri bu ülkede yaşamaktadır. Pensilvanya'da ikamet ettiği çiftlik evi sıkı güvenlik önlemleriyle korunmaktadır. Fethullah Gülen, daha 1998'de en yakın arkadaşı Nurettin Veren'e 24 ülkenin parçalanacağını, bunlardan birinin Türkiye olduğunu söylemiştir (Yanardağ, 2010: 52). Gülen cemaati, Türkiye'deki en büyük Amerikancı gruptur. 2000 yılında hakkında "laik devlet yapısını değiştirmek amacıyla yasa dışı örgüt kurarak faaliyetlerde bulunmak" iddiası

ile dava açılan Gülen, zaman aşımı nedeni ile cezalandırılmaktan kurtuldu. Gülen ile ilgili iddianameyi hazırlayan DGM Savcısı Nuh Mete Yüksel'in görevden uzaklaştırılması için cemaat tarafından 500 milyar lira verilerek düzenlenen komplo başarılı oldu (Öztürk, 2010:28-29).

Gülen hareketi, çeşitli kolejler kurarak, burada yetiştirdiği öğrencilerle yeni bir bilim kuşağı inşa etmek istedi (Yıldırım, 2011:153). Cemaat şirketlerinin ekonomik anlamda mutlaka dışa açılması ve yabancı ortaklara yer verilmesi istenmektedir. Üniversitelerde sözleşmeleri yenilenmeyen ve deşifre olan cemaat mensubu şahıslar, ivedilikle yurt dışına çıkarılmakta, ABD ve Kanada vatandaşlığına geçirilmektedir. Yurt dışındaki okullarda eğitim dili İngilizce'dir, Türkçe seçmeli dildir. Bu okulların arkasında Vatikan, CIA, FBI ve muazzam bir parasal güç bulunmaktadır. Gülen okulları, Amerikan üslerinin olduğu 94 ülkede kurulmuştur. Bu okullar, buralarda, Amerikan düşüncelerini yaymak için atlama taşı olarak oluşturulmuştur. Bu okullar sayesinde pek çok ABD veya AB ajanları kırmızı ya da yeşil pasaportla (İngilizce öğretmenleri ve danışmanları kisvesi altında) gezme imkânı bulmaktadır. Gülen'e göre dünyanın mutlaka söz geçiren bir jandarmaya ihtiyacı vardır, o da ABD'dir. İslamcı sermayeye ve CIA istihbarat ağlarına dayanan Fethullah Gülen okulları, özellikle Kafkaslarda ve "az gelişmiş" ülkelerde örgütlenmek istemiştir. Gülen'in etkinlik alanı Türkiye'nin tüm illerini kuşatıp, tarikat okulları kanalıyla, Afrika'dan Uzakdoğu'ya uzanmaktadır. Bu hızlı yükselişe rağmen Fethullah Gülen hareketi, zirve noktasına son on yılda ulaştı.

Amerika'daki Yahudi stratejisti ve CIA Orta Doğu şefi ve milyonlarca masum Müslümanın gizli katili Graham E. Fuller, Fethullah Gülen için şunları yazıyordu: *"Nur hareketi yetmiş yıldan fazla bir süredir sahnededir, şu anda Türkiye'deki en geniş organize dini harekettir, dünyada da en genişlerinden biridir. Gülen, özellikle hareketin enerjisinin büyük bir kısmını, niteliği itibariyle hemen hemen evrenselci ve geniş manevi öğretilere dayalı olarak, "İslam'a modernist bir bakışla yaklaşacak okulların açılması ve çalışma gruplarının kurulması" da dâhil, eğitimle ilgili çabalara yöneltmektedir. Türkiye demokratikleştikçe ılımlı İslam'ın, Türklerin hayatında daha önemli bir konuma "geri dönmesi" kaçınılmazdır."* Gülen, 21. yüzyılın çağdaş halifesi olma yolunda ilerlemekte ve Humeyni gibi, bir gün Türkiye'ye dönmeyi hayal etmektedir.

2003 yılı ile birlikte cemaatin gücü Emniyet içinde görünür hale gelmeye başladı. Polis teşkilatı içindeki etkinliği bugün %70-80'lere ulaştı. Emniyet içi örgütlenmelerinde en önem verdikleri birimler ise Polis Okulları, Personel, İstihbarat, KOM Daireleri ile bu birimlere bağlı şube müdürlükleriydi. Emniyet içinde örgütlenmenin en önemli hedefi, dini akımlardan hazzetmeyen TSK'nin karşısında durabilecek silahlı bir gücün olması ve aynı zamanda bir emir komuta hiyerarşisinin bulunması idi. Cemaat için emniyet başta olmak üzere diğer önemli örgütlenme alanlarından biri olan yargı ve Türkiye'nin idari yapısının belirlendiği mülkiye kadrolaşması da gücün pekiştirilmesini sağlayarak devlet olmanın önünü açacaktı. FETÖ Terör Örgütü'nün CIA ile birlikte son 15 yılda yaptığı bazı operasyonlar şunlardır;

- ABD'ye yüksek lisans ve doktora için gönderilen polisler ile Türkiye'deki operasyonlar için kadrolaşma sağlamak.

- TSK içinden gizli bazı bilgi ve belgelerin deşifre edilerek, itibarsızlaştırma ve casusluk.

- Ergenekon ve Balyoz kumpaslarının yürütülmesi.

- Özellikle genç rütbeli ordu mensuplarına yönelik casusluk suçlamaları.

- MİT, TÜBİTAK, Aselsan gibi kritik kamu kurumlarına sızarak, değerli bilgilerin deşifresi ve personeline yönelik tasfiye operasyonları.

- Devlet büyüklerinin, siyaset planlayıcıların kendi aralarında yaptıkları gizli görüşmeleri deşifre ederek, itibarsızlaştırma.

- Devlet içinde paralel yapılanma sağlayarak, devletin tamamen ele geçirilmesi için kullanılması.

Halen FETÖ üyeleri kaçtıkları ülkelerde Türkiye'ye yönelik yıpratma ve istikrar bozma girişimlerine devam etmektedirler. Bu kişiler kaçarken yanlarında kamu malı cihazları da götürmüşlerdir.

2. FETÖ VE PDY

2.1. FETÖ ve Yargı İlişkisi (Vaka Analizi)

FETÖ adliye içindeki örgütlenmesini, emniyet teşkilatı içinde organize suçlarla mücadele ve istihbarat birimlerinde mutlak hâkimiyet kurduktan sonra yapmaya başlamıştır. Neredeyse toplam hâkim ve savcı sayısının ve adliye içerisindeki idari personelin üçte birini kendi mensuplarından oluşturmuştur. Kolluk kuvveti olan Jandarma Teşkilatındaki örgütlenmeleri ile TİB ve TUBİTAK'taki örgütlenmeleri de tamamlanınca (bu tamamlanma anılan teşkilatlarda hâkimiyet kurma anlamındadır) adliye ile koordineli fiktif operasyonlar yapmaya ve devlet aygıtını domine etmeye başlamışlardır. 2014 yılı HSYK seçimleri, gizli (yasa dışı) yapılanmanın yargı teşkilatında örgütlenmesine somut bir örnek olarak gösterilebilir. Örgüt bu seçimlerde kendi yandaşlarını seçtirebilmek için organize bir şekilde çalışmıştır. Yargı teşkilatında ortalama 4500 civarı mensubu bulunan bu yapı, seçimlerde kendi yandaşlarının oyunu alabilmek için ayrı listeler çıkardığı gibi, bu yapıya mensup bazı bağımsız adayları da rakiplerin oyu bölünsün diye seçime sokmuştur. Sonuçta az bir farkla seçimi Yargıda Birlik Platformu (YBP) (daha sonra Yargıda Birlik Derneği haline gelmiştir) kazanmıştır. Bağımsız olduğunu söyleyen bu adayların aynı kişilerden ortalama 4800 oy almaları bile yargıda nasıl örgütlendiklerinin en somut gerçeğidir (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2016). Ülkemiz yargı sisteminde yaşanan son gelişmeler konusunda yaptıkları örgütlenme ile neredeyse toplam hâkim ve savcı sayısının yarısı FETÖ örgütü mensuplarından oluşturulmuştur. Darbe girişiminin bastırılmasının ardından yargıya yönelik de operasyon başlatılmış, HSYK'nın açığa aldığı 2 bin 745 hâkim ve savcı hakkında gözaltı kararı verilmiştir. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından, terör örgütü üyeliği suçundan 140 Yargıtay, 48 Danıştay ve 5 HSYK üyesi hakkında da gözaltı kararı alınmıştır (Habertürk, 2016).

FETÖ mensubu hâkimler Venedik Komisyonunun pek çok şikâyet mektubu üzerine Türk makamlarından resmi bilgi talep etmeden sadece mektuptaki iddiaların doğruluğu ön kabulü ile 20 Haziran 2015 tarihli Uluslararası Yargıçlar Birliğinin bildirisinde de tek taraflı verilerle kesin yargılara varılmıştır. Bu bildirin tarafsızlığı konusunda Türk Yargısında ciddi tepkilere yol açmıştır. “CCPE'nin değerli üyelerinin bildiği ve takdir ettiği üzere, Avrupa Konseyi'nin de çeşitli tavsiye kararlarında vurguladığı gibi, yargı faaliyetini yürüten erkin tarafsız, bağımsız, ön yargısız olması, evrensel hukuk ilkelerini her zaman göz önünde bulundurması, hakkaniyetli bir karara ulaşmak için de silahların eşitlik ilkesini gözeterek tarafları aynı hassasiyetle dinlemesi gerekmektedir. Bu nedenle bugün sizlere Türk Yargısında yaşanan hususlar ile ilgili yapacağım aktarımı bu çerçevede dinlemenizi rica ederim. Ancak şunu da belirtmek isterim ki geçen yazdan beri Kurumunuzla irtibata geçmek istememize karşın sizlerden yanıt alamayarak bu toplantı için bizden rapor beklediğinizi web siteniz aracılığıyla öğrenmiş olmamız bizleri ayrıca üzümüştür.” şeklinde beyanıyla HSYK Üyesi Ramazan Kaya girişimlerde bulunmuştur. Hukukun üstünlüğünün kabul edildiği çağdaş ve demokratik ülkelerde, demokratik yolla seçilen ve halka hesap veren hükümetlerin ve parlamentoların, yani yürütme ve yasamanın, ayrıca diğer cümle demokratik kurumların yargıya müdahale etmemesi, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı elzemken, hâkimlerin, savcılarının, hatta yüksek hâkimlerin dini bir örgütün emrinde olmasını, adaletin dağıtıldığı hukuk mercilerini dini motifli bu örgüt mensuplarının ele geçirerek, hukuki bir silaha ve zulüm vasıtasına dönüştürmelerini kabullenmek mümkün değildir. Çağdaş dünyada bu olayın bir örneği de olmadığı için inanılması zor bir durumdur.

Meselenin anlaşılması için yakın zaman diliminde yaşanan dini motifli örneklerden bahsetmekte yarar görülmektedir. Bu duruma verilebilecek örneklerden ilki, kıyametin kopacağı inancına sahip kült bir grup olan Kıyamet Tarikatı mensuplarına ilişkin yaşanmış durumdur. Söz konusu tarikat mensupları Kasım 2007 tarihinde Penzensk bölgesinde bir mağaraya kapanmışlar, polis müdahalesi halinde kendilerini benzin dökerek yakacakları tehdidinde bulunmuşlardır. Bu tehditten dolayı müdahale Mayıs 2008 tarihinde gerçekleşmiş ve geçen bu sürede Kıyamet Tarikatının mensuplarının bir kısmı açlıktan ölmüştür. Bir diğer örnek Nisan 1993'te Teksas'da yaşanan vahim çatışmadır. Teksas'daki Waco tepesine eski ahitteki bir dağın adı olan Carmen ismini veren kült lideri, İsa Mesih'in buraya geleceğini söyleyerek kült gruba mensup olanlarla bu tepeye yerleşmiştir. Tarikata gönderilen bir paketin nakliye sırasında açılması üzerine, pakette silahlar ve el bombası olduğunu gören posta memurunun durumu güvenlik birimlerine ihbar etmesiyle günlerce süren kuşatma ve çatışmalar sonrasında aralarında 21 çocuğun, iki hamile kadının ve kült lideri David

Koresh'in de bulunduğu 76 kişi yaşamını yitirmiştir. Örneklerden de görüldüğü üzere dinin insanları motive etmekte ne denli etkili olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

Kuvvetler ayrılığı kuramının fikir babası olan Montesquie, veciz bir sözünde “Erken kalkan albayın her gün ihtilal yapması, bir hukukçunun bilerek ve isteyerek bir kez hukukun dışına çıkmasından yeğdir” demektedir. Montesquie'nin bu sözü çerçevesinde Türkiye'de yargının geldiği duruma baktığımızda karşımıza çıkan en büyük tablo Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun 7 asil ve 4 yedek üyesinin seçimidir. Bu üyeler Adli Yargı İlk Derece Mahkemelerindeki yaklaşık 12.400 hâkim ve Cumhuriyet savcısının oylarıyla seçilmektedir. 12 Ekim 2014 tarihinde yapılan seçimlerde, gizlilik prensibini benimsemiş Fethullah Gülen kültürüne mensup 11 kişi tek tek bağımsız aday görüntüsü altında aday olmuş ve ne hikmetse bu bağımsız olduğunu iddia eden bu adaylar aynı kişilerden ortalama 4800 oy almışlardır ki bu durum yargıda nasıl örgütlendiklerinin en somut tezahürüdür. Örgütün lideri olan Fethullah Gülen kamuoyuna da yansır şekilde, taraftarlarına “Devletin tüm kılcal damarlarına sızma” talimatı vermiştir. Örgütlü olan, hiyerarşik yapılanmayı benimseyen, kod adı kullanan, gizliliğe önem veren örgüt mensupları, devlet kadrolarına yapılan atamalarda, merkezi sistemle yapılan sınavların sorularını çalarak, sınava giren mensuplarına önceden sınav sorularını verip özellikle yargı, emniyet, askeri kurumlar ve istihbarat teşkilatı kadrolarında çoğunluğu ele geçirmişlerdir. Bağımsız Türk mahkemelerinde örgütle ilgili olarak bu konularda açılmış pek çok dava bulunmaktadır.

Yargıda bu şekilde örgütlü olan bu kült grubun yakın zamanda yaptıklarını birkaç örnekle anlatmak daha faydalı olacaktır.

İstanbul'da bulunan 1. Ordu Komutanlığının 2003 yılında düzenlediği bir seminerdeki tüm ses kayıtları alınarak, bu kayıtlar üzerinden dijital deliller üretilmiş ve 2009 yılında Mehmet Baransu isimli bir şahıs bir çuval dijital belgeyi özel yetkili savcılara teslim etmiştir. Ancak ne var ki, 2003 yılında oluşturulduğu söylenen bu belgeler Microsoft'un 2006 yılında ürettiği ve Türkiye'de 2007 yılında kullanılmaya başlanan “Calibri” isimli yazılım formatıyla oluşturulmuştur. Bilgisayarın tarihi 2003 yılına alınıp, 2009 yılında bu dijital belgelerin sahte olarak üretildiği anlaşılmıştır. Bu sahtekârlığın yansira söz konusu belgelerin oluşturulduğunun iddia edildiği tarihlerde belgelerden adı geçen pek çok firma, şirket ve bir takım resmi kurum ve sivil toplum örgütlerinin de 2007 yılından sonra kurulduğu ortaya çıkmıştır. Bir çuval dijital belgeyi, sahte dokümanları kim hazırlamış, kimler organize etmiştir? Bunca açık sahtecilik, yargılama sırasında uluslararası bilirkişilik kurumlarından alınan raporlarla sabit olmasına rağmen, savcılarca, mahkemelerce ve yüksek yargının özel yetkili dairelerince nasıl göz ardı edilebilmiş ve yüzlerce insan, general düzeyindeki askerler mahkûm edilmiştir? Sadece bu olay bile iyi irdelendiğinde devletin bütün kurumlarında örgütlenmiş ciddi bir kült yapının varlığından söz edilebilir. Belgenin altında imzası olduğu iddia edilen ve Ergenekon savcısına ifade vermek amacıyla geldiği İstanbul'da 31 Haziran akşamı mahkemeye sevk edilen Deniz Kurmay Albay Dursun Çiçek'in tutuklanma gerekçesinde "malum belge"nin bulunmayışı, tartışmayı yeniden alevlendirdi. İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından verilen tutuklama kararının, 18 saat sonra, 1 Temmuz günü kaldırılması ise tartışmayı başka bir boyuta getirdi. Bununla birlikte tartışma, belgeyi kimin hazırladığı sorusuna yanıt vermekten uzaktı. Ama olay açıklı: Birileri, Albay Çiçek'in imzasını kullanmıştı... Şüpheler iki farklı yönü gösteriyordu. Bunlar ya Ergenekon soruşturmasında hedef olan kişilerle ilişkileri olan ya da soruşturmayı yürüten kurumlardan olabilirdi.

Belli bir kesime göre, TSK içinde gerilim yaratmayı amaçlayan belgenin kaynağı akıllara "olağan şüpheli" olarak Fethullah Gülen Cemaati'ne yakın kişileri getiriyordu. Özellikle basında yazılanlara göre, Ergenekon soruşturmasında görev alanların cemaat bağlantısı iddiaları, bu kişilerin belgenin kaynağı olma ihtimalini de güçlendirdiği iddialarını ortaya çıkarmıştır. Çünkü iddiaya göre belge 4 Haziran'da avukat Serdar Öztürk'ün bürosunda ele geçirilmiş, 6 Haziran'da dosyaya girmiş ve 12 Haziran'da Taraf gazetesinde yayınlanmıştır. Haberin Taraf gazetesinde yayınlanmasından bir gün sonra Fethullah Gülen'in Amerika'da yaşadığı çiftlikten yaptığı video açıklamasıyla birlikte cemaate yakın gazete ve televizyonlar, belgenin gerçek olup olmadığına bakmadan bir kampanya başlatmışlardır. Kendilerinin de dışında meydana gelen gelişmeler hakkında bu kadar ani ve olağanüstü büyük tepkinin herkesin kafasında şüphe yaratması doğaldır.

Gelişmelerin içine TBMM'nin, siyasetçilerin ve devletin birçok kurumunun girmesinin yansıma, tartışmanın şiddetlenmesinin asıl sebebi belge olduğu iddia edilen dört sayfalık metinde iktidar partisi AKP'nin de hedef olarak gösterilmesidir. AKP ile Gülen Cemaati'ni hedef aldığı belirtilen ve gerçekliği konusunda ciddi şüpheler bulunan bu belgede her nasılsa, AKP ile Gülen Hareketi arasında bir özdeşlik yaratılmıştır. Bu özdeşleştirme çabası belge, Taraf gazetesinde yayınlanır yayınlanmaz cemaate yakın olduğu iddia edilen kişilerin köşe yazılarında da kendini göstermiştir. Örneğin Taraf gazetesi yazarı Polis Akademisi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Önder Aytaç, "AKP son milletvekili seçimlerinde, en az yüzde 11'lik oyu Gülen Hareketi'nden aldı. Gülen Hareketi, daha önceden merkez sağdaki hiçbir partiyi desteklemediği kadar yoğun bir biçimde AKP'yi destekledi." şeklinde AKP'nin son genel seçimlerde aldığı oyun önemlice bir bölümünün Fethullah Gülen Cemaati'nden geldiğini ifade etmiştir. Yani AKP'nin yüzde 47'lik oy oranı içinde yüzde 11'i FGH'ye aitti. Bu iddia, Fethullah Gülen grubunun yüzde 11 oranındaki oy desteğinin çekilmesi halinde, AKP iktidarının tehlikeye düşeceği ve bu oy oranının desteklediği başka herhangi bir partinin iktidar olabileceği yorumlarına yol açmıştır. Başka bir deyişle, herhangi bir siyasi parti artı Fethullah Gülen Grubu eşittir iktidar sonucu ortaya çıkmaktadır ki bu yorumlara göre AKP+FGH=İktidar gibi bir denkleme ulaşmak da mümkündür. Verdiği rakama bakılırsa, siyasi parti kurması halinde yüzde 10 barajını aşacak güce ulaşan Fethullah Gülen Hareketi ile AKP'yi aynı karede göstermeyi amaçladığı belli olan "İrticayla Mücadele Eylem Planı" başlığını taşıyan doküman, ister "kâğıt parçası" olsun ister "belge", artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak yargısını da pekiştirmiştir. (bütün sarı kısım irticayla mücadele eylem planı bölümüne gitmeli)

Belgenin Genelkurmay Başkanlığı emri üzerine hazırlanmadığı, dahası Genelkurmay karargâhında hazırlanmadığına ilişkin askeri savcılığın takipsizlik kararından sonra, dikkatler "sahte ise bu belgeyi kim hazırladı?" sorusuna yönelmiştir.

Yine Hükümete yakınlığı ile bilinen Star Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Mustafa Karaalioğlu da içeriği merak uyandırmayacak biçimde kaleme aldığı 22 Haziran 2009 tarihli yazısına "Plan Zaten Uygulamada" başlığını atmıştır.

Zaman gazetesinin ne yapmak istediği ve psikolojik savaşta hangi gazeteleri hedef aldığı ise, Milliyet gazetesinde 17 Haziran 2009 günü şu şekilde analiz edilmiştir. "Türk basınında son zamanların en önemli komplo klasiklerinden birine dün Fethullah Gülen cemaatine yakınlığıyla bilinen Zaman gazetesi imza attı. Bu gazete, Genelkurmay Başkanlığı karargâhında bir kurmay albay tarafından hazırlandığı ileri sürülen, ancak gerçek mi yoksa sahte mi olduğu hala kesinleşmemiş olan belgenin doğru olduğu varsayımından hareket ederek, pek çok gazeteyi töhmet altında bırakan bir komployu sayfalarına taşıdı. Zaman gazetesi, bu komploya dün 'Haberler Tuzak Kokuyor: Yoksa Eylem Planı Devrede Miydi?' başlığıyla tam bir sayfasını ayırdı. Bu haberde, bazı gazetelerin nisan ve mayıs aylarında yayımladıkları haberlerin, söz konusu andaç doğrultusunda kirli bir tezgâhın devreye sokulduğu izlenimini verdiği yazıldı (casiye.cc, 2016)."

2.3. Sahte Yargılamalar

Balyoz davası olarak adlandırılan yargılamayla ilgili hüküm kesinleştikten sonra Anayasa Mahkemesi, yargılama sırasında delillerin göz ardı edildiği ve hak ihlali yapıldığına hükmetmişti, ayrıca Fethullah Gülen örgütüne mensup hâkim ve savcılarının görev yaptığı özel yetkili mahkemelerin kapatılmıştı. Ağır Ceza Mahkemesinde yeniden yapılan yargılamada 15 yıldan fazla hapis cezası alan yüzlerce kişi beraat etmiştir. Ergenekon davası diye adlandırılan davada da hukuka ve kanuna aykırı benzer işlemler yapılmıştır. Ergenekon davası ile ilgili olarak yine AYM tarafından hak ihlali yapıldığının hüküm altına alınması üzerine tutuklu sanıklar tahliye edilmiştir. İstanbul İlgili Özel Yetkili Mahkemesince verilen kararın temyiz edilmesi sonucu Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca sözü edilen davada yargılama usulünün birçok maddesinin ihlal edildiği gerekçesiyle hükmün bozulması talep edilmiş olup, dosya Yargıtay'da temyiz incelemesindedir (Kamu Denetçiliği Kurumu 2016). Ülkemizde Ergenekon adıyla adlandırılan dava, İstanbul ilinde Ümraniye semtinde metruk bir evin çatısında bulunan el bombasıyla başlamıştır. Bu bombaların bulunduğu sırada polis kamerası kayıttadır ve sesi kapatmayı unutan Fethullah Gülen örgütüne mensup polislerin kayıt sırasında "Bu davanın adını Ergenekon koyacağız" diyerek hâkim ve savcılara sinkafı küfürler ettikleri görülmektedir. Ne gariptir ki bu bombaların ihbarı İstanbul iline 1064 km. uzakta olan Trabzon ilinden yapılmıştır. Fethullah Gülen

örgütü mensubu olması nedeniyle hakkında dava açılan Ramazan Akyürek'in Trabzon ilinde emniyet müdürü olarak görev yaptığı dönemde sıra dışı olaylar yaşanmıştır. Bu olaylar, 5 Şubat 2006 tarihinde Santa Maria Katolik Kilisesi'nin rahibi Andrea Santoro'nun öldürülmesi, Trabzon'daki McDonalds'ın 25 Ekim 2004 tarihinde bombalanması, Ermeni asıllı Türk vatandaşı Hrant Dink'in 19 Ocak 2007'de Trabzon'dan gelen sanıklarca İstanbul ilinde öldürülmesi olarak sıralanabilir.

Ergenekon Davası diye adlandırılan davada, sonradan yapılan kazılarda bulunan mühimmat Ergenekon Silahlı Terör Örgütünün silahları diye Fethullah terör örgütünü destekleyen basın tarafından günlerce kamuoyu oluşturmak için yazılı ve görsel medyada yer almıştı. Kazılarda ele geçirilen bu mühimmatlar tehlikeli malzeme denilerek incelenmeksizin imha edilmiş ve bu malzemelerin fotoğraflarından tutanaklara geçen vasıflarından 20 yıl önce polisin kullandığı göz yaşartıcı bombalar olduğu, farklı yerlerde bulunan bu bombaların aynı seri ve aynı nitelikte olduğu anlaşılmıştır. Bu davada en çok dile getirilen ve 51 no.lu DVD diye adlandırılan dijital belgenin Ankara'da, bir avukatın bürosunda yapılan arama sırasında ele geçirildiği belirtilmiştir. Bahsi geçen avukat, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde çalıştığı dönemde, PKK örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ve Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmesinde görev alan ve TSK 'da 3 adet üstün cesaret ve feragat madalyasına sahip tek subay olan albay olarak emekli olduktan sonra serbest avukatlık yapmaya başlayan Levent Göktaş'tır. Arama sırasında, bu büroda çalışan bayan avukat, ofisteki masa üzerinden ele geçirildiği öne sürülen söz konusu dijital belgenin sonradan konulduğunu, bürolarında o belgenin olmadığını, belgenin ele geçirildiği arama sırasında yüksek itirazla dile getirmiştir. Birçok üst düzey kamu görevlisinin özel hayatına ilişkin görüntüleri içeren bu DVD Adli Emanette işlevsiz hale getirilmiş, bu sebeple yargılama sırasında bu dijital delil incelenmek istendiğinde incelenemeyince, yargılamayı yapan özel mahkeme polisler 51 nolu DVD'yi bulduklarında kopyasını alıp almadıklarını sormuştur. Polis DVD'nin kopyasını mahkemeye göndermiştir ancak ne var ki bu DVD'nin Ankara'da Avukat Levent Göktaş'ın bürosunda bulunduğu öne sürülen tarihten bir hafta önce polis tarafından kopyasının alındığı teknik olarak tespit edilmiştir.

Bu dava ile ilgili de Anayasa Mahkemesince hak ihlali yapıldığının hüküm altına alınması üzerine tutuklu sanıklar tahliye edilmiş, İstanbul Özel Yetkili Mahkemesince verilen kararın temyiz edilmesi sonucu Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığınca sözü edilen davada yargılama usulünün birçok maddesinin ihlal edildiği gerekçesiyle hükmün bozulması talep edilmiş olup, dosya Yargıtay'da temyiz incelemesindedir. Türkiye'de yargıda örgütlenen Fethullah Gülen örgütüne mensup hâkim ve savcılar mahkemelerde adalet dağıtmak yerine hukuku bir silaha ve zulüm vasıtasına dönüştürmüşlerdir. Bu davalar sırasında bazı kişiler intihar etmiş, bir kısım insanlar cezaevlerinde kuşkulu bir şekilde ölmüşlerdir. Genel Kurmay Başkanı Fethullahçı yapılanmaya dikkat çeken açıklamalarından dolayı, bırakın hukukçuları, sokaktaki sade vatandaşların dahi vicdanını kanatacak şekilde darbeye teşebbüs, yolsuzluk ya da rüşvetten değil silahlı terör örgütü mensubu olduğu gerekçesiyle 6 Ocak 2012 tarihinde tutuklanmıştır. Anayasa Mahkemesinin hak ihlali yapıldığına dair hükmü üzerine 26 ay tutuklu kaldıktan sonra tahliye edilmiştir.

2012 yılında, Ankara'da bir sivil toplum örgütüne üye olan yüzlerce kişinin telefonları ve tüm iletişimleri 9 ay süreyle dinlenmiş, haklarında teknik takip uygulanmıştır. Ülke genelinde yapılan eş zamanlı polis operasyonunda telefonu dinlenen kişilerin ev ve işyerlerinde yapılan aramalarda sadece ava meraklı bir vatandaşın evinde ruhsatlı iki adet av tüfeği ele geçirilmiş, bu soruşturma kapsamında 23 kişi 42 gün tutuklu kalmıştır. 23 kişinin 42 gün tutuklu kalmasına sebep olan hadise ise şöyledir; özel eğitim kurumu olan sanıklardan (A) eğitim kurumunun reklamını ihtiva eden çay bardağı yaptırarak, öğrenim gören gençlerin uğradığı kafeteryalara promosyon amacıyla dağıtır. İşyerinin reklamını içeren bardakları dağıtan sanık (A)'yı önceden tanıyan ve onunla samimi olan, öğrenci gençlerin geldiği kafeterya sahibi sanık (B)'nin, telefonla sanık (A)'yı arayarak, kendisine bardak göndermediği için sitem etmesi üzerine, (A), (B)'ye telefonda "seni unutmuyum, sana 200 bardak ayırmıştım, lakin elimde fazlası da var, sana 400 bardak gönderiyorum" der ve aynı gün 400 bardak gönderir. Polis telefon konuşmasında geçen bardak sözcüğünün şifre olduğunu düşünerek, her ikisine de bardağın ne olduğunu sorar ve her ikisi de "bardak, bardaktır" derler. Polis (A)'nın eğitim kurumunda arama yapar, sözü edilen bardaktan 4 koli daha olduğunu ve (B)'nin kafeteryasında da bardakların bir kısmı zayi olmasına rağmen 176 adedinin kullanıldığını tutanaklara geçer. (A) ve (B)

arasındaki bu telefon konuşması, ortada bir örgüt ve suç da olmamasına karşın, hukuken Silahlı Terör Örgütünün Bardak Yağması olarak nitelendirilir ve sadece iki kişi arasındaki sözü edilen telefon konuşmasından dolayı 23 kişi, 42 gün tutuklu kalır. Bu soruşturmada daha sonra başka bir savcı görevlendirilir ve savcı ortada suç olmadığı gerekçesiyle kovuşturmayaya yer olmadığına karar verir.

Fethullah Gülen grubunun yargıda gerçekleştirdiği adaletsizlik ve hukuksuzluğa bir diğer örnekte ülke genelinde yapılan merkezi bir sınav sırasında Ankara ilinde gerçekleşen kopya vakasıdır. Sınavda görevli memurlarca 180 sınav sorusunun tamamının cevap anahtarıyla sınavın hemen başında yakalanan ve tutanağa geçirilerek, polise teslim edilen suçlu hakkında savcılarca kovuşturmayaya yer olmadığına karar verilmiştir. 2013 yılının sonlarında bu örgütlü yapı tespit edilerek, polis teşkilatında kritik görevlerde görev yapanların başka birimlere atamalarının yapılması üzerine yaşanan gelişmeler dini motifli bu yapının neler yaptığının daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Şöyle ki, ülkemizde hem istihbari nitelikteki, hem de suç soruşturması kapsamındaki telefon dinlemeleri yasal düzenleme gereği mutlaka hâkim kararıyla mümkünken, Emniyet Genel Müdürlüğündeki İstihbarat, Terörle Mücadele, Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlıklarında ve yine illerdeki İstihbarat, Terörle Mücadele, Kaçakçılık, Organize Suçlarla Mücadele Şube Müdürlükleri ve Narkotik Şubesi tarafından telefon dinlemeleri yapıldığı, ayrıca tüm bu dinlemelerle ilgili organizasyonu gerçekleştirmek için merkezi bir kurum olan Telekomünikasyon İletişim Başkanlığının kullanıldığı anlaşılmıştır.

2.3. Emniyet ve Yargı İşbirliği

Kritik birimlerdeki polislerin başka yerlere atanması üzerine, hem merkezi polis teşkilatında hem de 81 ilde dinlemelerin yapıldığı tüm polis birimlerinde, ayrıca Telekomünikasyon İletişim Kurumunda dinlemeye dair bilgisayar kayıtları aynı yöntemle silinmiş, tüm mahkeme kararları imha edilmiş ve bu sebeplerle yüzlerce polis hakkında her ilde davalar açılmıştır. Bir kısım telefon dinlemelerinin mahkeme kararına bile dayanmadığı, ayrıca polis teşkilatının seyyar dinleme araçlarının bir kısmının, başka yere atanan polislerce imha edildiğine dair tutanak düzenlenmesine karşın, imha tutanağı düzenlenen seyyar dinleme araçlarının hala Fethullahçı örgüt tarafından faal olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Söz konusu örgüt Türkiye’de muhalefet parti liderleri ve yöneticilerinin, tüm sivil toplum örgütü yetkililerinin, üst düzey kamu görevlilerinin, başbakan, cumhurbaşkanı, bakanlar, yüksek hâkimler dahil herkesin telefonlarını dinlemiş, bu dinlemeler sonucu muhalefet partisine mensup kişilerin özel hayatlarına ilişkin kayıtlar yapıp, bu doğrultuda oluşturulan kasetleri internet üzerinden yayınlamıştır.

Türkiye’de 2010-2014 yılları arasında 297.000 adli, 569.000 istihbari olmak üzere toplam 866.000 kişinin telefonlarının mahkeme kararıyla dinlendiği, bu kararların usulsüz verildiği, ayrıca 866.000 kişinin dışında mahkeme kararı olmaksızın binlerce kişiye ait telefonların da dinlendiği ve telefon konuşması olmaksızın ortam dinlenmesinin de yapıldığı bilinmektedir. Örgüt üyelerinin 2013 yılı sonundan itibaren bu birimlerden uzaklaştırılması üzerine, 24.03.2014 ila 12.10.2015 tarihleri arasında ülkemizde 1557 adli, 15.781 istihbari olmak üzere sadece 17.338 telefonun dinlendiği görülmektedir ki rakamlar arası bu farklılık bile söz konusu örgüt yapılanmasını ve ülke de yaşananları açıklamakta tek başına yeterlidir diye düşünülmektedir. Dinlemelerde teknik takip talep formu düzenlenmediği, bazılarında bilgi notu ve işlemlerin başlatılması için ilgili masa personeline tutulması gereken şahsın örgütsel faaliyet gösterdiğine dair raporun da bulunmadığı, bazı kararlarda sadece iletişime müdahale talep yazıları ile hakimlikten talepte bulunduğu, bazı kararların ekinde iletişime müdahale talep yazısına ilaveten bilgi notu da bulunduğu, bazı dosyalarda ise ayrıca bir veya birden fazla memur tarafından düzenlenmiş rapor bulunduğu belirtilmiştir.

İletişime müdahaleye esas Hâkim kararlarına gerekçe oluşturan bilgi notlarının ve raporların çoğunlukla birbirinin aynı ifadelerle yazıldığı, uzatma taleplerinde de bir önceki notlardaki aynı ifadelerin tekrarlandığı veya benzer ifadelerin başka cümlelerle yer aldığı 2010 - 2014 yılları arasında Gülenist yapıya mensup kişiler HSYK’ya egemen olmuş, bu dönemde hâkim ve savcıların çoğu haksız atamaya maruz kalırken, bir kısmı birden fazla olmak üzere 13.433 hâkim ve savcı atanması yapılmıştır. Türkiye’de hâkim ve savcıların 65 yaşına kadar çalışma hakları ve kendileri istemeden emekli edilememeleri Anayasayla teminat altına alınmasına rağmen, yine aynı dönemde 65 yaşını doldurmadan 390 hâkim ve savcı emekliye ayrılmıştır.

Söz konusu dönemde 590 hâkim ve savcıya verilen haksız ve hukuka aykırı disiplin cezaları, 12 Ekim 2014 tarihinde yapılan seçimle işbaşına gelen Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca disiplin cezalarının yeniden incelenmesine dair çıkarılan kanun hükümleri çerçevesinde incelenerek ortadan kaldırılmıştır. Yeni HSYK döneminde sadece 3998 hâkim ve savcının ataması yapılmıştır.

Gizli (yasa dışı) yapılanma tarafından, Böcek, Kripto, Askeri Casusluk, Telekulak, Şike, Tahşiye ve Selam Tevhid, Ergenekon, Balyoz, KCK, Oda TV ve MİT tırlarının durdurulması gibi usulsüz soruşturmalar yapılmış, bu soruşturmalar adı altında sahte deliller üretilerek, terör örgütü yönetici veya üyesi olduğu gerekçesiyle asker-sivil pek çok kamu görevlisi ve gazeteci gözaltına alınıp tutuklanmıştır (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2016). Fetullahçı yapılanmayı anlatan kitabı daha basılmadan, gazeteci-yazar Ahmet ŞİK tutuklanmış, dijital ortamdaki kitap taslağının dağıtılmasının suç sayılacağı savcılarca kamuoyuna deklare edilmiştir. Emniyet eski müdürü Hanefi Avcı da Fetullahçı yapılanmayı anlatan kitabından dolayı 3 yıl 9 ay tutuklu kalmış, yine Oda TV isimli gruba mensup yazarlar Fethullah Gülen örgütüne yönelik yazılarından dolayı tutuklanmışlardır. Türkiye’de bu haksız ve hukuksuz yargılama ve soruşturmalara benzer yüzlerce adli işlemler yapılmış ve yargıya olan güven giderek azalmıştır.

15 Temmuz darbe girişimi sonrası, örgütlü olan ve binlerce özel eğitim kurumu bulunan Fethullahçı yapının eğitilmiş kitesinin uluslararası kuruluşlara gerçeği yansıtmayan sayısız şikâyetle bulunduğu bilinmektedir. Bu şikâyetlerle ilgili olarak, ülkemizde sivil toplum kuruluşları, barolar birliği, siyasi parti temsilcileri, sokaktaki vatandaşla dahi iletişime geçilerek yerinde bilgiler alındığında tüm toplumun kesimlerince bu hususun açıklıkla ifade edileceği; 22 üye içerisinde 16 üyenin (geriye kalan 6 üye: Adalet Bakanı, Bakanlık Müsteşarı ve atanmış 4 üyedir) seçimle geldiği, çoğulcu, demokratik ve şeffaf yapıda olan HSYK’nın tüm uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliğine açık olduğu, bu işbirliğinden de memnuniyet duyacağı; Fethullahçı örgüte mensup kişilerce gönderilen şikâyet dilekçesi üzerine hâkim ve savcı duyarlılığı gösterilip, somut gerçekliğin tüm çıplaklığıyla öğrenilmesinin hukuk adına uygun bir davranış olacağı, bu kapsamda başta HSYK olmak üzere, sivil toplum örgütleri, basın ve yayın kuruluşları, barolar birliği, tüm illerdeki baro başkanları, noterler birliği, hukukla ilgili faaliyet gösteren sivil dernek ve enstitülerden bilgi alındığında hadisenin bütün boyutlarıyla net bir şekilde anlaşılacağı açıktır. Öte yandan görevden alınmış hâkim ve savcılarının şikâyet mektuplarında dile getirilen “verdikleri kararlar nedeniyle görevden uzaklaştırıldıkları veya disiplin yaptırımlarına tabi kaldıkları” hususu gerçek dışıdır. Bu hâkim ve savcılar kararları nedeniyle değil mevzuata ve hukuka aykırı eylemleri nedeniyle söz konusu yaptırımlara maruz kalmışlardır.

HSYK’nın bu hâkim ve savcılar hakkında aldığı kararlar hukuka uygun olup, soruşturmalar sırasında ilgililerin savunma, bilgi belgeye erişim haklarına sonuna kadar riayet edilmekte ve hassas bir inceleme yapılmaktadır. İlgililer lehine HSYK içinde etkin bir iç itiraz mekanizması da mevcuttur. HSYK’nın bu konuda bilgi paylaşımına her zaman açık olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekmektedir. Ne var ki sözünü ettiğimiz bu hâkim ve savcılardan bazıları bu objektif süreci yaşamak yerine yurtdışına kaçmayı yeğlemişlerdir. Tutuklanan hâkim ve savcılar ile ilgili alınan kararlar bağımsız ve tarafsız Türk Yargısında görev yapan hâkim ve savcılar tarafından alınmakta, bu kararlara karşı yapılan itiraz yine bağımsız ve tarafsız hâkim ve savcılar tarafından değerlendirilmektedir. Söz konusu kararlara karşı HSYK’nın “Anayasa ile teminat altına alınan Yargının Bağımsızlığı İlkesi” çerçevesinde müdahale etme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır (Ramazan Kaya ile Mülakat, 2016). 7 Kasım 2016 tarihi itibarı ile hâkim ve savcılarının neredeyse üçte biri meslekten atılmış veya tutuklanmıştır.

2.4. Özel İletişim Ağı

Adli personelin örgütle ilişkisi Bylock programı üzerinden düşünülebilir. Bylock isimli özel iletişim programının FETÖ örgütü için yazıldığı ve örgüt mensuplarınca gizli haberleşme aracı olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bu arada yazılımın geliştiricisinin kayıtlarda “David Keynes, Oregon” şeklinde verildiği ama gerek Türk istihbaratının, gerekse Reuters’ın bu bilgilerden hareketle ulaşabildiği birileri ya da bir firma olmamasından dolayı bu isim ve adresin uydurma olduğu düşünülmektedir. MİT yetkililerinin yaptıkları araştırmada yazılımın sahibi olarak görünen firmanın aslında bir tabela şirketi olduğu, kullanılan “David

Keynes” isminin arkasında Türklerin bulunduğu, cemaat tarafından sanki ABD’de bir şirketmiş gibi kurulup, yazılımın da Türkiye’de üretildiği sonucuna varılmıştır. Ayrıca yine belirtildiğine göre, ByLock yazılımının kaynak kodları arasında bazı Türkçe komutların unutulduğu da görülmüştür ki bu durumda şüpheleri arttıran bir diğer unsurdur. Bir başka ilginç not da sunucudan indirilen 18 milyon mesaj, 3,5 milyon e-postanın %99’unun Türkçe yazıldığı ve bağlantı yapılan IP’lerin %98’inin Türkiye kaynaklı olduğu şeklindedir. Reuters bu durumu; “1 milyona ulaşmış bir yazılım, nasıl duyulmaz, bilinmez” şeklinde değerlendirmektedir. FETÖ Bylock’un deşifre olmasından sonra Eagle isimli başka bir iletişim uygulamasını kullanmaya başlamıştır.

Türk istihbarat yetkilileri, içine sızdıkları Bylock sunucusundan tüm verileri 2015 yılı sonunda indirmiştir. Ali Yetkin’in araştırmasına göre 215 bin hesap ve 18 milyon civarı mesajdan bahsedilmektedir ki polisin yaptığı operasyonların kaynağı da işte bu hesap ve mesajların çözümlenmesi ile elde edilen bilgiler gibi gözükmemektedir (Journo, 2016). Toplam 217 bin Bylock kullanıcısı olduğu bunlardan 170 bininin tespit edildiği, teknik sebeplerden ötürü özellikle Avea Şirketinin mobil iletişim hattını kullananların çoğunda tespit karışıklığı olduğu, mesajların içeriklerine çoğunlukla ulaşılamadığı düşünülmektedir. Bylock kullanıcıları arasında 4 haneli, 6 haneli veya 8 haneli şifreyle giriş yapanların FETÖ örgütü üyesi olduklarına dair kuvvetli karine bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, FETÖ örgütü bayanların Kakao ve çok üst düzey mensupların Eagle programlarını kullandıklarının da tespit edildiği bilgisi bulunmaktadır. Bylock kullanımıyla ilgili bir örnek Çubuk’ta Cumhuriyet Savcısı olarak çalışan Savcı Z. İle ilgilidir. MİT’in aleni olarak Bylock’u deşifre ettiğini duyurmasına, Bylock kullanıcısı olup özel şifre kullanan ve bu sebepten kırmızı listeye giren hâkim ve savcıların derhal meslekten atılıp tutuklanacakları bilinmesine rağmen, Savcı Z. kaçmamış bile hapse atılmayı beklemiştir. Bu durum örgüt liderinin “cepheyi terk etmeyin” talimatına binaen yapıldığı iddiasını gündeme getirmektedir. Gene Ankara Başsavcılığı tarafından tutuklananlar arasında ele geçirildiği öne sürülen haberleşme notunda; “Dayı, iki yıl sabredin; size bunları yapanlar kanlarında gusül abdesti alacaklar” metni ele geçirildiği öne sürülmektedir. (Dayı, üst düzey örgüt mensuplarınca, Fethullah Gülen için kullanılan bir tabirdir.)

SONUÇ

HSYK üyesi 3 kişi ve 300’e yakın hâkim ve savcının PDY soruşmaları kapsamında itirafları bulunmaktadır. İtirafçıların artması örgütün çözülmesine sebep olmaktadır. Bu itirafçıların verdiği bilgilerin ve ifşaatlarında belli derecede kontrollü yapıldığı sanılmaktadır. Ancak, verdikleri isim ve illegal olayları deşifre etmeleri çok işe yaramaktadır. Bylock, kakao, whats up ve eagle adlı terör örgütü yazışma içerikleri tümüyle ortaya çıkınca örgütün yapısı deşifre edilecektir (Kodalak, 2016). 15.11.2016 tarihi itibari ile FETÖ soruşturmaları kapsamında meslekten çıkarılan hâkim sayısı 3456, görevden uzaklaştırılan hâkim savcı sayısı 217, HSYK’a yapılan itiraz üzerine mesleğe iade edilen hâkim-savcı sayısı 198, açığa alınan hâkim-savcı sayısı ise 3696’dır. Doğal hukukun öncelleri ve gereklerine sırtını dönmüş; ellerinde buldukları gücü müşterek ideolojilerinin yararına ve hukuka egemen olması gereken eşitlik, özgürlük dolayısı ile adalete aykırı kullanan kanun devletindeki yargı erkini ifade eder. “Yargı iktidarı, kavramı Ran Hirschl tarafından juristocracy / jüristokrasi olarak adlandırılmıştır. Yazara göre yeni anayasacılık dünyasında er geç bir yargısal ihtilaf haline gelmeyen hemen hiçbir ahlaki veya siyasal ihtilaf yoktur. İddia edilebilir ki, yargı iktidarı yönündeki küresel eğilim, 20. yüzyıl sonlarında ve 21. yüzyıl başlarındaki devlet yönetimi sistemlerinin en önemli gelişmelerinden biridir (Özbudun, 2005: 3336-340).”

KAYNAKÇA

1. Chopra, Rohit (2003). Neoliberalism as Doxa: Bourdieu’s Theory of State and the Contemporary Indian Discourse on Globalization” *Cultural Studies*, Volume 17(3/4).
2. Ergun Özbudun, “Anayasa yargısı ve Demokratik Meşrutiyet Sorunu”, *Demokrasi ve Yargı*, Ozan Ergül (ed), TBB yayınları, Ankara, s.336-340.

3. Gramsci, Prison Notebooks, QUENTIN Hoare,. Geoffrey Nowel Smith, (Çev., Ed.), <http://www.walkingbutterfly.com/wp-content/uploads/2010/12/gramsci-prison-notebooks-vol1.pdf>, (Erişim 30.10.2014). s. 466-467.
4. Gezici, Aytekin (2010). Operasyon Cemaat, Akis Kitap, İstanbul.
5. Habertürk, “2 bin 745 hâkim ve savcı hakkında gözaltı kararı!” (16 Temmuz 2016) <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1267592-yargiya-buyuk-operasyon>
6. Harun Kodalak, Ankara Cumhuriyet Başsavcısı, “FETÖ ve Yargı”, Hukuki Araştırmalar Derneği, Teşkilat ve İstişare Toplantısı, Kızılcahamam, Ankara, Patalya Otel, 13 Kasım 2016.
7. HSYK Üyesi Ramazan KAYA ile yapılan Mülakat, 13 Temmuz 2016, HSKY; Ankara.
8. <http://www.casiye.cc/sites/index.php/fethullah-guelen/ve-ergenekon/363-sonuc.html> (11.5.2016)
9. http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=6776, (Erişim: 3.11.2014).
10. Journo, BylockNedeir? “FETÖ Operasyonları Nasıl Yapılıyor?”, <http://journo.com.tr/bylock-nedir-feto-operasyonlari-nasil-yapiliyor> (Erişim:7.11.2016).
11. Kamu Denetçiliği Kurumu, (Ombustmanlık), 2016. Adalet Sistemimizin Sorunları, İyileştirilmesi ve Güvenirliğin Artırılması Hakkında Özel Rapor, ANKARA, 470.
12. Kamu Denetçiliği Kurumu, (Ombustmanlık), 2016. Adalet Sistemimizin Sorunları, İyileştirilmesi ve Güvenirliğin Artırılması Hakkında Özel Rapor, ANKARA, 471-472
13. Türköne, Mümtazer (2014), Ahitleşme’ ve ‘Paralel Yapı, Zaman Gazetesi, http://www.zaman.com.tr/mumtazer-turkone/ahitlesme-ve-paralel-yapi_2240481.html (Erişim: 5.12.2014)
14. Öztürk, Saygı (2010). Okyanus Ötesindeki Vaiz, Doğan Kitap, İstanbul.
15. Poyraz, Ergün (2009). Amerika’daki İmam, Togan Yayınları, İstanbul.
16. Şener, Nedim (2010). Ergenekon Belgelerinde Fethullah Gülen ve Cemaat, Destek Yayınları, İstanbul.
17. T.C. Gnkur.Bşk.lığı (28 Mayıs 2001) İç Tehdit Dokümanı.
18. Weis, Linda, (2000), “Globalization and State Power”, Development and Society, S.29, No.1.
19. Yanardağ, Merdan (2010). Kuşatılan Türkiye, Gülen Hareketinin Perde Arkası, Destek Yayınları, İstanbul, 2010.
20. Yıldırım, Ergün (2011). Yeni Türkiye’nin Yeni Aktörleri AK Parti ve Cemaat, Hayat Yayınları, İstanbul.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(11)

Öğr. Gör. Kübra Deren EKİCİ⁶³

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE PLÜRALİZM YAKLAŞIMI
PLURALISM APPROACH IN INTERNATIONAL RELATIONS

ÖZ

Plüralizm uluslararası ilişkilerde salt güç odaklı ve devlet merkezli anlayışları eleştirmektedir. Disiplinde devlet ve devlet dışı aktörlerin de önemli olduğunu, askeri gücün yanı sıra ekonomik ve teknolojik gücün de gerekli olduğunu, anarşiye rağmen işbirliğinin de sağlanabileceğini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda karşılıklı bağımlılık yolu ile ekonomik güç de kullanılarak barış ve uzlaşının meydana gelebileceği ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Plüralizm, karşılıklı bağımlılık, uluslararası ilişkiler, güç, aktör.

Jel Kodları: F50, F59.

ABSTRACT

Pluralism criticizes only power oriented and the state-centered understanding in international relations. State and off state actors, collaboration despite anarchy, in addition to military power economical and technological power are important for discipline.

In this context peace and compromise is come into view via interdependence and economical power.

Keywords: *Pluralism, interdependence, international relations, power, actor.*

Jel Codes: *F50, F59.*

⁶³ Yalova Üniversitesi, Armutlu Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi., kderenekici@gmail.com; Yalova/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Uluslararası İlişkileri “uluslararası” kavramının dar ve geniş anlamı yani yalnız devletlerarası veya devlet dışı aktörleri de kapsamı bağlamında dar ve geniş olarak tanımlayabiliriz. Bu bağlamda geniş anlamda uluslararası ilişkiler devlet ve devlet dışı aktörlerin siyasal, sosyal, ekonomik, askeri ve mali ve tüm benzeri ilişkilerini ele alan bir disiplindir (Arı,2012a: 12-13) Önceleri salt devletlerarası ilişkiler olarak ele alınan disiplin, küreselleşme, bilgi teknolojilerinin gelişimi, gayri resmi nüfuz etme yollarının gelişmesi, devletlerin kendi kendilerine yetemeyip birbirlerine bağımlı ve muhtaç olmaya başlaması, uluslararası güvenlik sorunları, medyanın gelişimi ile birlikte devlet dışı aktörler de etkin olmaya başlamıştır. Ayrıca etnik ve dini temelli savaşlar, asimetrik tehdit, çevre, sağlık, kimlik sorunları da alanda devlet dışı aktörlerin varlığını ön plana çıkarmıştır.

Disiplinin üç temel tartışması önem arz etmektedir. Bunlar; idealizm-realizm tartışması, gelenekselcilik-davranışsalılık tartışması ve modernizm-post modernizm tartışmalarıdır. İlk tartışma disipline bağımsız bir hüviyet sağlarken ikinci tartışma ise disiplinin metodolojisini çizerken ampirik ilişkilere dayalı bir uluslararası politika uygulamaya koymuştur. Üçüncü tartışma ile artık meta anlatılar yerini daha küçük anlatılara ve pozitivizmin eleştirisine bırakmıştır. Kimileri bu üçüncü tartışmaya içeridekiler-dışarıdakiler adını vermiştir (Özlük, 2009: 250-254). Değer yargılarının öneminin artması ve ön plana çıkması, konjonktürün müsait olması, pozitivizmin Soğuk Savaş’ın sonunu öngörememesi, savaşların, çatışmaların engellenememesi, post modernizme giden yolu açmıştır.

Plüralizm 1970’li yıllar ile gelen dekolonizasyon sürecinin başladığı, küreselleşmenin gelişip dünyayı global bir köy haline getirme yoluna girdiği, devlet dışı aktörlerini etkinleştirdiği, Soğuk Savaş’ın gevşediği, realizme eleştirilerin yoğunlaştığı paradigmlar arası tartışmanın başladığı dönemde ortaya çıkmıştır. Plüralizm paradigmlar arası dönem yaklaşımıdır.

Plüralizm ve Argümanları

Plüralizm “çoğulculuk” anlamına gelmekte olup kökeni Amerikan siyaset bilimine kadar uzanmaktadır. Teori 1960’lı ve 1970’li yıllarda iç politika ve dış politika ayrımının keskinleşmesine bir tepki olarak doğmuştur. Zira teoriye göre iç politika dış politika üzerinde etkili olabilmektedir. Bu bağlamda devlet merkezli teorilere ve bu keskin ayrıma eleştiriler de bulunmuştur.

Pluralist teori devleti tek egemen kabul edip içerisindeki diğer unsurları görmezden gelmek yerine bütünü oluşturan parçaların dış politika üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Bunun yanı sıra liberalizm, karşılıklı bağımlılık ve karar verme teorisi ve modelleri de plüralist teoriler içinde ele alınmaktadır (Arı, 2004:107).

Pluralizm uluslararası politikanın askeri-güvenlik konularının hakimiyeti altında olduğunu kabul etmeyerek iletişim, bilgi, refah, ekonomi gibi sosyal konularla da ilgilenmektedir (Aydın, 1996:84).

Teorinin ortaya çıktığı ortamın argümanları ise şunlardır: Uluslararası ilişkileri etkileyen Soğuk Savaş 1960’lardan itibaren yumuşama sürecine girmiştir. Transnasyonal örgütlerin varlığı artmış ve devletlerarası ilişkilerde askeri boyutun yanı sıra ekonomik boyutta önemli hale gelmiştir. Devlete tam anlamda alternatif olmasa bile devletin davranışlarını etkileyen ulusal ve uluslararası aktörler etkin olmaya başlamıştır. Avrupa’da supranasyonalizmin doğuşu hızlanmıştır.

Realizmden ayrılan noktası devleti ve devlet dışı aktörlere de yer vermesi, sadece askeri gücü değil toplumsal, ekonomik gücü de önemsemesi işbirliğini ele almasıdır. Plüralizm ile birlikte devletler için öncelikli amaç olan askeri hususları ifade eden “high politics” konuları ile ikincil önem atfedilen ekonomik ve sosyal politikaları belirten “low politics” ayrımı belirsizleşmeye başlamıştır. Ekonomik faktörler askeri ve siyasi konular üzerinde belirleyici hale gelmiştir. Hatta “low politics” konuları daha etkin olmaya başlamıştır.

Keohane ve Nye 1970’lerden itibaren uluslararası politika gündemini oluşturan konu ve olayların arttığını ve birçok konunun uluslararası ilişkilerin kapsamına girdiğini ele almıştır (Gürkaynak, Yalçınar, 2009:77).

Plüralizm temel aktör olarak devleti ve devlet dışı aktörleri de kabul etmektedir. Politik süreçte uzlaşmadan yanadır. Yani yalnızca hayatta kalmak değil diğer sosyo-ekonomik politikalar da önem arz etmektedir. Bu bağlamda güç formu olarak ise ekonomik ve teknolojik gücün de önemine vurgu yapmaktadır.

Pluralizm ile birlikte rejim/rejim teorileri de önemli hale gelmiştir. “Ruggie’ye göre rejim ‘bir grup devletin kabul ettiği karşılıklı beklentiler, kural ve uygulamalar, planlar ve mali yükümlülüklerdir’” (Wiltse, 2014:144). Plüralizm açısından rejimin önemi ise devletler arası sorunları çözme mekanizması oluşturmaktır.

Plüralizm ve Karşılıklı Bağımlılık

Karşılıklı bağımlılık devletlerarası ilişkilerde karşılıklı etkileşimin şekillendirdiği koşulları ifade etmektedir. Bağımlılıktan farklıdır. Zira bağımlılık birinin diğeri ile olan ilişkisi üzerinde mutlak kontrole sahip olduğu asimetric bir durumken karşılıklı bağımlılık her iki tarafta ilişkinin devamına yönelik istek ve çaba bulunmaktadır (Gürkaynak, Yalçınar, 2009:75). Bu bağlamda plüralizm devlet arası karşılıklı bağımlılığa ele alarak işbirliği ve diyalog ortamının mümkün olabileceğini öne sürmektedir.

1970’li yılların ekonomik bunalımların sonucu karşılıklı bağımlılık olmuştur. Zira devletler istekli olmasalar da birbirleri ile alışveriş yapmak zorunda kalmış, böylece güçlü ekonomik bağlar elde etmişlerdir. Bu bağ zamanla karşılıklı bağımlılığa dönüşmüş ve savaşa giden yolu kapamıştır (Wiltse,2014:142).

Karşılıklı bağımlılık ile kastedilen eşit oranda bağımlılık değildir. Burada taraflardan biri diğerine daha fazla bağlıdır ancak iki tarafta birbirine bağımlı iken biri hassas iken diğeri kırılabilir bir ilişki içerisinde. Ancak yine de bu durum kırılabilir taraf için mutlak bir kazanç sağlamaktadır. (Wiltse,2014:142-144).

Plüralizm ve Güvenlik

Plüralizm güvenlik kavramını devletin sınırlarını aşan ve sadece devletlerarası ilişkilerle çözümlenemeyecek bir kavram olarak tanımlamaktadır. Zira plüralizme göre güvenlik farklı ölçekteki aktörler arasındaki etkileşimdir (Sandıklı, Emekler, 2012: 19). Güvenlik anlayışı plüralizmin ileri sürdüğü aktör çeşitliliği ile de alakalıdır. Zira yalnızca devlet değil uluslararası örgütler, ulus-üstü örgütler, bireyler de güvenlik hususunda ön plana çıkabilmektedir. Aynı zamanda güvenlik konusu sadece askeri alanı değil sosyal ve ekonomik alanları da kapsamaktadır. Örneğin Avrupa Birliği üyesi bir ülkenin yaşadığı ekonomik sorun önce birliği daha sonra ise tüm ülkeleri etkisi altına alacaktır. Küreselleşmenin etkisi de bu bağlamda göz ardı edilmemelidir.

Plüralizm ve Devlet

Liberalizmden ilham alan plüralizm basit haliyle devlet – sivil toplum ikiliğine dayanır. Devleti ise sivil toplum denilen ve eşitlikçi olduğu var sayılan ilişkiler alanının karşısına yerleştirmektedir. Bu bağlamda Plüralizm, “devlet iktidarı”nın, devlet denilen dev-yapıyı oluşturan yapılar içerisinde grup temelli müzakere, pazarlık, ikna ve baskı üzerinden geliştirilen karar alma süreçleri olduğu/olması gerektiğini ele almaktadır. Devlet çoklu iktidar merkezlerine sahiptir. Bu merkezler arasında karşılıklı denetim imkânı olmalıdır. Böylece hem merkez çokluğu hem de menfaat farklılıkları grupların devlet iktidarını tek başına ele geçirememesine sebep olacaktır. 1945 öncesi grup vurgusu ön plandayken 1945 sonrası birey vurgusu ön plana çıkmıştır (İlbuğa, 2013:140-141).

John J. Burton ve Örümcek Ağı Teorisi

Burton dünya toplumu olarak tabir ettiği uluslararası ilişkileri devlet ve devlet dışı aktörlerin ekonomik, siyasal ve toplumsal ilişkileri olarak ifade etmektedir. Zira Burton’a göre uluslararası ilişkiler sadece egemen devletlerarası ilişkilere özgü bir alan değildir. Bu bağlamda Burton, geleneksel devlet merkezli paradigma (bıardo topu) karşısına devlet merkezli olmayan ve sadece devletler arası ilişkileri ele almayan devlet merkezli olmayan paradigmayı (örümcek ağı) almaktadır. Örümcek ağı modeline göre içsel ve dışsal tüm ilişkiler bir örümcek ağı misali iç içe geçmiştir. Yine bu modele göre ekonomik ve siyasi koşullar önem kazanmakta, karşılıklı bağımlılık, devlet dışı aktörler ve haberleşme ve iletişim de önemli hale gelmektedir (Arı, 2012b: 331-333).

SONUÇ

Plüralizm, uluslararası ilişkilerde devlet dışı aktörlere de vurgu yapması ve salt askeri konulara ve güce vurgu yapılmasını eleştirmesi bakımından önemli bir yaklaşımdır. Uluslararası politikada barışın ve düzenin sağlanabilmesi adına özellikle ekonomik olarak birbirine karşılıklı bağımlı olan ülkelerin bundan hem kazançlı çıkacaklarını hem de dünya barışı adına kolaylık sağlanabileceğini ele almaktadır.

Anarşi ortamında dahi işbirliğinin sağlanabileceğini, iletişim ve haberleşme yolu ile aktörler arası ilişkilerin geliştirilebileceğini, uzlaşının sağlanabileceğini belirten plüralizm uluslararası ilişkiler alanının çoğulculuk bağlamında okumasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- 1.Arı, Tayyar Arı. (2012a). Uluslararası İlişkilere Giriş, Mkm Yayınları, Bursa.
- 2.Arı, Tayyar Arı. (2012b). Uluslararası İlişkiler Teorileri, Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, Bursa.
- 3.Arı, Tayyar. (2004). Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika, Alfa Yayınları, İstanbul.
- 4.Aydın, Mustafa. (1996). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 51,Sayı 1.
- 5.Gürkaynak, Muharrem, Yalçın, Serhan. (2009). “Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler Cilt 6, Sayı 23, Güz, ss.73-92.
http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-812014040746sandikli_emeklier.pdf (09.01.2017).
- 6.İlbuğa, Dilara.(2013-2014). İdeolojik Bir Araç Olarak Plüralist Söylem Bağlamında ABD Hegemonyası, 21. Yüzyılda Sosyal Bilimler, Sayı 6, Aralık-Ocak-Şubat.
- 7.Özlük, Erdem. (2009). “Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soy Kütüğü”, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl 9, No. 17.
- 8.Sandıklı, Atilla, Emeklier, Bilgehan. (2017). Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim Ve Dönüşüm,
- 9.Wiltse, Evren Çelik. (2014). “Liberalizm, İşbirliği, Kolektif Güvenlik ve Neoliberal Kurumsalcılık”, Evren Balta(ed.), Küresel Siyasete Girişi Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İstanbul: İletişim Yayınları, ss-133-151.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(12)

Doç. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY* ; Yunus GÜLER*
TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜNDE KURT, AT ve KARTAL SEMBOLİZMİ*
WOLF, HORSE AND EAGLE SYMBOLISM IN TURKISH POLITICAL CULTURE

ÖZ

İnsanlar içinde buldukları toplumun, değerlerine, geleneklerine ve göreneklerine uygun bir şekilde yaşamaya çalışmaktadırlar. Siyaset, bu uygunluk neticesinde, bireyin ilgi, bilgi ve algılarına siyasal iletişim yoluyla ulaşmaya çalışmaktadır. Semboller, hayatımızın her aşamasında karşımıza çıkan görsel ve işitsel öğelerden oluşmakta, siyasal etkileşimin ve siyasal iletişimin en önemli propaganda araçlarından biri olmaktadır. Birey, semboller aracılığıyla siyasi duruşunu açıklayabilmektedir.

Bu çalışmada, kurt, at ve kartal gibi Türk siyasal kültüründeki hayvan sembollerinin algılanış biçimleri, kültürel, tarihsel ve mitolojik öğeler ışığında belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, kültür ve sembol ilişkisi, Türk kültürüne özgü biçimleri ile ele alınmıştır

Anahtar Kelimeler: Kültür, Siyaset, Siyasal Sembol, Sembolik Etkileşimcilik, Mitoloji

JEL Kodları: K10, K11.

ABSTRACT

People are trying live properly to values, traditions and customs of their community. Politics, with this property, want to get through to individual interest, perception and knowledge by the way of political communication. Symbols are form from many audio/visual elemets and they are the most important political devices of political communication and interaction. A person can explain the political wiew by the way of symbols.

In this study, like wolf, horse and eagle in Turk Culture we trying determine conception of animals symbols within the frame of cultural, historical and mythological elemets. Hereby in this study, the relationship between cultre and symbols are clarified to be intrinsic to Turkish Culture.

Keywords: Culture, Politics, Political Symbols, Symbolic Interactionism, Mythology.

JEL Codes: K10, K11.

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy-Biga

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans mezun öğrenci

* Bu makale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Doç. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY akademik danışmanlığında Yunus GÜLER tarafından hazırlanan ve kabul edilen “Kültürün Siyasal Simge ve Semboller Üzerine Etkisi: Çanakkale Merkez İlçe Siyasal Partiler Gençlik Kolları Örneği” adlı yüksek lisans tezinden geliştirilerek üretilmiştir.

GİRİŞ

Toplumların siyaset araçlarını, söylemlerini, hedeflerini ve amaçlarını anlayabilmek için öncelikle o topluma ait kültüre vakıf olunmalıdır. Topluma yön veren kültür, bu sayede toplumun siyasetine de sirayet etmektedir. Bir arada yaşayan insanların birbirleriyle uyumu noktasında, yani diğer bir deyişle “toplumsallaşma” sürecinde ele alınan siyasal kültür, toplumun her mekanizmasının beraber algılanmasını sağlamaktadır.

Siyasal semboller, siyasal iletişimin en önemli araçlarından biridirler. Birey, gördüğü ve duyduğu semboller vasıtasıyla, kendisini bağlı hissettiği siyasi yapının içinde yer alabilir. Siyasal sembollerin oluşumunda asıl zemin olan kültürünün iyi anlaşılması gerekmektedir. Tarihsel ve kültürel bir plan çerçevesinde oluşturulan semboller, en azından o dünya görüşüne bağlı bireyler tarafından aidiyete sebep olmaktadır. Semboller bu noktada kaynaklarını, içinde buldukları toplumun kültüründen alırlar. Birey kullandığı siyasal sembol sayesinde, karşı tarafla herhangi bir sözlü etkileşime girmeden siyasal düşüncesini karşısındaki bireye iletebilmektedir.

Türk siyasal kültüründe kullanılan, “kurt”, “at” ve “kartal” gibi hayvansal semboller, ulusal kültürün adeta birer alameti farikası ve yansıması olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Belirtilen hayvansal sembolizm, tarihi ve mitolojik semboller olmaları yanında taşıdıkları siyasal anlamlar itibarıyla ideolojik içerik de kazanmışlardır. Kurucu değer olma hasebiyle bu sembolizm, bazen bir Türk Devletinin bayrağında, bazen Türk parasında bazen bir Türk siyasal partisinin ambleminde karşımıza çıkmaktadır.

1. KÜLTÜR ve SEMBOLLER

Kültür, paylaşılan idealler, değerler ve davranış standartları olup, bireyin eylemlerini gruplar için anlaşılır kılan ortak belirleyicilerdir. İnsanlar ortak bir kültürü paylaştığı için belirli şartlarda diğerlerinin nasıl davranacaklarını ve davranışlara nasıl karşılık verebileceklerini kestirebilirler. (Haviland, 2002, 65) İnsanların içinde yaşadıkları toplumun yönetimiyle ilgili algı, ilgi, bilgi, değer ve eylemleri ile bunları etkileyen maddi ve manevi şartların bütünü olarak tanımlanan siyasal kültür, aynı zamanda bütünsel kültürün siyasal yönleri olarak da ifade edilmektedir. (Özkan, 2004, 160) Ziya Gökalp, “Hars ve Medeniyet” kitabında harsı, milli değerler dizini olarak ifade etmektedir. Halktan olanın, halkın idrak ettiği sanat, edebiyat, ekonomi ve mimari gibi alanların “hars” yani “kültür” olduğunu dile getirmektedir. Medeniyet düşünürüne göre, uluslararası bir birikimdir. (Gökalp, 2004, 15) Kültür, insan hayatında sosyal yoldan etkili olan maddi ve manevi her unsuru içermektedir. Bu anlamda kullanılan kültür, insan mefhumuyla hemen hemen aynı şeydir. Zira Avustralya yerlisinin veya Güney Afrikalının avlanma tarzı, Kuzey Amerika Hintlisinin “tıbbı”, Perikles Atina’sının trajik dram tipi, modern endüstrinin dinamosu birer kültür unsurudur. Çünkü bunlardan her birisi kolektif insan ruhunun bir eseridir. Bu bakımdan her insan grubu, kendisine özgü has bir kültüre sahiptir. (Turhan, 2010, 35-36)

Joseph H. Fichter’e göre kültür bir toplumu diğerinden ayırmak için” bir tür “alameti farika” (marka) dır. Kültür, toplum değerlerini bir bütün haline getirir ve bunları sistematik biçimde taşır. Dayanışmanın en önemli temellerinden birisi olan kültür, sosyal yapının bir kopyasını verirken, sosyal kişiliğin belirip oluşmasında bütün toplumlar bakımından egemen bir faktör olmaktadır. (Dönmezer, 1994, 106)

Sembol (simge), soyut bir kavramın dille göstergeleştirilmesidir. “Sembolizm soyut fikirleri anlatacak bir takım benzerlikler aramaktır (Barışçı anlatmak için güvercin kullanmak gibi).. "Webster'e göre sembol, kendisinden başka bir şeyi, muhakeme, çağrışım, alışkanlık veya tesadüfen temsil eden veya akla getiren bir şeydir; bu iki şey arasında özel bir benzerlik olmayabilir; sembol, devlet ve kilise gibi gözle görülmeyen bir fikir, bir nicelik, bir niteliğin görünen işareti olabilir." Mircea Eliade'ye göre bütün dünya mitolojilerinde yaygın olan temel simgeler de vardır. "Dünyanın merkezinde yer alan bir dağ, bir ağaç veya bir temel direği simgesi yaygındır. Merkez simgeçiliğinin en yaygın çeşidi, evrenin merkezinde bulunan ve üç dünyayı bir eksen gibi tutan kozmik ağaçtır." (Tökel, 2001, 65-66)

2. TÜRK SİYASAL KÜLTÜRÜNDE HAYVAN SEMBOLİZMİ

Türk kültüründe, gerek siyasal, gerek sosyal gerekse ekonomik anlamda hayvansal sembol öğelerine

sıkça rastlanmaktadır. Bozkır kültürüne hâkim olan Türklerin, sembollerinde hayvanları kullanmaları tesadüfi değildir. Meşhur 12 hayvanlı Türk takvimi, hayvanların Türk sembolizasyonu açısından ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Hayvanlara bu denli anlamlar yüklenmesi yalnızca Türklere özgü bir davranış değildir. Asyatik (Çin-Hint) toplumlarda da bu gibi kutsiyetlere rastlanmaktadır. Örneğin, Hitit dönemi silindir mühürlerinde inek, geyik, koç, dağ keçisi, boğa, keçi, kartal, aslan, kaplan, maymun, kuzu, tay, tavşan, balık, yılan ve kuş en bariz motiflerdir. Yine Hitit dönemi kabartmalarında koyun, kaz, ördek, inek, at, eşek, öküz, boğa, keçi ve köpek en çok rastlanan hayvanlardır. Kartal, Hititlerde gök varlığıdır. Çin kaynaklarında da tıpkı Türklerin ki gibi “12 hayvanlı” takvimi kullandığı görülmektedir. Anadolu’da egemenliğin ve gücün sembolü olmuştur.(Alp,1994, 185-186) Tarih boyunca tabiatla içli dışlı olan insanoğlu hayvanların bir takım özelliklerini kendilerinde ve devletlerinde görmelerinden mütevellit bu hayvanları kendilerine sembol olarak kullanmışlardır. “Kurt”, “at” ve “kartal” Türk siyasi hayatında kullanılan belli başlı hayvan sembolleridir.

2.1.Kurt Sembolizmi

“Kurt”, Orta Asya ve İç Asya’da hayvancılık ve avcılıkla geçinen toplumların en çok korktuğu hayvanlardan biri olmuştur. Fizikî kuvvetleri ve yırtıcılıkları nedeni ile doğaüstü güçlerinin olduğu düşünülerek korkuyla karışık bir saygıyla anılırken, gök kaynaklı ve hayvan-ata sembolü olan “kurt” tasvirlerine, Şaman alet ve elbiselerinin üzerinde de rastlanılmaktadır. (Özkartal, 2012, 58) Büyük devletler kurmuş olan Türklerde “kurt”, önemli bir semboldür. “Kurt”, Göktürklerde, tuğlar ile bayrakların tepesinde yer almak sretiyle bir devlet sembolü de olmuştur. (Ögel, 1995, 125) Kurtla ilgili olarak zamanla gelişen “hayvan-ata” kavramı; devlet, hükümdarlık vb. unsurların simgesi de olmuş; gök ve yer unsurlarıyla ilgili çeşitli anlamlar kazanmıştır. Çin kaynakları kurdun egemenlik ve yiğitlikle ilişkisi hakkında bilgiler sunmaktadır. Bir Çin yıllığında “sancaklarının başına altından kurt başı takarlar. Muhafızlarına savaşçılarına fu-li (börü) derler. Çin dilinde anlamı “kurt” demektir. Yani kurttan doğmuşlardır...” denilmektedir. (Çoruhlu, 2011, 68)

Türklerin kendi sembolleri olan kutsal kurda “kök- böri” yani “Gök Kurt” demelerinin de sebebi şudur; Kök, yani gök, göğün maviliği idi. Aslında Türkler göğe Gök-Tengri, yani mavi gök derlerdi. Bugünkü Türkçemizde kullandığımız “gök” sözü, göğün renginden başka bir şey değildi. Gök renk, kutsal göğün olduğu kadar Tanrının da bir sembolü idi. Uygur harfleri ile yazılmış Oğuz-Name’de, Oğuz-Han’a yol gösteren kurttan “Gök tüylü, gök yeveli” kurt diye söz açılmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki Türkler, kurdun maddi varlığından ziyade yelesine ve tüyelerine önem veriyorlardı. Kırgız destanlarında da “Kök Cal” yani “gök yeveli kurt”, en büyük Kırgız kahramanlarına verilen bir unvan idi. “Kurt” sürülerinin başında giden ve onlara yol gösterenler, genel olarak ihtiyar kurtlardı. Bu kurtlar şaşılacak derecede kurnaz, nereden ve ne zaman hücum edecekleri bilinmeyen hayvanlardı. “Kurt” sürüleri bu ihtiyar kurtların irade ve isteğine uymuş birer kukla gibi idiler. Bu sebeple böyle tecrübeli, fakat korkunç kurtlara “Gök yeveli kurt” denmiştir. (Ögel, 2003, 42)

Türk mitolojisinde türeyiş ile ilgili olarak “dişi kurt” olan “Asena” dikkat çekmektedir. Türk mitolojisinde “Asena” önemli bir yere sahip olan efsanevi bir “dişi kurt” tur. Bu kurt ile ilgili olarak “Türeyiş Destanı”nda önemli bilgiler verilmektedir. (Küçük, 2013,123) “Asena”, ilk olarak Göktürkler tarafından ve ardından da Hazarlar tarafından sembol olarak benimsenmiştir. Türk mitolojisine göre Göktürkler, Aşina (A-shih-na) adlı bir aileden türemişlerdir. Sonradan çoğalarak ayrı oymaklar halinde yaşamaya başlamışlardır. Daha sonra Lin adını taşıyan bir ülke tarafından mağlup edilmişlerdir. Mağlubiyetten sonra Göktürkler, soyca yok olmuşlardır. Tamamen öldürülen Göktürkler içinde, yalnızca on yaşında bir çocuk sağ kalmıştır. Lin memleketinin askerleri, çocuğun çok küçük olduğunu görünce, ona acımış ve öldürmemişlerdir. Ancak çocuğun el ve ayaklarını keserek bir bataklığa bırakmışlardır. Bu sırada dişi bir kurt gelmiş çocuğun yanına gelmiş ve onu beslemiştir. Bir süre sonra kurt hamile kalmış ve bir mağaranın içinde on çocuk doğurmuştur. Zamanla bu on çocuk büyümüş ve evlenmiştir. Daha sonra bu çocukların her birinden bir soy türemiştir. Göktürk devletinin kurucularının geldikleri Aşina ailesi de bu on boydan biridir. (Ögel, 2003,88) Uygurların Türeyiş efsanesinde ise kurt, Tanrı’nın tecelli ettiği bir “erkek kurt” olarak anlatılmaktadır.(Azap, 2013, 279)

Bazı kültür tarihi çalışmalarında kurt motifinin Anadolu'da "kutsala haber taşıyan" rolü üzerinde durulduğu dikkati çekmektedir. Kalafat'a göre Çorum Alevi dedesi olan Kurt Baba ile Seyit Baba savaş zamanında Kandil Babaya haber taşıyarak savaşı sürdürmüşlerdir. Böylelikle kurdun üst derecede haberleşme sağlayan rolü korunmaktadır.(Kalafat, 2009, 214) 20 yy. başlarında Türkçülük akımının özellikle İslamiyet öncesi Türk tarihinin mitolojik öğelerinden olan "kurt" figürünü öne çıkardığı görülmektedir. Bazı Türkçü kuruluş, gazete ve dergiler bozkurdu amblemlerinde bir sembol olarak kullanmışlardır. Özellikle Cumhuriyetin ilk döneminde kurt figürü, paraların ve pulların üzerinde yer bulmuştur.(Gülşen, 2013, 6)

2.2.At Sembolizmi

Türklerin hayvanlarla ilgili inançlarını, yaşadıkları göçebe bozkır hayatı ve kültürü şekillendirmiştir. Şamanist gelenekte "at", şamanın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurban hayvanı olarak önem kazanmıştır. Gök Tanrı'nın sembolü de olan "at", Altay Türklerinde Gök Tanrı'ya sunulan en değerli kurban olmuştur. Şamanın göğe çıkmasına imkân veren "at" kanatlı olarak düşünülmüştür. İslamiyet'ten önce "kurgan" denilen Türk mezarlarında öteki dünyada ölüye hizmet etmek üzere gömülmüş at kavrularına rastlanmıştır.(Çatalbaş, 2011, 52)

Atlı Türklerin, ailelerinden sonra, ikinci değerli varlıkları, atlarıdır. Çin kaynakları "Türklerin hayatı atlarına bağlıdır" demektedir. Geç Antik dönemde ve Ortaçağda hükümdarın eski unvanı olan "Aspavati" (atın efendisi) Türk hakanlarına verilmiştir. "At", dini toplantılarda ve saray törenlerinde düzenlenen yarış ve biniciliğin yanı sıra kurban veya adaklık olarak kutsal bir yön kazanmıştır. Kök Türkler, cenazelerinde, atalar tapımı ayinlerinde ve hükümdarın tahta çıkışlarında atlı törenler, ayinler düzenlemiştir. Eski ve Ortaçağ metinlerinde, Türk beylerinin ve Alplerinin atı, onlara her gün eşlik eden bir dost olarak görülmektedir. "At", sahibi öldüğünde de yanında yer almış, onunla gömülmüş ya da yakılmıştır. Kesilmiş ağaçlar üzerinde kabrin başına asılan at, cennete giderken binilecek hayvan olarak tasavvur edilmiştir. Antik dönemde olduğu gibi Ortaçağ ve daha sonrasındaki dönemlerde de "at", hükümdarlık gücünün bir simgesi olmuştur. Selçuklu dönemi saray tasvirlerinde, hükümdar genellikle hazır durumda bekleyen atıyla birlikte, gösterişli kıyafetler içinde tahtında otururken gösterilmiştir. (Özkartal, 2012, 44)

Selçuklu Türklerinden sonra Osmanlı İmparatorluğu döneminde de "at" sosyal, siyasi, ekonomik, sanatsal (minyatürlerde), sportif ve askeri önemini yetirmemiş, daha da geliştirerek gelişimini sürdürmüştür. Ancak Osmanlıların son döneminde at yetiştiriciliğine gereken önem verilmemiştir. Binlerce yıl yabancı ülkelere at ihraç etmiş olan Türkler 1856-1857 de orduları için at ithaline gitmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun at ithal etmesi aynı zamanda devletin de çöküşe gittiğinin bir delili olarak değerlendirilmiştir. Çağdaş tarihçilik olarak değerlendirilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde de "at", devletin kuruluşunda önemli görevler üstlenmiştir. Özellikle askeri başarıların kazanılmasında atın önemi son derecede büyüktür. Savaş yaralıların taşınması, savaş meydanında düşman ile savaşılmaması, atın hızı ve gücünün kullanılması açısından önemlidir. "At" o yılların adeta tankları olarak kabul edilebilir. (Doğan, 2006,82) Ressam ve heykel tıraşların büyük Türk komutanlarını ve hükümdarlarını "at üzerinde" tasvir ettiklerini görmekteyiz.

Türk Siyasal hayatında da "at" figürünün kullanıldığı görülmektedir. İlk olarak Demokrat Parti bu sembolü kullanmıştır. O dönemde "kır at" olarak isimlendirilmiş olan bu sembol, Anadolu halkının refaha huzura doğru koşacağını anlatmaktadır. Demokrat Parti ve Adalet Partisi'nin, sembol olarak "at" kullanmasındaki sebeplerden biri de Anadolu'nun yeniden şahlanmasına karşılık gelmektedir. Belirtilen partilerin ardılı olan Doğru Yol Partisi (DYP) bu sembolü devam ettirmiştir.(Uzman, 2013,2000) "Kır at" sembolünü bugün yalnızca Demokrat Parti kullanmaktadır.

2.3.Kartal Sembolizmi

Türklerin milli simgelerinden olan "kartal", Şamanist uygulamalarda çok yaygın olarak karşımıza çıkar. En yüksek ruhları taşıdığına inanılan bu hayvan, Gök Tanrı'nın timsali olarak ya da şaman ruhunu ifade etmek amacıyla Dünya ağacının tepesinde tasavvur edilmiştir.(Çoruhlu, 2011, 33) Kuşlar, Gök Tanrı'ya yakın olabileme özelliğine sahip hayvanlardır. Kuşlar, göğe yükselme Tanrısal simgeçiliğini ve soyun Tanrı'dan

geldiğini hatırlatır bir sembol üstlenmektedirler. (Önal, 2009, 64)

Türklerin hem düşünce dünyasında hem de sosyal yaşantısında “at”, nasıl vazgeçilmez bir unsur olmuşsa, göklerde de “kartal” aynı özelliklere sahip olmuştur. O çağlarda “Türklerde kartal, kişilerin arkadaşı ve silahı oluyor; aynı zamanda Türk aile ekonomisine de büyük iştirakte bulunuyordu.” Bu sebeplere bağlı olarak “kartal”, Türk topluluklarının hemen hepsinde çok rağbet gören, saygı duyulan ve değer verilen bir kuş olmuştur. “Kuşlar arasında, güçleri ve uçmadaki becerileri bakımından dikkati en fazla çeken yırtıcı kuşlar ve bunlar arasında en ön planda dağların tepesinde, ağaçların en yüksek yerlerinde yaşayan ve kanatlarını gerdiği zaman yeryüzünü kaplayan, Tanrı’nın bir habercisi gibi hareket eden kartalı görüyoruz.” Gök Tanrı ile ilişkilendirilen “kartal” düşüncesinden, Türklerde çok eski bir kartal kültürünün olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmacılara göre, Gök Tanrı’nın sembolü sayılan kartalın kudretli özellikleri, Türk bozkır hayatında zamanla derece derece diğer avcı kuşlara da aktarılmış olmalıdır. (Kafesoğlu, 1980, 21) Şaman kültürünün bir ögesi olarak kartal taklidi, bugün zeybek, bar ve halay gibi halkoyunlarında sürmektedir. Kartalın etrafına yaydığı korku ve ürperti bu oyunlarda estetik tavırlarla tasvir edilmektedir. (Güven, 2014, 285, 300)

Anadolu Selçuklularında kartalın “çift başlı” olarak tasvir edilmesi ve motif olarak kullanılması hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. İlk görüş; Türk sanatındaki simetri tutkusudur. İkinci görüş ise; koruyucu ruhla, egemenlik kuran ruhun birleşerek iki kat güçlü bir varlık oluşturması ve bu oluşan gücün çift başlı kartalla simgeleştirilmesidir. (Çoban, 2015, 61) Çift başlılık da, “yer altı-yer üstü”, “gece-gündüz”, “doğu- batı” şeklinde böyle bir karşıtlığı, bir düalist tasavvuru temsil etmektedir. “Çift başlı kartal”, hükmetme gücünü destekleyen, birleşerek artmış, pekiştirilmiş gücü ve kudreti ifade etmektedir. (Çoruhlu, 2011, 42)

Selçuklu ve Selçuklu sonrası Türkiye’inde, sikkelerde, kalelerin taş duvarlarında, seramik ve ahşap saray kaplarında, Hacı Bektaş Veli’nin mezar taşında olduğu gibi ulvi şahsiyetlerin mezar abidelerinin girişlerinde çift başlı olarak tasvir edilmiştir. (Özkartal, 2012, 46)

SONUÇ

Kültür ve siyaset ilişkisi, siyasal çalışmaların vazgeçilmez konularından olmuştur. Toplumda, siyasete ve siyasal sistemlere olan inancın nasıl oluştuğu ve oluşturulan kurumların toplumla ilişkileri incelendiğinde, karşımıza o toplumun kültürü çıkmaktadır. Siyaset, kültürden beslenerek eylem ve söylemlerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Toplumdan kopuk siyaset tarzı, siyasilerin iktidarı paylaşma noktasında kesintiye uğratacaktır. Siyasetle kültürün bu denli iç içe girmesi, siyasal sembollere de sirayet etmiştir. Birey, kültürel veriler kullanılarak elde edilen siyasal sembolleri algılamakta aslında bütünde bir kültüre de haiz olur. Siyasi semboller, içinde yaşadığımız toplumun birer yansımasıdır. Kişiler bu sembolleri kullanarak, toplumsal arenada kendilerine yer edinmektedir. Bu semboller, mitolojik, tarihsel ve sosyal olaylar neticesinde belirlenerek taşıdıkları anlamları kullanılan partilere de atfedilebilmektedir.

Bu çalışmada, Türk siyasal kültüründe, hayvansal sembolizmin birer ögesi olarak “kurt”, “at” ve “kartal” motifleri, yalnızca mitolojik yönleriyle değil ideolojik yönleriyle de incelemeye konu edilmiştir. Türk tarihinde ve siyaset algılamasında “güç” olgusuna verilen önem belirtilen hayvansal sembolizmde netleşirken, bu sembolizmden hareketle gücün salt fiziki kullanım biçimine değil, “akıl, zeka ve görkem” ile olan ilişkilerine de açıklık getirilmiştir. Dolayısıyla Türk mitolojisinin ve siyasal kültürünün “kurt”, “at” ve “kartal” ile sembolize edilme biçimleri, Türklerin Ortaasya’dan bu yana siyasal varoluşununun dayanaklarını açıklama kaynakları olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

1. **Alp, Sedat.** *Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1994.
2. **Azap, Samet,** “Kurtlar ve Mankurtlar”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S.2-1, 2013.
3. **Çatalbaş, Resul.** “Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din İlişkisi”, *Turan-Sam Dergisi*, 12, Kars- 2011.
4. **Çoban, İbrahim.** “Türk İkonografisinde Kartal Motifi ve Çağdaş Türk Resmine Yansımaları”, *İdil*

dergisi, 4,16, Ankara- 2015.

5. **Çoruhlu, Yaşar.** *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalıcı Yayınları, İstanbul- 2011.
6. **Doğan, Orhan.** Bozkır Kavimlerinin Kültür ve Mitolojisinde At (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara-2006.
7. **Dönmezer, Sulhi.** *Toplumbilim*, Beta Yayınları, İstanbul- 1994.
8. **Gökalp, Ziya.** *Hars ve Medeniyet*, Toker Yayınları, İstanbul 2004.
9. **Gülşen, Hacer.** “Kurt Motifi Üzerine Bir İnceleme”, *Akademik Bakış Dergisi*,S.39, Kasım Aralık 2013, Celalabat.
10. **Güven, Merdan.** “Türk Halk Oyunlarında Kartal Figürü”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 51, Erzurum-2014.
11. **Haviland, William A.** *Kültürel Antropoloji*, (Çev. Hüsamettin İnanç), Kaknüs Yayınları, İstanbul-2002.
12. **Kafesoğlu, İbrahim.** Eski Türk Dini, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1980.
13. **Kalafat, Yaşar.** “Yaşayan Eski Türk İnaçları İtibariyle Türk Mitolojisi ve Prof.Dr.Bahaeddin Ögel”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.2-8,Yaz 2009.
14. **Küçük, Mehmet Alparslan.** “Geleneksel Türk Dinindeki ‘Ana / Dişil Ruhlara’ Mitolojik Açıdan Bakış”, *Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, Nisan 2013.
15. **Ögel, Bahaeddin.** *Türk Mitolojisi*, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1995.
16. **Ögel, Bahaeddin.** *Türk Mitolojisi*, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara- 2003.
17. **Önal, Mehmet Naci.** “Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri:Tansıral Simgencilik”, *Milli Folklor*, S.84, 2009.
18. **Özkan, Abdullah.** *Siyasal İletişim*, Nesil Yayınları, İstanbul- 2004.
19. **Özkartal, Mehmet** “Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış”, *Milli Folklor Dergisi*, 94, Adana-2012.
20. **Tökel, Dursun Ali.** “Sanat ve Edebiyatın Kaynağı Olarak Mitler”, *Bilig*, 6 Ankara- 2001.
21. **Turhan, Mümtaz.** *Kültür Değişmeleri*, Çamlıca Yayınları, İstanbul- 2010.
22. **Uzman, Nasrullah.** “İktidardan Muhalefete M. Fuad Köprülü’nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966)”, *Akademik Bakış Dergisi*, 7, 3, İstanbul- 2013.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(13)

Mircavid HƏSƏNOV Ağakərim oğlu⁶⁴

ÜNİVERSİTELERDƏ BİZNES-İNKUBATORLARIN İNNOVATİV İNKİŞAF STRATEGİYASI *THE STRATEGY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE BUSINESS INCUBATORS IN UNIVERSITIES*

ÜNİVERSİTELERDE BİZNES-İNKUBATORLARIN YENİLİKÇİ KALKINMA STRATEJİSİ

XÜLASƏ

Universitetlərdə biznes-inkubatorların fəaliyyətində strateji istiqamətlərin müəyyən edilməsi, bundan əlavə strategiyanın seçilməsindən irəli gələn vəzifələrin araşdırılması, strateji innovasiya proqramları səmərəli təşkil amilləri tədqiqat obyektinin əsasını təşkil edir. Tədqiqat işində beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq biznes-inkubatorlardakı yeni yaranmaqda olan startapların innovativ strategiyalarının işlənilib hazırlanma mexanizmini təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi universitetlərinə biznesin “yetişdirilməsi” strategiyasının tətbiqi əsas götürülmüşdür.

Açar Sözlər: Universitetlərdə biznes inkubatorlar, startap, stratejiya, ideya, innovasiya.

ABSTRACT

The major goal of the research is the determination of strategic directions within the framework of activities of business incubators in universities, further, study of the tasks, arising from the strategy selection, strategic innovation programs, factors of efficient organization. The working out mechanism of innovative strategies of emerging startups in business incubators was analyzed within the framework of the research, on the base of international practice.

The application of the business “cultivation” strategy in universities was taken as a basis as the scientific innovation of the research.

Keywords: business incubators in universities, startup, strategy, idea, innovation.

ÖZ

Universitetlərdə biznes-inkubatorların fəaliyyətində stratejik yönərin belirlənməsi, ayrıca stratejinin seçilməsindən doğan vəzifələrin araşdırılması, stratejik yenilik proqramları verimli organize faktorları tədqiqat təsisinin temelini oluşturuyor. Araştırma çalışmalarında uluslararası tecrübeye dayanarak biznes-inkubatorlardakı yeni oluşmakta olan startapların yenilikçi stratejilerinin geliştirme mekanizmasını analiz edilmiştir.

Araştırmanın bilimsel yeniliği üniversitelerinde işin "yetiştirilmesi" stratejisinin uygulanması esas alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Üniversitelerde biznes-inkubatorlar, startap, strateji, fikir, yenilik.

⁶⁴ Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti; mirjavid.hasanov@unec.edu.az; Bakü/AZERBAIJAN.

Biznes-inkubator – ideyanın işlənilib hazırlanmasından tutmuş kommersiyalaşdırılmasına qədər inkişafın bütün mərhələlərində, startapların dəstəklənməsi fəaliyyətilə məşğul olan təşkilatdır.

Biznes-inkubator fenomeninin tarixi yarım əsrdən çoxdur. Ölkəmizdə inkubatorların sayı beynəlxalq miqyasla müqayisədə yetərli olmasa da, biznes ideyalarını tez bir zamanda reallaşdırmaq imkanının olması artıq bir uğurdur.

Son illər ölkəmizdə qəbul olunmuş inkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq təhsil sektorunda da yeni istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir. Belə ki, biznes-inkubatorlar bilik və texnologiyaların kommersiyalaşdırılmasının universitetlərdə yaradılan sistem kimi baxılması üzrə ümumi yanaşma hesab olunur. Elmi-tədqiqat fəaliyyətinin nəticələrini - əlavə gəlir şirkətlərini bazara çıxarmaq üçün universitet əməkdaşlarının müəllif və patent hüququ məsələlərini sivil yolla həll edərək kiçik innovasiya müəssisələri böyük əhəmiyyət kəsb edir, belə şirkətlərin fəaliyyətindən gəlir əldə etməkdə maraqlı olan universitet isə ilkin mərhələlərdə biznes-inkubator vasitəsilə əlverişli şərait yaradır. Ancaq biznes-inkubatorlaşdırma prosesinin belə anlaşılmasının geniş yayılmasına baxmayaraq, biznes-inkubatorun səmərəliliyi məsələsi effektiv biznes-inkubatorun necə olmalı olmasına dair ümumi qəbul olunmuş nəzəri və təcrübi yanaşmalar bu sahə üzrə strategiyaların işlənilib hazırlanmasına geniş imkanlar yaradır.

Tələbə biznes-inkubatorlarının əsas məqsədi, hazırlıq, qablaşdırma və təşviq mərhələləri də daxil olmaqla, innovasiyalı və sahibkar ideyalarının kommersiyalaşdırılması prosesinin təşkilidir.⁶⁵ Bu ideyaların müəllifi tələbələr, aspirantlar, həmçinin ali təhsil müəssisəsinin gənc alim və mütəxəssisləri ola bilər. Tələbə biznes-inkubatorlarının yaradılması klassik universitetin sahibkar universitetə çevrilməsinin, eləcə də “biliklər üçbucağı”nın praktikada təcəssümünün zəruri və qanunauyğun nəticəsidir. Ali təhsil müəssisələri ixtisaslı kadrlara olan ənənəvi tələbin ödənilməsi cəhdlərini aparıcı innovasiya müəssisələrinin tələblərilə əvəz etməyə can atmalıdırlar. Bu məqsədlə, təkcə təhsil alan tələbələrin baza səriştələrini deyil, həm də sahibkar, praktiki bacarıqlarını inkişaf etdirmək zəruridir. İdeyanın aydınlığı və sadəliyinə baxmayaraq, tələbə biznes-inkubatoruna oxşar strukturun yaradılması mürəkkəb praktiki vəzifədir. Tələbə biznes-inkubatoru, bir tərəfdən innovasiya iqlimi forma-laşdırmalı, tələbələrə oyun və yaradıcı təşəbbüskarlığa həvəsləndirməli, digər tərəfdənsə, fəaliyyətə yeni başlayan startap şirkətləri üçün səmərəli biznes prosesləri yaratmalı, yəni biznesin idarə edilməsinin peşəkar və mürəkkəb təcrübi vəzifələrini həll etməlidir.

Universitetlərdə biznes inkubatorların perspektiv imkanları strategiyada istiqamət şəkildə yer alır. İlk öncə fərzi yaradılmış strategiya gələcək imkanlar haqqında düşüncələrin sistemləşməsidir. Burada strateji təfəkkür odluqca güclü silahdır, hətta lazer şüasıdır. Ümumən ona azadlıq verildikdə bütün sərhədləri aşaraq, insanların yeni imkanlar yarada biləcəyi, müstəqil surətdə rəqabət aparacağı və dünyada istehsal olunan məhsulların ən yaxşılarını istehlak edə biləcəyi vahid iqtisadi məkan formalaşdırır.

Strategiyanın işlənilib hazırlanmasının məqsədi – biznes-inkubatorada fəaliyyət göstərən startapların rəqabət üstünlükləri bəxş edəcək, konkret hərəkətləri forma-laşdıraraq təklif etmək, bununla da riski azaltmaq və inkişafın səmərəliliyini yük-səltməkdir.

Strategiyanın müəyyən edilməsi aşağıdakı vəzifələri həll etməyə imkan verir:

1. Ümumi məqsədlərə nail olmaq üçün yeni startap potensialını, imkanlarını və ehtiyatlarını qiymətləndirmək.
2. Dəyişmiş şəraitə və meydana gəlmiş situasiyalara uyğunlaşmağa yönəldilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsini tələb edən xarici amilləri müəyyən etmək.
3. Qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq üçün optimal variantlar işləyib hazırlamaq, stratejiyanı konkret hərəkətlər proqramı olaraq müəyyənləşdirmək.

Strateji istiqamətlərin işlənilib hazırlanması prosesində aşağıdakılar baş verir:

- yeni yaranmaqda olan təşkilatın bütövlükdə inkişaf konsepsiyasının xətti idarəetmə aparatı ilə müzakirə edərək razılaşdırmaq yolu ilə strateji təfəkkürün formalaşdırılması.
- yeni inkişaf strategiyalarının tövsiyələri, yeni növ xidmətlərin göstərilməsi.
- məqsədlər layihəsinin formalaşdırılması, uzunmüddətli planlaşdırma üçün direktivlərin hazırlanması, həmçinin strateji planların işlənilib hazırlanması və onların icrası üzərində nəzarət.

⁶⁵ Экономика и финансы, Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2014, №1(2), с. 326

Strateji istiqamətlərin işlənilib hazırlanmasına başlamazdan əvvəl, rezident rəhbər tərəfindən anketin doldurulması vasitəsilə bu istiqamətlərin məqsədyönlülüyünü müəyyənləşdirmək vacibdir.

Anketləşdirmə – məzmunca ardıcıl düzülmiş sual və ifadələr siyahısına respondentlərdən təkbətək və ya anketçinin iştirakı ilə cavab alınmasını nəzərdə tutan müəyyən plan üzrə keçirilən yazılı sorğudur.

Anket – sərt fiksasiya olunmuş sıralama və struktura malik olan sorğu vərəqi şəklində təqdim edilən məzmunca ardıcıl düzülmiş sual və ifadələr siyahısıdır.

Sorğuda iştirak edənlər ən azı 10 dəfə “hə” cavabı verdiyi təqdirdə, vaxt itirmədən strateji planlaşdırmaya başlamaq lazımdır. Əks halda daha ürəkaçan məqamı gözləmək lazımdır, yoxsa çoxsaylı çətinliklərlə qarşılaşmaq ehtimalı yüksəkdir.

Biznes-inkubatorlarda strateji istiqamətlərinin işlənilib hazırlanması məqsədilə startapın aşağıdakı mərhələləri tədqim etməlidirlər:

- startapın ümumi xarakteristikası vermək;
- startapın daxili mühitini müəyyənləşdirmək, obyektiv qiymətləndirmə vermək;
- Mühit-iqlim sxemi əsasında startapın daxili və xarici təsirlərini müəyyənləndirmək və qiymətləndirmək;
- startapın mövqeyini SWOT-təhlili metodu ilə qiymətləndirmək (təşkilatı əhatə edən mühitin diaqnostik təhlili), startapın müəyyən miqyasa çapdıqdan sonra texnoparka keçid yeni inkişaf planının işlənilib hazırlanması.

İlk mərhələdə startapın missiya və məqsədlərini formalaşdırmaq, fəaliyyətin bütün istiqamətlərini, hər bir istiqamət üzrə məqsədli bazarları və təşkilatın bu bazarlarda yerini müəyyən etmək lazımdır.

Missiya startapın mövcudluğu üçün üçün məqsəddir. Missiya kompleks məqsəd olmaqla özündə startapın fəaliyyətinin həm daxili, həm də xarici istiqamətlərini birləşdirir, bununla da müəssisənin nail olmalı olduğu müvəffəqiyyətin mahiyyətini ifadə edir.

Biznes-inkubatorların strategiyasının işlənilib hazırlanması zamanı maraqlı tərəflərin mənafeləri heç də həmişə üst-üstə düşmədiyini nəzərə almaq lazımdır. Zənnimcə, iştirakçıların və digər tərəfdaşların maraqlarını əks etdirən selektiv göstəriciləri aşağıdakı qruplara bölmək olar:

- biznes-inkubatorların inkişaf göstəriciləri;
- rezidentlərin inkişaf göstəriciləri;
- biznes-inkubatorun fəaliyyətinin rezidentlərin inkişafına təsiri göstəriciləri.

Qloballaşmanın inkişafı biznes inkubatorun yeni, qat-qat daha yüksək səviyyəli idarə edilmə imkanlarını tələb edir. Həmin səviyyəyə nail olmaq strateji şəkildə düşünmək və proqnoz vermək bacarığı olduqda mürəkkəbdir. Bu o deməkdir ki, qeyri-şablon şəraitlərdə, israrlıq və gərgin səylər göstərməklə araşdırmağı, təhlil etməyi və yaratmağı bacarmaq lazımdır. Strateji mütəfəkkir ilk növbədə, situasiyanın hər bir elementinin fərdi xüsusiyyətlərini, bu elementləri özünə sərfəli olan qaydada yenidən inteqrasiya etmək məqsədilə dəqiq şəkildə anlamağa can atır və yalnız sonra bütün insan resursları potensialını istifadə edir.

Müasir şəraitdə innovasiya fəaliyyətinin tənzimlənməsində kompleks həll metodlarından biri biznes-inkubatorların yaradılması və idarə edilməsidir. İnnovasiya proseslərinin tənzimlənməsi strategiyasının aspektlərini müəyyən edən zaman, innovasiyaların əhəmiyyətinin üzə çıxarılması vacib məqamdır. İnnovasiya dedikdə, yeni növ məhsulların, texnologiyaların işlənilib hazırlanmasına, yaradılmasına və yayılmasına, yeni təşkilati formaların tətbiqinə yönəldilmiş yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi mənasını ifadə edən yenilik başa düşülür.

Universitetlərdə innovasiya prosesləri təlim texnologiyalarından, təhsilin məzmununun yeniləşdirilməsi üsulları və metodlarından istifadə fəaliyyətidir.⁶⁶ İnnovasiya prosesi sözügedən sahədə fəaliyyət əmtəə və xidmətlərin istehsalı prosesində yeniliklərin mənimsənilməsilə, bu prosesə köməkliklə və idarə edilməsilə əlaqəli bir proses, həmçinin innovasiya prosesinin özünə xidmət göstərilməsi elmi, təcrübi-

⁶⁶ Təhsilin idarə olunmasının əsasları, O.H.Rzayev, S.M.Məmmədov, Ş.N.İsmayılov, Bakı 2010, Səh. 310

konstruktor və innovasiya fəaliyyəti kimi təqdim olunur⁶⁷. Başqa sözlə, istehsal və kommertiya fəaliyyəti vasitəsilə elmi-texniki prosesin reallaşdırılmasıdır.

Biznes inkubatorlar bir yeniliyin, mücərrədliyin varlığa, reallığa çevrildiyi xətti funksional idarəetməni təcəssüm edir. İnnovasiya strategiyasını, ardıcıl və tam şəkildə reallaşacağı təqdirdə uzunmüddətli uğuru təmin edəcək doktrinanın axtarış, formalaşma və inkişaf sistemi kimi, keçmişdə baş verənlərə diqqəti cəmləmədən gələcəyin qeyri-müəyyən, nizamsız şəraitində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmaqda yol göstərən innovasiya strategiyası kimi qurmaq zəruridir. Əgər strategiya, keçmişlə gələcəyin astanasında durmaq prinsipi etibarilə yeni imkanlarının düzümünün formalaşdırmağa müvəffəq olsa, onun yeni addımı həlledici amil olacaqdır.

Belə desək, inkubator innovativ xarakterə malik olan “yetişdirmə” strategiyasını dəstəkləyir. Haytek sferasında fransız sahibkar Erve Lebre startaplar haqqında deyir: “Startapların təhlükəli tərəfdarları var.”⁶⁸ Startapların Avropa modelini işləyib hazırlamaq istəyən həmin bu adamlar elm parkları, inkubatorlar tikir, grantlar bölgüsü ilə məşğul olur, dövlət sərmayələri və ya innovasiya fondları təşkil edirlər.

“Yetiştirilmə” strategiyasının ümumi cəhətlərini əlavə gəlir şirkətlərinin və startapların inkişaf etdirilməsi üçün universitetin və ali məktəbin elm mühitinin resurslarının yığılması və istifadəsinə, biznes-ideyalara imkan daxilində köməklik və dəstəyə, bürokratik prosedurlara zərərli qərarların vaxtında və çevik qəbuluna hazırlığa istiqamətlik kimi səciyyələndirmək olar. Həmin şirkətlər universitet daxilində ayrı-ayrı tələbələr və elmi işçilər, yaxud bütöv alt-bölmələr və laboratoriyalar tərəfindən yaradıla bilər. Erve Lebre diqqəti Stenford universiteti və innovasiya texnologiyaları Laboratoriyası misalında cəmləşdirərək biznesin “yetiştirilməsi” strategiyasının bir sıra mühüm tərkib hissələrini ayırır. Lakin bu zaman belə strategiyanın formalaşdırılması, yəni həm startapların, həm də əlavə gəlir şirkətlərinin olması, miqrant alimlərin qəbulu, yaxşı əlaqələri olan professorlar, tələbələrin potensialı, şəxsi əlaqələrin əhəmiyyəti və s. kimi amillər diqqətdən kənar qalır.

Ölkəmizin universitetlərində biznesin “yetiştirilməsi” strategiyasının tətbiqi hələ ki, çox az sayda nümunələrdə özünü biruzə verməklə, tələbə biznes-inkubatorları, biznes-klubları, xüsusi kurslar, fakultativlər və digər proqramların elmi-tədris baxımdan qarşılıqlı fəaliyyəti prosesinin düzgün qurulması ilə əlaqədardır. Biznesin “yetiştirilməsi” strategiyasının gələcəkdə işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi elmi innovasiya sistemlərinin real formalaşması və ölkə iqtisadiyyatının innovasiya “mühərrik”inin işə salınması istiqamətində perspektivli addım olaraq görünür.

Keniçi Omae öz “Strateq təfəkkürü” kitabında bu mexanizmi, üç əsas oyunçunun: şirkətin özü, müştərilər (istehlakçılar) və rəqiblərin daxil olduğu strateji üçbucaq şəklində təsvir edir.⁶⁹ Strateji üçbucağın bütün küncələrini nəzərə almağa və qeyri-adi ideyalar tapmağa qadir olan dərin strateji zəkanın tətbiqi prosesi uğurlu strategiyanın əsasıdır. Bu, istehlakçıların istədikləri şeyi onlara vaxtında vermək və bunu rəqiblərdən daha yaxşı şəkildə etmək bacarığıdır. Beləliklə, innovasiya fəaliyyəti rəqabət mübarizəsində firmalara sağ qalmaqda kömək edir. Qeyd etmək lazımdır ki, məhz belə innovasiyalarda mövcud olan yaradıcı element, bu innovasiyaları ərsəyə gətirən şüurun israrlılığı və iradəsi sayəsində bu innovasiya strategiyaları yüksək səviyyədə rəqabət qabiliyyətli olur.

Biznes-inkubatorlarda innovasiyalı inkişafın formalaşdırılmasına dair innovasiya siyasətinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün elmi və təşkilati-texniki baxımdan kompleks tədbirlər yerinə yetirilməlidir. Bu tədbirlərə, əsasən aşağıdakılar aid edilir:

- İnnovasiyalı inkişafın formalaşdırılması çərçivəsində uzunmüddətli strateji məqsədləri və bu məqsədlərə nail olmaq üçün vəsaitləri müəyyən etməklə, regionda innovasiya fəaliyyətinin və innovasiya infrastrukturunun inkişaf strategiyasının işlənilib hazırlanması;

⁶⁷ Инновационный менеджмент в малом бизнесе (Монография), И. Я. Лужинский, М. П. Переверзев, Тула Издательство ТГПУ им. Л. Н. Толстого 1998, səh. 26

⁶⁸ Лебре, Э. Стартапы. Чему мы еще можем поучиться у Кремниевой долины.– М. : ММС «Корпоратив nəşrlər», 2010. – 216 səh.

⁶⁹ http://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnaya-strategiya-razvitiya-i-upravleniya-biznes-inkubatorami

- Kompleks inkişafının innovasiya proqramının işlənilib hazırlanması. Bu proqram, innovasiyalı inkişafın məqsədlərinə nail olunmasına yönələn tədbirlər məcmusunu resurslar, icraçılar və müddətlər üzrə göstərən ünvanlı sənəd olmalıdır.

- İnkubatorun fəaliyyətinin, iqtisadi və sosial əhəmiyyətli müvafiq normativ aktların qəbulu və həyata keçirilməsi, həmçinin bu orqanların sözügedən proqramın təşkilati və informasiya təminatının reallaşdırılması üzrə praktiki təşkili.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Экономика и финансы, Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2014, №1(2), с. 326
2. Təhsilin idarə olunmasının əsasları, O.N.Rzayev, S.M.Məmmədov, Ş.N.İsmayılov, Bakı 2010
3. Инновационный менеджмент в малом бизнесе (Монография), И. Я. Лужинский, М. П. Переверзев, Тула Издательство ТГПУ им. Л. Н. Толстого 1998
4. Лебре, Э. Стартапы. Чему мы еще можем поучиться у Кремниевой долины.– М. : ММС «Корпоратив nəşrlər», 2010
5. cyberleninka.ru

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(14)

Arş. Gör. Ersin SAVAŞ**; Yrd. Doç.Dr. Vahit CELAL**

İSLAM DÜNYASINDA FELSEFİ HAREKETLER**

PHILOSOPHY MOVEMENTS IN ISLAMIC WORLD

ÖZ

İslam felsefesi, İslam dünyasındaki fikir hareketlerinin toplamı olarak nitelendirilebilir. Bu sebeple İslam felsefesi, İslam dininin felsefi inşası olarak görülmemelidir. İslam felsefesine, İslam dünyasındaki felsefe olarak bakmak daha doğru olacaktır. Bu makalede, İslam dünyasında gelişen üç felsefi hareket üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Ebu Bekir Zekeriya Razi ve İbn Ravendi'nin içinde bulunduğu maddiyun olarak anılan felsefi hareket bunların ilkidir. İkincisi; Farabi, İbn Sina, İbn Bacce ve İbn Rüşd'un bulunduğu rasyonalist felsefe hareketidir. Üçüncüsü ise İşraki olarak tanımlanan Sühreverdi'nin bulunduğu İşari felsefe hareketidir. Bunlardan başka tekil olarak; Kindi, Gazali ve İbn Haldun'un üzerinde de durulmuştur.

Bu makalede, veri toplama tekniği olarak doküman analizi kullanılmıştır. Çalışmada, İslam felsefesinin diğer kültürle temas ederek kendi bünyesindeki birikimle beraber eklektik bir yapıya ulaştığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Felsefe, İslam düşüncesi.

ABSTRACT

Islamic philosophy can be described as the sum of the ideas of the Islamic world. For this reason Islamic philosophy should not be seen as a philosophical construction of Islamic religion. It would be more appropriate view Islamic philosophy as a philosophy in the Islamic world. In this article, three philosophical movements in the Islamic world have been studied. Maddiyun is the first of these movements involving Ebu Bekir Zakariya Razi and Ibn Ravendi. The next one is the rationalist philosophical movement embracing Farabi, Ibn Sina, Ibn Bacce and Ibn Rüşd. The third is the Isari philosophy movement in which Sühreverdi is defined as Isari. Except for the scholars mentioned so far, Kindi, Ghazali and Ibn Khaldun have also been tackled.

In this article, document analysis has been used as the data collection technique. In the study, it has been concluded that Islamic philosophy has come into contact with other cultures and reached an eclectic structure with the accumulation in its own world.

Keywords: Islam, Philosophy, Thought of Islam.

** Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, esavas@agri.edu.tr; Ağrı/TÜRKİYE.

** vcelal@bartın.edu.tr; Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi; Bartın/TÜRKİYE.

** Bu makale, "Felsefe Öncesi İslam Dünyası" adlı seminer çalışmasından üretilmiştir.

GİRİŞ

İslam felsefesi, İslam kültürünün yayıldığı bölgelerdeki felsefi hareketler olarak okunabilir. Bu bağlamda İslam felsefesi, İslam dininin felsefesini yapmak değildir. Zaten bu mümkün de değildir. İlahi bir kaynaktan gelmiş olan İslam dinini, beşeri bir hadise olan felsefeyle kurmak olanaksızdır. Dolayısıyla İslam felsefesi tabiri çokça yapılan bir hata olarak İslam dininin felsefi olarak inşa edilmesi olarak anlaşılmamalıdır. (Karaman, 2010, s. 32-38) Bu tabir İslam dininin tesiriyle ortaya çıkan felsefe başka bir deyimle İslami motifler taşıyan bir felsefe külliyyatı olarak anlaşılmalıdır. (Olguner, 1990, s. 189-190) Makalede bu felsefi külliyyatı oluşturan genel felsefi hareketlerden bahsedilecektir.

İslam Dünyasında Felsefi Hareketler

Hz. Peygamber'in (SAV) vefatıyla başlayan süreçte İslam dünyasında birçok fikir ayrılığı meydana geldi. Bunların büyük bir kısmı sadece fikri birer ayrılık olarak neticelenirken azınlıkta kalan bir kısım görüş farklılıkları ise savaşlarla neticelendi. Bu savaşların sonucunda ölen Müslümanlar, öldüren Müslümanlar İslam dininin temel prensiplerinin neresinde duruyorlardı? Bu ve benzeri sorular neticesinde birçok dini fikir gurubu oluştu. Bunlar elbette ki belli birer yöntem bilim neticesinde fikir üretiyorlardı. Bu fikir faaliyetleri zaten bizzat felsefe demektir. Fakat bundan başka Emeviler döneminde daha çok tıp ve kimya ile ilgili olsa da başlayan tercüme faaliyeti ve Abbasi halifelerinden Memun döneminde Beytü'l Hikme'nin kuruluşuyla zirve yapan bu tercüme faaliyetleri neticesinde İslam dünyası kadim Yunan felsefesiyle tanıştı. Bu felsefe, İslam dünyasında zaten var olan ayrılıkları, fikir çeşitliliğini arttırdı. Müslüman bilginler artık Aristoteles mantığını kullanıp fikir üretmeye başladılar. (Duman, 2010, s. 193-194) Başka bir açıdan da, İslam dünyasına giren ve kimilerince zararlı olarak addedilen bu Yunan mantığı ve düşünce sistemi yine birilerince İslam'a Aristoteles mantığıyla saldırıyordu. (Sırma, 1993, s. 32-35) Dolayısıyla İslam'ı müdafaa etmek için bu mantığı öğrenip ona göre cevap vermek gerekiyordu. İslam dünyasında felsefi hareketin başlangıcı savunma refleksi olarak nitelendirilebilir. 8. yüzyılda Kindi ile başlayan ve 12. yüzyıllarda adeta zirveye ulaşan İslam felsefesi Rönesans ve Reform hareketlerini etkilemiştir. Bu bağlamda İslam felsefesi, Ortaçağ Avrupası ile Aydınlanmacı Avrupa arasında bir köprü vazifesi görmüştür. (Kayaoğlu, 1987, s. 216) Dolayısıyla düşünce tarihi açısından son derece kritik bir dönemdir.

İslam dini, körü körüne inanıp, neye iman ettiğini bilmeyen bir inanışa asla cevaz vermez. Çünkü bu iman, en küçük bir şüphede yok olacaktır. Bu bağlamda İslam, müntesiplerinden sağlam bir iman bekler ki İslam terminolojisinde bunun adı *Tahkiki İman*' dır. Bu husus İslam dünyasında felsefenin zemin bulmasına fırsat vermiştir. Yani felsefenin İslam dünyasında yer bulmasının ilk muharriki bizzat İslam dininin iç dinamikleridir. Başka bir ifadeyle İslam'ın temel iki kaynağı olan Kuran ve sünnetin akli hadiseleri tervec etmesidir. Örneğin "*Ey basiret sahipleri, ibret alın!*" (DİB, 2009, s. 544) ayeti ve yine Hz. Peygamber'in (SAV) "*Bir saat düşünmek altmış senelik ibadetten daha hayırlıdır.*" (Suyuti, 2006, s. 365) hadisi hep akli faaliyetleri teşvik eden unsurlar olarak göze çarpmaktadır.

Felsefe, *belli bir konuda akli bir araştırma* (Bolay, 1981, s. 110) olarak nitelendirildiğinden, İslam Dini ile felsefe çatışmamaktadır.

İslam felsefesi, Yunan felsefesinin bir tekrarı (De Boer, 2004, s. 49-51) değildir. İslam felsefesi, ortaya çıktığı muhit itibarıyla Mezopotamya'dan Süryani- Hıristiyan unsurların fikirlerini dolayısıyla etkilerini kendinde bir miras olarak buldu. Ayrıca kadim İran dinleri olan; Zerdüştlük, Manihaizm, Mecusilik ve yine Suriye- Irak bölgesinden tevarüs ettiği Sabilik düşüncesi neticesinde belli bir kültürel birikimi kendi bünyesinde topladı. Buna ilaveten tercüme faaliyetleri ve fethedilen topraklardaki medreselerdeki eğitim öğretim faaliyetleri gibi etkenlerle de kadim Yunan düşüncesiyle tanıştı. Tüm bu faktörlerin teşvikiyle İslam felsefesi, daha önce hiçbir kültür müktesebatında rastlanılmayan bir özellikle Eski Doğu düşüncesiyle, Eski Yunan düşünce sistemini kendi bünyesinde topladı. (Kutluer, 2009, s. 29-41) İşte tam bu noktada İslam dininin bizzat orijinal prensipleri bu *eklektik* düşünce yapısına son şeklini verdi ve böylelikle İslam felsefesi, düşünce tarihindeki yerini almış oldu.

Dünya üzerinde hiçbir düşünce yoktur ki başka yerlerden etkilenmeden, diğer düşüncelerden mücerret halde bulunsun. İslam felsefesi de önceki felsefi müktesebatı tevarüs etmiş fakat bununla yetinmeyip kendi

yorumunu da katarak özgün bir ürün vermiştir. Örneğin, Farabi, kendisinden çokça etkilendiği, kitabını yüz defa okuduğu hatta o dönemde yaşasa talebesi olmak istediği (Şahin, 2000, s. 85) Aristoteles'i statik Tanrı anlayışından dolayı ve "O, her an yeni bir ilahi tasarruftadır." (DİB, 2009, s. 531) ayetinden hareketle tenkit etmiştir. Bu bağlam da felsefenin "yığılarak ilerleme" metoduna paralel olarak İslam felsefesi yabancı kaynaklardan etkilenmiş fakat özgün eserler ve fikirler de ortaya koyabilmiştir. Dolayısıyla İslam felsefesini, Yunan felsefesinin bir tekrarı olarak değerlendirmek felsefi geleneği inkardan başka bir şey değildir.

İslam felsefesi geleneğinde karşımıza üç farklı yaklaşım çıkmaktadır. Bunlardan ilki Ebubekir Zekeriya er-Razi'nin başını çektiği *maddiyyun* olarak nitelendirilen yaklaşımdır. Daha sonra İbn Ravendi ile de takviye edilen bu düşünce ekolü tamamen *materyalist* bir anlayışta. Oldukça tepki çeken görüşler serdeden bu gruba göre akıl tek rehber olmalıdır. Maddi gerçeklik dışında bir gerçeklik kabul edilmeyen bu yaklaşımda Razi dışında bir yaratıcıya inanan yoktur. Razi de Tanrı'yı yaratıcıdan ziyade tıpkı Aristoteles gibi "ilk muharrik" yani ilk hareket ettiren, şekil veren ardından kainata koyduğu kurallara bir daha karışmayan koyu determinist bir şekilde tasvir eden bir anlayışa sahiptir. (Şahin, 2000, s. 65-71) Tercüme faaliyetlerinin faal ismi İbnü'l Mukaffa da bu zümre içinde telakki edilmiştir. Yine Zekeriya Razi dinleri, dünyaya mutluluk getirmek için gelen fakat dünyanın huzuru bozan ve daima savaş çıkaran kurumlar olarak görürken İbn Ravendi de peygamberleri şarlatan olarak niteler. Bu düşünce "zenadika" olarak nitelendirilmiştir. (Şahin, 2000, s. 65-69)

Diğer bir yaklaşım ise Farabi ile başlayan ve "İslam Rasyonalistleri" olarak tanımlanan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma; Farabi, İbn Sina, İbn Bacce ve İbn Rüşd dahil edilebilir. Bu filozoflar İslam'ın akılla ispat edilebileceğini ve aklın bilgi edinmede nakilden önce geleceğini savunmuşlardır. (Fahri, 1992, s. 103-119) Onlar da bu fikirlerinden dolayı son derece ciddi tenkitlerle yüz yüze kalmışlardır.

Diğer bir yaklaşım Şihabüddin es-Sühreverdi'nin başını çektiği "İşraki" ekoldür. Bu görüşe göre insan bilgiye "keş/ ve ilham" yoluyla ulaşabilir. Yani doğrudan doğruya ilahi kaynaktan insana bilgi akışı vasıtasıyla kişi bilgi sahibi olabilir. (Corbin, 2000, s. 75-78) Delil olarak da şu hadis getirilir: "Kim bildikleri ile amel ederse Allah Teala onu, yapmadıklarının ilmine varis kılar." (Acluni, 1351 s. 265) Sühreverdi de fikirleri sebebiyle idam edilmiş dolayısıyla da "el Maktül" sıfatını almıştır. (Şahin, 2000, s. 116)

Bu yaklaşımlardan başka bağımsız olarak incelenecek İslam düşünürleri de vardır. İlk İslam filozofu olarak nitelendirilen Ebu Yusuf Yakub bin İshak el-Kindi bunların ilkidir. Oldukça ciddi çalışmaları olan Kindi, bir felsefe sözlüğü hazırlamıştır. (Bayrakdar, 2005, s. 160-161)

İmam Gazzali de İslam felsefesinde oldukça önemli bir yer tutar. Zira o, İslam filozoflarını on yedi meselede günaha düşmekle ve üç meselede de küfre düşmekle itham eder. Gazzali, felsefeyi değil filozofları tenkit eder. (Bayrakdar, 2005, s. 210)

İslam dünyasında özellikle "Mukaddime" isimli eseriyle tanınan İbn Haldun da İslam düşüncesinde son derece önemli bir yer tutar. Uzun yıllar yöneticilik yapan İbn Haldun, edindiği tecrübeleri *Kitabü'l İber* isimli eserine aktarmış ve "Tarih Felsefesi"nin kurucusu sayılmıştır. Yine toplumla ilgili görüşleri hasebiyle Auguste Comte'den yüzyıllar önce sosyolojinin kurucu sayılması gerektiği kimi çevrelerce savunulmuştur. (El- Husri, 1991, s. 227-230)

SONUÇ

İslam felsefesinin oluşumunda diğer kültürlerin birikimlerinin önemli katkısı olmuştur. Fakat buradan yola çıkarak İslam felsefesi, özgün değildir, denilemez. Her felsefi hareket, diğer kültür birikimlerinden etkilenebilir. Burada mühim olan bu tesirleri kendi bünyesindeki birikimle eritip sentez edip edemediğidir. İslam felsefesi, diğer kültür birikimleri üzerine kendi birikimini eklemiş bunları bir potada eritip eklektik bir yapıya bürünmüştür. Bu sebeple İslam dünyasında orijinal felsefi hareketler meydana gelmiştir.

KAYNAKÇA

1. Acluni İsmail b. Muhammed, (1351) *Keşfü'l Hafa*, Beyrut, c. II, s. 265, Hadis No: 2542.
2. Bayrakdar Mehmet, (2005) *İslam Felsefesine Giriş*, TDV Yayınları, Ankara.

3. Bolay, Süleyman Hayri, (1981) *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
4. Corbin Henry, (2000) *İslam Felsefesi Tarihi*, (çev. Ahmet Aslan), İletişim Yayınları, İstanbul.
5. De Boer, T. J. (2004) *İslam'da Felsefe Tarihi*, (çev. Yaşar Kutluay), Anka Yayınları, İstanbul.
6. DİB, (2009) Kur'an-ı Kerim, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 18. Baskı, Ankara.
7. Duman Soner, (2010) *er-Redd Ale'l-Mantıkiyyîn Adlı Eseri Çerçevesinde İbn Teymiyye'nin Fıkhî Kıyas ile Mantıkî Kıyas Arasındaki İlişkiye Dair Görüşleri*, Hikmet Yurdu, 2010, cilt: III, sayı: 6, İbn Rüşd ö.s., s. 193-210.
8. el-Husrı Satı, (1991) *İbn Haldun Sosyolojisi*, çeviren: Mehmet Bayyigit, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1991, sayı: 4, s. 223-230.
9. Fahri Macit, (1992) *İslam Felsefesi Tarihi*, (çev. Kasım Turhan), İklim Yayınları, İstanbul.
10. Karaman Hüseyin, (2010) *İslam Felsefesi Tarihi*, Sts Kitap Kırtasiye, Rize.
11. Kayaoğlu İsmet, (1987) *İslâm Medeniyetinin Batı'ya Etkileri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1987, cilt: XXIX, s. 215-221.
12. Kutluer İlhan, (2009) *İslam Felsefesi Hangi Anlamda Özgündür? (İslam Felsefesinin Özgünlüğü Kitabı içinde)*, Elis Yayınları, Ankara.
13. Olguner Fahrettin, (1990) *İslâm Felsefesi Kime Aiddir?*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1990, sayı: 3, s. 187-190.
14. Sırma İhsan Süreyya, (1993) *Abbasiler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul.
15. Suyuti Celaledin b. Ebi Bekir, (2006) *el- Camiu 's Sağir*, Darü'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, , s. 365, Hadis No: 5897.
16. Şahin Hasan, (2000) *İslam Felsefesi Tarihi Dersleri*, İlahiyat Yayınları, Ankara.

(15)

Doç. Dr. Hasan Latif⁷⁰; Fatma Büşra Polat⁷¹; Samet Özdemir⁷²; Vjosa Hajrullahu⁷³; Teymur Sarkhanov⁷⁴; Braima Djamanca⁷⁵

**YÖNETİM VE ORGANİZASYON BİLİM DALINDA YÜRÜTÜLEN LİSANSÜSTÜ TEZLERDE
ARAŞTIRMA YERİ SEÇİMİ SORUNSALI
RESEARCH PLACE SELECTION PROBLEMATIC IN MANAGEMENT AND ORGANIZATION
GRADUATE THESIS**

ÖZ

Türkiye’de Yönetim ve organizasyon bilim dalında yapılan araştırmalarda, araştırmannın yeri sorunsalının olabileceği ve bunun da araştırmannın yapılabilirliği ile alakalı olduğu öngörüsünden hareket ile, bu alanda tamamlanmış lisansüstü tezler içerik çözümlemesi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Değerlendirme, belirlenmiş kriterlere göre yapılmıştır.

Araştırmannın örnekleme, Yüksek Öğretim Kurulu’nun tez arşivinden elde edilen, erişime açık olan 2011-2015 yılları arasında yayınlanmış 406 yüksek lisans ve doktora tezinden oluşmaktadır. Beklentilerimizin aksine, yönetim ve organizasyon bilim dalında yürütülen tezlerde araştırma yeri olarak kâr amaçlı büyük işletmelerin daha çok tercih edildiği saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Araştırma yöntemi, Araştırma yeri, Yönetim ve organizasyon.

JEL Kodları: L22, M10, C81, C93.

ABSTRACT

Considering that the researcher might have a problematic in “research place” and that this research is related to the feasibility of research in the field of management and organization science studies in Turkey, it was assessed by the method of content analysis that completed the postgraduate dissertations in this area. The assessment was made according to the set criteria.

The sample of the research consists of 406 masters and doctoral theses obtained from the thesis archive of the Council of Higher Education and published between 2011-2015, which is open to access. In contrast to our expectations, it has been found that big enterprises and for profit is preferred as a research place in theses carried out in management and organization sciences.

Keywords: Research method, Research place, Management and organization.

JEL Codes: L22, M10, C81, C93.

⁷⁰ Sakarya Üniv. İşletme Fakültesi, hlatif@sakarya.edu.tr

⁷¹ Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Yön. Org. Doktora öğrencisi, polatbusraa@gmail.com

⁷² Sakarya Üniv. İşletme Fakültesi, Ar. Gör., sametozdemir@sakarya.edu.tr

⁷³ Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Yön. Org. Doktora öğrencisi, vhajrullahu@hotmail.com

⁷⁴ Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Yön. Org. Doktora öğrencisi, teymur_serxanov@mail.ru

⁷⁵ Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Ens. Yön. Org. Doktora öğrencisi, braimadjamanca@yahoo.com

1. Giriş

Türkiye’de işletme kavramı bilimsel alan yazına 1930’lu yıllardan itibaren girmiş (Üsdiken & Çetin, 1999; Üsdiken, 2003; Özkul, 2012) ve işletmeler bu tarihten itibaren işletme yönetimi ve organizasyonu alanında, bununla birlikte pek çok alanda yürütülen çok sayıda araştırmanın yeri konumuna gelmiştir. İşletme, insan ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve/veya hizmet sağlar ve karşılığında belli bir gelir ve kâr elde eder (Carroll, 1991). TDK’ya göre (1983) işletme; tarım, sanayi, ticaret, bankacılık vb. iş alanlarında, kâr amacıyla bir sermaye yatırılarak oluşturulan kurum veya kuruluştur.

İşletme, genel bir iş kolunda yer alır. Genel iş kolu; üretim, ticaret ya da hizmet şeklinde olabilir (Sabuncuoğlu & Tokol, 1995, s. 66). Üretim işletmeleri; hammadde ve malzemeyi üretim sürecinde şekil, fiziki nitelik ve kimyasal özellik yönünden değişikliğe tabi tutarak yeni ve farklı mal haline dönüştüren işletmelerdir. Ticaret işletmeleri üretilmiş malları satın alan ve satan işletmelerdir. Soyut ve stoklanamayan malları üreten ve/veya pazarlayan işletmeler, hizmet işletmeleridir.

Yönetim ve organizasyon alanında gerçekleştirilmiş araştırmalara bakıldığında, “araştırma yeri” ve “örneklem” kavramlarının birbiri yerine kullanıldığı ve birçok araştırmada araştırma yeri kavramının göz ardı edildiği görülmektedir. Dikkat çeken bir diğer nokta da, araştırmalarda araştırmanın evreninin ve örnekleminin açıklandığı halde, araştırma yerine dair bilgilere yer verilmediği birçok örneğin var olduğudur. Bu olgudan hareketle mevcut çalışmada, işletme yönetimi ve organizasyonu bilim dalında 2011-2015 yılları arasında tamamlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri incelenerek “araştırma yeri” tercihine ilişkin bir durum tespiti yapılmıştır.

2. Alan yazın incelemesi

Bilimsel araştırmalar genel olarak belirli bir yerde yapılır (Recherche scientifique, t.y.). “Yer” kavramı, çok çeşitli anlamlara gelir. Yer kavramını daha açık hale getirmek için üç boyuta dikkate çekilir. Bunlardan ilki, bir aktivite ya da nesnenin bulunduğu mekân yani lokasyondur. İkincisi, günlük aktivitelerin gerçekleştiği yerdir. Üçüncüsü ise, mekân duygusu yani bir yerin eşsiz bir topluluk, manzara ya da ahlaki düzen olarak görülmesidir (Agnew, 2011, Relph, t.y. , Cresswell, s.7). Sosyal bilimlerde meydana gelen mekânsal dönüşümle birlikte disiplinlerarası çalışmaların sayısı artmış, bu da yer kavramının farklı anlamlarıyla ele alınmasına yol açmıştır (Anderson, Adey & Bevan 2010). Sosyal bilimlerin bütünü içinde kilit bir konuma sahip olan yer kavramı (Agnew, 2014, s.9) yalnızca, basit bir şekilde sosyal ilişkilerin yaşandığı coğrafi alanı ifade etmez; aynı zamanda bu ilişkilerin gerçekleşme yöntemlerinin de doğal bir bileşenidir (Retsikas, 2007; Anderson, Adey & Bevan 2010).

Sosyal bilim araştırmaları, araştırmacıların ve katılımcıların bulunduğu belirli bir fiziksel alanda yürütülür. Yer kavramı, kültürün ve kimliğin inşa ederek şekillendirdiği yerel ve küresel alanı ifade eder. Böylece, sosyal bilimlerde yürütülen araştırmalar her zaman yer veya alanı etkileyen epistemolojiler, sorular, yöntemler ve buralarda ikamet eden insanlar ve doğal topluluklar ile ilgilidir. Bu durum, “yer” kavramını araştırmalarda önemli kılar (Gustafson, 2001; Tuck & McKenzie, 2015). Araştırmalar doğru yerde yürütülmediği takdirde ortaya çıkan sonuç tatmin edici olmayacaktır. O halde, işletmeleri konu alan çalışmaların tüm işletme faaliyetlerini birçok işletme işlevini bünyesinde barındıran üretim işletmelerinde yapılması daha doğru olabilir.

Araştırma yeri laboratuvardır. Laboratuvar; fizik, kimya, biyoloji araştırmalarında daha yaygın kullanıma sahip bir yer nitelendirmesidir. Sosyal bilimlerde ve insan bilimlerinde araştırma yeri laboratuvar sınırlarının dışında olduğu gösteriliyorsa da (Recherche Scientifique, t.y.) işletme yönetimi ve organizasyonu araştırmacıları açısından işletme bir laboratuvardır. Yer seçimi, araştırmanın etkinliğine önemli katkı sağlar. Geçerli bilgi, geçerli bir araştırma yerinden elde edilebilir (Anderson & Jones, 2009). Araştırmanın yeri, metodolojik araştırmalarda fark yaratacak bir güce sahiptir (Anderson, Adey & Bevan 2010).

“Araştırmanın yeri” kavramının araştırmacılar tarafından göz ardı edilmesinin altında yatan nedenlerin başında, katılımcılara erişebilme ve bilgi alabilme olanakları gibi pratik kaygılar ya da katılımcılar ile araştırmacılar arasındaki güç ilişkileri göze çarpmaktadır. Dolayısıyla, birçok akademisyen, çalıştığı

üniversiteyi araştırma yeri olarak seçerek kendi konumunu da korumaya çalışmaktadır (Elwood & Martin, 2000).

Araştırma yeri ile sıkça karıştırılan “örneklem” kavramıdır. Örneklem, veri elde edilen (Fraenkel, Wallen & Hyun 1993, s. 91) ve genelleme yapılmak istenen ana kütleyi temsil etme gücüne sahip, ana küleden daha küçük bir gruptur (Cohen, Manion & Morrison, 2013, s. 143). Özellikle nicel araştırmaların amacı, seçilen örneklemde elde edilen araştırma sonuçlarının evrene genellenebilmesidir (Marshall, 1996). Örneğin; bir düzine fabrikaya sahip bir şirketin yönetimi, çalışanlarından bazı bilgiler edinmek istiyor. Bu doğrultuda 100 çalışanına ‘yönetimin çalışanlar tarafından sunulan önerileri incelediğine inanıyor musunuz?’ sorusunu yöneltiyor. Bu durumda evren tüm fabrikalarda çalışan yaklaşık 9600 çalışan iken, örneklem 9600 çalışan içinden seçilen 100 kişidir (Deming, 1990, ss. 90-91). Araştırma yeri ise, örneklem dahil edilen 100 kişinin çalıştığı fabrikalardır. Bu örnekten yola çıkarak, araştırma yerinin, araştırmanın yürütüleceği bir işletmeyi ya da kuruluşu ifade ettiği söylenebilir.

Araştırma yeri ve örnekleme dışında araştırmanın yapılabilirliği de üzerinde pek durulmayan önemli hususlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir araştırmanın yapılabilirliğine ilişkin değerlendirmeler, araştırmayı yönetmenin pratik yönlerini göz önünde bulundurarak bir araştırma sürecinin başarılı bir şekilde yürütülüp yürütülemeyeceğini belirlemek için kullanılır. İdeal olarak, bu değerlendirmeler araştırma tasarımının tüm yönlerini bilgilendirmek için erken bir aşamada yapılmalıdır. Bir araştırma ‘başarılı olarak sonlandırılır’ kabul edildiği ölçüde ‘yapılabilir’ kabul edilir (“Points to consider”, t.y.). Yapılabilirlik değerlendirmeleri, araştırmanın yapılabilirliğini etkileyen faktörlerin ele alınmasını gerektirir. Mesela, araştırma yerinin seçimi konusunda yapılan bir tercih, araştırmanın yapılabilirliğini kolaylaştırabileceği gibi, zora da sokabilir. Doğru şekilde belirlenen araştırma yeri ve doğru örneklem seçimi, araştırmacıya doğru bilgiyi elde etme olanağı sağlar. Bu görüşlere rağmen, örneklem ve araştırma yeri kavramlarında bir anlam karışıklığının var olduğunu görüyoruz. Bu anlam karışıklığı, bu araştırmanın ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

3. Araştırmanın yöntemi

Bu araştırmada, yönetim ve organizasyon bilimi dalında yürütülen araştırmalarda araştırma yeri sorunsalının var olup olmadığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde bildiri ve makale gibi yayınlara oranla görece daha kapsamlı ve uzun bir sürede hazırlandığı varsayılan, bir öğretim üyesi tarafından danışmanlık hizmeti sunulan tezler üzerinde durulmuştur. Araştırmanın ana kümesini, Türkiye’de yönetim ve organizasyon alanında yürütülmüş lisansüstü tezler oluşturmuştur.

Bu araştırma, nitel yöntem ve teknikler kullanılarak yapılandırılmıştır. Araştırmada yönetim ve organizasyon bilim dalındaki son durumun ortaya çıkarılması amacıyla, güncellik ve erişilebilirlik faktörleri de dikkate alınarak, son 5 yıl içinde (2011-2015) yönetim ve organizasyon bilim dalında yayımlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. İncelenen tezler öncelikli olarak aşağıdaki üç temel soruya cevap verecek şekilde değerlendirilmiştir: 1. Yönetim ve organizasyon alanında tamamlanmış lisansüstü tezlerde, araştırma yeri olarak, hangi temel iş kolunda yer alan işletmeler tercih edilmiştir? 2. Yönetim ve organizasyon alanında hazırlanmış olan lisansüstü tezlerde, araştırma yeri olarak kâr amaçlı işletmeler mi, yoksa kâr amaçlı olmayan işletmeler mi tercih edilmiştir? 3. Yönetim ve organizasyon alanında tamamlanmış lisansüstü tezlerde araştırma yeri olarak seçilen işletmelerin büyüklükleri nedir?

Yukarıda ifade edilen sorular yıllara göre, yönetim organizasyon bilim dalını oluşturan örgütsel davranış, stratejik yönetim, insan kaynakları yönetimi, örgüt teorisi ve işletmecilik tarihi gibi temel disiplinlere göre sınıflandırılmıştır (Bkz. Tablo1).

3.1. Verilerin toplanması

Verilere ulaşmada, belirlenen örneklem grubunda yer alan yüksek lisans ve doktora tezleri YÖK Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı’nın web sitesinden elde edilmiştir. YÖK Ulusal Tez Merkezi internet sayfasında işletme ana bilim dalı yönetim ve organizasyon bilim dalı bünyesinde hazırlanmış, yazarlar tarafından erişim izni verilen ve Kasım 2016 tarihi itibarıyla 309 adet yüksek lisans 97 adet doktora tezi olmak

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

üzere toplamda 406 adet (“Ulusal tez merkezi”, t.y.) lisansüstü teze ulaşılmıştır. Veri toplama aracı olarak; araştırma sorularına yanıt aramak amacıyla oluşturulmuş tez inceleme formu kullanılmıştır. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, sistematik bir inceleme yaparak metinlerden anlam çıkarmaya dayalı bir bilimsel araçtır (Krippendorff, 2004, s. 32).

	İKY					Örgütsel Davranış					Stratejik Yönetim					Örgüt Teorisi					İşletmecilik Tarihi										
	011	012	013	014	015	011	012	013	014	015	011	012	013	014	015	011	012	013	014	015	011	012	013	014	015						
âr amacı güden işletm eler	3		4	0							http://www.turansam.org ***** TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Centgr for Strategic Researches TURAN-SAM Uluslararası-Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33 TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33 DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041																		4		
âr amacı gütm eyen işletm eler	4		2			8	7	1																							
fade yok			0					0		3										4											
retim işletm esi	1																														
icaret işletm esi																															
izmet işletm esi	0		9			7	6	0	7	0	2																				
iğer																															
fade yok			2				0	0																							
üyük																															

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

ölçekli işletme	9	0				0	7					4																	
orta ölçekli işletme										1																			
üçük ölçekli işletme										7																			
fade yok	1		5			2	6	4				8																	

Tablo 1. Yönetim ve organizasyon alanında incelenen lisansüstü tezlerde esas alınan ölçütler

3.2. Araştırmanın kısıtları

Araştırma, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı'nda 2011-2015 yılları arasında yayımlanmış erişime açık tezlerle sınırlıdır. 2016 yılı, tez sayısı araştırma sürecinde henüz tam olarak ortaya çıkmadığından araştırma kapsamına dahil edilmemiştir.

3.3. Araştırma bulguları

Bu bölümde içerik çözümlenmesiyle elde edilen bulgular tablolaştırılarak (Tablo 1) gösterilmiştir. Araştırmada 309 (%76) yüksek lisans tezi 97 (%24) doktora tezi incelenmiştir. Araştırma bulgularının ortaya çıkmasında yüksek lisans tezleri daha etkili olmuştur. 2011 yılında; 93 yüksek lisans ve 37 doktora tezi, 2012 yılında; 54 yüksek lisans ve 19 doktora tezi, 2013 yılında; 82 yüksek lisans ve 23 doktora tezi, 2014 yılında; 45 yüksek lisans ve 12 doktora tezi, 2015 yılında; 35 yüksek lisans ve 6 doktora tezine ulaşılmıştır.

Lisansüstü tezler incelendiğinde, araştırma yeri olarak daha ziyade kâr amaçlı işletmelerin seçildiği görülmüştür. Tezlerin 216'sında (%53) kâr amaçlı işletmeler tercih edilmiş, 112 (%28) adet tezde kâr amaçlı olmayan işletmeler araştırma yeri olarak tercih edilmiştir. 78 (%19) adet tezde ise, araştırmanın yapıldığı işletmenin kâr amaçlı olup olmadığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Araştırma yeri olarak seçilen işletmelerin hangi işkolunda faaliyet gösterdiklerine ilişkin çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. 71 (%17) adet tezde üretim işletmeleri, 18 (%5) adet tezde ticaret işletmeleri, 192 (%48) tezde hizmet işletmeleri araştırmacılar tarafından seçilmiştir. Bu işkolları dışında faaliyet gösteren bir işletmeyi tercih eden 46 (%11) adet tez olduğu görülmüşken, 79 (%19) adet tezde ise, bu konu hakkında hiçbir bilgiyle karşılaşılmamıştır.

Tezlerde işletmelerin büyüklüklerine ilişkin çeşitli bulgulara da ulaşılmıştır. 114 (%28) adet tezde araştırmacılar büyük ölçekli işletmeleri tercih etmişlerdir. Orta ölçekli işletmelerin konu edildiği tez sayısı ise, 42 (%10) olarak tespit edilmiştir. Küçük ölçekli işletmelerin araştırma yeri olarak seçildiği tez sayısı 44 (%11) olmuştur. 206 (%51) adet tezde ise, bu konuya ait herhangi bir bilgi görülmemiştir.

Yönetim ve organizasyon bilim dalında yazılan lisansüstü tezlerin çoğu örgütsel davranış konulu olduğu ortaya çıkarılmıştır. 172 (%42) adet tezde örgütsel davranış konuları üzerine araştırmalar yapılırken, 107 (%27) adet tezde insan kaynakları yönetimi, 73 (%18) adet tezde stratejik yönetim, 33 (%8) adet tezde örgüt teorisiyle bağlantılı konuların araştırmacıların ilgisini çektiği görülmüştür. Üzerinde en az çalışma yapılan konu ise, 21 (%5) adet tezle işletmecilik tarihi olmuştur.

4. Tartışma, Sonuç

Yönetim ve organizasyon araştırmalarında araştırma yeri seçimi, araştırmanın yöntemi kapsamında ele alınması gereken önemli bir husustur. Araştırma yeri en çok örneklem kavramı ile sık sık karıştırılmaktadır.

Yapılan araştırmada lisansüstü tezlerde kâr amaçlı işletmelerin kâr amaçlı olmayan işletmelere oranla araştırma yeri olarak daha fazla tercih edildikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgu beklemediğimiz bir sonuç olarak karşımıza çıkmıştır. Zira, başlangıç noktasında bu konu ile ilgili görüşümüz, araştırmacıların kâr amaçlı olmayan işletmeleri ağırlıklı olarak tercih edebilecekleri yönündeydi.

İşletmecilik biliminin ortaya çıkmasını ve gelişmesini sağlayan fabrikaları ifade eden üretim işletmelerinin, hizmet işletmelerine oranla daha az tercih edilen araştırma yeri olduğu dikkat çeken bir bulgudur. Kuşkusuz, araştırma yerinin araştırmanın konusuna uygun olarak belirlenmesi gerekir. Bizim açımızdan fabrikanın araştırma yeri olarak seçilmesinin güçlü gerekleri vardır. Mesela, fabrika üretim ilişkilerinin en iyi gözlemlenebileceği bir yerdir. Fabrika olarak bir üretim işletmesinin işlevleri, bir hizmet işletmesinin işlevlerinden, bir ticaret işletmesinin işlevlerinden çok daha çeşitlidir. Fabrika daha karmaşık bir yapıdır. Fabrika, araştırmacının birçok olanağının bir arada bulunduğu karmaşık bir yapıdır. Üretim işletmelerine ulaşılabilirlik, fabrika yönetimini araştırma projesine ikna etmek, veri elde etmek kolay değildir. Genel olarak araştırmanın yapılabilirliği konusu, araştırmacıları fabrikayı araştırma yeri olarak seçmelerinden alı koyduğunu söyleyebiliriz.

Bir diğer dikkat çekici bulgu, araştırmacıların araştırma yeri olarak büyük ölçekli işletmeleri seçtikleridir. Bu bulgu beklemediğimiz bir sonuç olarak karşımıza çıkmıştır. Zira, başlangıç noktasında bu

konu ile ilgili öngörümüz, araştırmacıların küçük veya orta ölçekli işletmeleri ağırlıklı olarak tercih edebilecekleri yönündeydi. Gerçekte, büyük işletmeler çok karmaşık özellikler içerirler. Yukarıda üretim işletmeleri için söylediklerimiz, burada da geçerlidir. Zaten en büyük işletmeler söz konusu olduğunda, üretim işletmelerinin ticaret ve hizmet işletmelerinden daha büyük olduğuna tanık oluyoruz. Büyük işletmelere ulaşılabilirlik, büyük işletmelerin yönetimini araştırma projesine ikna etmek, veri elde etmek kolay değildir. Biz araştırmanın yapılabilirliği konusunun, araştırmacıları büyük işletmeleri araştırma yeri olarak seçmelerinden alı koyabileceğini öngörmüştük. Sonucun bu durumu yadsıdığını söyleyebiliriz.

Araştırma sonucunda elde edilen en önemli bulgulardan biri de, araştırmacıların araştırmanın yöntemi kısmında araştırmanın belli özel yanlarına dair açıklama vermedikleri olmuştur.

Bu çalışmada, Türkçe araştırma yöntem bilimi alan yazınında kendisine pek fazla yer verilmeyen araştırma yeri sorunsalına dikkat çekilmiştir. Alan yazında var olan bu eksikliğin ve açığın giderilmesi yönünde bu çalışmanın bir ilk adım olduğunu söyleyebiliriz. Konu yönetim ve organizasyon alanında araştırmacıları çok yakından ilgilendiriyor. Araştırma yöntem bilim alanında araştırmalar yapan bilim insanlarını da yakından ilgilendiriyor. Belki de sorun bütün disiplinlerin sorunu olabilir. Bu konuda gelecekte yapılması düşünülen yeni çalışmalar, araştırma yeri sorunsalı ile ilgili farkındalığı pekiştirecektir. Farklı bilim dalları, tez dışında kalan bilimsel yayınlar, bildiri ve makaleler, konuyu gelecekte ele alınabileceği potansiyel alanlardır.

Araştırmacıların araştırma sahalarını genişletebilmeleri ve araştırma yeri sorunsalını aşabilmeleri için işletme yöneticilerine de önemli görevler düştüğü açıktır. İşletmelerin verdikleri desteklerle araştırmacılar, işletme biliminin laboratuvarları olan fabrikalara daha fazla erişim olanağı elde ederek, araştırmalarını yürütebileceklerdir.

KAYNAKÇA

1. Agnew, J. (2011). Space and place. *The SAGE handbook of geographical knowledge*, 316-330.
2. Agnew J. A. (2014). The devaluation of place in social science. In John A. Agnew & James S. Duncan (Eds.), *The Power of Place: Bringing Together Geographical and Sociological Imaginations* (pp.9-29). New York: Routledge.
3. Anderson, J., & Jones, K. (2009). The difference that place makes to methodology: uncovering the 'lived space' of young people's spatial practices. *Children's Geographies*, 7(3), 291-303.
4. Anderson, J., Adey, P., & Bevan, P. (2010). Positioning place: polylogic approaches to research methodology. *Qualitative Research*, 10(5), 589-604.
5. Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business horizons*, 34(4), 39-48.
6. Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2013). *Research methods in education*. Routledge.
7. Cresswell, T. (2004). *Place: A Short Introduction*. Malden, MA: Blackwell.
8. Deming, W. E. (1990). *Sample design in business research* (Vol. 23). John Wiley & Sons.
9. Elwood, S. A., & Martin, D. G. (2000). "Placing" interviews: location and scales of power in qualitative research. *The Professional Geographer*, 52(4), 649-657.
10. Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (1993). *How to design and evaluate research in education* (Vol. 7). New York: McGraw-Hill.
11. Gustafson, P. (2001). Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal of environmental psychology*, 21(1), 5-16.
12. Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage.
13. Marshall, M. N. (1996). Sampling for qualitative research. *Family practice*, 13(6), 522-526.
14. Özkul, A. S. (2012). 19. Yüzyıl Türk Yükseköğretiminde İşletme Eğitimi. *Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year*, 2(16), 223-240.
15. Points to consider when assessing the feasibility of research. (t.y.). [http://www.netscc.ac.uk/FAQs/PDFs/AMRC-MCRN-Feasibility-Guide May2011.pdf](http://www.netscc.ac.uk/FAQs/PDFs/AMRC-MCRN-Feasibility-Guide%20May2011.pdf)20 (Erişim tarihi: 20 Ocak 2017).

16. Relph, E. (2008). A pragmatic sense of place. <http://www.arch.ksu.edu/seamon/relph20th.htm> (Erişim tarihi: 20 Ocak 2017).
17. Retsikas, K. (2007). Being and place: movement, ancestors, and personhood in East Java, Indonesia. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 13(4), 969-986.
18. Sabuncuoğlu, Z., & Tokol, T. (2005). *İşletme*. Bursa, Alfa Aktüel Bas. Yay.
19. Tuck, E., & McKenzie, M. (2015). Relational Validity and the “Where” of Inquiry: Place and Land in Qualitative Research. *Qualitative Inquiry*, 21(7), 633-638.
20. Ulusal tez merkezi. (t.y.). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (Erişim tarihi: 20 Ocak 2017).
21. Üsdiken, B. (2003). Türkiye'de iş yapmanın ve işletmenin akademikleştirilmesi, 1930-1950. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(01), 119-147.
22. Üsdiken, B., & Çetin, D. (1999). Türkiye’de Akademik Dünyanın Yönetme İşine Yaklaşımında 1950’li Yıllarla Birlikte Ne Değişti?. *Amme İdaresi Dergisi*, 32(4), 47-65.
23. TDK (7. Baskı). (1983). Türkçe Sözlük, Türk Dil kurumu Yayınları, Ankara.
24. Recherche scientifique. (t.y.). Wikipedia içinde https://fr.wikipedia.org/wiki/Recherche_scientifique (Erişim tarihi: 07 Aralık 2016).

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(16)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Burhanettin COŞKUN⁷⁶

1960 SONRASI TÜRK SAĞLIK PERSONELİ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME AN ASSESSMENT ON THE TURKISH HEALTH STAFF POLICY AFTER 1960'S

ÖZ

Kamu yönetimi ülkelerin toplumsal ve ekonomik örgütlenme biçimi olarak tanımlandığında sağlık sektörünü bu örgütlenme biçiminin dışında düşünmek olanaksızdır. Bu alanda çok sayıda insanın çalışması ve alanın ulusal kaynakların büyük bölümünü harcaması, çalışmanın tıp alanı ile sınırlı tutulmasını engellemektedir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan başlayarak sağlık hizmetleri devletin üstlendiği asli bir görev olarak kabul edilerek kamu örgütlenmesine gidilmiştir. 1960'lerden sonra sağlık politikalarında reform konusu gündeme gelmiştir. Sağlık hizmetlerinin, politika üretme/ uygulama bağlamında yeniden tanımlanması, yaşanan dönüşümlerin yarattığı sonuçlarla ilişkili olarak değerlendirilmesi ve aynı zamanda sağlık politikalarındaki dönüşümün eleştirel bir bakış açısı ile ele alınarak incelenmesi, günümüzde devam eden tartışmaların doğru değerlendirilebilmesi açısından önem taşımaktadır. Küreselleşme sürecinde Türk kamu yönetimi alanındaki dönüşüme örnek olması açısından sağlık personel politikası alanında çalışılması, günümüz kamu yönetimi çalışmaları içerisinde kendi başına önemli sayılmaktadır. Çalışma, Türk kamu yönetimi sistemindeki değişimleri emek yoğun hizmet sektörü üzerinden görmeye hizmet edecektir. Ana sorunsal Türkiye'de sağlık personel sisteminin 1960'lerden başlayarak esnek bir yapıya kavuştuğudur.

Anahtar Kelimeler: Kamu Hizmeti, Kamu Yönetimi, Sağlık Politikası, Sağlık Reformu, Sağlık Personeli.

JEL Kodları: H5, H6, H7, H8.

ABSTRACT

When the public administration of countries identified as a social and economic forms of organization is impossible to think outside the health sector of this form of organization. In this area, many spend the majority of national resources and the operation of the human field prevents the medical field and constrained to work.

Since the establishment of the Republic was considered to be an essential task of the state health services were encouraged to take public organizations. After the 1960 reform of the health policy issues were on the agenda. Health services, policy-making / implementation in the context of redefining the evaluation in relation to the consequences of experienced conversion and also the transformation of health policy to be discussed with a critical perspective, currently ongoing is important for appropriate evaluation of the discussion. Turkish health personnel to work in the process of globalization in terms of policy, not an example of transformation of the public administration, is considered important by itself in today's public administration studies. Working labor changes in Turkish public administration system will serve to seeing through intensive service sector. The main problem of the health personnel system in Turkey is achieved with a flexible structure, starting from the 1960s.

Keywords: Public Service, Public Administration, Health Policy, Health Care Reform, Health Personnel.

JEL Codes: H5, H6, H7, H8.

⁷⁶ Mehmet Burhanettin COŞKUN, Yrd. Doç. Dr. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, burhanettincoskun@osmaniye.edu.tr; Osmaniye/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye’de birçok hizmet alanında olduğu gibi, sağlık hizmetleri alanında da özellikle 1960’lardan başlayarak reform ya da yeniden yapılanma gündeme gelmiştir. Sağlık reformları, sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi, finansmanı, üretimine (hizmet sunumu-personel boyutu) ilişkin bütün süreçlerindeki değişiklikleri öngörmektedir. Çalışma, Türkiye’de bir kamu hizmeti anlayışıyla yürütülen sağlık hizmetlerinin öngördüğü sağlık personeli politikasında küreselleşme sürecinin yarattığı etkiyi anlamaya odaklanmıştır.

1. Küreselleşme Sürecinde Sağlık Reformu

1960’lardan başlayarak az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin, bürokratik temelli ve hiyerarşiyi temel alan kamu sunucuları tarafından sağlık hizmetlerini sunduğu ve finanse ettiği bilinmektedir. Bunun yanında, kamu tarafından finanse edilen sağlık sisteminde ve kamu hastaneciliğinde yaşanan sorunları şöyle sıralanmaktadır: 1- Teknik Verimsizlik; 2- Dağıtım Verimsizliği; 3- Yoksul Kesime Ulaşmada Başarısızlık; 4. Kullanıcı Beklentilerine Zayıf Yanıt (Jakab, Preker vd, 2002:2).

Yukarıda sayılan ya da sayılmayan daha birçok gerekçe ile sağlık alanında reform konusu gündeme gelmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan sağlık personeli reformu birkaç başlık altında toplanabilir: esnek istihdam biçimi, esnek çalışma zamanı ve yeri, esnek ücret sistemi, taşeron sistemi. Esnek uygulamalar, küreselleşme sürecinde sağlık personeli politikalarının dönüşümünü çevreleyen ana öge görünümündedir. Esnek istihdam biçimi, özellikle emek gücünün maliyetinin minimize edilmesine odaklanmaktadır. Sağlık alanında esnek uygulamaların en göze çarpan yönelimi istihdam şekillerindeki çeşitlenmedir. Sözleşme uygulaması devletin, kamunun ve sağlık bakanlığı yapılarının küçültülmesinin bir aracıdır. (Belek, 2001:436). Çalışanların aynı zaman diliminde aynı işi çıkarmasındaki farklılıklara rağmen aynı ücreti almaları karşısında günümüzde buna alternatif olarak performans dayalı ücret sistemi ortaya çıkmıştır. Esnek bir ücretlendirme yöntemi olan performans dayalı ücret sistemi yapılan işin sayısına göre ücretlendirir (Sağlık Bakanlığı, 2007:36). Çalışma hayatında esnek uygulamalar, beraberinde farklı istihdam biçimleri, farklı istihdam biçimleri de çalışma koşullarını farklılaştırmış, buna bağlı olarak da çalışma saatlerinde ve izinlerde farklılıklar yaratmıştır. Sağlık alanında part-time, vardiya usulü çalışma şekilleri esnek çalışma zamanlarına örnek olarak verilebilir. Taşeron sistemi, kamu hizmeti olarak görülen hizmetlerin taşeron firmalara ihaleler yolu ile verilerek gördürülmesini anlatan sistemdir. Türkiye’de sağlık alanında ilk olarak destek hizmetlerinde (temizlik, yemekhane hizmetleri vb.) görülen taşeron uygulamaları, zaman içinde yardımcı sağlık personeli hizmetlerinin, laboratuvar hizmetlerinin vb. de taşeron firmalara devredilmesine yol açmıştır.

2. 1960-1980 (Sosyalizasyon) Dönemi

Cumhuriyetin kuruluşundan başlayarak 1960’lı yıllara kadar kamu hizmeti anlayışı ile yürütülen sağlık hizmetleri, 1960’ların ortalarından itibaren küreselleşmenin etkisi ile devletin asli görevi olarak görülme eğilimine girmiştir. Türkiye’de etkili olan anlayışa göre sağlık hizmetlerinin yetersiz kalmasının en büyük nedeni hekimlerin serbest çalışabilme hakkına sahip olmasından kaynaklandığı şeklindedir. Bunun için devlet görevinde çalışan hekimlerin serbest çalışmalarına izin verilmemelidir. (Aydın, 2002: 77). Hükümet tabipliği uygulamalarında ve örgütlenme biçiminde yaşanan sorunlar nedeniyle 1961 yılında kabul edilen 224 sayılı “Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkındaki Kanun” kabul edilmiştir (Aybaş, Benli, Benzirci vd., 1987:17).

224 sayılı Yasa ve sonrasında getirilen uygulamalar ile sağlık personelinin yurt içinde dengesiz dağılımına getirdiği çözümler; 1- Sözleşmeli statü ve mahrumiyet ödeneği ile yüksek ücret, 2- Sağlık ocağında çalışanlara uzmanlık sınavlarında sosyalleştirme puanı, 3- Öğrenci iken burs vererek karşılığında mecburi hizmettir (Akdur, 1999:5). Sosyalleştirme Yasası’nın personele ilişkin en önemli düzenlemesi, sözleşmeli personel istihdamını öngörmesidir. (Yazarsız, On Soruda 224-Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, 2001: 29-30). Sözleşme ile verilecek yüksek ücretlerle, başka bölgelerdeki personelin sosyalleştirme bölgelerine çekilmesi planlanmıştır.

Sosyalleştirme Programı’nın personele ilişkin öngördüğü birkaç uygulama; tam gün uygulaması, entegre hizmet, ekip hizmet, sürekli eğitim, sözleşmeli personel istihdamıdır (Pala, 2008: 118). Hekim

istihdamında en önemli sorunun kamu kuruluşlarında yarı süre hekim istihdamının hizmetin kalitesini olumsuz etkilediği, sağlık hizmetlerinde birinci ve ikinci basamağın bir ekip olarak çalışmasını engellediği, hekimlerin sabit ve düşük ücret ile istihdamının da kamu kuruluşlarında verimliliği olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır (Fişek, 1995: 24).

Özellikle son yıllarda gündemde olan döner sermaye uygulamaları 209 sayılı Döner Sermaye Kanunu'na dayanmaktadır. Döner sermaye uygulamaları ile bir kamu kuruluşu ayrı bir ekonomik yapı altında para kazanarak bir ölçüde özelleştirilmiş olur (Kılıç, Aksakoğlu, 2002: 339).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak sağlık politikalarına hakim olan görüş, sağlık hizmetlerinin bir kamu sorumluluğu ve görevi olma yönünde olmuş ise de, geri planda bu hizmetlerin özel sektör aracılığıyla götürülmesi anlayışı söz konusu olmuştur. Sağlık hizmetleri konusundaki bu durum ikircikli bir yapıya neden olmuştur. Böyle bir ortamda hazırlanan 1961 Anayasası'nda sağlık ve sosyal güvenlik hizmetleri devlete asli ve anayasal bir görev olarak verilmiştir. Ancak, 1960'lı yılların sonlarından başlayarak yönetime gelen iktidarların sahip olduğu neo liberal politikalarla bu yasayla benimsenen sağlık politikası çelişmiştir (Akdur, 1998: 5). Sosyalleştirme Programı hükümetlerden gerekli desteği görmediği gibi, sağlık alanı iki ayrı politikanın çatışma alanı haline getirilmiştir.

Sosyalizasyon politikalarının yavaşlama göstermesinin gerekçeleri genel olarak sağlık hizmetlerinin tel elde toplanmasının gecikmesi, buna bağlı olarak tüm ülkeyi kapsayan bir sağlık personel ücret politikasının uygulanmaması ve sosyalizasyon bölgelerinin maddi yönden çekiciliğini kaybetmesine bağlanmıştır (Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi (Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl) SSYB (Sağlık Bilgi Erişim Merkezi, SABEM, 2012). Sosyalleştirme Programı kapsamında, sözleşmeli istihdam için öngörülen ücretlerde bir süre sonra kesintiler başlar. Böylelikle, Sosyalleştirme Programı daha başlarken personel sıkıntısı ile karşılaşmış olur.

Personel politikası açısından bakıldığında Sosyalleştirmenin en önemli eksikliği ve sorunu “eş durumu” dur. Yardımcı sağlık personelinin atamalarının “il emrine”, buna karşın hekim atamalarının “ nokta tayini” ile yapılması ciddi sıkıntı yaratmıştır. (Aksakoğlu, 2008: 33).

Sağlık personeli politikasında en önemli tartışma konularından biri de tam gün çalışma konusudur. 1978'de çıkarılan 2162 sayılı Tam Gün Yasası'nın temel gerekçeleri, kamu sağlık kuruluşlarındaki hekimlerin özel sağlık hizmeti vermelerinin, bu hizmeti ticarileştirmesi ve sadece kamu sektöründe çalışan hekimlerin maddi sıkıntı yaşamaları gösterilmiştir.

3. 1980-2002 Dönemi (Sağlık Hizmetlerinin Asli Devlet Görevi Olarak Görülmesinden Vazgeçilmesi):

1980-2002 dönemi bütün olarak ele alındığında, ekonomi politikalarının “yapısal uyum” diye adlandırılan serbestleşme boyutunda sürekliliği vardır. Anayasa değişiklikleri ile devletin sosyal bir devlet olma niteliği değiştirilmiştir. 1961 Anayasasında yer alan “*insan haklarına dayalı devlet*” kavramı terk edilerek onun yerine 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde belirtilen “*insan haklarına saygılı devlet*” anlayışı getirilmiştir (Sosyal, 1997: 127).

1960'ların ortalarından başlayarak neoliberal zeminde şekillendirilen sağlık 1980 sonrasında devlet görevi olmaktan çıkarılarak devlet tarafından düzenlenen hizmetler niteliğine kavuşturulmuştur. Kökten değiştirilen sağlık personel politikalarındaki başlıca hedefler şöyle özetlenebilir:1- Hekim ve diğer sağlık personeli sayısını hızla arttırmak, 2- Kamuda çalışma uygulamalarından vazgeçmek, 3- Kamunun gereksinim duyduğu insan gücünü mecburi hizmet, rotasyon ve benzeri zorlama yöntemlerle sağlamak, 4- Atama ve yükseltmelerde hakkaniyeti ve şeffaflığı sağlayan mekanizmaları ortadan kaldırmak (Akdur, 1999: 5).

IMF, Türkiye ile yaptığı Stand by anlaşmalarının şartlılıkları arasında kamu personel sayısında azaltmayı da dahil ederek Washington Modeli'nin Türkiye'ye taşınmasına aracı olmuştur (Erdoğan: 2005: 60).

Türkiye'de kamu hastane sektöründe 1985 yılında Sağlık Bakanlığı'nın yayınladığı genelge ile tıbbi olmayan destek hizmetleri (temizlik, çamaşır vb) özel firmalarla yapılan sözleşmelerle yerine getirilmeye başlanmıştır. Böylece Sağlık Bakanlığına bağlı hastaneler, temizlik, yemekhane gibi hizmetleri dışarıdan hizmet satın alma yoluna gitmiştir. Türkiye'de öncelikle destek hizmetlerinde başlayan taşeron çalışma biçimi, hekim ve yardımcı sağlık personeline kadar genişlemiştir.

29/09/1981 Tarih ve 174473 Sayılı Resmi Gazete ile Türk Soylu Yabancıların Türkiye’de Meslek ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu, Özel Kuruluş veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine İlişkin Kanun yürürlüğe girmesinden sonra 1989 yılında zorunlu göç nedeniyle Türkiye’ye gelen Bulgaristan göçmeni Türk soyluları ile Ahıska Türkleri, Sağlık Bakanlığı’na bağlı sağlık kurum ve kuruluşlarında sözleşmeli olarak atamaları yapılan Sağlık Bakanlığı’nın Sosyalleştirme Dönemi dışındaki ikinci sözleşmeli personelidirler.

Bu dönemin sağlık politikalarını özetleyen çok önemli iki yasal düzenleme vardır. Bunlardan birincisi 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu, diğeri de 356 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamedir. Anayasa’nın 128. maddesinde “Devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür. Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.” açık hükmüne karşın, 1987’de kabul edilen 3359 sayılı “Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu Kanun” ile sağlık sektörü açık pazar ekonomisine uyumlu hale getirilmiştir (Pala, 2007: 64). Bu Kanun kamu sağlık hizmetlerinin ticarileşerek piyasaya açılmasını, devletin bu alandan çekilmeye başlamasının hukuki dayanağını sağlamış oldu. 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu’nun 7 maddesi ile de kamu sağlık kuruluşlarında sözleşmeli personel atanmasının önü açılmıştır.

T.C. Hükümeti ile Dünya Bankası arasında, hazırlığı 1987-1990 yılları arasını kapsayan, 16.08.1990 tarihinde imzalanan Sağlık Projesi İkraz Anlaşması 7 Ekim 1990 tarih ve 20658 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 2. Sağlık Projesi, 1995-2001 yıllarını kapsamak üzere 1992-1993 yılları arasında hazırlanmıştır. Fiili olarak 31 Ocak 1995 tarihinde başlatılan proje 31 Aralık 2004 tarihinde sona ermiştir (Belek, 2001: 441). Bu anlaşmalar özünde, sağlık politikalarında ciddi bir yeniden yapılandırmayı şart koşmuştur.

Sağlık Bakanlığı’na alınan sağlık personelinin atanması (hekimler hariç) 2000 yılından başlayarak merkezi yerleştirme sınavları ile olmaktadır. Bu tarihte yapılan atamalarda ilk kez Sağlık Bakanlığı yardımcı sağlık personeli atamasında “döner sermaye” kadrosu göze çarpmaktadır. Diğer yandan, 58.Hükümet döneminde eleman temininde güçlük çekilen yerlere sözleşmeli personel istihdam edilmiştir.

4. 2002 Sonrası Dönem (Sağlık Hizmetlerinde Devletin Düzenleyiciliği)

Kasım 2002’de iktidara gelen 58. Hükümet, sağlık hizmetlerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde, eğitim ve sağlıkta devletin sadece temel hizmetleri yürüterek denetimle sınırlanacağı bildirilmiştir. 59. Hükümet Döneminde Dünya Bankası’ndan “Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın İlk Evresine Destek Olarak Türkiye Cumhuriyeti’ne Sağlıkta Geçiş Projesi İçin 49.40 Milyon Avro Miktarında paranın borç olarak verileceği öngörülmüştür (Hamzaoğlu, 2007: 428). Sağlıkta Dönüşüm Projesi, 2004-2007 yıllarını kapsayan, 49.42 milyon Euro (60.61 milyon ABD Doları) tutarında Dünya Bankası destekli bir projedir (Dünya Bankası, (WB), 2014).

Aralık 2003’te Bakanlık tarafından yayınlanan Sağlıkta Dönüşüm Programı’nda sekiz bileşen sıralanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2003: 26-37): 1- Planlayıcı ve Denetleyici Sağlık Bakanlığı, 2-Herkesi Tek Çatı Altında Toplayan Genel Sağlık Sigortası, 3- Yaygın, Erişimi Kolay ve Güler Yüzlü Sağlık Hizmet Sistemi; 3.1. Güçlendirilmiş Temel Sağlık Hizmetleri ve Aile Hekimliği; 3.2. Etkili, Kademeli Sevk Zinciri; 3.3. İdari ve Mali Özerkliğe Sahip Sağlık İşletmeleri; 4.Bilgi ve Beceri ile Donanmış, Yüksek Motivasyonla Çalışan Sağlık İnsan gücü; 5.Sistemi Destekleyecek Eğitim ve Bilim Kurumları; 6.Nitelikli ve Etkili Sağlık Hizmetleri için Kalite ve Akreditasyon; 7.Akılcı İlaç ve Malzeme Yönetiminde Kurumsal Yapılanma; 8.Karar Sürecinde Etkili Bilgiye Erişim: Sağlık Bilgi Sistemi

Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) üç temel amaca hizmet etmektedir:

- 1- Emekli Sandığı, Bağ-Kur ve Sosyal Sigortalar Kurumu, Genel Sağlık Sigortası (GSS) çatısı altında birleştirildi. Bunun amacı hizmet sunumu ile finansmanın birbirinden ayrılmasıdır.
- 2- Aile Hekimliği sistemine geçiş.

3- Sağlık Bakanlığı'nın örgütsel yapısının yeniden yapılandırılması: Buna dayanarak 2011 yılında çıkarılan 663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri hakkında Kanun Hükmünde Kararname Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Böylece Sağlık Bakanlığına bağlı ikinci ve üçüncü basamak sağlık kurumlarını "kamu tüzel kişiliğine sahip", "özerk" "kamu hastane birlikleri" çatısı altında yeniden örgütlenmektedir. Birlik Çatısı altında istihdam edilen personelin, sözleşmeli olarak çalıştırılması söz konusudur.

Sağlıkta Dönüşüm Programına dayanarak aile hekimliği modeli pilot illerde (ilk il Düzce) uygulamaya sokulmuştur. Aile hekimliğinde sözleşmeli statüde çalışma söz konusudur. Aile hekimlerinin sözleşme ile çalıştırılmasının gerekçesi, aile hekimi olarak çalışan hekimlerin, memur statüsünde çalıştırılmaları halinde ücretlerinde iyileştirme yapmanın olanaksız olması olarak gösterilmiştir (İlter, 2008: 11-14).

Türkiye'de hekimlere yönelik olarak 1981 yılında 2514 sayılı Yasa ile uygulamaya konulan "zorunlu hizmet", Haziran 2003 yılında kaldırıldı. Bu uygulama, hem başarısız olduğu, hem demokratik olmadığı hem de IMF ile yapılan anlaşmalarda kamu sektöründeki istihdamını azaltmaya dönük politikalarla çeliştiği gerekçeleri ile kaldırıldı fakat Temmuz 2005 tarihinde yeniden gündeme gelmiştir.

24/07/2003 tarih ve 25178 Sayılı Resmi Gazete ile yayımlanan 4924 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile birlikte sözleşmeli sağlık personeli kapsamı genişletilerek sözleşmeli sağlık personeline dış hekimleri, eczacılar, diyetisyenler, psikologlar, fizyoterapistler, sağlık teknikerleri (Odyometri ve Acil Tıp Teknikerleri), sağlık memurları (toplum sağlığı, laboratuvar, röntgen, anestezi, acil tıp teknisyenleri ve tıbbi sekreterler) eklenmiştir.

Son yıllarda sağlık personelinin istihdam şeklinde çeşitlenme göze çarpmaktadır. Döner Sermaye hemşiresi, ebesi ve sağlık memuru dışında, ayrıca 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 86. maddesinin 3. fıkrasına "eczacılık" ibaresinden sonra gelmek üzere 21/6/2005 tarihli ve 5371 sayılı Kanunun 5 inci maddesiyle, "köy ve beldelerdeki ebelik ve hemşirelik," ibaresi eklenmiştir. Böylece sağlık personelinde vekil ebe, hemşire gibi yeni istihdam şekilleri yaratılmış oldu.

SONUÇ

Sağlık hizmetlerinin devletin asli görevi olduğu görüşü yasal olarak 1961 Anayasası ile hukuksal zeminini bulmuştur. 1961 yılında çıkarılan 224 sayılı Sosyalizasyon Yasası ile sağlık hizmetleri yurdun her yerine vatandaşların eşit oranda erişebileceği, entegre hizmet olarak örgütlenmiştir. Program, 1965 yılında Demirel'in döneminde çıkarılan 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile geçerliğini yitirmiştir. 657 sayılı Yasa ile sözleşmeli personel uygulamaları belli istisnalara bağlanmıştır.

Aile hekimliği anlayışı ile sosyalleştirmenin getirdiği "ekip" anlayışı ortadan kalkmıştır. Aile hekimi ve Aile sağlık personeli ayrımı yapılmıştır. "Aile sağlık elemanı" anlayışı ile sağlık memuru, ebe ve hemşire gibi "yardımcı sağlık personeli" olarak nitelendirilen personelin uzmanlık alanlarının ortadan kaldırılarak birbirlerinin yerine görevlendirilebilen personel niteliğine büründürülmüşlerdir. Oysa ebelik ve hemşirelik meslekleri görev alanları tanımlanmış profesyonel mesleklerdir. Aile hekimliği sistemi birey odaklı ve tedavi edici sağlık hizmeti anlayışını yerleştirmeye başlamıştır. Önceki hükümet programlarında yer bulan fakat dilekten öteye gitmeyen anlayışın 2002 yılı sonrasında hayat bulmasının en önemli nedenleri, bu fikrin arkasında küresel aktörlerin telkinleri ve ulusal ölçekte de bu fikrin güçlü bir siyasi irade ile hayata geçirilme kararlılığıdır.

Sağlık hizmetleri kamu tarafından finanse edilip kamu tarafından, basamaklı hizmet sistemi içinde sevk zinciri ile verilmelidir. Sağlık personeli kamu tarafından istihdam edilmeli ve tam gün çalışmalıdır. Sağlık hizmetleri tek elden, Sağlık Bakanlığınca yönetilmelidir. Personel, ülke koşullarına uygun ve nitelikli olarak, çağdaş eğitim yöntemleri ile eğitilmeli, personel sayı bakımından yeterli ve coğrafi olarak dengeli dağıtılmalı, sağlık personeli ekip çalışması içinde hareket etmeli, personelin atanması adil, meslekte yükselmesi bilgi ve yeteneğine göre olmalıdır.

Sağlık hizmetleri emek yoğun sektördür. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin kalitesi sağlık personelinin niteliklerinin artırılması ve personelin çalışma koşullarının personelin motivasyonunu kırmadan uzak biçimde oluşturulması gerekmektedir. Esnek çalışma koşulları yerine iş güvenceli, sendikal haklardan yoksun

bırakılmadan, insanca yaşama koşullarına göre maaş verildiği ve çalışma barışının sağlandığı bir çalışma ortamı oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

1. AKDUR, R., (1998), “Türkiye’de Sağlık Politika ve Hizmetleri”, *Yeni Türkiye* 4 (23-24):1984-1995, s.23-24.
2. AKDUR, R., (1999), “Cumhuriyetten Günümüze Sağlık İnsan Gücü Politikaları”, *Hekim ve İnsan Dergisi*, S.1, s.17-22).
3. AKSAKOĞLU, G., (2008), “Sağlıkta Sosyalleştirmenin Öyküsü”, *Memleket, Siyaset, Yönetim*, S.8, s.7-62.
4. AYBAŞ, G., BENLİ, D., BENZİRCİ, G., vd., (1987), *Sağlık Hizmetlerinde Denetim*, Ankara.
5. AYDIN, E. (2002), *Türkiye’de Sağlık Teşkilatlanması Tarihi*, Ankara: Naturel.
6. BELEK, İ., (Kasım-Aralık 2001), “Sağlık Reformları, Kriz ve Sağlık Paradigmasında Liberal Yeniden Yapılanma”, *Toplum ve Hekim*, C.16, S.6, s.430-437.
7. ERDOĞDU, S. (2005, Ocak-Şubat), “Yeni Liberal Küreselleşme Sürecinde Esnek Kamu Personel Rejimi”, *Toplum ve Hekim*, C.20. S.1. s.53-64.
8. FİŞEK, N., (Kasım-Aralık 1995), “Sağlık İnsan Gücü:Sorunlar ve Çözümler”, *Çalışma Ortamı*, Ankara: Fişek Sağlık Hizmetleri ve Araştırma Enstitüsü, S.23, s.10-13.
9. HAMZAOĞLU, O. (Kasım-Aralık 2007), “Yeni Liberal Politikalar ve Türkiye’de Sağlıkta Reform-Dönüşüm”, *Toplum ve Hekim*, C.22, S.6, s.418-431.
10. İLTER, H. (2008), *Sorularla Aile Hekimliği Uygulaması*, Ankara: Sağlık Bakanlığı.
11. JAKAB, M., PREKER, A. vd, (2002), *The Introduction of Market Forces in the Public Hospital Sector-From New Public Sector Management to Organizational Reform*, Washington DC: World Bank Health, Nutrition and Population (HNP), Discussion Paper.
12. KILIÇ, B., AKSAKOĞLU, G. (Eylül-Ekim 2002), “Birinci Basamak Sağlık Kuruluşlarında Döner Sermaye Uygulaması Yanlıştır”, *Toplum ve Hekim*, C.17, S.5, s.339.
13. PALA, K., (Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2007), “Türkiye Sağlık Sistemi Nereye Gidiyor?”, *Toplum ve Hekim*, C.22, S.1-2, ,S.
14. PALA, K., (Mart-Nisan 2008), “Tam Süre Çalışma Düzeninin Kamusal Önemi”, *Toplum ve Hekim*, C.23, S.2, s.117-124.
15. SAĞLIK BAKANLIĞI, (Aralık 2003), *Sağlıkta Dönüşüm Programı*.
16. SAĞLIK BAKANLIĞI, (Ekim 2007), *Sağlıkta Performans Yönetimi Performansa Dayalı Ek Ödeme Sistemi*, Ankara.
17. Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi (Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl) SSYB. http://www.sabem.saglik.gov.tr/Akademik_Metinler/linkdetail.aspx?id=1502 (Erişim: 07.09.2012).
18. SOYSAL, M., (1999), *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 11. Baskı, İstanbul:Gerçek.
19. <http://www.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYEXTN/0,contentMDK:20215211~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:361712,00.html> (Erişim: 19.03.2014)
20. YAZARSIZ, (Ocak-Şubat 2001), *On Soruda 224-Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun*, *Toplum ve Hekim*, C.16, S.1, s.29-30.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(17)

Yrd. Doç. Dr. Ensar YILMAZ⁷⁷

NECMETTİN HACİEMİNOĞLU'NDA TÜRKİYE'NİN AYDIN SORUNSALI TURKEY'S QUESTION OF INTELLECTUALS ACCORDING TO NECMETTİN HACİEMİNOĞLU

ÖZ

Aydınların kapalı bir kast sistemi içinde yaşamları toplumla olan kültürel alışverişinin kesilmesine neden olur. Oysa sosyolojik açıdan sağlıklı bir toplum, aydını ile halkının bütünleşmesi olgusuna dayanır. Yani sosyolojik açıdan temel mesele sosyal bütünleşmenin sağlanması ve aydınların bu noktadaki pozitif işlevselliğidir. Osmanlı döneminde geleneksel devlet yapılanması ilmiye(ulema/aydınlar/kazaî bürokrasi), kalemiye(idari bürokrasi) ve seyfiye(ordu/askeri bürokrasi) diye tasnif edilmektedir. Bu kurumsal yapılanmanın en önemli iki ayağı olan kalemiye ve seyfiye büyük oranda ve uzunca bir süre devşirme yöntemi uygulanarak enderunî/avdeti unsurlardan, yani yabancı soylu kimselerden oluştu. Daha sonraları Türk ve Müslüman unsurların da bu yapı içerisinde yer almaları mümkün olsa da kendi geleneğini oluşturmuş bu kurumlar bu yeni unsurları kendi içinde eritmiş oldu. Fakat yine de halkın Türk ve Müslüman unsurlarıyla temas ilmiye sınıfı üzerinden resmi olarak, tekke ve zaviyeler üzerinden de sosyal/sivil bir iletişim kanalı olarak devam etti.

Hacıeminoğlu düşünceleri, yazılarıyla bu aydın sorunsalını bütün açıklığı ile ortaya koydu, topluma/milletle/halkla aydın arasındaki ilişkilerin tarihten, kültürden beslenerek yeniden kurulması, yapılandırılması için mücadele etti. 63 yıllık ömründe milliyetçi bir aydın olarak yaşadı. Hayatı 60-70-80'ler Türkiye'sinin izdüşümü oldu. Terör tehdidi altında bir aydın, tutuklanan bir gazete yazarı, askerî darbeden sonra üniversitedeki görevinden ayrılmak zorunda kalan bir öğretim üyesi, ilmî eserlerinin basılması yıllar süren bir bilim adamıydı. Modern düşünceliydi. Modernizmi sonuna kadar hazmetmiş bir insandı. İdealistti.

Anahtar Kelimeler: Aydın, Milliyetçilik, Necmettin Hacıeminoğlu.

ABSTRACT

Intellectuals' living in a closed cast system leads to the disconnection of cultural exchange with the wider society. However, a healthy society is based on the integration of their intellectuals and people in sociological terms. The basic issue in sociological terms, is ensuring social integration and positive functions of intellectuals this process. In Ottoman period, classical state bureaucracy is classified as İlmiye(ulama;the educated class of Muslim legal scholars/intellectuals/judicial bureaucracy), Kalemiye(administrative bureaucracy) and Seyfiye(military bureaucracy). The most important two aspect of this structure, that is kalemiye and seyfiye, are comprised of people who are religiously convert/educated in Palace school(Enderun), that is,foreign, noble people by devshirme system also known as the bloodtax or tribute in blood, to a great extent and for a long period of time.

However, contact with Muslim and Turkish segments of the people continued officially by İlmiye strata, and as a communicative link in social and civic terms by tekkes and zaviyas (dervish lodges) up to the Republican period. This channel was closed with the closure of these dervish lodges. Thus, the disconnection and lack of communication between state and people was deepened and it resulted with a huge question of intellectuals. Hacıeminoğlu, with their thought and writings, brought up this problematic with all its evidence. He had struggled to reestablish the relations between people/society/nation and intellectuals based on history and culture during his lifetime.He tried to mention and problematize the alienation of intellectuals to their own society and culture. He lived as a nationalist intellectual, for 63 years, during his life time. His life had been the projection of Turkey of three decades from 1960 to 1980s. He had modern ideas and he was an exactly modernist person. He was an idealist.

Keywords: Intellectual, Nationalism, Necmettin Hacıeminoğlu.

⁷⁷ NKÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü; ensaryilmaz@nku.edu.tr; Tekirdağ/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Sosyolojide aydın sınıfın yapısı, rolü ve önemi ile ilgili çalışmalar küçümsenmeyecek bir yer tutar. Aydınları toplumun yaratıcı azınlığı, siyasal/sosyal/kültürel ve hatta ekonomik öncü gücü olarak ele alan görüşler olduğu gibi halkından kopuk, egemen güçlerin emrinde olan nev-i şahsına münhasır bir tabaka olarak ele alan görüşler de söz konusudur.

Hiç kuşkusuz aydın sınıfın temel fonksiyonlarından biri toplumsal bütünleşmeyi ve/veya toplumsal dayanışmayı sarsıcı, zayıflatıcı iç ve dış etkilere cevap oluşturmak ve içinde bulunduğu toplumu tarihin ileri safhalarına taşımaktır. Fakat Türkiye'de, bizim de incelemiş olduğumuz, 60'ların ikinci yarısından 80'lerin sonuna kadar aydınların var olan toplumdaki değil de muhayyel bir toplum tasavvurundan hareket ettiği ve bunun da toplumsal bütünleşme, toplumsal dayanışma gibi sosyolojik alanlarda sorunlara yol açtığı görülmektedir. Bir başka deyişle bu dönemde Türkiye'deki aydınlar antagonist bir alanın inşasının mümeyyiz temsilcileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer yandan aydın sınıfı içinde mütalaa edilmesi gereken "kanaat önderleri" Türk toplumunda her zaman ortaya çıkmış, bunlar "ma'sheri vicdan"ı (kamuoynunu) etkilemiş, toplumsal kanaatlerin oluşmasına katkı sunmuşlardır. Fakat yine bu dönemde ortaya çıkan majör aydınlar sınıfı; ilmi, entelektüel zeminden bu kanaat önderlerini de dışlayarak aydın-toplum ilişkisinde katı, baskın olarak neredeyse tek sesli bir döneme geçilmesinin temel aktörleri olmuştur.

İşte Hacıeminoğlu 60'ların ikinci yarısından itibaren bu karanlık döneme itiraz eden, eleştiren, sorgulayan farklı bir ses, farklı bir aydın olarak ortaya çıkar ve topluma/milletle/halkla aydın arasındaki ilişkilerin tarihten, kültürden beslenerek yeniden kurulması, yapılandırılması için mücadele eder.

Hacıeminoğlu'nun Türkiye'de aydın sorunsalı ile ilgili görüşlerine geçmeden önce aydının tanımı, rolü ve sosyolojik karşılığı üzerine önce kavramsal bir çerçeveye ihtiyacımız var.

Aydının Tanımı ve Sosyolojik Karşılığı

Aydın kavramının tanımlanmasında tam bir uzlaşma söz konusu değildir. Okur yazar olmayan ilkel toplumlarda şamanlar veya din adamlarının bu grubu oluşturduğu söylenmektedir (Marshall, 2009: 201- 202). Toynbee ise bir toplumda yönetici/aydın sınıfı, 'yaratıcı azınlık' olarak tanımlamaktadır. Toplumun geleceği, kültürü ve değerler sistemi, tek sözcükle alinyazısı bu kadronun elindedir. Bir ülkenin aydınları, bunalımlı dönemlerde sorunların üzerine giderek çözüm üretmez, sadece güçlü uygarlık alanlarından taklit yoluyla kültür taşıyıcılığına yönelirse, o vakit ülke 'yaratıcı azınlığı'nı kaybetmiş olur (Türkdoğan, 2003: 53) der.

Aydınlar sınıfı kavramsallaştırması başlangıçta, feragatli bir okumuşlar sınıfını ifade etmek amacıyla ve sosyal sistemin içinde olup da sosyal sistemden sayılmayan kişiler için kullanılırdı. Bu eski devirlerde aydınların, kendilerini sadece cemiyetin kitlelerinden değil, sosyal sistemin bütününden de ayrı hissettikleri kabul edilirdi. Bugün ise aydınlar, cemiyetten ayrı olmayıp çoğu zaman onun tesir edici liderleri, idarecileri olarak görülmekte ve artık 'anahtar sayılan sosyal bir sınıf' olarak nitelendirilmektedirler (Zimmerman, 1964: 6-7). Bir diğer deyişle aydın sınıfı günümüzde, siyasi rejim ve sosyal yapının yönlendirilmesinde birinci derecede etkili olmaktadır.

Aydınların genel olarak fikirlerin yaratılmasına, iletilmesine ve eleştirilmesine doğrudan katkıda bulunan çok daha küçük bir kümeden oluştuğu kabul edilir; bunlar yazarları, sanatçıları, bilim adamlarını, filozofları, din düşünürlerini, toplum kuramcılarını, siyasal yorumcuları içine alır. Bu kümenin sınırlarını kesin biçimde belirlemek zordur. Alt katmanları da öğretmenlik ve gazetecilik gibi orta sınıf uğraşlarıyla kaynaşmıştır (Bottomore, 1990: 74).

Gramsci modern toplumun işleyişinde toplumsal sınıfların değil aydınların merkezi bir işlev gördüğünü söylemektedir (Said, 1995: 26). Gökalp de "Milleti bir insan kabul edersek dimağını, zekasını ve ideolojisini de güzidelere (seçkinlere/aydınlara) benzetiriz. Hükümet dimağ değildir. Hükümet bu güzidelere attığı fikirleri kabul eder, uygular" demektedir (Türkdoğan, 2005: 70). Aydınlar o kadar önemlidir ki modern tarihte aydınların işin içine karışmadığı ne önemli bir devrim ne de karşı devrim olmuştur (Said, 1995: 27).

Bununla birlikte aydınlar bir "toplumsal ara katman" olarak da tanımlanmaktadır (aktaran Bodin, 1984: 41). Mosca'ya göre aydınlar yeni ve daha değerli bir seçkin kesimin çekirdeğini oluşturabilecek, burjuvazi ile proletarya arasında konumlanan az çok bağımsız bir küme olarak düşünülmüştür (Bottomore, 1990: 77).

Ara katman olarak algılansa dahi bu durum aydın sınıfın önemini azaltmamaktadır. Çünkü aydınlar yönetim içinde en önemli grubu oluşturmaktadırlar. Aydınların yönetim içinde en önemli kümeyi oluşturma düşüncesi de yeni değildir. Topluluğun üstün bireylerden oluşan bir küme tarafından yönetilmesi düşüncesi, Platon'un düşün yapısından daha da eski Hint toplumunu düzenleyen Brahmanca kast örgütlerinde de belirgin biçimde yer almaktadır (Bottomore, 1990: 7). Bütün bunlarla birlikte Pareto'ya göre sadece aydınların oluşturduğu yönetim nerdeyse mutlak bir felakettir (Önsöz, Zetterberg, Pareto, 2005: 23). Çünkü aydın/seçkin, başarısından sonra daha katı ve kendi içine kapalı hale gelmektedir (Önsöz, Zetterberg, Pareto, 2005: 17). Aydınların kapalı bir kast sistemi içinde yaşamaları toplumla olan kültürel alışverişinin kesilmesine neden olur. Oysa sosyolojik açıdan sağlıklı bir toplum, aydını ile halkının bütünleşmesi olgusuna dayanır. Yani sosyolojik açıdan temel mesele sosyal bütünleşmenin sağlanması ve aydınların bu noktadaki pozitif işlevselliğidir.

Türkdoğan'ın aktardığı gibi Gökalp'e göre aydın, medeniyetin taşıyıcısıdır, bu yüzden kozmopolittir. Halk ise kültüre, milli değerlere sahiptir. Bu noksanlığın giderilmesi için aydının halka gitmesi gerekir. Aydınım iki nedenle halka gitmesi gerekir. Bir, halktan kültürel bir eğitim almak için halka doğru gitmek gerekir. İki, halka medeniyet götürmek için halka doğru gitmek gerekir. Aydın halka doğru yönelmediği sürece milli değerlerden uzaklaşarak suni bir ortam içinde bozulmaya uğrayacaktır (Türkdoğan, 2005: 69).

2. Necmettin Hacıeminoğlu'nun Yaşamı ve Dönemin Düşünsel/İdeolojik İklimi

Her düşünce adamı biraz da içinde bulunduğu koşulların ürünüdür. Bu nedenle Hacıeminoğlu'nu anlayabilmek için içinde bulunduğu koşullara kısaca değinmek gerekir.

Ailesi Malatya/Darendeli olan Necmettin Hacıeminoğlu, 1932 yılında Kahramanmaraş'ta dünyaya gelir. 1954 yılında Adana Erkek Lisesi'nden mezun olur. İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okuluna devam eder. Buradan mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girer ve bu bölümden 1959'da mezun olur (Türk, 2009: 25).

Hacıeminoğlu duygu ve düşünce dünyasının oluşumunu şöyle anlatır “Her Türk çocuğu gibi ben de dindar, muhafazakâr, milli gelenek ve töresine bağlı bir aile çevresinde yetiştim(...) Gökalp'i, Ömer Seyfettin'i, Remzi Oğuz'u, Peyami Safa ve Nihal Atsız'ı okumaya başladım. Onların fikirlerini benimsedim(...)”(Dağoğlu, 2009: 50/51).

Hacıeminoğlu'na göre 1965 yılında bir asırdan beri gizli çalışan solcular/komünistler artık eyleme geçmişlerdir. O halde milliyetçilerin de fikir ile hareketi beraber yürütmeleri lazımdır. Bu nedenle Hacıeminoğlu 1968'den itibaren üniversitedeki “kızıl anarşistlere” “neme lazımcı”, menfaatçi ve pısrık aydınlara karşı mücadeleye başlamıştır (Dağoğlu, 2009: 51).

Türkiye'de bu yıllarda hemen bütün meslek teşekkülleri aşırı solcuların kontrolü altına girmiştir. Türk Tabipler Birliğinden Barolar Birliğine, Öğretmenler Sendikası'ndan Mimarlar Odasına kadar birçok teşekküllerin idare heyetlerini ellerine geçiren solcular, Hacıeminoğlu'na göre maddî ve manevî imkânlarını anarşistleri/teröristleri desteklemek için seferber etmişlerdir. Birer meslek teşekkülleri oldukları halde, açıkça siyaset yapan ve ideolojik eylemlere katılan bu kuruluşlar hakkında adli merciler de hiç bir takibata girişmemiştir (Hacıeminoğlu, 1975a: 55/56).

Hacıeminoğlu'nun mücadeleye başladığı dönemlerde Türkiye'de “aydın” kelimesi, “solcu” kelimesi ile eşanlamlı hale gelmiştir. “Aydın” muhakkak “sol görüşlü” olmalıdır, aksi halde ona aydın denilemez. 1960'dan sonra Türkiye işçi Partisi'nin de kuvvetlenmesi ile Türk solu siyasi platformda sesini yükseltirken, 60'ların sonlarına doğru üniversiteleri ve sokakları da teslim almaya başlamıştır (Şahin, 2009: 71).

Hacıeminoğlu, dönemin basınında da kendisine geniş yer bulan temel sorunları iki başlıkta ele alır. Birincisi komünizm/solculuk, ikincisi kürktüldür. Çünkü bu ideolojilerin ikisi de Türk Devletini yıkmak, Türkiye'yi parçalamak ve Türk milletini tarihten silmek kastiyle birleşmişlerdir (Hacıeminoğlu, 1975a: 38).

Bu yıllarda Hacıeminoğlu'na göre cemiyetimiz, on beş yıldır son yarım asrın en hareketli devrini yaşamaktadır. Bu «hareket» önce siyasî, sonra da fikrî, iktisadî ve sosyal sahalarda başlamıştır (...) fikir sahasındaki hareket de «ideoloji kavgası» şekline dönüşmüştür (...) Tabii, kavga fikir sahasında olunca, «taraf» da aydın çevreler ve zümreler arasından çıkmıştır (Hacıeminoğlu, 1975a: 7).

Hacıeminoğlu'na göre bu mücadelede iki cephe söz konusudur:

1. Türk Devletini çeşitli anarşi/terör olaylarıyla zayıflatıp yıprattıktan sonra yıkmak isteyen solcu/komünist cephe.

2. Türk Devletini her türlü yıkıcı, bölücü ve yıpratıcı akımlara karşı korumaya çalışan milliyetçi cephe.

Hacıeminoğlu, 63 yıllık ömründe milliyetçi bir aydın olarak yaşadı. Hayatı 60-70-80'ler Türkiye'sinin izdüşümüdür. Terör tehdidi altında bir aydın, tutuklanan bir gazete yazarı, askerî darbeden sonra üniversitedeki görevinden ayrılmak zorunda kalan bir öğretim üyesi, ilmî eserlerinin basılması yıllar süren bir bilim adamıydı (Şahin, 2009: 72). Modern düşünceliydi. Modernizmi sonuna kadar hazmetmiş bir insandı. İdealistti (Ercilasun, 2009: 86).

3. Necmettin Hacıeminoğlu'nda Türkiye'nin Aydın Sorunsalı

3.1. Türkiye'de Aydınların Genel Nitelikleri

Hacıeminoğlu, Türkiye'deki aydınlarla ilgili yazılarını kitap olarak ilk 1975 yılında "Milliyetçilik, Ülkücülük, Aydınlar" başlığında topladı (Hacıeminoğlu, 1975b). Bu çalışma daha sonraları gözden geçirilerek 2004 yılında Millet ve Aydınlar başlığı ile yayınlandı.

Hacıeminoğlu bu çalışmalarında Türkiye'deki aydınların genel nitelikleri için şu tespitleri yapmaktadır: "Türk Milletinin geri kalmasından birinci derecede sorumlu ve suçlu olanlar, onu idare etmek mevkiinde bulunan aydınlardır. Öyle ise, her şeyden önce kendilerine «aydın» denen bu idareci, siyasetçi ve bürokrat zümresinin mahiyetini bilmek gerekir. O da şudur: Osmanlı devletinin son asırlardaki idarecileri büyük çoğunlukla, «devşirme ve dönme»lerdir. Bu sebeple de onlar hiç bir zaman Türk Devletinin bekasını düşünmemiş, Türk Milletinden yana çıkmamışlardır. Osmanlı devletinin kaderine hâkim olan bir kısım idareciler ise, kendileri Türk olmakla beraber, halktan tamamiyle koptukları ve Avrupa'yı yanlış tanıdıkları için, ülkeyi kurtarmak niyetiyle hep hatalı hareket etmişlerdir (Hacıeminoğlu, 1975a: 74).

"Her iki zümre, Cumhuriyet devrinde de bertaraf edilememiştir. Hatta, bunların bir kısmı, her türlü millî değer ve kültürden mahrum kaldığı için gittikçe millete tamamiyle «yabancılaşmış»tır. Diğer bir kısım da Türkiye üzerinde kötü emeller besleyen yabancı güçlerin emrine girmiştir. İşte aşağı yukarı iki asırdan beri, aynı toplumsal kategorinin farklı iki versiyonu toplumun ve devletimizin kaderinde bazen doğrudan doğruya, bazen de dolaylı yollardan söz sahibi oldukları için ülkemiz her geçen gün, biraz daha gerilemiş, zayıflamış ve küçülmüştür (Hacıeminoğlu, 1975a: 74/75).

Hacıeminoğlu bu aydınların nitelikleriyle ilgili şu değerlendirmeleri de yapmaktadır: "Bu aydın ve idarecilerin bir kısmının ilk vasıfları şunlardır: a) Kendini Türk saymamak, Türk'ten yana çıkmamak! Dönme ve devşirme olmak!

b) Türk olsalar bile, her türlü millî değer ve kültürden mahrum kalıp millete «yabancılaşmış» olmak! (Hacıeminoğlu, 1975a:162).

Bu aydınlardan Türk olanlar yabancı kültür ile beslene beslene Türklüklerini unutmuşlardır (Hacıeminoğlu, 1975a: 50). Hepsisi 'efendi millet'in dilini öğrenmiş; âdet, gelenek, ahlak ve töresini benimsemiştir. O 'efendi millet'in mensupları gibi düşünen, yaşayan, zevk alan; onlar tarzında eser vücuda getirip müesseseler kuran kimseler olmuşlardır. Değer hükümleri, dostluk ve düşmanlıkları, idealleri, zaafırları bile 'efendi millet'inkine paralel, onunki ile zıtlaşmayacak şekilde gelişmiştir (Ayhan, 2009: 14). Bu aydınlar, fakir fakat devletine bağlı halk çocuklarına, dar gelirli ama milletine sadık aydınlara düşmandırlar. Dinine, âdet ve geleneğine bağlı Türk halkını küçümsemektedirler (Hacıeminoğlu, 1975a: 49).

Hacıeminoğlu'na göre (2004: 34), aydınlarımızın en çok tahribata uğrayan taraflarından birincisi hiç kuşkusuz Türklük şuurudur. "Bizim aydınlarımıza musallat olan bir aşağılık duygusu söz konusudur. Bu hem Türk tarihini hem de insanlık tarihini hiç bilmemekten ileri gelmektedir. Bu aydınlar sanmaktadırlar ki dünya kuruldu kurulalı Türkler ve diğer şark milletleri hep "geri ve "az gelişmiş"; bugünkü batı ülkeleri de hep "ileri" ve "gelişmiş" haldedirler (Hacıeminoğlu, 2004: 51).

Türkiye'de aydınlar geniş millet gövdesinden kopmuş kendi toplumunun tarihine kültürüne yabancılaşmışlardır. Diğer taraftan bu aydınlar kendi aralarında da bölünmüşlerdir. Alman, İngiliz, Fransız, Amerikan, Rus ve Lâtin Yunan hayranları türemiştir (...) Onların zihniyet, zevk ve anlayışlarındaki bu kendinden kopuş, bu yabancı özentiliği, gittikçe müesseselere, nesillere ve nihayet şuursuz bir modernleşme hevesine kapılan zenginlerle büyük şehir sakinlerine geçmiştir. Seçilmeden, düzensiz bir şekilde yapılan

tercüme eserler, filimler, turizm akını ve dış seyahatler, moda halini alan bu özentiye yer yer toplumun başka kesimlerine de bulaştırmıştır. Bu yüzden, millî bünyede, değer ölçüleri birbiriyle zıtlaşan sosyolojik adacıklar oluşturmuş, her adacık, yan yana yaşamakta olan ayrı bir etnik yapı hüviyeti gösterir olmuştur. Bunların ahlak görüşleri, namus, iffet, aile ve ayıp telakkileri değişik şekiller almış; eğlenceleri, zevkleri ve görgü kaideleri diğer zümrelerinki ile hiç uyuşmaz hale gelmiştir (Hacıeminoğlu, 2004: 94).

Her toplumda fertler ve sosyal dilimler arasında bilgi, görgü ve davranış bakımından bazı farkların bulunmasının doğal olduğunu söyleyen Hacıeminoğlu “Bu farklar, tahsil seviyesi umumiyetle düşük olan halk ile tahsili yüksek ve bilgisi geniş aydın arasında daha da fazladır. Fakat bu, hiçbir zaman bir "mahiyet farkı" değil, sadece bir "derece farkı"dır. Bizde ise, aksine halkın kültürü, töresi, görgüsü, imanı ve dünya görüşü ile aydıninki arasında tam manasıyla bir "mahiyet farkı" vardır. Bu, tabii, her iki zümrenin değer ölçülerine, zevklerine, davranış ve yaşayışına da aksetmekte, böylece, aradaki uçurumu derinleştirmektedir. Mesela Türk halkı dindardır. Kendisini idare etmek mevkiinde olan aydınların da hiç değilse, inanç planında, dine bağlı ve saygılı olmasını istemektedir. Aydın ise, bunun tam tersine, dine ve dindar insana karşı soğuk, ilgisiz hatta kızgındır. Halbuki fertleri birbirine yaklaştıran en kuvvetli duygu, iman beraberliğidir. Tanrıya birlikte ibadet etmek, birlikte şükretmek, insanları kopmaz bağlarla birbirine bağlar. Aynı siyasî partiye mensup yahut aynı spor kulübünü tutan kimselerin birbirine karşı duyduğu ruhî yakınlık gibi. Bu, nihayet basit bir duygu birliğidir. Böyle bir beraberlik en yüce duygu olan iman ve ibadet noktasında birleşince, daha tesirli olur. Türk milleti, asırlarca, hükümdarı ile komutanı ile alimi, sanatkârı ve idarecisi ile hiç olmazsa haftada bir vakit yan yana namaz kılmıştır. Böylece kendisini idare edenlerin de kendinden biri olduğunu görmüş ve anlamıştır. Bu sayede de onlara hem gönülden bağlanmış, hem de güvenmiştir. Bugün ise, bu en sağlam bağ kopmuş bulunmaktadır. Aydınların bir kısmı dini inancı lüzumsuz saydığı için, bir kısmı da açıkça ibadet etmenin din istismarı olacağını sandığı için, halk ile beraber camiye gitmemektedir. Bu tutum, halkı aydından soğutmuştur. Üstelik de halk, bizim aydınların örnek aldıkları batı dünyasında en büyük alimlerle en yüksek makam sahiplerinin sık sık kiliseye gittiklerini okuyup öğrenmektedir,” der (Hacıeminoğlu, 2004: 103/104).

Hacıeminoğlu’na göre “Halk ile kendileri arasındaki farklı şartları hesap edemeyen, halkın toplumsal değer ve itibar anlayışındaki tabii farklılığı sezemeyen seçkinler zümresi, gittikçe, sinesinde çıkmış olduğu milleti küçümsemeye başlamışlardır. Onu hor görüp basit bulmuştur. Halk da aydına yabancı gözü ile bakmış. Ona güvenmemiş, ona inanmamış ve kendini ona açmamıştır. Oysaki halk, asıl kalkınma ve ilerlemeyi temin eden hiçbir "yeni"ye karşı değildir” (Hacıeminoğlu, 2004: 119).

Yine bugün Türkiye’de aydının temel özelliklerinden biri de yabancı menşeli her fikre, inanca ve kültür unsuruna karşı sempati beslemek yahut müsamaha göstermek; millî ve yerli olan her şeyi küçümseyip hor görmek. Bunları, üzerinde düşünüp tartışmadan reddetmek, geri ve çağ dışı saymak. Asıl, yabancı ve dış dünyaya dönük olup Türk’e sadece nüfus cüzdanı ile bağlı bulunmaktır (Hacıeminoğlu, 2004: 128).

3. 2. Eğitim, Dil ve Kültür Meselesi Karşısında Türkiye'deki Aydınlar

Türkiye’de on yıllardan beri takip edilen kültür ve eğitim politikası, Hacıeminoğlu’na göre Türk aydınının kafasını sol düşüncenin/komünizmin yeşerebileceği en müsait zemin haline getirerek 1970 Türkiye’inde aydın kesimde binlerce insanın pembeden kızıla doğru, derece derece solculaşmasına/komünistleşmesine yol açmıştır (Hacıeminoğlu, 1975a: 82). Bu nedenle eğitim sisteminin acilen yeniden ele alınması ve milliyetçi bir anlayışla yeniden tanzim edilmesi gerekmektedir. Hacıeminoğlu, bu konudaki görüşlerini ilk baskısı 1972’de yapılan Milliyetçi Eğitim Sistemi (Hacıeminoğlu, 1977) adlı kitabında toplamıştır.

Hacıeminoğlu eğitimle ilgili önemli konulardan birinin dil meselesi olduğunu söyler. Ona göre her milletin dili, kendi milli kültürünün muhtevasını taşıdığı için, fertlere ve nesillere bütün milli kültürü veren, onlarla devirler arasında köprüler kuran yegane vasıta (Hacıeminoğlu, 1978: 71).

Bir toplumda ilmin ve kültürün temelini oluşturan dil (Hacıeminoğlu, 1978: 60), aynı zamanda tabii, milli, tarihi ve sosyal bir varlıktır (Hacıeminoğlu, 1978: 40).

Hacıeminoğlu Türkçeyi sadeleştirme maskesi altında sanatçı ve aydınlar eliyle yürütülen hareketin üç sinsi ve hain maksadı olduğunu söyler.

1. Bugünkü nesilleri bilgi, kültür ve düşünce bakımından, kendinden önceki bütün nesillerden ve millî tarihten koparmak; onları, düne ait, yani millî edebiyat ve kültüre ait hiçbir eseri okuyup anlayamaz hale getirmek. Böylece, yüzde yüz Hıristiyan, Yahudi ve Marksist kültürle beslenmiş köksüz, yozlaşmış sözde aydınlar yetiştirmek.

2. Türkiye'de uydurma bir dili yazı dili hâline getirerek, Türkiye Türklüğü ile sınırlarımız dışındaki dünya Türklüğünü birbirine bağlayan yegane bağı, dil birliğini koparmak. Böylece, Türkiye Türklüğünün, Türkiye dışındaki soydaşları ile anlaşabilmesini önlemek. Bunun sonunda, Türkiye dışındaki Türklerle soy birliğinin olmadığını, Türkiye Türklerinin Anadolu'da yaşamış başka bir "halk"tan geldiğini iddia etmek. Yani, uydurmacılığın sinsi maksadı, Türkiye Türklerini hem millî maziden, hem de dünya Türklüğünden koparmaktır.

3. Nesilleri, sayıca yetersiz ve uydurma kelimelerle okuyup yazmaya zorlayarak, onların öğrenme ve düşünme melekelerini dumura uğratmaktır (Karakaş, 2009: 99).

Hacıeminoğlu “aydın dediğimiz zümrenin çoğu bizim millî kültürümüzün temel unsurları ile olan bağlarını koparmıştır,” der. “Bir yandan okullarda uygulanan gayri milli eğitim sisteminin tesiri ile bir yandan da televizyon, radyo, sinema, gazete, kitap gibi propaganda vasıtaları ile reklam edilen yabancı kültür, Türk'ün binlerce yıllık manevî dünyasını, zevk ve duygu dünyasını, inançlarını ve yaşayış sistemini yıkmış, alıp götürmüştür” der (Hacıeminoğlu, 2004: 73/74).

Türk tarihinin hiçbir döneminde devlet ile aydınların el birliği edip halkın dilini yıkmaya ve değiştirmeye kalkmadığına işaret eden Hacıeminoğlu, beyni yıkanmış aydınların milleti de kendine benzetmek için sinsi ve sistemli bir şekilde çalıştıklarını söylemektedir (Hacıeminoğlu, 1978: 33).

Dilde sadeleşmeyi, öztürkçeleşmeyi savunan aydınların hiçbirisinin milliyetçi olmadığını hatta milliyetçiliğe karşı çıkan kişiler olduğunu belirten Hacıeminoğlu bunların dil meselesinde nasıl olup da milliyetçi olduklarını sormakta, sorgulamaktadır (Hacıeminoğlu, 1978: 27).

Millet bütünlüğünün üzerine titreyenlerin milli dil üzerine de titremesi gerektiğini belirten Hacıeminoğlu milli bütünlüğü parçalamak isteyenlerin önce dili yıkmaya çalıştığını söyler (Hacıeminoğlu, 1978: 18).

Türkiye'deki kültürel hayat üzerinde de aydınların etkisinden, girişiminden bahseden Hacıeminoğlu Türk aydınının millî meselelere karşı ilgisiz hale geldiğinden söz eder. Ona göre bugünün Türk aydını çoğunlukla “dünya vatandaşı” karakterine sahip olmayı bir prestij olarak sunmaktadır. Bu aydınlar, devlet konser salonunu İtri için tertiplenen bir konsere açmaz; ama İspanyol gitarcısı Rodrigo Türkiye'ye geldi diye, onun şerefine resmî merasim ve konserler hazırlatırlar (Hacıeminoğlu, 2004: 71/72).

"Bugün bütün dünyanın hayranlıkla kabul ettiği ve artık insanlığın malı sayılan eski Yunan klasiklerini okumayalım mı? Shakespeare'ları, Hugo'ları, Goeth'leri inkâr edebilir misiniz? Bir Mozart'a, bir Schubert veya Çaykovski'ye hayran olmamak mümkün müdür? Herkesin benimsediği büyük kıymetleri reddedersek âlem bize güler. Hem, var mı senin onlar ayarında romancın, bestecin, fikir adamın?" Bu sözlerin sahipleri Hacıeminoğlu'na göre “umumiyetle Türk sanat ve kültürüne ait hiçbir şey bilmedikleri gibi, hayranlıkla teslim oldukları batı kültürü hakkında da pek az bilgisi bulunan zavallılardır. O göklere çıkardıkları Yunan Latin klasiklerinden, lise sıralarındayken, edebiyat öğretmenin zoru ile, bir iki tane okumuşlar fakat hiçbir şey anlamamışlardır. Hamlet'in filmini görmüş, Faust'u da radyoda dinlemiş olabilirler. Mozart'ın "Türk Marşı"nı, Çaykovski'nin bale parçalarını, Strauss'un da valslerini dinlemiş olmaları mümkündür. Schubert'i de, olsa olsa, resmî cenaze törenlerinde çalınan 'ölüm marşı'ndan tanırırlar. Gazetelerin pazar ilavelerinde birkaç yabancı ressam ve heykeltıraşın hayat hikâyesini de okumuşlardır. Ama bir filozof edası ile batı kültürünün üstünlüğünden bahisle, tezgâhtarlığını yapmaktadırlar. Çünkü onlara yıllardan beri devletin okulunda, kitabında ve radyosunda, gayri milli çevrelerin de gazete ve dergilerinde ısrarla şu fikirler telkin edilmiştir: Her şey batıdadır. Batının her şeyi güzel, her fikri doğru ve her yaptığı iyidir. Bizim hiçbir üstün değerimiz yoktur. Her şeyimiz 'çağ dışı'dır (Hacıeminoğlu, 2004: 80/81).

Kendi görgü ve nezaket kaidelerimize uygun davranırsak Avrupalılar bize güler, rezil oluruz. Flarmoni orkestrası kurup operalar açmazsak batılılar bizi beğenmez. Hiçbir vatandaş operadan hoşlanmazsa da devlet bu uğurda milyonları harcamalıdır. İşte, Türkiye'de batı kültürünün en hararetle reklamcıları ve en titiz bekçileri bunlardır. Üstelik de yabancılar hesabına gösterilen bunca gayretin Atatürkçülüğün icabı olduğunu

sanacak kadar gaflet içindedirler. Onun için uyumak ve esnemek pahasına da olsa, bunlar, opera temsillerini kaçırmazlar (Hacıeminoğlu, 2004: 81/82).

Hacıeminoğlu'na göre bu aydınların bir kısmı çocukluktan itibaren yabancı kültürle beslenip, onu iyice hazmetmiş kimseler olduğundan İstanbul şivesi ile konuşabilen bir İngiliz veya Fransız'ı andırırlar. Türkiye'nin meselelerine karşı ilgileri ancak o ölçüde, bakışları o tarzdadır. Muhakkak yabancı okullarda tahsil gördükleri için birkaç dil bilirler. Ve insanları sadece bildikleri yabancı dilin çeşidine, sayısına, derecesine göre değerlendirirler. Bütün arzu ve gayretleri, ülkemizde herkesin kendileri ayarında "batılılaşmasını" sağlamak istikametindedir. Bunu temin için her fedakârlığa katlanırlar. Konferanslar verir, seminerler tertipler, dernekler kurar, burs ve ödüller dağıtırlar. Hasılı, İngiliz veya Fransız hükümetlerinin fahri kültür ataşeleri gibi faaliyet gösterirler. Niyetleri, Türk milletini bir an önce "batılı toplum" yapıp gerilikten kurtarmaktır. (...) Yetişme tarzlarının normal neticesi olarak, millî ve yerli değerleri sevmeyiz, beğenmeyiz. Onun için, elbette, üstünlüğüne inanıp benimsedikleri yabancı kültürün reklamını yapacaklardır. Bizim başka türlü kurtulamayacağımızı sanarak, batı kültürünün himayesi altına girmemiz gerektiğini savunacaklardır. Bu da dünkü siyasi mandacılığın yerini almış olan "Kültür mandacılığı"dır. (...) Aydınları etkisinden dolayı Türk devletinin bir millî kültür politikası yoktur. Sadece biraz İngiliz ve Amerikan, biraz Alman ve Fransız, biraz da eski Yunan-Latin kültüründen rastgele alınmış unsurların meydana getirdiği derleme ve ekleme bir kozmopolit kültür uygulaması vardır (...). En acısı, bu duruma üzülecek yerde herkes seviniyor. Bunu ilerleme ve medeniyet sanıyor (Hacıeminoğlu, 2004: 82/83/84).

Hacıeminoğlu'na göre temelleri Hasan Ali Yücel tarafından atılan hümanist eğitim sistemi sayesinde, "laiklik" adı altında din düşmanı, "devrimcilik" adı altında da millî şurdan mahrum, köksüz, kozmopolit bir nesil yetiştirilerek, solculuğun/komünizmin rahatça filizleneceği zemin elde edilmiştir (Hacıeminoğlu, 1975a:145). Zaten bu solcu aydınların maskeleri genel olarak "laiklik, devrimcilik, ilericilik"tir. Ama aslında bunların gölgesinde dinsiz, mazisinden kopmuş ve tamamıyla maddeci bir nesil yetiştirmek istemektedirler. Bunda fazlası ile de muvaffak olmuşlardır. Örnekleri de görülmektedir. Bunlardan en iyi niyetlileri bile Allah adını duydukları zaman korkudan ürpermektedirler. Ancak, bu ürperme Allah korkusundan gelmemektedir. Sadece, irtica korkusundan ileri geliyor. Yani, hiç de kötü niyetli olmayan aydınlar, Allah'tan değil de; tıpkı şeytan gibi, "Allah" adından korkar hale gelmişlerdir (Hacıeminoğlu, 1975a:142/143).

Hacıeminoğlu'na göre Türk aydını için hümanizm Türk'ten başka herkesi sevmek; Türk kültüründen başka her kültürü benimsemek; Müslümanlıktan başka her dine saygı ve müsamaha göstermek ve milliyetçilik hariç bütün fikirleri hoşgörü ile karşılamaktır (Hacıeminoğlu, 2004: 130).

Türkiye'deki hümanist solcu aydınlar Amerika'daki zencilerin hakları ile Vietnam'da kurşuna dizilen köylüleri düşündükleri için ne Türkistan ve Kerkük'te ne de Batı Trakya ve Bulgaristan'da Türklere yapılan zulmü hatırlayabilmişlerdir (...). Hümanistlerin bu engin müsamahası sadece sol ve yıkıcı fikirlerin yanındadır. En geniş ufuklu ilim ve fikir adamlarının gözünde dahi, dinî inancın adı gericilik, milliyetçiliğin adı da faşizmdir (Hacıeminoğlu, 2004: 130).

12 Mart'tan sonra idam cezalarının infazını insanî açıdan önlemeye kalkışanlar, hümanist geçindikleri halde, Yassıada mahkûmları için dudaklarını oynatmamışlardır. Gene aynı zihniyetin bir kısım temsilcileri, Nazım Hikmet'in affedilmesi uğruna geniş kampanya açmışlardır. Fakat suçu hiçbir zaman onunki ile mukayese edilemeyecek olan Necip Fazıl defalarca hapse girdiği halde, hiç ses çıkarmamışlardır (Hacıeminoğlu, 2004: 131).

Türk aydınlarının kendi kültürlerinden habersiz bir sömürge edasıyla kendi halkına ve kültürüne yaklaşması sadece politik bir mesele değil, ciddi bir toplumsal ve kültürel bir mesele olmuştur. Aydınların başka kültürel varlıkların odaklarına yönelmesi, kendi toplumları için yaratıcı yeni fikirler ortaya koyma güçlerini kaybetmesine yol açmıştır (Bilgin, 2006: 122-123).

Halkın bayramı ile aydının bayramı (daha çok bürokrasinin) âdeta ayrılmıştır. Halk, hakiki bayram sevincini yalnız dinî bayramlarda duymakta, resmi bayramları da sadece tatil günü olarak görmektedir. Aydın ve bürokrasi ise, resmi bayramlarda giyininip kuşanarak kutlama törenleri yaptığı halde, dinî bayramlara ancak tatil olarak bakmaktadır. Halk kendisini memnun eden bir başarıyı ya kurban keserek, ya mevlit okutarak kutlarken, aydın meyhaneye gidip şampanya patlatmayı tercih etmektedir. Halk ile aydının nezaket, terbiye ve ayıp telakkileri de birbirinin tamamıyla zıddıdır. Kapalı bir yere girildiği zaman aydın şapkasını, halk ise

ayakkabısını çıkarır. Aydın çevrelerde ayakkabı çıkarmak, halk arasında da şapka çıkarmak ayıp sayılır. Aydın çevresinde bir hanıma güzel olduğu söylenirse, eşi veya kardeşi bunu bir iltifat sayarak "teşekkür" eder. Aynı durumla halktan bir kimse karşılaşır, "teşekkür" değil kavga eder (Hacıeminoğlu, 2004: 105).

Halk ile aydının düğün, dernek ve eğlencesi de birbirine benzemez. Halk kendi millî sazı ile millî müziği ile kendi oyunlarını oynar. Aydın ise şehir burjuvası da buna dahil caz orkestrası ile çalgınca dans eder. Halktan bir kimse öldüğü zaman, cenazesi bizim dinî geleneğimize uygun olarak tekbirlerle, çelenksiz ve bandosuz kaldırılır. Aydın zümreden biri ölmüş ise, cenaze, bando refakatinde Schubert'in marşı ile ve çelenklerle donatılmış olarak götürülür. Halk, ölünün ruhu için Fatiha okur, aydın ise "bir dakika susar" (Hacıeminoğlu, 2004: 106).

3.3. Türkiye'de Aydın Rolü

Hacıeminoğlu kendisinin de içinde bulunduğu akademiyle ilgili şöyle der(1975a: 50) "Bizim üniversite hocalarımız ilmî araştırma yapmaz, siyaset yapar. Kitap neşretmez, «bildiri» neşreder. Vazife yapmaz, «yürüyüş» yapar. Devlet erkânına ilmî esaslara dayanan planlar vermez, siyasî «muhtıra»lar verir (Hacıeminoğlu, 1975a:211).

Eğer solcular polisle çarpışmışsa, aydınlar, görsel ve yazılı medyanın büyük bir bölümü hep polisi haksız, zalim, insafsız ve kanunsuz hareket etmiş gibi gösterir. Solcuları ise masum, suçsuz ve zulme uğramış Atatürkçü gençler olarak takdim eder (Hacıeminoğlu, 1975a: 50).

Hacıeminoğlu'na göre Türkiye'de bugün aydınlar hadiselerin mahiyet ve maksadını bilerek şuurlu bir şekilde anarşiyi/terörü teşvik ve himaye etmektedirler. Bunların büyük bölümü solcu ve umumiyetle kendilerini Türk hissetmeyen kimselerdir. Bunların yüzde 90'ı Türk ve Müslüman ismi taşıyalar da ana babaları gayri Türktür (Hacıeminoğlu, 1975a: 53).

Yirminci asır Türkiye'sinde bu solcu aydınlar, Türk kültürünü yaşatmaya çalışan kimselerin bulunuşuna şaşar ve üzürlüdür. Diğer taraftan önemli mevkiiler, makamlar, üniversite ve sanat çevreleri bu aydınlarla, "yabancı kültür temsilcileri" ile doludur. Gelmiş geçmiş bütün hükümetler ve bazı devlet organları bunlara büyük itibar göstermişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'ni temsil etmek üzere, dış ülkelere hep böyleleri gönderilir. Milletlerarası toplantılara bunlar katılmaktadır. Memleketi kurtaracak kanunları hazırlamak, reformları yapmak vazifesi de daima onlara verilmiştir. Zaman zaman devletin kaderine hâkim olan güçler bile hemen onlardan yardım isteyip kendilerini mühim bakanlıklara getirmişlerdir. Eğer şu anda hiç de layık olmadığımız bir seviyede bocalıyorsak, bu, onların marifetidir (Hacıeminoğlu, 2004: 87/88).

Oysa Türk kültürü diğer kültürlerden geri dahi olsa, devlete ve aydınlara düşen vazife, görev, rol bizi yabancı kültürlerin kölesi yahut taklitçi maymunu haline getirmek değil, millî kültürümüzü geliştirip yüceltecek tedbirleri almaktır (...). Hiçbir millet gerilikten kurtulmak için işe kendi değerlerini inkâr ederek yahut küçümseyerek başlamaz. Onun çocuklarına ve gençlerine böyle bir duygu aşılanmaz (Hacıeminoğlu, 2004: 87/88).

Aydınlar ekonomi, ilim ve teknik bakımından bizi çok çok geride bırakmış ülkeler arasında eriyip kaybolmamamız için, millî kültürümüzün korunmasını vazife bilmelidirler. Maddî sahadaki geriliğin itirafı normaldir. Bunu gizlemeye ne imkân, ne de lüzum vardır. Fakat sanat ve kültür gibi tamamen millî yapıya ait manevî değerlerin kötülenmesi, nesillerin ruhunda derin yaralar açar. Dilimizdeki "Ekşi olsa da, bağın kuruğu!" deyişi, buna benzer durumlar için söylenmiştir (Hacıeminoğlu, 2004: 88/89).

Halkı daima rahatsız ve tedirgin etmekle ün salmış olan Türk aydını bugüne kadar bazen fikir adamı, bazen siyasetçi, bazen de kurtarıcı hüviyeti ile ortaya çıkmıştır. Ama hepsinin zihniyeti ve tavrı aynıdır. Getirmek istediği rejime bazen Tanzimat, bazen Meşrutiyet, bazen Cumhuriyet, bazen de Demokrasi demiştir. Ama halka karşı o ezici ve mütehakkim tavrı hiç değişmemiştir. Ayrıca bütün bunları halka hiç danışmadan, "tepeden inme" yapmıştır. Gerçekleştirmek istediği yeniliğe bazen ıslahat, bazen inkılap, bazen de reform adını vermiştir. Ama daima şekilde, dış görünüşte ve mücerrette kalmıştır. Kabul ettirmeye çalıştığı yabancı töreye bazen batılılaşmak, bazen asrileşmek, bazen de medenileşmek etiketini yaratmıştır. Fakat daima millî bünyenin direnişi ile karşılaşmıştır. Hâkimiyeti altına girmekte mahzur görmediği Avrupa kültürüne bazen yenilik, bazen hümanizm, bazen de ilerçilik demiştir. Ama her defasında halkın tepkisine sebep olmuştur. Hasılı, aydınların bütün teklifleri Türk halkı tarafından reddedilmiştir. Aydın, halkın bu tavrına çok kızmıştır.

Yıllarca süren bu üstü kapalı mücadele, bir noktaya kadar geldikten sonra açığa vurulmuş ve cephele teşekkül etmiştir. Bugün aydın ile halk artık her bakımdan karşı karşıyadır. Aydın, yıllardan beri halka teklif edip de ret cevabı aldığı yabancı kültürü, yabancı töreyi tereddütsüz benimsemiştir. Millî olan, halka ait olan her şeyi de toptan bırakmış veya unutmuştur. Bu yüzden aydının artık halkından başka bir dünyası vardır. Değer ölçüleri, zevki, hayat görüşü, memleket yahut kendisi için kurduğu hayal, halkın tasavvur ettiğinden tamamıyla başkadır. Halk da, aydına karşı şimdiye kadar yürüttüğü pasif mukavemet safhasını aşmıştır. O da artık sadece memleket idaresinde söz sahibi olmak hakkını elde etmekle yetinmeyecektir. Töresine, kültürüne ve millî değerlerine de sahip çıkacaktır. Bağrından, kendisi ile zıtlaşmayan, kendisine yabancılaşmamış yeni bir sağlam aydınlar doğuncaya kadar da bu mücadeleyi devam ettirecektir. Yoksa Türk halkının günümüz aydını ile barış içinde ve bir arada yaşaması mümkün görülmemektedir (Hacıeminoğlu, 2004: 104/105).

Siyasi alanda aydınla halk arasındaki ilişkiye bakacak olursak; Türkiye'de demokrasi "halk idaresi" değil de sanki "aydın diktatörlüğü" gibi görülmektedir. Halk anayasanın sağladığı hürriyetleri bile, aydınların müsaade ettiği sınıra kadar kullanmak zorundadır. Dinî inancının derecesini, ibadetinin şeklini, ahlak anlayışını, hatta kılık kıyafet ve yaşayışını aydınların görüşüne göre ayarlamalıdır (...). Nitekim teşkilatlanmak, direniş, yürüyüş, miting, forum ve boykot yapmak yalnız aydınların hakkı sayılmaktadır. Halk, aydınların teşvik ve müsaadesi olmadan, kendiliğinden böyle bir şeye teşebbüs ederse, bunun adı ya "ayaklanma"dır, ya da "irtica hortlaması"dır. Sadece, ideolojik karakterdeki işçi ve köylü hareketlerine karşı aydınlar müsamahalıdır. Öğretmen, avukat, doktor, gazeteci, mühendis, memur ve öğrenci gibi meslek grupları toplu halde direnişe geçtikleri takdirde, bu hareketin adı "anayasal hak ve özgürlüklerin kullanılması" olur. Hükümetçe makul ve anlayışla karşılanması şarttır. Onların isteğine uymak, hukuka boyun eğmektir. Halk toplu halde devletten bir şey ister ve hükümet de kabul ederse, bu, "halka ve gericiliğe tavız vermektir" (Hacıeminoğlu, 2004: 111/112).

Türkiye'de aydınların çok kullandıkları ve devlet adamlarının da büyük önem verdikleri iki tabir vardır: 1. Aydın kamuoyu. 2. Baskı grupları (...) Halbuki, gerçek bir demokraside, rejimin tabiatı icabı, en büyük baskı grubu halktır, millettir (...) Siyaset ve devlet adamları umumiyetle "aydın kamuoyu" ile "Baskı Grupları"nın direktifleriyle hareket ederler (Hacıeminoğlu, 2004: 112).

Demokrasinin temel kaidelerinden biri olan seçim mekanizması da bizim aydınlarımızca hor görülmektedir. Onlar, Türk milleti ancak kendilerinin beğendiği şahıs ve partilere rey verdiği takdirde seçim neticelerine razı olmaktadır. Aksi halde, okuma yazma bilmeyen, cahil ve gericici halkın rey verme hakkını elinden almak gerekir. Çünkü halk "kendi çıkarının bilincine varmamıştır." Kolayca aldanmakta ve daima değersiz kimseleri seçmektedir. Memleketi kısa zamanda kurtaracak ilerici aydınlar rey vermemektedir (Hacıeminoğlu, 2004: 113).

Gene bu aydınların anlayışına göre, halktan rey almak ve onun itimadını kazanmak için halka hoş görünmeye çalışmak, saygılı, müsamahalı ve yumuşak davranmak, maddî ihtiyaçlarını temin gayesiyle devlet imkânlarını seferber etmek, büyük bir ahlaksızlıktır. Böyle yapanlar çirkin politikacılar. Tavizcilerdir. Oysaki halkın yüzüne pek gülmemek icap eder. Onu şımartmak tehlikelidir. Devlet ne lütuf buyursa, halk ona razı olmalıdır. Hükümet, nereye gönlü isterse, oraya yatırım yapmalıdır. Halkın dilek ve ihtiyacı bir tercih sebebi sayılmamalıdır. Bu, rey avcılığıdır (Hacıeminoğlu, 2004: 113).

Her ülkeyi, o milletin aydınları idare eder. Buradaki "idare etmek" işi tabi en geniş manası ile kullanılmıştır. Nitekim aydınların bir kısmı, devletin ve müesseselerin çeşitli kademelerinde vazife almak suretiyle memleket idaresine fiilen katılırlar... Bunlar tatbikatçı ve icraatçıdır. Bir kısım aydınlar ise, kitap, makale ve söz vasıtasıyla fikirlerini bildirerek, dolaylı yoldan "memleket idaresine" katılmış sayılırlar (Hacıeminoğlu, 2004: 121).

Türkiye'nin idaresi yüzde yüz "aydınlar"ın sorumluluğundadır. Daha doğrusu belirli bir aydın kadrosunun "tekeline" (inhisarında)dir... Özel şartları olan saltanat devrini saymasak bile hiç olmazsa, yarım asırdan beri ülkemizde maalesef gerçek durum budur (Hacıeminoğlu, 2004: 121).

SONUÇ

Ülkemizde aydın sınıf, siyasal rejim ve toplumsal yapının yönlendirilmesinde birinci derecede etkilidir. Batı'nın norm ve değerleri, bu fikir ve felsefe taşıyıcı güçler tarafından ülkemize aktarılmaktadır.

Çoğu kez, bu düşünce sistemleri, kendi milli değerlerimizle bir senteze ulaştırılmaksızın doğrudan aktarıldığı için, toplumu derinden sarsan, hatta birtakım radikal akımların yoğunlaştığı odak noktalarının türemesine de sebep olmuştur. Gökalp, Osmanlı'dan beri Enderun okullarında yetişenleri, bu kategoride düşünmektedir (Türkdoğan, 1999: 216). Cemil Meriç ise Türk aydınını, "Batının artıkları ile geçinen" bir zümre olarak nitelendirmektedir (Türkdoğan, 1999: 221).

Hacıeminoğlu'na göre (2004: 146), Türkiye'deki mücadele, sağcılarla solcular arasında değildir. Bu mücadele; Türk milletini sahip olduğu bütün maddî ve millî değerleri ile dili, kültürü, sanatı, ahlâkı, manevî inançları ve töresi ile yaşatıp yüceltmek isteyen milliyetçilerle bunları tamamen yıkmak ve yok etmek isteyen kozmopolit hümanistler ve Türk düşmanları arasında devam etmektedir. Yani meselenin yalnızca ne sosyalizm liberalizm çekişmesi ile ne demokrasi diktatörlük çekişmesi ile hatta ne de sadece komünizm saldırısı ile izahı mümkündür. Çünkü Türk milliyetçisinin karşısına "Solcu, sosyalist veya devrimci" sıfatı ile çıkanların tamamı yalnız bir siyasî ve iktisadî rejimin savunucusu değil, Türk'e ait olan bütün değerlerin düşmanıdır.

Aynı vatanda ve bir bayrak altında yaşadıkları halde birbirine yabancı hatta düşman gözü ile bakan zümreler vardır. Mesela ülkemizde halk ile aydınların birbirine karşı tavrı böyledir. Çünkü bu iki zümre arasında, aynı vatanda oturmaktan başka, onları birbirine kaynaştıracak manevî bağ kalmamıştır (...). Zümre ve grupları millet bütünlüğü haline getiren asıl bağlar, bu ruhî ve manevî unsurlardır (...). Türkiye'de aydın ile halk yan yana fakat iki ayrı millete mensup zümrelermiş gibi yaşamaktadırlar (...). Türkiye'nin son 150 yıllık tarihi bu iki zümrenin, halk ile aydınların açık veya gizli mücadelesinden ibarettir (Hacıeminoğlu, 2004: 102).

Aydın, halka: "Millî kültürünü, töresini ve dinî inancını terk edip batılılaşacaksın!" demektedir. Halk da aydına: "Millî kültürümü, töremi ve dinî inancını terk etmeyeceğim, ama çağdaşlaşacağım!" cevabını vermektedir (Hacıeminoğlu, 2004: 103).

Osmanlı döneminde geleneksel devlet yapılanması ilmiye(ulema/aydınlar/kazaî bürokrasi), kalemiye(idari bürokrasi) ve seyfiye(ordu/askeri bürokrasi) diye tasnif edilmektedir. Bu kurumsal yapılanmanın en önemli iki ayağı olan kalemiye ve seyfiye büyük oranda ve uzunca bir süre devşirme yöntemi uygulanarak enderunî/avdeti unsurlardan, yani yabancı soylu kimselerden oluştu. Daha sonraları Türk ve Müslüman unsurlardan da bu yapı içerisinde yer almak mümkün olsa da kendi geleneğini oluşturmuş bu kurumlar bu yeni unsurları kendi içinde eritmiş oldu. Fakat yine de halkın Türk ve Müslüman unsurlarıyla temas ilmiye sınıfı üzerinden resmi olarak, tekke ve zaviyeler üzerinden de sosyal/sivil bir iletişim kanalı olarak devam etti. Ta ki Cumhuriyet dönemine kadar. Cumhuriyetle birlikte medreselerin, tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte devletle toplum arasındaki bu kanal da kapanmış oldu (Cumhuriyetin "Türk" vurgusu bir bahsi diğer ve başka biz yazının konusudur kuşkusuz). İşte devlet ve toplum arasındaki bu kopukluğun, iletişimsizliğin cumhuriyet döneminde daha da keskinleşmesiyle ortaya devasa bir aydın sorunu çıkmış oldu. Hacıeminoğlu düşünceleri, yazılarıyla bu aydın sorunsalını bütün açıklığı ile ortaya koydu.

KAYNAKÇA

1. AYHAN, Rıza, (2009), "Abide Şahsiyetler", Necmettin Hacıeminoğlu Özel Sayısı, Gazi Türkiyat, Yıl:3, Sayı:5, ss.11-15, Gazi Basımevi, Ankara.
2. BİLGİN, Vedat, (2006), "Bir Düşünür Olarak Erol Güngör'ün Dünyası," Erol Güngör, (Ed. Murat Yılmaz), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
3. BOTTOMORE, Tom B. (1990), Seçkinler ve Toplum, (Çev., Erol Mutlu), Gündoğan Yayınları, Ankara.
4. BODİN, Louis, (1984), Aydınlar, (Çev. Mehmet Dünder), AYKO, Ankara.
5. DAĞOĞLU, Deniz, (2009), "Necmettin Hacıeminoğlu İle Bir Konuşma," Necmettin Hacıeminoğlu Özel Sayısı, Gazi Türkiyat, Yıl:3 Sayı:5, ss:49/55
6. ERCİLASUN, Bilge, (2009), "Hacıeminoğlu İle Geçen Yıllardan Bir Demet," Necmettin Hacıeminoğlu Özel Sayısı, Gazi Türkiyat, yıl:3 Sayı:5, ss:79/90
7. HACİEMİNOĞLU, Necmettin, (1975a), Türkiye'nin Çıkmazları, Sebil matbaacılık, İstanbul.

8. HACİEMİNOĞLU, Necmettin, (1975b), Milliyetçilik Ülkücülük Aydınlar, Töre Devlet Yayınevi, Ankara.
9. HACİEMİNOĞLU, Necmettin, (1977), Milliyetçi Eğitim Sistemi, Töre-Devlet Yayınevi, Ankara.
10. HACİEMİNOĞLU, Necmettin, (1978), Türkçenin Karanlık Günleri, İrfan Yayınevi, İstanbul.
11. HACİEMİNOĞLU, Necmettin, (2004), Millet ve Aydınlar, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
12. KARAKAŞ, Şuayip, (2009), "Necmettin Hacıeminoğlu ve Türk Eğitim Sistemi," Necmettin Hacıeminoğlu Özel Sayısı, Gazi Türkiyat, yıl:3 Sayı:5, ss:91/111
13. MARSHALL, Gordon (Ed.), (2009), Sosyoloji Sözlüğü, (Çev., Osman Akınhay-Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
14. SAİD, Edward, (1995), Entelektüel, (Çev., Tuncay Birkan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
15. ŞAHİN, Oytun, (2009), "Babam Necmettin Hacıeminoğlu," Necmettin Hacıeminoğlu Özel Sayısı, Gazi Türkiyat, yıl:3 Sayı:5, ss:71/73
16. TÜRK, Vahit, (2009), "Necmettin Hacıeminoğlu'nun Hayatı," Necmettin Hacıeminoğlu Özel Sayısı, Gazi Türkiyat, Yıl:3, Sayı:5, ss.25-28, Gazi Basımevi, Ankara.
17. TÜRKDOĞAN, Orhan, (1999), Milli Kimliğin Yükselişi-Niçin Milletleşme, Alfa Yayınları, İstanbul.
18. TÜRKDOĞAN, Orhan, (2003), Türk Toplumunda Aydın Sınıfın Anatomisi, Timaş Yayınları, İstanbul.
19. TÜRKDOĞAN, Orhan, (2005), Ulus-Devlet Düşünürü Ziya Gökalp, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.
20. PARETO, Vilfredo, (2005), Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması, (Önsöz, Hans L. Zetterberg), (Çev. Merve Zeynep Doğan), Doğu Batı Yayınları, Ankara.
21. ZİMMERMAN, Carl C., (1964), Sosyal Sınıflar Sosyolojisi Bakımından Aydınların Ortaya Çıkışı, (Çev. Nezahet Arkun), Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği, Fakülteler Matbaası, İstanbul.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(18)

Dr. Zeyyat BANDEOĞLU

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ULUSLARARASI ÇATIŞMA ve KRİZLERDEKİ ROLÜ
THE ROLE OF THE NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN INTERNATIONAL
CONFLICTS AND CRISIS

ÖZ

Bu çalışmanın amacı; Soğuk Savaş sonrası sivil toplum kuruluşların (STK) yeni bir aktör olarak uluslararası sistemde ve çatışma ortamında artan bir şekilde yer almasını nedenleriyle ortaya koymaktır. Böylece çalışmanın ana argümanı olarak sivil toplum kuruluşların özellikle Soğuk Savaş sonrasında çatışma ortamında ve kriz bölgelerinde faaliyetlerde bulunması kabul edilmiştir.

Çalışmada yeni bir aktör olan sivil toplum kuruluşların savaş veya çatışmanın dengesini etkileyebileceği önem arz etmektedir. Bu nedenle araştırma yapılırken sivil toplum kuruluşların yapıcı ve yıkıcı faaliyetleri göz önünde bulundurulmuş ve çalışmaya objektif bir perspektif getirilmiştir. Sonuç olarak, sivil toplum kuruluşların çatışma ortamında önemli derecede yer almasına bağlı olarak olumlu işlevlerinin yanı sıra olumsuz işlevlerinin de olduğu söylenebilir. Ancak bu durumun hükümet dışı kuruluşların üstlendikleri önemli görevlere gölge düşürmemesi gerektiği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum Kuruluşlar, Soğuk Savaş, Çatışma ve Kriz Ortamı.

ABSTRACT

The aim of this study is to specify with its reasons that the NGOs have taken place as a new actor gradually increasing in the international system and conflict media in the post cold war era. Thus it is accepted as the main argument of this study that the NGOs have activated in conflict environment and crisis regions especially after post cold war era. in this study, it is very important that NGOs as a new actor may affect the balance of war or conflict.

On this account, it has been bore in mind that NGOs' constructive and destructive activities and /so it is tried to bring an objective perspective to the study. as a conclusion, it could be argued that NGOs have both positive and negative functions connected with their important place in the conflict environment. however it is thought that this situation must not overshadow important tasks that NGOs' undertake.

Keywords: Non Government Organization, Post Cold War Era, Depression Area.

1. GİRİŞ

Sovyet Birliği'nin çökmesi ve Berlin Duvarı'nın yıkılması sonucu oluşan yeni uluslararası sistemde egemen devletlerin yanı sıra devlet dışı aktörlerin sayısında artış gözlenmiş ve bu aktörler etkili hale gelmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası yapıdaki değişiklikler sonucu savaşta da önemli değişimler yaşanmıştır. Savaşan aktörler değişmiş, savaş ortamında devlet dışı aktörler görülmeye başlanmıştır. Bu aktörleri sivil toplum kuruluşlar (STK'lar), medya, askeri şirketler ve diğer gruplar oluşturmaktadır. Bu aktörlerin savaş ve kriz ortamlarında etkinlikleri artmaya başlamıştır. sivil toplum kuruluşlar, kriz dönemlerinde yardım ve rehabilitasyon çalışmaları yürüterek, Medya kamuoyunun silahlı çatışmalara müdahalede bilgilendirilmesini ve yönlendirilmesini sağlayarak etkili olmaya başlamışlardır. Devletler tarafından savaşlar kısmen de olsa askeri şirketlere devredilmeye başlamıştır. Bu nedenle çalışmada "Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışma ve savaş ortamında sivil toplum kuruluşlarının sayısı ve etkinliği artmış mıdır?" sorusunun cevabı aranacaktır.

Çalışma belirli ana ve alt başlıklarda incelenmiştir. Öncelikle, konunun temelini oluşturan STK başlığı altında; STK tanımı, sınıflandırılması ve işlevleri, daha sonra, Soğuk Savaş sonrası dönem başlığı altında; Soğuk Savaş sonrası dönemin özellikleri ve Soğuk Savaş sonrası dönemde sivil toplum kuruluşların (STK) etkinliklerinin ve sayısının artışı ve son olarak da, Soğuk Savaş sonrası dönemde sivil toplum kuruluşların çatışma ortamında yer alması başlığı altında, Sivil toplum kuruluşların kriz dönemlerinde olumlu işlevleri ve çatışmayı tırmandırıcı işlevleri üzerinde durularak bir değerlendirme yapılmıştır.

2. STK

STK Tanımı

Devlet dışı aktörlerin (non-state organization) bir alt dalını oluşturan NGO (non-government organization), hükümet dışı kuruluşlar (HDK)⁷⁸ olarak ifade edilmekte ve tanımına ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Bazıları hükümet dışı kuruluş kavramını geniş anlamda değerlendirirken bazıları ise dar anlamda değerlendirmeyi uygun bulmaktadır. Geniş anlamda hükümet dışı kuruluş, sivil toplum alanında çalışma yapan ve yönetimden bağımsız olan her örgütlenmeyi ifade etmektedir.⁷⁹ Bu tanım birçok kurum ve örgütlenmeyi hükümet dışı kuruluş, kavramı içerisine sokmuştur. Dünya Ekonomi Forumu başkanı Claude Smadja 2001 yılında yaptığı bir konuşmada, hükümet dışı kuruluş kavramının geniş anlamda tanımlamanın birçok sakıncası olduğunu belirtmiş ve El-Kaide'nin bile bu tanım gereği kendini hükümet dışı kuruluş olarak tanımlayabileceğini ifade etmiştir.⁸⁰

Dar anlamda hükümet dışı kuruluş kavramı ise; kar amacı gütmeyen, insani yararı kendine amaç edinmiş, bağımsız, gönüllü kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Hükümet dışı kuruluş kavramının, Uluslararası kuruluşlarca ve teorisyenler tarafından birçok tanımı yapılmıştır. Başlar, tüm tanımları dikkate alarak hükümet dışı kuruluşları; *kişisel ve grup çıkarlarının devlet sınırları ötesine taşınması sonucu ortaya çıkmış, gerçek veya tüzel kişiler tarafından oluşturulan, üyelerinin gönüllü olarak katkıda bulunduğu, faaliyetlerinden dolayı uluslararası ilişkilerde bir rol oynama yeteneğine sahip, üyelerinin bağımsız oy hakkının olduğu, sürekli ve kurumsallaşmış bir idari yapısı, merkezlerinde tam-zamanlı çalışan personeli, basit düzeyde de olsa bir kuruluş şeması olan, belirli bir yerde merkezi bulunan, temsil yetkisine sahip bir organ tarafından hazırlanıp demokratik şekilde kabul edilmiş bir anayasası bulunan, hükümet politikalarından bağımsız olarak kendi kendisini yönetecek nitelikte otonom bir karar mekanizmasına sahip olan, merkezi hükümetten tamamen veya büyük ölçüde bağımsız mali kaynak ve kontrolü olan, partizan bir tavır takınmayan, asıl amacı kar elde etme olmayan, ikiden fazla ülkede teşkilatlanması olan, Birleşmiş Milletlerin gerçekleştirmeyi amaçladığı hedefleri kendisine ilke edinmiş, ulusal ve uluslararası düzlemde, bireylerin, insanların yaşam kalitesini arttıracak veya insanlığın ortak yararına olacak politikaları gerçekleştirmeyi hedefleyen veya dezavantajlı insanların yaşam kalitesini arttırmaya çalışan, şiddeti*

⁷⁸ Kemal Başlar, *Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar*, Ankara: Nobel yayınları, 2005, s.1.

⁷⁹ İbrahim Yıldırım, *Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim*, Ankara: Seçkin Yayınevi, 2004, s.51.

⁸⁰ Cüneyt Kaya Düzbastılar, *Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamuoyu Yaratma Özellikleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu, 2004), s.29.

*benimsemeyen, devletler veya uluslararası kuruluşlar tarafından kurulmamış, tüzel kişiliği tercihen olan ve devletlerin iç işlerine karışmamayı benimseyen sosyal kuruluşlar olarak tanımlamıştır.*⁸¹

Sivil toplum Kuruluşların Sınıflandırılması

Sivil toplum kuruluşların anlaşılabilmesi için sınıflandırılması gerektiği söylenebilir. Hükümet dışı kuruluşlar farklı işlevlere sahip olması nedeniyle, insani amaçlı yardım ve yerel kalkınma ile toplumsal mücadeleye destek faaliyetlerine, kuruldukları yer ve destekçi kurumların niteliğine göre çeşitli şekilde sınıflandırılmaktadır.⁸²

Daha geniş biçimde;

- Amaç savunuculuğu yapan (Uluslararası Hukuk Komisyonu),
- Eylem amaçlı (Uluslararası Kızılhaç Komitesi),
- Uzmanlık alanı hükümet dışı kuruluş olan (INTRAC),
- Yerel,
- Ulusal,
- Bölgesel,
- Uluslararası,
- Üyeleri tarafından finanse edilen,
- İş dünyası tarafından finanse edilen,
- Hükümetler tarafından finanse edilen hükümet dışı kuruluşlar gibi birçok şekilde

sınıflandırmak mümkündür.⁸³

Sivil Toplum Kuruluşların İşlevleri

Sivil toplum kuruluşlar farklı faaliyet alanlarında hizmet vermektedir. Genel olarak bu alanlar; *kıtlık öncesi uyarı, gıda temini ve dağıtımı, acil durum temini, alt yapı, su, halka yönelik sağlık programları, bağışıklık, hastalık gözetimi ve denetimi, insan hakları gözetimi ve bu konuda rapor hazırlama, çatışmaların önlenmesi, dağılmış ailelerin bir araya getirilmesi, kayıp çocukların bulunması, psiko-sosyal bakım, gelir üretimi, tarım alanlarında rehabilitasyon faaliyetleri, okul yapma, kitap desteği sağlama, öğretmen eğitimi, sivil toplum ve kamu kurumlarının yeniden oluşturulmasıdır.*⁸⁴

Bütün sosyal kuruluşlar için geçerli olan “zamanla işlevlerin değişimi” ilkesi sivil toplum kuruluşlar için de geçerlidir. Ancak hükümet dışı kuruluşların genel olarak işlevleri; insani yardımlar yapmak, kamuoyu oluşturarak bireylerin isteklerinin dile getirilmesini ve dikkate alınmasını sağlamak, çoğulcu toplum yapısını oluşturmak, devletin ve pazar ekonomisinin dayattığı mekanizmalara karşı koruyucu tampon görevi üstlenmektir. Hükümet dışı kuruluşlar en fazla demokrasiye geçiş aşamasında ve kriz dönemlerinde görev almaktadır.⁸⁵

Sivil toplum kuruluşlar farklı sektörlerde projeler üreterek görev almaktadırlar. Buna örnek olarak Grafik-1’de Kamboçya’daki sivil toplum kuruluşların projelerinin sektörlerle göre dağılımı verilmiştir.⁸⁶

⁸¹ BAŞLAR, *Uluslararası Hukukta...* ,s.32–33.

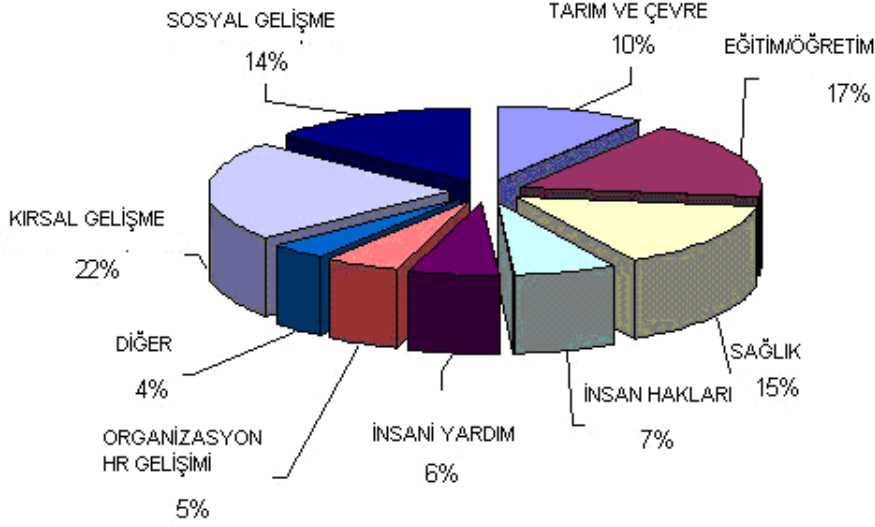
⁸² Işık Ergüden, (çev.), *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?*, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, 2001, s. 15–16.

⁸³ BAŞLAR, *Uluslararası Hukukta...* ,s. 36–39.

⁸⁴ DÜZBASTILAR, *Sivil Toplum...* ,s. 39.

⁸⁵ Tamer Koçkar, *Sivil Toplum Kuruluşları*, (Yüksek Lisans Seminer Dersi Dönem Ödevi, Atılım Üniversitesi, 2005), s. 20.

⁸⁶ http://www.ngoforum.org.kh/Development/Docs/ngo_2002/38.htm, Erişim Tarihi:10.12.2015.

Grafik 1. Kamboçya'daki hükümet dışı kuruluşların sektörlere göre proje dağılımı

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Özellikleri

Kapitalizmin komünizmle ya da demokrasinin otokrasi ile yarışı olan iki kutuplu sistem, Sovyet Birliği'nin çökmesi ve Berlin Duvarının yıkılarak Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesiyle son bulmuştur.⁸⁷ Böylece Soğuk Savaş sona ermiş ve uluslararası sistemde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. İki kutuplu sistemin çökmesi ABD'nin tek süper güç olarak çıkmasına imkan tanımıştır. Bu dönemde askeri ve siyasi gücün yerini ekonomik güç almaya başlamış⁸⁸ ve bazılarının göre, bu durum ise; liberal projenin dünyayı örgütlemesine olanak sağlamıştır.⁸⁹

Geleneksel uluslararası yapının en önemli özelliği, temel aktör olarak egemen devletleri kabul etmesidir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde devlet dışı aktörlerin sayısında artış gözlenmiş ve bu aktörler uluslararası sistemde etkili hale gelmiştir. Bu durum neticesinde savaş, radikal bir değişim sürecine girmiştir.⁹⁰ Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yer alan devlet dışı aktörler, savaş alanında da görülmeye başlamıştır. Bu dönemde uluslararası savaşlara nazaran yerel nitelikli iç savaşlar sayısında artış gözlenmiştir. Savaşlar askeri hedeften sivilleri ve savaşa taraf olmayanları hedef alan bir yapıya bürünürken, çatışmalar sınırlı olmaya başlamış ve şiddet oranı oldukça yükselmiştir. Hatta bu dönemde savaşın tanımı bile değişmiştir. ICTY Yugoslavya Savaş Suçlara Mahkemesinin tanımı yeni savaşın tanımlanmasında etkili olmaya başlamıştır. Bu tanıma göre; "Devletler arasında silahlı güce başvurulduğunda veya hükümet güçleri ile organize olmuş silahlı gruplar arasında süre giden silahlı çatışma halinde veya bir devletin içinde bulunan silahlı gruplar arasında çatışma meydana geldiğinde oluşan durum 'silahlı çatışma' olarak adlandırılmıştır." Bu tanımdan anlaşılacağı gibi artık savaş kelimesi yerine silahlı çatışma kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.⁹¹

⁸⁷ Haldun Yalçınkaya, *Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Kullandığı Savaşın Soğuk Savaş Sonrası Değişimi*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2004), s. 130.

⁸⁸ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001, s. 467.

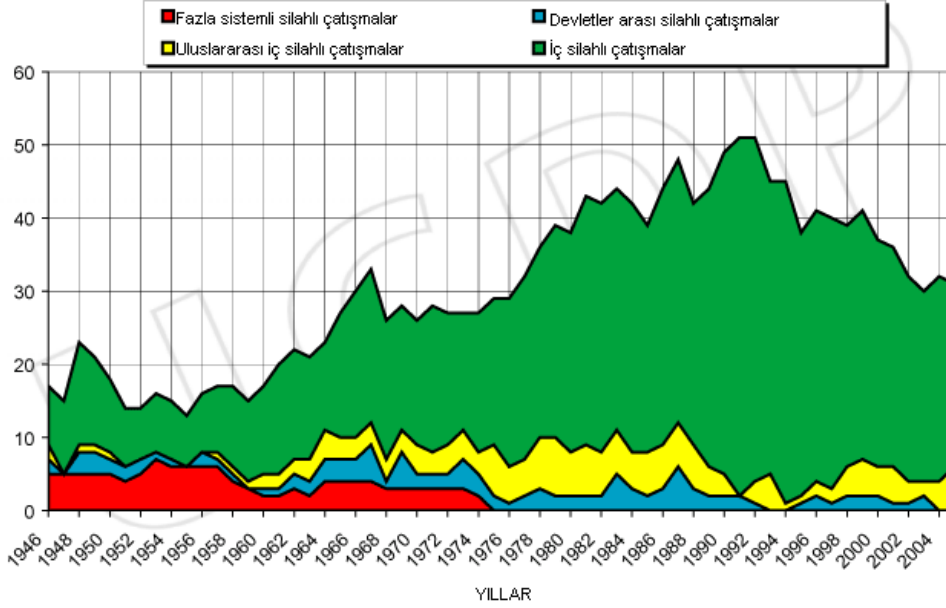
⁸⁹ ERDÜDEN, *Sivil Toplum Örgütleri...*, s.22.

⁹⁰ www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar_BSB/zapci_haziran2004.doc, Erişim Tarihi:12.06.2015.

⁹¹ YALÇINKAYA, *Devletlerin Dış Politika...*, s. 224.

1946-2004 yılları arasındaki dönemde çatışma çeşitleri

Grafik 2. 1946–2002 arası dönemdeki çatışma çeşitleri⁹²

Soğuk Savaş sonrası dönemde çatışma alanında yeni aktör olarak medyanın, askeri şirketlerin ve sivil toplum kuruluşların artan bir şekilde sistemde yer almaya başladığı söylenebilir.

Soğuk Savaş Sonrası Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinliğinin ve Sayısının Artışı

Sivil toplum kuruluşlarının varlığının önemli hale gelmesinde, sayılarının artmasının yanında sivil toplumun en önemli kolunu oluşturdukları düşüncesinin belli bir tabana oturmasının önemli olduğu düşünülebilir. Bu nedenden dolayı, Soğuk Savaş sonrası dönemde, yeni konjonktürün oluşması, yoksulluğun, yerel çatışmaların ve ambargoların artması sonucunda sivil toplum kuruluşlarına daha fazla ihtiyaç duyulmuştur.⁹³

Soğuk Savaşın sona ermesiyle siyasette öncelikleri olan egemenlik, savaş ve barış kavramlarının yerine, adalet, uzlaşma, fakirliğin önlenmesi, insan hakları, AIDS, çevre gibi konular yer almaya başlamıştır.⁹⁴ Yani bu dönemle başlayan etnik, sınır çatışmalarının en önemli konusu olan insan hakları ve çevre konuları, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ciddi olarak uluslararası toplumun gündemine taşınmış⁹⁵ ve bu konulara ait yeni düzenlemeler yapılmasında, devlet mekanizmasının esnek olmamasının neticesinde oluşacak olan boşluklar sivil toplum kuruluşlarla doldurulmaya çalışılmıştır.⁹⁶ Sivil toplum kuruluşlarının uluslararasılaşmasının temelinde küreselleşme yatmaktadır.⁹⁷

Sivil toplum kuruluşlarının Soğuk Savaş sonrası artan bir şekilde sistemde yer almasının bir diğer nedeni daha önce bahsedilen insan hakları ve benzeri konularda, Birleşmiş Milletler, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi ECOSOC ve Avrupa Birliği gibi örgütlerin aldığı kararlarda sivil toplum kuruluşlarına yeni roller ve görevler verilmesidir.⁹⁸ Bu görevlerin verilmesinin yanı sıra, hükümetler arası kuruluşlar olan BM Nüfus Fonu UNFPA

⁹² http://www.conflicts.com/hiik/frame_en.html, Erişim Tarihi:10.12.2008

⁹³ ERGÜDEN, *Sivil Toplum Örgütleri...*, s. 18,22–23.

⁹⁴ BAŞLAR, *Uluslararası Hukukta...*, s. 61–62.

⁹⁵ Mehmet Hasgüler, *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler*, Ankara: Nobel Yayınları, 2005, s. 298.

⁹⁶ BAŞLAR, *Uluslararası Hukukta...*, s. 61–62.

⁹⁷ [http://www.rahle.org/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=417&cid=115&baslik=Teknolojik%20K%C3%BCresell%20ve%20G%C3%BCvenlik%20\(H%C3%BCseyin%20BAYAZIT%20\)%20](http://www.rahle.org/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=417&cid=115&baslik=Teknolojik%20K%C3%BCresell%20ve%20G%C3%BCvenlik%20(H%C3%BCseyin%20BAYAZIT%20)%20), Erişim Tarihi:10.06.2015.

⁹⁸ HASGÜLER, *Devletlerarası...*, s.298–299.

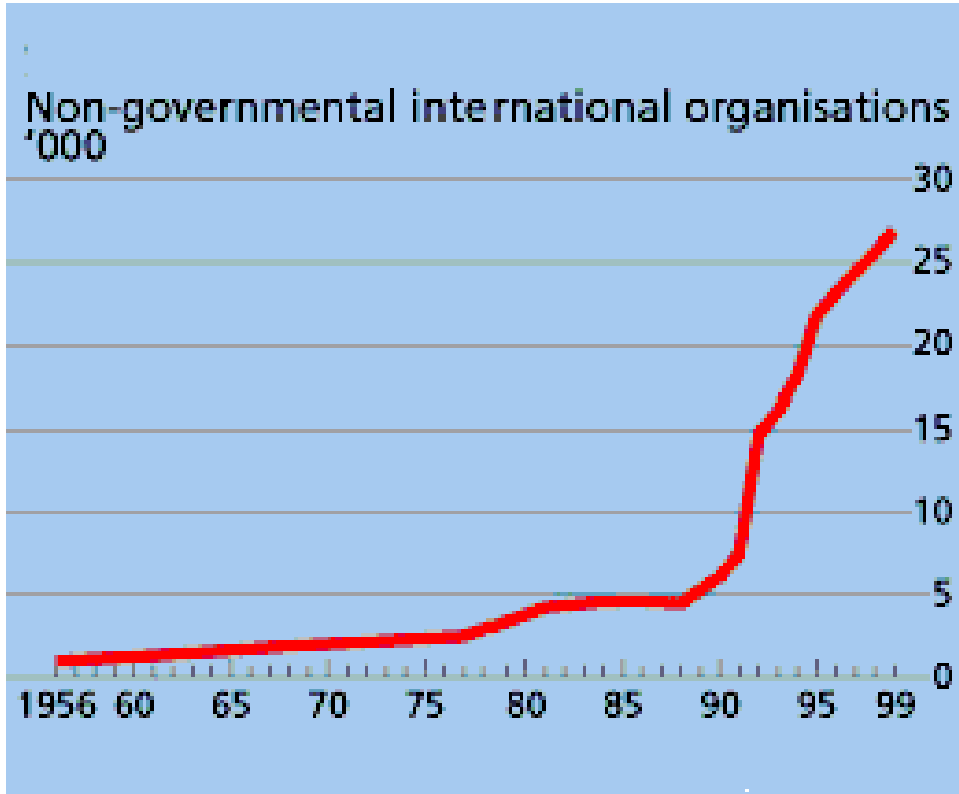
ve BM Çocuk Fonu UNICEF gibi oluşumların önemli projelerini sivil toplum kuruluşlarla iş birliği yaparak gerçekleştirmeleri sistemde sivil toplum kuruluşların etkinliğinin ve sayısının artışında önemlidir.⁹⁹

Soğuk Savaşın ardından oluşan uluslararası arenada tek büyük güç olarak kalan ABD, bu dönemde demokrasiyi dünyada yaygınlaştırmak vaadinde bulunmuştur. Bunu gerçekleştirmek için sivil toplum kuruluşlarla yoğun ilişkisi bulunan iki kavram ortaya çıkarmıştır: İnsani müdahale ve yönetim.¹⁰⁰ İnsani müdahale kavramı, savaş tarihinin ve hukukun önemli bir parçası olan haklı savaş kavramının yerini almaya başlamış ve böylece ABD müdahaleleri meşru bir zemine oturtulmuştur. Soğuk Savaş ve sonrasındaki dönemde hükümet dışı kuruluşların totaliter mekanizmaları sarsma ve demokratikleştirmede etkin bir rol oynadığı anlaşılmıştır.¹⁰¹

Demokratikleştirme, insani müdahale ve yönetim ile sivil toplum kuruluşları arasında bulunan ilişkiden dolayı, sivil toplum kuruluşların sayısı ve etkinliği artmıştır. Bu artışın bir diğer nedeni ise; bir sonraki konuda değinilecek olan sivil-askeri işbirliği gereksiniminin bulunmasıdır.

Soğuk Savaş sonrası dönem sivil toplum kuruluşları için oldukça önemli olmuştur. Özellikle bu dönem içerisinde 1992 yılında Rio De Janeiro'da yapılan Çevre ve Kalkınma Konferansı sivil toplum kuruluşların önemli hale gelmesini ve BM sisteminde etkili bir konum kazanmasını sağlamıştır.¹⁰²

Sivil toplum kuruluşların sayısının artışıyla ilgili birçok veri bulunmaktadır. Soğuk Savaş öncesi ve sonrası dönem beraber incelendiğinde Grafik-3'de gösterilen grafiğe ulaşılmaktadır.¹⁰³

Grafik 3. Union of International Associations'ın verilerine göre 1956–1999 arasındaki dönemde sivil toplum kuruluş sayısının artışı

Görüldüğü üzere sivil toplum kuruluş artışı 1956 yılından itibaren artmaya başlamıştır. Ancak 1990 yılından itibaren yani Soğuk Savaş sonrası dönemde oldukça hızlı bir artış yaşanmıştır.

⁹⁹ BAŞLAR, *Uluslararası Hukukta...*, s. 62.

¹⁰⁰ www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar_BSB/zapci_haziran2004.doc. 12.06.2015.

¹⁰¹ HASGÜLER, *Devletlerarası...*, s. 298.

¹⁰² HASGÜLER, *Devletlerarası...*, s. 299.

¹⁰³ http://www.gdrc.org/ngo/wto-ngo.html, Erişim Tarihi:10.12.2015.

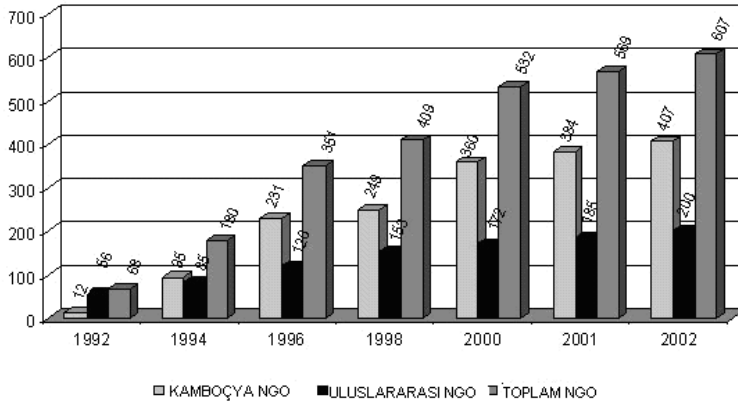
Soğuk Savaş sonrası dönemde sivil toplum kuruluşu artışı ile birçok veri bulunmaktadır. Aşağıdaki Tablo-1 hükümet dışı kuruluşların 1990–2000 arasındaki dönemde çeşitlerine göre sayısının artışı gösterilmiştir.

Tablo 1. Human Development Report 2002 verilerine göre sivil toplum kuruluşların Çeşitlerine göre sayısının artışı¹⁰⁴

Alanı	Faaliyet	1990	2000	Büyüme
Kültür ve Rekreasyon		1169	2733	26%
Eğitim		1485	1839	23,8%
Araştırma		7675	8467	10,3%
Sağlık		1357	2036	50%
Sosyal Hizmetler		2361	4215	78,5%
Çevre		979	1170	19,5%
Ekonomik Kalkınma		9582	9614	0,3%
Hukuk		2712	3864	42,5%
Din		1407	1869	32,8%
Savunma		244	234	-4,1 %
Politika		1275	1240	-2,7%
Toplam		31,2	37,2	19,3%
		46	81	

Başka bir kaynağa sivil toplum kuruluş artışını BM ve diğer uluslararası örgüt zirvelerine katılım ölçüsünde değerlendirmiştir. 1950–1960 yıllarında sivil toplum kuruluş sayısı 150–200 civarında iken 1995 yılında bu sayı 1500'lere ulaşmıştır.¹⁰⁵

Örnek olarak Kamboçya ele alındığında, Kamboçya'daki sivil toplum kuruluş sayısının artışı Grafik-4'de görülmektedir.¹⁰⁶

Grafik 4. Soğuk Savaş sonrası dönemde Kamboçya'daki sivil toplum kuruluş artışı

4. SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARIN ÇATIŞMA ORTAMINDAKİ YERİ

¹⁰⁴ http://www.ngoforum.org.kh/Development/Docs/ngo_2002/38.htm, 10.12.2015

¹⁰⁵ HASGÜLER, Devletlerarası... ,s.299.

¹⁰⁶ http://www.ngoforum.org.kh/Development/Docs/ngo_2002/38.htm, Erişim Tarihi:10.12.2015,

Soğuk Savaş sonrası dönemde saydığımız değişimler neticesinde ve çatışmaların artmasıyla, sivil toplum kuruluşlar da uluslararası sistemde aynı oranda yer almışlardır. Bunun sonucu olarak sivil toplum kuruluşlar siyasi krizler ve silahlı çatışmalarda daha çok görülmeye başlamıştır. Örneğin 1985 yılında sivil toplum kuruluşlar 5 bölgede hizmet verirken, 1995 yılına gelindiğinde 28 bölgede hizmet vermeye başlamıştır.¹⁰⁷

Soğuk Savaş sonrasında sivil toplum kuruluşlar çatışma yöneticisi (conflict management) olarak görev yapmaya ve hızlı bir şekilde karmaşık olan acil durumlarda güçlü bir aktör olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde ulus-devlet savaşlarının yerine, sınır anlaşmazlıkları ile etnik ve bölgesel çekişmelerin ön plana çıkmasıyla çatışmanın doğası da değişmiştir.¹⁰⁸ Açlığın, yerinden edilmenin, ekonomik zorlukların uzun vadeli olması ve çatışmaların doğasında yaşanan değişim, çatışmaların kısa süreli olmadığını göstermektedir. Kriz ve çatışmaların uzun süreli olmasının yanında çok şiddetli olması sivil toplum kuruluşların insani yardım faaliyetlerini gerçekleştirmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu durum ise sivil toplum kuruluşları kendilerini savaş veya çatışma bölgelerinin merkezinde bulmalarına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminde sıcak çatışma ortamında daha çok Uluslararası Kızılhaç Örgütü hizmet vermekteyken, bu dönemden sonra “çatışma bölgeleri ile süper güçler arasındaki bağ yok olmuş” ve böylece sivil toplum kuruluşlar sıcak çatışma bölgelerinde hizmet vermeye başlamışlardır.¹⁰⁹

Çatışmanın ortaya çıkardığı sosyal, ekonomik, siyasi, kişisel ve fiziki tahribat neticesinde, sivil toplum kuruluşlardan klasik insani yardımdan öte, daha fazla konuda yardım beklenmektedir. Yani krizlerde sivil toplum kuruluşlardan beklenen, birçok sivil toplum kuruluşların geleneksel rolleri olarak karşımıza çıkan su, yiyecek, ilaç yardımı gibi insanın hayati fonksiyonları devam ettirebilmesi için gerekli olan faaliyetlerin dışında, rollerini “başarısız devletlerin politik istikrarını sağlamayı, yönetsel fonksiyonları yerine getirmeyi”¹¹⁰ içerir şekilde genişletmesidir.

Soğuk Savaş sonrasında sivil toplum kuruluşların çalışmalarının büyük bir bölümünü, çatışmalarla birlikte antlaşmalar için arabuluculuk stratejileri üretme çabaları oluşturmuştur. Askeri arabuluculuk dışında sivil toplum kuruluşlar farklı bir yaklaşım göstererek, “insani rahatlama, önleyici eylem, çatışma çözümü, sürdürülebilir kalkınma yardımı ve kurumsal yapılanma” alanlarında çalışma yapmışlardır.¹¹¹

John Paul Lederach; sivil toplum kuruluşlar çatışma yönetiminde çok etkili olabildiklerini ve barışın inşasında çeşitli özel yetenekler geliştirdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca sivil toplum kuruluşların özel yetenekleriyle ve kendilerine has anlayışlarıyla farklı kültürlerin içine girerek, yerel partnerlerle ilişki kurduklarından ve kriz yönetimi ile uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma arasında bağ kurarak barışın inşasına katkıda bulduklarından bahsetmiştir.¹¹²

4.1. Kriz Dönemlerinde Sivil Toplum Kuruluşların İşlevleri

Sivil toplum kuruluşlar sadece sıcak çatışma ortamında değil, çatışma öncesi ve sonrasında da önemli işlevleri vardır. Bu dönemlere genel olarak kriz dönemleri adı verilmektedir. Kriz öncesi, kriz sırası ve kriz sonrasında sivil toplum kuruluşların çatışma ortamında yer almasının anlaşılabilirliği açısından sivil toplum kuruluşların olumlu işlevlerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Sivil toplum kuruluşların kriz dönemlerinde dört temel fonksiyonu yerine getirmesi istenebilmektedir. Bu temel fonksiyonlardan birincisi olan erken uyarı fonksiyonu, kriz öncesi dönem için temel teşkil etmektedir.¹¹³ Erken uyarı fonksiyonu krize yol açabilecek faktörlerin tespit edilmesine ve çatışmalara çözüm bulunmasına olanak sağlayabilmekte, bu bağlamda sivil toplum kuruluşlar çatışma önleyici bir etkiye sahip

¹⁰⁷ Hugo Slim, **Planning Between Danger And Opportunity: Ngo Situation Analysis In Conflict Related Emergencies**, http://www.ncciraq.org/IMG/doc_Planning_Between_Danger_Opportunity_-_NGO_Situation_Analysis_in_Conflict_Related_Emergencies_-_16Jan96.doc Erişim Tarihi:12.12.2015.

¹⁰⁸ Pamela R. Aall, “**NGO’s And Conflict Management**”, <http://www.usip.org/pubs/peaceworks/pwks5.html>, s. 5, Erişim Tarihi:12.12.2015.

¹⁰⁹ http://www.venro.org/publikationen/archiv/personalsicherheit_engl.pdf, Erişim Tarihi:10.11.2015.

¹¹⁰ AALL, “**NGO’s...**”, s.14.

¹¹¹ AALL, “**NGO’s...**”, s. V.

¹¹² AALL, “**NGO’s...**”, s. 14.

¹¹³ AALL, “**NGO’s...**”, s. VI.

olabilmektedir. Sivil toplum kuruluşların yerel toplumlarla olan ilişkileri ve ülkeler hakkındaki iyi bilgileri erken uyarı fonksiyonunda önemli bir yere sahiptir. Kriz öncesi dönemde hedeflenen, sıcak çatışma tehlikesini ortadan kaldırmak ya da bu duruma yol açabilecek nedenlerin giderilmesini sağlamak ve kriz kaçınılmazsa bu krizin etkilerini hafifletmektir. Sivil toplum kuruluşlar kriz öncesinde birçok girişimde bulunmaktadır. Bu girişimler *şiddete dayanmayan çözümlerin daha geniş kitleler tarafından anlaşılmasını ve desteklenmesini sağlamak*, şiddeti reddeden çözümlerin, toplumsal tabana oturmasını eğitim sistemi vb. konularla sağlamaktır.¹¹⁴

Kriz anında da sivil toplum kuruluşlara birçok görev verilmektedir. Daha önce bahsedilen dört temel fonksiyonun içerisinde bulunan sivil toplum kuruluşların yardım ve rehabilitasyon ile çatışmayı çözücü fonksiyon kriz anında yapılacak görevlerinin temelini oluşturmaktadır.¹¹⁵ Kriz anında sivil toplum kuruluşlar için öncelikli olan, sivil halkın acil temel ihtiyaçlarının tarafsız bir şekilde yerine getirilmesini sağlamaktır.¹¹⁶ Soğuk Savaş sonrasında insani yardım hareketleri gerçekleştirmek sivil toplum kuruluşların en önemli özelliği olmuştur.¹¹⁷

Kriz sırasında hükümetlere kararları değiştirmek için farklı yollarla baskı yapmak, en önemli ve etkili görevi olan arabuluculuk üstlenmek, krize müdahale edilmesi için uluslararası kuruluşları harekete geçirmek, krizle ilgili kamuoyunu bilgilendirmek ve bilinçlendirmek gibi sivil toplum kuruluşların farklı görevleri de bulunmaktadır.

Kriz sırasında sivil toplum kuruluşlar, sivil-askeri iş birliğinin (CIMIC) önemli bir parçasıdır. Sivil askeri iş birliği; kriz, çatışma ve afet dönemlerinde ülkedeki şartların iyileştirilmesine yönelik oluşturulmuş bir yapılandırma.¹¹⁸ Bu yapılandırma sayesinde farklı iki taraf olan askeri ve sivil kesimin eksik yönleri bu iki kesimin iş birliğiyle doldurulmaya çalışılmıştır. Sivil toplum kuruluşlar insani yardımın ve kendi personelinin güvenliğini sağlamak için askeri kesimle iş birliğine ihtiyaç duyarken, askeri kesim ise çatışmanın sona erdirilmesinde sivil toplum kuruluşların iş birliğine ihtiyaç duymaktadır.¹¹⁹ Çatışmaların öncesinde, sonrasında ve bitirilmesi esnasında kullanılabilir bir istihbarat kaynağını sivil toplum kuruluşların oluşturması nedeniyle askeri kesim sivil toplum kuruluşlarla iş birliği yapmaktadır.¹²⁰ Böylece Soğuk Savaş sonrasında sivil-askeri iş birliği sivil toplum kuruluşların çatışma ortamında artan bir şekilde yer almasını sağlamıştır.

Günümüzde savaşlar bitse bile savaşan taraflar arasında etnik, dini, ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı çatışmalar devam edebilmektedir. Bunun nedeni ise savaşta devlet dışı aktörlerin görülmesidir.¹²¹ Bu nedenle savaşın ya da krizin bitirilmesi önemli bir sorun olmuştur. Krizin bitirilmesinde hükümet dışı kuruluşlar önemli misyonlar üstlenmiştir. Kriz sonrası sivil toplum kuruluşların temel işlevi rehabilitasyon; yani hayatın normale döndürülmesi için gerekenleri yapmak olmuştur. Krizin sona ermesiyle, çatışmadan zarar gören taraf, karşı tarafa düşmanca duygular besleyebilmekte ve bu durum çatışmanın tekrar oluşmasına zemin hazırlayabilmektedir. lar bu durumu önleyebilmek amacıyla girişimlerde bulunarak çatışmayı önleyici rolünü icra etmektedir.¹²²

¹¹⁴ KOÇKAR, *Sivil...*, s. 21.

¹¹⁵ AALL, "NGO's..." ,s. V.

¹¹⁶ KOÇKAR, *Sivil...*, s. 21.

¹¹⁷ Hugo Slim, *Planning Between Danger And Opportunity: Ngo Situation Analysis In Conflict Related Emergencies*, http://www.ncciraq.org/IMG/doc_Planning_Between_Danger_Opportunity_-_NGO_Situation_Analysis_in_Conflict_Related_Emergencies_-_16Jan96.doc

¹¹⁸ http://www.tsk.mil.tr/diger_konular/sivilasker/tanimtarih_p.html, Erişim Tarihi:07.12.2015.

¹¹⁹ Susanna P. Campbell and Michael Hartnett, **A Framework for Improved Coordination: Lessons Learned from te International Development, Peacekeeping, Peacebuilding, Humanitarian and Conflict Resolution Communities**, Erişim Tarihi:15.11.2007,

<http://www.ndu.edu/ITEA/storage/675/Fletcher%20Study%20A%20Framework%20for%20Improved%20Coordination%20Final%20Version.pdf>.

¹²⁰ William Flavin, "Planning For Conflict Termination and Post-Conflict Success", **Parameters.Vol.XXXIII**, No.3, Sonbahar, 2003, s.101.

¹²¹ Sam Allotey, Mike Chenosis, Rod Gregory vd., **Planning and Execution of Conflict Termination, ACSC Research Paper**, Maxwell, Alabama, Mayıs, 1995, s.23-25.

¹²² Koçkar, *Sivil...*, s. 21.

Sivil toplum kuruluşların dört temel işlevinden sonuncusu olan insan hakları fonksiyonu aslında krizin her aşamasında hükümet dışı kuruluşların temel görevidir.¹²³ Ancak sivil toplum kuruluşlar kriz sonrasında “savaş suçlarının ve insanlığa karşı işlenmiş suçların faillerinin ortaya çıkarılması ve cezalandırılması” için gerekli girişimlerde bulunduğundan dolayı bu dönemlerde insan hakları alanında daha fazla çalışma yapmaktadır. Sivil toplum kuruluşlar çalışmalarında, çatışmanın her iki tarafa zarar verdiğini ortaya koyarak çatışmaya bir daha başvurulmamasına yer vermektedir.¹²⁴

4.2. Sivil Toplum Kuruluşların Çatışmayı Tırmandırıcı İşlevleri

Madalyonun bir diğer yüzü olan, sivil toplum kuruluşların olumlu faaliyetlerinin yanı sıra bazı yerli, yabancı sivil toplum kuruluşların yasadışı örgütlerle, terörist unsurlarla ilişkisi olabileceğini ve “istihbarat temini, sosyal yapı çözümlenmesi, ideoloji taşıyıcılığı, kültür aktarımı” gibi girişimlerde bulunabilecekleri akıldan çıkarılmamalıdır. Bu durumun tüm sivil toplum kuruluşları kapsadığı iddia edilmemektedir. Bu nedenlerle özellikle terör konusu yüzünden Birleşmiş Milletler istişari statüsünü kaybetmiş olan sivil toplum kuruluşların bulunması bu tezi destekler niteliktedir.¹²⁵

Sivil toplum kuruluşların bazı faaliyetleri istenmeden de olsa olumsuzluklara, çatışmalara yol açmaktadır. Sivil toplum kuruluşların iç çatışmalarda daha fazla rol üstlendiği bilinmektedir. Sivil toplum kuruluşlar çatışma öncesinde veya sırasında yaptıkları faaliyetlerin bir sonucu “din, mezhep, etnik farklılıkların” çatışmaya neden olmasıdır.¹²⁶ Sivil toplum kuruluşlar siyasi krizlere de yol açabilmektedir. Bunun en iyi örneklerine Kafkasya ve Orta Asya da rastlanmaktadır. Kırgızistan lale devrimi, Ukrayna’da turuncu devrimi, Gürcistan’daki Gül Devrimi vb. gibi siyasi olaylarda sivil toplum kuruluşların rolü olduğu iddia edilmektedir.

Sivil toplum kuruluşların yaptıkları yardım faaliyetleri; kaynaklar için yapılan bir savaşta yardım malzemeleri de savaşmaya değer bir kaynak olarak görülmesi, yardımın insanların politik ve askeri hedefleri haline gelmesi, yardımların bazı kesimler tarafından baskınlarla ele geçirilmek istenmesi gibi nedenlerden dolayı çatışmayı tırmandırıcı etki yapabilmektedir.¹²⁷

Bazı örnekler sivil toplum kuruluşların faaliyetlerinin çatışma ortamı doğurduğunu anlamamızda yardımcı olacaktır. Örneğin, Hindistan’da yaşayan toprağa sahip olmayan fakir köylülerin yaşam standartlarını iyileştirmeye yönelik “çalışma karşılığı gıda” programları, köylülerin durumunda hiçbir değişikliğe yol açmazken toprak sahiplerinin ekonomik konumunu güçlendirmiştir. İnsani amaçlı yardım faaliyetleri ve “okullardaki eğitim çalışmaları” sorunlara geçici çözümler üretmiş, sıkıntılara anlık çözümler bulunmuştur. Bu tür faaliyetler sıkıntılıların sürmesine direkt veya dolaylı bir biçimde katkıda bulunmuştur. Eşitsizliğin giderilmesine yönelik eğitim alanına yapılan yardımlarda, “eşitsizliğin kaynağı olan seçkinlerin” yeniden türemesine olanak sağlayabilmektedir.¹²⁸

Sivil toplum kuruluşlar Sudan ve Somali’deki yardıma ihtiyacı olan bölgelere ulaşmak için dolaylı veya doğrudan para ödeyerek savaşan taraflara destek sağlamıştır. *Etiyopya ve Ruanda gibi iç savaşların sürdüğü diğer ülkelerde de sivil toplum kuruluşların gayretleri ile inşa edilen yollar ve kamplar sivil halka yardımdan ziyade savaşçıların işine yaramıştır.*¹²⁹

Bazı sivil toplum kuruluşların büyük devletlerle ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Terörizmi yok etmek gibi nedenlerle küçük ülkelere saldırılması, ülke halkı açısından “kendi etnik ve dini yapılarına karşı” saldırılar olarak görülmektedir. Eğer ülke halkı sivil toplum kuruluşların tarafsız olmadığını, büyük güçlere bağlı olduğu

¹²³ AALL, “NGO’s...”, s. V.

¹²⁴ KOÇKAR, *Sivil...*, s. 21.

¹²⁵ DÜZBASTILAR, *Sivil Toplum...*, s. 41.

¹²⁶ DÜZBASTILAR, *Sivil Toplum...*, s. 50.

¹²⁷ Hugo Slim, Planning Between Danger And Opportunity: Ngo Situation Analysis In Conflict Related Emergencies, http://www.ncciraq.org/IMG/doc_Planning_Between_Danger_Opportunity_-_NGO_Situation_Analysis_in_Conflict_Related_Emergencies_-_16Jan96.doc.

¹²⁸ ERGÜDEN, *Sivil Toplum Örgütleri...*, s.12.

¹²⁹ KOÇKAR, *Sivil...*, s. 28.

düşünürse, güvensizlik sonucu çatışmalar, halk ve sivil toplum kuruluşları arasında yaşanabilir. Bu durum da yukarıda sunulan verilerin yanı sıra çatışmaya yol açan nedenler arasında yer almaktadır.¹³⁰

5. SONUÇ

Sivil toplum kuruluşlarının olumlu işlevlerinin yanı sıra olumsuz işlevlere sahip olmasıyla, çatışmaya neden olması veya çatışmayı tırmandırıcı etki yaratması, işlevsel farklılıkla açıklanabilmektedir. Bazı sivil toplum kuruluşları mevcut yaraları sarmaya, sorunların neden olduğu zararları gidermeye yönelik çalışırken, diğer sivil toplum kuruluşları, sorunlara neden olan sistemi değiştirmeye ve yeniden kurgulamaya veya yapılandırmaya yönelik çalışmalar yaptığı söylenebilir.

Son bölümde yer alan sivil toplum kuruluşlarının çatışmaya neden olan veya tırmandırıcı işlevleri, kesinlikle sivil toplum kuruluşlarının kriz dönemlerinde önemli derecede üstlendikleri işlevlerine gölge düşürmemelidir. Sadece sivil toplum kuruluşlarının çatışmada veya krizde yer almasının her yönüyle anlaşılması açısından önemlidir.

Sivil toplum kuruluşları, halkın idari isteklerine cevap veremeyen klasik demokrasiden, çoğulcu demokrasiye geçiş aşamasında yaptığı etkiyle, sosyal, ekonomik, siyasi alandaki önemli işlevleriyle, organizasyon problemi yaşayan, çatışmaların yoğun olduğu bölgelerde insani faaliyetler yürütmesiyle sistemde önemli bir şekilde yer almaktadır. Bu durumun önümüzdeki yıllarda da hükümetlerin sahip olduğu yetki ve gücün devlet dışı aktörlerle paylaşılması nedeniyle artarak devam edeceği öngörülebilir.

KAYNAKÇA

1. ALLOTEY, Sam, Mike Chenosis, Rod Gregory vd., “**Planning and Execution of Conflict Termination, ACSC Research Paper**”, Maxwell, Alabama, Mayıs, 1995.
2. ARI, Tayyar, “**Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**” İstanbul, Alfa Yayınları, 2001.
3. BAŞLAR, Kemal, “**Uluslararası Hukukta Hükümet Dışı Kuruluşlar**”, Ankara, Nobel yayınları, 2005.
4. DÜZBASTILAR, Cüneyt Kaya, “**Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamuoyu Yaratma Özellikleri**”, Ankara, Kara Harp Okulu Yüksek Lisans Tezi, 2004.
5. ERGÜDEN Işık (çev.), ” **Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?**”, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, 2001.
6. FLAVİN, William, “**Planning For Conflict Termination and Post-Conflict Success**”, **Parameters.Vol.XXXIII**, No.3, Sonbahar, 2003.
7. HASGÜLER, Mehmet, ”**Devletler Arası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler**”, Ankara, Nobel Yayınları, 2005.
8. KOÇKAR, Tamer, “**Sivil Toplum Kuruluşları**” Ankara, Atılım Üniversitesi Yüksek Lisans Seminer Dersi Dönem Ödevi, 2005.
9. YALÇINKAYA, Haldun, “**Devletlerin Dış Politika Aracı Olarak Kullandığı Savaşın Soğuk Savaş Sonrası Değişimi**”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, 2004.
10. YILDIRIM, İbrahim, “**Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**”, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2004.
11. <http://www.ndu.edu/ITEA/storage/675/Fletcher%20Study%20A%20Framework%20for%20Improved%20Coordination%20Final%20Version.pdf>, CAMPBELL, Susanna P. Ve Michael Hartnett, “**A Framework for Improved Coordination: Lessons Learned from te International Development, Peacekeeping, Peacebuilding, Humanitarian and Conflict Resolution Communities**”.
12. <http://www.usip.org>, AALL, R. Pamela, “**NGO’s and conflict management**”.
13. http://www.ncciraq.org/IMG/doc_Planning_Between_Danger_Opportunity_-_NGO_Situation_Analysis_in_Conflict_Related_Emergencies_-_16Jan96.doc, Hugo Slim, “**Planning Between Danger And Opportunity: Ngo Situation Analysis In Conflict Related Emergencies**”.
14. http://www.tsk.mil.tr/diger_konular/sivilasker/tanimitarih_p.html.

¹³⁰ <http://www.ngosecurity.blogspot.com/2006/01/why-ngo-security.html>, Erişim Tarihi: 14.07.2015.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

15. <http://www.globalpolicy.org/ngos/role/intro/growth2000b.htm>.
16. <http://www.ngosecurity.blogstop.com/2006/01/why-ngo-security.html>.
17. http://www.ngoforum.org.kh/Development/Docs/ngo_2002/38.htm.
18. http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/yazilar_BSB/zapci_haziran2004.doc.
19. <http://www.rahle.org/index.php>.
20. <http://www.gdrc.org/ngo/wto-ngo.html>.
21. http://www.venro.org/publikationen/archiv/personalsicherheit_engl.pdf.
22. http://www.conflicts.com/hiik/frame_en.html.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(19)

Dr. Hamza YILDIRIM¹³¹

**İSRA SURESİ AHLAK MUHTEVALI AYETLERİN BELAGAT YÖNÜNDE TAHLİLİ VE
BUNUN KURAN İRŞADINDAKİ TESİRİ
THE MORALITY OF-CONTENTS SURA ISRA VERSES DEFINITIONS FROM BELAGAT AND HIS
INFLUENCE OF NOTIFICATION QURAN**

ÖZ

Kur’anda ahlaki esasların sunulduğu diğere dini metinlerden farklılık arz eder. Peygamberler arasında Hz. Muhammed en çok ümmete sahipti. Bu da gösteriyor ki, Kur’anın dil üslubu insanların rahatlıkla anlayabilecekleri, meânî ve beyan ilmi edebi sanatlarıyla donanmış, muhatabın anlama kapasitesine uygundur. Çünkü Kur’an hayatın içinde 23 yıllık bir sürede metinleşen bir kitaptır. İnsanların her türlü meselelerine dini ve ahlaki çözüm sunarken sanki sözlü iletişimi çağrıştıran bir etkileme gücüne sahiptir.

İsra suresinde geçen ahlak muhtevalı ayetler ve Tevrat’ta geçen on emir, muhteva ve üslup yönünden karşılaştırılmış ve Kuran irşadının etkisi çeşitli yönlerden ele alınmıştır. Ayrıca Cahiliye Arap şiirinin zirvede olduğu bir dönemde insanları üslubu ile etkileyerek irşadını başarılı bir şekilde sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’an daveti, Ahlak muhtevalı ayetler, İrşat, Meani, Beyan edebi sanatları.

ABSTRACT

Presentation of the Koran moral principles differ from other religious texts. The prophet Hz. Muhammed was a prophet who has in most believer nations between prophets. That shows that in most nation to have the setup people easily can understand the language style, equipped with the new menu and scientific literary declaration is in accordance with the capacity to understand the interlocutor. Because a 23-year period in the life of the Koran is a book that becoming a text. While all kinds of people think the solution to religious and moral issues that have an impact power reminiscent of verbal communication.

The morality of-contents sura Isra verses in the Torah and the Commandments were compared in terms of content and style and the influence of the Koran are discussed various aspects of enlightenment. In addition, the enlightenment can affect people at a time when the style was at its peak Ignorance of Arabic poetry has provided successful.

Keywords: Quran invitation, Moral-contents verses, İrşat, Meani, Declaration literary arts.

¹³¹ Yalova Müftü Yardımcısı. Yalova/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Allah'ın gönderdiği peygamberler arasında Hz. Muhammed sav. kendine özgü irşadıyla kısa bir sürede büyük bir mü'min topluluğu oluşturabilen yegane peygamberdir. Onun irşadının başarıya ulaşmasında Kur'anın edebi üslubu ve irşat dilinin önemi büyüktür. Diğer ilahî dinler geldikleri dönemde çok az müntesip bulmuş, daha sonra gelen inanırları ise dinlerini doğrudan kutsal metinlerinden öğrenebilme şansını elde edememişlerdir. Diğer ilahi kitaplar indirilişlerini müteakiben asıllarını muhafaza edemezlerken; Kuran tenzilinden itibaren aslını muhafaza etmiş, metinleşmeyi sağlamış tek ilahi kitap olma özelliğine sahiptir. Bu açıdan onun aslının muhafaza edilmesi, vahiy dilinin üslubu ve irşat metodunu tespit edilmesini kolaylaştırmaktadır. Zira Kuran ayetlerinin “*Açık bir Arapça*” diliyle inmesi ve onda Arap dili Beyan edebi sanatlarının onda nakşedilmiş olması, onun irşadıyla kısa bir zamanda müminler topluluğu oluşmasındaki etkili rolü, çalışmamızın hareket noktasını oluşturmaktadır. İlahi vahiy metni olan Kuran ayetlerini belagat yönünden ele almak, mevcut beyan edebi sanatların onun irşadı üzerinde nasıl bir etki yaptığının belirlenmesine ışık tutar. Bu düşünce araştırmamızın problemini oluşturmaktadır.

Kendisini hatırlatma, nasihat ve hidayete davet kitabı olarak tanımlayan Kur'an amacını kendine özgü üslubuyla bize ifşa etmektedir. Daha önce aynı amaçla gelen ilahi menşeli Tevrat, Zebur ve İncil, tarihi süreçte edebi üslubunu yitirmesi nedeniyle kendilerini insanlara takdim edemeden orijinalliğini kaybettiğinden taşıdıkları mesajın insanlara ulaşmasında problemlerle dolu bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Davet kitabı olmaları yönüyle içerik olarak imanî, taabbudî ve ahlakî esaslara davet etmektedirler ve davete icabet edenlere ise, Kur'an tabiriyle “*iman eden ve salih amel işleyenlere*” dünya ve ahiret mutluluğu vaat edilmektedir. Davetin ortak temaları arasında önem sırasına göre imandan sonra salih amel yani ahlak gelmektedir. Yeryüzünde iyiliğe teşvik etmek ve kötülükten insanları uzaklaştırmak demek olan “*el-Emr-i bi'l Ma'ruf ve en-Nehy-i ani'l Münker*” Kur'an ahlakının hedefleri arasında yer alır.

İnsanın düşünmeden yaptığı davranışları, huyları, karakteri ve yetisi demek olan Ahlakın¹³² öğrenilmesi ve benimsenmesi görerek veya örnek alınarak kazanılır. Bu nedenle Allah'ın, vahyini meleklerden veya cinlerden değil de, insanlar arasında seçtiği peygamberlerle göndermesi dinin yaşanmasında, dini öğretinin benimsenmesinde üsve-i hasene'ye¹³³ duyulan ihtiyaçtan dolayıdır. Bir nevi model olma görevi üstlenen peygamberlerin geldikleri toplumda onlardan birisi olarak yemek yemesi, çarşı ve pazarlarda dolaşır halde olması¹³⁴ bu nedenledir. Peygamberlerin güzel ahlakla eğitilmiş birer beşer olmalarının yanında kendilerine gelen vahyi insanların zihin ve hayal dünyalarına hitap edecek bir üslup ve onların iç dünyalarına nüfuz edecek bir edebi sanat kabiliyetine de sahip olması gerekir. Bu nedenle peygamberlerde ismet sıfatının yanında fetanet sıfatı da vardır. Zaten onların hayatları boyu görevleri de davettir. Böylece insanlar, kendi anlama seviyelerine uygun olan daveti kolayca ve doğru bir şekilde anlayabilirler. Dolayısıyla Belagat ilminin meani ve beyan sanatları Kur'an'da ve hadislerde çokça geçmektedir. Zira din dilinin kendine özgü bir edebi üslubu vardır. Yani din dili, insan bir fitratının kolaylıkla ve rahatlıkla anlayabileceği bir dildir.¹³⁵

İslam daveti insanları imanla birlikte Allah'a ve resulüne itaat etmeye çağırır. Bu itaat ahlak haline gelmesi istenen itaattir. Kur'an buna “*Salih amel*” der. Salih ameller içinde merkezleşen ahlaki davranışlar, müminden istenen iki şeyden birisidir. O da iman ve salih ameldir. Kuran tebliğinde imanın amelle desteklenmesi özellikle vurgulu bir şekilde istenmiş, imtihan olunmadan sadece “*iman ettim*“ demekle yani iman ahlaki davranışlarla desteklenmeden kurtuluşa erebilmenin mümkün olamayacağı bildirilmektedir.¹³⁶

¹³² İbn Miskeveyh, Tehzibu'l-Ahlak, çev. Ahlakın Olgunlaşması, çevirenler: Abdulkadir Şener ve diğerleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayımları, Ankara-1983, s.36; Kılıç, Recep, Ahlakın Dinî Temeli, TDV. Yayınları, Ankara – 1998, s.2.

¹³³ Ahzap, 33/21, “*Yemin olsun ki, rasulullahta size, Allah'a ve Ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çokça ananlar için üsve-i hasene / güzel bir örnek vardır.*”

¹³⁴ Furkan, 25/7 “*Onlar dediler ki, bu nasıl peygamber; bizim gibi yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor! O'na bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı.*”

¹³⁵ Mizacımıza uygun olarak hür iradeyle benimseyip kabullendiğimiz davranışlar, daha sonra düşünmeden yapabileceğimiz davranışlar haline, yani ahlak haline gelir. Yaratılışa konmuş olan kötülük işleme ve ondan sakınma, yani iyilik yapabileme kabiliyetimiz nedeniyle daha sonra irademizle işlediğimiz davranışları, ahlak olarak fitratımıza işleriz. Bu nedenle Kur'an, ahlakın temelini fitrata dayandırmaktadır.

¹³⁶ Ankebut, 2,3.

Muciz beyan Kuran'ın dili, insanlığı hidayete irşat etmede, onlara dini benimsetmede ve dinin düzenli bir seyir içinde yayılmasında etkin bir unsurdur. Bu etkileyici unsur başta sahabe dönemi olmak üzere her asırda insanların hidayete girişlerinde kendini hissettirmiş ve Allah'ın peygamberine ve müminlere gösterdiği fetih ve yardımla büyük bir sıçrama göstermiştir.¹³⁷ Öyleyse Kur'an'ın edebi dilinde insanları etkileyen kuvvetli bir edebi üslup mevcuttur. Kur'an davetinde bu dil üslubunu ispat etmek üzere, ahlaki emir ve tavsiyelerin çoğunluğunun bir arada bulunduğu İsrâ suresini araştırma alanı olarak ele aldık. Bu sure çerçevesinde belagatin iki temel alt dalı olan meânî ve beyan edebi sanatları yönünden ayetler incelenmiş ve edebi sanatların amaç ve faydaları yönünden ayetler değerlendirilmiştir. Ayetlerde kullanılan ihbarî ve inşaî formların muhatabın anlayış seviyesine uygun ifadeleri sanki hitabın karşılıklı bir diyalog içinde cereyan eden bir mübâşeret ve yakınlaşmayı sağlar. Beyan ilminin ana konularından olan teşbih, mecaz, istiare ve kinaye edebi sanatlarının kullanılması ise, ahlaki hidayet farklı anlatım şekilleriyle insan zihninde ifadelerin canlandırılmasına hizmet eder. İşte Kuran irşadına etki eden bu iki edebi unsur araştırmamızın konusunu teşkil etmektedir.

Dinî- ahlakî temayı işleyen iki metin olarak Tevrat'ta geçen "on emir" ve İsrâ suresinin ahlak ihtiva eden ayetleri aynı ahlaki emirleri ihtiva etmesine rağmen, edebi üslupları açısından tamamen farklılık göstermektedir. Şöyleki;

Tevrat'ta anlatıldığına göre Hz. Musa, kavmini Mısır'dan kurtarıp Tur-u Sina'ya geldiğinde Rab, Musa a.s.'a "on emir" diye bilinen ahlaki emirleri öğretir.¹³⁸ Bu emirlerin çoğu, edebi sanatlardan uzak, hukuki bir dille ifade edilmektedir. Tevrat'ta geçen bu ahlaki prensiplerin temelde Kuran'da İsrâ suresinde geçen ahlaki ilkelerle benzerlik göstermesi, her iki kitabın irşat yönünden aynı amaca yönelik olduğunu anlatmaktadır. Edebi yönden farklı üsluplara sahiptirler. On emirden dördü, beşi Tevrat'ta, hukuki bir dille emir ve nehiy kipleriyle verilirken; Kuran'da onun kendine has edebi üslubuyla emir ve yasakların hikmetleriyle birlikte verildiği görülür. Hatta yasaklanan şeyin yapılmaması değil, haddi zatında yasaklanana yaklaşılmaması istenir. İsrâ suresinde Arap edebiyatının temel niteliği olan belîğ bir ifade tarzı hâkimdir. Günümüz Tevrat nüshalarında geçtiği haliyle ahlaki emir ve tavsiyelerin hukukî talimatlar şeklinde verilmesi, edebi ve hitap yönüyle din dilinden farklılık arz eder. Buradan Allah'ın Tur-u Sina'da Musa as. A vahyinde orijinal üslubu nasıldır? Sorusu akla gelir. Çünkü iki vahiy metninin sahibi de Allah'tır. Kuranın vahyinden beri korunmuş üslubu diğer anlatım tarzlarından farklıdır. Yani Kur'an edebi üslup yönünden din dilinin kendisidir. Zira bu dil, insanların gönüllerine hitap etmesi bakımından sembolik karaktere sahiptir. Teşbih, temsil ve mecâzî anlatımın bolca kullanıldığı bir tarzda ifadelere bolca yer verir. Kuran'ın üslubundan anlaşıldığı şekliyle dini metinler; ifade tarzı yönünden diğer metinlerden farklı olarak bir hatırlatma, öğüt, irşat ve nasihat kitabıdır.

Konu ile ilgili şimdiye kadar yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, klasik belagat kitaplarında ihbarî ve inşaî formlara ve teşbih, mecaz, istiare ve kinaye gibi edebi sanatlara örnekler olabilecek malumatlar verilmiştir fakat İsrâ suresinin müstakil olarak belagat yönünden ele alınmadığı tespit edilmiştir. Müfessirinin çalışmalarında ise, başta Zemahşeri, Beydavi, Ebu's Suud ve Alusi olmak üzere surenin tefsirini yapan müfessirinin meani ve beyan edebi sanatlarının manaya kattığı zenginliği ara ara yansıttıkları ancak özellikle ahlak ihtiva eden ayetlerde geçen belagat edebi sanatlarının Kur'an irşadına tesirinden yeterince bahsetmemiş oldukları görülür. İsrâ suresinde geçen ahlaki konuların ifade edildiği, konunun müstakil olarak ele alındığı bir belagat çalışması bulunmadığı da tarafımızdan tespit edilmiştir. Bu nedenlerle bu sahada bir çalışma yapılması Kur'an irşadının etkisini ortaya çıkarması yönüyle önemli olacağı kanaati bizde hâsıl olmuştur. İslam dininin ahlaki temellerini bildiren Kuranın kendi üslubunu teşhis ederek, ahlaki değerleri irşat etmede kullandığı özel ifade dil ve üslubunu ortaya çıkarmak, çalışmamızın amacını oluşturmaktadır.

Araştırmamızda İsrâ suresinde geçen ahlaki değer ihtiva eden ayetler, önce belagat yönünden ele alınarak; bunların ahbarî /haber formda veya inşaî formda geldikleri tespit edilmiştir. Daha sonra ayetler üslup yönünden hakikat manalarında direk anlatımla mı, yoksa dolaylı anlatımla mı? İfade edilmiş olduğu incelenmiştir. Dolaylı anlatımla ifade edilen ayetler ise; beyan ilminde yer alan teşbih, teşbih-i temsil, mecaz ve çeşitleri, istiare ve kinaye anlatım yönünden araştırılmış ve manaya kattığı zenginlik ve tesir, bu edebi sanatların gayeleri yönünden değerlendirilmiştir.

¹³⁷ Fetih, 1,2; Nasr, 1,2.

¹³⁸ Tevrat, Çıkış, 20/2-17; Tesniye, 5/6-21; Matta, 5. Ve 12. Bâblarında bu emirler tekrar edilir.

KURAN'IN ANLAŞILMASINDA BELAGAT İLMİNİN YERİ VE ÖNEMİ

Arapça her hangi bir metin incelenmek üzere ele alındığında; doğru manaya ulaşabilmek için sözün söylenme biçimi ve ifade üslubuyla ilgilenen belagat ilmi akla gelir. Kelamın açık seçik ve anlaşılır bir halde kullanılması demek olan **belagat ilmi**, sözden kastedilen anlamın doğru bir şekilde muhataba ulaşmasında önemli rol oynar. Belagat, Meani, Beyan ve Bedii olmak üzere üç temel ilim dalından oluşur. Çalışmamız tahlili yapılacak ayetlerin manası üzerinde yoğunlaşacağından, burada belagat ilminin ilk iki alt bilim dalının edebi sanatları ele alınacak ve manaya etkileri incelenecektir. Çalışmamızda lafzın güzelleşmesi, ahengi ile ilgili edebi sanatları ihtiva eden **bedi' ilmi** üzerinde durulması düşünülmemektedir.

MEANİ İLMİ VE İFADE ÇEŞİTLERİ

Meani ilmi, dinleyiciyi belli bir ruh haline sokmayı amaçlayan ve kelamının muktezayı hale uygun olmasıdır. Yani muhatabın anlayışına göre; nerede, ne zaman ve nasıl hitap edileceğini konu alan ilimdir. Kelamın muhatabın durumuna, sosyal ortama ve sözün bağlamına göre, yani mukteza'lı hale uygun olarak söylenmesi ilmüne meani denir. Arap dilinin ihtiva ettiği ifade tarzı ve hitap çeşitleri bize, sözde bulunan birçok inceliği, muhatabın durumunu, heyecanını, duygu ve nefretini¹³⁹ belleğimize gönderir. Böylece harfler ve kelimelerle ifade edilen söz, kişiler arasında yaşanan coşkulu ve duygulu konuşmalar haline gelir. Arap dilinde cümle yapısı haber cümlesi ve inşa cümlesi olmak üzere ikiye ayrılır.

İhbari Ve İnşai Anlatımın Manaya Kattığı Zenginlikler Yönünden İsra Suresi Ve Tevrat'ta On Emrin Karşılaştırılması.

Kur'an-ı Kerim'de ahlaki bilgi ve öğütler, birçok surede ayrı ayrı serdedilmektedir. Bu emirlerin en toplu halde bulunduğu sure, İsra suresidir. Bu nedenle üslup yönünden Tevrat'ta geçen ahlak temalı "on emir" i Kuran'la karşılaştırmak için bu sure seçilmiştir. Surenin 22-38. Ayetleri arası doğrudan ahlaki talimatları konu almakla birlikte dolaylı olarak ta yaklaşık 15 ayet ahlaki emir ve tavsiye ihtiva eder. Bunların bir kısmı ihbarî formla, bir kısmı inşaî formla verilmektedir. Bazen bir ayette iki form birden kullanılmış ve birden fazla ahlaki değer bildirilmiş olduğu da görülür.

Bu surenin ilk ayetinde İsra mucizesi, hikmetleriyle birlikte anlatılmaktadır. Ahlaki görevler kulun Allah'a karşı olan aslî görevinin bildirilmesiyle başlar. Onun rabbine karşı görevi yalnızca ona kulluk etmesi ve ona kullukta başkalarını ortak etmemesidir. 2. ayette Hz. Musa'ya el Kitab'ın/Tevrat'ın İsrail oğullarına yol göstermesi için verildiği bildirildikten sonra, nehiy kipiyle inşaî cümle olarak; "*Benden başkasını vekil edinmeyin!*" ifadesiyle başka vekiller edinilmesi yasaklanmaktadır. Bu nehiy, bir yönüyle inanç; diğer yönüyle ahlaki bir taleptir. Zira hakiki vekil/rab olan Allah'a kulluk etmek ve ona dayanmak kullar için en başta gelen ahlaki görevdir. Surede ahlaki görevler, Allah'a karşı olan görevin ima edilmesiyle başlamakta ve insana ihsanı nispetinde Allah'a ibadet ve anne babaya iyilikte bulunulmasıyla devam eder.

Tevrat'ta geçen 1. ve 2. emirde Allah'tan başka ilahlar edinilmemesi, onlar önünde tazimle eğilme ve onlara ibadet yasaklanmaktadır. 3. emirde ise, rabbın ismi boş yere ağza alınmaması istenmekte; 4. emirde de, Sebt/Cumartesi günü çalışılmaması emri verilmektedir. Bu emirler, imanla ilgili emirler olarak telakki edilebilir. 5. Emirde itibaren kullar arasında uyulması gereken kurallardan olarak babana ve anana hürmet edeceksin! Emri gelir.

Kur'an'da burada zikri geçen ahlaki emirler İsra suresi 23. Ayetinde farklı bir ifade tarzıyla Allah'tan başkasına ibadet edilmemesi ve ebeveyne iyilikte bulunulması şöyle emredilmektedir: "*Rabbın ancak kendisine ibadet etmenizi ve anne babaya iyilikte bulunmanızı hükmetti/emretti. Onlardan biri veya her ikisi yanında ihtiyarlayacak olursa; onlara "öf" bile deme!, onları azarlama! Onlara hoş söz söyle!*"

On emirde geçen yasaklamalara gelince; Bunlar: "*Öldürmeyeceksin!, zina etmeyeceksin!, çalmayacaksın!, komşuna karşı yalan şahitlik yapmayacaksın!, komşunun evine tamah etmeyeceksin!, komşunun karısına, yahut kölesine, yahut cariyesine, yahut öküzüne, yahut eşeğine, yahut komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin!*"¹⁴⁰

¹³⁹ Turan Koç, Din Dili, Rey Yay., Kayseri 1995, ss. 6-7

¹⁴⁰ Tevrat, Çıkış, 20/2-17; Tesniye, 5/6-21; İncil Matta, 5. Ve 19. Bablar.

On emir ve yukarda geçen ayet karşılaştırıldığında, aynı temel ilkelerin iki bilgi kaynağında farklı şekilde ifade edildiği görülür. Şimdi bu ilkelerin ifade edilişleri üzerinde duralım.

1- Öldürmeyeceksin! On emirde direk hukuki bir yasaklama üslubuyla bildirilen öldürme yasağı, İsra suresinde iki ayette geçmektedir. 31. ayette nehiy kipiyle “Çocuklarınızı açlık korkusuyla öldürmeyiniz. Biz onları rızıklandırırız, sizi de!. Zira onları öldürmek büyük bir hata/cinayettir.” 33. ayette ise, nehiy kipi ve devamında ihbarî cümle ile hikmetinin açıklanmasıyla birlikte gelmektedir. “ Haklı bir neden dışında Allah’ın haram kıldığı nefsi öldürmeyiniz! Kim mazlum olarak öldürülürse, velisine bir hak ve yetki verdik. O da öldürmede aşırı gitmesin. Zira o yardım görmüştür.” Öncelikle Kuran’ın indiği Mekke döneminde yaygın halde insan hakları ihlallerinden birisi kız çocuklarının öldürülmesiydi. Genelde kız çocuklarının büyüdüklerinde fuhşa düşerek namuslarını kirletir endişesi ve badiyede yaşayan bazı kabileler tarafından açlık korkusuyla öldürülen kız çocukların öldürülmesi yasaklanmaktadır. Burada geçen nehiy kipleri yasaklama manasında talebi inşa cümleleri olup, kız çocukların öldürülmesinin kesin olarak yasaklandığını bildirmektedir. İkinci ayette ise, genel manada haksız yere insan öldürülmesi nehiy kipiyle kesin talep bildiren inşaî cümle kullanılarak yasaklanmaktadır. İnsanları irşat etme yönüyle “öldürmeyeceksin!” ifadesinin hukuki yaptırım bildiren bir talimattan daha fazla etkisi hissedilmezken; surede geçtiği haliyle, açlık korkusundan çocukların öldürülmesinin yasaklanması, insanı ikna edici gerekçesiyle birlikte sunulmaktadır. İnsan kalbini tatmin edici gerekçe, onların da, sizin de rızıkınızı veren Allah’tır. Bu hikmet ve hükme gönül vermezseniz büyük bir günah işleyerek yine Allah’ın huzurunda çocukların ölümlerinden dolayı sorguya çekileceksiniz, demektir. İkinci ayette ise, hukuki yönden haksız yere insan öldürmek yasaklanırken sosyolojik olarak fideye sistemiyle öldürülenin hakkı savunularak ölüm konusunda aşırı gidilmesi, kan davası da yasaklanmaktadır. Bu ayetle öldürülenin velisi ve yakınlarına ödenen diyetle öldürmede ileri gitmeme konusunda ölenin yakınlarını ikna eden ve öldürmekten uzak tutan emir telkin edilmektedir. Yani Kur’an, ahlaki prensipleri emretmekle kalmaz, insanı düşünceye davet eder, yasaklanan şeyin zararını bildirir ve ondan uzaklaşma yollarını öğretir. Dolayısıyla emir ve yasakları hikmetleriyle birlikte verir.

2- Zina etmeyeceksin! On emirde hukuki bir yasaklama üslubuyla bildirilen zina yasağı, İsra suresinde zinaya davet eden şeylere yaklaşılmaması gerektiğini ifade eden bir nehiyle başlar. “Lâ taqrabû” “Yaklaşmayın!” bu yasaklama inşaî nehiy kipiyle gelen ve katiyet ifade eden talebi bir ifadedir. Surenin 32. Ayette geçen bu nehiy kipiyle inşaî formda yasaklanan şey, direk zina değil; zinaya yaklaşımdır. “Zinaya yaklaşmayın!. Zira o, pek çirkin ve kötü bir yoldur.”¹⁴¹ Ayette zinaya yaklaşmak yasaklandığına göre, zina etmek hadi hadiye yasak olduğu anlaşılır. Hem de ayetin son bölümünde zinanın çok çirkin bir ahlaki davranış olduğu ve yasağın hikmeti ihbarî bir cümle ile ifade edilir.

3- Çalmayacaksın! On emirde hukuki bir yasaklama üslubuyla bildirilen çalma yasağı yani hırsızlık, Kuran’da hukuki sonucu olan hadler arasında geçer ve “Erkek hırsız, ve kadın hırsız; işlediklerine karşılık, Allah’tan bir ceza olarak ellerini kesiniz! Allah, azizdir ve hakîmdir.”¹⁴² emri ile hükmü ve hikmeti açıklanır.

İsra suresinde başkalarının haklarını çalmanın bir nevi olan yetim malı yemek yasaklanmaktadır. Yasağın çirkinliğine binaen bırakın yetim malını yemeyi, yemek için ona yaklaşılması bile yasaklanmaktadır. “Yetimin malına o rüşte erişinceye kadar ancak güzel niyetle yaklaşın. Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir.”¹⁴³ Yetim malını haksız yere yeme yasaklanırken, onun geçimi için gerekli miktarın harcanması iyi niyetle yaklaşmak olarak nitelendirilmektedir.

İSRA SURESİNDE HABERÎ CÜMLE ANLATIMLARI

Haberî cümle, manasında yargı bildiren, doğru veya yanlış olma ihtimali olan, bu nedenle doğru veya yanlış olarak nitelendirilebilen ve hüküm bildiren ifadelerdir.¹⁴⁴ Haberi cümleler üç amaçla söylenir.

1.**Fâidetü’l-haber:** Muhâtaba bilmediği bir konuda bilgi vermek, onu aydınlatmak için söylenen ve

¹⁴¹ İsra, 17/32.

¹⁴² Maide, 5/38.

¹⁴³ İsra, 17/34.

¹⁴⁴ Curcânî, et-Tarifât, s. 101. 140 | Dr. Süleyman GEZER Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007/1, c. 6, sayı: 11

çoğunlukla lafızların hakiki manalarında kullanıldığı ifadelerdir.¹⁴⁵ Genellikle tarihi bilgiler, hikâye ve rivayetler, yerlerin ve göklerin yaratılışı, evreleri, temsiller, eylem bildiren ifadeler, ilk olarak ifade edilen bilimsel bilgiler bu formda gelir. Bu sözlerin söyleniş amaçları, bilgilendirme ve öğretme; alış amacı ise, bilgilenme ve öğrenmedir. Muhâtabı bilgilendirmek amaçlı kullanılan ifadelere “**fâidetü’l-haber**” adı verilir. Burada bilgilendirme vardır. Surede geçen “...Yeryüzünde iki defa bozgunculuk çıkaracaksınız...”¹⁴⁶ ayetinde kullanılan haberi cümle ile İsrail oğullarının şımarıklıklarından dolayı başlarına gelecek şeylerin haber verildiği anlatılır.

2- Lazimetü’l Faide: Hatibin, muhâtabın bildiği bir konuyu tekrar etmesi için kullanılan ifade tarzına denir. Alıcının daha önce bildiği bir konuyu onunla paylaşması ve ona hatırlatmada bulunmasıdır. Muhatabı uyarmak, onu methetmek veya sıkıntısını paylaşmak gibi amaçlarla kullanılır.¹⁴⁷ İsrâ suresinde şart ve cevap edatlarıyla lazimetü’l faide formunda geçen ayette zihinlere umum bildiren umumî bir ahlak kuralı şöyle sunulur: “*Eğer iyilik yaparsanız, kendinize iyilik yapmış; kötülük yaparsanız da, onu da kendi aleyhinize yapmış olursunuz.*”¹⁴⁸ Şart edatı olan “in” manayı pekiştirmek üzere gelmiş olup, iddianın katiyet ifade ettiğini bildirir.

3-Muktezayı zahire: Anlatımda bilgilendirme ve muhatabın bildiği bir konunun tekrarının dışında çeşitli amaçları ifade etmek için kullanılan ifadeye muktezayı zahire denir. Muktezayı zahire başvurularının birçok amacı olur. Bu amaçlar arasında şunlar sayılabilir: ¹⁴⁹ 1- Mesaj gönderici, kendisine acınmasını istemek ve alıcıdan merhamet dilemek üzere ihbari cümle kullanır ama maksadı bilgilendirmek değildir.¹⁵⁰ Mesajı gönderen, acziyetini dile getirmek, üzüntü ve kederini ortaya koymak ister veya övünme amacıyla söylenir. Ayrıca çalışma ve gayreti teşvik etmek, sevinç ve üzüntüye yol açma, azarlama, uyarma, sabra teşvik, tehdit etme ve methetme gibi¹⁵¹ diğer sebeplerle de ihbarî cümleler kullanılır. İhbari ifadenin hangi amaçla söylendiği mürsil ve müteallik arasında mevcut, hal, konu ve diyalog içinde geçen manadan anlaşılır. Bunu tespit edebilmek için hem dilin ima ettiği incelikleri sezebilmek hem de cümlenin bağlamını keşfetmek gerekir.

Mesela, Allah, İsrail oğullarına hatırlatmada bulunarak kendilerinin, Nuh a.s. ile aynı gemide bulunan bir kavmin soyundan geldiklerini bildirdikten sonra, Hz. Nuh’u methederek; “ ... O, çok şükreden bir kuldu.”¹⁵² Buyurmaktadır. Bu cümle muktezayı zahir bir cümledir. Zira cümle “inne” edatıyla başlayarak, kesinlik bildirir ve övmek için gelmiştir. Ayrıca “abden” kelimesi de nekre gelmiştir. Nuh as. In, şükreden kulluğuyla teşrif ve tazimi söz konusudur. Karşıdakini yani İsrail oğullarını kınamak ve azarlamak üzere hitap edilmiş muktezayı zahir bir cümledir. Onlara hem değer vererek, soylarında Allaha çok itaat eden bir peygambere tabi olan ve onunla gemiye binen salih insanların soylarından geldikleri bildirilerek, muhataba kendisine saygıyı korutturmaktadır. Hem de onları kınamak ve azarlamak murat edilmektedir.

Diğer bir misal de, surede İsrail oğullarının şımarık halleri kınanarak, ilerde başlarına gelecek musibetlerle tehdit edilmeleridir. “*Kitapta biz, İsrail oğullarının yeryüzünde iki defa bozgunculuk çıkaracaklarınız ve çok şımaracaksınız diye bildirdik. Onlardan ilkinin zamanı gelince, üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik...*”¹⁵³ Allah’ın sonraki vadi geldiğinde onların hallerinin nasıl olacağı da yine muktezayı hal olarak tehdit manasında şöyle anlatılır: “*...Sonraki vaat (vaat edilen vakit) geldiğinde, sıkıntı ve ızdırabınızı yüzünüzden yansıtsınlar, ilk defa mescide girdikleri gibi mescide girsinler ve her istila ettikleri yeri mahvetsinler diye onlara düşmanlarını musallat edeceğiz.*”¹⁵⁴ Bu ayette “tufsidu ve ta’lu” fiillerinin başlarına “lam” ve sonlarına da “nun” harfi olmak üzere iki tane tekit edatı birden gelmekte ve tehdit manası

¹⁴⁵ Matlub Ahmed, Mu‘cemu’l-Mustalahâti’l-Belâgiyye, III, s.103.

¹⁴⁶ İsrâ, 17/4.

¹⁴⁷ es-Sekkâkî, Miftâhu’l-‘Ulûm, s. 166; Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil, I, TDK Yay, Ankara 1982, s. 44; Zekeriya Pak, Allah ve İnsan İletişimi, İlahiyât Yay, Ankara 2005, s.12

¹⁴⁸ İsrâ, 17/7.

¹⁴⁹el-Kazvîni, el-Îzâh fi ‘Ulûmi’l-Belâga, Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, Beyrut, 1992, 24; İsa Ali el Akub, age, s.80;

¹⁵⁰ 27 Tâlib Muhammed İsmâil ez-Zevba’î, el-Belâgatü’l-‘Arabiyye, s. 75

¹⁵¹ ez-Zevba’î, age, s.75; Mustafâ Emin-‘Ali Cârîm, age, s. 145.

¹⁵² İsrâ, 17/3.

¹⁵³ İsrâ, 17/4-5.

¹⁵⁴ İsrâ, 17/7.

vermektedir. Bu cümle muktezayı zahir olup, tazir ve tehekküm içindir. Yani siz fesadı seven bir kavim olarak yazıklar olsun size! Ki, iki defa fesat çıkaracak ve azgınlıkta yükseleceksiniz demektir.

Klasik belagat eserlerinde dilci Ebu'l-Abbâs el-Muberred ile Ebû İshâk el-Kindî arasında geçen meşhur diyalog¹⁵⁵ örnek verilerek haberi cümlenin manasını anlamada ileri sürülen uçlu bir ifade tarzı, muhatabın üç durumda olduğunu bildirmesi açısından önemlidir. Bunlardan; **1-İbtidâî ifade:** Cümle muhatabın bilgisinin olmadığı bir durumda onu bilgilendirmek için söylenirse bu, ibtidai ifadedir. Bu ifadede muhatabın itirazı söz konusu olmamakla birlikte, onu ikna etme gibi bir çaba da yoktur.¹⁵⁶ İsra suresinde ibtidai ifadeleri bazen talebi cümleler takip eder; bazen ihbarî cümleleri inşaî cümleler takip eder. Olayın akışında gerekli olan edebi anlatım üslubuna uygun olarak cümleler peş peşe gelir. Mesela “*Her insanın kuşunu/amelini boynuna asmışızdır. Kıyamet günü kendisini karşılayacak bir kitap çıkarırız. Oku kitabını! Bu gün seni hesaba çekmek için nefsin yeter, deriz.*”¹⁵⁷ Ayetlerinde, önce iki tane ihbarî bilgi, daha sonra emir kipinde inşaî bir ifade ve akabinde tekrar bu emrin hikmetini bildiren ihbarî bir açıklama cümlesi mevcuttur. Umum ifade eden “Küllü/bütün” kelimesiyle insanların amellerinden sorumlu oldukları, mükafatı ve cezası olan bu sorumluluk, boyunlarına asılı bir tair/kuşla anlatılmaktadır. Yani yanında hazır bulacakları bir defterde bulabilecekleri, bu defterin mahşerde ortaya çıkarılacağı, ibtidai bilgi olarak verilir. Bu ibtidai bilginin amacı, imanla ilgili olarak inanların dünyada yaptıklarından sorumlu oldukları bilgisidir. Daha sonra bu bilginin yaşanmasında bir tasvir yapılır ki, hesaba çekilmiş insanın yargılanması hayallere gelir. Hüküm sahibinden : “*Oku kitabını!*” emriyle artık insanların boyunlarına asılı olan amelleri, kişinin önüne konular. Böylece insanların amelleri ve nefisleri başka bir yargıca ihtiyaç duymadan kendilerini yargırlar. Mahşeri yaşarcasına manevi sorumluluğu hissettiren bu edebi tasvir, ahlaki sorumluluk olarak insana en etkili bir irşat olarak sunulmaktadır. Bu konuda surede geçen diğer örnekleri çoğaltmamız mümkündür.¹⁵⁸

İşte böyle temel ahlak değerlerinden birisi belleklere kazınırçasına tekrar ele alınmıştır. Surede saçıp savurmanın zararı, ihbari cümle formunda bir teşbihle şöyle anlatır: “*Zira saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir. Ve şeytan rabbine karşı çok nankördür.*”¹⁵⁹

Muhatabın tereddüdünü gidermek amacıyla çaba sarf edildiği anlaşılan **talebi cümledir**. Bu tür cümlelerle muhatapta kısmi tereddüt oluşturur, mesajı gönderen tezini desteklemek ve muhatabı ikna etme üzere katiyet bildiren edatlar kullanır. Muhataptan gelmesi muhtemel sorular göz önünde bulundurularak ikna edici formda cümleler söylenir. Mesela, “*Bu Kuran, insanları en doğruya ulaştırır. Salih amel işleyen müminleri büyük bir mükâfatla müjdeler.*”¹⁶⁰ Ayet, katiyet bildiren “inne” edatıyla başlar. Kuran’ın hidayet kitabı olduğuna inanmayan ve ona şüpheyle yaklaşan müşriklere hitap edilerek, onları doğru yola davette ikna etmek üzere talep cümlesi ile ifade edilmektedir. Ayette Müminlerin müjdeleneceği ise, bilgi verme amaçlı iptidai bir cümledir. Ayetin devamında katiyet bildiren “enne” edatıyla gelen “ecren kebiran” müjdesi ise, müminlerde bu habere karşı şüphe bulunmayan bir imanın olması gerektiğini ifade eden ve katiyet bildiren ifadedir. Ayrıca “ecren” kelimesi nekra gelmiştir. Bu da müjdelenen mükâfatın yüceliğini ve azametini bildirir. Ayetin verdiği mesaj ise; Kuran’ın hidayet rehberi olduğunda şüphe edenlere, bu kitap sıradan bir yol gösteren değil, insanlara en doğru yolu gösteren yegâne kitaptır; öyleyse siz de müminler gibi büyük mükâfata nail olmanız için Kuran’ın hidayetine teslim olun demektir.

¹⁵⁵ es-Sekkâki, Miftâhu'l-'Ulûm, s. 82. Ebû İshâk el-Kindî ile Ebu'l-Abbâs el-Muberred arasında geçen konuşmada, “Arap kelamında fazlalık/haşv var mıdır” meselesi ortaya atılır. Muberred, Zeyd’in ayakta olduğunu ifade eden biri tekitsiz, diğer ikisi edatlarla güçlendirilmiş tarzlarının farklı manalar verdiğini, birincisinde; muhâtabın “ayakta olduğu”, ikinci cümlede “sorunun cevabı karşısında şüpheyi gidermek için söylenen cevap”, üçüncü cümlede ise Zeyd’in ayakta olduğu bilgisini kabul etmeyi iknâ için tekid edatları ile cevap verilmesinden oluştuğunu ve lafızların değişmesiyle anlamların da değiştiğini ifade ederek, cevabıyla el Kindî’yi hayrete düşürür.

¹⁵⁶ Kazvini, el İdah, s. 23; Özdoğan, agm, s.13.

¹⁵⁷ İsra, 17/13-14.

¹⁵⁸ Mesela ibtidai ifade tarzıyla gelen 17/15. Ayette “Kim hidayete ererse, kendisi için doğru yola girmiş olur, kim de saparsa, kendisi aleyhine sapmış olur. Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Biz bir peygamber göndermedikçe hiç bir kavme azap etmeyiz.”¹⁵⁸ Ayetin son bölümü bu hidayetin sonucunu yine tekit olarak insan iradesine yöneltmekte ve ayrıca hiçbir kişinin başkası yerine sorumlu tutulmayacağını ifade etmektedir. Zira İslam ahlakında insanın masuniyeti esastır ve kişinin başına gelenler ancak onun hür iradesiyle işlediklerinden dolayıdır.

¹⁵⁹ İsra, 17/27.

¹⁶⁰ İsra, 17/9.

Bir cümlede muhatabın verilen mesajı inkar edeceği, bu konuda münakaşaya gireceği, cedelleşeceği düşünülerek söylenen söze **inkari cümle** denir. Kur'an-ı Kerimde: “Gerçekten namaz, çirkin ve kötü davranışlardan alıkoyar. Allah’ı anmak gerçekten en büyük ameldir”¹⁶¹ ayetinde “inne/muhakkak ki” edatı ve “lam” tekidi kullanılarak, muhataptan gelebilecek sorulara cevap niteliğinde, mesela namaz kılmanın faydası nedir? Allah namaza niçin böyle önem verir? Diğer ibadetler arasında namazın yeri ve derecesi nedir? Gibi suallerine ikna edici, doyurucu bir cevapla: “*Muhakkak namaz, insanı çirkin ve kötü davranışlardan alı koyar, namaz aynı zamanda Allahı zikretmektir. Allahı zikretmek, dolayısıyla namaz Allah katında en değerli görevdir....*” Gibi manaları ihtiva eder, böylece tereddütleri giderir.

Muhataba bilgi edinme yollarına işaret eden ve onun akli ile düşünüp doğruyu bulmasında ona yol gösteren Kuran, düşünen insanın hakkında bilgi sahibi olmadığı şeyin arkasına düşmemesi gerektiğini talebi inşa cümlesi, nehiy kipiyle vermektedir: “*Hakkında bilgin olmadığı şeyin ardına düşme. Zira kulak, göz ve kalp; bunların hepsi ondan sorumludur.*”¹⁶² Ayetinde insanın elde ettiği bilgiden sorumlu olduğu ifade edilmektedir. İnşai nehiy cümlesinden sonra inkari amaçlı olarak gelen cümle insanı ikna etmek, düşünceye davet etmek üzere edindiği bilgiden sorumlu olduğunu bildirmektedir. Burada maksat, kişinin bilmediği şeyi söylememesi ve bilmediğini yapmamasıdır.¹⁶³

İnkari cümlede sözün şiddetini artırmak için başta tekit edatları olmak üzere (inne, enne, kad, sin, lamu’l ibtidaiyye, nunu’tte’kit), yemin edatları (vav, b, ta), zait harfler, (fâ, bi, kaf, mâ, in, en, vav,) şart edatları (emmâ, men, izâ, lev...) ve tenbih harfleri (elâ, hâ) kullanılır.

SUREDE GEÇEN İNŞAÎ CÜMLE ANLATIMLARI

Bir şeyi ortaya koymak veya icat etmek anlamına gelen inşa kelimesinden hareketle **inşai cümle**: İçinde doğru veya yanlış ihtimali olmayan ve yargı bildirmeyen cümledir. İnşâ cümlesi kendi içinde talebî ve gayri talebî cümleler olmak üzere ikiye ayrılır.

Talebî inşa: İstek, talep bildiren ifadeleri bildiren cümledir. Bu ifadeler arasında emir, nehiy, istifham, temenni ve nida içeren ifadeleri sayabiliriz. İsrâ suresinde ahlaki esasları anlatan bölümlerde üslup olarak inşa cümleleri sıkça kullanılmaktadır. Aynı ayette ihbari cümlelerle birlikte talebi ve gayri talebi cümleler birlikte kullanıldığı da görülür. Mesela “*Allah’la birlikte başka herhangi bir tanrı edinme!*”¹⁶⁴ Ayetinde inşaî cümle kullanılmış olup, nehiy kipiyle muhataba; Allah’la birlikte başka tanrılar edinmesini yasaklamaktadır. Bu hükmün devamında gelen “fa” edatıyla ihbarî cümle gelir. Aslında “fa” hem mahzuf şartın cevabıdır. “Eğer başka ilahlar edinirsen” mahzuf şartın cevabı “... (o zaman) kınanmış ve terk edilmiş halde kalırsın.”¹⁶⁵ Bölümüyle Allah’a eş koşmanın dünyada ve ahrette kötü akibeti bildirilir.

Surede, Allah’tan başkasına ibadet edilmemesi ve ebeveyne iyilikte bulunulmasını emreden ayette: “*Rabbin ancak kendisine ibadet etmenizi ve anne babaya iyilikte bulunmanızı hükmetti/emretti. Onlardan biri veya her ikisi yanında ihtiyarlayacak olursa; onlara “öff” bile deme!, onları azarlama! Onlara hoş söz söyle!*”¹⁶⁶ İhbari formda mazi fiille başlar. “Kadâ” fiilinin burada mecazî manası emretti demektir. Bu emir, emr-i cazim yani kati emir, vasiyet etti manasına gelir. Ayetin irşat boyutuna baktığımızda insanın yaratılışında ve birçok nimetlerle ayakta duruşunda bu nimeti kendisine bahşeden nimet sahibi Allah’a minnettar olması gerektiği emredilir. Onun varlığında sebep-i hakiki Allah’tır ve sebebi zahir ise, anne babasıdır.¹⁶⁷ Bu sebeple Allah’a itaatten sonra anne ve babaya iyilikte bulunulması emredilmektedir. Ayette “ihsanen” kelimesi nekre gelmiş, tazim ifade eder.¹⁶⁸ Ayrıca cümlede, “el lâ” ve “illâ” olumsuzluk ve istisna edatları katiyet bildiren nehiy manasında kullanılmıştır. Yani “Yalnızca ona ibadet edin, başkasına asla!” demektir. Yine şart ve cevap cümlesi olarak iki tane bir arada “in” ve “ma” şart edatı ve “fa” cevap edatıyla mevcut cümlede, iki şart edatı tekit ve kuvvetlendirmeyi anlatır. Yani onların ihtiyarlık dönemlerine yetişirsen

¹⁶¹ Ankebut, 29/45.

¹⁶² İsrâ, 17/36.

¹⁶³ Zamahşeri, 2/490.

¹⁶⁴ İsrâ, 17/22

¹⁶⁵ İsrâ, 17/22.

¹⁶⁶ İsrâ, 17/23.

¹⁶⁷ Er Razi, age, 20/186.

¹⁶⁸ Er Razi, age, 20/1187, 188.

aman ha aman! onları kırıcı davranışların en azı olan “öf” bile deme, kaldı ki daha ileri derecede onları kıracak davranışlarda asla bulunma! Demektir. Onları kıracak ileri davranışlara da bir misal ile değinilmiştir ki, o da, ”Onları azarlama!”

Kur’anın irşadında emir ve nehyin katiyet ifade ettiği yerde çoğunlukla emrin veya nehyin hikmeti veya akibeti ile ilgili bir açıklama gelir. Böylece muhatap, tercihini istediği şekilde yapsın ve sonucuna katlansın. Yani Allah’ın emri veya yasaklaması olması yönünden bu emre ittiba edilmesi beklenir, ancak emrin hikmet veya sonucu irade sahibi insanın bunu onaylaması ve kabul etmesi açısından onun için bir davettir. İşte Kur’an daveti hikmetlerle sunulur ki, muhatap hür iradesiyle o ahlaki değeri benimsesin ve mutluluğa ulaşsın.

Allah, adaletin sağlanmasında, alış verişte veya mali konularda hakkaniyete riayet edilmesini emreder. “Ölçtüğünüzde tam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem iyidir hem de neticesi yönünden daha güzeldir.”¹⁶⁹ İnşâî formda talebi olan bir emir kipiyle gelen ayette ölçü ve tartıda doğru olmanın hikmeti açıklanmaktadır. Bu hikmet ölçü ve tartıya yönelen muhatapı hakkıyla ölçmesi konusunda irşat etme amacıyla ikna etmek içindir.

Varlıklar arasında eşrefî mahlûkat olarak yaratılan ve belli haklara sahip olan insanın kibirlenmemesi, yürüyüşünde mütevazî olmasını emreden ayet inşâî, talebi formda nehiyle başlar. Onun gücü, kuvveti ve boyunun uzunluğu ile öğünmesinin acizliğini bertaraf edemeyeceği hikmetli bir tasvirle anlatılır. “Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Zira sen, ne yeri yarabilir, ne de boyun göklere değebilir.”¹⁷⁰ Ayette geçen “len” edatı olumsuzluk bildirmekle birlikte burada tehekküm, yani azarlama için kullanılmaktadır.¹⁷¹ Bu ayetin devamında ihbarî olarak bu kibirlenmenin akibeti değerlendirilir. “Bütün bunların kötü olanı rabbinin indinde hoş karşılanmamaktır.”¹⁷²

Bazen bir ayette inşâî cümleler, emir ve nehyi bir arada bulundurur; “Akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver.! Böyle yaparken saçıp savurma!”¹⁷³ “Elini boynuna asılı olma, büsbütün açıp ta savurma ki, sonra kınanmış ve hayıflanmış olursun.”¹⁷⁴ Bu ayette inşâî, talebi nehiyle hem cimrilik, hem de savurganlık kesin olarak yasaklanmaktadır. Burada israf edenin elinin açıklığının ve cimrinin elinin sıkılığını men eden bir temsil vardır. Ayet bu ikisi arasında iktisatlı, ölçülü davranmayı emreder.

Talebî olmayan cümlede ise, herhangi bir talebin ifade edilmesi söz konusu değildir. Talebi olmayan ifadeler; taaccüp bildiren, övmek, yermek, yemin etmek, umut bildiren ifadelerdir.¹⁷⁵ Talebi olmayan emir ve nehiy bildiren ifadeler, asıl manalarından çıkıp, sözün gelişinden anlaşılacağı üzere dua, beddua, iltimas, ibaha, rica, temenni, irşat ve nasihat, eşitlik, nedb, hakaret, tehdit, ve taciz gibi çeşitli manalarda kullanılırlar. Mesela, ebeveyne iyi davranılmasını emreden ayette¹⁷⁶ üç defa emir kipi gelmiş, bu emir formlarının birincisinde emir, emir manasında “merhamet kanatlarını onların üzerine ger!” ikincisinde tavsiye manasında “ve de ki!” üçüncüsünde ise, merhamet istemek için “Ey rabbim!...sen de onlara merhamet et!” ifadesiyle Allah’tan onlar için merhamet dilemek üzere dua kastedilmiştir.. İnşâî cümlelerde merhamet kanatlarının gerilmesi talep bildiren diğer iki emir kipi ise gayrı talebi inşâ formlarıdır. Bu emir kiplerinin birinde tavsiye, diğerinde ise dua anlamında emir kipi kullanılmıştır.

İstifham ifadeleri kullanıldıkları cümlelerde siyak ve sibaka göre yer, zaman, hal, miktar, ölçü, adet, azlık ve çokluk bildirdikleri gibi, daha önce bilinmeyen şeyi öğrenmek, istek ve talepte bulunmak, hoş görmemek, tasdik etmek, kınamak, yasaklamak, teşvik etmek, tazim ve tehdit etmek manalarını gerçekleştirmek için de kullanılır. Bütün bu edatlarda soru kalıbıyla gelen ifadenin cümlenin gelişinden hangi manada kullanıldığı anlaşılır ve bu lafızlara cümle içinde siyaka uygun düşen anlam verilir. Mesela,

¹⁶⁹ İsrâ, 17/35.

¹⁷⁰ İsrâ, 17/37.

¹⁷¹ Zamahşeri, age, 2/491.

¹⁷² İsrâ, 17/38.

¹⁷³ İsrâ, 17/26.

¹⁷⁴ İsrâ, 17/29.

¹⁷⁵ Taşköprizade Ahmed Efendi, Mevzuatı’l-ulum, İkdâm Matbaası, İstanbul 1313, c. II/ 138-139; Suyuti, el-İtkan, c. II/ 164-165; Bolelli, Belağat-Kur’an Edebiyatı, s. 151 ve 183; Ahmed Matlub, age, s. 195.; Ali el-Cârim, age, s. 139.

¹⁷⁶ İsrâ, 17/24.

müşriklere hitaben “*Rabbiniz sizlere oğullar, kendisine de kızlar edindi, öyle mi?...*”¹⁷⁷ buyurmaktadır. Burada kullanılan “Hemze” inkâr içindir.¹⁷⁸ Yani onlardan cevap beklenen, Allah’ın oğlan ve kız seçip seçmediğinin bilinmesi için sorulan bir soru değildir. Onların itikatlarında var olan bilginin kabul edilemez olduğunu, doğru olmadığını bildiren ve onların tezlerini inkar eden, yalanlayan bir sorudur. İrşatta böyle bir soruyla muhatabın itikadına yerleşmiş yalan-yanlış bilginin şiddetle reddedilmesi söz konusudur. Yine müşriklerin, öldükten sonra tekrar dirilmeye inanmadıkları, inkar ettiklerini ifade etmek için, “*Ve dediler ki, biz kemikler olup, ufalandıktan sonra yeni bir yaratılışla yaratılacakmıyız öyle mi?*”¹⁷⁹ ifade edilmekte ve burada geçen hemze de istifham-u inkârîdir.¹⁸⁰

B – SUREDE GEÇEN BEYAN EDEBİ SANATLARI:

Edebi sanat olarak **Beyan ilmi**, manayı daha iyi anlatmak ve lafzı açıklığa kavuşturmak için duygu ve düşünceleri değişik yollarla ifade etme sanatıdır. Düşünceler, lafzın hakiki manasıyla anlatılacağı gibi; hakiki manasının dışında kullanılarak, sözün etkisini artırmak amacıyla sanatlı bir yaklaşımla farklı yollarla da ifade edilir. İşte sözün daha belîğ anlatımı için hakiki manayı terk edip, farklı yollarla ve hakiki mana dışında ifade edilmesi beyan ilminin alanına girer. Sözün manasını farklı anlatım şekilleriyle güçlendiren, güzelleştiren sanatların başta gelenleri teşbih ve temsildir. Bunları mecaz, istiare ve kinaye sanatları izler. Allah kelamı olan ayetlerde kelamın manaya etkisini vurgulamak için İsra suresini edebi sanatlar yönünden tahlil edelim.

1-AYETLERDE GEÇEN TEŞBİH VE ÇEŞİTLERİ

Beyan ilmi edebî sanatlarından **Teşbih**, gizli manaları açıklığa kavuşturmak, mücerret manaları aklın anlayışına yaklaştırmak, edebi güzellik sağlamak veya kelamı daha tesirli hale getirmek için iki veya daha fazla şeyin bir ya da birden fazla vasıfta birleştirilmesidir.¹⁸¹ Gaybi bilgilerin kavranması ancak dolaylı anlatımla mümkündür. Bu nedenle hissi olmayan manevi konuların akıl veya zihinle canlandırarak, duyularla algılanacak bir şekilde teşbih ve temsillerle anlatılır. İslam ahlakında kınanan davranışlardan birisini yapanlar yani mallarını saçıp savuranlar, İsra suresinde şeytanlara benzetilmekte ve “*Saçıp savuranlar şeytanların kardeşleridir.*”¹⁸² Buyrulmaktadır. Bu ayette saçıp savuranları zemmetmek ve kınamak için “*Bunlar şerli olma yönünden şeytanların benzeridirler*” manası anlaşılmaktadır. Şeytanın kardeşliğinden maksat, çirkin ameller işlemeleri yönünden onlarla müşterek davranış içinde olmalarından teşbihtir. Teşbihte teşbih edatı ve vechu’ş şebah hazf olduğundan, burada teşbih-i belîğ vardır. Malı saçıp savuranlar bu ahlaksız, çirkin amelle şeytana benzetilmekte ve vechu’şşebah çirkin amel etme yönüdür. Teşbihin garazı kınama ve sakındırmaktır. Yani siz şeytanlar gibi saçıp savuranlardan olmayın, demektir. Onların şeytanlara sıfat ve fiilde muvafık olmalarıdır. Şeytan da mübzir olarak rabbine nankördür.¹⁸³ Zira şeytandan veya kardeşleri ve arkadaşlarından daha şerli kimse yoktur. Çünkü onlar mallarını israf etmekte şeytanın emirlerine uymaktadırlar veya vaîd yoluyla onlar ve yakınları Cehennemde beraber olurlar.¹⁸⁴ Onların kötülük işlemede aşırı dereceye vardıkları teşbihle anlatılmaktadır.

Teşbih-i belîğ bir misal de; “*Kim hidayete ererse, kendisi için doğru yola girmiş; kim de saparsa, kendisi aleyhine sapmış olur.*”¹⁸⁵ Ayetinde insanın hidayete erme ve dalalete düşmesiyle ilgili bilgi verilmektedir. Aslında hidayete erdiren Allah’tır. Burada teşbih-i belîğ edebi sanatı vardır. Hidayete giren, kendi kendine hidayete girene; dalalete düşen de, kendi kendine dalalete düşene benzetilmektedir. Bu teşbihte

¹⁷⁷ İsra, 17/40.

¹⁷⁸ Neseî, age, 2/637, “El hemzetu li’l inkâr”

¹⁷⁹ İsra, 17/49.

¹⁸⁰ Diğer örnekler için bkz. İsra, 68,69 buradaki hemzeler inkar içindir. Beydavi, age, 1/577; Neseî, age, 2/643 ve surenin 99. Ayetinde: “Onlar, gökleri ve yeri yaratan Allah’ın, bunların benzerini yaratmaya kadir olduğunu görmezler mi?” buyrulmakta ve metinde geçen “görmezler mi?” fiili, “bilmezler mi?” manasındadır. Beydavi, age, 1/583; Neseî, age, 2/650.

¹⁸¹ Matlub Ahmet, Mu’cemu’l Mustalahatu’l Mucemiyye, 323; Akdemir Hikmet, Belagat Terimleri Ansiklopedisi, 340

¹⁸² İsra, 17/27.

¹⁸³ Er Razi, Fahu’d din, Mefatihü’l Ğayb, 20/195.

¹⁸⁴ Zamahşeri, Muhammed b. Ömer, el keşşaf an Hakaiki Ğavamıdıt Tenzil ve Uyuni’l Ekavil fi Vucuhıt Te’vil, Daru’l Kuttabi’l Arabiyye, Beyrut, 2006, 2/487; Neseî, Abdullah b. Ahmed, Medariku’t Tenzil ve Hahaiku’t Te’vil, Tetkik: Fadıl Hak b. Abdu’l Kadir Nergiz ve ark. Dar-u Yasin, İstanbul,2012, 2/202.

¹⁸⁵ İsra, 17/15

benzeyen ve benzetilen taraflar mevcuttur, benzetme edatı ve benzetme yönü hazf olmuştur. Benzetme yönü hidayet ve dalalet isteği yönüyledir. Taraflar, hissi olan hissi olana benzetilmiştir. Teşbih-i belîğ teşbihin diğer çeşitlerinden en belîğ olanıdır. Kuran'ın irşadında bu benzetme muhatabın zihninde daha etkileyici bir mana oluşturur.

Teşbihin diğer bir çeşidine de, yaşlı ebeveyn merhametle davranılması gerektiğini bildiren ayeti misal verebiliriz. "...Ey Rabbim! onların küçüklüğümde beni merhametle terbiye ettikleri gibi sen de onlara merhamet et, de." ¹⁸⁶ Ayette onların, beni terbiye etme esnasında ihsanda buldukları ve merhametle davrandıkları gibi, sen de onlara şu yaşlılık hallerinde merhamet et, ihsanda bulun. ¹⁸⁷ Anlamı vardır. Buradaki teşbih mücmel-mürsel bir teşbihtir. Teşbih edatı "kema" edatıdır. ¹⁸⁸ Teşbihte benzetme yönü merhamet etme yönüdür. İnsanın çocukluk dönemi ve yaşlılık dönemi merhamete en çok ihtiyaç duydukları dönemdir. Bu nedenle muhataba çocukluk dönemini hatırlatan bir telmihle, ebeveynin yaşlılık dönemi kendisinin çocukluk dönemine benzetilmekte ve teşbihin garazı, Allah'tan merhamet dilemek ve merhametle davranmaktır.

Şeklen teşbihin erkâmının bulunmadığı ama mana yönünden teşbih çeşidi olan teşbih-i dımnî de surede birkaç yerde geçmektedir. "Yetimin malına, o rüşte erişinceye kadar ancak güzel niyetle yaklaşın." ¹⁸⁹ Ayetinde geçen "ehsen" kelimesi tafdil bildiren bir isimdir. Şekil ve unsurları itibariyle teşbihte olanlar bulunmamakla birlikte, bu kullanım teşbih-i dımnîdir. Yani yetim malına iyilikle yaklaşmak değil, o yaklaşımın en iyisiyle yaklaşılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Surede geçen teşbih-i dımnî sanatlarının kullanılması, yapılması istenen salih amelin itkan derecesinde yapılmasını vurgulamak ve yapılan amelin mükafatın da büyük olduğunu anlatır. Mesela, "Ölçtüğünüzde tam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem iyidir hem de neticesi yönünden daha güzeldir." ¹⁹⁰ Ayetinde geçen "hayrun" ve "ehsenu" kelimeleri yukarıda geçtiği üzere tafdil bildiren kelimeler olup, burada da teşbih-i dımnî vardır. Doğru ölçmek ve tartmak, salih amel olarak itkan derecesinde bir güzellik ve netice olarak ta, en güzeldir. "Hayrun ve şerrun" kelimelerinin sarf ilminde ayrı bir tafdil kalıbı olmadığından, bu kelimeler tafdil sigasından addedilir ve bu kelimelere "daha hayırlıdır veya daha şerlidir" manası verilir.

2-AYETLERDE GEÇEN MECAZ VE ÇEŞİTLERİ:

Edebi sanat olarak **Mecaz**, bir alâkadan dolayı lafzın konulduğu manayı aşarak bir başka manada kullanılmasıdır. Sözü hakikat manasında kullanılmasını engelleyen bir karine vardır. ¹⁹¹ Fasih kelimelerde lafzın mecaz manasında kullanılması dilin fakirliğinden ya da hakiki mananın ortaya çıkamaması gibi bir sebepten kaynaklanmaz; aksine kastedilen manayı daha açık, daha cazip ve etkileyici ve neredeyse işitenin ayan olacağı şekilde ¹⁹² ifade etmek için kullanılır. Mecaz edebi sanatıyla anlatımda soyut ve manevi manalar somutlaştırma yoluyla hislerle idrak edilecek hale gelir, böylece kelimelerde anlatım gücü artar. Dini literatürde melek, cin, ahret gibi anlatılması güç soyut kavramlar mecaz yoluyla insan belleğine daha kolay yerleşir ve bu kavramların ancak bu sanatla anlatılması mümkündür. ¹⁹³

Surede, manayı açık seçik beyan etmek ve işitenin ön belleğiyle hemen kavrayabileceği bir hale getirmek için mecaz anlatımını belli miktarda kullanılmıştır. Kelamın kullanımında mecâzî manaya sevk eden alaka benzerlik olursa buna istiare; değilse mecaz-ı mürsel denir.

Surede mecazi kullanıma misal olarak "Kim aceleyi isterse" ¹⁹⁴ ifadesini ele alalım. Bu ifade ile acele bir iş değil, dünyanın talep edilmesi kastedilmektedir. Zira zaman zikredilerek, zamanda mevcut olan murat edilmektedir. Acil olan yani hazırda var olan dünyadır. Mecazi mananın ikinci karinesi ise, "Kim de ahreti

¹⁸⁶ İsrâ, 17/24.

¹⁸⁷ Er Razi, 20/193.

¹⁸⁸ Alusi, Şihabuddin Mahmud Şükri, Ruhu'l Meani fi Tefsiri'l Kurani'l Kerim ve Seba'l Mesani, İhyau't Turas el Arabiyye, Beyrut, 2008, 15/57.

¹⁸⁹ İsrâ, 17/34.

¹⁹⁰ İsrâ, 17/35.

¹⁹¹ Matlub, age, 589; Akdemir, age, 229.

¹⁹² Haşimi, age, 249.

¹⁹³ Sabbağ, Muhammed, et-Tasviru'l fenni fil hadis'n nebevi, s. 60-80; Hadislerle İslam, Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı, 1. Baskı, Ankara-2014, Mukaddime, 1/105.

¹⁹⁴ İsrâ, 17/18.

isterse...¹⁹⁵ İfadesidir. Bu ayetlerden anlaşıldığı üzere acil olan dünyanın menfaatleri, ahreti istemek ise ahret nimetlerini talep etmektir.

İnsanın sorumluluğunun mecaz anlatımla ifade edildiği “Her insanın sorumluluğunu/tairehu omzuna yükledik...”¹⁹⁶ Ayetiyle bildirilir. “Taire” kelimesi hakikat manasında kuş demek olup, burada mecaz olarak “sorumluluk” manasındadır. Kişinin eylemlerinden sorumlu olduğu diğer ayette şöyle anlatılmaktadır: “ Kim hidayete ererse, kendisi için doğru yola girmiş; kim de saparsa, kendisi aleyhine sapmış olur. Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez”¹⁹⁷ Ayetinde insanın hidayete erme ve dalalete düşmesiyle ilgili bilgi verilmektedir. Aslında hidayete erdiren Allah’tır. Hakiki hidayete erdiren Allah olduğu halde “kim ihtida ederse” bölümünde mecaz-ı akli vardır. Nispet ise sebebiyettir. Hidayet ve dalalete yönelmenin mükafat ve cezasının anlatıldığı ayette, insanların iradelerinden sorumlu oldukları vurgulanmaktadır. Bu bölüm önceki bölümü tekit içindir.¹⁹⁸

3-AYETLERDE İSTİARE VE ÇEŞİTLERİ:

Mecaz çeşitlerinden birisi olarak **İstiare**, kelime manası itibariyle ödünç alma fiilinden türetilmiş bir mastar olup, herhangi bir teşbihin bir yönünün ödünç alındığı yani teşbihin iki tarafından bir tarafının kaldırıldığı bir teşbih-i belîğdir. İstiarede mecazi mana ile hakiki mana arasındaki alaka benzerliktir. Şu kadar var ki istiare, mecazın teşbihle buluşarak farklı bir anlatım üslubunun doğduğu bir sanattır. Bu sanat söze kuvvet katar ve edebi güzellik sağlar, dinleyiciyi cezp ederek mananın daha kolay ve daha doğru anlaşılmasına hizmet eder. İstiare, terğip için kullanılır, teşbih gücüyle lafza mübalağa ve yorum gücü sağlar. Kelamı güzelleştirir ve rengi daha cazip hale getirir, ona kuvvet katar, güzellik giydirir, duygu ve istekleri etkiler.¹⁹⁹

İnsana sorumluluk bilincini kazandırmak üzere surede şöyle bir misal geçer. “Her insanın kuşunu/amelini boynuna asmışızdır. Kıyamet günü kendisini karşılayacak bir kitap çıkarırız.”²⁰⁰ İnsanın boynuna asılan taire/kuş kelimesi mecazi bir kullanımdır. Burada lafzın hakikat manasında kastedilen kuş değil, mecazi anlamda kullanılan “taire” kelimesinin, geçmişte mevcut bir inancı ödünç alan bir alakası vardır. Araplarda yolculuğa çıkan kişi kuşları uçurur, kuşlar sağa doğru uçarlarsa, buradan yapılacak yolculuğun tefaul/uğurluluk getireceğine; şayet kuşlar sola doğru uçarlarsa, bunun da teşâum/uğursuzluk getireceğine inanılırdı. Gelecekte olacak olayın hayırlı veya şerli olacağını kuşlara nispet ederlerdi. Bu anlayışın zihinlerdeki kalıbından hareketle Allah’ın takdiri olan hayır ve şer, sebebe nispet edilerek istiare sanatıyla burada takdim edilmiştir. Allah’ın takdiri olan hayır ve şer, sebep nispet edilerek istiare yapıldı. Ya da diğer bir bakışla kulun işlediği amel, rahmet ve yokluk için sebep kılındı ve bu nedenle derler ki, bu senin sebebinde /taireteke değil, Allah’ın lütfuyla/tairullah bir nimettir. Yani bu, Allah’ın takdiriyledir, sizin uğurlu veya uğursuz saydığımızdan dolayı değildir.²⁰¹ Ayette geçen “tairehu” onun ameli demektir, “onun tairesinden yani onun amelinden yaptıklarının sorumluluğunu ona yükledik,²⁰² demektir. Kişinin gerdanına asılı olan şey amelleridir.²⁰³ Ayette geçen sanatın istiare ve aynı zamanda kinaye olduğunu ileri sürenler de vardır. Fâhrü’ddin er-Râzî, Araplar kuşun uçuşunu, sağa ve sola uğurluluk ve uğursuzluk umdukları için hayır ve şerrin kendisine istiare yoluyla kuş ismini verdiler.²⁰⁴ Bilgisini verdikten sonra, buradaki edebi sanatla “Allah’ın takdir ettiği her şeyin kuluna ulaşacağını bildirmekten kinayedir.”²⁰⁵ Demektedir.

Surede geçen diğer bir misalle insanın cimrilik ve savurganlıktan kaçınması tavsiye edilir. “Elini boynuna asılı olma, büsbütün açıp ta savurma ki, sonra kınanmış ve hayıflanmış olursun.”²⁰⁶ Mealiyle ifade

¹⁹⁵ İsra, 17/19.

¹⁹⁶ İsra, 17/13.

¹⁹⁷ İsra, 17/15

¹⁹⁸ Er Râzî, age, 20/191; Alusi, age, 15/54.

¹⁹⁹ Haşimi, age, 259.

²⁰⁰ İsra, 17/13.

²⁰¹ Zamahşeri, 3/281.

²⁰² Zamahşeri, 2/480; Muhammed Ali, Safvetü’t Tefasir, Daru’l Ensar neşriyat, İstanbul, 1987,2/156.

²⁰³ Zemahşeri, age, 2/480; Nesefî, age, 2/202

²⁰⁴ Er Râzî, age, 20/169; Alusi, age, 15/31; Sabuni, age, 2/162. Sabuni, Safvetü’t Tefasir, 2/156.

²⁰⁵ Er Râzî, age, 20/169.

²⁰⁶ İsra, 17/29.

edilmektedir. Burada istiareyi temsiliye vardır. Zira benzetilen temsili olarak verilmiş, benzetilen hazfedilmiştir. Cimri kimse temsili olarak vermekten eli cebine gitmeyene, elini boynuna asan kimseye benzetilerek istiare yapılmış, müsrif te, elinde hiçbir şey tutamayacak şekilde elini açan kimseye benzetilmiştir.²⁰⁷ Bu istiarede cami aklidir, makul mahsus olan insana benzetilmektedir.²⁰⁸ Ayetin muhatabı hayal gücünden faydalanarak manayı düşünür ve temsil edilen karakteri zihninde canlandır. Böylece vermeyi başaramayan cimrilik ve tasarruf etmeyi başaramayan eli açıklıktan uzak durulması gerektiği anlatılır.

Carullah ez-Zamahşeri burada geçen sanat için, “ *Bu bir temsildir, israf edecek derecede vermeyi ve cimriliği men etme konusunda temsildir.*” der. Araplarda tebzir, malını öğünmek ve böbürlenmek için infak vardı, İslam dini infakla israftan uzak durarak, iktisaden infakı getirdi.²⁰⁹ Arapçada “*Mahsur*” kelimesi yorgun, yoluna devam edemeyecek halde olan deveye denir.²¹⁰ Böylece savurganlığın sonunda halsiz, mecalsiz ve başkasına muhtaç hale gelinmemesi öğütlenmektedir. Yine “*Kulle’l bast*” ifadesinin “*Lam-ı tarif*”li gelmesi elini “*tamamen açması israftan kinaye olduğunu anlatır.*”²¹¹

Surede anne babaya karşı kötü davranış yasaklanmaktadır. Ayette, “...*Onlara öf! bile deme*”²¹² Buyrulur. Ayette geçen “*Öf! bile deme*” ifadesiyle kastedilen mana, “ *Onlara hakaretle fazla bir şey söyleme hatta öf! Bile deme!*” demektir.²¹³ Arapçada “*Uffin*” kelimesi kulak veya tırnak kiri demektir. Zamanla istenmeyen şeyleri ifade etmek, zorlanıldığında, sıkıntıyı ifade etmek için kullanılmaktadır.²¹⁴ Bu kelimedeki kıyas-ı celî vardır. Anne babaya karşı söylenilmemesi istenen en küçük memnuniyetsizlik hali olan “*Öff*” dememe yasaklandığına göre daha fazlası daha da yasaktır. *İstidlal bil edna ale’l e’lâ* kabilindedir.²¹⁵ Anne baba yaşlandığında onlara merhametle davranılması tavsiyesi de şöyle ifade edilmektedir. “*Onlara merhametten tevazu kanatlarını ger...*”²¹⁶ Ayette kanat kelimesi “*züll/tevazu*” kelimesine izafe edilmiştir. Arap edebiyatında cömertliğin Hatem’e izafe edildiği gibi tevazu kanada izafe edilmiştir. “*Burada mevcut istiare sanatıyla anne babaya karşı mütevazı ve merhametli olunması nasihat edilmektedir. Tevazu alçak gönüllülükte mübalağa için gelmiş olup, “Sen onlara tevazu kanatlarını ger veya sen tevazunu onları koruyan kanatlar et..” manaları verilir.*”²¹⁷ Bu ifadede istiareyi mekniyye vardır. Zillet/tevazu kanatlı kuşa benzetilmiş, kuş hazfedilmiş, kuşa levazımından biri olan kanatla işaret edilmiştir.²¹⁸

4- AYETLERDE KİNAYE VE ÇEŞİTLERİ:

Kinaye, bir sözün hem sarıh, hem de mecaz manasına gelen sözden, sarıh manayı terk ederek mecâzî ve lâzımî mananın kastedilmesidir. Kinayede mecazdan farklı olarak, hakiki mananın kullanılmasına mani bir mânâ yoktur.²¹⁹ Kelamda hem hakiki, hem de mecâzî manaya kullanılması muhtemel olan lafızda üstü örtülü mananın kullanılması kinaye sanatıdır.

Hz. Peygambere bir davranışından dolayı öğüt veren ayet kinaye sanatına misal teşkil eder. “*Eğer Rabbinden umduğun bir rahmeti istemek için onlardan yüz çevirecek olursan o zaman onlara yumuşak söz söyle.*”²²⁰ Ayette geçen “...*Rabbinden rahmet istemeyi*” talep etme ifadesi, fakirlikten kinayedir. Çünkü malı kaybeden Allah’ın rahmetini ve ihsanını ister. Malın kaybı ihsan talebinin sebebi olunca, sebep müsebbip

²⁰⁷ Beydavî, Kadı Nasuriddin Abdullah b. Ömer eş Şirazi; Envaru’t Tenzil ve Esraru’t Tevil, Der Saadet, İstanbul, 1/569; Alusi, age, 15/65; Sabuni, age, 2/162.

²⁰⁸ Suyuti, Celalu’din Abdurrahman, el İtkan fi Ulumi’l Kur’an, Tahkik: Abdurrahman ez- Züvvari, Daru’l Ğaddi’l Cedid, 2005, Cüz, 3, 3/112.

²⁰⁹ Zemahşeri, age, 2/488; Alusi, age, 15/65; Nesefî, age, 2/202.

²¹⁰ Er Razi, age, 20/184.

²¹¹ Sabuni, Muhammed Ali, et tefsiru’l Vadih el Müyesser, Mektebetu’l Asriyye, Beyrut, 2013, 692.

²¹² İsrâ, 17/23.

²¹³ ²¹³ Zemahşeri, age, 2/484

²¹⁴ Er Razi, age, 20/190; Alusi, age, 15/555.

²¹⁵ Razi, age, 20/191.

²¹⁶ İsrâ, 17/24.

²¹⁷ Zemahşeri, age, 2/484; Er Razi, age, 20/192; Nesefî, age, 2/196; Alusi, age, 15/56.

²¹⁸ Suyuti, age, 3/112; Sabuni, Safvetu’t tefasir, 2/162.

²¹⁹ Kazvini, age, 242; Haşimi, age, 287.

²²⁰ İsrâ, 17/28.

üzerine ıtlak olur ve fakirlik Allahın rahmetini istemek olur.²²¹ “İmma” kelimesi, içinde iki şart edatıyla tekit edilmiştir.²²²

Yukarda insanın cimrilik ve savurganlıktan kaçınmasını tavsiye eden ayette geçen; “*Elini boynuna asılı olma, büsbütün açıp ta savurma ki, sonra kınanmış ve hayıflanmış olursun.*”²²³ Geçen “yed/el” kelimesinin kullanım itibarıyla kinaye olduğunu da söyleyebiliriz. Bir benzetme olarak ele alanlar benzetilenin hayal yoluyla elini boynuna asılı adama benzeterak istiareyi temsiliye olduğunu ileri sürseler de, bu görüş burada kinaye olduğunu nakzetmez. Zira ifadede geçen “*Elini boynuna asmak ve elini tamamıyla açmak*” hakiki manada kullanılabilir ve anlaşılabilir. Ancak burada lazımi mana cimrilik ve müsriflik kastedilmektedir. Bu ayette lazımi manada, vermeyi başaramayan cimri ve tasarruf etmeyi başaramayacak derecede eli açık olmaktan uzak durulması gerektiği kinayeli bir anlatımla anlatılır. Ayette geçen “*Mağlule ve tebzire*” kelimeleri, iki ahlaki hasletin çirkinliklerini mübalağalı bir şekilde anlatmak için kinaye olarak kullanılmıştır.²²⁴ Ayette geçen “*Kulle'l Bast*” elini tamamen açmak manasına gelir ki burada kullanılan elinin açık olması cömertliğin genişliğinden kinayedir. Allah için kullanılan “*Onun iki eli açıktır*” ifadesi kinaye olarak onun çok cömert olduğunu bildirirken²²⁵, yukarda geçen ayette ise cömertliğin ifrat derecesi olan savurganlık kınanmaktadır.

Yine surede Allah, İsrail oğullarının, Nuh a.s. ile aynı gemide bulunan bir kavmin soyundan geldiklerini hatırlatarak, Hz. Nuh'u metheder; “*... O, çok şükreden bir kuldu.*”²²⁶ Mübalağa kalıbıyla verilen “şekûr” ifadesinin hakikat manasıyla onun çok şükreden biri olduğu anlaşılırken, muhatabın bozgunculuk çıkaran bir topluluk olduğu düşünüldüğünde bu haberle onların soylarından Allaha çok şükreden bir peygambere tabi olan ve onunla gemiye binen salih insanların soylarından geldikleri bildirilmektedir. Bu ikinci mana lazımi manadır. Dolayısıyla burada kinaye vardır. Amaç, muhataplara kendilerine saygıyı korutturmaktadır. Beyan ilmi açısından da burada kinaye çeşidi olarak tariz edebi sanatı vardır. Bu sanat ifadeye şu manayı kazandırır: Anlaşılacak mana ise şöyledir: Sizin atalarınız, Allah'a çok şükreden bir kul olan Nuh'a itaat eden salih insanlar iken, siz niye onların yolundan gitmiyorsunuz da, fesat çıkarıyorsunuz? Siz de atalarınız Nuh'un salih ümmeti gibi şükreden kullar olunuz. Şükreden kullar olmanız gerekmez mi?

D- SONUÇ

Kur'an-ı Kerim, konusunu yaşanan hayattan alan bir vahyin kitap haline gelmiş halidir. Bu nedenle insan hayatının her alanına rehberlik yapar ve manevi bir bakış sunar. Metin olarak bütün bölümleri ile şifahi bir dil ortamında zuhur etmiştir. Bu ilahi kelimeler canlıdır ve karşılıklı etkileşim esasına sahiptir.²²⁷

Diğer edebi metinlerden farklı olarak onun dili davet dilidir. Surede geçen ahlaki emir ve yasaklamalar hikmetleriyle birlikte verilmiştir. Bu durum onun insanların doğru yola irşadında sözlü anlatımın bütün motiflerini barındırmasından kaynaklanır. Surede geçen ayetlerin edebi üslubunda talebi, gayri talebi, temenni, ikaz, işaretlerle anlatım, edebi sanatlarda mecaz, istiare ve kinaye gibi dolaylı anlatım kullanılarak mana yaşanır hale gelir. Geçmiş milletler döneminde yaşanmış olaylar ve ahret halleri anlatılırken yerine göre ihbari cümleler, yerine göre de inşai cümleler yerlerini alır. Böylece irşat dili olan Kuran ayetleri muhatapları etkileyerek, kısa bir zaman zarfında ceziretül Arab bölgesinde hızlı bir şekilde İslam'ın yayıldığı görülür.

Kur'an da ahlaki emir ve tavsiyelerin üslubu Tevrat'ta ve diğer dini metinlerin üsluplarından farklılık arzeder. Tevratın on emri ile İsrâ suresinde mevcut ahlak ihtiva eden ayetleri dil üslubu yönünden karşılaştırdığımız zaman ayetlerde bulunan zengin bir dil üslubu hemen kendisini gösterir. Kur'an mesajının muhatabı etkilemesinde meani ve beyan edebi sanatları kelamı muhatabın seviyesine indirir ve akıcılığı artırır, yüz yüze konuşma gibi, diyalogları andıran inceliklerle adeta kelamı yaşanan canlı bir iletişim haline getirir.

²²¹ Er Razi, age, 20/195.

²²² Alusi, age, 15/54.

²²³ İsrâ, 17/29.

²²⁴ Zerkeşi, Muhammed b. Bedru'ddin, el Burhan fi Ulumi'l Kur'an, Tahkik: Mustafa Abdu'lkadîr Ata, Daru'l Fikir, 1988, 2. Cilt, 2/321.

²²⁵ Suyuti, age, 3/119.

²²⁶ İsrâ, 17/3.

²²⁷ İnşâ – Haber Bağlamında Kur'an Dilinin Yapısı, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007/1, c. 6, sayı: 11, s.145.

Ayrıca Arap dilinde olduğu gibi bu ayetlerde de, birtakım duygusal, hayata dönük, rica, temenni, talep, muhatapı dönüştürmeye ve eyleme götürmeye elverişli ifadeler de bulunur.

Ahlak muhtevalı ayetlerde hem ihbarî hem de inşaî ifadeler mevcuttur. İnşai ifadeler, sözün söylenmesi, muhatapta uyandırdığı etki, muhatapta meydana gelen değişimler üzerinde yoğunlaşmaktadır. İnşai cümlelerin insanı etkileme gücü ihbari cümlelerden daha fazladır. Özellikle kalple tasdik edilmesi istenen itikadi bilgilerin ve ahlak haline getirilmesi istenen değerlerin inşaî ifadelerle verilmesi bu nedenlere binaendir. İhbari ifadelerde ise genelde ifadelerle birlikte anlatımda elde edilen ibretler muhatapı daha çok etkiler. Mesela ele alınan surenin başlarında geçen İsrâi loğullarının iki defa geçirdiği büyük sıkıntı ihbari ifadeyle anlatılırken, Hz. Peygamber dönemi muhatapları, şımaran, haddi aşan toplulukların da buradan ibret alarak fesada yönelmemeleri konusunda kendilerine ders çıkarmaları istenir.

Surede geçen edebi sanatlardan teşbihin çeşitlerinden “...*Beni küçüklüğümde terbiye ettikleri gibi...*” teşbih-i mücmel mürsel ve “...*Saçıp savuranlar şeytanların kardeşleri (gibidir)*” ifadesinde olduğu gibi teşbih-i belîğ ve çok sayıda teşbih-i dımnî vardır. Burada geçen teşbihlerin garazı ise gizli manaları açıklığa kavuşturmak, mücerret manaları aklın anlayışına yaklaştırmak, edebi güzellik sağlamak ve kelâmı daha tesirli hale getirmektir.

Ayetlerde geçen “*Taire, aceleyi istemek, kim hidayete ererse...*” gibi bazı ifadeler hakiki anlamlarında kullanılmayıp, mecazi manalarında kullanıldığı görülür. Bu kullanımla, mana daha açık, daha cazip ve etkileyici ve neredeyse işitenin ayan olacağı şekilde²²⁸ anlaşılması içindir. Ayrıca soyut, manevi manaların somutlaştırma yoluyla anlam aktarımı görevi yapar, böylece anlatım gücü artar. Mecazi anlatımla dünya hayatı ve ahret hayatı karşılaştırılması, ve dünyada elde edilen amellerin ahrette karşılık bulması gibi ahlaki meziyetlerin anlatımı, irşat ve davette en etkili anlatım şeklidir. Yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi mecazi ifadeler, manayı daha açık seçik bildirir ve işitenin ön belleğiyle hemen kavrayabileceği hale getirir.

Mecazi kullanıma sevk eden alâkanın benzerlik olduğu istiare sanatı da, surede etkili bir şekilde kullanılmıştır. “Merhamet kanatları, dünyada ve ahrette âmâ olmak, eli boynuna asılı olmak... gibi ifadeler istiare edebi sanatıyla verilmektedir. Bu sanatla herkes tarafından bilinen, aleni bir mana ödünç alınarak kullanılmaktadır. Tavuğun kanadı, âmânın görmemesi, elini boynuna asanın hareket edemeyeceği gibi. Burada anlatılmak istenen lazımi mana tavuğun yavrusuna merhameti, hidayet ve hakikati görmek istemeyenlerin hali ve cimri olup infak etme kabiliyetini kaybetme durumlarıdır. Bu anlatım, söze kuvvet katar ve edebi güzellik sağlar, dinleyiciyi cezp ederek mananın daha kolay ve daha doğru anlaşılmasına hizmet eder. Mecaz kullanımda maksat, cömertliğe teşvik ve tergiib, onların Hakkı görmek istemedikleri için kınama vardır.

Mecaz kullanım alanında öne çıkan istiare ve kinaye sanatları da surede yeri geldikçe kullanılmıştır. Anne babaya tevazu içinde davranılması gerektiği merhamet kanatlarıyla, kişinin amelinin karşılığı boynuna asılı kuşla anlatılması istiare sanatı ile, etkili bir ifade üslubu olarak kullanılmıştır. Elin açık olması ve kapalı olması hem hakiki hem de mecazi manalarda anlaşılması mümkün olmakla birlikte ayette lazımi manası olan cimrilik ve savurganlık yerilmek üzere kinaye sanatıyla anlatılmaktadır. Nuh a.s.ın çokça şükreden kul olduğunun bildirilmesi kinayenin bir çeşidi olan tarzile, onun soyundan gelen sizler niçin onun gibi Allah’a şükretmez de, isyan edersiniz denilerek kınanmaktadırlar.

KAYNAKÇA

1. Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, Reşid Rızâ, Dâru'lMa'rife, Beyrut ts. Aksan, Doğan, Her Yönüyle Dil, I-III, TDK yay/, Ankara, 1982.
2. Abdulkâdir Huseyn, *Fennü'l-Belâga*, 'Âlemü'l-Kutub, Beyrut, 1984.
3. Boelli, Nusreddin, *Belağat-Kur'an Edebiyatı*, M.Ü. İ. F. Yay., İstanbul 1993.
4. el-Buhâri, Abdullah Muhhamed b.İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire, h. 1400.
5. Cârîm, Ali ve Mustafa Emin, *el-Belağatu'l-Vadiha*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul ts./Dâru'lMe'ârif, Kahire, ts.
6. el-Curcânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *Kitabu't-Ta'rifât*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
7. Ebu Ubeyde, Mamer el-Müsenna et-Teymi, *Mecazu'l-Kur'an*, nşr., M. Fuat Sezgin, Kahire 1988.

²²⁸ Haşimi, age, 249.

8. Fahrüddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz, nşr. Bekrî Emîn, Dâru 'İlmi'l-Melâÿîn*, Beyrut, 1985.
9. Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga, İhyâu't-Turâsi'l-'Arabî*, Beyrut, 1963.
10. İbn Kuteybe, Abdullah b. Müslim ed-Dineveri, *Te'vilü müşkili'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2002.
11. İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed, *Lisanu'l-Arap*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1990
12. İbn Nedim Ebu'l-Ferec Muhammed b.İshak, *el-Fihrist*, Beyrut 1994.
13. İzutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev.: Süleyman Ateş, Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
14. Matlub, Ahmed *Mucemu'l-Mustalahatil-Belagiyye ve Tetavvurihe*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.
15. es-Suyuti, Celaluddin Abdurrahman Ebi Bekr, *el-İtkan fî ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut 1987.
16. ez-Zemaşeri, Ebu'l-Kasım Carullah Mahmud b.Ömer, *el-Keşşaf an hakaiki't-tenzil, Daru'l- Kutubi'l-İlmiye*, Beyrut 2003.
17. ez-Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fî ulumi'l-Kur'an*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2001 İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdulmelik Eyyüb el-Himyeri, *es-Siretü'n-Nebeviye*, el-Mektebetü'l-İlmiye, tahk.: Suheyl Zukkar, Daru'l-Fikr, Beyrut 1992.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(20)

Öğr. Gör. Mammadali MAMMADALİYEV²²⁹

MÜZİK BAĞLAMINDA ŞEFLİK MERTEBESİNİN TEMEL ESASLARI THE BASIS OF THE DEGREE OF CONDUCT IN MUSIC CONTEXT

ÖZ

Koro ve Orkestraların en temel yapıtaşı olan şeflik makamı yapısı itibariyle, bu makama sahip olan kişilerin onlarca farklı özelliği bünyesinde barındırmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada, orkestra ve koro yöneticilerinde bulunması gereken psikolojik ve kişisel özellikler çok yönlü olarak ele alınmış, bu özelliklerin eksikliği veya yanlış kullanılması durumunun sahne performansına etkileri; şef, orkestra-koro elemanları, dinleyici üçgeninde incelenmiştir.

Ayrıca yöneticilerin iletişim becerileri ve kullandıkları iletişim tekniklerinin, prova düzenlerinin orkestra-koro elemanlarının müzikal performanslarına etkisi incelenerek bu etkenlerin dinleyiciye yansımaları hakkında değerlendirmeler yapılmıştır. Liderlik ve otorite kavramlarının yönetici tarafından kullanılış şekilleri yorumlanarak bu kavramların orkestra-koro disiplini açısından önemi hakkında çıkarımlar yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şef, Yönetici, Orkestra, Koro, Yönetim, İletişim.

ABSTRACT

The structure of the chief, which is the most basic building block of choruses and orchestras, requires that the makers of these chords have their own distinctive features. In this study, the psychological and personal characteristics that should be found in the orchestra and chorus managers are handled in a multidimensional way.

Chief, orchestra-chorus members, listening triangle. In addition, communication skills of administrators and communication techniques used, rehearsal arrangements of musical performances of orchestra-chorus members were examined and evaluations of these factors were evaluated. Conclusions about the importance of these concepts in terms of orchestra-choir discipline have been made by interpreting the forms of leadership and authority used by the administrator.

Keywords: Chief, Director, Orchestra, Chorus, Management, Communication.

²²⁹Öğr. Gör. Mammadali Mammadaliyev; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi; Müzik Öğretmenliği A.B.D; mamedik.aicu@gmail.com; Ağrı/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Şeflik, çok bileşenli yapısı sebebiyle en zor müzik ve icracılık mesleklerinden biridir. Bu nedenle bir şefin her zaman profesyonel standartlara uygun yüksek performans beklenmektedir. Şeflerin ve müzisyenlerin iletişim temelleri psikolojik mekanizmalara dayanır, bu mekanizmalar sanat eserlerinin yaratıcı sürecini belirleyen önemli bileşenlerdir. Herhangi bir eserin icrası, aynı orkestrada farklı şeflerin yorumuyla çok fazla değişiklik gösterebilir, bunun nedeni ise şeflerin, eseri yorumlamada üst düzey yaratıcılık yeteneklerini kullanıyor olmasıdır. Bu değişik yorumlama tekniklerinin, alışagelmış standartların dışına çıktığı zamanlarda, dinleyiciler ve orkestrada bulunan müzisyenlerin sanatsal yargılarının şef ile çakıştığı görülmüştür. Bu süreçte şef; iradesini ve liderlik vasıflarını kullanarak tüm müzisyenleri tek bir çatı altında toplayıp, eserin icrasının kendi öngördüğü şekilde yapılmasını sağlamalı, performans esnasında eseri yönetirken bu sürecin kolektif bir çalışmanın ürünü olduğunu unutmadan ve müzisyenlerin çabalarını boşa çıkarmadan hareket etmelidir.

Şeflerin alanlarında yetkinlik göstergelerinin sadece eser yorumlamayla sınırlı tutulması doğru değildir. İyi bir şefin müzisyenlerle iletişim, düzenli ve disiplinli prova, geniş ve objektif bir sanatsal bakış gibi birçok özelliği bünyesinde barındırması; çalışmaya başladığı ekipte, yıllanmış eserlerde dahi ilk gün heyecanı oluşturması gerekir. Orkestra üyelerinin birlik-beraberliğini sağlamak, onlara rahat bir çalışma ortamı oluşturmak ve grupta iletişimi sağlamak, şeflerde müzikal yetenekler dışında bulunması gereken vasıflardır.

Şef Yaratıcılığının Psikolojik Özellikleri ve Nitelikleri

Dünya çapında birçok ünlü müzisyenin, şef olarak yetersiz kaldığı bilinmektedir. Bu sorunun temelinde, şeflik mertebesinin müzikal yetenek dışında birçok olguyu da bünyesinde barındırması yatmaktadır. Alanlarında marka olarak adlarını duyurmak isteyen şefler, sanatsal problemler dışında karşılaştıkları diğer problemlerin çözümünde de üst düzey yaratıcılık sergilemeli, diğer bir deyişle çözüm uzmanı olmalıdır. Bu da, şeflerin müzik dışında psikoloji ve iletişim alanlarında kendini yetiştirmiş olmalarına bağlıdır.

Şefler, orkestranın kontrolünü sağlıklı bir şekilde elinde tutmak ve onları emosyonel olarak üst düzeye taşımak için yönetim esnasında psikolojik olarak bir sürecin içine girmelidirler. Bu süreç basitçe, tiyatro sanatçılarının canlandırdıkları role bürünmek ve onun tüm kişisel özelliklerini bünyelerinde barındırmak için yaptıkları hazırlık sürecine benzetilebilir. Şefler de aynı şekilde; yönettikleri eserin karakteristik özelliklerine bürünmeli ve eseri tüm benlikleriyle hissetmek amacıyla kendilerini bu hazırlık sürecine dâhil etmelidirler. Eserin sadece dış formunun değil, tüm içeriğinin dinleyiciye aktarılabilmesinin tek yolu, bu dâhil etme sürecinin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesinden geçmektedir.

Koro ve orkestra şeflerinin önemli görevlerinden birisi de grup üyelerinin birlik beraberliğini sağlamaktır. Burada sağlanması ve sürdürülmesi gereken birlik-beraberlik kavramı sürecinin sağlıklı bir şekilde devamı için müzikal hususlar dışında psikolojik ve iletişimsel kanunlara hâkim olmak gerekir. Şeflerin yaratıcı ve duygusal başarıyı yakalayabilmesinde önem arz eden bir diğer husus, iyi bir şefin resmi yöneticiliğin ve liderliğin sosyo-psikolojik niteliklerini bünyesinde barındırabilmesi, yani iyi bir şefin tüm müzikal birikimleriyle beraber iyi bir lider olmayı başarması gerekir. Burada bahsedilen liderlik kavramı; demokratik, otoriter ve pasif olarak üç tipolojide incelenebilir. Liderleri bu tipolojilere bölerek; demokratik karakterin elemanları ile istişare eden ve onların düşüncelerini değerlendirerek karar veren, otoriter karakterin emirleri net veren ve bu emirlerin eleştirilmesine müsaade etmeyen, pasif karakterin ise hiçbir işe karışmayan ve bu nedenle anarşik bir ortamın oluşmasına zemin hazırlayan lider tipleri olduklarını söylemek mümkündür.

Araştırmalar, yöneticinin tarzının onun psikolojik yapısının bir yansıması olduğunu göstermiştir. Örneğin; otoriter yöneticilerin, program çalışmalarında kendi rolünü abartmasını, orkestra veya koroda çalışan profesyonel müzisyenlerin tecrübelerini hiçe sayarak onlara yukarıdan bakmasını ve uyarılarının çok sert olmasını şahsın psikolojik yapısına dayandırmak mümkündür. Genellikle baş şef olarak görev alan bu tarz otoriter yöneticilerin grup üyeleri, ideal bir disiplin ve yüksek seviyede niteliklere sahip olmalarına rağmen; grup üyelerinde yaratıcı verimin düşüklüğü ve sınırlandırılmış bir icra göze çarpmaktadır. Tahmin edileceği üzere, demokratik karaktere sahip yöneticilerde durum bunun tam tersidir. Bu karaktere sahip olan şeflerin

koro ve orkestra gruplarına güveni tamdır ve müzisyenlerle işbirliği içinde, onların yaratıcı düşüncelerini dinleyerek ve eşit seviyede iletişim kurarak grup üyelerinin verimlilik düzeyini en üst seviyeye çıkarmaktadırlar. Tüm bunlardan hareketle orkestranın ve koronun şef için bir “enstrüman” niteliği taşıdığı söylenebilir. Şefler; birbirinden farklı karakter, mizaç ve psikolojik özelliklere sahip birçok ögenin tek bir çatı altında toplandığı bu enstrümanı en iyi şekilde icra edebilmek için iletişim becerilerini üst düzeyde kullanmalı ve sürekli fikir alışverişinde bulunmalıdır. Şeflerde bulunması gereken özelliklerden biri de manevi yönlerini ve yaratıcı potansiyellerini en üst düzeyde kullanma becerileridir. Gustav Mahler ve Arturo Toscanini, Vilgelm Furtvengler ve Otto Klemperer, Bruno Valter, Şarl Münş, Ahmet Adnan Saygun ve Hasan Ferit Alnar gibi üstadların zirveye ulaşmalarının anahtarı, bu potansiyellerini üst derecede kullanmalarındadır. Onlar sadece olağanüstü şefler değil, aynı zamanda da önemli kişiliklere sahip insanlardır. Şefler, herhangi bir icracıdan daha eğitilmiş, yaratıcı ve ilgi çekici olmalı, eserin tüm duygusal niteliğini doğru boyutta kavrayarak bunları icracılara ve dinleyicilere doğru şekilde aktarma yeteneğine sahip olmalıdır.

Şeflerin çok yönlülük gerektiren fonksiyonları, prova saatlerini belirlemek, konser programını hazırlamak, konser ve turnelerin tarihlerini belirlemek, enstrümanların konser salonuna ulaşmasını sağlamak gibi durumları sorunsuzca halledebilen iyi bir organizatör olmayı da gerektirir. Bu fonksiyonların yerine getirilmesi hayli önemlidir, fakat şeflerin esas görevinin konser performansını hazırlamak ve yüksek derecede yaratıcılıkla bu konserleri gerçekleştirmek olduğunu unutmamak gerekir. Unutulmamalıdır ki; konser programı provalarda ne kadar güzel hazırlanırsa hazırlansın, konser esnasında gereken coşku yakalanmadığı sürece bu icra iyi ezberlenmiş bir metinden öteye gidemez. İyi bir şef olmak; gelişmiş armonik ve polifonik işitmeye, iradeli, esnek, dayanıklı ritim duygusuna, zengin müzikal hafızaya, hızlı reflekslere, parlak ve derin duygusallığa, dayanıklılığa, çekiciliğe, sahip olmak demektir. Bünyesinde barındırması gereken bunlar gibi onlarca niteliğin bir getirisi olarak, icracılara oranla şeflerin profesyonel hazırlığı ve günlük işleri çok daha zordur. Çünkü şefler kendi enstrümanlarına, yani orkestra ve korolarına istedikleri her an sahip olamazlar. Şeflerin enstrümanı olarak nitelendirilen bütün orkestra ya da koroyu her an hazırda ve kondisyonda tutmak için, şefin özgüveninin, dayanıklılığının ve psikolojisinin sürekli en üst düzeyde olması gerekir. Aynı zamanda; koroda veya orkestrada kendi yorumlarına bağlı olmak üzere her sesi, her enstrümanı tahmin ederek, acele eden solisti dizginlemeli ya da kayıtsız olan müzisyenin girişini hazırlamalı ve tüm bunları taktiksel bir şekilde yapmalıdır. Tüm bunlar, şefin her zaman formda olmasını gerektirir. Ayrıca; şeflerin sahnedeki heyecanlarının herkesin bildiği heyecan kavramından ziyade, orkestra veya koro elemanlarının emosyonel yoğunluklarını arttırmak ve onlara ilham vermek adına sahnede sergilediği bir taktik olduğu bilinmelidir. Bu heyecanlı ve duygusal hareketler büyük bir dayanıklılık, öz disiplin ve aktörlük yeteneği gerektirir.

Şefin müzik grubunun üyeleriyle iletişim süreçleri

Birçok şef, yönetim esnasında orkestra veya koroyla aralarında manevi elektrik oluştuğunu hisseder. Bu manevi elektrik, şefin müzisyenlerin bilinçaltına hipnotik etkisi olarak tanımlanır ve onlar büyülenmiş gibi şeflerin el hareketleriyle verdiği bütün direktifleri yerine getirirler. Bu direktiflerin verilmesi sürecinde sadece el hareketleri değil, gözler de büyük önem arz etmektedir. Gözler, orkestra yöneticisi ve müzisyenler arasında bir aynadır, bu ayna şefin her düşüncesini ve duygusunu yansıtır.

Şeflerin karşılaştığı büyük problemlerden biri de müzisyenlere kritik uyarıları yaparken karşılaştığı zorluklardır. Müzisyenlerden birçoğu bu uyarıları kırıncı olarak algılar. Bunun sebebi; aynı müzisyene “şu temayı veya cümleyi şu şekilde icra etsen daha güzel olur” uyarısı birkaç defa yapıldığında müzisyenin bunu, profesyonel prestijine hakaret olarak algılama olasılığıdır. Şeflerin bu sorunla başa çıkabilmeleri için, müzisyenlerin yanlışlarına doğrudan değil dolaylı bir şekilde, önce kendi yanlışlarından bahsederek ve onları ara sıra küçük de olsa takdir ederek yaklaşmaları gerekir. Buradan hareketle; iletişim kurma yeteneğinin, şefliğin vazgeçilmez yönlerinden olduğunu söylemek mümkündür. Şefler müzisyenlerle etkili iletişim kurabilmek için değişik rollere bürünmelidir. Bu rolleri açıklamak için veli, yetişkin, çocuk örneği kullanılabilir. Veli rolünderken tüm vazifelere hakim, emir veren, uyarıcı konumda olan şefler, yetişkin rolünde eser yorumlama problemlerini veya orkestranın günlük hayattaki işlerini tartışırlar. Çocuk rolüne büründüklerinde ise şefliğin verdiği ağırlığı bir kenara bırakarak, prova esnasında orkestra veya koro elemanlarıyla şakalaşır, onların manevi anlamla deşarj olmalarını sağlarlar.

Şef ile ekibi arasındaki en önemli hususlardan birisi de provadır. Prova, orkestra ve koro için şefin el hareketleri, müzikal yorumlaması, eserlerin metronomları vb. olgulara alışma ve idrak etme sürecidir. Provalar sadece orkestra ve koro için değil, şef için de büyük önem arz eder. Şefin icra sırasında başarılı bir performans sergileyebilmesi için, beraber çalıştığı elemanların icra yetenekleri, esneklikleri ve yöneticinin el hareketlerine verdikleri tepki hızı gibi son derece önem arz eden öğelere aşina olması gerekmektedir. Tüm bu yargılardan hareketle provalar, yönetici ve elemanlarının birbirlerini tanıma ve birbirlerine alışma süreci olarak tanımlanabilir. Bunun sebebi ise bazı durumlarda yorumlama ve icra üzerine müzisyenler ile şeflerin karşı karşıya gelmesi olarak açıklanabilir. Yönetici, bu durumlarda otoritesini ve iletişim becerisini kullanarak orkestra veya korodaki durumu kontrol altına almalıdır. Deneyimsiz şefler, prova esnasında kendisine nazaran daha tecrübeli olan müzisyenler karşısında yetkiyi kaybedeceğinden ve yetki boşluğunu doldurmak imkânsız hale geleceğinden tecrübe, yöneticilikte son derece önemlidir.

Şef ve orkestra arasında geçen tüm etkileşimlerin sonuç noktası konser icrasındır. Şefler, konser esnasında tüm yaratıcılığını kullanmak suretiyle, konser salonunda bayram havası yaratarak elemanlarını heveslendirmeli ve özgüvenli duruşlarıyla elemanlarını rahatlatarak sahnede başarıya ulaşmalıdır. Özgüvenli duruşuyla şef; konserde esnek, duyarlı, anlık değişimlere hazır olmalıdır. Unutulmamalıdır ki; konser icrası, hem şef hem de orkestra için psikoloji ve profesyonellik sınavıdır.

SONUÇ

Şef, her zaman psikolojik olarak kendini orkestra veya korodan biraz önde hissetmelidir. Liderlik yeteneklerini kullanarak kendi yöneticilik yöntemlerini kurmalı, şef standında çıkarken özgüveni ve iletişim becerileriyle elemanlarını adeta büyülemelidir. İletişim kurarken objektif olmak, şeflik kültürünün bir gereğidir. Provalar esnasında yaptığı uyarılara dikkat ederek, bunları doğrudan değil dolaylı olarak yapmaya özen göstermelidir. Koro ve orkestra elemanlarının kendi sanatlarına sevgi ve saygıyla yaklaşarak bu duyguları şeflerine de aynı şekilde aktarmaları, yöneticinin psikoloji ve iletişim yeteneğine bağlıdır.

KAYNAKÇA

1. A.A. GOTSDİNER “Müzik Psikolojisi” Moskova 1993. S.190
2. G. Yerjemski “Şeflik Psikolojisi” Moskova 1983. S.80
3. G.M. SİPİN “Müzikal Faaliyetlerinin Psikolojisi” Moskova 1994. S.384
4. İ.A. MUSİN “Şeflik Tekniği” Leningrad 1987. S.247
5. E.İ. ROGOV “Genel Psikoloji” Moskova 1999. S.448

PIYANO EĞİTİMİNDE DOĞRU OTURUŞ ve EL POZİSYONLARININ İCRACI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

THE EFFECTS OF RIGHT SITTING AND HAND POSITIONS ON THE PERFORMER

ÖZ

Piyano icrasının temel taşlarından biri olan doğru oturuş ve el pozisyonlarının doğru şekilde kullanılması gerekliliği, icracıyı müzikal hayatı boyunca ilgilendiren bir olgudur. Bu olgunun piyano eğitiminin ilk safhalarından itibaren sağlıklı bir şekilde kazandırılması, icracının müzikal hayatını doğrudan etkilemesi bağlamında son derece önemli ve üzerinde durulması gereken bir konudur. Eğitim aşamasında anlık olarak tespit edilip düzeltilecek olan yanlışlar, öğrenci açısından hayati önem taşımaktadır. Bu istendik yönde değişim meydana getirme süreci, bilinen ve geçerliliği kanıtlanmış metotlar ile profesyonel eğitimcilerin tavsiyelerine uyularak gerçekleştirilmelidir.

Piyano eğitimci, öğrencinin anatomik yapısı, işitsel ve icrasal yeteneği vb. tüm olgulara hâkim olarak bu gelişme sürecine eşlik etmelidir. Bu çalışmada piyano icrası esnasında eğitimcilerin karşılaştığı temel problemler ve bu problemlerle başa çıkma yolları hakkında temel bilgiler, örneklendirilerek verilmiştir.

Anahtar kelimeler: El Pozisyonu, El Tutuşu, Parmaklar, Öğrenci, Piyanist.

ABSTRACT

One of the cornerstones of the piano play, correct seating and the necessity of using the hand positions correctly, is a phenomenon that concerns the performer throughout his musical life. The fact that this phenomenon is brought into a healthy form from the first stages of the piano education is a very important issue to be emphasized in the context of directly influencing the musical life of the performer. The mistakes that are detected and rectified momentarily during the education phase are of vital importance for the student. The process of bringing change in this direction should be carried out in accordance with recognized and validated methods and the recommendations of professional trainers.

Piano training, the anatomical structure of the learner, auditory and practical ability, etc. All events should accompany this development process as judge. In this study, basic information about the main problems faced by the instructors during the piano play and ways of coping with these problems are given as examples.

Keywords: Hand, Hand Position, Hand Grip, Fingers, Student, Piano Player.

GİRİŞ

Profesyonel müzik eğitiminin başlangıç aşaması; öğrencinin enstrümanla ilk tanışması, genel işitsel, fiziksel duyularının ve hislerinin oluşmaya başlaması açısından son derece önemlidir. Bu aşamanın uygulama ve teori kısmında kazanılan davranışların istendik yönde gelişmemesi durumunda, bu davranışlar seneler sonra ortaya büyük ve değiştirilmesi hemen hemen imkânsız olan problemler silsilesi olarak ortaya çıkacaktır. Müzik eğitiminin her alanında önemli olan bu durumun, piyano eğitiminde de aynı şekilde geçerli olması etmesi sebebiyle, piyano eğitiminin ilk safhaları öğreticilerin sorumluluğunu en üst düzeye çıkararak zor dönem olarak kabul edilir. Bu dönem, öğrencinin sonraki yıllarda enstrüman hakimiyeti, çalışma alışkanlıkları, prova gibi müzikal disiplinin temel öğelerine karşı tutumunu belirlediği ve sonraki tüm müzik eğitimine temel oluşturduğu için öğrenci açısından büyük önem teşkil etmektedir.

Piyano eğitiminin en başında, el pozisyonunun doğru bir şekilde ayarlanması ve bu doğru tutuşa süreklilik kazandırmak için egzersiz yapılması gerekmektedir. El pozisyonu ve öğrencinin sırtının doğru bir pozisyonda dik olarak tutulabilmesi, muhtemelen bu süreç içerisindeki en zor aşamadır. Bu aşamada eğitimci büyük sorumluluk gerektiren zor bir görevle karşı karşıya gelir. Bu görevin tanımı için; “piyanist elleri yaratmak” deyiminin, piyano eğitimcileri arasında kullanılması bu sürecin zorluğundan ötürüdür. Piyano eğitimine yeni başlayan öğrenciler için en büyük problem, piyano çalmaya başladıklarında ellerini büyük ölçüde kasmalarıdır. Bu problemin üstesinden gelmek için, bedenün ellere destek olacağı en iyi noktayı bulmak, vücudun üst ve alt kısımlarının etkileşimlerinin, omuzdaki kas gruplarının, sırtın, kalça eklemünün dengesini ve pozisyonlarını doğru şekilde ayarlamak gerekir. Tüm bu etkenler günümüze kadar gelen süreçte ve günümüzdeki metot literatürlerinde çok az dikkate alınmıştır.

Eğitimciler, öğrencinin bükülmüş falanks²³¹ icra etmesi gibi büyük bir problemi çözmek için son zamanlarda yeni bir yöntem uygulamaya başlamışlardır. Piyano çalarken 5. Parmağı yan olarak basmayı öngören bu tekniğin, ellerin serbest hareket etmesini engellediği görülmektedir. Ayrıca, günümüzde hemen hemen bütün piyano metotlarının ilk etütlerinde kullanılan do majör gamın, aplikatür açısından fiziki anlamda çok rahatsız olduğunu belirtmek gerekir. Falanksla çalma problemine çözüm bulmak için Chopin formülünü (mi-fa diyez-sol diyez-la diyez-do) uygulamak daha doğru olacaktır. Bu formül, uzun parmakların siyah tuşlarda, kısa parmakların beyaz tuşlarda çalışması prensibine dayanmaktadır. Bu beş nota için farklı ritim, tempo ve nüans kombinasyonlarıyla egzersizler yazılarak el pozisyonunun doğru şekilde oturması sağlanmalıdır.

Ayrıca, iyi bir piyano icracısının ellerinin fiziki yapısı ve ellerin klavye üzerindeki pozisyonunun nasıl olması gerektiği hakkında kimsenin kesin bir karara varamamış olduğunu da belirtmek gerekir. Müzik dünyasında, elleri piyanoya uygun olmayan birçok müzisyen alanlarında büyük başarılar imza atmışlardır. Buradan hareketle; ellerin fiziki yapısından çok, onları doğru kullanmanın önemi ortaya çıkmakta ve piyano için genelde her türlü el yapısı uygun sayılmaktadır. Elleri doğru kullanmanın anahtarı ve bütün el pozisyonlarının temel prensibi fiziksel olarak kas gruplarını sıkı tutmaktır. Bu pozisyonların öğrencilerde pekiştirilmesi, birbirine bağlı sistemler şeklinde aşamalı olarak gerçekleştirilmeli ve bu süreç büyük bir titizlikle takip edilmelidir. Bu aşamaların herhangi birinin atlanması, öğrencinin icrasına negatif şekilde etki edeceğinden, ellerin hareket esnekliğinin takibini çok iyi ve dikkatli şekilde yapmak gerekir.

Doğru Oturuş, Doğru El Pozisyonlarını Kavramak ve Güçlendirmek İçin Bazı Yöntemler

Öğrencinin piyanodaki el pozisyonunun doğru şekilde olması için, bunu pekiştirmeye ilk dersten başlamak gerekmektedir. Doğru pozisyonların öğrencide pekiştirilmesi için vücudun serbestliğini ve ellerin yumuşaklığını elde etmek, bu teknikleri canlı ve enteresan bir biçimde örneklemek oldukça önemlidir. Örneklemeye aşaması, öğrencinin kendi farkındalığını yaratması açısından atlanmaması gereken bir aşamadır. Öncelikle, öğrenciye kasılmış eller ve serbest pozisyonundaki eller arasındaki farkı anlatarak; bu pozisyonlar arasındaki değişken tını farkı kavratılmalıdır. Bunu sağlamak için de eserin küçük bir bölümü üç farklı yöntemle (sıkıştırılmış eller ve sert parmaklar, abartılı rahat eller ve yumuşak parmaklar, serbest fakat organize eller) çalınarak öğrenciye dinletilmeli ve öğrencinin hangisinin daha iyi seslendiğini seçmesi sağlanmalıdır.

²³¹ Falanks: Parmak kemiği, dizi kemiği (pl. phalanges).

Sonraki aşamada ise öğrenci, hocanın elini tutarak bu üç yöntemi hissetmelidir. Bu aşama öğrencinin el pozisyonlarının değişkenliğini kavraması açısından son derece önemlidir.

Teknik yöntemlerin öğrenciye görsel ve işitsel olarak kavratılabilmesi, öğrencinin klavyede rahat ve hızlı bir şekilde gezinebilmesi, ellerinin klavye üzerinde doğru bir pozisyonda tutabilmesi için bazı çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmaların asıl amacı; ellerin hedeflemeden, duraksama yaşamadan, sesi anında ve doğrudan almasıdır. Bu çalışma iki elle, aynı parmaklarla, aynı anda yapılmakta ve birinci oktavdan başlayarak, kontroktav ve dördüncü oktava kadar aynı anda parmakları çalıştırma prensibine dayanmaktadır. Bu çalışma, öğrencinin seslerin sürelerini (uzun ve kısa tınlayan sesler) kavraması açısından da oldukça faydalıdır.

Prof. Oktay Abasquliyev, kendi eğitiminde icranın rasyonel tekniklerinin en doğrusunu belirtmek için, piyanocunun hareketlerini organize etmesine büyük önem vermiş, çalışma esnasında öğrencilerde doğru duruş oluşturmak ve ellerle etkileşimi sağlamak için egzersizler örneklemiştir. Abasquliyev; piyano karşısında sakin, rahat ve dik bir şekilde oturmanın önemini her zaman vurgulamış, sadece küçük şekilde öne doğru eğilmeye müsaade etmiştir. Bu şekilde duruşu sağlamak için ayaklara destek vermek gerekmektedir. Bu duruş tipinin pekiştirilmesi için ayakta ve oturarak farklı türlerde egzersizler yapılması gerekmektedir. Ayakta yapılan egzersizler; elleri kaldırdıktan sonra boşaltarak aşağı doğru atma, omuzları kaldırarak aniden serbest bırakma prensibine dayanmaktadır. Oturarak yapılan egzersizler ise; bir elin dirseği ile diğer elin avuç içini tutarak omuzları aşağı-yukarı hareket ettirme veya dairesel şekilde çevirme, herhangi bir masanın köşesinde 2,3,4. parmaklarla destekleyerek bileği indirme şeklinde yapılmaktadır. Bilindiği üzere icra esnasında esas yük omuzların, sırtın, göğüsün ve omuz kuşağının en güçlü kaslarına düşmektedir, bu kasların sıkışması icraya engel olmakta ve icracıya büyük zorluk çıkarmaktadır. Burada bahsedilen egzersizlerin temel amacı bu kasların sıkışmasını engellemek ve icra esnasında kaslara binen yükü eşit bir şekilde dağıtmaya yardımcı olmaktır.

Prof. Ogtay Abbasquliyev; deneyimleri sayesinde, öğrencilerinin piyanoya olan doğal yeteneklerini onlarla ilk tanışmasında fark ederek öğrencilerin durumunu analiz etmekte ustalaşmıştı. Profesyonel eğitimciliğin bir gerekliliği olan analiz basamağı, öğrencilerin icrasına engel teşkil edecek durumları önceden tespit ederek, bu durumların zamanında müdahaleyle düzeltilmesi açısından son derece önemlidir. İcraya engel teşkil eden durumların başında kasların sıkışması gelmektedir. Öğrenciler tarafından icra esnasında fark edilmesi hemen hemen imkânsız olan bu sıkışma; ortaya çıkması kolay ve ortadan kaldırılması zor bir sorun olarak, zamanında müdahale edilmediği takdirde icra açısından çok büyük problemlere yol açmaktadır. O.Abasquliyev, ellerini fazla sıkı öğrencileri şu şekilde tarif etmiştir: Kasılmış, sıkılmış ellerle icra eden öğrenciler her zaman abartılı ve yüksek sesle çalarlar. Bunun sebebi ise kasılan ellerin, tuşeleri zorlayarak sesi yükseltmesidir. Ellerin kasılması, icra esnasında yüze yansıyan gerginlik ifadesinden de anlaşılabilir. Bu gerginlik halinin; icracının çok çabuk yorulmasına, hatta icracıya ciddi sorunlar yaşatan kas acılarına bile yol açması mümkündür.

Birkaç Tipik Motor Kusur ve Onların Muhtemel Çözümleri

1. Omuzların kasılması.

Nedeni: Öğrencinin enstrümana çok yakın veya alçak oturması.

Çözümü: Oturuşun kontrol altında tutulması, ellerin klavyeye uzak mesafeye alınması ve jimnastik egzersizlerle durumun düzeltilmeye çalışılması.

2. El ve bileklerin titremesi.

Nedeni: Genelde güçsüz ellere sahip olan küçük yaştaki çocuklarda görülür.

Çözümü: 2-3-4-5 parmaklarla seslerin bir nefeste çaldırılması.

3. Zayıf ve güçsüz parmakların eğilmesi (Falank)

Nedeni: Daha güçlü süsle çalma isteğine bağlı olarak aşırı basınç kullanma. Ayrıca bununla ilgili olarak K. İgumnov şu açıklamayı yapmıştır: “ Nasıl yürüyerek zemini delmek mümkün değilse, aynı şekilde icra yaparken klavyeyi delmek mümkün değildir. Fazla baskı piyanist için çok büyük zarardır.”

Çözümü: Yavaş şekilde icra yapılarak, parmakların alışılmış şekilde yuvarlak olarak toparlanması bu problemin çözülmesinde yararlı olacaktır. Öğrenciye, klavyede sessiz ve yumuşak tuşeli egzersizler verilmelidir.

4. Bileğin kasılması.

Çözümü: Öğrenciye yavaş metronomla triller çaldırılmalı, bunu yaparken bileklerle yuvarlak hareketler yaptırılmalıdır.

5. Omuzların sıkılması.

Çözümü: Öğrenciye yavaş metronomla tremolo çaldırılmalı, bunu yaparken avuç içleri aşırı şekilde açtırılmalıdır.

6. Beşinci parmağın kasılması.

Nedeni: Bu problem genel olarak 5. Parmağın yeterince güçlü olmaması şeklinde tanımlanır. Bu parmakların zayıf olmasının nedeni; bu parmağın müzikal ve fiziksel anlamda kullanımının hocalar tarafından az talep edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Çözümü: Öğrenciye; dördüncü ve beşinci parmaklar için etütler ve egzersizler, beşinci parmakla başlayan diziler çaldırılmalıdır.

7. Birinci parmağın gerginliği.

Nedeni: Bu eksiklik, birinci parmağın bağımsız olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu bağımlılık, başparmağa omuzların yuvarlak hareketinden destek alarak hareket etme yolunu açar.

Çözümü: Öğrencinin başparmağının doğru pozisyona getirilmesi için, omuzları kullanmadan direkt olarak parmakla çalışmanın sağlanması gereklidir. Öğrenci, beşinci parmağını tuşede tutarak birinci parmağıyla T5 aralığı basacak şekilde çalıştırılmalıdır. Başparmağın pozisyonunun doğruluğu, dışarıdan bakıldığında yarım ay şeklinde olup olmamasıyla anlaşılabilir. Parmak dışarıdan bakıldığında yarım ay şeklinde olmalıdır.

SONUÇ

Piyano icracısının eğitim süreci birbirini takip eden birçok kritik aşamadan meydana gelmektedir. Bu aşamaların her biri kendi önem derecesine sahiptir. Araştırmamızın ana çerçevesini oluşturan icra esnasında vücut pozisyonu, piyano eğitim sürecinin en önemli aşamalarındandır. Bu pozisyonun doğal ve rahat olması icranın estetikliği ve müzikalitesi açısından son derece önemlidir. Öyle ki, bu aşamanın herhangi bir evresinin ihmal edilmesi halinde piyanist için geri dönüşü mümkün olmayan bir sürecin başlaması ve büyük sorunlara yol açması mümkündür. Bu tip problemlerle karşılaşmamak için öğrencilerin yanlışları anında müdahaleyle düzeltilmeli, bu müdahale sırasında bilinen profesyonel eğitimcilerin kabul gören metotlarından yararlanılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. V. MAZEL “Müziyen ve onun elleri” Tel Aviv, 2001.
2. V. GRİGORYEV “İcracılık sanatında sorunlar” Moskova, 1981.
3. F. BUZONİ “Piyanistik becerilerden” Moskova, 1962.
4. L. BARENBOYM “Müzik pedagojisi ve icracılık” S. – Petesburg, 1974.
5. G. NEYGAUZ “Piyano sanatı icrasından” Moskova, 1967.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(22)

Arş. Gör. Ekrem KOÇ**

FURÛ FIKİH LİTERATÜRÜNDE CEVÂZ VE İLGİLİ KAVRAMLAR*
PERMISSIBILITY AND RELATED CONCEPTS IN THE LITERATURE OF FURU FİQH

ÖZ

İslam hukukunun ameli boyutunu yansıtan fûru fıkıh meselelerine ilişkin verilen hüküm/yargılardan biri de “câiz ve câiz değıl” şeklinde ifade edilen cevaz kavramıdır. Bu kavram dinî hukukun ilk zamanlarından beri günümüze kadar kullanıla gelmiştir. Genel anlamıyla dinî hukukun sakınca görmediğı ve onayladığı durumlar hakkında kullanılmıştır.

İşte bu makalede fûru fıkıh tarafından cevaz kavramının kullanımı ve ilgili olduğı kavramlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, cevaz, helal, mubah, meşru, sahih, ruhsat.

ABSTRACT

One of the judgments/jurisdictions related to the substantive fiqh issues that reflect the practice dimension of Islamic law is the concept of legality expressed in the form of "permissible or not permissible". This concept has been used since the beginning of Islamic law to date. In general, it has been used for situations which religious law has ratified and found appropriate.

In this article, the use of the concept of legality and the relevant constructs are discussed.

Keywords: *Islamic law, legality, lawful, permissible, legitimate, authentic, licence.*

** Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, ekoc@agri.edu.tr; Ağrı/TÜRKİYE.

* Bu makale, “İslam Hukuk İlminde Cevaz Kavramı” adlı Basılmamış Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Dinin fûruunu, amelî hayata ait bilgileri ve hükümleri ihtiva eden İslâm hukuku, kaynağı itibariyle beşerî değil, ilâhî bir hukuk sistemidir. Diğer hukuk sistemlerinde farklı bir yapı arz eden İslâm hukuku, insanın yaptığı her davranışa karşılık olarak o davranışı bir hüküm ile değerlendirir. Örneğin; Müçtehit, “yemek, içmek, gezmek, okumak vs. gibi her bir fiili dinî hukukun kıstaslarıyla değerlendirip her birine hüküm verir. Bu hükümlerden biri de araştırma konumuz olan “cevaz” kavramıdır.

Cumhura göre mükellefin davranışları, din nazarında beş temel hüküm kategorisinden birine girer. Bu beş temel hüküm kategorisi; hurmet, mekruh, ibâha/mubah, nedb ve vücûb’tur. Hanefiler bu hüküm kategorilerine ek olarak farz ve tenzihen mekruhu eklerler. Mekruhu kendi içinde tenzihen ve tahrimen şeklinde ikiye ayırarak mutlak anlamda mekruhtan tahrimen mekruh kastedildiğini belirtirler.

Cevaz’ın Tanımı ve Terimleşme Süreci

Cevaz kelimesi sözlükte, “aşıp gitmek, geride bırakmak, bir yerden bir yere geçip gitmek, bir yeri kat etmek, affetmek, müsamahalı olmak, izin vermek, geçerli olmak, serbest olmak, mümkün olmak ve hayvanları ve ekini sulayan su” gibi anlamlara gelen c-v-z kökünden türemiş bir isimdir.²³²

Fıkıh terimi olarak cevaz, “şer’e/dinî hukuka uygun olan, ona aykırı olmayan” şeklinde tanımlanır.²³³ Kavrama dair tanımları içeren daha kapsamlı bir tanım ortaya koyan Ali Bardakoğlu da cevazı, “İslâm hukuku terminolojisinde herhangi bir söz ve davranışın dinî veya hukukî esaslara uygunluğunu, yapılmasının serbest ve geçerli olduğunu belirtmek için kullanılan bir terim olduğunu zikretmektedir.”²³⁴

Kur’ân’da beş yerde c-v-z kökünden gelen fiil geçmekte olup “geçmek” ve “affetmek” manalarında sözlük anlamıyla,²³⁵ hadislerde ise “Müslümanlar arasında sulh (anlaşma) câizdir”²³⁶ hadisi örneğinde görüldüğü gibi sulhun şer’e/dinî hukuka uygun olan bir tasarruf olduğunu vurgulamak için kullanılmaktadır.

İlk dönem fıkıh eserlerinden olup günümüze kadar ulaşan Ebu Yusuf’a nispet edilen İmam Evzâî’nin görüşlerine reddiye niteliğinde kaleme alınan eserde sıklıkla câiz terimine rastlamak mümkündür. Ebû Hanife ve Ebû Yusuf, savaşta düşmanı öldürenin onun bıraktığı eşyalara sahip olmasına ilişkin hadise binaen devlet yöneticisinin bu eşyaları bağışlamasının câiz olduğunu belirtir.²³⁷ Aynı şekilde Mâlik b. Enes’in eserlerinde de câiz terimi sıkça geçmekte olup genel anlamıyla bir hususun serbestliğini ifade etme, bir sakıncanın terettüp etmediğini belirtme ve o hususun dinen ve hukuken geçerli olduğunu beyan etme anlamlarında kullanılmıştır. Kocasından izin almaksızın kadının nezrinin câiz olduğunu ve bunun gereğini yapmasının kadının üzerine vacip olduğunu beyan ederken câiz terimini dinen ve hukuken geçerli anlamında kullanmıştır.²³⁸ İmam Şâfiî de câiz terimini sıkça kullanmış, İslâm hukukunda kanunî uygunluğu ifade eden bir anlamda zikretmiştir.²³⁹ Muhammed Şeybânî’nin eserlerinde de câiz terimine çoğu yerde rastlamak mümkündür. O, teyemmüm ile cenaze namazının geçerli olduğunu beyan ederken câiz terimini kullanır.²⁴⁰ Bu anlamıyla câiz, ruhsat verilen durumlarda teyemmüm ile namaz kılmanın din açısından bir sakınca olmadığını, bu şekilde namaz kılan bir kimsenin günaha girmeyeceğini ve namazının kabul olduğunu ifade eder. Ahmed b. Hanbel’in günümüze ulaşan fıkha dair bir eseri olmamakla birlikte talebelerinin onun fikhî görüşlerini ortaya koymasından onun fıkha dair görüşlerine muttali oluruz. Hanbelî mezhebinin ilk devir hukukçularından olan Hallâl, Mecûsilerin mehir olarak şarap veya domuz vererek nikahlanmalarının câiz/hukuken geçerli olduğunu belirtir.²⁴¹

İlk dönem fıkıh literatürü içerisinde cevaz kavramının bugünkü terim anlamıyla kullanımına rastlamak mümkün olduğu gibi “lâ be’sse” kelimesi, cevaz teriminin ifade ettiği “serbestiyet ve bir sakıncanın terettüp etmemesi” anlamında aynı manada kullanılmıştır. Kadın ve erkeğin gusül abdestini aynı kaptan almalarının

²³² İbn Manzûr, **Lisânü’l-‘Arab**, “cvz” md., I, s. 531–533; Cevherî, **es-Sihâh**, III, s. 870–871.

²³³ Bâcî, **Kitâbü’l- hudûd fi’l usûl**, s. 59; Abdülmünim, **Mucemu’l- mustalahât**, s.516.

²³⁴ Ali Bardakoğlu, “Câiz” md., **DİA**, VII, İstanbul, 1993, s. 27.

²³⁵ Bakara, 2/249; Â’râf, 7/138; Yûnus, 10/90; Kehf, 18/62; Ahkâf, 46/16.

²³⁶ İbn Mâce, **es-Sünen**, “Ahkâm”, 23; Ebû Dâvûd, **es-Sünen**, “Akdiye”, 12, “Dahâyâ”, 6.

²³⁷ Ebû Yûsuf, er-Red alâ Siyeri’l-Evzâî, s. 47.

²³⁸ İmam Mâlik, el-Muvatta’, II, s. 478. Daha fazla örnek için bkz. II, s. 619, 635, 657.

²³⁹ Şâfiî, **el-Üm**, I, s. 173; II, s. 47, 55, 118, 129; III, s. 5, 32.

²⁴⁰ İmam Muhammed, **Camîü’s- sağir**, s. 77.

²⁴¹ Hallâl, **Ahkamü ehli’l- milel**, s. 152.

câiz olduğunu belirtmek için “*lâ be’s*e” terimi kullanılmıştır.²⁴² Fülüs olarak tabir edilen akçada sayı hesabı yapılan selem akdinin câiz olduğunu ifade etmek için “*lâ be’s*e” terimi kullanılırken, gıda maddesi olan ette selem yasak olduğunu ifade etmek üzere “*lâ hayra*” terimi kullanılmıştır.²⁴³ Mâlik b. Enes’e eşek ve katırdan arda kalan suyun hükmü sorulduğunda suyu kullanmanın câiz olduğunu ifade etmek için “*lâ be’s*e” terimini kullanmıştır.²⁴⁴ Şâfiî, bir kimsenin oruç tutmaksızın Ramazan bayramında, kurban bayramında ve teşrik günlerinde itikâfa girmesinin câiz olduğunu belirtmek için “*lâ be’s*e” terimini kullanır.²⁴⁵

Ahmed Hasan, İslâm hukuku metodolojisinin ne şekilde oluşmaya başladığını ve İslâm hukukunda teklifi hükümleri ifade eden terimlerin ortaya çıkışını ele alırken ilk devir İslâm hukukçularının terimleri ne manalarda kullandığına dair bizim yukarıda anlattıklarımızı destekler nitelikte bilgiler vermektedir:

“Ezvâî, eserlerinde “*lâ be’s*e”, “*helâl*”, “*haram*” ve “*mekruh*” terimlerini kullanır. “*Lâ be’s*e terimi ‘câiz’, “*mekruh*” terimi de ‘hoş görülme’ anlamında kullanılırlar. Hukukî hükümlerin beşli tasnifine Mâlik’te de rastlanmaz. Onun terminolojisi de Evzâî’nin kullanımına benzemektedir. Birbirleriyle zıt anlamlara gelen “*lâ be’s*e” ve “*mekruh*” terimlerini, Evzâî gibi o da kullanır. “*Helâl*” ve “*haram*” terimleri onun eserlerinde fazla geçmez.

*Irak ekolüne mensup olanlar, Kur’ân’da kesin olarak serbest bırakılmış ya da yasaklanmış olan konular dışında helâl ve haram terimlerini kullanmaktan kaçınırlar. Bu yüzden, onların eserlerinde “lâ be’s*e” ve “*mekruh*” terimlerine sık sık rastlanır.

Şeybânî, sık sık “*câiz*” ve “*lâ be’s*e bih” terimlerini ‘serbest bırakılmış’ anlamında ve “*lâ hayra*” terimini de ‘yasaklanmış’ anlamında kullanır.”²⁴⁶

Câiz terimi, Hz. Peygamber devrinden beri kullanıla gelmiştir. Ancak Ahmed Hasan’ın da vurguladığı gibi terimsel bir anlama dönüşme süreci fıkıh mezheplerinin oluşmasıyla başladı. Günümüze kadar ulaştan fıkıh kaynakları içerisinde câiz kavramına terim anlamı itibariyle sık sık rastlamak mümkündür.

Cevaz ile İlgili Kavramlar

A. Cevaz – Helâl İlişkisi

Helâl terimi, sözlükte kendisinden birçok mastarın türediği “*h-l-l*” kökünden gelip *hall* mastarı ile bir mesele veya düğümü çözmek, *hill* mastarında ise helâl olmak anlamlarına gelmektedir.²⁴⁷ İsim olarak haramın zıddı anlamına gelmektedir.²⁴⁸ Fıkıh terimi anlamı itibariyle ise, “*yapılması durumunda cezayı hak etmeyen her şey*”²⁴⁹ ve “*şer’in yapılmasına müsaade ettiği şey*”²⁵⁰, “*şer’ân kendisine izin verilmiş câiz şeyler*”²⁵¹ şeklinde tanımlanır.

Fıkıh literatürü içerisindeki tanımlarında helâl, “*dinen yapılması veya yenilip içilmesi yasaklanmayan serbest bırakılan şeyleri*” ifade eder.²⁵² Helâl kavramı ile meşru, mubah ve câiz kavramları arasında sıkı bir ilişki vardır. Bazı usul âlimlerine göre bunların eş anlamlı olduğu ifade edilir.²⁵³

Bu kavramların birbirlerine anlamca yaklaştığı veya aynı anlamda kullanılmasının asıl sebebi, hakkında şer’i herhangi bir hüküm bulunmayan meseleyle karşılaşan müçtehitler bunu hüküm kategorisi içerisinde cevaplamaya çalışırken olumlu yanıt bulduklarında helâl, mubah, câiz ve meşru gibi ifadelerle yer vermeleri bu terimlerin arasındaki yakın ilişkiye delalet etmektedir. Bunların tek tek anlamları incelendiğinde de hepsinin ortak yönü “*şer’in yapılan fiili kötülenmesi ve yapan kimseye de herhangi bir ceza yahut*

242 İmam Muhammed, **el-Mebsût**, I, s. 39.

243 İmam Muhammed, **el-Mebsût**, V, s. 8.

244 İmam Mâlik, **el-Müdevvene**, I, s. 5.

245 Şâfiî, **el-Üm**, II, s. 107.

246 Hasan, **İslâm Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi**, s. 58–60.

247 Zebîdî, **Tâc’ü’l-‘arûs**, “*hl*” md. VII, s. 283.

248 Firuzâbâdî, **Kâmusü’l- muhît**, “*hl*”, md. s. 1274.

249 Ahmednagarî, **Mevsûatü’l mustalihâtü’l câmi’l ulûm**, s.381.

250 Cürçânî, **et-Ta’rifât**, “*helâl*” md., s. 92.

251 Ferhat Koca, “*Helâl*” md., **DİA**, XVII, İstanbul, 1998, s. 175.

252 Karaman, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, s. 252.

253 Gazzâlî, **el-Müstasfâ**, I, s. 73–75; Ali Bardakoğlu, “*Câiz*” md., **DİA**, VII, İstanbul, 1993, s. 27.

yaptırımın söz konusu olmamasıdır.” Bir diğer sebebi ise şer’in mükellefi bazı fiillerde onu serbest bırakıp o fiili işlesin veya işlemesin buna cevaz verip ona müsaade etmesidir.

Kavramlar arası anlam bütünlüğü söz konusu olsa da fıkıh literatürü kapsamında hepsinin kendine has manaları vardır. Bunu daha çok birbirleri arasında işlem-kaplam ilişkisi içerisinde ele alındığında görmek mümkündür. Helâl kavramı, fıkıh literatüründe teklifi hükümler içerisinde zıt anlamlısı olan haram kavramı gibi müstakil bir başlık altında ele alınmamıştır. Bu kavram vacip, mendûp ve mubah başlıkları altında mütalaa edilmiştir. Helâl kavramını, teklifi hükümler yelpazesi içerisinde bulunan hükümlerle karşılaştırdığımızda kendisine şer’ân izin verilmiş câiz şeyleri kapsadığından gerek mubah gerekse mendûbu içine alırken insanın yararına olan ve ondan bir zarar ve zorluğu def etmesi sebebiyle de vacibi içine alır.

Fıkıh literatüründe özellikle fûru fıkhı göz atıldığında helâl-câiz arasındaki münasebet gözden kaçmamaktadır. Çoğu kez karşımıza “helâldir, câizdir” veya “helâl olmaz, câiz olmaz” ifadeleri çıkmaktadır. Bu ifadeler işlendiği takdirde herhangi bir günah bulunmayan ve işlenmesi serbest olan fiilleri ve bu fiillerin dinî hukukun ruhuna uygunluğunu ifade etmekte kullanılmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında câiz ile helâlin eş anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Fûru kaynaklarında birçok yerde ve özellikle haram helal olan şeyler başlıkları altında mütalâa edilen konularda *yehillu* ve *yecüzü* fiilleri aynı anlamda kullanılmıştır. Helâl terimi muamelat hukukunda birçok yerde câiz terimi ile aynı anlamda kullanılmıştır. Muamelat hukukunda kendileriyle evlenilmeleri câiz/helâl olmayan kadınları konu alan mevzularda *lâ yehillu* fiili câiz olmayan manasında kullanılmıştır. Serahsî, “Allah’a ortak koşan kadınlarla onlar iman edinceye kadar evlenmeyin.”²⁵⁴ âyetinin tefsirinde Allah’ın Müslüman bir erkeğin nikâhı altına alması helâl olmayan kadınları *lâ yecüzü* ifadesini kullanarak açıklamıştır.²⁵⁵

B. Cevaz - Meşruyet İlişkisi

Meşru, sözlükte “açıklamak, ortaya çıkarmak, din-hukuk kuralı koymak” gibi anlamlara gelen şer’ kökünden türemiş bir kelimedir.²⁵⁶ Terim olarak dar anlamıyla “mendûp veya vacip kılmaksızın şer’in izhar ettiği şey”²⁵⁷ geniş anlamıyla “dinî kaynaklara dayalı hükümleri veya dine ve ilkelerine uygun eylem ve işlemleri ifade eden bir terimdir.”²⁵⁸

Karâfi de, İslâm dininin ana gövdesini oluşturan şer’i hükümlere mesnet teşkil edecek delillerin dinin ruhuna ve ilkelerine uygunluğunu ifade etmek için “meşru delil” tabirini kullanır.²⁵⁹

Fıkıh literatürü içerisinde helâl, mubah, câiz ve meşru kavramları birçok yerde aynı anlamda kullanılmıştır. Bu kavramların ortak ifade ettiği anlam dinî-hukukî bir eylemin dinen yapılmasında bir sakıncanın bulunmamasıdır.

Pezdevî, kurban bayramını birinci gününde oruç tutmanın câiz olmadığını ifade ederken *lem yeşru/meşru değil* ifadesini kullanır.²⁶⁰ Serahsî, avlanmanın helâl olduğuna ve Allah’ın insanlara deniz hayvanlarından istifade etmelerinin meşruluğu hususunda “*Size ve yolculara bir fayda sağlamak üzere deniz avı ve onu yemek size helal kılındı*”²⁶¹ âyetini delil olarak gösterirken deniz hayvanlarından yararlanmanın cevazını “meşru hüküm” ifadesini kullanarak açıklar.²⁶²

Meşru terimi muamelat hukukunda özellikle de akitlerde akdin dinî hukuka uygunluğunu ifade etmekte câiz terimi ile aynı anlamda kullanılır. Şirket akdini tarif eden İbrahim Halebî, akdin dinî hukuka uygunluğunu ifade ederken “şirket akdi kitap ile meşrudur” tabirini kullanarak şirket akdinin câiz olduğunu beyân eder.²⁶³

²⁵⁴ Bakara, 2/221.

²⁵⁵ Serahsî, **el-Mebsut**, V, s. 110.

²⁵⁶ Zebîdî, **Tâcü'l-‘arûs**, “şr’a” md.

²⁵⁷ Cürçânî, **et-Ta’rifât**, “Meşrû”, s. 214.

²⁵⁸ Bilal Aybakan, İbrahim Kafi Dönmez, “Meşrû” md., **DİA**, XXIX, s. 378.

²⁵⁹ Karâfi, **el-Furûk**, I, s. 128.

²⁶⁰ Buhârî, **Keşfül esrâr**, I, s. 505.

²⁶¹ Mâide, 5/96.

²⁶² Serahsî, **el-Mebsût**, XI, s. 220.

²⁶³ Şeyhizâde, **Mecmau’l enhur**, I, s. 714.

C. Cevaz - Sıhhat İlişkisi

Sıhhat, sözlükte “hastalığın zıddı olan sağlık, hastalığın giderilmesi, her türlü ayıptan beri olma” gibi anlamlara gelen s-h-h kökünden türemiştir.²⁶⁴ Cürcânî, “bir haslet veya melekedir ki, onunla fiiller yerlerinden salimen çıkarlar” şeklinde tarif eder.²⁶⁵

Fıkıh literatüründe sıhhat kavramı genel anlamıyla “İster ibadetlerden ister muamelattan olsun, şer’an belirlenmiş rükünleri ve şartları ihtiva etmek suretiyle Şârî’in emrine uygun olan fiil”,²⁶⁶ “meşru amellerin şer’an aranan nitelikleri taşıyıp taşıyamaması açısından yapılan ayrımı ifade eden bir fıkıh terimi”²⁶⁷ olarak tarif olunur. Fıkıh literatürü içerisinde bilhassa fûru fıkıhta sıhhat kavramının cevaz kavramı ile birçok yerde aynı anlamda kullanılmaktadır. Fıkıh kitaplarında, “Namazın geçerli olabilmesi için abdest şarttır. Bu durumda abdestsiz namaz sahih olmadığı gibi câiz de değildir” örneğinde bu şekilde kılınan bir namaz için hem câiz değil hem sahih değil ifadelerine rastlamak mümkündür. Nevevî, eserinin taharet kısmında önbilgi mahiyetinde *yecûzü* lafzının bazen *yehillü* bazen de *yesıhhu* manasında kullanıldığını belirtir.²⁶⁸ İbn Teymiyye, teyemmüm alırken besmele çekmemek ve tertibe riayet etmemek sahih/câiz olmadığını ifade ederken sahih terimini câiz terimi ile eş anlamlı kullanır.²⁶⁹

Câiz terimi, fıkıh kaynaklarında ibâdât bölümünde sahih ile eş anlamlı kullanılırken, muamelat bölümünde câiz terimi dinî boyutu ifade ederken sahih terimi hukukî boyutu ifade eder. Elmalılı Hamdi, câiz terimini “yapılması sahih veya mubah olan herhangi bir fiil veya akittir. Bazen bir fiil, bir akit sahih olduğu halde câiz olmaz” şeklindeki tarifinde cevaz, fiilin veya akdin dinî tarafını sahih ise hukukî tarafını ifade ettiğini belirtir. Örnek: Cuma namazı için ezan okunurken namaza gitmeyen bir kişi bir satış akdi yapsa bu akit, dünyevî/hukukî hükümlere göre sahih ancak uhrevî boyutu itibariyle câiz değildir.²⁷⁰

D. Cevaz- Ruhsat İlişkisi

Ruhsat kelimesi sözlükte, r-h-s kökünden türeyen, “kolaylık, kolaylık gösterme, müsaade, izin, bolluk-genişlik, ucuzluk ve malın ucuzlaması,” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²⁷¹

Debûsî, fıkıh usulü literatüründeki terim olarak “kendisi için söz konusu olan bir özür veya acziyet nedeniyle, hakkında haramlığı gerektiren sebep mevcut bulunmasına rağmen, zorluğu def etmek ve kolaylık sağlamak maksadıyla, yasaklanan/haram şeyin yapılmasının kul için mubah kılınmasıdır”²⁷² şeklinde tanımlar.

Serahsî, “kullar için söz konusu olan bir özre binaen meşru kılınıp haramlığı gerektiren delilin varlığına rağmen, bu özür sebebiyle mubah görülen şeydir.” şeklinde tarif ettiği ruhsat kavramını, azimetin muarızı olan ruhsat hükmünün aslen câiz/mubah olmayıp mubah gibi değerlendirilerek buna göre muamelede bulunduğu belirtmek üzere ‘mubah kılınan’ yerine câiz/mubah görülen anlamında “müstebâh” ifadesini kullanır.²⁷³ Şâtîbî ise ruhsatı, “yasaklığı/haramlığı gerektiren külli bir asıldan istisna edilerek, sadece ihtiyaç yerlerine has kılınmak üzere meşakkat veren bir özre binaen meşru kılınan hükümler” olarak tanımlar.²⁷⁴

Cevaz ile ruhsat kavramları arasındaki ilişki, cevaz, yapılan bir fiilin veya yapılan bir ibadetin dine uygunluğunun ölçütüdür. Şer’in bunu tasvip edip-etmemesidir. Ruhsat, normal şartlar altında verilen hükümden bir özre binaen vazgeçilme işlemidir. Bir ibadet için ruhsat mefhumu olmadan salt düşünüldüğünde câiz olmaz denilirken ruhsat kavramı işin içine girdiğinde buna câiz yanıtı verilir. Veya bunun tam tersi bir durum söz konusu olabilir. Misal, domuz etinin haramlığı Kur’ân’da sabit olup bir Müslümanın o eti yemesi câiz olmayıp, haramdır hükmü verilir. Ancak şayet bir Müslümanın açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya

²⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, “shh” md. II, s. 410; Zebîdî, *Tâcü'l-‘arûs*, “shh” md. II, s. 177.

²⁶⁵ Cürcânî, *et-Ta’rifât*, “sahih” md. s. 132.

²⁶⁶ Şa’bân, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 270.

²⁶⁷ İbrahim Kafi Dönmez, “Mubâh” md., *DİA*, XXX, İstanbul, 2005, s. 342.

²⁶⁸ Nevevî, *el-Mecmû’ şerhi’l-Mühezzeb*, I, s. 89.

²⁶⁹ İbn Teymiyye, *el-Muharrer fi’l fikh*, I, s. 22.

²⁷⁰ Yazır, *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, I, s. 207.

²⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, “rhs” md., I, s. 1142; Firûzâbâdî, *el-Kâmusü’l- muhît*, s. 800.

²⁷² Debûsî, *Takvîmü’l-edille*, s. 81.

²⁷³ Serahsî, *el-Uşûl*, I, s. 117.

²⁷⁴ Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, I, s. 466.

kaldığı bir durum söz konusu olduğunda câiz olmayan domuz eti o kişi tarafından hayatta kalacak miktarda yenmesi câiz olmaktadır.

Cevaz ile ruhsat arasındaki denge, ruhsatın varlığı şer'ân sabit olan her şeyde dinin tecvizi söz konusudur. Ama her cevazdan ruhsat anlamını çıkarmak mümkün değildir. Cevaz verilen dinî bir hükümden izin, müsaade anlamı mevcut olup ruhsat mefhumunda da normal şartlar altında yapılması işlenmesi câiz olmayan bir fiil veya durumun bir özür nedeniyle yapılarak, işlenmesine izin verme anlamı mevcuttur.

Mecelledeki “Bir özür sebebiyle câiz olan şey, o özürün son bulmasıyla batıl olur”²⁷⁵ külli kaidesinin ifade ettiği mana özürün arızı bir durum olup normal şartlar altında işlenmesine izin verilmeyen bir iş veya fiile özürün varlığı sebebiyle izin verilmesine ruhsat olduğuna işaret ederek ruhsatın varlığından söz edebilmek için özür ve özre binaen verilen iznin/icazetin varlığını vurgulamaktadır.

E. Lâzım Akit - Gayri Lâzım (Câiz) Akit

İslâm hukukundaki genel akit nazariyesi bağlamında zamanla kendisine daha hususi bir anlam atfedilmiş olan cevaz kavramı özellikle Hanefiler dışındaki hukuk ekollerince gayr-ı lâzım akitleri ifade etmek üzere kullanılmıştır.²⁷⁶

İzzeddîn b. Abdisselâm'ın hukukî tasarrufları bağlayıcı olup olmamaları açısından tasnife tabi tutarken cevaz kavramını “lüzum” kavramının muarızı olarak kullanması buna örnek gösterilebilir. Bu bakış açısıyla akitleri üç kısma ayıran müellif birinci kısımda kendisinden beklenen hukukî sonuçların meydana gelebilmesi için mutlaka her iki taraf açısından bağlayıcı olması gereken hukukî tasarrufları ele alır ve bunlara örnek olarak bey', icâre, vakıf ve nikâh gibi akitleri gösterir. Hukukî tasarrufların ikinci kısmında ise her iki taraf için de bağlayıcı olmayan (gayr-ı lâzım) akitleri ifade ederken “cevaz” kavramını kullanır ve bu tür tasarruflara örnek olarak da şirket, vekâlet, cüâle, vasiyet gibi muamelat konularını zikreder. Üçüncü kısım tasarruflar ise yalnızca tek taraflı olarak bağlayıcı akitlerden söz eder ve bunu ifade ederken de yine “cevaz” kavramını kullanarak rehin, kitabet, cizye akdi gibi tasarrufları bu kısma örnek gösterir.²⁷⁷

SONUÇ

Câiz terimini kullanan İslâm hukukçularının hepsinin ortak özelliği, câiz terimini serbestlik, yapılmasında bir sakınca terettüp etmeyen fiil ve davranışlar ve mahzurun karşıt anlamını ifade etmek üzere kullanmış olmalarıdır. Bu terimin sık kullanılma nedenlerinden biri de İslâm hukukçularının cevap aranan mesele hakkında kanun koyucunun iradesini belirlemeye çalışırken Allah'ın hükmünü kesin bir biçimde açıkladığı haram ve helâl olan hususların dışında kendi başlarına bir helâl veya haram hüküm vermiş olmamak için “câiz veya câiz değil” şeklinde ifadeler kullanarak Allah'ın iradesinin yanlış anlaşılabilme endişesinden kaynaklanan kullanımlara yol açmamak için temkinli ve titiz bir değerlendirmenin sonucudur.

KAYNAKÇA

1. Ahmednagarî, Abdünnebi b. Abdürresul, thk Ali Dehruç, *Mevsûatü Mustalahâti Câmiü'l-Ulûm*, el-Mulakkab bi-Düsturi'l-ulemâ, Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1997.
2. Ali Haydar Efendi, Eminefendizâde Küçük (1354/1935), *Dürerü'l-hükkâm şerhi Mecelleti'l-ahkâm*, 3. bs. [y.y]: İstanbul, 1330.
3. Aybakan, Bilal; Dönmez, İbrahim Kâfi, “Meşrû”, *DİA*, XXIX, s. 378–383.
4. Bâcî, Ebü'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd et-Tüçibî (474/1081), *Kitâbü'l-hudûd fi'l-usûl*, nşr. Nezîh Hammâd, Kahire: Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye, 2000.
5. Bardakoğlu, Ali, “Câiz”, *DİA*, VII, s. 27–28.
6. Buhârî, Alâüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed (730/1330), *Keşfü'l-esrâr an usûli Fahri'l-İslâm el-Pezdevî*, 3. bsm. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1997.

²⁷⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l hükkâm*, I, s. 80.

²⁷⁶ Ali Bardakoğlu, “Câiz” md., *DİA*, VII, İstanbul, 1993, s. 27.

²⁷⁷ İzzeddîn b. Abdüsselâm, *Kavâidi'l- ahkâm*, II, s. 125–127.

7. Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammad el-Farabi (400/1009), *es-Sıhah fi'l-lüga*, thk. Ahmed Abdülgafur Atar, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1990.
8. Cürcânî, Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali (816/1413), *et-Ta'rifât*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
9. Debûsî, Ebu Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsa (430/1039), *Takvîmü'l-edille fi usûli'l-fikh*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
10. Dönmez, İbrahim Kâfi, "Mubah", *DİA*, XXX, s. 341–345.
11. Ebu Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî (275/889), *es-Sünen*, thk. Muhammed Avvâme, Cidde: Dârü'l-kable li's-sekâfeti'l-İslâmiyye, 1414/1998.
12. Ebû Yûsuf, Yakûb b. İbrahim el-Ensârî (182/798), *er-Red alâ Siyeri'l- Evzâî*, thk. Ebu'l Vefa el-Efgânî, Beyrut: Dârü'l Kütübi'l İlmiye, [ts.].
13. Firûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed (817/1415), *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993.
14. Gazzâlî, Ebu Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed (505/1111), *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1324.
15. Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Harun el-Hanbelî (311/923), *Ahkâmu ehli'l-milel mine'l-câmi' li-mesaili'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Seyyid Kisrevi Hasan, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
16. Hasan, Ahmed (1417/1996), *İslâm Hukukunun Doğuşu ve Gelişimi*, çev. Ali Hakan Çavuşoğlu, Hüseyin Esen, İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
17. İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvîni (273/887), *es-Sünen*, 2. bs. Riyad: Şeriketü't-Tıbbâati'l-Arabiyye, 1984.
18. İbn Manzûr (1970), Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî (711/1311), *Lisânü'l-Arabî'l-muhît*, Beyrut: Dâru Lisani'l-Arab, 1970.
19. İbn Teymiyye, Ebü'l-Berekat Mecdüddin Abdüsselam (652/1254), *el-Muharrer fi'l-fikhi ala mezhebi'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, [y.y.]: Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediyye, 1369/1950.
20. İzzeddîn b. Abdüsselâm, Ebü Muhammed İzzeddin Abdülaziz b. Abdüsselam b. Ebü'l-Kasım Sülemî (660/1262), *Kavâidi'l-ahkâm fi masâlihi'l-enâm*, Beyrut: Dâru'l-Maarif, [ts.].
21. Karâfî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris b. Abdürrahim (684/1285), *el-Furûk*, Kahire, Âlemü'l-Kütüb, 1928.
22. Karaman, Fikret [ve öte.], *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.
23. Koca, Ferhat, "Helal", *DİA*, XVII, s. 175–178.
24. Mâlik b. Enes, (94/179), *el-Muvatta*, Mısır: Darü İhyai Türas, [ts.].
25. _____, *el-Müdevvenetü'l- Kübrâ*, Beyrut: Dârü Sâdr, [ts.].
26. Nevevî, Ebü Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri (676/1277), *el-Mecmû' şerhi'l-Mühezzeb*, Beyrut: Dârü'l-Fikr, [ts.].
27. Serahsî, Ebu Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl (483/1090), *Kitâbü'l-mesbût*, Mısır: Matbaasü's Saade, [ts.].
28. _____, *Usûlü's-Serahsî*, Beyrut: Dârü'l-Maarif, 1983.
29. Şa'bân, Zekiyyüddîn, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, terc. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Diyanet Vakfi Yay. 1999.
30. Şâfî, Ebü Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas (204/820), *el-Üm*, Beyrut: Darü'l Marife, 1393/1973.
31. Şâtıbî, Ebü İshâk İbrahim b. Musa b. Muhammed el- Gırnatî (790/1388), *el-Muvâfakât*, haz. Ebü Ubeyde Al-i Salman, Huber: Dâru İbn Affan, 1417/1997.
32. Şeybânî, Ebü Abdullah Muhammed b. Hasan b. Ferkad el-Hanefî (189/805), *el-Mesbûtü li's- Şeybânî*, Kırtâsi: Daretü'l Kur'an ve'l Ulûm, [ts.].
33. _____, *el-Câmiü's-sagîr*, Beyrut: Âlemü'l Kütüb, 1406/1986.
34. Şeyhîzâde, Damad Abdurrahman Gelibolulu (1078/1667), *Mecma'ü'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhûr*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1910.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

35. Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi (1361/1942), *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kamusu*, haz. Sıtkı Güllü, İstanbul: Eser Neşriyat, 1997.
36. Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed (1205/1790), *Tâcü'l-arus min cevâhiri'l-kâmûs*, Kahire: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1306.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(23)

Assoc. Prof. Dr. Abuzar BAGIROV²⁷⁸

МОСКОВСКИЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ТЮРКОЛОГ – ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ТУРЕЦКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ

MOSKOVALI AZERBAIJANLI TÜRKOLOG - TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMACISI
MOSCOW - AZERBAIJANIAN TURKOLOG - TURKISH LITERATURE RESEARCHER

ÖZ

Bu araştırmada Moskovoda yaşayan edebiyat alanından bir azerbaycanlı bilginin, kardeş Türkiye edebiyatının araştırmacısı gibi geniş bilimsel faaliyetinden bahsedilmektedir.

Ünlü aydın, türk edebiyatının derin bilicisi, güzel tercüman, doçent doktor Akber Babaev tam olarak türk edebiyatının, yeni türk şiirinin, hususen de, ustad sanatkar olan büyük şair Nazım Hikmetin hayat yolunu ve zengin edebi irsini Sovyetler zamanında en yüksek kıymetlendiren uzman araştırıcılardan biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, yeni şiir, serbest şiir, sovetler zamanı, türk şairleri, milli edebiyat, edebi ilişkiler.

АННОТАЦИЯ

В данной статье конкретно рассматривается широкая литературоведческая деятельность известного тюрколога, москвича азербайджанца – исследователя братской турецкой литературы.

Знарок турецкой литературы, блестящий переводчик, кандидат филологических наук Акбер Бабаев в советский период считался одним из авторитетных учёных в области исследования классической и новой турецкой поэзии. Он особое внимание уделял изучению жизненного пути и богатого творческого наследия великого турецкого поэта Назыма Хикмета и в советский период был одним из исследователей, по достоинству высоко оценивший его творчество.

Ключевые слова: Турецкая литература, новая поэзия, свободный стих, советский период, турецкие поэты, национальная литература, литературные связи.

ABSTRACT

This article specifically addresses the widespread literary activity known to the speaker, Azerbaijani Muscovite-researcher brotherly Turkish literature.

A connoisseur of Turkish literature, a shining interpreter, candidate of philological sciences Akber Babayev in the Soviet period is considered to be one of the most authoritative scientists in the study of classical and new Turkish poetry. He paid special attention to the study of life and rich artistic heritage of the great Turkish poet Nazim Hikmet in the Soviet period was one of the researchers, highly appreciated his creative work.

Keywords: Turkish literature, new poetry, free verse, the Soviet period, Turkish poets, national literature, literary connection.

²⁷⁸ (Абузар Багиров); доктор философии по филологии, доцент Университета МГИМО МИД РФ; PhD in philology, Associate Professor of MGIMO University; abuzar-bam@mail.ru; Moskova/RUSYA FEDERASYONU.

В советский период тюркология, в целом, как отдельная дисциплина была очень высоко развитой научной отраслью. Образовывались сильные тюркологические научные школы мирового уровня в Москве и Баку. Широко изучались сравнительная грамматика, этногенез, тесные взаимосвязи и взаимодействие, историческое развитие на современном этапе тюркских языков, этимология общетюркского лексического фонда, впрочем, довольно глубоко и успешно исследовался весь языковедческий спектр тюркологии. Культурологические и литературоведческие аспекты тюркологии также подверглись всестороннему анализу, изучению, исследованию советскими учёными; оживлённо спорили о возникновении тюркского этноса, его дальнейшем развитии. Немало противоречивых научных работ было посвящено взаимосвязям и взаимообогащениям тюркско-славянских этносов. Указывалось, что прародиной обоих этносов была Великая Степь (Дешти-Кыпчак) и эти народы связаны друг с другом многовековыми узами. Надо добавить, что ещё много предстоит сравнительно молодой дисциплине тюркославистике основательно изучать этногенез тюркского и славянского этносов, окончательно выявить научную доказательную базу родства этих близких по духу народов. Такая архиважная, актуальная задача, лишь, может быть успешно выполнена, если продолжатся в будущем объективные исследования всех ведущих мировых тюркославистов. Не надо забывать, что полное взаимопонимание, взаимодействие тюркских и славянских народов вполне в сила изменить геополитическую картину мира...

Надо отметить с гордостью, что азербайджанские учёные-тюркологи занимали прочные авангардные позиции среди многочисленных авторитетных советских тюркологов. Тем не менее, существовал подход к не очень одобрительному позволению азербайджанским учёным основательно заниматься именно турецкой тематикой литературоведения. Занятия литературоведческими исследованиями турецкой литературы охотно одобрялись учёным всех национальностей, кроме азербайджанцев. В московских научных кругах это негласное правило соблюдалось с особенным старанием. Ясно, что такое нездоровое, ревностное отношение было обусловлено с неверным идеологическим клише времени. Советские идеологи думали, что турецкий и азербайджанский народ – фактически единый народ. И, позволяя, им изучать друг друга близко, якобы, могло привести к нежелательным выводам в умах советских азербайджанцев.

По этому поводу, высказанное в постсоветское время, общенациональным лидером, Великим Гейдаром Алиевым мудрое изречение «Одна нация – два государства» наглядно показало, что, надо отдать должное их подозрительности, оказывается, опасения «зубров» советской идеологии, были небезосновательными. Талантливый тюрколог, известный московский азербайджанский учёный, блестящий знаток, неутомимый переводчик, объективный исследователь, добрый пропагандист турецкой литературы Акбер Бабаев, с молодости проживая в Москве, вынужден был всю жизнь изучать, исследовать, переводить, пропагандировать турецкую литературу, постоянно преодолевая все советские идеологические преграды и барьеры.

Известный тюрколог, кандидат филологических наук (1951), переводчик, член Союза Писателей СССР (1963) Акбер Бабаев – Акбер Агарза оглы Бабаев родился 10 июля 1924 года в одном из древних культурных центров Азербайджана, в городе Гяндже, в семье учителя. В 1945 году успешно закончив учёбу в Азербайджанском государственном университете, получил диплом востоковеда-тюрколога. В 1946 году Акбер поступил в аспирантуру Института Востоковедения АН СССР, а через год нависла неожиданная угроза отчисления из института, из-за тюремного заключения отца по обвинению «за пантюркизм» сроком на 25 лет. Помогло молодому аспиранту имя известного турецкого поэта-патриота Назыма Хикмета (15.01.1902–03.06.1963), заточённого тогдашним турецким режимом в застенках Бурсы за свои убеждения, на долгие годы. В те годы за освобождение всемирно известного поэта всюду развернулась нешуточная компания во всём мире. К этой борьбе присоединились такие известные деятели мировой культуры как: Пабло Неруда (1904–1973); Пабло Пикассо (1881–1973); Поль Робсон (1898–1976); Жан Поль Сартр (1905–1980); Луи Арагон (1897–1982) и др. А в СССР, это событие превратилось во всенародную борьбу, и после освобождения из заточения Назым Хикмет переезжает в Москву...

Роль спасательного круга в судьбе молодого исследователя Акбера Бабаева сыграла тема кандидатской диссертации «Назым Хикмет – борец за мир», утверждённой на учёном совете годом раньше ареста отца (Агарзы Бабаева освободили и полностью реабилитировали только в 1953 году после смерти Сталина). За талантливого соискателя заступились маститые учёные-востоковеды – директор института, академик АН СССР Василий Васильевич Струве (02.02.1889–15.09.1965); исследователь и истинный друг азербайджанской литературы, член-корреспондент АН СССР Евгений Эдуардович Бертельс (25.12.1890–07.10.1957) и, в конце концов, ему дали возможность продолжать начатую научную работу. И Акбер Бабаев в 1951 году, защитив диссертацию, никогда не забывая своих добрых учителей-заступников, до конца своих дней (12.09.1979) работал в своём прославленном исследовательском институте научным сотрудником.

Во время третьего – последнего приезда, а точнее, переезда на постоянное жительство в 1951 году, легендарного турецкого поэта Назыма Хикмета в Москву Акбер Бабаев с первых дней ближе познакомился с ним и вскоре они стали, в буквальном смысле слова, неразлучными друзьями навсегда. Он был не только неизменным другом, единомышленником, но и переводчиком, соратником, организатором всей литературной и общественной деятельности Назыма Хикмета в столице и во всём Советском Союзе. В советский период в стране Акбер Бабаев поистине считался самым обстоятельным, самым глубоким учёным-тюркологом в области исследования творчества гениального турецкого поэта Назыма Хикмета и по сей день остаётся таковым, ни кем непревзойдённым. Он первым выпустил биографическую книгу о нём в Москве на русском языке под названием «Назым Хикмет» [1] и объёмную, содержательную, всеохватывающую фундаментальную монографию о жизни и творческом наследии великого поэта [2]. Акбер Бабаев переводил на русский язык немалые избранные образцы из творчества Назыма Хикмета, был неизменным редактором и рецензентом его произведений, переведённых другими переводчиками на русский язык, ибо поэт безгранично доверял знанию, таланту и художественному вкусу своего друга.

А верный друг Бабаев (близкие свидетельствуют, что Назым Хикмет, при хорошем настроении, своего друга часто назвал только по фамилии) также был ярким инициатором издания восьмитомного собрания сочинений Назыма Хикмета на турецком языке в Болгарии. Акбер Бабаев, проведя кропотливую работу, подготовил точно выверенный научно-филологический текст, составил во всех восьми томах все произведения в хронологической последовательности, снабдил все издания обширными научными пояснениями и комментариями. Не зря в научном обиходе до сих пор это издание заслуженно называется «Бабаевским». Благо, в 1960-х годах в Болгарии существовало целое издательство, выпускавшее книги болгарских писателей турецкого происхождения в оригинале.

Кстати, о близкой дружбе великого Назыма Хикмета и известного тюрколога Акбера Бабаева не раз писал известный азербайджанский писатель, профессор Чингиз Гусейнов (р.1929): «Акбер Бабаев, мой замечательный земляк, учёный-тюрколог почти каждый день со времени приезда Назыма Хикмета в Москву общался с ним, но, увы, сколько я ни советовал ему вести день за днём дневник встреч и бесед, откладывал это дело, надеясь, что будет ещё время запечатлеть услышанное, что память не подведёт. Однако подвела судьба – ранняя смерть. Перефразируя Маяковского, я бы сказал так: говорю о Назыме Хикмете – вижу Акбера Бабаева, говорю об Акбере Бабаеве – вижу Назыма Хикмета. Из неопенимых заслуг Акбера Бабаева – и это стало большим праздником для Назыма Хикмета – издание в оттепельные годы, после развенчания культа личности Сталина, собрания сочинений Назыма Хикмета на языке оригинала в восьми томах в Болгарии» [3].

О творческом взаимодействии, дружеском отношении Акбера Бабаева и Назыма Хикмета писал и выдающийся Народный писатель Азербайджана Анар (р. 1938) [4].

Живя в Москве, Назым Хикмет вскоре стал разочаровываться политической, социальной обстановкой в Советском Союзе, он не понимал и не мог воспринять насаждённый в стране культ личности и его чудовищные проявления. Поэт всегда искренне верил в справедливые идеалы социалистического строя, но воочию увиденное, привело его к окончательному недоумению. После смерти И. В. Сталина всё равно, в стране не произошли радикальные, коренные перемены, только менялись портреты вождей. Все эти душевные смятения психологически давили на поэта, и он остро

нуждался в близком, доверительном, по духу родном человеке для тесного и сокровенного общения, именно таковым оказался для него Акбер Бабаев, связавший свою творческую судьбу с изучением его жизни и художественного наследия. В дружеских кругах об их неразлучной дружбе всегда с особой теплотой любила вспоминать покойная вдова Назыма Хикмета Вера Владимировна Тулякова-Хикмет (1932–2001). Она рассказывала, что, не смотря на разность характеров, они дня не могли прожить, не повидавшись друг с другом, и меня удивляло, что они никогда не надоедали друг другу, всегда находили интересные темы для общения. В своей книге воспоминания о поэте-муже В. В. Тулякова-Хикмет точно характеризовала их дружбу: «Удивительные отношения сложились у вас с Акбером Бабаевым – уютные, дружеские. Вы дня не могли прожить, не повидавшись. Взыскательность, интеллигентность, я бы сказала, изысканность вашего диалога подчёркивалась обращением друг к другу на Вы. Дружба людей с такими полярными характерами на первый взгляд могла показаться необъяснимой. Но чем чаще мне приходилось наблюдать вас рядом, тем понятнее становилась эта умная мужская привязанность. Ты, вспыльчивый, экспансивный человек-динамит, работающий, как завод, – и спокойный, неторопливый Акбер, способный разрядить грозную обстановку мягким юмором, вы были необходимы друг другу» [5;15].

О дружбе Назыма Хикмета и Акбера Бабаева были, видимо, хорошо осведомлены и советские, и турецкие спецслужбы, ибо Акберу Бабаеву – авторитетнейшему тюркологу страны никогда, ни разу не разрешали выезд из Советского Союза и въезд в Турцию. Он всегда через друзей и знакомых, посещающих Турцию счастливчиков, искренние приветствия передавал Стамбулу – любимому городу своего любимого друга Назыма Хикмета и всегда с грустью просил: «Прошу, когда будете в Стамбуле, хорошенько осмотрите его и моими глазами...» Акбер Бабаев также выпустил ряд фундаментальных научных изданий по проблемам турецкой литературы: объёмная монография «Очерки современной турецкой литературы» [6]; научный обзор «Турецкая литература (краткий очерк)» в соавторстве с известным российским тюркологом Лейлой Османовной Алькаевой (1914–1986) [7]; посмертное издание – избранные литературные эссе и переводы «Заново рождается поэт после смерти: сонеты и поэмы» [8].

Надо отметить с особой удовлетворённостью, что большинство научных работ московского азербайджанского литературоведа тюрколога Акбера Бабаева до сих пор не потеряли свою научную новизну, актуальность и востребованность. В его творческом наследии о жизни и творчестве великого турецкого поэта Назыма Хикмета, а также в обзорах, проблемных статьях о турецкой литературе XX века основные научные тезисы, обобщения и выводы созвучны со временем, вполне соответствуют сегодняшнему уровню развития современной российской, турецкой и азербайджанской тюркологии.

ЛИТЕРАТУРА

1. А. А. Бабаев. Назым Хикмет. Москва, 1957, «Художественная литература». 166 стр.
2. А. А. Бабаев. Назым Хикмет. Жизнь и творчества. Москва, 1975, «Наука». 378 стр.
3. Ч. Г. Гусейнов. Лета к воспоминаниям клонят. Журнал «Дружба народов», № 4, 2002. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/druzhba/2002/4/gus.html>
4. Анар. Как Керем. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://azeribooks.narod.ru/proza/anar/kak_kerem.html
5. Вера Тулякова-Хикмет. Последний разговор с Назымом. Москва, 2009, «Время», с. 15. 398 стр.
6. А. А. Бабаев. Очерки современной турецкой литературы. Москва, 1959, «Восточная литература». 240 стр.
7. А. А. Бабаев, Л. О. Алькаева. Турецкая литература. Москва, 1967, «Наука». 189 стр.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

8. А. А. Бабаев. Заново рождается поэт после смерти: сонеты и поэмы. Баку, 1981, «Гянджлик». 202 стр.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(24)

Yrd. Doç. Dr. Hepşen OKAN²⁷⁹

MÜZİK İCRASINDA ZAMANLAMA BECERİLERİNE İLİŞKİN İCRA EĞİTİMCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

VIEWS OF INSTRUCTORS FOR TIMING SKILLS IN MUSIC PERFORMANCE

ÖZ

Bu araştırmanın amacı icracı ve icra eğitimcilerinin icra da zamanlamaya ilişkin görüşlerini incelemek ve bu doğrultuda öneriler sunmaktır. Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden, olgu bilim deseninde tasarlanmıştır. Çalışma grubu 2016—2017 eğitim-öğretim yılında Ankara Üniversitesi Devlet Konservatuvarı ve Gazi Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalında görev yapan 6 öğretim elemanından oluşmaktadır.

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile öğretim elemanlarıyla yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilmiştir. Veriler nitel içerik analizi ile belli başlıklar altında gruplanarak raporlaŐtırılmıŐtır. Öğretim elemanlarının icra da zamanlamaya ilişkin ortak kullandıkları yol ve yöntemlerin yanı sıra, kendileri ve öğrencilerinde teknik, müzikal açıdan bireysel yeterlik ve becerilerine uygun, yol ve yöntemleri tercih ettikleri ve uyguladıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İcra da zamanlama, müzik eğitimi, icra eğitimi.

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the views of performers and performance trainers regarding timing in performance and to provide recommendations in this direction. This research is designed in a phenomenological pattern, which is a qualitative research pattern. The study group consisted of 6 instructors working at Ankara University State Conservatory and Gazi University Music Education Department in 2016-2017 academic year.

The data of the study were obtained by the semi-structured interview form and face-to-face interviews with the instructors. The data were grouped under specific headings by qualitative content analysis and put into a report. It has been determined that, in addition to the common ways and methods used with respect to timing in performance, the instructors prefer and apply the ways and methods that are appropriate to their individual competence and skills in terms of technique and musicality both for themselves and their students.

Keywords: Music education, performance timing, performance education.

²⁷⁹ Yrd. Doç. Dr. Hepşen OKAN, Ankara Üniversitesi; Devlet Konservatuvarı, Opera Anasanat Dalı, okanhepresen@gmail.com; Ankara/TÜRKİYE.

GİRİŞ

“Müzik ve müzik eğitiminde zaman ve ritim kontrolünde, doğru zamanla ile ritimi tutmak ve ritim becerisini test edebilmek için oldukça değişik yollar vardır. Bunlardan en basiti ve bilineni metronom ile zamanı bağlamak ve kurşun kalem bir asa gibi kullanmaktır (Nielsen, 1999). Çalgıdaki icra (performans) üzerine yapılan araştırmalarda, ritmik netliğe sahip olanların, bu yeteneklerini enstrümanlarına tamamen aktarabildikleri görülmüştür (Repp, 1999) Bu düşünce doğrultusunda, enstrüman icrasında (performansında) öğrencinin hassas bir ritmik bilince sahip olması gerektiği fikri savunulabilir” (Otacıoğlu, 2008:67-68-69).

Müzik eserlerinin yazılması ve okunmasında notayı, bir tür şifre olarak kabul edersek, nota ve nota değerlerini / sürelerini öğrenerek, eseri icra etmek mümkündür. Ancak icra edilen eserin dinleyicide bir karşılık bulabilmesi ve anlamlandırabilmesi için, icracı tarafından mutlaka bir analiz ve sentez yapılarak dinleyiciye ulaştırılması gerekmektedir. Bu da bir tür nota üzerinde gösterilmeyen/ yazılı olmayan, icracı tarafından gerçekleştirilecek olan ifade gereksinimini ortaya koymaktadır. Bunu eserde açığa çıkarabilmek, eseri dinleyici için daha anlaşılır ve estetik bir anlayışla yansıtabilmek için önemli araçlardan biri, eserdeki ölçü birimi, tempo, ritim, tartım v.b. gibi önemli unsurlardır. Müzikte ritim, tempo vb. gibi unsurlar icraya aktarıldığında, icracının gerçekleştirmiş olduğu zamanlamaya icra da zamanlama/ ifadeli zamanlama denilebilir (Okan, 2016:105).

“Metronomun atımlarının hepsi eşit aksanlara sahiptirler ve güç ilişkisi bakımından güçlü-zayıf olarak nitelendirilebilecek bir özellik göstermezler. Metronomun atımlarının müzikal sayılmaması buna bağlanabilir. İşte bu atımlardan birinin diğerlerine oranla daha fazla vurgulanması sonucu ortaya çıkan etki müzikal olmanın ilk basamağı olarak görülebilir. Ancak bu etkinin düzenli olarak algılanması bir organizasyona ve tekrara bağlıdır. Şöyle ki; bu fazladan güç ya da vurgu karşımıza G-z, G-z, G-z şeklinde yani, bir güçlü bir zayıf şeklinde çıktığında ve bu yapı sıkı bir hiyerarşi ile tekrar edilmeye başladığında zamanı, müziğin içinde anlamlandırmaya başlamış ve somut bir biçimde algılanır hale getirmiş oluruz... Her ölçünün nasıl düzenleneceği (organize) edileceği müziği oluşturan kişinin ya da kişilerin bilinçli ya da bilinçsiz tercihlerine bağlıdır” (Özmenteş, 2008:23-25).

Ritm, tempo, zaman v.b. gibi olgular, müziğin ve icranın dinleyici tarafından algılanması ve anlamlandırılmasında en temel unsurlar olarak görülebilir. Buradan hareketle müziğin icrasında yapılacak zamanlama ve bunun ifadeli aktarımı dinleyiciye, müziğin anlaşılmasında çok önemli bir yol gösterici olacaktır. İcrada zamanlama birçok boyutu bünyesinde bulundurmaktadır. Ancak icracıların ve icra eğitimcilerinin, bu konu üzerinde yapacakları sistematik ve bilinçli yaklaşım ve çalışmaların, icranın kalitesini arttıracığı düşünülmektedir. Özmenteş’in (2008) belirttiği üzere müzikte ölçülerin nasıl düzenleneceği, kişilerin bilinçli veya bilinçsiz tercihlerine bağlıdır. Bu bağlamda icracı ve icra eğitimcilerinin “icra da zamanlama” konusu üzerinde bilinçli ve belirli bir düzen çerçevesinde, hareket etmelerinin icranın kalitesinin artmasına ve dinleyici tarafından, eserlerin algılanması ve anlaşılması açısından bağlamında önemli faydalar sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın desenine, çalışma grubuna, veri toplama aracına, verilerin toplanmasına verilerin analizine yer verilmiştir.

Araştırmanın amacı: Bu araştırmanın amacı, icracı ve icra eğitimcilerinin icra da zamanlamaya ilişkin görüşlerini belirlemektir.

Araştırma sorusu: İcracıların ve icra eğitimcilerinin, icra da zamanlamaya ilişkin görüşleri nelerdir?

Araştırmanın deseni: Bu araştırma da nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim araştırmalarında veri kaynakları araştırmanın odaklandığı olguyu yaşayan ve bu olguyu dışı vurabilecek veya yansıtabilecek bireyler ya da gruplardır. Olgubilim araştırmalarında başlıca veri toplama aracı görüşmelerdir. Olgulara ilişkin yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmak için görüşmenin araştırmacılara sunduğu etkileşim, esneklik ve sondalar yoluyla irdeleme özelliklerinin kullanılmasını gerektirmektedir (Yıldırım&Şimşek:74, 2006). Olgu bilim deseni, araştırmacının aslında farkında olduğu ancak hakkında derin bilgiye sahip olmadığı olguları incelemek için kullanılmaktadır (Creswell,2007 Akt:Çetin-Çayak, 2016:203)

Çalışma grubu: Bu nitel çalışmada, icra da zamanlamaya ilişkin mevcut farkındalık ve icra da zamanlama becerilerinin kullanımına yönelik durumun, betimsel bir şekilde ortaya konulmasına çalışılmıştır. Araştırma evreni 10 kişiden oluşmaktadır. Ancak çeşitli sebeplerlerden (sağlık, yoğunluk v.b.) dolayı, ulaşılabilenler ile görüşme yapılmıştır. Araştırmanın katılımcıları Ankara Üniversitesi Devlet Konservatuarı, Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Bölümü öğretim elemanları ve Başkent Üniversitesi Oda orkestrası ve icracı ve eğitimci olarak mesleki yaşamına devam eden, üç piyano ve iki keman icracısı ve eğitimcisi ile toplam 6 kişiden oluşmaktadır. Görüşme yapılan kişiler, solist, eşlikçi ve eğitimci olarak icra çalışmalarını sürdürmektedirler. Bu bağlamda icra da zamanlamaya ilişkin çeşitli ve çok sayıda görüşleri olacağı var sayılmıştır. Nitel araştırmalarda örnekleme stratejilerinin sınıflandırılmasında (Kuzel,1992;Patton,1990) tablosuna göre, kartopu örnekleme; hangi durumların bilgi bakımından zengin olduğunu bilen insanları tanıyan, ilgili kişilerin durumunu tanımlamak amacı ile kullanılır (Akbaba-Ersoy,2015:28). Bu çalışmada da araştırmanın amacına uygun olarak kartopu örnekleme türü seçilmiştir.

Veri Toplama Aracı: Bu araştırmada verilerin toplanması için, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu araştırmada görüşme sorularının hazırlanması için öncelikle, alan yazın taraması yapılmıştır. İlgili alanyazının taranması ve incelenmesinin ardından araştırmanın, amaç ve hedefleri doğrultusunda, 20 soruluk bir soru havuzu oluşturulmuştur. Bu sorular belli başlıklar altında gruplanarak, toplam 5 açık uçlu soruya dönüştürülmüştür. Daha sonra 4 uzman görüşünün alınmasının ardından, yarı yapılandırılmış görüşme formuna son hali verilmiştir. Araştırmada görüşmeler her bir katılımcı ile ortalama 20- 25 dakika olarak yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme, nitel veri toplamada sıklıkla kullanılır ve yapılandırılmış görüşmeden farklı olarak standartlaştırılmamış sorulardan oluşur. Araştırmacı, kesinleştirilmiş bir varsayımı (hipotezi) test etmek yerine görüşmenin seyrine göre sorular ekleyerek ve çıkartarak görüşülenin konu hakkındaki bakış açısını ortaya çıkarmaya çalışır (David & Sutton, 2004 Akt:Sever:220)

Verilerin toplanması ve analizi: Verilerin analizinde nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. (Yıldırım & Şimşek, 2006:223) Araştırmada görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yüz yüze görüşülerek kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınan veriler, deşifre edilmiştir. Verilerin analizinde, araştırma sorularını oluşturan ana boyutlar çerçevesinde, doğrudan alıntılar yapılarak veri analizi sürecinde kodlamalar gerçekleştirilmiştir. Dizinleme: Genellikle "kodlama" olarak adlandırılan genel bir terimdir. Veri analiz sürecinde Dizinleme, açık kategoriler (kodlar) belirleme, bunları az çok açık bir yapıyla düzenleme, bir "sözlük" veya kod kitabı olarak biçimlendirme ve veritabanında kodları uygun yerleri ile eşleştirmeyi içerir. Kodlama sistemi araştırma esnasında gelişebilir veya önceden yapılandırılabilir, çoğu zaman betimleyici veya analitik /açımlayıcı ve nispeten kapsamlı/ayrıntılı veya tam odaklı olabilir (Levine,1985-Akt:Akbaba-Ersoy,2015:45). Kodlamalar belirlenen başlıklar altında yeniden düzenlenmiş ve analize son hali verilmiştir.

Bulgular: Katılımcılara belirlenen tema başlıkları doğrultusunda sorular sorulmuş ve alınan yanıtlar içerik analizi yapılarak, aşağıdaki başlıklar altında gruplandırılmıştır.

1. Müzikal ifade boyutunda zamanlanın yeri ve önemi:

Müzikal ifade boyutunda tüm katılımcılar, bu konu hakkında çok bilinçli olarak düşünmediklerini ancak, icra da zamanlanmanın, icra da çok önemli bir yeri olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların her biri, icra da zamanlamaya ilişkin farklı görüşler sunmakla beraber, icra da zamanlama kavramında bireysel farklılıkların altını çizmişlerdir.

K1.: Algılanabilecek düzeyi, kabul edilebilir tempoda çalınış olmasını anlıyorum. Tek bir şey değil de, birkaç şey anladığımı söyleyebilirim. Birisi tempo, birisi müzikal ifadeler, terimler, bunların dışında terimleri ve nüans terimlerini ikisini birden dahil edebilirim. Üçüncüsü yorumsal özellikler, hem döneme hem belki icracının kendi stilini de içine kattığı bir yorum özelliği diye düşünebilirim, asıl temponun altında yada üstünde çalarsa bu bestecinin istediği, eserin anlatım gücünün ifadesinin dışına çıkılmış olur, diye düşünüyorum.

K2: Zamanlamada duyarak elde ettiğin deneyimin ben çok önemli olduğunu düşünüyorum. Ama gerçek müzik ne zaman başlıyor, müzik niçin yapılıyor? Matematiksel olarak, herhangi bir çocuğa, herhangi bir kimseye, evet notaların değerleridir, süreleridir öğretebilirsin, nasıl çalınması gerektiğini de söylersin,

metronomu da koyarsın başına çalar. Çocuklar ana dillerini, aile içinde konuşulduğu için çok rahat öğreniyorlar. O yüzden müziğe maruz kalmak lazım, dinlemek bence çok önemli, bir dili, müziği anlamak için çok önemli. O yüzden canlı icra (performans) ölmüyor, klasik müzik ölmüyor. Her zaman insanların canlı icra (performans) dinlemeye ihtiyacı var. Çünkü orada her icracının kendi vereceği ifade ve orada yapacağı gürlük (nüanslar) dereceleri ve bu zamanlamaların değişiklikleri zaten, diğer insanları diğerlerinden farklı kılan ve çeken şey oluyor.

K:3 Doğru zamanlama ve doğru ifade ne kadar mükemmele yakınsa, bence etkisi de o kadar mükemmel. Zamanlama denilince icra da bana göre bir teorik zamanlama kısmı var, bir de müzikal zamanlama kısmı var. Teorik denildiği zaman, notaların değerleriyle ilgili bir zamanlama var, bir de nefes yerleri veya (durak) puandorg, yavaşlamaların (ritartandoların) ne kadar yapılacağıyla ilgili yüzde yüz bir zamanlama verilmiyor. O yüzden teorik ve müzikal zamanlama gibi bir ayırım veya bakış açısından bahsedilebilir.

K:4 Bence müziğin anlaşılır olması için, bunun olması gerekiyor. Hep öğrendiğimiz belli bir takım şeyler var. İşte durak da (puandorg), belli bir zaman beklenilir. Minör bir şeye başlayacaksa, daha ifadeyle, azıcık daha bekleyerek gireriz. Değişik şeyler var ama yorumcudan, yorumcuya değişiyor. Belli bir kalıp olamaz kesinlikle, ya da kalıpların içerisinde belli bir özgürlük var aslında.

K:5 İfade zaten birçok şeyle ilişkili. Sesin biz (volümüyle) yüksekliğiyle oynuyoruz, ifade etmek için mesela, ya da onun zamanlamasıyla oynuyoruz. Yavaşlıyoruz, bazen hızlanıyoruz. Ya da notaları kendi içinde gruplarken, bazı eserlerde çok ritmik olması çok önemli, bazı onaltılıklarda her birinin eşit çalınması önemliyken, belli dönemlere göre, bestecinin isteğine göre, onlar bazı yerlerde sıkıştırılabiliyor. İşte o farklı ritmik yapıda değişiklikler olabiliyor. İfade dediğimiz şey, notayı makine gibi çalmaktan öte yaptığımız her şey.

K:6 Belki de en önemli noktalarından bir tanesi. Bazı noktalarda nefes almak, beklemek. Cümlelerden önce, başlamadan önceye cümleye zaman tanımak. Çünkü sesin, seyirciye ulaşacağı bir zaman var. O zamanı onlara, seyirciye vermek gerekiyor algılasınlar diye.

2. Müzikal ifade boyutunda zamanlamaya dair, önemli noktalar:

Katılımcılardan K:2, K:4, K:6 ortak bir şekilde, ifadedeli zamanlamada nefes ve susların doğru ve etkili kullanımından bahsetmiş ve bunların icra sırasında çok iyi kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir. Şarkıcıların yaptığı gibi diyaframdan nefes almayı öğrenmek önemlidir, çünkü nefesini tutmak rahatsız olduğu kadar, çalışınızda yanlış notaları çalmanıza ve karın kaslarınızı kasılması ezber hatalarına yol açabilir, vücudunuz herhangi bir yerindeki istemsiz yapılan kas hareketleri piyano çalmada ki etkililiğinizi ve verimliliğinizi olumsuz bir şekilde etkileyecektir (Kentner, 1976:52)

K:1 Öncelikle çalmadan önce her ne kadar icra bir müzikal boyutsa da, kuramsal olarak içerik analizinin yapılmasını salık veririm. Eserin kağıt üstündeki yapısını tanımak gerekir. Varlık bilimsel (ontolojik) olarak, zaten asıl yorum denilen şey en alttakidir. Hem armonik, hem biçim (form) analizi varsa kontrpuantal yapısı, zirve noktasının analiz edilmesini öneririm. Eserin deşifresi bile kabul edilebilir bir hızda yapılmalı, çok yavaş yapıldığı zaman, belki algısı o yöne kayabilir, gürlük (nüanslarına) derecelerine de dikkat etmek gerekir. Öğrencilerde özellikle bu aşamalar önemlidir.

K:2 Her yerde rahat olunabilecek bir tempoyu seçmek, diğer taraflarda da ifadeyi daha özgür kılacağı için, bu demek değil allegro bir eseri yavaş çalmak, şu da var eserin içinde tempoyla hiç mi oynanmıyor, dinlenme araları var, konuşurken yaptığımız nefes almalar gibi, hızlanmalar yavaşlamalar mutlaka var; ama bunların tabii ki dozajları var. Bu dozaj o temanın daha önce gelişile ilgili, çaldınız çaldınız (ritartando) yavaşlama gördünüz, bunu birdenbire yuvarlanarak yapamazsınız, onun içgüdüsel bir yavaşlama temposu vardır.

K:3 Bu aslında eserin özellikleriyle de bağlantılı, hangi dönem, hangi besteci, besteci onu yaperken, neyi anlatmak istemiş ve icracı onu ne kadar uygulayabiliyor, kendinden ne kadar şeyler katabiliyor, doğru bir şekilde, istenilen şeyi çok fazla değiştirmeden o etkinin içinde kendi ifadesini de ne kadar ortaya koyuyor; aslında bu önemli.

K:4 Almanya’da bir Türk hocayla çalışmıştım. Hacettepe’den gitmiş oraya, bana bunu o öğretti, müzik sadece notalarda değil, suslarda da müzik var dedi; ben bunu ondan öğrendim. Sus da müzik yapmak, bir önceki cümleyi diğerine taşımak, ben öğrendiğimde çok şaşırılmıştım. Daha önce bu konu hakkında fikrim yoktu. Ama müzik durduğunda da aslında müzik devam ediyor.

K:5 Zamanlamayla ilgili olarak, hiç bir şey notada yazıldığı gibi değil, ama bazı şeylerde ben şunu yapıcım deyip, bilişsel olarak gelmiyor. Sanatçılar bunları yapıyorlar, sonra bunları analiz eden kişiler bunları ortaya çıkarıyorlar, aslında gözlemlediğim kadarıyla. Sanatçıların yaptıklarını analiz ediyor, olabilmemiz lazım. Çok güzel bir icra duyduğumuzda, bunu nasıl yapmış diye, entonasyon analizi, ritmik analizler yapıldıktan sonra, biz onun sonuçlarını eğitime aktarıyoruz.

K:6 Karşı tarafın duyduğu, çözümlenmelerden önce ufak bir nefes alınması gerektiği, ya da işte hızlı bir dizi geliyor ve bir akora çözülüyor, orada mutlaka çözümlenmelerin en sonuna doğru ufak bir çekme o son üç notayı net duyurmak için armoniyi net duyurmak gerekiyor... Aynı öğrenmede olduğu gibi bir şeyi okuyoruz, sonra bir duraklıyoruz, onu sindiriyoruz, öğreniyoruz o boşluk anında. Değerlendiriyoruz yani onu, o sırada öğreniyoruz o anda. Aynı şekilde o cümleyi de, dinleyicide o minnacık boşlukta öğrenicek, duyacak, algılayacak, bitti diyecektir.

3.İfadedeli ve ifadedeli olmayan zamanlama arasındaki farklar:

Katılımcılar ifadedeli olan bir zamanlamada, özet olarak, sesletimin (artikülasyon), metrik yapının doğru ifade edilmesi, sesin tınısının doğru kullanılması, müzikteki estetik algının doğru anlaşılması v.b. gibi alanyazında da bahsi geçen konuların önemine dikkat çekmektedirler.

K:1 Tempo içerisinde sesletim (artikülasyon) önemli. Bazıları hızlı çalmaya çalışıyor ama, temizlik yok, anlamlılık, cümlelerin ifadesel bağlantıları v.b. gibi yok. Robot tarzı bir şey çalıyor, dönemsel özelliğin hiçbirini yok, kendisinde bir şey katmamış, yani yaşadıklarından; dolayısıyla ortaya suni bir şey çıkıyor. Ama bir tanesi var, kabul edilebilir bir tempo da çalınca, temizliği önemli, mesela piyanoda pedalın temizliği, asıl dönemsel özellikleriyle uyumlu olmaya çalıştığında, zihinde olumlu izler bırakıyor.

K:2 Mesela barok eserlerde ölçü başlarına doğru metronomla girmek zorundasınız. Mesela bir süsleme var, o süslemeyi çok daha yavaş alıp, sonrasında ki iki notayı biraz daha kısa kısa kesebilirsiniz. Ama önemli olan ölçü başına tam tempoda gelmektir. Bach’ın solo sonatları aslında temel notalar, armoniler içerisinde gider. Ama arasındaki minik minik notalar var, bunları tamamen oradaki notaya göre çalmak, zaten o kadar da lezzetli olmaz.

K:3 Aslında çalışta sesin nasıl kullanıldığı da, etkinin içerisinde var. O yüzden hem zamanlama, hem tınısal özellikler, hem stil bunların hepsi anlık verildiği için zamanlamada, aslında önemli. Metronomik bir eserde aslında, çok etkileyici olabilir. Bu tamamen besteci onu istiyorsa, çok (standart) basma kalıp giden bir tempo içerisinde, o ses renkleriyle, çok etkileyici bir şey ortaya çıkabilir.

K:4 Şimdi burada müzik ve estetik anlamında beklenti çok önemli. Beklentimizi karşılayan ya da bizi şaşırtan şeyler bizde çok ciddi, bir etki yaratıyor. İdil Biret burada, Hacettepe’de bir çalışmaya gelmişti ve onu dinleme fırsatı bulduk. Beethoven piyano konçertosu çalıyordu, oradaki öğrencilerden bir tanesi. Gayet de güzel çalıyordu, tekniğiyle ilgili hiçbir sıkıntı yoktu. Baştan sona gayet güzel dinledik, İdil Biret, birkaç yere işaret etti. Buradaki bazı notaları daha çok duyurmalıyız, daha çok çıkarmalıyız dedi. İdil Biret o melodik gruplamayı yaptıktan sonra, üç boyutlu bir şeye dönüştü. Bazı ritimleri orada sıkıştırdı, zamanlamayla oynadı, ritmik gruplamayla oynadı. Ve o bir yorum oldu aslında, öbürü tekdüze, tek boyutlu bir şeydi. “ Müziksel öğelerin belirli bir zaman penceresi içinde bitişik bölümlene (segmentasyon) halinde gruplanarak müziksel yüzeyi yapılandırmasına melodik gruplama ve segmentasyon denir (Lerdahl ve Jackendoff 1983) gruplama üzerine odaklanan kuramsal çalışmalarda öne sürülen en temel varsayımlardan biri müziksel yapının aşamalı (hiyerarşik) sıralama biçiminde algılandığıdır (Yazıcı, Dışiaçık, Mungan 2015:488) Alanyazında da melodik gruplama kavramıyla, dinleyicinin müziği aşamalı sıralama (hiyerarşik) olarak algıladığı belirtilmektedir.

K:5 Bi ara şu çok popüler olmuştu. Asyalıların piyano çalması ve çalışması oralarda her gün, günde 9 saat çalışılıyormuş, ne kadar da hızlı çalabiliyorlarmış. Ama daha sonra bir bakıldığında, müzik olmayabiliyor. Sonra bunlar da unutulmaya başlandı.

K:6 Zirve noktaları vardır, oraya ulaşsın istersiniz, oraya ulaşırken, böyle hafif gerginlik, tansiyon olsun istersiniz, orda biraz tutarsınız, buna ihtiyaç duyarsınız, sonra çözümlerde bir parça akar gider, bunları genel akışı bozmayacak şekilde, çok abartılmayacak şekilde, sonuçta notada yazana uyuyoruz ama, hiç bir kaydı yavaşlatıp dinlediğinde metronomik olmadığını görürüz.

K:5 ve K:6 ortak olarak, süratli ve çok hızlı çalmanın her zaman ifadeli çalışma, işaret etmediğini belirtmişlerdir.

4. Öğrencilerle çalışılan ifadeli zamanlama yöntemleri:

K:1, K:2, K:4, K:6 öğrencilerle çalışılan, ifadeli zamanlama da hız etkisinin çok iyi kontrol edilmesi gerektiğini belirtirken, K:3 ve K:6 ifadeli bir zamanlama için gösterim yöntemini ve kendini kayıt ederek çalışma yöntemlerinin kullandıklarını ve etkili olduğunu belirtmişlerdir.

K:1 Yine ben viyoladan örnek vereyim. Örneğin viyolada arpej çalmak, çift ses çalmak yaylı sazlarda biraz zordur. Bir konçertonun örneğin, 4 sayfaysa, 3. Sayfası böyle diyelim ki, baştan çalmak yerine öğrenciye önce bu yeri gösteririm. Az önce de dedim, zora gelince tempoyu yavaşlatmak olmaz, öğrenci en zor yerini kabul edilebilir bir hızda çalamayacaksa, hiç o esere başlamamak en mantıklısı.

K:2 Metronom şart. Uzun notaları kısa kesmek, onaltılıklar, otuzikilikler geldiğinde koşmak gibi problemler oluyor. Buralarda metronom kullanıyoruz. Eşlikle çalan seviyede bir öğrenci ise, keman çalarken, eşliği düşünmesini, piyanistin sol elini düşünmesini, piyanist de solo gelen kısımları düşünmesini istiyorum.

K:3 Temelde ritmik yapıyla ilgili problemler varsa, bunlar tamamen solfej bilgisi yani teori bilgisi ile nota değerleri üzerinden anlatılacak şeylerdir. Müzikal olarak zamanlamalarda daha çok örnekleme yöntemiyle, ben gösteriyorum. Çünkü soyut bir kavram olduğu için, ancak göstererek hissettirerek, anlatmak daha çok tercih ettiğim bir gösterim yöntemi.

K:4 Öğrencilere genelde şunu soruyorum. Yapabilecekleri en hızlı ,eserin en hızlı yerini hangi tempoda çalabileceklerse, orayı aklından geçirip, ona göre tempo alması gerektiğini söylüyorum en başta. En hızlı yerini düşünüp odaklanınca, ona göre bir tempo alınca, daha sağlıklı ilerliyor.

K:5 Derslerde kullanabileceğimiz, en iyi yöntem mutlaka öğrencinin kendini kaydetmesi ya da icracının kendini kaydedip dinlemesi, çünkü kendimizi somutlaştırırsak, sadece o şeyin iyi ve güzel olup olmadığını düşünebiliriz. İçten bir şey çalışıyoruz ama, dıştan gerçekten öyle mi, onun denetimli olması lazım ki, süreç içerisinde kaydedip dinlemek, o kaydettiğimiz şeyde analiz yapmak, bu fazla olmuş, az olmuş, burada çok sıkıştırmışım ya da koşmuşum gibi ordan süzüle , süzüle gerçek estetik duygulara ulaşabiliyor.

K:6 Bir öğrencim Grieg op.7. piyano sonatının ilk bölümünü çalışıyordu. Çalamıyorum sanıyordu, aslında oradaki nefesleri alsa, kendi nefeslerini rahat rahat alsa, biz çalışma yaptıktan sonra gördü. Aslında çalabilir, onu çok rahat ama kendini o kadar sıkıştırıyor ki, hızlı gitmek adına yapamazmış gibi hissediyor. Ana nokta hız olduğu zaman, seyirciye etki etmeyen bir çalış oluyor.

5. İcracı ve eğitimci olarak, icra da zamanlamaya ilişkin deneyimler:

Katılımcıların icra da zamanlamaya ilişkin deneyimlerinde K:4 VE K:6 klasik dönem eserlerini özellikle Mozart v.b. gibi bestecilerin, eserlerinin zamanlanmasında zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir. K:1 ise alanyazında da vurgulandığı gibi, icra da zamanlamanın kültürel boyutunun önemli olduğunu vurgulamıştır.

K:1 Usullerle ilgili sıkıntılar olabiliyor. Mesela aksak usullerde saymada sıkıntı çıktığı zaman, tempoda da hata oluyor. Ana tempo bizim müziklerimizde çok yazmaz. Usulleri icra ederken gereği gibi iyi bilinmediğinde, çok böyle aykırı cümlemeler, aykırı o yörenin kültürüne yada o ülkenin kültürüne uzak yorumlar ortaya çıkabilir. Mesela bizim bildiğimiz 6/8'lik azerilerde çok daha farklı, onlar çok daha değişik şekillerde (versiyonlarda) çalışıyorlar. Karatoprak hoşuna gidiyo mu, gitmiyo mu? Benim gidiyor, bağlamayı andırıyor o yöreyi andırdığı için. Başka birisi yapsa mesela, belki gitmeyebilirdi. O Türk olduğu için dinlediği için temposunu da usulünde her şeyini bildiği için, belki bize yakın geldi. ‘Müzikte çeşitli tartımsal geleneklerin olduğunu görüyoruz. Eşit bölümlü vuruşların olduğu Batı Avrupa müziği, belirlenmiş vuruşların olmadığı Çin müziği ve farklı bölümlü vuruşların olduğu Balkan müziği gibi. Bütün bunlar bağlı buldukları

kültürleri yansıtır (Göktepe, 2013:91)'' Bu bağlamda K:1'inde belirttiği ve alanyazında da belirtildiği gibi, eserin icrasında kültürel boyutların etkisini çok iyi anlayarak, icra etmenin önemi görülmektedir.

K:2 Şef birinci olarak, bu iş için var orkestralarda. Kemanlar bir şey çalarken, biz zor bir pasaj çalarken viyolonselleri sadece orda dörtlüklerin başını vererek bizi tempoda tutması, şefimizi bizi uyarması orada viyolonselleri dinleyin demesi, dörtlüğü veriyorlar , her ölçü başında onlarla beraber düşün, bunlar bize çok yardımcı oluyor.

K:3 Öz eleştiri her zaman yaptığımız bir şey konserlerimize ilişkin. Parçanın kontrol durumuyla alakalı, hangi tempoda daha kontrollü çalıyor isem, doğal olarak onu tercih edebilirim. Keşke burayı daha yavaşlasaydım, burayı daha hızlı mı alsaydım dediğim zamanlar olmuştur.

K:4 Çok aklımda kalan gerçekten bir şey yok. Ama klasik dönemdeki sonatları, bu konuştuğumuz şeylerle daha (icra da zamanlamayı) iyi anladım. Mozart ve Haydn sonatları ayrı bir seviyorum.

K:5 Şimdi şöyle bir iç zaman ve iç algı var, dış zaman ve algı var, biz bazen her şeyi çok ritmik ve doğru yaptığımız düşünüyoruz. Ya da orada ritmi sıkıştırarak, harika bir şey elde ettiğimizi düşünüyoruz. Ama dışarıdan dinleyenler için ya da kayıt edip onu dinlediğimiz zaman, çok farklı sonuçlara yol açabiliyor. Burada aslında mesele zamanlama(timing)ve icra da(performansta) o estetik duygu meselesinin yaratıcının ya da sanatçının yada öğrencinin zamanıyla, dış zamanın dengelenmesi meselesi.

K:6 Mozart zordur, ve o yüzden çok çalmıyorum. Çok rafine, her şey ortada, tuşe olarak yakalaması zor, hep aynı kaliteyi, onaltılıklarda aynı netliği yakalamak zor. Orda belki biraz daha zamanlama dediğimiz konu üstünde düşünülmesi gerekiyor. Tempoyla oynama konusunda çok dikkatli olmak gerekiyor. Klasik dönem eserlerinde hassas olmak lazım.

Sonuç ve Öneriler:

İcracılık ve icra eğitimi çok yönlü ve birçok boyutun iç içe geçtiği bir alandır. Müzikte melodi ve ritimin iki temel boyut olduğu düşünülürse, ritm ve buna bağlı olarak zamanlamanın, icra da zamanlamanın yeri ve önemi açıkça görülmektedir. Bu çalışmada icracı ve aynı zamanda icra eğitimi veren kişilerle görüşülerek, kişilerin icra da zamanlama olgusuna ilişkin farkındalık, uygulama, yol ve yöntemleri ortaya konulmasına çalışılmıştır. Görüşülen kişilerin hepsinin, icra da zamanlamaya ilişkin ortak kullandıkları yol ve yöntemlerin yanı sıra, hem kendilerinde, hem öğrencilerinde teknik, müzikal açıdan bireysel yeterlik ve becerilerine uygun, yol ve yöntemleri tercih ettikleri ve uyguladıkları tespit edilmiştir. Aynı zamanda görüşülen kişilerin alanyazında da belirtilen birçok kuramla örtüşen görüşler içerisinde olmasına karşın; çok bilinçli bir farkındalık içerisinde olmadıkları, kullanılan yol ve yöntemlerde, süregelen süreçte belirli bir sistem içerisinde kullanılmadıkları gözlenmiştir. İcra da zamanlama, icracılıkta ifade ve yorum boyutunun çok önemli bir boyutu olduğu için, elde edilen bulgular doğrultusunda zamanlama becerilerinin icracılıkta kullanımı daha sistematik ve bilinçli bir şekilde uygulanması gerektiği söylenebilir. İcra da zamanlamanın bir çok boyutu olmasına karşın, ilk aşamada kuvvetli ve zayıf zaman olgusunun icra içerisinde doğru ve ifadeli kullanımı, cümleleme ve dönemsel özelliklerin doğru uygulanması icra da zamanlama çalışmalarına temel olabilir. Alanyazında da belirtildiği üzere, icra da zamanlama müzikal iletişim varsayımına dayandırılmaktadır. Konuşmada zamansal olarak duraklama, tempo ve nefes v.b. gibi öğelerin doğru kullanımı, kişiye etkili ve ifadeli bir iletişim olanağı sağlar. Bu bağlamda icra da zamanlamada yapılacak olan zamansal ifade ve yorumların doğru ve bilinçli kullanımının, bizi daha etkili bir ifade ve yorum olanağına kavuşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- 1-) ÇETİN,M-ÇAYAK,S. (2016) *Öğretmenlerin Öğretmen Liderliğine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi, Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, Yıl:3 Sayı:9 Aralık 2016, s200-222
- 2-) GÖKTEPE,M.(2013) *Dil ve Müziğin Karşılaştırılması*, Anadolu Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi Cilt:5 SAYI:5 Aralık ISSN:2146-7692
- 3-) Kentner, L. (1976) *Yehudi Menuhin Music Guides Piano-* Made and Printed In Great Britain By Hazell Watson&Viney Ltd, Ayleslury, Bucks

<http://www.furansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

- 4-) Miles, M., Huberman, A. (2015) *Nitel Veri Analizi*, Pegem Akademi Yayınları
- 5-) Okan, H. (2016) *Müzik ve İcra Eğitiminde Zamanlama Becerilerinin Yeri ve Önemi*, Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi Yıl: 3, Sayı: 9, Aralık 2016, s. 104-120
- 6-) Otacıoğlu, G.S.(2008) *Müzik psikolojisi 1 Müzik psikolojisinin ABC'si.Öğreti-*. Pegem Akademi Yayıncılık
- 7-) Özmenteş, G. (2008). *İnsan, Ritim ve Müzik: Görüngübilimsel bir bakış*. Sanat Sokağı, 2, s. 2325. 11 ekim 2016 tarihinde <http://gozmentes.blogspot.com.tr/2008/06/in-san-ritim-vemuzik-grngbilimsel-bir.html> sayfasından alınmıştır.
- 8-) SEVER, G. (2015) *Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Farabi Değişim Programına Yönelik Görüşleri* Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences, Year: 2015, Vol: 48, No: 1, 215-232
- 9-)Yazıcı, F., Doğrusöz Dişiaçık N., Mungan, E. (2015). *Müzikte Algısal Gruplama. Akademik bakış Dergisi* Sayı: 51 Eylül – Ekim 2015 ISSN:1694 28
- 10-) Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Gözden geçirilmiş 2. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(25)

Uzm. Fatih BECER²⁸⁰

MODERNLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK BUNALIMI: İKTİBAS HUKUKU İLE BİR ANALİZ IDENTITY CRISIS IN MODERNIZATION PERIOD: AN ANALYSIS WITH QUOTATION LAW

ÖZ

Bireyler ve bağlamında toplumlar, sürekli bir yenilik ve gelişim göstermektedirler. Bu gelişim ister politik anlamda, isterse kazanç ve sömürü odaklı bir kapitalizm yansıması veya bilim ve teknoloji v.b. unsurlar çerçevesinde de olsa sonuç böyledir. Bu süreçte, yeniliklerden etkilenen ve bu etkilenmeyle gelen şekillenmelerle, durumu kabullenemeyen ve gelişime kapalı toplumsal yapılar arasında bir özünden uzaklaşma çatışması içten içe yaşanır. Kısacası; geleneksel toplumsal yapıdan, teknoloji ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle, merkezîyetçi bir toplum yapısı ve sonrasında da merkezî bir kimliğe doğru sürüklenme ve değişim söz konusudur ki, modernleşmeye ve bu süreçte oluşan kimlik bunalımına da bir tanımdır. Modernleşmeyle beraber, alevî, sünî, kürt, türk, çingen, çerkez v.b. daha çok farklı kimlikli toplumlarda da aynı yönde bir değişimin tabiiğiyle beraber, kimlik karmaşasının yaşanması da olağandır.

Bu çalışmada, geleneksel toplum yapısından, gelişmelere ve yeniliklere bağlı olarak oluşan modern topluma doğru gidişte tanımlar üzerinde durulurken, merkezîyetçi kimlik dediğimiz tek kimlikli bir yapıya doğru gidişin yansımaları anlamında oluşan kimlik bunalımı analiz edilmeye çalışılacak, modernleşme sürecinde hukukun toplumsal yapı üzerindeki etkileri hususunda da ayrıca analiz yapılarak konu kavranmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, kimlik, kimlik bunalımı, toplumsal yapı, hukuk.

ABSTRACT

Individuals and their communities are constantly innovating and developing. This development is the same whether it is in the political sense, in the form of a reflection of capitalism with a focus on profit and exploitation, or in the context of elements such as science and technology. In this process, the conflict of departure from the essence happens internally in closed social structures that are influenced by innovation but can not accept the new situation. In brief; under the influence of technology and mass media, the drift and change towards a central identity take place through the birth of a decentralized society structure from a traditional social structure. It is a definition of modernization and the crisis of identity which is formed in this process. Together with modernization, it is also possible that there is a change and identity confusion in the same way in many different societies like Alevi, Sunni, Kurdish, Turkish, Gypsy, Circassian.

In this study, it will be focused on definitions from the traditional society towards modern society, which is based on developments and innovations, will be tried to analyze the identity crisis that is the result of the reflections going towards a single identity structure called centralized identity. Besides, an analyze will be realized about the effects of the law on the social structure during the modernization process.

Keywords: Modernization, identity, identity crisis, social structure, law.

²⁸⁰ Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi (2017); Kırıkkale/TÜRKİYE.

ÇALIŞMANIN AMACI ve METODOLOJİSİ

Hayatın olağan akışıyla beraber, toplumlar adına yenilik ve gelişmelere açık bir stratejinin uygulanması zaruridir. Bu değişimin, değişen zamanın teknolojileri ve beraberinde sağladığı kolaylıklar ve imkanlar çerçevesinde değerlendirilmesi belki de gelişmişliğe rehber olması bağlamında en önemli etkidir. Bu modernleşme süreci, bir çok manada müspet bir gelişimi ifade ederken, menfi manada da, geçmişinden gelen gelenek ve alışkanlıkları adına kimlik karmaşasına sevk edeceği de muhakkaktır. Burada, modernleşme sürecinden geri kalmamak adına modernleşmeye geçiş ve beraberinde oluşan kimlik bunalımına sebep teşkil eden başta hukuk olmak üzere temel değerler merkezinde yapılan araştırmalardan ve verilerden faydalanarak çıkarımsamalarda bulunmak amaçlanmıştır.

MODERNLEŞME KAVRAMI

Teknolojinin geldiği bu yüksek seviyede, özellikle kitle iletişim araçlarının fonksiyonel yapısı sayesinde, bireyler ve toplumlar her bilgiye anlık bir şekilde kolaylıkla ulaşırken, bilgi, belge, görüntü ve ses gibi, günlük yaşantıyı neredeyse eksiksiz bir şekilde küçücük bir ekrandan yaşayabilmektedirler. Bu gelişim modernleşme sürecinin en etkili yönlerindedir ve özellikle son yarım asırlık zaman dilimi, sanal toplum dünyasının gölgesinde yeni bir çağa girmiş gibidir.

Modernleşme kuramı, II.Dünya Savaşı sonrasında, Batının öncülüğünde yeni siyasi ve ekonomik gelişmelerin yarattığı ihtiyaçlara karşılık olarak batılı ve sosyal bilimcilerle ortaya atılan, bu gelişme ve ihtiyaçlar çerçevesinde, batının dışında kalan toplumlara bakışını yansıtmaktadır (Coşkun, 2012: 289). Durkheim' in, birey merkezietçi ve geleneksel toplum yapısından, organik toplum yapısı dediğimiz ve iş bölümüyle her kurumun alanında profesyonelleşerek, insan vücudundaki organlar gibi kurumların üzerlerine düşen görevleri yaptıkları takdirde, düzenli toplum yapısının oluşacağını söylemesi, modernleşme teorisi için bir temel oluşturmaktadır. Durkheim " Bireylerin uyacakları kuralları koyabilmek için zorunlu olan maddi manevi üstünlük, ancak kurulu bir toplumda bulunabilir. Çünkü bireysel kişiliklerin üzerinde var olabilecek tek manevi kişilik, bireylerin tümünün oluşturduğu manevi kişiliktir"(Durkheim, 2014: 25) şeklindeki ifadesinde, hukukun toplumsal yapı bağlamındaki etkisi ile bireysellikten endüstrileşme ve toplumsal iş bölümüne giden yolda modernleşmenin izlerini görmek mümkündür. Modernleşme perspektifi, Durkheim'ci yaklaşım olarak bilinmekle, gelişme/modernleşme ve suç ilişkisine ait ilk dikkatleri çekenlerin başındada yine Durkheim gelmektedir. Bu modernleşme perspektifi, hızlı ve köklü sosyal değişmelerin toplumsal alanda yarattığı patolojik sonuçlara merkezi düzeyde yer verir (Kızmaz, 2013: 232). Hızlı ve köklü değişimler, kişi ve toplumlarda kollektif bilinçten uzaklaştırarak sapmalara ve Durkheim'in ifadeleriyle de bireyde intihar gibi sonuçlara sebebiyet verir. Bu durum toplum adına modernlik kavramı çerçevesinde de değerlendirilebilir. Baransel modernleşmeyi "XVII.yy' in sonlarından bu yana, batı ülkelerinin ulaştığı seviyeye yükselmek, özellikle batının ilim ve teknoloji seviyesine erişmeye çalışarak, batı zihniyetini benimsemek" (Baransel: tarih yok: 75) şeklinde ifade etmiş ve "Batılılaşma" sözcüğü ile eş anlamda kullanmıştır. Kılınç ise, "Aydınlanma felsefesinin toplumsal projesi olarak modernleşme, hem erken dönem modern siyaset felsefecileri, hemde II.Dünya Savaşı sonrasında 1970'lere kadar, özellikle Amerikan siyaset ve sosyal bilimcileri tarafından genel olarak toplumsal ilerleme olarak algılanmıştır" (Kılınç, 2009: 434) şeklinde tanımlamıştır. Kılınç burada aynı zamanda bir öngöründe bulunarak modernleşme teorisi, ekonomik gelişme, sosyal mobilizasyon, siyasal katılım, eğitimin yaygınlaşması ve şehirleşme gibi gelişmelerin bir sonucu olarak genel anlamda topyekün bir toplumsal-siyasi, kültürel, moral, ekonomik ve sosyolojik ilerlemenin ortaya çıkacağını ileri sürmüştür (Kılınç, 2009: 434-435).

Modernleşmeyle ilgili yapılan tanımlardan çıkarılacak ortak nokta; ilim ve teknoloji merkezli bir kültürel seferberliğin, siyasal zeminde olgunlaştırılarak diğer toplumlara karşı bir üstünlüğü ortaya koymak ve bu şekliyle de ideolojilerinin yerine gelmesi bağlamında rehber konumda olmak birincil esas olarak amaçlanmıştır. Burada geçici bir üstünlükten ziyade, toplumların genlerini değiştirmeye yönelik yeni bir kimlik oluşumunun amaçlandığı izlenimi görülmektedir. Bu değişiminde, gelişimlere paralel olarak her alanda uygulanması, genel kabul görmesi ve cazibe merkezi olmasında çok etkili olduğunda göstermektedir.

Bir toplumun tamamını etkileyebilmenin temelinde, toplumun temel dinamikleri olan din, adalet, ekonomi v.b. yapılarında ve inanışlarında, uzun soluklu bir değişime kuralsız (anomi) ve hızlı olmadan,

sindirilebilir değişimlerle etkili olmak, toplumlarca benimsenmeye ve kalıcı olmaya sebep olur. Bu değişimin, siyasi konjunktürle yasalara bağlanarak uygulanması ise, aynı zamanda bir zorunluluğuda getirir ki çok daha etkili ve kalıcı olacağı muhakkaktır.

Özellikle XVIII. ve XIX. yy'lar batının gelişmişliği adına çok etkilidir ve ideoloji bağlamında da dünya egemenliğini ele geçirme adına altın bir dönem gibidir. Bu dönemde ülkemizin de yüzü batıya dönmüş ve modernleşme adı altında, yukarıda sunulan adalet, ekonomi ve beraberinde inançlarımızda ciddi etkileşimler olmuştur. Bu etkileşimlerin neler olduğunu yaşanmış ve yaşanmakta olan örnekleriyle birlikte kavramaya çalışalım.

MODERNLEŞME SÜRECİNE BİR ÖRNEK: İKTİBAS HUKUKU

Türkiye’ de hukuk, Osmanlı’nın tanzimat dönemleri içerisindeki (1839) batılılaşma çabaları içerisinde, Fransa örnek alınarak hukuk sistemi içerisindeki yerini almıştır. İlk alınışında olduğu gibi bugünde yönetim hukukumuz geniş ölçüde Fransız hukukunun etkisinde olmakla birlikte, özgün bir gelişme göstermektedir (Ulusoy, 2015:6).

Ulusoy’ un, günümüz hukukunun nereden geldiği ve hali hazırda kullanılan uygulamaları bağlamındaki ifadeleri, tam manasıyla Fransa toplum yapısına göre hazırlanan hukukun, modernleşme adı altında iktibas²⁸¹ edilerek Türk Toplumunu için kullanıldığını gösterdiği gibi, etkileşimin seviyesini göstermek adına da önemlidir. Yazımızda ifade ettiğimiz batılılaşma dönemi içerisinde alınan bu iktibas hukukunun, toplum modelimize uyarlanması ve geçmişimizden gelen tarafları da düşünülerek değişikliğe gidilmesi gereken yerde, olduğu gibi alınmasının, toplumsal bünyeyede rahatsızlık vereceği hususunda şüphe yoktur. Bu rahatsızlığıda, yaşanan kimlik bunalımı göstermektedir. Çünkü, “Ülkemizde Osmanlı döneminde büyük ölçüde İslam hukuk sistemi uygulanıyordu ve bu hukuk sisteminde hukukun kaynağı da, Kur’an, sünnet, icma ve içtihatı ki bu hukuka da “şer’î hukuk” denmekteydi (Ulusoy, 2015: 6-7). Bu türden inanış ve yaşayışın, bir anda, çok hızlı ve zamana yayılmadan yapılması, kişiler ve beraberinde toplumda huzursuzluğa sebebiyet vermesi de kaçınılmaz olacaktır.

Toplumun uyması zorunlu kurallardan olan hukuk kuralları, yasalarca yapılan değişikliğin sonucu iken, hal sadece hukuk kurallarıyla da sınırlı kalmamış ve neredeyse yaşamın her alanında yapılan kanunsal değişiklikler, toplumu çok farklı bir yapının içerisine girilmesi için mecbur bırakmıştır. Ekonominin şekillenmesi, medeni kanunda yapılan değişiklikler ve dolaylı olarak da inanç sisteminde uygulanan değişikliklerinde temelinde hukuk kuralları etkili olacağından kısaca, hukuk kuralları üzerinden yapılan değişikliklerle, modernleşme kavramının menfi yönlerini daha iyi kavrayacağımızda şüphe yoktur: Şöyleki;

Tanzimat Dönemini, hukukun uygulanması adına bir dönüm noktası olarak görmek yanlış değildir. Çünkü; Tanzimatla beraber gelen batılılaşma anlayışı, özellikle Fransız kanunlarının ülkemiz yapısına benzerliği gerekçesi ile neredeyse bire bir uygulanmaya konulmuştur. Bu kanunlara örnek teşkil etmesi açısından da Tanzimat Döneminde Fransa’ dan aktarılmış olan yasalar, yerini Cumhuriyet Döneminde Alman, İsviçre ve İtalyan Yasalarına bırakmıştır ve aşağıda yazılı kanunlar misalen sunulmuştur (Ulusoy, 2015: 7);

- * 1926 yılında Almanya' dan Ticaret Kanunu
- * İtalya' dan Ceza Kanunu,
- * İsviçre' den Medeni Kanun,
- * 1927 yılında Almanya' dan Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu,
- * İsviçre' den Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile İcra ve İflas Kanunu

tercüme yoluyla neredeyse hiç bir değişikliğe uğramadan Türkiye’ de yürürlüğe konulmuştur.

Görüldüğü üzere Cumhuriyet’le beraber hukuk alanında köklü reformlar yapılarak, hukukun her alanında bir iktibas yapılmıştır. Bu yönüyle de İslam Hukukunun yerini, M.S. 6.yy dönemlerinden 19.yy.’a kadar etkisini her alanda hissettirerek, Almanya, İtalya, Fransa ve İsviçre gibi hemen hemen bütün bir Kara Avrupasında genel kabul görmüş bir hukuk anlayışı olan Roma Hukuku kanunları almıştır. İslam hukukunun

²⁸¹ İktibas yapılması, bir yerden alıntı yapılarak, aynı şekliyle monte edilmesi, yapılandırılması, uygulanması.

tamamen ortadan kaldırılması olan bu iktibasla, Türk Hukuku Roma Hukukunun bir parçası konumuna gelmiştir. Bu sebeptendir ki, Türk Hukuk Fakültelerinin temel derslerinden bir tanesi de Roma Hukukudur.

İktibas edilen bu kanunların dışında bırakılmasının gerekli görüldüğü bir kanun vardı ki, o da Medeni Hukuk Kanunu idi. Ahmet Cevdet Paşa mecellenin hazırlanmasında birkaç defa devlet kurumlarına atamalar görmüş ise de, başkanlığında kurulan bir komisyon, 1868-1874 yıllarında Mecelle isimli büyük bir Medenî Kanun hazırlamaya muvaffak olmuşlar ve fakat 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Şimşirgil & Ekinci, 2007: 13-14). Kısacası; günlük yaşantımızın geçmişten geleceğe bir örüntü şeklinde gelen gelenek-görenek ve alışkanlıklarımızın, kanunlara yansımış sonucu dahi değişikliğe gidilerek göz ardı edilmiştir. İnanışlarının tezahürü olan davranışlar anlamındaki gelenek-göreneklerinde, yasalara yansıyan yönü olan medeni kanunun değişmesinin, nasıl bir toplumsal sorunsalı oluşturacağında şüphe yoktur ve de öyle de olmuştur.

Modernleşme sürecinde toplum bünyesinde, sosyal, kültürel; teknolojik ve ekolojik; iktisadi, siyasi ve hukukî mahiyette bir takım değişme ve gelişmeler yer alır. Başka bir deyişle, bu değişme ve gelişmeler, iktisadî ve teknolojik anlamda, iktisadî gelişme ve sanayileşmeyi; sosyal, kültürel ve siyasî anlamda toplumsal değişmeyi, adaletin tesisi ile toplumsal adaleti ve bütünü ile de modernleşmeyi ifade eder (Baransel, tarih yok: 77).

KİMLİK ve KİMLİK BUNALIMI

Türkiye' de modernleşmenin yaygınlaşması ve aktörlerinin farklılaşmasıyla birlikte yeni kimlik talepleri ve eğilimlerinin daha görünür hale gelmeye başladığı görülmektedir. Tek merkez kalıbını aşan yeni kimlik arayışları bulabildiği bütün araçları etkin bir şekilde kullanmakta; televizyon, internet, semboller ve yeni sloganlar aracılığıyla kendi varoluşuna imkan sağlamaya çalışmaktadır (Kolukırcık, 2008: 121).

Kimlik denilince aklımıza ilk gelen, soyumuza ait aile isimleri, ırk, milliyet ve bulunulan ortama ait inanç ve bu inançtan kaynaklı ideolojiler gelmektedir. İçinde bulunulan toplumu diğerinden ayıran bu hususlar, o toplumun kimliğidir. Toplumların bu farklılıklarının tek yöne doğru yönelmeleriyle ortadan kalkması ve tek fabrikadan çıkan ürünler gibi farklılıklarını kaybetmeleri, aradaki farkı ortadan kaldırır ve bireylerin ve sonrasında da o toplumun özlerine yabancılaşmalarına sebep olur ki, bu taklit durumu *kimlik bunalımı* olarak ortaya çıkar.

"Kimlik, bireylerin gerek kültürel gerekse yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konum ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu, inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize eden bir kapsamın alt başlığıdır" (Yıldız, 2007: 9). Burada kimlik denildiğinde, o topluma ait olan kültürle bir varoluşun mümkün olduğu anlaşılmaktadır.

Karaduman kimliği;

Bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi ve gruplar arasında konumlaması olarak tanımlar. Ona göre kimlik kavramı, psikolojik düzeyde, bir kişinin kendini o kişi olarak tanımlaması olarak nitelendirilebilir. Burada kimlik, kendimiz hakkında sahip olduğumuz çeşitli temsilleri (görüşler, tanımlar, imajlar, bilgiler vs.) kapsamaktadır. Dolayısıyla kimlik insanın kendini kavrayışının bir ifadesidir. Kendinin bilincine varmak, belirli bir anda aniden ortaya çıkan veya miras alınan değiş-mez bir kavrayış değil, insanın gelişim süreci boyunca diğerleriyle etkileşim içinde öğrenilen, geliştirilen bir kavrayıştır (Karaduman, 2010: 2887). şeklinde ifade ederken, gelişimlere paralel olarak kimliğinde bir değişim içerisinde olduğunu, çok boyutlu ve kaygan bir terim olduğu üzerinde durmaktadır.

Özyurt, modernlikle gelen kimlik sorununun en belirgin yönünü, "Modernliğin birincil toplumsal ilişkileri çözücü ve insanları bireyleştirici biçimde toplumsal yapıyı dönüştüren etkisinden kaynaklanır" (Özyurt, 2012: 185) şeklindeki ifadesi, modernizasyon sürecinde yaşanan kimlik sorunsalını en geniş şekliyle şu şekilde tanımlar;

Modernlik sürekli bir değişme, devinim, devrilme ve yenilik sürecini kapsadığı için, herhangi bir kimliğin mutlak olarak sabitlenmesi mümkün değildir. Modern dönemde kimlikler moda olarak cazipleşir, eskiyebilir. Bu durum, bireylerin dinamik bir biçimde kimliklerini yenilemesini gerektirir. Bu hiç şüphesiz gerilimli bir süreçtir ve insana bir yerlere doğru sürüklendiği ve sahici özelliklerini kaybettiği duygusunu verir (Özyurt, 2012: 185).

Bu tanımlar, kimlik bunalımının, bireyin manevi yönünde duygusal olarak başladığı izlenimini vermektedir. Değişime ayak uydurmak, o değişime göre bir tarzın doğumuna sebep olurken, modernleşme süreci ile kimliğinde değişiminin kaçınılmaz olduğu vurgulanmaktadır. Burada ayrıca değerlendirilmesi gereken, kişilerin içlerinde yaşadığı veya yaratılışının sonucu içinde bulunduğu fakat toplumun genel kabul görmüş formatının dışında olmasından dolayı çok kimlilikte göz ardı edilmemelidir (eş cinsellik, yakın çevreye ilgi, milliyetçilik v.b.). Bu durum, bireysel bazda kimlik bunalımına sebebiyet verebileceği gibi, sayısal bazdaki çoğunluğuyla günümüzde olduğu gibi ayrıca toplumsal kimlik bunalımıyla da sonuçlanabilir.

Modernleşme sürecinde kültürel kimliğin ne yönde ve ne kadar etkilendiğini gösteren araştırmalarda, özellikle ülkemiz adına ciddi hatalara düştüğü görülmektedir. Bu hataya sebebinde daha çok, kendimize yetemeyen ve bir çok konuda dışa bağımlı bir konumdan kaynaklı olduğumuz düşüncesi ağır basmaktadır. Konuyla ilgili (Aksoy, 2013: 158);

Türkiye'deki kimlik tartışmalarının önemli bir kısmı siyasi kaygılarla ve dış desteklerden etkilenilerek yapılmaktadır. Sağlıklı tartışabilmek ve yorumlar yapabilmek için her şeyden önce bir kavramın bilimde veya halk arasında ortak bir tanımının olması gerekir. Yani mantığın temel kurallarından biri olan deyimine göre bilinmeyen bir kavram bilinmeyen bir kavramla tanımlanamaz. Türkiye'deki kimlik tartışmasındaki en büyük sorun ise Batı kavramlarıyla Batı dışında olan bir sosyal yapının değerlendirilmesidir. Oysa her sosyal yapıyı kendi gerçekliği ve tarihi süreci içinde değerlendirmek gerekir.

Aksoy' un ifadelerinden yola çıkarak, yazımızda ifade edilen hususlardan iktibas hukuku diyebileceğimiz kanunların bizim yasalarımıza monte edilmesinin yanlışlığı da anlaşılacaktır. Aynı zamanda, kendi kültürel tarihimize yapılmayan gelişim sürecinin, farklı kültür ve gelişimlerle değerlendirmeye alınmasının, tamamı itibariyle olmasa bile çoğunluğu itibariyle uygun olmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Günümüz itibariyle, bizi biz yapan özelliklerimizi ve dinamik yapımızı kaybetmeye ve bu şekliyle de kimliğimizi kaybetmeye başladığımız artık kaçınılmaz bir gerçekliktir. Daha da kötüsü, bu durumun farkında dahi olmadan bir akıntıyla, kendimize ve kültürümüze yabancı hale gelişimizdir. Her şeyin evvelinde, tarihimize de bakarak, ortak temel değerlerimizin tekrar farkındalığına varılması gerekir. Hangi ırk veya kimlikten, hangi inanç veya mezhepten olursa olsun "tek" ve "bir" altında buluşarak değerlerimizi tekrar su üstüne çıkartmamız gerekmektedir. Bu durum Durkheim 'in Fransa'sında, modernliğin etkisi ile toplumsal iş bölümündeki profesyonellik olarak görülürken, bizde ise değerlerimiz ve geçmişten alınacak örnekler ve manevi atmosferle, bir modernleşme ve teknolojinin iyi olanını alırken de bahse konu değerlerden taviz vermemek şeklinde olmalıdır.

Başer' in, modernleşme ve kimlik bunalımına ilişkin beyanları, günümüz insanı adına da bir eleştiri ve aynı zamanda ders mahiyetindedir;

Bugün Türkiye, etnik kimlikleri konuşuyor. Aslında bizim problemimiz daha derindir. Asıl konuşmamız gereken bahis "ontik kimlikler"²⁸² meselesidir. Biz bugün geleneksel kitle tercihi itibariyle: "Yunus, Mevlana, Hacı Bektaş..." söyleminin beyanındaki vahdet-i vücûdu ve onun yarattığı kimliği devam ettiriyoruz. Bu geleneksel kimliğin bilincinin zayıfladığı toplumsal kesimlerde adı "İslâmcılık" olan ve varlıkla Tanrıyı birbirinden ayırmış düalist(*İkicilik Yanlısı: Akıl ve Cismin ayrı ayrı var olduğunu savunan düşünce*) şeriatî din yerine ikame etmiş bir kitlenin hakimiyeti söz konusudur. Bu kitle aslında "modern bir kimlik" inşa etmekte ve batıdaki felsefi ideolojilerin yaratmaya heveslendikleri türden bir homojen din toplumu özlemektedir. Şu sıralar bu anlayışın iktidarını tecrübe ediyoruz. Kavga bu ikinci grupla Tanzimat'tan bugüne sistemin efendisi rolündeki pozitivist ontolojinin mensupları arasında cereyan etmektedir. Ana kitlenin ise gerçek anlamda yapının niteliğine vakıf, açık bilinçli sözcü aydınları yoktur (Başer, 2013: 4-5).

Modernleşme süreci beraberinde farklılaşma ve bütünleşmeyi getirmektedir. Kendi toplumu ve kültürüne yabancılaştırırken değerlerinden uzaklaştırma, günümüz teknolojisi ve kitle iletişim araçlarına sahip ve bu teknolojiyi çok iyi kullanan hakim ülkelerin güdümünde birleşerek de bütünleşme meydana

²⁸² Ontik; Var olanın varlığını belirleyen varoluştur. Ontolojik; Varoluş belirleniminin zemini üzerinde kendi kendince "ontolojik" tir (Heidegger, 2008: 14).

getirmektedir. Kısacası; küreselleşen dünyadaki bu bütünleşme rol modeller, semboller ve değerler ekseninde boy atmakta, egemen güç ve ideolojisi altında da bir yozlaşmaya doğru sürüklenildiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Aksoy, M. (2013). Kültür Sosyolojisi Bağlamında Kimlik Pazarında Kültürel Kimlik. Türk Dünyası Araştırmaları (202), 147-160.
2. Baransel, A. (tarih yok). Toplumsal Ve Kültürel Değişme Olarak Modernleşme. s. 75-90.
3. Başer, S. (2013). Kimlik, Kişilik, Ontik Kimlikler Ve Türkiye. Türk Düşüncesi Dergisi (3), 4-5.
4. Coşkun, İ. (2012). Modernleşme Kuramı üzerine. Sosyoloji dergisi , 289-304.
5. Durkheim, E.(2014). Toplumsal İş Bölümü.(P.Ozankaya, Çev) İstanbul: Cem Yayınevi
6. Heidegger, M.(2008). Varlık Ve Zaman. (Kaan H.Ökten, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.
7. Karaduman, S. (2010, Mayıs 17). Modernizimden Postmodernizime Kimliğin Yapısal Dönüşümü. Journal Of Yasar University , 2886-2899.
8. Kılınç, Z. A. (2009). Modernleşme Ve Sosyal Sermaye. Ekev Akademi Dergisi (39), 433-448.
9. Kızmaz, Z.(2013) Modernleşme Ve Suç. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(1) 229-240
10. Kolukırık, S. (2008, Aralık). Türk Modernleşme Sürecinde Merkezin Dönüşümü: Yerelden Küresele Yeni Kimlik arayışları. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , 121-134.
11. Özyurt, C. (2012). Küreselleşme Sürecinde Kimlik Ve Farklılaşma. İstanbul: Açılım Kitap Yayıncılık.
12. Şimşirgil, A., & Ekinci, E. B. (2007, Ocak 1). Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle. s. 13-14.
13. Ulusoy, E. (2015, Nisan 9). Modern Türk Hukukunun Oluşumu ve Gelişimi. s. 6-7.
14. Yıldız, S. (2007). Kimlik Ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği. Milli Folklor Dergisi (74), 9-16.

(26)

Yrd. Doç. Dr. M. Fazıl HİMMETOĞLU²⁸³

ESKİ ÇAĞDA ÇİFT BAŞLI KARTAL SEMBOLÜ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME(
Mezopotamya, Anadolu, Orta Asya)
A BRIEF EVALUATION ON THE DOUBLE HEADED EAGLE SYMBOL IN THE OLD AGE
(Mesopotamia, Anatolia, Central Asia)

ÖZ

Çift başlı kartal fenomeninin düalistik bir anlam ifade ettiği açıktır. Bu düalizm, doğu ve batı, gök ve yer ya da dünya ve ötesi olarak açıklanabilir. Fakat bununla birlikte bu sembolün dini temelli olduğu düşünülmektedir. Bu kuş motifi Mezopotamya, Anadolu ve Orta Asya'da (Turan) mitolojik bir kimlikle ortaya çıkar. İhtimaldir ki bu kuşun Mezopotamya'daki menşei aslan başlı kuş vücutlu *Anzu*'dur. Bu kuş Sümer kültüründen sonra Asur kültüründe çift başlı kartal olarak dönüşmüştür. Bu sembol Anadolu'ya Asur tüccarları tarafından taşınmıştır. Çift başlı insan vücutlu kartal figürünü merkezi Asya'da bulunmuştur.

Kartal eski Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Hatta efsanevi çift başlı kartal olarak *Öksökö*'nün varlığına inanılırdı. İran coğrafyasında *Simurg* olarak bilinen efsanevi yaratığa aynı şekilde saygı duyulurdu. Bu çalışmada birçok kültürde yerini bulan bu sembol üzerine kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çift Başlı Kartal, Mezopotamya, Anadolu, Orta Asya.

ABSTRACT

It is obvious that the double-headed eagle phenomenon has a dualistic meaning. This dualism can be explained as east and west, sky and earth, or the world and beyond. However it is thought that this symbol is religious based. This bird motif appears in Mesopotamia, Anatolia and Central Asian (Turan) mythologies. It is probable that origin of this bird in Mesopotamia is lion-headed bird-bodied Anzu. This bird may be transformed to double-headed eagle in Assyrian culture after the Sumerians. This symbol is came by Assyrian merchants to Anatolia. The double-headed human-bodied an eagle figurines is found in the Central Asia. The eagle is Important in old Turkish culture.

In fact, the legendary double headed eagle was believed to be the presence of Öksökö. Similarly it had respected to a legendary creatures called as Simurg in Iran geographia. In this study, a short evaluation will be made about the double headed eagle symbol found in many cultures.

Keywords: Double-headed eagle, Mesopotamia, Anatolia, Central Asia.

²⁸³ Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi; Osmaniye/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Eskiçağlardan elimize kadar ulaşan çoğu arkeolojik kalıntıda, birçok sembol ve işaret gözlemlenir. Bu sembol ve işaretler, ya grafik ya geometrik şekillerde olduğu halde doğal ve doğaüstü yaratıkların tasvirleri de karşımıza çıkar. Bu imge ve semboller çeşitli bir biçimde kendi içinde anlamlı kurgular barındırır. Bahsi geçen semboller zaman içinde yaşayan ya da yaşadığına inanılan doğaüstü canlıların tasvirine evrilmeler de göstermiştir. İnsan vücutlu kartal başlı yaratıklar, kanatlı atlar, ateş saçan ejderhalar bu doğaüstü yaratıklardan sadece bir kaçıdır. Heykel, kabartma, orthostat ve benzeri kalıntılarda yer alan bu figürler tabiatı ile sanatçının içinde bulunduğu zaman dilimindeki bir inanca korkuya veya bilemediğimiz bir anlayışa gönderme yapmaktadır. Değişik canlıların farklı organlarını birleştirme yoluyla yeni varlıklar üretme ya da aynı türe farklı üstün özellikler ekleme sureti ile ortaya konulan bu simgeler kendi dönemlerinin fenomenleri olduğu gibi kendi zamanlarını aşan başka fenomenlere de kaynak teşkil etmektedirler. Örneğin Asur'dan Urartu topraklarına kadar uzanan bir coğrafyada, duvarlara kazınmış kartal başlı dört kanatlı grifon, güneş tanrısının muhafızı olarak koruyucu bir imaj vermektedir. Bugün de Anadolu'da "**Kartal**" sembolü koruyucu bir sembol olarak savunma ile ilgili kurumların sembolü durumundadır.

Yukarıda zikredilen fenomen tasvirlerin temelinde dini dünya görüşünün yattığı aşıkardır. İlk müzik, heykel, resim ve daha birçok sanatsal ürünlerin temelinde dini kaygılar ve beklentiler yatmaktadır. Tabiat karşısında savunmasız olduğunu düşünen insan kendinden daha kuvvetli varlıkların yardımına muhtaç olduğuna inanmış ve bu inanç doğrultusunda yaşamını şekillendirmiştir. Yaklaşık 20 yıldır kazı çalışmaları süren "**Göbekli Tepe**" kazılarında rastlanan "T" başlı yapılar günümüzden 11 ila 13 bin yıl önce yaşamış avcı toplayıcı toplumların dahi bu manevi hassasiyeti yaşadıklarının kanıtıdır²⁸⁴. İlk tapınak örneklerinde tasvir edilen semboller medeniyet geliştikçe idari yapılarda da kendini göstermeye başlamış ve bu sembol veya tasvirler dini imaların yanında siyasi anlamlarda üstlenmişlerdir. İşte bu tür tasvirlerden biri de "**Çift Başlı Kartal**" tasviridir. Bu fenomen tasvir veya efsanevi yaratık Orta Asya'da, Anadolu'da, Mezopotamya'da hatta Almanya'ya kadar uzanan Avrupa hinterlandında kendini göstermektedir.

1. Mezopotamya:

Dünya medeniyetinin en eski yerleşim yerleri "Bereketli Hilal" kavisi olarak adlandırılan bölgededir. M.Ö 80 bin yıllarında buralarda insanların yaşadığı bilinmektedir²⁸⁵. Fakat burada bilinen ilk medeniyet Sümerler tarafından M.Ö. 4000li yıllarda kurulmuştur. Sümerlerin ardından bölgede hüküm süren halef kavim ve medeniyetlerin hemen hepsi Sümerlerden oldukça etkilenmişlerdir. Bu etkileşim de en çok tanrı anlayışı üzerinden tezahür etmiştir. Bu doğrultuda Mezopotamya halkları bazı ortak anlayışlar oluşturmuşlardır. Mesela Mezopotamya medeniyetlerinde tanrı ve tanrıçalara nasıl ibadet ediliyorsa onların simge ve sembollerine de aynı ciddiyetle ibadet edilmiştir. Tanrı sembolleri tanrıların bizzat kendileri ile müşahhas addedildikleri için onların sembol ve imgeleri ihtimamla muhafaza edilmiştir. Tanrıların çokluğu sembollerin çokluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu çokluk nedeni ile hala birçok anlamlandırılmayan sembol mevcuttur. Tanrılar birçok hayvan ve bitki tasviri ile anıldığı gibi giriş bölümünde bahsedilen karmaşık yaratıklar tarafından da betimlenebilmekteydi. Bu betim ve figürler Eskiçağ Mezopotamya'sında tapınaklarda koruma altına alınırdı²⁸⁶. Bu doğrultuda Sümerlerde de birçok sembol kullanılmıştır. Onlarda görülen en erke kartal tasviri de **Lagaş** şehrinin de sembolü olan aslan başlı kartal figürüdür²⁸⁷. Bu sembol tanrı **Anzu**'nun sembolüdür. Anzu kuraklıkları yok eden yağmur fırtınalarını başlatan tanrıydı. Eski Mezopotamya toplumunda tanrıların kendilerine has kuvvetleri vardı. Tanrıların her biri farklı bir doğa olayını kontrol ediyordu. Anzu'nun kanatlı ve kuş gövdeli oluşu gökten gelen bereketin temsiliyeti ile ilişkilendirilmiş

²⁸⁴ Trevor WATKINS, Dünyanın İlk Tapınağı-İnsanlığın Ortak Bilinci, Aktüel Arkeoloji, S: 27.

²⁸⁵ Kemalettin Köroğlu, Eski Mezopotamya Tarihi- Başlangıcından Perslere Kadar, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 39

²⁸⁶ Mebrure Tosun, Mezopotamya Silindir Mühürleri, Belleten, C: XX, S: 77, s. 39

²⁸⁷ Şenay Aslan, Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri, Doktora Tezi, İstanbul 2005, s. 81

olabilir²⁸⁸. Anzu aynı zamanda mitolojik bir avcı kuştur. Dağlarda yaşar kartal gövdeli ve aslan suratlıydı. O bu coğrafyada çok ciddi bir fenomen olduğu gibi İncil’de dahi kendine yer buldu²⁸⁹.

“Peki aslan başlı kartal ve çift başlı kartal arasında bir bağ kurmak mümkün mü?” veya “Lagaş’ta kullanılan bu sembol çift başlı kartala dönüşmüş olabilir mi?” Sümer medeniyetinden sonra bölgeye gelmiş ve ilk ciddi imparatorluğu kurmuş olan Akkadlar’ın silindirik mühürlerinde dört bacaklı aslan figürleri yer almaktadır. M.Ö II. Binden itibaren Anadolu ile ticari ilişkiler geliştiren Asurluların mühürlerinde çift başlı kartal görüldüğü gibi yine bu coğrafyanın sakinlerinden olan Mitanniler’in de çift başlı kartal sembolünü kullandığını görmekteyiz²⁹⁰. Sıralama aslan sonra aslan başlı kartal gövdeli griffin ardından da çift başlı kartal olabilir. Bu da bize aslan ve kartalın Mezopotamya bölgesinde aşağı yukarı aynı şeyi çağrıştırdığını hatta bu iki hayvanın birleştirilerek haşin bir yaratık tasvirine gidildiği görülmektedir. Aslan arzın rakipsiz canlısıyken Kartal semanın hakimi durumundadır. O halde bu iki hayvanın birleştirilmesi yerin ve göğün hâkimiyetini hedeflemek olabilir. Anadolu’da da kartal ve aslan figürlerinin yan yana olduğu yerler mevcuttur ki burada en dikkat çekici olan yer Kommagene’dir. I. Antiokus’un Nemrut Dağı’nda yaptırmış olduğu anıtlarda kartal başı, aslan ve kartal heykelleri dikkat çekicidir.

Eski Yahudi mitolojisinde ve Mısır’da görülen Kartal figürleri de dikkat çekicidir. Mısır’ın güneş tanrısını sembolize eden kartal **Phenix** olarak bilinir. Phenix Mezopotamya’nın güneş ve fırtına tanrılarının sembolü olan **İmdigud** ile (aslan başlı kartal) hatta onun evrim geçirmiş hali olan **Anka** birbirleri ile akrabadırlar. Yahudi mitolojisindeki kutsal kuş (Phoenix) eski Asur ve Babil’de aslan başlı kuş olarak görüldüğü gibi çift başlı kartal olarak da karşımıza çıkmaktadır²⁹¹. Bunun yanında Mezopotamya bölgesinde yine kartal figürü ile yan yana anılan başka bir hayvan yılanıdır. Yılanın kartalla anılması şüphesiz aslanla kartalın anılması gibi değildir. Zira Yılan ve Kartal bir birlerine rakip iki yırtıcıdır. Bu rekabetten galip çıkan genelde kartaldır. Bölgede yapılan arkeolojik kazılardan elde edilmiş M.Ö. III. bine ait olduğu düşünülen bir çizimde iki pençesinde birer yılan tutan kartal figürü oldukça ilginçtir²⁹².

Eski Sümer tanrılarında Dumuzi sonraki adları ile Baal’in simgeleri arasında güneş sembolü mevcuttur. Baal’e olan tapınma Anadolu’ya kadar ulaşmıştır. Karatepe’de halen ayakta duran bir Baal heykeli mevcuttur²⁹³. M.Ö 4. Asra ait olduğu düşünülen ve Tarsus dolaylarında rastlanmış bir sikkede Baal’in asasına konmuş bir kartal tasvir edilmiştir. Bu da Baal’in sembolleri arasında kartalında olabileceğini bizlere göstermektedir.

Tekrar çift başlı kartala dönecek olursak bu tasvir eski Sümer kaynaklarındaki “**efsanevi kuş**”a yani İmdigud’a bir gönderme yapıyor olabilir. Bu kuş Ningirsu veya Ninurta olarak da adlandırılmaktaydı²⁹⁴. Ninurta, “**Çiftçi Tanrı**” olarak bilinir ve Sümer baş tanrısı Enlil’in oğludur²⁹⁵. O aynı zamanda iki önemli gücü elinde bulunduran bir Sümer tanrısıydı ki bu güçler bereket ve savaştı. Hem yağmurun, hem de savaşın tanrısı olma gayet çelişik gibi gelebilir. Fakat bu iki kavram birbirlerinin sebep ve sonuçlarıdır. Sümerlilerden kalan en değerli miraslardan biri olan “**Ur Standardı**” bolluk ile savaşın birbiri ile ne kadar alakalı kavramlar olduğunu göstermektedir. Belki de Sümerlilerde başlayan bu düalist yaklaşım sonraki Mezopotamya halklarını etkilemiştir. Bu etkileşimin sonucunda da savaşın ve barışın hâkimiyetinin sembolü olan çift başlı kartalın çıkmasına neden olmuş olabilir. Mezopotamya’daki İmdigud veya diğer adıyla Anzu kuşu çift başlı veya aslan başlı kuş vücutlu gibi betimlense de onun istediği şekli alabildiği de bilinmektedir²⁹⁶.

²⁸⁸ Nancy L. DeClasé Walford, Anzu Revisited: The Scribal Shaping of the Hebrew Psalter, George W. Truett Theological Seminary Waco, Texas, Word & World Volume XV, Number 3, Summer 1995, s. 358 (358-366)

²⁸⁹ Nili Wazana, Anzu and Ziz: Great Mythical Birds in Ancient Near Eastern, Biblical, and Rabbinic Traditions, JANES 31, Hebrew University of Jerusalem, s. 113 (111-134) https://www.jtsa.edu/Documents/pagedocs/JANES/2009/Wazana_JANES31.pdf

²⁹⁰ Jesse D. Chariton, The Mesopotamian Origins of the Hittite Double-Headed Eagle, UW-L Journal of Undergraduate Research XIV (2011), s. 8

²⁹¹ Gönül Tekin, Güneşin Kuşları: Phoenix ve Anka, TUBA/JTS 32/I, 2008, s. 425-446

²⁹² Jesse D. Chariton, a. g. m., s. 10

²⁹³ M. Fazıl Himmetoğlu, Geç Hitit Beyliklerinden Que ve Asur Devleti İle İlişkileri, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Kayseri 2013, s. 118

²⁹⁴ Jesse D. Chariton a. g. m., s. 11

²⁹⁵ Samuel N. Kramer, Tarih Sümer’de Başlar, Kabalcı Yayınları, s. 95

²⁹⁶ Gönül Tekin, a. g. m., s. 438

müşahede edilmektedir. Karatepe-Aslantaş ören yerinde çıkarılmış olan kabartmalarda bu tesir açıkça görülmektedir. Özellikle ikinci girişteki kanatlı bir güneş tutan insan vücutlu çift kanatlı kartal başlı griffin Asur kökenli bir yaratıktır³⁰². Burada güneşin kanatlı oluşu dikkat çekicidir. Yine Yazılıkaya'da A galerisindeki 34 numaralı figürde güneş tanrısının üzerinde kanatlı güneş tasviri görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu fenomen simge Göğün Güneş Tanrısına aittir³⁰³. Karatepe'ye dönülecek olursa kanatlı güneş bir Hitit Güneşi iken altındaki kartal başlı çift kanatlı yaratık Mezopotamya'ya ait bir mitolojik varlıktır. Burada dikkatimizi çeken husus güneş ile kartalın yakın ilişkisidir.

Kırların koruyucu tanrısı Lamma'nın koluna konmuş kartal kabartması yine ilginç detaylardandır. Çorum Yeniköy'de bulunan tanrı kabartmasında bu detay açıkça görülmektedir³⁰⁴.

Çift başlı kartalın tanrısal bir değerinin olduğuna yukarıda dikkat çekilmişti. Bu tanrısallığın güneş ile olan ilintisi de açıktır. Zira iki kanatlı güneş sembolü çift başlı veya iki kanatlı kartaldan aldığı muhtemeldir. Erken Hitit çağında kullanıldığı düşünülen bu fenomen Asur ticaret koloni döneminde de kullanılmıştır. Kültepe Ib tabakasına ait mühürde bir çift başlı kartal tasviri görülmüştür³⁰⁵. Dolayısıyla Mezopotamya'da kullanılmaya başlayan bu fenomen zaman içinde diğer fenomenler gibi Anadolu'ya göç etmiş ve teveccüh görmüştür. Hititlerden sonra Bizans ve Selçuklular tarafından benimsenmiş hatta Haçlı seferlerinin oluşturduğu kültür bağı neticesinde Avrupa'ya değin uzanmış ve kullanılmıştır³⁰⁶. Şüphesiz Hititlerin kullandığı motifle Bizans ve Selçuklu kartalları arasında stil farkı vardır³⁰⁷. Fakat Selçuklular Anadolu'da karşılaştıkları bu simgeyi neden kabullendiler veya onların da dimağlarında böyle bir fenomen zaten var mıydı? Bu sorulara cevap verme için Orta Asya'da kartal veya çift başlı kartal anlayışı var mı ona bakmak gerekir.

3. Orta Asya:

Yukarıda çift başlı kartal simgesinin Mezopotamya'da Sümerliler tarafından ilk olarak kullanıldığından bahsedilmişti. Bugün birçok araştırmacı Sümerliler'in nereden geldiği ve kim olduğu konusunda birçok tez ortaya atmaktadır. Onların Samiler gibi Afrika'dan gelmediği ya yukarı Asya'dan ya da Hindistan'dan geldikleri fikri daha ağır basmaktadır. Dilleri üzerinde yapılan araştırmalarda merkez Asya'da kullanılan kelimelerle benzer kelimeleri kullandıkları hatta eski Sümer mühürlerindeki "Su" ifadesini veren dalgalı piktografik resmin Türkmenistan'daki resim yazısına benzediği görülmektedir. Doğaldır ki sadece buradan hareketle Sümerlilerin Türk olduğu yargısına varılamaz. Lakin bir ilişki olduğu ortadadır³⁰⁸. Bunun yanında çift başlı kartalla ilgili olarak yine Orta Asya'da Baktria'da ortaya çıkan ve M.Ö. 2000 ila 1900 yıllarına ait olan insan vücutlu çift başlı kartal dikkatleri çekmektedir.

Eski Türk inanç dünyasına bakacak olursak burada Kartal figürünün ne denli mühim bir yer işgal ettiği görülebilir. Kartal diğer çoğu medeniyetlerde ve kültürlerde olduğu gibi Tanrının gücünün ve erkinin sembollerinden biridir³⁰⁹.

Orta Asya'daki eski geleneklerde hükümdar mezarlarını kutsamak adına adanan kurbanlar yırtıcı kuşlara yedirilirdi³¹⁰. Bu tür uygulamalar yırtıcı hayvanlara nasıl bir dini anlayışla bakıldığını gösteren tipik delillerdir. Bu yırtıcı hayvanlardan birisi de kartaldır. Kartal "**Güneş Kuşu**" olarak nitelenir. O, eski Türk inanışında güneşi sembolize eder³¹¹. Yani Mezopotamya'da olduğu gibi burada da Kartal'ın güneşle ilintisi

³⁰² M.Fazıl Himmetoğlu, a. g. t., s. 124

³⁰³ Sedat Alp, Hitit Güneşi, TÜBİTAK, Ankara 2005, s. 19

³⁰⁴ Sedat Alp, a. g. e., s. 11

³⁰⁵ Sedat Alp, a. g. e., s. 26

³⁰⁶ Kurt Bittel, Joachim Boessneck, Bernhard Damm, Das hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya, Mann, Berlin 1998, s. 125

³⁰⁷ Firuzan Kınal, a. g. m., s. 56

³⁰⁸ Hasan Bahar, Bilge Han Tacı Üzerine Düşünceler, s. 5

³⁰⁹ Ramazan Uykur, Artuklu Türkmenleri'nin Sikkelerinde Mitolojik Bir Yaratık: "Çift Başlı Kartal", Seleucia ad Calycadnum, sayı 3 (2013): 145-158. s. 1

³¹⁰ Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, Emel Esin, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, s. 203

³¹¹ Mehmet Alparslan Küçük, Geleneksel Türk Dini'ndeki 'Ana / Dişil Ruhlar'a Mitolojik Açıdan Bakış, Iğdır Üniversitesi / Iğdır University İlahiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Divinity Faculty Sayı / No: 1, Nisan / April 2013: 105-134, s. 125

dikkat çekicidir. Hun sanatında hatta Altaylar'da yaşamış en eski Türk toplumlarında bu ilişkiler oldukça net görülmektedir. Yakutlarda “**Kartal Tözü**” en saygı duyulan idoller arasındadır³¹².

Kartal veya efsanevi çift başlı kartal orta Asya'da birçok sanat eserinde kendini göstermektedir. Kartala dini bir nazarla bakılmıştır. Somut sanat öğelerinin yanında ayin törenlerinde hatta halk oyunlarında kartal figürleri gözlemlenmektedir. Zira bu ayinleri gerçekleştiren kamların veya şamanların kartal soyundan geldiklerine inanılırdı³¹³. Ayin yapan şamanın üzerinde “**Manyak**” adında bir elbise olup elbisenin aksesuarları arasında kartal pençesi mevcuttur³¹⁴. Bunun yanında Pazırık Kurganlarında birçok kutsal kartal desen veya figürü gözlemlenmektedir.

Kartal göğün hâkimidir. Gökte en yüksek noktalara ulaştığı için Gök Tanrı'ya en çok yaklaşan canlı konumundadır. Bu nedenle kam ona benzemeyi kendine ödev bilir. Kartal tanrının temsilcisi olarak algılanır ve o kutsal hayat ağacının tepesinde yer alır. Burada yer bulan kartal kuşların efendisi olan çift başlı kartaldır³¹⁵. Türkler'de “**Öksökö**” Persler'de “**Simurg**” olarak adlandırılan bu kartal Türk din anlayışında müstesna bir yere sahiptir. Gök Tanrı'nın temsilcisi olan bu kuş yaratıcı ile kamlar arasındaki iletişimi sağladığına inanılırdı.

Çift başlı kartal burada da düalist bir mesaj verdiği ortadadır. Doğu ve batının hâkimiyeti, yer altı veya yer üstü dünyalarının egemenliği gibi erkleri sembolize ettiği düşünülebilir³¹⁶. Tanrı'yı temsil ettiği için yaratıcı ile yaratılan arasında elçilik yapmak gayesiyle iki başını kullanması da gerekli olabilir. Her ne olursa olsun Mezopotamya'da, Anadolu'da hatta Avrupa'da varlığını gördüğümüz bu fenomen Orta Asya'da da gayet popülerdi. Buradaki varlık nedeni de diğer bölgelerde olduğu gibi dini temelli idi. Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Selçuklu Türkleri bu fenomeni medeniyet eserlerinde sık sık kullanmışlardır. Çift başlı kartalın yolculuğu iki kaynaklı bir ırmak gibi farklı coğrafyalardan doğmuş belki Türklerin Anadolu'ya gelmesinden yüz yıllar evvel buraya gelmiş olsa bile buraya gelen Türkler dimağlarında var olan bu efsanevi kuşu Rum topraklarında ve Bizans devlet binalarında görmüş ve yaratığı arma olarak kullanmışlardır.

SONUÇ

Kartal ve çift başlı kartal fenomeni hemen hemen bütün kültürlerde göğün hâkimiyetini simgelemektedir. Mezopotamya orijinli olduğu düşünülen çift başlı kartal önce Anadolu'ya buradan da batı dünyasına yayılmıştır. Anadolu'ya gelen diğer kavimler de bu fenomeni benimsemiş ve kullanmışlardır. Hititler, Asurlulardan gördüğü bu simgeye kutsal bir anlam yüklemişler ve tapınaklarında kullanmışlardır. Que ve Urartu medeniyetleri çift başlı kartal yerine çift kanatlı kartal başlı insan vücutlu güneş griffinlerini kullanmışlardır. Onlardan asırlar sonra bu topraklara gelen Türkler de bu çift başlı kartal fenomenini kullanmışlardır. Onların geldiği yerde de bu fenomenin mitolojik bir yaratık olarak görüldüğü bu vesile ile Hristiyan Bizans'ın bu simgeyi kullanmasına karşın hiç yabancılık çekmeyerek kendi mimari eserlerinde ve paralarında kullandıkları görülmüştür.

Kartalın gökle veya güneşle olan ilişkisi gerek Mezopotamya gerek Anadolu'da gerekse de merkezi Asya'da görülmektedir. Diğer taraftan kartalın çift başlı oluşu doğu ve batı; gece ile gündüz; yer ile gök, savaş ve barış; bolluk ve kıtlık gibi birbirleri ile zıt kavramları kendinde toplayan dualize edilmiş bir dünyayı simgelemiş olduğu düşünülmektedir.

Değinilmesi gereken bir başka husus da gerek Türk gerekse Arap kültürlerindeki Huma kuşu veya devlet kuşu olarak bilinen efsanevi kuşlardır. Tuğrul kuşu bu efsanevi kuşlara gönderme yaptığı gibi Çağrı adlı bir kuş türünün de varlığından haberdarız. Dolayısıyla Tuğrul ve Çağrı beylerin adlarının kuş isimleri olması gayet manidardır. Selçukluların bu iki kardeş tarafından bir imparatorluk haline getirilmesi nedeni ile bu fenomeni kullanmalarında etkili olduğu düşünülebilir. Tabi ki bu yorum bir tahminden ileriye gidemeyecektir. Bu fenomenin kaynağı Mezopotamya olduğu arkeolojik çalışmalarla ortaya konmuş görünse

³¹² Nejat Diyarbakirli, Hun Sanatı, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, s. 86

³¹³ Merdan Güven, Türk Halk Oyunlarında Kartal Figürü, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 51, Erzurum 2014, s. 1. 285-302

³¹⁴ Nejat Diyarbakirli, a. g. e., s. 164

³¹⁵ Merdan Güven, a. g. m., s. 288

³¹⁶ Merdan Güven, a. g. m., s. 299

de orta Asya’da yapılacak çalışmalar meseleye yeni boyutlar katabilir. Zira Baktria’da çıkarılan insan vücutlu çift başlı kartal M.Ö. 2000 lere kadar gitmektedir.

Orta Asya, Anadolu ve Mezopotamya bu çalışmaya konu olan fenomenin en eski örneklerini bizlere sunmaktadır. Fakat sonuç olarak karşımıza Çift başlı kartal motifinin Anadolu’daki halinin en olgun şekil olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. ALP, Sedat, Hitit Güneşi, TÜBİTAK, Ankara 2005
2. -----, Hitit Çağında Anadolu, TÜBİTAK, Ankara 2000
3. ASLAN, Şenay, Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitolojik Kaynaklı Hayvan Figürleri, Doktora Tezi, İstanbul 2005
4. BAHAR, Hasan, Bilge Kağan Tacı Üzerine Düşünceler, I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, Niğde 2014
5. BİTTEL, Kurt, BOESSNECK, Joachim, DAMM, Bernhard, Das hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya, Mann, Berlin 1998
6. CHARİTON, Jesse D., The Mesopotamian Origins of the Hittite Double-Headed Eagle, UW-L Journal of Undergraduate Research XIV, 2011
7. DİYARBEKİRLİ, Nejat, Hun Sanatı, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara
8. ESİN, Emel, Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, , Kabalcı Yayınevi, İstanbul
9. KÖROĞLU, Kemalettin, Eski Mezopotamya Tarihi- Başlangıcından Perslere Kadar, İletişim Yayınları, İstanbul 2006
10. KINAL, Firuzan, Konya Gezisi Raporu, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1236/14122.pdf>
11. KRAMER, Samuel N., Tarih Sümer’de Başlar, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2002
12. KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, Geleneksel Türk Dini’ndeki ‘Ana / Dişil Ruhlar’a Mitolojik Açından Bakış, Iğdır Üniversitesi / Iğdır University İlahiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Divinity Faculty Sayı / No: 1, Nisan / April 2013: s. 105-134
13. MERDAN, Güven, Türk Halk Oyunlarında Kartal Figürü, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 51, Erzurum 2014, s. 285-302
14. ÖZGÜÇ, Nimet, Achemhöyük Kazıları, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/14/700/8855.pdf>,
15. ŞAHİN, Hasan Ali, Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö. 1975-1725), KAYTAM Yayın No: 7, Kayseri 2004
16. TEKİN, Gönül, Güneşin Kuşları: Phoenix ve Anka, TUBA/ JTS 32/I, 2008 s, 425-446
17. TOSUN, Mebrure, Mezopotamya Silindir Mühürleri, Belleten, C: XX, S: 77
18. UYKUR, Ramazan, Artuklu Türkmenleri’nin Sikkelerinde Mitolojik Bir Yaratık: “Çift Başlı Kartal”, Seleucia ad Calycadnum, sayı 3 (2013) s. 145-158
19. WALFORD, Nancy L. DeClaisé, Anzu Revisited: The Scribal Shaping of the Hebrew Psalter, George W. Truett Theological Seminary Waco, Texas, Word & World Volume XV, Number 3, Summer 1995, s. 358-366
20. WAZANA, Nili, Anzu and Ziz: Great Mythical Birds in Ancient Near Eastern, Biblical, and Rabbinic Traditions, JANES 31, Hebrew University of Jerusalem, s. https://www.jtsa.edu/Documents/pagedocs/JANES/2009/Wazana_JANES31.pdf

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(27)

Mustafa Hulki CEVİZOĞLU³¹⁷

GOFFMAN'I OKUMAK: SEMBOLİK ETKİLEŞİMCİ SOSYOLOJİ ÜZERİNE İKİ MAKALE İNCELEMESİ VE ELEŞTİRİSİ

READING GOFFMAN: TWO ARTICLE REVIEW AND CRITIQUE ON SYMBOLIC INTERACTIVE SOCIOLOGY

ÖZ

Bu makale, Kanadalı sosyolog Erving Goffman'ın “*Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*” üzerine yazılmış iki farklı makalenin incelenip, karşılaştırılması ve eleştirilerini (yorumlarını) içermektedir. Goffman'a göre, insanlar “*toplumsal izleyicilere*” bir tiyatro oyunundaki “*aktörler*” gibi, senaryolaştırılmış “*performanslar/icraatlar*” sunarlar.

Bu bağlamda, yazının ilk kısmında, Goffman'ın kavramının “*futbola*” uyarlanması; ikinci kısımda ise, “*elektronik yaşam*”a uyarlanması incelenmektedir. Sonuç kısmında ise, her iki makale hakkında değerlendirmelerim yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Goffman, Sembolik Etkileşimcilik, Benliğin Sunumu, Dramaturji, Futbol Oyunu, Aktör, Elektronik Hayat, İnternet, Utanç, Elektronik Haberleşme, Çerçeveleme.

ABSTRACT

This article contains the criticism (comments) and comparison of two different articles with reviewing that are written by Canadian sociologist Ervin Goffman regarding “The Presentation of Self in Everyday Life”. According to Goffman; the people gives “performances/actions” on script basis like “actors” on theatre.

In this regard, adaptation of Goffman's Notion (Concept) to “football” in the initial part of the article is reviewed; adaptation to “electronic life” is reviewed in the second part too. My appreciations about both articles are taking part at final chapter as well.

Keywords: Goffman, Symbolic Interactionism, Presentation of Self, Dramaturgy, Football Game, Actor, Electronic Life, Internet, Shame, Electronic Communication, Enframing.

³¹⁷ Doktora Öğrencisi; Araştırmaçı Yazar ve Gazeteci; E-posta: hulkicevizoglu@cevizkabugu.com.tr; Ankara/TÜRKİYE.

1. GİRİŞ

Kanadalı sosyolog Erving Goffman (1922-1982), Amerikan sosyolojisinin 20.yy'daki en önde gelen isimlerinden birisidir. Aynı zamanda Chicago Okulu'nun son önemli düşünürüdür (Ritzer, 2012:218). Sembolik etkileşimci Goffman, 1950-1970 yılları arasındaki çalışmalarında “performans” kavramına özel önem vermiş ve hepimizin benimsediğimiz roller çerçevesinde topluma benliğimizi sunduğumuzu, performans sergilediğimizi ileri sürmüştür. Özel ve resmi ortamlarda, kimi zaman başka “oyuncularla” takımlar kurduğumuzu, diğer takımlarla yarışarak “seyircileri” etkilemeye çalıştığımızı kuramlaştırmış ve bunu “*Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*” (1956) adıyla kitaplaştırmıştır. Bu temel eserinde “damga” (1961-1968) kavramı da benliğin sunulması araştırmasının önemli bir parçası olmuştur. Goffman damgayı, fiziksel ya da toplumsal bir atıf veya bu nedenle toplumsal kimliğini elinden alacak veyahut “tam kabul görmesi”ni engelleyecek biçimde aktörün değerini düşüren bir işaret olarak tanımlar (Slattery, Sosyolojide Temel Fikirler, Sentez Yayınları, 6. Basım, İstanbul, Eylül 2014, S.189).

Bu makalede Goffman'ın kavramları üzerine yazılmış (biri Türkçe, diğeri İngilizce) iki makalenin karşılaştırmalı incelemesi yapılacaktır. Türkçe makale; Ordu Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu'ndan Yrd. Doç. Dr. Ayhan Dever'in “*Sosyolojik Bir Teori Olarak Dramaturjik Teorinin Futbola Uygulanması*” adlı makalesidir. Diğeri ise; Nottingham Trent Üniversitesi Sosyal Bilimler Bölümü'nden Prof. Dr. Hugh Miller'in “*The Presentation of Self in Electronic Life: Goffman on the Internet (Elektronik Yaşamda Benliğin Sunumu: İnternetteki Goffman)*” adlı makalesidir (Bu makale, Londra Üniversitesi Goldsmiths' Koleji'nde, Haziran 1995'teki “Somutlaşan Bilgi ve Sanal Uzak” konferansında sunulmuştur.).

2. AYHAN DEVER: SOSYOLOJİK BİR TEORİ OLARAK DRAMATURJİK TEORİNİN FUTBOLA UYGULANMASI

Ayhan Dever makalesinde, “sosyolojik bir teori olarak Dramaturjik, teorinin futbolu ne düzeyde açıkladığı sorunsalını” incelemektedir. Dever'e göre, “Goffman'a ait olan Dramaturjik teori; toplumsal yapıyı benlik, aktör, sahne, dekor gibi kavramlar dâhilinde açıklamaya çalışan ve gündelik hayatı sahnede benliklerini sergileyen bireylerden oluşan bir sistem olarak kabul etmektedir.”

Ayhan Dever, Goffman'ın kuramındaki kavramların futbolla örtüştüğünü; Goffman'ın kuramındaki “aktör”ün futbolcu ve hakem olduğunu; “ön bölge”nin futbol sahası; “arka bölge”nin soyunma odası; “izleyici”lerin taraftarlar; “dekor”un kale direkleri, ağlar, korner bayrakları, hakem düdüğü, sarı-kırmızı kartlar, top, reklam panoları ve koltuklar olduğunu söylemektedir.

Ayhan Dever makalesinde Goffman'ı ve kuramını çeşitli sosyologların (Ritzer, Wallace ve Wolf, Stepnisky, Swingewood, Cuff, Coser, Richter ve Mead) ifadeleriyle tanımlamaktadır.

Sembolik etkileşim kuramının “Dramaturjik” kavramını doğurduğunu; Goffman'ın kavramının özünde “benlik” olduğunu; benliğin “aktör” olduğunu ifade eden Dever şöyle demektedir: “Dönemin en büyük sorunsalı haline gelen benlik, Mead'e göre; bir etkiye maruz kalan ve bu etkiye cevap veren edilgen/pasif bir alıcı değil de hareket halinde olan bir unsurdur. Diğer bir ifadeyle benlik, aktördür (Wallace-Wolf, 2012:276-277). (...) Mead, benliğin toplumdan ayrı bir unsur olarak değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir (Coser, 2012: 296). Bu ifadeden hareketle toplumun, bireylerin (aktörlerin) sosyal etkileşimlerinin sonucunda ortaya çıkan bir unsur olduğu anlaşılmaktadır.”

Ayhan Dever makalesinde, Goffman'ın benlik kavramının kendi geliştirdiği “Dramaturjik teori ile birlikte şekillendiğini” söylemektedir: “(...) Özellikle Blumer ve Mead, benliği aktör, eğleyen olarak açıklarken; Goffman ise bu düşünürlerden ayrılmış ve benliği aktör ile izleyici arasındaki etkileşim olarak ifade etmiştir.”

Dever, Dramaturjik teorinin esaslarını açıklarken şöyle demektedir: “Goffman tarafından geliştirilen ve özellikle sembolik etkileşimcilik teorisinden aşırı derecede etkilenmiş olan Dramaturji teorisi (Coser, 2012:495-496) gündelik hayatın bir kurmacadan ibaret olduğunu ve gerçekleştirilen her eylemin, bir sahne içerisinde hayat bulduğunu ifade etmektedir. (...) Goffman teorisinde ‘benlik, yüz yüze etkileşim, aktör, performans, rutin, takım, ön bölge, arka bölge, düzenleme, oyuncunun kişisel ufku, görünüm ve biçim terimlerinden’ (Kızılcılık, 2002:139) hareket ederek toplumu çözümlenmeye amaçlamıştır. Bu kavramlar Dramaturji teorisinin kullandığı ve teorisinin çekirdeğini (hatta genelini) oluşturan terimlerdir.”

Ayhan Dever bu kavramı futbolla 15 maddede ilişkilendirmektedir.

1. (Aktör), Performansı sergileyen, “rolü” oynayan kişidir. Futbol karşılaşmasında “aktör” futbolcular ve hakemdir.

2. Sosyal çevreye katılım gösteren bireylerin tüm eylemleri/davranışları/etkinlikleri (performans) olarak ifade edilmektedir (Polama, 2011:213). Performansın en etkin aktörlerinden biriside hakemdir. Sarı ve kırmızı kartlar göstererek cezalandırmakta ve caydırıcı olmaktadır.

3. Sahnenin ön ve arka olmak üzere iki bölgesi vardır. Futbolda ön bölge, çim sahadır. Ön bölgede her şey göz önündedir, gizli bir durum söz konusu değildir. Arka bölge ise soyunma odalarıdır. Arka bölge, takımın özelidir.

4. “Dekor”, fiziksel sahenin en temel unsurlarındandır. Futbol sahaları ise bir ev ve vitrindir. Futbol performansının dekorları kale direkleri, futbol topu, kale filesi, korner bayrakları, koltuklar, çimen, reklam panoları, sarı-kırmızı kartlar, hakem düdüğü, hakem bayrakları, koltuklardır.

5. Birey herhangi bir rolü oynadığında/performans sergilediğinde, oynanan bu rolün izleyiciler/sosyal çevre tarafından ciddi alınmasını ister (Goffman, 2009:29)³¹⁸. Aktörün (futbolcunun) performansla tam olarak bütünleşememesi izleyiciler (tarafhtarlar) tarafından ciddiye alınmama sonucunu doğurur; ‘bütünleşememe çirkinliği’ ortaya çıkar.

6. Performansın diğer önemli aktörlerinden hakem, performansın belli bir senaryo dâhilinde gerçekleşmesinden sorumludur. Hakem de performansla (maçla) tam olarak bütünleşmek zorundadır.

7. Aktörün sergilediği performans aynı zamanda bir törendir (Goffman, 2009:45). Futbolda da aktörler (futbolcular) adeta ilahlaştırılmakta, izleyiciler (tarafhtarlar) totem yapmakta, performans (maç) dinsel ritüellerle törenleştirilmektedir.

8. Aktör izleyiciler karşısında başarılı olmak, role uygun davranmak, standart dışı davranışlardan kaçınmak, eylemleri gerçekleştirdiğinde tadını da gizlice çıkartmak durumundadır (Goffman, 2009:50). Zaman zaman futbolun diğer aktörü (hakem), aktörlerin (futbolcuların) bazı kural dışılıklarını tam olarak görememekte ve yanlış kararlar vermektedir. Aktör de (futbolcu da) bu durumda haz duymaktadır.

9. Performans öncesinde dekor herhangi bir biçimde dağılabilir, bozulabilir; bunun sonucunda aktörler arasında mahcupluk olabilir (Goffman, 2009:60). Futbol performansında top ve kale bütünleşmesi vardır. Topun kaleye (ağlara) gitmemesi durumunda bütünleşme gecikmekte ve mahcupluk ortaya çıkmaktadır.

10. Her takım üyesinin farklı görevleri bulunmaktadır (Goffman, 2009:83). Bir futbol takımı on bir aktörden (futbolcudan) oluşmakta ve farklı görevleri yapmaktadırlar.

11. Herhangi bir performansın sahnelendiği sırada takım üyelerinin yapacağı herhangi bir hatayı, diğer oyuncular görmezden gelmeli ve cezalandırma arzularını, arka bölgeye geçene kadar bastırmalıdırlar (Goffman, 2009:92). Futbolda da hata yapan oyuncular (penaltıya neden olan, kırmızı kart gören) ön bölgede birbirleriyle kavga etmeyip, arka bölgede (soyunma odasında) kavga edebilmektedir.

12. “(...) Seyirci de performansın bir yönetmeni olduğunu anlarsa, onu diğer oyunculara göre performansın başarısından daha fazla sorumlu tutabilir (Goffman, 2009:101).” Futbol takımının yönetmeni teknik direktördür. İzleyiciler takımın yenilmesinden bazen teknik direktörü sorumlu tutmaktadırlar.

13. Performansın sergilenmesinde sahne ve zaman kavramları önemlidir. (...) Performans belli bir zaman dilimi içinde sergilenmektedir (Goffman, 2009:107). Futbol performansı da 45 dakikadan oluşan iki devre halinde ve en az 90 dakika sürmektedir.

14. Bir performansın sergilendiği sahnede yer alan dekor ürünleri ve aktörler, zaman zaman o mekânı adeta büyüleyici bir yer haline getirir (Goffman, 2009:123). Futbol sahaları, günümüzde cazibenin merkezi konumundadırlar. Günümüzdeki yeni sahalar performans sergilemenin yanı sıra alışveriş ve eğlence unsurlarının da merkezi haline gelmiştir. Bu özelliklerinden dolayı Disneystad olarak adlandırılmaktadır.

15. Aktörler arasındaki sırların ortaya çıkması performansın düzenini tehdit eder (Goffman, 2009:137). Performanstan (maçtan) önce arka bölgede takımın yöneticisi (teknik direktör) tarafından, aktörlere (futbolculara) verilen taktikler bir sır gibi korunmaktadır. Bu sır deşifre olduğunda ise performansın (maçın) kaybedileceği düşünülmektedir.

³¹⁸ Goffman, Erving (2009), **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, Metis Yayınları, İstanbul.

Ayhan Dever makalesinin “sonuç ve değerlendirme” bölümünde Goffman’ın kuramının temel kavramlarını futbol ile ilişkilendirmeye çalışmış ve futbol oyununun da gündelik hayat gibi bir sahne performansı olduğunu varsaymıştır. Dever’in son yargısı şudur:

“Çalışma sonunda görülmüştür ki futbolun özellikleri, Dramaturjik teorinin özellikleriyle neredeyse birebir örtüşmektedir. Bu durum ise Dramaturjik teorinin geçerliliğini bir kez daha ortaya koyan bir özellik olarak kabul edilmiştir.”

3. HUGH MILLER: THE PRESENTATION OF SELF IN ELECTRONIC LIFE: GOFFMAN ON THE INTERNET (ELEKTRONİK YAŞAMDA BENLİĞİN SUNUMU: İNTERNETTEKİ GOFFMAN)

Ayhan Dever Goffman’ın “Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu” çalışmasını futbola uygularken, Hugh Miller ise elektronik yaşama uygulamıştır.

Miller “*Elektronik Yaşamda Benliğin Sunumu: İnternetteki Goffman*” adlı makalesinde Goffman’ın yüz yüze görüşmelerde insanların nasıl anlaştıklarını, kimlik doğruladıklarını ve karşılaşmaların anlamını değerlendirmek için insanların nasıl “çerçeveler” oluşturduklarını tanımlamaktadır.

Miller’ın makalesinde “elektronik benlik” adıyla yeni bir kavramla karşılaşıyoruz. Elektronik Haberleşme de (EH) benlik sunumunun nasıl gerçekleştiğini inceleyen Miller araştırmasını şu sözlerle açıklamaktadır: “Elektronik benliklerin olası özellikleri hakkında mevcut tartışmalar vardır (Örneğin; Stone, 1991.) Bu makale, teknik yönden sınırlı ancak hızla yayılan EH’de benlik sunumunun aslında nasıl gerçekleştiğinin temel bir araştırmasıdır: İnternet Sunucuları Ağında (www) kişisel ana sayfalar.”

Miller’a göre Goffman “utanç”ı insanların makul bir benlik sunamadıkları durumların önemli bir göstergesi ve önemli bir tetikleyicisi olarak görmektedir. Kişi başarısız bir sunumun utancını minimize etmek için kendini etkileyici bir biçimde tanıtmak ister; ancak, diğer katılımcılar, kişinin başarısızlığında hissedecekleri utancı önlemek için arzularıyla bu performansa yardım etmeye de güdülenmişlerdir. Bu yüzden çoğu zaman biz, kişilerin ne hakkında konuştuğunun herkes tarafından biliniyormuş gibi gözüktüğü, konuştukları kişilerin isimlerin hatırlanabilir olduğu ve hoş, kusursuz bir görünümü ve yapısı olan sıcak bir ortamda etkileşime gireriz. Bu bağlamda benliklerimiz diğerleriyle etkileşime girme amacıyla sunulmakta ve etkileşim yoluyla diğerlerinin desteğiyle oluşturulup korunmakta.

Miller, Goffman’ın aynı zamanda “etkileşimin asıl ya da başvuru yolu ve o an daha az dikkat çeken diğer başvurulmayan yollar arasındaki farka dikkat çektiğine” işaret etmektedir.

Miller makalesinde EH (Elektronik Haberleşme) hakkında şu görüşleri ileri sürmektedir: “Goffman daha çok günlük etkileşimin derinliğine ve zenginliğinin analizine önem verir. Bu derinlik ve zenginlik elektronik etkileşimde belki de belirgin değildir; fakat kabul edilebilir bir benlik oluşturma ve sürdürme problemi devam eder.”

Miller makalesinde *e-posta* ve *internet sunucuları(www)* ağı gibi elektronik iletişim türlerini esas almaktadır. Ona göre, “ani fakat eş zamansız bir sistem olan EH bire-bir olabilir; ancak bire-çok, bire-hiç ya da bire-hiç kimse de olabilir. Yer ve uzaklık büyük oranda görünmezdir.”

Miller makalesinde yüz yüze konuşmak ile elektronik ortamdaki iletişim arasındaki farklara dikkat çekmektedir: “Elektronik postada iletişim kanalı o derece sınırlıdır ki şekillenmiş benliğin yönleri, sadece gönderici tarafından tanımlandığında görünür hale gelir. (...) Kişilerin sahte ya da istismarcı kimlikler oluşturmaya yol açar. (Stone, 1991). İnternet sayfaları, daha az etkileşim olanakları sağlarken daha fazla ‘şekillenme’ fırsatı sunar. (...) *Ana sayfa, elektronik benlik için bir konum oluşturur.*”

Miller, Goffman’ın etkileşimdeki zorluklardan birinin “bağlantıyı kurmada” yattığını belirterek elektronik yaşam hakkında, “*internette reddedilme bilinci olmadan* kendinizi etkileşime sokabilirsiniz. Olumsuz olabilecek *başka bir özgürlük* daha mevcuttur. Yüz yüze etkileşimin düzenleyici ve kontrol edici güçlerinden biri *utançtır*. Bu duygu internette daha az etkilidir.” demektedir.

Hugh Miller bu durumu şöyle ifade etmektedir. “Diğerleri internet sayfanızı anlamsız bulabilirler ancak siz büyük ihtimalle bunun farkında olmayacaksınız. Yüz yüze görüşmede kendi utançlarını azaltmak amacıyla sizin sunumunuzu düzeltmek için yollar aramaya teşvik edilen diğer kişiler, kendileri ile bir internet sitesi arasında etkileşimi yumuşatmak adına baskı hissetmezler.”

Miller'a göre, "insanlar internet üzerinde *kendi şahıslarını oluşturma* isteğindedirler."

Miller'ın "izlenimci anketi" sayfaların belirli kategorilerde gruplanabileceğini önermek ve her kategoriden sonra elektronik olmayan bir denklik önerisidir. Miller'ın önerdiği beş kategori şunlardır:

- "Merhaba, bu benim." (bir birey olarak) Sayfanın amacı yalnızca benlik sunumu gibi görünmektedir. "Merhaba, bu, benim": daha fazla kişisel bilgi işte burada.
- "Bu benim." (bir kurum üyesi olarak) Üniversite sayfalarıdır. 'Çerçeve analizi' (Goffman, 1974), benlik sunumunun nasıl ortaya konduğunu çözümlenmede yararlıdır.
- "Merhaba, bu bizim." Sunulan şey, ailenin kurumsallaşmış kimliğidir.
- "Bu, bence harika." Bu makalede, kendimi benliğimi sunmayı amaçladım.
- "Kendim için bir reklam." Burada bazı alt kategoriler vardır:
- Cool stil: 'Ben ne kadar cool bir insanım' düşüncesinin halka sunumudur.
- Elektronik özgeçmiş.
- Sağlayacağım hizmet için bir ilan. 'Cool stil ile çatışır' ve ticari ile özel benlikler arasında kesin bir ayırım vardır.

Miller daha sonra, "Elektronik benlik tartışmasında bu durum nereye varacak?" sorusunu sorarak, Goffman'ın "arka plan" (arka bölge) kavramına değinmektedir: "EH'nin Goffman'ın tanımladığı türde kişilerarası etkileşim olmadığı endişesi vardır. Goffman'ın çalışmalarının ve sosyolojide sembolik etkileşimci okulun yorumu, benliğin etkileşimde sunulmasının yanı sıra geliştirilip sürdürülebilir olduğudur. Belki de, ana sayfanın elektronik benliği EH'de geliştirilemez ve sürdürülemez, fakat yüz yüze etkileşimden ya da en azından e-posta etkileşiminden kaynaklanmak zorundadır."

Hugh Miller şöyle demektedir: "Eski kafalı bir psikolog olarak benim düşüncelerim; sosyalliğin ve etkileşimin, kim olduğumuzu ve diğerlerine kendimizle ilgili ne söyleyebileceğimizi bilmemiz için gereklidir ve 'elektronik benlikler' ortaya çıkmadan önce EH'nin daha da derinleşip zenginleşmesi gerekmektedir. (...) Benliklerimiz dahi, çok farklı olmayacak olsalar bile, EH kendimizi göstermek ve kendimizle ilgili iddialarda bulunmak amacıyla kullanmamız için ilginç ve yeni bir ortam sunar. (...) 'Çerçeveler' konusunda örtülü bir anlayışa sahip olana değin beklemek zorundayız. Eski dönemlerde ilişkiler mektuplar alıp vererek kurulabilir ve sürdürülebilirdi. Şimdi sadece, internet sayfalarının piksel aralarını okumayı öğrenmek zorunda olduğumuz kanısındayım, ancak sosyal süreçleri ve bunların altında yatan niyetleri nasıl ifade ettiklerini anlamak için piksellerin ötesini okumak zorunda olduğumuzu düşünüyorum."

4. SONUÇ

Ayhan Dever'e göre, Goffman'ın "*Benliğin Sunumu*"na ilişkin kuramı, günlük yaşamın önemli bir parçası olan "*futbol*" alanına çok rahatlıkla uyarlanabilir. Dever, "*Sosyolojik Bir Teori Olarak Dramaturjik Teorinin Futbola Uygulanması*" adlı makalesinde, Goffman'ın kavramlarının futbolla örtüşürmüştür. Ona göre, kuramdaki aktör, performans, sahne, tören, ön bölge, arka bölge, izleyici, dekor ve utanç gibi kavramların futboldaki karşılıkları; futbolcu, oyun, saha, soyunma odası, tribündeki seyirciler, hakem, top, kale vb.dir.

Dever makalesinde, Erving Goffman'ın kavramları ile futboldaki benzerlikleri 15 madde halinde açıklamış, futbol oyununun da gündelik hayat gibi bir "*sahne performansı*" olduğunu kanıtlamıştır. Dever'in son yargısı şudur: "Çalışma sonunda görülmüştür ki futbolun özellikleri, Dramaturjik teorinin özellikleriyle neredeyse birebir örtüşmektedir. Bu durum ise Dramaturjik teorinin geçerliliğini bir kez daha ortaya koyan bir özellik olarak kabul edilmiştir."

Hugh Miller ise, "*Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*"nu çok farklı bir alana, "*internete*" uyarlamış ve bizlere yeni bir kavram sunmuştur: "*Elektronik Benlik!*" Miller, "*The Presentation of Self in Electronic Life: Goffman on the Internet (Elektronik Yaşamda Benliğin Sunumu: İnternetteki Goffman)*" adlı makalesinde, özellikle e-posta ve internet sunucu ağını (www) incelemiştir.

Miller makalesinde, aynı zamanda, Goffman'ın "utanç" duygusunun "yüz yüze olmayan" "*elektronik etkileşimdeki*" (iletişimdeki) yansımalarını da ele almıştır. Ona göre, "ani fakat eş zamansız bir sistem olan Elektronik Haberleşme(EH) *bire-bir* olabilir; ancak *bire-çok*, *bire-hiç* ya da *bire-hiç kimse* de olabilir. Yer ve uzaklık büyük oranda görünmezdir."

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Miller'in "sahnesi", internetin "ana sayfasıdır." Miller'ın "benliği", "elektronik benlik"tir: "İnsanlar, internet üzerinde kendi şahıslarını oluşturma işteğindedirler."

Sonuç olarak; her iki makale de, Goffman'ın kuramının iki farklı alandaki örtüşmesini başarılı biçimde sunmuştur.

KAYNAKÇA

1. Dever, Ayhan, Yrd. Doç. Dr., "Sosyolojik Bir Teori Olarak Dramaturjik Teorinin Futbola Uygulanması", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:7, Sayı 32, s.372, Issn:1307-9581, www.sosyalarastirmalar.com.
2. Goffman, Erving (2009), **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, Metis Yayınları, İstanbul.
3. Goffman, Erving (1959), **The Presentation of Self in Everyday Life**, Anchor Books, United States of America.
4. Miller, Hugh, Psk. Prof. Dr. (1995) "The Presentation of Self in Electronic Life: Goffman on the Internet", Paper presented at Embodied Knowledge and Virtual Space Conference Goldsmiths' College, University of London.
5. Slattery, Martin (2014) **Sosyolojide Temel Fikirler**, Sentez Yayınları, 6. Basım, İstanbul.

(28)

Dr. Murat AKYÜZ; Öğr. Gör. Dr. Bayram TOPLU
ASYADA BİR KADIN TEZKİRECİ (DR. Şefika YARKIN)
A WOMAN BIOGRAPHER IN ASIA (DR. Shefika YARKIN)

ÖZ

İnsanlar önemli gördükleri kişileri unutmamak ve hatıralarını yaşatmak konusunda her zaman bir arayış içinde olmuşlardır. Bu çabaların bir tanesi de tezkire adı verilen eserler yazılarak evliyaların, şairlerin ve değer verilen kişilerin hayatlarını ve eserlerini kayıt altına almak olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmamızda öncelikle tezkirenin tanımı yapılarak, doğu edebiyatında tezkire hazırlama ve şair tezkiresi yazma geleneğinin tarihi gelişmesinin sebepleri üzerinde durulmuştur. Türk edebiyatında Ali Şir Nevai ile başlayan Türkçe şair tezkiresi yazma geleneği Ali Şir Nevai'den sonra Anadolu ve Azerbaycan sahalarında gelişmeye başlamış. Ali Şir Nevai ve Sadiki'nin Doğu Türkçesi ile yazılmış olan tezkirelerinden başka XX. yüzyıla kadar maalesef başka örnekler kaleme alınmamıştır.

Gerek doğu gerekse batı Türkçesiyle yazılan şair tezkirelerinin ise tamamı erkekler tarafından yazılmıştır. Bu noktada Şefika Yarkin, Afganistan Özbek şairelerini konu edindiği "İpek Taleleri" adlı şair tezkiresi ile Orta Asyada bir kadın olarak ilk tezkire müellifi olmuş hem de kadın şairler hakkında yazılmış olan ilk tezkireyi kaleme almıştır. Bu çalışmamızda Şefika Yarkin'ın diğer eserleri hakkında bilgiler verilerek "İpek Taleleri" adlı Afganistan Özbek kadın şairlerini işleyen eserinin önemi üzerinde durulmuştur. **Amaç:** Geçmişteki ve günümüzdeki kadın tezkirecileri ve kadınlar üzerine yazılmış tezkireleri ortaya çıkarmak.

Anahtar Kelimeler: Dr. Şefika Yarkin, Tezkire, Doğu Türkçesi, İpek Taleleri.

ABSTRACT

In order not to forget peopled deemed important (valuable) and to make their memories last forever many have been in a search. One of these endeavors is observed to be "tadhkira", a collection of records on the lives and works of the poets as well as prominent individuals (as a type biography). In this study, the term tadhkira has been initially defined while the reasons for the historical development of the tadhkira preparation as well as the tradition of composing them about poets have been emphasized.

*The heritage of drafting poet tadhkira in Turkish which was associated by the name Ali Shir Nevai, later on began to develop in the lands of Anatolia and Azerbaijan. Other than the work composed in Eastern Turkish by Ali Shir Nevai and Sadiki, unfortunately, no other examples have been written until XX century. Completely all of them written either in eastern or in western Turkish languages had been by males authors. At this point, Shefika Yarkin has been the pioneer female tadhkira author in Central Asia with her work named "İpek Taleleri" (Silken Fates) covering the Uzbek poets of Afghanistan while writing the first biography on women poets. In this paper, while more information is provided about other works of Shefika Yarkin, the importance of the piece named "İpek Taleleri" elaborating Uzbek women poets has been emphasized. **The Purpose:** To discover the female tadhkira authors besides the work done on women in the past and present.*

Keywords: Dr. Shefika Yarkin, Tadhkira, Eastern Turkish, İpek Taleleri.

GİRİŞ

Tezkire kelimesi, isteneni anma hatıra getirme yad etme, reisülküttap tarafından Divan-ı Hümayun katiplerine verilen hürriyet varakası küçük mektup, pusula, bir iş için izin verildiğini bildiren veya bir hususu ispata yarayan resmi belge, aynı şehirde resmi daireler arasında yazışma pusulası, makamlar arasında gidip gelen resmi yazı, belli bir konuya ait bilgileri içine alan kitapçık belli bir meslekteki tanınmış kimselerin bilhassa şairlerin hayatlarından eserlerinden söz eden kitap, gibi çeşitli anlamlar ihtiva etmektedir. (Küçük, 2013)

İnsanoğlu var olduğundan bu yana önemli olayları ve şahısları kayıt altına almak istemiştir. Kayıt altına alınan kişiler her asırda farklı farklı olmuştur. Bunlar bazen bir peygamber, padişah, şair, ilim adamı, din adamı bazen de bir evliya olmuştur.

Tezkirecilik her dönemde önemini korumuş, çeşitli ivmeler kazanarak devam etmiştir. Ancak bu tezkireler daha çok erkekler hakkında yazılmıştır. Sadece kadınlar hakkında yazılan (Türkçe) bir tezkire bulunmamaktadır. Bulunsa bile erkeklerle beraber sınırlı sayıda kadın evliyadan veya şairden bahsedilmiştir.

Ancak yüzyıllar sonra sadece kadınlar hakkında tezkire (Türkçe olarak) yazmış, kadın tezkireci Şefika Yarkin'dir. O, eserlerini Doğu Türkçesinin devamı olan Özbekçeyle (Afganistan Özbekçesi) yazması çok önemlidir. Doğu Türkçesinin özelliklerini bu coğrafyada daha net görürüz. Bunun en önemli sebebi, burada yazılan eserlerin halen Arap alfabesiyle yazılıyor olmasıdır. Bu coğrafyanın dışında kalan yerlerde yazılmış olan eserlerin çoğu, özellikle de son asırlar olmak üzere Arap elifbasının dışında yazılmıştır. Bundan dolayı tezkireler tercüme edilirken az da olsa bazı yanlışlıklar yapılmış veya çok meşhur kişilerin adları yazılırken farklı eserlerde değişik şekilde yazılmıştır. Doğu Türkçesi yazarı Muhammed Sıddık Rüşdi'nin Tezkiretü'l-Evliya eserinde bir evliyanın ismi Cazim, F. Attar'ın tezkiresinde ÓAzim şeklindedir. Ayşe Gül Sertkaya'nın Tezkire-i Evliya'nın Çağatay Türkçesi Çevrisi, Çantay, İstanbul 2015, s. 125 HÂşim olarak yazılmıştır. (Toplu, 2016, s.30)

Şefika Yarkin sadece kadınlara ait bir tezkire yazması ve onun tarihte ilk kadın tezkireci olması ve aynı zamanda bazı eserlerini Arap elifbasıyla yazması onu önemli kılmaktadır. Çünkü müellifin böyle yazması Doğu Türkçesinin en doğru ve kolay bir şekilde araştırılmasını sağlamaktadır. Dil olarak, Farsçanın etkisinde olan bu coğrafyada, Türkçe yazan genç yazarlara örnek olmaktadır. Böylece buralarda var olan ve konuşulan Türk dillerine çok büyük hizmet etmektedir.

ŞEFİKA YARKIN'IN HAYATI

Dr. şefika YARKİN, aydın fikirli bir ailede, Muhammed Kasim Kazizade'nin kızı olarak 1954 yılında, Afganistan'ın Cevzcan Vilayetine bağlı olan Serapul şehrinde dünyaya gelmiştir.(Emini, 2006) Ortaokulu Mezar-ı Şerif vilayetinde, Sultan Raziye lisesinde okumuştur. Liseyi Kabilde, Rabia-yı kız lisesinde okuyup, 1972 yılında bu liseden mezun olmuştur. 1976 yılında Kabil Üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi'nin Gazetecilik Bölümünü bitirip, daha sonra lisansüstü eğitimine Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te devam etmiş, yüksek lisansını bitirdikten sonra çalışmalarına devam ederek 1999 yılında "Kâmran Mirza'nın Hayatı ve İcadı Mirasları" adıyla yazmış olduğu doktora tezi ile Özbekistan Cumhuriyeti, Bilimler Akademisi'nde doktorasını tamamlamıştır.

Şefika Yarkin, birçok resmi görevlerde bulunmuş, değişik ödüllere layık görülmüştür. (Yarkin, 2009) Kendisi, Özbekçe, Darice (Afganistan Farsçası)'nı anadil seviyesinde, Rusça ve Türkiye Türkçesini ise iyi derecede bilmektedir.

Dr. Şefika YARKİN, ilmi ve edebi çalışmalar çerçevesinde Özbekçe (Afganistan ve Özbekistan Özbekçesiyle) ve Darice (Afganistan Farsçası) ile 30 adet kitap ve 300'den fazla makale kaleme almıştır.

ŞEFİKA YARKIN'IN ESERLERİ

1. *Divan-i Zahrüddin Muhammed Babür*, Kabil,1983
2. *Babürge Armağan*, Kabil,1983
3. *Nesab El Subyan Üstad Azimi*, Kabil, 1983
4. *Nadire ve Şiirhayı U*, Kabil, 1989
5. *Simayi Mir Alişir Nevayi*, Kabil, 1990

6. *Babür Mengülüği*, Kabil, 1993
7. *Türki Atlar Sözlüğü*, Kabil, 1997
8. *Kâmran Mirzaning Hayatı ve İcadi Mirası (doktora tezinin kısaltılmış hali)*, Kabil, 1999
9. *Şah Garib Mirza Garibining Divanı (Kril Harfleriyle)*, Taşkent, 2001
10. *Babürname'ning Afganistan Bölümü (Darice'ye tercümesi)*, Afganistan İlimler Akademisi Yayınları, Kabil, 2007
11. *Babürname'ning Afganistan Bölümü (Özbekçe Metni)*, Afganistan İlimler Akademisi Yayınları, Kabil, 2007
12. *Babürname'ning (Kabil olayları) Dari tercümesi, İkinci Baskısı*, Afganistan Dış İşleri Bakanlığı Yayınları, Kabil, 2007
13. *Babür Divanı*, Taşkent, 2004
14. *Ferheng-i Özbeki be Farsi, İki cilt, M.H. Yarkin ile birlikte*, Tahran, 2007
15. *Mevlana Rubaileri (Şiir tercümesi)*, Kabil, 2007
16. *Ney Tilmacı (Mesnevi Hikâyelerinden Tercüme)*, Kabil, 2007
17. *Yane Körüşkünçe (Hikâye Kitabı)*, Kabil, 2007
18. *Derbare-i Zeban, Hat ve Ferheng Nevisi Türki (Özbeki)*, M.H. Yarkin ile birlikte, Kabil, 2006
19. *Derya Der Gevher (Babür'ün Bütün Divanı)*, Kabil, 2009
20. *Alisdan Bir Ses (Şiir Kitabı)*, Kabil, 2009
21. *Kayte Toğulgan Peri Küyleydi (Faruğ Ferahzad, Seçme şiirlerin tenkidi metniyle Özbekçe'ye tercümesi)*, Kabil, 2009
22. *Kâmran Mirzaning Hayatı ve İcadi (Özbekçe ve Farsça tenkitli tam metin)*, Kabil, 2009
23. *Şah Garib Mirza Garibining Divanı (Mukaddime, Özbekçe ve Farsça Divanları)*, Kabil, 2009
24. *Sebekbar (Mirza Muhammed Kasım Kazızade Bark'ning Şiir Kitabı "Şefika Yarkin'in yardımıyla")*, Kabil, 2009
25. *Ab ve Ateş (Muhammed Kerim Zere Azimi'nin Divanı "Şefika Yarkin'in yardımıyla")*, Kabil, 2009
26. *Yürek Sesleri (Dr. Abdulhakim Şerayi Cevzcani'nin Şiir kitabı "Şefika Yarkin'in yardımıyla")*, Kabil, 2009
27. *Bahar Arzusuda (Cemile İsar'ın Şiir kitabı "Şefika Yarkin'in yardımıyla")*, Kabil, 2008
28. *İpek Taleleri (Afganistan Özbek Kadın Şairleri)*, Kabil, 2010
29. *Uyğak Tüşler (Şiir kitabı)*, Kabil, 2010
30. *Yulduzlar İziden (Genç Şairler Tezkiresi)*, Kabil, 2014 (Yarkin, 2009)

ŞEFİKA YARKİN VE ONUN KADIN TEZKİRESİ HAKKINDAKİ ESERİ (İPEK TALELERİ)

Dr. Şefika Yarkin, "*İpek Taleleri (Afganistan Özbek Kadın Şairleri)*" adlı eseri bu coğrafyada yazılmış olan ilk kadın şair ve yazarları konu alan tezkiredir. Kendisi bu eserinin bir başlangıç ve öncü eser olduğunu, birçok zorluklara rağmen eserlerine ulaşabildiği 21 adet şairin (kendisi ile birlikte 22 şair) hayatının ve eserlerinin bu eserde yer aldığını belirtmekte, bir çok şairin ise kendilerine güvenmedikleri veya çevrelerinden çekindikleri için ya da diğer sebeplerden dolayı bu eserin muhteviyatına girebilecek eser göndermediklerini veya gönderemediklerini belirtmiştir. (Yarkin, 2009)

Şair tezkireleri antolojik ve biyografik tezkireler olmak üzere ikiye ayrılır. Biyografik şair tezkirelerinde şairlerin şiirleri yanında onların soyları, eğitim durumları, meslekleri, kabiliyetleri, edebi kişilikleri ve şiir kabiliyetleri hakkında bilgiler verilir. (Çetindağ, 2010) Ele aldığı şaireler hakkında geniş bilgiler verilmesinden dolayı *İpek Taleleri* biyografik tezkire tarzında ele alınmış bir eserdir.

Eserde vefat etmiş ve eserin kaleme alındığı dönemde hayatta olan on dokuz adet şaire yer verilmiştir. Bunlar; Molla Hayrunnisa Serapuli, Dilcan Yoldaş, Şefika Yarkin, Marya Sezavar, Fevziye Yelda, Kübra Keyvan, Aysultan Hayri, Saire (Yakubi) Yakubzade, Asife Şadab, Hümeyra Mahzun Kazizade, Mihriye Mihri, Hümeyra Rastgar, Nesime Savlet, Ma'sume Sevinç Kazizade, Nebiye Mustafazade, Ferište Ziyayi

Beğüm, Cemile İsar, Melehat İlmi, Leyla Zar'a'dır. Zikredilen şairler genelde Özbek Türkçesiyle eser kaleme almış ve Afganistan sınırları içinde yaşamış şairlerdir.

• Bu şaireler içinde Molla Hayrunnisa Serapuli, Dilcan Yoldaş ve Kübra Keyvan'ın vefat etmiş oldukları belirtilmiştir.

• Eserde; şairlerin ebeveyn ve aileleri, eğitim durumları, meslekleri, hastalıkları, kabiliyetleri, görev yaptıkları yerler ve vefatları hakkında biyografik bilgiler yer almaktadır.

• Eserde şairlerin şiir kabiliyetleri ve üslupları hakkında da bilgilere yer verilmiş Kübra Keyvan, Ferište Ziyayi, Asife Şadab gibi şairlerin şiirleri hakkında yer yer şiir tahlilleri de yapılmıştır. (Yarkin, 2009; s. 46,66,74)

Şefika Yarkin kadınlarla alakalı eser yazarken, kadın yazarlarla ilgili problemleri de ele almış, bu sorunlar üzerinde durmuştur. Bu eserde yaşayan ve vefat etmiş kadın şairlerden bahsetmiş, onların şiirlerinden de örnekler vermiştir. Tezkire (İpek Taleleri) kendi alanında çok önemli bir eserdir.

ŞEFİKA YARKİN'İN ESERLERİNE GENEL BAKIŞ

-Bu coğrafyada ilk defa serbest vezni kullanarak, buralardaki genç kadın şairlere öncülük etmiştir.

-Eserlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Yapıtlarında Türkiye Türkçesinin de izleri ve tesiri vardır. Bu da onun tüm Türk dilleriyle alakalı olduğunu göstermektedir.

Örneğin;

YARUĞ

MEHRİBANLİK

Bu	şiirni	senge	yazamaen,	senge
Ilık	bir	baharning	ılık	tengide
Kızıl	gül	hayali,	sükut	sırlari
Akar	bir	bulak	dik	kuyaş
				angide

Dizelerindeki "ılık" ve "akar" kelimeleri Türkiye Türkçesi'ne aittir. (Yarkin, 2009)

-Eserlerinde çok az Farsça kelime ve terkip kullanmıştır.

-Eserlerinde şu an yaşayan, genç yazar ve şairlerden söz etmiş, aynı zamanda onların şiirlerinden de örnekler vermiştir. Böylece bu coğrafyalarda Farsçanın tesirinde kalan Özbek Türkçesinin gelişmesine ve varlığını korumasına sebep olmuştur.

-Eserlerinde duygularını doğrudan ifade etmiş olması, arkadan gelen özellikle kadın yazar ve şairleri cesaretlendirmiş, onları teşvik etmiştir.

-Kitaplarında vatan sevgisinden, barıştan ve savaşların zararlarından söz eden nadir kadın yazarlardandır.

-Kendi döneminde genç şair ve yazarlar hakkında tezkire yazan ve kitabında kadın yazarlara da çokça yer veren ender müelliflerdendir.(Yarkin, 2014)

-Tercüme eserlerden de yararlanmış olması, Doğu Türkçesinin devamı olan Özbek Türkçesine büyük katkılar sağlamıştır.

SONUÇ

Şefika Yarkin'nin ilk kadın tezkireci olması ve sadece kadınlar hakkında ilk defa tezkire yazması, tezkirecilik alanında yeni bir çığır açmıştır. Bundan sonra bu konuda yapılacak olan araştırmaların önünü açmıştır. Farsçanın etkin olduğu, Türk yazarların da Farsça yazmaya meyilli olduğu bu coğrafyada, O'nun bu çalışması özellikle Türk genç yazar ve şairler için önemli bir örnek teşkil etmiş olup, onları teşvik etmiştir. (Akyüz, 2015) Genç yazar ve şairler hakkında biyografi yazması bunun en büyük göstergesidir.

Yarkin yapmış olduğu bu çalışmayla sadece Türk dillerine değil, mevzuyla alakalı dünya edebiyatına mühim bir katkıda bulunmuştur.

Ancak yaptığımız araştırmalarda bu alandaki başka bir eksiklik ise kadın evliyalar üzerine yapılan çalışmalar (Hem Farsça hem de Doğu Türkçesiyle) çok azdır. Evliya tezkirelerinde erkeklerle beraber çok az sayıda kadın evliyadan da bahsedilmiştir.(Attar, 2012) Bu önemli eksikliğin giderilmesi adına bu alandaki çalışmaların daha da yoğunlaşması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akyüz Murat, (2015), *Kârî Rahmetullah Vâzih'in Tuhfetü'l-Âhbâb Fî Tezkireti'l-Âshâb Adlı Tezkire-i Şu'arası'nın Tercümesi ve Tahlili (Giriş, İnceleme, Metin, Çeviri, Dizin)*, Basılmamış Doktora Tezi, F.Ü., İstanbul .
2. Sertkaya Ayşe Gül Tezkire-i Evliya'nın Çağatay Türkçesi Çevrisi, Çantay, İstanbul, 2015, s.125
3. Çetindağ Yusuf, (2010), *Şiir ve Tenkit -Türk, İran ve Arap Tezkirelerinde-*, İstanbul: Kitabevi Yayınları
4. Emini Elhac Muhammed Kazim (2006), *Tezkere-i Şu'ara-yı Cevzcanan*, Kabil
5. Feridüddin Muhammed Attar Nişapuri, (2012), *Tezkiretü'l-Evliya (Tashih Eden Dr. Muhammed İstilami)*, Tahran: İntişaratı Zevvar
6. Küçük Serhat, (2013), *16. Yüzyıla Ait Bir Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi*, İstanbul: Kesit Yayınları, İstanbul
7. Toplu Bayram, (2016), *Muhammed Sıddık Rüşdi'nin Tezkiresinin Tahlili. (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin 1-161 Varaklar)*, Basılmamış Doktora Tezi , s. 30, F.Ü., İstanbul
8. Yarkin Şefika, (2009), *İpek Taleleri-Afganistan Özbek Ayal Şairleri*, Kabil
9. Yarkin Şefika, (2014), *Yılduzların İziden*, Kabil: Talimi Neşriyat müessesesi

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(29)

Öğr. Gör. Hande ÖZOLGUN³¹⁹

**TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİNDE MUHASEBE İŞLEMLERİ VE MARMARA EREĞLİSİ
TARIM KREDİ KOOPERATİF ÖRNEĞİ
ACCOUNTING PROCEDURES IN AGRICULTURE CREDIT COOPERATIVES AND MARMARA
EREĞLISI AGRICULTURAL CREDIT COOPERATIVE EXAMPLE**

ÖZ

Çiftçilerin ve özellikle de küçük çiftçilerin bankalar ya da diğer finans kuruluşlarından kredi alabilmeleri çok zor hatta imkânsızdır. Çünkü bankalar küçük çiftçilere güvenmemektedirler. Bunun yanında çiftçilerin kredi alabilmek için teminat gösterecek mal varlıkları da bulunmamaktadır. Bankalardan borç alamayan küçük çiftçiler de bu durumda şahıslara yönelirler. Burada da yüksek faiz ve bunun yanında birçok sosyal ve ekonomik sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Fakat çiftçinin üretim faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için krediye gereksinim de duyduğu değişmeyen bir gerçektir. İşte Tarım Kredi Kooperatifleri, çiftçilerin kredi gereksinimlerini en iyi karşılayabilecek tek örgüt olarak ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çiftçi, tarım, kredi, muhasebe, kooperatif.

ABSTRACT

It is very difficult or even impossible for farmers and especially small farmers to obtain loans from banks or other financial institutions. Because the banks do not trust the small farmers. In addition, farmers do not have assets to secure loans. Small farmers who can not borrow money from the banks also tend to individuals in this case. Here too, high interest rates and many social and economic problems arise.

But it is an unchanging fact that the farmer needs a loan to be able to carry out its production activities. Here, Agricultural Credit Cooperatives emerges as the only organization that can best meet the credit needs of farmers.

Keywords: Farmer, agriculture, credit, accounting, cooperative.

³¹⁹ Namık Kemal Üniversitesi Marmara Ereğlisi Meslek Yüksekokulu; Tekirdağ/Türkiye; hozolgun@nku.edu.tr

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1. GİRİŞ

Kooperatifin dayandığı bir takım temel değerler bulunmaktadır. Bu temel değerler; ‘demokrasi, kendine yardım, adalet ve dayanışma, kişisel sorumluluk duygusu ve eşitlik’ tir(ICA 1995). Bu değerlerden anlaşılacağı üzere kooperatifler hayatın birçok alanında gerçekleştirdikleri olumlu faaliyetleriyle ortaklarına bir çok fayda sağlamaktadırlar. Kooperatifçilik fikirlerinin yaygınlaştırılması ve kooperatiflerde muhasebenin öneminin daha da önemli hale gelmesi için yol gösterici olan çalışmaların artırılmasının faydalı olacaktır(Karanlık 2009).

Türkiye nüfusunun yaklaşık %50’si tarımla uğraşmaktadır. Dolayısıyla da Türkiye ekonomisinin içinde tarımın yeri büyüktür. Tarımın sahip olduğu ekonomik yapının güçlenmesi, Türk ekonomisinin güçlenmesiyle eş anlama gelmektedir. Türkiye’de genel olarak küçük çiftçi işletmelerinin yer alması nedeniyle bu işletmeler yıllık ihtiyaçlarını ancak sağlayabilecek durumdadırlar. Yeni üretim yapabilmeleri için herhangi bir tasarrufta bulunmaları ya da yatırım yapabilmeleri mümkün olmamaktadır. Fakat üretim yapabilmek için birçok üretim aracına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle küçük çiftçiye en uygun şartlarda krediyi Tarım Kredi Kooperatifleri sağlamaktadır ve bu bakımdan da Türkiye için önemi çok büyüktür(http://www.tarimkutuphanesi.com/TARIM_KREDI_KOOPERATIFLERININ_CALISMASI_00502.html).

Bu çalışmada Marmara Ereğlisi Tarım Kredi Kooperatifinde gerçekleşen muhasebe kayıtları ve ne anlama geldiği açıklanmıştır.

2. MARMARA EREĞLİSİ TARIM KREDİ KOOPERATİFİNDE GERÇEKLEŞEN ÇEŞİTLİ İŞLEMLERİN MUHASEBE KAYITLARI

TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ 1853 SAYILI MARMARA EREĞLİSİ TARIM KREDİ KOOPERATİFİ TAHSİL FİŞİ

FİŞ TARİHİ: 31.12.2011

FİŞ NO: 2011.12.000.555

SERİ NO:201100001122

S.NO	HESAP NO	HESAP ADI	AYRINTI	BORÇ	ALACAK
1	100000001	ANA KASA(TL)		210,00	
	00001	ANA KASA(TL)	210,00		
2	603900002	NAKDİ VE AYNİ KREDİ KOMS.			210,00
	00001	AYNI KREDİ KOMS.	210,00		
				210,00	210,00

AÇIKLAMA; Burada 951.ortaktan 210 TL tutarında kredi komisyonu tahsil edilmiştir. Tahsil edilen bu tutar işletmenin kasasına konmuştur. Kasaya para girişi olduğu için tahsil fişidir.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

**1853 SAYILI MARMARA
EREĞLİSİ TARIM KREDİ
KOOP. YETKİLİLERİ:**

YALNIZ; İKİYÜZON TL.

DÜZENLEYEN: AHMET HIZLI

KAYIT TARİHİ: 31.12.2011 09:45:12

DÖKÜM TARİHİ: 07.01.2012 15:47:23

**TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ 1853 SAYILI MARMARA EREĞLİSİ TARIM
KREDİ KOOPERATİFİ TEDİYE FİŞİ**

FİŞ TARİHİ: 30.12.2011

FİŞ NO: 2011.12.000535

SERİ NO: 20110000052

S.NO	HESAP NO	HESAP ADI	AYRINTI	BORÇ	ALACAK
1	102100001	T.C ZİRAAT BANK.		35,900,00	
	000011853	S.M.EREĞLİSİ	35,900,00		
2	100000001	ANA KASA(TL)			35,900,00
	00001	ANA KASA(TL)	35,900,00		
				35,900,00	35,900,00

AÇIKLAMA; Bu kayıтта tarım kredi kooperatifi kasasından aldığı 15.900 TL'yi Ziraat Bankası'ndaki hesabına yatırmıştır. Kasadan nakit çıkışı olduğu için tediye fişidir.

**1853 SAYILI MARMARA
EREĞLİSİ TARIM KREDİ
KOOP. YETKİLİLERİ:**

YALNIZ; OTUZBEŞBİNDOKUZYÜZ TL.

DÜZENLEYEN: AHMET HIZLI

KAYIT TARİHİ: 30.12.2011 17:28:10

DÖKÜM TARİHİ: 07.01.2012 15:48:00

http://www.furansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ 1853 SAYILI MARMARA EREĞLİSİ TARIM KREDİ KOOPERATİFİ TEDİYE FİŞİ

FİŞ TARİHİ; 01.12.2011

FİŞ NO; 2011.12.000002

SERİ NO: 201100000463

S.NO	HESAP NO	HESAP ADI	AYRINTI	BORÇ	ALACAK
1	123000001	GENEL İHTİYAÇ KREDİSİ		3,000.00	
	00921	ORTAK KREDİ HS.	3,000.00		
2	100000001	ANAKASA (TL)			3,000.00
	00001	ANAKASA(TL)	3,000.00		
				3,000.00	3,000.00

AÇIKLAMA; Bu kayıтта tarım kredi kooperatifi ortağına nakit olarak 3.000 TL tutarında genel ihtiyaç kredisi verilmiştir. Ortağına kredi tutarı kooperatifin kasasından ödenmiştir. Kasadan nakit çıkışı olduğu için tediye fişidir.

**1853 SAYILI MARMARA
EREĞLİSİ TARIM KREDİ
KOOP. YETKİLİLERİ:**

YALNIZ; OTUZBEŞBİNDOKUZYÜZ TL.

DÜZENLEYEN: AHMET HIZLI

KAYIT TARİHİ; 01.12.2011 08:50:04

DÖKÜM TARİHİ; 13.12.2011 18:18:41

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ 1853 SAYILI MARMARA EREĞLİSİ TARIM KREDİ KOOPERATİFİ MAHSUP FİŞİ

FİŞ TARİHİ; 30.12.2011

FİŞ NO; 2011.12.000517

S.NO	HESAP NO	HESAP ADI	AYRINTI	BORÇ	ALACAK
1	125500002	BU YIL KANUNİ TAKİPTEN ALACAK			564,48
	00967	ŞEMSİ DEMİRAL	564,48		
2	603000015	KAN.TAKİP.KRD.FAİZ			564,48
	00967	ŞEMSİ DEMİRAL	564,48		

564,48 564,48

AÇIKLAMA; 0967 numaralı ortak olan Şemsi Demiral icraya verilmek üzere kanuni takibe alınmış iken 30.12.2011 tarihinde kooperatife olan borcunu ödemiştir. Bu kayıt da bu ortağın borcunu ödemesinin mahsup kayıdır. Kasaya nakit girişi ve çıkışı olmadığı için bu fiş mahsup fişidir.

**1853 SAYILI MARMARA
EREĞLİSİ TARIM KREDİ
KOOP. YETKİLİLERİ;**

YALNIZ; BEŞYÜZALTMİŞDÖRT TL. KIRKSEKİZ KR.

DÜZENLEYEN; VOLKAN ERARSLAN

KAYIT TARİHİ; 30.12.2011 15:38:27

DÖKÜM TARİHİ; 07.01.2012 15:48:32

TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ 1853 SAYILI MARMARA EREĞLİSİ TARIM

http://www.furansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

KREDİ KOOPERATİFİ MAHSUP FİŞİ

FİŞ TARİHİ; 30.12.2011

FİŞ NO; 2011.12.000517

S.NO	HESAP NO	HESAP ADI	AYRINTI	BORÇ	ALACAK
1	181500200	2011/1240 GELİR KAYBI		70,00	
	00001	2011/1240 GELİR KAYBI	70,00		
2	603000003	GÜBRE			70,00
	00822	FEHMİ DUMAN	70,00		

70,00 70,00

AÇIKLAMA; Bu kayıta elde edilen fazla faiz tahakkuku gelirlere aktarılmıştır. Kasaya nakit girişi ve çıkışı yoktur. Bu yüzden mahsup fişidir.

**1853 SAYILI MARMARA
EREĞLİSİ TARIM KREDİ
KOOPE.YETKİLİLERİ;**

YALNIZ; YETMİŞ TL.

DÜZENLEYEN; AHMET HIZLI

KAYIT TARİHİ; 02.01.2012 17:31:06

DÖKÜM TARİHİ; 07.01.2012 15:46

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ 1853 SAYILI MARMARA EREĞLİSİ TARIMKREDİ KOOPERATİFİ MAHSUP FİŞİ

FİŞ TARİHİ; 30.12.2011

FİŞ NO; 2011.12.000584

S.NO	HESAP NO	HESAP ADI	AYRINTI	BORÇ	ALACAK
1	320300050	PETROL ÜRÜNLERİ		4,623,00	
	00839	SEYMEN TARIM KRED. KOOP.	4,623,00		
2	320100010	TOHUMLUK			4,623,00
	00001	TEKİR.BÖLGE BİRLĞ.	4,623,00		

4,623,00 4,623,00

AÇIKLAMA; Kooperatifin Seymen Tarım Kredi Kooperatifi'ne olan borcu Bölge Birliği tarafından kooperatif adına kapatılmıştır, böylece Marmara Ereğlisi Tarım Kredi Kooperatifi Bölge Birliği'ne borçlanmıştır. Kasaya nakit giriş ve çıkışı olmadığı için kayıt mahsup kayıdır.

**1853 SAYILI MARMARA
EREĞLİSİ TARIMKREDİ
KOOPE.YETKİLİLER**

YALNIZ; DÖRTBİNALTIYÜZYİRMİÜÇ TL.

DÜZENLEYEN; AHMET HIZLI

KAYIT TARİHİ; 06.01.2012 17:12:27

DÖKÜM TARİHİ; 07.01.2012 15:46:16

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ 1853 SAYILI MARMARA EREĞLİSİ TARIM KREDİ KOOPERATİFİ MAHSUP FİŞİ

FİŞ TARİHİ; 19.12.2011

FİŞ NO; 2011.12.000219

S.NO	HESAP NO	HESAP ADI	AYRINTI	BORÇ	ALACAK
1	153300007	YABANCI OT ÖLDÜRÜCÜ		6,324,37	
	000001	PHENOXY BİLEŞİKLER	6,324,37		
2	19110000	MAL HİZM.ALİŞ.İND.KDV			505,95
	00002	%8 KDV Lİ MAL.VE HİZM.	505,95		
3	320100030	ZİRAİ MÜCADELE İLAÇ			6,830,32
	00001	ZİRAAT MÜCADELE İLAÇLARI			

6.830.00 6.830.00

AÇIKLAMA; Bu kayıt, Kooperatifin Bölge Birliği'nden 472579 numaralı fatura ile aldığı zirai ilacın mahsup kayıdır. Kasaya nakit giriş ve çıkışı olmadığı için mahsup fişidir.

**1853 SAYILI MARMARA
EREĞLİSİ TARIM
KREDİKOOPE.YETKİLİLERİ;**

DÜZENLEYEN;VOLKAN ERARSLAN

KAYIT TARİHİ; 19.12.2011 14:15:25

DÖKÜM TARİHİ; 21.12.2011 09:56:31

**TÜRKİYE TARIM KREDİ KOOPERATİFLERİ 1853 SAYILI MARMARA EREĞLİSİ
TARIMKREDİ KOOPERATİFİ MAHSUP FİŞİ**

http://www.furansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

FİŞ TARİHİ; 19.12.2011

FİŞ NO; 2011.12.000219

S.NO	HESAP NO	HESAP ADI	AYRINTI	BORÇ	ALACAK
1	320703000	ZİR. MÜC.İLAÇ.SATICI			11,299.92
	00027	TARKİM BİTKİ KORUMA	11,299.92		
2	320100030	ZİRAİ MÜCADELE İLAÇLAR			11,299.92
	00001	ZİRAİ MÜCADELE İLAÇLAR	11,299.92		

11,299.92 11,299.92

AÇIKLAMA; Bu kayıt Tarkim Bitki Koruma firmasına Bölge Birliği tarafından kooperatif adına ödeme yapılmasının mahsup kayıdır. Kasaya nakit giriş ve çıkışı olmadığı için mahsup fişidir.

1853 SAYILI MARMARA

EREĞLİSİ TARIM

KREDİ KOOP. YETKİLİLERİ;

YALNIZ; ONBİRBİNİKİYÜZDOKSANDOKUZ TL. DOKSAN İKİ KR.

DÜZENLEYEN; AHMET HIZLI

KAYIT TARİHİ; 07.01.2012 15.17.56

DÖKÜM TARİHİ; 07.01.2011 15.36.16

3. SONUÇ

Kooperatifler değişik ölçütlere göre sınıflandırılmaktadır. Fakat uygulamada en çok kullanılan ayırım, kooperatiflerin tarımsal kooperatif olması ya da tarım dışı kooperatif olmasıdır. Tarım kredi kooperatifleri de tarımsal kooperatif sınıflandırması içine girmektedir.

Tarım kredi kooperatiflerinin kurulması, çiftçilerin düşük maliyetle kredi temin etmelerine yardımcı olmuştur. Sanayi, ticaret, tarım gibi sektörlerde görülen tarım kredi kooperatifleri kendi imkânlarıyla ortaklarına kredi sağlamanın yanı sıra devletten de önem ölçüde destek almaktadırlar. Tarım kredi kooperatifleri, ortak olan çiftçilere üretim döneminde kredi vermekte, hasat mevsimi sonunda ise verdikleri kredileri geri almaktadırlar.

Küreselleşen dünyada başarı sağlayabilmenin en önemli yolu örgütlü kuruluşlardır. Bu sebeple, kooperatif çatısı altında bütünleşmek son derece faydalı olmaktadır. Ülkemizde bulunan tarım işletmelerinin çoğu küçük işletmelerdir. Bu işletmelerin çoğunun tarım kredi kooperatiflerinin dışında kalan kaynaklardan kredi sağlayabilmeleri, yeterli teminat gösterememeleri sebebiyle neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle, çiftçilerin desteklenmesi ancak tarım kredi kooperatiflerinin devlet tarafından desteklenmesiyle olacaktır.

Bütün kooperatiflerde olduğu gibi tarım kredi kooperatifleri de ekonomik ve sosyal niteliğe sahip olan kuruluşlardır. Diğer şirketlerde olduğu gibi alış, satış, borç ve alacak gibi birçok faaliyet gerçekleştirmekte ve yaptıkları bu işlemleri de muhasebe defterlerine Genel Kabul Görmüş Muhasebe İlkelerine uygun olarak kaydetmektedirler. Dönem sonlarında ise temel mali tablolar olan bilanço ve gelir tablolarını düzenleyerek dönemde elde edilen kar veya zarar gibi faaliyet sonucuna ulaşmaktadırlar.

Tarım kredi kooperatiflerinde de Tekdüzen Hesap Planının uygulanması tüm kooperatifler arasında işlem birliği olması sonucundadır.

Tüm ticaret ve sermaye şirketlerinde olduğu gibi çeşitli kanunlarda belirlenmiş yükümlülüklerle tarım kredi kooperatifleri de yaptığı tüm faaliyetleri usulüne uygun olarak muhasebe defterlerine kaydetmek zorundadırlar. Böylece dönem sonlarında faaliyet sonuçlarını görerek buna uygun olarak bir strateji geliştireceklerdir. Bu muhasebe bilgileri kooperatif açısından gerekli olduğu gibi bunun yanında bu bilgilere ihtiyaç duyan kişiler için de gereklidir.

Kooperatiflerinde kullanılan hesaplar, şirket muhasebesinde kullanılan hesaplardan farklılık göstermektedir. Kooperatiflerin hesapları, şirketlerin kullandıkları hesaplardan daha açılmıdır. Kooperatiflerde ortaklarla ilgili olarak yapılan işlemlerde, yardımcı hesaplarda işlemlerle ilgili olan ortağın ismi mutlaka yer almalıdır. Kooperatiflerde muhasebe alanında çalışmayı düşünen kişilere, işe başlayınca zorlanmamaları için muhasebe alanında eğitim verilmelidir. Onların oryantasyona tabi tutulması onların daha başarılı olmalarına sebep olacaktır.

KAYNAKÇA

1. ICA (1995). The International Cooperative Alliance Statement on the Cooperative Identity. Manchester, United Kingdom , <http://www.ica.coop/coop/principles.html#definition>
2. Karanlık S (2009). Kooperatifler ve Muhasebesi. Nobel Yayıncılık, 220 s Ankara.
3. http://www.tarimkutuphanesi.com/TARIM_KREDI_KOOPERATIFLERININ_CALISMASI_00502.html (Erişim Tarihi: 22/02/2017)

RESTORASYON İNŞAAT PROJELERİNDE MALİYET HESAPLAMALARININ GÜVENİLİRLİĞİNİ ETKİLEYEN NEDENLER

FACTORS AFFECTING RELIABILITY OF COST ESTIMATIONS IN RESTORATION PROJECTS

ÖZ

Restorasyon inşaat projelerinde diğer inşaat projelerinde olduğu gibi tasarım ve üretim sürecindeki en önemli değer ölçütü maliyettir. Maliyetlerin önceden bilinmesi restorasyon sürecinin gerçekleştirilmesi ve devamlılığına yönelik alınan kararlarda çoğu zaman en etkili unsur olmuştur. Ülkemizde restorasyon inşaat maliyetlerinin önceden bilinmesine yönelik kullanılan tek yöntem, onarım metrajlarının “Vakıflar Genel Müdürlüğü” tarafından her yıl belirlenen birim fiyatlarla çarpılmasıyla elde edilen maliyet hesaplama yöntemidir. Ancak, restorasyonu gerçekleştirilecek her anıtsal yapının hasar düzeyi, onarım miktarı, restorasyon yöntemleri ve yapım teknikleri birbirinden farklı olduğundan, bu yöntemle yapılacak maliyet hesaplamalarının yüksek oranlarda sapma göstereceği muhakkaktır.

Bu bağlamda, restorasyon maliyet hesaplamalarının güvenilirliği, kullanılan maliyet hesaplama metodunun güvenilirliği ile doğru orantılı olmasına rağmen, bu güvenilirliği tehdit eden hatalar genel olarak insani ve verilerin yetersizliğinden kaynaklanan hatalardır. Bu çalışmada, gerçekleştirilmiş restorasyon inşaat projelerinden ve literatür taraması ile elde edilen bilgilerin ışığında, maliyet hesaplamalarında kullanılan yöntemler ile hesaplamaların güvenilirliğini etkileyen nedenler araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Restorasyon, Maliyet, Maliyet Tahmini, İşletme, Anıtsal Yapı.

JEL Kodları: D24, D49, G32, M12, N65.

ABSTRACT

As in other construction projects in restoration projects, the most important measure of value in the design and production process is the cost of the project. Knowing the costs a priori has often been the most effective factor in decisions about the realization and continuity of the restoration process. The only method used for predicting restoration costs in our country is the cost estimations method which is obtained by multiplication of repair quantities with unit prices determined every year by “General Directorate of Foundation”. However, given that the level of damage, repair amount, restoration methods and construction techniques of each monument to be restored are different from each other, it is certain that the estimated costs using this method will lead to high rates of inaccuracy.

In this context, although the reliability of restoration cost estimations is directly proportional to the reliability of the cost estimations method used, this reliability is adversely affected by errors caused by human and inadequate data. In this study, both the methods used in cost estimations and the reasons affecting the reliability of the estimations were investigated in the light of the information obtained from the restoration projects and the literature survey.

Keywords: Restoration, Cost, Cost Prediction, Business, Monument.

JEL Codes: D24, D49, G32, M12, N65.

1. GİRİŞ

Tarihi yapılar korunması gerekli kültür varlıklarıdır. Bu yapılar, yapıldıkları dönemde ne kadar mükemmel kalitede inşa edilmiş olurlarsa olsunlar, zaman içerisinde çeşitli nedenlere bağlı olarak farklı düzeylerde hasar görmüş ve zaman zaman da tamirleri gerekmiştir. Günümüzde bu eserlerde, yapılacak müdahalenin türüne ve derecesine bağlı olarak korumaya ve yapının ömrünü uzatmaya yönelik gerçekleştirilen onarımlar restorasyon eylemi olarak adlandırılmaktadır (Yılmaz, 2016a). Ülkemizde son zamanlarda giderek artan kültürel bilince paralel olarak, anıtsal yapı restorasyon çalışmaları da hızlı bir biçimde artmıştır. Gerek yurtiçinde, gerekse yurtdışında eski dönemlerde hakim olunan topraklar üzerinde yer alan tarihi kültürel varlıkların korunması ve geleceğe aktarılması amacıyla çok sayıda restorasyon çalışması yapılmaktadır. Ancak, inşaat sektöründeki bazı firmalar, çalışma programlarının yürüttükleri projenin süresi ile sınırlı olmasından dolayı, uzun vadede piyasadaki varlıklarını sürdürülebilmek için, çoğu zaman restorasyon projeleri gibi kar payı düşük ya da risk düzeyi yüksek projeleri üstlenmek durumunda kalabilmektedirler (Akutsa, 2007). Bu bağlamda, restorasyon inşaat projelerinde yüksek düzeyde ortaya çıkan riskler, çoğunlukla inşaat aşamasındaki gelişmeleri içermektedir. Yapım riski olarak tanımlanabilecek bu risklerin en önemlisi ise, öngörülemeyenlerin fazla olmasından dolayı ortaya çıkan maliyetteki sapmalardır. Restorasyon inşaat projelerinde yapım öncesi gerçeğe yakın maliyet hesaplaması ya da tahmini yapmak oldukça güçtür. Bu nedenle, öngörülen maliyet hedeflerinin aşılması durumunda, yapımcının zarar etmesi, onarımın geç tamamlanması, şartnamede belirtilen standartların yerine getirilememesi gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, nitelikli restorasyonun üretim sürecindeki planlamasının temelini, onarım maliyetlerinin yapım öncesi gerçeğe yakın oranlarda belirlenmesi oluşturmaktadır. Restorasyon projelerinde maliyetlerin önceden doğru bilinmesi proje ve yapım evrelerinde maliyete ilişkin işlemlerde, planlama ve kontrol olanağı sağlayarak, doğru bütçe organizasyonlarının yapılabilmesini sağlayan en önemli konu olmuştur. Bu çalışmada, restorasyon inşaat maliyet hesaplamalarında kullanılan ve geliştirilen yöntemler ile hesaplamalarda ortaya çıkan sorunlar araştırılmıştır. Ayrıca, maliyet hesaplamalarında güvenilirliği etkileyen nedenler bu kapsamda ele alınmış, hesaplamalarda güvenilirlik düzeyinin artırılması amacıyla öneriler getirilmiştir.

2. Maliyet Tahmini Tarihiçesi

Yapım maliyetlerinin önceden bilinmesi eski çağlarda da önemli olmuş, bu nedenle gerek yeni yapım, gerekse onarım çalışmalarında yapım öncesi maliyet hesaplamaları yapılmış, yapım eylemleri tahmini maliyet değerleri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Eski Yunan döneminde (MÖ 5.yy) bir yapı inşa edilecek ise, yapının projesi hazırlandıktan sonra, bu proje üzerinden maliyet tahmin hesaplamaları yapılmaktaydı (Yılmaz ve Dikmen, 2012). Yapının yaklaşık maliyeti elde edildikten sonra, inşaat giderlerinin karşılanması amacıyla, kamu kaynaklarından ve yerel kaynaklardan yararlanılarak tahmini maliyet değeri üzerinden bir bütçe organizasyonu gerçekleştirilmekteydi (Yılmaz ve Dikmen, 2012). Osmanlı döneminde ise, maliyeti önceden bilinmeyen hiçbir yeni yapı ve onarım çalışmasına izin verilmemekteydi. Özellikle vakıf yapılarının onarımlarında, yapım öncesi maliyetin belirlenmesi amacıyla keşif hazırlanması gerekmekteydi. Hazırlanan keşiflerde asıl amaç, onarımla ilgili yapı faaliyetlerinde ortaya çıkabilecek olası suiistimallerin önüne geçilmesi olduğu gibi, özellikle maliyete ilişkin işlemlerde planlanma ve kontrol olanağı sağlanarak onarımın garanti altına alınmasıdır (Yılmaz, 2017). Osmanlılarda maliyet tahminine “Karname” denilmektedir (Ünsal, 1963). Osmanlı döneminde yeni yapım ve onarım çalışmalarına başlamadan önce, “karname” hazırlanması amacıyla “Keşif Yöntemi” ve “Satranççini Yöntemi” (kareli kağıt yöntemi) adı verilen iki yöntem kullanılmıştır. Keşif yöntemi, özellikle onarım ve restorasyon çalışmalarının yaklaşık maliyet hesaplamalarında da sıklıkla kullanılmıştır. Malzeme eskimesine, iklimsel koşullara, ya da bazı ilave ve tadilatlarla dayalı olarak ortaya çıkan onarımlarda keşif yöntemi benimsenmiş olup, yapılacak olan imalatlar yerinde tespit edilerek işçilik ve malzeme miktarları olarak kalem kalem çıkartılır, bunlar piyasada geçerli olan rayiç fiyatlarla değerlendirilerek onarımın yaklaşık maliyetleri elde edilmiştir (Yılmaz ve Dikmen, 2012).

3. Restorasyon İnşaat Maliyet Hesaplamalarında Ortaya Çıkan Sorunlar

Sınırlı kaynakları olan her sektör gibi, inşaat sektöründe de ekonomiklik ürünün sahip olması gereken en önemli özelliklerden birisidir. Hedef, yapı üretiminde minimum maliyetle maksimum faydayı sağlamaktır

(Bostancıoğlu, 2006). Bu yüzden, gerek yeni yapımlarda, gerekse anıtsal yapı restorasyon çalışmalarında, yapı üretim sürecinde maliyete ilişkin tüm işlemlerde tahmin, planlama ve kontrole yönelik sistemlerinin doğru bir şekilde kurulması, yapının planlanan zamanda ve ön görülen maliyetlerle tamamlanmasını sağlayacaktır (Polat, 2005). Bu bağlamda, bir yapının, tasarım ve üretim sürecindeki en önemli değer ölçütü maliyettir. Yapı inşaat maliyeti; bir yapım eyleminde yapım için kullanılan imalat miktarı ile o imalat için belirlenen fiyatın çarpımıyla oluşan kalemlerin toplamı olarak tanımlanmaktadır (Uğur, 2007). *Restorasyon inşaat maliyeti ise; tarihi bir yapının günümüzdeki mevcut haline, önceden belirlenen restorasyon yöntem ve tekniklerine uygun olarak yapılacak müdahale iş kalemleri miktarının, o müdahale iş kalemleri için tespit edilen birim fiyat ile çarpımıyla oluşan müdahale maliyet kalemlerinin toplamıdır. Yeni yapımda, yapıyı oluşturan tüm iş kalemlerinin miktarı hesaplanırken, restorasyon inşaatında sadece müdahale edilecek kısımların miktarları hesaplanmaktadır. Restorasyon inşaatında, müdahale edilen iş kalemleri aynı zamanda onarımı yapılan tarihi yapının hasar miktarlarıdır. Bu yüzden, restorasyon inşaat maliyeti hesaplarında; mevcut durum ve hedef durum olmak üzere iki durum söz konusudur. Mevcut durum; restorasyon çalışması yapılacak yapının günümüzdeki durumudur. Yani hasarın düzeyidir. Hedef durum ise; restorasyon kuram ve ilkelerine göre, yapının mevcut durumuna uygulanacak müdahale türüne bağlı olarak ortaya çıkan onarım miktarını içermektedir*” (Yılmaz, 2016a). Görüldüğü gibi, restorasyon çalışmalarında hasar düzeyine ve seçilen müdahale türlerine göre onarım miktarları da değişmektedir. Dolayısıyla restorasyon inşaat maliyetleri de farklılık göstermektedir. Restorasyon inşaat projelerinde maliyetlerin önceden tam olarak bilinmemesi, yapım evresinde maliyete ilişkin işlemlerde, planlama ve kontrol olanağını zorlaştırarak, hatalı bütçe organizasyonlarının yapılmasına neden olmaktadır (Yılmaz ve Dikmen, 2012). Bu nedenle, projeye dair kesin bilgiler ancak yapım başladıktan sonra elde edilebildiği restorasyon inşaat projelerinde ortaya çıkan maliyete dair belirsizlikler, yeni inşaat projelerinde ortaya çıkan risklerle temelde benzer gibi görünse de, yapımdan önce bilinmesi mümkün olmayan ve projenin kendisine özgü ortaya çıkan spesifik riskleri konusunda birbirinden ayrılmaktadır.

Diğer yandan, yurtdışında yapılan restorasyon inşaat projelerinde kurlarda ortaya çıkan değişimler de restorasyon öncesi ön görülen maliyet hesaplamalarında ve hedeflenen kar oranlarında önemli sapmalara yol açmaktadır. Sözleşme gelirlerinde kullanılan geçerli para biriminin, sözleşme maliyetlerini oluşturan para birimine göre değer kaybetmesi, projenin ciddi anlamda zarar etmesine ya da beklenen kar hedeflerine ulaşamamasına neden olmaktadır (Yılmaz, 2016b). Restorasyon inşaatı esnasında raspa ya da kazı sonucu ortaya çıkan anıtsal yapıya ait eklerin ve yapısal elemanların özgünlüğü, niteliği, yapımındaki farklılıkları ve karmaşıklığı, bunların özgün özelliklerine uygun olarak projeye ilave edilmesi ya da projenin buna uygun yeniden düzenlenmesi sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

Yeni bulgulara yönelik hazırlanacak yeni proje ile bu projenin koruma kurulları tarafında onaylatılmasında geçecek uzun süreler inşaatın uzun süre durmasına ve diğer inşaat projelerine göre daha zor kurulan nitelikli yapım ekibinin dağılmasına ya da ekibi elde tutmak amacıyla personele ödenen ücretlerden dolayı eleman maliyetlerinin ve sabit giderlerin artmasına neden olacaktır. Restorasyon projelerinde sonradan ortaya çıkan değişiklikler, genellikle projelerin erken aşamalarındaki birçok belirsiz proje bilgisiyle belirsizliklerin ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Planlanan sürelerdeki gecikmeler her türlü inşaat projesinin ortak sorunudur. Bu gecikmeler inşaat projelerinde önemli mali kayıplara neden olmaktadır. Diğer yandan, ortaya çıkartılan yeni bulguların oluşturduğu ilave maliyetler de işverenin yapım öncesi öngördüğü maliyetlerin üstüne çıkacağından planlanan bütçenin artmasından dolayı yatırımın devam etmemesi gibi, yatırımın garanti altına alınamaması sonucu meydana gelecektir. Bu nedenle, Restorasyon inşaatlarında maliyet aşımının asıl kaynağı proje sürecinde ortaya çıkabilecek öngörülemeyenlerdir. Bu bağlamda, restorasyon inşaat projelerinde yapım öncesi maliyet tahmini ya da maliyet hesabı yapmak oldukça zordur. Bu nedenle, restorasyonu yapılacak anıtsal yapının mevcut kalıntı yüzdesi ve miktarı ile ona yapılacak müdahalenin yüzdesi ve miktarını restorasyon projesi öncesi veya tasarım aşamasında tespit edip maliyet hesabı yapmak oldukça güçtür ve yapılan hesaplamalar büyük sapma oranları gösterebilmektedir. Yeni bir inşaatla tüm iş kalemleri ön görülemediğinden yapım esnasında ortaya çıkan, toprak altı ve sıva altı gibi özgün buluntuların, koruma kurulları tarafından ele alınıp değerlendirilmesi süreci uzun sürmektedir. Bu yüzden, çoğu zaman inşaat karar alma sürecinde durdurulmaktadır. Yapımın uzun süre durması şantiye ve diğer sabit

giderlerin artmasına dolayısıyla maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Görüldüğü gibi, restorasyon projelerinde risk ve belirsizlik kaynakları diğer projelere göre oldukça yüksektir ve çoğunlukla proje planlarında gecikmelere ve maliyet aşımına neden olmaktadır.

Gerek yeni yapıım, gerekse restorasyon yapıım çalışmalarının, yapı inşaat maliyet hesaplarını belirlemek için kullanılan kamu sektörü fiyat klavuzları bulunmaktadır. Yeni yapıya yönelik inşaatlarda; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, DSİ ve Karayolları'na ait veri tabanları, İnşaat Birim Fiyat Analizleri kullanılmaktadır. Yapının projesi üzerinden çıkartılan metrajlar, uygulama projesi evresine yönelik olarak hazırlanmış olan birim fiyat analiz klavuzunda, o imalat için belirlenen birim fiyatlarla çarpılarak, yapı inşaat yaklaşık maliyetleri elde edilmektedir. Restorasyon yapıım çalışmalarında ise, restorasyon inşaat maliyetlerini belirlemek için, T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait Eski Eser Birim Fiyatları Klavuzu kullanılmaktadır. Burada, restorasyon müdahale projelerinden elde edilen müdahale kalemlerinin miktarları, birim fiyat klavuzunda o müdahale kalemi için belirlenen birim fiyatlarla çarpılarak, restorasyon inşaat yaklaşık maliyetleri hesaplanmaktadır. Ancak restorasyon çalışmasında yapılacak imalat, özgün nitelikte ve karmaşık bir yapıya sahip olmasından dolayı yaklaşık restorasyon inşaat maliyeti diğer yöntemlerle belirlenemiyor ise, pazarlık usulüne gidilmektedir (K.V.Koruma Kanunu 25. madde, 1/c). Birim ölçü fiyatı üzerinden ya da imalatın tümü üzerinden yapılan pazarlık sonucu özgün imalatın maliyeti tespit edilmektedir. Restorasyonda bu tür imalatlar, o konuda uzman olan kişiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Restorasyon projeleri gibi projeye dair kesin bilgilerin ancak yapıım başladıktan sonra elde edilebildiği projelerde de maliyet esaslı yöntemler tercih kullanılmaktadır (Kuruoğlu, 2008).

Bu bağlamda, restorasyon maliyet inşaat hesaplamalarının güvenilirliği, kullanılan maliyet hesaplama metodunun güvenilirliği ile doğru orantılı olmasına rağmen, genellikle bu güvenilirliği tehdit eden hatalar, insan kaynaklı ve verilerin yetersizliğinden kaynaklanan hatalar şeklinde olmaktadır. Restorasyon inşaat maliyet hesaplarında yapılan hatalar, yapılan restorasyon çalışmaları incelenerek araştırılmış olup, bunlar aşağıdaki gibi çıkartılmıştır:

- Miktar hesaplamalarındaki yanlışlıklar, yetersiz ölçüm;
- Kullanılan restorasyon yönteminin bilinmemesi;
- Proje hataları, detay eksikliği;
- Yapı bölümlerinin ya da işlerinin unutulması;
- Maliyet gruplarının unutulması ya da yanlış değerlendirilmesi;
- Birim fiyat pozlarının doğru kullanılamaması;
- Toprak altı, sıva altı gibi bilinmeyenlerin sonradan ortaya çıkması, öngörülememesi;
- Hesapları yapanların restorasyon konusunda uzman olmaması, tecrübesizlik;
- Yöneticilerin onarım maliyetine önem vermemesi.

Yeni bir yapıyı meydana getiren elemanların, ya da bir restorasyon çalışmasında, anıtsal yapının onarımı için yapılacak müdahalenin müdahale kalemlerinin ayrı ayrı ölçülerek, uzunlukların metre, alanların metrekare, hacimlerin metreküp ve ağırlıkların kg ya da ton olarak miktarlarının bulunmasına metraj (ölçümleme) denilmektedir. Ülkemizde ağırlıklı olarak kullanılan metraja dayalı yapı inşaat maliyeti hesaplarında, bulunacak maliyetin gerçeği yansıtması, metrajın doğru yapılması ile doğrudan ilişkili bulunmaktadır (Pancarlı vd. 2009). Mevcut ihale kanununa göre, yeni yapıların anahtar teslimi ihale sisteminde, hesaplanan yapı yaklaşık maliyetlerinin belirlenenden en fazla % 10 oranında, teklif birim fiyatlı ihale sisteminde ise, belirlenenden en fazla % 20 oranında bir maliyet artışıyla inşaatın tamamlanmasına izin verilmektedir. Buradaki izin verilen maliyet artış oranları göz önüne alındığında, uygulama projesi aşamasında yapılan yaklaşık maliyet hesaplarının doğruya yakın değerler verdiğini görmekteyiz. Bunda en önemli etken, bilinen değerlerin fazla olması, ayrıca yapıda kullanılan yapı elemanlarının iyi bilinmesi ve bu konuda uzmanlaşmış insanlar tarafından çıkartılan metrajların doğruya yakın değerler vermesidir. Restorasyon inşaatlarında ise; anahtar teslimi ihale sistemi yerine, teklif birim fiyat yöntemi uygulanmaktadır. Bu yöntemde, yapılacak olan imalatın birim fiyatı üzerinden teklifler alınmaktadır. Bu yolla elde edilen teklif birim fiyatların, bilinen kısımlardan çıkartılan metrajların çarpımı ile oluşan yaklaşık maliyet değeri üzerinden restorasyon yapıımı ihale edilmektedir. Ancak, mevcut ihale kanununa göre, restorasyon yapıım çalışmalarında metraja uygun olarak hesaplanan yaklaşık restorasyon inşaat maliyetlerinin, belirlenenden %

50 oranında bir artışla yapının tamamlanmasına izin verilmektedir. İzin verilen maliyet artış oranı yeni yapımlarda izin verilen artış oranlarına göre oldukça yüksektir. Bunun nedeni; restorasyon inşaat maliyeti hesap ve tahminlerinde yapılan hatalardır. Hataların nedeni olarak, öngörülemeyenler ile, imalatların özgün ve karmaşık bir yapıya sahip olması gösterilebileceği gibi, restorasyon inşaat yaklaşık maliyet hesaplarında kullanılan mevcut sistemlerin çoğu zaman gerçek maliyetleri yansıtmaması ve bu hesapların konusunda uzman olmayan kişiler tarafından yapılması da gösterilebilir. Hataların ortaya çıkmasına neden olan sorunlar, maliyet hesap ve tahmin sonuçlarının güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sorunların kaynağı gözlemlere ve tecrübeye dayalı olarak aşağıdaki gibi çıkartılmıştır:

- Projenin spesifik olması, tip proje olmaması;
- Proje ve eklerindeki yetersizlikler;
- Maliyet tahmini yapılacak projeye ait bilgilerin yeterli olmaması;
- Sonradan çıkan ön görülemeyen maliyetlerin fazla olması;
- Maliyete esas özgün malzeme özelliklerinin ve fiyatlarının yeterince bilinmemesi;
- Maliyet tahmini ile ilgili bilgi ve tecrübe yetersizliği;
- Var olan birim fiyat verilerinin gerçeği yansıtmaması;
- Veri bankasının olmaması;
- Gelişmiş bilgisayar tabanlı maliyetlendirme sisteminin olmaması;
- Projeyi yönetenlerin maliyet yönetimi odaklı olmaması.

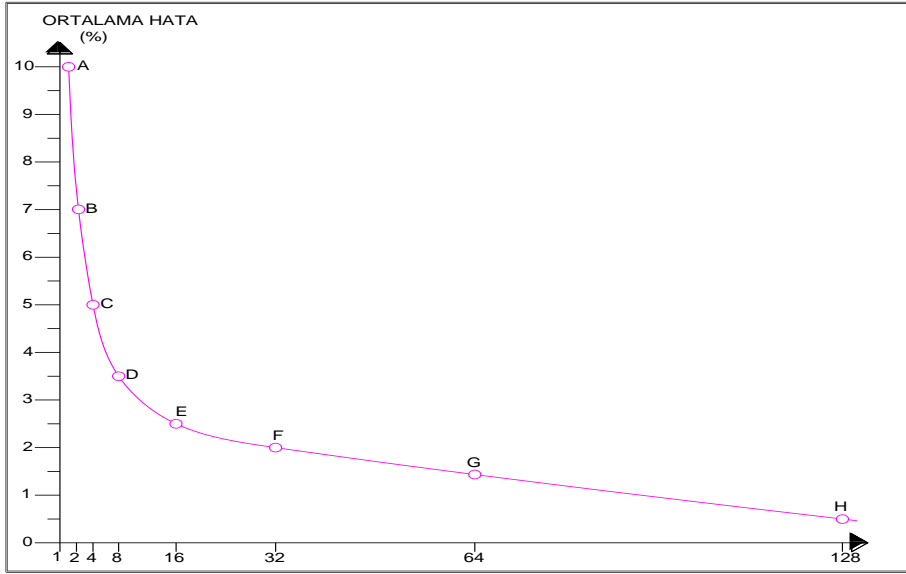
4. Restorasyon İnşaat Maliyeti Hesaplama Yöntemleri

Restorasyon maliyet hesaplamalarının güvenilirliği, kullanılan maliyet hesaplama metodunun güvenilirliği ile doğru orantılıdır. Bir maliyet hesaplama yöntemi;

- Basit ve elde edilebilir bilgilerle çalışmalıdır,
- Hesaplama sistemine sunulan girdilerin kolay ve ulaşılabilir nitelikte olması gerekmektedir,
- Yöntemin restorasyon yapan kurumlar tarafından da kullanılabilirliği sağlanmalıdır.

Bu bağlamda, Türkiye’de restorasyon inşaat maliyetlerinin önceden tahmin edilmesine yönelik en çok kullanılan restorasyon inşaat maliyeti hesaplama yöntemi, metraja uygun olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı ve Şehircilik ve Çevre Bakanlığı’na ait birim fiyatlar ile hesaplanan yaklaşık maliyet hesaplarıdır. Hızlı maliyet tahmini için Türkiye’de kullanılan tek veri ise, T.C. Şehircilik ve Çevre Bakanlığı’nın restorasyon inşaatı m² maliyeti olarak 2016 yılı için belirlediği 2150 TL/m² birim fiyatıdır. Anıtsal nitelikteki her yapının hasar düzeyi (onarım miktarı), yapıya uygulanacak müdahale türü, ayrıca yapım ve malzeme özellikleri birbirinden farklı olduğundan, Şehircilik ve Çevre Bakanlığı tarafından belirlenen m² birim maliyeti olarak verilen değer ile yapılacak maliyet tahmin hesaplarının yüksek oranlarda hata vereceği açıktır (Yılmaz, 2016a).

Almanya’da, Neddermann (1994), tarafından “Kostenermittlung von Altbauerneuerungsmaßnahmen” isimli çalışmada, yapıda restorasyon yapılacak kısımlar maliyet gruplarına, bu gruplar da alt düzeylerine ve bileşenlerine ayrılmıştır. Nedderman’a göre, alt düzeylerdeki bileşenlerin maliyet hesaplaması ile oluşan maliyet gruplarının toplamı restorasyon maliyetini vermektedir. Alt maliyet gruplarına ayrılma sayısının çoğalması ile, maliyet hesaplamalarında oluşan hata oranındaki azalma yüzdeleri Şekil 1’de açıklanmıştır (Nedderman, 1994). Bu yöntemle restorasyon maliyet hesaplamalarında % 30 oranında hata yapılabileceği belirtilmiştir.

Şekil 1. Nedderman'a (1994) göre alt maliyet gruplarının sayısı ile maliyet hata bağlantısı

Yılmaz (2016a), yaptığı çalışmada kubbeli yapıların restorasyon inşaat maliyetlerinin yapay zeka yöntemleri kullanarak tahmin edilmesini sağlayan bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntemde, restorasyonu gerçekleştirilmiş anıtsal yapıların projelerinden elde edilen verilerle, önce mevcut durumu belirlemek amacıyla "Bulanık Mantık Yöntemi" kullanılarak hasar düzeyi elde edilmiştir. Elde edilen hasar düzeyi değeri ile yine bu projelerden çıkartılan kubbe yarıçapı, kubbe yüksekliği, kubbe biçimi, yapı yüksekliği, dolu cephe sayısı, müdahale derecesi (hedef durum) değerleri yapay sinir ağlarında giriş parametresi olarak alınarak restorasyon inşaat maliyet tahmini yapılmıştır. Bu yöntem kullanılarak yapılan maliyet tahminlerinde % 10'nun altında hata yapıldığı tespit edilmiştir. Türkiye'de restorasyon inşaat maliyetlerinde % 50'ye varan sapmaların kabul edilebilir düzeyde kabul edildiği göz önüne alındığında yapay zeka yöntemleri kullanarak elde edilen hata oranının yöntemin sağladığı performans açısından oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Diğer bir çalışmada, Fuchsbichler (1990), "Kostenschätzung Altbaumodernisierung" adı altındaki çalışmasında; geliştirdiği maliyet tahmin modeli, beklenen restorasyon maliyetinin erken dönemde tahmin edilmesine olanak sağlamaktadır. Fuchsbichler'e göre, her anıtsal yapının hasar miktarı ve müdahale biçimleri farklıdır. Bu yüzden yöntemler farklı da olsa, restorasyon inşaatında maliyet tahmini restorasyon miktarına göre yapılmalıdır (Fuchsbichler, 1990). Fuchsbichler'in geliştirdiği ön tasarım sürecinde kullanılabilen tahmin modelinin prensibi, her yapı için onarılacak oranın tespit edilmesidir. Fuchsbichler, geliştirdiği modelde iki diyagram kullanmıştır. Birinci diyagramda, yapının temel alanına göre toplam maliyetini hesaplamış, ikinci diyagramda ise, yapının hasar oranını belirlemiştir. Birinci diyagramda hesapladığı toplam maliyet değeri üzerinden, diğer diyagramda belirlenen hasar oranını esas alarak, restorasyon inşaat maliyetinin kolayca tahmin edilebileceğini ortaya koymuştur.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, restorasyon inşaat projelerinin maliyet hesaplamalarında ortaya çıkan sorunlar incelenmiştir. Yukarıdaki bölümlerde de anlatıldığı gibi, maliyet tahminlerinde yapılan hataların başında restorasyon projelerindeki karmaşıklık ve belirsizlikler gelmektedir. Verilerin yetersizliği, insan kaynaklı hatalar, ayrıca günümüzde kullanılan maliyet tahmin yöntemlerinin doğru ve gerçeğe yakın sonuçlar üretememesi gibi sorunlar maliyet hesaplamalarında sıkça hataların yapılmasına neden olmaktadır. Diğer yandan, yapım esnasında ortaya çıkan ve maliyet hedeflerini etkileyen sapmaların diğer bir kaynağı ise, proje süresince ortaya çıkabilecek olası değişikliklerdir. Restorasyon inşaat projelerinde yapım esnasında öngörülemeyen ortaya çıkan değişiklikler, genellikle projenin erken aşamalarındaki birçok belirsiz proje bilgisiyle belirsizliklerin ilişkilendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Planlardaki gecikmeler her türlü inşaat projesinin ortak sorunudur. Bu gecikmeler inşaat projelerinde kayıplara neden olmaktadır. Proje başarısında

önemli rol oynadığı için inşaat proje planları proje yönetiminde başrol oynar. Bir restorasyon inşaat projesini yönetirken plandaki gecikme ihtimallerinin hesaplanması önemlidir. Restorasyon projelerindeki olası gecikmeler maliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, restorasyon inşaat projesi gerçekleştiren işletmeler, restorasyonu yapılacak anıtsal yapının özgün özelliklerini ve önceki proje deneyimlerinden faydalanılarak ortaya çıkabilecek belirsizliklere karşı, maliyetin belirli bir oranını risk toleransı olarak eklemekten maliyet hesabı yapmamalıdır. Bu nedenle, geçmiş proje deneyimlerinin toplandığı bir veri bankası oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca, restorasyon projelerindeki karmaşık durum ve yapım esnasında ortaya çıkabilecek bilinmeyenlerden dolayı, bu projelerde anahtar teslimi olarak değil, birim fiyat esaslı teklif verilmelidir. Bazı özel kalemlerde ise, yerinde yapılacak spesifik imalatın cinsine göre maliyet esaslı teklifler verilmelidir.

Restorasyon inşaat maliyetlerinin daha kolay tahmin edilmesi konusunda ülkemizde fazla çalışma yapılamamıştır. Bu konuda yapılmış en ciddi çalışma, yapay zeka yöntemleri kullanılarak geliştirilen restorasyon inşaat maliyet tahmin modelidir. Bu yöntemde, model gerçekleştirilmiş örneklerden elde edilen verilerle çalıştırıldığından hata payı oldukça düşük çıkmıştır. Bu tür tahmin modeli çalışmalarının desteklenmesi, daha da geliştirilerek çoğaltılması gerekmektedir.

Diğer yandan, yurtdışında restorasyon inşaat projesi gerçekleştiren firmaların, proje gelirleri ile giderleri iki farklı para birimini içeriyorsa kur riskleri ortaya çıkmaktadır. Firmalar, kur riskinin olumsuz etkilerden korunmak amacıyla önlemler almalıdırlar. Bu önlem alınmadığı takdirde firmaların ciddi mali kayıplara uğradığı görülmektedir. Bu konuda alınacak önlemler arasında forward, opsiyon, swap ve futures gibi kur riskinden korunmayı amaçlayan sözleşmeler bulunmaktadır. Diğer yandan firmalar, yurtdışı restorasyon inşaatlarında, proje gelirleri ile giderlerinin o ülkenin para biriminden oluşmasına dikkat etmelidirler.

KAYNAKÇA

1. Akusta, M.B., (2007) “Proje Risk Yönetimi ve Önemi”, (Çevrimiçi adres: [http://www.projeyoneticisi.com/20-07/01/16/proje risk yönetimi ve önemi/](http://www.projeyoneticisi.com/20-07/01/16/proje-risk-yonetimi-ve-onemi/), erişim tarihi: 16 Ocak 2007)
2. Bostancıoğlu, E., (2006), “Konut Binalarının Ön Tasarımında Bir Maliyet Tahmin Modeli” DEÜ Mühendislik Fakültesi dergisi, Cilt:8, Sayı:3, ss: 27-49.
3. Fuchsbichler, M., (1990), “Kostenschätzung Altbaumodernisierung” Springer verlag, Wien.
4. Kuruoğlu, M., (2003), İnşaatçılar İçin Yeni İhale Düzeninde Pratik Teklif Fiyatı Belirleme Yöntemi, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
5. Nedderman, R., (1994), Kostenermittlung von Altbauerneuerungsmassnahmen, an der Fakultät Architektur und Stadtplanung der Universität Stuttgart, Institut für Bauökonomie, Doktorand Dissertation, Stuttgart.
6. Pancarcı, A. ve Öcal, M.E., (2009), “Yapı İşletmesi Ve Maloluş Hesapları” Birsen Yayınevi, İstanbul.
7. Polat, D.A., (2005), “Türkiye’de Tasarım Öncesi Evrede İnşaat Maliyet Tahmini İçin Bir Yöntem Önerisi” İMO- Bülten/ Sayı:77, İstanbul.
8. Uğur, L.O., (2007), “Yapı Maliyetinin Yapay Sınır Ağları İle Analizi” Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
9. Ünsal, B., (1963), “Topkapı Sarayı Arşivinde Bulunan Mimari Planlar Üzerine”, Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri” İstanbul, ss: 168- 19.
10. Yılmaz, İ. ve Dikmen, S.Ü., (2012), “Osmanlı Döneminde Kullanılan Maliyet Tahmin Yöntemleri” e-Journal of New World Sciences Academy, Volume: 7, Number: 1, ss: 73-83.
11. Yılmaz, İ., (2016a), “Osmanlı Dönemi Kubbeli Mimarlık Eserleri Restorasyon İnşaat Maliyetlerinin Yapay Zeka Yöntemleriyle Tahmini” İMCOFE, International Multidisciplinary Congress Of Eurasia, Odessa, ss: 78-91.
12. Yılmaz, İ., (2016b), “İnşaat Sektöründe Risk Türleri Ve Finansal Bir Risk Olarak Kur Riski” Turan-Sam Dergisi, Volume: 8/Autumn, Issue: 32, ss: 521-529.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

13. Yılmaz, İ., (2017), “Osmanlı Klasik Döneminde Vakıf Yapıların Korunmasında Onarım Aşamaları” Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, Volume: 3, No: 4, ss: 36-61.

(31)

Uzm. Eylem SAYIN³²⁰

KAMU YÖNETİMİNİN GİZLİ KESİTİ KAMERALİST EKOL VE ÖNCÜLERİ THE HIDDEN SECTION CAMERALIST ECHOLE AND PIONEERS OF PUBLIC ADMINISTRATION

ÖZ

Temelleri ekonomik etkinlikler nedeniyle antik çağlara, “Milletlerin Zenginliği” eseri nedeniyle Adam Smith’e, yada siyaset-yönetim ayrımını dile getirmesi nedeniyle Woodrow Wilson’a dayandırılrsa da; iktisat ve yönetim biliminin kronolojik olarak başlangıç noktasını belirlemek güçtür. Antik çağlara ilişkin net belgelendirme yapmanın güçlüğü, Wilson ve hatta Smith’den daha önce iktisat ve yönetim bilimine ilişkin net olmayan emarelerin olması gibi nedenlerle genel kanı; batı tandanslı, günümüze yakın orijin belirlemenin daha sağlıklı olacaktır. Ancak; ortaçağın sonlarında Avrupa’da sosyo-ekonomik, inançsal, siyasi örüntüler şeklinde radikal değişikliklerin başlaması nedeniyle günümüz kapitalist anlayışının, iktisat ve yönetim bilimlerinin temellerinin ortaçağ sonlarında oluştuğu söylenebilir.

Buradaki ortaçağ algısı yapacağımız analizin sağlıklı olması için birçok yayında olduğu gibi merkantilist ve fizyokratik dönemle sınırlı olmamalıdır. İngiliz etkisindeki yayınlar, Prusya İmparatorluğundan kopmaların Almanya’yı Hollanda’nın ticari bağlaştığı yapması gibi nedenlerle Almanya ve Almanya’nın sosyal politikası göz ardı edilerek merkantilizmin alt türü olarak ele alınan kameralizm; İspanyol, Fransız, İtalyan ve İngiliz merkantilizm anlayışından bir takım farklılıkları bünyesinde barındırmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kameralizm, merkantilizm, bürokrasi, devlet müdahalesi, girişimciliğin teşviki.

ABSTRACT

Although the basics were based upon ancient times because of economic activities, Adam Smith because of his work “Nation’s Wealth” or Woodrow Wilson because of his mentioning the difference between politics-administration, it’s hard to specify the starting point of economics and administration chronologically. Because it’s hard to document ancient times clearly, the unclear signs of economics and administration before Wilson and even Smith, the general view is that it’s better to specify an origin which is western tendency, updated. But it can be said that today’s capitalist understanding, the basics of economics and administration were formed in the end of middle ages because of the radical changes in the form of socio-economic, beliefs, politics in Europe in the end of the middle ages.

Here the analysis to be reliable, perception of middle ages shouldn’t be restricted with the mercantilist and physiocratic period as in many publications. Because of British tendency publications, dissociation from Prussia Empire making Germany Holland’s trading allied, Germany and Germany’s social politics were ignored with taking cameralism as a subtype of mercantilism; embodies some differences between the understanding of Spanish, French, Italian and British mercantalizm.

Keywords: Cameralism, mercantilism, bureaucracy, regimentation, entrepreneurship encouragement.

³²⁰ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Çevre Bilimleri ABD ve Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kamu Yönetimi ABD, sayineylem@hotmail.com; TÜRKİYE.

1-GİRİŞ

Albion W. Small ve birçok analizde doğru bir yaklaşımla kameralizmin kalbi Johannes Heinrich von Justi'dir. Ancak dönemi kavramak merkezdeki Justi'nin öncesi ve sonrası düşünürlerin birlikte ele alınmasıyla olanaklıdır. Bu da 1400'lerin sonlarından 1800'lere kadar uzun bir süreci ifade eder. Bu süreçte güç dengesi değişimleriyle ekol var olmuştur. Kameralizm, dağılan bir güç odağının tekrar güçlenme sürecinde doğan önemli bir ekoldür. İngiliz dezenformasyonu yada Immanuel Maurice Wallerstein'ın Modern Dünya Sistemi II: Avrupa Dünya Ekonomisinin Pekiştirilmesi Merkantilizm(1600 – 1750)'de Almanya'dan neredeyse hiç bahsetmemesi Almanya'yı ve kameralizmi yok ya da önemsiz kılmaz. Kameralizm sadece bir siyaset teorisi değil; teknik, ekonomik bir uygulama ve özgün bir yönetim teorisidir.(Small, 1909:18-19)

Günümüz Almanya'sı ve kamu yönetimi anlayışında önemli katkısı bulunan akım, prensin mülkü olarak devleti bir bütün olarak görmüş, prensle devletin menfaat birliğini savunmuştur. Özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda devlet biliminin pratiğe yönelimi ve kamu bürokrasisinin oluşumunda rol oynamıştır.(Small, 1909:20; Saklı, 2011:103; Saklı,2013:288).

Çağcılı akımlardan farklı olarak dış ticaret yerine, iç dinamiklere önem vermiştir. Özetle; insan faktörü dışlamadan, yeraltı ve yerüstü zenginliklere önem verilmiş, sınırların olmadığı ticari bir anlayış hedeflenmiştir. Sınırların kaldırılması, fizyokratların sloganı "laissez-faire, laissez-passer"(*birakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*) deki gibi kameralizmin felsefesine aykırı bir anlayışta değildir. Buradaki sınırların kaldırılması, ticari avantaj sağlanacak gümrüklerin kaldırılmasıdır. Ancak; kameralistler, ithalatın servet kaybı olduğunu ve ihtiyaçların ülke içi üretimden tedarik edilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Bütüncül bir ekopolitiğin benimsendiği akımda; prens hazinesi cammer/camera; ekonomik politikalar ile hukuk-maliye-idare alanındaki uygulamaların birlikteliğiyle korunabilecektir.(Küçükkalay, 2008:158-162; Özgüven, 1992:58-59).

Sıkı sıkıya müdahaleci, milliyetçi, muhafazacı olan ekol, iç kaynakların(tarımdan, yeraltı-yerüstü zenginliklerinden, sanayiden vs. elde edilen) üretim düzeylerini artırarak kalkınmayı amaçlarken; üretim süreçleri karmaşıklaşmıştır. Üretim ilişki ve süreçlerinin karmaşıklaşması, feodal lordların ekonomik ve siyasal bakımdan yetersiz kalmaları, idari ve askeri açıdan merkezi bir otoritenin(monarkın) gerekliliğini doğurmuştur. Prusya merkezli başlayan merkezi devletleşme; bürokratik yapılanma, yönetim bilimi ve de kapitalist anlayışın temeli denilebilecek kameralizm ekolünü oluşturmuştur. Neredeyse hiç yayın bulunmayan kameralizm ekolünün düşünürleri, kral/prens vb otoriteye bağlı olarak "*maden işletmeciliğinde üretimin artırılması, vergi gelirlerinin artırılması ya da düzenli olarak ödenmesinin sağlanması, gelirlerin düzenli kaydedilmesi (devlet muhasebesi), orman alanlarının, su kaynaklarının sevk ve idaresi gibi birçok alanda yönetim düşünüy geliştirmek*" için çalışmakta ve süregelen bir şekilde ekolü geliştirmekteydiler. (Albayrak, 2010:2-3).

Ekonomik ilkeler öneren, ekonomik hayatın düzenlenmesinde devletin yükümlülüklerini belirleyen, idareyi kurumsallaştıran, bir anlamda modern ulus devletin temellerini atan bu ekol; alt başlık olarak ele alma eğilimi dışında, daha kapsamlı, dayandığı felsefe, ilkeler, bu akımın doğmasını sağlayanlar, yönetim bilimine nesnel katkıları ve merkantilizm ile benzeyen-ayrılan yönleri bakımından detaylı bir şekilde irdelenecektir.(Heper, 1972:41-42)

2- KAMERALİZM KAVRAMI VE DÜŞÜNSEL TEMELLERİ

Merkezi güçlü bir yönetim oluşturmayı amaçlayan Kameralizm, Platon'un Politei adlı eserindeki gibi güçlü bilge bir hükümdarın egemenliğinde, yetkinin tek elde toplandığı despotik bir rejimi tesis etmeyi amaçlar. Başta Prusya kralı Friedrich II olmak üzere; Avusturya imparatoru Joseph II, Rusya çariçesi Katerina II, İsveç kralı Gustaf III, Danimarka kralı Christian VII'nin baş danışmanı Struensee kontu Johann Frederick bilge hükümdarlar olarak sayılabilir. Bu bilge hükümdarlar ekolün entelektüel içeriğinin oluşturulmasında temel vazifesi görmüşlerdir.(Hocaoğlu, 1997:2). Prusya'nın baş aktör olduğu, prens hazinesi cammer/camera'nın muhafazasında Justi ve diğer düşünürlerin ekonomik politikalar ile hukuk-maliye-idare alanındaki geliştirdikleri sistem kameralizm olarak ifade edilmiştir.(Küçükkalay, 2008:158-162; Özgüven, 1992:58-59).

2-1-Kameralizm Nedir?

XV. yüzyıldan itibaren başlayan, Otuz Yıl Savaşlarının(1618-1648) etkisiyle şekillenen 19. yüzyıl başlarında sönmölenen, devlet eliyle refahı kurma hedefini bilimsel birtakım sosyal ve ekonomik çalışmalarla destekleyen “Kameral bilim” (*Kameralwissenschaften*), “mutlak monarşik merkezi devletin yönetim bilgisi”dir.(Albayrak, 2010:3-4, Güler, 2009:36; Heper, 1972:42). Yaşanan tarihsel süreçte feodal sistemin işlemez hale gelerek yıkılması ve oluşan boşluğu mutlak monarkın yükselerek doldurması izlemiştir. Bu durumda monark, bürokrasi aracılığıyla ekonomik ve siyasal istikrarı kurmak zorundaydı. Böyle bir süreçte doğan kameralizm; ekonomi politikaları ve bu politikaların yürütülmesinde devletin rolünü belirlemiştir. Buna bağlı olarak kameralizm; “devletin idare faaliyetini kurumsallaştırıp, bu faaliyeti ilk defa sistematik bir incelemenin konusu haline getirmiştir.”(Heper, 1972:42)

2-2-Kameralizmi Doğuran Süreç ve Düşünsel Temelleri

Özellikle Almanya ve Avusturya’da etkin olan Kameralizm; Alman Reform Hareketlerinin yol açtığı çatışma ortamında ortaya çıkmıştır. Din savaşları olan Otuz Yıl Savaşları(1618-1648) sonucu Vestfalia Anlaşması ve XVII. yüzyıl sonlarındaki coğrafi keşiflerin oluşturduğu sömürgeciliğin ticareti Akdeniz’den Atlantığa kaydırmasıyla gelişen erken kapitalizm ve finansal kriz etkisiyle kameralizm olgunlaşmıştır.(Albayrak, 2010:4; Ersoy, 2015:196; http://www.turkcebilgi.com/ticari_kapitalizm)

Yeni bir güç odağının yerleşmesi için mukim gücün tasfiyesi gerekmektedir. İşte bu noktada din savaşları; prenslikleri ekonomik, politik, idari ve kültürel bakımdan zayıflatarak tasfiye için uygun iklimi sağladı. Tasfiye süreci gerçekleşmemiş olsaydı; küçük prenslikler halinde sürecek rejimler ulus devlet ve kapitalist düzene evrilecek güçlü, milli bir iradenin oluşumunu önleyecekti.(Ersoy, 2015:196-205). Bu süreçte Alman siyaset bilimci ve felsefeci Pufendorf, siyaset felsefesinin temeli denilebilecek “Doğal Kanun” kavramını oluşturdu. Buna göre; toplum uzlaşma üzerine oluşmuştur ve bu uzlaşma odağı devleti kurar ve tesis eder. Bu organize varlığın oluşturduğu en üst güç ve otorite odağı mutlaklıdır. Böylece egemen devlet, akılcı yasaları kullanarak bireyler ile kendi arasında, bireyler ile bireyler arasında ilişkileri; bireylerin özel hayatına hükmetmeden, hak ve özgürlükler çerçevesinde düzenleyecekti. Bireysel özgürlüklerin teminatı bir sosyal sözleşme niteliği taşıyan Pufendorf’un “Doğal Haklar Teorisi” devlet ile birey arasında hiçbir oluşumun girmemesi gerektiğini, aksi halde bireyin haklarını sınırlayıcı sonuçların oluşabileceğini öne sürerek, ruhban sınıf, lonca sınıfı gibi örgütlenmelerin tasfiyesiyle koruyucu, müdahaleci, düzenleyici bir devlet öngörmekteydi. Bu düşün, hem kameralizmin, hem de günümüz seküler devlet düzeninin temelini oluşturmuştur.(Ersoy, 2015:196)

3- KAMERALİZMİN İLKELERİ VE İKTİSADİ, SİYASİ VE AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kameralistlerin, monarkın hakimiyetinde güçlü, merkezi bir idare oluşturabilmesi için;

1- Yerinden yönetimlerin(küçük prenslikler) ilgası,

2- Dünya egemenliği(Regnum Terrara) ve Öteki Dünya Egemenliği(Sacer Dotium)’ne sahip Kilisenin ilgası,

3- Güçlü bir Orta Sınıf yaratılması,

gerekmekteydi. Burada güçlü bir orta sınıfın yaratılması merkezi idareyi daha güçlü kılacak, devletin imarını sağlayacak en önemli kalem olan vergi gelirlerinin artırılması açısından önemliydi. Orta sınıfın güçlendirilmesi içinse; bir takım ekonomik, idari, mali teori ve uygulamaya ilişkin politik ilkelerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. (Hocaoğlu, 1997:3)

3-1-Kameralizmin İlkeleri

- Girişimciliğin teşviki, mülkiyet hakkının güvence altına alınması:

Mülkiyet hakkı devletin güvencesi altında olur ve daha önce kısıtlanmış, sadece belli zümrelere tanınmış bir hak olmaktan çıkarılarak daha geniş kitlelere sahip olma şansı tanınırsa; yatırım yapma arzusu ve cesareti doğacaktır.

- Eğitimin yaygınlaştırılması ve eğitim birliği:

Eğitim fırsatı daha geniş kitlelere tanınır ve tek tip(uniform) eğitim sağlanırsa, orta sınıfı geliştirecek entelektüel alt yapı oluşturulabilecekti. Ayrıca, devlet aygıtının karşısında bir güç unsuru olabilecek merkez dışı eğitimler de böylelikle önlenilecekti. Bu ilke ileride laik eğitim sisteminin altyapısını oluşturacaktı.

- Çeşitli sektörlerin devlet tarafından desteklenmesi:

Tarım, madencilik, ormancılık, sanayi vb. alanlardaki yatırımlar devlet tarafından desteklenmeli, gerektiğinde devlet tarafından öncülük edilmeliydi. Özellikle zenginliğin kaynağı görülen altın, gümüş gibi değerli madenlerin ülke içi veya ülke dışı rezervlerden temini desteklenmeliydi. Ancak, sadece değerli madenlerin temini konusunda dış kaynak temini için tolerans söz konusu iken, diğer kalemlerde iç üretimin teşviki söz konusuydu. Dış alımlarla kaynaklar tüketilmemeliydi. Böylece hem orta sınıfın, hem de merkezi idarenin güçlenmesi sağlanabilecekti.

- Nüfus artışının desteklenmesi:

Nüfus artışı hem orta sınıfın yaptığı yatırımlar için gerekli olan ucuz işgücü, hem de egemenliğin korunmasını sağlayacak güçlü bir ordunun anahtarıydı. Bu nedenle kameralizmde Hornick ve Becher'in teorisini oluşturduğu ilkeye göre; devlet politikası olarak nüfusu artırıcı tedbirler alınmalı, ülke dışına göç engellenmeliydi.

- Devletçiliğin güçlendirilmesi:

Koyu bir devletçilik politikası uygulandığı durumda sistemi işleteceği öngörülen orta sınıfın bir kısmı devlet işletmeleri ve devlet bürokrasisi içerisinde istihdam şansı yakalayabilecekti.(Ersoy, 2015:197-198; Hocaoğlu, 1997:3)

3-2-İktisadi Açıdan Kameralizm

Güçlü merkezi devlet düzeninin hakimiyetinde, prekapitalist bir ekonomik düzen söz konusudur. Yavaş yavaş sermaye birikimleri ve liberal ekonominin altyapısı oluşmaktadır. Dışa açılmak yerine iç üretimle desteklenen büyümeye önem veren sıkı sıkıya devletçi bir ekseninde gelişen ekonomik bir anlayış söz konusudur. Devlet müdahalesinin olağan görüldüğü kameralizm “yurt içinde üretimin artırılmasını, bu amaçla yerli üreticinin korunmasını, dolayısıyla da ihracatın artırılıp, ithalatın –genel anlamda- kısılmasını ve hem devletin hem de ekonominin bel kemiği olarak güçlü orta sınıfın yaratılmasını savunmaktaydı.”(Erdem, 2010:176-179)

3-3-Siyasi Açıdan Kameralizm

Bürokrasinin içinden çıkacak küçük elit bir kitle tarafından otokratik bir yönetim güçlü ve istikrarlı bir devleti temin edecekti. Gerektiğinde düzeni sağlamak ve devam ettirmek için sert müdahalelerin olağan görülmesi bir tür aydın despotizmine yol açan despotik bir siyasi anlayışı doğurmaktaydı. “Aydın despotizminin uygulayıcıları, Avusturya İmparatoru II. Joseph, Prusya Kralı Büyük Frederich ve Rus Çaricesi Büyük Yekaterina olmuştur. Prusya, Avusturya ve Rusya yöneticileri, yani aydın despotlar, otoritelerinin mutlak olması için gereken her türlü çabayı gösterdiler. Temsilci kurumlar oluşturulması fikrine tamamen kapalıydılar ve otokrasinin temelini hedef alan her türlü entelektüel tehdit, geleneksel güçlerin karşı koyuşuyla engellendi.”(Erdem, 2010:179-182; Hocaoğlu, 1997:2)

4-KAMERALİZMİN TEMSİLCİLERİ

Kameralizmin kalbi, en önemli düşünürü Johannes Heinrich von Justi'dir. Ardından Veit Ludwig von Seckendorff, Johann Joachim Becher, Philip Wilhelm von Hornick de sayılabilir. Wilhelm von Schröder ve Joseph von Sonnenfels'i de eklemek mümkünse de; anlaşılır bir değerlendirme için Veit Ludwig von Seckendorff, Johann Joachim Becher, Philip Wilhelm von Hornick ile sınırlandırılacaktır.(Ersoy, 2015:198)

4-1-Veit Ludwig von Seckendorff(1626-1692)

Almanya Erlange, Herzogenaarach'da 1626 yılında doğan düşünür, Strassburg Üniversitesinde hukuk ve tarih alanında çalışmalar yürüttü ve yargıçlık yaptığı dönemde, yargı reform çalışmalarına katıldı. 1664 yılında çalışmaya başladığı Maliye Bakanlığında 1681 yılında emekli oldu. 1692 yılında yeni kurulan Halle Üniversitesinde ölene kadar kısa bir süre rektörlük yaptı. Kamu hukuku alanında Alman Prensiği, reform

çalışmaları hakkında Hıristiyan Devleti ve Lutherizm Reformu Hakkında Özür ve Reformun Tarihi Yorumu adlı eserleri mevcuttur. Nüfus artışının fiziki ve duygusal koşulların olumlu olması halinde artarak devleti güçlendireceğini, ticaret ve sanayinin devlet tarafından desteklenmesinin ekonomik zenginleşmeyi sağlayacağını belirtmiştir. Bunlar için; eğitim ve üretim teşvik edilmeli; yolsuzluk, tefecilik, kaçakçılık, kumar, dilencilik, tekelcilik, israf, önlenmeli; fiyat istikrarı, ölçü birlik ve güvenliği sağlanmalıdır. (Ersoy, 2015:198-199; https://en.wikipedia.org/wiki/Veit_Ludwig_von_Seckendorff)

4-2-Johann Joachim Becher(1635-1685)

1635 yılında Speyer’de doğan, ekole önemli katkısı olan ünlü Alman Fizikçi ve Kimyacıdır. Sömürgelerdeki ticari faaliyetlerle ilgili *Salzthal’s Tractatus de lapide trismegisto* adlı kitabını 1654 yılında yayınlayan Becher, 1657 yılında Mainz Üniversitesi’ne tıp profesörü olarak atandı. 1660 yılında Metalurji, 1663 yılında Verilerin Evrensel Dilinin İşareti, 1669 yılında Öğretim Yöntemleri, 1668 yılında Politik Seri adlı eserleri yayınladı. Ona göre tüccarlar, çiftçiler, sanatkarlar ülke için önemli üçlüdür ve bir çatı altında organize edilerek ürettikleri mal ve hizmetler teşvik edilmelidir. İthalat önlenmeli, iç üretim desteklenmelidir. Üçlü; loncaların kısıtlamasına vb nedenlerle işsizlik ve yoksulluk sonucu nüfus azalması, aralarındaki rekabet nedeniyle fiyat kırma, toplumun bölünmesi sorunları ile karşı karşıyadır. Devlet kontrol ve desteğinde tekelliliği önlemek için dış ticaret yapılmalıdır. İstikrarlı bir para birimi ve güçlü bankacılık önemlidir. Her aşamada düzenleyici ve denetleyici devlet önemlidir.(Ersoy, 2015:199-201; https://tr.wikipedia.org/wiki/Johann_Joachim_Becher)

4-3-Philip Wilhelm von Hornick(1640-1712)

1640 yılında Mainz’da doğan düşünür bir süre Hollanda’da yaşadı. Leuven Üniversitesinde İspanyolca eğitiminin ardından Ingolstadt Katolik Üniversitesinde Hukuk eğitimi aldı. 1661 yılında söz konusu üniversiteden doktora derecesi alan Hornick, Viyana’da avukatlık yaptı. Becher ile Avusturya’nın ticari istatistikleri konusunda çalışma yapan düşünür, bir müddet Berlin Büyükelçiliği yaptı. 1684 yılında Avusturya Diğer Ülkelerin Önüne Geçer Yeter ki İstesin, 1708 yılında Avusturya İmparatorluk Sarayının Ayrıcalıklarını Gösteren Tarih eserlerini yayınladı. Osmanlı ve Fransız tehdidi altındaki Avusturya’nın 1680-1684 yıllarında tanıdığı olan düşünür; toprak analiziyle üretim yapılarak tarımın altın ve gümüş gibi masraflı kaynaklardan daha değerli olabileceğini ve üretimin esas ve mamul madde üretmenin önemli olduğunu, kaynakların besleyebileceği kadar nüfusun olması gerektiğini söylemiştir. Ona göre altın-gümüş ihracatı-yastık altı edilmesi-para dışında dolaşımı önlenmelidir. Yerli malı tüketilmeli, ithal mallar gerekirse sadece takas yoluyla edinilmeli, gerekli ise ithal hammadde alıp, imalat maliyetinden kurtulmak için mamül madde yapılmalıdır. Üretim fazlası mamül madde halinde ihraç edilerek karşılığında alınan altın-gümüş stoklanmalıdır. Üretim maliyeti ithalat maliyetinden yüksek olsa dahi yerli ürün tüketilmelidir. Bu kıstaslara dikkat edilirse Avusturya diğer ülkelerin önüne geçebilecektir.(Ersoy, 2015:201-202)

4-4-Johannes Heinrich von Justi(1717-1771)

1717 yılında Thuringia’da doğan düşünür, genellikle hukuk alanına ilgi duydu. Farklı üniversitelerde eğitim aldı. 1750 yılında Viyana Üniversitesi’ne Kameral Bilimler(Kamu Maliyesi) Profesörü olarak atandı. Daha sonra Prusya Kralı II. Frederick madenlerden sorumlu atadı. Yolsuzluk suçlaması nedeniyle bir süre hapis yatan düşünür, II. grup kameralistlerdendir. Onlara göre; devlet; sınırsız olmamalı, sınırsız işlevleri belirlenerek, tasnif edilmeli ve sınırlanmalıydı. Hornick’in aksine devletin değil halkın zenginleştirilmesini savunmuştur. 1756 yılında Maliye Sistemi, 1756 yılında Kamu İdaresi Biliminin Esasları, 1761 yılında Mali Yazılar, 1775 yılında özel mülkiyeti konu edinen ve toplum refahını amaçlayan, Kameralizmin özeti denebilecek Kamu Ekonomisi adlı eserleri yayınlanmıştır.(Ersoy, 2015:203-205)

Diğer kameralistler gibi, nüfus ve değerli maden stoklarının artırılması gerektiği, artan nüfusu besleyen temel tüketim mallarının düşük vergilendirilmesini, kaynak transferi için zengin göçmenlerin ülkeye kabulü, onlara vergi muafiyeti ve konut kredileri sağlanması gerektiğini savunmuştur. Karlı olduğu takdirde ithalat tercih edilmeli, kaynak kaybına neden oluyorsa önlenmelidir. Üretim artırılarak elde edilen gelir altın-gümüş stoğuna dönüştürülmelidir. Hammadde ihracatı vergi vb araçlarla önlenmeli mamül madde ihracatı teşvik

edilmelidir. Vergiler vatandaşın ödeme gücünde, makul, sanayi ve ticaretine zarar vermemelidir. Somut sabit değerler üzerinden hesaplanan vergi, hızla, uygun zamanda tahsil edilmelidir.

5-KAMERALİZMİN MERKANTİLİZM İLE KIYASLANMASI

Her iki ekolde de zenginliğin kaynağı değerli madenlerdir. Ve bu zenginliğin muhafazası devletin gücünün teminatıdır. Özellikle Justi değerli madenlere devletin işlemesi açısından büyük önem vermiştir. Güçlü ve müdahaleci devlet gereklidir. İthalat kısıtlanırken ihracat teşvik edilmelidir. Nüfus güvenlik ve işgücü ihtiyacı nedeniyle artırılmalıdır. Merkantilistler daha çok iktisatçı ve tüccarlardan oluşurken; kameralistler bürokrat ve akademisyenlerden oluşmaktaydı. Felsefi ve teorik açıdan daha kapsamlı, sistematik, daha fazla, daha ortak görüşlü çalışma kameralistlerce yapıldı.(Ersoy, 2015:206)

SONUÇ

İktisat ve yönetim bilimi açısından hak ettiği değeri bulamayan ve Kameralist ekolün bilinçsiz olarak dahi olsa günümüze birçok açıdan etkisi olmuştur. Özellikle günümüz dünyasının şekillenmesinde birçok farklı açıdan etkin olmuştur. Sistematik sömürge sürecine koyduğu katkı ve elde edilen kaynakların Avrupa'ya transferi günümüz Avrupa'sının dizaynında etkin olmuştur. Bu süreç zincirleme olarak; kapitalizmin, liberalizmin, ulus devletleşmenin, seküler yönetim ve laik eğitim anlayışlarının günümüze taşınmasına neden olmuştur.

Her ne kadar ekol; despotik otokratik bir monarşik devletleşme öngörse de; günümüz demokratik, hukuk devletinin, kişi hak ve özgürlüklerinin gelişimine katkı koymuştur. Bireyler üzerinde dini ve mesleki kurumların baskısının bertaraf edilmesi günümüz dünyası açısından bile zaman zaman güç olabilirken; ortaçağı takiben büyük oranda başarılması takdire değerdir. Ancak; toplumsal değişimin halk talebiyle değil; elitler eliyle gerçekleşmiş olması nedeniyle bir açıdan jakobenizm benzeri dayatmacı bir öz taşımaktadır. Doğrudan despotik, dolaylı demokratik yapılanmanın ileride Leninist "Öncüler Teorisi"ne etki yapacak Sovyet İntelligentsia sınıfının doğmasına yol açtığı öne sürülebilir.

Elitist dayatmacılığın "nefret etseler de yeter ki kabul etsinler" anlayışının XIX. yüzyıl Osmanlı batılılaşma periyodunda Mehmet Sadık Rıfat Paşa ile başlayan günümüz Türkiye'sine kadar gelen sürece etkisi olduğu öne sürülebilir.

KAYNAKÇA

1. Albayrak, S. O., (2010). Güçlü ve Merkezi Devletin Yönetim Bilgisi: Kameralizm, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Yönetim Bilimleri ABD, Seminer Çalışması, No:9, s:1-21Ankara.
2. Erdem, Ç., (2010). Mehmet Sadık Rıfat Paşa ve 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'na Batılılaşma Bağlamında Kameralizmin Girişi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi C:12, S:2, s:171-196, Ankara.
3. Ersoy, A., (2015). İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi, s:196-207, Nobel Yayın, Ankara.
4. Güler, B. A., (2009). Türkiye'nin Yönetimi Yapı İmge Yayınevi, Ankara.
5. Heper, M., (1972). Avrupa'da İdare Biliminde Bazı Gelişmeler, C.:5, S:3, s:41-51, Amme İdaresi Dergisi, Ankara.
6. Hocoğlu, D., (1997). Bir Entellektüel Despotizmi: Kameralizm, *Zaman.*, 21.08.1997., S.02, s:1-7, Ankara.
7. Küçükalay, A. M., (2008). İktisadi Düşünce Tarihi, s:158-162, Beta Yayım, İstanbul.
8. Özgüven, A., (1992). İktisadi Düşünceler Doktrinler ve Teoriler, s:58-59, İstanbul.
9. Saklı, A. R., (2011) Disiplinlerarası Bir Disiplin Olarak Kamu Yönetimi, C:13, S:2, s:97-120, Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Ankara.
10. Saklı, A. R., (2013) Kamu Yönetimi Disiplininin Kökenleri: Prusya Ekolü,C:13, S:3, s:285-294, Ege Akademik Bakış Dergisi, Bornova.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

11. Small, A. W., 2001(1909). The Cameralists, The Pioneers of German Social Polity, s.18-33, Batoche Books, Kitchener, Kanada.
12. https://en.wikipedia.org/wiki/Veit_Ludwig_von_Seckendorff E.T.: 10.09.2015.
13. https://tr.wikipedia.org/wiki/Johann_Joachim_Becher E.T.: 22.09.2015.
14. http://www.turkcebilgi.com/ticari_kapitalizm E.T.: 07.10.2015.

(32)

Tekin YEKEN⁽¹⁾, Tahir Serkan IRMAK⁽²⁾, Arzu MORKOYUNLU YÜCE⁽³⁾

KÖRFEZ (KOCAELİ) KIYI AKİFERLERİNDE TİPİK TUZLUSU GİRİŞİM RİSKİNİN ÖZDİRENÇ YÖNTEMİ İLE BELİRLENMESİ

DETERMINATION OF RESISTIVITY METHOD WITH THE USE OF TYPICAL SALTWATER INTRUSION RISK IN COASTAL AQUIFERS OF KÖRFEZ (KOCAELI)

ÖZ

Bu çalışmada, Körfez(Kocaeli)kıyı akiferlerinin tuzlanma nedeniyle kirlilik zonlarının belirlenmesi amacıyla elektriksel özdirenç yöntemi uygulanmıştır. Uygulamalı çalışmalarda, kıyıya yakın alanlarda tuzlusu zonunun varlığı net olarak görülmektedir. Bu tuzluluk zonu, kıyıya dik yönde ilerleyerek tatlı suakiferine nüfuz etmektedir. Bugirişim, deniz tabanından kıyı yönünde eğimli bir şekildedir. Hidrostatik basınç sebebiyle statik su seviyesi düştükçe tuzlu zon ilerlemesi devam etmektedir. Saha çalışmalarında, düşey yönde alınan özdirenç profil kesitlerinde; sığ kesimlerde 62-94 Ω m lik değerler gözlenmiştir. Tatlısu akiferi için bu değerler normal sınırlarda görülmektedir.

Buna karşılık düşey yöndeki tabakalara inildikçe özdirenç değerlerinde ani düşüşler gözlenmiştir. Araştırma alanında, düşey yöndeki 2-4 Ω m özdirenç değerleri, bir tuzlusu girişim zonunun (intrusion) ilerlediğini göstermektedir. Bu araştırmanın sonucunda sunulan önerilerin, mekanik sondaj tekniğine, yeraltı havzaları kullanımı ve yönetimi konusuna katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Kıyı akiferi, tuzlusu girişimi, özdirenç.

ABSTRACT

In this study, Körfez (Kocaeli) coastal zones due to pollution, salinization of aquifers in order to determine the electrical resistivity method is applied. In practical work, the presence of saline zones near shore areas can be clearly seen. This salinity zone is to penetrate into fresh water aquifers by moving in the direction perpendicular to the coast. This saltwater intrusion, which is inclined in the direction of the coast from the seafloor. Hydrostatic pressure due to static water level continues to lower the salt zone's progress. During the field studies, the resistivity profile cross-sections taken in the vertical direction; 62-94 Ω m in shallow are aslike values were observed. This value forthe fresh water aquifer is seen in the normal range. In contrast, a sudden drop in altitude decreases the sheet resistivity values were observed in the vertical direction.

Research in thefield, 2-4 Ω m resistivity values in the vertical direction, a zone of salt water intrusion (intrusion) shows that progress. The proposals presented in the results of the research, the technique of drilling, under ground basins are expected to contribute to the use and management issues.

Keywords: coastalaquifer, intrusion of saltwater, resistivity.

(1)Kocaeli Üniversitesi, Müh.Fakültesi Jeofizik Böl.41000 Umuttepe-İzmit/Kocaeli; tyeken@kocaeli.edu.tr

(2)Kocaeli Üniversitesi, Müh.Fakültesi Jeofizik Böl.41000 Umuttepe-İzmit/Kocaeli; serkan_irmak@yahoo.com

(3)Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ö.İ.Uzunyol MYO- 41800 Hereke-Körfez /Kocaeli;arzu.yuce@kocaeli.edu.tr

1. GİRİŞ

Kentsel gelişime bağlı olarak yeraltı suyunu tehdit eden tuzluluk kirlenmesi, toksin, asitliğin artması ve diğer kirlenmeler kadar risk taşımaktadır. Sahil yerleşim alanlarında tatlısu akiferleri deniz tuzluluğundan önemli derecede etkilenmektedir. Hidrostatik basınca uygun olarak, beslenmenin yetersiz olduğu havzalarda ve yeraltı suyunun meteorolojik beslenme miktarından daha yüksek debilerde su tüketiminde, deniz suyu karaya doğru ilerleme gösterecektir. Bu ilerleme tuzlu suyun fiziksel ve kimyasal özelliklerine göre oluşmaktadır. Hidrostatik basınç ile dengeyi oluşturan deniz suyu, kara tabanına doğru eğim göstererek ilerler. Bu durum tuz ile doygun deniz suyu yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Ayrıca girişim bölgesinde bir tatlısu-tuzlusu ara zonu oluşmaktadır.

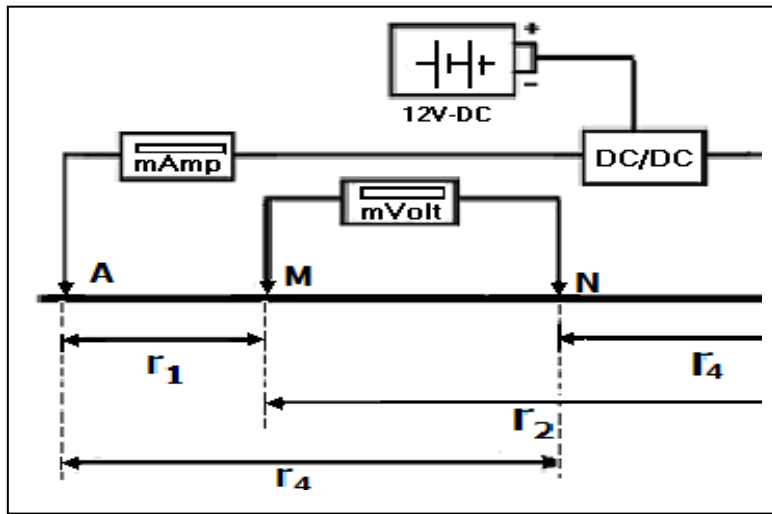
Tuzlu su girişimi, elektriksel iletkenlik ile akiferlerin tuzluluk ilişkileri konusunda son yıllarda önemli çalışmalar var. Bunlardan; Revelle (1941), zemin sularında deniz suyunun fiziksel özellikleri bakımından tanımlanması ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Brace ve diğ.,(1965) ile *Brace ve Orange, (1968)*, yapılan çalışmalarda kayaçların basınç altında gözeneklilik ve geçirgenlik ilişkilerini incelemiştir. Bununla birlikte, kıyı akiferlerine deniz suyunun girişimi konusunda bir çok araştırmalar ve modellemeler yapılmıştır; (Demirel,2004;Vyshali ve Mahesha,2008; Sharma,2008; Bakker,ve diğ.,2012). Ayrıca, Sindhu, ve diğ.,(2012), Tomaszkiwicz ve diğ.,(2014) kıyı akiferlerdeki deniz suyu girişimi ile birlikte yeraltı su kalitesi konusunda çalışmalar yapmışlardır. Yadav ve diğ., (2009), kıyıdaki tuzluluğun tarım amaçlı toprak verimliliği konusundaki etkilerini araştırmışlardır. Yapılan araştırmalarda tuzlusu girişimi etkisi, oluşturulan modellemelerle ve jeoelektrik saha çalışmaları ile doğrulanmaktadır.

2. YÖNTEM

Uygulanan saha çalışmasında, Körfez (Kocaeli) sahilinde denize paralel doğrultularda örnek profiller alınmıştır. Uygulamada rezistivite yöntemi kullanılmıştır. Ölçüm alanlarında hidrojeolojik saha gözlemleri de yapılarak meteorolojik beslenme alanları incelenmiştir. Araştırmada seçilen düşey elektrik sondaj (DES) profilleri sahile dik konumlu olarak alınmıştır.

Rezistivite yönteminde, doğru akım vericili (DC) kaynak tarafından verilen akımın yer içinde oluşturduğu elektrik alanın potansiyel dağılımının belirlenmesi esas alınmıştır (Şekil. 1). Homojen - izotrop bir ortam için iki noktadan verilen akımın

belirli bir uzaklıkta oluşturacağı potansiyel farkı ve ortamın öz direnci, genelleştirilmiş olarak aşağıda düzenlenmiştir

Şekil.1. Dört elektrotlu genel açılım sistemi.

Homojen ve izotrop bir ortamda ρ öz direncine sahip ve içinden I akımı geçen bir tabakada verilen bir nokta kaynaktan r uzaklığındaki bir noktada J akım yoğunluğu;

$$J=E/\rho = -1/\rho (\partial V/ \partial r) \quad (1)$$

ile verilir (Burada; V, potansiyel farkı, E, elektrik alandır.) .Kaynaktan (r) uzaklığında bulunan bir küre yüzeyinden geçen akım için;

$$I/4\pi r^2=E/\rho = -1/\rho (\partial V/ \partial r) \quad (2)$$

$$\text{yazılabilir. Buradan; } \partial V= -(I.\rho / 4\pi r^2)\partial r \quad (3)$$

olarak bulunur. (3) eşitliğinin her iki tarafının integrali alınarak,

$$\int \partial V= \int (I.\rho / 4\pi r^2)\partial r \quad (4)$$

$$V=\rho.I / 4\pi r + C \quad (5)$$

elde edilir. Burada C bir sabittir. Kaynaktan çok uzaklarda potansiyelin sonlu bir değeri olamayacağından, C sıfır olacaktır. Yerküre hava ile sınırlandırıldığı için, ortam yarı sonsuz olmaktadır. Bu durumda (5) eşitliği için potansiyel farkı,

$$V=\rho.I / 2\pi r \quad (6)$$

ile verilmektedir

Ölçüm yönteminin amacı, tabakaların fiziksel farklılıkları nedeniyle öz dirençlerinin ayırt edilmesidir. Bu ölçümlerde farklı litolojik ve hidrolojik karakterdeki anomaliler belirlenir. Uygulamada 6 adet elektrik öz direnç profilleri kullanılarak, tabaka kalınlıklarının ve öz direnç değerleri belirlenmiştir.. Tabakaların öz direnç ve kalınlık parametreleri aşağıdaki bağıntı yardımıyla belirlenir: (ρ = Öz direnç (ohm-m), ΔV = Potansiyel fark, K=Geometrik faktör, a,b; elektrotlar, I= akım)

$$\rho = K (\Delta V/I) \quad \text{ve} \quad K = \pi (a^2-b^2)/2b \quad (7)$$

Uygulamada simetri eksenine sabit tutularak elektrot aralıkları arttırılır. Her açılımda açılım miktarına bağlı olarak düşey yönde elektrik akımının ulaştığı derinlik artar. Buna başlı olarak tabaka farklılıkları belirlenir.

Genel dizilimde; P_1 ve P_2 de meydana gelen potansiyel fark ve dizilim faktörü

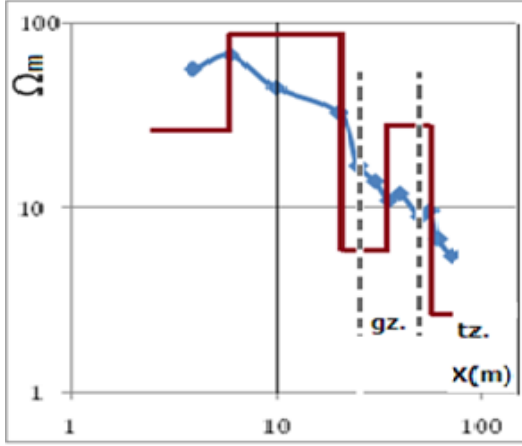
$$\rho_a = \frac{\Delta V}{I} \frac{2\pi}{\left(\frac{1}{r_1} - \frac{1}{r_2}\right) - \left(\frac{1}{r_3} - \frac{1}{r_4}\right)} \quad (8)$$

kullanılarak görünür öz direnç elde edilir. Genelleştirilmiş olarak $\rho_a = K(\Delta V/I)$ (Ohm-m) dir. (Burada; K:Dizilim faktörü, ΔV : Potansiyel fark, ρ_a : Öz direnç (ohm-m), ΔI : Akım)

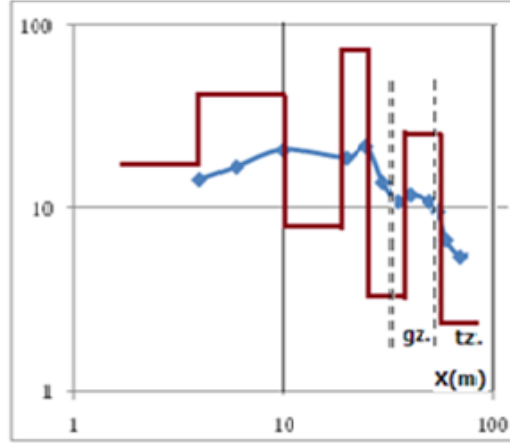
3.BULGULAR

Çalışma alanında; A-profil ve B-profil olmak üzere toplam 6 adet düşey elektrik sondaj(DES) ölçümleri uygulanmıştır (Şekil.2,..Şekil.7). Bu ölçüm profillerinin öz direnç-derinlik ilişkisi göz önüne alındığında aşağıdaki değerlendirme yapılmaktadır: Araştırmada Schlumberger açılım geometrisi uygulanmıştır. Sahile paralel olan A-profilinde DES-1, DES-2, DES-3 olmak üzere üç adet elektrik sondaj uygulanmıştır. Bu öz direnç profilleri genel olarak benzerlik içindedirler. Ve her üç profilde de tuzlu zon etkisi açıkça görülmektedir. A-profilindeki öz direnç değerlerinde, kısmi olarak etkilenen bir zon görülmüştür.

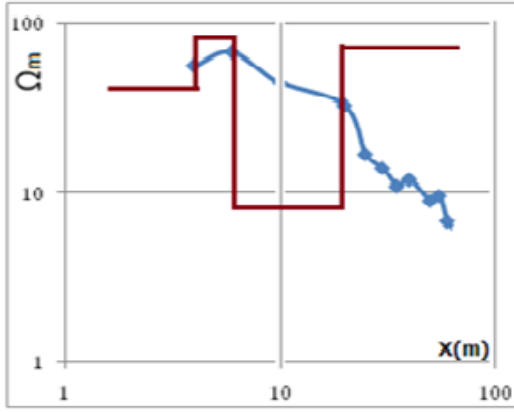
Bu ortam geçiş zonu (gz.) olarak adlandırılmıştır. Bu zonu altına inildiğinde deniz suyunun etkisi kaya geçirgenliğine bağlı olarak artmaktadır. Genellikle çok düşük değerlerde ve akım iletkenliği oldukça fazladır.

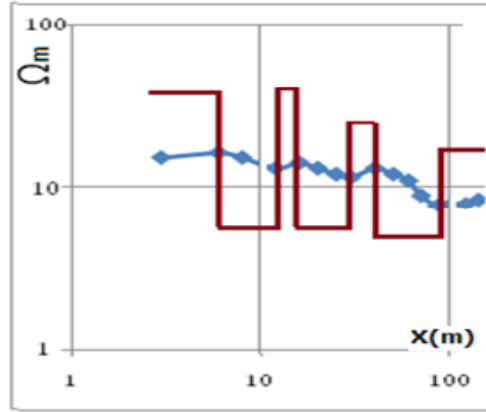
Şekil.2. DES-1 Derinlik-öz direnç ilişkisi (gz:geçişzону, tz:tuzluzon)

Şekil.3. DES-2 Derinlik-öz direnç ilişkisi (gz:geçişzону, tz:tuzluzon)

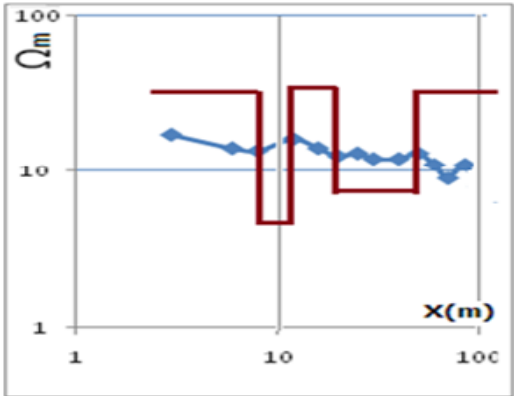

Şekil.4. DES-3 Derinlik-öz direnç ilişkisi

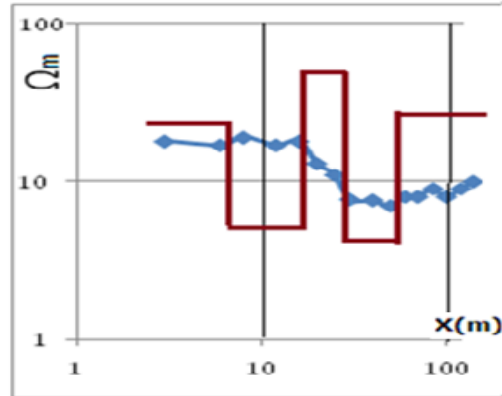

Şekil.5. DES-4 Derinlik-öz direnç ilişkisi

B-Profilinde ise öz direnç değerleri daha farklılık göstermiştir. DES-4, DES-5, DES-6 ölçüm profillerinde, alüvyon tabaka altındaki kaya biriminin (kumtaşı) tepkisi belirlenmiştir. Ortam dört-beş tabakalı gibi görünse de aslında örtü tabakası ve altındaki kayaç biriminden ibarettir.

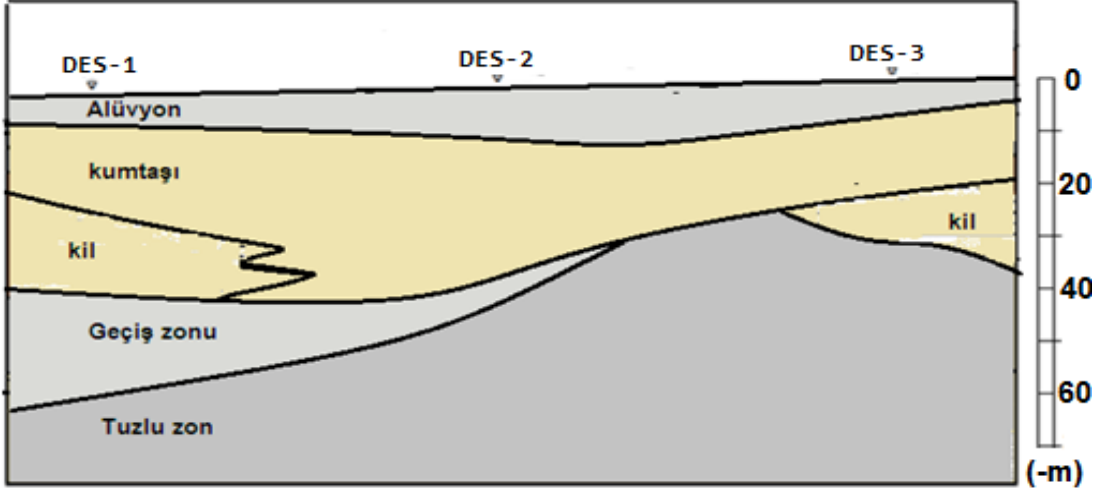
Şekil.6. DES-5 Derinlik-öz direnç ilişkisi

Şekil.7. DES-6 Derinlik-öz direnç ilişkisi

ilişkisi

Bölgeyi temsil eden kumtaşı birimlerinin ayrıışmış ve çatlaklı kısımları kil dolgulu olabilir. Bu durum da öz direnç değerlerini düşürmektedir. Sahadaki uygulamada ayrıışmamış ana kaya etkisi artan rezistivite ile anlaşılmıştır. B-profilindeki her üç öz direnç açılımında da tuzlusu girişim etkisi görülmemektedir.

Şekil.8. Araştırma alanının jeolojik kesiti (A-profil).

4. TARTIŞMA ve SONUÇLAR

Tuzlusu girişimi kıyı yerleşim alanları için önemli bir sorun olarak devam etmektedir. Bu çalışmada A-Profilindeki her üç elektrik sondajlarında (DES-1, DES-2 ve DES-3) tuzluluk girişimi belirgin olarak görülmektedir. Sahada alınan veriler ve bölgenin jeolojik birimleri değerlendirildiğinde aşağıdaki sonuçlar ve öneriler elde edilmiştir:

a)- Tuzlusu girişimi, Körfez (Kocaeli) sahil yerleşim alanları için önemli bir risk olarak belirlenmiştir. Çalışmada alınan veriler ve bölgenin jeolojik birimleri değerlendirildiğinde ; kıyı akiferlerinin tuzluluk nedeniyle söz konusu kirlenme riski devam etmektedir. Bu tipik tuzlusu girişimi için taslak model belirlenmiştir (Şekil.9. ve Şekil.10.).

b)- Rezistivite çalışmasında, tuzluluk zonu ile kil ve diğer ince taneli birimlerin ayırt edilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, tuzlu girişim zonunun belirlenmesinde genel bir kriter olarak; tuz iyonları ile doygun zonun çok düşük özdirenç değerlerine sahip olmasıdır. Bu değerler 1-4 Ohm-m gibi kil ve diğ. İnce taneli birimlerin yaklaşık ¼'ü kadardır.

c)- Körfez (Kocaeli) kıyı akiferlerinin tuzluluk nedeniyle kirlenme riski devam etmektedir (Şekil.18).Kontrolsüz mekanik sondaj uygulaması bu kirliliği arttırmaktadır.

5.ÖNERİLER

- Tuzlu su girişim etkisinin azaltılması için, tatlı su havzalarının ve bu havzaları besleyen kaynaklarının bir yazılım teknolojisiyle yönetilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yer altı su akiferlerinin çevresel kirliliği ve tuzlusu girişimi konusunda daha ayrıntılı çalışmalar yapılmalıdır.

- Sondaj projesi yapıldığında sahada elektrik etüd çalışmaları yapılmalıdır. Bununla birlikte sahile yakın kesimlerde kullanım amaçlı sondaj çalışmalarında, sondaj derinliği geçiş zonuna ya da tuzlu zona girmeden sonlandırılmalıdır. Aksi durumlarda sığ kesimdeki içilebilir nitelikteki tatlı su akiferinin tuzlanma nedeniyle kirliliği arttıracaktır.

- Kontrolsüz mekanik sondaj uygulaması bu kirliliği arttırmaktadır. Sondaj projesi yapıldığında sahada elektrik etüd yapılmalıdır. Bununla birlikte sahile yakın kesimlerde kullanım amaçlı sondaj çalışmalarında, sondaj derinliği geçiş zonuna ya da tuzlu zona girmeden sonlandırılmalıdır. Aksi durumlarda sığ kesimdeki içilebilir nitelikteki tatlı su akiferinin tuzlanma nedeniyle kirlilik derecesi artacaktır.

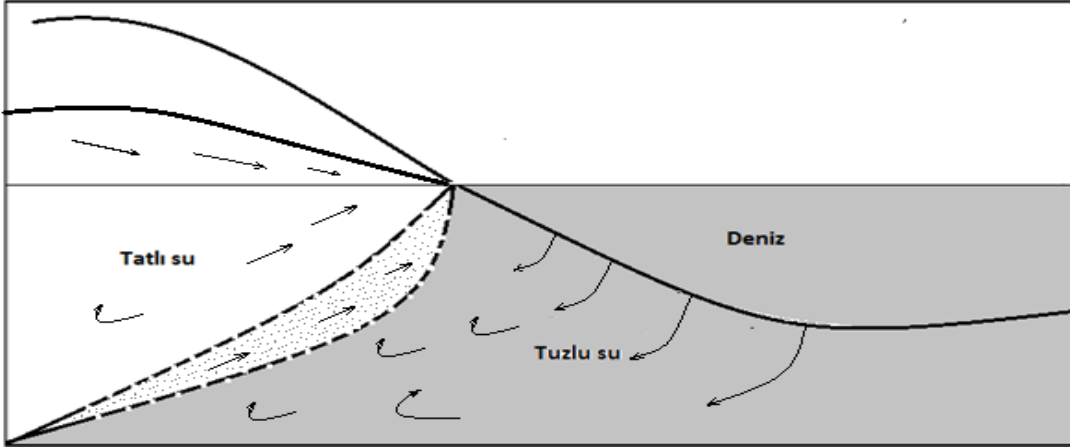
- Kıyı akiferlerinin tuzluluk ve iletkenlik değerleri periyodik olarak izlenmelidir. Üretim kuyuları için, iletkenlik ve tuzluluk sensörleri yerleştirilmeli ve sürekli veri tabanı oluşturulmalıdır. Alınan verilerin belirlenen eşik değerleri aşması durumunda bölgedeki mekanik kuyu üretimine otomatik müdahale edebilecek bir donanım sağlanmalıdır.

- Tuzlu su girişim etkisinin azaltılması için, tatlı su havzalarının ve bu havzaları besleyen kaynakların daha iyi yönetilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yer altı su akiferlerinin çevresel kirliliği ve tuzlusu girişimi konusunda daha ayrıntılı çalışmalar yapılmalıdır.

Şekil.9.Araştırma alanındaki (Körfez-Kocaeli) tuzlusu girişim taslağı ve ölçüm hatları .

Şekil.10.Araştırma alanındaki ölçüm profilleri ve tuzlusu girişimi taslak modeli.

5.KAYNAKÇA

- [1] Revelle, R., (1941), "Criteria for recognition of Seawater in ground waters' Transaction of American geophysical union, 22, pp. 593-597.
- [2] Brace, W. F., Orange, A.S., and Madden, T. M.: (1965), 'The Effect of Pressure on the Electrical Resistivity of Water-Saturated Crystalline Rocks', *J. Geophys. Res.* **70**, 5669.
- [3] Brace, W.F. and A.S. Orange, A.S., (1968), Electrical Resistivity Changes In Saturated Rocks During Fracture And Frictional Sliding, *J. Geophys. Res.*, 73, 1433-1445.
- [4] Demirel Z., 2004, The history and evaluation of salt water intrusion into a coastal aquifer in Mersin, Turkey, *J Environ Manage.* 2004 Mar; **70**(3):275-82.

- [5] Vyshali, Palchaudhury, M., and Mahesha, A., (2008), 'Simulation of Saltwater intrusion in the Pavanje - Gurgurbasins of Karnataka', Journal of hydraulic engineering, ISH . 14 (2), 49-60. Werner,
- [6] Sharma, S.K., (2008), "Influence of Seawater ingress: a case study from east coast aquifer in India" 20th saltwater intrusion meeting.
- [7] A.D., Bakker, M., Post, E.A.V., Vandenbohede, A., Lu, C., Ashtiani, B., Simmons, T.C., and Barry, D.A. (2012), "Seawater intrusion processes, investigation and management: Recent advances and future challenges", Advances in Water Resources, Elsevier, 51, pp. 1-26
- [8] Sindhu, G., Ashitha, M., Jairaj, P.G., and Raghunath, R., (2012), "Modeling of coastal aquifers of Trivandrum" Procedia Engineering, Elsevier, 38, pp. 3434-3448
- [9] Tomaszewicz, M., Najm, A.M., and Fadel, E.M., (2014), "Development of a groundwater quality index for seawater intrusion in coastal aquifers", Environment modeling and software, 57, 13-26
- [10] Yadav, J.S.P., Sen, H.S. and Bandyopadhyay, B.K. (2009) Coastal Soils-Management for Higher Agricultural Productivity and Livelihood Security with Special Reference to India. Journal of Soil Salinity & Water Quality, 1, 1-13.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(33)

Prof. Dr. Serikbay YDYRYS*, Dr. Kanat YDYRYS*
ÇİN'İN ENERJİ POLİTİKASINDA RUSYA'NIN YERİ
THE PLACE OF RUSSIA IN CHINA'S ENERGY POLICY

ÖZ

Çin, enerji kaynaklarını çeşitlendirmenin enerji tedariki güvenliğine katkıda bulunacağını düşünmekte ve özellikle Çin Rusya açısından daha da önemli bir hale gelmektedir. 1,5 milyarı bulan nüfusu ve sürekli artan enerji ihtiyacıyla Çin, Rusya'nın enerji stratejisinde hayati bir yere sahiptir. Bu doğrultuda çalışmada ÇHC'nin dış güvenlik ve enerji politikasında Rusya'nın yeri ve önemi analiz edilmiştir. Ancak Rusya ile Çin arasındaki enerji ilişkisi, bir tüketici - üretici ilişkisinden çok daha karmaşıktır. Ayrıca büyük güçler olarak Rusya ve Çin'in yükselişleri açısından enerji belirleyici bir rol oynamaktadır.

Bu kapsamda, makalede Rusya – Çin enerji işbirliği, enerji faktörünün iki ülke ilişkilerindeki rolü, imzalanan anlaşmalar, faaliyette olan nakil hatları ve faaliyete geçirilmesi planlanan nakil hattı projeleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çin, Rusya, enerji politikaları, dış politika, enerji işbirliği.

ABSTRACT

China considers that diversifying energy sources will contribute to energy security and especially China is becoming more important for Russia. With a population of 1.5 billion and a constantly growing need for energy, China has a vital place in Russia's energy strategy. In this direction, the role and importance of Russia in the external security and energy policy of the China has been analyzed. However, the energy relationship between Russia and China is much more complex than a consumer producer relationship. It also plays a decisive role in the rise of Russia and China as great powers.

In this context, Russia - China energy cooperation, the role of the energy factor in the relations between the two countries, signed agreements, transport lines in operation and transportation line projects planned to be carried out are discussed.

Keywords: China, Russia, energy politics, foreign policy, energy cooperation.

* Ahmet Yesevi Üniversitesi, İktisat Bölümü, Türkistan/Kazakistan, serikbay-s@mail.ru

** Ahmet Yesevi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Türkistan/Kazakistan, kanat.88@hotmail.com

GİRİŞ

Çin’in dış politikasındaki temel hedefleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Dünyanın önde gelen ülkeleri ile ilişkilerin kurulması ve işbirliği – Rusya Federasyonu, ABD, Japonya ve Avrupa ülkeleri; gelişmekte olan ülkelerin (Venezuela, Brezilya, Suudi Arabistan, Mısır) üzerindeki etkisini artırmak; Çin’in dünyada bir süper güç olarak oluşması ve etkisini (diplomatik, askeri ve siyasi) artırmak; Çin’in etkisinin Güneydoğu Asya bölgesinde genişletilmesi ve bu bölgeden ABD’nin devredilmesi; şu anda Tayvan adası ve çevresindeki bazı adaları kontrolü altında tuttuğu Çin Cumhuriyeti ile bir uzlaşma bulma. ÇHC Anayasasına göre, bu bölgeler Çin’in yetkisi altındadır ve ÇHC topraklarına dahil edilmelidir (Voynakov, 2015). Böylece ÇHC uluslararası örgütlerde rolünü güçlendirerek dünyada etkisini genişletmeye devam edeceğini söyleyebiliriz.

ÇHC’nin dış politikasındaki Rusya’ya ilişkin ilkeler ve yönler iki düşünceye dayanmaktadır: “barışçıl yükseliş” ve “Çin rüyası” (Portyakov, 2014). Rus araştırmacısı Tsygankov iki ülkenin ilişkilerini, uzun vadeli hedeflerin oluşturulması, ihracat odaklı gelişme stratejisi temelinde küresel ekonomiye entegre olma ve ekonomik gelişmede sektörlerin belirlenmesi açısından neo-markantalist tipi devletin gelişimine benzetmektedir (Tsygankov, 2015). Çin’in “barışçıl yükseliş” anlayışına göre, ülke Avrasya vizyonuna dayalıdır ve bu kıtada AB, Rusya ve Hindistan ile rekabet ederek koşulsuz ekonomik lider olmaktır (Kudiyarov, 2015). Rus araştırmacısı Portyakov’a göre, “Çin’in gölgeden çıkması”, Çin’in bölgede yürüttüğü aktif ve çeşitlendirilmiş politikasında kendini göstermektedir.

Son yirmi beş yıl içinde ÇHC ve Rusya siyasi ilişkilerini iyileştirme ayrıca, çeşitli hükümet arası bağları geliştirme eğilimindedirler. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra yeni kurulan Rusya Federasyonu ÇHC ile ilişkilerinde net bir kriterlere sahip olmamıştır ve uzun bir süredir ÇHC ile işbirliği kuramamıştır. İki ülke arasındaki büyük değişimler, 1996 yılında Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin’in Pekin’e bir ziyareti sonucunda bir stratejik ortaklık sürecin başlaması ile gerçekleşmiştir. ÇHC ve Rusya liderleri arasındaki diyalog ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda 1996 yılında işbirliğindeki etkileşimi artırmak amacıyla Rusya, ÇHC, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında bir gayri resmi “Şanghay Beşlisi” oluşturulmuştur (<http://www.geopolitics.ru/2012/09/shanxajskaya-organizaciya-sotrudnichestva/>, 2012, son erişim 25.02.2017).

İki ülke arasında imzalanan anlaşmalar sonucunda 2000 yıldan itibaren ticari ilişkilerde de aktif bir gelişme gerçekleşmiştir. Böylece, 2000-2009 yılları arasında ÇHC ve Rusya ikili ticaretin toplam hacmi 7 kat artarak 55,9 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2009 yılında küresel mali-ekonomik kriz nedeni ile dış ticarete bir azalma gerçekleşmiştir. Fakat 2010 yılında bu rakam 59,3 milyar dolara yükselmiştir. 2013 yılında ÇHC ve Rusya dış ticaret hacmi 89,21 milyar ABD doları oluşturmuştur. 2014 yılında ise, Rusya-Çin dış ticaret hacmi 6,8% artarak, 95,28 milyar ABD doları oluşturmuştur (http://www.ved.gov.ru/exportcountries/cn/cn_ru_relations/cn_ru_trade/, 2015, son erişim 25.02.2017). Bu aşamada, ÇHC Rusya’nın en büyük ticaret ortakları arasında dördüncü ve Asya-Pasifik bölgesinde de birinci sırada yer almaktadır (<https://ria.ru/spravka/20140520/1008413779.html>, 2014, son erişim 25.02.2017). Buna karşılık, Rusya da 2015 verilerine göre, ÇHC’nin en büyük ticaret ortakları sıralamasında 9. sırada yer almaktadır.

Çin’in Rusya’ya Yönelik Enerji Politikasının Tarihçesi

1990’lı yılların ortalarına kadar ÇHC yönetimi ülkenin enerji güvenliği sorununu gündeme getirmede gereklilik duymamıştır. ÇHC’nin petrol sanayisi kapalıydı, ÇHC’nin petrol sektörünü uluslararası enerji piyasalarındaki gelişmeler hiç etkilemedi ve petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ülkenin sanayi sektörünün gelişmesini etkilememiştir. Bu sektördeki ilk gelişme 1993 yılında Çin’in petrol ürünlerinin net ithalatçısı olmasıyla başlar, 1997 yılından sonra ise, Çin’in ham petrole olan ithalatı önemli ölçüde artmış ve böylece, enerji güvenliği sorunu ön plana çıkmıştır (www.oecdchina.org/OECDpdf/china2000.pdf, 2000, son erişim 26.02.2017). O zamanları sadece enerji sektörünün reform edilmesi söz konusuydu, “enerji güvenliği” terimi daha sonra belirtilmeye başlamıştır (Zhiznin, 2003).

ÇHC'nin enerji güvenliğinin sağlanmasındaki birçok yaklaşımın olmasına rağmen, iki önemli olan yaklaşımı vurgulamakta yarar vardır. İlk yaklaşıma göre, ABD'nin enerji stratejisidir. Bu yaklaşımın temelinde şu unsurlar vardır: büyük petrol üreticileri ile diyalogun yoğunlaştırılması, boru hatların inşaatı ve deniz taşımacılığı ile ilgili risklerin azaltılması amacıyla Rusya ve Kazakistan ile ilişkilerin geliştirilmesi; Çin ulusal şirketlerine yabancı ülkelerdeki petrol üretimi için yatırımların sağlanması bununla beraber, ülkenin dış politikasında enerji alanının öneminin artırılmasıdır. İkinci yaklaşıma göre, ÇHC uluslararası petrol fiyatındaki dalgalanmalardan etkilenmeleri azaltmak, petrol işleme düzeyini ve kalitesini artırmak ve petrol ithalatını çeşitlendirmek amacıyla ülkenin petrol rezervlerinin artışı yoğunlaştırmaktır. Sonuçta yukarıdaki tüm ana alanların faaliyetleri "10. Beş Yıllık Plana" dâhil edilmiştir (2001-2005) (Kalicki, 2005).

2001 yılının Ocak ayında Çin Kalkınma Araştırma Merkezi'nin düzenlediği seminerde Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı Başkan Yardımcısı, Devlet Planlama Teşkilatı eski başkanı Chen Jinhua, yurtdışında Çin şirketlerince petrol üretiminin artırılmasına yönelik stratejiyi onaylamıştır. Sonuçta Çin şirketlerine yurtdışında petrol varlıklarına ek yatırımın genişletilmesine izin verilmiştir. Chen Jinhua "yurt dışına çıkış" için yedi maddelik bir plan sunarak, Çin şirketlerinin petrol ve gaz işleminin yanı sıra keşif alanında da yabancı ortaklar ile ortak girişimler kurmaya çağırmıştır. Jinhua, ÇHC'nin dünya petrol piyasasında geç bir oyuncu olduğunu ama ülkenin hala ABD hâkimiyetine karşı mücadele edebileceğini, ÇHC'nin kararlı hareket etmesi gerektiğini vurgulamıştır ve bu konunun başlı yönleri olarak Ortadoğu, Orta Asya, Kuzey Afrika ve Rusya'yı göstermiştir.

ÇHC pazarı için Rus kaynaklarına erişim kazanma amaçlı yatırımlar gündemde olmuştur ve ÇHC'ne Rus petrol boru hattının inşası ile ilgili aktif görüşmeler gerçekleştirildi. Rusya Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin ilk olarak böyle bir boru hattının yakın ikili ekonomik ve ticari ilişkilerin oluşturulması amacıyla Angarska kurulmasını 1994 yılında teklif etmiştir. 1996 yılında uzun görüşmelerden sonra, Pekin ve Moskova Doğu Sibirya'dan Daqing'e kadar petrol boru hattını dâhil edilen Enerji İşbirliği alanında bir anlaşmayı imzaladılar.

1990'ların sonlarında ve 2000'lerin başlarında Ortadoğu'dan petrol ithalatı giderek Asya'ya doğru kaymaktadır. Çin'de enerji tüketimi hızlı bir şekilde artıyor bu nedenle, petrol ithalatının çeşitlendirilmesi ve ülkede enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla Rusya ile işbirliğin genişletilmesi gündemde olmuştur (Simoniya, 2005).

Büyük ölçüde Çin tarafı Rusya ile Angarsk'tan (Doğu Sibirya) boru hattının inşasına büyük bir dikkat ve azim ile tepki göstermiştir. Çin ve Rus petrol şirketleri Daqing'e petrolün 2005 yılına kadar günde 400 bin varil kapasiteye sahip ve 2010 kadar 600 bin varile artacak olan bunun gibi boru hattının inşası için gerekli olan teknik-ekonomik analiz yapmışlardır. 2002 yılı sonlarında Çin inşaat anlaşmasının hazırlıklarını başlamıştır ve bu anlaşma 2002 yılının Aralık ayında ÇHC Genel Sekreteri Jiang Zemin ve Rus Devlet Başkanı Putin tarafından imzalanması gerekmektedir. Ancak, Zirve sırasında bu anlaşma imzalanmamıştır. Çünkü aynı yıl Doğu Sibirya'dan Rusya'nın Pasifik kıyılarına kadar geçecek boru hattının inşası ve bu inşaya Tokyo tarafından sağlanacak mali destek hakkında Japonya'dan bir teklif alınmıştı. Sonuç olarak, 2003 yılında Rusya ve Çin arasındaki görüşmeler durmuştur (Mironov, 2003).

2011 yılına kadar ÇHC'nde düzenli ve sürekli olarak petrol tüketimi artmıştır. Aktif olarak gelişmekte olan ekonomi giderek ham petrol ithalatını gerektirir. Aynı yıl, ÇHC petrol ithalatı bakımından dünyada ikinci sırada geliyor (Andrews-Speed, 2012). ÇHC ve Rusya'nın topraklarının yakınlığını dikkate alarak bu alanda işbirliğinin geliştirilmesi daha mantıklıdır. Fakat 1994 yılından bu yana sürmekte olan Rusya'dan Çin'e petrol boru hattının inşası konusundaki görüşmeler on yıldan fazla sürmektedir.

Rusya'dan petrolü doğru teslim sağlamak amacıyla ÇHC bunun yanı sıra, enerji işbirliğini genişletmenin diğer olası yollarını geliştirmeye devam etmiştir. Ağustos 2006'da Çin Sakhalin'de hidrokarbon çıkartan "Sakhalin-3" projesine katılmak amacıyla, kendi "Kantan-3" sondaj platformunu teklif etmiştir. Bu roje çerçevesinde petrol teslimi 800 milyon ton ve doğal gaz ise 900 milyar metreküpten fazlaydı.

2007 yılında ÇHC ve RF büyük ölçüde pek çok alanda ilişkilerini güçlendirmiştir. Mart ayında ÇHC Cumhurbaşkanı Hu Jintao, Rusya'da Çin Yılına adanmış etkinliklere katılmak amacıyla Moskova'ya gelmiştir. Onunla beraber üç büyük Çin enerji şirketlerinin CEO'ları da gelmiştir: Sinopec, Çin Ulusal Petrol Şirketi ve Çin Ulusal Offshore Petrol şirketi. Rusya ve Çin liderleri çok sayıda enerji projelerinde daha fazla

işbirliği hususunda ortak bir bildiriyi imzaladılar ve aynı zamanda toplam 4,3 milyar ABD Dolar değerinde birçok anlaşma ve sözleşmeler imzalanmıştır. Ekim 2007’de ise, Çin Başbakanı Wen Jiabao, Rusya’da Çin Yılı’nın kapanış törenine katılmak üzere Moskova’ya gelmiştir. Ziyaret sırasında, enerji sektöründe işbirliği hakkında 10’dan fazla anlaşmalar imzalanmıştır.

2008 yılında, D.Medvedev Rusya’da iktidara yeni gelen cumhurbaşkanı olmuştur. İktidarda radikal bir değişim olmamıştır, V.Putin ise Başbakan olarak göreve başlamıştır. Fakat Çin yeni cumhurbaşkanının selefinin politikalarını devam edeğinden endişelenmiştir. Kısa süre sonra, 2008-2009 yıllarında iki ülke liderleri arasındaki temaslar daha da yoğun hale gelmiştir: Resmî ziyaret (Hu Jintao 2009 Haziran ayında Rusya’yı ziyaret etmiştir) ve G8, APEC, şanghay İşbirliği Örgütü zirvelerindeki görüşmeler dışında, Haziran 2009’da Yekaterinburg’ta düzenlenen BRICS Zirvesi ve G20 (üç kez) sırasında ikili görüşmeler yapılmıştır (Moran, 2009).

Böyle bir düzenli olarak gerçekleşen görüşmeler işbirliğin daha etkin olmasına sebep olmuştur. “İyi komşuluk, dostluk ve işbirliği” anlaşmasının gerçekleşmesi için “2009-2012 Eylem Planı” kabul edilmiştir. Rusya ve Çin enerji diyalogu Başbakan yardımcıları düzeyinde devam etmiştir ve petrol ve doğal gaz alanlarında yeni işbirliği anlaşmalarının yapılması mümkün olmuştur (<http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/04/215303.shtml>, 2009, son erişim 28.02.2017). İkili işbirliği yatırım ve ticaret alanında ilave ivme almıştır: Haziran 2009’da Devlet Başkanları yatırım alanında Rus-Çin işbirliği planını onaylamıştır, Eylül 2009’da ise, 2009-2018 için madencilik, ulaşım imalatı ve inşaatı alanlarında Uzak Doğu, Rusya’nın Doğu Sibirya’sı ve Çin’in Kuzeydoğu bölgeleri arasında işbirliği programı kabul edilmiştir (Mastepanov, 2009).

2009 yılında Çin ve Rusya, Rus petrol ve gaz sektöründeki Çin yatırımlarının gelecekteki petrol ve petrol ürünleri ile ödeneceğine ilişkin anlaşma imzalanmıştır. Çin tarafından toplam hacmi 25 milyar ABD dolar değerindeki Rusya’ya verilen uzun vadeli krediler aşağıdaki gibi bölünmüştür: 15 milyar ABD doları Rus petrol şirketi “Rosneft”e ve 10 milyar ABD doları da Rus devlet petrol taşıma şirketi “Transneft”. Buna karşılık, Rusya 2011-2030 dönemleri için yılda 15 milyon ton olarak toplam 300 milyon ton petrol Çin’e tedarik ederek kredileri ödemeyi kabul etmiştir. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanus petrol boru hattı tamamlanınca tedarik hacimleri zamanla artacaktır. 2009 yılındaki Rus-Çin enerji işbirliği alanında diğer önemli başarı da Rus-Çin “Enerji İntestment” şirketinin Rus petrol şirketi “Suntarneftegaz”ın 51% hissesini satın almasıdır (http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/China_2012.pdf, 2012, son erişim 28.02.2017).

2010 yılı Eylül ayında, Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev Çin’i ziyaret etmiştir. Ziyaretin temel amacı ikili enerji işbirliğini genişletmek ve yeni petrol boru hattının açılmasıdır. Çin Ulusal Petrol şirketi ve Rus şirketi “Transneft” temsilcileri bir video konferans sırasında projenin tamamlandığını duyurdular. Petrol boru hattının başlatılması enerji sektöründe Çin-Rus ilişkilerinde yeni bir aşama anlamına gelmiştir.

Son zamanlarda, HC ve Rusya arasında çok taraflı ilişkilerin dinamik geliştiğine değinmiştik. Çin Rusya’nın en büyük dış ticaret ortağıdır. Her iki ülke de üst düzeyde temaslarda bulunmaktadır, ayrıca, sürekli olarak diğer tüm düzeylerde düzenli şekilde zirve ve toplantılar gerçekleşmektedir. İki devletin hükümetleri stratejik, uzun vadeli ve kapsamlı Çin-Rus ilişkilerin önemli olduğunun farkında olup, karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesini dış politikanın önemli yönü olduğuna dikkat etmektedirler (Huey, 2012). 2015 yılında HC ve Rusya enerji ve bankacılık sektörlerindeki işbirliğini geliştirmek amacıyla bir paket anlaşma imzalamışlardır. Çin ve Rus şirketleri Doğu Sibirya’da kömür üretimi için 2 milyar ABD dolar yatırım yapmaya karar vermişlerdir. Rus ve Çin tarafları dış ticaretin daha da çeşitlendirilmesi için 2020 yılına kadar ticaret hacmini 200 milyar ABD dolarına yükseltmeyi amaçlamıştır (<https://ria.ru/economy/20140519/1008316394.html>, 2014, son erişim 25.02.2017). 2004 yılında Rus-Çin ticaret hacmi ilk kez 20 milyar ABD doları aşmıştır. Nisan 2014 yılında Çin ve Rusya dış ticaret hacmi (Çin istatistiklerine göre) 7 374,40 milyon ABD dolar (+0,2%), bunun içinde Rusya ihracatı – 3 600,70 milyon ABD doları (-2,6%) ise, ithalat – 3 773,70 milyon ABD doları (+3,0%) olmuştur (Saltskiy, 2008). İki ülkenin ulusal pazarları büyük bir kapasiteye sahiptir ve ağdaş mal hizmetlere olan talep artmaktadır.

Çin'in Rusya'ya Yönelik Enerji Politikasının Mevcut Durumu

2013 yılında Çin Rusya'dan 19 milyar ABD doları değerinde toplam 24 milyon ton petrol ithal etmiştir. Ekim 2013 yılında Rus şirketi "Rosneft" ve Çin şirketi "Sinopec" 2014 yılından başlayarak 10 yıl içinde 100 milyon ton petrol ithalinin artırılması hususunda bir anlaşma imzaladılar. 2009 yılında "Rosneft" ve "Sinopec" arasında ilk imzalanan anlaşmaya göre, Rusya her yıl Çin'e 15 milyon ton petrol tedarik etmesi gerekmektedir. 2003 yılında bu anlaşma genişletilmiştir. Taraflar, Rusya'nın gelecekteki 25 yıl boyunca ek olarak yılda 15 milyon ton petrol tedarik edecek bir anlaşmayı imzalamıştır.

Ukrayna'da yaşanan olaylar ve Avrupa Birliği'nin ABD ile Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımların getirilmesi Rusya'nın ekonomisini Doğu'ya yönlendirilmesini güçlendirmiştir. Son iki yıl içinde Rusya'nın Çin ile işbirliğinin yanı sıra enerji sektöründe de önemli ölçüde artmıştır. Çin istatistiklerine göre, sadece 2014 yılında Rusya'dan Çin'e petrol ithalatı 36% artmıştır. 2014 yılında Rusya'dan Çin'e petrol ithalatının toplam hacmi 30 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Rusya'dan petrol ithalatının böyle bir artışı sonucunda, Rusya Çin pazarındaki geleneksel petrol tedarikçileri olan Suudi Arabistan ve diğer OPEC üyelerinin yerini almaktadır. 2014 yılındaki verilere göre, Suudi Arabistan'dan Çin'e petrol ithalatında 8% oranında azalmışsa, Venezuela'dan da gelen petrol 11% azalma gerçekleşmiştir (<http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=CH>, 2014, son erişim 28.02.2017). İstatistik ÇHC ve Rusya ekonomilerinin özellikle, ticari-ekonomik ilişkilerin genişletilmesi yoluyla bir yakınsama olduğunu göstermektedir. Dünya enerji piyasalarındaki dalgalanmaların yanı sıra, Rusya'nın büyük petrol ihratçısı olduğunu ve Çin'deki petrol ithalatı her yıl arttığını dikkate alarak, ÇHC ve Rusya arasındaki yakın enerji işbirliği her iki ülke için de karşılıklı yarar sağladığını görebiliriz.

Tablo 1-de görüldüğü gibi 2015 yılında Rusya'dan Çin'e petrol ithalatı önemli ölçüde artmıştır. Rusya'dan Çin'e petrol ithalatının artması, Çin pazarı için Suudi Arabistan, Rusya ve diğer OPEC üye ülkeleri arasında rekabet yaratarak, Ortadoğu'dan gelen deniz petrol arzına Çin'in bağımlılığını azaltır. Dikkat edilmesi gereken şu nokta da vardır, Rusya'dan petrol ithalatının (Rus petrolü Çin ekonomisi için Arap petrolüne göre daha pahalıdır.) Çin için çok önemli olduğunu vurgulamak gerekir çünkü Çin böylece, petrol ithalatını çeşitlendirmekte ve Ortadoğu'daki periyodik olarak tırmanan çatışmalar sonucunda olası riskleri önlemektedir.

Tablo 1: Çin'in Ham Petrol İthalatındaki Devletlerin Payı (2015)

#	Devlet	Değer (milyar ABD doları)	2011'den beri her bir tedarikçi için değişim yüzdesi
1	Suudi Arabistan	20.8	-46.7%
2	Rusya	17.2	5.7%
3	Angola	15.9	-35.9%
4	Oman	14	1.1%
5	İraq	12.7	21.4%
6	İran	10.7	-50.8%
7	Kuveyt	5.7	-22.3%
8	Brezilya	5.3	8.6%
9	Birleşik Arap Emirlikleri	5.1	-7%
10	Venezüella	5.1	-30.3%
11	Kolombiya	3.1	92.2%
12	Sudan (Güney+Kuzey)	2.9	-69.4
13	Kongo	2.3	-46.9%
14	Kazakistan	1.9	-78.7%
15	Avustralya	1	-69.4%

Kaynak: EİA, 2015

SONUÇ

Rusya ve Çin liderleri arasındaki yoğun işbirliğinin olmasına rağmen, birçok batılı gözlemciler bu ilişkilerin özellikle, ekonomik alanda sadece, dış görünümü ile ifade edildiğini söylemişlerdir (Ferguson, 2012). İki ülke arasındaki mevcut ittifak, “batılı olmayan” büyük güçler durumu ve BM Güvenlik Konseyi’nde oy benzerlikleri, diğer komşu ülkeleri ile sınır ile ilgili sorunlarının olmaması gibi özelliklere dayanmaktadır.

Sonuç olarak, RF’nu Asya-Pasifik bölgesinin dinamik gelişimi ve küresel gücün potansiyeli ve gelişiminin Doğa’ya kaymasına dikkat çekmektedir; ikincisi, dünya siyasetindeki kilit konular üzerindeki ülkenin ilkeli yaklaşımlarının ortak olduğunu ve küresel ve bölgesel istikrarın sağlanması için işbirliği ve stratejik ortaklığa ihtiyaç duyulduğunu tanımaktadır; üçüncüsü, Rusya için Çin ekonomik özellikle, sanayi üretimi alanında rakip olarak kabul edilmektedir; Rusya iki ülke arasında ekonomik işbirliğinin Uzak Doğu bölgelerine yönelik dengeli ticari ve kalkınma odaklı olmasını hedeflemektedir; beşincisi, RF’nun görüşüne göre, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler çok taraflı gayri resmi etkileşim mekanizmalarına dayalı olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Andrews-Speed P. (2012). *The governance of energy in China: Transition to a Low-Carbon Economy*, London, p. 18
2. China’s worldwide quest for energy security, International Energy Agency, 2000, URL:<http://www.oecdchina.org/OECDpdf/china2000.pdf>
3. Ekonomiçeskoe sotrudniçestvo Rossi I Kitaya. 2014. (Rusya ve Çin Ekonomik İşbirliği, 2014). URL:<https://ria.ru/spravka/20140520/1008413779.html>
4. EIA China Report 2014. U.S. Energy Information Administration. 2014. 4 September. URL: <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=CH>
5. Ferguson Ch. (2012). The Strategic Use of Soft Balancing: The Normative Dimensions of the Chinese-Russian “Strategic Partnership”. *Journal of Strategic Studies*. 35 (2), s.197-222;
6. Kalicki J.H. (2005). *Energy and Security. Towards a New Foreign Policy Strategy*. Washington.
7. Kudiyarov S. vd. (2015). *Ognennie obiyatia (Sıcak Sarılma)*. Ekspert (Uzman). No. 20-21 (945). URL:http://expert.ru/expert/2015/20/ognennyie-ob_yatiyadrakona/?n=171;
9. Li Huey. (2012). O Rossiysko-kitayskih otnoşeniyah I razvitiı ŞOS (Rus (Rusya)- Çin İlişkileri ve ŞİÖ Gelişimi Hakkında). URL: <http://rg.ru/2012/06/05/kitay.html>
10. Mironov N.B. (2003). *Mejdunarodnaya energetičeskaya bezopasnost (Uluslararası Enerji Güvenliği)*. Moskova, s. 81
11. Makarov. A.A., Laverov N.P. v.d. (2008). *Predlojenya po utoçneniyu Energetičeskoy strategii Rossii (Rusya’nın Enerji Stratejisini Açıklama Önerileri)*. *Problemy natsionalnoy bezopasnosti (Ulusal Güvenlik Sorunları)*. Moskova. s. 259-270.
12. Moran D. (2009). *Energy Security and Global Politics*. London, s. 62
13. Mastepanov. A.M. (2009). *Toplivno-energetičeski kompleks Rossii na rubeje vekov (Yüzyıllar Sınırında Rusya Yakıt ve Enerji Kompleksi)*. Moskova, s. 54
14. Portyakov V.Y. (2014). *Kontury vneşney politiki liderov Kitayskoy Narodnoy Respubliki pyatogo pokolenia (Çin Halk Cumhuriyeti Beşinci Nesil Liderlerinin Dış Siyaset Kontürleri)*. *Problemy Dalnego Vostoka (Uzak Doğu Sorunları)*. No.1, s.16-20.
15. Putin: Rossia I Kitay planiruet uveličit tovarooborot do 200 mlrd dollarov (Putin: Rusya ve Çin Ticaret Cirosunu 200 Milyar Dolara Yükseltmeyi Planlamakta). 19.05.2014. <https://ria.ru/economy/20140519/1008316394.html>
18. Saltskiy A. (2008), *Ekonomiçeskoe sotrudniçestvo Rossi I Kitaya (Rusya ve Çin Ekonomi(k) İşbirliği)*. <http://www.rodon.org/polit-080522104901>
19. Simoniya N.A. (2005). *Neft v mirovoy politike (Küresel (Dünya) Siyasette Petrol)*. *Mejdunarodnyye protsessy (Uluslararası Süreçler)*. 2005. URL:<http://www.intertrends.ru/nineth/001.htm>

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

20. Tsygankov A.P. (2015). A Strong State: Theory and Practice in the 21st Century. Valdai Papers No.15, URL:<http://ru.scribd.com/doc/265177156/A-Strong-State-Theoryand-Practice-in-the-21st-Century>.

21. Voynakov V. (2015). Rossiysko-kitayskiye otnoşenia: osnovniye napravleniya sotrudnitçestvo v XXI veke (Rus (Rusya)- Çin İlişkileri: 21. Yüzyıldaki İşbirlik Yönleri (Trendleri)). Tsentr strategiçeskix otsenok I prognozov (Stratejik Değerlendirme ve Tahminler Merkezi), URL: <http://csef.ru/ru/politica-i-geopolitica/416/rossijsko-kitajskie-otnosheniya-osnovnyie-napravleniya-sotrudnichestva-v-xxi-veke-6190>

22. Zhiznin S.Z. (2003). *Osnovy energetiçeskoj diplomatii (Enerji Diplomasisi Temelleri)*. 2 Cilt, s. 46, Moskova.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(34)

Prof. Dr. Serikbay YDYRYS*, Dr. Malika MUNASİPOVA*, Öğr. Gör. Guldana TEMİRBAJEVA*
ÜNİVERSİTEDE ETKİLİ KURUM KÜLTÜRÜ VE KURUMSAL İMAJIN ÖNEMİ
EFFECTIVE CORPORATE CULTURE IN UNIVERSITY AND THE IMPORTANCE OF
CORPORATE IMAGE

ÖZ

Günümüzde kurum kültürü ve kurumsal imaj, üniversitelerin rekabet avantajı kazanmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Üniversiteler, daha verimli, daha güçlü olmak ve müşteri memnuniyetini sağlayarak rekabet avantajı sağlamak istemektedir. Bunu yapmanın temel koşulu da üniversitelerde ortak bir kültür yaratarak sinerji oluşturmak ve bu kültürün devamlılığını sağlamaktır.

Bu kapsamda, çalışmanın temel amacı üniversitede kurum kültürü ve kurumsal imajın rolünü incelemek. Aynı zamanda, çalışmada kurum kültürü ve kurumsal imaj arasında nasıl bir etkileşim olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, kurum kültürü, kurumsal imaj.

ABSTRACT

Today, corporate culture and corporate image plays a major role in university to gain competitive advantage. Universities want to be more productive, stronger and provide competitive advantage by providing customer satisfaction. The basic condition for doing this is to create synergy by creating a common culture in universities and to ensure the continuity of this culture.

In this context, the main aim of the study is to examine the role of corporate culture and corporate image in the university. At the same time, in the study it will try to explain how the interaction between corporate culture and corporate image.

Keywords: University, corporate culture, corporate image.

* Ahmet Yesevi Üniversitesi, İktisat Bölümü, Türkistan/Kazakistan, serikbay-s@mail.ru

*Ahmet Yesevi Üniversitesi, Maliye ve Muhasebe Bölümü, Türkistan/Kazakistan, munasipova62@mail.ru

*Ahmet Yesevi Üniversitesi, İşletme ve Turizm Bölümü, Türkistan/Kazakistan, guldana.temirbay@gmail.com

GİRİŞ

Çağımızda insanlar yaşamlarının önemli bir bölümünü çeşitli kurumlarda ve o kurumun bir üyesi olarak geçirmektedirler. İnsanların her etkinliği bir kurum içindedir veya kurumla bağıntılıdır. Bu bağlamda, kurumların, kişilerin yalnız çalışma saatleri ile sınırlı yaşantılarını değil, tüm yaşamlarını ilgilendirdiği ve etkilediği söylenebilir. Öyle ki, günümüzde kurumla uygarlık eş anlama gelmiştir.

Kurumlar insan ilişkilerinin düzenlenmesinde kuvvetli birer toplumsal araçlardır. Bireylerin çok boyutlu ve çok nedenli davranışları kurumlarda ortaya çıktığı gibi, bu davranışlar diğer bireylerin davranışlarıyla ilişkilidir. Her birinin davranışı çevrede bazı değişikliklere yol açarak ötekinin amacının gerçekleşmesine yardımcı olur.

Mal ya da hizmet üretmek amacıyla birçok insan durmadan çalışmakta ve birçok insan da bu çalışmalarını yönetmektedir. Tüm bu çalışmalar kurum adı verilen bir işbirliği sistemi içerisinde sürdürülmektedir. Bu işbirliği ekonomik olabileceği gibi sosyal, kültürel, askeri, dinsel ve siyasi amaçlı da olabilir (Tutar, 2003). Kurumun basit bir tanımını yapmak çok zordur. Kurum kavramı birçok bilim dalına konu olmuş ve farklı bilim adamları tarafından farklı tanımlar yapılmıştır. Psikoloji bilimi kurumu, birden fazla kişinin bilinçli olarak koordine edilmiş faaliyetleri veya güçlerinden oluşan, karmaşık bir sosyal sistem olarak tanımlarken; sosyal açıdan kurumlar, küçük toplumlar olarak tanımlanmıştır.

İnsanlar tarafından araç olarak kullanılan kurallar, her kurum için vardır. Koçel'e göre kurum, bir düzen ya da düzenlemeyi ifade eder ve iş ile iş, iş ile insan ve insan ile insan arasındaki düzen ve düzenlemeler olarak tanımlanır. Kurum kavramı tanımlarının ortak noktası, toplumun temel yapı taşı olan insanların ortak bir amacı gerçekleştirmek için bir araya gelmiş olmalarıdır (Öztekin, 2002). Bu noktada da insanları bir araya getiren yegâne unsurlardan biri kültürdür.

Kültür, kurumları saran toplumsal çevre şartlarının en önemli öğelerinden biridir, Bu nedenle kurumların yaşama ve gelişmelerini geniş ölçüde etkiler. Kurum kültürü kurum gerçeğinin görülmesine imkan veren düşünsel bir yapı yani bir paradigmadır. Bir paradigma kişilere kategoriler, rutin süreçler, iyi ve kötü çözüm önerileri sunar ve üyelerin kurumdan asıl davranacaklarını bilme yeteneklerini artırır. Diğer bir deyişle bir kurumun paradigması, kişilere paylaşılan yapılar, ortak dil ve referanslar sunarak kurumun içindeki bir probleme çözüm getirmede benzer yaklaşımlardan yol açmayı sağlar (Atay, 2001).

Üniversitede Kurum Kültürü

Kurum kültürü ya da diğer bir adıyla organizasyonel kültür kavramı; Amerikan literatüründe ilk olarak 1979 yılında "Administrative Science Quarterly" dergisinde yayınlanan Pettigrew'in, "Organizasyonel kültürler çalışması" adlı makalesinde yer almıştır (Soydaş, 2002). Özellikle 1980'li yıllardan beri üzerinde çok konuşulan kurum kültürü; kurumun tüm üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, tutum ve davranış kalıplarından oluşur. Yani kurum kültürü bir kurumun paylaşılan tüm değerlerinin ve inançlarının bütünüdür (Örücü ve Ayhan, 2001).

Kurum kültürü, aynı kurumda çalışanların tutum inanç, varsayım ve beklentileri ile bireylerin davranışlarını ve bireyler arası ilişkileri belirleyen faaliyetlerin nasıl yürütüldüğünü gösteren normlar denetimidir (Erengül, 1997). Örgüt kültürü, bir çeşit kutsallık yüklenen, moralite ve değerler olarak adlandırılan ve bireyleri kolektivite ile bütünleştirmeye yardımcı olan, bir davranışsal rehber sağlayan, insana ilişkin rasyonel olmayan boyutlara sahip bir olgu olarak da nitelendirilmektedir (Vural, 2003).

Kurum kültürü çalışanların kurumsal olaylar ve kurumsal süreçlere dair temel varsayımlarla ilgili yorumlarını biçimlendirir. O kurumun kendini ve çevresini nasıl anladığını ortaya çıkarıp kodlar ve böylece çalışanlar için kurumsal inanışlara ve amaçlara açıklık getirir. Alvesson (1987)'a göre kurum kültürü kavramı genel bir imgeyi, bütünleşmiş bir boyutlar/özellikler setini ve parçalardan öte bir bütünü ifade eder. Kurum kültürü, belirli bir yer, zaman ve belirli bir grup için geçerli olan ve grup içindeki herkes tarafından kabul edilen anlamlar topluluğudur. Brown'a göre kurum kültürü, kurum içi uygulamalarda ve kurum üyelerinin davranışlarında açığa çıkan, kurumun geçmişten bugüne zorluklarla başa çıkabilmek için geliştirdiği yöntemler, inançlar ve değerlerdir (Kabakçı, 2014).

Eğitim örgütleri doğrudan insana yönelik bir hizmet üretimidir. Gerçekleştirilen faaliyetler örgüt üyeleri arasında yoğun bir etkileşime dayanır ve örgüt kültürü bu etkileşim içerisinde oluşur. Akademik örgütlerde kültür, öğretim üyeleri, öğrenci ve yönetimin alt kültürün etkileşimi ile üretilir ve bu durum öğrenci yetiştirme sürecinde büyük rol oynar. Eğitim kuruluşlarında, çalışanlar kendilerini organizasyonla bütünleşmiş hissetmezler. Kendilerini çalıştıkları organizasyonun bir üyesi olarak görmekten çok, meslek dalının bir parçası olarak görmek yaygındır. Üniversitede çalıştığı halde kendini muhasebeci, doktor, avukat olarak tanıtanlar çoktur. Çalışanların bireysel amaçları önceliklidir (Örer, 2006).

Etkili Bir Üniversite İmajı Yaratmanın Önemi

Etkili bir üniversite imajı oluşturulmak isteniyorsa, üniversitede iyi bir alt yapı oluşturulduktan sonra, görselliğe dayalı dış imaj oluşturulmalı ve çalışanlara yönelik iç imaj çalışmaları yapıldıktan sonra yapılması gereken en önemli ve en son aşama, hedef kitlelerle duygusal bağlantı kurarak soyut imaj oluşturmaktır. Ayrıca kampus büyüklüğü, binaların mimarisi, isim, marka, logo, amblem, spor ve kütüphane gibi fiziki alt yapı ve donanım vb. gibi değişkenler imaj algısının oluşmasındaki somut girdiler olarak ele alınmaktadır. Üniversiteler bu değişkenlerin niteliğini örgütsel imajı olumlu şekilde etkileyecek biçimde yöneterek örgütsel imajlarını da artırabilirler. Ayrıca üniversiteler kaliteli bir akademik kadro oluşturup, akademik programları, ürün ve hizmetlerin niteliğini artırarak paydaşların örgütsel imaj algısını yükseltebilirler. Üniversitelerin imajını artıran diğer değişkenler ise toplumsal ve çevresel sorumluluk projeleridir. Üniversite yetkilileri, yapılan tüm olumlu çalışmaları hakla ilişkileri geliştirerek ve reklamlarla çevresine duyurarak, imajının artmasına katkıda bulunabilir (Aktaş, 2010).

Olumlu kurumsal imaja sahip olan üniversiteler diğer üniversitelerle karşılaştırıldığında daha fazla tercih edilmektedir. Bunun anlamı ise üniversiteyi tercih eden öğrencilerin kalifiye özelliklerinin yüksek olacağıdır. Başarılı ve zeki öğrencileri bünyesine katan üniversitelerin itibarları doğal olarak daha da artacaktır. Bu döngünün doğal sonucu olarak ilgili üniversiteye talep artacak ve rekabette de bir adım daha öne geçecektir. Kurumsal imajı olumlu olan üniversiteler alanında başarılı olan hocalar içinde bir cazibe merkezi haline gelecektir. Öğretim üyeleri açısından kamuoyundaki prestiji yüksek bir üniversitede çalışmak ayrı bir sosyal tatmin ve referans kaynağı olacaktır. İmajı olumlu olan üniversiteler, bir takım kusurlara ve yetersizliklere sahip olsalar bile müşterilerin gözünde oluşturdukları olumlu imajları sayesinde bu bir takım kusurlar önemsiz hale gelecektir. Çünkü bireyler üniversite hakkındaki eksik bilgilerini daha önce sahip oldukları olumlu veya olumsuz bilgilerle telafi etmektedirler.

Son yıllarda üniversite sayısında yaşanan ciddi artışlar üniversiteler arasındaki rekabeti önemli derecede artırmıştır. Piyasa ve sektör koşulları öğrenci pastasından pay almak isteyen üniversitelerin farklı olmalarını gerektirmektedir. Farklılık biryandan kurum kimliğinde, diğer taraftan da kurumun imajında olmak zorundadır. Olumlu kurumsal imaja sahip olmayan üniversitelerin öğrenci bulmaları zorlaşacağından istedikleri ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşamayacaklardır. Bunun sonucu olarak da üniversite rekabeti sürdürmeyecek ve başarısız olacaktır (İbicioğlu, 2005).

Başarılı bir üniversite imajı oluşturabilmek için hedef kitleye verilecek mesajlarda üniversitenin gerçek özelliklerinin yansıtılması gerekir. Bu amaçla öncelikle üniversitenin hedefleri ve amaçlarının açıkça belirtildiği vizyon oluşturulması gerekmektedir. Öğrenciler, akademisyenler ve çalışanlar üniversitenin amaçları hakkında bilgi sahibi oldukça motive olacak ve üniversiteye bağlılıkları artacaktır. Misyon da üniversite imajı üzerinde etkilidir. Misyon üniversitenin görev ve sorumluluklarını ortaya koyar. Güçlü ve etkili bir misyon hedef kitlenin düşüncelerini ve algılarını kurum üzerinde toplanmasını sağlayan kurum içi yönetim gücüdür. Misyonun tanımı genel olmamalı, üniversitenin hedeflerini ve mükemmellik standartlarını yansıtmalıdır. Misyon üniversite çalışanlarının bu ideallere ve standartlara ulaşma yolunda motive olmasını sağlayacaktır. Çünkü misyonun çekiciliği arttığı sürece, personelin üniversite ile bütünleşmesi o kadar güçlü olacaktır (Turgut, 2003).

Üniversitelerin itibarlı olmanın faydalarından yararlanabilmesi için yapması gerekenleri Argenti (2000) şu şekilde açıklamıştır (Oktar ve Çarıkçı):

- “İtibarlı başka bir üniversite ile işbirliği yapmak,

- Yüksek kaliteli fakülterlere sahip olmak,
- Yüksek kaliteli öğrencilere sahip olmak,
- İş dünyasında güçlü bir imaja sahip olmak,
- Mezun öğrencilerle irtibat halinde olmak,
- Üniversitelerin itibarları ile ilgili yapılan çalışmalarda üniversite sıralamalarını dikkate almak”.

SONUÇ

Küreselleşmeyle birlikte diyalog mükemmelliğinin önem kazandığı 1990’lı yıllarda, işletme hakkında artık sadece ismi, logosu, amblemi, sembolü ve renkleriyle bilgi sahibi olmak mümkün değildir. Bu nedenle, bir kurum kimliğine ve bunun hedef kitlelere iletilmesi için “kurum imajı yönetimi” adı verilen bir uygulamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Artık, müşteriler iş yaptıkları, çalışanlar da çalıştıkları kurum hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak istemektedirler. Günümüzde işletmenin misyonunu, amaçlarını, hedeflerini işletme kültürünü, işletmenin yönetim tarzını kısaca işletmeyle ilgili olan her şeyi açıkça yansıtan bir kurum imajı; işletmeyi oluşturan bütün görsel, sözel ve davranışsal öğeleri kapsamaktadır.

21. yüz yıla giren üniversiteler artık kurum imajı kavramının önemini kavramakta ve yeni imaj kavramı ile ilgili olarak şu gerçekleri kabullenmektedirler (Bülbül, 2000).

- Kurumsal imaj, üniversitelerin diğer pazarlama ve yönetim çabaları doğrultusunda elde ettiği başarı seviyesi üzerinde doğrudan etkisi olan, çok önemli stratejik kavramdır.

- Tutarlı bir kurum imajının, işletmenin bütün bölümlerine entegre edilmesine ihtiyaç vardır.

Günümüzde üniversiteler, pazarlama ve halkla ilişkiler konularıyla çok yakından ilişkisi bulunan kurum imajı kavramının yönetilmesi gerektiğini kabul etmek durumundadır. Kurumsal imajın oluşması uzun bir süreci almaktadır ve sürekliliği önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Atay, K. (2001). “Okul kültürü”, Kuramdan Uygulamaya Eğitim Yönetimi, s. 56
2. Aktaş, İ. (2010). *Üniversite-Kent İletişimi Bağlamında Üniversite İmajının Değerlendirilmesi: Erciyes Üniversitesi Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Metin Işık, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
3. Bülbül, R., (2000); **Halkla İlişkiler ve Tanıtım**, Ezgi Kitapevi, Bursa, s. 40-41
4. İbicioğlu, H.(2005). *Üniversite Öğrencilerinde Kurumsal İmaj Algılamalarını Etkileyen Faktörlere İlişkin SDÜ İİBF Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma*, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, s. 62-63.
5. Kabakcı, H. (2014). *Kamu Üniversitelerinde Örgüt Kültürlerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma*, Sosyoekonomi.
6. Örucü, E., Ayhan, N., (2001). *Örgüt Kültürü (Muğla Üniversitesi Örneği)*, Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2), Eskişehir, 87-100.
7. Örer, L. (2006). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin Kurumsal İmajının Öğrenciler Açısından Ölçülmesi Üzerine Bir Alan Çalışması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
8. Öztekin, A. (2002). *Yönetim Bilimi*, Ankara: Siyasal Kitabevi, s. 22
9. Oktar, Ö. F. ve Çarıkçı, İ. H. (2012). *Farklı Paydaşlar Açısından İtibar Algılamaları: Süleyman Demirel Üniversitesi'nde Bir Araştırma*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (15), s. 132.
10. Soydaş, A.(2002). *Global İşletmelerde Kültürel Birliğin Oluşturulmasında Halkla İlişkiler Uygulaması*, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi dergisi, 1 (2), 1-16.
11. Tutar, H. (2003). *Kurumsal İletişim*, Birinci Basım. Seckin Kitabevi, Ankara, s. 16
12. Bilge Erengül, L.,(1997). *Kültür Sihirbazları*, İstanbul: Evrim Yayınevi, s. 25.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

13. Vural, B.,(2003). Kurum Kùltürü, (1.Baskı).İstanbul: İletişim Yayınları, s. 43.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(35)

Yrd. Doç. Dr. Seda ÖZ YILDIZ³²¹

ATAERKİLLİK, HEGEMONİK ERKEKLİK ve POLİSLİK: KAVRAMSAL BİR BAKIŞ PATRIARCHY, HEGEMONIC MASCULINITY AND POLICING: A CONCEPTUAL ANALYSIS

ÖZ

Toplumsal cinsiyet çalışmaları ile iç güvenlik ve polislik çalışmaları arasında interdisipliner bir saha oluşturma gayreti, 1990'lı yıllardan günümüze giderek artmaktadır. Bu çalışmanın amacı, feminist epistemolojinin bir ürünü olan hegemonik erkeklik olgusunun polis çalışmalarının ürünü olan polis altkültürü kavramıyla ilişkilendirilmesidir. Bu amaca ulaşmak için hegemonik erkeklik ve polis altkültürü çalışmalarına ilişkin güncel literatür taranarak polislik mesleğindeki erkeklik ve kadınlık performanslarına dayalı çalışmalar üzerinden bir analiz yapılmıştır.

Çalışmanın sonucunda ataerkil toplumlarda "Erkek işi" olarak kabul edilen polislik mesleğinin gerek kadın gerekse erkek polisler üzerinde hegemonik erkeklığe ilişkin ön kabulleri perçinlediği görülmüştür. Erkeklik performansının yüceltildiği polislik performansının sürdürülmesi durumunda ise polislik kurumunun toplumdaki meşruiyetinin zedelenebileceği değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Polislik, Polis altkültürü, Ataerkillik, Hegemonik erkeklik.

ABSTRACT

The efforts to establish an interdisciplinary field between gender studies and internal security and police studies have been increasing since 1990s. The aim of this study is to reveal the relationship between the phenomenon of hegemonic masculinity which is the product of feminist epistemology and the concept of police subculture which is the product of police studies. To achieve this aim, an analysis of the male and female performances of the policing profession was conducted by making literature review on hegemonic masculinity and police subculture studies.

As a result of the study, it was seen that the police profession, which was accepted as a "Male work" in patriarchal societies, reinforced preliminary assumptions about hegemonic masculinity on both men and women. If the police performance continues to be promoted by masculine performance, the policing institutions would cause the legitimacy of the society to be damaged.

Keywords: Policing, Police subculture, Patriarchy, Hegemonic masculinity.

³²¹ Yrd. Doç. Dr., Polis Akademisi; Güvenlik Bilimleri Enstitüsü; e-posta: ozseda@gmail.com; Ankara/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusunu hegemonik erkeklik olgusu ile polis altkültürü arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Bu ilişkinin varlığı, aynı zamanda polislik mesleğinde cinsiyete dayalı ayrımcılığa dayalı pratiklerin potansiyeline de işaret ettiği için önemlidir. Bu çalışma, gerek toplumsal cinsiyet çalışmaları ile iç güvenlik ve polislik çalışmalarının kesişim alanını genişletmek, gerekse hegemonik erkekliğe ilişkin değerlerin demokratik polislik pratiklerine yönelik oluşturduğu tehditi ortaya koyma açısından önem taşımaktadır. Zira cinsiyete dayalı ayrımcılık meselesi polislik söz konusu olduğunda doğrudan devletin toplumdaki algı ve meşruiyetini olumsuz yönden etkileyebilmektedir.

En temel anlamıyla alt kültür kavramını bir kurum ya da toplumda kendi içinde üyeleri tarafından paylaşılan ortak özellik, değer yargıları ve normlardan oluşan bir değerler sistemi olarak tanımlamak mümkündür. Bu toplumda ya da kurumda alt kültürün ortaya çıkması için, alt kültürü oluşturan üyelerin kendilerini ortak değer, norm ve anlayışları ile diğerlerinden farklı hissetmeleri gerekir. Dolayısıyla, belirli değer ve normların ya da anlayışların toplum üyeleri ya da kurum çalışanları arasında sadece belirli bir grup tarafından paylaşılması ve kendi aralarında benimsenmesi ve savunulması sonucunda alt kültürlerin ortaya çıkacağı söylenebilir. Polis altkültürü açısından bakıldığında ise genel olarak polislik mesleğinin getirdiği ortak sosyalleşme ve edger paylaşımının belirli değer, tutum ve davranış pratiklerine neden olduğu kabul edilmektedir. Polisin mesleki kültürü genellikle abartılı saldırgan davranış, güçlü rekabet duygusuna yatkın, çatışmayı yükseltici, uzlaşmaya uzak, heteroseksüelliği öven, kadınsılığı aşağılayan bir erkeklik kurgusuna dayalı ataerkil değerlerden oluştuğu iddia edilmektedir (Fielding, 1994: 47). Bu iddia çalışmada ortaya konulan hegemonik erkeklik olgusunun bizzat kendisi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan gerek erkeklik, gerek hegemonik erkeklik gerekse maçoluk polislik ve polis alt kültürü literatüründe oldukça sık kullanılan betimleyici kavramlar olup polis alt kültürüne geleneksel bakış da polislik mesleğinin doğasında hegemonik erkeklik olduğu yönündedir (Fielding, 1994; Harris, 1973; Heidensohn, 1997; Reiner, 1992).

Hegemonik erkekliğe dayalı tutum ve davranışlar cinsiyet dayalı ayrımcılığın en önemli tetikleyici unsurlarından biridir. Cinsiyete dayalı ayrımcılık, doğuştan gelen fiziksel farklılıklardan ziyade toplumsal cinsiyet odaklıdır. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ve erkek arasında sosyal veya kültürel olarak yapılandırılmakta ve cinsiyetlerden her birine yüklenen kimliklere, statülere, rol ve sorumluluklara dayanan bir ilişkiyi tanımlamaktadır. Ayrımcılık meselesi, polislik kurumunda oldukça öne çıkan tartışmalı alanlardan biridir. Brewer (1991:239) erkek egemenliğine sahip olduğunu vurguladığı polis teşkilatı içinde yer alan kadın polislerin mesleki kültüre uyum durumunu ya teşkilat içinde kadınlık rollerini geri plana atıp, sessiz bir biçimde bu değerleri kabul ettiklerini iddia etmektedir. Brewer (a.g.e) kadınların bu değerleri kabul etmedikleri zamanlarda da tam tersi kadınlık kimliğini meslek içinde daha da öne çıkararak çeşitli pozitif ayrımcılık beklentisi içinde olduklarını belirtmektedir. Her iki durumda da polislik mesleğinde hegemonik erkek tutumuyla karşılaşılan kadınların bir çeşit ayrımcılığa uğradığından bahsetmek olanaklıdır.

ATAERKİLLİK VE HEGEMONİK ERKEKLİK KAVRAMLARI

Orijinal kökeni bağlamında ataerkillik (patriarka), babanın yönetimi, babanın ailede genç erkeklere, kızına ve karısına hükmetmesi olarak ifade edilebilmektedir (Ehrenreich, 1995:284). Ataerkillik, kamusal ve özel alanda toplumsal dayanakları olan sosyal bir sistemdir ve toplumda soyun aktarılması, mirasın devredilmesi ve ekonomik güce sahip olma ile çocuklar ve kadın üzerinde tam yetkiye sahip olma gibi temel görevlerin erkeklere verilmesi anlamına gelir. Ataerkillik varsayımına göre erkekler, doğal yapılarının bir özelliği olarak daha akılcı ve güçlüdürler; yönetmek ve egemen olmak için yaratılmışlardır. Buradan siyasal alanı yani devleti temsil etmeye daha elverişli oldukları sonucuna varılır ve toplumsal sistemler ve rollerin belirlenmesi bu normlara göre gerçekleşir (Demez, 2005:61).

Walby (1990: 59), ataerkil zihniyetin sadece özel alanda değil, kamusal alanda da varlığını sürdürdüğünü iddia eder ve bu ataerkilliğin değişen siyasal ve ekonomik koşullarda değişik şekillerde yeniden üretildiğine dikkat çeker. Kandiyoti, Ortadoğu toplumlarında bir cinsiyet rejimi ideal tipinden söz eder ve buna "Klasik ataerkillik" adını verir. Klasik ataerkillik, Türk toplumunda bugün hala aile hayatını yöneten temel cinsiyet rejimidir ama kentsel alanda ataerkil aile hâkim bir yapı değildir. Kandiyoti, ailedeki iş bölümünün ve egemen ilişkilerin devamında kadınların emeğine el konulmasının yer aldığı, ancak bu el

koyuşun günlük pratikler sırasında gerçekleşen ataerkil pazarlıklar sayesinde mutlaklaşmadığını savunmuştur (akt. Ecevit, 2011: 137).

Toplumsal olarak kurgulanan erkeklik değerlerinin statüyü yüceleştiren, saldırganlık, bağımsızlık ve hâkimiyet üzerine kurgulu olduğu göz önüne alındığında aynı zamanda toplumsal otorite, başarı ve güç temelli bir hedef çizdiğini de söylemek mümkündür. Diğer taraftan çeşitli toplumsal koşullarda bu erkeklik değerlerinin abartılması olarak ifade edilebilecek hegemonik erkeklik kavramına ilişkin Schwartz ve DeKeseredy (1997:69) yedi temel gösterge belirlemiştir:(i) kadını her şeyden kaçınma, (ii) duygularını bastırma, (iii) saldırganlık ve kabalığı görünür kılma,(iv) özgüveni gösterme, (v) başarı ve statü için çalışma,(vi) ilişki dışı cinsellikle övünme ve (vii) homofobi.

Beneke (1997: 47-48) ise hegemonik erkeklik rol kalıplarını belirli varsayımları dayandırır: (i) Erkek ve kadın doğuştan farklıdır, (ii) Gerçek erkek, kadına karşı üstündür ve erkeklik modellerine uygun yaşamayan erkeklere karşı üstündür, (iii) Kadınların uğraştığı aktivitelerle erkeklerin ilgilenmesi, erkekler için küçük düşürücüdür, (iv) Erkekler, duygularını ve duygusal yanlarını ortaya koymamalı ve açıklamamalıdır, (v) Sertlik ve hâkimiyet, erkeklerin kimliklerinde merkezi roldedir ve (vi) Seks, zevk almak ya da ilişkiyle ilgili bir şeyden çok, iktidarını ve erkekliğini kanıtlamanın bir aracıdır.

Burada önemli olan husus, toplumda kadınlar ve erkekler, erkeklik performansını çağrıştıran davranışlarda bulunurken herhangi bir sorunla karşılaşmalarına rağmen söz konusu tutum ve davranışlar kadınlık ve kadınsılık içerdiğinde toplumsal baskıya maruz kalınmasıdır. Bu yüzden kadınlık davranışının reddi çoğu zaman kadın polislerin de başvurduğu yollardan biri olabilmektedir. Ataerkil toplum düzeni cinsiyet rolleri senaryolarına uymayı beklemekte bu bağlamda polisten erkeklik rolünü kadından ise duygusal, bağımlı, yönetilen pozisyonda ve pasif olması beklenirken kadın polisler için rol karmaşası meydana gelebilmektedir. Yine aynı şekilde kadınlığa ilişkin toplumsal cinsiyet rolünden özellikle kaçınan erkek polisler de meslek içinde çoğu zaman hegemonik erkeklik yönünde eğilim gösterebilmekte bu da şiddeti belirli durumlarda meşru gören tutum ve davranışlara kadar ulaşabilme riski taşımaktadır. Örneğin Brown ve Sargent (1995:1) tarafından İngiltere’de kadın polislerle ilgili yapılan bir çalışmada silah kullanımının kalıplaşmış polis rollerine yönelik olarak biçimsel olmayan bir engel oluşturduğu öne sürülmüştür. Silah kullanımının kalıp tutum olarak erkeklığe özgü bir durum olması göz önüne alındığında kadın polislerin silah kullanımı konusunda daha az gönüllü ve istekli olduğu ve kendilerini silahlı görevler için fiziksel güç yönünden yeterli görmediklerini belirtmişlerdir. Buna ek olarak Brown ve Sargent (a.g.e.:15-16) yaptıkları çalışmada kadın polislerin silah ehliyeti almak üzere yaptıkları başvuru sayısına kıyasla aldıkları silah ruhsatı sayısının oldukça düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Silah ruhsatını veren yetkili birimin kayıtları incelendiğinde kadın polislerin başvuru dosyalarının genellikle “yeteri kadar güçlü değil”, “fiziksel yönden uygun değil”, “isabet oranı çok düşük” şeklindeki gerekçelerle hatta “adet öncesi gerginlik sendromundan dolayı” gibi kadına yönelik ayrımcı sebeplerle reddedildiği görülmüştür (a.g.e: 10).

POLİS ALTKÜLTÜRÜ OLGUSU VE HEGEMONİK ERKEKLİK

Alt kültür oluşumu aslında her meslek için geçerli olmakla beraber “polis” ve “asker” gibi meslek gruplarında çok daha net bir şekilde gözlemlenmektedir. Eğitimini ve görevini, hatta görev dışı yaşamının büyük bir kısmını, sivil toplumdan kısmen uzak bir ortamda gerçekleştiren üniformalı meslek gruplarında alt-kültür oluşumu daha kolaydır. Polis mesleğinin kendi içinde gerçekleşen sosyalleşme sürecinin doğal bir sonucu olarak oluşan bu alt kültürü yok saymak mümkün olmadığı gibi, bunu yok etmeye çalışmak da hem yanlış hem de mümkün değildir. Yapılması gereken şey, bu alt-kültürün varlığını kabul ederek bunun meslek mensupları üzerinde yapabileceği muhtemel olumsuz etkileri azaltmak ve kontrol etmektir. Ayrıca bunun yanı sıra, sağlıklı bir meslek alt-kültürü ve görev anlayışı geliştirilmelidir.

Genel olarak bütün polislerin karşılaştıkları olaylar benzerdir. Aynı sosyal mevkide olduklarından, kanunların kendilerine yüklediği görevlerinin gereği ve aynı sorunlarla karşılaştıklarından dolayı genel bir polis yapısı şekillenmektedir. Tüm meslek personeli bu kalıba uymaktadır diyemeyiz, ancak belirgin bir meslek grubu olarak poliste bir takım belirgin ortak özelliklerin olduğunu belirtmekteyiz. Bunu “polis alt kültürü” olarak kavramsallaştırmak mümkündür.

İlk kez Skolnick tarafından gerçekleştirilen polis sosyolojisi çalışmalarına damgasını vuran tespit polislik yaklaşımının temel unsurunun şüphe ve tehdit olduğu otoriterliğin ise polislikte aranan genel bir vasıf olduğu üzerine yapılan tespitlerdir (akt. Paoline vo, 2000: 572-575). 1970’li yıllarda yükselen bir araştırma alanı olarak sosyoloji disiplininin polisler ve polislik kurumu ile ilgilenmesi neticesinde bu yıllardan itibaren polislerin kendi içinde ortak değer yargıları ve polislik rolleri ile halktan bir ayrışma içinde buldukları tespiti gündeme gelmiştir. 1970’lerden günümüze polislik kurumunun yapısal, sosyal ve demografik değişimleri neticesinde her ne kadar yeknesak bir polislik kültüründen bahsetmek mümkün olmasa da bu süreç içerisinde özellikle ABD ve İngiltere’de polis alt kültürünü betimleyici araştırmaların oldukça fazla olduğu gözlenmektedir (a.g.e.: 578). Türkiye’deki polis altkültürü çalışmaları ise oldukça sınırlı ilerlemektedir (bkz. Çağlar, 1999).

Polis alt kültürü çalışmalarında literatürü oluşturan en önemli çalışmalara baktığımızda araştırmaların ortak sonucu olarak polis alt kültürünün şüphecilik, ihtiyatlılık, zorlayıcı güç/denetim ve otorite, toplumdan uzaklaşma, mesleki kibir, homofobi, iç dayanışma ve gruba sadakat, birbirine güven ve destek, cinsiyetçilik, hegemonik ve aşırı erkeklik, şiddetin yüceltilmesi, toplumsal dünyada diğer vatandaşlarla aralarında keskin bir biz/onlar ayrımı, otoriter bir muhafazakârlık, ırkçılık, fikirden ziyade eyleme ve risk almaya yatkın bir ortaklığın söz konusu olduğu görülmektedir (Barton, 2003; Brown, 1992; Fielding, 1994; Harris, 1973; Lefkowitz, 1975; Martin, 1999; Paoline, 2003; Reiner, 1994; Waddington, 1999). Polis alt kültürüne ilişkin özellikle 1990’lı yılların sonuna doğru yapılan toplumsal cinsiyet üzerinden yapılan çalışmaları irdelediğimizde ataerkillik kavramının da öne çıktığı görülmektedir (Schwartz ve DeKeseredy, 1997; Waddington, 1999).

Ataerkil ve cinsiyetçi erkeklikler kesinlikleri kadar muğlaklıkları da olan, her yere, her ilişkiye göre biçim değiştirebilen, çok fazla toplumsal ve kültürel bileşenden oluşan kimliklerdir. Connell’in (2005: 76-80) ifade ettiği gibi ilişkilerde her zaman “karşı tarafın” rızasını almak gerekir; hegemonya kurma sürekli üzerinde uğraşılması gereken “zor ve zahmetli” bir çabayı gerektirdiği için de erkeklerin büyük çoğunluğu bu zahmete girmek yerine “hegemonik erkeklik” inşa etmeyi daha kolay ve uygulanabilir bulmaktadır.

Polis alt kültüründe hegemonik erkeklik kavramını ilk kez kullanan Masserschmidt (1993) ve Fielding (1994), bunun bir polisin en yaygın rollerinden biri olduğunu ileri sürmektedir. Hem toplum hem de kadın polisler için ise polisliğin içerdiği saldırganlık, cesaret, nesnellik, vahşilik ve rasyonellik gibi bu “erkeksi tavırlar” içeren yönü göz önüne alındığında kadınlar için bir çeşit yetersizlik algısının oluşmasına neden olmaktadır. Bu sebeple polis kültürünün katkısıyla şekillenen erkek polislerin suçla mücadele, kadın polislerin ise toplumsal hizmet alanında daha başarılı olacağı düşünülerek bu alanlarda görevlendirilmesi teamülü oluşmuştur. Oysaki polislik hizmetinin en önemli ve geniş alanını toplumsal hizmet kapsamaktadır. Bu nedenle polis alt kültüründe hegemonik erkeklik toplumdaki polislik hizmetinin de suçla mücadele yönünün daha ön planda olmasına neden olmaktadır. Böylelikle polis birimlerinin başarısı da tutuklama sayısı ve suç tespiti üzerinden gerçekleşme eğilimi göstermektedir.

Polis meslek kültürü çalışmaları incelendiğinde her ne kadar mevcut egemen değerlerle ilgili monolitik bir yapı olmamasına rağmen (Fielding, 1994: 47), Heidenson (1997:5) gibi araştırmacılar polislikteki erkek egemen yaklaşımın neredeyse evrensel bir düzeyde birbirine benzerlikler gösterdiğini ileri sürmektedir. Örneğin, Avustralya polis teşkilatının ülkedeki tecavüz mağdurlarına yaklaşımları üzerine bir inceleme yapan Nixon (1992: 38) araştırmasında polisin tecavüz mağdurlarına yaklaşımlarında hala geleneksel toplumsal cinsiyet tutumları ile polisliğin koruyuculuğu arasında bir rol çatışması yaşayabildiklerini öne sürmektedir. Nixon (a.g.e.) aynı zamanda polislerin tecavüz mağdurlarına yaklaşımlarında öncelikle mağdurun tecavüzcüyü provoke edip etmedikleri dolayısıyla rızalarının olup olmadığı ya da böyle bir olayın gerçekleşip gerçekleşmediği gibi unsurları dikkate alarak bir değer yargısına sahip olduklarını öne sürmektedir. Yine Lunneborg (1989:61) tarafından ABD polis teşkilatında yapılan başka benzer bir çalışmada cinsel suçlara karşı kadın ve erkek polisler arasındaki hassasiyet ve suç dosyasına gösterilen özer arasında bir ayrım olduğu ve kadın polislerin cinsel suç mağduru kadınlarla etkileşim ve kurdukları empatinin daha yoğun olduğu tespit edilmiştir.

İngiltere’de Londra polis teşkilatında polis kültürü üzerine yapılan çalışmalarda ise en iyi polisin beyaz erkek kalıp tutumundan oluştuğuna dair bir değer yargısı bulunduğu öne sürülmüştür (Smith ve Gray, 1985: 372). Diğer taraftan bu tespite benzer biçimde Londra polis teşkilatında gerçekleştirilen cinsiyet eşitliğini sağlamaya dayalı çeşitli reformların ciddi dirençle karşılandığı tespit edilmiştir (Brown vd, 1998:1-2). Polis alt kültüründeki toplumsal cinsiyet eşitliği değerlerine ilişkin çalışmalardan çıkan önemli sonuçlar bulunmaktadır ki bunların başında polis teşkilatı içinde yer alan bir kadın polis öncelikli olarak mesleki sosyalleşme ve toplumsal cinsiyet kimliği ile ilgili sorunlara neden olmaktadır.

Bell (1982), Shelley (1993) ve Belknap (2007) gibi bazı akademisyenler yaptıkları çalışmalarda kadın polislerin erkeklere göre daha az saldırgan bir tavra sahip oldukları ve potansiyel şiddet vakalarında daha yatıştırıcı bir rol oynadıklarını tespit etmişlerdir. Polis alt kültürü çalışmalarında yaygın bir biçimde ortaya konulan polislik tarzından uzak olan bu olaya müdahale ve olay yönetiminde “yumuşaklık” polis kültürünün belirleyicisi konumundaki erkek polisler açısından da çok fazla benimsenmemektedir (Corsianos, 2011: 8-9).

Bir kurum aynı zamanda toplumsal düzenin bir aynası da oluşturduğundan dolayı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bulunduğu bir toplumdaki herhangi bir kurumun toplum yapısından çok da fazla ayrı düşmesi beklenmemektedir. Bir kurumda uygulanan özelliklerle; (i) iş bölümü ve yetki paylaşım, (ii) karar verme mekanizmaları, (iii) sorumluluklar ve (iv) şiddet parametreleri üzerinden bakıldığında kuruma hakim olan toplumsal cinsiyet rolü rahatlıkla ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında tüm polis teşkilatlarının ayrıntıda farklılıklar barındırsa da genel olarak ortak özelliklerinden birinin de erkeklik üzerine kurgulanmış bir meslek olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu şekilde “cinsiyetlendirilmiş” kurumların aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden ürettikleri ve devam ettirdiklerini ileri sürmek mümkündür.

Waddington (1999: 287-288) polis kültürünün diğer mesleki alt kültürlerden daha özgün bir yapıya sahip olduğunu, polis teşkilatları içinde erkeklik değerlerinin kadınları da etkilediğini ve kadın polislerin de erkeklik değerlerini içselleştirdiği için polisliğin kadın ve erkeklerin bir arada en uyumlu çalıştığı mesleklerden biri olduğu iddia etmiştir. Waddington’un (a.g.e.:289) öne sürdüğü hipotezde polis kültürünün saldırganlık, şiddet, tehlike, risk alma ve cesaret gibi “erkeklik kültürü”nü polis davranışlarına eklediği belirtilmiştir. Aynı zamanda erkeklik kültürü taşıyan polis alt kültürü mesleğe giren kadınlar üzerinde de bir baskı kurarak kadınlık değer ve davranışlarını kendine uyarlayıcı bir sistematik sosyal baskı uygulayabilmektedir. Fakat burada üzerinde durulması gereken nokta polislik mesleğinin davranış kalıbına etki eden polis meslek alt kültürünün içerdiği erkeklik ve kadınlık ağırlığından ziyade erkeklik ve kadınlık arasında hiyerarşik bir ilişki biçiminin kurulmasıdır.

SONUÇ

Ataerkillik kavramı özellikle feminist literatür açısından kadın ve erkek arasındaki fark ve eşitsizliklerin farklı kültür ve toplumlarda çeşitli biçimlerde anlamlandırılmasının cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerine neden olduğu savından yola çıkarak bu farkların sebeplerini aradığında yanıt olarak ortaya çıkan bir kavramdır. İlk kez 1970’lerde ortaya atılan ataerkillik kavramı erkeklerin denetiminden bulunan kadınların toplumsal ve siyasal kurumlar aracılığıyla nasıl ayrımcılık ve dışlanmaya uğradıklarını da açıklamaya yönelik kullanılmıştır. Her ne kadar toplumsal cinsiyet eşitliğine dair emareler içerse de ataerkillik kavramının tüm kadınları tek bir kategori altına aldığı oysa erkek tahakkümü altındaki kadınları monolitik bir yapısının olmadığı savından yola çıkarak 1980’ler ile birlikte toplumsal cinsiyet kavramı bizzat kullanılmaya başlanmıştır.

Ataerkilliğin bir parçası olmakla birlikte erkeklik rolünün yüceleştirilmesi, kadına karşı erkek saldırganlığının meşru kabul edilmesi ile kadınların pasif ve savunmacı bir rol üstlenmesine salık veren hegemonik erkeklik kavramı çerçevesinde kadın, insan varlığının bir öznesinden ziyade nesnesi olarak görülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hem sebebi hem de sonucu sayılabilecek hegemonik erkeklik olgusu, aynı zamanda kadınlık rollerinin de aşağılanması yol açmaktadır. Ataerkillik ve hegemonik erkekliğin polis alt kültürü üzerinde önemli rol oynadığı ileri sürülebilir.

Toplumu erkeklik tutum ve davranışında yer alan değerler göz önüne alınarak değerlendirmek şeklinde özetleyebileceğimiz ataerkillik meselesi ve ötesinde yüceltilen erkeksiliğe dayalı hegemonik erkeklik, polislik

mesleğindeki ortak değer yargılarını oldukça önemli biçimde etkilemektedir. Her ne kadar polislik mesleğinde toplumsal seviyedeki ataerkillikle gündelik yaşamdaki ataerkilliği birbirinden ayırmak gerekse de çoğu zaman örtüşebilme ihtimali her zaman bulunmaktadır.

Polislik alt kültürüne dair tespitlerde kullanılan hegemonik erkeklik olgusunun daha çok toplumsal seviyedeki ataerkilliğe dayalı değerlerle belirlenmiş, bu değerlerle yönlendirilmekte ve yönetilmekte olan toplumsal süreç olarak betimlemek mümkündür. Hegemonik erkeklik değerlerinin baskınlığında toplumsallaştırılmış polis alt kültüründe toplumsal cinsiyet eşitliğine yer olmaması doğaldır, zira tüm normatif değerler de erkekler tarafından belirlendiği için kadınlık rolü üzerindeki baskı ve ötekileştirme de sistematik bir biçimde içselleştirilmektedir. Tüm bu çıkarımlar ise bizi toplumsal cinsiyet çalışmaları ile polislik çalışmaları arasındaki kesişim alanında yer alan hegemonik erkeklik değerlerine dayalı polislik performanslarının daha ayrıntılı incelenmesi gerekliliğine yöneltmektedir.

KAYNAKÇA

1. Barton, H., (2003). Understanding the occupational (sub) culture: A precursor for reform. *The International Journal of Public Sector Management*, 16, 346-358.
2. Bell, D.J., (1982). Policewomen: myths and realities. *Journal of Police Science and Administration*, 10(1), 112-120.
3. Belknap, J., (2007). *The invisible woman: Gender, crime and justice* (3rd ed.). Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
4. Shelley, J.K. (1993). The new lone ranger: Policewomen on patrol. *American Journal of Police*, 12, 47-75.
5. Beneke, T., (1997), *Proving Manhood Reflections On Men And Sexism*, California: University of California Press.
6. Brown, J., Sargent, S. (1995). Policewomen and firearms in British police service. *Policing*, 18, 1-16.
7. Brown, J., Campbell, E. A. Ve Fife Schaw, C. (1995) Adverse impacts experienced by police officers following exposure to sex discrimination and sexual harassment. *Stress Medicine* 11, 221-228.
8. Connell, R.W., (1987). *Gender and power: Society, The person and sexual politics*. Cambridge, MA: Polity Press.
9. Connell, R.W., (2005), *Masculinities*, Berkeley: University of California Press
10. Demez, G., (2005), *Kabadayıdan Sanal Delikanlıya Değişen Erkek İmgesi*, İstanbul: Babil Yayınları.
11. Ecevit, Y. (2001), "Türkiye'de Kadın Emeği Konulu Çalışmaların Feminist Tarihçesi", (iç.) *Türkiye'de Kadın Çalışmaları: Bilanço 1975-2010*, der: Serpil Sancar, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
12. Ehrenreich, B., (1995), "The Decline Of Patriarchy", *Constructing Masculinity*, Maurice Berger, Brian Wallis ve Simon Watson (Der.), New York: Routledge.
13. Eterno, J.A. (2007) *Gender and Policing, Women & Criminal Justice*, 18:1-2, 49-78
14. Fielding, N. (1994) Cop canteen culture. In Newburn, T. and Stanko, E. (Eds.), *Just Boys Doing the Business; Men, Masculinity and Crime*. London: Routledge.
15. Harris, R. (1973). *The police academy: An inside view*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
16. Heidensohn, F. (1997) The impact of police culture; setting the scene. Women in policing focussing on the mechanical and political environment. Paper presented to the First Australasian women police conference. Sydney 29-31 July.
17. Koray, M. (1998), "Türkiye'de Kadın Hareketinin Soru ve Sorunları", (iç.) 75. Yılda Kadınlar ve Erkekler, ed: Ayşe Berktaş Mirzaoğlu, Türkiye İş Bankası İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

18. Lefkowitz, J. (1975). Psychological attributes of policemen: A review of research and opinion. *Journal of Social Issues*, 31, 3-26.
19. Martin, S. (1999). Police force of police service: Gender and emotional labor. *ANNALS, AAPSS*, 561, 111-126.
20. Millet, K. (1987), *Cinsel Politika, Çev. Seçkin Selvi, İstanbul: Payel.*
21. Mills, A. (1992). Organization, gender, and culture. In A. J. Mills & P. Tancred (Eds.), *Gendering organizational analysis* (pp. 93-111). London: Sage Publications.
22. Paoline, E.A. (2003). Taking stock: Toward a richer understanding of police culture. *Journal of Criminal Justice*, 31, 199-214.
23. Paoline, E. A., Myers M. Ve Worden R.E. (2000) Police culture, individualism, and community policing: Evidence from two police departments, *Justice Quarterly*, 17:3, 575-605
24. Reiner, R. (1994). *The politics of the police*. Oxford: Oxford University Press.
25. Schwartz, M., & DeKeseredy, W. (1997). *Sexual assault on the college campus: The role of male peer support*. London: Thousand Oaks.
26. Smith, D. and Gray, J. (1985) *Police and people of London; The PSI report*. Aldershot:Gower.
27. Waddington, P. (1999). Police (canteen) subculture: An appreciation. *British Journal of Criminology*, 39, 287-309.
28. Walby, S. (1990), *Theorizing Patriarchy*, Cambridge: Basil Blackwell.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(36)

i.e.n., Dosent. Gülşən MUSTAFAYEVA Mustafa qızı³²²

**MİLLİ İQTİSADİYYATIN İNKİŞAFINDA STRATEJİ YOL XƏRİTƏSİNİN İSTİQAMƏTLƏRİ
ÜZRƏ REGIONAL İDARƏÇİLİK PROBLEMLƏRİ
ON THE REGIONAL STRATEGIC DIRECTIONS ROADMAP FOR DEVELOPMENT OF
NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT PROBLEMS**

ÖZ

Çalışmanın amacı ulusal ekonominin dönemi değişkenlik eğilimlerini analiz ederek stratejik yol haritasının yönlerini araştırmaktır. Araştırmanın metodolojisi - sistemli analiz, genelleştirilmiş yaklaşım esas alınmıştır.

Çalışmanın kısıtlamaları - bölgesel yönetimin güncel problemlerini bilimsel açıdan geniş kanıtlamak imkanları dar çerçevede. Araştırmanın sonuçları - bölgesel yönetimde sosyal-ekonomik gelişmenin sağlanması esaslandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli İqtisadiyyat, İnkişaf, Strateji, Yol Xəritəsi, Regional İdarəçilik, Problemləri.

ABSTRACT

The purpose of the present research is study of directions of the strategic way map by analyzing aspirations of periodic change in the national economy. The methodology of the research is based on a systematic analysis and a generalized approach.

The absence of loose capabilities for scientifically thorough rationale of the actual problems of regional management comprises the restrictions of the research. Rationale of provision of socio-economic development in the regional management is the conclusion of the research.

Keywords: National Economy, Development, Strategy, Road Map, Regional Management, Issues.

³²² Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti UNEC, Menecment Bölümü; elxan_salayev@mail.ru; Bakü/AZERBAIJAN. Assoc. Prof. Gulshan MUSTAFA Mustafa qizi; Azerbaijan State University of Economics UNEC, Department of Management

GİRİŞ

Milli iqtisadiyyatın inkişafında dövlət strateji yol xəritəsini təsdiq edərək proteksionizm siyasətini daha da genişləndirmiş oldu. İqtisadi dayaqların möhkəmlənməsi, rəqabətqabiliyyətli mühitin yaradılması prinsiplər olaraq əsas dövlətin qarşısında duran məqsədlər sırasındadır.

Ulu öndər Heydər Əliyev Yeni Azərbaycan Partiyasının 2001-ci il noyabrın 21-də keçirilmiş II qurultayında ölkənin XXI əsrdə inkişaf ideologiyasının forma və məzmununu dəqiq səciyyələndirmişdir: "... biz elə nəsil yetişdirməliyik ki, tək-cə bizim vaxtımızda yox, bizdən sonra da onlar Azərbaycanın xətəllərə düşməsinə imkan verməsinlər.³²³ Prezidentin 06.12.2016-cı il tarixli fərmanına əsasən milli iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sektorları üzrə davamlı inkişafın təmin edilməsi əsas götürülərək şaxələndirilmiş strateji hədəflər müəyyən edilmişdir. Bu hədəflərə nail olmaq üçün işlənib hazırlanmış strateji yol xəritəsi mövcud iqtisadi durumun resessiya fazalarının azaldılmasına və ya bərpa olunmasına yönəldilmişdir.

Dövlətin iqtisadi siyasəti - ictimai məqsədlərə nail olmaq üçün iqtisadiyyatın idarəedilməsi sahəsində məqsədyönlü tədbirlər sistemidir. İqtisadi siyasəti istehsal, bölgü, mübadilə, istehlak, yığım, idxal, ixrac və s. sahələrdə dövlət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər məcmusudur.³²⁴ Təbiidir ki, biz inkişaf strategiyasından söhbət açan zaman mövcud iqtisadi vəziyyəti və xüsusi olaraq regional səviyyədə sosial-iqtisadi durumunun həm müsbət nəticələrini, həm də uzunmüddətli inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsinə maneəçilik törədən problemləri aşkar etmək lazımdır.

Regional siyasətin əsas məqsədi dedikdə, ümumi qaydada region iqtisadiyyatının hərtərəfli və optimal inkişafı nəzərdə tutulur.³²⁵ Müasir dövrdə Azərbaycanın dövlət idarəçilik sistemi imkan verir ki, mövcud iqtisadi potensialdan istifadə edərək sosial-iqtisadi vəziyyəti inkişafına əsaslanan cərəyan yaratmaqla gələcəyi təminatlı etmiş olsun. Regional səviyyədə milli iqtisadiyyatın inkişafında strateji yol xəritəsi üzrə əsas fəaliyyət istiqamətlərini aşağıdakı sxemdə (1) göstərmək olar:

Sxemdə 1.

Strateji yol xəritəsi üzrə iqtisadiyyatın fəaliyyət xətti.

Azərbaycanın Respublikasının iqtisadi dövlət strategiyası istehsal potensialının, o cümlədən emal sənayesinin trayektoriyasının genişlənməsinə və elmi-texniki inkişafın lazımi səviyyədə qorunub saxlanmasına, rəqabət mühitinin yaradılmasına yönəldilmişdir.

Regional səviyyədə problemlərə baxış.

Amerika İqtisadçıları K.R.Makkonell və S.L.Bryu dövlətin əsas iqtisadi funksiyaları kimi bazar sisteminin səmərəli fəaliyyətinə şərait yaradan ictimai mühitin və hüquqi bazanın təmin edilməsi, rəqabətin müdafiəsi, gəlir və sərvətlərin yenidən bölgüsü, milli məhsulun quruluşunu dəyişmək məqsədi ilə ehtiyatların

³²³ XXI əsrdə milli dövlətçilik, Ramiz Mehdiyev, Bakı 2013, səh 11.

³²⁴ Dövlətin investisiya siyasəti, G.A.Əzizova, Bakı 2012, səh 5.

³²⁵ Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları, H.B.Allahverdiyev, K.S.Qafarov, Ə.M.Əhmədov, Bakı 2006, səh 739

bölgüsünü təkmilləşdirmək, iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsini göstəririlər.³²⁶ Aydınır ki, bu funksiyaların təmin edilməsi idarəçilik bazasında çox asılıdır. Regional idarəetmə bu sahələr üzrə optimal nəticələr əldə etmək üçün ən böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Regionların idarə edilməsində inkişaf və keyfiyyət xüsusiyyətlərinin hərtərəfli təhlili, iqtisadi potensialının reallaşdırılmasına əngəl törədən aşağıdakı problem və neqativ tendensiyaları üzə çıxarmağa imkan verir:

- Regionların icra hakimiyyəti orqanlarının aşağı səmərəliliyi. Digər regionlarla müqayisə regionun icra hakimiyyəti orqanlarında çalışanların sayının və bu işçilərin saxlanması çəkilən məsrəflərin bir neçə dəfə geri qaldığını müəyyən etmək olar;

- Təsərrüfatçılıq mənimsənilməsində ərazinin yüksək differensiallaşdırılmasına gətirib çıxarmış tarixi formalaşmış xüsusiyyətlər, daxili inteqrasiya əlaqələrinin zəiflikləri, ayrı-ayrı ərazilərin nəqliyyat baxımından zəif mənimsənilməsi, iqtisadiyyatın yetərinə kompleks xarakter daşımaması və ümumi iqtisadi məkanın inkişafdan geri qalması;

- Region iqtisadiyyatının strukturunda xammal sektorunun emaledici sənayeni ötüb keçməsi. Bu da region iqtisadiyyatının diversifikasiyası və emaledici sənaye-istehsal komplekslərinin yaradılmasını vəzifəsini xüsusilə əhəmiyyətli edir;

- Dünya xammal bazarlarında, iqtisadi inkişaf perspektivlərinin qiymətləndirilməsini çətinləşdirən və nəticə etibarilə şəxsi biznesdə regionun investisiya cəlbəediciyini azaldan kəskin qiymət dəyişkənliyi;

- Maliyyə resurslarının kəskin çatışmazlığı. Dünya maliyyə böhranı dövründə maliyyə resursları çatışmazlığı xüsusilə dərinləşmişdir;

- Nəqliyyat infrastrukturunun yetərinə inkişaf etməməsi;

- Müxtəlif təsərrüfat mərkəzlərinin idarə edilməsi şəraitinin spesifikliyi. Region riskli əkinçilik zonasına aiddir;

- Regionların sənaye mərkəzlərində mürəkkəb ekoloji durum.

İstənilən sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının həyata keçirilməsi regionların daxili və xarici inkişaf mühitində şərait dəyişkənliklərinə uyğun qaydada əlaqələndirməni və düzəlişlər edilməsini tələb edir. Bu da regionun sosial-iqtisadi inkişafına dair strateji planın mövcud sisteminin təkmilləşdirilməsi zərurətini aktuallaşdırır. Regionun sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasına dəyişikliklərin əsas motivləri planlaşdırmada hər bir idarəetmə mərhələsində “dayaq” əks əlaqələrini qurmaqla normativ-funksional yanaşmadan proqram məqsədli yanaşmaya keçidin məqsədəuyğunluğu, həmçinin regionun inkişafının strateji və büdcə planlaşdırılmasında əlaqələndirmə səviyyəsinin yüksəldilməsi zərurətidir.

Regionun sosial-iqtisadi inkişafının strateji planına aşağıdakılar əlavə edilməlidir:

- Stratejiya dəqiq vəzifələrin və bu vəzifələrin yerinə yetirilmə səmərəliliyini ölçən göstəricilərin dilinə çevrilmişdir;

- Büdcə və planlarda resurslar bölgüsü taktiki məsələlərin həllinə deyil, stratejiya məqsədlərinə balanmışdır;

- Regionun inkişafının strateji məqsədlərinin regionda inzibati idarəçiliyin alt-bölmələrinin vəzifələrilə dəqiq qarşılıqlı əlaqəsi müəyyən edilmişdir;

- Ayrı-ayrı ərazilərin inkişaf proqramları və sərmayəçiliyə dair proqnozları strategiyanın məqsədlərinin həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir. Sərmayəçilik layihələri regionun strateji inkişaf istiqamətlərinə uğunlaşdırılmalı və proqram tədbirləri çərçivəsində maliyyələşdirilməlidir.

Regional səviyyədə strateji məqsədlər.

Regional iqtisadiyyatın formalaşmasında iqtisadi maraqların daşıyıcıları, iqtisadi münasibətlərin subyektii olaraq deyil, təbii və insan resurslarının yerləşməsi, əmtəələrin istehsal və istehlakı, xidmət sferasının cəmləşməsi məkanı kimi çıxış edir.³²⁷ Regional səviyyədə inzibati idarəçiliyi qarşısında aşağıdakı strateji məqsədlər qoyulmalıdır:

³²⁶ Dövlətin iqtisadi siyasəti: reallıqlar və perspektivlər, Arif Şəkərəli oğlu Şəkərəliyev, Bakı 2009, səh 16

³²⁷ Sosiallaşan iqtisadiyyat, E.M.Hacıadə, Bakı-elm 2006, səh. 87

a) Əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi.

Əhalinin real pul gəlirlərinin, büdcə sferasında əmək haqlarının artımı, məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi, əmək haqqı üzrə borcların azaldılması, zəruri yaşayış vasitələri və istehlak mallarının qiymətlərinin aşağı salınması nəzərdə tutulur.

b) İqtisadiyyatın inkişafı.

Regionda iqtisadiyyatın inkişafı 7 istiqamət çərçivəsində vəzifələrin və alt-vəzifələrin reallaşdırılması strategiyasında təsvir edilmişdir. Həmin istiqamətlər aşağıdakılardır:

1. Regionnu investisiya cəlbediciliyinin yüksəldilməsi;
2. Sahibkarlığın və ticarətin inkişafı;
3. Aqrar-sənaye kompleksinin inkişafı;
4. Emaledici sənaye və istehsal sahələrinin inkişafı;
5. İqtisadiyyatın elmi-texniki və innovasiya baxımından inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi;
6. Maliyyə infrastrukturunun inkişafı;
7. Beynəlxalq və ölkədaxili iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi.

İqtisadiyyatın təkmilləşdirilməsi, sahəvi struktura dəyişikliklər sərmayələr olmadan qeyri-mümkündür. Regionun inzibati idarəçiliyi investisiya cəlbediciliyi səviyyəsinin yüksəldilməsinə dair planlı tədbirlər həyata keçirməlidir. Strategiyada regionun inzibati idarəçiliyi investisiya cəlbediciliyinin yüksəldilməsinə dair bir sıra tədbirlər müəyyən edilmişdir. Bu tədbirlərə yerlərdə investisiya fəaliyyətinə dair qüvvədə olan qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və tamamlanması, sərmayəçilərlə irimiqyaslı informasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi, regionda mövcud investisiya meydan və layihələrinin aktualaşdırılması, ərazi inzibati infrastrukturunun inkişafı aid edilir.

Kiçik və orta sahibkarlığa dəstəyin inkişafının istiqamətləri aşağıdakılar olmalıdır:

- innovasiyalar və sənaye məhsulu istehsalı sahələrində kiçik müəssisələrin inkişafı;
- biznes-inkubatorların səmərəli fəaliyyəti;
- şəxsi biznes fəaliyyətinə başlayan sahibkarların qrantlarla dəstəklənməsi;
- kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri tərəfindən istehsal edilən məhsul və xidmətlərin region, ölkə və beynəlxalq bazarlara çıxarılması sisteminin yaradılması;
- tərtibatların kommersiyalaşdırılması, başqa sözlə əqli mülkiyyətin nəticələrinin faktiki olaraq reallaşdırılması məqsədilə ali təhsil müəssisələri bazasında kiçik innovasiya müəssisələrinin yaradılması.

Kiçik və orta sahibkarlığa dəstəyin əsas istiqaməti kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə kreditlərin ayrılmasıdır. Aqrar elm mərkəzlərinin mövcudluğu, bu mərkəzlərin əməkdaşlığı və səylərin əlaqələndirilməsi yüksək məhsuldarlıqlı və resurslara qənaət imkanı verən yeni texnologiyalardan istifadəyə, eləcə də kənd təsərrüfatı istehsalında zona texnologiyalarının işlənilməsinə sürətləndirilmiş keçidi həyata keçirməyə imkan yaradacaqdır.

Aqrar elm təsisatları əsasında aqrar-sənaye kompleksinin inkişafının təhlili və monitorinqinə dair mərkəz yaratmaq zəruridir. Belə bir mərkəz regionda həyata keçirilən sərmayə layihələrinin və resurs potensialının qarşılıqlı əlaqələndirilməsini, əmək resurslarının tarazlığının müəyyən edilməsini təmin etməklə bütövlükdə sahənin rentabelliğini xeyli dərəcədə yüksəldə bilər.

c) Sosial sferanın inkişafı.

Cəmiyyətdə əmin-amanlıq və rifah, strateji layihə və tədbirlərin həyata keçirilməsi əhaliyə göstərilən sosial xidmətlərin səviyyəsindən bilavasitə asılıdır. Regionun icra hakimiyyəti orqanları təhsil və səhiyyə xidmətlərinin, mədəniyyət mərkəzlərinin keyfiyyət və yararlılıq səviyyəsini yüksəltməyə, gənclərin vətənpərvərlik ruhunda yetişdirilməsində regionun lider mövqeyini təmin etməyə yönəldilən tədbirlər görəcəkdir.

Demografik siyasətin həyata keçirilməsi sayəsində əhalinin orta ömür müddətinin yüksəlməsi gözlənilir.

d) İnfrastrukturunun inkişafı.

Regionun inkişaf imkanları, avtonöqliyyat qovşaqlarından tutmuş enerji təchizatına qədər çox sayda infrastruktur elementlərinin yetərincə inkişaf etməməsilə məhdudlaşır. Dövlət tərəfdaşlığı çərçivəsində infrastrukturun və resurs təminatının inkişafı yerdə qalan iqtisadi sahələrin inkişafına təkən verəcəkdir.

Tikinti və tikinti materialları sahəsinin inkişafında istehsalın və məhdudlar qüvvələrin səmərəliliyinin artımı nəzərdə tutulur. Bu artım, tikinti materiallarının buraxılışı üzrə yeni istehsal müəssisələrinin təkmilləşdirilməsi və tikintisi, eləcə də enerjiyə və resurslara qənaət imkanı verən tikinti materiallarından tikintidə və istehsalda istifadə hesabına tikinti məhsulları həcmünün yüksəldilməsinə və mənzil tikintisinin tələbatlarının ödənilməsinə yönəldilmişdir.

e) Təhlükəsizliyin gücləndirilməsi.

İstehsalın sənaye strukturundan qida sənayesi, turizm, xidmətlər sferası kimi sahələrin əhəmiyyətli rol oynayacağı müasir iqtisadiyyata keçidində regionda yerləşmənin rahatlığının zəruriliyi artır. Bu məqsədlə yerli icra hakimiyyəti orqanları ətraf mühitə atılan tullantıların, çirklənmə səviyyəsinin azaldılması və təbii sərvətlərin bərpasına dair tədbirlər həyata keçirməlidir.

Yüksək şəhərləşmə səviyyəsinin nəticəsi olaraq regionda aqlomerasiya potensialının geniş surətdə istifadəsi iqtisadiyyatın xidmət sahələri elementlərinin qabaqcıl inkişafına imkanlar açır, həmçinin şəhərləşmənin növbəti mərhələsinə, yeni urbanizmə keçmək imkanı verir. Bu zaman şəhər həyat tərzini, şəhərlərin infrastruktur və məkan təşkilinin inkişafı sənaye-texnoloji tələblərlə deyil, daha çox müasir rahat yaşayış şəraiti standartları ilə müəyyən edilir.

Regionun gələcək sosial-iqtisadi inkişaf perspektivləri təsərrüfatçılıq fəaliyyətinin hazırda kritik vəziyyətdə olan ətraf mühitə neqativ təsirinin azaldılması ilə səciyyələnir.

f) İctimai maliyyə vəsaitlərində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi.

Büdcə sisteminin uzunmüddətli balanslaşdırılma və dayanıqlılığının təmin edilməsi nəzərdə tutulur. Bu məqsədlə regionun büdcə siyasətinin prioritet istiqamətləri müəyyən edilmişdir:

- əsasna məqsədli proqramların qoyulacağı proqram məqsədli yeni büdcə strukturuna keçid. Bunun sayəsində regionun hər bir idarəetmə orqanının fəaliyyətilə son nəticəyə yönəldilmiş proqram sənədlərində müəyyən edilmiş prioritetlərini əlaqələndirmək mümkün olacaqdır.

- gələcəkdə dövlət xidmətləri, standartları, dövlət tapşırıqları kimi yeni büdcə idarəetməsi vasitələrinin tətbiqi və inkişafı. Bu, müxtəlif büdcə səviyyələrinin məsrəflərini əldə edilən nəticələrlə əlaqələndirmək imkanı verəcək, beləliklə də bu məsrəflərin keyfiyyət və səmərəliliyi mühüm dərəcədə artacaq, müəssisələrin işində köhnəlmiş və ifrat məhdudiyətlər aradan götürülərək region əhalisinin tələblərinə uyğunlaşdırılacaqdır.

- bazar prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərə bilən mövcud büdcə təsisatlarının hüquqi statusunun təkmilləşdirilməsinə yönəldilən işlərin aktivləşdirilməsi;

- dövlət siyasətinin istiqamətləri üzrə büdcə məsrəflərinin səmərəlilik və nəticəliliyinin yüksəldilməsi;

- regionun, özündə yerli büdcələrin balanslaşdırılmış maliyyə dəstəyini ehtiva edən büdcələrarası münasibətlərin inkişafı, dövlət büdcəsindən yerli büdcələrə vəsaitlərin büdcələrarası köçürmələrinin səmərəlilik və nəticəliliyinin yüksəldilməsi, bələdiyyə maliyyəsinin idarə edilməsində səmərəlilik və nəticəliliyinin yüksəldilməsi.

g) Ümumi dövlət idarəetməsinin inkişafı.

Dövlət idarəçiliyində “elektron hökumət”in qurulması çərçivəsində yeni innovasiya texnologiyaları geniş surətdə tətbiq ediləcəkdir. Dövlətin əhaliyə təklif etdiyi başlıca xidmətlərin köçürülməsinin yekunlaşdırılmasına, elektron formaya, rabitə və informasiya infrastrukturuna, dövlət idarəetməsi sistemində informasiya texnologiyalarının tətbiqinə dair tədbirlər, elektron sənəd dövriyyəsinin hərtərəfli tətbiqi nəzərdə tutulur.

h) Vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Regionun inzibati idarəçiliyində əsas hədəflər səmərəliliyinin yüksəldilməsi və məsrəflərin azaldılmasına yönəldilən tədbirlər işləyib hazırlanması və həyata keçirilməsi, öz fəaliyyətində məqsədyönlü surətdə yeni idarəetmə texnologiyalarından istifadə edilməsi əsas götürülmüşdür. Bununla əlaqədar kapital resurslarının çatışmazlığı, regionun imkanlarını zəiflədir, dövlət dotasiyalarından asılılıq isə müstəqil inkişaf həddlərini daraldır. Regionda mövcud gəlir potensialından, elədə də səmərəsiz xərclərin ixtisarı edilməklə daha əhatəli şəkildə yararlanmaq tələb olunur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. XXI əsrdə milli dövlətçilik, Ramiz Mehdiyev, Bakı 2013,
2. Dövlətin investisiya siyasəti, G.A.Əzizova, Bakı 2012
3. Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin əsasları, H.B.Allahverdiyev, K.S.Qafarov, Ə.M.Əhmədov, Bakı 2006
4. Dövlətin iqtisadi siyasəti: reallıqlar və perspektivlər, Arif Şəkərəli oğlu Şəkərəliyev, Bakı 2009
5. Sosiallaşan iqtisadiyyat, E.M.Hacızadə, Bakı-elm 2006

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(37)

Uzm. Sevgi BAYAT*

**MAARİFÇİ, YAZAR, GAZETECİ, HEKİM. AZERBAIJAN'IN ÇOK YÖNLÜ LİDERİ;
NERİMAN NERİMANOV**

**EDUCATOR, AUTHOR, JOURNALIST, DOCTOR, VERSATILE LEADER OF AZERBAIJAN:
NERİMAN NERİMANOV**

ÖZ

Neriman Nerimanov Azerbaycan diplomasisi ve tarihi açısından önemli bir isimdir. Eğitimci, yazar, doktor, devlet adamı gibi birçok vasfı bünyesinde barındırmış ve Azerbaycan tarihi açısından birçok ilke imza atmıştır. Yaşadığı dönemin siyasi yapısından kaçınılmaz bir şekilde etkilenmiştir. Nerimanov'un Azerbaycan'da siyasi bir yönetici olarak görevini devam ettirdiği dönemlerde Anadolu toprakları ile bağlarını hiçbir zaman kesmemiştir.

Milli Mücadele döneminde Anadolu'ya yardımları ve Mustafa Kemal ile yakınlığı ile de Türk kurtuluşunu desteklemiştir. Makalenin genel konusunu fikir ve siyaset hayatı oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Neriman Nerimanov, Siyaset, Devlet, Kişilik.

ABSTRACT

Neriman Nerimanov is an outstanding name in the sense of Azerbaijani diplomacy and history. He led quite a few ways in Azerbaijani history along with containing many qualifications within himself such as serving as an educator, author, doctor and politician. He was inevitably influenced by the tension of the diplomacy of his time. He always kept in touch with Anatolian territories during the time he maintained his duty as a diplomat in Azerbaijan.

He promoted Turkish liberation through the support he provided for Anatolia and Mustafa Kemal in the Independence War. The general theme of this article consists of his ideological and diplomatic life.

Keywords: Neriman Nerimanov, Politics, State, Personality.

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü; Yüksek Lisans Mezunu; e-mail:history-tarih@hotmail.com; Konya/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Neriman Nerimanov sosyalist Azerbaycan devletinin ilk devlet başkanıdır. Hem kendi döneminde hem de günümüzde siyasi fikirleri ve yaptıkları kimilerine aykırı kimilerine göre ise yaşadığı dönemde anlaşılammış çok yönlü bir liderdir. Nerimanov'u anlamak yaşadığı dönemi anlamak ile başlayacaktır. Neriman Azerbaycan'da siyasi ve ekonomik çekişmelerin en karmaşık olduğu dönemde yaşamıştır. Bu nedenle yazar, alim, öğretmen, doktor, yayıncı, gazeteci gibi çok yönlü kişiliğini geliştirmeyi başarmıştır.

Nerimanov'da kendisini dünya dengelerini değiştiren 1.Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede ilmi ve teorik arayışlarının devam ettiği, düşünce dünyasının şekillenmeye devam ettiği dönem olarak tanımlamaktır. 1918'lerde Sovyet hakimiyetinin en sert eleştirmeni olurken, 1920 yılında Bakü'ye döndüğünde ise artık siyasi fikirlerinin net ve sert savunucusu bir Nerimanov olarak görmekteyiz.

1.Neriman Nerimanov'un Eğitim Yılları ve Ülkesi İçin Kültürel Faaliyetleri

Neriman Nerimanov Kerbelayı Necef Oğlu 14 Nisan 1870 yılında Güney Kafkasya'nın önemli kültür merkezlerinden birisi olan Gürcistan'ın Tiflis şehrinde doğmuştur.³²⁸ Nerimanov her yönüyle diğer kardeşlerinden farklıydı. Çalışkanlığı ile kısa sürede eğitim hayatında başarılar sağlamış oldu. 1886 yılında Güney Kafkasya'nın Gori kentinde bulunan öğretmen okuluna girdi.³²⁹

Nerimanov'un bu okula girmesi ile birlikte fikir hayatı şekillenmeye başlamış oldu. Okul ciddi bir disiplin çerçevesinde Rus dili, din dersleri, matematik, coğrafya gibi temel dersleri de vermekteydi. 1887 yılında üç yıllık temel eğitimin verildiği bölüme girdi. Bu bölümde 1887-1890 yılları arası demokratik fikirli öğretmenler tarafından verilen dersler fikir hayatında yeni ufuklar açmış oldu. Aleksey Osipoviç Çernyayevski'nin başkanlığında Rusça ve Azerbaycan Türkçesi ile küçük piyeslerin sahneye konulması ile birlikte tiyatro ile tanışmaya başlamış oldu.³³⁰ Nerimanov'un düşünce dünyasının gelişmesinde bu okul en büyük rolü oynamıştır. Okul döneminde okuduğu kitapların konularının; Çar rejiminin baskıcı uygulamalarına nefret, vatana ve işçi emekçi halka sevgi-saygı, geleceğe büyük inanç gibi temel öğeleri barındırması fikir hayatını etkilemiştir.

Nerimanov'un zihin dünyasında batı edebiyatı rol oynadığı kadar; Fuzuli, Zakir, Vidadi, Vakif gibi Azerbaycanlı düşünür ve yazarların fikirleri de oldukça etkili olmuştur. Okulunun bitmesinin ardından 1 Eylül 1890 yılında Tiflis vilayetinin Borçalı kazasının Kızıl Hacılı köy ilkokulunda öğretmenliğe başladı. "Toplumun geri kalan bölümüne başarabildiğim kadar yardım etme fikri ilk kez burada Kızıl Hacılı köyünde ortaya çıktı" diyerek dünya görüşünün nerede anlam kazandığını vurgulamıştır.³³¹ Burada yaşadığı olayları 'Nadanlık' ismini verdiği tiyatro eseri ile anlatmıştır. Ancak Nerimanov'un faaliyetleri okulda sonuçsuz kalmış ve okul kapatılınca Bakü'ye dönmüştür.³³²

Bundan sonraki siyasi ve eğitimcilik hayatında tiyatroyu bir anlam kazandırma platformu olarak görmeyi seçmiştir. Nadanlık tiyatrosundan sonra 'Şamdan Bey' ve 'Dilin Belası' komedi içerikli oyunlarını kaleme almıştır. Halkın eğitime istediğini artırmak ve cehalete karşı durma hedeflerini sahneye koyma çalışmıştır. Ardından kaleme aldığı 'Nadir Şah' eserinde bir ilke imza atmış ve Azerbaycan tarihinde ilk kez tarih gerçekleri sahneye aktarılmıştır. 'Bahadır ve Sona' tiyatrosunda halkı kardeşliğe çağıran bir tema vurgulamıştır.'Pir' tiyatrosunda halkın dini duygularını sömüren din adamlarına karşı çıkmıştır.Nerimaov halkının gelişmesi ve öğrenmesi için her yolu denemiştir. İlk olarak maarifçilik ile başlayan Nerimanov 1894 yılında bütün engellemelere rağmen Bakü'de halka açık ilk kütüphaneyi oluşturmayı başarmıştır. Kütüphanenin kısa sürede büyük ilgi görüp halka fayda sağlaması Çar yönetimini rahatsız ettiği için 4 yıl sonra kapanmıştır.

³²⁸ Firudin Köçerli,Neriman Nerimanov Hayatı,Faaliyeti ve Dünya Görüşü,Bakü Azerbaycan E.A Neşriyatı,1965,s.35

³²⁹ Hüseyin Adıgüzel,Atatürk,Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız,İleri Yayınları,İstanbul,2006.s.23

³³⁰ Nesrin Sarıahmetoğlu,Mücadeleye Adanan Hayat,Neriman Nerimanov,Yeditepe Yayınevi,İstanbul,2012

³³¹ Teymur Ehmedov, Neriman Nerimanovun Yaradıcılık Yolu, (Bakü: Elm Neşriyyatı 1991),s.15

³³² Teymur Ehmedov,a.g.e,s.17

2. Tıp Fakültesine Girişi ve Siyasi Hayatının Başlaması

Nerimanov halkın çektiği sıkıntıları görünce hekim olmaya karar vermiştir. 1902'de Odessa'nın ünlü Novorossiysk Üniversitesi Tıp Fakültesine girerek, fakültenin çalışan ve popüler, gençleri arasına girmeyi başarmıştır. Ancak üniversitede yaşanan devrimci olaylar nedeniyle üniversite geçici olarak kapatılınca, Nerimanov Bakü'ye dönerek Bakü Şehir Hastanesinde çalışmaya başlamıştır.

Ancak burada okuduğu yıllar siyasi düşüncelerin en yüksek sesle dile getirildiği yıllardı. Özellikle 1905 yılında Kanlı Pazar olayı Rusya'da patlak verince genel işçi eylemleri ülkenin her yanında etkili olmaya başlamış ve Nerimanov bu eylemlerde aktif rol oynamıştır.

Nerimanov'un aktif siyasi hayatı 1905 yılında Meşedi Azizbeyov ile birlikte Azerbaycan'ın ilk siyasi partisi olan Sosyal-Demokrat partisine üye olması ile başlamıştır.³³³ Bu durum Hümmet teşkilatını güçlendirmiştir. Teşkilatın amacı Çar rejimine karşı durmak ve halkı bilinçlendirmektir. Nerimanov partiye üye olduktan sonra Azerbaycan işçi sınıfının bilinçlendirilmesi hızlandırılmıştır. Bu dönemde Hümmet partisi tarafından Tiflis'e gönderilmiş ve burada birkaç defa tutuklanmıştır. Nerimanov zararlı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesi ile iki yıl süre ile Rusya'nın Astragan şehrine sürgün olarak gönderilmiştir.

Nerimanov sürgün yıllarında da halkı aydınlatmaya ve hekimlik görevini sürdürmüştür. Nerimanov Astragan'da sürgün kaldığı yıllarda "Halk Üniversiteler Cemiyeti" toplantılarına katılmış, başkanlığını yapmıştır. Nerimanov Temmuz 1913'de sürgün yıllarının bitmesinin ardından Bakü'ye dönmüştür. Bu dönemde Rusya'da başlayan işçi isyanlarının Azerbaycan'a sıçramasında Nerimanov'un büyük katkısı olmuştur. O aydınlanmış bir işçi sınıfının ülke kalkınmasının temeli olduğunu düşünüyordu.

1. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Rusya içerisinde büyük bunalımlar baş göstermeye başladı. Bolşeviklerin mevcut hâkimiyetine yani burjuvaziye olan iç mücadelesini Nerimanov'da hümmetçiler ile birlikte desteklemiştir.³³⁴ 1917 yılında Rusya'da çarlık yıkılınca Nerimanov artık faaliyetlerini açıktan yürütmeye başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından Hümmet Partisi gücünü artırmıştır. 1917-1920 yılları arası gelişmeler Nerimanov'a gerçek anlamda devrimcilik fikirlerini aşılamaştır.

1918 yılı Azerbaycan halkının bağımsız olmaya çalışırken, Rusların Azerbaycan yönetimini ele geçirme faaliyetlerini ortaya koydukları yıl olmuştur. Bu dönemin en önemli gelişmesi ise Ekim ihtilâlinin yararlanmak isteyen, Çarlığa bağlı birçok halk ayaklanmıştır. Ermeniler ise Azerbaycan topraklarına girerek büyük bir katliam gerçekleştirmişlerdir. Nerimanov bu dönemde sokak sokak gezerek katliamların durması için çalışmıştır.

Bu olayların ardından Bakü'de Bolşevik yönetimi başlamış oldu. Nerimanov bu dönemde yine bir sürgün hayatı yaşamıştır. Nerimanov 1920'de Yeni Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı-Halk Komiserleri Başkanı olarak 5 Mayıs 1920'de Bakü'ye geldi.

Nerimanov gücü tam olarak eline aldıktan sonra Lenin'in desteğiyle Ermeni savaşını durdurmayı başarmıştır. Ülkede güvenliği sağladıktan sonra Azerbaycan'ın tek hakimi olmayı başardı. Bundan sonra devam edecek olan iktidarı süresince bütün politikalarını Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü sağlamak için şekillendirdi. Ancak Azerbaycan halkı tarafından sevilen Nerimanov'un faaliyetlerinden Moskova yönetimi memnun olmamaya başlayınca onu Azerbaycan'dan uzaklaştırma yolları aramaya başladılar. Nerimanov 1923 yılından itibaren Moskova'da çalışmaya başladı. Ancak ülkesi ile faaliyetlerini kesmeden çalışmalarına devam etti. 1923 yılında Transkafkas Komünist Teşkilatı II. Kurultay düzenledi. Nerimanov 'da 'Kadın Hürriyeti' konusunda konuşmacı olarak katıldı, ancak konuşmasını engellenince konuşmaya devam edemedi. Bu konuşmayı engelleyenlerden biri olan R. Ahundov yıllar sonra bu tavrından çok pişman olduğunu açıklamıştır. Azerbaycan'ın bağımsız yaşaması gerektiğine inanan, milliyetçi ancak bunu dönem şartları gereği komünizm ile birleştiren Nerimanov, Moskova'da geçirdiği son bir yılında Azerbaycan ile tamamen ilişkisini

³³³Tofiq Köçerli, Azerbaycan Komünist Partiyasının Sosyalizm Guruculuğu Uğrunda Mübarizesi Bakü:Azernesr,1960,s.20-21

³³⁴ Firudun Köçerli, "Neriman Nerimanov ve Sosyalizm Guruculuğu Meseleleri",Azerbaycan Komünist Dergisi,No:5,Bakü,1965,s.69-76

kesmek zorunda kalmıştır.³³⁵ Azerbaycan'dan uzak kalışı kalp sağlığını olumsuz etkilemiş ve 1925 yılında Kremlin'den evine dönerken kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir.

3.Neriman Nerimanov'un Türk Kurtuluş Savaşına Yardımları ve Mustafa Kemal ile Olan Yakın İlişkisi

Anadolu'nun tarihinin en zor günlerinden biri olan Milli Mücadele iki dost ülke Azerbaycan-Türkiye arasında en sıkı bağların yaşandığı dönemlerden biridir. Neriman Nerimanov Türk kurtuluş mücadelesini yakından takip etmiştir. Neriman Nerimanov Moskova'nın Türkiye'ye karşı tavrının Mustafa Kemal yanlısı olması için çok çetin politik mücadelelere girmiştir.

Azerbaycan Türkleri Mustafa Kemal Türkiye'sine sadece manevi destek sağlamakla kalmayıp kendisi daha yeni kurulan bir devlet olması sebebiyle birçok sorunla boğuşmakta olmasına rağmen önemli derecede maddi destek de sağlamıştır. Azerbaycan Hükümeti çeşitli vasıtalar aracılığıyla Amasya'da bulunan Cemil Cahit'le yazışmalar ve şifreli telgraflar vasıtası ile Azerbaycan devletinin her türlü yardıma hazır olduklarını bildirmişlerdir. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin başvekili Nesib Bey 1.5 milyon Fransız Frank'ı değerinde bir çeki imzalayarak Milli Mücadele rehberlerine teslim etmiştir.³³⁶

16 Ekim 1920'de Nerimanov ve Karayev gibi ASSC Hükümet'in üst düzey yetkililerinin katkılarıyla Türkiye'nin durumunu görüşmek üzere Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi Politbüro ve Teşkilat Bürosu'nda bir toplantı gerçekleştirmişler ve bu görüşmede her şeye rağmen Nerimanov Türkiye'ye yardım kararı çıkarmıştır.

Bu dönemde Nerimanov'un gerçekleştirmiş olduğu en önemli siyasi girişim, İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürülmüş bulunan İttihat ve Terakki Partisi elemanlarının ve geçmiş hükümetin memurlarının kurtarılması için İngiliz Hükümeti'ne, Bakü'de bulunan İngilizler ile, Malta'da tutulan Türklerin değiştirilmesi teklifinde bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve İzmir milletvekili Mahmut Esat Bey, Azerbaycan'ın, Malta'da ki Türk esirler özgürlüklerine kavuşmadıkça, kendisinin de İngiliz esirlerini iade etmeyeceğini açıklaması büyük bir övgü ve takdire karşılaşmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 1921 yılında Azerbaycan Başkanı Nerimanov'a bir mektup göndererek borç para talebinde bulunmuştur. Nerimanov bu isteği derhal kabul ederek gereken parayı altın olarak göndermiştir. Nerimanov, 23 Mart 1921 tarihinde, Atatürk'e yazdığı cevap mektubunda, birbiri ardınca kazanılan savaşlar ile Türk halkının emperyalizmden kurtulma günlerinin yaklaştığını Türk halkını kutladıktan sonra:“Paşam, Türk Milletinde bir anane vardır; kardeş kardeşe borç vermez, kardeş, her durumda kardeşinin elinden tutar. Biz kardeş halklarız, her zaman ve her şartta birbirimizin elinden tutacağız, bugün yaptığımız bir kardeşin yaptığından başka bir şey değildir” demiştir.³³⁷

Nerimanov ve beraberindekiler İlk aşamada 30 vagon petrol, 2 vagon benzin, 8 vagon gaz yağı göndermişlerdir. Ardından TBMM hükümetine gönderilen mektup ile birlikte bağımsızlık savaşı müddetince her ay 62 vagon petrol ve 3 vagon gaz yağı göndermeyi taahhüt etmişler ve sözlerinde durmuşlardır. Milli Mücadele süresince Nerimanov'un Anadolu direnişi için Moskova ile mektup trafiği kesilmemiştir. Ayrıca TBMM hükümeti ile de telgraflar ve mektuplaşmalar devam etmiştir. Nerimanov, Atatürk'e yazdığı mektuplarda: ““Paşam, Türk Milletinde bir anane vardır; kardeş kardeşe borç vermez, kardeş, her durumda kardeşinin elinden tutar. Biz kardeş halklarız, her zaman ve her şartta birbirimizin elinden tutacağız, bugün yaptığımız bir kardeşin yaptığından başka bir şey değildir” sözlerini kullanmıştır.³³⁸

SONUÇ

Azerbaycan bağımsızlık yolunda çetin mücadelelere girişmiş Türk devletlerindedir. Yoğun Sovyet yönetimi ülkede şekillenmekte olan her alana sirayet ettiği gibi siyaset mekanizmasında da etkili olmuştur. Ömrünü ülkesinin kalkınmasına adanmış Neriman Nerimanov aldığı eğitim ve yaşadığı çevresel faktörler ile

³³⁵ İrfan Ülkü, Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, s.102

³³⁶ Betül Aslan, Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923), İstanbul, 2004, s.26-30

³³⁷ Hüseyin Adıgüzel, a.g.e, s.117

³³⁸ Mektuplar İçin Bkz. Hüseyin Adıgüzel, Nerimanov Mektupları, İleri Yayınları, İstanbul, 2005

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

bu bağımsızlık yolunu Sovyet fikirlerinin ışığı altında gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. Ülkesinin eğitim,sağlık, kültürel ve siyasal alanda gelişmesi için çok çabalar veren Nerimanov döneminde ve günümüzde zaman zaman komünizm etkisinde kalmakla suçlanmıştır. Ancak tarihsel olaylar ve kişiler değerlendirilirken dönem şartlarını gözden kaçırmamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- 1.Adıgüzel, Hüseyin ,Atatürk,Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız,İleri Yayınları,İstanbul,2006
- 2.Adıgüzel, Hüseyin,Nerimanov Mektuplar, İleri Yayınları,İstanbul,2005
- 3.Aslan ,Betül, Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923), İstanbul, 2004
- 4.Ehmedov ,Teymur, Neriman Nerimanovun Yarıdıcılık Yolu, (Bakü: Elm Neşriyyatı 1991)
- 5.Köçerli ,Firudin,Neriman Nerimanov Hayatı,Faaliyeti ve Dünya Görüşü,Bakü Azerbaycan E.A Neşriyyatı,1965
- 6.Köçerli, Firudin, “Neriman Nerimanov ve Sosyalizm Guruculuğu Meseleleri”,Azerbaycan Komünist Dergisi, No:5, Bakü, 1965
- 7.Köçerli, Tofig, Azerbaycan Kominist Partiyasının Sosyalizm Guruculuğu Uğrunda Mübarizesi Bakü:Azerneşr,1960
- 8.Sariahmetoğlu,Nesrin, Mücadeleye Adanan Hayat,Neriman Nerimanov,Yeditepe Yayınevi,İstanbul,2012
- 9.Ülkü, İrfan,Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan,Doğan Kitap,İstanbul,2000

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(38)

Prof. Dr. Menşure KOLÇAK; Arş. Gör. Taha ARPA

VERGİ GELİRLERİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ *TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1976-2016)
RELATIONSHIP BETWEEN TAX INCOME AND ECONOMIC GROWTH *THE CASE OF TURKEY
(1976-2016)

ÖZ

Vergi gelirlerinin büyüme üzerindeki katkısı gelişmekte olan ülkeler açısından önemle üzerinde durulan bir husus olmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler vergiyi ekonomik açıdan önemli bir araç olarak görmekte-dirler. Vergilerin büyüme açısından önemi düşünöldüğünde Türkiye gibi ülkeler için vergi konusu üzerinde yapılacak araştırmalar önem arz edecektir. Bu çalışma da bu önem doğrultusunda hazırlanmıştır. Çalışma 1975 – 2016 aralığını kapsayacak şekilde hazırlanmış ve değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konulması için ise ARDL yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz neticesinde büyüme ve vergi gelirleri arasında hem kısa hem de uzun dönemde bir ilişki olduğu ve vergi gelirlerinden her birinin büyüme üzerinde farklı bir etki oluşturduğu ortaya konulmuştur.

Dolaylı vergiler ile büyüme değişkeninin aynı yönde hareket ettiği gözlemlenirken dolaysız vergiler ve servet vergileri ile büyümenin zıt yönde hareket ettiği tespit edilmiştir. Öte yandan dolaylı vergiler ile dolaysız vergiler ve büyüme değişkeni arasındaki ilişkiler anlamlı bulunurken servet vergisi ve büyüme arasındaki ilişki ise anlamsız bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Vergi gelirleri, ARDL.

JEL Kodları: H21, E62, C32.

ABSTRACT

The contribution of tax revenues on growth has been strongly emphasized in terms of developing countries. Developing countries such as Turkey consider the tax as an important tool in terms of economy. When considering the importance of taxation for growth, Research will be conducted on taxes will be important for countries like Turkey. This study was prepared in accordance with this importance. The study was prepared to cover the period between 1975 and 2016 and the ARDL method was used to determine the relationship between the variables. As a result of the analysis, it was found that there is a relationship between growth and tax revenues both short and long term, and each of the tax revenues have a different effect on growth.

It has been observed that indirect tax and growth variables are moving in the same direction. While direct tax and wealth tax are observed to move in opposite direction. On the other hand, the relationship between indirect taxation, direct taxation and growth is significant while the relationship between wealth taxation and growth is meaningless.

Keywords: Economic Growth, Tax Income, ARDL.

JEL Codes: H21, E62, C32.

1. GİRİŞ

Vatandaşlardan mali güçlerine göre hukuki cebir altında alınan vergi, devlet ve vatandaşlar arasındaki en önemli ilişkiyi oluşturmaktadır. Aynı zamanda üzerinde en çok tartışılan ve tartışılmaya devam edecek olan konu da vergilerdir. Hem devlet hem de vatandaş için önemli olan vergiler, makro hedeflere ulaşmada maliye politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Bir ekonomideki vergi sistemi, enflasyon ve deflasyonla mücadelede, emek ve finansal piyasalarında, yatırım ve tasarruflarda etkili olmaktadır. Vergilerle, ekonominin arz ve talep dengesi üzerinde genişletici veya daraltıcı etkiler oluşturulabilmektedir. Vergiler, üst gelir dilimindeki birimlerin gelirlerinin alt gelir dilimindeki birimlere aktarılması yoluyla gelir dağılımında adaletin sağlanmasında da etkili bir araç olarak kullanılabilir. Vergilerle ortaya çıkan kamu tasarruflarıyla bir taraftan toplumun ihtiyaçları karşılanırken diğer taraftan da büyüme politikaları hayata geçirilmektedir.

Büyüme olgusu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel makro hedeflerinden birisi olarak kabul edilmekte ve bu konu üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmaktadır. Ekonomik büyümeyle ilgili olarak klasik, neo-klasik ve modern büyüme teorilerinde farklı görüşler ileri sürülmekle birlikte, temel olarak GSMH'daki artış ifade edilmektedir. İçsel büyüme teorisi olarak ifade edilen modern büyüme teorisi; büyümenin, ekonominin kendi iç bünyesindeki güçler tarafından içsel olarak belirlendiğini ileri sürmektedir. Buna bağlı olarak büyüme sürecine, piyasadaki ekonomik birimler ve özellikle de kamunun uyguladığı mali politikalar şekil vermektedir. Devletin kullanacağı maliye politikası araçlarından, harcama politikasının yanında gelirler politikası ve dolayısıyla vergi politikası da büyüme üzerinde belirleyici olabilmektedir.

Çalışmamızda ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişki ARDL sınır testi yöntemi ile araştırılmış ve gerek kısa gerekse uzun dönemde söz konusu değişkenler arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

2. VERGİ GELİRLERİ-BÜYÜME İLİŞKİSİ

Ekonomik büyüme nazarından bakıldığında hükümetlerin sağladıkları kaynakların çokluğu ve bu kaynakların hangi alanlarda -verimli veya verimsiz biçimde- kullanıldığı önem oluşturmaktadır. Bu noktadan yola çıkarak ülke içindeki toplam vergi gelirleri hükümetlerin gerçekleştirecekleri yatırımların en önemli kaynağını oluşturmaktadır. Söz konusu yatırımların verimli alanlara transferi neticesinde ülke içinde istihdam artışı oluşturularak ekonomik büyüme açısından önemli bir adım gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu sebeple vergi gelirlerindeki kayıp ve kaçığın engellenmesine katkı sağlayan, bireylerin vergi bilincini artıran ve bireyleri vergi ödemeye yönelten toplum içerisindeki vergi kültürü kavramı ekonomik büyüme bakımından son derece önemli bir rol oynamaktadır. (Bakırtaş, 2016:2)

Vergi politikalarının büyüme ne türden etkilediği hususunda büyüme teorileri kapsamında ilk araştırmalar Solow (1956) tarafından neoklasik büyüme modeli kapsamında gerçekleştirilmiş ve durağan durumda, büyümenin vergi politikalarından etkilenmediği belirtilmiştir. Buna karşın Romer (1986) ise içsel büyüme modeli çerçevesi içinde kamu harcamalarının ve vergi gelirlerinin uzun dönem büyüme üzerinde etkili olabildiklerini ifade etmiştir. (Açıkgöz, 2008:2)

Vergilemenin ekonomik büyüme olumlu doğrultuda etkilemesi, özel kesimden vergi aracılığıyla kamu kesimine daha az miktarda kaynak transferinin yapılmasına bağlıdır. Özel kesimin vergi yoluyla transfer edeceği kaynaklar, ülke yatırımlarının artırılması haliyle verimli sahalarda kullanması (istihdamın artırılması vb.), milli geliri yükselteceği bir rol oynayacaktır. (Demircan, 2003:14)

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleşme olasılığı yatırım hacmine göredir. Bunun yanında vergi, mahiyeti açısından da ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde bir miktar etkili olur. Vergiler, gelir üzerinden alındığından, tüketim ve tasarruf hacmine etki ederler. Vergiler aracılığıyla tasarruf hacminde gerçekleşen azalmanın, sermaye birikimi ve yatırımlar üzerinde olumsuz neticelere yol açması; özel kesimin yatırım hacmini daraltarak ekonomik kalkınma hızının planda öngörülen amaca ulaşılmasını önler. Vergi yolu ile özel kesimden kamu kesimine iletilen fonların kamu kesiminde yatırıma tahsis edilmesi durumunda toplam yatırım hacminde azalma oluşmaz. Fakat bunun için vergi oranlarının belirlenmesinde ve vergi kaynaklarının seçiminde toplam tasarruf hacmini asgari düzeyde etkileyecek metotların kullanılmasına dikkat edilmelidir. (Demircan, 2003:14)

Vergileme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin olumlu doğrultuda olabilmesi, toplum için yukarıdaki zikredilen olumsuzlukları ortaya çıkarmayacak maksimum bir vergi oranının saptanmasına bağlıdır. Laffer eğrisi konusunda da ifade edildiği gibi, vergi oranlarının artışı belli bir noktadan sonra olumsuz neticelere sebebiyet vermeye başlar. Bu yüzden vergi oranlarının ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyesi, doğal zenginlikleri, toplum değerleri, alışkanlıkları, kültürel yapısı vb. faktörler göz önüne alınarak belirlenmesi gereklidir. (Demircan, 2003: 14)

Vergiler yoluyla kaynakların belirli bir kısmının kamuya transfer edilmesi, diğer her şey sabitken, zorunlu ölçüde özel kesimde kullanılacak kaynakların azalmasına ve yeniden dağıtılmasına etken olacaktır. Aslında vergiler yoluyla gelirlerinin veya servetlerinin bir kısmı alınan insanların bu duruma bir şekilde tepki verebilecekleri açıktır. Farklı vergilerin ekonomik büyüme üzerinde değişik etkilerde bulunabilecekleri değerlendirilmektedir. Bu sebeple vergilerin düzeyi kadar yapısının da ekonomik büyüme bakımından önemli olabileceği ifade edilebilir. Vergiler dolaylı, dolaysız veya saptırıcı-bozucu olan ve olmayan şeklinde kategorize edilebilir. (Turan, 2008:2)

Dolaylı vergilerin mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler olarak tanımı yapılmaktadır. Özellikle gelirlerin harcanmasına yönelik işlemleri vergilendiren dolaylı vergiler tüketicilerin ödedikleri fiyatla üreticilerin elde ettikleri fiyat arasında bir farklılık meydana gelmesine sebep olur. Mal ve hizmetlerin nispi fiyatlarında değişikliğe sebep olan dolaylı vergiler nedeniyle fiyatların ekonomideki yol gösterici rolü bozulabilmekte ve kaynakların dağılımında etkisizlik meydana gelebilmektedir. (Turan, 2008: 2)

Vergi yapısının ekonomik kalkınma seviyesinin bir göstergesi olduğu ifade edilebilir. Dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri arasındaki payı kalkınma sürecinin ilk aşamasında yüksek olmakta; geçiş toplumu aşamasında düşmekte; modern toplum aşamasında ise yeniden yükselmektedir. Dolayısıyla, ülkelerin vergi yapılarındaki değişimin kayda değer düzeyde kalkınma düzeyinden etkilendiği ifade edilebilir. (Cural ve Çevik, 2015: 6)

Vergilemenin ekonomik büyüme üzerinde meydana getireceği etkiler aynı zamanda ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesine de öncülük edecektir. Özellikle yatırımlara sunulan vergisel teşvik mekanizmaları aracılığıyla ekonomik kalkınma çerçevesinde yapısal nitelikli gelişmelerin gerçekleşmesi kaçınılmaz olacaktır. (Demircan, a.g.e.)

Vergi indirimleri özel sektörün kullanılabilir gelirini yükseltebilir. Bu ise kısa vadede talebin çoğalmasına, orta ve uzun vadede ise üretimin yükselmesine etken olabilir. Bundan başka, vergiler şahısların çalışma ile boş zaman arasındaki seçimlerini, dolayısıyla emek piyasasına da etki edebilir. Vergiler, kişilerin tüketim veya tasarruf etme seçimlerine de etki edebilmektedir. Vergilerin bu etkileri ülke ekonomisinin büyümesinde etkili bir rol oynamaktadır. (Abdiyeva, Baygonoşova, 2016: 2)

Aşağıda, gelir vergisi, katma değer vergisi ve kurumlar vergisinin genel bütçe gelirleri içindeki payı tablo 1 aracılığıyla sunulmuştur. 2005 yılına kadar bu pay düşmüşken 2005'ten sonra bu pay yükselmiştir.

Tablo 1: GELİR, KURUMLAR VE KATMA DEĞER VERGİSİNİN GENEL BÜTÇE VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI (1988-2015)

YILLAR	VERGİ GELİRLERİ İÇİNDEKİ PAYI %
1988	78
1995	72.7
2000	64
2005	60.8
2010	62.7
2015	63.7

Kaynak: http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/VI/CVI3.htm

Dolaysız vergiler arasında en önemli olanlar kişisel ve kurumsal gelir vergisidir. Bu vergilerin yükseltilmesi ve düşürülmesi kişisel ve kurumsal çalışma/faaliyet sergileme veya boş kalma/faaliyette bulunmama güdülerini üzerinde direkt olarak etkilidir. Bu ilişkinin makroekonomik neticesi ise, büyüme verilerinde gözlenebilmektedir. Dolaysız vergilerdeki artışlar ekonomik büyümeyi düşürücü bir etki ortaya çıkarabilmektedir. Bundan başka bu vergi artışlarının vergi gelirlerinde bir yükselişe sebebiyet vermesi her zaman mümkün ol(a)mamaktadır. Çünkü vergi oranlarındaki yükseliş, bir düzeye kadar vergi hasılası artışına sebebiyet vermekte, daha sonra ise kayıp ve kaçakları yükselttiği, kayıtdışı ekonominin büyümesine sebep olduğu için etkin (Laffer eğrisi) ol(a)mamaktadır. (Tusiad,2012)

Dolaylı ve dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı tablo 2’de sunulmuştur. Buna göre dolaysız vergiler 1985 yılına kadar artan bir seyir izlerken 1985’ten 2010 yılına kadar ise azalan bir seyir görülmektedir. Öte yandan dolaylı vergilerin payı 1995 yılına kadar azalan bir seyir gösteriyorken 1995 yılından 2010 yılına kadar ise artan bir seyir göstermektedir.

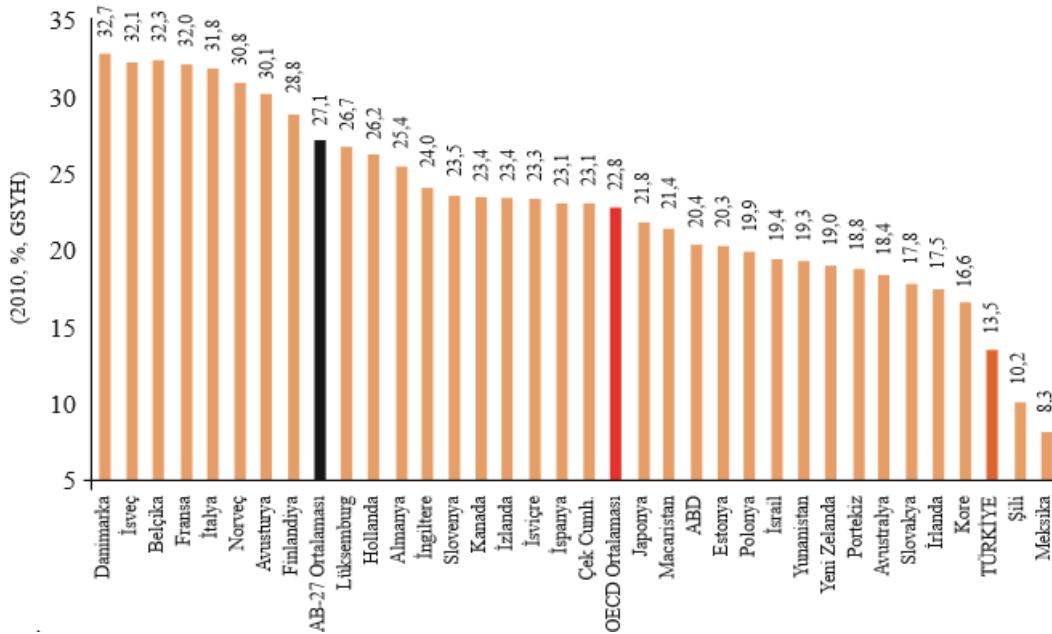
Tablo 2: Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Toplam Vergiler İçindeki Payı

(%)	Dolaysız Vergiler		Dolaylı Vergiler	
Yıl	Türkiye	OECD (Ortalama)	Türkiye	OECD (Ortalama)
1965	46,0	61,6	54,0	38,4
1975	58,7	67,2	41,3	32,8
1985	64,0	66,3	36,0	33,7
1995	62,4	66,2	37,6	33,8
2000	58,0	66,9	42,0	33,1
2010	51,6	66,9	48,4	33,1

Kaynak: OECD, Revenue Statistics 2012

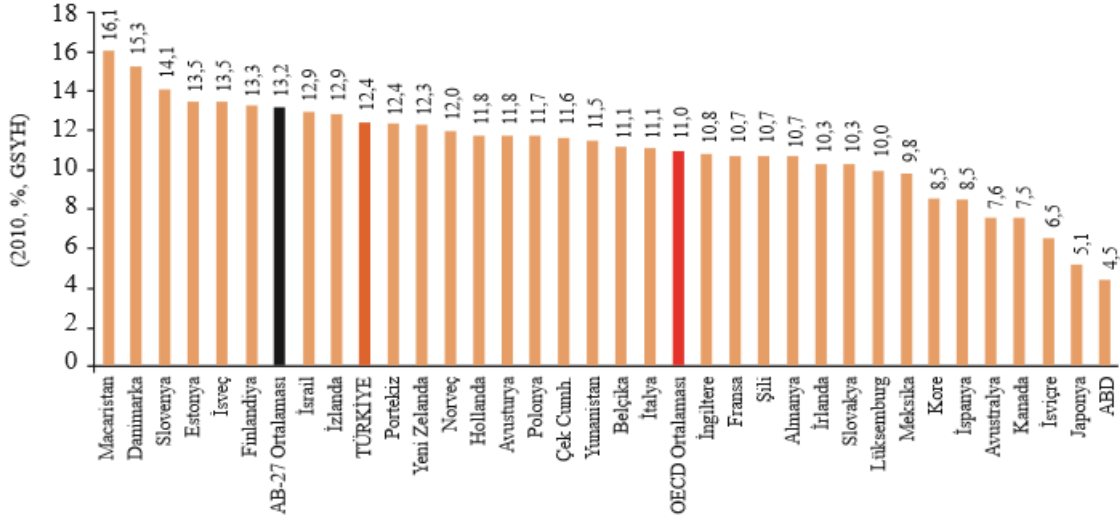
Dolaysız ve dolaylı vergilerin GSYİH içerisindeki payları şekil 1 ve şekil 2’de ifade edilmiştir.

Şekil 1: Dolaysız Vergilerin GSYİH içerisindeki payı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Şekil 2: Dolaylı Vergilerin GSYİH içerisindeki payı

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Vergi gelirlerinin dağılımı aşağıda milyon tl ve oran olarak sunulmuştur.

Vergi Gelirlerinin Dağılımı (Milyon TL):

Kaynak: Bumko

Vergi Gelirlerinin Dağılımı (Oran):

Kaynak: Bumko

Bir ülkede, vergi yükünün adaletli ve dengeli ölçüde pay edilmesi açısından dolaylı ve dolaysız vergilerin, toplanan vergiler arasındaki payının karşılaştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü dolaysız vergilerde (GV, KV, MTV) asgari geçim indirimi, artan oranlı vergi tarifeleri, indirim, istisna ve muafiyet tarzında uygulamalara değinildiğinden, vergi ödeme gücü ile arasında ilişki oluşturulabilmekte ve vergi adaletini gerçekleştirilmede daha etkili olunabilmektedir. Dolaylı vergilerde ise; KDV, ÖTV gibi vergilerin uygulandığı mal ve hizmetlerin, düşük gelirli bütçesindeki payı, yüksek gelirlilere nispeten daha yüksek düzeyde olmakta ve vergi yükü, asıl olarak düşük ve sabit gelirli bütçesinde kalabilmektedir. Bundan başka vergi yükünü artıran yüksek vergi oranları, girişimcilerin yatırım kararlarına etki ederek sabit sermaye yatırımlarını düşürmekte, dolayısıyla istihdamı da olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu sebeple bir vergi sisteminin; ekonominin gelişmesini önleyen, tasarruf, yatırım ve istihdama engel oluşturan, kayıt dışı ekonomiyi ve kayıt dışı istihdamı yükselten yapıdan uzak tutulmasına gayret edilmelidir. (Armağan, 2007:13)

AMPİRİK LİTERATÜR

Anastassiou ve Drtisaki (2005), Yunanistan ekonomisi için, vergi gelirleri ile büyüme arasındaki ilişkiyi (1965-2002) araştırdıkları çalışmalarında, dolaysız vergilerle büyüme arasında tek yönlü bir ilişki olduğunu ve bu ilişkinin de dolaysız vergilerden büyümeye doğru olduğunu ifade etmişlerdir.

Canicio ve Zachary (2014), Zimbabwe ekonomisi için, vergi gelirleri ile büyüme arasındaki ilişkiyi (1980-2012), inceledikleri çalışmalarında, vergi gelirlerinin büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını ve yine aynı şekilde büyüme değişkeninin de vergi gelirleri üzerinde bir etkisinin olmadığını, özet olarak büyüme ile vergi gelirleri arasında bir ilişki olmadığını bulmuşlardır.

Ojong, Anthony ve Arikpo (2016), Nijerya ekonomisi için vergi gelirlerinin büyüme üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmalarında, vergi gelirleri ve büyüme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Eugene ve Abigail (2016), Nijerya ekonomisi için vergi gelirlerinin büyüme üzerindeki etkisini (1994-2013) inceledikleri çalışmalarında, dolaylı vergilerin büyüme ile pozitif ve anlamlı bir ilişki içerisinde olduğunu ve dolaysız vergilerle büyüme arasında ise zayıf bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Politika önerisi olarak ise dolaylı vergilerin arttırılmasını önermişlerdir.

Ovidiu (2015), Doğu Avrupa ülkesi olan 6 adet ülke için vergi gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi (1995-2012) araştırdığı çalışmada, dolaysız vergilerin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu ve dolaylı vergilerin ise büyüme üzerinde pozitif fakat anlamsız bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Gacanja (2012), Kenya ekonomisi için, büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmada, vergi gelirleri ile büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Hükümetin vergi gelirlerini arttırmasını ve arttırılacak vergilerin de büyümeyi arttıracak yatırımlara dönüştürülmesi gerekliliğini ifade etmiştir.

Nanthakumar ve Roshaiza (2007), Malezya ekonomisi için, hükümet harcamaları ve vergiler üzerine yaptıkları çalışmada, hükümetin vergi gelirlerine güçlü bir oranda bağımlı oldukları bulgusuna ulaşmışlardır.

Mashkoo vd. (2010), yaptıkları çalışmada, Pakistan için vergi gelirleri ve ekonomik büyüme (1973-2008) arasındaki ilişkiyi ele almışlar ve dolaysız vergilerin büyümenin nedeni olduğu benzer şekilde dolaylı vergilerin ise büyümeyi önemli bir oranda etkilediği bulgusuna ulaşmışlardır.

Ahmad vd. (2013), Pakistan için vergilerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini (1976-2011) inceledikleri çalışmalarında, vergilerin ekonomik büyüme üzerinde negatif ve önemli bir etkisinin olduğunu, dolaysız vergilerin dolaylı vergilere oranla daha çok arttırılması gerektiğini çünkü dolaysız vergilerin refahı daha çok arttıracığını ifade etmişlerdir.

Takumah, 2014 yılında yaptığı çalışmada, Gana için vergi gelirlerinin büyüme üzerindeki etkisini incelemiş ve vergi gelirlerinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik saptamıştır. Ayrıca, vergi gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde hem kısa hem de uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları:

<i>Değişkenler</i>	<i>Kırılma Tarihi</i>	<i>Düzey</i>	<i>Fark</i>
<i>FBG</i>	<i>1990</i>	<i>-6,529*, **, ***</i>	<i>-7,602*, **, ***</i>
<i>DLY</i>	<i>1995</i>	<i>-5,238**, ***</i>	<i>-5,315**, ***</i>
<i>DSZ</i>	<i>1997</i>	<i>-4,248</i>	<i>-5,891*, **, ***</i>
<i>SER</i>	<i>1993</i>	<i>-4,242</i>	<i>-7,994**</i>

*Vogelsang (1993) asymptotic one-sided p-values.

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM

Çalışmada, ekonomik büyüme ve vergiler arasındaki ilişkiyi araştırmak için ARDL sınır testi yöntemi uygulanmıştır. Vergi gelirleri değişkenlerinden dolayı vergi, dolaysız vergi ve servet vergisinin büyüme üzerindeki etkisini irdeleyebilmek için denklem 1’de verilen model kurulmuştur.

$$BY_t = B_0 + B_1 DLY_t + B_2 DSZ_t + B_3 SER_t \quad (1)$$

Modelde yer alan değişkenler, 1975-2016 yılları aralığını kapsayacak ölçüde ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve Kalkınma Bakanlığı veri tabanlarından elde edilmiştir.

Çalışmada, ilk olarak serilerin birim kök içerip içermediği test edilmiştir. Daha sonra Eviews 9.1 paket programı ile ARDL (1,2,2,4) modeli kullanılarak seriye ait uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Seriyeye ait uzun dönem katsayıları tahmin edildikten sonra Sınır testi aracılığı ile değişkenler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Daha sonra Wald testi ile kısa dönem ilişkisi ve CUSUM testi ile parametrelerin kararlılığı sınanmıştır. Son olarak hata düzeltme modeli ile kısa dönemde meydana gelen sapmaların bir yıl sonraki durumu analiz edilmiştir.

UZUN DÖNEM KATSAYI TAHMİNİ

Değişkenler	Kat sayılar	Std. Hata	t- İstatistiği	Ol asılık	
DLY	07222	4.1 7503	1.17 8076	3.48 0019	0.
DSZ	4.087435	- 8625	0.81 4.993051	- 0000	0.
SER	0.382960	- 8554	0.77 0.491886	- 6273	0.
C	13577	6.0 3469	2.43 1195	2.47 0210	0.
@TREND	64435	0.1 5010	0.07 2178	2.19 0383	0.

Modele ait uzun dönem katsayıları tablo 2’de sunulmuştur. Bu sonuçlara göre 4,107 olarak ifade edilen Dolaylı vergilere ait katsayı, dolaylı vergiler ile büyüme arasındaki aynı yönlü ilişkiyi ifade ederken 0,05’ten düşük çıkan olasılık değeri ise bu ilişkinin anlamlı veya önemli olduğunu göstermektedir.

Dolaysız vergilere ait katsayı ise -4,087’dir. Negatif çıkan sonuç, dolaysız vergiler ile büyüme arasındaki zıt yönlü ilişkiyi göstermektedir. 0,05’ten düşük olan olasılık değeri ise değişkenler arasındaki anlamlı veya önemli ilişkiyi ifade etmektedir.

Servet vergisine ilişkin katsayı değeri $-0,382$ 'dir. Bu değer servet vergileri ile büyüme arasındaki zıt yönlü ilişkiyi ifade ederken, $0,05$ 'ten yüksek çıkan olasılık değeri, servet vergileri ile büyüme arasındaki ilişkinin önemsiz veya anlamsız olduğunu göstermektedir.

SINIR TESTİ VE ALT – ÜST KRİTİK DEĞERLER

Modele ait F istatistiği, Pesaran'a (2001) ait alt ve üst kritik değerlerden yüksektir. Bu sonuç vergi gelirleri ile büyüme değişkeni arasında eş bütünleşmenin olduğunu göstermektedir.

Test	Değer	
İstatistiği	er	k
F-	6.2	
statistic	50004	3

Kritik Değer Sınırları			
Önem	Alt	Üst	
Düzeyi	Sınır	Sınır	
10%	3.47	4.45	
5%	4.01	5.07	
2.5%	4.52	5.62	
1%	5.17	6.36	

KISA DÖNEM İLİŞKİSİ

Model tahmini yapıldıktan sonra değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkiyi araştırmak için Wald testi yapılmıştır. Tablo 3, tablo 4 ve tablo 5'de verilen F istatistik değerlerine ait olasılık değerleri dikkate alındığında sırasıyla dolaylı vergiler, dolaysız vergiler ve servet vergileri ile büyüme arasında kısa dönemde ilişki olduğu tespit edilmiştir.

1-DLY-BY İLİŞKİSİ

Wald Test:

Test	Val	Pr
Statistic	ue	df obability
F-	4.0	0.
statistic	46981	(3, 24) 0184
Chi-	12.	0.
square	14094	3 0069

Null Hypothesis: $C(2)=C(3)=C(4)=0$

2-DSZ-BY İLİŞKİSİ

Wald Test:

Test	Val	Pr
Statistic	ue	df obability

F-	6.5	(3,	0.
statistic	51712	24)	0022
Chi-	19.		0.
square	65514	3	0002

Null Hypothesis: $C(5)=C(6)=C(7)=0$

3-SER-BY İLİŞKİSİ

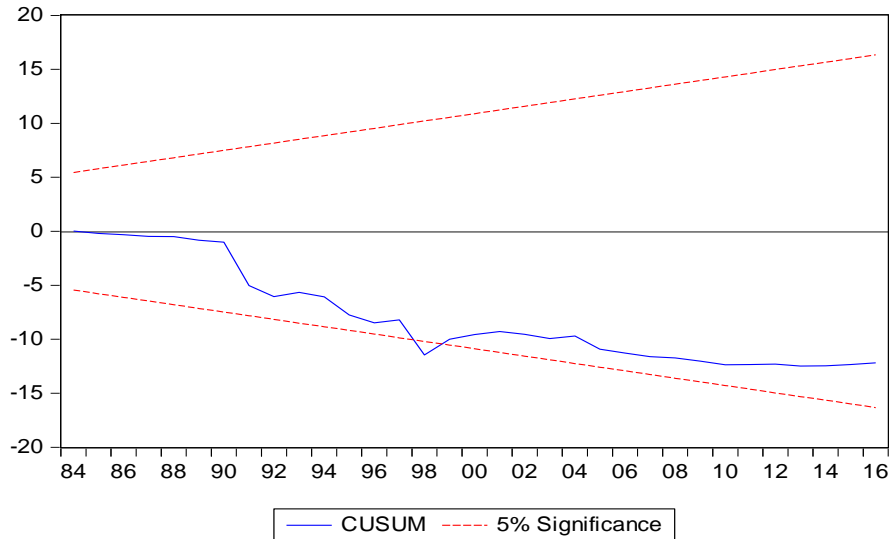
Wald Test:

Test Statistic	Value	df	Probability
F-	5.0	(5,	0.
statistic	35427	24)	0027
Chi-	25.		0.
square	17714	5	0001

Null Hypothesis: $C(8)=C(9)=C(10)=C(11)=C(12)=0$

PARAMETRELERİN KARARLILIĞININ TESPİTİ

Parametrelerin uzun dönemdeki kararlılığının tespiti için parametreler Cusum testi ile sınanmıştır. Test sonuçları şekil 1'de sunulmuştur. Şekle göre parametrelerin uzun dönemde büyük ölçüde kararlı bir seyir izlediği anlaşılmaktadır.

HATA DÜZELTME MODELİ'NE AİT BULGULAR

Vergi gelirleri ile büyüme ilişkisinin araştırıldığı modele dair kısa dönemli ilişki hata düzeltme modeli ile araştırılmıştır. Hata düzeltme katsayısı, kısa dönemde meydana gelen sapmaların bir yıl sonraki durumunu analiz etmemize yardımcı olmaktadır. Bu katsayının değeri negatif ve anlamlı ($<0,05$) olmalıdır. Modelde hata düzeltme teriminin katsayısı - 0,592 ve bu terime ait olasılık değeri de 0,0001 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre kısa dönemde meydana gelen sapmalar 1 yıl sonunda %59 oranında düzelmektedir.

ARDL Cointegrating And Long Run Form

Dependent Variable: FBG

Selected Model: ARDL(1, 2, 2, 4)

Date: 02/16/17 Time: 11:02

Sample: 1975 2016

Included observations: 38

Cointegrating Form

Variable	Co efficient	Std. Error	t-Statistic	rob.	P
D(DLY)	0.884612	0.97834	1.47966	1520	0.
D(DLY(-1))	-0.1031828	0.22922	-0.427301	1664	0.
D(DSZ)	2.590796	0.59827	3.409718	0023	0.
D(DSZ(-1))	1.465769	0.00226	2.093282	0471	0.
D(SER)	0.556694	0.09448	0.257917	0138	0.
D(SER(-1))	0.337631	0.22478	0.1517593	1422	0.
D(SER(-2))	0.275097	0.94922	0.1411321	1710	0.
D(SER(-3))	0.652055	0.81498	0.192621	0015	0.
D(@TREND)	0.097498	0.45900	0.24134	0442	0.
CointEq(-1)	0.592926	0.29378	0.14582887	0001	0.

$$\text{Cointeq} = \text{FBG} - (4.1072*\text{DLY} - 4.0874*\text{DSZ} - 0.3830*\text{SER} + 6.0136 + 0.1644*@\text{TREND})$$

SONUÇ YERİNE

İktisat literatüründe vergi gelirleri ile büyüme arasındaki ilişki uzun zamandır tartışılan konulardan birisidir. Bu çalışma ile Türkiye için 1975-2016 dönemini içeren dolaylı, dolaysız ve servet vergileri arasındaki ilişki araştırılmaya çalışılmıştır. Dolaylı vergilerle büyüme arasında aynı yönde ve güçlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle dolaylı vergiler büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ülkemizdeki vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payının dolaysız vergilere oranla yüksek olduğu bilinmektedir. Bu durumun elde ettiğimiz sonucu desteklediği anlaşılmaktadır. Böylece büyümenin kamu yatırımları vasıtasıyla olduğunu söylemek mümkündür. Dolaysız vergiler ve büyüme arasında ise uzun dönemde, zıt yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Gelir ve Kurumlar vergisinin gerek firmalar gerekse bireylerin tasarruflarını azalttığı dolayısıyla özel yatırımları olumsuz etkilediğini ifade edebiliriz. Son olarak servet vergileri ve büyüme arasında zıt yönlü ve anlamsız bir ilişki elde edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Abdiyeva, R. Ve Baygonuşova, D. (2016), “Geçiş Ekonomilerinde Vergi Gelirleri Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırgızistan Örneği”, *Akademik Bakış Dergisi*, 53, ss. 59-71.
2. Açıkgoz, Ş. (2008), “Türkiye’de Vergi Gelirleri, Vergi Yapısı Ve İktisadi Büyüme İlişkisi: 1968-2006”, *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), ss. 91-113.
3. Ahmad, N. ; Ahmad, A. ; Yasmeen K. (2013), “The Impact of Tax on Economic Growth of Pakistan: An ARDL Approach”, *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, 3(11), ss. 392-398.
4. Anastassiou, T. ve Dritsaki C. (2005), “Tax Revenues and Economic Growth: An Empirical Investigation for Greece Using Causality Analysis”, *Journal of Social Sciences*, 1 (2): 99-104
5. Armağan, R. (2007), “Türkiye’de Gelir ve Kurumlar Vergisi Oranlarında İndirimin...”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 12(3), ss. 227-252.
6. Bakırtaş, D. (2016), “Kurumlar, Vergi Kültürü ve Ekonomik Büyüme”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1) 67-87.
7. Canicio, D. ve Zachary, T. (2014), “Causal Relationship between Government Tax Revenue Growth and Economic Growth: A Case of Zimbabwe (1980-2012)”, *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(17), ss. 10-22.
8. Cural, M. Ve Çevik, N.K. (2015), “Ekonomik Kalkınmanın Vergi Yapısı Üzerindeki Etkisi: 1924-2013 Dönemi Türkiye Örneği”, *Amme İdaresi Dergisi*, 48(3), ss. 127-158.
9. Demircan, E.S. (2004), “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme Ve Kalkınmaya Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, ss. 97-116.
10. Eugene, N. ve Abigail, E.C. (2016), “Effect of Tax Policy on Economic Growth in Nigria (1994-2013)”, *International Journal of Business Administration*, 7(1), ss.50-58.
11. Gacanja, E.C. (2012), “Tac Revenues And Economic Growth...”, University of Nairobi
12. Mashkoo, M. ; Yahya, S. ; Syed, A. A.(2010), ”Tax Revenue And Economic Growth...”, *World Applied Science Journal*, 10(11), ss. 1283-1289.
13. Nanthakumar, L. ve Roshaiza, T. (2007), “Have Taxes Led Government Expenditure In Malaysia?”, *Journal of International Management Studies*, ss.99-113
14. Ojong, M.C. ; Anthony, O. ; Arikpo, O.F. (2016), “The Impact of Tax Revenue on Economic Growth: Evidence from Nigeria”, *IOSR Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF)*, 7(1), ss. 32-38.
15. Ovidiu, M.P. “Tax Composition And Economic Growth..”, *Economy Series*, 1(2), ss. 89-101.
16. Pesaran, M.H., Shin, Y. Ve Smith , R.J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationship. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3): 289-326
17. Turan, T. (2008), “Maliye Politikası Araçlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri”, *Sayıştay Dergisi*, 69, ss. 17-35.
18. tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/.../6012_98f33778045e1b45b97f2ab699cab387 (Ekim 2012. Yayın No: TÜSİAD-T/2012-10/532
19. <http://www.bumko.gov.tr/TR,147/ekonomik-gostergeler.html> (e.t. 14.01.2017)
20. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx> (e.t. 14.01.2017)
21. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/zet%20htisas%20Komisyonu%20Raporlar/Attachments/246/Vergi%20C3%96zet%20C4%B0htisas%20Komisyonu%20Raporu.pdf> (e.t. 14.01.2017)
22. <http://www.bumko.gov.tr/TR,6355/2016-butcesi-vergi-gelirlerinin-dagilimi-resim.html> (e.t. 14.01.2017)

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(39)

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL* ; Uzm. Sezgin ERDEM**

TÜRK TOPLUMUNDA HEGEMONİK ERKEKLİĞİN İNŞASINDA TOPLUMSAL SÜREÇLERİN ROLÜ

THE ROLE OF THE SOCIAL PROCESS ON HEGEMONIC MANHOOD IN TURKISH SOCIETY

ÖZ

Kadının aleyhine gelişen şartları düzeltebilmek için erkeğin dünyasını anlayıp anlamlandırmak gerekmektedir. Sadece kadın dünyasını ortaya koyan çalışmalar, karşı tarafın ve olgunun bütününe anlamamasına sebep olmaktadır. Çünkü iki cins arasında çok önemli bir etkileşim ağı söz konusudur. Bu kabulden hareket ile çalışmamızın amacı da eril tahakkümün toplumdaki göstergesi olarak kabul edilen hegemonik erkekliğin nesnesi aynı zamanda da öznesi olan erkeklerin, erkeklik kalıplarını inşa edişlerinde etken olan toplumsal süreçlere dikkat çekmek ve bu süreçlerin rolünü ortaya koymaktır. Cinsiyet ayrımının erkeklik ve kadınlık üzerinden toplumsal örgütlenişini ortaya koyması açısından, erkekliğin bu toplumsal yapı içinde nasıl konumlandığı, geçişlerini nasıl ve ne yönde gerçekleştirdiği, erkekliğin toplumsal üretim mekanizmalarının neler olduğu vb. ortaya konulması gerekmektedir.

Böylece ataerkil yapıların şifrelerinin çözülmesi, dolayısı ile de daha etkin ve kalıcı çözümlerin üretilmesinin mümkün olacağı kanaatine varmış bulunmaktayız. Bu sebep ile de çalışmamızda Türk toplumunda hegemonik erkekliğin inşasında etken olduğunu düşündüğümüz süreçlerden sünnet, askerlik, iş sahibi olma, evlilik ve babalık üzerinde durarak sosyolojik değerlendirmelerde bulunmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Erkeklik, hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, toplumsal süreçler.

JEL Kodu: Z000.

ABSTRACT

It is necessary to understand masculine world in order to alleviate the conditions against women. Studies, only examining the conditions of the women world cause misunderstanding on the men world. Because there is very important link between these two type. With this acceptance, the aim of our work to draw attention to and highlight the social process, which is a factor by the men, which are subject and the object of the hegemonic manhood, while building their manhood moulds. In terms of revealing the social organization of gender discrimination over masculinity and femininity, how men are positioned within this social structure, how and in what ways they make their transitions, what are the social production mechanisms of men and so on should be determined.

Thus, we have come to the conclusion that it is possible to solve the passwords of patriarchal constructions and therefore to produce more effective and lasting solutions. For this reason, we will try to find sociological evaluations by considering the circumcision, military service, job possession, marriage and paternity from the processes that we think that the hegemonic man in the Turkish society is influential in our work.

Keywords: Masculinity, hegemonic masculinity, gender inequality, social processes.

JEL Code: Z000.

* Kırıkkale Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı, senoldolunay@gmail.com; Kırıkkale/TÜRKİYE.

** Doktora Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD, sezginerdem84@gmail.com; Kırıkkale/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Toplumdaki eşitsizliklerin insanoğlunun var oluşu ile başlamış olduğu kabul edilmektedir. Tarihi süreçler açısından karşılaştırıldığında toplumsal eşitsizlikler en derin ve yaygın bir şekilde günümüzde görülmektedir. Önceki dönemlerde belli birtakım alanlarda yoğunlaşan eşitsizlikler günümüzde toplumun her alanında kendisini fazlası ile hissettirmektedir. Ancak insanlığın varoluşu ile başlayan bir durum olan cinsiyet temelli eşitsizlikler günümüz toplumlarında kapanması imkansız derin yaralar oluşturabilmektedir. Modern toplumda kadına yönelik şiddet olayları ile sadece bir boyutunun görüldüğü bu eşitsizlik biçimi, bu alanda yapılacak çalışmaları gerekli kılmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla yapılan çalışmalar yeterli görülmemektedir. Kadın çalışmalarına ek olarak erkeklik çalışmaları ile de “karşı” tarafın anlaşılması ve bu eşitsizliğe neden olan, klasik feminizmin “ataerki” olarak adlandırdığı kavramın, Connell’a göre ise “cinsiyet düzeni”nin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Toplumsal olguları anlayabildiğimiz kadarıyla bilgi sahibi olabiliriz ve ancak anlayabildiğimiz kadarıyla bu olgular hakkında fikir üretebiliriz. Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin önüne geçmek için bu durumun çift taraflı olarak anlaşılması ve erkekleri eril tahakküme mahkûm eden toplumsal yapının argümanlarının ortaya konulması önemlidir. Kadına yönelik şiddetin, kadının toplumsal hayattan tecrit edilmesinin, cam tavanlarla cam duvarlarla iş hayatında önünün kesilmesinin öznesi erkekler ise bu erkekliğin hangi şartlar altında inşa edildiğini ortaya koymak bu problemlere çözüm getirebilmek açısından önemlidir.

TOPLUMSAL CİNSİYET OLARAK ERKEKLİK

Kadın çalışmalarında olduğu gibi erkeklik çalışmalarının temelinde de erkekliğin toplum tarafından kültürel inşa sürecinde ortaya çıktığı hâkim görüş olarak kabul edilmektedir (Kandiyoti, 1997: 14; Sancar, 2011: 25). Bu inşa süreci kültürle ilişkilendirildiğinden, erkeklik toplumdaki kadınlık imajından farklı olarak erkeklik, “sürekli olarak yeniden kanıtlanmalı” ve aynı zamanda kaybedilme riskini her zaman içinde barındırmaktadır (Gilmore, 1987: 9-11). Erkeklik kadınlıktan farklı olarak toplumsal cinsiyet çalışmalarında daha çok iktidar ile ilişkilendirilmiştir. Kadınlar iktidarın gücü altında kimliklerini ifade etme gayreti içerisinde iken erkekler, iktidarın gücü ile kendi kimliklerini bütünleştirmişler ve toplumda bu şekilde görünür olma gayretinde olmuşlardır.

Toplumdan ve kültürden bağımsız inşa edilmiş bir erkeklik düşünülmemeyeceğinden dolayı erkeklik üzerinde bir tanımlamada uzlaşılmalıdır. Erkeklik üzerine yapılan çalışmalar erkeklikten önce tanımlanan ötekinin kurgulanmasından yola çıkmıştır. Bu bağlamda, erkeklik “belirli bir kültürel veya örgütsel bölgedeki erkeklerle özdeşleştirilmiş feminen olmayan davranış, konuşma şekli ve alışkanlıklar” (Whitehead ve Barrett, 2001: 15) olarak tanımlanmaktadır. Kimmel, erkekliğin öteki üzerinden kurgulanması gerektiğine ilişkin yapılan bu tanımlamaya benzer olarak erkekliği kadınsılık, eşcinsellikten uzaklaşma ve öteki olarak tanımlanmaktan uzaklaşma şeklinde özetlemiştir (Kimmel, 1994). Yapısalcıların tanımlaması erkekliğin baskın, çoğul ve değişken söylemler neticesinde şekillendiğini ve tarihsel süreç içerisinde ortaya çıktığı şeklindedir.

Erkekliğin toplumsal bir inşa olmadığını savunan özcü yaklaşımlar ise erkekliği biyolojik eksenli ele almış, örneğin erkeklerin şiddet uygulamasını testosteron hormonunun yüksek düzeyde salgılanmasıyla ilişkilendirmişlerdir. Psikoloji ve psikanalizdeki erkeklik çalışmalarında ise erkekliğin inşası, Freud’da iğdiş edilme korkusuna, Lacan’da sembollerin hiyerarşisine bağlanmıştır (Connell, 1994).

Günümüzde erkeklik adı altında yapılan çalışmalar birçok farklı disiplinin konusu haline gelmiştir. Her disiplin konuya kendi ilgi alanından yaklaşmıştır. Bu çalışma alanlarının hepsi erkekliği, toplumsal temelli bir inşa olarak ele almamaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar “manhood” yani erkek olma kavramı altında toplanmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu çalışmalar özcü olarak sınıflandırılmaktadır (Bordo, 2000).

Genel geçer bir erkeklik tanımlamasının mümkün olmamasına rağmen her toplumda erkek olmanın önemli göstergelerinden biri bedel ödemektir. Bu bedel ödemeler, toplumdan topluma farklılık göstermekle birlikte ataerki sistemin erkekler üzerindeki toplumsal cinsiyet temelli dayatmalarına “imkansız erkek”likle

işaret edilmektedir (Zeybekoğlu, 2010). Erkeklik bireylerin kişilik ya da fiziksel yapıya sabitlenmiş bir özellik değil toplumsal pratikler içinde düzenlendiğinden dolayı (Connell ve Messerschmi, 2005) erkekliği anlamak için bu pratiğin toplumsal olarak inşa edilmesinde rol oynayan kurumların analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye’de geleneksel olarak kabul gören erkeklik inşasının zirvesine varabilmek için dört temel aşamayı geçmek zorunludur (Selek, 2008: 19): 1. Sünnet, 2. Askerlik, 3. İş bulma, 4. Evlilik. Çalışmamızda buna beşinci olarak çocuk sahibi olmak aşaması da eklenmiş ve böylelikle beş aşamanın çalışmada incelemesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada ise erkeklik toplumsal cinsiyet temelli ele alınmış ve erkekliğin toplumsal düzen içerisinde kurumlar tarafından nasıl inşa edildiği ve bu kurumların Türk toplumunda kabul gören erkekliğin inşa edilmesinde oynadığı rol üzerinde odaklanılmıştır.

HEGEMONİK ERKEKLİK

Hegemonik erkeklik kavramı Connell’in ortaya attığı bir kavram olup bu kavramı Hearn “erkek egemenliği”, Kandiyoti ise “hegemonyacı erkek” olarak kavramsallaştırmıştır. Bahse konu bu kavramlar arasından en yaygın olarak kullanılanı ise hegemonik erkeklik kavramı olduğundan dolayı çalışmamız bu kavram üzerinden kurgulanmıştır. Connell bu kavramı ataerki toplumun kadın üzerinde uyguladığı sistematik baskıyı belirtmek için kullanırken aynı zamanda toplumsal yapı tarafından ikincil konuma itilmiş erkekliklerin durumunu anlatmak için de kullanmaktadır (Connell, 1998: 245).

Hegemonik erkeklik kavramı 1982 yılında Connell ve arkadaşları tarafından üretilmiştir (Carrigan, vd., 2002: 102). Bu kavram bir grup erkeğin zorlama ve baskı ile başka bir grup üzerinde hakimiyet kurması olarak düşünülmemelidir. Bu erkeklik, Gramsci’nin hegemonya kavramı ile ilişkilendirilmiş olup toplumsal hayatın birçok alanında ataerki düzenin baskın unsur olduğu bir hegemonya biçimidir. (Connell, 1998: 246). Connell (1995: 77) bu kavramı erkeklerin egemen, kadınların tabi durumda olduğu patriarkal düzenin meşruluğunu temellendiren toplumsal cinsiyet pratiğinin inşasını tarif etmek için kullanmıştır. Toplumda farklı erkeklikler bulunmakla birlikte bu erkekliklerin ortak paydada bulunduğu nokta ise kadınlar üzerinde sağladıkları iktidardır. Bu iktidar da hegemonik erkeklikle sağlanmaktadır (Connell, 1995: 77). Kendisini öteki üzerinden kurgulayan (Nagel, 1998) ve kültürel iktidar, güç ve ikna yoluyla kendini yeniden üreten hegemonik erkeklik, toplumda her zaman negatif anlamlar içermemektedir. Toplum tarafından erkekliğin en “şerefli” biçimi olarak konumlandırılabilir (Connell ve Messerschmidt, 2005).

Hegemonik erkeklik toplumun her kesimindeki erkeklik temsillerinin desteğini alarak patriarkinin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Alt sosyo-ekonomik statüden gelen erkeklere şiddet kullanma, azınlıklara sporcu olma imkanı tanınması ile farklı erkekliklerin birleşmesini sağlamakta iken aynı zamanda bu grupların erkeklik krizi yaşamasını engelleyerek (Selek, 2008: 229) kendilerini ifade edebilme imkanı vermektedir. Böylelikle erkeklik daha geniş bir alanda temsil edilebilmekte ve hegemonya toplumun her alanına yayılabilmektedir (Sancar, 2011: 31-33, 36).

Hegemonik erkeklik Connell tarafından bir ideal olarak ele alınmıştır. Toplumsal kabul görmek isteyen erkekler de bu ideali yakalamak için toplum tarafından kendilerine dayatılan rolleri benimsemek zorunda kalmaktadırlar. Toplumsal pratikleri gerçekleştirmek için önlerine çıkan engelleri aşmak zorunda olan erkekler kendilerini ispat çabasına girişmektedirler. Bu yarışta fiziksel ve kişiliklerine gelen zararları hiçe saymaktadırlar. Bu erkeklik pratikleri inşa edilene zarar verir bir hale dönüşmektedir. Liderlik, sorumluluk almak, ağlamamak ve ev geçindirmek gibi toplumsal pratikleri gerçekleştirmek için hareket eden erkekler, kendi kişiliklerini ikinci plana atarak, toplumda erkek kimliği ile ön plana çıkmak zorunda kalmaktadırlar.

Connell “hegemonik erkeklik” kavramıyla kaba bir egemenlikten ziyade bütün bir toplumu etkisi altına alan hegemonyayı kastetmektedir. Connell salt erkeklerin kadınlar karşısındaki üstünlüğünden bahsetmemektedir. Ona göre kültürel hegemonya erkeklikle sembolize edilmekte ve hegemonik erkekliğin kamusal olduğu vurgulanmaktadır (Connell, 1998: 247-248). Connell’in Gramsci’den aldığı hegemonya kavramı bir grup erkeğin baskı ve zorlama ile başka bir grup üzerinde kurduğu üstünlük veya hegemonya olarak düşünülmemelidir. Bu hegemonya türü din, kitle iletişim, ev içi ve dışı toplumsal rol, politika gibi toplumun tüm kurumlarında etkinliğini göstermektedir.

Connell, hegemonik erkekliği genel bir “erkek cinsiyet rolü”nden farklı olarak kabul etmekte ve toplumdaki bütün erkeklikler hegemonik erkeklik idealiyle sıkı sıkıya örtüşmemektedir. Böylelikle bu hegemonyanın yeniden üretimi için işbirliği yapmaktadırlar (Connell, 1998: 248). Çünkü hegemonik erkeklik pratiklerini onaylama, katılma veya ses çıkarmama karşılığında farklı erkekliklere; kadınları aşağılama, futbol maçlarında taşkınlık yapma, kocalık hakları gibi alanlardan yararlanma ayrıcalığı bu sayede sağlanmaktadır (Sancar, 2011: 31-41). Başka bir açıdan hegemonik erkekliğin inşasında kadınların erkeklik değerlerini onaylamasının da büyük payı vardır. Kadınların onaylamadığı bir alanda hegemonik erkeklikten bahsetmek mümkün değildir. Hegemonik erkekliğe onay veren kadınlar bu onay veriş düzeyinde bu iktidardan kendine düşen payı almaktadırlar. Böylece işbirlikçi kadınlıklar, öteki erkeklikler, farklı cinsel yönelimler, farklı içermeye-dışlama ve farklı pay alma ilişkileri ile hegemonik erkeklik düzeninde konumlanmaktadırlar (Connell, 2002).

Hegemonik erkeklik, toplumsal cinsiyet bağlamında erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu bir tahakküm ilişkisi olmakla birlikte, erkekliğin inşasında tek etken faktör bu iktidar ilişkilerine bağlanmamalıdır. Burada erkekliğin ideal tip olarak ortaya konulmasının mümkün olmadığı, kişilik özellikleri hesaba katıldığında farklı erkeklikler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Kandiyoti, 1997: 183).

Hegemonik erkekliği bir ideal olarak ele alan Connell’in yaklaşımına göre erkeğin bu ideale ulaşmak için çok farklı yollardan geçmesi gerekmektedir ve bu süreç de erkeğe zarar vermektedir. “Amaca ulaşan her yol mubahtır” mantığıyla çıkılan bu yolda, erkekliklerini kanıtlamak için dayatılan pratikleri hayata geçirmek maksadıyla gayret sarf edeceklerdir.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Toplumsal cinsiyet çalışmaları kadın çalışmaları ile ilişkilendirilmekle birlikte bu alanda yapılan çalışmalar daha çok kadınların yaşadıkları problemlere odaklanmaktadır. Kadınların toplumsal hayatta yaşadıkları problemler eril tahakküm tarafından inşa edilen toplumsal yapıdan kaynaklanmaktadır. Eril tahakkümün sürdürülmesi ve bu tahakkümün inşa edilme stratejilerini anlamak açısından erkeklik çalışmaları önemlidir.

Millet ve Walby’nin kadınlar üzerinde kurduğu tahakkümün sistematik göstergesi olarak ortaya koydukları “patriaki” kavramı erkeklik çalışmaları ile “biyolojik indirgemeci, tarih-dışı, homojen ve tekçi erkek egemenliği yorumuna dayanan, aşırı basitleştirici bir kavram” (Sancar, 2011: 24) olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Çalışmamızın ana amacı eril tahakkümün toplumda göstergesi olarak kabul edilen hegemonik erkekliğin hem nesnesi hem de öznesi olan erkeklerin bu erkeklik kalıplarını inşa edişlerinde etken olan toplumsal süreç ve kurumları ortaya koymaktır. Cinsiyet ayrımının erkeklik ve kadınlık üzerinden toplumsal örgütlenişine ilişkin izlediği süreçleri ortaya koyması açısından erkekliğin toplumsal üretim mekanizmaları, erkekliğin bu yapı içerisinde nasıl konumlandığı, geçişleri ne şekilde gerçekleştirdiği görüldükçe ataerkinin şifresi daha kolay çözülebilecektir.

ERKEKLİĞİN İNŞASINDA ROL OYNAYAN TOPLUMSAL SÜREÇLER

Bu bölümde, Türk toplumunda hegemonik erkeliğin kalıplarının erkelere hangi süreçlerden geçerek kazandırıldığı ve bu süreçlerde neler yapıldığı, hangi noktalara hangi gerekçelerle ne kadar dikkat edildiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Böylece erkekleri sorumlu tuttuğumuz pek çok davranış kalıbının arkasında toplumsal kazanımların olduğunu, erkelerin de toplum tarafından şekillendirildiğini görmeyi çok daha kolay olacağını göstermeye çalışacağız.

1. Sünnet

Sünnet, erkek çocuklarının erkekliğe geçişinde ilk ve en önemli adımının gerçekleştirildiği dini bir törendir. Bu önemli dönüm noktasının analiz edilmesi erkekliğin kuşaklararası nasıl aktarıldığını göstermesi bakımından önemli bilgiler sunmaktadır. Çocuk ilk defa bu törenle birlikte toplumda erkek olarak kabul görmeye başlamaktadır. Bu tören fiziksel yapılan müdahale ile yazılı beden üzerinde görünür kılınması

bakımından diğer aşamalardan farklılaşmaktadır. Çocuğun bedeni üzerinde toplumun tahakkümü ve neticesinde çocuğun iradesini hiçe sayarak yapılan müdahale kültürel bir inşa süreci olan erkekliğe yaşam boyu kalıcı izler bırakmaya yöneliktir.

Sünnetle birlikte çocuk erkekliğe ilk adımını atmış ve ailenin erkek üyesi olmuştur. Bu tören aynı zamanda babanın aile içerisindeki tahtını erkek çocuğa devredebileceğinin sembolik bir göstergesi olarak da değerlendirilmektedir. Sünnet, acının erkek tarafından toplum içerisinde bir kabule dönüşmesi ve bu kabulün toplumda görünür olmasının bir yoludur. Dini literatürde hiçbir yeri olmayan sünnet düğünü ve törenlerinin dini bir ritüel olarak icra edilmesi bir paradoks olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde bu törenlerin çoğu dini bir pratiğin icrasından öte toplumsal bir statü göstergesi olarak yapılmaktadır. Bu kutlamalar yaşadığı sosyo-kültürel ortama göre değişim göstermektedir (Taşıtman, 2013: 37, 42-43). Bazı kültürlerde sünnet çocuğu ata bindirilirken, bazı kültürlerde ise arabaya bindirilmektedir. Sünnet kıyafetleri yöreden yöreye çeşitlilik göstermektedir. Ancak kültürel açıdan sünnet töreninin icra edilmişinde farklılıklar olsa da temel nitelikler bakımından aynılık göstermektedir.

Sünnet, Türk toplumu gibi bazı Müslüman toplumlarda erkekliğin bir sembolü haline gelirken aynı zamanda İslam dininin olmazsa olmazları arasında kabul edilmektedir. Oysa Kuran'da sünnetten bahsedilmediği gibi sünneti bir bayram havasında eda edilmesine dair dini bir argümanın da bulunmaması (Taşıtman, 2013: 45) konu üzerinde yeni değerlendirmelerin yapılmasının da gerekliliğini ortaya koymaktadır. Öncelikle sünnetin dini veya kültürel bir ritüel mi olduğu sorgulaması yapılarak yeni değerlendirmeler için bir adım atılabilir.

Genellikle sünnet edilecek çocuk o gün bir şehzade havasında kabul görür. Bu hem çocuğun algılamasında hem de çocuğa algılatmada etken bir faktör olarak kabul edilmektedir. Sünnet töreni davetiyelerinden, giydiği kıyafetlere ve düğün sırasındaki pek çok uygulama bu düşüncenin gelişmesinde etkili olmaktadır. "Sünnet çocuğu" olarak nitelendirilen sünnet edilecek olan çocuğa bu tören sırasında yörelerin geleneklerine göre ata bindirilme, at hediye etme, silah kullanmasına izin verme, silah hediye edilmesi, çocuğun yapacağı evliliğin masraflarını karşılayacağını taahhüt eden kirvelerinin olması vb. adetler çocuğun kendisini özel ve erkek olarak hissetmesini sağlamaktadır. Kısaca söylemek gerekir ise bugün çocuğun hayatında kalıcı bir dönüşümün ve ayrışmanın yaşandığı, anne ile, sünnet olmayan akranları ile ayrıştığı; baba ve erkek topluluğu ile bütünleştiği gündür. Sünnet olan çocuk artık toplumsal bir statü kazanmıştır ve bu statü de babasının övgü kaynağı haline gelmiştir. Çocuk için de ayrı bir gurur kaynağı haline gelen bugün önemli, stratejik, heyecan, korku, endişe, sevinç, hüzn gibi karmaşık duyguların iç içe geçtiği bir gün olarak daha sonraki kuşaklara aktaracağı bir törendir, bir hatıradır.

Aile ve çocuk için aylarca belki yıllarca beklenen bugün, herkesin tanıklığı ile gerçekleştirilir ve bu an ölümsüzleştirilmek üzere fotoğraflarla evin duvarlarını süslemek üzere evin en özel köşelerinde yerini almaktadır. Bu fotoğraflar hem bir ispat hem de bir gurur kaynağı olarak yıllarca saklanır ve sergilenir. Bu önemli ve önemsenen tören ile çocuk kendisini hem önemli hissetmekte hem de toplumda çok önemsenen bir statüyü elde etmiş olmanın hazzını ve gururunu yaşamaktadır.

2. Askerlik

Askerlik kurumunun Türkiye'deki erkekliğin şekillenmesinde en etkili kurumların başında geldiği kabul edilmektedir (Özbay ve Bulut 2003; Sinclair-Webb 2000). Günümüz, modern ordularının en önemli görevleri savaşmak, silah kullanmak ve kas gücü ihtiyacı olarak belirlenmiştir. Bu ihtiyaçların en üst düzeyde karşılanabilmesi için bu yapıların erkeklerden oluşması gerektiğine inanılmıştır. Ulusun korunması adına savaşacak bireylerin erkeklerden oluşmasının altında erkeklerin genetik ve fiziksel olarak yeterli donanıma sahip oldukları inancı yatmaktadır. Böylelikle ulus devletin savunma pratiği cinsiyetlendirilmiştir (Akgül, 2010: 14). Bu cinsiyetlendirmenin arkasında da ataerkil düşünce yapısının olduğunu belirtmeye gerek olmadığı düşüncesindeyiz.

Birey, erkekliğin inşasındaki bu ikinci aşamada, askerliğe davullu zurnalı bir şekilde uğurlanmaktadır. Askerlik, erkeklik pratiklerinin en yüksek oranda temsil edildiği yerdir. Silahın namus olarak öğretildiği ve

vatan toprağına “tecavüz” ün önüne geçilmeye çalışıldığı toplumsal bir alandır. Segal’e göre, erkeklere verilen askerlik eğitimi, özellikle belirli bir saldırgan erkeklik tipini yaratmayı amaçlamaktadır (Segal, 1992: 133).

Askerlik, erkeklerin evlenmeden önce gerçekleştirmesi ve rüştünü ispat etmesi gereken bir aşama olarak görülmektedir. Askerliğini yapmamış bir erkek evlenme konusunda sorunlarla karşılaşmakta, askerliğini tamamlayamayan erkekler ise bu sorunla daha büyük bir şekilde yüzleşmektedir. Bu da askerlik ile erkeklik arasındaki ilişkinin toplumsal temelli olduğunun en temel göstergelerinden birisi olsa gerek.

Sancar (2011: 155), Türkiye gibi zorunlu askerliğin bulunduğu ülkeler ve askerlik hizmetinin yalnızca erkeklere devlet tarafından zorunlu bir vazife olarak kılındığı ülkelerdeki askerlik görevini hegemonik erkekliğin öğrenildiği bir okula benzetmektedir. Bu okulu başarı ile tamamlayanlar sivil hayatlarına, erkekliklerine, evlilik ve iş bulma adına artı puan ekleyerek başlamış olurlar. Her ne kadar askerlik devletin bir dayatması olarak görülüyor olsa da toplum en az devlet kadar hatta devletten çok daha fazla kendisine mahsus dayatmaları ile erkeklerin bu süreçten muhakkak surette geçmesi için olağanüstü bir çaba sarf etmektedir. Bu da devletin yaptırımını kolaylaştırmaktadır.

Askerlik mesleği kendine has ve yalnızca kendi içinde barındırdığı birtakım unsurlarla sivil yaşamdan keskin biçimde ayrılmaktadır. Bu ayrılış aynı zamanda kadınsılıktan bir kopuşu da beraberinde getirmektedir. Askerlik ölme ve öldürmeye hazır bireylerin yetiştirildiği bir ortam olduğundan kendine has eğitimleri bulunmaktadır. Bu eğitimler sivil yaşamdaki eğitimlerden farklılaşarak katı, sert ve disipline edici olarak planlanmıştır. Bu eğitimler aynı zamanda kadın olmama halinin yoğun bir şekilde işlendiği bir süreç olma özelliğini göstermektedir. Bu eğitim sürecinde, erkeklik pekiştirilerek bireyin kadınlıkla arasındaki mesafe açılmaktadır. Bunun bilinçli olarak yapıp yapılmadığı tartışmasını bir kenara koyarsak; eğitimlerin bu tarzda planlanmasının nedeni, savaş şartlarına en yakın eğitim şeklinin bu şekilde olacağı inancıdır. Savaş şartlarının katı, sert ve duygudan yoksun oluşu, bu şartların erkeklere uygun olduğu yönündeki inanca dayandığı, bireyin ne kadar erkek özellikleri ile donanmış olursa o derece bu alanda başarılı olacağı yönündeki kanaatin yaygınlığı olduğu düşünülmektedir.

Toplumda erkekliğin inşasına ilişkin, askerlik hizmetine o kadar büyük vurgu yapılmaktadır ki, sağlık durumlarından dolayı “askerliğe elverişli olmayan” erkeklerin ve ailelerinin yaşamış olduğu büyük hüsrandan da bahsetmek gerekir. Sağlık sorunları sebebi ile askere gidememiş veya askerliğini tamamlayamamış olan erkekler halk arasında “çürük” olarak adlandırılmaktadır. Askerliğini sağlık sorunlarından dolayı yapamayan ve “çürük” olarak adlandırılan bu erkekler, heteroseksüel olmadıklarından dolayı askere alınmayan bireylerle toplumda aynı muameleye maruz kalmaktadırlar. Bu durum, ileriki yaşamlarında aksini ispatlamanın zor olduğu bir çıkmaza girmelerine neden olmaktadır. Bireylerin mevcut sağlık sorunlarını gizleyerek ölüm pahasına kendilerini askerlik ortamına sokmaya çalışması ve askerliğin sonuna kadar da kalmaya çalışması ve bu noktada olağanüstü bir çaba sarf etmesi, askerliğin erkeklik inşasında vazgeçilmez basamaklarından olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir. Askerliğe sağlık sebepleri ile gidemeyen veya politik ve vicdani nedenlerle gitmeyi reddedenler toplumda ötekileştirilmektedirler. Bu durum bir eksiklik olarak ileriki yaşamlarında karşılıklarına çıkmakta ve erkeklik hiyerarşisinde alt tabakaya itilmelerine neden olmaktadır.

Askerlik eğitimi boyunca her gün belirli kurallara göre bir rutin ve ritim içerisinde uzuvların hareket ettirilmesiyle bireysel hareketlerin tam bir koordinasyonu sağlanması amaçlanmaktadır (Bröckling, 2001: 74). Böylelikle bireylerin belirli standart içerisinde olmaları sağlanmaya çalışılmakta ve yapılan bir saldırı karşısında bütün bireylerin aynı zamanda ve oranda tepki verebilmesi amaçlanmaktadır. Bu standartlığı sağlamanın diğer bir unsuru da kışlanın fiziki ortamıdır. Tel örgülerle çevrilmiş, hiyerarşinin belirgin bir şekilde görüldüğü ve düzenin hüküm sürdüğü bu alanda erkek grubu tecrit edilmiştir ve dış unsurların etkisinden bağımsız olarak oluşturulan bu yaşam alanında erkeklerin birbirleriyle etkileşimi en üst düzeydedir. Bu yoğun etkileşim ortamında ortaya çıkan erkeklik davranışına uymayan bireyler dışlanma ve hatta damgalanma korkusuyla kendilerine sunulan davranış kalıplarını sorgusuz kabul etmek zorunda kalmaktadırlar.

3. İş Sahibi Olma

Modern endüstriyel üretim yapan makineler ile erkeğin kas gücü arasında imgesel ve ideolojik bir ilişki kurulmuştur. Endüstri toplumlarında makine üretiminde çalışanlar ile aile geçimini sağlayan kişinin aynı olması modern erkek egemenliğine dayalı cinsiyet rejiminin temelini oluşturmaktaydı. Kapitalist toplumlarda ücretli erkek iş gücü tam-gün, uzun süreli ve belli bir süre sonunda emekliliği elde etme hakkına sahip olmaktadır. Kadınlık ise ev içi işlerden sorumlu eş ve anne rollerinde kendisini göstermektedir (Sancar, 2011: 175; Barutçu, 2013: 99).

İşyerinde inşa edilen erkeklik, öncelikle para kazanmak ve ailesinin geçimini sağlayan bir iktidar göstergesi olarak kurulmasına bağlıdır. İşyerinin “eril” kimliği, orada üretilen toplumsal statünün üstünlüğüne dayanmaktadır. İşyerleri buralarda kurulan otorite, hiyerarşi, yardımlaşma, itaat, çalışkanlık ve üretkenlik yoluyla farklı erkekliklerin inşasında önemli bir işleve sahiptir. Ücretli tam gün çalışma düzeni yalnızca işçi erkeği değil, çalışma ilişkileri içerisinde sermayedar olmak üzere en aşağıdaki niteliksiz işçiye kadar hiyerarşik bir düzende erkekliklerin kurgulanmasını sağlamaktadır (Collison ve Hearn, 2005).

Askerlik hizmetini tamamlamış olan erkekten toplumun beklentisi tam zamanlı bir işe sahip olması ve ailesini geçindirmesidir. Bu beklentiyi yerine getiremeyenler “eli ekmek tutmayan” erkek olarak etiketlenmekte ve erkeklik inşalarında yetersiz bir aşamada olduğu kabul edilmektedirler (Barutçu, 2013: 99). Bundan dolayı erkeğin iş sahibi olması ve işinin de toplumun onayladığı statü ve ekonomik gücü sağlayabilecek nitelikte olması, erkekliğinin göstergeleri arasında önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Günümüz toplumları erkek otoritesini piyasa ilişkilerinden kazandığı paradan alan yeni bir erkeklik inşa etmektedir (Sancar, 2011: 123). Bu erkeklik biçimi; geleneksel toplumlarda pederşahi ailelerde bulunan erkek otoritesinin artık yok olduğu ve günümüzde erkekliğin inşasının babadan kaynaklanmadığı bir biçime evrilmekle birlikte, iş sahibi olarak kazandığı para ile yeni bir otorite şekli inşa etmektedir. Toplumumuzda erkeğin tam günlük ücretli bir işte çalışması erkekliğinin olmazsa olmazı olarak algılanmakta, erkeğin para kazanması onun varlık göstergesi olarak kabul edilmektedir. “İşi olmayana kız verilmez” anlayışı ile para kazanamayan bir erkek erkekliğini inşa edebileceği bir üst kategoriye geçememektedir.

Sancar (2011: 84) “Para kazanan bir erkeğe başka bir erkeklik ispatı gerekemeyebilir” tanımlamasıyla, hegemonik erkekliğin inşasında iş sahibi olmanın önemine işaret etmektedir. Bunun yanında sünnetten, askerliğe, iş sahibi olmaya, evlenmek ve çocuk sahibi olmaya kadarki sürece bakıldığında her aşamanın birbiriyle ilişkili olduğu ve bu ilişkilerin bir tanesinin yokluğunun hegemonik erkekliğe zarar vereceğini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir (Barutçu, 2013: 106).

Bireyin iş sahibi olması erkekliğinin inşası için ne derece önemli ise işsiz kalması da erkekliği için bir o kadar tehdit unsuru oluşturmaktadır. Bu durumda güvencesi olmayan bir işte çalışan bireylerin erkekliği toplum nezdinde güven oluşturmaz. Mesleği ile toplumda bir statü sahibi olan ve erkekliğini bunun üzerinden inşa ettiğinin farkında olan erkek, işini kaybetme korkusunu yaşayacaktır. Bu korkunun arka planında işinin ona sağladığı toplumsal statü ve toplumsal kabulü kaybetme korkusu barınmaktadır.

İşten çıkarılan veya işini kaybeden bir erkek, toplumda işsiz bir erkekten daha olumsuz bir yargı barındırmaktadır. İş olmayan bir erkek için çeşitli sebepler bulunabiliyorken, işini kaybetmiş bir erkek toplum tarafından yetilerini kaybetmiş ve başarısız bir erkek olarak etiketlenmektedir. Böylelikle erkeklik inşasının en önemli basamaklarından birini tam olarak yerine getirememiş ve erkekliği sorgulanır hale gelmiş olmaktadır. Maddeci kültürün yaşandığı günümüz toplumlarında erkekliğin inşasında eskiye oranla erkeğin mesleği, mesleğinden elde etmiş olduğu statüsü ve geliri her geçen gün önemini arttırmaktadır.

4. Evlilik/Yuva Kurma

Günümüz hegemonik erkekliğin en önemli unsuru heteroseksüel oluşudur. Heteroseksüelliğin toplumda en önemli temsili olan evlilik kurumu hegemonik erkeklik ile sıkı bir ilişki içerisinde. Ayrıca, heteroseksüelliği temsil etmesi, hegemonik erkekliğin evlilik kurumuyla olan sıkı ilişkisini ortaya koymaktadır. Böylelikle eşcinsellik, evlilik kurumunu tehdit eden bir erkeklik biçimi olarak inşa edilmektedir (Donaldson, 1993).

Çocukluğundan itibaren erkekliğini inşa etme çabasında olan birey için tam zamanlı bir iş sahibi olduktan sonra bu inşa sürecinde sıra evlenip yuva kurmaya gelmiştir. Gençliğinden itibaren heteroseksüel ilişkiler içerisinde bulunan erkek bu eğilimini evlilikte de devam ettirerek topluma bu yönünü belgeleyerek ispat etmektedir.

Kadın erkek ilişkilerinin, bu ilişkideki toplumsal cinsiyet rollerinin ve ataerkilliğin en belirgin biçimde yaşandığı mekan evdir. Evlilikle birlikte erkek, hegemonyasını uygulayabileceği yeni bir mekan elde etmiş bulunmaktadır. Evlilik, ev içi toplumsal cinsiyet rollerinin belirgin bir şekilde oynanmasıyla birlikte erkeğin hegemonyasını daha da pekiştirmektedir.

Ailenin önemli işlevlerinden bir tanesi de bireylerin kişilik yapılarının oluşmasında önemli bir sosyalizasyon aracı olmasıdır. Erkekliğe ait değerleri aile içerisinde öğrenen aktör evlilik ile bu öğrendiklerini gelecek kuşaklara aktarma imkanı bulmaktadır. Bu durum erkekliğin yeniden üretiminin nasıl sağlandığı ve evliliğin nasıl bir işleve sahip olduğunu açıklamaktadır. Erkeğin bu zamana kadar büyük bir mücadele içerisinde inşa ettiği hegemonik erkeklik, aile içerisinde koruma ve toplumda yaşatma imkanı ancak kuracağı bir aile ile mümkün olabilmektedir.

Yaşına ve işine bakılmaksızın evlenmemiş erkek toplumun gözünde “tamamlanmamış proje” dir. İşine sahip olmuş ve evlenmeyen bir erkeğe, “mutlak bir kusuru vardır” bakış açısıyla yaklaşılmaktadır (Yavuz, 2014). Sancar’a göre (2011: 63-64) evlilik, sermaye sahibi olmayan mülksüz bir erkeğe bile otorite sahibi olabilecek bir alan imkanı yaratmaktadır. Modern toplumlarda her erkeğe bir otorite imkanı tanıyan çekirdek aile düzeni, erkeğin inşa stratejisi adına en önemli dönüm noktalarından biri haline getirmiştir.

5. Babalık/Çocuk Sahibi Olmak

Erkekliğin inşasında son aşama ise babalık/çocuk sahibi olmaktır. Heteroseksüel yönelimini evlilik yaparak topluma kanıtlayan erkeğin her aşamada olduğu gibi bu aşamada da erkeklik ispatını sürdürmesi beklenmektedir. Babalık, erkekliğini ispatlayan erkeklerin konumunu yansıtmaktadır. Baba olmak aynı zamanda kısır olmamak, evinin hukuki, sosyal, siyasal, tüm kararlarını alan patron ve bu alanın tek hakimi manasını da taşımaktadır (Selek, 2011: 22-23).

Aile içerisindeki erkeğin temel rollerinden en önemlileri arasında babalık gelmektedir. Babalık konumuna erişmiş erkek elde ettiği otoriteyi karısı ve çocukları üzerinde kullanmaya ve geliştirmeye devam etmektedir. Bu durum dönüşümlü bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkek çocuğa sahip olmak, bir babanın erkekliğinin kız çocuğa sahip bir babaya göre daha üstün olduğu dikkate alınmakla birlikte, erkek çocuk sahibi baba kendi inşa ettiği erkeklik değerlerini bir alt kuşak olan çocuğuna aktarması açısından da önemlidir.

Erkekliğin inşa sürecindeki aşamaları birer birer geçerek son nokta olan babalığa erişen erkek, erkek çocuğa sahip olduktan sonra bir döngü oluşturmuştur. “Erkek adamın erkek oğlu olur” deyimini hayatına adapte etmekte, erkeklik tecrübelerini çocuğuna aktararak kendi erkekliğini yeniden inşa etmektedir. Böylelikle kendi erkekliğinin tezahürünü erkek çocuğunda gördükçe gururlanmaktadır. Erkekler erkekliğini yalnızca kendi babasından değil, yüzyıllardır toplum tarafından belirlenen erkek modeline ve erkek dünyasına uyarak kazanmak zorundadırlar (Kudat, 2006: 94). Çocuğun sosyalizasyon sürecinde ailenin büyük etkisi göz önünde bulundurulduğunda, hegemonik erkekliğe ait değerlerin temelini baba tarafından atılıyor olduğunu düşünmek tutarlı gözükmemektedir (Barutçu, 2013: 151).

Babalık toplumun bakış açısından yalnızca çocuk ile sınırlandırılmamakta, pek çok rolü içinde barındırmaktadır. Baba olmak aynı zamanda bir kadına sahip olmak, evi ve çocuklarının yöneticisi konumunda olmaktır, çalışmak ve gelir sahibi olmak, kısır olmamaktır (Levent Yıldız, 2015: 80). Kısacası babalık, erkek olmak için tüm şartları taşıyor olmanın bir tezahürüdür.

Erkekler hayat kıvılcımının taşıyıcısı, soyun devam ettiricisi olarak değerlendirildiğinde, baba soyunu devam ettirmek için ancak oğullara sahip olmakla mümkün olmaktadır. Soyun devamı babadan oğula geçtiği için erkek evlat soyun bir parçası, devam ettiricisidir. Dolayısıyla, bazı bölgelerde evli olmayan evli olsa da erkek çocuk sahibi olmayanlar, “ocakları”nı sürdürecek kimse olmadığı için “körocak” olarak

değerlendirmektedirler. Bu anlamda “çocuk” sözcüğünün, hem çocuk hem de oğlan çocuk anlamında kullanılması, bu durumu açıklayıcı, yaygın olarak bilinen bir gerçektir (Ökten, 2009).

Babalık devletin ve yasaların önünde bir muhatap alınma durumunu yansıtmaktadır. Yasalar bireye babalığın hak ve yetkisini vererek çocuğun velisi tayin etmiş bulunmaktadır. Bu da erkeği, çocuksuz erkeklerden bir adım önde olmalarını sağlamaktadır.

SONUÇ

Türkiye’de erkeklik üzerine yapılan çalışmalar diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında yeni bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk toplum yapısında erkeğe ve kadına yüklenen roller tarihsel süreç içerisinde dönüşümler yaşamış olsa da kadınlığa ait roller ev içi işlerle, erkeklığe ait roller ise ücretli bir işte çalışmak ve evin geçimini sağlamakla özdeşleştirilmiştir. Kadınlığa ve erkeklığe ait bu rollerin tarihsel bağlamda dikkate alındığında çok önemli değişimler yaşamadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Günümüz Türk toplum yapısında hegemonik erkekliğin inşası üzerine yapmış olduğumuz bu çalışmada, erkeklerin egemen erkeklığe ulaşabilmesi için gerekli beş basamak: sünnet, askerlik, iş sahibi olma, evlilik ve çocuk sahibi olmak kavramları incelenmiştir. Tüm bu aşamaları başarılı bir şekilde geçen bir erkeğin artık yapması gereken, elde etmiş olduğu bu hegemonik erkekliğini sürdürebilmek ve yeniden üretim sürecinde kendinden sonraki kuşaklara aktarımını sağlayabilmektir.

Toplumsal cinsiyet unsurlarının baskın olduğu toplumlarda doğduğu andan itibaren cinsiyet temelli davranış kalıpları çocuklara kazandırılmaya başlanmaktadır. Kazandırılan bu davranışlar sonrası kendilerinden bu kalıplara uygun hareket etmeleri beklenmektedir. Türk toplumunda erkeklerin cinsiyetine uygun olarak aşması gereken ilk aşama sünnettir. Büyüyüp genç delikanlı çağına gelen gencin karşısında ikinci olarak vatan borcunu ödemekle ilgili yükümlülük bulunmaktadır. Vatan borcunun namus borcu ile eşdeğer görüldüğü toplumumuzda askerlik süreci, erkeklerin bedenlerinin ve zihinlerin terbiye edildiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Askerlik hizmetini tamamlayan erkek yetkin bir birey olarak toplumda kendine yer bulmaktadır. Bu aşamadan sonra erkekten beklenen, bir iş sahibi olması ve “elinin ekme tutması”dır. Tam zamanlı bir işe sahip olan ve böylelikle ekonomik sermayesi ile erkeklığine bir değer daha katan birey evlenerek kendisini heteroseksüel olarak ispat etmek zorunda kalmaktadır. Heteroseksüel cinsel iktidarının meşru bir alanı olarak da adlandırılan evlilik kurumu ile erkek, sahip olduğu bu özelliğini tüm topluma duyurmuş olur ve artık aile sahibi olarak toplum ve devlet tarafından kabul görmeye başlar. Böylece erkek, hegemonik erkekliğin en önemli inşa alanı olan aile ile cinsiyet rolünü pekiştireceği bir alan oluşturmuştur. Tüm bu aşamalardan başarı ile geçen erkeğin, erkeklığın son aşaması olarak bir çocuk sahibi olması, bundan da öte bir erkek çocuk sahibi olması, onun erkeklik alanındaki toplumsal statüsünün göstergelerinden birisi olacaktır.

Özet olarak bir erkeğin toplum içerisindeki konumu ve statüsü yaşamı süresince erkeklığinin inşa süreci ile ilişkilidir. Çalışmamızda bu inşa aşamaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu aşamaların içerisinde erkeklerin gösterdiği performanslarda farklılıklar olacağından erkeklıklarinde de farklılaşmalar olmaktadır. Bunu aşamayan veya eksik bir şekilde tamamlayan bireyler toplum tarafından eksik olarak etiketlenmekte ve erkek ortamlarından hatta toplumdaki dışlanmaktadır. Her normal birey gibi erkeklerin çok büyük bir çoğunluğu da bu dışlanmayı yaşamamak hatta toplum tarafından onaylanabilmek için olağanüstü bir çaba sarf etmektedirler. Bu çabanın esas amacı da hiç şüphesiz toplumsal bir varlık oldukları için toplum tarafından kabul görme isteğidir. Hiç şüphesiz aksi bir durumun kendilerine ve çevrelerine ne derece büyük sıkıntılar getirebileceğinin farkındadırlar.

KAYNAKÇA

1. Akgül, Ç. (2010). *Cinsiyet ve Militarizm*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
2. Barutçu, A. (2013). *Türkiye’de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

3. Bordo, S. (2000). *The Male Body: A New Look at Men in Public and in Private*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
4. Bröckling, U. (2001). *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*. (V. Atayman, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
5. Butler, J. (2010). *Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (B. Ertür, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
6. Carrigan, T., Connell, B. ve Lee, J. (2002). Toward a New Sociology of Masculinity. R. Adamsve D. Savran (Dü) içinde, *The Masculinity Studies Reader* (99-118). Malden: Blackwell.
7. Collison, D. L.ve Hearn, J. (2005). Men, Masculinities in Work, Organizations, and Management. M. Kimmel, J. Hearnve R. Connel (Dü) içinde, *Handbook of Studies on Men Masculinities*. California: Sage Publication.
8. Connell, R. (2002). On hegemonic masculinity and violence: Response to Jefferson and Hall. *Theoretical Criminology*, 6(1), 89-99.
9. Connell, R. W. (1994). Psychoanalysis on Masculinity. H. Brodve M. Kaufman (Dü) içinde, *Theorizing Masculinities* (s. 11-35). California: Sage Publications.
10. Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. California: University of California Press.
11. Connell, R. W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
12. Connell, R. W. ve Messerschmidt, J. (2005). Hegemonic Masculinity Rethinking the Concept. *Gender ve Society*, 19(6), 829-859.
13. Donaldson, M. (1993). What is Hegemonic Masculinity? *Theory and Society*, 22(5).
14. Gilmore, D. (1987). Introduction: The Shame of Dishonor. *Honor and Shame and The Unity of The Mediterranean* (s. 2-21). içinde The American Anthropological Association.
15. Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar – Kimlikler Ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
16. Kimmel, M. (1994). Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity. *Theorizing Masculinities* (s. 119-141). içinde California: Sage Publications.
17. Kudat, A. (2006). *Satılık Erkeklik: Tarihten Günümüze Erkek Cinselliğinin İstismarı*. Ankara: Ütopya Antropoloji Dizisi.
18. Levent Yıldız, H. (2015). *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklik*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
19. Nagel, J. (1998). Masculinity and Nationalism: Gender and Sexuality in the Making of Nations. *ethnic and racial Studies*, 21(2), 242-269.
20. Ökten, Ş. (2009). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8), 302-312.
21. Sancar, S. (2011). *Erkeklik; İmkansız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
22. Segal, L. (1992). *Ağır Çekim, Değişen Erkeklikler, Değişen Erkekler*. (V. Ersoy, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
23. Selek, P. (2008). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
24. Taşıtman, A. (2013). *Terbiye Edilen Bedenler, Tecrübe Edilen Erkeklik: Sünnet Ritüeli*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
25. Whitehead, S.ve Barrett, F. (2001). The Sociology of Masculinity. S. M. Whiteheadve F. J. Barrett (Dü) içinde, *The Masculinities Reader* (1-26). Cambridge: Polity.
26. Yavuz, Ş. (2014). İktidar Olma Sürecinde Erkeklerin Erkeklikle İmtihanı. *Milli Folklor Dergisi*, 26(104), 110-127.
27. Zeybekoğlu, Ö. (2010). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Türk Toplumunun Erkeklik Algısı. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 3(1).

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİS, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(40)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa METE³³⁹

TÜRK DÜNYASI EKONOMİK BİRLEŞME MODELİ TURKISH WORLD ECONOMIC INTEGRATION MODEL

ÖZ

Çalışmada ekonomik birleşmelerin nedenleri üzerinde durulmuştur. Ekonomik birleşmelerin ülkelere sağladığı yararlar anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra Türk dünyasına mensup ülkelerin de olası bir ekonomik birleşme durumunda bu etkileşimden nasıl daha fazla ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan kazançlı çıkacakları vurgu yapılmıştır.

Türk dünyasına mensubiyet duyan ülkelerin bir araya gelerek ekonomik güçlerini birleştirmeleri halinde ortak tarım, enerji politikası, hizmetlerinin serbest dolaşımı, malların serbest dolaşımı ve ortak rekabet politikalarının geliştirilmesi halinde karşılıklı olarak Türk dünyasına mensubiyet duyan ülkelerin ekonomik birleşmeden kazançlı çıkacakları sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Birleşmeler, Ortak Pazar, Türk Dünyası.

ABSTRACT

The study, it has been focused on the causes and reasons of economic integrations. It has discussed the benefits to countries' economic mergers in detail. Additionally, it has been discussed that if this would be possible as well as an economic union of Turkish countries and how they gain advantage economical, social and cultural from their mutual interaction.

It is concluded that in the case of countries which they feel allegiance in Turkish world get together and integrate their economic powers, it will be beneficial mutually about shared agriculture and energy policies, free movement of goods and services and developing common non-price competition policies

Keywords: Economic Integration, Common Market, Turkish World.

³³⁹ Gaziantep Üniversitesi İ.İ.B.F Uluslararası Ticaret Ve Lojistik Bölümü. mete@gantep.edu.tr; Gaziantep/TÜRKİYE.
Bu makalenin özeti 4. Uluslararası Türk Şöleni Sempozyumunda sunulmuştur

1.Giriş

Dünyadaki Gelişmelerin ve ilerlemenin baş dördüncü bir şekilde geliştiği 21.yüzyılda ülke ekonomilerindeki hızlı değişimi takip etmekte zorlaşmıştır. Ülkeler dünya ticaretinden daha fazla payı nasıl elde ederiz yarışı ve arayışı içerisindedirler. Bu arayışların neticesinde dünyada birçok ülke kendi aralarında çeşitli ekonomik ve siyasi bloklar ve birlikler oluşturmaktadırlar. Çoğu ülke dünya ekonomisinden daha fazla fayda sağlamak için stratejik gelecek planları yapmaktadır. Gelecek planı yapan ülkeler stratejik gördüğü ülkelerle ekonomik, siyasi ve kültürel birtakım iş birliği yapmaktadırlar.

Bu çalışmada bu kapsamda dünyadaki değişik birleşme örneklerini incelenecektir. Ayrıca çalışmada Türk dünyası ortak pazarının gerekliliğine vurgu yapılacaktır. Türk dünyası ortak pazarı niçin gereklidir, sorusuna çalışmada cevap aranacaktır. Onun için çalışmada ekonomik birleşmeler anlatılmış, ekonomik birleşme örneklerine yer verilmiştir. Daha sonra Türk dünyası ortak pazarı nasıl olmalıdır? Hangi konu başlıklarında değerlendirilmelidir? Bu gibi konular etraflıca incelenecektir. Araştırma neticesinde Türk dünyası ekonomik entegrasyonunun avantajları üzerinde bir sonuç değerlendirmesi yapılacaktır.

2.Ekonomik Birleşmeler

Latince yenileme karşılığı olarak kullanılan ‘İntegration’ kelimesinden türetilen entegrasyon için Oxford English Dictionary, günlük dilde parçaları bir bütüne ulaşmak üzere birleştirmek anlamında ilk kullanım tarihi 1620 yılıdır. Ancak ayrı ekonomileri daha geniş ekonomik bölgeler halinde bir araya getirme anlamında entegrasyon kelimesi kısa bir tarihe sahiptir. Bu konudaki çalışmalarıyla literatürde en sık rastlanan iktisatçı (Machlup, 1977, s. 2) ‘ iktisadi anlamda bu terim ilk olarak 1947 yılında resmen kullanılmıştır’ ifadesine yer vermektedir. Türkçede bu olguyu anlatmak üzere birleşme ve bütünleşme kavramı kullanılmaktadır. (Bayraktutan, 2010, s. 7)

Machlup(1976) bütünleşme düşüncesine katkıda bulunanları beş katagoride incelemiştir.

-Tarihçiler

-Politik İktisatçılar

-Siyasetçiler-Bürokratlar

-Örgüt komisyon mensupları ve

-Uluslararası ticaret ve ekonomik bütünleşmenin temel sorunlarını analiz eden iktisat teorisyenleri

Gümrük Tarifeleri Genel Ticaret Antlaşması’nın sahip olduğu küresel yaklaşım; uluslararası ticaretin tüm ülkeleri kapsayacak genel bir çerçevede liberalleştirilmesini amaçlar. İktisadi birleşmeler, siyasal bakımdan bağımsız ülkeleri ekonomik yönden birbirine daha bağımlı duruma getirir. Ülkeler iktisadi birleşme akımlarına katılarak üretim kapasitelerini, kaynak verimliliklerini ve sonuç olarak toplumsal refah düzeylerini artırmayı amaçlarlar (Seyidoğlu, 1993), (Tuna, 1995)

Dünyadaki küreselleşme dönüşümünü izah etmek için birtakım olguları anlatmak gerekir. Bunlar uluslararası ticaretin tüm ülkeleri kapsayacak şekilde yani küresel bir ölçekte liberalleştirilmesi “evrensel yaklaşım” olan GATT’ı ifade ederken; değişik ülkelerin bölgesel bir blok içinde ticareti serbestleştirici politikalar izleyerek ekonomik birlikler oluşturmaları “ekonomik entegrasyon” olarak tanımlanmıştır.

Ekonomik entegrasyonlar, genel bir kaniya göre siyasi açıdan bağımsız ülkeleri ekonomik açıdan birbirine bağımlı hale getirir (Seyidoğlu, 1993, s. 415); Ekonomik Entegrasyon için daha açık bir tanım yapmak gerekirse; Balassa’ya göre, en kolayından en zor aşamasına kadar bunlar; ticareti engelleyici etkenlerin ortadan kaldırılması (ticaret entegrasyonu) , ülkeler arasındaki faktör hareketlerine serbestlik kazandırılması (faktör entegrasyonu), ulusal ekonomi politikalarının uluslararası ilişkileri güçlendirecek şekilde uyumlu hale getirilmesi (politika entegrasyonu) ve son olarak da bunların birleştirilmesi sonucu tam entegrasyondur (Ertürk, 1997, s. 5)

Entegrasyon süreçleri yoğun olarak II. Dünya Savaşı sonrasında başlamış, 1970’li yıllardan itibaren de hız kazanmıştır. Ancak dünya ticaretine sağladığı etki bakımından asıl gelişme; 1980 sonrasında ülke ekonomilerinde büyüme, gelişme, kalkınma ve uluslararası rekabetin hızlı bir şekilde kendini göstermesi ile ortaya çıkmıştır. Ekonomik açıdan küreselleşme ile aynı anda meydana gelen bir diğer oluşum olan bölgesel ekonomik entegrasyonların son dönemde hızlanmasının nedeni; ülkelerin zorlaşan rekabet şartlarına birlikte

karşı koyma ve artan pazar imkanları ile verimliliklerini yükseltmede kullanma çabasıdır (İncekara, 1995, s. 52,103) . Ekonomik birleşmeye girmekle üye ülkelerin üretim kapasitelerinde ilave artışlar olurken, kaynakların optimum bileşimine de ulaşılır (Kara, 1996, s. 7,8) .

2.1) Ekonomik Birleşmelerin Oluşma nedenleri

Ekonomik entegrasyonun sebepleri üç başlık altında toplanabilir (İncekara, 1995, s. 63-64) :

1-Ülkeler ekonomik bakımdan üretim kapasitelerini genişleterek verimliliği arttırmak ve bunun neticesinde de toplumsal refah düzeyini yükseltmek amacıyla ekonomik entegrasyona girebilirler. Böylece ekonomik ve siyasal egemenliklerinden kısmi olarak vazgeçmeleri karşısında toplumsal refahı artırıcı garantiler alırlar.

2-Ülkelerin birlik dışı bloklara karşı daha büyük bir rekabet gücüne sahip olarak, politik alanda daha etkili olmak ve böylece potansiyelin yükseltmek istenmesidir.

3-Ekonomik entegrasyonun bir diğer nedeni ise; bölgesel olarak bir arada yaşamak durumunda olan komşu ülkelerin birbirleri ile çatışmaları yerine güçlerini bir araya getirerek çıkar çatışmalarını önlemektir.

2.2) Ekonomik Birleşmelerin Etkileri

Ekonomik entegrasyonların, ülke ekonomileri üzerinde yarattığı etkiler; statik ve dinamik etkiler olarak iki ana başlık altında toplanabilir (İncekara, 1995, s. 80-84):

2.2.1. Statik Etkiler:

Ekonomik yapı ve teknolojinin değişmediği varsayımında, üretim faktörlerinin yeniden dağılımından doğacak etkilerle ilgilidir. Statik etkiler, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı olarak iki şekilde ortaya çıkar.

Ticaret yaratıcı etki; entegrasyon dahilindeki ülkenin, ortaklık içindeki diğer bir ülkeden daha ucuza ithalat yapabilmesiyle ortaya çıkar.

Ticaret saptırıcı etki; Entegrasyon dışındaki ülkeden daha düşük maliyetle ithalat yapmak yerine, birlik üyesi bir ülkeden daha yüksek maliyetli ithalat yapma durumunda ortaya çıkar.

2.2.2. Dinamik Etkiler:

Ekonomik Entegrasyonların, ülkelere sağladığı statik etkiler dışında bir de dinamik etkileri vardır (Bayraktutan, 2010, s. 43).

-Üretimi arttıran ölçek ekonomileri

-Karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı uzmanlaşmadan kaynaklanan üretim artışı

-Gümrük birliği içinde artan rekabetin neden olduğu etkinlik artışı

-Gümrük birliği bölgesinde daha büyük yerli ve yabancı yatırım düzeyini sağlayacak daha geniş bir piyasa

-Gümrük birliği üyelerinin diğer ülkelerle olan ticaret hadlerinde iyileşmeler

-İç piyasa genişlemesinden dolayı teknolojik gelişme oranında artış

Bugün için dünyadaki bölgesel ekonomik entegrasyonlara verilebilecek en önemli örnek; temelleri 1957 yılında atılan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'dur. Üye ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal vb. konularda uyum sürecini sağlayan topluluk, 1991 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile birlik haline gelmiştir. Bir diğer önemli bölgesel ekonomik entegrasyon hareketi, üye ülkelerin arasındaki ticareti yeniden düzenleyerek yeni avantajlar elde etmek amacıyla ABD ve Kanada arasında (STA) 1992 yılında başlamış, 1994 yılında Meksika'yı da içine alarak "Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması" (NAFTA) adı altında faaliyete geçmiştir. Üçüncü bir ekonomik grup da Japonya ve çevresindeki Güney Doğu Asya Ülkeleri'nin oluşturdukları ekonomik entegrasyon hareketidir. Söz konusu bu üç kutup, dünyadaki bölgeselleşme eğiliminin de odakları haline gelmiştir (İncekara, 1995, s. 4,53) .

Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya-Pasifik bölgelerinden oluşan bu üç kutup, dünya ticaretinin yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ünü gerçekleştirmektedir. Ülkelerin bu ekonomik entegrasyonlara katılmalarında rol oynayan en önemli unsurlar;

- Akrabalık ve kültürel benzerlikler
- Aynı kökten gelme ve dini yakınlık
- İyi ikili siyasi ilişkiler
- Coğrafi yakınlık
- Ortak bir sınır
- Küçük ekonomik ölçek
- Ticarette açıklık şeklinde sıralanabilir (İnce-kara, 1995: 54).

2.3. Ekonomik Birleşmelerin Aşamaları

Ekonomik birleşme aşamalarına bakıldığında zaman, temelde iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri kuvvetlendirmek ve ticaret hacmini arttırmak için iş bölümü ve uzmanlaşmanın faydalarından yararlanmayı amaçlayan en dar kapsamlı ekonomik işbirliği şekli Tercihli Ticaret Anlaşmalarıdır (Çelen, 1995; Seyidoğlu, 1993, s. 415). Ancak bu tür anlaşmalar birleşme sürecini kapsamadığı gibi coğrafi bölge bazında da ticari bir blok oluşturamamaktadır. Bu nedenle ekonomik birleşmenin ilk aşaması Serbest Ticaret Bölgeleri'dir. Serbest Ticaret Bölgeleri; üye ülkelerin aralarındaki ticaret engellerini yani tarife ve miktar kısıtlamalarını ortadan kaldırarak malların serbestçe dolaşımını sağlarken, üçüncü ülkelere karşı da her ülkenin kendi özel dış ticaret politikalarını uygulamaya devam etmesini öngörür. Serbest Ticaret Bölgeleri'ne üye ülkeler, anlaşmaya taraf ülkelerle dış ticaret ilişkilerinde bağımlı, dış ekonomik ilişkilerde ise serbest hareket etme imkanına sahiptirler. (İncekara, 1995, s. 65); (Ertürk, 1997, s. 7); (Karluk, 1991, s. 235).

Ekonomik birleşme bir diğer aşaması, serbest ticaret bölgelerinden bir adım daha ileride olan Gümrük Birlikleri'dir. Gümrük Birliğinde üye ülkeler arasında her türlü ticaret yasakları ortadan kaldırılırken, üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmaktadır (Kara, 1996, s. 71).

Gümrük Birliği'nin bir diğer aşaması Ortak Pazar'dır. Ortak Pazar'da; Gümrük Birliği'nde olduğu gibi üye ülkeler arasındaki ticaret serbestleştirilmekte ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir tarife uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de bölge içinde serbest hareketi sağlanmaktadır (Seyidoğlu, 1993, s. 416).

Ekonomik birleşme sürecinin son aşaması İktisadi Birlik'tir. Bu aşamada daha önce belirlenen şartlara ek olarak ekonomik, mali ve sosyal politika ve kurumların da birleştirilmesi hedeflenir. Yani tek Pazar sistemi, tek bir Merkez Bankası ve ortak bir dış ticaret politikası öngörür (Karluk, 1991, s. 237). İktisadi Birliğin içerdiği bir diğer unsur ise Parasal Birlik'tir. Parasal Birlik "üye ülkelerin ulusal paraları arasında sabit bir kur ilişkisine dayanmakta ve ulusal para ve mali politikaların uyumlaştırılmasını öngörmektedir". Parasal Birliğe geçişteki önemli nedenlerden biri de, uluslararası ödemeleri kolaylaştıracak bir rezerv oluşturulmasıdır (Seyidoğlu, 1993, s. 416).

Bugün İktisadi Birlik aşamasına ulaşan ilk entegrasyon hareketi AET 'dir. 1991 yılında birlik haline gelen ve AB (Avrupa Birliği) adını alan bu hareket 1999 yılı başında Parasal Birliği de gerçekleştirerek tek para birimi ECU'ya (kaydi para olarak) geçmiştir (İncekara, 1995, s. 69). 2002 yılı başında ise ECU, EURO adıyla Avrupa Birliği ülkelerinde tedavüle konarak tek para birimi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Uluslar üstü bir örgüt olan AB; kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması şeklinde amaçları taşıyan, dünyanın en koordine ekonomik ve siyasi güçlerinden biri olurken, geleceğin siyasi örgütlenmesi açısından da bir örnek teşkil etmektedir. Birlik ülkeler arası ekonomik işbirliği ile sağladığı yakınlaşmayı ileride "Birleşik Avrupa Devletleri" şekline çevirmeyi istemektedir (Kurubaş, 1998, s. 23-24)

2.4. Ekonomik Birleşme Örnekleri

Amerika'da: Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA 1980 sonrasında LAIA adını almıştır.), Cartagena Anlaşması ile 1969'da kurulmuş olan (AND Paketi), Merkezi Amerika Ortak Pazarı (CACM),

Karayip Ülkeleri Topluluğu (CARICON), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay arasında 1991'de imzalanan (MERCOSUR).

Asya'da: Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Körfez İşbirliği Konseyi (GCC), Mısır, Suriye Ürdün ve Lübnan arasında ekonomik ve siyasi amaçlı (MAŞREK

Avrupa'da: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Avrupa Birliği (AB), Kuzey Avrupa Ülkeleri Topluluğu (NC), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB), Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Gümrük Birliği (BDT).

Afrika'da: Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Merkezi Afrika Gümrük ve Ekonomik Birliği (UDEAC), Fas, Tunus ve Cezayir arasında kurulan Siyasi ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (MAGREB).

Genel olarak, söz konusu birleşme hareketlerinden Gelişmiş Ülkelerin ve Gelişmekte Olan Ülkelerin bekledikleri faydalar, karşılaşacakları sorunlar ve sonuçları farklı olabileceği gibi, eğer gelişmişlik düzeyleri farklı olan bu ülkeler aynı ekonomik birleşme içinde yer alırsa, bu katılımdan doğacak sonuç ve beklentiler de farklı olacaktır. (Ertürk, 1996: 169). Çünkü Gelişmekte Olan Ülkeler, birleşmeyi sanayileşmeyi başlatan bir araç olarak görürken; Gelişmiş Ülkeler, sanayileşme hızını arttırmak kadar sanayileşmede ulaşılan düzeyi de koruma aracı olarak birleşmeye yönelirler (İncekara, 1995, s. 87). Dolayısıyla farklı gelişmişlik düzeyinde bulunan ülkelerin aynı grup içinde yer alması gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkelerin bu durumdan olumsuz etkilenmesine sebep olur. (Tuna, 1995, s. 22).

Ekonomik birleşme kuran blokların genişlemesi, gittikçe daha fazla ülkenin ekonomi alanındaki kapasitelerini birleştirmeleri, ancak blok dışına karşı kendi ortak ticari kurallarını koyarak kendilerini korumaları hem küreselleşmeyi hem de bölgeselleşmeyi bir arada sağlayan durumu karşımıza çıkarmaktadır.

3. Türk Dünyası Ekonomik Birleşme Modeli Ve Ortak Pazar Gerekliliği

Üye ülkeler arasında emek ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de serbestçe dolaşımının sağlandığı iktisadi bütünleşme aşamasına Ortak Pazar denir. Yine tek(ortak) Pazar malların ve paranın ve iş gücünün serbestçe dolaştığı bölgelerdir(Erol,1999:39).

Türk dünyası niçin Ortak Pazar oluşturma ihtiyacı duymaktadır? Türk dünyası benzer, dil, tarih ve geleneklerden oluşan ülkeler topluluğudur. Birliğe üye ülkeler arasında sosyo-ekonomik benzerlikler ve farklılıklar olduğu gibi, üye ülkelerin bölgeleri arasında önemli ekonomik dengesizliklerde söz konusudur. Bunların yanı sıra Orta Asya ile Türkiye arasındaki güçlü bir ilişkinin 21. Yüzyıldaki tüm siyasi dengeleri etkileyeceği de aşikârdır(Erol, 1999:59). Türkiye'nin bu ülkelerle tarihi ve kültürel bağlarının bulunması nedeniyle Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında ekonomik bir bütünleşmenin gerçekleştirilmesi hem Türkiye hem de Türk Cumhuriyetleri için yararlı olacaktır. Bu bütünleşme bölge ve dünya barışında da katkıda bulunacaktır (Ersungur vd.2007:285).

Bölgesel gelişme ile ilgili konular öncelikli olarak devletlerin kendi sorumluluk alanındadır. Bu amaçla üye ülkeler bölgesel gelişmenin sağlanması amacıyla gerekli altyapı çalışmalarını gerçekleştirmelidir (Allen, 1968, s. 346).Türkiye de Türk cumhuriyetleriyle ortak bir ekonomi politikası oluşturmalıdır.

Bölgesel Politika hem bir dayanışma aracı, hem de ekonomik uyumu destekleyen önemli bir faktördür. Dayanışma ve uyum kavramları Türk dünyası ortak pazarı politikasının temellerini oluşturmalıdır. Türk dünyası içerisindeki Birlik, bölgeler arasındaki uyum ve dayanışmayı sağlamak, gelir eşitsizliklerini ve potansiyel farklılıklarını azaltmak ve ekonomik bütünleşmeyi sağlamak için Ortak Pazar da uzun vadede oluşturmalıdır. Söz konusu 'farklılıklar' ekonomik gelişmeyi destekleyecek doğal kaynakların, yerleşim ve coğrafi koşulların iyi olmadığı bölgelerde özellikle görülmektedir. Ayrıca ekonomik olarak kalkınmayı başarmış bölgelerde dahi, yapısal değişim ve küreselleşme nedeniyle zamanla birtakım sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. 'Eski' sanayi yöntemlerinin uygulanması, söz konusu bölgelerin ekonomilerinde sorunlara yol açabilmektedir. İşte tüm bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için ortak pazar politikasına ihtiyaç duyulmuştur. Ortak Pazar ülkeleri kendi aralarında güçlerini ve enerjilerini birleştirerek ülkelerinin refah düzeylerini artırabilirler. Bunun içinde;

Türk dünyasına üye ülkeler kendi aralarında bir araya gelerek öncelikle ortak pazara ilişkin bir antlaşma yapmalıdırlar. Bu antlaşma ile ortak pazar uygulamasının geliştirilmesinin ana hatları çizilmelidir. Bu ülkeler Türk dünyası Ortak Pazar adıyla anılmalı ve Ortak Pazar uygulamasının düzenlenmesi konusunda görev almalıdırlar. Türk dünyası topluluğunun bir başka amacı da üye ülkeler arasında insan, eşya, hizmet ve sermaye dolaşımı özgürlüklerini güvence altına almak olmalıdır.

Eşyanın serbest dolaşımı ilkesi, her türlü malın bütün Türk Dünyası ülkeleri arasında herhangi bir engelle karşılaşmadan kolaylıkla dolaşabilmesini güvence altına alır. Bu dolaşım özgürlüğünün hem iç hem de dış boyutu vardır. Birlik içinde mallar, ülkelerarası gümrük işlemlerine uğramadan, ithalat sınırlaması görmeden, ayırım gözetilen vergi ve önlemler olmadan dolaşabilmelidir. Birlik dışı olarak ise, birliğe üye olmayan ülkelere alınan mallar Ortak Gümrük Tarifesi ücretini ödedikten sonra yine birlik içinde serbestçe dolaşabilirler. (Ballasa,1961:27)

İnsanların serbest dolaşımı ilkesi, Türk Dünyası vatandaşlarının diğer üye ülkeler arasında oturmak, çalışmak, okumak, gezmek ya da emekli olabilmek için özgürce yolculuk edebilmesine olanak sağlar. Bu ilkenin geliştirilebilmesi için birçok formalitenin azaltılması ve diğer ülkelere gelen kişilerin meslekî ehliyetlerinin tanınması gerekmektedir. İnsanların serbest dolaşımının ölçüsünün artırılmasının yanı sıra, bu ilke birlik vatandaşlarına kimi sosyal ve politik haklar da vermelidir.

Hizmetlerin ve şirketlerin serbest dolaşımı ilkesi, kendi işini yürüten kimselerin Türk Dünyası ülkeleri arasında vatandaşlara geçici ya da sürekli hizmet sunmak amacıyla herhangi bir engele takılmaksızın hareket edebilmesini öngörür. Bu özelliklerin hiçbiri tümüyle sınırsız ve kesin değildir. Üye ülkeler isterlerse, antlaşmalar çerçevesinde öngörülen belirli özgürlük alanlarında kısıtlamalarda bulunabilirler. Örneğin, antlaşmalar herhangi bir üye ülkeye, toplumsal politika ya da güvenliğine ters düşmesi durumunda bu özgürlük alanlarını kaldırabilme hak ve yetkisini verir. Bu konuda topluluk tarafından önceden belirlenmiş hükümlerin yokluğunda, yapılacaklara üye ülkeler kendi içinde oluşturacakları bir uzlaşma kurulu karar verir. (Dearden & McDonald, 1992, s. 221)

Olası bir Türk dünyası pazarı için yukarıda sıralanan şartlar oluşturulduğu takdirde ortak bir Türk dünyası pazarı önemli oranda kurulmuş sayılacaktır ve taraf ülkeler arasında gerek ekonomik, gerek siyasi, gerekse kültürel açıdan bütünleşme sağlanmış olacaktır.

3.1.Geliştirilmesi Gereken Ortak Politikalar

Türk dünyası ülkeleri ekonomik ilişkilerin genişlemesi anlamında da aralarındaki diyalogu arttırmak için birtakım geliştirmeleri gereken ortak politikalar vardır. Bunlar şunlardır;

3.1.1. Ortak Tarım Politikası

Ortak Tarım Politikası, Türk Dünyası ülkeleri kendi aralarında ciddi anlamda bir tarım politikası oluşturmalıdır. Bu politikanın, tarımsal üretimi arttırmak, ürün stoklarında kesinlik sağlamak, tarımla uğraşan kimseler için iyi bir yaşam standardı sunmak, pazarda istikrarı oturtmak, tüketiciler için uygun fiyatlar belirlemek gibi amaç ve görevler oluşturulmalıdır.

Birlik içerisinde hangi tarımsal ürünler hangi ülkelere üretiliyorsa envanteri çıkartılıp daha çok verimin nasıl alınacağına dair çalışmalar yapılmalıdır. Ortak Tarım Politikasının amaçları şunlar olmalıdır:

- Teknik ilerlemeyi geliştirerek, tarımsal üretimin rasyonel gelişimini ve üretim faktörlerinin özellikle işgücünün en iyi biçimde kullanımını sağlayarak tarımda verimliliği yükseltmek,
- Tarımla uğraşanların kişisel gelirini artırarak çiftçilerin adil bir yaşam standardına kavuşmasını sağlamak,
- Piyasalara istikrar kazandırmak,
- Ürün arzını güvence altına almak ve
- Ürünlerin tüketiciye makul fiyatlarla ulaşmasını sağlamak şeklinde belirlenmelidir.

3.1.2. Ortak Enerji politikası

Türk Dünyası Ortak Pazar ülkeleri de kendi aralarında ortak bir enerji politikası geliştirmelidir.

İç pazarda rekabetin artırılması, yatırımın özendirilmesi ve elektrik dağıtım ağının genişletilmesi; bir bunalım durumunda gereksinimi karşılayacak enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmak, var olan enerji kaynaklarını daha verimli kullanmak ve yeni enerji kaynakları için ayrılan ödeneğin artırılması gibi politikalar geliştirmelidir. Türk Dünyası Ortak Pazar ülkeleri enerji kaynaklarını verimli kullanmalı, enerji kaynakları yönünden zengin birlik ülkeleri kendi içerisinde ucuz maliyetle enerjisi satmalıdır. Üçüncü ülkelere karşıda ortak bir enerji politikası geliştirmelidir. (Molle, 1991, s. 221)(Molle, 1991;221)

Yine Ortak Pazar ülkeleri güvenilir enerji kaynaklarına ulaşmak ve korumak için kendi aralarında yapması gerekenler;

- Türk Dünyası Ortak Pazarı için kendi aralarında tek enerji alanı anlaşması yapması gerekir.
- Türk Dünyası Ortak Pazar ülkeleri ile etkileşim ve iş birliğini arttırmalı
- Ortak Pazar ülkeleri kendi aralarında enerji rezervlerine ulaşılabilirlikte ortak hareket etmeli
- Uluslararası projeler için gerekli yatırım olanaklarını oluşturmalı
- Enerjide arz güvenliğini oluşturmak için finansal enstrümanları geliştirmeli
- Enerji verimliliği anlaşmaları yapılarak olgunlaştırılmalı ve teşvik edilmelidir.

3.1.3. Ortak Kalkınma Politikaları

Türk Dünyası Ortak Pazar ülkeleri ilerleyen süreçte de ortak kalkınma politikalarını oluşturmalıdır. Öncelikle birlik ülkelerinin ortaklaşa olarak bir kalkınma fonu kurulmalı, kendi aralarındaki yapılacak ticaretten ve üçüncü ülkelere karşı oluşturulacak ticaretten bir pay bu fona aktarılmalıdır. bu fondaki kaynaklarda birlik içerisindeki geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, sanayileşme gibi alanlardaki yatırımlara ayrılmalıdır. Bunun yanı sıra alt yapı yatırımları oto yollar gibi alanlara da harcanmalıdır. Türk Dünyası Ortak Pazar ülkeleri içerisinde pek çok bölge arasında gözle görülür nitelikte eşitsizlikler vardır. Satın alma gücüne göre uyarlandığında en yoksul ve en varlıklı bölgeler arasındaki ciddi ayrım oluşacaktır. Bunları da ortadan kaldırmak ve yenmek için geri kalmış bölgelerin gelişiminin desteklenmesini sağlayacak iyileştirme ve uyum fonu adı verilen ödenekler oluşturulmalıdır.

3.1.4. Ortak Rekabet Politikası

Türk Dünyası ortak pazar içinde herhangi bir haksız rekabet olayına yer verilmemesini güvence altına almak amacıyla bir rekabet hukuku yönergesi oluşturulmalıdır. Rekabet kurumu olarak, Türk Dünyası Ortak Pazar Komisyonu kurulmalıdır. Bu kurum içinde tröste karşı önlemler almak, kartelleri kırmak, ekonomiyi daha da özgürleştirmek ve devlet desteğini önlemek gibi birlik ülkeleri arasındaki rekabet koordinasyonunu oluşturmalıdır.

Tüm bu politikaları eş zamanlı ve karşılıklı olarak Ortak Pazar ülkeleri kendi aralarında uygulamalıdır.

SONUÇ

Ekonomik birleşmelerin tarihi incelendiğinde ortaya çıkan en önemli temel sebeplerin başında üyelerin ekonomik çıkarlarını maksimum etme düşüncesi vardır. Bu nedenle de ekonomik birleşme çabaları dünyada gerek bölgesel anlamda gerek yerel anlamda hızla artmaktadır. Bu birleşmelerin türü incelendiği vakit şu nedenlerle Ortak Pazar düşüncesi doğmuştur:

Akrabalık ve kültürel yakınlık, aynı kökten ve dine mensup olma, iyi ikili siyasi ilişkiler, coğrafi yakınlık, ortak bir sınır, küçük ekonomik ölçek, ticarete açıklık şeklinde sıralanabilir.

Ekonomik birleşme örnekleri incelendiğinde görünen en önemli ekonomik birleşme örneği Avrupa Birliği'dir. Avrupa Birliği II. Dünya Savaşı'ndan sonra teşekkül etmiş ve temeli üye ülkelerin ekonomik çıkarlarını korumak üzere kurulmuş olan bir yapıdır. Bu yapı dünyadaki ekonomik birleşme örnekleri içerisinde yapısı ve organları incelendiği zaman en mükemmeldir. Avrupa Birliği üyelerine kurulduğu günden buyana ciddi ekonomik yararlar sağlamıştır.

Bu sebepten Türk Dünyası Ortak Pazar Ülkeleri de Avrupa Birliği yapısı şeklinde teşekkül eder de sağlam temeller üzerine kurulursa üye ülkeler arasındaki akrabalık ve kültürel benzerlikler, dini benzeşmelerden dolayı daha sağlam bir yapı olarak kurulmuş olacaktır. Türk Dünyası Ortak Pazar Ülkeleri ekonomik ve ticari olarak karşılıklı olarak yarar sağlarlar. Sermayenin serbest dolaşımı görece yatırım yönünden Türk Dünyası içerisinde hem bakir kalmış alanların gelişmesine katkı sağlayacak hem de sermayenin avantajlı yatırım bölgelerine kaymasına katkı sağlayarak geri kalmış yöreleri kalkındırıcı etki doğuracaktır.

Türk Dünyası Ortak Pazar Ülkeleri birlik içinde mallar, ülkelerarası gümrük işlemlerine uğramadan, ithalat sınırlaması görmeden, ayırım gözeten vergi ve önlemler olmadan dolaşabilmelidir. Birlik dışı olarak ise, birliğe üye olmayan ülkelere alınan mallar Ortak Gümrük Tarifesi ücretini ödedikten sonra yine birlik içinde serbestçe dolaşabilirler. Malların serbest dolaşımından dolayı tüm üyeler ticaret kazançlarından karlı çıkarlar.

İnsanların serbest dolaşımı ilkesi, Türk Dünyası vatandaşlarının diğer üye ülkeler arasında oturmak, çalışmak, okumak, gezmek ya da emekli olabilmek için özgürce yolculuk edebilmelerinin önündeki engellerin kaldırılmasını kapsamaktadır. Bu ilkenin geliştirilebilmesi için birçok formalitenin azaltılması ve diğer ülkelere gelen kişilerin meslekî ehliyetlerinin tanınması gerekmektedir. Bu sayede Türk Dünyası ülkeleri arasında yakınlaşmalar ve kültürel etkileşim artacaktır. Ayrıca entelektüel sermayenin serbestçe dolaşımı sayesinde birlik ülkeleri bu işten kazançlı çıkacaktır.

Hizmetlerin ve şirketlerin serbest dolaşımı ilkesi ile kendi işini yürüten kimselerin Türk Dünyası ülkeleri arasında vatandaşlara geçici ya da sürekli hizmet sunmak amacıyla herhangi bir engelleme takılmaksızın hareket edebilmelidir.

Bu politikaların yanı sıra şu politikalar da Türk Dünyası Ortak Pazar Ülkeleri arasında oluşturulmalıdır.

Ortak tarım politikası oluşturulursa üye ülkelerin tarım arazileri ihtiyaçlar doğrultusunda ve daha verimli ürünlerin ekilmesine olanak tanyacaktır.

Ortak enerji politikası sayesinde iç pazarda rekabet artar, yatırımlar özendirilir elektrik dağıtım ağı genişletilir, enerji kaynakları çeşitlendirilir. Ortak Pazar ülkelerindeki enerji potansiyelleri birlik ülkeleri arasında daha verimli alanlarda değerlendirilir ve daha ucuz maliyetle enerji elde ederler.

Türk Dünyası Ortak Pazar ülkeleri ortak kalkınma politikalarını oluşturmalıdır. Öncelikle birlik ülkeleri ortaklaşa olarak bir kalkınma fonu kurmalı, kendi aralarındaki yapılacak ticaretten ve üçüncü ülkelere karşı oluşturulacak ticaretten bir pay bu fona aktarılmalıdır. Bu fondaki kaynaklarda birlik içerisindeki geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, sanayileşme gibi alanlardaki yatırımlara ayrılmalıdır. Bunun yanı sıra alt yapı yatırımları oto yollar gibi alanlarda harcanmalıdır. Kalkınma fonları sayesinde birlik ülkeleri arasındaki bölgesel kalkınma farklılıkları yapılacak yatırımlarla azalacaktır.

Türk Dünyası Ortak Pazar Ülkeleri yine pazar ülkeleri olarak kendi aralarında ortak bir rekabet hukku oluşturmalı ve haksız rekabetin önündeki engellemeleri kaldırmalıdır ki bu sayede Ortak Pazar Ülkelerinin güvenli bir şekilde kendi aralarında ticaret yapmalarına olanak sağlansın.

Türk Dünyası Ortak Pazarı kurulmasının Türk Dünyası ülkelerinin ekonomik çıkarlarını maksimuma ulaşmasının yanında sosyal, kültürel ilişkilerin gelişmesine, aynı kökten ve gelenekten gelen bu ülkelerin tanışıp kaynaşmalarına da imkan sağlamış olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Allen, R. (1968). "Integration in Less Developed Areas". *Kyklos*, 21, 315-335.
2. Balassa, B. (1961). *The Theory Of Economic Integration*. Homewood IL: Richard D.Irwin.
3. Bayraktutan, Y. (2010). *Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
4. Dearden, S., & McDonald, F. (1992). *European Economic Entegration*. New York: Logman.
5. Erol, M. (1999). *Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri*. İstanbul: İrfan Yayıncılık.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

6. Ersungur, M., Kızıltan, A., & Karabulut, K. (2007). TÜRKİYE İLE DİĞER TÜRK CUMHURİYETLERİNİN EKONOMİK İLİŞKİLERİNİN ANALİZİ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 285-310.
7. Ertürk, E. (1997). EkonomiK Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar (Cilt 1.Baskı). Bursa: Ezgi Kitapevi.
8. İncekara, A. (1995). Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri. İstanbul: İTO Yayınları.
9. Kara, Ş. (1996). Ekonomik Entegrasyon Teorisi. İstanbul.
10. Karluk, R. (1984). Avrupa Para Sisteminin Kuruluşu İşleyişi ve Sistem Karşısında Türkiye'nin Durumu: Genel Bir Değerlendirme.
11. Karluk, R. (1991). Uluslararası Ekonomi. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
12. Kurubaş, E. (1998). Küreselleşme Sürecinde Yeni Toplumsal Örgütlenme ve Kimlik Modelleri. İktisat Dergisi, 381.
13. Machlup, F. (1977). A History of Thought on Economic integration. London: The Macmillan Press Ltd. Mcdonald.
14. Molle, W. (1991). The Economics of European Integration : Theory Practice, Policy. Brookfield, USA: Deartmotuh Publishing Co.
15. Seyidoğlu, H. (1993). Uluslararası İktisat. İstanbul: Güzem Yayınları.
16. Tuna, Y. (1995). Dünya'da Globalleşme Eğilimleri ve Dengeler. Süreç(Özel Sayı), 17-18.

(41)

Selami Özcan³⁴⁰; Serhat Ata³⁴¹; Deniz Avarkan³⁴²; Ömer Faruk Yıldırım³⁴³; Tolga Yıldırım³⁴⁴
E-TİCARETTE SATIN ALMA DAVRANIŞI VE FORUM KULLANICILARI ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA
THE PURCHASING BEHAVIOR IN E COMMERCE AND A RESEARCH ON FORUM USERS'

ÖZ

Günümüz küresel ekonomik pazarlarda ticaret vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bölgesel sınırların kalktığı ve büyüyen tek dünya pazarında, teknolojik gelişim ve değişimler ticaretin seyrini umulmadık şekilde değiştirmiştir. Bölgesel entegrasyonlar ve kısıtların kaldırılması teknolojik değişimler ile harmanlanmış yeni bir ticari kavramı ortaya çıkarmıştır: E-ticaret. Elektronik ticaret kitlesel sanal tüketici gruplarını ortaya çıkarmış ve zamanla şirketlerin organizasyon şeması maliyeti kısıtlayıcı durumlar ortaya çıkararak e-ticaret olgusu sayesinde tümüyle değişmeye başlamıştır. Şirketler şebekeler halinde birbirlerine sanal rakipler olmuşlardır ve pazarlama karması sanal rekabette en önemli silahlardan biri haline gelmiştir. Şirketlerin e-ticarette yapılanma şekli müşterilerin tüketici davranışlarını da etkilemiş ve bunun sonucunda e-ticarete güven ve tatminiyet kavramları e-ticaretin hem yerel hem de küresel boyutta gözden geçirilerek, sanal müşteri ilişkileri birimleri oluşturarak tekrar müşteri sadakati sağlamayı zorunlu kılmıştır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı forum kullanıcılarının elektronik ticarete satın alma davranışlarını ve güven derecelerini belirleyerek forum kullanıcılarını satın alma davranışlarına göre gruplandırmaktır. Forum kullanıcılarının e ticarete karşılaştıkları temel sorunları belirleyerek forum kullanıcılarının güven algılarını ölçmeye çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: E-Ticaret, Satınalma Davranışı, Forum Kullanıcıları.

ABSTRACT

In today's global economic markets, the trade becomes an indispensable factor. In one world market in which regional borders are removed and it develops, technological developments and changes unexpectedly affect the way of trade. Regional integrations and removing barriers collate with technological advancements and it emerges a new trade concepts: e-commerce. E commerce constructs massive consumer groups and an organizational scheme of companies, thanks to the e-commerce concept that emerges diminishing cost factors changes. Companies become rivals each other in a network base and marketing mix is one of the most important weapons in the competition. The shape of structure of companies in the e-commerce even affects consumer behavior and as a result, reliability and satisfaction concepts make provide customer satisfaction compulsory by conducting virtual customer relationship departments and by reviewing the e-commerce in both local and international dimension.

In this regard, the aim of this study is to group forum users according to purchasing behavior of forum users by determining purchase behavior and trust level in electronic commerce. It is for trying to measure the trust perceptions of forum users by determining the main problems that forum users face in e-commerce.

Keywords: E-Commerce, Purchasing Behavior, Forum Users'.

³⁴⁰ Yalova Üniversitesi İşletme Bölümü, Öğretim Üyesi; sozcan@yalova.edu.tr

³⁴¹ Yalova Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü, Araştırma Görevlisi; serhat.ata@yalova.edu.tr

³⁴² Yalova Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi; denizavarkan@gmail.com

³⁴³ Yalova Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi; omryildirim@gmail.com

³⁴⁴ Yalova Üniversitesi, Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi; tolgayildirim674@gmail.com

1. GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca insanlar ticareti, tasarruf etmeyi ve alışverişini öğrenmişlerdir. Gelip geçen yıllar boyunca, çağın yenilikleri ile bu ihtiyaçları giderme şekilleri yepyeni boyutlara taşınmıştır. Günümüzün ticaret anlayışı internet ile birlikte e-ticarete dönüşmüştür. İnternet, birbiriyle tüm dünya üzerinde yayılmış bilgisayar ağlarından oluşan çok büyük bir şebekedir(Sarıhan, 1995: 10). Bireyler bu muazzam teknoloji sayesinde e-ticaret aracılığı ile daha az zaman harcayarak daha düşük maliyetle daha güvenli ve küresel bir ticaretin yolunu bulmuştur.

Elektronik ticaret uygulamalarının geçmişi özellikle 1980’li yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşüm ve gelişmeler ile birlikte dünyayı küresel bir pazara dönüştürmüştür. Küreselleşmenin de etkisiyle e-ticaret günümüz ticaret anlayışı içerisinde oldukça önemli bir konumdadır. (Altun, 2016: 1)

İnternet kullanımını ve e-ticaret her ne kadar gelişmiş de olsa, dünya üzerinde hala çok geniş bir kitle gerek bilgisayar kullanmayı bilmediğinden, gerek alışkanlıklarından vazgeçemediğinden e-ticaret uygulamaları kullanmayı tercih etmektedir. Dolayısıyla yapılmış olan ankette öncelikle bilgisayarı aktif olarak kullanan bireyler tercih edilmiştir. Ardından bu bireyler Türkiye genelindeki bilgisayar kullanıcıları içerisinde forum sitelerini kullanan kullanıcılar alınmıştır.

Dünyada yaşanan gelişmeler ve bunun sonrasında gerçekleşen çeşitli olaylar insanoğlunun yaşamında farklı olguları meydana getirmiştir. Ekonomide, ticarete, siyasette vb. olan değişiklikler insanları etkilemiştir. İnsanlar, gün geçtikçe daha yeni, en yeni olanın ardına düşerek ona sahip olmaya çalışmıştır. Toplumlarda meydana gelen bu değişiklik ve yenilikler insanların satın alma taleplerinde ve şekillerinde de farklılıklar oluşturmuştur. Bilhassa telekomünikasyon araçlarında oluşan hızlı gelişmelerle bireyler, yaşamlarını etkileyecek ve kaderlerini belirleyecek nice ilki gerçekleştirmiştir. İnsanoğlunun gerçekleştirdiği, en kayda değer ilklerden birini de elektronik ticaret oluşturmaktadır. (Uzunçelebi,2015:111)

Elektronik iletişim teknolojileri 1980’li yıllardan bu yana kullanılmakla birlikte, e-ticaretin internet ağları üzerinden yapılması 1997 yılında başlamıştır. Birçok uzman da internetin asıl gelişim ve büyüme sebebinin e-ticaret faaliyetlerinin internet üzerinden gerçekleştirilmeye başlanması olarak değerlendirmektedir. Bu noktada internet ve e-ticaretin birbirini etkileyerek devamlı bir ilerleyiş içerisinde oldukları ifade edilebilir. (Altun, 2016:4)

Elektronik ticaretin gelişmesine paralel olarak,dünyadaki coğrafi sınırlar ortadan kalkarken, satıcılar ve tüketiciler bir araya gelmektedirler. Bunun sonucu olarak satıcılar tüm dünyayı müşteri kabul ederek ticari faaliyetlerini elektronik sistemler üzerinden gerçekleştirmeye başlamışlardır.

E-Ticaretin dünyadaki gelişimi ve mevcut durumu; 2000’li yıllarla birlikte internet kullanımının giderek yaygınlaşmasına paralel olarak, dijital ekonomi içerisinde önemli yer tutar hale gelmiş olan e-ticaret uygulamaları her geçen gün daha fazla gelişmekle birlikte, e-ticaret hacmi de 2012 yılı itibarıyla giderek büyüyerek 1 trilyon doları aşmış vaziyettedir. Türkiye’de e-ticaret ile ilgili yürürlüğe konulmuş olan ilk yasa 2003 yılında çıkarılan mesafeli sözleşmeler yasasıdır. Ancak bu konuda halen çalışmalar yapılmasına gerek duyulmaktadır. Türkiye’de hâlihazırda gelişim safhasında olan e-ticaret hususunda çıkarılacak yeni yasalar ve firmaların e-ticarete ilişkin iş fırsatlarını daha çok fark etmesi sonucunda e-ticaretin Türkiye’de daha çok gelişeceği düşünülmektedir.

2014 yılında Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği (TÜBİSAD) tarafından e-ticaret raporu hazırlanmıştır. Raporda sunulan verilere göre gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde e-ticaret açısından çevrimiçi perakendenin toplam perakende harcamaları içerisindeki payı araştırılmıştır. Buna göre; gelişmiş ülkelerde bu pay %6.5 iken, gelişmekte olan ülkelerde ise %4.5 olmaktadır, ancak gelişmekte olan ülkeler kategorisindeki Türkiye’de bu oran %1.6 ile çok düşüktür. (TÜBİSAD,2014)

Tablo 1. Ülkelere Göre E-Ticaret Karşılaştırması (2014)

KE	ÜL	Online Perakende /Toplam Perakende	İntern et Penetrasyonu	Mobil Bant Geniş Penetrasyonu	Onlin e Alışveriş Yapanlar	Mobil Alışveriş Yapanlar

iltere	İng	%12.2	%89	%86	%64	%18
D	AB	%8.4	%87	%87	%56	%17
manya	Al	%7.5	%89	%87	%63	%20
nsa	Fra	%6.2	%84	%67	%49	%12
onya	Jap	%6.2	%86	%118	%40	%6
anya	İsp	%3.1	%77	%70	%44	%17
ya	İtal	%2.2	%60	%91	%39	%16
	Çin	%8.5	%47	%44	%37	%27
onya	Pol	%5.8	%67	%84	%44	%14
zilya	Bre	%3.5	%54	%76	%36	%15
ya	Rus	%3.3	%60	%55	%30	%8
distan	Hin	%1.5	%19	%8	%14	%9
kiye 2013	Tür	%1.3	%43	%65	%24	%8
kiye 2014	Tür	%1.6	%54	%76	%33	%19

Kaynak: TÜBİSAD(2014)

Türkiye’de 2014 yılı itibariyle e-ticaret pazar büyüklüğü 18.9 milyar TL’dir ve bir önceki yıla göre %35 artış sağlanmıştır. Pazarın 10 milyar TL’sini perakende harcamaları, 8.9 milyar TL’sini ise perakende dışı harcamalar oluşturmaktadır. Pazarın 6.8 milyar TL’sini 326 siteden oluşan tatil ve seyahat harcamaları, 6.5 milyar TL’sini 384 siteden oluşan sadece çevrimiçi perakende harcamaları, 3.5 milyar TL’sini 272 siteden oluşan çok kanallı perakende harcamaları ve 2.1 milyar TL’sini 6 siteden oluşan çevrimiçi yasal bahis harcamaları oluşturmaktadır.(TÜBİSAD, 2014)

Türkiye’de kategori bazında e-ticaret pazar büyüklüğü ise Tablo 2’de incelenmektedir. Buna göre en büyük pazar kategorisini 5.9 milyar TL ile çok kanallı tatil ve seyahat harcamaları oluşturmaktadır. Bunu 2.7 milyar TL ile online pazaryeri harcamaları ve 2.1 milyar TL ile online bahis harcamaları takip etmektedir.(TÜBİSAD, 2014)

Tablo 2.Türkiye’de Kategori Bazında E-Ticaret Pazar Büyüklüğü

KATEGORİ	ORAN
Çok Kanallı-Tatil ve Seyahat	5,7
Online-Pazaryeri	2,9
Online-Bahis	2,1
Online-Çok Kategorili	1,8
Online-Özel Alışveriş	1,5
Çok Kanallı-Elektronik	1,4
Online-Tatil ve Seyahat	1,0
Çok Kanallı-Giyim ve Ayakkabı	0,7
Online-Dikey	0,6
Çok Kanallı- Ev ve Dekorasyon	0,4
Çok Kanallı- Eğlence ve Kültür	0,2
Çok Kanallı-Diğer	0,9

Kaynak: (TÜBİSAD, 2014)

Elektronik ticaretin araçlarını sayarken, günümüzden en çok kullanılanlarına değinmek yeterli olmaktadır. Bu araçlar bilindiği gibi; telefon, fax, televizyon, elektronik ödeme ve para transfer sistemleri, elektronik veri değişimi (Electronic Data Interchange-EDI), internet, intranet, ve WAP şeklindedir. Ancak Elektronik ticaret yapılabilecek ortamlar kesinlikle bunlarla sınırlı değildir.

2. LİTERATÜR TARAMASI:

Anbar(2001); e-ticarette karşılaşılan güvenilirlik, gizlilik, vergilendirme, online ödemeler, geri iadeler gibi problemlerin elektronik ticaretin kullanım oranını düşürdüğü görülmüştür. Çalışmanın amacı, e-ticarette karşılaşılan sorunların kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve çözüm önerilerinin bulunmasıdır. Çalışmada en büyük sorun kaynağının güvenlik olduğu tespit edilmiştir. ABD de yapılan araştırmalara göre bir yılda çalınan verilerin değeri on milyon dolardan daha fazladır. Araştırmanın sonucunda güvenli ödeme sistemlerinin geliştirilmesi, yasal düzenlemelerin geliştirilmesi ve sayısal imza ile elektronik ticaret daha güvenli bir hale geleceği görülmüştür.

Sarısakal ve Aydın(2003); elektronik ticaretin gelişmesiyle birlikte mobil iletişim araçları da önem kazanmıştır. Cep telefonları önemli bir mobil araçtır ve bu mobil araçlar sabit bir bağlantı noktası olmaksızın servis olanakları sunmaktadır. Bu çalışmada internetin ve mobil teknolojinin gelişmesiyle karşımıza çıkan m-ticaret kavramı ve e-ticaret kavramı üzerinde durulmuş, avantajları açıklanmış, ve m-ticaret uygulamaları açıklanmıştır. Güvenli ticaret yapma olanağı veren m-ticaret uygulamaları ile yeni pazarlama stratejileri gelişmiştir ve ürün ticareti en ucuz yollarla gerçekleşmiştir. Ayrıca bu sistem şirketlerin pazarda önemli bir güç elde etmesine olanak sağlamıştır.

Pırnar(2005); elektronik ticaretin tüm sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de önemli bir yer tutmaktadır. E-ticaretin turizm endüstrisinde kullanılması satıcılar ve alıcılar için çeşitli avantaj ve dezavantajlar sunmaktadır. Hızlılık, kişisellik, maliyet avantajları, insan kaynakları etkinliği, kaynakların verimliliği, dağıtım ve rekabet gibi avantajlar sunmaktadır. Bunun yanında yasal düzenlemelerin elektronik ticarete paralel olarak gelişmemesi, internetin az sayıdaki kullanıcılara, insanlara her an etik dışı gönderilen mesajlar da dezavantajlar sunmaktadır.

Bakırtaş ve Tekinşen(2006); bilgi teknolojilerinin modern işletmecilik anlayışıyla ilgisini göstermekte olan bu makale çalışmasında e-ticaret ve onun girişimcilik üzerindeki etkilerini üzerinde durulmuştur. Çalışmada ekonomik dalgalanmalar ve üretim faktörleri, girişimcilik ve e-ticaret, ve e-ticaretin ekonomi üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca girişimciler gelişen internet ağları sayesinde kendi web sitelerini inşa ederek ürünlerini müşterilere sunabilmektedir ve bu sayede satış gelirleri önemli ölçüde artmaktadır. Özellikle küçük işletmeler bu sayede büyük rekabet avantajları elde etmektedirler. Sonuç olarak e-ticaretin girişimciliği üzerinde oldukça büyük bir etkisi olduğu görülmüştür.

Ergin(2007); e-ticarette müşteri sadakatini sağlanması için müşteri odaklı stratejilerin oluşturulması gerektiği savunulmuştur. Bu nedenle bankacılık sektöründe e-ticaret uygulamalarını müşteri sadakati ve güvenini sağlama açısından araştıran bu çalışma çerçevesinde pazarlama karması elemanlarıyla birlikte söz konusu faktörlerin etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda e-ticarette müşteri sadakatini ve güvenliğini sağlamada en etkili faktörlerin “güvenirlilik” olduğu ortaya çıkmıştır

Abca(2008); elektronik ticaret ile eş zamanlı olarak gelişen havayolu taşımacılığı sektörü teknoloji odaklı bir sektördür. Elektronik ticaret bu sektörün gelişmesinde büyük bir paya sahiptir. Havayolu şirketlerinin sundukları elektronik biletler, online seyahat acentaları, tatil paketleri, bagaj takibi, online check-in gibi hizmetler elektronik ticaretin bir yansımasıdır. Bu faaliyetlerle havayolu şirketleri etkin bir rekabet avantajı yakalamaktadırlar. Bu çalışmada Türkiye de ki havayolu şirketlerinin dünyada ki diğer havayolu şirketleri ile benzerliklerinin yanında farklılıkları da gözükmektedir. Bu amaç ile 2007 yılında Türkiye de faaliyet gösteren 16 havayolu şirketinden 5 tanesi çalışmaya dahil edilmiştir ve anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda Türkiye de ancak elektronik ticareti uygulayarak küresel rekabet katılabilir.

Elektronik ticaret ve havayolu şirketleri etkin bir entegrasyon gerçekleştirmelidir. Ayrıca internetin diğer tüm sektörlerde olduğu gibi havayolu şirketlerinin de geleceğini şekillendirdiği sonucuna varılmıştır.

Erçetin(2015); araştırmanın amacı satınalma davranışlarını etkileyen unsurların belirlenmesi ve bunlara bağlı olarak tüketicilerin satın alma süreçleri incelenmiştir. Ayrıca satın alımdan sonra müşterilerin yaşadığı tecrübe, memnuniyet ve güven kavramları değerlendirilmiştir. Veriler anket yöntemiyle son bir yıl içinde alışveriş yapmış oldukları internet sitesini değerlendiren 373 kişiden toplanmıştır ve anket likert ölçeğine göre hazırlanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler güvenilirlik ve geçerlilik analizi uygulanmış daha sonra faktör analizi, tekli ve çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda e-hizmet kalitesi, algılanan değer, müşteri memnuniyeti, e-sadakat kavramlarının satınalma sürecine etkileri gözlemlenmiştir.

Erten(2015); elektronik ticaretle birlikte müşteri ilişkileri yönetimi de önem kazanmıştır. Klasik ticaret önemini yitirip elektronik ticaret onun yerini almıştır.Çalışmada, e-ticarete müşteri ilişkileri yönetiminin önemini üzerinde durulmuştur ve anket sonucunda tüketicilerin firmalardan beklentileri açıklanmıştır. Anket sonuçlarına göre, ürünün sunumu, ödeme koşulları,ve teslim konularının müşteriler için önemi anlaşılmıştır.

Yalçın(2016); bu çalışmada gıda sektöründe etkinlik gösteren ve elektronik ticaretle uğraşan KOBİ şirketlerinin yöneticileriyle mülakat çalışması yapılmıştır. Buradaki amaç elektronik ticaretin Kobi'ler üzerindeki tesirlerini göstermektir. Araştırmanın sonucunda e-ticaretin Kobi'ler üzerinde etkin bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır. Etkin bir Pazar payına sahip olma, şirket giderlerinin azalması, pazarlama faaliyetlerinde maliyetlerin düşmesi, satış yüzdelerinin artması ve lojistik performansları artarak müşteri memnuniyetlerinin de arttığı görülmüştür. Bu sayede Kobi'ler geniş müşteri kitlelerine ulaşmaktadır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, elektronik ticarete internet üzerindeki forum kullanıcılarının yapmış oldukları elektronik alışverişte müşterilerinin siteye karşı güven derecesi ve alışkanlıklarını araştırmaya yöneliktir. Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. İlk olarak araştırma amacı doğrultusunda www.eticaret.com internet sitesindeki elektronik alışverişe yönelik olarak siteye eklenmiş olan tüketici alışveriş alışkanlıkları incelenmiştir. İkinci aşamada müşterilerin güven derecesi ve şikayetlerini ölçmeye yönelik sorular hazırlanarak anket formu tasarlanmıştır. Anket formu ilk bölümünde demografik özellikler, ikinci bölümde ise müşterilerin güven derecesi, alışkanlıkları ve şikayetlerini belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Anket formundaki ifadeler 5'li likert ölçeğinde,1 çok kötü,2 kötü,3 orta,4 iyi ve 5 çok iyi şeklinde hazırlanmıştır.

Araştırmanın Örneklemi

Gerçekleştirilen alan araştırması, elektronik alışveriş yapan forum kullanıcıları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örnekleme, anakütle sayısının bilinmediği durumlara göre, $\pm 0,5$ örnekleme hatası ile $p=0,05$, $q=0,05$ ve $\alpha=0,05$ değerleri kabul edilerek ; $n=384$ birim olarak belirlenmiştir. Örneklem sayısının belirlenmesinden sonra, kolayda örnekleme yöntemiyle anketler, elektronik alışverişte bulunan bireyler tarafından doldurulması amacıyla e-anket aracılığıyla uygulanmıştır. Ankete forum kullanıcılarına yönelik 413 kişiden geri bildirim alınmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın evreni online alışveriş yapan forum kullanıcılarından oluşmaktadır. Bu bağlamda ana kütlelin tamamına ulaşmanın zaman ve maliyet açısından epeyce güç olmasından dolayı araştırma örnek olarak ele alınan kitleden meydana gelmektedir.

Güvenilirlik Analizi

Tablo 3: Güvenilirlik Analizi

Cronbach Alfa Değeri	Madde Ort. C. Alfa Değeri	Madde Sayısı
,746	,806	25

Forum kullanıcılarına yönelik yapılan çalışmada güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa (a) değeri esas alınmıştır ve analiz sonucunda Cronbach Alfa (a) 0,746 olarak belirlenmiştir. Araştırma ölçeğinin güvenilirliği kabul edilebilir bir seviyede çıkmıştır.

Tanımlayıcı İstatistikler

Forum kullanıcılarına yönelik yapılan araştırmaya katılanların cinsiyetleri, medeni durumları, yaş aralıkları ve eğitim düzeyleri ile ilgili genel bilgiler aşağıda verilmektedir. Katılımcıların demografik özellikleri şu şekildedir;

Tablo 4: Tanımlayıcı istatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler					
		F	Yüz	Kümülatif	
		rekans	desi	Yüzdesi	
Cinsiyet	Kadın	1	3,1	3,1	
	Erkek	4	96,9	100,0	
	Toplam	4	100		
Medeni Durum	Evli	1	30	30	
	Bekar	2	70	100,0	
	Toplam	4	100		
Yaş Aralığı	18-24	1	38,7	38,7	
	25-34	1	42,9	81,6	
	35-44	6	15,7	97,3	
	45 +	1	2,7	100,0	
	Toplam	4	100,0		
Eğitim Durumu	Lise	6	14,5	14,5	
	Ön lisans	3	9,4	24,0	
	Lisans	2	61,3	85,2	
	Yüksek lisans	5	12,6	97,8	
	Doktora	9	2,2	100,0	
	Toplam	4	100,0		

Yapılan frekans analizi sonucunda araştırmaya katılanların %96,9'u erkek ve %3,1'i kadındır. Araştırmaya katılan katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında, %30'u evli ve %70'i ise bekar iken, araştırmaya katılanların %38,7'si 18-24 yaş aralığında, %42,9'u 25-34 yaş aralığında, %15,7'si 35-44 yaş aralığında ve %2,7'si 45 ve üzeri yaş aralığındadır. Eğitim durumları incelendiğinde araştırmaya katılan katılımcıların %14,5'i lise, %9,4'ü önlisans,

%61,3'ü lisans, %12,6'sı yüksek lisans ve %2,2'si doktora öğrencisidir.

Yorumlayıcı İstatistikler

İlişkileri Belirlemeye Yönelik Hipotez Testleri (Forum Kullanıcıları İçin)

Tablo 5: Hipotez Testleri Sonuçları

	Hipotezler	Pearson Ki Kare
H1	Yaş ile alışveriş sitesini güvenli bulma arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$\chi^2=49,281$ p:0,000
H2	Eğitim seviyesi ile alışveriş sitesini güvenli bulma arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$\chi^2=44,317$ p:0,000
H3	Satın alınan bir mamulün dağıtım hızı ile müşteri genel memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.	$\chi^2=102,119$ p:0,000
H4	Müşterilerin yaşı ile alışveriş sitelerin görseelliği arasında bir ilişki vardır.	$\chi^2=29,300$ p:0,004
H5	Eğitim seviyeleri ile e ticaret sitelerinin şikâyet imkanları arasında bir ilişki vardır.	$\chi^2=23,269$ p:0,107

Gerçekleştirilen ki-kare bağımsızlık testleri sonucunda H1 hipotezi: Yaş ile siteyi güvenli bulma değişkeni arasında ($p:0,00<0,05$) anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. H1 hipotezi kabul edilir. Gerçekleştirilen ki-kare bağımsızlık testleri sonucunda H2 hipotezi: Eğitim seviyesi ile siteyi güvenli bulma değişkeni arasında ($p:0,00<0,05$) anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. H2 hipotezi kabul edilir. Gerçekleştirilen ki-kare bağımsızlık testleri sonucunda H3 hipotezi: Satın alınan bir mamulün dağıtım hızı ile müşterilerin genel memnuniyeti arasında ($p:0,00<0,05$) anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Gerçekleştirilen ki-kare bağımsızlık testleri sonucunda H4 hipotezi: Yaş ile e-ticaret sitelerinin görsel tasarımı arasında ($p:0,004<0,05$) anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. H4 hipotezi kabul edilmiştir. Gerçekleştirilen ki-kare bağımsızlık testleri sonucunda H5 hipotezi: Eğitim seviyesi ile e-ticaret sitelerinin şikâyet imkanları arasındaki ilişki incelenmiş ve değişkenler arasında ($p:0,107>0,05$) anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. H5 hipotezi reddedilir.

Kümeleme Analizi

Tablo 6 Kümeleme Analizi Sonuçları

FAKTÖRLER	Kümeleme				
	1	2	3	4	5
YAŞ	1,49256	,0167	-,40999	-,05381	,06928
EGİTİM	1,68568	-,03278	,77871	,01090	-,03963
AYLIK GİDER	-,135344	-,09300	,06572	-,02419	,11447
ALIŞVERİŞ YÜZDESİ	1,65073	-,17827	-,40274	,09278	-,11697
ALIŞVERİŞ SİTELERİ	-,205983	-,38572	-,50061	,10172	-,6356
SİTE İSMİ	1,94158	1,21691	-,68106	-,51041	,29492
ALIŞVERİŞ SIKLIĞI	,42368	,08047	-,66315	-,02296	-,0886
TERCİH NEDENİ	-,208770	-,0632	1,45013	-,03839	-,04293
SİTEYE ULAŞIM	,71377	-,04611	1,11380	-,00724	-,2041
FİYAT	-,407495	-,125997	-,407495	,57444	-,26230
GÜVENLİK	-,445690	1,36974	-,445690	,54334	-,14685
KALİTE	-,377280	1,42723	-,418166	,60705	-,24911

DAGITIM HIZI	-	-	-	,5	-
GERİ GÖNDERME	2,86494	1,05148	3,22016	4610	,34861
ŞİKAYET İMKANI	-	-	-	,4	-
HİZMET İMKANI	2,62964	1,03263	2,62964	4870	,20788
SİTE İTİBARI	-	-	-	,6	-
KULLAN. KOLAYLIĞI	3,24098	1,58502	3,24098	0595	,20555
DİL SEÇENEKLERİ	-	-	-	,6	-
GÖRSEL KALİTE	3,72136	1,57830	3,72136	2934	,22882
ULAŞILABİLİRLİK	-	-	-	,5	-
MEMNUNİYET	4,40814	1,52833	4,40814	6039	,10791
	-	-	-	,6	-
	4,30138	1,18259	4,30138	1448	,35365
	-	-	-	,5	-
	3,07885	,94185	3,07885	2065	,34981
	-	-	-	,5	-
	3,74929	,96821	3,74929	8328	,41716
	-	-	-	,6	-
	4,02101	1,10128	4,02101	0370	,38218
	,4	-	-	,4	,0
	0877	1,48801	3,74955	0877	1198

Tablo 6’da 22 değişkene göre 5 küme oluşturulmuştur. Site kullanıcılarının tanımlayıcı özellikleri ve siteye güven dereceleri ve siteyi kullanım alışkanlıkları gibi değişkenlere göre oluşturulan kümeleri aşağıdaki gibi yorumlayabiliriz.

Küme 1 (Çin severler): Bu küme elektronik alışverişte Çin bazlı elektronik alışveriş tercih eden ön lisans mezunlarını kapsamaktadır. Ayrıca bu sitelerden alışveriş yapan kullanıcıların eğitim seviyelerindeki düşüklük dikkat çekmektedir. Bu tüketiciler gelirlerinin %1’i ile %20’si arasında elektronik ticarete para harcamaktadırlar.

Küme 2 (Amerikancı sabırsızlar): Bu küme Amazon, Ebay, Newegg gibi Amerikan alışveriş sitelerini tercih eden, mağazadan alışveriş yapmaya çok fazla vakti olmayan, vaktinin çoğunu internette geçiren ve neredeyse hergün alışveriş yapan sabırsız tüketici grubunu kapsamaktadır.

Küme 3 (Acemi sabırsızlar): Lise mezunlarının oluşturduğu bu kümede ise internet kullanım sıklığı oldukça fazladır. Bu kümedeki tüketicilerde elektronik alışveriş tercihleri temel tüketici ihtiyaçlarından ziyade bireysel nedenlere dayanmaktadır. Bu küme de küme 2 deki gibi mağazadan alışveriş yapmaya zamanı olmayan ya da mağazadan alışveriş tercih etmeyen kişilerden oluşmuştur. Küme 2 den en büyük fark ise mağazadan alışveriş yapmak için zaman olmadığından ziyade mağazaların tercih edilmeme durumudur. Bunun gerekçesi internette harcanılan zamandır.

Küme 4 (Seçiciler): Bu kümede ise diğer kümelerden farklı olarak sitenin hizmet olanağına, sitenin kaliteli bir site olup olmadığına, kullanım kolaylığına ve ürünlerin kalitesine oldukça dikkat eden seçici bir grup karşımıza çıkmaktadır. Bu kümedeki tüketiciler kolay kolay her siteden alışveriş yapmazlar. Oldukça seçicidirler.

Küme 5 (Amerikancı gençler): Bu kümenin küme 2 den farkı kullanım sıklığının her gün olmamasıdır. Çoğunluğunu 18-24 yaş arası gençlerin oluşturduğu bu kümede bir diğer temel farklılık tüketicilerin aylık giderlerinin 0-500 tl arasında olmasıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüz küresel ekonomik pazarlarda ticaret vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bölgesel sınırların kalktığı ve büyüyen tek dünya pazarında, teknolojik gelişim ve değişimler ticaretin seyrini umulmadık şekilde değiştirmiştir. Bu bağlamda geleneksel ticaretin yerini elektronik ticaret almıştır. Şirketler şebekeler halinde birbirlerine sanal rakipler olmuşlardır ve pazarlama karması sanal rekabette en önemli silahlardan biri haline gelmiştir. Şirketlerin e-ticarette yapılanma şekli müşterilerin tüketici davranışlarını da etkilemiş ve bunun sonucunda e-ticarete güven ve tatminiyet kavramları e-ticaretin hem yerel hem de küresel boyutta gözden geçirilerek, sanal müşteri ilişkileri birimleri oluşturularak tekrar müşteri sadakati sağlamayı zorunlu kılmıştır.

Bu bağlamda bu çalışmada internet üzerindeki forum kullanıcılarının elektronik alışverişte siteye karşı olan güven dereceleri ve alışkanlıkları incelenmiştir. Araştırma analizine ilişkin şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Yapılan araştırmaya katılan forum kullanıcıların %97'si erkek, %70'i bekar, %82'si 18-34 yaş aralığında ve %61'de lisans seviyesinde olduğu görülmüştür.

Forum kullanıcılarına yönelik yapılan çalışmada güvenilirlik analizinde Cronbach Alfa (a) değeri esas alınmıştır ve analiz sonucunda Cronbach Alfa (a) 0,746 olarak belirlenmiştir. Araştırma ölçeğinin güvenilirliği 0,70 ten büyük olduğu için kabul edilebilir bir seviyede çıkmıştır.

Gerçekleştirilen ki-kare bağımsızlık testleri sonucunda yaş ile siteyi güvenli bulma, eğitim seviyesi ile siteyi güvenli bulma, ürünün dağıtım hızı ile müşterilerin genel memnuniyeti, yaş ile e ticaret sitelerinin görsel tasarımı arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Gerçekleştirilen kümeleme analizi sonucunda ise 5 küme oluşmuştur. Kümeleme analizi sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

Elektronik alışverişte Aliexpress gibi Çin bazlı elektronik alışveriş tercih eden ön lisans mezunlarını kapsamaktadır. Ayrıca bu sitelerden alışveriş yapan kullanıcıların eğitim seviyelerindeki düşüklük dikkat çekmektedir. Bu tüketiciler gelirlerinin %1'i ile %20'si arasında elektronik ticarete para harcamaktadırlar.

Diğer bir grup ise Amazon, Ebay, Newegg gibi Amerikan alışveriş sitelerini tercih eden, mağazadan alışveriş yapmaya çok fazla vakti olmayan, vaktinin çoğunu internette geçiren ve neredeyse hergün alışveriş yapan sabırsız tüketici grubundan meydana gelmektedir.

Bir başka forum kullanıcısı grup ise lise mezunlarından oluşturmakta ve internet kullanım sıklığı oldukça fazladır. Bu gruptaki forum kullanıcılarının elektronik alışveriş tercihleri temel tüketim ihtiyaçlarından ziyade bireysel nedenlerle alışveriş yaptıkları görülmektedir. Bir önceki gruptaki gibi mağazadan alışveriş yapmaya zamanı olmayan veya mağazadan alışveriş tercih etmeyen kişilerden oluşmaktadır, bir önceki gruba göre en büyük fark, mağazadan alışveriş yapmak için zaman olmadığından ziyade mağazaların tercih edilmeme durumu söz konusudur. Bunun gerekçesi internette harcanılan zamandır.

Bu grupta yer alan internette alışveriş yapan forum kullanıcıları ise diğer gruplardan farklı olarak sitenin hizmet imkanı, sitenin kaliteli bir site olup olması, kullanım kolaylığı ve ürünlerin kalitesi gibi unsurlara oldukça dikkat eden seçici bir grup olmasıdır. Bu gruptaki forum kullanıcıları kolay kolay her siteden alışveriş yapmazlar. Oldukça seçicidirler.

Son grupta yer alan internette alışveriş yapan forum kullanıcılarının internet kullanım sıklığı her gün değildir. Bu grubun çoğunluğunu 18-24 yaş arası gençlerin oluşturduğu ayrıca bu grubun bir diğer temel farkı internette alışveriş yapan forum kullanıcıların aylık giderlerinin 0-500 tl arasında olmasıdır.

Tüm bu sonuçlara baktığımızda ise Çin bazlı ve Amerikan bazlı elektronik ticaret alışveriş sitelerinin ülkemizde yüksek oranda kullanıldığı göze çarpmaktadır. Özellikle Y-nesil'in internette alışveriş yapma oranının gün geçtikçe arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma, internet üzerinden elektronik alışveriş yapan forum kullanıcıları üzerine bir araştırmadır, bu bağlamda e ticaret konusunda çalışma yapmak isteyen kişilere üniversite öğrencileri veya yabancı ülkelerdeki e ticaret kullanıcıları üzerine araştırma yapması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. ABCA,A.(2008); Elektronik Ticaretin Havayollarına Etkileri ve Türkiye'deki Havayollarında Elektronik Ticaretin Etkinliklerinin Araştırılması, *Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
2. ALTUN,Ö.(2016). Elektronik Ticaret, Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Ve Türkiye Uygulaması, *Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.*
3. ANBAR,A.(2001); *E-Ticarette Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi, S:2, 18-32, 2001.
4. ERGİN,N.(2007); *E-Ticarette Müşteri Sadakatinin ve Güveninin Sağlanması ve Bankacılık Sektöründe Uygulama*, *Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.*

5. ERÇETİN,C.(2015); *Elektronik Ticarete Tüketicilerin Satın Alma Davranış ve Tercihlerini Etkileyen Unsurlar: E-Ticaret Siteleri Üzerinde Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi, Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
6. Eren, A. (2004) Kamuda Entegrasyon: Yaşam Süreçleri Odaklı Devlet Kapısı, e-Devlet, sayı: 6, Kasım.
7. ERTEN,Z.T.(2015); E-Ticarete Müşteri İlişkileri Yönetiminin Önemi ve Müşteri Beklentilerine İlişkin Bir Uyarılama, *Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
8. DURSUN,E.(2016). Tüketicilerin Online Alışveriş Davranışını Etkileyen Faktörler, Yüksek Lisans Tezi, *Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı*.
9. MEGEP,(ANKARA,2007),E-Ticaret.
10. PIRNAR,İ.(2005); *Turizm Endüstrisinde E-Ticaret*, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S:1, 28-55, 2005.
11. SARIHAN, T.D. (1995), Herkes İçin İnternet, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2.Baskı
12. SARISAKAL,N., AYDIN,M.A.(2003); *E-Ticaretin Yeni Yüzü Mobil Ticaret*, Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi, Cilt 1, S:2, 83-90, 2003.
13. T.C. Kalkınma Bakanlığı Bilgi Toplumu Dairesi, *Bilgi Toplumu Stratejisinin Yenilenmesi Projesi: İnternet Girişimciliği ve E-Ticaret Ekseni Mevcut Durum Raporu*, Ankara, 4 Şubat 2013, s. 69.
14. TEKİNŞEN,A.,ve BAKIRTAŞ,H.(2006), *E-Ticaretin Girişimcilik Üzerindeki Etkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:16, 2006
15. TÜBİSAD(2015). Türkiye’de E-Ticaret 2014 Pazar Büyüklüğü, <http://tubisad.org.tr/Tr/News/Sayfalar/TUBISAD-E-Ticaret-2014-BB.aspx> , (26.01.2017)
16. UZUNÇELEBİ,H.(2015). Tüketim Kültürü Bağlamında Elektronik Ticaret: Amazon.Com, Hepsiburada.Com, Markafoni Ve Teknosa Örneğinde, Yüksek Lisans Tezi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Radyo Sinema Ve Televizyon Anabilim Dalı*.
17. YALÇIN,S.(2016); Elektronik Ticaretin Küçük Ölçekli İşletmeler Üzerindeki Etkisi, *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖZ-YETERLİK İNANÇLARININ İNCELENMESİ (KKTC ÖRNEĞİ)
INVESTIGATION OF SELF-QUALIFICATIONS OF PRESCHOOL EDUCATION TEACHER CANDIDATES (TRNC SAMPLE)

ÖZ

Araştırma, okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu; 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Kıbrıs'ta özel bir üniversitenin eğitim fakültesi okul öncesi eğitimi öğretmenliğinde öğrenim gören toplam 141 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmada mevcut durumu ortaya koymayı sağlayan tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak, öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarını değerlendirmek amacıyla Tepe (2011) tarafından geliştirilen “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çok Boyutlu Öz Yeterlik İnancı Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmada öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının ne düzeyde olduğunu açıklamak amacıyla standart sapma ve ortalama değerlerine yer verilmiştir.

Öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları sınıf düzeyleri arasında fark olup olmadığını saptamak için Kruskal Wallis H-Testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları genel puan ortalamasının 3,37 olduğu ve en iyi öz-yeterlik alanının, 3,43 ortalama ile öğrenme ortamlarının düzenlenmesi alt boyutu ve en düşük öz-yeterlik alanının ise 3,26 ortalama ile aile katılımı alt boyutu olduğu görülmüştür. Ayrıca okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç puanları sınıf düzeyi değişkeni açısından değerlendirildiğinde ise, ölçeğin geneli ve tüm alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öz-yeterlik inancı, okul öncesi eğitim, okul öncesi öğretmen adayı.

ABSTRACT

The current study was carried out to investigate self-efficacy beliefs of preservice preschool education teachers. The study group of the research is comprised of 141 students studying preschool teaching at faculty of education of a private university in Cyprus during 2015-2016 academic years. Relational screening model one of the screening models that helps the current situation be revealed was used in the research. The data collection tools used in the research are “General Information Form” to collect general data related to students and “Preschool Teachers’ Multi-Dimensional Self-Efficacy Beliefs Scale” developed by Tepe (2011) to evaluate students’ self-efficacy beliefs. Standard deviation and average values of students’ self-efficacy beliefs were included in the research to explain which level students’ self-efficacy beliefs were.

Kruskal Wallis H-Test was used to detect whether there is difference between the class levels of self efficacy beliefs of students. At the end of the study, it was found that general mean score of the self-efficacy beliefs of candidate teachers was 3.37 and the best self-efficacy field they had in the sub-dimension of the scale for self-efficacy beliefs was the sub-dimension of arranging the learning environment with a mean score of 3.43 and the lowest one was the sub-dimension of family involvement with a mean score of 3.26. In addition, upon the evaluation of the self-efficacy belief scores of the teachers candidates having a preschool education in terms of grade level variable, a statistically significant difference was found in the whole scale and in all sub-dimensions.

Keywords: Self-efficacy belief, preschool education, preservice preschool teacher.

³⁴⁵ Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, Okul Öncesi Eğitimi AnaBilimDalı; yazici.elcin@gmail.com; Düzce/TÜRKİYE.

1. GİRİŞ

Eğitim, özellikle gelişimin erken aşamalarında birey yaşamı için son derece önemlidir. Eğitimin bireylere daha etkin bir şekilde verilebilmesi için var olan bu eğitim süreci, bazı evrelere ayrılmıştır. Bunların ilki ve en önemlisi ise okul öncesi dönemdir. Bu dönem, uzun süreli eğitim çıktıları için yaşamın temelini oluşturan kritik ve gelişimsel bir dönemdir (Chen, 2008; Kandır & Yazıcı, 2016: 15). Okul öncesi dönem; çocukların sosyal, duygusal, fiziksel, dil ve bilişsel gelişim potansiyellerini geliştirmede güçlü bir zemin oluşturarak çocukların bütüncül gelişimini destekler (August, 2008: 19). Bu açıdan okul öncesi dönem, çocuk gelişiminin bütünsel doğasını tanımada ve öğrenmeye yönelik farkındalık geliştirmede önemli bir süreçtir (Pound, 2011: 2).

Bu yıllarda verilen eğitim çocuğun geleceğine, davranışlarına, kişilik yapısına, alışkanlıklarına, inanç ve değer yargılarına etki ederek yön verir. Çocukları yetiştirmede çevrenin öneminin yanı sıra rehberliğin önemi büyüktür. Bu rehberlik okulda okul öncesi öğretmenlerle sağlanır (Şenol & Ergün, 2015: 301; Yoldaş, Yetim & Küçükkoğlu, 2016: 91). Öğretmenlerin öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği yeterlikleri yerine getirmeleri, onların iyi eğitim almalarının yanı sıra, görev ve sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirebileceklerine olan inanca sahip olmaları ile ilgilidir. Öğretim ortamında başarının temel unsurlarından biri de öz-yeterlik inancıdır. Öğretmenlerin öz-yeterlik inancı öğretimin niteliğini, kullanılan yöntem ve teknikleri, çocukların öğrenmeye katılımını ve çocukların öğretilenleri anlamasını etkiler. Bu nedenle öğretmen adaylarının her şeyden önce öz-yeterlik inancına sahip olmaları beklenir (Şenol & Ergün, 2015: 301; Dolapçı & Yıldız Demirtaş, 2016: 142).

Öz-yeterlik kavramı, Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına dayanır. Bu kurama göre öz-yeterlik; bireyin farklı durumlarla baş etme, belli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize etmesi ve bu görevi başarabileceğine dair kişisel inancıdır (Demirtaş, Cömert & Özer, 2011: 99; Uysal & Kösemen, 2013: 217). Öz-yeterlik aynı zamanda, bireylerin yaşamlarını etkileyecek olaylara ilişkin önemli ölçüde performansta bulunabilme inançlarıdır. Bu inançlar bireylerin nasıl hissettiklerini, düşündüklerini, kendilerini motive ettiklerini ve davrandıklarını belirler (Yenice, 2012: 37). Kısacası öz-yeterlik inancı, bireyin becerilerinde ne kadar yetkin olduğu ile ilgili değil, kendi becerilerine olan inancı ile ilgilidir (Tepe, 2011: 8).

Öz-yeterlik inancı, bireyin yaşamında önemli bir yere sahip olan bilişsel, duygusal, motivasyonel ve karar verme gibi dört temel psikolojik süreç ile ilişkilidir. Bu nedenle öz-yeterlik inancı bireylerin; kişisel mutluluğunu, yaşamda başarılı ve huzurlu olmasını, olumlu hedeflere yönelmesini, zor durumlarda stresle başa çıkarken gösterdikleri çabayı, farklı çevrelere girmelerini ve farklı etkinliklerde bulunmalarını sağlayarak da onların seçim yapma süreçlerini etkiler (Korkut & Babaoğlu, 2012: 270; Şenol & Ergün, 2015: 300). Mesleki anlamda öz-yeterlik inancına sahip olan bireylerin, örgütsel hedef ve amaçları gerçekleştirmede etkin ve verimli işler gerçekleştirme potansiyelinin yüksek olduğu belirtilir. Bu açıdan bireylerde öz-yeterlik inancının yüksek olması, bireylerin kendilerine daha yüksek hedefler oluşturmasına ve verdikleri kararlarda tutarlı ve mücadeleci olmalarına neden olmaktadır (Korkut & Babaoğlu, 2012: 271; Yoldaş, Yetim & Küçükkoğlu, 2016: 92).

Öz-yeterlik algısı yüksek olan öğretmenlerin daha az stres yaşadıkları, yenilikleri daha çok destekledikleri, meslekte kalmaya daha istekli oldukları, çocuklarla daha yakından ilgilendikleri, çocukların öğrenmeleri için daha fazla çaba ve zaman harcadıkları, okul yönetimleriyle daha iyi ilişkiler kurdukları, daha fazla sorumluluk aldıkları, güçlü bir planlama ve organizasyon yapabildikleri, etkili öğretim için farklı yaklaşımlar kullandıkları, zorluklarla karşılaştıklarında daha çok dayanıklılık ve başarı sergiledikleri belirtilmektedir (Hoy & Spero, 2005: 343; Yeşilyurt, 2013: 90; Kavrayıcı & Bayrak, 2016: 627). Düşük öz-yeterlik inancına sahip öğretmenler ise yapacakları çalışmaların gerçekte olduğundan daha da zor olduğuna inanır. Bu tip bir düşünce; kaygıyı ve stresi artırırken kişinin bir sorunu en iyi şekilde çözebilmesi için gereken bakış açısını daraltır. Bu nedenle öz-yeterlik inancı, bireylerin başarı düzeylerini güçlü bir şekilde etkiler (Üredi & Üredi, 2006: 358). Yapılan araştırmalarda, öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının onların sınıf yönetimi yaklaşımlarını, çocukları etkinliklere dâhil etme çabalarını ve tercih edecekleri yöntem ve stratejileri etkilediğini göstermektedir (Demirtaş, Cömert & Özer, 2011: 99).

Öğretmenlerin eğitim yaşamları, yüksek öz-yeterlik duygusuna sahip olma ve başarıya yükleme yapma açısından oldukça önem taşır. Bu nedenle öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin yerine getirmeleri gereken görev ve sorumluluklar için en iyi düzeyde eğitim almalarının yanında, eğitim süreçlerinde öğrendiklerini uygulayabileceklerine dair inançlarının yeterli düzeyde olması gerekir (Şenol & Ergün, 2015: 300; Yoldaş, Yetim & Küçükoğlu, 2016: 93). Çünkü öğretmen adaylarının nitelikli biçimde öğretim yapmasında ve öğretim sürecinde karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmesinde, kendi yeteneklerine ve becerilerine ilişkin öz-yeterlik inançları önemli rol oynar (Yeşilyurt, 2013: 90). Bu açıdan olumlu ve güçlü öğretimsel öz-yeterliğe sahip olmanın oldukça önemli bir öğretmen özelliği olması, hizmet öncesi eğitim uygulamalarının ve öğrenim görülen program türüne bakılmaksızın öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının incelenmesi eğitimin etkililiği açısından son derece önemlidir (Kavrayıcı & Bayrak, 2016: 629).

Bu noktadan hareketle çalışma, okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- a) Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları hangi düzeydedir?
- b) Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları ile sınıf düzeyleri arasında farklılık var mıdır?

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analizine yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, genel tarama modellerinden ilişkisel tarama türünde bir araştırmadır. Tarama yöntemi, geçmişte ya da halen var olan bir durumu veya olayı var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Bu modelde önemli olan, var olanı değiştirmeye kalkmadan gözlemleyebilmektir. İlişkisel tarama modeli iki veya daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişim varlığını ve derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2008: 77).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu; 2015-2016 eğitim öğretim yılında Kıbrıs'ta özel bir üniversitenin Eğitim Fakültesinde öğrenim gören okul öncesi eğitimi öğretmen adayları oluşturmuştur. Araştırmaya tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen araştırmaya katılmaya istekli okul öncesi eğitimi öğretmenliği bölümünün farklı sınıflarında öğrenim gören toplam 141 öğrenci dâhil edilmiştir. Örnekleme dâhil edilen öğretmen adaylarının demografik özellikleri incelendiğinde; %87,9'unun kız %12,1'inin ise erkek, olduğu; mezun oldukları lise türü olarak %59,1'inin meslek/teknik lise, %29,7'sinin genel lise, %16,3'ünün Anadolu lisesi ve %2,8'ünün ise imam hatip lisesi olduğu; öğrencilerin %27,0'ının dördüncü sınıf, %25,5'inin üçüncü sınıf, %24,8'inin ise ikinci sınıf ve %22,7'sinin birinci sınıf olduğu belirlenmiştir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, öğretmen adaylarına ilişkin genel bilgileri toplamak amacıyla "Genel Bilgi Formu" ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarını değerlendirmek amacıyla Tepe (2011) tarafından geliştirilen "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çok Boyutlu Öz-Yeterlik İnancı Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 5'li likert tipi olup altı alt boyut ve 37 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte bulunan alt boyutlar; Öğrenme Öğretme Süreci (9 madde ve Cronbach $\alpha=0.91$), İletişim Becerileri (7 madde ve Cronbach $\alpha=0.90$), Aile Katılımı (5 madde ve Cronbach $\alpha=0.90$), Planlama (6 madde ve Cronbach $\alpha=0.87$), Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi (5 madde ve Cronbach $\alpha=0.88$), Sınıf Yönetimi (5 madde ve Cronbach $\alpha=0.87$) olarak belirlenmiştir. Ölçek maddelerine ilişkin yanıtlar "(1) hiç, (2) az, (3) orta, (4) çok, (5) tamamen" şeklinde derecelendirilmiştir (Tepe, 2011).

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın verileri SPSS istatistik programı kullanılarak çözümlenmiştir. “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çok Boyutlu Öz-Yeterlik İnancı Ölçeği”nden elde edilen verilerin betimsel analizini yapmak amacıyla aritmetik ortalama ile standart sapma kullanılmış ve verilerin normallik dağılımı Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir. Kolmogorov-Smirnov normallik testi sonucunda verilerin normal dağılım göstermediği görülmüştür ($p < 0,05$).

Tablo 1. Dağılımın Normalliğine İlişkin Kolmogorov-Smirnov Testi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Kolmogorov-Smirnov		
	İstatistik	sd	p
Öğrenme Öğretme Süreci	,184	141	,000
İletişim Becerileri	,168	141	,000
Aile Katılımı	,087	141	,010
Planlama	,141	141	,000
Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi	,133	141	,000
Sınıf Yönetimi	,152	141	,000
Genel Toplam	,110	141	,000

Tablo 1 incelendiğinde hem ölçeğin geneli ($D(141)=0,110$ $p=0,00$), hem de tüm alt boyutları için [Öğrenme Öğretme Süreci $D(141)=0,184$ $p=0,00$], İletişim Becerileri $D(141)=0,168$ $p=0,00$], Aile Katılımı $D(141)=0,087$ $p=0,10$], Planlama $D(141)=0,141$ $p=0,00$], Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi $D(141)=0,133$ $p=0,00$] ve Sınıf Yönetimi $D(141)=0,152$ $p=0,00$] verilerin normal dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmıştır ($p < 0,05$). Bu nedenle verilerin analizinde non-parametrik testler kullanılmıştır.

Verilerin analizinde normallik testi sonucunda; “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çok Boyutlu Öz-Yeterlik İnancı Ölçeği” alt boyutları açısından okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları ile sınıf düzeyleri arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için ise Kruskal Wallis H-Testi kullanılmıştır. Kategorik değişkenler arası farklılık incelenirken; anlamlılık seviyesi olarak 0,05 kullanılmış olup $p < 0,05$ olması durumunda gruplar arası anlamlı farklılığın olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda ise gruplar arası anlamlı farklılığın olmadığı belirtilmiştir. Kruskal Wallis H-Testinin anlamlı çıktığı durumlarda ise farkın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla Mann Whitney U-Testi uygulanmıştır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2011; Özdamar, 2004).

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmaya ait tablolar aşağıda verilmiş ve tartışılmıştır.

Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarına ilişkin puanların aritmetik ortalama ve standart sapma dağılımına Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Okul Öncesi Eğitimi Öğretmen Adaylarının Öz-Yeterlik İnançlarına İlişkin Puanların Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Dağılımı

Ölçek Alt Boyutları	N	Max.	Min.	Mean	Deviat.	Stand.
Öğrenme Öğretme Süreci	141	4,33	2,00	3,32		0,63
İletişim Becerileri	141	4,29	2,00	3,39		0,55
Aile Katılımı	141	4,40	1,60	3,26		0,54
Planlama	141	4,50	1,83	3,42		0,54
Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi	141	4,40	2,00	3,43		0,53
Sınıf Yönetimi	141	4,20	2,00	3,41		0,53
Genel Ortalama	141	4,11	2,41	3,37		0,44

Tablo 2’ye göre okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının ölçekten aldıkları genel puan ortalaması ($X=3,37$)’dir. Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin bulgular incelendiğinde ise öğrenme ortamlarının düzenlenmesi ($X=3,43$), planlama ($X=3,42$) ve sınıf yönetimi ($X=3,41$) ortalamaları ile “Çok” düzeyinde; iletişim becerileri ($X=3,39$), öğrenme öğretme süreci ($X=3,32$) ve aile katılımı ($X=3,26$) ortalamaları ile de “Orta” düzeyinde

olduğu görülmektedir. Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarına yönelik ölçeğin alt boyutlarından sahip olduğu en iyi öz-yeterlilik alanı, 3,43 ortalama ile öğrenme ortamlarının düzenlenmesi alt boyutudur. Toplam altı alt boyut değerlendirildiğinde öğrencilerin aile katılımı alt boyutunda 3,26 ortalama ile diğer alt boyutlara göre düşük seviyede oldukları görülmektedir.

Kavrayıcı & Bayrak (2016) çalışmalarında pedagojik formasyon sertifika programında öğrenim gören öğretmen adaylarının öz-yeterlik algılarının farklı değişkenler açısından incelemiştir. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının mesleki öz-yeterlik algılarına ilişkin puanların alt boyutlarda “oldukça yeterli” olduğu saptanmıştır.

Uysal & Kösemen (2013) öğretmen adaylarının genel öz-yeterlik inançlarını farklı değişkenler açısından incelediği çalışmalarında öğretmen adaylarının genel öz-yeterlik inançlarının orta seviyede olduğunu tespit etmiştir.

Dolapçı & Yıldız Demirtaş, 2016) yaptıkları çalışmalarında öğretmen adaylarının “öğrenci katılımına yönelik öz-yeterlilik” düzeyinin 6,736; “öğretim stratejilerine yönelik öz-yeterlilik” düzeyinin 6,848; “sınıf yönetimine yönelik öz-yeterlilik” düzeyinin 6,796; “öz-yeterlilik genel” düzeyinin ise 6,793 olduğunu bulmuştur.

Araştırma sonuçlarının Tablo 2’de yer alan okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının ortalama ve standart sapma düzeylerine göre ölçekten elde edilen bulgularla örtüştüğü söylenebilir. Bu sonuç doğrultusunda, öğrencilerin genel olarak ölçeğin tamamından ve her bir alt boyuttan aldıkları ortalama puanlara göre öz-yeterlik inançlarına ilişkin kendilerini yeterli düzeyde gördükleri düşünülebilir. Öğrencilerin bütün alt alanlarda öz-yeterlik inançlarının “tamamen” seçeneğine yakın olması için aldıkları hizmet öncesi eğitimi tamamlamalarının kendilerini daha yeterli görmelerine neden olabileceği ve bu şekilde öz-yeterlik inançlarının artırılabilirliği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca özellikle “Aile Katılımı” boyutunun diğer alt boyutlara göre düşük seviyede olması da öğrencilerin bu dersi üçüncü sınıfın ikinci döneminde almaya başlıyor olmasından kaynaklanabileceği düşünülebilir.

Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları ile Kruskal Wallis H-Testi sonuçlarına Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çok Boyutlu Öz-Yeterlik İnancı Ölçeği” Kruskal Wallis H-Testi Sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Sınıf	Ort.	S	Kruskal Wallis Testi		Anlamlı Farklılık	
				H	P		
Öğrenme Öğretme Süreci	1.	2	8,97	2	102,279 000	,	1-3
	2.	5	0,80	4			1-4
	3.	6	7,47	9			2-3
	4.	8	09,13	1			2-4
	5.	8	09,13	1			2-4
İletişim Becerileri	1.	2	1,11	3	96,388 000	,	1-4
	2.	5	0,29	4			1-3
	3.	6	05,00	1			2-4
	4.	8	00,67	1			2-3
	5.	8	00,67	1			2-3
Aile Katılımı	1.	2	4,72	4	30,123 000	,	1-4
	2.	5	9,70	5			1-3
	3.	6	3,51	9			2-3
	4.	8	2,21	8			
	5.	8	2,21	8			
Planlama	1.	2	4,81	5	18,190 000	,	1-3
	2.	5	7,31	5			1-3
	3.	6	9,11	8			2-3
	4.	6	9,11	8			2-3

		4.	8	0,08	8			
Öğrenme Ortamlarının Düzenlenmesi	mf	1.	2	9,28	5	26,245	000	1-4
	mf	2.	5	6,57	9			1-3
	mf	3.	6	1,31	8			2-4
	mf	4.	8	3,34				2-3
	mf	1.	2	4,34	4			1-4
Sınıf Yönetimi	mf	2.	5	1,76	6	29,128	000	1-3
	mf	3.	6	3,56	9			2-3
	mf	4.	8	0,59	8			
	mf	1.	2	3,03	4	81,689	000	1-4
Genel	mf	2.	5	3,74	4			1-3
	mf	3.	6	102,97	9			2-4
	mf	4.	8	7,79				2-3
	mf	1.	2	3,03	4	81,689	000	1-4

Tablo 3 incelendiğinde; okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının sınıf düzeyi değişkenine göre; öğrenme öğretme süreci ($H=102,279$ $p<.05$), iletişim becerileri ($H=96,388$ $p<.05$), aile katılımı ($H=30,123$ $p<.05$), planlama ($H=18,190$ $p<.05$), öğrenme ortamlarının düzenlenmesi ($H=26,245$ $p<.05$), sınıf yönetimi ($H=29,128$ $p<.05$) boyutları ve genel ($H=81,689$ $p<.05$) puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemeye yönelik olarak her grup ikilisi arasında Mann Whitney U-Testi yapılmıştır. Öğrenme öğretme süreci, iletişim becerileri, öğrenme ortamlarının düzenlenmesi alt boyutlarına ve genele ait anlamlı farklılığın (1-3, 1-4, 2-3, 2-4) sınıfları arasında; aile katılımı ve sınıf yönetimi alt boyutlarına ait anlamlı farklılığın (1-3, 1-4, 2-3) sınıfları arasında; planlama alt boyutuna ait anlamlı farklılığın ise (1-3, 2-3) sınıfları arasında olduğu gözlenmiştir. Genel olarak okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının sınıf düzeyi değişkenine göre birincin sınıftan üçüncü sınıfa kadar artış gösterdiği, dördüncü sınıfta ise üçüncü sınıfa göre bir miktar düşüş gösterdiği görülmektedir.

Ekinci Vural & Hamurcu (2008) okul öncesi öğretmen adaylarının fen öğretimi dersine yönelik öz-yeterlik inançları ve görüşleri adlı çalışmalarında üçüncü sınıf öğretmen adaylarının öz-yeterlik inancı puanlarının birinci sınıflara göre yüksek olduğu ve öğretmen adaylarının öz yeterlik puanları arasında üçüncü sınıflar lehine anlamlı fark olduğunu tespit etmiştir.

Kozcu-Çakır & Senler (2007) çalışmalarında birinci sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının diğer sınıflarda öğrenim gören öğretmen adaylarına göre öz-yeterlik düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Yaman, Cansüğü Koray & Altunçekiç (2004) fen bilgisi öğretmen adaylarının öz yeterlik inanç düzeylerinin incelenmesi üzerine bir araştırma adlı çalışmalarında, öğretmen adaylarının sınıf seviyeleri arttıkça öz-yeterlik inanç düzeylerinin yükseldiğini tespit etmiştir.

Araştırma sonuçlarının Tablo 3'te yer alan okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının sınıf düzeyi değişkenine göre ölçekten elde edilen bulgularla örtüştüğü söylenebilir. Bu sonuç doğrultusunda öz-yeterlik inancının sınıf düzeyi değişkeni açısından bütün alt boyutlarda anlamlı çıkması; bu alt boyutlara yönelik üniversite eğitiminin öğretmen adaylarında olumlu etki yaratması, alınan eğitimin ve uygulamalı ders içeriklerinin sınıf düzeyi boyunca artması, öğretmen adaylarının bu süreçte daha fazla deneyim kazanması ve bireysel gelişim konusunda onlarda istek uyandırması, kendilerini daha çok öğretmen olarak hissetmesi, okudukları bölüme daha çok uyum sağlayabilmesi, öğrendikleri konuların içeriğini daha fazla anlamlandırabilmesi, bununla birlikte öğretmen adaylarının öğrendiklerini meslek yaşamında çocuklara nasıl kazandırabileceğine yönelik yeni yöntemler keşfetmeye çalışması kısacası öğretmenliğin gerektirdiği görev ve sorumlulukları yerine getirebilmek için sahip olunması gereken bilgi, beceri ve tutumlara sahip olması şeklinde düşünülebilir. Ayrıca öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları birinci sınıftan üçüncü sınıfa

kadar bir artış gösterirken dördüncü sınıf düzeyinde bir düşüşün olması, öğrencilerin meslek yaşamına atılmak için KPSS'ye hazırlanmaları ve atanma konusunda bir belirsizlik ve kaygı yaşamaları, öz-yerlik inançlarında olumsuz etki yaratabileceği şeklinde yorumlanabilir.

4.SONUÇ ve ÖNERİLER

Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının incelendiği araştırma sonucunda, öğrencilerin genel puan ortalamasının 3,37 olduğu ve öz-yeterlik inançlarına yönelik ölçeğin alt boyutlarından sahip olduğu en iyi öz-yeterlilik alanının, 3,43 ortalama ile öğrenme ortamlarının düzenlenmesi alt boyutu ve en düşük öz-yeterlik alanının ise 3,26 ortalama ile aile katılımı alt boyutu olduğu görülmüştür. Ayrıca okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının sınıf düzeyi değişkenine göre “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çok Boyutlu Öz-Yeterlik İnancı Ölçeği”nin tüm alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmadan elde edilen veriler ışığında aşağıdaki öneriler sunulmuştur;

- Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarını daha da geliştirmek amacıyla çeşitli kurslar ve eğitim programları düzenlenebileceği gibi seçmeli dersler de açılarak öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarını geliştirmeleri sağlanabilir.
- Araştırmada aile katılımı alt boyutu ile ilgili öğretmen adayları diğer alt alanlara göre düşük puanlar elde etmiştir. Aile katılımına yönelik gerek teorik gerekse uygulamalı ders saatleri artırılarak bu konularda öz-yeterlik inançlarını geliştirmeleri sağlanabilir.
- Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının dördüncü sınıfta genel olarak düşüş göstermesi nedeniyle öğretmen adaylarına öğretim sürecinde daha fazla yardım sağlanarak özellikle 4. sınıf öğretmen adaylarının tutum ve öz-yeterlik inançlarını geliştirici yönde çalışmalar yapılabilir.
- Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları farklı değişkenler açısından ele alınarak, daha büyük ve farklı gruplar üzerinde çalışmalar yapılabilir.
- Okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarına yönelik gerçekleştirilen bu çalışma eğitimin diğer kademelerinde ve alanda çalışan öğretmenlerle de gerçekleştirilerek karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

5.KAYNAKÇA

1. August, A. L. (2008). *Preschool education in beize: research on the current status and implications for the future*. (Unpublished Doctoral Dissertation). College of Education and Human Services University of North Florida.
2. Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
3. Chen, H. (2008). *Early childhood education: perceptions about professional competence among taiwanese preservice teachers* (Unpublished Doctoral Dissertation). Education Administration Adult and Higher Education Program in the Graduate School University of South Dakota.
4. Demirtaş, H., Cömert, M. & Özer, N. (2011). Öğretmen adaylarının özyeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 36(159),96-111.
5. Dolapçı, S. & Yıldız Demirtaş, V. (2016). Öğretmen adaylarının öz-yeterlilik algıları ve kaynaştırma eğitimine bakış açıları. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi (BAED)*, 7(13),141-160.
6. Ekinci Vural, D. & Hamurcu, H. (2008). Okul öncesi öğretmen adaylarının fen öğretimi dersine yönelik öz-yeterlik inançları ve görüşleri. *İlköğretim Online*, 7(2), 456-467.
7. Hoy, A. W., & Spero, R. B. (2005). Changes in teacher efficacy during the early years of teaching: A comparison of four measures. *Teaching and Teacher Education*, 21(4), 343-356.
8. Kandır, A. & Yazıcı, E. (2016). *Preschool Education in Turkey ss.14-27*. (Edits. Atasoy, E., Efe, R., Jazdzewska, I. & Yaldır, H.). Current Advances in Education. St. Kliment Ohridski University Press, Sofia.

9. Karasar, N.(2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (18. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
10. Kavrayıcı, C. & Bayrak, C. (2016). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik algıları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(23), 623-658.DOI Numarası: <http://dx.doi.org/10.14520/adyusbd.70805>.
11. Korkut, K. & Babaoğlu, E. (2012). Sınıf öğretmenlerinin öz-yeterlik inançları. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(16), 269-282.
12. Kozcu-Çakır, N. ve Senler, B. (2007). Fen bilgisi ve sınıf öğretmenliği anabilim dalında öğrenim gören öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının belirlenmesi (Muğla Üniversitesi Örneği). *16. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 5-7 Eylül 2007.
13. Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi* (Cilt. 1). Eskişehir: Kaan Kitapevi.
14. Pound, L. (2011). Influencing early childhood education key figures, Philosophies and Ideas. 2 pp., Open University Press, Printed in the UK by Bell & Bain Ltd, Glasgow.
15. Şenol, F. B. & Ergün, M. (2015). Okul öncesi öğretmen adayları ile okul öncesi öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine yönelik öz-yeterlik inançlarının karşılaştırılması. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(3), 297-315.
16. Tepe, D. (2011). *Okulöncesi öğretmenlerinin öz yeterlik inançlarını belirleme ölçeği geliştirme* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Burdur.
17. Uysal, İ. & Kösemen, S (2013). Öğretmen adaylarının genel öz-yeterlik inançlarının incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 217-226.
18. Üredi, I. & Üredi, L. (2006). Sınıf öğretmeni adaylarının cinsiyetlerine, buldukları sınıflara ve başarı düzeylerine göre fen öğretimine ilişkin öz-yeterlik inançlarının karşılaştırılması. *Yeditepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1(2), 23.
19. Yaman, S., Koray, Cansüğü. C., & Altunçekiç, A. (2004). Fen bilgisi öğretmen adaylarının öz-yeterlik inanç düzeylerinin incelenmesi üzerine bir araştırma. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 355-364.
20. Yenice, N.(2012). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik düzeyleri ile problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 36-58.
21. Yeşilyurt, E. (2013). Öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlik algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 88-104.
22. Yoldaş, C., Yetim, G. & Küçükkoğlu, N. E. (2016). Okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının karşılaştırılması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Nisan(48), 90-102.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(43)

Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN*; **Öğr. Gör. İsmail BİLGİÇLİ****

YİYECEK İÇECEK İŞLETMELERİNDE YÖNETSEL HATA VE SORUNLARINA ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

A RESEARCH ON SUGGESTIONS FOR ADMINISTRATIVE ERROR AND PROBLEMS IN FOOD AND BEVERAGE BUSINESS

ÖZ

Bu çalışmada işletmeler açısından yönetimin amacına ulaşmasında etkinlik sağlama konusunda gittikçe önem kazanan hata ve sorunlar kavramının, yiyecek içecek işletmeleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yiyecek içecek işletmelerinin faaliyet süreleri boyunca karşılaştıkları pek çok sorunlar vardır. Oluşan bu sorunların farkına varılıp çözülmedikçe işletmelerin her geçen gün hem çalışanları, hem de tüm birimleri açısından büyük zorluklarla karşılaşmaları kaçınılmazdır.

Yoğun rekabetin yaşandığı yiyecek içecek sektöründe hata ve sorunları dikkate alarak çözüme kavuşturan yani etkin bir sorun ve hata yönetimi politikası izleyen işletmeler rakiplerine karşı üstünlük sağlayacaklardır. Bu çalışmada yiyecek içecek işletmelerinin sıklıkla karşılaştığı yönetsel hata ve sorunlara çözüm önerileri bir model çerçevesinde verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hata ve Sorunlar, Sorun Süreci, Yiyecek İçecek İşletmeleri.

JEL Kodları: M10, M54.

ABSTRACT

In this study, in terms of business management becomes increasingly important in ensuring its effectiveness in achieving the purpose of the concept of errors and problems, the impact on food and beverage enterprises were examined. Food and beverage operations for the duration of the activities, there are many problems that they encounter. However, these problems are detected and resolved, businesses and working every day, as well as all the units will be able to face major challenges in terms.

Intense competition in the food and beverage sector that is experiencing the error and resolve problems while taking into account the problems and errors that an effective management policy provides the following businesses will rule against competitors. In this study of food & beverage companies often faced administrative errors and solutions to problems have been submitted in the framework of a model.

Keywords: Errors and Issues, Process Issues, Food - Beverage Properties.

JEL Codes: M10, M54.

1.GİRİŞ

Hizmet endüstrilerinin en önemli ve hareketli alanlarından en önemlilerinden birisi ağırlama endüstrisidir. Ağırlama endüstrisi denilince, ilk düşünölen ticari işletmelerin temel amacı olan kar amacı ile çalışan konaklama, yeme-içme işletmeleri olmaktadır. Fakat, günümüzde bu düşünce insanların farklı nedenlerden evlerinden uzakta buldukları anlarda kendilerine barınma ve yeme-içme hizmetleri sunan işletmeleri de kapsamaktadır. Çünkü, bu işletmelerin müşterilerine memnuniyet yaratacak şekilde yiyecek ve içecekleri satın alma, hazırlama ve sunma gibi amaçları vardır.

Ticari ve kurumsal işletmeler ile turizm yeme içme işletmelerinde yiyecek ve içecek hizmetlerinin önemini farklı noktalarda toplayabiliriz. Bunlardan birincisi; Yiyecek ve içecek hizmetin kalitesi öncelikle hizmetten yararlanacak olan müşteriler açısından çok önemlidir. Çünkü günümüzde insanların hayat standartları yükseldikçe, görgü ve bilgi düzeyleri arttıkça, yaşam standartları da değişmektedir. İnsanlar en önemli gereksinimleri olan yiyecek ve içecek hizmetlerinin kaliteli olmasını istemektedirler. İkincisi; siyasi ve sosyal konuların genellikle yemek masalarında konuşularak karara bağlanması yiyecek ve içecek hizmetlerinin kalitesinin artması masadaki karar alıcıları rahatlatarak karar alma sürecini olumlu olarak etkilemektedir. Kaliteden belirtmek istenen sadece yeme içme ürünlerinin kalitesi ve lezzetinin yanı sıra servis hizmetlerinin de nitelikli olmasını gerektirmektedir. Üçüncüsü ise yiyecek içecek hizmeti işletmenin ekonomik geleceği açısından da önemlidir. İşletmelerin kuruluş amaçlarından olan süreklilik ve kar amacının gerçekleşmesi için hizmetten memnun olan ve mutlu ayrılan müşterilerin bağlılığı satışların artmasına yardımcı olur. Hizmet işletmelerinin çalışma alanlarının katkısı ekonomik olarak incelendiğinde yiyecek-içecek departmanının önem derecesi yapmış olduğu satışların toplam hasılat katkısı ile ölçülebilir. Bu katkının gerçekleşmesi için yiyecek içecek bölümünün yöneticilerinin organizasyon yeteneği yüksek, eğitim seviyeleri ile yeterli düzeyde olması sorunları azaltma konusunda destek olacaktır.

Yiyecek içecek işletmelerindeki personelin işin ehli, tatlı dilli ve güler yüzlü olmaları müşterileri memnun ederek, müşterileri bedava işletmenin reklamcısı olmalarını sağlayacaktır. Yiyecek içecek işletmelerinde çalışan personel için de hizmet çok önemlidir. Çünkü ağırlama işletmelerinde çalışan personelin önemli bir kısmı yüzde ücret sistemi ile çalışmaktadır. Bu sistemde satışlara bağlı yüzdeler ve aylık gelirlere olan etkisi gibi nedenlerden müşteri memnuniyetinin sağlayacağı bahşişler önemli olmaktadır. Ağırlama endüstrileri içinde yer alan yiyecek içecek işletmeleri daha çok ticari amaçla kurulan işletmeler olarak bilinmekle birlikte, insanların ikamet ettikleri yerden uzakta buldukları zaman dilimi içinde hizmet aldıkları işletmeleri de kapsamaktadır.

1.1.Yiyecek İçecek İşletmelerinin Önemi ve Kapsamı

Yiyecek içecek işletmeleri fiziksel donanım imkanları gibi somut özellikleri ve çalışan personelin verdiği hizmetin kalitesi gibi soyut özellikleri bünyesinde birleştirerek kar amacıyla kurulan ekonomik ve sosyal oluşumlardır. Yiyecek içecek işletmeleri hizmet üreten bir fabrika ya da işletme olarak müşterilerin zevk ve ihtiyaçlarını karşılamaya dönük çalışan birimlerdir.

Turizm endüstrisi konaklama, gezi, yiyecek-içecek, eğlence, dinlenme ve hediyelik eşya satışı faaliyetlerinden oluşan bir endüstridir. Konaklama hizmetinden faydalanan kişilerin yeme içme ihtiyaçlarını karşılayarak gelir sağlarken aynı zamanda da ağırlama hizmetinin tamamlayıcısı konumundadır.

Tablo:1.1. Ağırlama Endüstrisinin Temel Yapısı

Ağırlama Endüstrisi			
K O N A K L A M A	U L A Ş I M	Y İ Y E Ç E K	E Ğ L E N C E

Kaynak:(Zengin,2003:19)

İnsanların devamlı ikametlerinin ve çalıştıkları yerlerin dışında yerlere yapmış oldukları seyahatleri esnasındaki gereksinimlerini genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri tüketmelerinden doğan ilişkilerin bütünüdür şekilde tanımlanmaktadır (Zengin, 1999: 7)

Her iki tanımda incelendiğinde turizm hareketi içinde seyahat ve konaklama gibi iki temel unsurun bulunduğu dikkat çekmektedir. Bu unsurlardan ilki olan seyahat, turizm olayının oluşması ve gelişmesi için mutlaka gereklidir. Hatta seyahat olmadan turizm olgusunun gerçekleşmeyeceği sonucuna da varmak mümkündür. Turizmde ikinci önemli unsur ise ülkenin turistlere sunduğu olanaklar ile doğal ve suni kaynaklardır. Bu kaynaklar turizmde çekicilik yani cazibe unsurunu oluşturan kaynaklardır. Bunların yanında turiste sunulan imkan ve kolaylıklar da doğal ve suni kaynakların sunumu olanaklı kılmaktadır. Bunlar ulaşım hizmetleri, konaklama hizmetleri, yeme-içme hizmetleri tamamlayıcı bir çok hizmetler vb. gibidir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi turizm olayı giderek karmaşık bir yapıya bürünmektedir. Bu durumda farklı özellikteki işletmelerin kurulmasına yol açmaktadır. Konaklama, yeme-içme, seyahat, eğlence işletmeleri ve diğer tamamlayıcı işletmeler başlığı altında bu işletmeleri toparlamak mümkündür. Bunlardan yiyecek içecek işletmeleri, turistlerin beslenme gereksinimlerini karşılamak amacıyla kurulmuş ticari işletmelerdir.

Turizm endüstrisinde, yiyecek ve içecek hizmeti sunan işletmeler faaliyet kapsamı olarak ulusal işletmelerden uluslararası işletmelere, okul kantinlerinden, kafeteryalara, restoranlardan otellere ve yemek fabrikalarına kadar çeşitli kamu ve özel kuruluşları kapsamaktadır. Günümüzde yiyecek içecek sektöründe yer alan işletmeler, içinde buldukları pazarın yapısına göre, restaurant, fast-food, paket servis, arabaya servis şeklinde hizmet vermektedirler. Diğer bir bakış açısıyla yiyecek ve içecek endüstrisinde, insanların fiziksel varlığının en önemli ögesini oluşturan yeme içme ihtiyacı hangi nedenle nerede bulunursa bulunsun karşılanması gerektiğinden; bu gerekliliğe cevap verme hizmeti sunma amacıyla yiyecek içecek ürününü üreten işletmelerdir.

1.2.Yiyecek ve İçecek Hizmetlerinin Gelişimi

İnsanın dünyada varlığının oluştuğu andan itibaren yiyecek içecek ihtiyacını karşılamaya yönelik hareketleri değişik medeniyetlerde farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Uygarlıklar incelendiğinde yiyecek içecek kültürleri dışarıda yemek yemenin uzun bir tarihinin olduğu anlaşılmaktadır. Arkeoloji ile ilgilenen bilimadamları yemek hizmetlerinin eski uygarlıkların başlangıcına kadar uzandığını belirtmektedirler.

Dünyanın en eski uygarlıklarından olan Çin mutfak kültürünün Hitit ve Mezopotamya mutfak kültürleri ile birlikte geliştiği söylenebilmektedir.

1.3.Yiyecek İçecek Hizmetlerini Geliştiren Nedenler

Sosyal bir varlık olan insanın yemek ihtiyacını karşılarken yemekler arasında seçim yapma yada yemek zamanını belirleme konusunda karar alma mutluluğunun psikolojik bir gereksinimi karşıladığı söylenebilir.

Yiyecek-içecek hizmetlerini geliştiren nedenler:

- ❖ Boş zamanların artışı,
- ❖ Kullanılabilir Gelirdeki Artış,
- ❖ Ticari faaliyetlerin yoğunlaşması,
- ❖ İşletme sayılarının artması,
- ❖ Mönülerdeki çeşitlilik,
- ❖ Sosyal aktivitelerin artması.
- ❖ Yaşam Biçimlerinin Değişmesi,

2. Yiyecek İçecek işletmelerinin Sınıflandırılması

Dünyada ağırlama endüstrisinde yiyecek içecek işletmeleri sınıflandırması ülkelere göre ayrımlar gösterebilir temel özelliklerinin birbirinden farklılıkları olmadığı için sınıflandırmaları birbirine benzemektedir. Yiyecek içecek işletmeleri için uygulamada yasal sınıflandırma aşağıdaki gibidir (www.prezi.com).

- ❖ Belediyeye Bağlı Restorant işletmeleri
- ❖ Turizm Bakanlığına Bağlı Restorant işletmeleri
- ❖ Birinci Sınıf Restorant işletmeleri
- ❖ İkinci Sınıf Restorant işletmeleri
- ❖ Üçüncü Sınıf Restorant işletmeleri

Şekil 2.1. Yiyecek İçecek Hizmet İşletmelerinin Sınıflandırılması

Kaynak: (Demirkol, 2004: 133)

3 . Yiyecek içecek İşletmerinde Yönetim ve Organizasyon

İnsanların bireysel amaçlarını terk edip ortak amaca yönelmeleri diğer bir ifade ile belirli bir amaca birlikte ulaşma arzuları, başkalarının iş yaptırma, onların yardımını sağlama ile mümkündür. İşletme

çalışanlarının restoran amaçlarına uygun bir eğilim kazanması için onları örgütleyen, yol gösteren ve çalışmalarını düzenleyip sonrada kontrol eden, çabaların tümü yönetim olarak değerlendirilir.

Şekil 3.1.Yönetim Süreci

Kaynak: (Zengin, 2004: 139)

Yiyecek ve içecek işletmesinin yönetimi, işletmenin sahip olduğu üretim faktörlerinden insan kaynakları, finans varlıkları ve doğal kaynaklar gibi unsurların işyeri sahibi adına risk alan, işletmeyi yöneten kişi ve grupların yürüttüğü bir süreçtir. Bütün kaynaklar kısıtlıdır ve hiçbir zaman yeterli miktarda insan, para, zaman vb. gibi şeylere sahip olunamamaktadır. İyi bir yönetici, kısıtlı kaynaklarını en verimli ve etkin şekilde kullanan yöneticidir.

3.1. Yiyecek İçecek İşletmelerinde Planlama

Yönetim fonksiyonlarının ilk aşaması olan planlama çok önemli bir aşamadır. Yönetimin başarısının ilk basamağını iyi bir planlama oluşturmaktadır. Planlamanın hedeflere ulaşılabilir olarak belirlenmesi, süre bazında uygunluğu, dinamik ve esnek yapısı değişen pazar şartlarına uyumu yoğun rekabet ortamında teknolojik değişimlerin kullanımıyla önemi dahada artmaktadır.Yönetimin bir süreç olarak değerlendirilmesinde planlamanın iyi bir şekilde yapılması diğer yönetim fonksiyonlarının başarısında önemli bir yer tutmaktadır. (www.ekodiyalog.com).

3.2. Yiyecek İçecek İşletmelerinde Organizasyon ve Koordinasyon

Yönetim sürecinin ikinci aşması olan organizasyon, planda belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için fiziksel ve sosyal kaynakların tahsisi ve uyumlu hedefe yönlendirilmesi faaliyetidir. Organizasyon inşaların belli amaçlara ulaşmasına yardımcı olur, ayrıca insanların birlikte çalışmalarını önemini vurgular.

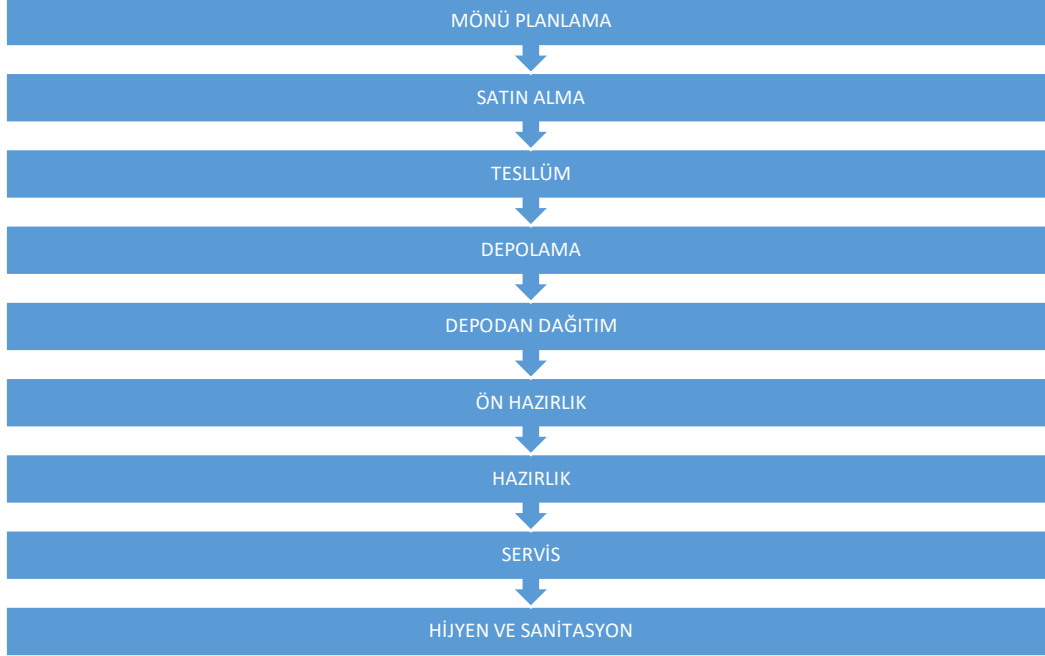
3.3. Yiyecek İçecek İşletmelerinde Yürütme ve Kontrol

Yönetimde, planlama amaçlara göre örgütleme tamamlandıktan sonra sıra kaynakları harekete geçirmeye gelir. Planlama ve örgütleme fonksiyonlarını statik olmasına karşın yürütme fonksiyonu dinamik bir karakter taşır. Yani gidilecek yol, araç ve yeterli enerji tespit edilmiştir. Artık bu yapıyı harekete geçirecek yöneticiye iş düşmektedir. İş yönetici yada lider bu görevine bu fonksiyonunu gereklerini yerine getirerek başarılıdır.

3.4. Yiyecek İçecek Yönetim Süreci

Bir yiyecek içecek işletmesinde sunulan hizmetler için yürütölen yönetim faaliyetlerinin kapsadığı konular ayrıntılı olarak aşağıdaki gibi gösterilebilir.

Şekil 3.4.1 Yiyecek İçecek İşletmelerinde Yönetim Süreci

Kaynak:(Zengin, 2004; 142)

4.Yiyecek-İçecek İşletmelerindeki Hata ve Sorunlar (www.blogspot.com):

4.1.İşveren ve İşgörenler Açısından Ortak Sorunlar

- ❖ Tatil günlerinde çalışmak
- ❖ Sosyal faaliyetlere katılamamak
- ❖ İş yükünün fazlalığı
- ❖ Mesai süresinin belirsizliğı
- ❖ Sektörden kaynaklanan sorunlar

4.2. İşverenlerin sorunları

İşverenlerin farklı sorunları; personel devir hızının fazla olması, kritik bölgelerdeki personele bağımlılığın yöntemi olumsuz etkilemesi ve stok kontrolüdür.

- ❖ İşin özel yaşama olumsuz yansıması
- ❖ Personel devir hızının yüksek olması
- ❖ İşgücü kaynağı bağımlılığının olumsuz etkisi
- ❖ Stok kontrolünde oluşan sorunlar
- ❖ Kriz dönemlerinde, işletmenin kriz yönetiminin olmaması

4.3. İşgörenlerin sorunları

İşgörenlerin sorunları ise; kariyer yapma fırsatının az olması, sorumluluk alabilme düzeyi, işle ilgili kararlarda görüşlerin alınmaması, iş ortamının sağığı olumsuz etkilemesi, iş yükünde istikrarsızlık ve ücret düzeyidir.

- ❖ Kariyer olanaklarının azlığı
- ❖ Yetkisizlik sorunu

- ❖ Sorumluluk verilmemesi
- ❖ Kararlara katılımın sağlanmaması
- ❖ İşin özel yaşamı etkilemesi
- ❖ Ücret düzeyinin düşüklüğü
- ❖ Mesai saatlerinde istikrarsızlık
- ❖ İş ortamının iş sağlığı sorunlarının oluşması
- ❖ İş kıyafetinin oluşturduğu memnuniyetsizlik

SONUÇ ve ÖNERİLER

İş yükü çalışma süresi konusunda irtibata geçerek iş planlaması yapılabilir. İş görenlerin iş yüklerinin ve çalışma saatlerinin fazlalığı ile ilgili olarak yapılan planlamayla birlikte iş gören sayısı artırılabilir. İşgörenlerin görev tanımları yapılarak görevlerin daha net anlaşılması sağlanabilir. İşveren ve iş görenlerin birbirinin sorunlarından haberdar olması için yönetim ve çalışanlar arasında işbirliğine gidilmelidir. Bu iş birliği aylık, üç aylık ve yıllık yönetim toplantıları şeklinde olabilir ayrıca çalışanlara sosyal hayatlarına zaman ayırabilecekleri aileleriyle katılacakları personel geceleri, geziler düzenlenebilir.

İş ortamının sağlığı olumsuz etkilememesine yönelik iş görenlerin yıllık sağlık kontrolü yaptırılabilir ya da sağlığı olumsuz etkileyen koşullar tespit edilerek bunların giderilmesi sağlanabilir. İş görenlerin işleri ile ilgili konularda görüşlerinin alınması yararlı olacaktır böylece iş görenler fikirlerine değer verildiğini düşünecektir ve işletmeye bağlılıkları artacaktır. İş görenler, sundukları görüşün dikkate alındığını gördükçe kendilerine olan güvenleri ve performansları artabilecektir.

İş görenlerin ücret seviyeleri iyileştirilmelidir. Yeterli derecede tatmin edilen personel işine daha fazla önem gösterir ve yüksek performans gösterir. İş görenlerin iş güvenceleri yükseltilmelidir. Böylece iş görenler işsizlik korkusu yaşamazlar ve iş güvencesi konusunda zihinlerinin rahat olması sağlanır.

Fazla mesai karşılığında ki ücret düzeyi iyileştirilmelidir. Böylece fazla mesai saatlerinden daha iyi verim alınabilir. İş görenlerin kıyafet seçimi iş görenlerle fikir alışverişi yaptıktan sonra yapılmalıdır. İşletmelerde hizmet içi eğitim verilme düzeyi yükseltilmelidir, bu sayede personel işini daha iyi yapar, böylece müşteri memnuniyeti ve işletmenin etkinliği artar.

Personel devir hızının yüksek olması sorunu ancak çalışan personelin işletmeye bağlılığının artırılmasıyla sağlanabilir. Buda personeli motive eden araçların belirlenmesiyle başlar. İşletmeye bağlı sorumluluk sahibi çalışanlar ancak işe uygun personel seçimiyle sağlanır. Bu nedenle yöneticiler profesyonel düşünüp uygun personel seçim tekniklerini kullanarak personeli seçme yoluna gitmelidir.

İşletme içindeki kritik bölgelerdeki personele bağımlılığın azaltılması için bu personelin yerine gelecekte ikame personel olabilecek kişiler yetiştirilmelidir. Buda hizmet içi eğitim ve rotasyon uygulamalarıyla sağlanabilir.

Yöneticiler stok kontrolündeki sorunları aşmak için etkili stok kontrol yöntemlerini araştırmalı ve bunları uygulamalıdır.

Kriz ortamına uyum sağlayabilmek için yöneticiler gündemi iyi takip ederek önceden planlama yapmalıdır. Kriz yönetimi ile ilgili çalışmalara da faaliyetlerinde yer verilmelidir.

Yiyecek içecek işletmeleri, yemek üreten birer fabrikaya yada işletme olarak düşünülmeli ve sunduğu hizmetleriyle kişilerin zevk ve tercihlerine hitap edilmelidir.

Sonuç olarak, turizm işletme belgeli yiyecek-içecek işletmelerindeki iş gören ve iş veren sorunlarının giderilmesi için yapılacak faaliyetler ve çabalar; bu işletmelerin varlıklarını sürdürmelerine, müşteri memnuniyetine, bu işletmelere duyulan güvene, kalite hizmet anlayışına bu sektöre kalifiye eleman kazandırmaya, sağlıklı beslenmeye personel arası dayanışmaya ve şirket kaynaklarının yeni yatırımlara dönüştürmeye fırsat yaratacaktır.

Müşteri Memnuniyeti İçin Öneriler:

- ❖ Konukların adlarının hatırlanması, İsteklerinin karşılanması ve tatmin edilmesi,
- ❖ Konuklara çeşitli sürprizler hazırlanması, samimi, saygılı, güler yüzlü olunmalı,

- ❖ Mönü kolay anlaşılır olmalı ve diğler işletme mönülerine göre farklı olmalı,
- ❖ Restoran yoğun ve meşgulumüş gibi gösterilmeli, Hijyen ve sanitasyona önem verildiğı gösterilmeli
- ❖ Gelirin %3'ü tanıtımlara ayrılmalı, İşgören motivasyonuna özen gösterilmeli
- ❖ Otomasyon sistemlerinden yararlanılarak zaman kazanılmalı, Teknolojik üretim araçları zamanında tedarik edilmeli ve üretimde kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Aktaş A,(2001), *Ağırlama Hizmet İşletmelerinde Yiyecek ve İçecek Yönetimi*, Livane Matbaası,Antalya
2. Demirkol Ş, Zengin B,(2004) *Turizm İşletmeleri*, Değişim Yayınları, İstanbul
3. Denizler D, (2012), *Yiyecek İçecek Hizmetleri*,Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayımı, Editör. Prof. Dr. Mehmet SARIŞIK. Eskişehir.
4. Denizler D, (2005), *Turizm İşletmelerinde Yönetim Süreci*, 1. Burdur Sempozyumu, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Cilt:4, Sayfa:484-495. Burdur.
5. Saruışık M, Çavuş Ş, Karamustafa K, *Profesyonel Restoran yönetimi ilkeler, uygulamalar ve örnek olaylar*, Detay yayıncılık, Ankara
6. Yılmaz Y,(2005); *Konaklama İşletmelerinde Yiyecek-İçecek Maliyet Kontrolü*, Detay yayıncılık, Ankara
7. Yılmaz Y,(2007); *Otel ve Yiyecek-İçecek İşletmelerinde Ziyafet Organizasyonu ve Yönetimi*, Detay yayıncılık, Ankara
8. <http://www.frmtr.com/halkla-iliskiler-turizm-ve-insan-kaynaklari-ulastirma/1029192-yiyecek-icecek-isletmeleri.html>. E.T: 25/03/2016
9. <https://www.kpmg.com/US/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/food-beverage-outlook-survey-2013.pdf> E.T.25/03/2016
10. http://en.wikipedia.org/wiki/Food_industry E.T.25/03/2016
11. http://en.wikipedia.org/wiki/Category_talk:Jel_Sert_brands E.T.25/03/2016
12. <http://www.hvs.com/article/3589/increasing-importance-of-hotel-food-and-beverage-is/> E.T.25/03/2016
13. http://en.wikipedia.org/wiki/Category_talk:Pernod_Ricard_brands E.T.25/03/2016
14. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/21717842> E.T.25/03/2016 E.T.25/03/2016
15. <http://www.deloitte.com/assets/Dcom-SouthAfrica/Local%20Assets/Documents/Enhanci> E.T.25/03/2016
16. http://hotelexecutive.com/business_review/3108/the-meat-and-potatoes-of-third-party-food-and-beverage-in-hotels E.T.25/03/2016
17. <http://www.pepsico.com/Purpose/Performance-with-Purpose/Policies> E.T.25/03/2016
18. <http://www.ukessays.com/essays/tourism/the-scope-of-the-hospitality-industry-tourism-essay.php> E.T.25/03/2016
19. <https://prezi.com/npuj8jccvuhq/yiyecek-icecek-isletmeleri/> E.T.25/03/2016
20. <http://www.ekodialog.com/Konular/planlama-nedir-planlama-sureci.html>, E.T.25/03/2016
21. http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Men%C3%BC%20Planlama.pdf, E.T.25/03/2016
22. <http://www.goktepe.net/yiyecek-hijyeni-ve-sanitasyonu.html>, E.T.25/03/2016
23. <http://restaurantyonetimi.blogspot.com.tr/2013/01/yiyecek-icecek-sektoru-bilgileri.html>, E.T.25/03/2016

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(44)

Doç. Dr. Şükrü NİŞANCI³⁴⁶

**KALKINMANIN ALTERNATİF MALİYETLERİNİ AZALTMADA BİR SOSYAL SİYASET
KURUMU OLARAK AHİLİK
AHILIK AS AN ALTERNATIVE SOCIAL POLICY INSTITUTION FOR REDUCING ETERNALITIES
OF DEVELOPMENT**

ÖZ

Çalışmanın amacı, küreselleşen dünyanın ekonomi temelli küresel sorunlarına ahilik pratiklerinden yola çıkarak, değer- merkezli tahliller yapmak ve buna paralel olarak sosyal siyaset önerileri sunmaktır. Tüketim ve bölüşüm noktasında devlet odaklı mali- parasal iktisat politikası enstrümanlarının, tek başına, başarı vaat etmeyeceği öngörüsünden hareketle, bu noktada yaşanmış bir tecrübenin verdiği güvene dayanarak, ahilik değerlerinin referans noktasına yerleştirilmesi oldukça önem kazanmıştır.

Çalışmada, kapitalizmin üretimdeki dinamizminin doğurduğu beşeri ve çevresel aşırılıkların (iktisat tabiriyle alternatif maliyetler) ahilik sisteminin diğergâmlık değerlerinin devreye sokulmasıyla nasıl dengelenebileceği, ya da minimize edilebileceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Diğergâmlık, İnfak Felsefesi, Sürdürülebilir Kalkınma, Yoksulluk.

ABSTRACT

The purpose of this study is to offer value-based analyses to the growing economical problems of the globalizing world based on the practices of the historical Ahilik traditions (social and economic solidarity organizations) and to present social policy suggestions accordingly. Given that state-centered monetary and fiscal instruments of modern economic policies have not been successful, it is imperative to consider putting the historically proven success of the Ahilik system in the contemporary world.

In this regard, this study discusses if and how the societal and environmental externalities of production dynamics of capitalism could be minimized by the introduction to the traditional altruistic values and practices of Ahilik tradition.

Keywords: Ahilik, Altruism, Benevolence, Sustainable Development, Poverty.

³⁴⁶ (Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F); Erzurum/TÜRKİYE.

1- Ahiliğin Genel Olarak Takdimi

Bazılarına göre Arapça kardeşim demek olan ahi, bazılarına göre ise eski Türkçede “aki” kelimesinden köken alan ahilik üzerine dünden bu güne pek çok araştırma yapılmış, ilk çalışmalar bu teşkilatın yapılanması ve tarihsel fonksiyonları gibi konular etrafında şekillenmişken, kapitalizmin ve onun ideolojik kılıfı haline gelen, sınırsız ve sorumsuzmuşçasına ilerleyen küreselleşme sürecinde, ise ahilik araştırmalarının sıklet noktası, üretim ve tüketimde moral referanslar arama, sosyal dengesizliklerin giderilmesi gibi konulara doğru kaymaya başlamıştır.

Ahiliğin ortaya çıkışında birbiriyle çelişen teoriler olsa da, kişisel erdemlere askeri niteliklere önem veren, göçebe değerlerinin İslam ahlak ilkeleriyle zenginleştiren ve temelde cemaatçi bir birlik arz eden İslam fütüvvetçilik geleneğinin, sosyo-ekonomik rolleriyle ön plana çıkmış bir versiyonu olarak düşünülebilir (Çağatay, 1981: 1-6). Osmanlı devletinin kurumsallaşmasında, diğer İslam Fütüvvetçi birliklerinde olduğu gibi, ahiliğin ilk temel misyonu, siyasal düzenin kurulmasına dönüktür ve Osmanlı devletinin kuruluşunda “Gaziyan-ı rum”, “Bacıyan-ı rum”, “Abadalan-ı rum” şeklinde toplum kesimleriyle birlikte “ahiyân-ı rum” teşkilatının yerinin emsalsiz olduğu F. Köprülü’nün yazdıklarından anlaşılmaktadır. (Köprülü, 1959:89). Benzer bir görüşü Halil İnalçık şu şekilde ifade etmektedir: Uç Türkmen toplumlari dahil Anadolu Türk halkının tüm sosyal hayatını düzenleyen pragmatik bir sosyal-etik sistemi (fütüvvet) ve buna dayanan bir model örgütten söz etmek mümkündür. bu model gaziyan, ahiyyan, abdalan ve bacıyan için ortak bir modeldir (İnalçık, 2010a:33). Ne var ki, XV. Yüzyıla kadar bu temel misyon giderek zayıflamış, bir taraftan şehir ekonomilerinin gereklerine, diğer taraftan Osmanlı merkezi otoritesinin aldığı yeni şekle ve bu otoritenin batı dinamikleri karşısındaki durumuna bağlı olarak, diğer fonksiyonları geri iterek, sosyo-ekonomik fonksiyonlar ön plana çıkmıştır. Şu hâlde ahiliğin anlaşılması, bir yandan, fütüvvetçiliğin ahlaksal kodlarının deşifre edilmesine (üst yapısal analiz), diğer yandan da, büyüyen siyasi organizasyonun ekonomik gereklerinin hesaba katılmasına (altyapısal analiz) bağlıdır. Bu analizi biraz daha detaylandırmak gerekirse:

Ahilik teşkilatı, ilk dönemlerde, şehirlerde ve esnaf arasında gelişmiş, zamanla Anadolu’nun her meslek grubunu içine alacak şekilde kasaba ve köylere kadar yayılmıştır. Ahilik teşkilatının moral değerleri ve teşkilatın kurumsal yapısına dair, şimdiye kadar ileri sürülen soyut iddiaların somut gerçekliğini İbni Batuta gibi seyyahların notlarından izlemek mümkündür. İbn Batuta, Antalya’da başlayarak Anadolu’nun pek çok yerleşim yerini gezmiş, Ahilerin durumlarına dair oldukça manidar bilgiler sunmuştur” (Şeker, 2001:86-87).

Bu meyanda, İbni Batuta’ya göre ahiler:

“Anadolu’ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadığı her yerde, şehir, kasaba ve köylerde bulunmaktadırlar. Memleketlerine gelen yabancıları karşılama, onlarla ilgilenme, yiyeceklerini yatacak yerlerini hazırlama, onları edepsizlerin elinden kurtarma, şu ya da bu nedenle bu yaramazlara katılanları yeryüzünden temizleme gibi konularda bunların eş ve benzerlerine dünyanın hiçbir yerinde rastlamak mümkün değildir” (Şeker, 2001:86-87).

Seyyahın, bu şekilde tasvir ettiği ahilik kültürünün etkileri, tahminlerin ötesinde bir derinliğe sahiptir. Bu gün artık aynı adı taşıyor olsa bile bazı yerleşim birimlerin adları ahiliğin Türk hayatındaki taşıdığı önemi göstermeye yeter. Mesela bu gün Bursa’ya bağlı bir ilçe olan Kestel’in eski adı Ahi olduğu gibi, Mamakın eski adı Ahi Mamak, Etimesgut’unki Ahi Mesud idi (Şeker, 2011:29). Başkaca kaynakların incelenmesinden de anlaşıldığı kadarıyla, ahiliğin erken dönem içindeki fonksiyonlarını, a) Meskûn yerlerde mahalli idareyi, emniyeti ve asayişini sağlama b) toplumsal yardım müessesesi olarak şehir ve kasabalarda faaliyet gösterme c) çeşitli sanat ve hırfetlerle meşgul olma d) İktisadi işleri planlama ve yoluna koyma gibi başlıklar altında toplamak mümkündür.

Ortaçağ şehirlerinde iş hayatı her meslek gurubunun kendi içerisinde örgütleyerek çalışanların yetiştirilmesine ve üretimin niteliğinin korunmasına hizmet etmekteydi. Şehirlerde esnaf ve zanaatkarlar aynı tarz teşkilata sahiptiler. Böylece her şehirde bulunan çok sayıda “ihvan” (ahiler) ve serverân (yiğitbaşılar), emirleri altındaki teşkilatlı işçi kitleleri (fityân) sayesinde dönemlerindeki siyasi meselelerde ve hükümet idaresinde tesirli söz sahibi bulunuyorlardı. Öyle ki saltanat mücadelelerinde ve şehirlerde patlak veren siyasi meselelerde bu durum sıkça gözlenmektedir (Akdağ, 2010:24).

Selçuklu toplumunda, Konya ve çevresi şehirlerde ticaret çok geliştiğinden göçebelik hayatı fazla yaygın değildi. Halk köylerde yerleşik vaziyetteydi ve ziraatle geçiniyordu. Şehir ve kasabalarda ticaret ve sanayi çok canlı olduğundan nüfus kalabalıktı. Esnaf birlikleri çok gelişkindi. Bütünüyle esnaf gruplarının müessesesi olan “fütüvvet” ve daha sonra “ahilik” ziyadesiyle gelişmişti (Akdağ, 2010:77). Selçuklu devletinin dağılma zamanlarında şehir merkezlerinde siyasi düzensizliğin hâkim olduğu zamanlarda, ahilik bağları ile sıkı bir teşkilata sahip olan esnaf birlikleri, kendi şehirlerinde emniyet ve güvenliği, yiğitbaşı ve fityana sağlatmıştır. Merkezi otoritenin olmadığı zamanlarda şehirler ahiliğe ve esnaf birliklerine dayanarak, en azından, beledi ve idari bakımdan kendi kendine yetecek bir duruma geldiği görülmüştür (Akdağ, 2010:95). Fütüvvet teşkilatında, fütüvvet ilkelerinin ahilere öğretilip benimsenmesinde, kuralları koyanlar ve öğretenlerle (şeyhler ve maşayihler), bunlara uyması istenenler (yiğitler) arasında; kurallara, kuralları koyanlara ve uygulayanlara karşı yabancılaşmayı önleyen bir birlik ruhu doğmaktadır (Kozak, 1984:150).

Osmanlı devletinin kuruluş ve sosyal düzeninin istikrara kavuştuğu dönemler, aynı zamanda Ahilik teşkilatının ilkelerinin de belli bir kıvama eriştiği zamanlardır ve bunların oluşumunda Ahi Evren, Hacı Bektaşî Veli, Saadettin Konevi gibi Anadolu Orijinli tasavvufi hareketlerin etkisi büyüktür ve burada kaydedilmesi gereken can alıcı nokta, siyasetin ahilikle kurduğu, uyumlu ilişkidir. Osmanlı devletinin bu şekilde sağlıklı yapılanması, şehir hayatının dengeli gelişmesinde en önemli paya sahiptir. Selçuklular döneminde, yerleşik hayata geçişin tabii bir sonucu olarak gelişen ticaret ve sanat hayatı, Osmanlı ekonomisi içinde devletin ve yönetici kadroların ihtiyaçlarının bir fonksiyonu haline gelmiştir. Böyle bir ekonomide ihtiyaçlar ticareti, ticaret pazarların genişliğini, pazarların yapısı ve genişliği ise ahi birliklerinin yeni formasyonunu belirlemiştir.

Sultanın gücü ve otoritesi son derece mutlak olan Osmanlı devirlerinde ahi teşkilatının özerkliğinin çözümlenmesinden söz edilmekte, başlangıçta sivil toplumcu özellikleri ağır basarken, zamanla daha ziyade devlet kontrolünde sırf bir esnaf teşkilatı haline geldikleri tezi genel kabul görmektedir (İnalçık, 1999:195; 2010b:158). Osmanlı devletinin kuruluşunu ve belli alanlarda istikrarın yakalanmasını müteakiben, her türlü feodalleşme eğiliminin bastırılması en başta gelen siyasal amaçtı, bunun en önemli kaynağı olan iktisat faaliyetlerinin merkezi otoritenin gereklerine göre yeniden düzenlenmesi hayati bir ihtiyaçtı. Başlangıçta, ahlaksal kontrol fonksiyonlarıyla, yerine göre siyasal otoriteyi kuran, yerine göre siyasal otoriteye katılan ahi birlikleri, şehir ekonomisinin gereklerine göre, siyasal iktidarın merkezileşmesine göre yeniden şekillenen örgütler olarak karşımıza çıkmaktadır (Güllülü, 1977:123).

Anadolu’da beş asrı aşan bir süreyle uygulanan Ahilik 18.asrın ortalarına doğru merkezi otorite karşısında özerklikleri azalan, sosyo-ekonomik fonksiyonları artan yapılara dönüşerek Avrupa’daki loncalara benzemişlerdir. Günümüzdeki üretim kooperatiflerine benzeyen lonca düzenine geçişin ilk yıllarında Müslüman ve gayri müslüm esnafın ileri gelenleri, yani ustalar, kethüda ve yiğitbaşlarının başkanlığında toplanır esnaf ve tüccarın arasında geçerli olacak nizam ve kaideleri müzakere eder ve esnafa ait “orta sandığı”nın muhasebesini yaparlardı, daha sonraki süreçte Müslim ve gayri müslimler ayrı birlikler kurdukları loncalar, günümüzdeki sendikaların misyonlarına benzer fonksiyonlar da üstlenir, özellikle kalite kontrolü ve standartlara büyük önem verirlerdi (Hızlı, 2011:37). Lonca düzeni şeklindeki yapılanmanın iki önemli sonucunu kaydetmeden geçemeyeceğiz. Bunlardan ilki, Osmanlıdaki loncaların, Avrupa’daki benzerlerinden ayrılışları bile, tam anlamıyla klasik ahi birliklerinin özelliklerini göstermeyecekleri hususudur. Ahi birlikleri toplumun tümüne açık olduğu halde, lonca tipi örgütlenmeler yalnızca mesleki örgütlerdir ve yalnızca üyelerinin amaçlarına hitap ederler. Diğer fark ise şudur: Ahiler birliği, tezgâh başında sanat, zaviyelerde ise edep, erkân öğretmenin Müslümanlara özgü uygulaması iken, sanat dallarının genişlemesi ve nüfusun artmasıyla, gayri Müslimleri de içine alacak şekilde değişime uğramış ve bu sisteme “gedik usulü” denilmiştir. Avrupa’da burjuvazinin gelişimiyle, gediklerin tekel konumlarını sürdürebilmeleri imkansız hale gelmiş, yarı sömürge haline gelen Osmanlı topraklarında geleneksel sanat dallarıyla birlikte bunların üst şemsiyesi durumundaki gedik sistemi ölümcül darbeler almış, XX.yüzyılın başında ise loncaların resmi hüviyetleri tarihe karışmıştır.

2- Bir İktisat Paradigması Olarak Ahilik

Tarihi ve ekonomik zorunlulukların ortaya çıkardığı, Anadolu erenlerinin tasavvufi ahlaksal değerlerinin işleyiş kurallarını biçimlendirdiği Ahilik, bir Türk esnaf birliği olup, esas amacı toplumda sosyal dayanışma ruhuna bağlı kalarak faaliyet gösteren yapılardır. Önceleri sahtiyan (dericilik) sektöründe kurulan Ahilik birliği, zamanla otuzdan fazla meslek kolunu içine alacak şekilde genişlemiştir. Ahilik düzeninin hakiki anlam ve fonksiyonu, günümüz kapitalist ilişkilerinden sıyrılarak, onun kendi paradigma düzeni içinde anlaşılabilir. Modernite öncesi anlayışların absürt yahut imkânsız görünmesi, tarihteki her türlü hadiseye, içine doğduğumuz paradigmanın penceresinden bakıyor olmamız ve bu zaman şaşkınlığının farkında olmayışımız nedeniyledir. Bir iktisat paradigması olarak Ahilik sisteminin birbiriyle uyumlu ve fonksiyonel olan unsurları şu başlıklar altında toplanabilir.

a- Alturist/ Diğergâm İnsan Modelinin Prototipi Olarak Ahilik

Genel olarak liberalizmin, insanı homo economicus tanımını benimseyen modern paradigma, hesabı insan tipini ekonomik dinamizmin ve hatta verimliliğin temeli olarak görür. Bu adeseden, bireysel olarak kişisel tatmin, kurumsal olarak bilanço karı, başlı başına istenir durumdur. Ahilik modeli gibi moralist üretim yapılarında ise üretim ve tüketimin, yani ekonominin kendi başına bir değeri yoktur. Geleneksel dünyanın sınırlılıkları içinde ahi birlikler, araçsal aklın baştan reddi demek olan, diğergâm insanı ortaya çıkaracak, ilkeleri, usulleri formülize eden kurumlar olarak temayüz etmişlerdir. Bugünkü iktisat jargonuyla, ahi, üretim faktörlerinden herhangi birisi değildir, hayvansal dürtülerin çekiciliğini aşarak özgürlüğün pozitif aşamasına ulaşmış, diğergâmlığın somut modelidir. Ahilik, ilk mertebesinden başlayarak, sonuna kadar kimseye yük olmayacak, kendi elinin emeği ile geçinecek, bununla da kalmayıp ekmeğini başkalarıyla paylaşacak, diğergâmlığın yaşayan prototipleridir.

Ahilerin temel misyonu, bugünkü paradigma açısından anlaşılması oldukça zor olan, “insanlara faydalı” olmaktır. Aleme nizam verme iddiasında olan ahiler, bu misyonu yerine getirebilmek için her şeyden önce ahlak yapılarının düzgün olması gerektiğinin şuuruna sahiptiler. Eflatunun yalnızca yöneticilerde görmek istekleri erdemler, adeta her bir ahi ferdinden beklenmektedir. Ahiliğin benimseyip yerleştirmeye çalıştığı erdemler, öyle farklı sahalara dağılmıştır ki, insanın “bütün bunlar ütopya dan öteye gidemez” diyese gelir. Ahilerde aranan kişisel meziyetlerden bazıları bir kaynaktan: “Huyları güzel olan, komşusunu ağırlayan, eline geçeni infak eden, sözlerinde doğru olan, ahde vefa gösteren, yalan ve riyadan uzaklaşan, kendisine uğramayana uğrayan, ondan bir şeyi esirgeyene veren, zulmedenı bağışlayan, kendisine kötülük edene iyilik eden, hastayı ziyaret edip halini soran” şeklinde sıralanmaktadır. Farklı kaynaklarda daha pek çok meziyetler ilave edilen ahilik ilkeleri, klasik kaynakların pek çoğunda üç şeyin bağlı, üç şeyin açık olması şeklinde adeta kompakt halde şu şekilde sunulmaktadır. Ahinin üç şeyi bağlıdır: “gözü haram olan şeylere, ağız günah olan sözlerle, eli zulüm olan işlere”. Ahinin üç şeyi açıktır: kapısı misafirlere, kesesi ihtiyaç sahiplerine, sofrası bütün açlara”, (Nakkaşoğlu, 1950:209).

Sözü edilen bu insani ilkeler, realiteden uzak kuru idealler olarak nitelendirilemezler. Zira yapı kurumsal zeminde, ideallerin realizasyonuna dönük, sistematik bir düzen olarak işlemektedir. Fırıncılık, kasaplık gibi temel ihtiyaçların sağlandığı iş kollarının, onu icra edenlerde meydana getirecek insani katılıklar hesaba katılarak, ahiliğin dışında tutulması, sistemin belkemiği olarak altürist insan modeline verilen önemin somut göstergesidir. Konunun tamda bu kısmında, Max Weberin “protestan ahlaki” tezine değinmek yararlı olacaktır. Ona göre, bu günkü kapitalist düzenin ortaya çıkmasında, asketik hayat tarzını (züht ahlaki) kendisine ilke edinmiş olanların (Protestanlar) tutumları vardır. İsraktan kaçınma, yeme ve içmede ölçüyü kaçırmama şeklindeki moral değerler, Protestanların ahlak dünyalarını ahilerinkine benzer kılmaktaysa bile arada yine de büyük bir fark vardır. Protestanlardaki, ölçülü yaşam sayesinde artırdıklarını tekrar üretime sevk eden motivasyon, ahilerde “insanı yaşatma” misyonuna inkılap etmiş halde bulunmaktadır. Birinin nihai amacı, üretmek için tüketmeyi yani talep yönlü ekonomi modelini, diğerrinin ki ise tüketmek için üretmeyi yani arz yönlü ekonomi modelini zaruri kılar. Kapitalizmin mantığı içinde kişisel erdemın temel ilkesi “sahip olmak”, ahiliğin temel ilkesi ise “olmak”tır ve bu ikisi arasındaki fark, medeniyet zümrelerini birbirinden ayıran ince kırmızı hattır.

b- Arz Yönlü İktisat Anlayışı ve Bunun Gerçekleşme Ağı Olarak Ahilik

Hemen her türlü faaliyette olduğu gibi, Osmanlıda iktisadi faaliyetin birincil fonksiyonu halkın temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. 15 yüzyıl sonrasında Avrupa’da gelişen burjuvazinin isteklerine uyan talep yönlü ekonomi anlayışının aksine bu ilgi arz yönlü ekonomi anlayışını ortaya çıkarmıştır. Verimlilik oranlarının düşük, iktisadi dengelerin hassas olduğu devirlerde, bir sınıfın özel istekleri açısından değil de tüm toplumun ihtiyaçları açısından ekonomiye bakma hassasiyeti, ekonomi politikalarının bolluk doğurması yönünde şekillenmesi lüzumunu beraberinde getirmiştir. Avrupa’da, ihracatı teşvik edici, ithalatı zorlaştırıcı iktisat politikalarının, tam aksini takip etmek, piyasalardaki muhtemel kıtlığın halka vereceği zararları bertaraf etmek içindi. Osmanlı elitinin modern denebilecek iktisat politikalarını uygulamayı, cehalet ya da aymazlık durumu değil, ekonomiye halkın gözüyle bakmanın, bizzat tercih edilmiş durumu olarak değerlendirilmelidir. Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin stokunu artırarak zenginleşme yolunu tutan Batı merkantilizmi ile bolluk iktisadına yönelmiş arz yönlü iktisat anlayışının temel farkı, birincisinin temelinde sadece bir sınıfın özelemlerini yansıtması, ikincisinin ise tüm toplumun genel ihtiyaçlarını dikkate almasıdır.

Osmanlı yönetiminin bir yandan desteklerken diğer yandan denetlemeye çalışmasının ardında doğrudan doğruya bu somut motifin yattığı söylenebilir, 18. Yüzyıldan itibaren giderek belirginleşen esnafa tanınan tekel haklarını da aynı tedbirler manzumesinin bir parçası olarak görmek gerekir (Genç, 2000:301-303). Ayrıca esnaf örgütleri iktisadi hayatın normal bir şekilde sürmesinin, servetin belli ellerde toplanarak, sosyal ve ekonomik dengesizlikleri gidermenin en etkin mekanizmalarından biri olmuştur. Esnaf örgütlerinde en zengin usta ile orta halli bir usta arasındaki gelir farkı, iki katı geçmezdi, orta halliyle en düşük arasındaki fark da yaklaşık bu kadar olurdu. Demek ki en zengin ile en fakir arasındaki gelir farkı azami, dört katı geçmeyecek bir sosyal denge mevcuttu. Devletin, ahi teşkilatlarıyla birlikte kar hadlerini yüzde onu geçmeyecek şekilde belirlemesi, sermaye birikimini kati sınırlasa bile, arz yönlü iktisat anlayışından kopamayan bir dünya görüşünün eseridir (Nişancı ve Çaylak, 2008:19).

Öte yandan toplumsal değerler ve manevi yapı da arz yönlü iktisadi pekiştirmiştir. Daha Osmanlı Toplumsal yapısı oluşurken, bu yapının en güçlü (örgütlü) mekanizmalarının başında gelen Ahilik teşkilatı, arz yönlü iktisat anlayışına bağlı formasyon içinde olmuş, politikalar daima bu ilginin etrafında gelişmiştir. Her türlü üretimin ahlaksal referanslara bağlı olarak yapılması dayanışmacı insan tipinin ortaya çıkmasını teşvik etmiştir (Tabakoğlu, 2005:29). Bu bakımdan, ortaya “infak sistemi” denilebilecek bir sistemin çıktığı bile söylenebilir. Kültürel üst yapı sayılabilecek infak sisteminde, cimrilik ve her türlü pintiliğin tahkir edilmesi, toplum yararına yapılan her türlü harcamanın teşvik edilmesi sayesinde, ekonomik rant sadece toplumun üst kesimlerinde toplanmamış, sürekli topluma geri dönmüştür. Böylece günümüz sosyal politikalarıyla amaçlanan orta tabaka, adeta kendiliğinden husule geliyor, sınıf farklılıkları ve buna bağlı mücadelelerin ortaya çıkması kaynağında kurutulmuş oluyordu (Duran, 1995:158-159).

AHİLİK İLKELERİ İŞİĞİNDA KALKINMANIN ALTERNATİF MALİYETLERİNE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1-Kamu Ruhunun Canlandırılması ve Bir Çözüm Önerisi Olarak Ahilik

Özgürlük, ilerleme gibi ilgi uyandıran kavramları yedeğine alarak sanayi devriminin itici gücünü kapitalist ruh oluşturmuştur. Vaktiyle İngiltere’de görüldüğü gibi bu süreç başta insan emeğinin sömürülmesi olmak üzere romanlara konu olan insani acıları da beraberinde getirmiştir. Bunun ideolojik zeminini ise herkes için adalet, özgürlük vadeden Liberal Demokrasi oluşturmuştur. Sanayi Çarklarının dönmesiyle başlayan bu sürecin alternatif maliyetlerinin başında, kamu ruhunun yıkılması gelmektedir. İktisadi verimlilik, siyasi özgürlük adına, her alanda derinleş (tiril)en işbölümü, insanın toplumcu, kamusal ilgilerinde tarif edilmez kopuşlara yol açmıştır. Yeni Liberal insan, yalnız kendi için çalışan, kendi menfaatini düşünen insandır, onun içinde yaşadığı topluma karşı herhangi borcu yoktur. Erdem, adalet, bireyseldir. Bu düşünce insanları, ait olduğu topluluğa o kadar yabancılaştırmış, o kadar onları atomize hale getirmiştir ki, bu tahribat, günümüzdeki ölçülere varmadığı çok erken dönemler de bile, liberalizmin ilk savunucularından Adam Fergusonu bir hayli ürkütmüş, onu kamusal hayatın canlanması için “sempati” arayışına yöneltmişti. Aynı şekilde D. Hume,

Montesquieu, A. Smith ticari bir ruhun maliyetlerinin ve dezavantajlarının farkındaydılar. Vatandaşlar topluluğunun aşınması, kahramanlık ruhunun azalması gibi ödenecek bedeller vardı (Erdoğan, 2006:262). Bireycilik felsefesine bağlı olanlar için, bu sorun hala merkezi önemini korumaktadır. Mesela, aynı geleneğin önemli isimlerinden C.M Macpherson, günümüzdeki sorunların temelinde de bireyciliğin sahiplenici yönünün yattığını ileri sürmektedir. (Berktay, :92-93). Bu sorunlu algıya göre, modern insan, maharetlerinin, her türlü kapasitesinin bizzat sahibidir. Sahip olduğu hiçbir şey için (akıl, zekâ, kazanç, rütbe, statü vs.), hiç kimseye karşı, hiçbir bir şey yapmakla sorumlu değildir. Ona göre, bu anlayış temelde iki açıdan kusurludur. İlkin, sahiplenici bireycilik, kazanma ve tüketimi varoluşun merkezine yerleştirerek yaşamın daha derin anlamlarını göz ardı etmekte yani ruhsal bir fakirleşmeye yol açmaktadır. Bir diğer sakınca ise, pazar ilişkilerinde, insanların emeklerini satmaya zorlandığı, yani insanların sözde özgür olduğu kaçınılmaz olarak tekelleşme olgusunu ortaya çıkarmasıdır(İspir, 2008:39)

Şu hâlde modern insanı inşa eden süreçlerin başında gelen, liberalizmin bireycilik temellerinin sorgulanması gerekir. Aslında liberalizmin kendisine tepki olarak ortaya çıktığı otoriter siyasal düşüncenin fikir babalarının, (örneğin Thomas Hobbes) hareket noktası da, sahiplenici bireyciliktir (Macpherson, 1989: 242-246). Demek oluyor ki, modern insanlık durumunu atomize eden şey, modern dönemin rakip ideolojilerinin ortak kesişim kümesi olan bu olgudur.

Frankfurt ekolu temsilcileri de muzdarip oldukları bu durum karşısında, öznel aklın, yerine nesnel aklın ikamesinin çaresine kafa yorup durmaktadırlar. Problemin temelinde uygarlık sorunu bunun da temelinde ontoloji (varlığın özü, insan-evren ilişkisi) sorunu yatmaktadır. Anlık yahut spontane ortaya çıkan davranışlar bile ontolojik kabullerin ete kemiğe bürünmüş son “ucu” dur. Modern Dünyanın adeta salgın halini almış bu hastalığın ıslahı, kanaatimizde, ayrı bir ontolojide ve onun inşa ettiği insan aksiyonunda aranmalıdır. Zira, sevabıyla günahıyla bir “hayat dünyası” haline gelmiş o medeniyetin kültürel kodları buna ya izin ya da cevap vermez.

Üretici dinamikleriyle, günümüz dünyasının ekonomik şartlarına uyması imkânsız gibi görünen ahilik, çevresinden kopmayan insan modelinin inşasında, yol gösterici ilkeler ve zengin pratiklerle doludur. Yaratan karşısında tüm varlıkların eşit olduğu şeklinde ontolojik kabul yatar. Yaratici, karşısında insan dâhil, tüm varlıklar eşittir. Onun eşref-i mahlûk olarak nitelendirilmesi, hakikat-ı halde “primus inter pares” (eşitler arası birinci) payesinin ötesine geçmez. Bu meyanda, Ahiliğin tüzüğü sayılabilecek fütüvvet namelerdeki, düzenleyici, yönlendirici ilkeler, ahiliğin kardeşlik (eşitlik) senedi gibi okunabilir. Ahilikte her mensubun yekdiğerini kardeş gibi görmesi, hatta bu dairenin silsileler halinde tüm insanlığa açılması esastır. Bireyciliğin yıkıcılığına karşı arzu edilen holistik (bütüncü) bakış tam da bu olsa gerektir. Fütüvvet namelerde, bireyi sosyal çevresine rapteden, bütüncü bakışın yansımaları olarak göze çarpan ahilik ilkelerinden bazılarını değinmek gerekirse:

- 1-İyi huylu, güzel ahlaklı olmak
  - 2-Gözü, gönlü, kalbi tok olmak
  - 3-Şefkatli, merhametli, adaletli olmak
  - 4-İkram ve kerem sahibi olmak
  - 5-Gelmeyene gitmek, dost ve akrabayı ziyaret etmek
  - 6-Yaratandan dolayı, yaratılanı hoş görmek
  - 7- Fakirlerle dostluktan, oturup kalkmaktan şeref duymak
  - 8- Yapılan iyilik ve yardımları başa kakmamak
  - 9- Kötülük ve kendini bilmezliğe karşı iyilikle karşılık vermek
  - 10- Geçici dünyaya ait işlerle övünmemek, böbürlenmemek
- (Bkz.Çağatay,age, ss.175-183; Şeker, age, ss- 71-82)

“Kamusal yaşam” iradesinin bağlayıcı ilkeleri olarak da değerlendirebileceğimiz bu düsturlar ütopyik idealler olarak kalmamış, şu ya da bu derecede reel hayatın pratiklerine dönüşmüştür. Yabancı seyyahların, Osmanlı ülkesinde dikkatini çeken konulardan biri de budur. Kamusal yaşam iradesinin değerini Djevad’ın “...içtimai tesanüd öyle bir seviyeye gelmiştir ki, bir kişinin malı umumun malı gibi, bir kişinin fakirlik ve sefaleti bütün cemaatin fakirlik ve sefaleti gibi telakki edilmektedir. ...vatandaşların birbirlerine karşı taahhüt

altında olmaları kadar mühim bir sisteme hiçbir yerde tesadüf edilmez” şeklindeki ifadeleri de teyit etmektedir (Erken, 1999:130).

2- Görelî Yoksulluğun Önlenmesinde Bir Çıkış Noktası Olarak Ahilik

Başlangıcı, deniz aşırı seferlerin mümkün olduğu 15. Asırlara kadar giden küreselleşme, bu düzenin maruz kalanları için yeni bir sömürü düzeninin de miladı olmuştur denebilir. Wallersteine göre, dünya sistemi, küreselleşme ile “dünya ekonomî” modundan çıkarak “dünya ekonomî” halini almıştır. Eskiden askeri güce dayalı güç ilişkilerinin yeni bağlamı artık ekonomidir. Merkezdeki sanayileşmiş ülke ekonomileri, diğerlerini kendisine bağımlı hale getirdikleri çevresel konuma itmiştir. Wallerstein, bunu, merkez ekonomileri için avantaj, diğerleri için bileşik kaplar misali, dezavantaja yol açan bir süreç olarak resmetmektedir. Sanayi devrimi, üretim patlamasına ve refah artışına yol açmıştır ama bu hangi açıdan ve kim içindir? Mutlak yoksulluk ölüm sınırındaki yetersizlik, görelî yoksulluk ise bunun üzerinde olan ama ilgili kimseyi daima muhtaç hissettiren bir yoksulluk durumu olarak tanımlanmaktadır. Dünyada, mutlak yoksulluğun azaldığı söylenebilir de, ki bu bile çok tartışmaya açıktır, dünya ekonomilerinin ortaya çıktığından beri görelî yoksulluk durumu artmıştır. Dünyada en az bir milyar kişinin günde 1 dolarla yaşamak zorunda kaldığını, en az bu kadar nüfusun sağlıklı içecek su, yatacak ev bulamadığını akredite kurumların raporları göstermektedir. Buna benzer, sefalet istatistikleri, “fakir ailelerin yoksul çocuklarının içeceği sütü, zenginlerin köpekleri içiyorsa orda her şey yanlış işlemektedir” sözünün sadece bir varsayım olmadığını gösteriyor. Dünyanın pek çok yerindeki kahredici yoksulluk manzaraları, dünyadaki üretim yetersizliğinin değil, kaynak ve imkânlardaki orantısız dağılımın sonucudur. Hatta bu günkü üretim yarı miktarına çekilerek, çeşitli enstrümanların devreye sokulması durumunda, görelî yoksulluk asgari limitlere indirilebilir. Ancak, kapitalist üretim mantığı buna engeldir ve her düzeyde üretim azalışına karşı sert dirençlerin oluşacağı tahmin edilebilir.

Şu halde, çıkış noktasını, tüketim ve bölüşüm noktasından ele almak daha reel gözüküyor. Ahilik üretim kalıplarıyla dünya nüfusunu beslemek imkansızdır ama ahilik düzeninin bölüşümcü ilkelerini günümüz sosyal politikalarına entegre ederek çözüme katkı sağlayan pratiklerin önü açılabilir. Bugünkü dengesizliği doğuran israfın bir yönü de, Veblen’in dikkat çektiği gösteriş tüketimidir. İnsan psikolojisinin sapması olarak meydana çıkan bu dürtü, yine insan psikolojisinin genel eğilimleri dikkate alınarak, zenginlerden, yoksullara doğru imkân transferini kolaylaştıran, olumlu bir yöne pekâlâ kanalize edilebilir. Türkiye’de, Kermes ve Ramazan çadırlarının finansmanı bu argümanın akla gelen destekleyici örnekleridir. Muhtemelen bunun temelinde, ahilik geleneğinin bıraktığı tortular vardır. Yoksulluğun azaltılması, ruhsal donanımı kadar bununla ilgili organizasyon kapasitesine de bağlıdır. Bu ihtiyacın karşılanmasında devletvari siyasi kuruluşların üstlenecekleri rolün limitleri bellidir. Yoksulluğun azaltılmasında, inisiyatif devlet temelli olmaktan ziyade sivil toplumcu organizasyonlardan beklenebilir, devletler arasındaki ilişki, kim ne derse desin realist temelde cereyan eder. Sivil toplum olgusu ise gönüllülük, rıza gibi ünsiyet duygusundan beslenir. Planlama, hareket etme, organizasyon birliği gibi daha teknik becerilerin tecrübi alt yapısı ise batı menşeli sivil toplumcu gelenekler içinde bulunur. Şu hâlde, dünyadaki görelî yoksulluk nasıl azaltılabilir sorusunu, “ahiliğin ortaya çıkmasında kati rol üstlenen, insanlığı bir ailenin fertleri olarak gören şefkat hissiyle, kamusal ruhunu tekrar diriltmek isteyen, sivil toplumcu gelenek acaba nasıl sentezlenebilir şeklinde genişletmek oldukça anlamlı ve fonksiyoneldir.

3-Sürdürülebilir Ekonomik, Çevresel, Sosyal Kalkınma İçin Ahilik

Ekonomik kalkınmanın sosyal, iktisadi ve çevresel olumsuz dışsallıkları, bu işi böyle sürgit devam edemeyeceğinin anlaşılmasından sonra insanlığın gündemine gelebilmiştir. Bilimi güç, kuvvet olarak gören modern paradigma, kalkınmanın ekonomik, siyasi, toplumsal, çevresel dışsallıklarını göz ardı edemeyecek zorluklarla karşı karşıyadır. Bu noktada öncelikle “insanın ve tabiatın tahribatı sorunu” ön plana çıkmaktadır. Çünkü ne şekilde olursa olsun, daha fazla üretebilme, yani daha yüksek gelir seviyesine erişebilme ve böylece ülke gelişmiş ülke konumundaysa, gelişmiş ülkeler düzeyindeki yerini koruyabilme ya da az gelişmiş ülke konumundaysa, gelişmiş ülkeler kulübüne dahil olabilme mücadelesi, insan ve tabiat merkezli bir büyüme formundan uzaklaştırmıştır. Şöyle ki, daha fazla üretebilme ve daha düşük maliyetle bunu gerçekleştirme

zorunluluğu, yine günümüz iktisadi felsefenin bir paradigmasıdır. Özellikle küreselleşmeyle birlikte iktisadi anlamda sınırların-gümrüklerin kalktığı bir dünyada, rekabet gücünün en temel dinamiği, maliyet minimizasyonudur. Bunun için de maliyetleri arttıran ve son zamanlarda yükselen bir kavram olan “green development, yani yeşil kalkınma” odaklı olarak nitelendirilen, tabiatı ve çevreyi zayı etme pahasına üretim yapma çılgınlığı ön planda yer alır olmuştur. Böylesi bir üretim ise, yaşanabilir bir çevreden uzak; yani başta hava ve su kirliliği olmak üzere tabiatı tahrip eden, gelecek nesillere yaşanamaz bir çevre mirası bırakan üretim fetişizmini yaratmıştır. Dolayısıyla bu bakış açısında üretim ve dolayısıyla iktisadi anlamda zenginlikler artarken, yaşanabilir bir çevre açısından fakirlikler de artmaktadır. Bu durum, özellikle yaşam kalitesini bozarak, insanoğluna başta kanser olmak üzere iktisadi gelişmişlikten-zenginlikten kaynaklanan hastalıklar diye nitelendirilebilecek hastalıkları üretir olmuştur. Şüphesiz tıbbın dahi üstesinden gelemediği adı geçen hastalıklar ise maddi anlamda gelir seviyesinde iyileşmeler sağlamasına karşılık, sağlıklı yaşam kalitesinde bozulmalarla at başı gitmeye başlamıştır. Dolayısıyla cari küresel ekonomi, daha fazla tüketen, fakat daha fazla tabiatı tahrip ederek, o toplumda yaşayan insanları bedensel ve ruhsal acılarla mustarip bir toplum yaratma projesi haline dönüşmüş durumdadır. Ancak bunun çevreyle birlikte insanı sürdürülemez ilişkiler ağına doğru sürüklediği, insanın kendisini, kendi eliyle tehlikeye attığı kabul ediliyor. “Son ağaç kesildiğinde, son ırmak kurduğunda, beyaz adam paranın yenilmez bir nesne olduğunu anlayacak” diyen eski Kızılderili atasözü fazla söze gerek bırakmıyor. Artık hiç kimse, ne pahasına olursa olsun, yeter ki kalkınma olsun diyemiyor ve kalkınma sadece gayrisafi milli hasılanın artması gibi teknik kavramlara indirgenmiyor.

SONUÇ

Üretimin öncelikli olduğu bir ekonomik ve toplumsal yapıda yaşanmış bir tarihsel gerçeklik olarak bilinen ahilik değer ve ilkelerinin, talep yönlü ve finansal ağırlıklı bir iktisadi yapıda, bu değerlerin fonksiyonerliliğinin nasıl temin edileceği hususu önemli bir mesele olarak durmaktadır. Diğer bir deyişle, bu günkü kalkınmayı sağlayan kapitalizmin başta gelir dağılımı adaletsizliği olmak üzere ortaya çıkardığı toplumsal sorunları çözmek için ahilik ilkelerinin halihazır sosyal politikalarla nasıl entegre edileceği, oldukça merak uyandıran bir konudur. Ahilik prensiplerinin bel kemiğini oluşturan, ahlak ve inanç değerlerini canlı tutan “infak” inancının, önceki dönemlere kıyasla maddi bolluğun yaşandığı hali hazır zamanlarda, tüketim çılgınlığının hep birey egosuna dönük yönünü, ihtiyaç sahiplerine yöneltme şeklinde kurmak imkân dahilinde olabilir. Özellikle dünyanın neresinde olursa olsun, felakete maruz kalanlara, Afrika toplumlarında olduğu gibi açlık ve sefalet içindekilere yiyecek ve sağlık hizmetlerinin götürülmesine aracılık eden sivil toplum kuruluşlarına (İHH, Yeryüzü Doktorları, Kızılay, vb.) bakarak, başkalarına yönelik harcama (tüketme) kültürünün "infak" felsefesi adı altında yeniden canlandırılması uzak bir ihtimal olarak görülmemelidir. Böylelikle tüketim aşırılıklarının tetikleyeceği kıskançlık psikozundan uzaklaşarak daha dengeli bir toplumsal yapının inşası mümkün olabilir. Bu da tarihte, günün iktisadi ve sosyal şartlara bağlı olarak yaşanmış bir yapının, günümüzde bahsedildiği biçimde yaşatılmaya çalışılması, bir ölçüde anakronizmden de kurtarılmasını sağlayabilir.

KAYNAKÇA

1. Akdağ, Mustafa, (2010), Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, YKY, İstanbul.
2. Berktaş, Fatmagül, (2012), “Liberalizm”, 19.Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler, Derleyen Birsen Örs, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
3. Çağatay, Neşet, (1981), Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, 2.b, Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
4. Duran, Bünyamin (1995), Sosyo Ekonomik Değişmeye Yönelik Tezler, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.
5. Erdoğan, Mustafa, (2006), Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm, Ankara: Orion Yayınevi.
6. Erken, Veysi, (1999), “Ahilik Teşkilatının Vizyonu”, II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri İçinde, Kırşehir: Kültür Bakanlığı Yayınları.
7. Genç, Mehmet, (2000), Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, İstanbul: Ötüken Yayınları.

8. Güllülü, Sabahattin, (1977), Sosyolojik Açından Ahi Birlikleri, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
9. Hızlı, Mefail (2011), “Ah iliğın Anadoludaki Gelişim Süreci”, Ahilik İçinde, Editörler: Baki Çakır, İskender Gümüş, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
10. İnalçık, Halil (1999), “Ahilik, Toplum, Devlet”, II.U.A Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri, İçinde, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
11. İnalçık, Halil, (2010a), Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar -I, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
12. İnalçık, Halil, (2010b), Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), YKY Yayınları, İstanbul.
13. İspir, Naci, (2008), C.B. Macpherson’un Liberal Demokrasi Eleştirisi, Arı Sanat Yayınları, İstanbul.
14. Kozak, İbrahim, E. (1984), İbn Haldun'a Göre İnsan Toplum İktisat, Pınar Yayınları, İstanbul.
15. Köprülü, Fuat, (1959), Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Ankara.
16. Macpherson, C.B,(1989) Democratic Theory: Essays İn Retrieval, Clarendo Press, Oxford.
17. Nakkaşoğlu, İlyas Ahmet, (1950), Tuhfat-al Vasaya, İ.U,İ.F.M, C.II, İstanbul: 1950.
18. Nişancı, Şükrü ve Çaylak, Adem, (2008), “Osmanlıda Siyaset- İktisat Dengesi ve Cumhuriyete Kalan İktisadi Miras”, Türkiye’nin Ekonomi- Politigi, Editörler, Mehmet Dikkaya ve Diğerleri, Ankara: Orion Yayınları.
19. Şeker, Cengiz, (2011), Ortaçağ Batı Avrupa Esnaf Loncaları ve Ahilik Teşkilatı”, Ahilik İçinde, Editör, Baki Çakır, İskender Gümüş, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
20. Şeker, Mehmet, (2001), İbn Batuta’ya göre Anadolu’nun Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik, 2.b, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
21. Tabakoğlu, Ahmet, (2005), İktisat Tarihi, İstanbul: Bayrak Matbaası.

(45)

Doç. Dr. Hezi EYNALOV³⁴⁷; Pınar TOPÇU³⁴⁸

**TÜRKİYE’NİN ORGANİK TARIM BİRİKİMİNİN AZERBAIJAN’DA BU ALANIN
GELİŞİMİNE SAĞLAYACAĞI MUHTEMEL KATKILAR
POTENTIAL CONTRIBUTIONS OF TURKEY’S EXPERIENCE IN ORGANIC AGRICULTURE TO
THE DEVELOPMENT OF THIS SECTOR IN AZERBAIJAN**

ÖZ

Sürdürülebilir kalkınmanın önemli şartlarından biri olan çevrenin korunması son yıllarda tüm dünya ülkelerinin önemli gündemlerinden biri haline gelmiştir. Öyle ki, üretim biçimlerinin çevreyi ve insan sağlığını koruyacak şekilde oluşturulması ve çevre dostu üretim metotlarının benimsenmesi giderek önemini korumaktadır. Bu bağlamda organik tarım, söz konusu kapasitenin geliştirilmesinde ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında alternatif bir tarım sistemi olarak değerlendirilmektedir.

Petrol fiyatlarının son yıllarda azalması ile birlikte Azerbaycan’da petrol dışı sektörün gelişmesi ve özellikle katma değeri yüksek tarım üretiminin gerçekleştirilmesi zorunluluğunda gündeme gelmiştir. Çeşitli nedenlerle daha az kirlenmiş bir doğaya sahip olan ülkede, organik tarımın geliştirilmesi farklı bir perspektif olarak görülmektedir. Birçok alanda önemli işbirlikleri içinde bulunan Azerbaycan ve Türkiye’nin, organik tarım hususunda da karşılıklı olarak mevcut durumun geliştirilmesi ve işbirliği yapma fırsatı yakalayabilmesi potansiyelleri bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Organik Tarım, Azerbaycan, Türkiye, İşbirliği.

ABSTRACT

Conservation of the environment as an important conditions for sustainable development in recent years has become one of the significant agenda of all countries in the world. In fact, forming the production processes to protect the environment and human health and adoption of environmentally friendly production methods are going to be important. In this context, the organic agriculture is considered as an alternative agricultural system ensuring the development of such capacity and sustainability.

With the decline in oil prices in recent years, the development of non-oil sector in Azerbaijan and in particular the realization of the necessity of high value-added agricultural production has been raised. In this country with a less polluted environment due to various reasons, the development of the organic agriculture is regarded as a different perspective. Azerbaijan and Turkey, found in important collaborations in many areas, there is potentials for developing current situation mutually and having the opportunity to cooperate in organic agriculture issues.

Keywords: Organic Agriculture, Azerbaijan, Turkey, Cooperation.

³⁴⁷ Bakü Mühendislik Üniveristesi; heynalov@hotmail.com, Bakü/AZERBAIJAN.

³⁴⁸ Türkiye Kalkınma Bakanlığı; ptopcu@kalkinma.gov.tr; Ankara/TÜRKİYE.

1. GİRİŞ

Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, ekolojik dengenin korunması ve pazara güvenilir olmayan gıdaların sunulması gibihususların gündemde olması sebebiyle gerek ülke devletleri gerekse tüketiciler tarafından organik tarımın tanınırlığı artmış ve bu üretim modelinin dünya ölçeğinde yaygınlaşması söz konusu olmuştur. Öyle ki bilhassa yoğun tüketici talepleri sonucunda ülkeler mevcut tarım arazilerinin önemli bir kısmını organik tarım alanlarına dönüştürme eğiliminde bulunmuşlardır. 2013 yılı verilerine göre, dünyada yaklaşık 43.1 milyon hektar alanda organik tarım gerçekleştirilmekte olup bu miktarın toplam tarım alanları içerisindeki payının ise yüzde 0.98 olduğu bilinmektedir [4,s.42].

Geleneksel tarım metoduyla yetiştirilen ürünlere göre daha pahalı bir fiyatla sunulan organik tarım ürünlerinin küresel ölçekte pazar potansiyeli değerlendirildiğinde, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avusturya'nın yanı sıra Avrupa Birliği (AB)'nin önemli bir pazar olduğu görülmektedir. Zira AB, üreticilere makul bir yaşam standardı sağlamayı, tüketicilere adil bir fiyattan kaliteli ürünler ulaştırmayı ve kırsal mirası korunmayı amaçlayan "Ortak Tarım Politikası" ile organik tarımı ayrıca değerlendirmiş olup, çeşitli finansal araçlarla da bu faaliyetlerde bulunan üreticileri desteklemiştir.

Bu durum Türkiye açısından ele alındığında, organik tarımın 1980'li yıllarda ihracata yönelik olarak başlatıldığı ve organik tarım yapılan alanların yıllar itibarıyla artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Önceleri mülga Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın teknik düzeyde yürüttüğü çalışmalarla başlayan organik tarım üretimi, 2004 yılında yayımlanan 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu ile hız kazanmıştır. Bu süreçte, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) tarafından münferit projeler yürütülmüş, AB mevzuatı yakından takip edilmiş ve ulusal mevzuatla uyumu sağlanmış, organik tarım yapmak isteyen üreticilere destek verilmiş ve 2013-2016 dönemini kapsayan "Ulusal Organik Tarım Eylem Planı"nı hazırlanmıştır [5].

Diğer taraftan, Güney Kafkasya'nın nüfus ve coğrafi alan bakımından önemli ve zengin doğal kaynaklara sahip ülkesi olan Azerbaycan'ın da son yıllarda tarım alanına büyük önem verdiği görülmektedir. Zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarının yanı sıra ülke tarihten günümüze kadar önemli tarım kaynaklarında sahip olmuştur. Dünyada bilinen 11 iklim çeşidinin 9'u, 4500'den fazla bitki, 1500'den fazlada hayvan çeşidi bulunan ülkede son yıllarda bu potansiyelin geliştirilmesine yönelik çabalarda artmıştır. Ülkede 35 bin km³ su kaynağı potansiyelinin yanı sıra 1432.6 bin hektar sulanan arazi mevcuttur ki, bununda yüzde 50'den fazlası tarıma elverişli arazilerdir [4]. Ülkede geleneksel tarımla birlikte 2008 yılında kabul edilmiş olan "Organik Tarım Kanunu" ile beraber bu alanlara olan ilgi de giderek artmaktadır.

Özellikle son yıllarda dünya piyasalarında azalan petrol fiyatları Azerbaycan'da petrol dışı sektörün geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir ki, sonuçta daha fazla tarımsal gelir getirici faaliyetlere yönelmeler hız kazanmış olup, organik tarımın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasında yeniden gündeme gelmiştir. Ancak, Azerbaycan'da yeni oluşan ve önemli gelişme zemini olan organik tarımın geliştirilmesine yönelik bu alanda belirli birikime sahip ülkelerin tecrübelerinden daha fazla yararlanma ihtiyacı devam etmektedir.

Son 30 yılda organik tarımda önemli gelişme sağlayan ülkelerin tecrübesi incelendiğinde, onların gelişmesinde de deneyim sahibi diğer ülkelerin birikiminden faydalanılmasının etkili olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, organik tarım alanında önemli bir birikime sahip olan Türkiye ile işbirliği yapılması ve etkin bilgi transferinin sağlanması Azerbaycan için büyük önem arz etmektedir.

2. DÜNYADA ORGANİK TARIMIN GELİŞİMİ

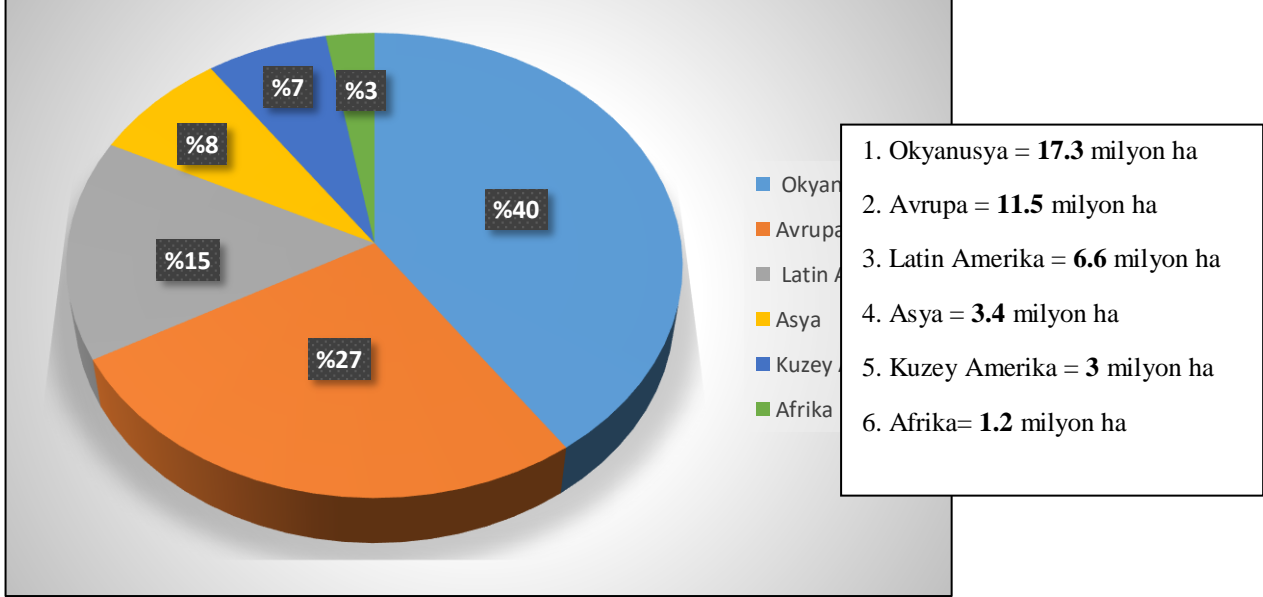
Organik tarım, 1930'lardan bugüne kadar birçok dünya ülkesinde uygulanmakta olan bir üretim modelidir. Öyle ki, İngiltere, İsviçre ve Danimarka Avrupa'da biyolojik tarım yaparak bugünkü organik tarım modelinin temelini atan ülkeler arasında yer almaktadır. Günümüzde ise Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avusturya gibi gelişmiş ülkelerde özellikle iç pazar sürekli olarak artış göstermektedir.

Değişik ülkelerde bağımsız olarak sürdürülen bu çalışmalar, Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu (IFAOM)'nun 1972 yılında kurulması ile tek bir çatı altında toplanmıştır. Üç kıtadan beş kurucu (AB, FAO (Food and Agriculture Organization), WTO(World Trade Organization), EISFOM (European Information System for Organic Markets), IUCN(International Union for Conservation of Nature)) tarafından

oluşturulan IFAOM, dünyadaki organik tarım hareketlerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamayı, gerekli standart ve yönetmelikleri hazırlamayı, tüm gelişmeleri üyelerine ve çiftçilere aktarmayı amaç edinmektedir. Ayrıca IFAOM, dünyadaki organik tarıma ilişkin kuralları ilk olarak hazırlayan ve yazılı hale getiren bir kuruluş olarak bilinmektedir.

2013 yılı verilerine göre dünyada toplam 43.1 milyon hektar alanda organik tarım yapılmaktadır [4, s.44] Bu verinin kıtalar bazında dağılımı ise Şekil.2.1’de sunulmaktadır.

Şekil 2.1.Kıtalar Bazında Organik Tarım Yapılan Arazi Miktarı

Ülkeler bazında değerlendirildiğinde ise en fazla arazide organik tarımın yapıldığı ülkeler sırasıyla Avustralya (17.2 milyon ha), Arjantin (3.2 milyon ha) ve ABD (2.2 milyon ha)’dir. Diğer taraftan, Avusturya gibi ülkelerde organik tarım yapılan arazi miktarı yüksek iken, bazı ülkelerde sadece doğadan toplama (Çad, Beyaz Rusya gibi) gerçekleştirilmekte, bazı ülkelerde (Venezuela, Malta gibi) ise bu miktar 50 hektarın altındadır [4,s.36]

2013 yılında dünyada toplam 2 milyon organik tarım üreticisi bulunmaktadır. Bu miktarın yüzde 36’sını Asya, yüzde 29’unu Afrika ve yüzde 17’sini Avrupa oluşturmaktadır [4. s.57] Organik ürünlerin perakende satışlarında en büyük pazara sahip olan ilk on ülkeye ilişkin bilgiler ise Tablo.2.1. yer almaktadır.

Tablo.2.1.Dünya Organik Tarım Pazarı

No	Ülke Adı	Parekende Satış (milyon Euro)	No	Ülke Adı	Parekende Satış (milyon Euro)
1	ABD	24.347	6	İngiltere	2.065
2	Almanya	7.550	7	İtalya	2.020
3	Fransa	4.380	8	İsviçre	1.668
4	Çin	2.430	9	Avusturya	1.065
5	Kanada	2.375	10	İsveç	1.018

Görüldüğü üzere, organik tarım pazarında daha çok dünyanın en önemli üç ekonomik merkezinden ikisi olan Kuzey Amerika ve Avrupa ön plana çıkmakta olup burada da ABD ve Almanya pazarını daha fazla geliştirmiştir. Organik tarım ürünlerinin en fazla tüketildiği on ülkeye ilişkin bilgiler Tablo.2.2’de verilmektedir.

Tablo.2.2. Organik Tarım Kişi Başına Tüketim

No	Ülke Adı	Tüketim (kişi başı/ Euro)	No	Ülke Adı	Tüketim (kişi başı/ Euro)
1	İsviçre	210	6	İsveç	106
2	Danimarka	163	7	Almanya	93
3	Lüksemburg	157	8	ABD	77
4	Liechtenstein	129	9	Kanada	71
5	Avusturya	127	10	Norveç	44

Ağırlıklı olarak AB ülkelerinin ön plana çıktığı organik tarım alanında son yıllarda Kuzey Amerika ülkelerinde ciddi bir hareketlilik gözlenmekte olup artan organik ürün talebi nedeniyle dünyanın her yerinden ithalat yapılmaya başlanmıştır.

3. TÜRKİYE'DE ORGANİK TARIM

Türkiye, iklim koşulları, ekolojisi, ürün çeşitliliği ve topraklarının büyük bir kısmının kimyasallarca kirlenmemiş olması açısından organik tarımın yapılmasına en uygun ülkelerden birisidir. Türkiye'de organik tarım, ithalatçı ülkelerin talepleri doğrultusunda ihraç edilmek amacıyla 1980'li yıllarda Ege Bölgesi'nde başlanmış olup, 1991 yılından sonra AB yönetmelikleri doğrultusunda devam etmiştir.

Doğal kaynakları korumayı hedefleyen, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen, çevreye duyarlı, izlenebilirlik ve gıda güvenliğini temel amaç edinen organik tarım neticesinde, karlı ve sürdürülebilir bir tarım, sosyal olarak yaşanabilir bir çevre ve tüketicilerin sağlıklı gıdaya ulaşımı sağlanmaktadır. Türkiye'de organik tarımın 2002-2014 yılları arasındaki gelişim süreci ise Tablo.3.1.'de verilmektedir [8].

Tablo 3.1. Türkiye'de Organik Tarım Göstergeleri

Yıllar	Çiftçi Sayısı	Ürün Sayısı	Toplam Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)
2002	12.428	150	89.827	310.125
2003	14.798	179	113.621	323.981
2004	12.626	174	209.572	378.803
2005	14.401	205	203.811	421.934
2006	14.256	203	192.789	458.095
2007	16.276	201	174.283	568.128
2008	14.926	247	166.883	530.224
2009	35.565	212	501.641	983.715
2010	42.097	216	510.033	1.343.737
2011	42.460	225	614.618	1.659.543
2012	54.635	204	702.909	1.750.127
2013	60.797	213	769.014	1.620.387
2014	71.472	208	842.216	1.642.235

Türkiye'de organik tarımın gelişimine yönelik yasal altyapı düzenlemeleri aşağıda sunulmaktadır. Bunlar;

- Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Organik Metotlarla Üretilmesine İlişkin Yönetmelik (24/12/1994 tarihli ve 22145 sayılı),
- 22328 sayılı Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Organik Metotlarla Üretilmesine İlişkin 22145 sayılı Yönetmeliğin revizyonu (29/06/1995),
- Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (11/06/2002 tarihli ve 24812 sayılı),
- 5262 sayılı Organik Tarım Kanunu (03/12/2004 tarihli ve 25659 sayılı),

- Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik (18/08/2010 tarihli ve 27676 sayılı).

Seçilmiş bazı organik ürünlere ilişkin 2014 yılına ait detaylı bilgiler Tablo.3.2.'de sunulmaktadır. Söz konusu tabloya göre organik üretimin en fazla yapıldığı başlıca ürünler arasında buğday, yonca ve korunga gelmektedir [7,6].

Tablo.3.2.Türkiye’de Temel Organik Ürünler

Ürün Adı	Çiftçi Sayısı	Üretim Alanı (ha)	Üretim Miktarı (ton)
Buğday	12.191	99.336	217.843
Yonca	8.179	52.501	223.254
Korunga	4.891	28.697	102.096
Domates	270	232	8.444
Biber	190	170	2.924
Patates	101	153	1.475
Soğan	75	83	606
Fındık	2.939	7.408	10.193
İncir	2.304	6.482	52.130
Kayısı	771	3.323	4.102

Tablo 3.2’de görüldüğü üzere, Türkiye organik tarım üretimini çeşitlendirerek belirli ürünlerde de önemli üretim kapasitesine ulaşmıştır. Dünyanın en fazla fındık üreten ülkesi olan Türkiye’de bu üretim alanında da organik üretime yönelmenin hızlandığı gözlemlenmektedir.

Ülkede üretilen organik ürünlerin önemli bir kısmı dış pazaralarihraç edilmektedir. Bu süreç ülkeye döviz girdisi temin etmekle birlikte, tarımsal kaynakları daha iyi değerlendirme fırsatı oluşturmakta ve çiftçilerin girişimciliközelliklerini daha da geliştirmektedir. Türkiye’deki organik tarım ihracat bilgileri ise Tablo.3.3.’te yer almaktadır [7].

Tablo.3.3.Türkiye’nin Organik Tarımdaki İhracat Verileri (2012-2014)

Yıl	Miktar (kg)	Tutar (ABD Doları)
2012	6.258.314	24.703.607
2013	10.093.394	44.884.015
2014	15.552.638	78.779.537

Türkiye’nin 5262 sayılı Organik Tarım Kanununa göre, kontrol ve sertifikasyon kuruluşu, kontrol kuruluşu veya sertifikasyon kuruluşu olarak Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından yetki verilmiş gerçek ve tüzel kişiler yetkilendirilmiş kuruluş olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’de organik tarıma yönelik yetkilendirilmiş kuruluşlara ilişkin bilgiler Tablo.3.4.’te yer almaktadır [9].

Tablo.3.4.Organik Tarımda Yetkilendirilmiş Kuruluşlar

No	Yetkilendirilmiş Kuruluş Adı	No	Yetkilendirilmiş Kuruluş Adı
1	ANADOLU Ltd. Şti.	14	Gapcert Ltd. Şti.
2	BioBel Ltd. Şti.	15	Greencert Tic. Ltd. Şti.
3	Control Union Gözetim ve Belgelendirme Ltd. Şti.	16	Intertek Test Hizmetleri A.Ş.

4	CTR Ltd. Şti.	17	Kayıslı Uyumluk ve Belgelendirme Ltd. Şti.
5	ECAS Ltd. Şti.	18	Naviga Uluslararası Belgelendirme ve Eğitim Hizmetleri Ltd. Şti.
6	ECOCERT Ltd. Şti.	19	NİSSERT Ltd. Şti.
7	EGETAR Ltd. Şti.	20	ORSER Kontrol ve Sertifikasyon Ltd. Şti.
8	EKOİNSPEKT Ltd. Şti.	21	TCERT Hiz. Ltd. Şti.
9	EKOTAR Ltd. Şti.	22	TMENA Uluslararası Denetim Gözetim Sertifikasyon Hiz. Ltd. Şti
10	ETKO Ltd. Şti.	23	TRB Göz. Hiz. Tic. Ltd. Şti.
11	EUROGAP San. Tic. Ltd. Şti.	24	TURKGAP Tic. Ltd. Şti.
12	FRG San. Tic. Ltd. Şti.	25	USB Ulusal Sistem Belgelendirme Hizmetleri Ltd. Şti.
13	FQC Ltd. Şti.		

Diğer taraftan, 4457 sayılı Kanun kapsamında kurulan Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK), Türkiye’de uygunluk değerlendirme kuruluşlarına akreditasyon hizmeti sunan tek kuruluş olarak faaliyet göstermektedir [13]. Akredite edilmek üzere başvuran kuruluşların ilgili standartlara göre denetimini yapmak, denetim sonucunda kuruluşun akredite edilip edilmemesine karar vermek, akredite edilen kuruluşları izlemek, akreditasyonun kapsamını değiştirmek, gerektiğinde akreditasyonu askıya almak veya iptal etmek başlıca görevleri arasında yer almaktadır. TÜRKAK genel olarak vermiş olduğu sertifikasyon yetkisi ile beraber organik tarım alanında yetkilendirilmiş sertifikasyon kurumlarının çalışmalarında önemli katkı sağlamaktadır.

4. AZERBAJCAN’DA ORGANİK TARIMIN GELİŞİMİ

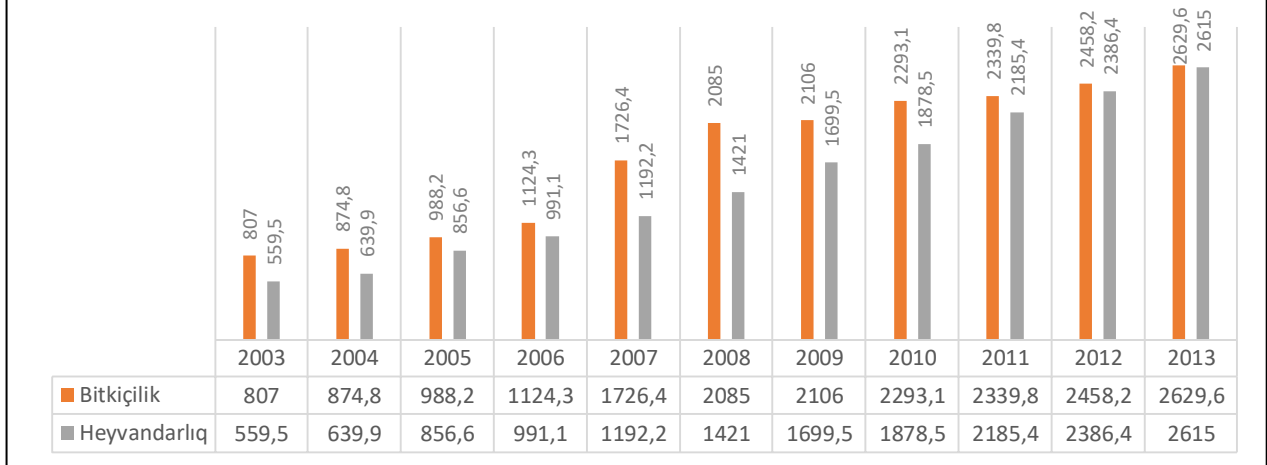
Bağımsızlığını 1991 yılında alan Azerbaycan, eski Sovyetler Birliği dönemindeyken de kendi kendine yeterli olabilen bir ülke olmuştur. Bağımsızlığının ilk yıllarında iç ve bölgesel sorunlar ülkenin gelişmesine engeller oluşturmuş ve bu nedenle beklenen gelişmeler sağlanamamıştır. Mevcut kaynakların kullanılmasında ilk dönemlerde önemli sıkıntılar yaşanmakla birlikte, 1995 yılından sonra durum hızla değişmeye başlamıştır. Her ne kadar ilkönemin sıkıntıları devam etsede özellikle petrol anlaşmaları ve kazanılan gelirler Azerbaycan’ın hızla gelişmesine katkı sağlamıştır.

2000’li yıllardan sonra enerji sektörüne gelen yabancı yatırımlarında etkisi ile ekonomik gelişme hız kazanmıştır. Petrol fiyatlarının dünya piyasasında yüksek olduğudönemlerde bu avantajın, ülkenin gelişmesine olumlu yansması olmuştur. Ancak, petrol dışı sektörün gelişiminde yapısal sorunlardan kaynaklanan nedenlerden dolayı arzu edilen gelişme tam anlamıyla sağlanamamıştır. Bu alana yönelik olarak verilen çeşitli destekler bölgesel kalkınma programları onaylanarak yürürlüğe konulmuş olsada pek çok petrolülkesinde var olan tek sektöre bağlı gelişmeden dolayı istenilen seviyeden uzaklaşmak mümkün olmamıştır.

2015 yılından sonra hızla gerileyen petrol fiyatları ve global ekonomik kriz, ülkede başarılı yılların akabinde belirli bir tereddütsafhası oluşturmuştur. Buna bağlı olarak azalan döviz gelirleri ve Azerbaycan milli para birimi olan manatın 2015 yılında yüz 100 devalüasyonu ülkenin son yıldaki kazanımlarını kaybetme durumu ile karşı karşıya bırakmıştır.

Bu sıkıntılı süreç, ülkenin hızlı bir reform sürecine girmesini tetiklemiştir. Özellikle, ülke yetkilileri tarafından kamuoyuyla paylaşılan reform çalışmaları Azerbaycan'da yeni bir dönemin de başladığının habercisi niteliğinde olmuştur. Böylece, önemli tarımsal kaynaklara sahip olan Azerbaycan'ın bu alana olan ilgisi de hızla artmaya başlamıştır ki bu durum son yıllarda istatistik verilere de yansımıştır [3]. Bu durum, bölgesel ölçekte bazı tarım ürünlerinde üstünlüğe sahip Azerbaycan'da tarım sektörünün geliştirilmesi ve yeni destekleme mekanizmalarının uygulanması gibi yapısal reformlara duyulan ihtiyacı gündeme getirmiştir.

Şekil 4.1. Azerbaycan'da Tarımsal Üretim (milyon manat)

2000'li yıllardan sonra devamlı artış gösteren tarım ihracatı yeterli kadar değerlendirilememesi ülkede genel kabul edilmiş bir görüştür. Geleneksel olarak önemli tarım ürünleri üreten bir ülke olarak bu sektörün özellikle son dönemlerde yaşanan ekonomik kriz ve petrol fiyatlarının azalması ile artan döviz talebi tarım ürünlerinin ihracat konusunu tekrar gündeme getirmiştir. Tarımsal üretim başta olmakla, katma değeri yüksek ürünlerin üretimi ve ihracatının desteklenmesi de son dönemlerde ülke gündemindedir. Azerbaycan'da önemli ihracat potansiyeli olan temel tarımsal ürünlerin çeşit, üretim yerleri satış pazarları da Tablo 4.1-de gösterilmiştir [2]

Tablo 4.1. Azerbaycan'ın İhracat Potansiyeli Olan Tarımsal Ürünleri

Tarımsal Ürünler	Üretim Yeri	Yurtdışı Pazarları	Satış
Elma	Guba ve Haçmaz	Rusya	
Kiraz	Guba ve Haçmaz	Rusya	
Trabzon Hurması	Samuh	Rusya	
Nar	Göyçay	Rusya	
Nar suyu	Gence ve Berde	Rusya	
Elma suyu	Guba	Rusya, Avrupa	
Domates ve Salatalık (sera)	Abşeron ve Şemkir	Rusya	
Salça	Lenkeran	Rusya, Ukrayna	
Patates	Celilabad	Rusya	
Fındık	Zakatala ve Qah	Rusya, Avrupa	
Kivi	Astara ve Lenkeran	Rusya	
Feyhoa	Astara	Rusya	

Temel tarımsal ürünlerin ihracatının coğrafyası incelendiğinde, Rusya ve Avrupa pazarlarının ağırlıklı yer aldığı gözükmektedir ki, son yıllarda Ukrayna ve ABD'de belirli miktarlarda olsada bu sürece dahil olmaktadır.

Bağımsızlık yıllarının ilk döneminden günümüze kadar Azerbaycan'da gerçekleştirilen yoksullukla mücadele ve bölgesel kalkınma programlarının temelinde "tarım sektörü" yer almıştır. Özellikle son yıllarda

organik tarım Azerbaycan'ın kalkınma gündeminde yer almış ve bu alanın geliştirilmesi için ulusal ve uluslararası kaynaklı bir dizi projeler gerçekleştirilmektedir.

Organik Tarım Kanunu'nun 2008 yılında kabulü ile birlikte Azerbaycan'da bu alana olan ilgi daha da artmıştır. İlerleyen dönemlerde sürdürülebilir tarımsal kalkınma adına organik tarım hususuna çeşitli stratejik plan ve programlarda vurgu yapılmıştır. 2010 yılına gelindiğinde, organik tarımda bilimsel altyapının oluşturulmasına yönelik temel kurallar belirlenmiştir. Her ne kadar temel altyapı sorunları giderilmeye çalışılsa da organik tarımda beklenen gelişme ivmesi görülememiştir. Zira, organik tarımda sürdürülebilir kalkınmanın temini için ekonomik, sosyal ve çevresel birtakım sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilmeli ve desteklenmelidir.

Ülkede organik tarım alanında ilk girişimler 2000'li yıllarda sivil toplum girişimleri ile başlamıştır. Önemli tarımsal kaynakların varlığı, yasal altyapının oluşturulmuş olması, gelirleri az olan çiftçilerin uzun yıllar kimyasal kullanma fırsatlarını olmaması, uluslararası tarım örgütleri ile olan ilişkiler organik tarımın geliştirilmesi için önemli fırsatlar doğurmaktadır. Bugün ülkede çok az sayıda şirket organik üretimle uğraşmaktadır. Ülkede ön plana çıkan üreticiler ve üretim alanları Tablo 4.2-de gösterilmektedir [1, s.107].

Tablo 4.2 Azerbaycan'da Organik Ürün Üreten Şirketler

Şirketin Adı	Şirketin Bulunduğu İl	Üretim Alanı
Reyhan Limited.Ş	Gah	Doğadan Toplama (İtburnu, Yemiçen, Çaydikeni)
Azersun	Bilesuvar	Nar
AgriBioEkoTex LTD	Bakü	Gübre
Süleyman KFT	Şemkir	Nar Suyu, Reçel, Turşu

2013 yılı verilerine göre, Azerbaycan'da organik tarım alanında toplam 288 üretici ve 14 çeşitli işleyici şirket bulunmaktadır [4. s.57]. Ancak, tüm bu şirketlerin aktif bir şekilde çalışmaları bulunmamaktadır.

Azerbaycan'da 2007 yılında organik tarımın tüketimine yönelik bir araştırmada ise ülke nüfusunun yüzde 5'nin organik ürün tüketme potansiyeline sahip olduğu tespit edilmiştir. Tüketimde ön plana çıkan kesimler öncelikle zengin kesim (yüzde 37), yabancılar (yüzde 31), ev hanımları (yüzde 21), aydın kesim (yüzde 20) ve öğrenciler (yüzde 1) yer almıştır [1, s.16].

Son dönemlerde ise bu pazarın biraz daha geliştiği dikkat çekmektedir. Tüm bu gelişmelere rağmen, Azerbaycan'da organik tarımın gelişmesini engelleyen hususlarda bulunmaktadır. Özellikle organik tarım alanında stratejik bir planın olmaması, bu alanı organize edici bir kurumun bulunmaması önemli sorunlar olarak gözükmektedir. Ülkede organik tarımla uğraşan kurumlar sertifikasyon sürecini yurtdışındaki kurumlarla beraber yürütmek zorunda kalmaktadır. Zira, Azerbaycan'da herhangi bir yetkilendirilmiş sertifikasyon kuruluşu bulunmamaktadır. Aynı zamanda kadro yetersizliğinde sürecin olumlu yönde ilerlemesindeki temel sıkıntı olarak değerlendirilebilir.

Bu hususlara ek olarak, ülkede organik tarımın gelişiminin karşısında duran en önemli darboğazları maddeler halinde aşağıda sıralamak mümkündür. Bunlar;

- Organik tarıma yönelik devletin destek mekanizmalarının olmaması,
- Teknolojik yetersizlik,
- Pazarlama kanallarının zayıf olması,
- Üretici ve tüketicilerde bilinç düzeyinin zayıf olması,
- Organik tarıma yönelik veri toplama sistemin bulunmaması,
- Devlet kurumları ve sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyon ve işbirliğinin yetersizliği,
- Tarım topraklarının küçük ve parçalı bir yapıya sahip olması,
- Toprakların büyük ölçüde çoraklaşması,
- Ekolojik risklerin fazla olması,
- Toplumun bilinçlenmesi adına kaynak yetersizliği,

- Bu alanda yeterli akademik çalışmaların yapılmamış olması,
- Yerli standartların oluşmaması,
- Üretim zincirinin tam olarak oluşmaması,
- Organik pazarların olmaması,
- Bu alandaki eğitim fırsatlarının olmaması,
- Restoran ve otel gibi yerlerin organik ürün taleplerinin az olması,
- Kadro yetersizliği,
- Basın ve yayında organik tarıma yeterli ilginin gösterilmemesidir.

5. TÜRKİYE TECRÜBESİNİN AZERBAYCAN'DA ORGANİK TARIMIN GELİŞMESİNE YAPACAĞI MUHTEMEL KATKILAR

Azerbaycan'da organik tarımın gelişmesi adına darboğazlar olduğu kadar önemli fırsatların da bulunduğu bir gerçektir. Özellikle, benzer süreci yaşamış ve bu alanın gelişmesinde önemli mesafeler kat etmiş ülkelerin tecrübelerinin paylaşımı Azerbaycan için büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan Azerbaycan'ın önemli işbirliği içinde olduğu Türkiye'nin organik tarım tecrübesinden faydalanacak çeşitli çalışmalar içerisinde yer alması faydalı olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin organik tarım alanında çeşitli kurum ve kuruluşlarca yürütülen birçok projesi ve kayda değer çalışmaları bulunmaktadır. Bilhassa, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB)'nin tamamı ulusal kaynaklı olan "*Organik Tarımın Yaygınlaştırılması ve Kontrolü*" isimli projesi en güncel ve önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir [11]. Doğal kaynakları kirletmeden, bitki, hayvan ve insan sağlığını azami derecede koruyarak, tüm gelir gruplarının tüketebileceği kaliteli organik tarımsal üretimin yaygınlaştırılması ile kontrol ve sertifikasyon faaliyetlerinin denetiminin yapılmasının amaçlandığı bu proje kapsamında, GTHB ve dolayısıyla Türkiye organik tarım alanında kayda değer ilerlemeler elde etmiştir.

Organik tarıma yönelik yurtdışında düzenlenen eğitim ve çalışmalarda da çoğunlukla yer alan ve AB mevzuatındaki gelişmeleri yakından takip eden GTHB personeli bu hususta önemli deneyim sahibi olmuştur. Bu birikimden Azerbaycan tarafı olarak muhtelif proje ve çalışmalardan faydalanabileceği açıktır. Zira, son zamanlarda GTHB tarafından hazırlanan ve FAO bütçesi ile destekleneceği bilinen yeni bir organik tarım projesinin, Azerbaycan'ın organik tarımının gelişmesi açısından önemli bir fırsat olarak değerlendirileceği düşünülmektedir.

Benzer şekilde, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından finanse edilen ve GTHB tarafından teknik olarak desteklenen "*Azerbaycan'da Organik Tarımın Geliştirilmesi Sürecinde Türkiye Tecrübesinin Öğrenilmesi ve Kurumlararası İşbirliğinin Geliştirilmesi*" projesi, bu alanda Türkiye-Azerbaycan işbirliğinin güzel örneklerinden biri olarak görülmektedir. Söz konusu proje kapsamında, Bakü ve Gence'de seminerler düzenlenmiş olup, TİKA, Kalkınma Bakanlığı, GTHB, özel sektör ve üniversite temsilcileri tarafından Türkiye'nin bilgi ve tecrübesi Azerbaycan tarafına aktarılmıştır [12].

Türkiye, organik tarıma yönelik sahip olduğu münferit yasal altyapısı, organik tarım bilgi sistemi, destekleme sistemi ve ulusal eylem planı ile Azerbaycan için örnek bir model niteliği taşımaktadır. Bilhassa, organik tarımda yapılacak her türlü adımın rasyonel takibi için gerekli olan bir organik tarım eylem planının halihazırda Azerbaycan'da bulunmaması ve bu alanda Türkiye'nin münferit bir eylem planına sahip olması önemli bir avantaj alanı olarak görülebilir.

Yine, TİKA aracılığıyla Bakü'de 01-02 Ekim 2012 tarihleri arasında düzenlenen ve çeşitli kurum ve kuruluşların temsilcileri tarafından katılımın sağlandığı çalıştay kapsamında, Azerbaycan organik tarım politikasının oluşumuna katkı sağlayacak olan GZFT (Güçlü-Zayıf Yönler-Fırsatlar-Tehditler) Analizi yapılmıştır. Söz konusu analizin gerçekleştirilmesi ileride Azerbaycan'da yapılacak olan bir organik tarım eylem planı veya strateji belgesine altlık oluşturması yönünden önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Azerbaycan'ın geleneksel tarım potansiyeli, elverişli iklim ve toprak koşulları, çevrenin korunmasına duyulan istek ve ihracattı arttırma talebi göz önüne alındığında, “organik tarım” önemli bir kalkınma fırsatı olarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda, aşağıda maddeler halinde sıralanan hususların orta vadede hayata geçirilmesi Azerbaycan'da organik tarımın Türkiye tecrübesini dikkate almakla gelir getirici bir faaliyet kolu olarak değerlendirilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu hususlar;

- Organik tarımın ülke genelinde gelişmesi ve yaygınlaşmasını teminen kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşu ve üniversiteler arasındaki işbirliği ve koordinasyon güçlendirilmeli, ortak çalışma ve projeler desteklenmelidir.
- Organik tarımın gelişmesine ve yaygınlaşmasına engel olan mevzuat altyapısı güncellenmelidir.
- Organik tarıma yönelik münferit bir strateji belgesi veya eylem planı ivedilikle hazırlanmalıdır.
- Konvansiyonel tarımdan organik tarıma geçişi kolaylaştırmak için organik tarımı özendirici destekleme veya finans mekanizmaları hazırlanarak uygulanmalıdır.
- Organik tarım ihracatının geliştirilmesinden önce iç pazar oluşturulmalı ve tüketici taleplerini karşılayabilir nitelikte ürünler sunulmalıdır.
- Organik tarımdaki gelişmeleri güncel ve etkin bir şekilde izleyebilmek, raporlayabilmek ve politikalara yansıtılabilmek için münferit bir bilgi sistemi oluşturulmalıdır.
- Organik tarım kontrolör ve sertifikelerine, üreticilere ve ürün satışı yapan sorumlu kişilere organik tarımda güncel gelişmeleri içeren çeşitli eğitimler düzenlemelidir.
- Organik ürün konusunda kamuoyunu bilinçlendirmeye yönelik basılı ve görsel yayınlar hazırlanmalıdır.
- Organik tarımın geliştirilmesi ile ilgili olan kurumların koordinasyonunu sağlayacak bir birim oluşturulmalıdır.
- Anlaşmalı üretim geliştirilmesi ve teşvik edilmelidir.
- Organik tarımda üretici birliklerinin oluşturulması desteklenmelidir.

Türkiye her ne kadar organik tarımda belirli başarılar elde etmiş olsada henüz tüm sorunları halletmiş değildir. Fakat buna rağmen bu alanda örnek olacak başarılar imza atmış bir ülkedir. Özellikle yukarıda ifade edilen öneriler ışığında önemli stratejik ortaklığa sahip her iki ülkenin bir birine sağlayacağı katkıların olduğuna inanmaktayız.

KAYNAKÇA

1. A.Babayev ve V.Babayev. *Ekoloji Kend Teserrüfatının Esasları*. Gence, 2011.
2. Azerbaycan Ekonomi Bakanlığı, *Azerbaycan'ın İhracat Potansiyeli Olan Tarımsal Ürünleri verileri*, 2012.
3. Azerbaycan İstatistik Komitesi, *Azerbaycan'da Tarımsal Üretim verileri*, 2014.
4. FIBL and IFAOM, *The World of Organic Agriculture. Statistics & Emerging Trends 2015*. Erişim Adresi: <https://www.fibl.org/fileadmin/documents/shop/1663-organic-world-2015.pdf> Erişim Tarihi: 04/02/2016.
5. GTHB, *Organik Tarım Ulusal Eylem Planı (2013-2016)*, 2013. Erişim Adresi: <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Genel-Bilgiler> Erişim Tarihi: 18/02/2016
6. GTHB, *BÜGEM Faaliyetleri*, 2016. Erişim Adresi: <http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf> Erişim Tarihi: 03/02/2016.
7. GTHB, *İhracat İstatistikleri verileri*, 2016. Erişim Adresi: <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler> Erişim Tarihi: 05/02/2016.
8. GTHB, *2014 Yılı Organik Tarım İstatistikleri*, 2016. Erişim Adresi: <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler> Erişim Tarihi: 05/02/2016.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

9. GTHB, *Yetkili Kuruluşlar (KSK)*, 2016. Erişim Adresi: <http://www.tarim.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Iyi-Tarim-Uygulamalari/Yetkili-Kuruluslar-KSK> Erişim Tarihi: 05/02/2016.
10. Resmi Gazete, *5262 sayılı Organik Tarım Kanunu*. Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx> Erişim Tarihi:05/02/2016.
11. Resmi Gazete, *Organik Tarımın Esasları ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik*. Erişim Adresi: <http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx> Erişim Tarihi:05/02/2016.
12. TİKA, *Azerbaycan'da Organik Tarım TİKA ile Gelişiyor*. Erişim Adresi:http://www.tika.gov.tr/tr/haber/azerbaycanda_organik_tarim_tika_ile_gelisiyor-3221 Erişim Tarihi: 18/02/2016.
13. TÜRKAK, *Kurumsal Kuruluş Kanunu*. Erişim Adresi: <http://www.turkak.org.tr/TURKAKSITE/KurumsalKurulusKanunu.aspx> Erişim Tarihi: 18/02/2016.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(46)

Fatih ASLAN³⁴⁹

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE SANAYİ DEVRİMİNİN TEMEL DİNAMİKLERİ BASIC DYNAMICS OF INDUSTRIAL REVOLUTION IN HISTORICAL PROCESS

ÖZ

Merkantilizm görüşünü benimseyen dönemin büyük devletleri, daha da büyük olabilmek adına ticari partnerlerini sömürmenin yanında, koloncilik anlamında sömürge devletleri kurmuşlardır. Sömürgecilik çağını başlatan bu devletler yıllarca sürecek olan sömürgecilik savaşlarının da önünü açmış oldular. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğunun yıkılmasıyla, irili ufaklı yaklaşık üç yüz altmış devlet kurulmuş ve böylelikle Avrupa'da belirli bir süre devam edecek olan, feodalitenin önü açılmış oldu.

Kapalı ekonomiye dayanan bu feodal sistem, Sanayi Devrimini geciktirmiş olsa da; en büyük hazırlığı, istemeden de olsa, yine feodalizm yapmıştır. Fakat bu süreçte etkili olan taraf; tarih sahnesinde yerini almaya başlayan burjuvazi olacaktır. Burjuvazi ticaretle kazandığı devasa sermayesini daha da artırma arayışları sonucu, Sanayi Devriminin doğmasına neden olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Sanayi Devrimi, Merkantilizm, Feodalizm, Kapitalizm.

JEL Kodları: N00, O14, N13, N73, P10, F54.

ABSTRACT

The great Mercantilist powers established colonies to become even greater by exploiting their trade partners. These states, which started the colonial period, opened the front for many years of colonial wars. With the overthrow of the Holy Roman-German Empire, about 360 states were established, thereby opening a feudal front for a certain period in Europe.

Despite postponing the Industrial Revolution this feudal system, which is based on closed economies actually gave rise to it inadvertently. But the party that is effective in this process; the bourgeoisie will begin to take its place on the past screen. Efforts to further increase the gigantic capital that the bourgeoisie gained through trade led to the birth of the Industrial Revolution.

Key Words: Industrial Revolution, Mercantilism, Feodalism, Capitalism.

JEL Codes: N00, O14, N13, N73, P10, F54.

³⁴⁹ Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Sosyal Yapı ve Sosyal Çalışma Bilim Dalı, fatihaslan725@gmail.com; Ankara/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Bir olay ya da süreç incelemelerinde, yaşandığı tarih üzerinden değerlendirilmesi gerektiği için, ne sorusundan çok nasıl sorusuna yönelirsek daha doğru sonuçlar alınabilir. Bundan dolayı çalışmamızı yaptığımız Sanayi Devriminin, tarihsel süreç içerisindeki evrelerine ve başlıca aktörlerine yer verdiğimiz bu makalenin, aydınlatıcı olmasını ümit ediyorum.

Sanayi Devrimi farklı açılardan birikimli ve etkileşimli olarak ortaya çıkmış bir süreçtir. Süreç denmesinin sebebi belli bir tarihte ve yerde değil de bir oluşum süreci içerisinde olduğu içindir. Birikimli ve farklı alanlarla etkileşim halinde olması da dini, siyasi, soyo-ekonomik vs. alanlarından hem etkilenmiş hem de etkilemiş bir birikim süreci yaşamış olmasındandır. Şöyleki, kilisenin sınırlayıcı tutumu, feodalitenin içe kapanık anlayışı ve kralın geniş yetkilerini belli ölçüde kırarak güç kazanmıştır. Tabii ki bu bir aktör tarafından gerçekleştirilebilmiştir. Bu da daha önce tüccar olarak bildiğimiz kesimin, burjuva olmuş halidir.

Sanayi Devriminin gerçekleştiği yer olarak Avrupa'nın, 18. yüzyıla kadar sosyo-ekonomik ve siyasi durumu; merkezileşmemiş krallıklara, derebeyliklere ve kapalı ekonomilere dayanmaktayken; kral-kilise-feodalite çatışmasından, burjuvazi sınıfı çıkacak ve sonraki tüm süreci yönlendirecektir. Bu dönemde burjuvazi, tarihi arenada gittikçe güçlenen, daha doğrusu biriken sermayenin sahibi bir sınıf olarak görünüyordu (Küçükömer,2009:25).

On altıncı ve on yedinci yüzyıllar, kapitalizmin merkantilist denilen aşamasında önemli bir dönemdir (Küçükömer,2009:25). Dönemin büyük Avrupa devletlerinin benimsediği merkantilizm; ülkelerin gücünü elindeki değerli madenlerle ölçüldüğü bir anlayıştır. Bu anlamda geliştirilen politikalar ithalatın kısıtlanması ihracatın genişletilmesi şeklinde olmuştur. İthalat zaruri ihtiyaçlar haricinde yalnızca hammadde için olanaklıdır. Böylelikle ülkeye hammadde girip mamulmal çıkışı ile değerli maden, yani altın ve gümüş ile hazinelerini genişletmişlerdir. Fakat bu durum dünya servetinin tek elde toplanması ve ticari partnerleri açısından son derece olumsuz olması ile eleştirilmiştir.

Merkantilist görüşün getirdiği, değerli madenlere sahip olma düşüncesi, sömürgecilik yarışını başlatmış oldu. Bu yarışa girebilmenin koşulu ise iktisadi ve askeri gücün bulunmasıydı. On yedinci yüzyıldan yirminci yüzyıla kadar, Batı ülkeleri, daha önce geleneksel toplumların bulunduğu sayısız bölgede, gerektiğinde üstün askeri güçlerini kullanarak sömürgeler oluşturmuşlardır (Giddens,2008:75). Doğal olarak söz konusu dönem için Avrupalı devletlerden, İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, Almanya, vs. bu yarışa girebilecek sermaye ve donanmaya sahip en güçlü devletlerdi.

SANAYİ DEVRİMİ ÖNCESİ AVRUPA'NIN SOSYAL YAPISI

A. Feodal Düzen

1. Feodal Düzeninin Ortaya Çıkışı ve Yıkılmasını Hazırlayan Sebepler

İlk Çağ'da Roma'dan yönetilen topraklarda Cermen istilaları ile Roma döneminin merkezîyetçi siyasi düzeni bozulmuş ve sayısız irili ufaklı feodal beylik ortaya çıkmıştır (Uslubaş,2013:92). Siyasi iktidarın yani büyük imparatorlukların parçalanmasının yarattığı güvensiz ortam, uzun mesafeli ticaretin önünü kesmiş ve insanlar hem güvenlik hem de barınma endişesiyle yeni bir örgütlenmenin içinde yer almaya başlamışlar bu örgütlenme de feodalizm olarak anılmıştır (Erdem,2009:34). Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Sanayi Devrimine kadar olan süreçte Avrupa'daki hakim örgütleniş biçimi, feodal düzen şeklinde görülmektedir.

Feodalite; kapalı ekonomi ve koruyan-korunan ilişkisine dayanan hiyerarşik örgütleniş biçimi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu örgütleniş biçimindeki hiyerarşide feodal beyler ve serfler temel sınıflar olup, soylu ve ruhban sınıfını da dahil edebiliriz. Ancak bu dönemde toprak mülkiyeti ne serfin ne de salt şekilde feodal beyin elinde değildi. Serf gibi feodal bey de toprağın mülkiyetine tamamen sahip olamıyordu. Serf, serbest köylü ya da özgür insan, toprağının tasarruf hakkını malikane lordu adına elinde bulunduruyor, lord bunu bir konttan, bir dükten, dük de kraldan alıyordu (Erdem,2009:35). Doğal olarak merkezi otorite zayıftır. Tefvik Erdem, feodalizmi merkezi iktidarın sadece görünüşte olduğu, gerçekte ise iktidarın yerel beylere devredildiği bir sistem olarak tanımlar.

Toprak beyleri, köylüleri tarımsal emek dışında yol yapımına, ulaşım hizmetlerine ve diğer hizmetlere de zorluyordu (Zagolov vd.,1976:107). Feodalizmdeki angarya ekonomisi: ikiye ayrılan toprağın bir bölümü bey toprağı diğeri köylü toprağıdır. Bey toprağında köylünün emeği ve araç gereçleriyle yapılan üretimin tamamı feodal beyindi. Köylü haftanın bir kısmında kendi toprağında bir kısmında ise feodal beyin toprağında çalışırdı. Feodalizmdeki faiz ekonomisi: köylüler tüm ürettikleri ürünlerin bir bölümünü faiz olarak feodal beye verirdi.

Ticaretin bölgeler ve hatta ülkeler arası başlaması kentteki iş bulma imkanlarını artırarak kentlerin daha da cazip bir yer olmasını sağlamıştır. Feodal beyin getirdiği ağır vergi ve yükümlülükler köylülerin gelişmekte olan kentlere geçişini de hızlandırdı. Kendi kendine yeterlilik esasına göre kurulmuş bu sistem artık bir kırılma noktasına gelmişti. Ticaretin tekrar canlanması ile temelleri sarsılan feodalizmin son kalıntıları Sanayi Devrimi ile tamamen yok olmuştur (Uslubaş,2013:92).

KAPİTALİST ÜRETİM ŞEKLİNE GEÇİŞ

Kapitalizmin ilk aşamalarında mutlak artı değer daha hakimdi. Örnek olarak atölye sahibi ustanın yanındaki çalışanlardan elde ettiği artı değer sayesinde bir miktar kol emeğinden kurtulmaktadır. Böylelikle artı değer artmasıyla hem el emeğini tamamen terk eder hem de işçilerin denetimini de bir başka işçiye devreder. Böylece artık o kapitalist sistemdeki bir müteşebbistir. Demek ki emeğin sömürülmesiyle, kapitalistin kişi olarak oluşması için ücretli işçilerin sayısına doğrudan bağlıdır. Bundan dolayı ilk kapitalist atölyelerin örgütlenmesinde tüccarların ve tefecilerin elinde toplanmış bulunan para, sermayede büyük bir rol oynamıştır.

Kapitalist üretime geçiş aşamalarında işbölümünün son derece önemli bir yeri vardır. Böylelikle iş birliği kurularak işçiler arasındaki fark dengelenmiş oldu. Bu durum emek üretkenliğini artırarak metanın bir biriminin de ucuzlamasına neden oldu. Üretim araçlarının ortak kullanımının sağladığı tasarruf meta değerinin de düşmesine yol açtı. Üretimini iş birliği temeli üzerinde örgütleyen ilk kapitalistler böylece küçük meta üreticileri karşısında çeşitli avantajlar sağladılar (Zagolov vd.,1976:218).

A. Manifaktür ve Ev İşi

Geçiş sürecinin ev işi aşaması manifaktürden daha önce ortaya çıkmasına rağmen kapitalist üretimin manifaktür aşamasında yaygınlaşmıştır. Zamanla ticaret kapitalizmi yalnızca ev emeği kullanmakla yetinmedi, aynı zamanda ücretli işçilerin çalıştığı büyük atölyeler kurdu. Bu atölyelerle evlerde çalışan işçiler arasında özel bir iş bölümü ortaya çıktı. Atölye, küçük üreticilerin ürünlerini tamamlayıp bitmiş hale getirir, ya da atölye tarafından küçük üreticiye belli bir ürünün bir parçasını yapması için hammadde verirdi.

Burada emeğin merkezleşmiş bir işbirliği söz konusu değildir. İşçiler bir atölyede birleştirilmemiştir. Fakat ortaya çıkan ekonomik ilişkiler, burada kapitalist sömürünün var olduğunu göstermektedir. Söz konusu olan bir çeşit ademi merkezleşmiş (desantralize) manifaktür, kapitalist ev işidir. (Zagolov vd.,1976:222)

Manifaktürü, genel anlamda, iş bölümüne dayanan işbirliği şeklinde tanımlayabiliriz. Manifaktürün oluşumunda iki temel yol: birincisi farklı el sanatları yapan zanaatkarların bir atölyede birleştirilmesidir. Örnek olarak at arabası manifaktürünü verebiliriz. Araba anahtarcısı, koşumcu, camcı, boyacı, marangoz vb. zanaatkarlar artık bir kapitaliste bağımlı olarak çalışır. Manifaktür oluşumunun ikinci yolu, bir atölyede aynı mesleğin zanaatkarları arasında iş bölümü yaparak birleştirilmesidir. Toplu iğne imalatı örneğini verebiliriz. Her bir usta toplu iğne yapım aşamalarının tamamını bilmesine rağmen, işbölümüyle telin gerilmesi, düzeltilmesi, kesilmesi, sivriltilmesi vs gibi süreçlerin bir aşamasında çalışmaktadırlar. Böylelikle malın bir zanaatkarın ürünü olmaktan çıkıp; bir zanaatkarlar topluluğunun ürünü haline gelmiştir. Manifaktür oluşumunun her iki yolunda da iş bölümü temeli üzerinde uzmanlaşması gerçekleşir.

Manifaktür ile birlikte; üretimde kullanılan aletler de mükemmelleşti, etkinlikleri arttı, işlemler arası geçişte harcanan zaman kısaldı, genel olarak az zamanda daha çok meta üretilmeye başlandı. Manifaktür sistemi ve atölyeler de bu süreçte yerini sanayiye ve fabrikalara bırakmıştır (Durmaz, 2006: 58-59). Tüccarlar ise önce imalatçı tüccara sonra da sanayiciye dönüşmüştür (Lordoğlu,1996:21). Böylelikle manifaktür, Sanayi Devrimine giden süreçte makinalı büyük üretim için gerekli şartları hazırlamış oldu.

B. Makinalı Büyük Üretim ve Fabrika

Manüfaktürel iş bölümü makinalı büyük üretime giden sürecin ilk adımı olmuştur. Makinaların işi yapan bölümleri eskiden zanaatkarların ve manüfaktür işçilerinin kullandığı; sonraları biçimlerini değiştirmiş olan birçok aletin birleşmesiyle oluşmuştur. Mekikler, iğneler, testereler, kesim bıçakları vs bunlar artık el aletleri değil, mekanik, makine aletleridir. Burada dikkat edilmesi gereken husus salt şekilde tabiat kuvvetiyle harekete geçen aletlere, üretim tarzının farklılığı açısından makine denememesidir. En eski çağlarda bile insanlar hayvan gücünden yararlanır, öküzleri sabana koşardı. Yine uzun zamandan beri insanlar su ve yel değirmeni, su ya da rüzgar gücüyle çalışan pompalar gibi ilkel makinalar kullanmaktaydılar. Fakat bu makinaların ortaya çıkması iş sürecinde temel değişiklikler, üretim tarzında farklılıklar getirmemiştir.

Makina, insanı iş nesnesine doğrudan organlarıyla etkide bulunmak zorunluluğundan kurtarır. Söz gelimi, iplikçi ipliği elleriyle eğirirken, iplik makinası başında çalışan işçi yalnız makinanın hareketlerini yönetir. Son olarak değinmek gerekirse, makinalar yalnız teknik bir devrime değil, aynı zamanda kapitalist üretim tarzının yerleşmesine yardım ederek sosyal bir devrime yol açtı.

Biriken sermaye ve artan refah ile birlikte lüks tüketim malları olağan gereksinimlere dönüşmüştür. Tekstil ürünlerine karşı olan çok hızlı talep artışı, yeni tekstil makinelerinin bulunup ortaya çıkarılmasını sağladı. Dolayısı ile tekstil, ilk fabrika sisteminin ortaya çıktığı sektör olarak büyük bir önem kazandı. (Üskent,2006:6)

Makine üretim ve uygulamalarında farklı aşamalar denenmiş olsa da başarılı sonuç elde edilmiştir. Gerçekleşen birçok değişimden sonra, J.Watt'ın 1764 de tasarlayıp 1769 da patentini aldığı çift hareketli buhar makinesinin üretimi ile bu konudaki teknoloji son derece ilerlemiş ve bu makineler fabrika sisteminin güç kaynağı haline gelmiştir (More,1990:54,Üskent,2006:5)

SANAYİ DEVRİMİNE GEÇİŞTEKİ BAŞLICA AKTÖRLER

A. Kilise

Krallara taç giydirmeden, haçlı seferleri gibi bütün bir kıtayı harekete geçirebilecek inisiyatif içinde olabilmeleri din adamlarının sahip olduğu gücü çok iyi açıklamaktadır (Erdem,2009:37). Kilise bu gücü; sahip olduğu büyük topraklar sayesinde ekonomik güç ve tek kurtuluş yolu iddiası ile elde ettiği ilahi güç sayesinde elinde bulunduruyordu. Ayrıca bağış gelirleriyle de batı Avrupa'daki toprakların büyük kısmının sahibi olmuştur.

Bu dönemin asıl sorunu, eski feodal kurumların (Kilise-Aristokrasi-Burjuvazi) dinsel ve geleneksel dogmalarından ödün vermemeleri ve her konuyu tartışılır duruma getirmeleri olmuştur (Bayraktar,2013:213). Yoksulluğun ilahi kökenli olduğunu ve tanrı tarafından kabul edildiğini söyleyen kilise, doğal olarak, çalışmanın amacının zenginlik olamayacağını da kesin bir dille vurgulamaktadır. İnsanın hem zengin hem de dindar olması kabul edilmemiştir.

Kilise, o dönem ve bölge için siyasi, sosyo-ekonomik her alanda tartışmasız güçlü bir etkisi bulunmaktaydı. Pazarda satılan malların üzerine o malın makul bir fiyata satıldığı fikrini veren adil fiyat etiketinin vurularak satılması kilisenin etki sahasının ne kadar geniş olduğunu göstermektedir. Bu kurallarının ticari canlılığı arttırması ise mümkün değildir (Erdem,2009:38).

Sanayi devrimine geçişte öncül olan nedenlerden bir diğeri de protestan devrimidir. Fakat bu durum da diğer unsurlar gibi salt neden olarak ele almamız doğru olmayacaktır. Protestanlığa geçen tüm bölgelerin sanayi devriminin öncüsü olduğu hiçbir zaman söylenemez ve -çok belirgin bir örnek olarak vermek gerekirse- Hollanda'nın Katolikliği sürdüren bölümü (Belçika) Protestanlığa geçen bölümünden (Hollanda) daha önce sanayileşmiştir (Hobsbawm,2013:35).

B. Malikane ve Kentler

Avrupa tarihinde kentlerin doğuşu Batı için bir dönüm noktası olmuştur. Kentlerin kuralları ve gösterişli oluşu gibi pek çok yönden cazip alan oluşturmuştur. Kentlerde ki hareketlilik, buralara gezginci tüccar ve serbest meslek sahiplerinin yerleşmesi ile başlamıştı (Braudel, 1991: 166-167).

Kentin doğuşuyla feodalizmdeki meşhur üç sınıfa (March Bloch'un değimiyle savaşıncılar, dua edenler ve çalışanlar) yeni bir sınıf olarak tüccar sınıfı da eklenmiştir. Söz konusu dönemin güvensiz ortamından dolayı, etrafı kale duvarlarıyla çevrili kentlere zamanla yerleşenlere, 11.yy da kentsoylu yani burjuva denilmektedir. Böylelikle tüccar ve burjuva arasında bir ilişki olduğu iddia edilebilir.

Kendi kendine yeterlilik esasıyla kapalı bir ekonomiye sahiplerdir. Ancak malikanelerin yalnızca ekonomik değil aynı zamanda siyasi ve toplumsal bir yönü de vardır. Malikanenin orta yerinde görkemli şatosu bulunan feodal bey, malikane sınırları içinde neredeyse sınırsız bir siyasi ve hukuki bir güce sahiptir (Erdem,2009:38). Bu şekilde iktidarın lordlar arasında dağıtılması malikaneleri öne çıkarırken kent hayatını olumsuz etkilemiştir.

C. Lonca

Bir malikane ne kadar büyük olursa olsun, ihtiyacı olan her zanaatı, kendi içinde sağlayamaz...camcıların, duvarcıların, zırhçıların, metal işçilerinin, dokumacı ve boyacıların üretimleri ancak şehirde bulunabilen şeylerdi...bu müesseseler kökleri Romalılara dayanan ve Ortaçağların ticari, mesleki iş birimleri meydana getiren loncalardı (Heilbroner,1970:34).

Loncalar dini temellere dayanan meslek örgütleriydi (Parlak,2001:6). Lonca faaliyetlerinin temel hareket noktası ise, özellikle birliğe üye, sanat ve ticaret erbabının mesleki çıkarlarının korunması idi (Göle,1983:8, Parlak,2001:6). Kent yönetimi ise üretimi denetleyen ticari sınıfın egemenliğinde esnaf loncaları sayesinde oligarşik bir yapılanma göstermiştir (Güçlü,2008:41).

Kırsal alanda söz sahibi olan feodallerin karşısına kent hayatını canlandıran tüccarlar, kentlerde yarı bağımsız topluluk olarak kendi kurum ve kültürleriyle ortaya çıkmaya başlamışlardır (Erdem,2009:40).

Loncaların ilkin tüccarlar tarafından örgütlenişi ve bu örgütlenişin, sonrasında zanaatçılar tarafından da örnek alınması, bir anlamda yaygınlaşan bir kapitalist mantığa işaret etmektedir (Pirenne,2005:201).

Sabit fiyat ve kar anlayışı daha çok küçük ekonomiler için uygun olduğu için nüfusun artmasına paralel pazarın büyümesiyle birlikte loncalarında etki alanlarının daraldığı görülecektir. Pazarın büyümesiyle fiyatları belirleyen artık loncalar değil piyasanın kendisi olacaktır. Huberman, loncaların en parlak dönemlerinin 13 ve 14. yüzyıllara kadar olduğunu söylemektedir.

SONUÇ

Kitlesel üretime geçilecek alanın iyi belirlenmeliydi aksi halde öncü sanayiciler çok güç sorunlarla karşılaşabilirlerdi. Bundan dolayı '...her ülkede endüstriyel büyümenin önderliğini tüketim malları -tek olmamakla birlikte esas olarak tekstil ürünleri- imalatçıları yapmaktaydı, çünkü bu tür mallar için zaten kitlesel bir pazar mevcuttu ve iş adamları onun genişlenmesinin getireceği olanakları açıkça görebilmekteydiler'(Hobsbawm,2008:42).

Devasa boyutlara ulaşan yeni endüstri yine devasa boyutlarda hammadde ve enerjiye ihtiyaç duymaktaydı. Böylelikle enerji için gerekli kömür üretimi de artmıştır. Bunların madenlerden fabrikalara ulaşması için ulaşımda da bek çok atılımlar yapılmıştır. Yolların genişletilip düzlenmesi yeterli değildi; taşınan maden ve malların çokluğundan dolayı demiryolu de gelişmiştir. Madencilik getirdiği gereksinimlerden dolayı demiryollarının artmasına ilişkin Hobsbawm demiryolu için 'kömür madenlerinin çocuğuydu' demektedir. Böylelikle güzergah üzerinde istasyon, kemer, köprü vs. yapıların inşası ile Sanayi Devriminin imar alanında da bir etkiye sahip olmuştur.

Sonuç olarak, yeni kentli sınıfının ortaya çıkmasıyla, yönetim tipinde, üretim ve bölüşüm ilişkilerinde, toplumsal ilişkilerde, özetle ekonomik ve sosyal hayatın tüm yönlerinde ciddi değişimler gerçekleşmiş ve Endüstri Toplumu'nun temeli atılmıştı (Duran,1993:41).

KAYNAKÇA

1. BAYRAKTAR, Rasim, (2013), 'Sanayi Dönemi Sürecinde Fransa'da Din Anlayışı', Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 10, Sayı 40, ss. 213-222

2. BRAUDEL, Fernand, (1991), Maddi Medeniyet ve Kapitalizm, (Çeviren: Mustafa Özel), Ağaç Yayınları, İstanbul.
3. Duran, Bünyamin (1993), İktisat Tarihi Ders Notları, (Dumlupınar Ünv. Bilecik İİBF), Bilecik.
4. DURMAZ, M. Nuri, (2006), 'Korporatizm, Yönetişim ve Kesişim Noktaları Üzerine Bir Deneme', Eğitim Bilim Toplum Dergisi, cilt4 sayı 15 ss 56-81
5. ERDEM, Tevfik, (2009), Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler, Lotus Yayınevi, Ankara.
6. GİDDENS, Anthony, (2008), Sosyoloji, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
7. HOBSBAWM, Eric J., (2008), Devrim Çağı, (Çeviren: Bahadır Sina Şener), Dost Kitabevi, Ankara
8. HEİLBRONER, Robert L., (1970), İktisadi Sorun, (Çeviren: Demir Demirgil), Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
9. HOBSBAWM, Eric J., (2013), Sanayi ve İmparatorluk, (Çeviren: Abdullah Ersoy), Dost Kitabevi, Ankara.
10. KÜÇÜKÖMER, İdris, (2013), Düzenin Yabancılaşması, Profil Yayıncılık, İstanbul.
11. LORDOĞLU, Kuvvet, (1996), Kapitalizm, BDS Yayınları, İstanbul.
12. MORE, C., (1990), The Industrial Age: Economy and Society In Britain 1750-1985, London: Longman Publishers.
13. PİRENNE, Henri, (2005), Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi, (Çeviren: Uygur Kocabaşoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul.
14. USLUBAŞ, Tolga, (2013), Geçmişten Günümüze Dünya, Venedik Yayınları, İstanbul.
15. ÜSKENT, S. Burak, (2006), 19. Yüzyıl İngiliz Romanında Endüstri Devrimi'nin Yansımaları: Dickens'in Hard Times'ı, Gaskell'in Mary Barton'ı ve Disraeli'nin Sybil or the Two Nations'ı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
16. ZAGOLOV, N. A. vd., (1976), Ekonomi Politikin Temelleri, (Çeviren: Bilge Dicleli), May Yayınları, İstanbul.

(47)

Yrd. Doç. Dr. Sefer GÜMÜŞ³⁵⁰ (Sorumlu Yazar)

Miraç AĞLAÇ³⁵¹, Sefer GÜMÜŞ³⁵², Birol Erdem³⁵³, Gökhan ÖNER³⁵⁴

**BİLGİ TEKNOLOJİLERİ SEKTÖRÜNDE ÇALIŞANLARIN SATIN ALMA DAVRANIŞLARINA
SOSYAL MEDYANIN ETKİSİ
THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN FACTORS AFFECTING CONSUMER PERCEPTION OF
INFORMATION TECHNOLOGY INDUSTRY**

ÖZ

Sosyal Medya, her gün gelişen yeni nesil web teknolojilerinin getirdiği kullanım kolaylığı ve sağladığı iletişim hızıyla yakalanan eş zamanlı bilgi paylaşımının takip edildiği, bireyleri ve toplulukları buluşturan, insanların günlük rutinleri arasına kendine yer edinmeyi başarmış dijital platformların genel adıdır. Sosyal Medya, bireysel iletişiminin yanında markalaşma ve ürün konumlandırması açısından da son derece önemlidir. Sosyal medya hedef kitleyi tanımanın en ucuz ve kolay yoludur. Bu sebeple içinde bulunduğumuz teknoloji çağında markalar tarafından çokça tercih edilmektedir. Firmalar ve Markalar açısından sayısız faydalar sunan sosyal medyanın bireyler üzerinde de olumlu veya olumsuz etkileri mevcuttur.

Bu çalışma teori ve uygulama bölümlerinden oluşmakta ve sosyal medyanın bilgi teknolojilerinde çalışanların, tüketici davranışları ile olan ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın teori bölümlerinde; sosyal medya, sosyal medya pazarlama, sosyal medyada tüketici davranışı konuları ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Araştırma bölümünde ise; sosyal medyanın Bilgi Teknolojileri sektöründe çalışanlar üzerindeki etkisini anlamak amacı ile hazırlanmış olan anket Ankara ve İstanbul illerinde hizmet veren 5 ayrı firmanın Bilgi Teknolojileri departmanlarının da çalışan sosyal medya kullanıcıları tarafından cevaplandırılmıştır. Kullanıcıların verdiği cevaplar sonucunda ortaya çıkan veriler SPSS paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak, satın alma sürecinde vaktinin önemli bir kısmını internet üzerinde geçiren Bilgi Teknolojileri çalışanlarının satın alma sürecinde sosyal medya araçlarından etkilendikleri ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Pazarlama, Bilgi Teknolojileri.

ABSTRACT

Social Media takes place in daily life by providing simultaneous information sharing between individuals by means of developing web technologies those bring easiness and communication speed. Social Media is crucial in terms of product placing along with individual interaction and it is the easiest and the cheapest way of recognizing the target audience. That's why it is exceedingly preferred by brands. Social Media ,provides numerous benefits for brands , has both negative and positive affects on individuals . This study consists of theory, implementations and researchment parts and aims to investigate the relation between Social Media and the individuals who works at Information Technology department and consumer behaviours as well. In theory part, Social Media, Social Media Marketing, Consumer Behaviours at Social Media were observed and literature scan was done. In researchment part, the survey questions that were prepared to measure the affects of Social Media on the individuals who works at Information Technology department were answered by the Social Media users who work at 5 different companies located in Ankara and Istanbul. The datas obtained in the direction of the responses of users were analyzed. As a result, it was approved that the individuals ,spend most of their time on internet, who work at Information Technology department were affected by Social Media tools during the purchasement period.study.

Keywords: Social Media, Marketing, IT Industry, Consumer Behaviors.

³⁵⁰ Beykent Üniversitesi; İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi; Ayazağa Kampüsü, sefergumus@beykent.edu.tr; İstanbul/TÜRKİYE.

³⁵¹ Türk Hava Yolları İstanbul / Türkiye

³⁵² Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İstanbul / Türkiye

³⁵³ Birol Erdem Trakya Üniversitesi İstanbul / Türkiye

³⁵⁴ Beykent Üniversitesi-İstanbul/ Türkiye

1. Giriş

Günümüzde internet ve bilişim teknolojileri büyük bir hızla değişmekte ve gelişmektedir. Sürekli gelişen yeni nesil web teknolojiler sonucunda hayatımıza giren taşınabilir bilgisayarlar, tabletler ve akıllı telefonlar sayesinde gerek kullanım kolaylığı ve gerekse teknolojinin sağladığı yüksek iletişim hızıyla sosyal medya günlük rutinlerimiz arasına girmeyi başarmıştır. Sosyal Medya yaşayan bir platform olarak geleneksel mecralardan büyük bir farkla ayrılmıştır. Eş zamanlı bilgi paylaşımı ve çift yönlü iletişimin sağladığı müthiş etkileşim gücü onu geleneksel medyanın çok ilerisinde bir konuma yerleştirmiştir. Kullanıcı odaklı olduğu için içinde bulunan herkesin sınırlama olmaksızın söz hakkı vardır, ayrıca geleneksel medya üzerinde uygulanan bir takım yasakları ve kısıtlamaları dijital platformlarda uygulamak neredeyse imkansızdır. Gerçek hayatta bir araya gelmesi muhtemel olmayan insanların aralarındaki mesafeye bakmaksızın birbirlerini çok kolay etkileyebildiği ve iletişim kurabildiği sosyal medya alış verişten, eğitime hatta ülkelerin geleceğini etkileyebilecek toplumsal olaylara kadar pek çok konuda hayatımıza, fikirlerimize yön verebilmektedir. Bu yönü onu çağımızın en güçlü silahlarından biri haline getirmiştir. En etkili ve ucuz reklamın en fazla kişiye en kısa sürede verilen mesaj olduğu günümüz rekabet ortamında firmalar geleneksel pazarlama ve iletişim yöntemleri ile müşteriye ulaşabilmenin yeterli olmadığı bilinci ile internet ve sosyal medya içindeki yerlerini almaya başlamışlardır. İnsanlar taşınabilir bilgisayarlar, akıllı telefonlar vb. taşınabilir cihazlar aracılığı ile günün her anında buldukları yerde çok kolay ve hızlı bir şekilde internete bağlanabilmekte ve gazete-dergi okuma, yol bulma, bilgi edinme, herhangi bir ürün hakkında araştırma yapma, sohbet etme, konularına en yakın mesafede bulunan market/restaurant/eczane gibi ihtiyaçlarını karşılamak için internet ve sosyal medya sitelerini sıklıkla kullanmaktadır.

2. Literatür Taraması

2.1. Sosyal Medya: Sosyal medya dar anlamıyla, internetin bireyleri birbiriyle sanal ortamda buluşturan web tabanlı hizmetlerinden biri olmaktadır. Sosyal medya geniş anlamıyla ise, bireylerin açık ve yarı açık profil oluşturmalarına izin veren ve oluşturdukları profilleri diğer kişilerle bağlantı kurup profillerinde dosya paylaşımı sağlayan, kişilerin profillerini gösteren web tabanlı hizmetler olarak tanımlanmaktadır. “Din, dil, ırk ayrımı olmaksızın her birey sosyal paylaşım ağlarında aktif olarak yer alabilmektedir.” (Büyükaşlan ve Kırık, 2013: 75) “Bu kavram üzerine çeşitli tanımlar yapabilmek mümkündür. Bruns ve Bahnisch’e göre sosyal medya, internet teknolojisi üzerine kurulu olan, sosyal etkileşime, paylaşım olanağı sunan web siteleri olarak da ifade edilebilmekte; kullanıcıların diğer kullanıcıları kolaylıkla etkilemesini mümkün kılan iletişim teknolojileri olarak da tanımlanmaktadır.” (Yıldız vd., 2013: 15) “Sosyal medya araçları günümüzde en çok tercih edilen yeni medya aracı olmaktadır. Bunun nedeni sosyal medyanın hem tüketicilere hem de firmalara kolaylık sağlamasıdır. Firmaların yeni ürettiği bir ürünü veya hizmeti tüketici pazarına sunarken zaman ve kolay ulaşılabilirlik sağlamaktadır. Tüketicilere ise o ürün veya hizmet hakkında tüketicinin anında bilgi edinmesine ve ürünü daha önceden kullanan kullanıcıların yaptıkları yorumları görebilme imkanları sağlamaktadır.” (Güçdemir, 2012: 35)

2.2. Sosyal Medyada Tüketici Davranışları: Tüketici davranışından söz edilebilmesi için öncelikle tüketici kavramının tanımı yapılmalıdır. Mal ve hizmetleri satın alan, kullanan kişiler müşteri veya tüketici olarak adlandırılmaktadır. “Müşteri”, “tüketici” ve “alıcı” gibi kavramlar genellikle karıştırılmakta ve birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar” (Bahar, 2008:23). Bu kavramları birbirinden ayıran faktör ise kişilerin satın alma biçimidir. “Sürekli ve düzenli bir biçimde belirli bir markayı satın alan kişi o markanın veya marka sahibi firmanın müşterisi olarak kabul edilmektedir” (Laudon ve Bitta, 1993:5). “Tüketici ise daha geniş anlamda mal veya hizmeti satın alan veya satın alma kapasitesi olan pazardaki tüm muhtemel alıcıları kapsamaktadır” (Karabulut, 1989:15). Böylelikle, müşteri ve tüketici arasındaki ilişki için; “Her müşteri bir tüketicidir, fakat her tüketici müşteri değildir.” cümlesini kurmak yerinde olacaktır. “Tüketici davranışları ise tüketicilerin neyi, nereden, nasıl, ne zaman ve neden satın aldıklarını açıklamaya yöneliktir” (Akturan, 2007:238). “Tüketici davranışı; “kişinin özellikle ekonomik ürünleri ve hizmetleri satın alma ve kullanmadaki kararları ve bunlarla ilgili faaliyetleri” olarak tanımlanmaktadır” (Odabaşı ve Barış, 2002:29). Bu tanıma göre tüketici davranışının oldukça karmaşık ve canlı bir süreç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

“Tüketici davranışları satın alma karar süreçleri sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu kararı verirken pazarlamanın yanı sıra sosyokültürel faktörlerden de etkilenmektedir.” (Erdem, 2006: 71) Davranışlar zihinsel olayların fiiliyata geçmiş şekli olmaktadır ve tüketicinin karar alma sürecinin sonucunda satın alma davranışı oluşmaktadır. “Satın alma davranışları çeşitli etkenlere göre değişiklik gösterebilir. Bu duruma göre, tüketicinin yaptığı her alışverişte hep aynı davranışı göstermeyecekleri söylenebilmektedir.” (Altunışık vd., 2006: 66) “Pazarlamacıların tüketicilere daha iyi ürün veya hizmet sunabilmeleri için tüketicinin satın alma davranışlarını tanımlayabilmesi gerekmektedir.” (Durmaz, 2011: 34) Tüketici, ürün ve hizmeti alırken gerek durumsal çevresi gerekse ailevi veya iş çevresinden etkilenmektedir. “Pazarlamacıların bu etkileri daha önceden belirlenmeleri üretecekleri ürün ya da hizmetleri etkilemektedir.” (Gerlevik, 2012: 12)

3. Araştırmanın Yöntemi: Araştırma genel olarak, sosyal medya ortamlarında yapılan araştırma, yorum ve bilgi paylaşımlarının satın alma öncesi ve sonrasında tüketicilerin davranışlarının ne şekilde etkilendiğini ve insanların satın alma sonrasındaki memnuniyet ve şikayetlerini sosyal ağlarda diğer insanlarla ne şekilde hangi durumlara göre paylaştıklarını anlamayı amaçlamaktadır. Özellikle bu etkinin teknoloji ve interneti günlük hayatında daha çok kullanmak zorunda olan Bilgisayar teknolojileri T sektöründeki gibi daha bilinçli kitlelerin davranış ve alışkanlıklarını anlamak üzere bir anket çalışması yapılmıştır.

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme: Araştırmanın evrenini, bilgi teknolojileri alanında hizmet sunan uzmanlar ağırlıklı olmak üzere İstanbul ve Ankara’ da hizmet veren BT çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise, sürenin sınırlı olması ve belirli bir bölgede çalışma yapılması nedeniyle, İstanbul’da ve Ankara’ da birer ilçede bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 5 ayrı firmanın bilgi teknolojileri uzmanları oluşturmaktadır.

3.2. Verilerin Toplanması: Veri toplama metodu olarak sosyal bilimlerde sıkça kullanılan Anket Yöntemi seçilmiştir. Araştırma verileri Ankara ve İstanbul’da hizmet veren 5 ayrı firmanın BT çalışanları arasında toplanmıştır. Bu çalışma 20.08.2015 - 01.09.2016 tarihleri arasında toplam 82 o denek üzerinde yapılmıştır.

3.3. Bulgular ve istatistik analizler: İstatistiksel analizler için NCSS (Number Cruncher Statistical System) 2007 (Kaysville, Utah, USA) programı kullanılmıştır. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metodların (Ortalama, Standart Sapma, Medyan, Frekans, Oran, Minimum, Maksimum) yanısıra niceliksel verilerin normal dağılıma uygunlukları Kolmogorov Smirnov test ile değerlendirilmiştir. Normal dağılım gösteren üç grup ve üzeri değişkenlerin değerlendirilmesinde Oneway ANOVA test, post hoc değerlendirmelerinde Tukey HSD test kullanıldı. İki gruba göre değerlendirmeler de ise Independent Samples test kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen değişkenlerin iki gruba göre değerlendirmelerde Mann Whitney U testi kullanıldı. Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medyanın Etkilerini ölçmeye yönelik bilgi düzeyleri puanlarına ilişkin alt boyutları geçerlilik ve güvenilirliklerinde Cronbach Alpha katsayısı kullanılmıştır. Puanlar arası ilişkilerin değerlendirilmesinde Pearson korelasyon analizi kullanıldı. Anlamlılık $p < 0.05$ düzeylerinde değerlendirilmiştir. **Cronbach Alfa Katsayısı (Alfa yöntemi):** Alfa katsayısı ölçekte yer alan k sorunun varyansları toplamının genel varyansa oranlanması ile bulunan bir ağırlıklı standart değişim ortalamasıdır. Cronbach alfa katsayısı, bireysel puanların k soru içeren bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda soruların birbirleri ile benzerliğini, yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır. Alfa katsayısı, ölçekte yer alan k sorunun türdeş bir yapıyı açıklamak ya da sorgulamak üzere bir bütün oluşturup oluşturmadıklarını sorgulamaya yarar.

Alfa katsayısının değerlendirilmesi aşağıdaki ölçüte göre yapılır:

$0.0 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir.

$0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçek düşük güvenilirliktedir

$0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise oldukça güvenilirliktedir.

$0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Hizmet Kalitesine İlişkin Betimsel Analizler

Hizmet kalitesine ilişkin betimsel istatistikler aşağıdaki Tablo 1’da gösterilmiştir.

Tablo 1: Satın alacağınız ürün veya hizmet ile ilgili olarak aşağıdaki konular hakkındaki görüşlerin dağılımı

Sorular	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
(Satın alacağınız ürün veya hizmet ile ilgili olarak aşağıdaki konular hakkındaki görüşlerinizi, kendinizi en iyi ifade edecek şekilde işaretleyiniz)					
1. Sosyal medyada paylaşılan bilgilerin güvenilirliğine inanırım.	6 (7,3)	7 (8,5)	3 (37,8)	3 (36,6)	8 (9,8)
2. Sosyal medyada tüketiciler tarafından oluşturulan bilgilere güvenirim.	2 (2,4)	5 (6,1)	1 (19,5)	4 (59,8)	1 (12,2)
3. Sosyal medyada satıcı tarafından oluşturulan bilgilere güvenirim.	8 (9,8)	2 (24,4)	3 (39)	1 (22)	4 (4,9)
4. sosyal medyada sadece daha önceden de tanıdığım kişilerin tavsiyelerini ciddiye alırım.	3 (3,7)	7 (8,5)	8 (9,8)	4 (57,3)	1 (20,7)
5. sosyal medyada popüler olan (takipçisi, arkadaşı çok olan) kişilerin tavsiyelerini ciddiye alırım.	5 (6,1)	1 (15,9)	2 (34,1)	2 (34,1)	8 (9,8)
6. Sosyal medyada yaptığım araştırmalar /yorumlar doğrultusunda bir veya daha çok ürün satın aldım .	5 (6,1)	6 (7,3)	1 (15,9)	4 (48,8)	1 (22)

Hizmet kalitesine ilişkin sorular dokuz sorudan bir puanlama sistemi geliştirilmesi ön görüldü. Elde edilecek puan 100'lük skalaya çevrilerek değerlendirilmeye alınmıştır. Hizmet kalitesi puanı 100'e ne kadar yakın bulunursa hizmet kalitesi hakkında bilgi düzeyi yüksek; sıfıra ne kadar yakın ise bilgi düzeyi o derece düşük olarak değerlendirilecektir. Hizmet kalitesi puanı 12,50 ile 95,83 arasında değişmekte olup ortalama puan 61,63±16,28 olarak saptanmıştır.

Hizmet Kalitesi puanı 6 sorudan oluşmaktadır. Cronbach alfa katsayısı, bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda soruların birbirleri ile benzerliğini, yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır. Alfa katsayısı, ölçekte yer alan k sorunun türdeş bir yapıyı açıklamak ya da sorgulamak üzere bir bütün oluşturup oluşturmadıklarını sorgulamaya yarar.

Hizmet Kalitesi puanı için sorulardan elde edilen iç tutarlılığının incelenmesi sonrasında Düzeltmiş Cronbach Alpha $\alpha = 0,757$ güvenilirlik değeri elde edilmiştir.

Tablo 2: Hizmet Kalitesi Güvenilirlik Değeri

	Cronbach's Alpha	N
Hizmet Kalitesi Puanı	0,757	6

Hizmet kalitesi için elde edilen Cronbach Alfa değeri, yüksek düzeyde güvenilir bulunmuş olup hizmet kalitesini değerlendirebilmek için yeterli bulunmuştur.

Sosyal Medya Ortamlarına Görüşlerine İlişkin Betimsel Analizler

Sosyal medya ortamlarına görüşlerine ilişkin betimsel istatistikler aşağıdaki Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Sosyal medya ortamlarına ilişkin fikir /düşüncelerin dağılımı

Sorular	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)
Sosyal medya ortamları için aşağıdaki fikir /düşüncelerden hangisi sizi daha iyi ifade eder?					
7. Beğendiğim ve takip ettiğim firmaların /markaların ürünlerini satın almayı tercih ederim.	2 (2,4)	2 (2,4)	2 (2,4)	4 (53,7)	3 (39)
8. Marka /firmaların benimle iletişime geçmesi, herhangi bir ürünü satın almam konusunda görüşlerimi olumlu olarak etkiler.	8 (9,8)	1 (17,1)	9 (23,2)	7 (32,9)	4 (17,1)
9. Tüketicilerin firma veya markalarla iletişime geçmesi için uygun bir yerdir.	2 (2,4)	4 (4,9)	9 (11)	5 (65,9)	3 (15,9)
10. Firmaların düzenledikleri kampanyalara katılıyorum.	3 (3,7)	1 (23,2)	8 (22)	3 (43,9)	6 (7,3)
11. Marka /firmaların benimle iletişime geçmesi, marka/firmaya olan güvenimi artırır.	5 (6,1)	1 (22)	6 (19,5)	3 (37,8)	1 (14,6)

Sosyal medya ortamlarına görüşlerine ilişkin beş sorudan bir puanlama sistemi geliştirilmesi ön görüldü. Elde edilecek puan 100'lük skalaya çevrilerek değerlendirmeye alınmıştır. Sosyal medya puanı 100'e ne kadar yakın bulunursa sosyal medya hakkında bilgi düzeyi yüksek; sıfıra ne kadar yakın ise bilgi düzeyi o derece düşük olarak değerlendirilecektir.

Sosyal medya puanı 20 ile 100 arasında değişmekte olup ortalama puan $65,45 \pm 17,79$ olarak saptanmıştır. Sosyal medya puanı 5 sorudan oluşmaktadır. Cronbach alfa katsayısı, bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda soruların birbirleri ile benzerliğini, yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır. Alfa katsayısı, ölçekte yer alan k sorunun türdeş bir yapıyı açıklamak ya da sorgulamak üzere bir bütün oluşturup oluşturmadıklarını sorgulamaya yarar. Sosyal medya puanı için sorulardan elde edilen iç tutarlılığının incelenmesi sonrasında Düzeltilmiş Cronbach Alpha $\alpha = 0,757$ güvenilirlik değeri elde edilmiştir.

Tablo 4: Sosyal Medya Puanı Güvenilirlik Değeri

	Cronbach's Alpha	N
Sosyal Medya Puanı	0,775	5

Sosyal medya puanı için elde edilen Cronbach Alfa değeri, yüksek düzeyde güvenilir bulunmuş olup hizmet kalitesini değerlendirebilmek için yeterli bulunmuştur.

Ürün hizmet kalitesi memnuniyetine İlişkin Betimsel Analizi

Ürün hizmeti memnuniyetine ilişkin betimsel istatistikler aşağıdaki Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 5: Ürün Hizmetine ilişkin memnuniyetlerin dağılımı

Sorular	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)	n (%)

Aşağıdaki soruları kendinizi en iyi ifade edecek şekilde işaretleyiniz.					
12. Satın aldığım bir ürün veya hizmetten memnun kalırsam, bunu sosyal medyadaki şirket sayfalarında paylaşırım.	8 (9,8)	-	1 7 (20,7)	3 4 (41,5)	7 (8,5)
13. Satın aldığım bir ürün veya hizmetten memnun kalırsam ,sosyal medyada diğer kullanıcılara o ürünü almalarını tavsiye ederim.	4 (4,9)	1 2 (14,6)	1 2 (14,6)	4 8 (58,5)	6 (7,3)
14. Satın aldığım bir ürün veya hizmetten memnun kalmazsam, bunu sosyal medyada paylaşırım.	3 (3,7)	4 (4,9)	9 (11)	5 0 (61)	1 6 (19,5)
15. Satın aldığım bir ürün veya hizmetten memnun kalmazsam, bunu sosyal medyadaki şirket sayfalarında paylaşırım.	4 (4,9)	8 (9,8)	1 2 (14,6)	4 1 (50)	1 7 (20,7)
16. Satın aldığım bir ürün veya hizmetten memnun kalmazsam, sosyal medyada diğer kullanıcılara o ürünü almamalarını tavsiye ederim.	5 (6,1)	7 (8,5)	1 2 (14,6)	4 1 (50)	1 7 (20,7)
17. Ürün/hizmetinden memnun olduğum firma/markanın sosyal medyada beni fark etmiş olması memnuniyetimi artırır.	6 (7,3)	8 (9,8)	9 (11)	4 1 (50)	1 8 (22)
18. Ürün/hizmetinden memnun olmadığım firma/markanın sosyal medyada beni fark etmiş ve benimle iletişime geçmiş olması fikrimi değiştirmeme sebep olabilir.	5 (6,1)	6 (7,3)	1 6 (19,5)	4 0 (48,8)	1 5 (18,3)
19. Ürün/hizmetinden memnun olmadığım firma/markanın sosyal medyada beni fark etmemiş ve iletişime geçmemiş olması memnuniyetsizliğimi artırır.	6 (7,3)	9 (11)	7 (8,5)	3 6 (43,9)	2 4 (29,3)

Ürün hizmeti memnuniyetine ilişkin sekiz sorudan bir puanlama sistemi geliştirilmesi ön görüldü. Elde edilecek puan 100'lük skalaya çevrilerek değerlendirmeye alınmıştır. Ürün hizmeti memnuniyet puanı 100'e ne kadar yakın bulunursa memnuniyet puanı düzeyi yüksek; sıfıra ne kadar yakın ise memnuniyeti o derece düşük olarak değerlendirilecektir. Ürün hizmeti memnuniyet puanı 18,92 ile 86,49 arasında değişmekte olup ortalama puan 57,51±14,94 olarak saptanmıştır.

Ürün hizmeti memnuniyet puanı 8 sorudan oluşmaktadır. Cronbach alfa katsayısı, bir ölçekte sorulara verilen cevapların toplanması ile bulunduğu durumlarda soruların birbirleri ile benzerliğini, yakınlığını ortaya koyan bir katsayıdır. Alfa katsayısı, ölçekte yer alan k sorunun türdeş bir yapıyı açıklamak ya da sorgulamak üzere bir bütün oluşturup oluşturmadıklarını sorgulamaya yarar. Ürün hizmeti memnuniyet puanı için sorulardan elde edilen iç tutarlılığının incelenmesi sonrasında Düzeltilmiş Cronbach Alpha $\alpha = 0,854$ güvenilirlik değeri elde edilmiştir.

Tablo 6: Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti Puanı Güvenilirlik Değeri

	Cronbach's Alpha	N
Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti Puanı	0,854	8

Ürün hizmeti memnuniyet puanı için elde edilen Cronbach Alfa değeri, yüksek düzeyde güvenilir bulunmuş olup hizmet kalitesini değerlendirebilmek için yeterli bulunmuştur.

Tablo 7. Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medyanın Etkilerine İlişkin Alt Boyut Puanlarının Dağılımları

	n	Min- Max	Ort±SD
Hizmet Kalitesi Puanı	64	12,50- 95,83	61,63±16,28
Sosyal Medya Puanı	64	20-100	65,42±17,79
Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti Puanı	64	18,92- 86,49	57,51±14,94

Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medyanın Etkilerini üç ana başlık altında toplamayı uygun gördük. Bu ana başlıkların aldıkları puanlar Tablo 14 de görülmektedir. Hizmet kalitesi puanı, sosyal medya puanı ve ürün hizmeti memnuniyet puanları Kolmogorov Smirnov testine ve Box Plot grafiklerine göre normal dağılım göstermektedir. Bundan sonraki tablolarda görülen değerlendirmeler bu bağlamda yapılmıştır. En yüksek puan sosyal medya puanı olup ortalaması $65,42 \pm 17,79$ dir. Bunu $61,63 \pm 16,28$ ile Hizmet kalitesi puanı takip etmektedir. Ürün hizmeti memnuniyet puanı ortalaması ise $57,51 \pm 14,94$ olarak saptanmıştır.

Tablo 8: Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medyanın Etkilerine İlişkin Alt Boyut Puanları Arasındaki İlişki

	r	p
Hizmet Kalitesi / Sosyal medya	0,514	0,001 **
Hizmet Kalitesi / Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti	0,462	0,001 **
Sosyal medya / Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti	0,520	0,001 **

r: Pearson Korelasyon Katsayısı ** $p < 0,0$

Hizmet kalitesi puanı ile sosyal medya puanı arasında, pozitif yönde %51,4 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır ($r=0.514$; $p:0.001$; $p<0.01$). Hizmet kalitesi puanı ile Ürün hizmet kalitesi memnuniyet puanı arasında, pozitif yönde %46,2 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır ($r=0.462$; $p:0.001$; $p<0.01$). Sosyal medya puanı ile Ürün hizmet kalitesi memnuniyet puanı arasında da, pozitif yönde %52 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ilişki saptanmıştır ($r=0.520$; $p:0.001$; $p<0.01$).

Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medyanın Etkilerini ile Cinsiyet Arasındaki İlişki. Hipotez 1: *Satın alma davranışlarında sosyal medya etkileri cinsiyetlere bağlı olarak farklılaşmaktadır.* İlk hipotez kapsamında kadın ve erkeklerin test puanları ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını belirlemek için Man-Whitney U testi kullanılmıştır. Cinsiyetler arası bilgi düzeylerine ilişkin sonuçları Tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 9: Kadın ve Erkek Cevaplayıcıların Sosyal Medya Etkilerine İlişkin Test Sonuçları

er	Ölçek	Cinsiyet	n	Ort	SD	Medyan	Test değeri	p	
Hizmet Kalitesi Puanı		Erkek	3	65	59,64	16,13	62,5	Z: -1,625	0,1
		Kadın	9	20	68,40	13,13	66,6		
Sosyal Medya Puanı		Erkek	3	68	64,64	18,14	70	Z: -0,288	0,7
		Kadın	9	89	67,84	14,14	70		
Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti		Erkek	3	11	56,55	15,11	59,4	Z: -1,829	0,0
		Kadın	9	16	62,91	11,11	64,8		

Z: Mann Whitney U Test

Tablo 9 incelendiğinde kadın ve erkek cevaplayıcıların “Hizmet Kalitesi Puanı”, “Sosyal Medya Puanı” ve “Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır ($p>0,05$).

Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medyanın Etkilerini ile Yaşları Arasındaki İlişki Hipotez 1: *Satın alma davranışlarında sosyal medya etkileri yaşa bağlı olarak farklılaşmaktadır.* İlk hipotez kapsamında yaşın test puanları ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını belirlemek için Man-Whitney U testi kullanılmıştır. Yaşlar ile sosyal medya tutumlarına ilişkin sonuçları Tablo 16'da verilmiştir

Tablo 10: Yaşlara ile Sosyal Medya Tutumları Arasındaki Test Sonuçları

r	Ölçekle	Ya	n	Ort	SD	Media	Tes	p	
	ş						t değeri		
Hizmet Kalitesi Puanı	yaş ve altı	35	4	61,9	16,5	62,5	0,166	Z:- 8	0,86
	yaş ve üzeri	36	3	61,1	16,1	62,5			
Sosyal Medya Puanı	yaş ve altı	35	4	67,4	19,0	70	1,418	Z:- 6	0,15
	yaş ve üzeri	36	3	62,4	15,5	60			
Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti	yaş ve altı	35	4	60,4	13,3	62,1	1,879	Z:- 0	0,06
	yaş ve üzeri	36	3	53,1	16,2	59,4			

Yaşları <35 ve >36 olarak hesaplanmıştır Z: Mann Whitney U Test

Tablo 10 incelendiğinde yaş ile “Hizmet Kalitesi Puanı”, “Sosyal Medya Puanı” ve “Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır (p>0,05)

Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medyanın Etkilerini ile Medeni Durumları Arasındaki İlişki

Hipotez 1: Satın alma davranışlarında sosyal medya etkileri medeni duruma bağlı olarak farklılaşmaktadır. İlk hipotez kapsamında medeni durum test puanları ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını belirlemek için bağımsız t testi kullanılmıştır. Medeni durumları ile sosyal medya tutumlarına ilişkin sonuçları Tablo 10’de verilmiştir

Tablo 11: Medeni Durumları ile Sosyal Medya Tutumları Arasındaki Test Sonuçları

er	Ölçekl	Mede	n	Ort	SD	Medi	Test	p	
	ni Durumu						değeri		
Hizmet Kalitesi Puanı	Bekâ	9	2	63,89	17,	66,6	t:0,8 86	78	0,3
	Evli	3	5	60,45	15,	62,5			
Sosyal Medya Puanı	Bekâ	9	2	67,39	19,	70	t:0,8 11	20	0,4
	Evli	3	5	64,24	16,	65			
Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti	Bekâ	9	2	57,00	17,	59,4	t:- 0,036	71	0,9
	Evli	3	5	57,86	13,	62,1			

t: Independent Samples Test

Tablo 11 incelendiğinde medeni durumu ile “Hizmet Kalitesi Puanı”, “Sosyal Medya Puanı” ve “Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır (p>0,05).

Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medyanın Etkilerini ile Haftalık Ortalama İnternet Kullanımları Arasındaki İlişki

Hipotez 1: Satın alma davranışlarında sosyal medya etkileri haftalık ortalama internet kullanımlarına bağlı olarak farklılaşmaktadır. İlk hipotez kapsamında haftalık ortalama internet kullanımları test puanları ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını belirlemek için One-Way Anova testi kullanılmıştır. Haftalık ortalama internet kullanımları ile sosyal medya tutumlarına ilişkin sonuçları Tablo 11’de verilmiştir

Tablo 12: Haftalık Ortalama İnternet Kullanımları ile Sosyal Medya Tutumları Arasındaki Test Sonuçları

Ölçekler	Süre	n	Ort	SD	Medyan	Test değeri	Test	p
Hizmet Kalitesi Puanı	0-15 saat	2	66,87	13,	70,8	98	F:1,7 72	0,1
	16-30 saat	3	60,02	16,	62,5			
	31 saat ve üzeri	2	59,92	17,	58,3			
Sosyal Medya Puanı	0-15 saat	2	68,57	10,	70	42	F:1,0 58	0,3
	16-30 saat	3	61,23	19,	65			
	31 saat ve üzeri	2	66,82	20,	72,5			
Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti	0-15 saat	2	58,03	12,	59,4	47	F:0,3 08	0,7
	16-30 saat	3	58,07	15,	63,5			
	31 saat ve üzeri	2	55,22	17,	59,4			

İnternet kullanım süreleri 0-15, 16-30 ve 31 ve üzeri olarak 3 grupta hesaplanmıştır

F: One-Way Anova Testi

Tablo 12 incelendiğinde haftalık ortalama internet kullanımları ile “Hizmet Kalitesi Puanı”, “Sosyal Medya Puanı” ve “Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmamıştır (p>0,05).

Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medyanın Etkilerini ile Sosyal Medyada Haftada Ortalama Harcanan Süre Arasındaki İlişki

Hipotez 1: Satın alma davranışlarında sosyal medya etkileri sosyal medyada haftada ortalama harcanan süre bağlı olarak farklılaşmaktadır.

İlk hipotez kapsamında sosyal medya tutumları ile sosyal medyada haftada ortalama harcanan süre test puanları ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını belirlemek için One-Way Anova testi kullanılmıştır. Sosyal medyada haftada ortalama harcanan süre ile sosyal medya tutumlarına ilişkin sonuçları Tablo 12’de verilmiştir

Tablo 13: Sosyal Medyada Haftada Ortalama Harcanan Süre ile Sosyal Medya Tutumları Arasındaki Test Sonuçları

Ölçekler	Harcanan süre	n	Ort	SD	Medyan	Test değeri	Test	p
Hizmet Kalitesi Puanı	0-5 Saat	3	54,70	18,	58,3	93	F:5,6 **	0,005
	6-10 Saat	2	62,21	12,	58,3			
	11-15 Saat ve üzeri	3	67,91	13,	66,6			
Sosyal Medya Puanı	0-5 Saat	3	58,22	17,	60	12	F:5,2 **	0,007

	6	2	66,	13,	70			
-10 Saat	1	41	97					
1		3	72,	17,	70			
1 Saat ve üzeri	0	16	79					
0		3	52,	15,	59,4		F:4,1	0,019
-5 Saat	1	22	94			85	*	
6		2	57,	14,	59,4			
-10 Saat	1	65	56					
1		3	62,	12,	64,8			
1 Saat ve üzeri	0	88	43					

İnternet kullanım süreleri 0-5, 6-10 ve 11 ve üzeri olarak 3 grupta hesaplanmıştır

F: One-Way Anova Testi ** $p<0,01$ * $p<0,00$

Tablo 13 incelendiğinde sosyal medyada haftada ortalama harcanan süre ile “Hizmet Kalitesi Puanı” arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Sosyal medyada 11 saat ve üzeri harcayan kişilerin hizmet kalite puanı ortalama $97,91\pm 13,54$ iken, 0-5 saat arası harcayanların ise ortalama $54,70\pm 18,68$ olarak hesaplanmıştır. Süre arttıkça hizmet kalite puanı artış göstermektedir. Sosyal medyada haftada ortalama harcanan süre ile “Sosyal Medya Puanı” arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Sosyal medyada 11 saat ve üzeri harcayan kişilerin sosyal medya puanı ortalama $72,16\pm 17,79$ iken, 0-5 saat arası harcayanların ise ortalama $58,22\pm 17,86$ olarak hesaplanmıştır. Süre arttıkça sosyal medya puanı artış göstermektedir. Sosyal medyada haftada ortalama harcanan süre ile “Ürün hizmet kalitesi memnuniyeti” arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Sosyal medyada 11 saat ve üzeri harcayan kişilerin ürün hizmeti memnuniyet puanı ortalama $62,88\pm 12,43$ iken, 0-5 saat arası harcayanların ise ortalama $52,22\pm 15,92$ olarak hesaplanmıştır. Süre arttıkça ürün hizmet kalitesi puanı artış göstermektedir.

Satın Alma Davranışlarında Sosyal Medyanın Etkilerini ile Bir Ürün veya Hizmeti Almadan Sosyal Medyada Araştırma Yapanlar Arasındaki İlişki

Hipotez 1: Satın alma davranışlarında sosyal medya etkileri bir ürün veya hizmeti almadan sosyal medyada araştırma yapanlara bağlı olarak farklılaşmaktadır. İlk hipotez kapsamında bir ürün veya hizmeti almadan sosyal medyada araştırma yapanların test puanları ortalamaları arasında bir fark olup olmadığını belirlemek için Man-Whitney U testi kullanılmıştır. Bir ürün veya hizmeti almadan sosyal medyada araştırma yapanlar ile sosyal medya tutumlarına ilişkin sonuçları Tablo 13’de verilmiştir

4. Sonuç ve Öneriler: Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sürekli geliştiği ve yenilediği bu çağda tüketiciler özellikle sosyal medyada daha etkili ve daha söz sahibi bir konuma gelmişlerdir. Firmaların tüketicilerin bu güçlü konumunu göz önünde bulundurması ve devamlı bir etkileşim sağlamaları, ticari gelecekleri açısından hayati öneme sahiptir. Bu nedenle işletmelerin tüketicileri çok iyi dinlemeli, anlamalı, sorun ve şikayetlerini önemsemeleri ve onlarla sürekli olarak etkileşim halinde olmalıdırlar. Firmalar ancak bu şekilde değişen tüketici istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilirler ve bu sayede rekabetçi piyasada hayatlarını sürdürebilirler. Tüketici davranışının sadece bir satın alma süreci olmadığı bilincinden hareketle müşterileriyle iletişimi satın alma öncesi ve sonrası evrelerinde değerlendirmeli ve sosyal medyanın sunduğu avantajlardan faydalanmalıdır.

Sosyal medya; akıllı telefonlar, tabletler, taşınabilir mikro bilgisayarlar gibi mobil cihazların kullanımının çoğalması, hızlı ve daha ucuz internet erişiminin tüm dünya ülkelerinde artması ve bilginin kolay ve hızlı dolaşımı gibi sebeplerle insanları günlük hayatının vazgeçilmezleri arasında yer edinmeye başlamıştır. Mobil teknoloji sayesinde internet kullanma sürelerinin giderek artması ve en çok ziyaret edilen mecraların sosyal medya ağları olması bu gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Artık 7’den 70’e pek çok insan sosyal ağlarda profil sahibi olmakta, medya paylaşım sitelerinde video/görüntü paylaşmakta, sahip olduğu bloglarda içerikler oluşturmaktadır. Sosyal medya araçları, profil sahiplerinin paylaşımlarda bulunma, diğer insanlarla ile interaktif olarak bağlantıda kalma ve kendini topluma ifade etme gibi olanaklar sunarak yeni bir medya türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni medyada türü ile insanlar kendine özel içerikler oluşturmakta, işletmeler de bu ortamlarda potansiyel tüketicilerle iletişim ve pazarlama çalışmaları

yürütmektedirler. Sosyal medya pazarlaması bu anlamda firmalar ve tüketiciler için önemli hale gelmektedir. Sosyal medyadaki kullanıcıların paylaştıkları ürün/hizmetler ile ilgili yorum ve tecrübeler, markanın takipçisi ve devamlı müşterisi olan sosyal medya kullanıcı grupları, firmalar pazarlamacılar için değerli birer altyapı içerik oluşturmaktadır. Tüketiciler sosyal medyada firmaların tanıtım ve mesajları dışında, ürün ve hizmetler ile ilgili, güncel bilgiler ve tecrübeler edinebilmektedirler, bu bilgiler alınacak bir ürün veya hizmetin tamamen farklı bir firmadan alınmasını sağlayabileceği gibi, alımda vaz geçilmesine de neden olabilir.

Bu çalışmada sosyal medyanın ve sosyal medya pazarlamasının tüketici davranışına, özellikle de teknolojiyi hayatının bir parçası olarak gören BT sektöründe çalışan tüketicilerin davranışına olan etkisi anlamaya çalışılmıştır. Bu amaçla, öncelikle en çok tercih edilen sosyal medya araçlarının her birinin hangi sıklıkta ve nasıl kullanıldığını ortaya koyacak olan ifadeler araştırmaya katılan çalışanlara sorulmuştur. Ayrıca, satın alma öncesinde ki ve sonrasında ki tüketici davranışının sosyal medya aracılığı ile edinilen bilgilerden nasıl etkilendiğini belirlemek amacı ile bazı sorular hazırlanmış ve alınan cevaplar ile elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, BT çalışanlarının günlük internet kullanım oranlarının yüksek olmasına rağmen bu zamanın sosyal medya ortamlarında az bir kısmının harcandığını gösteriyor. Fakat katılımcıların büyük çoğunluğunun ürün/hizmet alımı öncesinde sosyal medyada araştırma yaptığını, araştırma için çoğunlukla Forumlar, youtube, Facebook ve Blogları tercih ettiğini ve çoğunlukla 1-3 kadar farklı araştırma kanalının yeterli görüldüğünü gösteriyor. Ayrıca görsel paylaşımlarında tüketiciler açısından önemli olduğu görülmektedir.

Araştırmaya göre sosyal ağlarda edinilen bilgilerin, tüketicilerin hemen hemen yarısı tarafından güvenilir olarak kabul edildiği görülmüştür. Edinilen bilgilerin, diğer tüketiciler ve özellikler bilinen/tanınan profiller vasıtası ile öğrenilmesinin satıcılardan öğrenilmesine oranla daha güvenilir olduğunu göstermektedir. Araştırma Sosyal medya ortamlarının markalarla iletişime geçmek için uygun bir yer olduğunu ve katılımcıların yarısının burada yapılan kampanyalardan faydalandığını göstermektedir. Ayrıca araştırmadan tüketicilerin alım sırasında tanıdıkları/takip ettikleri markaları ön planda tuttukları ve markalar tarafından sosyal medya aracılığı ile takip edilerek, bilgilendirilmeye sıcak baktıkları ve bu takibin güven duygularını arttırabileceği sonucu çıkarılabilir.

Araştırmadan firmaların çıkarabilecekleri çok önemli bir veri de, tüketicilerin alım sonrası duydukları memnuniyetsizliklerini, duydukları memnuniyetlerine oranla sosyal medya ortamlarında daha çok paylaşma eğiliminde olmaları. Ayrıca araştırma bize, tüketicilerin hizmet ve ürün kalitesinden memnun olsun veya olmasın markaların kendileri ile alım sonrası iletişime geçmesinin de önemli olduğunu ve varsa olumsuz düşüncelerini değiştirebileceğini gösteriyor. Araştırmamız sosyal medyanın tüketiciler ve özellikle de teknolojiye günlük hayatında daha çok yer ayırmak durumunda olan tüketiciler için, önemli bir araştırma ve bilgi paylaşım ağı olduğunu ve buradaki paylaşımların insanların davranışlarında etkili olduğunu gösteriyor.

KAYNAKÇA

1. AKAR Erkan; (2011), Sosyal Medya Pazarlaması: Sosyal Web'te Pazarlama Stratejisi, İkinci Baskı, Efil Yayınları, Ankara, 20s.
2. AKAR Erkan; (2011), Sosyal Medya Pazarlaması: Sosyal Web'te Pazarlama Stratejisi, İkinci Baskı, Efil Yayınları, Ankara, 66s.
3. Akar, E. (2010a). Sosyal Medya Pazarlaması: Sosyal Webde Pazarlama Stratejileri. Ankara: Efil Yayınevi 45-93-106.
4. Akturan, U. (2007) Tüketici Davranışlarına Yönelik Araştırmalarda Alternatif Bir Teknik: Etnografik Araştırma, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6:11, ss: 237-252.
5. ALTUNIŞIK Remzi; Şuayip ÖZDEMİR ve Ömer TORLAK; (2006), Modern Pazarlama, Dördüncü Baskı, Değişim Yayınevi, 66s.
6. Bahar, İ. (2008) Müşteri Hizmetleri ve CRM, Kumsaati Yayın, İstanbul, 23s.
7. Butow, E., ve Bollwitt, R. (2010). Blogging to Drive Business. Indianapolis: Pearson Education.

8. Carabiner. (2009). 01 14, 2016 tarihinde http://www.carabinerpr.com/docs/pdf/Carabiner_White_Paper-Social_Media.pdf adresinden alındı.
9. Chan, L. M., "Social Bookmarking And Subject Indexing, Satellite Pre-Conference, IFLA Classification and Indexing Section", Looking at the Past and Preparing for the Future, 20-21 August Florence, Italy 2009.
10. Chaney, P. (2009). The Digital Handshake. Hoboken, New Jersey: John WileyveSons.
11. Constantinides, E., ve Stagno, M. Z. (2011). Potential of the Social Media As Instruments of Higher Education Marketing: A Segmentation Study. Journal of Marketing for Higher Education , 21 (1), 7-24.
12. Cross, R., ve Parker, A. (2004). Sosyal Şebekelerin Saklı Gücü. (A. Kardam, Çev.) İstanbul:Türk Henkel Yayınları.
13. DEMİR Müge; (2013), Yeni Medya Üzerine Yeni İletişim Teknolojileri, Birinci Baskı,Literatür Yayıncılık, Konya, 16s.
14. DURMAZ Yakup; (2011), Tüketici Davranışı, İkinci Baskı, , Detay Yayınevi, Ankara, 34s.
15. ERDEM Ayhan; (2006), Tüketici Odaklı Bütünleşik Pazarlama İletişimi, Birinci Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara, 71s.
16. GERLEVİK Derya; (2012), "İnternet Üzerinden Alışverişin Tüketici Davranışı Üzerindeki Etkisi", Atılım Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
17. GÜÇDEMİR Yeşim; (2012), Sanal Ortamda İletişim Bir Halkla İlişkiler Perspektifi, İkinci Baskı, Derin Yayınevi, İstanbul, 35-40s.
18. Hüseyinoğlu, Beyza (2009) Tüketici Tarafından Yaratılan Medya Ortamında Ağızdan Ağıza Pazarlama ve Bir Uygulama. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi 135s.
19. ICrossing. (2008, 08 01). 05 09, 2016 tarihinde What is Social Media?:http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf adresinden alındı.
20. Jansen, B., Zhang, M., Sobel, K., ve Chowdury, A. (2009). Twitter Power:Tweets as ElectronicWord of Mouth. Journal of the American Society for Information Science and Technology , 60 (11), 2169-2188.
21. KAHRAMAN Murat; (2013), Sosyal Medya 101. 2. 0, İkinci Baskı, Mediacat Yayıncılık,İstanbul, 22s.
22. Kaplan, A. M., ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media. Business Horizons (53), 59-68.
23. KARA Tolga, Ebru ÖZGEN; (2012), Sosyal Medya / Akademi, Birinci Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 218s.
24. Karabulut, M. (1989) Tüketici Davranışı, İ.Ü. İşletme İktisadir Enstitüsü, 3. Baskı, İstanbul,15s.
25. Laudon, L., D. ve Bitta, J. A. (1993) Consumer Behavior: Concepts and Applications, 4th Edition, McGraw Hill, New York.
26. Lietsala, K., ve Sirkkunen, E. (2008). Social Media: Introduction for The Tools and Processes of Participatory Economy. Tampere, Finlandiya: Tampere University Press.
27. Lin, C.-C., ve Tsai, C.-C. (2011). Applying social bookmarking to collective information searching (CIS): An analysis of behavioral pattern and peer interaction for co-exploring quality online resources. Computers in Human Behavior (27), 1249-1257.
28. Mangold, G., ve Faulds, D. (2009). Social Media: The New Hybrid Element of Promotion Mix. Business Horizons (52), 357-365.
29. Miletsky, J. (2010). Principles Of Internet Marketing. Boston: Cengage Learning.
30. Odabaşı, Y., ve Barış, G. (2002). Tüketici Davranışı. İstanbul: MediaCat Yayınları,29s.
31. Safko, L. (2010). The Social Media Bible. New Jersey: John Wiley and Sons.
32. Scott, D. M. (2009). Pazarlamanın ve İletişimin Yeni Kuralları. (N. Özata, Çev.) İstanbul: Mediacat.
33. Sosyalleşen Birey Sosyal Medya Araştırmaları, Birinci Baskı, Çizgi Yayınevi, 75s.

34. Stokes, R., eMarketing the Essential guide to online marketing, 2nd edition, Quirk eMarketing (Pty9 Ltd), 2009.
35. Weinberg, T. (2009). The New Community Rules: Marketing on the Social Web. New York:O'Reilly.
36. YILDIZ Yasin, Önder Kürşat ŞANTEPE, Kürşad ÖZKAYNAR; (2013), "Mobil Pazarlama ve Sosyal Medya Pazarlaması", 18. Ulusam Kongresi Bildiri Kitabı, Kafkas Üniversitesi, 15s.
37. Zarella, D. (2010). The social Media Marketing Book. Sebastopol, Kanada: O'Reilly.
38. Zeliha Hepkon (Ed.),İletişim ve Teknoloji Olanaklar, Uygulamalar, Sınırlar, Birinci Baskı, Kırmızı Kedi Yayınevi,
39. SOCIAL MEDIA «The Growth of Social Media: An Infographic»
<http://www.searchenginejournal.com/the-growth-of-social-media-an-infographic/32788/> (Eylül 2016 tarihinde erişilmiştir).
40. SOSYAL İMLEME «Sosyal medya, blog , mikro blog, sosyal ağlar ve sosyal imleme»
<http://www.kurumsalhaberler.com/pr/sosyal-medya-nedir.aspx> (Eylül 2016 tarihinde erişilmiştir).
41. SOSYAL İŞARETLEME «Sosyal İşaretleme ve Etiketleme Nedir»
<http://webtebilisim.com/author/adminx/page/6/> (Eylül 2016 tarihinde erişilmiştir).İşlem, Mahmut Sami.
«SOSYAL MEDYANIN TÜKETİCİ DAVRANIŞLARINA ETKİLERİ » Yüksek Lisans Tezi. Karaman: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ, 2012..
42. Olgun Büşra «SOSYAL MEDYANIN TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.» Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi 12 (484):2015
43. Akıncı Z. Beril and VURAL Mikail BAT «YENİ BİR İLETİŞİM ORTAMI OLARAK SOSYAL MEDYA: EGE ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM FAKÜLTESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA» Journal of Yasar University 2010 20(5) 3348-3382.

Yrd. Doç. Dr. Haluk YÜCEL

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ UD DERSLERİNİN İŞLEYİŞİNDE METOT VE MEŞK SİSTEMİNE DAİR BİR ARAŞTIRMA
A RESEARCH ABOUT THE "MESCHK" AN THE METHOD SYSTEM USED TO TEACH OUD IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

ÖZ

Türk müziği eğitiminin asırlar öncesine dayanan kuşaktan kuşağa intikalinde hoca-talebe eğitim anlayışı olan "meşk" sistemi kullanılmıştır. Bu sistem zamanın şartlarına göre kimi değişikliklerle günümüzde de devam etmektedir. Bu çalışma Türk müziği eğitimi veren Yükseköğretim Kurumlarında ud dersinin işlenişini meşk ve metot sisteminde ele alan anket ve görüşmelere dayalı bir araştırmadır.

Çalışmada öncelikle Türk müziği eğitiminde meşk kavramı üzerinde durulmuş, ud çalgısına dair genel ve tarihi bilgi verilmesinin ardından anket yoluyla görüşlerinden faydalandığımız Yükseköğretim Kurumlarında ud dersi veren 14 sanatçı-akademisyenin ders işleyişlerinde meşk ve metot eğitimi hakkında görüşleri analiz edilmiştir. Akademisyenlere yöneltilen sorular ve onlardan gelen dönüşler neticesinde Türk müziği eğitimindeki meşk sisteminin önemi ve teknik açıdan iyi bir icra için bir metot takip edilmesinin faydaları gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim Kurumlarında ud dersi, meşk ve ud, Türk müziğinde ud, bir aktarım aracı olarak meşk.

ABSTRACT

Turkish musical education relies on the education ages ago, which is handed down from generation to generation called "meshk" system was used as an understanding of master-pupil education. This system, although it has some changes due to the time condition, still exists today. This research is based on surveys and interviews about Oud lessons which are taught in "meshk" and method system made in Higher Education Institutions which are teaching Turkish music.

The paper first focuses on the concept of "meshk" system in Turkish musical education, after giving a general and historical information about the musical instrument Oud, and the opinions of 14 Artist-Academicians, who are teaching Oud at Higher Education Institutions, about what they think about teaching lessons with "meshk" and method system were analyzed. After questions asked to the academicians and in the wake of their feedback, it came to light that "meshk" system has an important place in Turkish musical education and from a technical aspect that for a good performance it is useful to follow a method.

Keywords: Oud lessons in Higher Education Institutions, meshk and Oud, Oud in Turkish music, meshk as a transfer mediator.

GİRİŞ

Geleneksel Türk müziği eğitimi genel bir ifadeyle “meşk” adı verilen ve kuşaktan kuşağa aktarım yoluyla devamlılığını sağlayan bir sistemle günümüze ulaşmaktadır. “*Türk mûsikisinde meşk, hoca ve talebesinin birlikte çalışmaları suretiyle sözlü eserler ve saz eserleri repertuarının yüzyıllar boyu nesilden nesile intikalini sağlamış bir eğitim ve öğretim sistemidir. XIX. asrın ilk çeyreğine kadar Türk mûsikisi öğretimi tamamen bu sisteme dayalı olarak devam etmiş, daha sonraları Batı etkisiyle kurulan konservatuvar vb. mûsikî kurumlarında da meşk kısmen uygulanmış olup günümüzde de belirli ölçülerde sürmektedir*” (Özcan, 1995: 374).

Arapça bir kelime olan meşk, klasik Türk-İslam sanatlarında bir hocanın talebeye, taklit ederek öğrenmesi için verdiği ders ve örnekler hakkında kullanıldığı gibi meşk etmek şeklinde öğretmek ve öğrenmek için yapılan dersi ve alıştırmayı, birlikte çalışmayı da içine almakta olup meşk vermek "ders vermek", meşk almak ise "ders almak" manasına gelmektedir (Serin, 2004: 372). Meşk sisteminde eğitim usta-çırak bağlamında gerek nazari gerekse uygulama şeklinde olurken tavır ve taklitle bağlı üslup çalışmaları bu eğitimin beraberinde gelişmektedir. Meşk esnasında hocanın seslendirdiği eserin tümü yahut bir bölümü öğrencinin sık sık tekrarlaması ile hafızasında yer etmektedir. “Ayrıca eserlerin usul vurularak öğretilmesi usulün öğrenilmesi yanında meşki kolaylaştıran ve sağlaştıran bir tekniktir. Bir sözlü musiki eserinin meşki şu şekilde yürütülürdü: Önce geçilecek eserin güftesi talebeye yazdırılır, üzerinde gerektiği kadar durularak doğru telaffuzu ve manasının anlaşılması sağlanırdı.” (Özcan, 1995: 374).

Türk müziğinde notanın kullanılmadığı dönemlerde bu sistem önemli bir işleve sahipti. Bu sistem sayesinde pek çok eser kuşaktan kuşağa ezbere dayalı olarak hafızalarda yer alarak unutulmamasını sağlamıştır. “Hatta hafızanın çok önemli olduğu klasik Türk müziği geleneğinde ezberlenmiş eser sayısı, sanatkârın değerlendirilmesinde ölçü sayılmıştır. Eserin hafızaya alınması, ona uygun yorum ve tavır zenginliğinin belirlenmesi anlamına da gelmektedir. Hafızanın dönem içinde musiki için taşıdığı önem, ‘meşk’ olarak tanımlanan musiki eğitim sistemini geliştirmiştir” (Demirgen ve Sazak, 2013: 30).

Meşk eğitiminde öğrencinin, hocanın anlatacaklarını terennüm edebilecek düzeyde müziğe karşı yeteneği, iyi bir kulağı, usul konusunda hassas bir ritim algılayışı ve güzel bir sesinin olması gerekirdi. “Bunların yanı sıra talebenin müzik öğrenmeye *istekli* ve bu yolda *sebatlı* olması da gerekiyordu elbette. Ancak meşk yoluyla musiki öğreniminde başarılı olmak için *güçlü bir kulak hafızası*’na da sahip olmak gerektiği açıktır.” (Behar, 2003: 54). Meşk, bu anlamda ders ve öğretimin de bir sembolüdür. “Meşk kelimesinin kullanım alanları zamanla sadece hat ve müziğe mahsus edilmiş olup, meşk edilen yer veya öğrenim görülen mekân anlamındaki *meşkhâne* kelimesi ise sadece mûsikî sanatı için kullanılmaktadır” (Behar, 1993: 11).

Münir Nurettin Selçuk’ un ifadesiyle; “Eski hocalar şöyle söylerdi... Türk musikisi hanende musikisidir. Bunu da ehlinden ve bir fem-i muhsinden öğrenmek gerekir.” Ayrıca Selçuk’a göre; “Müziğimizdeki eserlerin dörtte üçü sözlü eserlerden oluşmaktadır. Eserler meşk ortamı içerisinde öğrenilmelidir.” (Özalp, 1992: 11) Fem-i muhsin; Türk Edebiyatında musiki kurallarını iyi bilerek, düzgün bir tavır içerisinde eser okuyana denilmektedir. İcracı bilgi birikimini yeteneği ile beraber kullanarak esere kendi yorumunu da kaydetmektedir. “Musiki meşkederken öğrenci sadece **müzik teorisini** ya da **bir çalgıyı** ya da **bir tekniği** yahut da **hocasının üslubunu, icrasını, yorumunu** öğrenmezdi. Talebe meşk alırken öncelikle bizzat eserlerin kendilerini -yani mevcut **müzik dağarını**, repertuarını- öğrenmiş olurdu. Dönemin repertuarı da böylece meşk yoluyla sonraki kuşaklara aktarılmış olurdu” (Behar, 2003: 14).

Meşk sisteminin başlangıcıyla ilgili olarak elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Osmanlı toplumunda musiki öğretiminin başta saray olmak üzere ev, konak, cami, tekke ve kahvehane gibi mekanlarda yapıldığı bilinmektedir. Sarayda musiki eğitimi ve öğretimi için XVI. yüzyılda özel odalar tahsis edilmişti. IV. Murad döneminde 1046 (1636) yılında bu faaliyet Seferli Koğuşu’na nakledilmiştir. Musiki eğitiminin saray içinde görevli musikişinaslar tarafından verilmesi esas olmakla beraber saray dışından Musiki hocası getirilerek de meşk yapılmıştır. (Özcan, 1995: 374).

Osmanlı Sarayı’ndaki meşk sistemine dair Ali Ufkî, şunları belirtmektedir: “Musiki hep ezbere öğrenilir; yazılabilmeyse neredeyse bir mucize gibi görülür. Bense ders görürken öğrendiklerimi unutmamak

için kapar, hemen notaya alırdım. Bu yeteneğimi gören birçok Türk üstadı da beni takdir ederdi. Bunun üzerine Erbaşı, yani içoğlanları korosunun başı tayin edildim” (Behar, 1990: 11). “Saray meşkhanesinin sistematik olarak çalışmaya başladığı 17. yy’ın ilk yarısında aynı zamanda meşk eğitiminin saray dışındaki evlerde, konaklarda, kahvehanelerde öncelikle dini müziğin fakat dindışı müziğin de icra edildiği, çalgı öğreniminin yapıldığı tekkeler, camiler ve Mevlevi Dergahları’nda da yapıldığı bilinmektedir. (Behar, 2003: 43)

Bülent Aksoy’un ifadesiyle: “Meşk sisteminin karşısında yer alan nota eğitimiyle icrâcılık sistemi, ilk olarak III. Selim döneminde bizzat pâdişahın atılımlarıyla gerçekleşmekte ve bu konuda iki farklı mûsikîcinin ortaya koyduğu, yine iki farklı nota sistemi ile karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri Mevlevî Dedesi olan Abdülbâkî Nâsır Dede’nin, diğeri Ermeni Kilisesi başmûsikîcisi Hamparsum Limoncuyan’ın kendi adıyla anılan nota sistemidir” (Aksoy, 1985: 1228).

“Yazılı müzik metinlerinin, yani notanın eksikliğinin hissedildiği bir dönemde meşk yöntemi eserlerin gelecek nesillere aktarılmasında çok önemli bir katkı sağlamış, talebelerin çok eser öğrenerek hafızalarına alması, eğitimin temel şartı olarak görülmüştür” (Demirgen, Nilgün, 2013: 31). Meşk eğitimi öğrencinin yeteneği ve hafızası ile alakalı olduğu için zahmetli bir süreçtir. “Meşke başlamada belli bir yaş söz konusu değildir. Çok küçük yaşta başlatılan meşkler yanında ileri yaşlarda da bu usul kullanılmıştır. Sadece hoca ve talebenin karşılıklı çalışmaları dışında birçok talebenin katılımıyla sürdürülen toplu meşkler de vardı” (Özcan, 1995: 374).

Türk müziğinin nota kullanılmadan önceki dönemlerde meşk sisteminin önemi büyük olmasına rağmen eserlerin nakledilmesi esnasında yaşanan az ya da çok kimi değişikliklerden dolayı bir eserin birden çok versiyonlarının çıkabileceği de bir gerçektir. ”Buna rağmen Osmanlı döneminin sonunda ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında kurulan özel musiki cemiyetlerinde (mektep) ve ardından geniş anlamda bir konservatuvar niteliğini alan Darülelhan’da da meşk sistemi devam ettirilmiştir” (Özcan, 1995: 35). Osmanlı-Türk müziğinde 17. yüzyıldan itibaren Ali Ufki Bey (1610-1675) ve Kantemiroğlu (1673-1723) gibi kuramcılar tarafından nota yazımına yönelik çalışmalar yapılmıştır. 19. yüzyılda Hamparsum Limoncuyan (1768-1839) nota yazımı konusunda çalışarak pek çok eseri notaya almıştır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Batı notasının kullanımı ile yaygınlaşarak eserler bu sistemde kayıt altına alınmaya başlamıştır.

Metot genel bir ifadeyle, belli bir alanda ilerlemek amacıyla kullanılan teknik ve takip edilen yol demektir. Türkçede ise metot; “yol yordam” ve yöntem anlamında kullanılmaktadır. Müziksel anlamda metot, ağırlıklı olarak çalgı eğitimi için kullanılmıştır. Türk müziği çalgıdan ziyade insan sesine dayalı bir müzik olarak gelişimini sürdürmüştür. Repertuardaki eserlerin yaklaşık beşte birinin saz eserleri ve peşrevlerden meydana geliyor olması da bunun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda sazendelerin sazlarındaki teknik becerilerini gösterecek en etkin alan ise taksimlerdir. “Musikî geleneğimizde yazılı eserler teknik zorluklara sahip değildir. Onun yerine ifade ve üslup zorlukları vardır. İcracının kendilerine ait teknik ve müzikal değerleri ifade etmeleri daha ziyade doğaçlamalarla yani taksimleriyle mümkün olmuştur.” (Özgen, 2012:103). “Gelenekte “Sazendeler için Osmanlı-Türk Musikîsi’nden gelen ciddi anlamda bir virtüozluk beklentisi olmamıştır. Saz taksimleri dahi hiçbir zaman esas itibari ile birer teknik virtüozite gösterisi olarak algılanmamıştır” (Behar, 2015: 70). “Çalgıya yönelik ilk yayınlanan metot Hafız Mehmet’in Üd Muallimi adlı risalesidir” (Behar, 2015: 92). Diğer bir ud metodu ise 1910 yılında yayınlanan Ali Salâhi Bey (1878–1945) tarafından kaleme alınmış “ud metodu” dur (Behar, 2003: 36).

1914 tarihinde Maarif Nezâreti (Milli Eğitim Bakanlığı) “Dârü’l- elhan” adıyla İstanbul’da bir Konservatuvar kurmuştur. (Tura, 1988: 40) Dârü’l elhân, zaman içerisinde Maarif Nezâreti’nden (Milli Eğitim Bakanlığı) ayrılarak “İstanbul Belediye Konservatuvarı” adını almıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlayan eğitimin her alanında düzenlemeler ve yeniden yapılanma süreci içinde 1976’da Türk Mûsikîsi Konservatuvarı kurulmuştur. “1976’da Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuvarı’nın Milli Eğitim Bakanlığı’ndan Kültür ve Turizm Bakanlığına ve daha sonra İstanbul Teknik Üniversitesi’ne geçişi ile akademik alanda eğitim ve öğretimine başlamıştır” (Tura, 1988: 62). Böylelikle müzik eğitimi Yüksek Öğretim Kurumları vasıtasıyla daha disiplinli bir süreç içine girmiştir. Bu süreç gerek ses icrasında pek çok sanatçının sanatsal gelişimini hızlandırmış gerekse sazendelerin tekniksel anlamda kendilerini geliştirecek eğitimi almalarına olanak sağlamıştır.

Ud Hakkında Genel Bilgi ve Türk Müziğinde Ud'un Yeri

Kelimenin aslı Arapça sarısabır veya ödağacı anlamındaki el-ouddan gelen udun, milattan önceki zamanlara uzanan arkeolojik buluntulardan yola çıkarak Orta Asya kökenli bir çalgı olduğu düşünülmektedir (Jenkins, 1970: 74). Ud benzeri ilk çalgının eski Mısır'da 19-29. sülaleler döneminde (M.Ö. 1320-1085) yapıldığı sanılmaktadır. Bu dönemden kalma kil kabartmalardan birinde udun atası sayılabilecek bir çalgı tasvir edilmiştir. Milattan önce VIII. yüzyıla tarihlenen kilden bir Elam figüründe de buna benzer bir çalgı vardır. Udun bundan yüzyıllar sonra Müslüman Ortadoğu'da yeniden ortaya çıkıncaya kadarki tarihi iyi bilinmemektedir (Karakaya, 2012: 39). Uygurlar döneminde *kopuz* adı ile bilinen çalgılardan biri de uzunca armudî teknesi ile kısa sapı tek parçadan oluşan, deri göğüslü ve perde bağlarına sahip bir ud şeklinde olan çalgıydı (Gazimihal, 1975a: 24). Anadolu Selçukluları zamanına ait kaynaklarda berbatın kullanıldığı bilinmektedir (Arpagus, 2004: 129).

"8. yüzyıldan itibaren udun ayrı bir sapa sahip ve tahta göğüslü olarak mevcut olduğu bilinmektedir ve söz konusu coğrafyanın en popüler çalgılarından biri olarak bugüne kadar varlığını sürdürmüştür" (Sachs, 1968: 160).

IX. yüzyılda Divan-ü Lügati't-Türk'ün yazarı Kaşgarlı Mahmud, „kupuz“ çalgısını uda benzer bir çalgı şeklinde tanımlayarak kopuz sözcüğünün karşılığını eserin çeşitli yerlerinde sürekli ud olarak vermiştir (Atalay, 1986a: 365). İslam coğrafyasında ud ile ilgili ilk bilgilere 8. ve 9. Yüzyıllarda yazılan mûsikî risâlelerinde rastlanılmaktadır. Eski mûsikî âlimlerinden el-Kindî (796-874), Fârâbî (870-950) , İbn-i Sînâ (980-1037), Safiyüddîn (1224-1294), Kutbuddîn Şîrâzî (1236-1312), Abdülkadir Merâgî (1360-1435), Abdülaziz bin Abdülkadir Merâgî (ö. ?) gibi pek çok kuramcı mûsikî nazariyatı ve icrasına dâir yazdıkları edvârlarda ud saz olarak kullanmış ve icrâ etmişlerdir (Koç, 2015: 126). Ud "XV. yüzyılda Osmanlı müzik hayatının önemli çalgılarından biridir. Hızır Bin Abdullah'ın Kitabül Edvar isimli eserinde ud bütün sazların anası olarak tanımlanmış, musiki ilminin bu sazı bilmek üzerine kurulu olduğunu ifade etmiştir" (Özçimi, 1989: 186). Nazari açıdan değerlendirdiğimizde ud teori kitaplarının en mühim sazı olarak görülmektedir. 17. Yüzyılda Nayi Osman Dede'ye kadar bütün nazariyatçılar perdeleri udun sapı üzerinde işaret etmişlerdi. "18. Yüzyılda musiki risalesi yazan Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi, ud hakkında şöyle bilgi vermektedir: "Ûd ta'bir olunan âlât-ı gnâ el-yevm kefere yedlerinde müsta'mel olan lavta dedikleri âlât olub..." (Turabi, 2005: 97).

Nazari açıdan değerlendirdiğimizde ud teori kitaplarının en mühim sazı olarak görülmektedir. 17. Yüzyılda Nayi Osman Dede'ye kadar bütün nazariyatçılar perdeleri udun sapı üzerinde işaret etmişlerdi. İlk kez Osman Dede musiki perdelerini ney sazı üzerinde göstermiştir. Yine Nayi Osman Dede ile aynı yüzyılda yaşamış olan başka bir müzikolog Kantemiroğlu da perdeleri tanbur sazı üzerinde göstermiştir. Bu bizlere udun popülaritesini o asırda biraz kaybettiğini göstermektedir. Selçuklular döneminde Anadolu'da olduğu kadar gerek İran ve gerekse Arap coğrafyasında udun önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı sarayında 17. yüzyıla kadar önemli bir yere sahip olan ud, 18. yüzyılda önemini bir nebze kaybetmiş onun yerini Lavta almıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı ülkemizdeki Yüksek Öğretim Kurumları'nda çalgı eğitiminin ud çalgısı özelinde nasıl olduğunu incelemek ve çeşitli üniversitelerde bu eğitimi veren ud öğretim elemanlarının anket çalışmamıza yaptıkları dönüşler neticesinde var olan Türk müziği çalgı eğitimi hakkında bilgi vermektir.

Çalışmanın Önemi

Türkiye'deki üniversitelerin Sanat ve Tasarım Fakültelerindeki Müzik Bölümleri, Eğitim Fakültelerindeki Müzik Öğretmenliği Bölümleri, Devlet Konservatuarlarında çalgı bölümlerinde ud eğitiminin ne şekilde sürdürüldüğü, mevcut sistemde metot ve meşk sisteminin nasıl olduğu bu araştırmada incelenen en önemli husustur. Çeşitli üniversitelerdeki ud dersinin işleyişlerine dair yapılan bu araştırma ud çalgısı özelinden Türk Müziği çalgı eğitim yöntemlerine genel olarak değinmesi sebebiyle önem arz etmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemine uygulanmıştır. Anket uygulaması ve yüz yüze görüşmeler neticesinde toplanan veriler analiz edilmiş ve sonuç kısmında yorumlanmıştır.

“Müzik eğitiminin temel boyutlarından olan çalgı eğitimi; genel, özengen (amatör) ve mesleki müzik eğitiminin bir olgusudur. Çalgı öğrenmede; hazır oluş, alıştırma ve etki gibi öğrenmenin genel ilkelerinin büyük oranda geçerli olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu süreçte; bilişsel, devinimsel ve duyuşsal alanlardaki çalgı öğrenme davranışlarının kazandırılması; bunların bir bütünlük içinde geliştirilmesi gerekmektedir” (Ercan, 1998:151).

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, Türkiye’de ud çalgısı alanında eğitim ve öğretim yapan üniversitelerin ilgili bölümleri oluştururken, örneklemi ise araştırmaya anket uygulaması ile destek veren 14 kişilik bir akademik grup oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Yüksek Öğretim Kurumları’nda ud eğitimi hakkında veri toplama aracı olarak görüşme formu hazırlanmış ve bu sorular 21 akademisyene ulaştırılmıştır. Bu sorular ölçme ve değerlendirmeye uygun olarak tespit edilirken eğitim bilimleri uzmanlarınca görüş ve öneriler göz önünde tutularak hazırlanmıştır. Hazırlanan soru bankası arasından 7 soru belirlenerek ud dersi veren akademisyenlere ulaştırılmıştır. Ne var ki bu 21 akademisyenin sadece 14’ü sorulara yanıt vermiş geri kalan 7 akademisyen çeşitli nedenlerden dolayı geri dönüşte bulunamamışlardır. 02.01.2017 ile 15.02.2017 tarihleri arasında gerek telefon gerekse internet aracılığı ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler toplanarak analiz edilmiştir. Ankete yapılan dönütler, soruların cevaplarına göre tasnif edilmiş ve maddeleştirilmiştir. Bilhassa ud eğitiminde kullanılan metotların yanı sıra beyan edilen görüşlere de titizlikle önem verilerek sonuç değerlendirmesi yapılmıştır. Böylelikle eğitimin daha kaliteli bir seviyeye çıkarılabilmesi için önemli veriler bir araya getirilmiştir.

Bulgular ve Yorum

1. Çalgı eğitiminizde metot takip ettiniz mi? Ettiyseniz hangi metotları kullandınız?

Yükseköğretim kurumlarında ud dersi veren akademisyenlerin eğitim aldıkları süre içerisinde “Çalgı eğitiminizde metot takip ettiniz mi? Ettiyseniz hangi metotları kullandınız?” sorusu sorulmuş ve onlardan gelen cevaplar sonucunda şu verilere ulaşılmıştır.

- Ankete katılan 10 akademisyenin gerek sistemli bir metot ile gerekse meşk sistemi ile ud çalmayı öğrendikleri tespit edilmiştir. Bu metotların başında Cinuçen Tanrıkorur ve Mutlu Torun’un ud metotlarını takip ettikleri belirtilmiştir.

- Meşk yöntemiyle ud eğitimi alan 4 akademisyen ise herhangi bir metot takip etmedikleri ud çalışmalarında tavır yönteminin bilhassa hocalarının icralarından büyük ölçüde faydalandıkları vurgulanmaktadır.

- Cinuçen Tanrıkorur ve Mutlu Torun’un metotlarını takip eden akademisyenlerin zaman zaman Şerif Muhittin Targan’ın metodu üzerine de çalışmalar yaptıkları belirtilmektedir.

- Genel olarak metot takip eden ya da metot kullanmadan ud çalmayı öğrenen akademisyenlerin ağırlıklı durdukları nokta ise icralarındaki üslup ve tavırlarında hocalarının yol göstermesi yani meşk etmenin önemi olmuştur.

2. Eğitim aldığınız kurumdaki çalgı eğitimi süresi yeterli miydi? Bu konudaki görüşünüz nedir?

Ankete katılan akademisyenlere “Eğitim aldığınız kurumdaki çalgı eğitimi süresi yeterli miydi? Bu konudaki görüşünüz nedir?” sorusuna yöneltilmiş ve verdikleri yanıtlar:

- Katılımcıların tamamı eğitimin yeterli olmadığını belirtmiştir.

Görüşlerinden çıkan kimi mühim noktalar şöyledir:

- Üniversitelerde 4-5 yıllık bir sürenin iyi bir saz icracısı olmaya yetmeyeceği ancak etkili ve sağlam bir zemin oluşturmak için temel oluşturduğu belirtilmiştir.
- Çalgı ile olan diyalogun uzun bir yolculuk olduğu ve eğitimin tamamlanmasından sonra da sürdürülmesi gerekliliği vurgulanmıştır.
- Türk Müziği'nin en önemli eksikliklerinden biri olarak ise çalgılara yönelik etütlerin yeterli düzeyde olmadığı ve bu alanda çok fazla örnek teşkil edecek eserlerin yetersiz olduğu belirtilmiştir.
- Çalgı eğitiminin pedagojik alanda eğitim almış hocalardan olması da önemli bir tesbit olarak karşımızda durmaktadır. Öyle ki metot ya da meşk sistemi öğrencinin takip edeceği bir yoldur ama o yolu öğrenciye sevk etmek hocanın sazındaki başarısı ve öğrenciye anlatım tarzıyla da yakından ilgilidir.
- Çalgı icracısının toplu çalışmaları ve bir soliste eşlik etmesi de 4 yıllık bir süreçte istenilen seviyede olamayacağı yönünde görüşler de belirtilmiştir.

Genel olarak elde edilen sonuçların başında eğitim süresinin yeterli olmaması ve etütlerin teknik beceriyi artırdığı gerekçesiyle daha fazla önemle üzerinde durulması gerektiği yer almaktadır. Ayrıca makam çalışmalarının ve taksim çalışmalarının çok iyi anlaşılması için uzun bir süreye ihtiyaç olduğu ve bunun da eğitim-öğretim programlarındaki müfredata uygun olarak belirlenmesi gerektiğine işaret edilmektedir. Ritim duygusu, işitme kabiliyeti, makamlara aşina olmak gibi öğrencinin bireysel özellikleri de önemlidir.

3. Sızce meşk yönteminin akademik Türk müziği çalgı eğitimindeki rolü nedir?

Katılımcılara akademik çalgı eğitiminin daha nitelikli olması adına yaptığımız araştırmaya katkı sağlanması adına “Sızce meşk yönteminin akademik Türk müziği çalgı eğitimindeki rolü nedir?” sorusu sorulmuş ve alınan dönütler doğrultusunda şu verilere ulaşılmıştır;

- Katılımcıların tamamı meşk yönteminin çalgı eğitimine olumlu katkı sağladığı savunmaktadırlar.
- Meşk geleneği hem felsefi unsurları hem de müzik aktarımına yönelik unsurları nedeniyle Türk Müziği eğitiminde mutlak surette uygulanması gereken bir aktarım yoludur.
- Hoca öğrenci arasındaki müzikal iletişimin meşk yoluyla daha da pekişeceği ve model alma konusunda olumlu sonuçlar doğuracağı belirtilmektedir.
- Üslup öğrenirken yapılan süslemeler, glisandolar, çarpmalar, triller ve bütün nüanslar kendiliğinden oluşamaz. Ancak meşk ile aktarılabilir.
- Meşk yöntemi zamanın getirdiği bilgi ve teknoloji ile birlikte etkin bir biçimde kullanıldığı sürece en değerli yöntemdir ki bunu dünyada farklı müziklerin eğitiminde de kullanıldığını görmekteyiz.
- Bilindiği gibi Türk Müziği perdeleri ve makamların karakteristik özelliklerini sadece kitap ve metotlardan öğrenilmeyeceği vurgulanarak, hoca öğrenci çalışmasının aktarımı burada önem taşımaktadır.
- Özellikle müziğimizin özellikleri bakımından meşk geleneği güncel yaklaşımlarla birlikte kullanılmalıdır.

4. Sistemli metot çalışmalarının akademik Türk müziği çalgı eğitimindeki rolü nedir?

Katılımcılara yöneltilen “Sistemli metot çalışmalarının akademik Türk müziği çalgı eğitimindeki rolü nedir?” sorusuna cevap olarak şu verilere ulaşılmıştır;

- Katılımcıların tamamı sistemli metotların akademik çalgı eğitiminde kullanılması gerektiği düşüncesini savunmuşlardır
- Çalgı eğitiminde metodik çalışmanın önemi büyüktür. Öğrenciye sadece belirli bir eseri vermek ve eserin icrasını beklemek onu teknik anlamda çok geliştirici bir yöntem değildir.
- Sistemli metot ile öğrenilen çalgı, teknik bakımdan ileri düzeyde ve farklı çalgı tekniklerini içinde barındıran bir biçimde çalınabilir.

5. Öğrencilerinize ders dışında çalgısını geliştirmek için önerdiğiniz yöntemler nelerdir?

Katılımcılara “Öğrencilerinize ders dışında çalgısını geliştirmek için önerdiğiniz yöntemler nelerdir?” sorusu sorulmuş ve alınan dönütlerde şu verilere ulaşılmıştır;

- Üslup ve tavrın gelişmesinde örnek teşkil edecek icracıların sıklıkla dinlenmesi yönünde dönütler ilk sırada yer almaktadır.
- Öğrencinin sıklıkla parmak egzersizleri yapması gerektiği ve eserler kadar etütlere de zaman ayırmaları gerektiği vurgulanmaktadır.
- Öğrencilere ders dışında küçük ya da büyük topluluklarda icracı olarak yer almalarının önemi belirtilmiştir.
- Arkadaşları ile müzik yapmaları, müzik ortamında bulunmaları, konserleri canlı olarak takip etmeleri önerilmektedir.
- Öğrencinin çalgısını çalışırken düşünme ve çözüm üretme becerilerinin aktif tutulmaları gerektiği belirtilmektedir.
- İcralarındaki teknik sorunları çözmeye çalışırken alternatif çözümler düşünmeleri notlar arasında bulunmaktadır.

6. Çalgı eğitiminde kullandığınız materyaller nelerdir?

Katılımcılara “Çalgı eğitiminde kullandığınız materyaller nelerdir?” sorusu sorulmuş ve şu verilere ulaşılmıştır;

- Ud çalgısı hakkında yazılmış her türlü bilimsel ve sanatsal eserlere ulaşmak önemlidir.
- Youtube üzerinden görsel dinletiler sayesinde pek çok tavır ve üslup incelemek mümkündür.
- Metronom, cd çalar, mp3 çalar, kamera, bilgisayar vb.
- Türk müziğinin kuramsal ve tarihi süreçlerini okumak, araştırmak ve fikir sahibi olmak önemlidir.

7. Sizce akademik platformdaki çalgı eğitimi nasıl olmalıdır?

Nitelikli bir Türk müziği çalgı eğitimini tanımlayabilmek adına katılımcılara “Sizce akademik platformdaki çalgı eğitimi nasıl olmalıdır?” sorusu yöneltilmiş, şu verilere ulaşılmıştır;

- Öğrenciyi düşünme, sorgulama ve çözüm üreme becerisi eşliğinde gelişmeye yönelik bir süreç olmalıdır.
- Melodik, sitemli, planlı ve meşk geleneğini çoğu yönüyle dâhil eden ve öğrenciyi alanında aktif kılacak şekilde planlı olmalıdır.
- Yaşayan usta sazanelere akademik ortamlarda atölye çalışmaları için imkanlar sağlanmalıdır.
- Metot eşliğinde sistemli çalışmalar yaparken, meşk usulü devam etmeli ve eğitimi destekleyecek eski her türlü (ses-çalgı, klasik-modern-makamsal) icra kayıtları dinlemelidir.
- Akademik anlamda Türk müziği çalgı eğitimini kapsayan lisans programlarından ortak içeriğe sahip olanların paralel bir eğitim verebilmesi için bir çerçeve oluşturulmalıdır.
- Kullanılacak kaynaklar ve metotlar belirlenmeli ve ortak bir müfredat oluşturulmalıdır. Her şeyden önce meşk yöntemi için hoca öğrenci arasındaki bağ kurulmalıdır. Böylelikle sistemli metotlarla akademik boyut yakalanmış meşk yöntemi ile de sanatsal aktarım sağlanmıştır olur.
- Türk müziği dersi ile paralel ilerleyen bir çalgı eğitimi olmalıdır.
- Müziği anlamak için müzik alanındaki gelişmeleri takip etmek önemlidir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Katılımcıların görüşme formlarına verdikleri cevaplar doğrultusunda şu sonuçlara erişilmiştir:

- Yükseköğretim kurumlarındaki çalgı eğitim programlarında eğitim-öğretim yönteminde sistemli metotlar ve meşk yöntemi kullanıldığını tespit edilmiştir.

- Uygulanan metotların başında Cinuçen Tanrıkorur ve Mutlu Torun'un ud metotları yer almaktadır.
- Eğitimdeki müfredatta hocaların kendi yöntem ve kaynakları yer almakta ama genel bir ortak müfredat bulunmamaktadır.
- Türk müziği ud eğitimi için yeterli sayıda metot olmadığı gözlemlenmiştir.
- Lisans düzeyindeki Türk müziği çalgı eğitiminin süresinin ileri derecede bir ud icracısı için yeterli olmadığına değinilmiştir.
- Meşk sisteminin çalgı eğitim, sürecinde önemli olduğuna vurgular yapılmıştır.
- Eğitimin sadece okullarda olmayacağı bu yüzden sıklıkla öğrencilerin konserlere ve internette yer alan kayıtlarla üslup ve teknik geliştirmelerine vurgu yapılmıştır.
- Müzik eğitiminin bir bütün olduğu ve çalgıdaki başarının genel müzik eğitimi ile beraber ilerlediğine değinilmiştir.
- İyi bir sazendenin müzik tarihi, kuramları ve nazari bilgilerinin de kuvvetli olması gerekliliği önem taşımaktadır.

Öneriler

Daha nitelik bir Türk müziği çalgı eğitimi için;

- Çalgı eğitiminin en önemli materyali sistemli metotlardır. Bu sebeple her çalgı için sistemli metot sayısı artırılmalıdır.
- Yükseköğretim kurumlarındaki çalgı eğitim programlarının çerçevesi net bir şekilde belirlenmelidir.
- İçerik açısından birbirine paralel eğitim programlarının ortak çalgı eğitimi müfredatları esnek bir yapı oluşturularak belirlenebilir.
- Çalgı eğitim sürecinde öğrencilere bireysel ve toplu icra kabiliyetlerini geliştirebilecekleri daha fazla uygulama alanları yaratılmalıdır.
- Yine çalgı eğitimi sürecindeki en önemli materyallerden biri repertuarı oluşturan saz müziği arşividir. Çalgıya özel eser besteleme konusu hassasiyetle ele alınmalıdır. Kompozisyon bölümlerinde bu konuya yönelik çalışmalar yapılmalıdır.
- Bir ülkede bir alanda nitelikli eğitim sağlamak için değinilmesi gereken ilk konu o ülkenin o alandaki algısıdır. Çalgı eğitimi konusunu da ele aldığımızda ülkenin sanat algısı ile eğitim programlarının eğitim kalitesi paralel gidecektir. Bu sebeple ülkede bir sanat alt yapısı yaratma konusu önem taşımaktadır. Böyle zengin bir sanat kültürüne sahip bir toplumda bunu yapmak o kadar da zor olmayacaktır.

KAYNAKÇA

1. ARPAGUS, F. (2004). *Malumat Mecmuasının 1-500 Sayılarında Yer Alan Türk Musikisi ile İlgili Makaleler, Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
2. Aksoy, Bülent, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Musiki ve Batılılaşma", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, c. V,
3. BEHAR, Cem, (2003), *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz Geleneksel Osmanlı/Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
4. Behar.C. (2015). *Osmanlı-Türk Musikîsinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
5. BEHAR, Cem, (1992), *Zaman, Mekân, Müzik- Klâsik Türk Musikîsinde Eğitimi (Meşk)*, İcra ve Aktarım, İstanbul: Afa Yayınları.
6. BEHAR Cem, *Ali Ufkî ve Mezmurlar*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1990.
7. Demirgen, Emel ve Nilgün Sazak. "III. Selim Dönemi'nde Enderun-i Hümayun Mekteplerinde Okutulan Müzik Risalesinin Meşk Yöntemi Açısından İncelenmesi". 27-46.s.30 İDİL, 2013, Cilt 3, Sayı 11, Volume 3, Issue 11.

8. ERCAN, Nevhiz (1998), *Piyano Eğitiminde Bazı Temel Davranışlar*, G.Ü.G.E.F. Dergisi, Ankara
9. GAZİMİHAL, M. R. (1975a). *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Ankara: Kùltür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
10. JENKINS, J. L. (1970). *Musical Instruments*, London: Horniman Museum London, Inner London Education Authority.
11. KARAKAYA, F. (2012). *Ud, İslam Ansiklopedisi*, cilt: 42, s. : 39-41.
12. KOÇ, F. (2015). *Türk Din Musikisinde Ud Sazının Yeri ve Önemi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi dergisi, sayı: 38, 123-140, Samsun.
13. SACHS, C. (1968). *The History of Musical Instruments*, New York: W. W. Norton & Company Inc..
14. Serin, Muhittin “Meşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, c. XXIX, s. 372.
15. Nuri Özcan, “Meşk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, c. XXIX, s. 374.
16. ÖZALP, Mehmet Nazmi, *Türk Mûsikîsi Beste Formları*, 1.Baskı, TRT Genel Sekreterlik Basım ve Yayın Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1992.
17. ÖZÇİMİ, S.(1989). *Hızır bin Abdullah ve Kitâbu'l-Edvâr*, Marmara Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
18. Özgen, İhsan. (2012). *Avludaki Ses*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
19. Tura, Y.,(1988). *Türk Musikîsinin Mes'eleleri*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
20. TURABİ, A. H. (2005). *Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi ve Mûsikî Risâlesi*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(49)

Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ³⁵⁵

**JEAN JACQUES ROUSSEAU VE DEDE KORKUT'U –ERKEN- ÇOCUKLUK BAĞLAMINDA
KARŞILAŞTIRMAK•
COMPARING JEAN JACQUES ROUSSEAU TO DEDE KORKUT IN THE CONTEXT OF EARLY
CHILDHOOD**

ÖZ

Bildiride J. J. Rousseau'nun Emile kitabı ile Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hikâyeler eğitim felsefesi açısından karşılaştırılmaktadır. Rousseau'nun baskıcı eğitim modelinden doğaya dönerek kurtulmayı hedeflediği özgürlükçü yaklaşım, esasen Hıristiyanlığın çocuğun günahkâr doğduğu inancına bir reddidir.

Çocuğun fitraten iyi olduğu fikrine bağlanan Rousseau, tabii olana uygun bir eğitim ve öğretim sürecinden yana tavır koyarken âdeta Dede Korkut Kitabı'nda anlatılan toplumu aramaktadır. Biz bu ilginç benzerliği eğitim ile öğretim bütünlüğü esasında çözümleyici bir temellendirmeye tabii tuttuk.

Anahtar Kavramlar: Rousseau, Dede Korkut, Değer, Eğitim felsefesi, Eğitim ile Öğretim.

ABSTRACT

This paper compares J. J. Rousseau's Emile to narratives in the Book of Dede Korkut in terms of educational philosophy. The libertarian approach that Rousseau aims to return to the nature from the repressive education model is in fact a rejection of the Christianity belief that the child is born sinful.

Depending on the fact child is good by his nature, Rousseau simply aims the society expressed in Dede Korkut's Book by embracing the educational process suitable for the nature. We have subjected this interesting analogy on the basis of integrity of education and training on an analytical argumentation.

Keywords: Rousseau, Dede Korkut, Value, Philosophy of Education, Education and Training.

³⁵⁵ Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü; Felsefe Tarihi Anabilim Dalı; sdonmez@cu.edu.tr, suelocan@cu.edu.tr; Adana/TÜRKİYE.

• İGEDER öncülüğünde 18-20 Mart 2016 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen "Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Kongresi"nde sunulan bildirinin geliştirilmesiyle oluşan bu makale, Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenmiş olan BAP 2016/İF2013BAP3 Kodlu Proje kapsamında yapılan araştırmaların bir ürünüdür. Bu nedenle Çukurova Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve proje biriminde görev alarak bizlere her türlü kolaylığı sağlayan arkadaşlara teşekkürü bir borç bilmekteyiz.

*

Sözbaşı

Bildiride Jean Jacques Rousseau ve Dede Korkut'un eğitim anlayışları dayandıkları felsefi temelden hareketle karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

Rousseau 18. Yüzyıla damgasını vuran, eserleri ve düşünceleri ile topluma yön veren en önemli filozoflardan birisidir. 18 yy. ise, dünyada etkileri çok fazla görülen Fransız devrimi ile son bulan bir çağdır. Öyle ki bu yüzyılda yaşayan filozof ve düşünürler hem Fransa'da hem dünyada "Aydınlanma Çağı" olarak adlandırılan bir dönemin mimarları olmuşlardır. Rousseau da düşünceleri ve eserleri ile bu çağda toplumu etkileyen, yönlendiren ve aydınlatan en önemli düşünürler arasında yer almıştır. Rousseau'nun eğitim anlayışı, öncelikle Emile adlı romanında işlendiği görülmektedir.

Emile, J.J.Rousseau'nun yarattığı hayali bir çocuktur, öğrencidir. Beş bölümde kurgulanan kitap aslında Rousseau'nun insan eğitimi ve kültürel gelişimi hakkındaki kendine özgü düşüncelerinin bir derlenmesidir. Emile, günümüz Batı toplumlarının liberal eğitim anlayışının somutlaştığı bir ilkörneği (prototip) olarak görülmelidir.

Dede Korkut Kitabı, yüzyıllar öncesi Türk toplumunun ortak vicdan, ortak akıl ve ortak dünya görüşüyle meydana getirmiş olduğu, manevî değeri yüksek bir eserdir. Türk'ün varoluşundan itibaren taşıdığı erdemleri günümüze ulaştıran, tarihî, edebî ve kültürel değeri her yönden güçlü olan ve bir millî destan özelliği taşıyan hikâyelerden oluşmaktadır. Her yönden Türk'ün dünyaya bakış açısını yansıtan eserde eğitsel özellikleri öne çıkarıcı tarihî, edebî ve sosyo-kültürel hükümler, yer alır. Türk toplumunun yaşantısını, giyim kuşamını, dilini, dinini, kültürünü ve dünyaya bakış açısını yansıtan Dede Korkut Kitabı'nın çocuğun eğitim ile öğretimi açısından taşıdığı vasıflar, Rousseau'nun Emile'inden üstün görünür.

Çocukluk Dönemi Eğitim ile Öğretim Felsefesinde Dede Korkut Kitabı ve Emile

Dede Korkut Kitabı, değeri hakkında büyük araştırmacı Fuat Köprülü'nün "Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız, yine Dede Korkut ağır basar." dediği millî bir destanımızdır. Jean-Jacques Rousseau tarafından 1772'de kaleme alınan "Emile" ise³⁵⁶, düzenli yaşam biçiminden taviz vermez bir filozof olarak bilinen Immanuel Kant'ı okuyabilmek için bir gece boyunca uykusuz bırakmış olan bir kitaptır. Ancak bizim bildirimizin amacı, sözü edilen iki eserin niçin böylesine kıymetli olduğu meselesini tartışmaya açmak değildir. Zaten bu bağlamda yapılmış olan birçok çalışma bulunmaktadır. Benzer bilgileri sayıp dökmenin de sorun çözmede bir fayda getireceği kanaatinde değiliz. Bu nedenle biz bildirimizde Rousseau ile Dede Korkut'un eğitim anlayışlarının felsefi temellerini, büyük değeri haiz olduğundan kuşku duymadığımız söz konusu iki eser üzerinden -ilk kez- karşılaştırmalı olarak inceleyerek yaşadığımız sorunlara çözüm mahiyetinde bir öneri getirmeyi deneyeceğiz. Ancak yol alırken düşüncelerimizi mümkün olduğunca -erken- çocukluk dönemi ile sınırlandırmaya çalışacağız.

Felsefenin kültür üzerine yapılan bir düşünce faaliyeti olduğu söylenebilir. Bu durumda onun en önemli cephesi eğitim ve öğretim felsefesi olmalıdır.³⁵⁷ Eğitim ve öğretim, her ne kadar sadece çocuk veya çocuklu ile sınırlanan bir süreç olmasa da eğitim ve öğretim faaliyetinde çocuklara öncelik verildiği kuşkusuzdur. Öyle ki, insan bilimlerinde 20. yüzyıla "çocuk asrı" gözüyle bakıldığı bile olmuştur.³⁵⁸ Bugün 21. asrın ilk çeyreğinden gün alsak da çocuk eğitimi ve öğretimi sorununun hâlâ yoğun olarak gündemimizi meşgul ettiği bir gerçektir. Aslında çocuğun yetişmesi, insanın ve çocuğun olduğu her yer ve zeminde varolan bir durumdur. Ama bunun özellikle Hristiyan Batı dünyasında felsefi anlamda bir 'sorun' haline gelmesi, Rousseau'nun Emile'i yazmasından sonra mümkün olduğu söylenir. Müslüman Doğu'da ise, çocuğun eğitim ve öğretimi meselesi Hristiyan Batı'dan çok daha önce fark edilmiştir. Kültürel dayanakları açısından İslam öncesi algı ve anlayışı İslamlaştırarak yaşatmaya devam eden "Dede Korkut Kitabı", bunun açık bir örneği

³⁵⁶ *Emile*'in Türkçeye ilk tercümelere Ziya Paşa tarafından yapılmıştır. Daha sonra eser, "*Emile-Yahut Terbiyeye Dair*" adıyla Hilmi Ziya Ülken, Ali Rıza Ülgener ve Selahattin Güzey tarafından da çevrildi. Bu çeviri, 1944 yılında Türkiye Yayınevi tarafından da basıldı.

³⁵⁷ Ülken, Hilmi Ziya, *Eğitim Felsefesi*, DoğuBatı yayımları, 3. Baskı, Ankara 2013, s. 9.

³⁵⁸ Bkz. Dewey, John, *Tecrübe ve Eğitim*, Çeviren: Fatma Başaran ve Fatma Barış, Ankara 1966.

kabul edilebilir. Zira gerek Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hikâyeler gerekse hayali karakterler barındıran Emile, esasta çocuğun nasıl yetiştirileceği sorununa çözüm arayan ya da sunan eserlerdir.

Rousseau, "Emile" ile çocuk eğitimi konusunda Batı dünyasında büyük bir tartışma başlatmış ve çocuğa bakışı değiştirmiştir. Dede Korkut ise, eski Türklerin yaşadığı toplumdaki çocuğu gösteren destansı bir eserdir. Bu bağlamda Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hikâyelerdeki çocuğa ve eğitim felsefesine modern dünyada Rousseau'nun açtığı yoldan yürüyen eğitim felsefecileri sayesinde erişilmeye çalışıldığı ifade edilmelidir. Elbette Rousseau ile Dede Korkut, çocuk eğitimi felsefesinde özdeş nitelikleri haiz değildir. Esasen bu, mümkün de değildir. Çünkü her iki eser farklı kültürel ortamlarda vücut bulmuştur. Ama ortak çizgilere ve hedeflere sahip olmadıkları da iddia edilemez.

Rousseau, Hıristiyan bir toplumda yaşamıştır. Hıristiyanlık ise, çocuğu Hz. Âdem'in işlediği ilk günahtan dolayı kirlenmiş kabul eder. Çocuğun günahla doğduğunu kabul eden bu inanç, her insanda tamiri mümkün olmayan bir kötülük fikrini doğurmuştur. Rousseau, 'günahkâr doğma' fikrine karşı çıkmış bir düşündürdür.

Emile'in Rousseau'nun yaşadığı çağda baskın olan dindar çevrelerce tepkiyle karşılanması, onun çocuğun kötü bir varlık olduğunu kabul etmemesidir. Çocuğun nasıl terbiye edileceğini gösterir bir kitap olan Emile'in ilk cümlesinden bunu anlamak mümkündür: Rousseau şöyle başlar kitabına: "Yaratıcının elinden çıkarken her şey iyidir."³⁵⁹ Burada dikkat çekilmesi gereken husus, Rousseau'nun yaşadığı çevreye kazandırmaya çalıştığı fitrat temizliğinin Dede Korkut Hikâyelerinin filizlendiği kültürde ve dinde kabul gören bir görüş olduğudur.

Rousseau, tabii ki, Emile'de sadece çocuğun masum olduğu düşüncesini savunduğu için hedef alınmamıştır. Tanrı'nın yarattıklarının "iyi" olması yanında özellikle çocuğun eğitimi ve öğretimi meselesinde öne sürdüğü çığır açıcı fikirleri, yaşadığı devirde tepkiyle karşılanmıştır. Burada bu fikirlerin hepsini uzun uzun sayıp dökmeden özetleyerek ifade edeceğiz.

Rousseau'yu asıl büyük kılan, Descartes sonrası cari olan akılcılığın (logos/rasyonel yeti)) aşırılıklarına karşı, duyguculuğu (emosyanalizm); yapay toplumculuğa karşı bireyciliği; baskıcı yapılara karşı özgürlüğü savunmuş olmasıdır. Bu görüşler, Rousseau'dan sonraki batı felsefesini şekillendirir. Şimdi, Batı felsefesini Dekartçı dogmatik akılcılıktan kurtarma başarısını elinde tutan filozof Kant'ın da Emile'den niçin çokça etkilendiği anlaşılır hâle gelmektedir. Öyle ki Kant, Batı'da eleştirel felsefenin kurucusudur. Eleştirel bakış, Rousseau'da da varolan bir tavidir. Zaten Kant, "Pratik Aklın Tenkidi" adını verdiği eserini de Emile'in tesiri altında yazdığı bilinmektedir.³⁶⁰

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan destansı hikâyelerde de öne çıkan tavrın eleştirel olmadığı iddia edilemez. Rousseau'nun ulaşmaya çalıştığı tabiatçı (natüralist) yaşamı tehlikeye atan bazı görüşler, Dede Korkut'ta kınanır. Onlardan uzak durulması istenir. Rousseau, çocuğu yetiştirirken doğal olana ve tabiata dönüşü talep eder. Dede Korkut Destanı ise, doğal olanla kavgalı olmadığı gibi, onda anlatılan çocuk sürekli tabiatın içindedir. Aradaki fark, Rousseau'nun tabiata dönelim çağrısıyla yapay olan bir topluma karşı isyan başlatmış olmasıdır. Dede Korkut'tun resmettiği toplum tipi ise, yapaylıktan uzaktır. Ama isyan Dede Korkut'ta da vardır. Ancak ondaki isyanın yönü farklıdır.

Emile'in yukarıda başını verdiğimiz ilk cümlesinin devamında Rousseau, 'insanın ne canlıların ne de eşyanın ilk haliyle kalmasına müsaade etmediğini; her şeyi değiştirmek dönüştürmek istediğini; toprağa, ağaçlara, iklime ve mevsimlere müdahale ettiğini, kendi cinsini de şekillendirmek ve ona biçim verme çabasından geri durmadığını' yazar.³⁶¹ Bu serzeniş, Tanrı'nın iyi olarak yarattıklarının insan eliyle bozulduğunu göstermektedir. İnsanın bozulmamış olan iyiye dönmesi gerekir. İfade edildiği şekliyle bu dönüş talebi, Dede Korkut'ta varolan ve korunması istenen zemindir. Dede Korkut Kitabı'nda yer alan hikâyelerin

³⁵⁹ Rousseau, Jean Jacques, *Emile*, Yayına Hazırlayan: Ülkü Akagündüz, İstanbul 2003, s.11.

³⁶⁰ Ülken, *Eğitim Felsefesi*, s. 109.

³⁶¹ Rousseau, *Emile*, s. 11.

genelde son kısımlarda rastlanan “Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölgece kaba ağacın kesilmesin...”³⁶² temennileri ile başlayan dua, tespitimizi doğrulamaktadır.

Esasen Dede Korkut'ta anlatılan hikâyelerde sahip olunan tabii yaşam biçiminin tehlikeye düştüğü olaylarla karşılaşılır. Neticede girilen ya da gidilen yolun yanlış olduğu gösterilerek mevcudun olması gerektiği gibi kalmasına dönük telkin öne çıkar. Burada Rousseau'nun kurtulmaya çalıştığı toplum tipi ile Dede Korkut'ta korunmaya çalışılan toplumsal düzen arasında takınılan tavrın nesnesi açısından karşıtlık olsa da, hedef durum bakımından çelişki söz konusu değildir.

Dede Korkut'un şekillendiği kültürde varolan, Rousseau'nun ise ulaşmaya çalıştığı bir diğer hedef, bireyselliğe dayalı özgürlüğün sağlanmasıdır. Rousseau, bu yaklaşımıyla irade felsefesini hazırlayarak eğitimi onun üzerine kurulmasını sağlamıştır. Bir başka ifadeyle eğitim, Rousseau'dan itibaren iradeci ve aktif zihinci bir karaktere bürünmüştür. Sonrasında eğitim verilirken çocuğun zekâsının ve ilgisinin merkeze alınması önem kazanmıştır. Böylece eğitim ve öğrenme, sadece kitaba bağlı kalan skolastik yapının dışına çıkmış ve iş yaparak yetiştirme (meslek ve çiraklık eğitimi) fikrine ulaşmış görünür. Ulaşılan sonuç, Rousseau adına geleneksel akılcılığa karşı yapılmış olan bir devrimdir. Biz bu sürece “eğitim ile öğretim” adını veriyoruz.³⁶³

Eğitim ile öğretimde bireyin öne çıkması ve iradenin devreye girmesi, özgürlük talebinin tabii sonucudur. Zira özgürlük, ancak irade ile varlık bulur. Dede Korkut hikâyelerinde yer alan çocukların, yaptıkları işe uygun isim aldıklarını biliyoruz. Örneğin Boğaçhan'ın isme kavuşması hikâyesi meşhurdur. Hikâyede tehlike arz eden azgın bir boğayı akıl ve bilek gücüyle etkisiz hale getirerek doğabilecek muhtemel tatsızlıkların önüne yiğitlikle geçmesi Boğaçhan'ın özgür iradesiyle doğru karar verebilen bir çocuk olduğunu göstermemekte midir? Burada, ne yapıp ne yapamayacağını bilen bir çocuk tipi vardır. Kendini bilen ve bildiğini uygulayabilen bir çocuk. Artık o, sadece bir birey değildir. Bireyden öte kişi olmuştur.³⁶⁴

Sadece birey kalmakla özgürlük gelmeyecektir. Boğaçhan da gözünü açtığı toplumda doğumundan itibaren bir bireydir. Ancak hedef, bireyin kişi olabilmesidir. Bunu için doğuşuyla birey olan çocuğun sahip olduğu yetilerin ölmemesi için baskılanmadan büyütülmesi gerekir. Çünkü çocuk, aldığı eğitim ile öğretim sayesinde belirli bir olgunluğa eriştikten sonra yeteneklerini kullanarak toplumca takdire şayan bir iş kotarırsa kişi olabilecektir.

Kişi olmak, kimlikli olmaktır. Boğaçhan hikâyesinde çocuğun kim olduğu yaptığı işe mukabil belirlemektedir. Artık çocuğun babasına nispet edilerek anılmasına gerek kalmamıştır. Kimliğini bularak kişi olmuştur. Buradaki çocuğun isim kazanabilmesi için ona uygulanan dengeli yönlendirme, Rousseau'nun Emile üzerinden savunduğu çocuğa dönük her türlü baskının kaldırılmasıyla sağlayacağını umduğu hür ve cazip eğitim talebinden daha gerçekçi ve üstündür. Zira Dede Korkut'ta çocuk, sergilediği kahramanca işle isim kazanırken aslında bilgi ve hünerini kullanarak kendini tamamlamaktadır.

Rousseau, yaşadığı toplumda karşılaştığı baskının sonucu çocuğu toplumdan gelebilecek zararlardan korumak için tabiata dönüşü önermektedir. Onu rahatsız eden durum, yaşadığı toplumla sınırlıdır. Bu nedenle tabiata dönüş fikri, esasta sıkıntılıdır. Ama Rousseau, dar anlamda yaşadığı dini ve toplumsal baskıyı kırmaya çalışsa da eğitimin okuldan değil, doğuştan başlaması gerektiği hususunda haklıdır. Hilmi Ziya Ülken'in de fark ettiği gibi, Rousseau, meramını haddi aşan kelimelerle ortaya koysa da, söylemek istediği doğrudur. Onun yapay ve baskıcı topluma alternatif tabiata dönme çağrısı, doğal topluma ve kültüre erişme arzusudur.³⁶⁵ Adeta Rousseau, çağrısıyla Dede Korkut hikâyelerindeki doğal şartları kullanarak kimlik ve şahsiyet kazanan çocuğu aramaktadır.

³⁶² Özsoy, Bekir Sami, *Dede Korkut Kitabı* (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük), Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 80. Günümüz Türkçesiyle bkz. *Dede Korkut Hikâyeleri*. Hazırlayan: Pervin Ergun, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara 2011, s. 31.

³⁶³ Eğitim ile öğretimi, eğitim ve öğretimden ayırıyoruz. “Ve” bağlacı eğitim ile öğretimin ayrışmasına götürmüştür. Ayrıştırmanın kısmen gerekli olduğunu düşünmekle beraber çocuk eğitimi söz konusu ise, bunun doğru olmadığı kanaatindeyiz. Bu nedenle birbirini tamamlayan iki aktivite olarak “eğitim ile öğretim” diyoruz.

³⁶⁴ Birey, kendine has özelliklerince başka hiçbir şeye geri götürülemez ve indirgenemez varolana birey diyoruz. Hücreden beşere dek, istisnasız bütün canlılar bireydir. İnsanlaşmış beşerin bireyselliği eşsiz diyebileceğimiz nitelikleri haizdir. Böylesi bir birey kimlik kazanmış olur. Kimlikli insana ise “kişi” denir. Bkz. Duralı, Ş. Teoman, *Sorun Nedir?* Dergâh Yayınları, 2. Baskı Ankara 2011, s. 181.

³⁶⁵ Krş. Ülken, *Eğitim Felsefesi*, s. 198.

Rousseau, bireye aşırı özgürlük talep ederken iradede aşırılığa kaymıştır Dede Korkut ise, bireyin kişi olması sürecinde birey-çevre-toplum dengesinde daha ölçülü görünür. Çünkü biz biliyoruz ki, çocuk, yaşadığı toplum ile kültürden bağımsız büyüyen bir varlık değildir. Elbette çocuğun yetişmesinde toplumun ve kültürün dışında başka saikler de etkindir. Bu durumda eğitim ile öğretimde taşkın iradeciliğe kapılmamak aklın gereğidir.

Rousseau, elbette, büyük bir kafadır. Eğitimde çağdaş pedagojide benimsenen bazı yaklaşımların müjdecisidir. Rousseau için verilen bu hüküm, zahiri bir bakışa çelişik gibi görünse de, Dede Korkut için de geçerlidir. Yukarıda da kısaca değinildiği şekliyle; Rousseau, hedeflediği insan tipine ulaşabilmek için yaşadığı çevrenin eğitim anlayışına karşı çıkar. Toplumda cari olan eğitim biçimini değiştirmeye çağırır. Lakin bu çağrının nasıl uygulamaya konulacağı konusunda yeterli açıklama yapmaz. Mesela ortaçağlardan beri geçerli olan skolastiğin yerine yeni okulun hangi sisteme göre olacağı gösterilmez. Bireyi özgür kılacağı düşünülen çıplak doğaya dönüş, meseleyi çözmektedir. Bu çerçevede Rousseau'nun peşine düştüğü eğitim modelinin ana hatlarıyla Dede Korkut'un hikâyeleştirerek anlattığı toplumda uygulanmakta olduğu ya da uygulanması arzusuyla idealleştirildiği görülür.

Zeminin gerçek veya ideal düzlemde ele alınması eğitim açısından bir kusur oluşturmaz. Zira eğitim, ideal bir hedefe sahip olmadan vücut bulamaz. Öte yandan Dede Korkut'un bir destansı bir eser olduğu ifade edildi. Herkes bilir ki, destan salt kurgusal bir yapıt değildir. Öyle ki, destan dile geldiği dönemin ruhunu yansıtır. Bu ruhun tarihin derinliklerinden süzülüp geldiğine inanılır. Destan bir millette varolan ve onu ayakta tutan değerlerin mecmuunu ihtiva eder. Onda ideal kişilikler üzerinden öznelendirilen vurgular ise, esasta bütüne şamildir. Mahremde olanın maşerileşerek görünür hâle gelmesidir. Dede Korkut destanının bireyi tabii bir nesne olarak bırakmayarak kişiliğe yükseltme kudretine sahip olması da bu özelliğinden ileri gelir.

Modern dünya -özellikle filozof Kant'tan itibaren- değer ile bilgiyi ayırma taraftarıdır. Bize göre bilgi ile değer arasında mutlak bir ayrıma gitmek zor görünmektedir. Ancak değer bilimsel bilgi esasında temellendirilme güçlükleri doğurması, teknik anlamda bir ayrıma gitmeyi de zorunlu kılmaktadır. En büyük güçlük değere yüklenen mutlak anlam ile bilginin izafiliğinin uyuşturulamamasıdır.³⁶⁶ Değerin aşkın olması, bilginin ise içkin olması bir diğer sıkıntıdır. Ayrıca bilgi gayrişahsidir. Değer ise, tam tersidir. Bu çerçevede gerek Rousseau'da gerekse Dede Korkut'ta bilgi ile değer ayrışmadığı açıktır. Modern bakışta bilgi ile değeri ayırmaktan yana tavır sergilendiğinden zamanla eğitim ile öğretim ayrışmaya başlamıştır. Bizim nazarımızda bu ayrışma sağlıklı değildir. Ama Eğitim ile öğretimin de karıştırılmaması gerekir.

Eğitimin değer merkezli olacağı açıktır. Öğretim ise ilk planda bilginin aktarılmasıdır. Elbette, bilgi aktarımına dayanan bir faaliyetin değerden azade olduğu iddia edilemez. Lakin bilgi, uyuşmayı sağlayabildiğimiz bir zemine sahiptir. Nesnel tarafı vardır. Fakat değer öyle değildir. Oldukça özeldir.³⁶⁷ Bu durumda manzarayı hem değer hem de bilgi penceresinden görmek önem arz eder. Ardından iki pencereyi anlamaya ve birbirlerine olan tesirlerini göstermeye çalışılması gelmelidir. Bizim buradaki önerimiz, özellikle, erken çocukluk ya da genel anlamda çocukluk döneminde çocuğun yetişmesinde eğitim ile öğretimdir. Eğitim ile öğretim "değeri" esas alan çok yönlü bir öğretim sürecidir. Dede Korkut hikâyeleri, bizim eğitim merkezli öğretim önerimizin modellenmesinde yol göstericidir.

Rousseau, çocuğu tabiata göre, bütün suni etkilerden uzak yetiştirmek isterken disiplinli okulu hedef almakla eğitim ile öğretimin arasının açılmasına öncülük etmiştir. Elbette Rousseau, öğrenmeyi devre dışı bırakmıyordu. Eğitim ile öğretimde yaşadığı devrin çocuk yetiştirmede benimsediği kapalı sisteme karşı çıkıyordu. Bir başka deyişle skolastik eğitim ve öğretimin baskısından kurtulmanın yolunun doğal olan gerçeğe dönmek olduğuna inanmıştı. Rousseau'cu idealin yenedünyada ciddi bir karşılığı olduğu inkâr edilemez. Bu resim Dede Korkut'la da uyumludur. Asıl olan fitri anlamda gerçeği göz ardı etmeden mevcudu dikkate alan bir dengenin kurulmasıdır. Çocuğu dengede tutabilmek de ancak eğitim ile öğretim bütünlüğü korunursa mümkün olur.

³⁶⁶ Uyuşma, hakikat esasında sağlanan birliktir. Uyuşmadan farklıdır. Uyuşma, hakikatten tavizler vererek de yapılabilir, taviz vermeden de. Uyuşmanın uyuşmayla çelişmemesi gerekir. Uyuşulırken, taraflar, verilen tavizin bilincindedirler. Uyuşma ile birlik değil, birliktelik sağlanır.

³⁶⁷ Bilgi, soyutlayarak elde edilen zihinsel bir üründür. Değer ise, somuta dayalı öznel bir duygudur.

Günümüzde bazı eğitim felsefecileri, eğitimi bireyi normalleştirmek ve sosyalleştirmek için bir çaba olduğunu düşünürler. Normalleştirerek sosyalleşme fikrini savunanlar okulun başlıca görevinin iyi yurttaş yetiştirmek ve çocuğu veya kişiyi hayata hazırlamak olduğuna inanmışlardır. Diğer bir kısım ise, toplumsal değerlerin hâkim vasıflarını az çok ihmal ederek bireyde var olduğuna inandıkları özel potansiyel güçleri keşfederek geliştirmeyi önermektedir.³⁶⁸ Günümüz eğitimcilerince öne sürülen bu iki yaklaşımdan ilki, Dede Korkut, ikincisi ise Rousseau tarafından savunulmaktadır. Bizim durduğumuz yer, Dede Korkut idealinde söz konusu her iki görüşün bütünleştirilebileceğidir.

Açıktır ki, ilk görüş, bireyin potansiyelini ve bireyde olanın keşfini dikkate almıyor değildir. Lakin ilk görüşte toplumun devre dışı bırakılmaması gerektiği daha çok öne çıkarılmaktadır. Elbette ilk görüş, toplum normal işlediği sürece geçerli olabilir. Toplum, bireyi eriterek biçimlemeye yöneldiğinde ikinci görüşün tercih edilmesi gerekir. Normal şartlarda her iki görüşü dengede tutan bir eğitim ile öğretim ise, olması gerektir.

Dede Korkut, olandan hareketle olması gerekene yönelten bir model sunar. Rousseau ise, olanı değiştirerek olması gerekene yönelmiştir. Hedef aynıdır. Ancak içinde bulunduğunuz çevre, koruyucu mu, yoksa yıkıcı mı olacağınızı belirleyecektir. Değişim ise, her hâlükârda kaçamayacağımız bir gerçek olarak bu süreçte karşımıza çıkacaktır.

Sözsonu

İnsanın iyi bir yaşam sürebilmek için hem kendisine hem de karşısındakine dönük yönelimlerinin bebeklikten itibaren düzenlenerek güzelleştirilmesi sağlıklı bir kişilik edinebilmek için olmazsa olmazları arasındadır. Bu nedenle özellikle bebeklik sonrasına tekabül eden –erken- çocukluk döneminde ‘aile, okul ve çevre’ üçgeninde bunala çocuğun bilinçli bir eğitim ile öğretime tabi tutularak adım adım istenilen hedefe doğru yönlendirilmesi kişilik kazanması sürecinde büyük önem arz eder.

Bildirimizde kendi tarafımızı belirlerken “eğitim ve öğretim” ikilemesini değil, “eğitim ile öğretim” ifadesini tercih ettiğimiz gözden kaçırılmamalıdır. Biz “eğitim ile öğretim” derken, özellikle –erken- çocukluk döneminde öğretimi eğitimden ayırmadan eğitime dayalı bir öğretimden söz edilebileceğini kabul ettik.

Eğitim ile öğretim “değeri” esas alan çok yönlü bir süreçtir. Bu süreçte öncelikli olarak değerlerin içselleştirilmesi gerekmektedir. Hangi değer, hangi yaş diliminde verileceği teknik bir meseledir. Araştırmalar ışığında açığa kavuşturulmaktadır. Ancak –erken- çocukluk dönemi söz konusu ise, birçok değer öncelikle ailede, okulöncesi eğitim merkezlerinde ve çocuğun muhatap olduğu diğer çevrelerde yaşanıyor olması elzemdir.

Ortak yaşama merhaba diyen bir çocuğun çevresinin gittikçe genişlemesiyle yaşadığı karmaşanın giderilerek topluma uyum sağlaması sürecinde düzgün bir kişiliğe sahip olabilmesi için öncelikle kendini bulduğu çevrede dürüstlük, sevgi, saygı, hoşgörü, dayanışma, sorumluluk gibi değerlerle karşılaşması gerekir. Türkiye’de gittikçe bozulan aile yapısının bu konuda yeterli olduğunu söylemek zordur. Öyle ki, tertemiz yavrular, maruz kaldıkları yanlış ve eksik eğitim ve öğretim uygulamaları altında yeterince bilinçlendirilmemiş eğitimciler tarafından heder edilmektedir. Özellikle okul öncesi dönemde maruz kalınan tahribatlar daha sonraki eğitim ile öğretim sürecinde de tamir edilemiyor olmalıdır ki, günümüzde farklı inanç ile düşünceye sahip olanlara karşı tahammül edemeyen, sıkışınca yalan söyleyen, başkalarına saygı duymayan insanların sayısı hiç de az değildir.

Bizim nazarımızda çocuk yetiştirirken ‘sağlıklı kişiliğin’ oluşması için –erken- çocukluk olarak adlandırılan okul öncesi dönemden itibaren ‘aile birliği, dürüstlük, sorumluluk, sevgi, saygı, dayanışma, paylaşma ve affetme gibi’ değerlerin anne baba ve yakın çevre üzerinden çocuğa aktarılması büyük önem arz eder. ‘Sağlıklı kişilikten’ kastımız, ahlaki değerleri haiz insandır. Ahlakilik ise, özgür irade olmadan sağlanamaz. Sağlıklı bir topluma sahip olabilmek için de özgür irade ile kararlar alabilen sağlıklı kişilere ihtiyacın olduğu açıktır.

Biz, sözünü ettiğimiz değerlerin çocuğa kazandırılmasında Dede Korkut hikâyelerinden faydalanılabileceği kanaatindeyiz. Öyle ki, bizim araştırmalarımıza göre, Dede Korkut hikâyeleri sadece erken çocukluk dönemi için değil, eğitim ile öğretim sürecinin her döneminde başvurulabilecek zengin bir içeriğe

³⁶⁸ Krş. Ülken, *Eğitim Felsefesi*, s. 347.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

sahiptir. İçerdiği felsefe açısından da Rousseau'nun Emile kitabından üstün görünür. Öyleki, Rousseau, yaşadığı toplumda mevcut olmayan, lakin Emile ile olmasını istediği çocuk tipi, Dede Korkut'tun resmettiği toplumda 'var' olmuş olmalıdır. Zira Dede Korkut Kitabı, bir Türk destanıdır. Destanların ise, gerçeğin idealleştirilmesiyle vücut bulduğu ehline malumdur.

*

KAYNAKÇA

1. Ülken, H. Z. (2013). *Eğitim Felsefesi*, Ankara: Doğu-Batı
2. Dewey, J. (1966). *Tecrübe ve Eğitim* (Çev.: Fatma Başaran ve Fatma Barış.) Ankara:
3. Rousseau. J. J. (2003) *Emile* (Yay. Haz.: Ülkü Akagündüz.) İstanbul: Selis.
4. Özsoy, B. S. (2006). *Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük)*, Ankara: Akçağ.
5. Dede Korkut Hikâyeleri (2011). (Haz.: Pervin Ergun.) Ankara: Akçağ.
6. Duralı, Ş. T. (2011). *Sorun Nedir?* Ankara: Dergâh.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(50)

Dr. Murat AKYÜZ

**KIRGIZLAR VE HAZARİSTAN (HAZARACAT) HAZARALARI ARASINDA NEVRUZ
KÜLTÜRÜ VE GELENEKLERİ**

**NEWROZ CULTURE AND CUSTOMS AMONG THE KYRGYZS AND HAZARISTAN (HAZARAJAT)
HAZARAS**

ÖZ

Kırgızlar, Türki milletlerin en eski kollarından birisidir. Kırgızlar bugün genel olarak Kırgızistan Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Afganistan nüfusunun yüzde 9'unu oluşturan Hazaralar, ülkenin genelinde Hazaristan (Hazaracat) bölgesinde, Gazni, Kabil ve Kuzey Afganistan'da yaşayan büyük bir çoğunluğu Şii (Caferi) olan bir gruptur. Hazaralar etnik köken olarak kendilerini Türk ve Moğol olarak görmektedirler. Kelime anlamı olarak "Yeni Gün" anlamına gelen ve İran ve Afganistan'da kullanılan takvimde yeni yılın başlangıcı olan Nevruz aynı zamanda ilkbaharın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Nevruz Bayramı ve törenleri bütün ön ve orta Asya milletlerinde olduğu gibi Kırgızlar ve Hazaralar arasında da çok önemli bir yere sahiptir. Binlerce yıldan beri bölge halkları arasında kutlanan Nevruz, Hazaralar arasında da coşkuyla kutlanmaktadır.

Bu çalışmamızda Kırgızlar ile Hazaristan'da yaşayan Hazaralar hakkında genel bilgiler verildikten sonra Hazaristan'da yaşayan Hazaralar'ın Nevruz ile ilgili örf ve adetleri hakkında detaylı bilgiler ele alınarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nevruz, Kırgız, Hazara, Hazaristan, Kırgızistan, Afganistan.

JEL Kodu: N95.

ABSTRACT

The Kyrgyz people are one of the oldest branches of the Turkic nations. The Kyrgyz people live in Kyrgyz Republic today. The Hazaras, who make up nine percent of Afghanistan population, mainly live in the Hazaristan (Hazarajat) region, Ghazna, Kabul and Northern Afghanistan, and majority of their population is Shia (Jafari). The Hazaras consider themselves as Turkish and Mongolian. Newroz, which means 'new day' and shows the beginning of the new year according to the calendar used in Persia and Afghanistan, is also considered as the beginning of the spring. Newroz festival and celebrations have an important role for the Kyrgyzs and Hazaras.

In this study, we aimed to provide general information on the Kyrgyzs and Hazaras and investigate the detailed information about the Newroz manners and customs of the Kyrgyzs and Hazaras living in Hazaristan.

Keywords: Newrooz, Kyrgyz, Hazara, Hazaristan, Kyrgyzistan, Afghanistan.

JEL Code: N95.

GİRİŞ

Bu çalışmamızda öncelikle Kırgızlar ve Afganistan'da Hazaristan (Hazaracat) bölgesinde yaşayan Hazaralar hakkında kısa bilgiler verilecek daha sonra Kırgızlar ile Hazaristan (Hazaracat) Hazaraları'nın Nevruz ile ilgili gelenekleri üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada başvuru yapılan değişik kaynaklarla beraber yedi yıl Kırgızistan'da ve on üç yıl Afganistan'da yaşamış bir kişi olarak kendi araştırma, gözlem ve görüşmelerim doğrultusunda bilgiler verilecektir.

KIRGIZLAR ve HAZARALAR

Kırgızlar, Türki milletlerin en eski kollarından birisi olup, Kırgız adı Orhun yazıtlarında geçmektedir. (Ercilesun, 2004) Kırgızlar bugün genel olarak Kırgızistan Cumhuriyetinde yaşamaktadırlar. Kırgızistan'ın büyük bölümü ise Tanrı Dağları'nın Alatau (Aladağ) adı verilen bölümünü içine alan dağlık bir bölgedir.

Afganistan'daki en büyük dört gruptan birisi olan Hazaralar tahminen ülke nüfusunun % 9'nu oluşturmaktadırlar. (Akyüz, 2012) Hazaralar kaynaklara göre Moğol veya Türk kökenli bir grup olup kendilerini de bu şekilde tanımlamaktadırlar. Derice'nin (Afgansitan Farsçası'nın) Hazaragi denilen bir şivesini konuşan Hazaralar, Herat'ta yaşayan çok küçük bir gurup haricinde tamamem Şii-Ceferi'dirler. (Çelik, 2001)

Afganistan'ın ortasındaki dağlık bölgede yer alan ve Hazaracat veya Hazaristan olarak adlandırılan bölge Hazaraların en yoğun olarak yaşadıkları yerdir. Hazaracat bölgesi Bamyan, Ghor ve Day-kundi vilayetlerinden oluşmaktadır. (Komite Dini Siyasi ve Ferhengi, 2011) Hazaralar, Hazaracat haricinde ençok Gazni (Gazne) şehrinde bulunmaktadırlar. Hazaralar'ın Kandahar, Kabil, Herat, Mezar-ı Şerif te ise güçlü bir popülasyonları vardır. (İlik, 2012)

Hazaralar üç büyük boya ayrılmaktadır. Bu boylar; Besud, Ceguri ve Uruzgani'dir. Safkan Hazaralar olarak adlandırılan Besudlar, genellikle dağlık ve yüksek bölgelerde diğer Hazara gruplarından izole olarak yaşamaktadırlar. Peştun ve Taciklerle karışık olarak yaşayan ve onların kültür çevresine girmiş olan grup ise Ceguri Hazaralarıdır. Uruzganiler ise daha çok Uruzgan ve Day-kundi vilayetlerinde yaşamaktadırlar. (Komite Dini Siyasi ve Ferhengi, 2011) Afganistan'da yaşayan Özbek, Kırgız, Türkmen vb. Türki gruplar ile Hazaraları morfolojik olarak birbirlerinden ayırmak oldukça zordur.

KIRGIZİSTAN'DA VE HAZARİSTAN'DA NEVRUZ KÜLTÜRÜ VE GELENEKLERİ

"Nev" ve "ruz" olarak iki sözcükten oluşan Nevruz kelimesi, "Yeni Gün" demektir. (Muin, 2012) Dünyanın balık burcundan koç burcuna girdiği bu gün Celâlî takviminde yılın ilk günüdür. (Dekhoda, 2010) Nevruz kelimesi, Pehlevice (Eski Farsça) "Nokroz" yani "gün başı" şeklindedir. (Şeriatî, 2014)

Diğer bütün Ön Asya ve Orta Asya topluluklarında olduğu gibi Kırgızistan'da ve Afganistan'da Hazaralar'ın kültüründe Nevruz kutlamalarının büyük ve önemli bir yeri vardır. Kırgızlar ve Hazaralar ağırlıklı olarak yüksek dağlara ev sahipliği yapan bölgelerde yaşamaktadırlar. Bu dağlar yılın çoğu mevsimlerinde karla kaplı olup havası soğuktur. Nevruz ile havalar ısınmaya başlar ve Kırgız ve Hazarlara hayatın neşe ve mutluluğunu getirir ve bu sebepten dolayı coşkuyla karşılanır ve törenler yapılır.

Hazaralar, mitolojik olarak, "Acizek" veya "Acigek" denilen tabiat ötesi bir varlık ile Nevruz arasında bir bağ olduğunu düşünmektedirler. Hazaristan'da "Acizek" veya "Acigek'in" yaşlı bir kadın olduğunu ve Acizeğin saçlarını Nevruz'dan 40 gün sonra, erguvan çiçeklerinin açıldığı mevsimde yıkayınca dünyaya yağmur yağdığını kabul ederler. Nevruz'dan kırk gün sonra yağmur yağması ise hayra yorularak başlanılan yeni yılın bereketli bir yıl olacağına inanırlar. (Şeriatî, 2014) Ancak bu inanışa Kırgızlarda rastlanmaz.

Kırgızistan'da ve Hazaristan'da kışın son günlerinde Nevruz için hazırlık yapmaya başlanır. Evler ve bahçeler temizlenir. Nevruz için özel elbiseler diktirilir veya alınır, Nevruz için yiyecekler hazırlanır. Yeni kıyafetler giyilir. Hazaralar mezarlıkları ziyaret ederler. (Şeriatî, 2014) Kırgızistan ve Hazaristan'da Nevruz ile ilgili gelenekleri ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir:

1. Nevruz Neşeli Karşılama: Hazaristan Hazaraları, Nevruz gününü mutlu geçirmeye ve üzgün olmamaya çalışmaktadırlar. Nevruz gününde üzgün oldukları takdirde, bütün yıl boyunca üzgün olacaklarına inanmaktadırlar.

Hazaristan Hazaraları diğer bir yandan Nevruz gününde vefat etmiş büyüklerinin ruhlarının misafir olarak evlerine geleceklerini, eğer Hazaraları Nevruz gününde üzgün olarak görürlerse üzülmeye, meyus olacaklarını kabul etmektedirler. Bu sebepten dolayı Hazaralar, Nevruz'u sevinç ve coşku içinde karşılar. (Şeriati, 2014). Kırgızlar'da yeni yıla mutlu girmenin önemli olduğuna inanmaktadırlar. (Akyüz M., kişisel görüşmeler)

2. Nevruz İçin Yeni Elbiseler Almak: Hazaristan Hazaraları, Nevruz gününde yeni ve temiz elbise giydikleri takdirde yılın diğer günlerini neşe ve mutluluk içinde geçireceklerine inanmaktadırlar. Bu sebepten dolayı Nevruzdan iki ay önce, Hazaralar pazara gidip Nevruz için yeni elbiseler veya elbiselik kumaşlar satın almaktadırlar. Nevruz için genellikle kadınlar kırmızı, erkekler ise beyaz renkli elbise giyerler. Hazaralar, Nevruz için yeni diktireceklerse elbiseleri Cuma günlerinde kestirip diktirmeye çalışırlar. Yeni elbise alamayanlar ise Nevruz günü için en güzel elbiselerini temizleyip hazırlarlar. (Şeriati, 2014)

Kırgızlar'da Hazaralar gibi Nevruz'da yeni ve temiz elbiseler giymeye devam etmektedirler. Ancak Hazaralara ait inanışlara Kırgızlar'da rastlanılmamaktadır. (Akyüz M., kişisel görüşmeler)

3. Yeşil Renkle Haşır-Neşir Olmak: Hazaristan Hazaraları, yeni yıla yeşil renk ile girmek ve Nevruz gününde yeşil yerlerde gezmek istemektedirler. Hazaralar, Nevruzdan birkaç gün önce bakır bir tepsi içinde bir miktar buğday, soğan ve değişik sebzeler ekmekte ve ektikleri şeylerin yeşermesi ile mutluluk ve bereketin geleceğine inanmaktadırlar. Adı geçen bitkileri ekerken önce İmam-ı zaman Hz. Ali r.a. hazretlerinin sonra kendi aile üyelerinin adlarını anarak, yeni yılın sevinç ve mutlulukla dolu, hayırlı bir yıl olması için dua etmektedirler. Elbette dualarında arkadaşlarına, dostlarına ve komşularına da yer vermektedirler. (Şeriati, 2014). Ancak bu inanış Kırgızlarda yoktur. (Akyüz M., kişisel görüşmeler)

4. Ev Temizliği Yapmak: Hazaristan Hazaraları, Nevruzdan iki hafta önce genel bir ev temizliği yaparak evlerini temizlemektedirler. Nevruz'dan bir kaç gün önce ise daha küçük çapta bir temizlik yapılmaktadır. Ev temizliği esnasında halı ve kilimler evden çıkartılarak karlar üzerine atılmakta, elbiseler ise rüzgarda havalandırılmaktadır. Hazaralar, Nevruz gününde evlerine meleklerin geleceğini ve Allah'ın emriyle onların rızıklarını dağıtacaklarına inançları tamdır. Dolayısıyla, evler ne kadar temiz olursa meleklerin o kadar sevineceklerine ve onlar için Allah'tan bereket dileyebileceklerine, aksine evlerin temiz olmadığı zaman meleklerin rahatsız olacaklarına inanmaktadırlar. (Şeriati, 2014). Kırgızlar'da da Nevruz için evler önceden temizlenir, misafirlerin geleceği düşünülerek hazırlıklar yapılır. (Erdem, 1999)

5. Yemekler ve Tatlılar Hazırlamak: Hazaristan'da eski zamanlarda olduğu gibi "busrağ (بوسراغ)" adı verilen bir tatlı bütün Nevruz sofralarında yer almaktadır. (Şeriati, 2014) Kırgızlar'da da aynı yiyecek "borsok" olarak bilinir ve Nevruz sofralarında mutlaka bulunur. (Erdem, 1999)

Busrağ veya borsok pişirmek için bir miktar un, şeker, yumurta ve yağ alınır. Una, su, şeker ve yumurta eklenerek hamur yapılır. Hazırlanan hamuru yuvarlak parçalar şeklinde kızgın yağa atılarak pişirilir. Busrağlar yağdan çıkarılınca soğuyuncaya kadar beklenir. Halen Busrağ-borsok Hazaralar'ın ve Kırgızlar'ın, Nevruz sofralarına güzellik getiren bir yiyecektir. (Şeriati, 2014)

Hazara gençleri, yumurtaları içine çınar ve ak söğüt yaprakları kattıkları suda kaynatıp renklendirerek pişirmekte sonra renkli yumurtaları sepetler içinde satmakta, renkli yumurtaları birbirine vurarak oyunlar oynamaktadırlar. (Şeriati, 2014) Renkli yumurta adeti Kırgızlar'da bulunmamaktadır.

Diğer Orta Asya halklarında olduğu gibi Kırgızlar da, Hazaralar da, Nevruz gecesinde "Samanak-Sümölük-Sümelek" pişirmekte ve Nevruz günü komşularına dağıtmaktadırlar. Her iki millette de samanak-sümölük pişirilmeden önce pişirilirken ve pişirildikten sonra uzun uzun dualar edilir. (Erdem, 1999) (Şeriati, 2014)

6. Nevruz Sofrası Hazırlamak: İran ve Afganistan’ın bazı şehirlerinde mevcut olan “Heft Sin (Yedi Sin: Nevruz sofrasına ismi “Sin” harfi ile başlayan yedi çeşit yiyeceğin konulması.)” geleneği, Kırgızlar’da, Hazaristan’da yaşayan Hazaralar arasında yoktur. (Şeriatı, 2014) (Erdem, 1999)

Hazaristan’da, Nevruz günü sade bir sofraya hazırlayıp bütün aile efradı yeni ve temiz elbiseler giyerek toplanırlar. Yeni yılın gireceği dakikalarda Kuran okunup ve yeni yılın hayırlara vesile olması için dua edilir. Anne üzerlik yakar ve baba yüksek sesle Kuran okuyup aile efradı için dua eder. (Şeriatı, 2014)

Kırgızistan’da Nevruz’da mutlaka “Bozüy” dikilir. Bozüy keçeden yapılan Kırgız çadırı olup, ev sahipleri tarafından misafirlerin ağırlandığı ve aksakalların gelenleri kabul ettiği yer olarak kullanılır. (Akyüz M., kişisel gözlemler) Bozüy içinde geniş bir “dastarhan-sofra bezi” üzerinde oldukça zengin bir sofraya kurulur. Sofranın merkezinde bereketin temsil eden “nan” yani ekmeğin yer alır. Sofrada ekmeğin sonra en çok “borsok” göze çarpar. Kırgızlar’ın Nevruz sofrası hakkında Mustafa Erdem: “Orta yerde "nan" denilen ekmeğin etrafını "borsok" denilen yağda pişirilmiş pişiriliniş şekersiz lokma tatlısı benzeri yiyecekler süslemektedir. Borsokun yanında, tandırda pişiriliniş, içeri soğanlı etle dolu hamur işi "samsa"lar, sofranın bir başka tezeynin unsurunu oluşturmaktadır. Çok uzun süren Kırgız sofrasının belli başlı yemekleri et ve hamur işlerinden oluşmaktadır. .. Yemeğin en dikkate değer kısmı, kesilen kurbanın başının sofranın aksakalına takdim edildiği andır. Aksakalın, önüne konan başın kulağından bir parça keserek başlattığı ikram, çeşitli sağlık, birlik ve ahlaki dua içeren temennilerle sofrada bulunanlara ulaşmaktadır. Kırgız sofrasının ikinci kısmını hamur işi ağırlıklı yemekler oluşturmaktadır. ... Tatlı kültürünün bulunmadığı sofraya, pilavın gelmesi ve amin denilerek herkesin ellerini yüzüne çalması ile sona ermektedir.” Diyerek bilgi vermektedir. (Erdem, 1999).

Güney Kırgızistan’da son yemek pilav iken, Kuzey Kırgızistan’da “Beş parmak” adlı yemektir. Pilav veya Beş parmak yendikten sonra sofranın “Ak Sakalı (Büyüğü)” tarafından yapılan dua ile yemek sona erer.

7. Büyükleri ve Akrabaları Ziyaret Etmek: Hazaralar arasında akraba ziyareti Nevruz gününün ilk saatlerinde başlamaktadır. Öncelikle aile büyüklerinin ve önem verilen kişilerin ziyaretine gidilir. Herkes kendi büyüğünün elini öper ve onun Nevruz bayramını kutlar. Bu büyükler, büyük anne, büyük baba olabileceği gibi köy büyükleri de olabilir. Büyükler de küçüklere bayram harçlığı dağıtırlar. Bazı aileler bu günde kabir ziyaretine giderler ve ölen yakınlarına Fatiha okurlar. Eğer bir ailede yakınlarda vefat eden biri varsa, o aile bayram kutlamaya gitmez, akrabalar onlara başsağlığı dilemeye gelirler. Vefat edenin aile fertleri de onları mümkün mertebe tebessümle karşılamaya gayret eder. (Şeriatı, 2014)

Kırgızlar’da da Nevruz günü akrabalar, büyükler ve önemli kişiler ziyaret edilir. Nevruz günü en az yedi ev ziyareti yapılmaya çalışılır. (Akyüz M., kişisel görüşmeler)

8. Genel Nevruz Kutlamaları: Gençler büyükleri ve akrabaları ziyaret ettikten sonra, eğlenmek üzere meydanlarda toplanır. Orada geleneksel oyunlar oynanır. Son zamanlarda gençler daha çok voleybol ve futbol oynamayı tercih etmektedirler. Büyükler ise nişan alma ve ok atışı yaparlar. Ancak son zamanlarda geleneksel oyunlar unutulmaya yüz tutmuştur.

Hazaristan’da Nevruz akşamı meşaleler yakılır. Bunun yanında, Hazaralar Nevruz’da Kuran ve ölümlerin ruhlarına dua okurlar. Bamiyanlılar ise Nevruz gününde Buda Heykelinin bulunduğu meydana toplanırlar. Sonra, Golgola denilen eski şehre veya Bend-i Amir’de bulunan oyun alanına giderler. (Şeriatı, 2014)

Kırgızlar’da ise Nevruz günü şehir meydanında toplanılır. Meydana gelenler milli giysilerini giyerler. Millî giysi giymeyenler ise yeni ve temiz elbiselerle meydana gelirler. Törenler “Moldo’nun (Mollanın) ”Kuran-ı Kerim’den birkaç ayet ve Manasçıların “Manas” destanından bir bölüm okumasıyla başlar. Genellikle bulunulan yerin en büyük mülki amiri tarafından günün kutlama konuşması yapılır. Cumhurbaşkanı’nın “Nevruz Tebriki” okunur. Halkın bayramı kutlanır. Bundan sonra bazı önemli kişiler de söz alarak halkın Nevruz bayramını kutlar. Daha sonra ise dua edilip kurban kesilerek kan akıtılır. Resmi törenlerden sonra sanatçılar şarkılar söyler konserler verirler. Nevruz’da at yarışları, kız kuumay, güreş, Kırgız güreşi vb. müsabakalar ile piyango çekilişleri ve cambazlık gösterileri yapılır. Gece ise "akşoola" (meş

'aleler) ile ışık gösterileri yapılır. Son zamanlarda ışık gösterilerinde lazer ve havai fişekler de kullanılmaktadır. Kırgızlar arasında "On iki hayvanlı Türk takvimi" halen bilindiği için o yıl hangi hayvan adıyla anılıyorsa hayvanın resimleri ile fotoğraflar çekilir. Kutlamalar geç saatlere kadar sürer.

9. On Üç Bedir: Celali takvimine göre Hamel ayının 13 gününde yani Nevruz'dan sonraki onüçüncü günde (miladi takvime göre 4 nisan) Hazaralar insanların evde olmamaları gerektiğine inanırlar. Dolayısı ile Hazaraların çoğu yeşillik alanlara, dağ yamaçlarına ve bahçelere giderler. İnanişe göre Hamelin 13. Günü evlere uğursuzluk getirmektedir. Bu geleneksel gün, tan atmadan önce başlayan ve gece saatlerine kadar devam eden bir zaman dilimidir.

On Üç Bedir'in ikinci zamanında kızlar ipliklere atılmış olan kör düğümleri açarlar. Kör düğümleri açtıklarında bahtlarının açılacağına inanırlar. Düğümü çözen genç kızlar bu anı kutlamak üzere yeşil yamaçlarda şarkılar söylerler. Eğer On Üç Bedir günü, Ramazanın 13. Gününe denk gelirse, sözkonusu etkinlikleri iftardan sonra yaparlar. Bazıları bu etkinliklere giderken 13 Bedir'in tehlikesiz olması ve istediklerine kavuşması için önlerine su serperler, dönüşte ise arkalarına bir kaç taş atarlar. Onlar bu hareketleriyle bereketli bir yılın gelmesini niyaz ederler. Onüç Bedir geleneği Hazaristan'ın her yerinde kabul gören bir gelenek olmayıp bazı bölgelerinde görülmektedir. Ancak savaşlar sebebi ile İrana göç eden muhacirlerin İran'dan dönmeye başlamasıyla birlikte beri bu gelenek Hazaristan'da yayılmaya başlamıştır. (Şeriati, 2014) Bu inanış Kırgızlar'da yoktur.

SONUÇ

Afganistan'da yaşayan en büyük etnik gruplardan birisi olan Hazaralar, üç boy halinde baştan Hazaracat veya Hazaristan adı verilen Afganistan'ın ortasındaki dağlık bölge olmak üzere bütün Afganistan'a irili ufaklı gruplar halinde dağılmıştır. Hazaralar kendilerini Türk ve Moğol soylu olarak görmekte, Derice'nin (Afganistan Farsçası'nın) Hazaregi adı verilen bir şivesini konuşurlar. Hazaralar' Şii-Caferi mezhebindedirler. Kırgızlar ise Tanrı dağlarının eteklerinde yaşamakta olup Sünni'dirler.

Nevruz, Ortadoğu ve Orta Asya halklarının ortak bir bayramı olup, binlerce yıldan beri kutlanmaktadır. Bu çalışmamızda Kırgızlar ile Hazaralar'ın Nevruz ile ilgili adetleri karşılaştırılmıştır. Ortak bir soydan geldikleri kabul edilen ancak bunun yanında birisi Şii-Caferi, diğer Sünni olan, birisi Derice diğeri Kırgızca konuşan ve her ikisinde dağlık yüksek yerlerde yaşayan bu iki milletin aralarındaki mesafeye rağmen Nevruz adetlerinde benzerliklerin farklılıklardan fazla olduğu bu çalışmamızda ortaya çıkmıştır.

Orta Asya'da yaşayan farklı milletlerin, örf-adetleri ve kültürleri üzerine yapılmış olan karşılaştırmalı çalışma sayısı oldukça azdır. Bu çalışma Orta Asya'nın farklı iki coğrafyasında farklı diller konuşan ve farklı mezheplere mensup iki millet arasındaki benzerlikleri ortaya koyması ve bu milletlerin kültür ve medeniyetlerini anlama adına yeni pencereler açması yönüyle önemli olup, bundan sonraki çalışmalarda dikkate alınacak araştırmalardan biri olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akyüz, M. (2012). Geç Dönem Çağatay Edebiyatından Günümüze Afganistan Özbek Edebiyatı ve Faryab Edebi Muhiti (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Ün. SBE.
2. Çelik, A. (2001). Afganistan'daki Hazara Türkleri İle Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çepni Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnanmaları Üzerine Bir Mukayese Denemesi. Milli Folklor, 7(50), s. 9-21.
3. Dekhoda, A. (2010). Lugatnama-i Dekhoda. Tahran: Tahran Ün. Yayınları.
4. Ercilesun, A. (2004). Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.
5. Erdem, M. (1999, Mayıs-Ağustos). Kırgızistan'da Nevruz Kutlamaları. Dini Araştırmalar, 2(4), 169-176.
6. Gabar, M. (2009). Afganistan der Meseyri Tarih (Cilt I ve II). Peşaver: Havra Interpress.
7. İlik, E. (2012). Afganistan'ın Cevizcan Bölgesindeki Çağdaş Özbek Şairleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: F.Ü. SBE.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

8. Komite Dini Siyasi ve Ferhengi. (2011). Coğrafya. Kabil: İntişarat-ı Vezaret-i Maarif.
9. Muin, M. (2012). Ferhengi Farsi (6 cilt). Tahran: Emir Kebir Yayınları.
10. Omorov, A. (2013). Баба Салты, Тарых Изи Жана Жоролго-Baba Öpfü, Tarih İzi ve Adet. Bişkek: Turar Basması.
11. Saray, M. (1997). Afganistan ve Türkler. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
12. Şeriatı, H. (2014). Ferhengi Şifahiyyi Merdumu Hazara(Cüstari Der Ferhengi Amai Hazarai Afganistan). Kabil: Emiri.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(51)

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ACAR³⁶⁹

**SÜRDÜRÜLEBİLİR DESTİNASYON YARATMA KAPSAMINDA IHLARA YÖRESİNİN
CITTASLOW İÇİN UYGUNLUĞUNUN İNCELENMESİ³⁷⁰
CREATING CONTEXT OF SUSTAINABLE DESTINATION INVESTIGATION OF CONFORMITY
FOR CITTASLOW OF IHLARA REGION**

ÖZ

Yerel bir kalkınma modeli olarak ortaya çıkan Cittaslow hareketi yaşam kalitesini yükseltmek amacı ile destinasyonların sürdürülebilirlik ışığında kendilerini değerlendirme ve sahip olunan değerlerin geleceğe korunarak taşıma fikrini ulusal boyuta taşıyan bir felsefedir. Bu çalışma; sürdürülebilir destinasyon yaratma kapsamında tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, Hıristiyanlık dininin önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilen Kapadokya Bölgesi içinde yer alan ve doğa harikası niteliğinde olan Ihlara Vadisi'ni de içerisine alan yörenin Cittaslow Tüzüğü'nde yer alan kriterler çerçevesinde uygunluğunun değerlendirilmesi, mevcut durumun belirlenmesi ve Cittaslow Birliği'ne üyelik için yapılması gerekenlerin tespit edilmesi amacı ile hazırlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda yerel yöneticiler, Turizm İl Müdürlüğü, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü yetkilileri ile yüz yüze görüşülerek Cittaslow Tüzüğünde yer alan ve birliğe aday olan kentlerin yerine getirmekle yükümlü oldukları kriterler çerçevesinde mülakat yöntemi kullanılarak gerekli bilgiler elde edilmiştir. Elde edilen bilgiler doğrultusunda yörenin eksiklikleri olmakla beraber toplamda 45 kriteri sağladığı ve başta yerel halkın katılımı ile diğer paydaşları da gözetken katılımcı bir strateji ile Cittaslow Birliği'ne başvuruda bulunabilmek için gerekli şartların taşındığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cittaslow, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Destinasyon, Ihlara.

JEL Kodları: L83, P25.

ABSTRACT

The Cittaslow movement, which emerges as a local development model, is a philosophy that aims to raise the quality of life and to bring the idea of carrying destinations to the national dimension by evaluating themselves in the light of sustainability and preserving the values held in the future. The aim of this study, evaluation of the appropriateness within the framework of the criteria included in the Cittaslow Manifest which included the Ihlara Valley in the Cappadocia Region, which has been hosted by many civilizations in the historical process within the scope of creation of sustainable destinations and is considered to be one of the important centers of the Christian religion, The current situation has been determined and the Cittaslow Association has been prepared to identify what needs to be done for membership.

For this purpose, interviews with the local administrators, the Provincial Directorate of Tourism, the Directorate of Food, Agriculture and Livestock have been conducted and the necessary information has been obtained by using the interview method in the Cittaslow Manifest. It has been determined that the Cittaslow Association has the necessary conditions to be able to apply for the application with a participatory strategy that provides a total of 45 credits in line with the information obtained and with the participation of local people and other stakeholders.

Keywords: Cittaslow, Sustainability, Sustainable Destination, Ihlara.

JEL Codes: L83, P25.

³⁶⁹ Aksaray Üniversitesi Turizm Fakültesi, yusufacar@aksaray.edu.tr

³⁷⁰ Bu çalışma 'II. Cittaslow Gökçeada Eko-Gastronomi Kongresi'nde sunulmuştur.

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle şehirler hızlı çalışılan, hızlı yaşanan ve üretmekten çok tüketen, kendi kendine yetmeyen yaşam alanları haline gelmiştir. Bu yaşam tarzı modern insanda depresyon, kalp hastalıkları ve kanser gibi birçok hastalığa neden olmasının yanı sıra; kentleri de sürdürülemez hale getirmiştir. Ayrıca, küreselleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan tüketim odaklı hayatın insanlara mutluluk ve huzur getirmediği, insanların farklı bir yaşam biçimi aramaları kentsel boyutta Cittaslow hareketini ortaya çıkarmıştır. Cittaslow hareketinde temel amaç; yaşanabilir kentler yaratmaktır (Şarman, 2011: 86). Cittaslow felsefesi esasında sürdürülebilir destinasyon yaratma fikri ile aynı amaca hizmet etmektedir. Çünkü sürdürülebilirlik kavramı, kaynakların korunarak gelecek nesillere aktarılması temeline dayanan katılımcı bir süreç olarak ifade edilmektedir (Coccosis, 1996: 2). Araştırmada sürdürülebilir destinasyon yaratma süreci kapsamında, Cittaslow üyelik kriterlerini oluşturan; çevre politikaları, altyapı politikaları, kentsel yaşam kalitesi politikaları, tarım-turizm-esnaf ve sanatkarlara dair politikalar, misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar, sosyal uyum ve ortaklıklar başlıkları çerçevesinde Aksaray ili sınırları içerisinde yer alan, sahip olduğu eşsiz doğal ve tarihi güzellikleri ile yerli ve yabancı bir çok ziyaretçinin dikkatini çeken, aynı zamanda Kapadokya Bölgesi'nin altın kapısı olarak ifade edilen oyma kiliseleriyle ünlü Ihlara Vadisi'ni de bünyesinde bulunduran ve termal kaynaklara sahip olan Ihlara Yöresi'nin Cittaslow'a uygunluğu incelenmektedir. Araştırmaya tüm paydaşlar (yerel yönetimler, halk, bölgedeki turizm işletmeleri) dahil edilerek, sürdürülebilir destinasyon yaratma kapsamında Ihlara Yöresi'nin Cittaslow ağına dahil edilerek turizmde hak ettiği yeri elde etmesi amaçlanmaktadır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR DESTİNASYON

Turizm yazını incelendiğinde destinasyon ile ilgili farklı tanımlamanın yapıldığı görülmektedir. Genel anlamda destinasyon; "sahip olduğu çeşitli turizm kaynakları ile turistleri çeken ve yoğun olarak turist ziyaretine ev sahipliği yapan, pek çok kurum ve kuruluşun sağladığı doğrudan veya dolaylı turizm hareketlerinin bütününden oluşan karmaşık bir ürün" olarak açıklanmıştır (Özdemir, 2008: 3). Sürdürülebilirlik kavramı ise; toplumların sosyal, kültürel, bilimsel ve doğal kaynaklarının tümünün etkin kullanımını sağlayan ve bu kaynakların korunarak geleceğe aktarılması temeline dayanan katılımcı bir süreç olarak ifade edilerek, sürdürülebilirliğin esası; doğal kaynakların verimli kullanılmasına, atıkların azaltılmasına, kaynakların geri dönüşümünün sağlanmasına, gelecek nesillerin ihtiyaçlarına cevap verecek ve çevrenin sürekli şekilde korunmasına dayanmaktadır (Marshall, 1999: 706). Sürdürülebilir destinasyon yaratma fikri de; destinasyonların sahip oldukları kaynakların korunarak gelecek nesillere aktarılmasının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır (Avrupa Komisyonu, 2012). Sürdürülebilirliğin esası; doğal kaynakların verimli kullanılmasına, atıkların azaltılmasına, kaynakların geri dönüşümünün sağlanmasına, gelecek nesillerin ihtiyaçlarına cevap verecek ve çevrenin sürekli şekilde korunmasına dayanmaktadır (Kaypak, 2010: 98). Dünya Turizm Örgütü'nün tanımına göre sürdürülebilir turizm, ziyaretçilerin, sektörün, çevrenin ve yerel halkın ihtiyaçlarına yönelik olarak turizmin bugünkü ve gelecekteki sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri hesaba katan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Bir destinasyonun sürdürülebilirliği, faaliyetlerin sürdürülebilirlik ilke ve uygulamalarına uyması ve destinasyonun tamamında uygulanabilmesiyle sağlanabilmektedir (www.sdt.unwto.org). Destinasyon bazında sürdürülebilir turizm stratejisinin hayata geçmesinde belirleyici dört unsur öne çıkmaktadır. Bunlar, destinasyonda yaşayan yerel toplum, destinasyonun yönetiminden sorumlu yerel yönetim, hizmet üreten yerel işletmeler ve destinasyona dışarıdan gelen günübirlikçi ya da turistlerden oluşan ziyaretçilerdir. Halk, yöneticiler, işletmeciler ve ziyaretçiler, turistik destinasyonun sürdürülebilirliğinden sorumlu bileşenleridir. Destinasyonlar için geliştirilen hedef ve stratejiler; destinasyon ziyaretçilerinin tatminini sağlamak, yerel topluluğun uzun dönemli refahını sağlamak, yerel işletmelerin karımı ve çarpan etkisini yüksek kılmak ve yerel yöneticilerin sosyal-kültürel-çevresel maliyetler ve ekonomik fayda arasındaki sürdürülebilir dengeyi sağlama sürecinde turizmin etkilerini optimum hale getirmelerine destek olmak üzere dört başlık halinde sıralanmaktadır. (Doğan, 2010).

CITTASLOW'UN TARİHSEL GELİŞİMİ ve CITTASLOW FELSEFESİ

Yavaş Şehir kavramının kökenleri Yavaş Yiyecek (Slow Food) hareketine kadar uzanır. İtalya'da 1986 yılında Başkent Roma'nın Amerikan tarzı Hızlı Yiyecek (Fast Food) zincirlerinin istilasına karşı çıkılarak Barolo kentinde bir Yavaş Yiyecek birliği oluşturuldu. İnsanlar arasındaki iletişimi, duygu paylaşımını, huzuru ve haz almayı gitgide azaltan hızlı bir yaşam ve bunun bir ögesi olan Hızlı Yiyecek akımına karşı oluşturulan bu birlik, 1989 yılında Paris'te uluslararası bir hareket haline dönüşmüştür. Yirmi ülke temsilcisinin katılımı ile başlayan bu hareket bugün 80 000 üyeli 100 den fazla ülke temsilcisinin oluşturduğu bir birlik haline dönüşmüş bulunmaktadır. Yöresel yiyeceklerin ve damak tatlarının ön plana çıkarılmasını amaçlayan bu hareketin merkezi bugün İtalya'nın Cuno bölgesinde küçük bir kasaba olan Bra'dır. Slow Food kavramından esinlenen Cittaslow hareketinin temeli, 1999 yılında İtalya'nın Chianti bölgesinde Greve kentinde 30 kadar Yavaş Yiyecek kentlerinin katılımı ile atılarak ilk bildirgesinde küreselleşmenin insanlar arasındaki iletişimi, kaynaşmayı ve değişimi kolaylaştırmasına karşılık farklılıkların törpülenerek tek bir model insan oluşturmaya doğru gidildiği ve sonunda sıradanlığın hakim olacağı bir düzenin oluşabileceği konusunda endişeler katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bu olası sonuçları engellemek amacıyla yerel değerlere sahip çıkmak, bu değerleri korumak ve onları geliştirmek için Cittaslow kavramı çerçevesinde bir ağ oluşturuldu (<http://www.cittaslow.org>). Cittaslow bildirisi, gürültü kirliliğini ve trafiği kesmek, yeşil alanları ve yaya bölgelerini artırmak, yerel üretim yapan çiftçilerle bu ürünleri satan dükkan ve lokantaları desteklemek ve yerel estetik öğeleri korumak gibi 71 adet taahhüt içermektedir (Günerhan ve diğ., 2012).

Cittaslow hareketi kendisine logo olarak üzerinde modern ve tarihi binaları taşıyan turuncu renkli bir salyangoz tasarımını belirlemiştir. Yavaş, temkinli ve kararlı bir biçimde yol alan salyangoz, cüssesinden beklenmedik mesafeler katetmekte; bunu yaparken de geçtiği yerlerde ince bir iz bırakmaktadır (Sungur, 2013; Sırım, 2012). Kentlerin hangi alanlarda önemli ve özel olduklarını düşünmeleri ve bu özelliklerini korumak için strateji geliştirmeleri anlamına gelen Cittaslow; kentin dokusunun, renginin, müziğinin, doğasının, kültürel zenginliklerinin ve hikayesinin uyum içinde, şehir sakinlerinin ve ziyaret edenlerin zevk alabilecekleri bir dayanışma olarak kendini ifade etmektedir (Kavas ve Kavas, 2012). 1999 yılında İtalya'da yerel bir kalkınma modeli olarak ortaya çıkan Cittaslow, yaşam kalitesini yükseltmek amacıyla destinasyonların kendilerini değerlendirmeleri fikrini ulusal boyuta taşıyan bir harekettir. Cittaslow felsefesi, kentlerin hangi alanlarda güçlü ve zayıf olduklarını analiz etmelerini ve sahip oldukları şartlar çerçevesinde bir strateji geliştirmelerini teşvik etmektedir. Cittaslow'un bir diğer hedefi de; doğayı koruyarak teknolojiyi en üst düzeyde kullanmaktır. Bu bağlamda güneş, rüzgar ve jeotermal gibi alternatif enerjilerden yararlanmak da çok önemli bir hedefdir. (Şarman, 2011: 86).

Cittaslow hareketiyle bölge planlarında yer alan gelişme eksenleri çerçevesinde; şehirlerin markalaşma ve yenilikçilik kapasiteleri ve tarımsal üretimin kalitesi artırılarak, sağlıklı tarım ürünleri yetiştirilmesi sağlanması, kentlerin sürekli ve dengeli kalkınmaları sağlanarak; sağlıklı ve yaşanabilir bir çevre oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu yolla bu şehirlerde sürekli ve dengeli kalkınmanın gerçekleştirilmesiyle ekonomik faaliyetler, çevrenin korunması ve sosyal gelişme arasında etkin bir bağ kurulabilmesi amaçlanmıştır. Mayer ve Knox (2006) Cittaslowları, halkın ve yerel yöneticilerin yerel tarihi önemsedikleri, daha iyi ve sürdürülebilir bir gelişme için farklı yerel kaynaklardan faydalandıkları yerler olarak tanımlamaktadır (Mayer ve Knox, 2006). Beatley (2005); Cittaslow ağındaki destinasyonların farklı amaç güdüyor olsalar da, onları buluşturan ortak noktanın benzersiz ve ayırt edici özelliklerini koruma arzusu olduğunu belirtmektedir (Beatley, 2005:335). Pink (2008) ise Cittaslowlar'ı; kurucularının, içinde bulunduğumuz hızlı ve küresel anlamda homojenleşmiş zamana cevaben ortaya koydukları; bu nedenle, küreselleşme bağlamında yerel farklılıkları vurgulayan ve yerel olarak yaşam kalitesini artırma arayışında olan bir hareket olarak görmektedir. Cittaslow Ağı, küreselleşmenin şehirlerin dokusunu, sakinlerini ve yaşam tarzını standartlaştırmasını ve yerel özelliklerini ortadan kaldırmasını engellemek için ortaya çıkmış bir kentler birliğidir. Küreselleşmenin yarattığı homojen mekanlardan biri olmak istemeyen, yerel kimliğini ve özelliklerini koruyarak dünya sahnesinde yer almak isteyen kentlerin katıldığı bir birliktir. Avrupa'da başta İtalya olmak üzere; Avusturya, Danimarka, Hollanda, Kolombiya, Yeni Zelanda, KKTC, Norveç, Polonya, İspanya, İsveç ve İngiltere ile Güney Kore ve Avustralya gibi 30 ülkeden 22/ kentin üyesi olduğu Cittaslow

ağına Türkiye’den ilk katılan, İzmir’in Seferihisar ilçesi olmuştur. 2009 yılında Seferihisar’ın üye olmasının ardından bu birliğe Muğla-Akyaka, Aydın-Yenipazar, Çanakkale-Gökçeada, Sakarya-Taraklı, Isparta-Yalvaç, Kırklareli-Vize, Sakarya-Taraklı, Şanlıurfa- Halfeti ,Ordu-Perşembe, Artvin-Şavşat, Erzurum Uzundere, Bolu-Göynük, Isparta-Eğirdir, Sinop-Gerze ilçeleri kabul edilmiş ve Türkiye’de 2017 yılı itibari ile ‘Yaşamın Kolay Olduğu Kentler’ sloganı ile hareket eden Cittaslow sayısı 14’e ulaşmıştır (<http://cittaslowturkiye.org>).

IHLARA YÖRESİ ve IHLARA YÖRESİ’NİN CITTASLOW KRİTERLERİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Aksaray İline 40 km uzaklıkta olan eski adı “PERİSTREMMA” olan 14 km. uzunluğundaki Ihlara Vadisi’ni de içerisine alan Ihlara Yöresi Güzelyurt İlçesine bağlı bir belde konumdadır. Melendiz Çayı (Potamus, Kapadukus–Kappadokya Irmağı), vadiyi baştan başa kat etmektedir. Irmak, Ihlara Kasabası’ndan başlayarak, yer yer kanyonu 100–120m derinlikte yararak, Kuzeybatı istikametinde Selime Kasabası, Yaprahisar ve Belisırma Köyleri’nin ve Ziga Kaplıcası’nın bulunduğu geniş vadiye ve oradan da Tuz Gölüne yönelmektedir. Ihlara Vadisi’nin doğal oluşumu, korunaklı yapısı, burayı Hıristiyan dininin önemli merkezlerinden biri haline getirmiştir. 4. yüzyıldan itibaren önemli bir manastır merkezi haline gelen Ihlara Vadisi’nde, yapıldığı döneminin resim sanatı özelliklerini barındıran pek çok kilise bulunmaktadır.

Kapalı Yunan Haçı ve serbest haç planlı, tek ve çift nefli kaya oyma kiliseler, vadinin dik yamaçlarında sağlı sollu yer alarak, ortadan akan Melendiz nehrinin sularıyla bütünleşir. Vadi, doğal yapısı itibarıyla, IV. yüzyıldan itibaren keşişler ve rahipler tarafından çok uygun bir inziva yeri olarak kullanılmıştır. Kiliselerde, İsa’nın hayatı, İncil’deki konular, din büyükleri ve onlarla ilgili olaylar resimlerle anlatılmaya başlanmıştır. Vadi de yer alan freskli kiliselerde (Sümbüllü, Yılanlı, Kokar, Ağaçaltı, Pürenliseki, Eğritaş, Kırkdamaltı, Bahattin Samanlığı gibi) İsa’nın Doğumu, Meryem’e Müjde, Ziyaret, Mısır’a Kaçış, Son Akşam Yemeği gibi sahneleri görmek mümkündür. Vadide yer alan Selime Kasabası ve Yaprahisar Köyü’nde de önemli kiliseler bulunmaktadır (<http://www.aksaraykulturturizm.gov.tr>). Yöre önemli bir din merkezi olmasının yanında aynı zamanda önemli termal kaynaklara ve bakir bir doğaya sahiptir. Ayrıca; Ihlara yöresi gastronomi turizmi açısından da; organik ürün yetiştiriciliğine uygun verimli topraklara ve yöresel tatlara sahip olup, üzüm bağcılığına da son derece uygundur. Belirli bir çevre politikasını uygulayan, teknolojiyi çevrenin kalitesini değiştirme ve geliştirme yönünde kullanan, doğal ürünleri yetiştirip, kullanımını destekleyen kentler, Cittaslow olarak adlandırılmakta ve bu şehirler, Cittaslow kriterlerini hayata geçirdikleri takdirde Cittaslow ağına katılabilmektedir (Miele, 2008).

Rönesans döneminin temel düşünceleri arasında yer alan “festina lente”, hızlı yaşarken, dikkatli olmak; gerektiğinde hızlanıp, gerektiğinde yavaşlayarak, arada denge kurmak anlamına gelmektedir. Cittaslow olabilmenin 71 kriteri, “festina lente” felsefesine dayandırılmaktadır (Çiner, 2011 ve Bilgi, 2013). Cittaslow olabilmek ve salyangoz logosunu kullanabilmek için; 71 adet sakin şehir üyelik kriterlerinin en az %50’sini ve her gruptan en az bir kriterin sağlanması gerekmektedir. Cittaslow üyelik kriterleri (Günerhan ve diğ., 2012) ve Ihlara Yöresi’nin hangi kriterleri sağlayıp hangilerini sağlayamadığı Ihlara yöresindeki yerel yöneticiler, Turizm İl Müdürlüğü, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü yetkilileri ile görüşülerek elde edilmiş ve aşağıdaki tabloda belirtilmiştir

Tablo I: Ihlara Yöresi’nin Cittaslow kriterleri kapsamında incelenmesi

Çevre politikaları

• Hava temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi	√
• Su temizliğinin yasa tarafından belirtilen parametrelerde olduğunun belgelenmesi	×
• Halkın içme suyu tüketiminin ulusal ortalamayla karşılaştırılması	√
• Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması	×
• Endüstriyel ve evsel uyumun desteklenmesi	√
• Kentsel ya da toplu kanalizasyon için atık su arıtma tesisinin bulunması	×
• Binalarda ve kamu kullanım alanlarında enerji tasarrufu	×
• Kamunun yenilebilir enerji kaynaklarından enerji üretimi	√
• Görsel kirliliğin ve trafik gürültüsünün azaltılması	×
• Kamusal ışık kirliliğinin azaltılması	√
• Hane başına düşen elektrik enerjisi tüketimi	×
• Biyo çeşitliliğin korunması	√
Altyapı politikaları	√
• Kamu binalarına bağlı verimli bisiklet yolları	×
• Mevcut bisiklet yollarının araç yollarıyla kilometre üzerinden karşılaştırılması	×
• Metro ve otobüs durakları gibi aktarma merkezlerinde bisiklet park yerleri	×
• Özel taşıt kullanımına alternatif olarak eko ulaşım planlanması	×
• Engellilere yönelik mimari engellerin kaldırılması	×
• Aile hayatı ve hamile kadınlar için girişimler	×
• Sağlık hizmetlerine onaylanmış ulaşılabilirlik	×
• Kent merkezlerinde ürünlerin sürdürülebilir dağıtımı	×
• Şehir dışında çalışan şehir sakinlerinin oranı	√
Kentsel yaşam kalitesi politikaları	×
• Kentin direnci için planlama	×
• Kente ait değerlerin iyileştirilmesi, kent merkezlerinin ve kamu binalarının değerlerinin artırılması için programlar	√
• Verimli bitkiler ve meyve ağaçları kullanılarak sosyal yeşil alanların iyileştirilmesi veya oluşturulması	√
• Kentsel yaşanabilirliğin artırılması	√
• Marjinal alanların tekrar değerlendirilip kullanılması	√
• Vatandaşlara ve turistlere yönelik interaktif hizmetlerin geliştirilmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanılması	√
• Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması	√
• Kentin internet ağına sahip olması	√
• Kirleticilerin izlenmesi ve azaltılması	√
• Tele çalışmanın geliştirilmesi	√
• Kişisel sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki	√
• Sosyal altyapıyı desteklemek	√
• Kamusal sürdürülebilir kentsel planlanmanın teşviki	√
• Kent içindeki kullanışlı yeşil alanların verimli bitkiler ile değerlendirilmesi	√
• Yerel ürünlerin ticarileşmesi için alanların yaratılması	√
• Atölyelerin korunması ve değerlerinin artırılması, doğal-yerel alışveriş merkezlerinin yaratılması	√
• Yeşil alanlarda kullanılan beton miktarı	√
Tarım, turizm, esnaf ve sanatkarlara dair politikalar	√

<ul style="list-style-type: none"> • Agroekolojinin geliştirilmesi • El yapımı ve etiketli veya markalı esnaf ürünlerinin korunması • Geleneksel iş tekniklerinin ve zanaatların değerinin artırılması • Kırsal bölgede yaşayanların hizmetlere erişimini arttırarak kırsal bölgelerin değerini arttırmak	√ √
<ul style="list-style-type: none"> • Kamuya ait restoranlarda (okul kantinleri, aş evleri vb) yerel, mümkünse organik ürünlerin kullanılması • Kişisel kullanımda ve yemek sektöründe tat eğitimlerinin verilmesi ve mümkünse organik yerel ürünlerin kullanılmasının teşvik edilmesi • Yerel ve geleneksel kültürel etkinliklerin korunması ve değerlerinin artırılması • Otel kapasitelerin artırılması • Tarımda GDO kullanımının yasaklanması • Önceden tarım için kullanılmış alanların kullanımı hakkındaki imar planları için yeni fikirlerin varlığı	√ x √ √ x √
Misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar	√
<ul style="list-style-type: none"> • İyi karşılama • Esnafın ve operatörlerin farkındalıklarını arttırmak • Yavaş güzergahların mevcut olması • Önemli yönetsel kararlara tabandan tavana katılım sürecini sağlayacak aktif tekniklerin benimsenmesi	√ x √
<ul style="list-style-type: none"> • Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi • Sağlık eğitimleri • Yöre halkına Cittaslow'un anlamı hakkında sistematik ve kalıcı eğitim vermek • Cittaslow üzerine yerel yönetim ile çalışan derneklerin aktif varlığı • Cittaslow kampanyalarının desteklenmesi • Cittaslow logosunun internet sayfasında ve antetli kağıt üzerinde kullanımı	√ √ x √ x √
Sosyal uyum	x x
<ul style="list-style-type: none"> • Azınlıklara yönelik ayrımcılığa karşı çalışmalar • Farklı etnik kökene sahip insanların aynı mahallede yaşaması • Engelli kişilerin entegrasyonu • Çocuk bakımının desteklenmesi • Genç neslin istihdam durumu • Yoksulluk • Toplumsal ortaklıklar ve sivil toplum kuruluşlarının mevcudiyeti • Farklı kültürlerin entegrasyonu • Politikaya katılım • Belediyenin kamu konut yatırımı	√ √ √ x x √ √ √ √
Ortaklıklar	√
<ul style="list-style-type: none"> • Slowfood aktiviteleri ve kampanyaları için destek • Doğal ve geleneksel yiyecekleri Slowfood veya diğer kurumlar ile desteklemek • Eşleştirme projelerini desteklemek ve gelişmekte olan ülkelerin Cittaslow ve Slowfood felsefelerinin yayılmasını da sağlayacak şekilde gelişmeleri için işbirliği yapmak.	x x √ √ √

	×
	×
	×

Elde edilen bilgiler Ihlara yöresinin Cittaslow Tüzüğünde yer alan kriterlerden çevre politikaları, altyapı politikaları, kentsel yaşam politikaları, tarım, turizm, esnaf ve sanatkarlara dair politikalar, misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar, sosyal uyum konulu kriterlerden en az bir tanesinin sağlayabildiğini, sağlanan kriterlerin toplamda % 65 civarında olarak % 50 barajını geçtiğini ve ortaklıklara ait kriterlerden herhangi bir kriteri sağlayamadığını göstermektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Ihlara Yöresi'nde görev yapan yerel yöneticiler, Turizm İl Müdürlüğü, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü yetkilileri ile yapılan görüşmeler neticesinde Ihlara Yöresi'nin 7 başlıktan oluşan 71 Cittaslow kriteri içerisinde 45 tanesine uygun olduğunu veya gerçekleştirdiği saptanmıştır. Araştırma sonucunda sürdürülebilir destinasyon yaratma sürecinde Ihlara Yöresi; Cittaslow kriterleri çerçevesinde değerlendirildiğinde, yörenin üyelik sürecinde sahip olduğu avantajları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Yöre nüfusunun 50.000'in altında olması,
- Yörenin eşsiz doğal, tarihi ve kültürel değerlere sahip Ihlara Vadisi'ni bünyesinde bulundurması,
- Bölgede yer alan Ziga Kaplıcaları'nın termal turizm kapsamında yüzyıllardır ziyaretçilerine şifa sunması,
- Yörenin açık hava müzesi olarak nitelendirilen Kapadokya sınırları içerisinde yer alması,
- Ihlara Vadisi boyunca uzanan zengin bitki örtüsü,
- Yöre halkının misafirperverliği
- Ihlara Vadisi içerisinde yer alan ve kendine özgü mimarileriyle oymacılık sanatının hayat bulduğu eşsiz kilise ve yapılarla yörenin bir din merkezi olarak görülmesi,
- Yörenin organik tarım ve hayvancılığa uygun yapıya sahip olması,
- Yörenin kendi kültürüyle yoğrulmuş organik tarım ürünleriyle desteklenen yöresel bir mutfağının olması,
- Yöre topraklarının gastronomi turizmüne özellikle üzüm yetiştiriciliğine son derece uygun olması,
- Yörenin kendine has tarihi ve mimari yapısının sentezi olan taş konaklara sahip olması,
- Yerel yöneticilerin, yerel halkın ve yöredeki işletmelerin kararlılığı ve istekli olması,
- Yörede haftada bir kurulan, yöre halkı ve çevre köylerde kaba usullerle yetiştirilen organik tarım ürünlerinin satıldığı bir pazarın varlığı,
- Ihlara Vadisi içerisinde akan Melendiz Çayı kenarına kurulmuş olan otantik restoranlar.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ışığında Ihlara Yöresi'nin sürdürülebilir destinasyon yaratma kapsamında Cittaslow ağına katılabilmesi için yapılması gerekenleri de şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Sürdürülebilir destinasyon yönetiminin oluşturulması,
- Sürdürülebilirlik ilke ve politikaları konusunda yerel toplum bilgilendirilmeli ve onların desteği sağlanmalıdır. Eğitimciler, yöneticiler ve çalışanların Cittaslow temaları hakkında sürekli eğitim görmesi,
- Kentsel katı atıkların ayrıştırılarak toplanması,
- Kamu desteğiyle oluşturulacak yöresel yemekleri araştıran bir derneğin kurularak, yöresel yiyecek ve içecekler için envanter ve reçetelerin çıkartılması yoluyla yöre mutfağının sürdürülebilirliğinin sağlanması
- Yerel yönetimlerin sorumluluk alarak yörenin alt yapı ve üst yapı çalışmalarını doğallığı bozmayacak şekilde oluşturması,
- Yörede özellikle İhlara Vadisi'nde yiyecek içeceğe yönelik hizmet veren otantik işletmelerin sayısının artırılarak, sunulan hizmetlerin sürekli kontrolünün sağlanması,
- Yöre halkının Cittaslow ve pansiyonculuk hakkında sürekli eğitilerek, yörede bulunan atıl durumdaki konak ve taş evlerin restore edilerek yörenin yatak kapasitesinin artırılmasını sağlamak
- Turizm İl Müdürlüğü'nün desteği alınarak ve koordineli bir şekilde yöre halkının katılımlarıyla, ulusal ve uluslararası fuarlarda ya da tanıtım günlerinde bölgeye ait lezzetlerin sergilendiği standların açılması,
- Engelli ziyaretçilerin yöreyi ziyaret edebilmesi için gerekli düzenlemelerin hayata geçirilmesi,
- Yerelliğe önem verilerek kamu ve özel sektöre ait bütün işletmelerde organik ürünlerin kullanılması
- Agroekolojinin geliştirilmesi için yerel yönetimlerin Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığıyla sürdürülebilirlik kapsamında yöreye uygun projelerin geliştirilmesi,
- Yörede, doğal-yerel alışveriş merkezlerinin kurulması ve bu merkezlerin etkin tanıtımı
- Yörede kullanışlı alanların yeşil alanlara dönüştürülerek, yöre tarımına uygun verimli bitkiler ile değerlendirilmesi
- Sürdürülebilir mimari için hizmet masası oluşturulması ve bu birimin aktif olarak hizmet vermesi,
- Sağlık hizmetlerinin yöre halkı ve ziyaretçilerin ihtiyaçlarına cevap verecek kaliteli bir şekilde sunulması
- Bisiklet yollarının oluşturularak, durak ve işletme yerlerinin yakınına bisiklet park yerlerinin oluşturulması.

Yukarıda verilen bilgiler göz önüne alındığında araştırma yöntem ve sonuçları hem araştırma yapılan bölge hem de Cittaslow Birliği'ne adaylık sürecinde olan diğer kentler için de yeni yol haritalarının belirlenmesi açısından yol gösterici niteliktedir. Araştırma sonuçları, özellikle yörede bulunan yerel yönetimlerin bu çalışma sonuçlarını dikkate alarak yerel halkın düşüncelerini ve istekliliğini göz önünde bulunduracak şekilde yatırımcıların da dahil edildiği çalışmalar açısından kaynak niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. **Baldemir, T., Kaşmer, Ş. ve Kaya, F. (2013).** 'Yavaş Şehir Olma Durumunun Analitik Hiyerarşi Süreci İle Değerlendirilmesi,' *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt:2, Sayı:1*
2. **Beatley, T. (2005).** Native to Nowhere: Sustainable Home and Community in a Global Age, 1.Baskı, Island Press, Washington, DC.
3. **Bilgi, M. (2013).** "Türkiye'nin Sakin Şehirlerinde Permakültürel Koruma, Planlama, Yönetim ve Eğitim Pratikleri," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29, ss. 45-59.*
4. **Coccosis, H. (1996).** Tourism and sustainability: Perspectives and implications. In G. K. Priestley, J.A. Edwards and H. Coccosis (Eds.), *Sustainable tourism european experiences* (pp. 1-21). Wallingford: Cab International.

5. **Çiner, C., (2011).** “Cittaslow Hareketi ve Türkiye’deki Uygulamaları”, *Memleket Mevzuat*, (71): 12-23.
6. **Doğan, M. (2010).** ‘*Ekümüze Odaklı Sürdürülebilir Destinasyon Ve Gökçeada Üzerine Bir Uygulama*’, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi, Çanakkale.
7. **Günerhan, S., Erdem, Ü. ve Günerhan, H; (2010),** “Çevre ve Enerji Açısından Yavaş Şehir Hareketinin Gelişimi,” *Tesisat Mühendisliği, Sayı: 118, s. 32-37.*
8. **Kavas, G. ve Kavas, N. (2012).** “Slow Food (Yavaş Yemek) ve Cittaslow (Yavaş Şehir)”, *Dünya Gıda, Sayı: 74,*
9. **Özdemir, G. (2008).** Destinasyon Pazarlaması. Ankara: Detay Yayıncılık.
10. **Marshall, G. (1999).** *Sosyoloji Sözlüğü*, (Osman A. & Derya K. Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
11. **Mayer, H. ve Knox, P.L. (2006)** “Slow Cities: Sustainable Places in a Fast World”, *Journal of Urban Affairs, Vol.28, No.4, ss.321-334.*
12. **Miele, M. (2008).** “CittàSlow: Producing Slowness against the Fast Life”, *Space and Polity, 12 (1): 135-156*
13. **Sırım, V. (2012).** “Çevreyle Bütünleşmiş Bir Yerel Yönetim Örneği Olarak ‘Sakin Şehir’ Hareketi ve Türkiye’nin Potansiyeli,” *Türk Tarih ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Vol. 1, No. 4, ss. 119-131.*
14. **Sungur, Z. (2013).** ‘Türkiye’nin Sakin Şehirlerindeki Kadın Girişimciliğine Sosyolojik Bir Bakış,’ *International Conference On Eurasian Economies, S. 641-650*
15. **Şarman, Ç. (2011).** “Seferihisar: Yavaş Şehir”, *Atlas, 222 (9), 71-86.*
16. **Avrupa Komisyonu, 2012**
17. http://cittaslowturkiye.org/?page_id=1063. (Erişim tarihi:12.02.2016).
18. <http://www.aksaraykulturturizm.gov.tr>. (Erişim tarihi:10.02.2016).
19. <http://www.sdt.unwto.org>. (Erişim Tarihi: 08.02.2016).
20. <http://www.izmirdesanat.org/cittaslow>. (Erişim tarihi:06.02.2016).

ÖZ

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları, genel olarak yatırım yapılan ülkelerde kalkınma ve gelişme sağlamaktadır. Bu yönüyle de ülkeler açısından önemli bir dış kaynak olarak görülmektedir ve ev sahibi ülke dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmek amacıyla çok sayıda teşvik politikası uygulamaktadır. Uygulanan bu politikalar hem ev sahibi ülkenin gelişmesi açısından hem de yatırımcının kazanç sağlaması açısından önemli görülmektedir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında tasarruf-sermaye yetersizliği nedeniyle var olan kalkınmışlık farkı dolaysız yabancı sermaye yatırımları ile giderilmeye çalışılmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler genellikle sermaye kıtlığı yaşadıkları için uzun vadede dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına daha çok önem vermektedirler. Bu amaçla da teşvik politikaları uygulamaktadırlar. Son yıllarda ön planda olan teşvik politikası ise vergi teşvik politikasıdır.

Bu çalışmada dolaysız yabancı sermaye yatırımı kavramı ve dünyada dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının mevcut durumu açıklanmakla birlikte Türkiye'nin dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına yönelik vergi teşvik politikaları incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlar, Vergi Teşvik Politikaları, Türkiye.

Jel Kodları: F21, H20.

ABSTRACT

Foreign direct investments provide development and improvement in countries where it is invested in general. For that reason it is seen as an important foreign source in terms of countries. The host country applies a number of incentive policies in order to attract foreign direct investments to the country. Those applied policies are seen importantly both in terms of developing of the host country and in terms of carrying interest of the investor. Especially it is endeavored to eliminate the developmental differentiation existing among industrialized and industrializing countries because of insufficiency of savings – capital with foreign direct investments. Because the industrializing countries experience capital shortage in general, they give more importance to foreign direct investments in long term. For that purpose they apply incentive policies. During the recent years, tax incentive policies lead to incentive policies.

In this study, the concept of Foreign direct investment and the current state of foreign direct investment in the world are explained and the tax incentive policies for foreign direct investment of Turkey are examined.

Keywords: Foreign Direct Investments, Tax Incentive Policies, Turkey.

Jel Codes: F21, H20.

³⁷¹ Iğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi- İktisat Bölümü; osokmengurcam@gmail.com - Ziraat Fakültesi Binası Zemin Kat Suveren Kampüsü.

³⁷² Bu çalışma 2011 yılında Prof. Dr. İstiklal Yaşar Vural'ın danışmanlığında Özlem Sökmen tarafından hazırlanan "Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi Teşvik Politikaları: Türkiye Örneği" başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden revize edilerek hazırlanmıştır.

GİRİŞ

Hazırlanan bu çalışmada dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına vurgu yapılarak bu tür yatırımların ülkeye çekilmesi için yapılan teşvik politikaları açıklanmaktadır. Bu açıklamalardan hareketle uygulanan politikaların yatırım yapacak olan ülke tarafından benimsenmesi için yatırım yapılacak ülkenin sağlam bir siyasi otoriteye sahip olması, ülkenin yaptığı yabancı sermaye politikalarının devlet politikaları olarak benimsenmesi, yapılan yatırım teşviklerinin ülkenin ihtiyacı olan teknoloji ve yönetim bilgisi alanlarında olması, hukuki yapının iyileştirilmesi ve vergi yüklerinin azaltılması amaçlanmalıdır. Bu bağlamda yabancı yatırımcılar aleyhine oluşan ayrımcılık önlenerek, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını arttıracak bu gibi politikalar ile ülkeye daha çok dolaysız yabancı sermaye yatırımı girecektir. Çünkü yabancı yatırımcılar üretim yapmaya karar verdiği ülkeyi seçerken ülkenin ekonomik ve politik istikrarına, ucuz işgücü maliyetlerini göz önünde bulundururken aynı zamanda uygulanan vergi teşvik politikaları gibi faktörleri göz önünde bulundurmaktadırlar.

Çalışmada dolaysız yabancı sermaye yatırımları genel hatlarıyla açıklanmış ve dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının gelişimi ülkeler ve yıllar itibariyle incelenmiştir. Ayrıca dolaysız yabancı sermaye yatırımlarına yönelik vergi teşvik politikaları da açıklanarak Türkiye’de dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine ve ülkede uygulanan teşvik politikalarına yer verilmiştir.

1. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Dünyada Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Mevcut Durumu

Kavram olarak dolaysız yabancı sermaye yatırımı, başka bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya başka bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırım olarak tanımlanmaktadır (Karluk, 2007: 565). OECD normlarına göre, bir yatırımın dolaysız yabancı sermaye yatırımı olarak nitelendirilmesi için yönetim kurulunda temsil, politika oluşturma sürecine katılım, şirketler arası somut ilişki, yerli ve yabancı personeller arası yer değiştirme, teknik bilgi sağlanması, yatırım yapılan işletmeye uzun dönemli ve maliyeti piyasa koşullarına düşük kaynak sağlanması gibi bir takım ölçütler olmalıdır (OECD, 2008: 14). Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının amacı, ana ülkeden daha fazla kâr elde etmek ve ihracat yoluyla aşılabilen gümrük duvarını sermaye olarak geçmektir. Bu nedenle dolaysız yabancı sermaye yatırımcıları, gidecekleri ülkelerin maliyet koşullarını ve pazar genişliğini dikkate almaktadırlar (Alkin, 1978: 193).

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları ülkeler itibariyle incelendiğinde küreselleşmenin bir sonucu olarak bu yatırımlar artış eğilimi göstermektedirler (OECD, 2002: 47). Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarındaki artış incelenirken dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının mevcut durumu da açıklanmış olacaktır. Bu çerçevede dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının mevcut durumu 2005 yılı ve sonrası ele alınarak incelenmektedir. UNCTAD’ın 2007 yılındaki raporunda dolaysız yabancı sermaye yatırımları 2004 yılında artmaya başladığı ve 2006 yılında daha da yükselerek 2007 yılında da rekor bir seviyeye ulaştığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda rapor, 2007 yılının sonlarında birçok ekonomiyi etkilemeye başlayan finansal ve kredi krizinin o yılın dolaysız yabancı sermaye yatırımları girişinde önemli bir etkisi olmadığını da belirtmektedir. 2009 yılı raporunda ise, oluşan küresel finansal ve ekonomik krizin dolaysız yabancı sermaye yatırımları üzerinde bastırıcı bir etkisi olduğundan söz etmektedir. 2011 yılı raporunda ise, küresel dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının 2010 yılında ılımlı bir şekilde arttığı belirtilmektedir. 2016 yılı raporunda ise dolaysız yabancı sermaye yatırımlarındaki toparlanmanın 2015 yılında güçlü olduğu ve dolaysız yabancı sermaye yatırım akışının 2008-2009 küresel ekonomik ve finansal krizden bu yana %38 artarak 1,76 trilyon dolara yükseldiği vurgulanmaktadır. Bu rapora göre Küresel toparlanmanın ana faktörü 2014 yılında 432 milyar dolardan 2015 yılında 721 milyar dolara yükselen Birleşme ve Satın Almalar olduğu ifade edilmektedir (UNCTAD, 2007, 2009, 2011 ve 2016).

Tablo 1 Dolaysız yabancı sermaye yatırımları giriş ve çıkışlarının ülkelere göre gelişimini beş yıllık periyotlarla göstermektedir 2005 yılında en fazla dolaysız yabancı sermaye yatırımı girişi İngiltere’de, çıkışı ise Hollanda’da olmaktadır. En az dolaysız yabancı sermaye yatırımı girişi ise Almanya’da çıkışı da

Türkiye’de olmaktadır. 2015 yılında ise en fazla dolaysız yabancı sermaye yatırımı girişı ABD’de, en az girişı ise Japonya’da olmaktadır.

Tablo 1. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Gelişimi (Milyon Dolar)

Ülkeler	2005		2010		2014		2015	
	Giriş	Çıkış	Giriş	Çıkış	Giriş	Çıkış	Giriş	Çıkış
Arjantin	5.265	1.311	11.332	96.476	5.065	1.920	11.654	1.138
Brezilya	15.066	2516	83.748	22.059	73.085	2.230	64.647	3.071
Kanada	25.691	27.538	28.400	34.722	58.506	55.678	48.642	67.181
Çin	72.406	12.261	114.734	68.811	128.500	123.119	135.610	127.560
Fransa	33.233	68.057	13.890	48.154	15.191	42.869	42.882	35.068
Almanya	47.449	74.542	65.647	125.450	87.962	66.246	31.719	94.312
Hindistan	7.621	2.985	15.947	13.770	11.783	21.865	7.501	15.508
Endonezya	8.336	3.065	13.770	2.664	21.865	7.077	15.508	6.229
İtalya	23.291	39.362	9.178	32.685	23.223	26.539	20.278	27.607
Japonya	2.775	45.781	-1.251	56.263	2.089	113.594	-2.250	128.653
Malezya	4.065	3.075	9.060	13.399	10.877	16.369	11.121	9.899
Meksika	25.971	6.474	26.431	15.049	25.675	8.304	30.284	8.072
Hollanda	39.047	106.008	-7.184	68.358	52.198	55.966	72.648	113.429
Rusya	14.375	16.746	31.667	41.116	29.152	64.202	9.824	26.558
Türkiye	10.031	1.064	9.086	1.469	12.134	6.658	16.508	4.778
İngiltere	182.927	88.560	58.200	48.091	52.449	-81.809	39.532	-61.441
ABD	104.773	14.369	198.049	277.779	106.614	316.549	379.894	299.969

Kaynak: http://unctadstat.unctad.org verilerinden derlenerek hazırlanmıştır.

2. Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi Teşvik Politikaları

Genel olarak vergi teşvikleri değişik amaçlar için kullanılmaktadır. Bu amaçların başında yatırımları teşvik etmek ve dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını ülke içine çekmek gelmektedir (Tekin, 2006: 302). Vergi teşviki kavramı, belirli makroekonomik hedeflere ulaşmak için, vergi kanunlarında değişiklik yapmak amacıyla bazı ekonomik unsurlara ya da faaliyetlere vergisel kolaylıklar ve ayrıcalıklar sağlamak olarak tanımlanmaktadır (Benk, 2004). Genellikle vergi kanunlarında yer alan teşvik ve koruma önlemleri çeşitli indirim, istisna ve ertelemelerle sağlanmaktadır. Teşvik edici bu politikaların uygulanması durumunda, toplumsal nitelikli kaynakların devlet eliyle belirli kesimler lehine transfer edildiği tartışmaları gündeme getirilerek teşvik politikalarının kaynak dağılımını bozduğu, toplumun belirli bir kesiminin aleyhine sonuçlar oluşturarak gelir adaletsizliğine yol açtığı ileri sürülmektedir. İlk bakışta vergi teşvikleri, vergi gelirlerinin azalmasına sebep olan araçlar olarak görülmektedir. Ancak bu teşvikler sayesinde elde edilecek tasarrufların verimli yatırımlara aktarılması durumunda üretim ve verimlilik artışı sağlanmakta ve vergi gelir kaybı telafi edilerek uzun vade de vergi gelirleri arttırılmaktadır. Burada önemli olan husus vergi teşviklerinin dengeli ve verimli bir şekilde kullanılmasıdır (Gerçek, 2011; Altınışık, 2006: 54). Vergi teşviki politikalarının diğer kamusal politikalardan farkı, ekonomiye doğrudan enjekte edilmesidir. Bu sebeple de yapılan uygulamalar daha kısa sürede etkisini göstermektedir. Vergi teşviklerinin amaçları bölgelerarası dengesizlikleri gidermek, sermayeyi tabana yaymak, istihdam oluşturmak, katma değeri yüksek illeri ve uygun teknolojileri kullanmak ve uluslararası rekabet gücünü sağlamak için yatırımların uluslararası yükümlülüklerle aykırılık teşkil etmeyecek şekilde teşvik etmek, yönlendirmek ve desteklemek, ileri teknoloji ve AR-GE yatırımlarını desteklemek olarak sıralanabilir (Çiloğlu, 2000: 29-30).

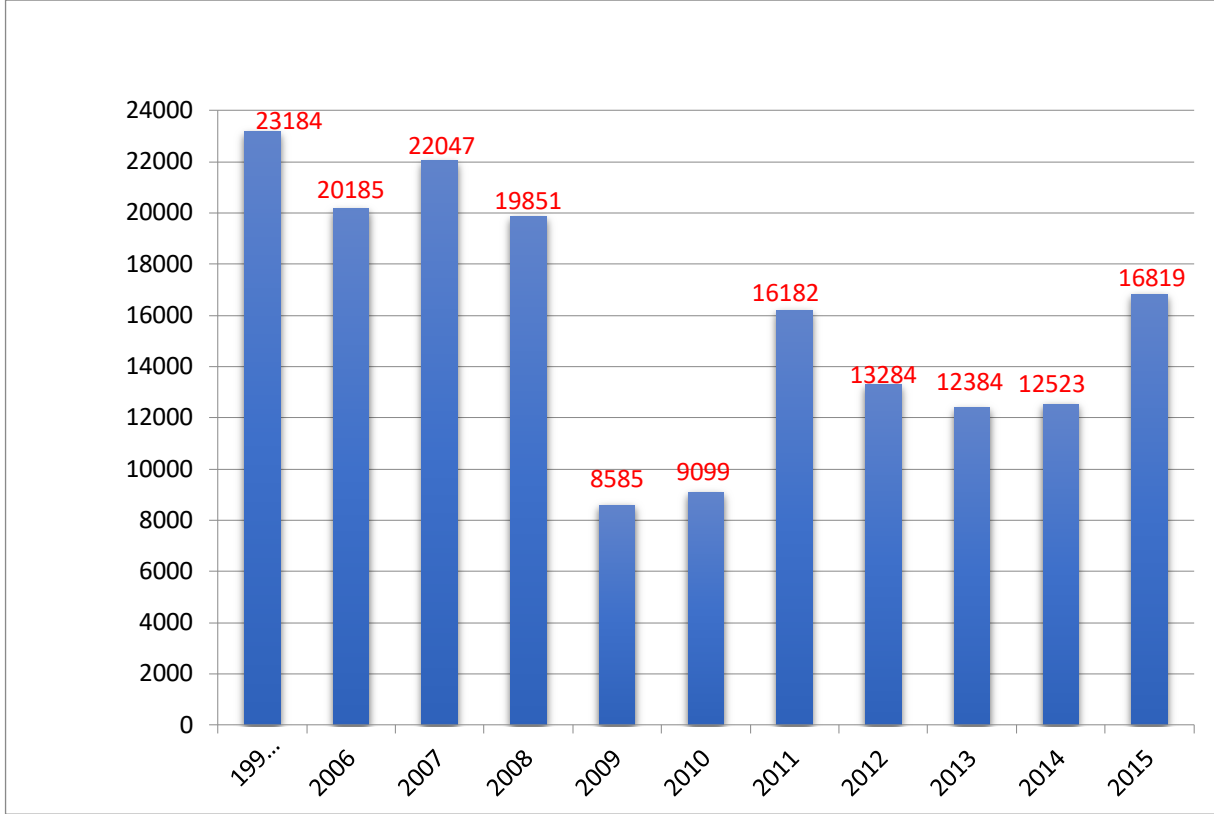

Birçok ülke, çokuluslu şirketleri çekmek amacıyla uyguladıkları politikaları serbestleştirerek dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişlerini sağlamaktadırlar. Bunlar yabancı yatırımcılar için düşük vergi oranları ve vergi tatilleri gibi vergi teşviklerini içermektedir. Bazı dolaysız yabancı sermaye yatırımları için yapılan teşvik çabaları düşük büyüme oranı ve işsizlik gibi geçici makroekonomik problemlerle harekete geçirilmiş olmasına rağmen son yıllarda yatırım teşvikleri üzerinde daha çok çalışmalar yapılmaktadır (Blomström ve Koko, 2003: 2). Teşvikler belli ekonomik faaliyet sektörlerini hedef almakta olup, ülkeler büyük yatırımları garanti altına almak için özel teşvik paketleri üzerinde görüşme yönünde eğilim sergilemektedir. Özellikle de bu teşvik paketleri, ülke içi ve bölgesel rekabete yönelik olmaktadır. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilmek amacıyla uyguladıkları düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi, yatırım indirimi ve yatırım vergi kredisi, hızlandırılmış amortisman, vergi tatilleri, vergi cennetleri ve serbest bölgeler gibi teşvik politikaları ülke içi rekabete yönelik uygulamalara örnek olarak gösterilebilir (Easson, 2004: 88). Ülke içi rekabete yönelik teşvik politikaları uygulayan Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekmekte lider konumdadırlar (Heimann, 2001: 12). KPMG'nin 2010 yılında hazırlamış olduğu araştırmaya göre Brezilya, hazırladığı teşvik paketinde kurumlar vergisi oranının düşürülmesi yer vermektedir. Brezilya'da kurumlar vergisi oranı %25'tir ve bu oranla Brezilya düşük kurumlar vergisi oranına sahip ülkeler arasında yer almaktadır (KPMG, 2010: 17). Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nde yapılan teşvik politikaları ise bölgesel rekabete yönelik uygulamalara iyi bir örnektir. Güneydoğu Asya ülkelerinin tamamında yeni yatırımlara önemli oranda vergi muafiyeti tanınmaktadır. Ancak ülkelerin bir kısmı, öncelikli sektörlerde daha uzun süreli muafiyet tanırken, bir kısmı muafiyetin süresini yatırım yapılan bölgeye göre farklılaştırmaktadır. Örneğin Singapur öncelikli sektörlerde 5-10 yıl arasında tam ya da daha sınırlı kurumlar vergisi muafiyeti, Filipinler az gelişmiş bölgelerdeki öncelikli sektörlerde ya da projelere 6-8 yıl aralığında kurumlar vergisi muafiyeti, Endonezya 22 sektördeki yeni yatırımlara 3-8 yıl süreyle, Vietnam ise yatırım türüne bağlı olmaksızın 2-8 yıl süreyle muafiyet tanımaktadır (Baumüller, 2009: 39).

3. Türkiye'de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının ve Bu Yatırıma Yönelik Vergi Teşvik Politikalarının Değerlendirilmesi

Türkiye, 2000 yılının başından itibaren yürütülen istikrarlı ve öngörülebilir politikalar sayesinde ekonomide güven ortamı oluşturarak dolaysız yabancı sermaye yatırımları girişlerini önemli ölçüde yükseltmiştir. Türkiye'ye gelen toplam dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının tutarı 2005 - 2015 yılları arasında yaklaşık 161 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Türkiye'ye yönelik dolaysız yabancı sermaye yatırımları özellikle 2005 yılından itibaren 10 milyar ABD dolarının üzerine çıkarak artış trendi içerisine girmiş ve 2007 yılında tarihinin en yüksek seviyesi olan 22 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Ancak 2008 yılından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik kriz sebebiyle azalan küresel dolaysız yabancı sermaye yatırım akımlarından Türkiye de etkilenmiştir. 2010 yılından itibaren tekrar artışa geçen dolaysız yabancı sermaye yatırımları 2011 yılında 16,2 milyar ABD Doları ile yüksek bir değere ulaşırken, 2012, 2013 ve 2014 yıllarında bu rakamın altında 12-13 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiş, 2015 yılında ise krizden sonraki en yüksek değerine ulaşmıştır. Bu değer küresel krizden sonraki en yüksek değer olmakla birlikte, Türkiye'ye gelen uluslararası yatırımlar açısından tarihin 4. en yüksek seviyesi durumundadır. Yapılan açıklamalar şekil 1'de de gösterilmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2016: 10- 11).

Şekil 1: 1996-2015 Yılları Arasında Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>

Tablo 2’de, 2015 yılında Türkiye’ye dolaysız yabancı sermaye yatırımı girişi yapan ilk 10 ülke gösterilmektedir. İlk sırada sırada İspanya yer alırken. Son sırada ise Almanya yer almaktadır. 2015 yılında Avrupa ülkelerinin yanı sıra, son yıllarda Asya ülkeleri ilgisinin de olduğu görülmektedir. Ancak diğer bölgelerden gelen dolaysız yabancı sermaye yatırımlarında artış yaşanmasına rağmen, AB üyesi ülkeler ve ABD Türkiye’ye yapılan dolaysız yabancı sermaye yatırımlarında ağırlığını korumaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2016: 16).

Ülkeler	2015	Oran
İspanya	2.178	18,4
ABD	1.568	13,2
Lüksemburg	1.263	10,7
Hollanda	1.184	10
Azerbaycan	786	6,6
Belçika	753	6,4
Rusya	747	6,3
İngiltere	596	5
Çin	451	3,8

Almanya	387	3,3
Toplam	11.858	100

Tablo 2: Ülkelere Göre Türkiye'ye Giriş Yapan Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları, Yılı (İlk 10 Ülke, Milyon Dolar)

Kaynak: TCMB, <http://www.tcmb.gov.tr>

Türkiye, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını çekmek amacıyla birçok teşvik politikası uygulamıştır. Özellikle de bu teşvik politikaları 2000'li yıllar ve sonrasında artma eğilimi göstermiştir. Türkiye'ye giriş yapan dolaysız yabancı sermaye yatırımlarındaki artış, küresel ekonomide yaşanan gelişmelere bağlı olsa da Türkiye'de son yapılan yasal düzenlemeler ile yabancı sermaye yatırımcılarına avantaj sağlayan teşvik politikaları, dolaysız yabancı sermaye yatırımcısının artmasında önemli bir misyon üstlenmektedir. Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarını çekmek amacıyla yapılmış olan teşvik politikaları 2000 yılı ve sonrası olarak açıklanacaktır. Buna göre 2000'li yıllarda üç partili koalisyon hükümeti, dolaysız yabancı sermaye yatırımı çekmek amacıyla IMF ve Dünya Bankası'nın desteklediği bir ekonomik program hazırlamıştır. Fakat bu program Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizleri nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. AK Parti Hükümeti'nin 2002 yılı Kasım ayında kazandığı seçim, öncelikle getirdiği siyasi istikrar; ikinci olarak ise net bir şekilde geçmişte eksikliği görülen dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının destekleyen bir tutum benimsemesi nedeniyle dolaysız yabancı sermaye yatırımlarında belirgin bir iyileşmeye yol açmıştır (Erdilek, 2003: 90-91). Bu yönüyle 2003 yılında hükümet modern bir piyasa ekonomisi ile eşleştirilen bir kamu ve özel sektör üretim karışımı elde edilebilmek, kaynak tahsisinde tam etkinliğe ulaşabilmek ve merkezden ekonomiye yetki vermek amacıyla çeşitli reformlar uygulamıştır. Bu reformlardan biri de doğrudan bir vergi reformu olarak görülen ihracat yapım bölgelerinin aşamalı olarak serbest ticaret bölgelerine dönüştürülmesidir (Nas, 2008: 134). Hükümetin yaptığı bu çalışmalar Türkiye ekonomisine katkı sağlamıştır. Hükümet, aynı zamanda, Türkiye'nin ekonomik kalkınmasında dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının temel faktör olduğunu da benimsemiştir (Erdilek, 2003: 91).

Bu amaçla 2003 yılının Haziran ayında ise, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının artışını sağlamak için 4875 Sayılı "Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları Yasa"sı çıkarılmıştır. Bu yasa bu yönde atılmış çok önemli bir adım olmuştur. Bu yasa ile yabancı yatırımcıların yurt dışına transfer edebilecekleri ödemelere kolaylık getirilirken kilit personel istihdam etme konusu da basitleştirilmiştir. 2004 yılının başında dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını desteklemek için 5084 sayılı "Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında" kanunla dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının teşvikine yeni düzenlemeler getirilerek geliştirilmiştir. Bu kanun kapsamında, Gelir Vergisi Stopajı Teşviki, Bedelsiz Yatırım Yeri Tesisi, Enerji Desteği, Sigorta Primi İşveren Paylarında Teşvik gibi yeni destek ve teşviklerde getirilmiştir. 2006 yılında ise, Türkiye uygun yatırım ortamı sağlamak için yatırımcıları vergi yükünden kurtarmak amacıyla kurumlar vergisinin yasal oranını %30'dan %20'ye indirmiştir (Özer, 2009: 130). 2007 ve 2008 yıllarında Türkiye, yabancı sermaye yatırımlarını çekmek amacıyla yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda önemli adımlar atmıştır. Yatırım ortamının iyileştirilmesi konusunda son yıllarda yapılan gelişmeler ile Dünya Bankası'nın 2009 yılı İş Yapma Raporu'na göre Türkiye 2007 yılında 175 ülke arasında 65. sırada yer alırken 2008 yılı için 178 ülke arasında 60. sıraya yükselmiştir (World Bank, 2008). Türkiye'de 1 Ocak 2012 tarihinden itibaren yürürlüğe giren "Yatırım Teşvik Sistemi" de dolaysız yabancı sermaye yatırımı çekilmesi hususunda önemli bir örnektir. Yatırım teşvik sistemi, vergi teşvik politikalarını da içermekte ve yabancı yatırımcı açısından da önemli görülmektedir. Bu teşvik sistemine göre ülke 6 bölgeye³⁷³

³⁷³ I. Bölge: Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Muğla.

II. Bölge: Adana, Aydın, Bolu, Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada hariç), Denizli, Edirne, Isparta, Kayseri, Kırklareli, Konya, Sakarya, Tekirdağ, Yalova.

III. Bölge: Balıkesir, Bilecik, Burdur, Gaziantep, Karabük, Karaman, Manisa, Mersin, Samsun, Trabzon, Uşak, Zonguldak.

ayrılmaktadır ve her bölge için farklı oranlarda KDV indirimleri, gümrük vergisi muafiyetleri ve belirli özel şartları sağlayan yatırımlar için sosyal güvenlik ödemeleri muafiyetleri ve kurumlar vergisi muafiyetleri getirmektedir. Yatırım teşvik sistemi dört ayrı başlıktan oluşmaktadır. Bunlar: Genel Yatırım Teşvik Uygulamaları, Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları, Büyük Ölçekli Yatırım Teşvikleri, Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamaları olarak sıralanabilir. Bu yatırım teşvik uygulamaları tablo 3'te gösterilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere, KDV istisnası ve Gümrük Vergisi Muafiyeti yatırım teşvik uygulamaları içerisinde yer alan genel, bölgesel, büyük ölçekli ve stratejik uygulamalar için geçerli olmaktadır. Gelir vergisi stopajı indirimi ve sosyal sigortalılar prim desteği yatırımın 6. Bölgede gerçekleştirilmesi halinde sağlanmaktadır. Faiz oranı desteği ise, yatırımın Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında 3., 4., 5. veya 6. bölgede gerçekleştirilmesi halinde sağlanmaktadır. KDV iadesi ise, asgari sabit yatırım tutarı 500 milyon TL olan stratejik yatırımların inşaat harcamaları için sağlanmaktadır (Invest in Turkey, <http://www.invest.gov.tr>).

Yatırım teşvik uygulamaları içerisinde yer alan KDV istisnası yurt içinden ve yurt dışından temin edilecek makine ve teçhizatlar için geçerli olup KDV ödenmemektedir. Ayrıca yurt dışından temin edilecek makine ve teçhizat için gümrük vergisi de ödenmeyecektir. Gelir ve kurumlar vergisi, toplam indirimli vergi tutarı yatırıma katkı oranına ulaşıncaya kadar indirim oranları üzerinden hesaplanacaktır. Yatırımlara sağlanan ilave istihdam için yasal asgari ücret tutarı üzerinden hesaplanan sosyal sigorta primi işçi payı devlet tarafından karşılanmaktadır. Bu durum yalnızca altıncı bölgede yapılacak yatırımlar için uygulanmaktadır. Sosyal sigortalar prim desteği için bir üst sınır bulunmamaktadır ve 10 yıl süreyle geçerlidir. Ayrıca yatırımla sağlanan ilave istihdam için yasal asgari ücret tutarı üzerinden hesaplanan sosyal sigorta primi işveren payı da devlet tarafından karşılanmaktadır. Yatırım teşvik belgesi kapsamında yatırımla sağlanan ilave istihdam için belirlenen gelir vergisi stopaja tabi değildir. Bu durum sadece 6. Bölgede yapılacak yatırımlar için uygulanacaktır. Gelir vergisi stopajı için herhangi bir üst sınır yoktur ve 10 yıl süre ile geçerli olmaktadır. Yatırım teşvik belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli yatırım kredileri için sağlanan bir finansman desteği olan faiz oranı desteğinde, yatırım teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının %70'ine kadar kullanılan krediye ilişkin ödenecek faizin ya da kar payının belirli bir kısmı devlet tarafından karşılanmaktadır (Invest in Turkey, <http://www.invest.gov.tr>).

Tablo 3: Yatırım Teşvik Uygulamaları

Destek Unsurları	Genel Yatırım Teşvik Uygulamaları	Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları	Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları	Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamaları
KDV İstisnası	+	+	+	+
Gümrük Vergisi Muafiyeti	+	+	+	+
Vergi İndirimi		+	+	+
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (İşveren Payı)		+	+	+
Gelir Vergisi Stopajı İndirimi		+	+	+
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (Çalışan Payı)		+	+	+

IV. Bölge: Afyonkarahisar, Amasya, Artvin, Bartın, Çorum, Düzce, Elazığ, Erzincan, Hatay, Kastamonu, Kırıkkale, Kırşehir, Kütahya, Malatya, Nevşehir, Rize, Sivas.

V. Bölge: Adıyaman, Aksaray, Bayburt, Çankırı, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kahramanmaraş, Kilis, Niğde, Ordu, Osmaniye, Sinop, Tokat, Tunceli, Yozgat

VI. Bölge: Ağrı, Ardahan, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van, Bozcaada&Gökçeada

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Faiz Oranı Desteği		+		+
Arazi Tahsisi		+	+	+
KDV İadesi				+

Kaynak: http://www.invest.gov.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için yapılan teşvik politikalarını sadece geliştirmekte ve az gelişmiş olan ülkeler değil, aynı zamanda gelişmiş ülkeler de uygulamaktadırlar. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin amacı ekonomik kalkınma iken, gelişmiş ülkeler ise daha çok büyüyerek ekonomik gelişmeyi hedeflemektedir. Dolaysız yabancı sermaye yatırımcısı açısından düşünüldüğünde ise, yatırımcının öncelikli amacı kâr elde etmektir. Bu sebeple de yatırımcı, yatırım yapacağı ülkeyi seçerken bazı kriterlere göre seçmektedir. Bu kriterler arasında ülkelerin makroekonomik gelişmişlik düzeyi, siyasi ve ekonomik istikrarı, coğrafi konumu ve uygulanmakta olan teşvik politikaları yer almaktadır. Bu sebeple de yatırımın yapılacağı ülkeler genellikle vergi teşviklerini önermektedirler ve bu amaçla da özellikle düşük vergileri kullanmaktadırlar. Genel olarak geliştirmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere daha düşük kurumlar vergisi oranlarına sahiptirler. Ancak gelişmiş ülkeler etkin işleyen vergi sistemleri, ülkelerin gelişmiş ekonomik yapıları ve bu ülkelerde siyasi istikrarın geliştirmekte olan ülkelere kıyasla daha iyi olması sebebi ile daha fazla dolaysız yabancı sermaye yatırımları çekmektedirler.

Özellikle de ABD, yabancı sermaye girişleri konusunda dünyada ilk sırada yer almaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise vergi teşvik politikaları uygulayarak yabancı yatırımcıları kendi ülkelerine çekmeye çalışmaktadırlar. Çin, Macaristan, Polonya ve özellikle Türkiye bu konuda en güzel örnekleri vermektedir. Çin yabancı sermaye yatırımlarına sunduğu ucuz iş gücü ve teşviklerle son yılların cazibe merkezi olmaktadır. Türkiye stratejik konumu itibarıyla da düşünülürse, dolaysız yabancı sermaye yatırımları açısından önemli pazarlardan biridir. Türki Cumhuriyetlere, Balkan Ülkeleri'ne ve Ortadoğu Ülkeleri'ne yakınlığı ve ülkenin pazar büyüklüğü de Türkiye'nin cazibesini arttırmaktadır. Türkiye'de yatırımı bulunan dolaysız yabancı sermaye yatırımcılarının birçoğu, söz konusu ülkelerdeki faaliyetlerini Türkiye merkezli olarak yürütmektedir. Bu durum, Türkiye açısından önem arz eden bir husus olmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin stratejik konumu, sadece pazar büyüklüğü konusunda değil aynı zamanda ülkenin hammaddeye yakınlığı konusunda da önemlidir. Türkiye, Asya ve Avrupa kıtalarını birleştiren bir ülke konumunda olduğu için kara ve deniz yolları ulaşımında elverişli olmakta ve bu sebeple de her türlü yatırımcıyı cezp etmektedir. Ancak uygulanan bu politikalar arasında vergi teşvik politikaları diğer politikalara göre daha önemlidir. Özellikle de vergi indirimi, KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti faiz desteği gibi politikalar yatırımcı tarafından da önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alkin, Erdoğan, (1978), "Uluslararası Ekonomik İlişkiler", **Filiz Kitabevi**, İstanbul.
2. Altınışık, Aliakber, (2006), "Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergi Özendirmeleri Önlemleri Karşısındaki Durumu Ve Vergisel Teşviklerin Başında Çin", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), **Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü**, Sermaye Piyasası ve Borsa Anabilim Dalı, İstanbul.
3. Baumüller, Heike, (2009), "Competing For Business: Sustainable Development Impacts Of Investment Incentives In Southeast Asia", **International Institute For Sustainable Development (Iisd)**, Canada.
4. Benk, Serkan, (2004), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Vergisel Teşvikler", **İş-Güç-Enerji Dergisi**, Cilt: 6 Sayı:1 <http://www.isguc.org/?p=article&id=195&cilt=6&sayi=1&yil=2004>, Erişim Tarihi: 15.02.17.
5. Blomström, Magnus Ve Ari Kokko, (2003), "The Economics Of Foreign Direct Investment Incentives", **Working Paper**, No: 168.

6. Çiloğlu, İsmail (2000), “Teşvik Politikalarının Yönlendirme Gücü”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 13.
7. Easson, Alex J. (2004), “Tax Incentives For Foreign Direct Investment”, **Kluwer Law International P.O. Box 85889**, 2508 Cn The Hague, The Netherlands.
8. Ekonomi Bakanlığı (2016), “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar Doğrudan Yatırımlar 2015 Yılı Raporu”, Teşvik Uygulama Ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü.
9. Erdilek, Asım, (2003), “A comparative Analysşs of Inward and Outward FDI Turkey”, **Transnational Corporations, United Nations**, Volume 12, Number 3.
10. “Foreign Direct Investment’s Inwards and Outwards 2005-2015” <http://unctadstat.unctad.org> Erişim: 15.02.2017.
11. Gerçek, Adnan, “Türkiye’de Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikaları Ve Etkinliği”, **İdari.Cu.Edu.Tr/İgunes/Makale/Tesvik.Doc**, Erişim: 15.02.2017
12. Heimann, Beata (2001), “Tax Incentives For Foreign Direct Investment İn The Tax Systems Of Poland, The Netherlands, Belgium And France”, **Institute For World Economics And International Management**, Nr. 74.
13. “Invest In Turkey”, <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/investorsguide/Pages/Incentives.aspx>, Erişim: 15.02.17
14. Karluk, Rıdvan, (2007), “Cumhuriyet İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü”, **Beta Yayıncılık**, On Birinci Baskı, İstanbul.
15. Karakurt, Alper, (2010), “Küresel Kriz Ortamında Yatırım Teşvikleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 65-2, ss.143-163.
16. KPMG (2010), “KPMG’s Corporate and Indirect Tax Survey-2010”, www.kpmg.com/.../2010-global-corporate-and-indirect-tax-survey.aspx, Erişim: 15.02.2017.
17. Nas, F. Tevfik, (2008), “Tracing The Economic Transformation Of Turkey From The 1920s To EU Accession”, **Martinus Nijhoff Publishers** , Leiden-Boston.
18. OECD (2002), “Foreign Direct Investment For Development: Maximizing Benefits Minimizing Costs”, **OECD Publications Service**, 2, rue André-Pascal, 75775 Paris Cedex 16, France.
19. OECD (2007), “Tax Effects on Foreign Direct Investment: Recent Evidence And Policy Analysis”, **OECD Tax Policy Studies**.
20. OECD (2008), “Oecd Benchmark Definition of Foreign Direct Investment”, **Organization For Economic Co-Operation And Development**, Fourth Edition.
21. Özer, Levent, (2009), “Vergilemede Global Eğilimler”, **Scala Yayıncılık**, Birinci Baskı, İstanbul.
22. Tekin, Ahmet (2006), “Vergi Teşvikleri Ve Ekonomik Etkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 16, ss: 301-316.
23. T.C. Merkez Bankası (2016), “1996-2015 Yılları Arasında Türkiye’de Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ülkelere Göre Türkiye’ye Giriş Yapan Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları, 2015 Yılı”, www.tcmb.gov.tr, Erişim: 15.02.2017.
24. UNCTAD (2007), “Transational Corporation Extractive Industries and Development”, **World Investment Report**, New York and Geneva. UNCTAD (2008), “Transational Corporations and the Infrastructure Challenge”, **World Investment Report**, New York and Geneva.
25. UNCTAD (2009), “Transnational Corporations, Agricultural Production and Development”, **World Investment Report**, Geneva.
26. UNCTAD (2011), “Non-Equity Modes Of International Production And Development”, **United Nations Publication**, Sales No. E.11.II.D.2, ISBN 978-92-1-112828-4, United Nations.
27. UNCTAD (2016), “World Investment Report 2016- Investor Nationality Challenges”, United Nations Publication, Sales No. E.16.II.D.4, ISBN 978-92-1-112902-1, United Nations.
28. WORLD BANK (2008), “Doing Business 2009 Report Contry Profile for Turkey”, <http://www.doingbusiness.org/reports>, Erişim: 15.02.2017.

ÖZ

Turizm faaliyetleri dünya genelinde giderek artmakta ve her geçen gün daha da yoğunlaşmaktadır. Bu faaliyetler geliştikçe toplumlar üzerinde de önemli etkilere sebep olmaktadır. Bu etkiler ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel olabilmektedir. Turizmin toplumsal etkileri olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilmektedir. Tüm bu etkilerle birlikte turizmin ülke, bölge, şehir veya kasabaların kalkınmasında önemli bir rol oynaması da söz konusu olmaktadır. Bu bilgiler ışığında, Bitlis ilinin ekonomik kalkınmasında turizmin rolünün tespit edilmesi bu araştırmanın ana amacını oluşturmaktadır.

Araştırma nitel bir araştırma tekniklerinden veri toplama araçlarından olan görüşme (mülakat) tekniğinden yararlanılmıştır. Bu amaçla yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine göre hazırlanan soru formları yardımıyla, yüz yüze görüşmeler yardımıyla, il genelinde görev yapan kamu görevlileri ile turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin yöneticilerinden veriler toplanmıştır. Araştırma bulgularına göre Bitlis ilinin ekonomik kalkınmasında turizm önemli bir sektör olarak öne çıkmaktadır. Ancak turizmden beklenen yararların sağlanması için şehirdeki güvenlik sorununun ivedilikle çözüme kavuşturulması temel koşul olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Bölgesel Kalkınma, Turizm, Bitlis.

JEL Kodları: R15, L83, O15.

ABSTRACT

Tourism activities have been rising and intensifying constantly each all over the World each passing day. The development in tourism causes important effects on communities as well. These effects can mainly be economic, social, cultural and environmental. The social effects of tourism can both be negative and positive. These mentioned effects leads countries, regions, cities and towns to developments. In lights of given information, this study aims to identify the role of tourism in economic development of Bitlis Province of Turkey.

In the study interview method of qualitative researches have been applied as data collecting tool. A semi-structured interview form has been composed and implemented to state officials and managers of the tourism facilities all around the city as face to face interviews. According to the findings tourism shines out as an important segment of development in Bitlis. Nevertheless, in order to get the expected profits of tourism, the security problems in the city need to be vanished as a ground condition.

Keywords: Economy, Regional Development, Tourism, Bitlis.

JEL Codes: R15, L83, O15.

³⁷⁴ Sorumlu yazar; Sakarya Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, umits@sakarya.edu.tr, Sakarya/TÜRKİYE.

³⁷⁵ Sakarya Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, bzengin@sakarya.edu.tr, Sakarya/TÜRKİYE.

³⁷⁶ Bu çalışma "Bitlis İlinin Kalkınmasında Turizmin Rolü: Yerel Paydaşlar Üzerine Bir Araştırma" adlı yüksek lisans tezinden geliştirilmiştir.

GİRİŞ

Toplumların, bölgelerin, ülkelerin ve hatta şehirlerin bile birbirleri ile önemli ölçüde gelişmişlik ve/veya kalkınmışlık farklılıkları olduğu bilinmekte ve bu durum literatürce de desteklenmektedir. 18. y.y. Sanayi devrimi ile iyice ivme kazanan sermayenin gücü bu mevcut durumu iyice derinleştirmiştir. Gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgeler arasındaki bu fark 1900'lü yılların ikinci yarısı ile beraber daha da artmıştır. Özellikle küreselleşmeyi de beraberinde getiren bilgi ve iletişim teknolojilerinin hemen hemen her alanda kullanılması, gelişmiş bölgelerin bu süreci sahiplenmelerini beraberinde getirmiş ve var olan gelişmişlik farkı daha da belirginleşmiştir.

Hem küçük ölçekte hem de evrensel ölçüde belirginleşen bu gelişmişlik farklarının giderilmesi oldukça önem taşımaktadır. Bu gelişmişlik farkları insani sorunları da beraberinde getirmektedir. Belki de söz konusu sorunun giderilmesi düşüncesinin altında yatan gerekçe de budur. Bu anlamda gittikçe belirginleşen gelişmişlik farklarının giderilmesi adına bazı sektörler veya endüstriler can simidi görevi görebilmektedir. Turizm özellikle kaynak olarak bulunduğu şehir, ülke veya toplumların diğerleri ile var olan gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılmasında kritik rol alan önemli endüstrilerden bir tanesidir.

Turizmin bölgesel kalkınma üzerinde azımsanmayacak düzeyde etkilerinin olduğu bilinmektedir. Özellikle ekonomik katkıları nedeni ile bölge, şehir veya ülke halkları turizme dair olumlu bir bakış açısına sahip olmaya başlamıştır. Yani halk turizmden ne kadar gelir elde ederse, o kadar turizme destek olmaktadır. Gelir ile birlikte turizmin sosyal, kültürel ve çevresel etkileri değerlendirildiğinde, turizmin bölgesel kalkına üzerindeki etkileri daha net bir şekilde anlaşılabilir. Bu durum şehirdeki paydaşlar tarafından da çoğu zaman dile getirilmektedir.

Çalışmanın takip edilen bölümünde kalkınma ve ekonomik kalkınma kavramların ele alındığı literatür araştırmasına yer verilmiştir. Daha sonrasında ise araştırmanın amacının, öneminin ve yönteminin ele alındığı metodoloji bölümü yer almaktadır. Metodoloji bölümünden sonra araştırmada yer alan verilerin raporlandığı bulgular kısmı bulunmaktadır. Çalışma sonuç ve öneriler kısmı ile tamamlanmıştır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Kalkınma kavramı, iktisadi bir kavram olup iki şekilde ifade edilebilmektedir. Bazen toplumsal bir sosyo-ekonomik değişimi ifade edebiliyorken, bazen de bir sürecin sonundaki mevcut durumu ifade edebilmektedir (Roney, 2011: 60). Başka bir bakış açısına göre ise ekonomik kalkınma kavramı az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ile ilgili bir kavramdır. Kalkınma kısaca, söz konusu ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal ve kurumsal yapılarındaki köklü değişimleri açıklayan iktisadi bir kavramdır (Ertek, 2004: 392).

Kalkınma kavramının iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için büyüme kavramı ile ele alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle klasik iktisat okulunun öncülüğünde bazı iktisatçılar iktisadi büyümeyi ve kalkınmayı eş anlamlı olarak değerlendirebilmektedirler. Ancak bu iki kavram birbirinden farklıdır (İlkin, 1988: 59).

Kalkınma ve büyümeyi karşılaştıracak bir karmaşaya iten etken, II. Dünya Savaşından ekonomik anlamda olumsuz olarak etkilenerek çıkan ülkelerin öncelikli hedef olarak fiziksel kapasite artırımını benimsemeleridir. Rakamsal bir artışı temel alan bu yaklaşımdan kaynaklanan önemli sorunlar bulunmaktadır. İktisadi büyüme olarak isimlendirilen üretim kapasitesindeki bu sayısal ölçüm, kalkınmanın en önemli boyutu olan insani boyutun görmezden gelinmesine zemin hazırlamıştır. Yani üretimde yer alanların, meydana gelen refah artışından pay almamaları bu sistem için problem teşkil etmektedir. II. Dünya savaşından 1970'lerin başına kadar oluşan ekonomik büyümenin, birçok toplumda var olan sosyal ve politik sorunların çözümünde yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu durum aynı olarak değerlendirilen iktisadi büyüme ve kalkınma kavramlarının sorgulanmasına sebep olmuştur. Nihayet 1970'li yıllar ile beraber, kalkınma kavramının kapsamı genişletilmiştir. Böylece yoksulluğun ve eşitsizliğin giderilmesi konusunda, kalkınmaya sosyal bir boyut kazandırılmıştır. Böyle iktisadi gelişmelerden kaynaklanan faydaların ve maliyetlerin toplumun bireyleri arasında nasıl bölüştüğü kalkınma için temel oluşturmuş ve kalkınma önemli bir role bürünmüştür (Sharpley, 1999: 226-227; Roney, 2011: 60).

İktisadi büyüme, daha çok bir ülkenin ekonomisinin rakamları ve ülkenin üretim kapasitesi ile ilgili bir kavramdır. Ülkenin GSYİH'daki artış, kişi başına düşen milli gelirdeki artış büyüme kapsamında değerlendirilmektedir. Ekonomik büyüme, ülkedeki insanların seçimler yapmasına ve istedikleri çevrede yaşamalarına olanak sağlayacak finansal varlıkları sunmaktadır. Büyüme olayında önemli olan şu dört temel faktördür (Petersen, 1994: 489);

- İşgücünün kapasitesi ve miktarı,
- Doğal kaynakların miktarı ve kalitesi,
- Reel sermayenin miktarı ve kalitesi
- Toplumun teknolojik seviyede gösterdiği başarı

İktisadi kalkınma ise, daha çok yapılan yatırımlar ve bununla birlikte genel olarak yaşam standartlarının iyileşmesini ifade etmektedir. Bu bakımdan toplumların veya ülkelerin kalkınması ekonomik gelişmişlik ve büyüme ile doğrudan ilgilidir. Kalkınmanın ekonomik yapısının yanında sosyal bir yanı da vardır. Dolayısıyla hakiki manada kalkınmadan söz edebilmek için okuyan ve yazan kesimlerin arttırılması, nitelik sahibi iş gücünün artması, sosyal güvelik alt yapısının sağlanması ve işsizliğin %1-2 gibi çok makul seviyelere taşınması önem arz etmektedir (Yıldız, 2007: 24).

Bölgesel kalkınma kavramı ise, kalkınma ile doğrudan ilişkili bir kavram olup, bir ülkedeki bölgenin diğer bölgelerine nazaran geri kalmış bir bölgesinin ekonomik ve sosyal yönden kalkındırılmasıdır. Birinci dünya savaşından sonra temelleri atılan bölgesel kalkınma kavramı, daha çok batılı ülkelerin savaş sonrasında kendi ülkelerindeki bölgesel kalkınma ve gelişmişlik farklılıklarını ortadan kaldırmak için yaptıkları uygulamaları kapsamaktadır. Özellikle ABD başta olmak üzere İngiltere, Kanada, Fransa, İsviçre, Avusturya gibi batılı ülkelerde kamu otoritesinin faaliyetlerde bulunması ile ortaya çıkan bu kavram konu ile ilgili politikaları içermektedir. Bu ülkeler için günümüzde çok fazla kullanılmayan bölgesel kalkınma kavramı daha çok gelişmekte olan ülkelerin ilgilendikleri bir konuma kavuşmuştur. İlk etapta söz edilen ülkelerdeki uygulamalar günümüzde gelişmekte olan ülkelere ışık tutmaktadır (Tutar, 1991: 3-4)

Turizmin toplumlar üzerindeki etkilerinden söz edildiğinde hemen hemen birçok kişinin aklına ekonomik etkiler gelmektedir. Turizmin birkaç tane olumsuz etkisi de olmakla beraber esas akla gelen olumlu etkiler olmaktadır. Mikro ekonomik etkilerin yanında, turizmin ekonomik potansiyeli daha çok makroekonomik etkiler ile ölçülmektedir. Bu etkiler ele alındığında, gelir, GSMH, dış ticaret açıklarını kapama payı, kişi başı harcanabilir gelir, istihdam ve diğer reel sektörlere olan etkisi gibi çok boyutlu bir sistem ortaya çıkmaktadır. Dünya'da yaklaşık 1 milyar iki yüz bin insan turizm hareketlerine katılmaktadır. Türkiye ise son yıllarda turist ağırlayan ülke bakımında ilk 10'nun içinde iken, gelir bakımından ilk 20'nin içinde yer almakta, hatta ilk 10'u zorlamaktadır. Bu anlamda turizmin önemli bir gelir sağlayıcı yönünün olduğu söylenebilir (Şengel ve Zengin, 2014: 161). Türkiye'nin sahip olduğu bu durumun daha da gelişmesi için, ülke içerisinde fazla turist ağırlayan bölgelerde olduğu gibi, kaynak bakımında oldukça önemli bir turistik potansiyele sahip olduğu halde, fazla turist ağırlayamayan bölgelerdeki turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi ile yakın ilişki içerisinde.

METODOLOJİ

Turizmin dış ticaret açıklarını kapatma, istihdam, GSYİH ve gelir gibi makroekonomik etkileri, turizmi ülkeler için oldukça önemli kılmaktadır. Turizmin bu makroekonomik etkileri, zengin turistik kaynaklara sahip ülkelerde turizmin geliştirilmesine yönelik planlama yapılmasına ve politika oluşturulmasına zemin hazırlamaktadır. Ülkelerin turizme yönelik bu politikaları genel anlamda bütün ülke ile ilgili olabileceği gibi bölge, şehir veya yörelerle ilgili de olabilmektedir. Bu politikalar küçük bölge ve yörelerin gelişmesinde turizmin önemli bir rol oynamasına imkân sağlanmaktadır. Bu bilgiler ışığında, çalışmanın Bitlis ilini kapsamaması böyle bir eksiğe yaptığı katkı nedeniyle önemli olmaktadır.

Bu araştırmada Bitlis ilinin ekonomik kalkınmasında turizmin rolünün incelenmesi amaçlanmıştır. Özellikle yerel paydaşların karar merci olan kısmını oluşturan kamu görevlileri ve özel sektör temsilcilerinin fikirleri alınarak yapılan bu araştırmanın hem literatüre bir katkı sağlaması, hem de ildeki turizm faaliyetlerine katkıda bulunmak isteyen paydaşlara bir rehber olma özelliği taşıması söz konusu olabilmektedir.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden faydalanılmıştır. Veri toplama aracı olarak da mülakat (görüşme) tercih edilmiştir (Berg ve Lune, 2015: 1130-131). İl genelindeki, TÜRSAB (2015) ve Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2015)'ünden elde edilen verilere göre 9 seyahat acentası, Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünden elde edilen verilere göre turizm işletme belgeli 10 otel işletmesi ve 15 kamu sektör temsilcisi olmak üzere toplam 35 kişiden veri toplanması hedeflenmiştir. Ancak iş yoğunluklarından dolayı randevu alınamadığı için sadece 20 kişiden veri alınabilmektedir. Çalışmada 12 temel soru sorulmuştur. Bu sorulardan alınması gereken cevapların detaylandırılması için alt sorular hazırlanmış ve katılımcılara bu konuların kapsamına giren cevaplamalar yapmaması halinde bu konular hatırlatılmıştır. Soru formu oluşturulurken literatürden faydalanılmıştır (İTO, 2001; Durgun, 2006; Bahar, 2007; Yıldız, 2007; Kabasakal, 2007; Çeken, 2008; Tunçsiper, vd., 2011; Gürer ve Eke, 2012). Sorulara ilişkin uzman görüşleri de alınıp soru formuna son şekli verilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile beş kategoriye ayrılarak raporlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256; Coşkun, vd., 2015: 324) .

BULGULAR

Bitlis ilindeki kamu görevlileri ve özel sektör temsilcileri ile yapılan mülakatlardan elde edilen veriler bu bölümde rapor edilmiştir. Mülakat yapılan katılımcıların tamamı erkektir. Bir otel sahibi ilköğretim mezunu, bir otel yöneticisi lise mezunu iken, diğer bütün katılımcılar üniversite mezunudur. Kamu temsilcilerinin yaklaşık yarısı lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Ayrıca katılımcılar 27-63 yaş aralığında dağılıma sahiptir. Mülakat metnine verilen cevaplar 5 kategoriye ayrılarak raporlanmıştır. Raporda katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar genel anlamda doğrudan aktarılmamış, ortak bir değerlendirmeye tabi tutularak dolaylı olarak verilmiştir.

Bitlis İli'nde Turizmin Ekonomik ve Bölgesel Kalkınmaya Olası Etkileri

Kamu görevlileri ve özel sektör temsilcilerinin tamamı para girişi, kişi başına gelir, sermaye girişi, yatırımlar ve istihdam gibi birçok alanda turizmin bölgeye katkı sağladığını ve sağlayacağını ifade etmişlerdir. Turizmin gelişmesinin altyapı ve üst yapıya katkı sağlayacağı konusunda kamu ve özel sektör temsilcilerinin fikir birliği yaptıkları diğer bir konu olarak öne çıkmaktadır. Tarım ve sanayi gibi sektörlerinin gelişen turizm hareketlerinden etkilenebileceği konusunda kamu görevlileri, özel sektör temsilcilerine göre daha olumlu düşünmektedirler. Bu etkilenmenin de genel olarak tarım sektöründe daha fazla olabileceği konusunda ortak fikir beyan edilmiştir.

Şehirde, kültürlerarası gelişmeler ile beraber sosyal yapının da gelişeceği katılımcıların geneli tarafından ifade edilmiştir. Özellikle özel sektör temsilcileri yerel yönetimlerin turizmin geliştirilmesi konusunda özverili davranmadıklarını ifade etmişlerdir. Bununla beraber gerek kamu görevlileri gerekse de özel sektör temsilcileri merkezi yönetimlerin turizmi bir genel politika ele almaları gerektiğini vurgulamışlardır. Çevre bilinci konusunda şehrin genelinde olumlu bir bilinçlenmenin olmadığı katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Tarihi alanlar, arkeoloji ve mimari gibi konularda bir bilincin olması gerektiği, ancak bunun Bitlis ili için istenilen seviyede olmadığı da ifade edilmiştir. *Bir kamu görevlisi Bitlis ilinin İspanya'nın Toledo şehrine benzediğini vurgulamıştır.* Gerekli çalışmaların sağlanması halinde Bitlis ilinin turizmden önemli derecede faydalanacağı ve Toledo şehri gibi turizmde etkin olabileceği vurgulanmıştır. Gerekli şartların sağlanması durumunda turizm Bitlis ili için önemli bir sektör olabilecek potansiyele sahiptir.

Bitlis İli'ne Yönelik Turizm Talebini Arttırmaya Yönelik Faaliyetler

Bitlis iline yönelik bir takım faaliyetler yapılarak turizm talebinin artırılacağına değinilmiştir. Özellikle yeterli tanıtımın yapılması gerektiği bütün katılımcıların fikir birliğinde bulunduğu bir konu olarak ön plana çıkmıştır. Ulaşım imkânları konusunda şehrin ilçeleri arasında topyekûn bir iletişim ağının, olmaması önemli bir sorun olarak ifade edilmektedir. Ayrıca şehirde bir havaalanının da olmaması bazı katılımcılar tarafından problem olarak görülmektedir. Bu hizmetin sağlanması durumunda Bitlis iline yönelik turizm talebinin artacağı belirtilmiştir. Halkın turizm algısı ve pozitif bakış açısına sahip olması da bütün katılımcıların üzerinde fikir birliği sağladığı bir diğer talep artırıcı faktör olarak öne çıkmaktadır. Gelen

misafirlere ilişkin eğlence ve rekreatif faaliyetlerin yapıldığı alanların oluşturulması ve nitelikli iş gücünün sektörde çalışması talep arttırıcı unsurlar olarak katılımcıların fikir birliği sağladığı konuların başında gelmektedir.

Üniversitenin de kurulması ile beraber turizme dair eğitim kurumlarının arttırılması halinde şehre olan turistik talebin artabileceği sadece bazı kamu temsilcileri tarafından desteklenmiştir. Tesisleşmenin artması veya nitelikli olması konusunda kamu ve özel sektör temsilcileri arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır. Özel sektör temsilcileri bu durumu yeterli görürken, kamu temsilcileri özellikle homojen dağılım ve nitelik konusunda düzenlemeler yapılmasını elzem görmektedir. Çünkü birçok otel merkezde ve ilçelerin bazılarında toplanmıştır. Örneğin inanç turizmi kapsamında önemli potansiyele sahip olan Hizan, Mutki ve Güroymak ilçelerinde uygun ve ihtiyacı karşılayabilecek konaklama tesislerinin olmadığı görülmektedir. Altyapı konusunda değişik fikirler ortaya atılmıştır. Özellikle bir ilçedeki mülki amir durumu şöyle özetlemektedir:

“Altyapı önemli bir konudur. Fakat turizm için olması gereken altyapı ile halkın ihtiyaç duyduğu altyapı farklıdır. Turist eğlence mekânı isterken, halk ulaşılabilir bir köy isteyebilmektedir. Bu nedenle benim elimde bir para olsa, 5 kalemde yapılacak iş olsa ve bunlardan biride turizm olsa, ben turizmi 5. sıraya koyarım. Çünkü halk temel altyapısını tamamlayamamıştır.”

Bu konu ile ilgili bazı kamu görevlileri turizm ile ilgili altyapı çalışmalarının merkezi yönetimlerce yapılmasının daha sonuca dönük olabileceğini vurgulamışlardır. Özel sektör temsilcileri ise bunun tam tersini düşünmektedirler. Bu katılımcılar turizm altyapısının istenilen seviyede olduğunu vurgulamakla beraber, bir eksiklik olması halinde turizm altyapısının yerel yönetimlerce yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bütün bunlara ek olarak termal turizm, inanç turizmi, kayak turizmi gibi turizm türlerinin de alternatif turizme yönelik talebi arttıracığı yönünde ifadeler dile getirilmiştir.

Bitlis İli'nin Turizm Açısından Sahip Olduğu Avantaj ve Dezavantajlar

Bitlis ilinde turizmin gelişmesine dair sahip olduğu avantaj ve dezavantajlar açısından katılımcılar tarafından bazı konularda fikir birliği sağlanırken, bazı konularda da ise katılımcılar farklı değerlendirmeler yapmışlardır. Trafik sorunun olmaması, şehrin doğal yapısı, zengin kültürel ve tarihi dokusu ile üniversitenin kurulması konularının Bitlis ilindeki turizm faaliyetlerinde sahip olunan avantajlar olarak öne çıkmışlardır. Fakat, ulaşım sorunu konusunda bazı katılımcılar havaalanının olmaması nedeniyle avantajın yitirildiğine vurgu yapmışlardır. Bununla beraber altyapı konusunda da kamu görevlileri, özel sektör temsilcilerine göre halkın önceliklerini ön plana çıkararak bu konunun bir avantaj sağlamayacağını düşünmektedirler. Van ve Batman gibi illere yakınlığı bazı katılımcılarca göre avantaj olarak görülmezken, bazı katılımcılar konuyu bütünleşik destinasyon kavramı kapsamında değerlendirip kesinlikle durumu bir avantaj olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca Bitlis mutfağı birçok katılımcı tarafından avantaj sağlayıcı bir unsur olarak görülse de, bunun yeterli düzeyde kullanılmadığı vurgulanmıştır.

Dezavantajlar açısından yeterli yatırım olanaklarının olmayışı konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Bu yatırımların çok boyutlu olması ve taleple desteklenmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Bütün katılımcılar tanıtımların yetersizliği konusunda fikir birliği sağlamıştır. Yeterli yatırımın yapılmaması ildeki turizm potansiyeli için önemli bir dezavantaj olarak ifade edilmiştir. Turistik ürün çeşitliliğinin azlığı da dezavantaj olarak görülmekle beraber, bunun mevcut potansiyel sayesinde avantaja dönüştürülebileceği vurgulanmıştır. Bununla beraber, havaalanının olmaması ve tesislerin nitelik olarak istenilen düzeyde olmaması konularının dezavantajlara sebep olabileceği farklı katılımcılar tarafından farklı olarak değerlendirilmiştir. Havaalanının olmayışı genellikle özel sektör temsilcileri tarafından dezavantaj olarak görülürken, tesisleşme konusunda kamu görevlileri ili dezavantajlı olarak görmektedirler.

Bitlis İli'nde Turizm Tesislerinin Yeterliliği

Turizme dair alt sektörlerin yeterliliği ile ilgili kamu ve özel sektör temsilcileri farklı düşünmektedir. Ulaşım en çok fikir ayrılığının olduğu konuların başında gelmektedir. Örneğin şehirde havaalanı olup olmaması konusu en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bazı katılımcılar bütün komşu şehirlerde olmasından dolayı havaalanı olmamasının çok önemli olmadığını vurgulamışlardır. Özellikle Muş

Havalimanına 40 dakikalık mesafenin oluşu bu katılımcılar tarafından referans gösterilmiştir. Hatta bir katılımcı, “*Muş Havaalanı ile Bitlis arası 40 dakika, Ankara’nın Esenboğa Havalimanına mesafesi bundan daha fazladır.*” ifadesi ile bu fikrini desteklemeye çalışmıştır. Buna karşın bazı katılımcılar, her ne olursa olsun şehrinin destinasyon imajına katkı sağlayacak bir havaalanını zorunluluk olarak görmektedir.

Konaklama sektörü için, bu sektörde bulunan katılımcılar konaklama tesislerini yeterli hatta fazla görmektedir. Ancak kamu ve diğer özel sektör temsilcileri bu tesislerin nitelik olarak eksik olduklarını vurgulamışlardır. Ayrıca, konaklama tesislerinin il genelinde bir dağılım göstermediği de söylenebilir. Yiyecek-içecek tesisleri bölgede en çok sorun yaşanan tesislerin başında gelmektedir. Otel işletmelerinin restoranları da olmasa, Bitlis ilinin yiyecek-içecek tesisleri esnaf lokantalarından ileriye gitmemektedir. Bu sorun bütün katılımcıların üzerinde fikir birliği sağladıkları bir konu olarak dikkat çekmektedir.

Bitlis İli Turizmi ile İlgili Genel Değerlendirmeler

Bitlis ili için hem kamu görevlileri hem de özel sektör temsilcileri turizmi önemli bir ekonomik güç olarak görmektedir. Ancak halkın esas ekonomik gücünü tarım ve hayvancılıktan sağladığı vurgulanmıştır. Bu durum bir tercihten öte, bir zorunluluğun sonucunda oluşmaktadır. Turizmde kullanılması halinde şehre önemli katkılar sağlayacağı vurgulanmakla birlikte, halkın en çok sanayi yatırımlarının artması gerektiğini düşündüğü kamu ve özel sektör temsilcilerince ifade edilmiştir.

Bütün katılımcılar Bitlis ilinin kalkınması için turizmi önemli bir dinamik olarak görmektedirler. Ancak söz konusu potansiyelin uygulanabilir kılınması gerektiği de vurgulanmıştır. Yani Bitlis ili için turizm potansiyelinin olduğu, ilin kalkınmasına turizmin katkı sağlaması içinde turizm potansiyelinin de kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Turist tipi anlamında ise kamu temsilcileri yerli turiste biraz daha sıcak bakarken, özel sektör temsilcileri yabancı turistin gelmesini daha olumlu görmektedirler. Kamu sektör temsilcilerinin bu isteği ülke içinde bölgeler arası empati ve kaynaşmanın sağlanması ile açıklanmışken, özel sektör temsilcilerinin yabancı turist talebi daha fazla gelirin elde edilmesi ile açıklanmıştır.

Katılımcılara, Türkiye’de son yıllarda iç problemlerine dair barış ortamının tesis edilmesi ve Bitlis ilinin de içinde bulunduğu bölgede var olan güvenlik sorununun çözüme kavuşturulması adına yapılan çalışmaların Bitlis iline ve ilin turizmine yansımalarına dair sorular sorulmuştur. Öncelikle siyasi görüşleri fark etmeksizin bütün kamu ve özel sektör temsilcileri söz konusu süreci desteklemektedir. Aynı şekilde bütün katılımcılar Bitlis ilinin hem genel, hem de turizm ile ilgili kaderinin değişmesini önemli ölçüde güvenlik sorununun giderilmesine bağlamaktadırlar. Son yıllarda yürütülen sürecin ise turizme gözle görülür bir etkisinin olmadığı vurgulanmıştır. Bir otel yöneticisi, yerli turistlerin; “*barış ortamı var ama gelirsek gerçekten güvende olur muyuz?*” şeklinde soruların sorulduğu telefonların sık sık geldiğini vurgulamıştır. Bütün kamu ve özel sektör temsilcileri yürütülen bu sürecin kısa vadede sınırlı olmak ile beraber, uzun vadede hem Bitlis ili ve bölgenin geneline, hem de il turizmine önemli katkılar sağlayacağı konusunda fikir birliğine sahiptirler.

Kamu ve özel sektör temsilcileri, Bitlis ilinin turizm potansiyelinin artırılmamasının önündeki en büyük engel olarak güvenlik sorununu görmektedir. Bununla beraber, Bitlis ilinin turizm potansiyelinin tanımının yapılması da hayati önem taşımaktadır. Bu yolla insanlarda bölgeye dair bir bilincin sağlanabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca tesisleşme anlamında bölgenin ihtiyacını karşılayacak sayıda olsa da, nitelik olarak bu tesislerin turizm potansiyeline hizmet edecek seviyede olmadığı özellikle kamu görevlileri tarafından ifade edilmiştir. Son olarak halkın turizm ile ilgili olumlu bir algıya kavuşturulması da Bitlis ilinde turizm faaliyetlerinin artırılması anlamında önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bitlis tarihi, doğal güzellikleri, kültürel yapısı, mutfağı gibi birçok açıdan önemli bir turizm potansiyeline sahiptir. Bitlis’in sahip olduğu bu potansiyelin değerlendirilmesi halinde, bulunduğu bölge itibarı ile turizm açısından önemli bir marka şehir olabilme potansiyeline sahiptir. Bitlis ili genel olarak yerli turistler olmakla birlikte, yabancı turistlerin de ziyaret ettiği önemli bir şehirdir. Bitlis ilinin en önemli avantajı, bu potansiyel kaynakların şehrin geneline yayılmış olmasıdır.

Bu potansiyelin değerlendirilerek il turizminin geliştirilmesi durumunda, Bitlis'in turizm öncülüğünde bir kalkınma gücü elde edebileceği ifade edilebilir. Bu durum şehirde yaşayan paydaşlar tarafından da ifade edilmektedir. Yıllardır özellikle tarım ve hayvancılıkla uğraşan halkın artık sanayi ve turizm gibi ekonomik getiri sağlayan alternatif alanlara eğilimleri giderek artmaktadır. Turizm, ilin sosyal ve kültürel kimliğinin geliştirecek sosyal kalkınmaya katkı sağlamakla birlikte, en önemli katkının ekonomik anlamda olacağı söylenebilir. Çünkü turizmin geliştirilmesi istihdam, gelir, yatırım, sermaye girişi, altyapı, kişi başına gelir ve harcama gibi konularda ciddi yararlar sağlayabilecektir.

Yukarıda ifade edildiği gibi tüm bu kazanımların daha da artırılması ve arzu edilen seviyeye gelmesi bazı şartların gerçekleşmesine bağlıdır. Öncelikle Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin genelinde bulunan güvenlik sorununun çözülmesi hayati önem taşımaktadır. Oldukça hassas bir yapıya sahip olan turizm, belirsizlik ve güvensizlik ortamlarından oldukça çabuk etkilenebilmektedir. Bitlis ili için de turizmin gelişmesinin önündeki en büyük engel terördür. Terörün olduğu bir bölgeye ne yerli nede yabancı turistlerin gitmesi beklenemez. Bununla birlikte, modern anlamda tesislerin olması gerekmektedir. İşletmeler sayı olarak yeterli gibi görünse de nitelik bakımından istenilen düzeyde değildir. Bununla birlikte, halk tarım ve hayvancılık sektörüne alternatif sektörleri istese de, bunlara uygun algı ve bilinç düzeyine sahip değildir.

Bu çalışmanın sonuçları neticesinde bazı öneriler getirilebilir. Özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının Bitlis ile ilgili plan ve programlarda turizmin geniş ölçüde yer alması, özellikle, var olan kaynakların yatırımlar ile desteklenmesi önem taşımaktadır. Bununla birlikte bütün paydaşların sahip oldukları turizm algısının pozitif yönde değiştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, turizmden elde edilebilecek sosyal kalkınma araçlarının kamu tarafından mümkün olduğunca eşit dağılımının sağlanması, ildeki turizm işletmelerinde, turizm işletmelerinin taşınması gereken standartların sağlanması, ilin turistik tanıtımında kamu kurum ve kuruluşlarının özel sektör ile ortak hareket etmesi ve ildeki ilgili STK'lar ile fikir alışverişi yapılarak turizmin geleceğinin değerlendirilmesi gibi konularda kamunun etkin bir rol üstlenmesi gerekmektedir.

Kamunun dışında özel sektör temsilcilerine de bir takım öneriler getirilebilmektedir. Yenilikçi bir vizyon ile yeni yatırımların yapılması, ilin iç ve dış tanıtımında kamu ile işbirliği yapılması, örgüt yapısını sahiplenmiş, eğitilmiş, turizm konusunda deneyim sahibi, insan ilişkilerinde aktif iş gücünün istihdam edilmesi, turistik seyahatlerde öncelikli olarak destinasyon ziyaret edileceği için, özel sektör temsilcilerince Bitlis ilinin iç ve dış tanıtımına öncelik verilmesi gibi konular bu öneriler kapsamında sayılabilir. Son olarak ise yeni araştırmalar için de bir kaç önerinin yapılması elzemdir. İleriki zamanlarda, Bitlis ili ile benzer turistik kaynakları bulunan bölgelerde çalışmalara yapılarak karşılaştırma yapılması ve şehirde zaman zaman benzer çalışmalar yapılarak bugün ve geleceğin karşılaştırılması sağlanabilir. Turizmin bölgesel kalkınmadaki sahip olduğu rol gereği bu konuda farklı alanlar için de çalışmalar yapılabilir. Son olarak ise bu çalışmanın sonuçlarının uluslararası düzeyde benzer özelliklere sahip destinasyonlarda yapılan çalışmaların sonuçları ile de karşılaştırılabileceği de yeni araştırmalar için bir öneri olarak verilebilir.

KAYNAKÇA

1. Bahar, O. (2007). Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açıdan Yeri ve Önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19.
2. Berg, B. L. ve Lune, H. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Pearson, (Çev. Ed.) Hasan Aydın, Konya: Eğitim Yayınevi.
3. Bitlis İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2015). Bitlis İli Tanıtım Turizm İşletmeleri Listesi, Elden Alınan Belge ve Doküman, Bitlis.
4. Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
5. Çeken, H., (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2): 293-306.
6. Durgun, A. (2006). *Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

7. Ertek, T. (2004). *Makroekonomiye Giriş Basından Örneklerle*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
8. Gürer, N. ve Eke, F. (2012). Ağılık Alanlarda Turizm Ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Sürdürülebilirlik Göstergeleri İle İrdelenmesinde Bir Yöntem Önerisi; Erzurum, Erzincan, Bayburt Bölgesi Örneği. *Gazi Üniversitesi Mimarlık ve Mühendislik Dergisi*, 27(1): 125-133.
9. İlkin, A. (1988). *Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 3487.
10. İTO (İstanbul Ticaret Odası). (2001). Anadolu'da Yeni Turizm Olanakları ve Bölgesel Kalkınmadaki Yeri, Yayın No: 2001-28.
11. Kabasakal, U. (2007). Bölgelerarası Kalkınma Ve Turizm: Elâzığ Örneği. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, ss. 7-11.
12. Petersen, W. C. (1994). *Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme*. Çeviren: Talat Güllap, Erzurum: Atatürk Üniversitesi İİBF Yayınları.
13. Roney, S. A. (2011). *Turizm Bir Sistemin Analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
14. Sharpley, R. (1999). *Tourism, Tourist and Society*. England: ELM Publication.
15. Şengel, Ü. ve Zengin B. (2014). "İstanbul Kapalı Çarşı Esnafının Turizm Algısı Üzerine Bir Araştırma", *13. Geleneksel Turizm Paneli*, Edit: Şehnaz Demirkol, İstanbul, ss. 160-170.
16. Tunçsiper, B. Temeloğlu E. ve Altunöz, Ö. (2011). Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolünün Yerel Halkın Görüşleri Çerçevesinde Belirlenmesi: Ayvacık (Assos) Örneği. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1: 93-114.
17. Tutar, E. (1991). *Bölgesel Kalkınma Planı Olarak Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Türkiye ve Avrupa Topuluğu Tarımlarının Uyumlaştırılmasına Etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
18. TÜRSAB (2015). Seyahat Acentası Sayıları, [http://www.tursab.org.tr/tr/seyahat-acentalari/seyahat -acentasiarama?s_earch=1](http://www.tursab.org.tr/tr/seyahat-acentalari/seyahat-acentasiarama?s_earch=1), Erişim Tarihi: 15.05.2015.
19. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
20. Yıldız, S. (2007). *Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Sağladığı Katkılar ve Göller Bölgesi Uygulaması*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(54)

Ayşegül KAYA³⁷⁷

**ÖRGÜTLERDE GÖRÜLEN SOSYAL HASTALIKLARIN İYİLEŞTİRİLMESİNDE İNSAN
KAYNAKLARI UYGULAMALARININ ETKİNLEŞTİRİLMESİ
ENABLING THE ELIMINATION OF SOCIAL DISEASES TO BE HUMAN RESOURCES
PRACTICES IN ORGANIZATIONS**

ÖZ

Globalleşen dünyada giderek karmaşık bir sürece sürüklenen örgütler, sosyal hastalıkların da başlangıç noktası olarak görülmektedir. Örgütler; belli amaçları gerçekleştirmek başta olmak üzere birçok konuda kolaylık sağlamasının yanı sıra, değişimin hızlanması ve teknolojik gelişmelerle birlikte, birtakım sosyal hastalıkları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı; örgütlerde görülen sosyal hastalıkların giderilmesinde, İnsan kaynakları uygulamalarının etkinliğini ortaya koyabilmektir.

Konu ile ilgili çalışmalar incelendiğinde; örgütlerde giderek yaygınlaşan standartlaşmayla birlikte sayısallaştırılma başta olmak üzere, çalışanların daima daha fazla efor beklentisine sürüklenmesiyle, beraberinde yaygınlaşan tek düze normlar ve değerlerin, oluşan bu sosyal hastalıkların nedenleri olduğu söylenebilir. Nitekim rekabetin küresel boyutlara ulaştığı günümüzde, örgütlerde oluşan çeşitli sosyal hastalıkların çözümüne yönelik yapılan literatür incelemesinde, sonuç olarak; örgütlerin sürekliliğinin sağlanması için İnsan kaynakları uygulamalarının etkinliğinin önem kazandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütler, Sosyal Hastalıklar, İnsan Kaynakları.

ABSTRACT

As longa as organizatörse increasingly globalized dragged a complex world, it is seen as the starting point of social disease. Organizations; In addition to the convenience on many issues, mainly perform certain purposes, together with the acceleration of change and technological development, which brings with it a number of social diseases. The aim of work in this context; the elimination of social diseases in the organization, the human resources to be able to demonstrate the effectiveness of its implementation.

Considering work-related issues; especially the digitized along with standardization increasingly common in organizatörse, the drift employees to always more effort expectancy, with the spread of uniform norms and values, said to be the causes of occurring this social disease. Indeed, today's competitive global reach, the literature review conducted for the solution of various social ills that occur in the organization, as a result; human resources to ensure the continuity of the organization has gained importance of the effectiveness of implementation.

Keywords: Organizations, Social Diseases, Human Resources.

³⁷⁷ ayse.kaya.ikc@gmail.com

1. Giriş

Örgütler, bireylerin birçok amaç için gruplandığı yapılardır. Her örgüt mutlaka belli bir amaca hizmet etmekte olup, belirli bir işi yerine getirmekle yükümlüdür. Örgütlerle ilişkimiz doğduğumuz andan hayatımızın son bulduğu ana kadar değişik kimliklerde ama hep bir örgütsel bağ içerisinde devam etmektedir. Bu durum bireyin pek çok işini kolaylaştırmakla birlikte, ilerleyen yaşlarda örgütsel davranışlarında sosyal sorunlar yaşamasına da neden olmaktadır. Zamanla ‘sosyal hastalık’ adını alan bu sorunlar bir süre sonra bireyin çalışma hayatını olumsuz olarak etkilemekte hatta hayatının birçok alanına zuhur etmektedir. Örgütlerde çalışanların/katılımcıların işe alım süreci, seçimi, yinelenmeleri ve dahi yenilenmeleri, katılımcıların performansı, gerektiğinde ödüllendirilmeleriyle birlikte tabiki cezai işlem durumları, motivasyonları, konuma uygunlukları, eğitimleri gibi alanı giderek genişleyen birçok konu, İnsan kaynakları uygulamalarının kapsamında yer almaktadır. Örgütlerin ortak özellikleri olarak sayabileceğimiz bu konular dolayısıyla örgütlerde insan kaynakları uygulamalarının etkin bir şekilde işlemesi gerektiğini de göstermektedir. Denilebilir ki; örgütler neredeyse sosyal hayatımızın tümünü içermektedir. Bu bağlamda birçok konuda - özellikle zaman ve kaynak verimliliği- olmak üzere, kolaylıklar sağlamaktadırlar. Örgütlerin sağladıkları kolaylıklarla beraber maalesef birçok şeyi de alıp götürdükleri iddia edilmektedir. Örneğin, bankalarda gişeden başlayıp işlem bitirme anına kadar bir sıra numarasıyla müşteri bekletilir ve herkesin sadece işlem anında banka personeliyle kısa bir görüşmesi gerçekleşir. Kaldı ki birçok işlem artık online olarak internet üzerinden yapılmaktadır. Yani çok gerekli görülen işlemlerde ancak banka personeli ile müşteri yüz yüze gelmektedir. Nitekim bilinir ki, birçok işlemde bankadan, online olarak yapılması gerektiği söylenerek, birey geri gönderilmektedir. Tıpkı Ritzer’ in söylediği ‘Fast Food Restoranları’ mantığında olduğu gibi. Bu restoran tipleri oldukça standart hale getirilmiştir. Bir başka deyişle işlemler fazlasıyla kolaylaştırılmış, bir nevi sayısallaştırılarak çalışanların en az olduğu, müşterilerin en az konuştuğu bir yörünge şeklindedir. İnsandan çok makinaların kullanıldığı bir örgüt tipinin en açık örneğidir. Sürekli biçimde artan teknolojik yenilikler, küresel değişimler dolayısıyla örgütlerde hem insan kaynağını azaltmakta hem de yaratıcılık süreci için etkin ve verimli kullanımını gerektirmektedir. Sonuç olarak karşımıza bir terazinin iki gözünde sağlanması gereken bir dengeler bütünü gelmektedir. Örgütlerin sürekliliğinin sağlanması ise bu dengeler bütünü sağlamaktan geçmektedir. Bu bağlamda en büyük görev; örgütlerde katılımcıların ilişkilerini düzenlemeye yönelik işlevlerden oluşan İnsan Kaynakları Uygulamalarına düşmektedir.

2. Literatür Özeti

Yazında “personel yönetimi” kavramı ile ifade edilen örgütlerde “insan” ın yönetimi, Hawthorne araştırmalarının sonuçlarının açıklanmasıyla başlayan yeni bir sürece giriş; önce “Beşeri İlişkiler Yaklaşımı”; sonra “İnsan Kaynakları Yönetimi” kavramı ile ifade edilmiştir. Günümüzde “Örgütsel Davranış” olarak yeni bir anlam kazanan kavram ile konu, örgüt bireylerinin davranışlarını inceleme noktasına gelmiştir. Bu süreci tanımlayan Neo-Klasik Teori, insan unsurunu pasif sayan Klasik Teori’nin aksine, örgütün etkinliğini belirleyen unsurun, “insan” olduğunu ortaya koymaya çalışır (Yıldız, 2013: 103).

Ekolojik koşullar, örgütlerde insan unsurunun etkin kullanımını daha da zorunlu hale getirmektedir. Özellikle teknolojik yeniliklerle her alanda yaşanan değişim, örgütlerin yaşamsal sürekliliğini de zorlamaktadır. Ayakta kalmak isteyen örgütler katılımcıların istek ve ihtiyaçlarını dikkate almak zorunda, dolayısıyla da beklentilerine cevap vermek durumundadır. Örgütler özellikle teknolojiyle birlikte başka bir sessizliğe bürünmüştür. Bu sessizlikle kastettiğimiz; George Ritzer’ in çalışma sahası olan ‘Fast Food Restoranları’ mantığının sessizliğidir. Düşünde, çoğunlukla makinaların kullanıldığı, sözel iletişim yerine uyarı veren makinaların yaygınlaştığı bu örgüt tipi, gözlemediğimiz zaman neredeyse bütün sektörlerle yerleşmektedir. Buna en güncel örnek olarak, alışveriş merkezlerinde kasiyerlerin yerine konulan makinalar gösterilebilir. Bu makinalarda müşteri alışveriş hesabını kendisi yapmaktadır. Şu anda bazılarınca kabul edilmese de görünen o ki çok yakında bu durum da yaygınlaşarak standart bir hal alacak ve ister istemez kabul görecektir. Bu durumun işveren açısından yararlarını sayacak olursak, maliyeti kısmak en büyük kazancı olacaktır. Fakat buna benzer uygulamaların çoğalması bir yandan örgütleri sosyal hastalıkların eşiğine getirmektedir. Hızla yayılan bir sosyal hastalık türü olan ‘Fast Food Restoranlarının Mantığı’ maalesef, örgüt

içerisinde katılımcıların performansını düşürmekten tutun da, tükenmişlik, doyumsuzluk, sadece bir robot gibi çalışmaya itmektedir. Bu durum katılımcıların etkin ve verimli çalışmasını engellemekte ve dahası yaratıcılığını yok etmektedir. Bir robottan farkı olmayan çalışanın tek düze normlardan ve standartlaşmış kurallardan oluşan bu yörüngenin dışına çıkamaması, katılımcının bir süre sonra birçok sosyal hastalığın içerisine sürüklenmesine neden olmaktadır. Bu aşamada da en büyük görev ‘İnsan Kaynakları Uygulamaları’ na düşmektedir.

Örgütler çalışanların performanslarını arttırabilmek ve performans düşüşlerini önleyebilmek adına, gerek yeni çalışanların seçiminde, gerekse mevcut çalışanlarını yönlendirmede farklı arayışlar içine girmektedirler. Hiç şüphesiz, örgütsel davranışlar arasında örgüte en fazla zarar verenlerden biri ‘sosyal kaytarmadır’. Sosyal kaytarma, grup halinde yapılan çalışmalarda bireyin beklenenin altında çaba göstermesini ifade etmektedir (İlgın, 2013: 239). Başkalarıyla çalışmanın bireylere potansiyellerini en üst seviyeye çıkarma ve çok sıkı çalışma azmini verdiği sonucuna varılabilir. Ancak, bazı araştırma sonuçları şaşırtıcı bir şekilde, bireylerin ortaklaşa çalıştıklarında bireysel çalıştıklarına kıyasla çoğunlukla daha az çaba sarf ettiklerini ortaya koymuştur (Karau ve Williams, 1997: 156-168). Grupların sosyal farkındalıklarında meydana gelen bilinçli veya bilinçsiz azalma, bireylerin yalnız olduklarına göre daha az çaba harcamasına yol açmaktadır (Ringelmann, 1913: 1-40; Williams, Harkins ve Latane, 1981:303-311). Bu verimlilik kayıplarının “Sosyal Kaytarma” (Social Loafing) olgusuyla açıklanması geniş bir çevrede kabul görmüştür (George, 1992: 191-202). Sosyal kaytarma, insanların yalnız çalışmalarının aksine gruplar halinde çalışmalarını durumunda meydana gelmesi olası kimlik belirsizliğine dayalıdır (Liden ve ark., 2004:285-304). Bu konuda yapılmış 100’e yakın çalışmanın sonucu, sosyal kaytarmanın çeşitli görev ve toplulukta geçerli olan güçlü bir olgu olduğunu ortaya koymuştur (Karau ve Williams, 1997:156-168).

Örgütlerin iş ve grup tasarımlarını görevlerin ve amaçların çalışanlar açısından anlamlı ve önemli olacak şekilde yapmaları halinde, algılanan sosyal kaytarmada azalma olduğu bulunmuştur (Hackman ve Oldham, 1976:250-279; Liden ve ark. 2000:407-416; Spreitzer ve ark., 1997:679-704). Çalışanlar işlerini ve grup misyonlarını önemli ve anlamlı gördükçe, daha az kaytarmakta ve hatta iş arkadaşlarının eksikliklerini telafi etme çabası içine girebilmektelerdir (Williams ve Karau, 1991:570-581). Örgütlerde görülen bir başka sosyal hastalık ise ‘yabancılaşmadır’. Yabancılaşma; çalışanın kendisiyle işi arasında bir özdeşlik kuramaması, işiyle kendisi arasındaki mesafenin fazlalığı, dolayısıyla; katılımcının işine bağlanamaması halidir. Özellikle örgütler, çalışanlarından sürekli daha yüksek performans, bekledikçe bu yabancılaşma seviyesi artmaktadır. Uysal (2012: 2)’ in çalışmasında, insan kaynakları uygulamalarının örgütsel bağlılığa etkisine bu kapsamda bakıldığında, insan kaynakları yönetimini, çalışanların ihtiyaçlarını belirleyip gideren, insan kaynakları ile ilgili sorunları çözen ve onlara en uygun iş ortamı hazırlayan, örgütün rekabet gücünü arttırmak amacıyla insan kaynaklarının nasıl sağlanacağı, nasıl istihdam edileceği ve nasıl yönetileceği ile ilgilenen bir süreç olarak tanımlamak mümkündür. Her ne kadar dışsal motivasyon kuvvetli bir güç olsa da (Lawler, 1971); çalışanlar yaptıkları işle içten gelen bir şekilde de ilgilenebilmektedirler (Hackman ve Oldham, 1980: 250-279). İçten gelen bağlanma, yapılan işin ve bu işi gerçekleştirmek için sergilenen bireysel katkının anlamlı ve önemli olduğuna dair inançları ifade etmektedir (George, 1992: 191-202).

Ayrıca çalışanların ödüllendirilmesinde, sadece maddi ve tekdüze ödüllerin verilmesi de yine katılımcıların işiyle kendisi arasındaki mesafenin artmasında ve ister istemez işine karşı heyecanını yitirmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysaki ödüllendirmeler çalışanın özellikle kişiliğine, istek ve ihtiyaçlarına uygun olarak belirlenmelidir. Katılımcıların bu yönüyle de ilgilenen insan kaynakları uygulamaları bu ihtiyacı dikkate alarak, bu sosyal hastalıkları minimize edebilmektedir. Wright ve Mc Mahan (1992: 295-320)’a ait çalışmada, İKY’ nin “stratejik” sıfatını kazanması ile birlikte de bir bütün olarak İKY’ nin örgütsel strateji ve örgütsel performans ile ilişkileri açıklanmaya çalışılmaktadır. Nitekim Performans değerlendirme uygulamalarından en büyük faydayı örgüt elde etmektedir (Akçakanat, 2009: 11). Ödüllendirme uygulaması, çalışanları yüksek performans göstermeye güdülemede, başarılı çalışanların örgütte kalmasını sağlamada ve işte başarı olasılığı yüksek, yetenekli çalışanları örgüte çekmede önemli bir rol oynar. Bu nedenle, insan kaynakları politikalarının bütünü içinde yerini almalıdır. Çünkü, zenginleştirilmiş ücret ve ek ödeme programları ihtiyaç duyulan becerilere sahip çalışanları örgüte çeker ve örgütte tutar.

Örgütsel başarıyı sağlamak için çeşitli ödüllendirme yöntemleri geliştirilmeli ve yürütülmelidir. Ödüllendirme uygulaması motivasyon-çaba-performans arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirir. Çabalarının karşılığını alan çalışan duygusal bağlı olur. Duygusal bağlı çalışan ise işyerinde sorumluluktan kaçınma, işbirliğini azaltma gibi problemleri davranışlardan uzaklaşır (Uysal, 2012: 56-59).

Örgütlerde eleştiriye maruz kalan bir başka sosyal hastalık ise; yöneticilerin ellerinde bulundurdukları ‘seçkinlik vasfı’ olarak adlandırılan konumlarını ne kadar doğru kullandıklarıyla ilgilidir. Örgüt yöneticileri seçkinlik vasfını doğru ve yerinde kullanabiliyorlar mı? Bu ve benzer sorular her daim katılımcıların yöneticilerine karşı güvensizlik durumlarında düşündükleri ve içten içe -bazen de alenen- dile getirdikleri sosyal hastalıkları barındıran düşüncelerdir. Böyle durumlarda, örgüt içi sosyal ilişkileri de dikkate almak zorunda olan insan kaynakları uygulamaları; yönetici ve çalışan arasındaki mesafeyi azaltarak ve yahut bu güveni yani katılımcıların kafasındaki soru işaretlerini gidermek durumundadır. Nitekim böyle durumlar dile getirilmese bile, katılımcıların zamanla motivasyonunu olumsuz etkilemekte ve bu durum da örgüt verimliliğini ve sürekliliğini tehdit etmektedir. Bu bağlamda aslında en büyük görev kamu örgütlerine düşmektedir. Temel görevi yurttaşlarının temel hak, hukuk ve ihtiyaçlarını sağlamak olan kamu örgütlerinin görevlerini ne kadar etkin yaptıkları her zaman tartışma konusu olmuştur. İnsan kaynakları yönetimi (İKY) üzerine gelişen literatür de, bu tartışmalardan bağımsız olmayan bir biçimde, örgütlerin hangi İKY uygulamalarını neden seçtiğini açıklamaya çalışmaktadır (Sayılar, 1943: 219).

Özellikle ülkeler arasındaki sınırların neredeyse yok sayılarak bir ‘küresel pazar’ olarak dünyayı zihnimizde kavramsallaştırdığımızda, katılımcıların zihninde sürekli bir karşılaştırma oluşmaktadır. Nitekim ‘gelişmiş ülke seviyesi’ formatının yeterli olmadığı, artık ‘refah devleti’ formatının beklendiği günümüzde vatandaşlar, en basit tabirle aslında mutlu olmak istediği bir dünya beklemektedir. Bu nedenle kamu örgütleri, bu sosyal hastalık çerçevesinde en çok konuşulan ve tartışılan örgüt tipleri olmuştur. Viswasvaran ve Ones (2002: 41-57) de belirtildiği gibi, işgörenlerin kavrama yeteneklerinin ve dürüstlüklerinin bireysel iş performansıyla ilişkisini ortaya koyarak; kavrama yeteneği yüksek olan işgörenin, iş performansı da diğerlerine göre daha yüksek olduğunu, dürüst kişilikli çalışanların, iş performanslarının da aynı şekilde olumlu etkilendiğini ifade etmişlerdir. Eğitim seviyesiyle ilgili örgütlerde oluşan sosyal hastalıklara bu noktada değinmek yerinde olacaktır. Günümüzde yükselen eğitim seviyesiyle birlikte, katılımcıların iş ve görevleriyle ilgili memnuniyetsizlikleri de artmaktadır. Çünkü katılımcıların eğitim seviyelerinin yükselmesi beraberinde buldukları örgütten beklentilerini de yükseltmektedir. Birey memnuniyetinin yeterli olmadığı bir işte dolayısıyla yeterli ölçüde verimli de çalışamayacaktır. Memnuniyetsizlikle başlayan bu sosyal rahatsızlık, bir süre sonra iş tatminsizliğiyle beraber örgütsel tükenmişlik gibi değişik sosyal hastalık boyutlarında karşımıza çıkacaktır.

Yine bu noktada bu durumu belki ilerlemeden engelleyebilmek için, örgütlerde insan kaynakları uygulamalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle teknolojinin sürekli ilerlediği artık bedensel emekten zihinsel emeğe doğru hızlı bir geçişin yaşandığı günümüzde, katılımcıları memnun etmek ve iş doyumuna ulaşmalarını sağlamak giderek güçleşmektedir. Yıldız (2013: 103) araştırmasında, örgütsel davranış yönetimi kapsamına giren konuların insan kaynakları yönetimi uygulamalarında ne düzeyde değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. İnsan kaynakları uygulamalarının, örgütte ne tür davranış değişiklikleri veya geliştirmeye uygun sonuçlar yarattığı, yazında önemli bir araştırma konusu olmuştur. İnsan kaynakları uygulamalarının sonuçlarını işgören davranışlarında beklenen değişiklik ile ölçmek kadar, bireysel iş performansı ve örgütsel performansla ilişkilerini ortaya koymak da önem taşımaktadır. Ancak bu konuda somut bir model geliştirilememesi, uygulamada davranışın ihmal edildiği algısı yaratmaktadır. Eğitim ve gelişim çalışana bilgi ve beceri yükleyerek bireysel gelişimini sağlamakta, diğerlerinden farklılaşmasına neden olmakta ve onu örgütte aranılır kılmaktadır. İşini başarı ile yürüten çalışanın iş tatmini artmakta ve kişi böylelikle, örgütten ayrılmayı düşünmemektedir (Uysal, 2012: 2). Nitekim bu bağlamda dikkat edilmesi gereken nokta, kişinin eğitim seviyesiyle uyumlu olarak çalıştırılmasıdır. Bu ölçüde çalışan katılımcılar, iş doyumuna ulaşarak sosyal hastalıklara kapılma oranı da azalmaktadır. Dünyaya artık başka bir gözle bakılmaktadır. Küresel Pazar ve küresel piyasa olarak adlandırılmakta, sınırlar kaybolmaya yüz tutmaktadır. İşte tam bu noktada ‘bütünsel bakış açısı’ önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Beraberinde farklı uluslardan birçok katılımcının

bulunduğu örgütler de oluşan sosyal hastalıklar artık kaçınılmazdır. Örgütlerde oluşan çeşitlilik, farklı dil, din, mezhep ve kültürlerle saygılı olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle çeşitlilik beraberinde birçok etik davranışı da getirmektedir. Daha doğrusu, sürekliliği için çaba sarf eden örgütlerde bu zorunlu bir kavram olarak algılanmalıdır. Başka bir anlatımla, örgütsel davranış yönetiminin amacı, örgütü daha etkin kılmak üzere işgörenlerin farklı özellikleri hakkında bilgi sahibi olarak bu bilgi ışığında insan kaynakları uygulamalarını hayata geçirmektir (Yıldız, 2013: 103). Etik, insan davranışını ilgilendirir ve bu nedenle işletmelerde İnsan Kaynakları Yönetiminin dikkate alınması gereken bir konudur. Dolayısıyla İnsan Kaynakları Yönetimi, örgütte etik bilincini geliştirme ve etik davranışı sağlayıcı çalışmalarını yerine getirme sorumluluğuna sahip olmalıdır (Palomino ve Martinez, 2011: 69-88).

Globalizasyon, ekonomik çevre, yasal düzenlemeler ve toplumsal kültür öğeleri, örgütleri ve yapılarını önemli derecede etkilemektedir. Örgüt açısından bu faktörlerin etkisini olumlu yönde kullanabilmek için, mevcut insan kaynağını etkin şekilde yönetmek gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışan davranışları ve insan kaynakları uygulamalarının birlikte etkisinin, örgütsel performans ve özellikle finansal performans göstergeleri üzerinde etkili olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Bozkurt, 2011: 38-39). İnsan kaynakları planlaması, örgütlerde karlılığı ve verimliliği etkileyen unsurlardan biridir. Gelecekteki personel ihtiyacının nitelik ve nicelik yönünde belirlenmesi, yüksek bilgi ve beceri potansiyeline sahip personelin örgütte tutulması gibi hususların planlanması bu faaliyetin temel amaçları arasında sayılabilir (Aykaç, 1999: 103). Bu noktadan hareketle aslında örgütler başka bir sosyal hastalığın da sorumlusu olarak görülmektedir. Çevre koruma örgütleri ve hayvanları koruma dernekleri bunun en net örnekleridir. Ya da maden çıkarma çalışmalarını da buna örnek olarak gösterebiliriz. Maden çıkarma faaliyetini yürüten örgütü, bu madenin toplumun ekonomik kalkınması için gerekli olduğunu bu nedenle bu çalışmanın yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna karşılık, üçüncü sektör olarak adlandırdığımız örgütler de bu madenin çıkarılmasının, doğaya/çevreye zarar vereceğini hatta doğal güzelliklerin yok olmasına sebep olacağını iddia etmektedir. Bundan dolayıdır ki; üçüncü sektör olarak adlandırdığımız bir takım sivil toplum örgütleri, bu tür sosyal hastalıkların sorumlusu olarak, kar amacıyla hareket eden işletmeleri göstermektedir. Dolayısıyla, İnsan Kaynakları Planlamasına; örgütlerde karlılığı ve verimliliği sağlayan unsurlar, bu eleştiriler göz önünde tutularak, uygulamalara dahil edilmelidir. İnsan Kaynakları politika ve uygulamalarının, işletme faaliyetlerinin sonuçlarında farklılık yarattığını belirten Nagaraj ve Kamalanabhan (2008: 73-97)' in çalışmalarıyla karşılaştırıldığında, elde edilen bulgular, bu konuda sınırlı sonuçlara ulaşıldığını göstermektedir. Çalışma konusu işletmede “davranış”ı şekillendirmesi beklenen İnsan Kaynakları uygulamalarının, bu hedefe yönelmede yeterli olmadığı görülmektedir. Nitekim insan kaynakları yönetimi uygulamalarının bu anlamda etkileri, birçok araştırmaya da konu olmuştur. “İnsan”ı merkezine alan bu uygulamalarda konu, “davranış” olduğundan, işgören davranışının bu amaç ve hedeflere ulaşmak üzere değiştirilmesi, geliştirilmesi, çalışmaların konusunu oluşturmakla beraber, performansa doğrudan etkisi hala tartışma konusudur. Nagaraj ve Kamalanabhan (2008: 73-97)' da, insan kaynakları politika ve uygulamalarının, işletme faaliyetlerinin sonuçlarında farklılık yarattığını ve uygulamaların tüm personeli kapsayacak şekilde etkin kullanımının, daha yüksek performans sonuçları yarattığını belirtmektedir.

3. Sonuç

Yazın taraması sonucunda, örgütlerde oluşan sosyal hastalıkların artarak yaygınlaştığı ve bu durumda örgütlerde insan kaynakları uygulamalarının etkinleştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Özellikle, Fast Food Restoranları Mantığını yol açtığı akıldışılık, bunun en bariz kanıtı olarak birçok alanda gösterilebilmektedir. Katılımcının işiyle kendisi arasındaki mesafenin artmasıyla oluşan ‘yabancılaşma’ olgusu da yine sosyal hastalıkların iyileştirilmesine yönelik olarak insan kaynakları uygulamalarını işaret etmektedir. Ayrıca çalışanların ödüllendirilmesinde, sadece maddi ve tekdüze ödüllerin verilmesi, bir başka sosyal hastalık olan ‘seçkinlik vasfını’ yöneticilerin ne ölçüde doğru kullandıkları, bu bağlamda özellikle kamu örgütlerine yöneltilen eleştiriler ve çözüm süreci için işaret edilen aşamalar, bizleri ‘insan kaynakları uygulamalarını daha işlevsel ve aktif olarak kullanmaya yöneltmektedir. Akabinde, eğitim seviyesinin yükselmesiyle örgüt içerisinde yaşanan ve katılımcılarda bir sosyal hastalık boyutuna ulaşan memnuniyetsizlik ile küresel

çeşitliliğin getirdiği katılımcı renkleri örgütte etik bilincini geliştirme gereğini de ortaya koymuştur. Bilindiği gibi eğitim seviyesi ve etik, katılımcı davranışıyla ilgilidir, bu nedenle de örgütlerde ‘İnsan Kaynakları uygulamaları’ kapsamında değerlendirilir. Kar amaçlı işletmelerin yürüttükleri bir takım faaliyetler de sosyal hastalıklar kapsamında değerlendirilerek, panzehir olarak yine, insan kaynakları uygulamalarının işlerliği gösterilmektedir. Konu ile ilgili yapılan inceleme ve değerlendirmeler; örgütlerin sürekliliği için, sosyal hastalıkların çözümüne yönelmeleri ve bu süreçteki en etkin birimin de ‘İnsan Kaynakları olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla ‘İnsan Kaynakları Uygulamaları’ nın, örgütlerde görülen sosyal hastalıkların çözümünde iyileştirici bir role sahip olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. Akçakanat, T. (2009), ‘İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerlendirme: Isparta İl Emniyet Müdürlüğü’ nde Bir Uygulama’, Yüksek Lisans Tezi, pp 1-137.
2. Aykaç, B. (1999), ‘İnsan Kaynakları Yönetimi ve İnsan Kaynaklarının Stratejik Planlaması’, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
3. Bozkurt, S. (2011), ‘İnsan Kaynakları Uygulamaları, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Finansal Performans Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma’, 22(70), pp 36-62.
4. George, J. M. (1992), ‘ Extrinsic and intrinsic origins of perceived social loafing in organizatörse’, Academy of Management Journal, 35, pp 191- 202.
5. Hackman. J. R.. & Oldham. G. R. (1980), ‘ Work redesign. Reading, MA: Addison-Wesley ’.
6. Hackman, J. R. ve Oldham, G. R. (1976), ‘ Motivation through the design of work: Test of a theory’, Organizational Behavior and Human Performance, 16, pp 250-279.
7. Ilgın, Burcu. (2013), ‘ Toplumsal Bir Hastalık: Sosyal Kaytarma’, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(3), pp 238-270.
8. Karau, S. J. ve Williams, K. D. (1997), ‘ The effects of group cohesiveness on social loafing and social compensation’, Group Dynamics: Theory, Research and Practice, 1, pp 156-168.
9. Lawler, E. E., (1971), ‘ Pay and organizational effectiveness: A psychological view ‘, New York: McGraw-Hill.
10. Liden, R. C., Wayne, S. J., Jaworski, R. A. ve Bennett, N. (2004), ‘ Social loafing: A field investigation’, Journal of Management, 30(2), pp 285–304.
11. Liden, R. C., Wayne, S. J. ve Sparrowe, R. T. (2000), ‘ An examination of the mediating role of psychological empowerment on the relations between the job, interpersonal relationships, and work outcomes’, Journal of Applied Psychology, 85, pp 407-416.
12. Nagaraj, I. R. & Kamalanabhan, T. J. (2008), ‘ A study on the impact of strategic human resource practices on organizational performance’, Journal of Transnational Management, 10(4), 73-97.
13. Ones, D. S. & Viswasvaran, C. (2003), ‘ Industrial organizational (I/O) psychology to organizational behavior management (OBM)’, Journal of Organizational Behavior Management, 22(2), 41-57.
14. Palomino, P. R. & Martinez, R. (2011), ‘ Human resource management and ethical behavior: Exploring the role of training in the Spanish banking industry’, Ramon Llull Journal of Applied Ethics, Issue:2, 69-88.
15. Ringelmann, M. (1913), ‘ Research on animate sources of power: The work of man’, Annales de l’Institut National Agronomique, 12, pp 1-40.
16. Sayılar, Y. (1943), ‘Türkiye’deki İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Açısından Stratejik Seçim ve Kurumsal Belirlenimin Olası Etkileri’, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 63(2), pp 219-249.
17. Spreitzer, G. M., Kizilos, M. A. ve Nason, S. W. (1997), ‘ A dimensional analysis of the relationship between psychological empowerment and effectiveness, satisfaction, and strain’, Journal of Management, 23, pp 679-704.
18. Williams, K. D., Harkins, S. G. ve Latane, B. (1981), ‘ Identifiability as a deterrent to social loafing: Two cheering experiments’, Journal of Personality and Social Psychology, 40, pp 303-311.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

19. Wright, P. M., McMahan, G. C. (1992), "Theoretical Perspective for Strategic Human Resource Management," *Journal of Management*, 18(2),pp 295-320.
20. Uysal, G. (2012), "İnsan Kaynakları Yönetimi", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ders Notları, pp 1-79.
21. Williams, K. D. ve Karau, S. J. (1991), "Social loafing and social compensation: The effects of expectations of co-worker performance", *Journal of Personality and Social Psychology*, 61, pp 570-581.
22. Yıldız, E. (2013), "İnsan Kaynakaları Yönetiminde Davranış Boyutu ve Bir Örnek Olay ", pp 103-113.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(55)

Prof. Dr. Yusuf KADERLİ³⁷⁸; Yrd. Doç. Dr. Mustafa DOĞANER²; Hatice BAŞKAYA³
BORSA İSTANBUL'DA İŞLEM GÖREN FİRMALARIN YENİ İŞ İLİŞKİSİ DUYURULARININ
HİSSE SENETLERİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ KISA VADELİ ETKİSİNİN OLAY ETÜDÜ İLE
İNCELENMESİ

AN ASSESSMENT OF SHORT-TERM EFFECTS OF NEW BUSINESS ASSOCIATION
ANNOUNCEMENTS OF COMPANIES IN BORSA İSTANBUL ON STOCK PRICES THROUGH
EVENT STUDY

ÖZ

Etkin piyasalar hipotezine göre bir hisse senedi piyasasının 'yarı kuvvetli formda etkin' olması, halka açık firmaların yeni iş bağlantısı gibi özel ve önemli nitelikteki duyuruların anormal getiriler elde ederek hisse senetlerinin değeri üzerinde bir etki yaratmamasını ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı, firmaların yeni iş bağlantılarına ilişkin duyuruların firmaların hisse getirileri üzerinde kısa vadede herhangi bir etkiye sahip olup olmadığının, olay etüdü yöntemiyle ortaya konmasıdır.

Çalışmanın uygulama kısmında 2016 yılında kamuyu aydınlatma platformunda yer alan ve yeni iş bağlantılarını içeren duyuruların hisse senedi üzerindeki kısa vadeli etkisi olay etüdü yöntemiyle ölçülmüştür. Yapılan uygulama sonucunda, firmaların yeni iş bağlantı duyurularının hisse senedinin fiyatını etkilediği tespit edilmiş ve Türk Sermaye piyasasının yarı-etkin formda bile etkin olmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etkin piyasalar hipotezi, Olay Etüdü, Yeni iş bağlantıları, Kümülatif anormal getiri.

JEL Kodları: G14, G39.

ABSTRACT

According to the efficient market hypothesis, a "semi-strong form efficiency" of a stock market is when private and significant announcements of public traded corporations, such as new business associations, bring abnormal returns with out any effect on the share price of its stocks. The purpose of this study is to examine through event studies whether the announcements on new business association shave any short-term effect on stock returns.

In our application, the short-term effects of announcements included in the public disclosure platform and contain information about new business associations on stock prices were measured by event studies. As a result of the application, the new business association announcements were proven to have an effect on stockprices and determined that the Turkish capital market is not effective even in a semi-effective form.

Keywords: Efficient market hypothesis, Event Study, New business associations, Cumulative abnormal return

JEL Codes: G14, G39.

GİRİŞ

¹ Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aydın/TÜRKİYE, ykaderli@yahoo.com

² Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aydın/TÜRKİYE, mdoganer@adu.edu.tr

³ Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aydın/ TÜRKİYE, hatice.baser@gmail.com

Borsa İstanbul'da işlem gören halka açık firmaların hisse senetlerinin piyasa fiyatını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu firmalar, yatırımcının kararlarını etkileyebilecek önemli nitelikteki haberleri anında kamuya açıklamak ile yükümlüdürler. Sermaye piyasasının şeffaflığı ilkesine göre, firmanın değerini dolayısıyla hisse senedi değerini etkileyebilecek herhangi bir bilginin anında yatırımcıyla paylaşılması esastır.

Diğer yandan "Etkin Piyasalar Hipotezi"ne göre bir piyasanın yarı kuvvetli formda etkin olması, o piyasada halka açık firmaların önemli nitelikteki duyuruların hisse senedi fiyatına etkisinin olmaması, dolayısıyla bu duyuruların sonrasında anormal bir getiri elde edilemeyeceği savunmaktadır (Hirt ve Block 2006:258).

Ülkemizde Borsa İstanbul'da işlem gören tüm firmalar, kendileri veya yatırımlarını ilgilendiren olumlu veya olumsuz her türlü özel bilgiyi Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP) aracılığıyla duyurmak zorundadır.

Kamuya açıklanan bu bilgilerin firmaların hisse senetleri üzerindeki etkilerini incelemek yani anormal bir getiri sağlayıp sağlamadığını tespiti olay etüdü ile incelenebilmektedir. Olay etüdü yöntemi, hisse senetlerinin fiyat performanslarını hem uzun hem de kısa dönemde analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, piyasanın etkinliğini ölçmede kullanılan güvenilir bir yöntemdir.

Bu çalışmanın amacı, firmaların yeni iş ilişkisi bağlantısı duyurularının, ilgili firmaların hisse senedi getirileri üzerinde kısa vadede etkisinin olay etüdü yöntemiyle ortaya konmasıdır. Bu vasıta ile, Borsa İstanbul'un yarı piyasanın yarı kuvvetli formada etkinliği test edilecektir.

Literatür İncelemesi

Günümüzde kullanılan olay etüdü metodolojisini ortaya koyan ve konu ile ilgili yeni ufuklar açan ilk çalışma 1968 yılında Ball ve Brown'dur. Firma kazançlarının duyurulmasının hisse senetleri fiyatlarına etkisi üzerinde çalışmıştır (Kaderli ve Demir, 2009:48). 1969 yılında Fama, Fisher, Jensen ve Roll eş zamanlı kâr payı ödeme artışlarının etkilerini ortadan kaldırdıktan sonra hisse senedi bölümlerinin fiyatlara olan etkisi üzerinde çalışmışlardır (Campbell ve diğ., 1997:149-150)

1973 yılında Spangler, kâr payı dağıtım duyurularının, ilgili firmaların hisse senetlerine ait getirileri üzerindeki etkisini olay etüdü ile ölçmeye yönelik ilk çalışmaları yapmıştır. Önceki yıllara göre dağıtacağı kâr payı azalan firmaların kümülatif anormal getirilerinin olay tarihinden önce negatif olduğu ve olay tarihinden sonra da bu getirilerin negatif yönde arttığı görülmüştür (Foster, 1978: 351-352). 1980 yılında Ahorony ve Swary tarafından yapılmış ve bu çalışmada da, Spangler'ın elde ettiği bulgulara çok benzer sonuçlara ulaşılmıştır Her iki çalışmada da olay tarihinden 10 gün önce ve 10 gün sonraki kümülatif anormal getiriler incelenmiştir

Ülkemizde yapılan çalışmalar baktığımızda Bekçioğlu, Öztürk ve Kaderli (2004) çalışmalarında firmalar arasında kurulan işbirliği duyurularının hisse senedi getirilerine etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çukur ve Eryiğit (2006) çalışmalarında bankacılık sektöründe birleşme ve devralma duyurularının hisse senedi getirilerine etkisini inceleyerek hisse senedindeki anormal getirileri ölçmeye çalışmış, birleşmenin gerçekleşmesinin pozitif ama anlamsız sonuçlar verdiğini belirtmişlerdir. Aygören ve Uyar (2007) yaptıkları çalışmalarında olay etüdü yöntemini kullanarak Borsa İstanbul'da denetim görüşlerinin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini incelemişler ve bu görüşler doğrultusunda olay aralığında yatırımcıların anormal getiriler elde ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Kaderli (2007) yapmış olduğu bir çalışmada yapılan ihracat bağlantılarının firmaların piyasa değeri üzerine etkilerini olay etüdü ile incelemiş ve anlamlı sonuçlar bulmuştur. Beyazıt, Gürel ve Kaderli (2008) yapmış oldukları bir başka çalışma ile kâr payı dağıtımlarının o ortaya çıkarmışlardır. Ural ve Balaylar (2008) çalışmalarında 2006-2007 döneminde Türk Bankacılık Sektörü'nde gerçekleşen 5 büyük birleşmeyi olay etüdü yöntemiyle incelemişlerdir.. Çalışmanın sonucunda bu işlemlerin hisse senedi getirilerinde anormal getiriler yarattığı tespit edilmiştir.

Olay Etüdü Analizleri

Olay etüdü, en temel anlamda ekonomide yayınlanan güncel bir durum veya firmayı etkileyen bir olayın hisse senedi getirisini arttırıp arttırmadığı konusunda sonuç çıkartabilmesini sağlayan bir araç ya da tekniktir. Bir olay etüdünün amacı, olay tarihinde (event date) yani bir olayın ilk kez piyasaya duyurulduğu

tarih etrafında anormal (fazla) bir getiri sağlayıp sağlamadığının belirlenmesidir. Olay tarihi, bilgilerin piyasaya gönderildiği ilk tarihtir. Fazla getiriler, olay etüdü bağlamında normal şartlarda olması beklenen getirilerinden ya daha yüksek ya da daha düşük getirilerdir. Olay etüdü çalışmaları bir bütün olarak piyasanın performansıyla da ilgilidir. Olay etüdü çerçevesinde tespit edilen fazla getiriler 'anormal getiriler' olarak da adlandırılır. (Rao, 1995; 189).

Olay etüdü kullanılarak bu durumu ölçebilmek için bir finansal analistin öncelikle piyasa yeni ürünler sunmuş bazı firmaları belirlemesi ve her bir firmayı 'i' firması" olarak belirlemesi gerekir. Daha sonra bu yeni ürünün piyasaya duyurulduğu tarihi (olay tarihi) gazete, Borsa İstanbul'un resmi sitesi, kamuyu aydınlatma platformu gibi kaynaklardan araştırmalıdır. Ardından, her bir 'i' firması için belli bir zaman aralığı olan 't' üzerinden fazla getirileri hesaplanmalıdır. Bu 't' ile gösterilen zamanın fazla getirisine aynı zamanda 'artık getiri' (bakiye getiri-residual getiri) ya da 'anormal getiri' de denilmektedir. Anormal getiri, bir firmanın belli bir dönemine ait 'fili getiri' (actual return) ile o firmadan beklenen getiri (expected return) arasındaki farktır (Rao, 1995:189-190)

Bir olay etüdü çalışması gerçekleştirilmek istendiğinde, öncelikle olay tarihinin öncesi ve sonrasını kapsayan bir zaman aralığı için ilgili hisse senetlerine ait fiili getiri oranları ve beklenen getiri oranları arasındaki farklar, yani e_{it} bulunduktan sonra bütün bu anormal getiriler toplanır ve ortalaması alınır. Böylece ortalama anormal getiri hesaplanır. Belirtilenler ışığında ortalama anormal getiriler şu şekilde hesaplanabilir (Kaderli, 2007:147).

$$AR_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N e_{it}$$

Yukarıdaki formülde yer alan N elemanı, olay etüdüne dâhil edilen firma sayısını, t elemanı ise olay etüdünde yer alan zaman aralığı yani hesaplanmakta olan toplam günlerin sayısıdır. t zamanında kümülatif anormal getiri (CAR_t), olaya ait duyuru veya haber toplanmaya başladığı bütün günlerin ortalama anormal getirilerin toplamı olarak hesaplanır.

Kümülatif anormal getiri (CAR_t), olay etüdü dönemi boyunca sağlanan anormal getirilerin bir ölçütüdür. Olay etüdü çalışmalarında nihai sonuçlar CAR_t 'nin aldığı değerlere göre yorumlanır (Rao;1995:190)

Çalışmanın Materyali ve Yöntemi

Bu çalışmanın materyalini, 2016 yılında Borsa İstanbul'da işlem gören 19 firmanın, yeni iş ilişkisi bağlantıları yaptıklarına dair haberler ve bu firmalara ilişkin günlük getiri oranlarını oluşturmaktadır. Bu haberler Kamuyu Aydınlatma Platformu'nun resmi sitesi olan "www.kap.gov.tr" adresinden, firmalara ait günlük getiri verileri ise Foreks veri programından temin edilmiştir.

Çalışmanın uygulama kısmında, öncelikle Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin 2016 yılında yeni iş ilişkisi bağlantısını gerçekleştirdiklerini kamuya açıkladığı tarihler olay tarihi olarak belirlenmiştir. Daha sonra duyuruların firmalardaki kısa vadede etkisini ölçmek amacıyla olay tarihinden 10 gün öncesi ve 10 gün sonrasını kapsayan günlük getiri oranları hesaplanmıştır. Bu günlük getirilerden yararlanılarak olay etüdü hesaplamaları yapılmış ve firmaların yeni iş ilişkisi bağlantı haberinin ilgili firmaların hisse senetlerinde anormal bir getiri sağlayıp sağlamadığı incelenmiştir.

Çalışmaya konu olan getirilerin birbirinden bağımsız olduğu ve normal dağıldığı varsayılmaktadır.

Etkin piyasalar hipotezi ışığında çalışmada oluşturulan hipotezler şunlardır:

H_0 Hipotezi: "Firmaların yeni iş ilişkisi bağlantısına ilişkin duyuruların, kısa vadede ilgili firmaların hisse senedi getirisine hiçbir etkisi yoktur. Türk Sermaye Piyasası yarı-güçlü formda etkindir." şeklinde belirlenmiştir.

H_1 Hipotezi: "Firmaların yeni iş ilişkisi bağlantısına ilişkin duyuruların, ilgili firmaların hisse senedi getirisine olumlu bir etkisi vardır. Türk Sermaye Piyasası yarı güçlü formda bile etkin değildir." şeklinde belirtilmiştir. Bu bilgiler ışığında çalışmada, H_0 hipotezi sınanmak suretiyle Borsa İstanbul'un yarı güçlü formda etkin olup olmadığı incelenmiştir.

Yeni İş İlişki Duyularının İlgili Firmaların Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Kısa Vadeli Etkisinin Ölçülmesi

Çalışmamızda öncelikle Borsa İstanbul'a kayıtlı olan ve 2016 yılında yeni iş ilişkileri bağlantılarını yapan firmaların, bu bilgilerle ilgili resmi açıklamaları ve KAP'a gönderim tarihleri Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1. Borsa İstanbul'a Kayıtlı olan Firmaların 2016 yılında yeni iş ilişkisi bağlantısı yaptıklarına dair KAP'a gönderilen Resmi Açıklamalar

FİRMA ADI	Borsaya Gönderilen Açıklama	Gön derilme Tarihi
ASELSAN ELEKTRONİK SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	ASELSAN ile İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü arasında Mekansal Adres Kayıt Sistemi Veri Üretimi ve Yayınlaştırma Projesi kapsamında, toplam bedeli 372.881.356,- TL tutarında bir sözleşme imzalanmıştır *Bu çalışmada bu şirketin bununla birlikte 25 benzer haberi kullanılmıştır.	1.2016 05.0
BURÇELİK BURSA ÇELİK DÖKÜM SANAYİ A.Ş.	Firmamız, yurt içinde faaliyet gösteren bir firma ile; 2016 yılı içerisinde teslim edilecek Kıрма Eleme Tesisi teslimi karşılığında toplam 4.750.000,- TL tutarlı sözleşme imzalanmıştır. *Bu çalışmada bu şirketin bununla birlikte 3 benzer haberi kullanılmıştır.	1.2016 07.0
ATLANTİK PETROL ÜRÜNLERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	Atlantik Petrol Ürünleri Tic.ve San.A.Ş. ve PARLAK PETROL ÜRÜNLERİ OTOMOTİV NAK.GID.SAN.TİC.LTD.ŞTİ. arasında 21.01.2016 tarihi itibarı ile yıllık 850 ton (2.980.000 TL satış hedeflenmektedir.) motor yağları, endüstriyel yağlar ve gres yağları satış ve bayilik anlaşması imzalanmıştır *Bu çalışmada bu şirketin bununla birlikte 2 benzer haberi kullanılmıştır.	1.2016 21.0
ARMADA BİLGİSAYAR SİSTEMLERİ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	Şirketimiz, tümleşik altyapı ve birleşik BT çözümlerinde dünya lideri olan, EMC Federasyonu Şirketi, Virtual Computing Environment (VCE) ile distribütörlük anlaşması yapmak üzere görüşmelere başlamıştır. *Bu çalışmada bu şirketin bununla birlikte 2 benzer haberi kullanılmıştır.	1.2016 27.0
GÜBRE FABRİKALARI T.A.Ş.	İskenderun Sarıseki Tesislerimiz ile ilgili gelinen bu aşamada tesislerimizdeki tahmil, tahliye ve elleçleme hizmetlerini yerine getirmek üzere şirketimiz ile Busserk Liman İşletme ve Lojistik Hizmetleri Ltd. Şti. arasında 19.02.2016 tarihinde "Liman Hizmetleri Yüklenici Sözleşmesi" imzalanmıştır.	2.2016 19.0
TÜMÖSAN MOTOR VE TRAKTÖR SANAYİ A.Ş.	Şirketimizin büyüme hedefleri doğrultusunda; tarım ekipmanları üretiminde faaliyet gösteren Türkay Tarım Makinaları San. ve Tic. Ltd. Şti. firması ile "TÜMÖSAN" markalı ekipman üretimi hususunda işbirliği yapılmıştır	2.2016 25.0
KRON TELEKOMÜNİKASYON HİZMETLERİ A.Ş.	Şirketimiz, uzun vadeli iş ortaklığımızın ilk adımı olarak Vodafone Türkiye'den 345,890 Amerikan Doları sipariş almıştır. *Bu çalışmada bu şirketin bununla birlikte 4 benzer haberi kullanılmıştır.	5.2016 17.0
PENGÜEN GIDA SANAYİ A.Ş.	Şirketimiz, bugün, Avrupa'nın ünlü market zinciri ile yapılan ve çeşitli turşu ve konserve ürünlerinden oluşan 14.140.741 EUR tutarında bir anlaşma ile, yeni sezon ihracat bağlantılarına başlamış bulunmaktadır	5.2016 23.0
ULUSOY ELEKTRİK İMALAT TAAHHÜT VE TİCARET A.Ş.	Şirketimiz ile, başkent elektrik dağıtım a.ş., İstanbul Anadolu yakası elektrik dağıtım a.ş., toroslar elektrik dağıtım a.ş. arasında, 15.06.2016 tarihinde KDV hariç toplamda 6.365.131,15 USD tutarında trafo merkezi ve hücre alımı sözleşmesi imzalanmıştır *Bu çalışmada bu şirketin bununla birlikte 2 benzer haberi kullanılmıştır.	6.2016 15.0
ORGE ENERJİ ELEKTRİK TAAHHÜT A.Ş.	Şirketimiz ile Sera Yapı Endüstrisi ve Ticaret A.Ş. arasında, İş Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş. (İş GYO) ile İstanbul ili Zeytinburnu ilçesinde maliyet ve hasılat paylaşımı modeliyle gerçekleştirilen İstanbul Projesinin 1. ve 2. etap elektrik taahhüt işlerinin yapımı için 16.079.074,-TL+KDV ve 2.963.088,-EUR+KDV bedel üzerinden anlaşma sağlanmıştır.	6.2016 17.0
ARENA BİLGİSAYAR SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	Şirketimiz ile dünyanın önde gelen Bulut çözümleri sağlayıcısı Microsoft ile (Microsoft CSP Bulut Çözümleri Sağlayıcısı) alanında distribütörlük anlaşması imzalanmıştır	8.2016 05.0
UZERTAŞ BOYA SANAYİ TİCARET VE YATIRIM A.Ş.	Şirketimizle Marshall Boya ve Vernik Sanayii A.Ş. arasında Bayilik Anlaşması yapılmış olup, işbu Bayilik gereğince Şirketimiz Türkiye genelinde inşaat firmalarına ve şantiyelere büyük ambalajlı boya satışı yapacaktır.	8.2016 17.0
TÜRK PRYSMIAN KABLO VE SİSTEMLERİ A.Ş.	Şirketimiz; Rusya'da kurulacak " ZapsibNeftekhim" petrokimya tesisi projesi ile ilgili olarak ; Technip France firmasından, 2016 ve 2017 yıllarında peyder pey tedarik edilmek üzere 15 milyon – 20 milyon Euro bandında alçak ve orta gerilim enerji kablosu siparişi almıştır.	8.2016 24.0
DOĞTAŞ KELEBEK MOBİLYA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	Şirketimiz ile DAP YAPI İNŞAAT SANAYİ VE TİCARET A.Ş. arasında, 05.09.2016 tarihinde KDV hariç toplamda 7.800.000 TL tutarında mutfak, banyo ve vestiyer dolabı imalatı hususunda sözleşme imzalanmıştır.	9.2016 05.0
POLİTEKNİK METAL SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	Şirketimiz, Amerika Birleşik Devletleri New Jersey eyaletinde bulunan Aluminum Shapes LLC firması ile eloksall tesisi modernizasyonu için 1.115.000 USD tutarında sözleşme imzalanmıştır	9.2016 23.0
BİMEKS BİLGİ İŞLEM VE DIŞ TİCARET A.Ş.	Şirketimiz ile Vodafone Dağıtım Hizmetleri A.Ş. arasında, bir "satış ve pazarlama işbirliği" anlaşması imzalanmıştır.	0.2016 12.1
ANSA YATIRIM HOLDİNG A.Ş.	Şirketimiz Yönetim Kurulu Başkanı Sn. Mine TOZLU'nun projesi olan, Türkiye'de ilk defa taksitli estetik kredisi uygulamasını başlatan ve estetik kredisini bir banka ürünü haline getiren, hakim hissedarı olduğu MT Vizyon Marka ve Proje Danışmanlığı ve İşletmeciliği A.Ş. (MT Marka) ile Denizbank A.Ş. arasında imzalanmış işbirliği sözleşmesi imzalanmıştır .	0.2016 14.1
FLAP KONGRE TOPLANTI OTOMOTİV VE TURİZM A.Ş.	Şirketimiz 2017 yılı içinde yapılması planlanan, aşağıdaki listede bulunan organizasyonları yerine getirmede üstlendiği görevler bildirilmiştir.	1.2016 14.1

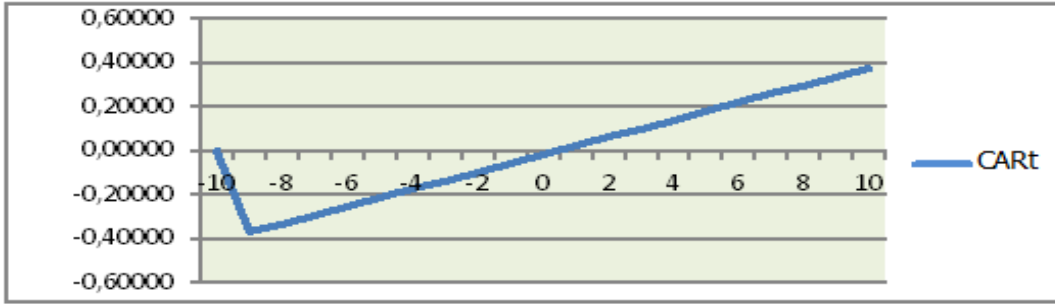

MİŞ DEKORASYON SANAYİ VE TİCARET A.Ş.	Bir tarafta, Şirketimiz ile diğer tarafta Teksal Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. arasında toplu satış sözleşmesi imzalanmıştır.15/11/2016 tarihli anılan sözleşme uyarınca, Şirketimiz tarafından Teksal firmasının temin ettiği , firmamıza özel İDAŞ markalı yatak,baza,bahçk ve ev tekstilinin, yurt içi ve yurtdışı otel, tatil köyü, yurtlar, bakım evleri, hastahane, şantiye, askeri tesisler ve diğer yerlerde toplu satışı yapılacaktır.	21.1 1.2016
--	--	----------------

Tablo 1.'de görüldüğü gibi, tabloda gönderim tarihi, Borsa İstanbul'a Kayıtlı olan Firmaların 2016 yılında yeni iş ilişki bağlantısı yaptıklarına dair kamuyu aydınlatma platformuna gönderdikleri resmi açıklamalardır. Buna göre, yeni iş ilişki bağlantıları kapsamında firma değerini etkileyebilecek 19 firmadan, 51 önemli nitelikte duyuru tespit edilmiştir. 2016 yılı içerisinde en çok yeni iş ilişki bağlantısı duyuruları yapan firma Aselsan Elektronik sanayi ve Ticaret A.Ş.'dir. Borsaya gönderilen yeni iş ilişkisi bağlantısı haberlerinin, ilgili firmaların hisse senetlerine olan etkisini ölçmek amacıyla, 19 firmaya bağlı 51 duyurunun öncelikle borsaya gönderilme tarihinden (olay tarihi) 10 gün önce ve 10 gün sonraki zaman dilimi için günlük fiili getiri oranları hesaplanmıştır. Sonrasında bu getiri oranları kullanılarak firmalara ilişkin ortalama anormal getiriler (AR_{it}) ve kümülatif anormal getiriler (CAR_{it}) bulunmuş ve Şekil.1 Tablo 2' de sunulmuştur. Hesaplamalarda, normal beklenen getiri olarak pazar endeksi (BIST-100) getirisi kullanılmıştır.

Şekil 1. Borsa'da işlem gören KAP'ta yeni iş ilişkisi bağlantılarını açıklayan firmalara ait Kümülatif Ortalama Anormal Getirilerin Olay Tarihine Duyarlılığı (Olay Tarihinden 10 Gün Öncesi ve 10 Gün sonrası İçin)

Tablo 2. Borsa'da işlem gören KAP'ta yeni iş ilişkisi bağlantılarını açıklayan firmalar ve Pazar Endeksine(BIST100) Ait Günlük Fiili Getiriler İle Ortalama Anormal Getiriler ve Kümülatif Ortalama Anormal Getiriler (Olay Tarihinden 10 Gün Öncesi ve 10 Gün sonrası İçin)

OLAY ZAMANI	ORTALAMA ANORMAL GETİRİ AR_{it}	KÜMÜLATİF ORTALAMA ANORMAL GETİRİ CAR_{it}
-10	-0,00118	-0,00118
-9	0,00050	-0,00068
-8	-0,00367	-0,00318
-7	0,00255	-0,00112
-6	0,00761	0,01016
-5	0,00218	0,00979
-4	-0,00045	0,00173
-3	-0,00044	-0,00089
-2	0,00050	0,00006
-1	0,00546	0,00596
0	0,00378	0,00924
1	0,00602	0,00981
2	0,00232	0,00834
3	-0,00424	-0,00192
4	0,00754	0,00329
5	0,00924	0,01677
6	0,00668	0,01592
7	-0,00263	0,00405
8	-0,00238	-0,00500
9	0,00333	0,00095
10	0,00765	0,01098

Şekil 1 ve Tablo 2 birlikte incelendiğinde, günlük ortalama anormal getirilerin (AR_{it}) olay tarihinden itibaren büyük farklılıklar gösterdiği açıkça görülmektedir. İlgili firmaların Günlük Kümülatif Ortalama Anormal Getirilerinin olay tarihine olan duyarlılığı Şekil 1'de net olarak görülmektedir. Buna göre, yeni iş ilişkisi duyurusunun gelmesiyle birlikte ilgili firma hisse senetleri 10 gün boyunca sürekli anormal getiri sağlamışlardır.

SONUÇ

Etkin Piyasalar Hipotezine göre, bir piyasanın etkin veya yarı etkin formda olabilmesi için, firma ile ilgili özel bir bilginin kamuya açıklanmasından itibaren aşırı bir getiri elde edilmemesi gerekir. Yani, firmanın açıkladığı bilginin niteliğine bağlı olarak haberin kamuya duyurulmasına takiben hisse senedi piyasasında anormal bir yükseliş ve düşüş var ise o piyasa etkin veya yarı-etkin formda bile etkin değildir.

Çalışmada, firmaların yeni iş ilişkisi bağlantılarının hisse senedini fiyatını olay etüdü ile ölçmek amacıyla, öncelikle 2016 yılı içinde kamuyu aydınlatma platformu üzerinden yeni iş ilişki bağlantısı duyurusu yapan firmalar tespit edilmiş ve bu firmalar faaliyet sektörleri incelenmiştir. Belirlenen firmaların kamuyu aydınlatma platformunda duyuru tarihinden itibaren 10 gün önce ve 10 gün sonraki günlük getiriler hesaplanarak, anormal getiriler ve kümülatif anormal getiriler hesaplanmıştır.

Elde edilen bulgulara göre, 19 firmanın yapmış olduğu 51 yeni iş ilişki bağlantılarını borsaya duyurmalarına takiben hisse senedi fiyatları, bu açıklamalardan olumlu yönde etkilenmiş 10 gün içerisinde kısa vadede hisse senetlerini gittikçe artan bir düzeyde anormal getiriler sağlamaya devam etmiştir. Bu durum, piyasanın yarı kuvvetli formda dahi etkin olmadığı en önemli göstergesidir.

Sonuç olarak, elde edilen bu bulgular neticesinde, hesaplanan günlük kümülatif ortalama anormal getiriler (CAR_{it}) sıfırdan farklı ve olay zamanına göre doğru orantılı bir şekilde arttığı gözlemlenmiş olup Ho hipotezi reddedilmiştir. Firmaların yeni iş ilişkisi bağlantısına ilişkin duyuruların, ilgili firmaların hisse senedi getirisine olumlu bir etkisi olduğunu savunan H1 hipotezinin doğruluğu ispatlanmış aynı zamanda piyasanın yarı güçlü formda bile etkin olmadığı tespit edilmiştir. Ve bu piyasada kamuya açıklanan bu bilgilerden faydalanılarak anormal getiriler elde etmek mümkündür.

KAYNAKÇA

1. Aharony, Joseph ve Swary, Itzhak. (1980). "Quarterly Dividend and Earnings Announcements and Stockholder's Returns: An Empirical Analysis", Journal of Finance.(1980): 1-12.
2. Aygören, H., Uyar, H. (2007). "İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) Denetim Görüşlerinin Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi", İMKB Dergisi. 9, (36), 33-51.
3. Ban ve Ünsal. (2006) "Şirket Birleşmelerinin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi: İMKB'de İşlem Gören Gıda Sektörü Şirketlerinde Birleşme Etkisinin Analizi" Muhasebe ve Finansman Dergisi. 30, 88-101.
4. Bekçioğlu, S. vd, (2004, Ocak). "Kurulan İşbirliklerin İMKB'ye Kayıtlı İzocam, Çelebi ve Netaş Firmalarının Hisse Senetleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Bir Olay Etüdü Denemesi" Muhasebe ve Finansman Dergisi. 21, 43-48.
5. Beyazıt, E. vd, (2008). "Kâr Payı Dağıtma Duyurularının Firmaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: İMKB'ye Kayıtlı Taş Toprağa Dayalı Sanayide Faaliyet Gösteren Bazı Firmalar Üzerinde Bir Olay Etüdü Çelişmesi", Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi. 26, 1-16.
6. Campbell, J., Lo, A. and MacKinlay A. (1997) The Econometrics of Financial Markets, Princeton University Press, Princeton-New Jersey
7. Çukur, S. ve Eryiğit, R.(2006). Banka Birleşme ve Devralma Olaylarının Borsa'daki Etkisi. İktisat-İşletme ve Finans Dergisi.243. 96-107
8. Foster, G., 1978. Financial Statement Analysis, Prentice Hall Inc. Englewood Cliffs, New Jersey
9. Hirt, G. A. ve S.B, Block,2006. Fundamentals of Investment Management, 8. Baskı, Mc.Graw-Hill/İrwin Publishing, New York

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

10. Kaderli, Y. (2007) 'Yapılan İhracat Bağlantılarının İlgili Firmaların Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin Olay Etüdü İle İncelenmesi: IMKB' deki Bazı Firmalar Üzerine Bir Uygulama, Muhasebe ve Finansman Dergisi. 36. 144-154.
11. Kaderli, Y. ve Demir, S. (2009) 'Yatırım Kararı Duyurularının Hisse Senetleri Getirileri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Olay Etüdü Yöntemi'. Mali Çözüm Dergisi. 91. 45-65.
12. Rao R. (1995), Financial Manager, South Western Collage Publishing, Cincinnati.
13. Ural, M., Acar Balaylar, N. (2008). "Türk Bankacılık Sektöründe Konsolidasyonların Hisse Senedi Getirileri Üzerine Etkilerinin Analizi" *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*. 524. 15-28
14. <https://www.kap.org.tr/tr/bildirim-sorgu> (27.11.2016)

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(56)

Yrd. Doç. Dr. Mahire ÖZÇALIK³⁷⁹

DOĞU TÜRKİSTAN BÖLGESİNİN KALKINMASINDA TURİZM'İN ÖNEMİ VE PEYZAJ AÇISINDAN İRDELENMESİ

THE IMPORTANCE OF THE TOURISM ON THE DEVELOPMENT OF THE EAST TURKISTAN REGION AND ITS STUDYING IN THE VIEW OF THE LANDSCAPE ARCHITECTURE

ÖZ

Küreselleşme olgusunun hız kazanmasıyla birlikte bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları gittikçe artmaktadır. Bu farklılıkların azaltılması için önemli politikaların geliştirilmesi önemli hedef olmalıdır. Turizm bölgeler için önemli bir ekonomik faaliyet ve bölgesel kalkınma için önemli bir araç haline gelebilmektedir. Turizm sektörünün bölgesel kalkınma ve bölgedeki turizm kaynaklı kaynakların etkin kullanımını konusunda büyük bir yeri ve önemi vardır.

Doğu Türkistan'daki turizmin kalkınmaya etkisi gözlemlere ve bilimsel araştırmalara dayanılarak tartışılması gereken önemli bir konudur. Doğu Türkistan ekonomisinin en önemli ekonomi kalemlerinden birini oluşturan turizm sektörünün Doğu Türkistan'ın kalkınmasındaki önemi ve peyzajını araştırma, bu çalışmanın amacını taşımaktadır. Mevcut durumu ve gelecek hedeflerine yönelik planlamaları analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkistan, Turizm, Peyzaj.

ABSTRACT

Development differences between regions are rising day by day with the increasing of the globalization. Policies development are main goal for the decreasing of this mentioned differences. Tourism can be an important economic activity for regions and an important tool for regional development. Tourism has got a great area and importance on the regional development and on the effective use of resources sourcing from tourism.

The effects of the tourism of East Turkistan on the development are important issue that should be debated with the support of observation and research results. The purposes of this study are the studying of the importance of the tourism that constitutes the most important item of the East Turkistan economy on the development of East Turkistan and its landscape architecture. Its current situation and future targets have been analyzed in this article.

Keywords: East Turkistan, Tourism, Landscape Architecture.

³⁷⁹ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü; mahia.me@gmail.com; Kahraman-Maraş/TÜRKİYE.

GİRİŞ

Tarihi ve kültürel mirasın korunmasının sağlanması gibi olumlu yanlar, turizminin çekiciliğini meydana getirmektedir. Kentlerdeki eski yapılar ne kadar fazla ise, oranın tarihsel yapısı da o kadar güçlü ve coğrafi görünümün çekiciliği de o kadar yüksektir. Tarihsel kaynaklar, geçmiş medeniyetlerin ve geçmiş çağların yaşayan fiziksel kalıntılarıdır. Bunlar içindeki yerleşmeler birçok nedenden ötürü buldukları yerdedirler. Bu yerler dünyada gelişen ilk medeniyetlerin kalıntılarının bulunduğu kentler olarak turistlere çok çekici gelirler. Tek başına tarihsel yapılarda bir şehirde ayrı çekicilik alanları olarak ortaya çıkmış olabilirler.

Uygur Türklerinin ağırlıklı olarak yaşadığı Doğu Türkistan toprakları, coğrafi konumu, iklim özellikleri, toprak yapısı ve sahip olduğu zengin yer altı ve yer üstü zenginlikleri, günümüzde ise Çin petrolünün beşte ikisini üretmesi, tarihi ipek yolunun bölgeden geçmesi nedeniyle bölge tarih boyunca stratejik öneme sahip olmuştur. Tarih boyunca bir çok medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır.

Yüz yıllardır Çin Yönetimi altında olan, Türklerin ana yurtlarından biri olarak kabul edilen Doğu Türkistan Çin, Tibet, Keşmir, Pakistan, Afganistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Moğolistan ve Rusya ile sınırdır. yüzölçümü 1.828.418 km² olup, Türkiye yüz ölçümünün iki buçuk katına denktir. Toplam yüz ölçümünün 91.000 kilometre karesi ormanlık, 600.000 kilometre karesi ise çöldür. 600.000 kilometre karelik bu çöller bölgesinin 500.000 kilometre kare kısmını, dünyanın en büyük çöllerinden birisi olan Taklamakan çölü oluşturmaktadır. Geri kalan toprakları ise, vahalar, verimli araziler, ağaçlık bölgeler, otlaklar ile ziraat ve hayvancılık için elverişli bölgelerdir. Ülke topraklarının en verimli kısmı, Tarım Havzası'dır. Cungarya Havzası ise otlakları ile ünlüdür. Ayrıca meşhur ipek yolunun en önemli merkezlerinden biridir.

Turizm bireylerin farklı kültürleri tanımak, doğal güzelliklerini ve tarihi eserleri görmek, gezmek, eğlenmek, dinlenmek gibi nedenlerle yaşadıkları yerlerin dışında düzenledikleri gezi etkinliklerini kapsamaktadır. Bu gezi esnasında kişiler ziyaret ettikleri bölgenin veya ülkenin ekonomik açıdan kalkınmasını sağlar. Turizm özellikle gelişmemiş bölgeler için ekonomik kalkınma aracı olarak bilinmektedir. Bölge ve ülkelerde bu kapsamda turistlerin ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmeye yönelik planlar, projeler üretirler ve bundan dolayı yenilenme ve gelişim süreklilik kazanır.

Peyzaj insan ile fiziksel çevresini; doğal ve kültürel kaynakları, sanatı, bilimi, mühendisliği ve teknolojiye kombine eden, doğal ve kültürel çevrenin meydana getirdiği planlama ve tasarım kompozisyonundan ibarettir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1955 yılında "Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi" ismini vermiş olduğu Doğu Türkistan; kültürel zenginlikleri ve tarihi geçmişi, yüzlerce yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının bulunması, iklim özellikleri ve coğrafi koşullarından dolayı zengin bitki örtüsüne sahip olması, doğu ile batı dünyasını birbirine bağlayan tarihi İpek Yolu'nun önemli bir kısmının geçmiş olması ve bunlara ilaveten gelişen teknolojiyen yararlanmak ve çağın gelişmelerine ayak uydurmak suretiyle önemli bir turizm potansiyeline sahiptir.

Materyal ve Metod

Araştırmanın ana materyalini, Türk'ün ilk kez şehir kurduğu, ilk kez ticaret yaptığı, ilk kez yazı yazdığı , binlerce yıl üzerinde yaşamış coğrafya Doğu Türkistan toprakları oluşturmaktadır. Değerlendirildiğinde iç Asya'da şekillenmiş Türk medeniyetinin önemli topraklarıdır. Çalışmada, turizmin bölge ekonomisine katkısı ve peyzaj açısından önemini tespit etmek amaçlanmıştır. İlk aşamada, anahtar kelimeler kullanılarak literatür taraması yapılmıştır. Benzeri ve yakın konularda yapılmış çalışmalar taranarak incelenmiştir. Konuya ilişkin bilgi almak amacıyla Doğu Türkistan'daki ilgili üniversitelerin ilgili bölümlerine ulaşılarak bilgiler edinmeye çalışılmıştır. İkinci aşamada, peyzajın turizm üzerindeki etkisini belirlemek ve bölgenin mevcut durumunu saptanarak sonuçlar ortaya konulmuş ve konuya ilişkin öneriler ortaya konulmuştur.

Doğu Türkistan'ın Coğrafi özellikleri

Bir ülkenin yaşam koşulları; coğrafi konumu, toprak yapısı ve verimliliği, su kaynakları ve ikliminin elverişliliği ile doğrudan etkilidir. Mimarî yapı ve tarım, bir toplumun yerleşik yaşama geçtiğinin en önemli belirtilerindendir.

Bugün Doğu Türkistan toprakları Çin'in Kuzeybatı sınır sahasında bulunmaktadır. Doğudan batıya 2.000 km, kuzeyden güneye 1.650 km genişliğindeki topraklar 1,660.400 km² yüz ölçümüyle¹ Türkiye'nin yaklaşık iki katı büyüklüğündedir.

Doğu Türkistan, Asya kıtasının orta bölümünde yer alır ve yüksek dağlarla çevrilidir. Bu nedenle okyanus etkisi hiç yoktur. Dolayısıyla çok şiddetli karasal iklim hâkimdir. Sıcaklık ve yağış miktarları az da olsa değişmekle beraber, sıcaklık farkları çok fazla ve yağış miktarları genelde düşüktür. Kaşgar'da yıllık ortalama sıcaklık 18 C, en sıcak ay Temmuz 28,5 C, en soğuk ay ortalaması Ocak - 50 C'dir. Doğu Türkistan'ın yeryüzü şekilleri ve iklim etkisiyle, ülke genelinde step ve çöl bitkileri geniş yer kaplarlar. Dağlara doğru çıkıldıkça step gürleşir. Tanrı Dağları'nda yağışa bağlı olarak, köknar, titrek kavak ve çam ağaçlarından oluşan ormanlar görülür. Doğu Türkistan'ın yeryüzü şekilleri ve iklim etkisiyle, ülke genelinde step ve çöl bitkileri geniş yer kaplarlar. Dağlara doğru çıkıldıkça step gürleşir. Tanrı Dağları'nda yağışa bağlı olarak, köknar, titrek kavak ve çam ağaçlarından oluşan ormanlar görülür. Doğu Türkistan'da yer alan havzalar, dışa akışı olmayan kapalı bölgelerdir. Ülkenin akarsularının büyük bir kısmı, bu havzalara akarlar ve kaybolurlar. En önemli akarsuyu Tarım Irmağıdır. Doğu Türkistan'ın en önemli gölü Lop Nor'dur (Nor, göl demektir). Lop Nor ise "Yürüyen Göl" demektir. Doğu Türkistan halkının başlıca geçim kaynağını tarım oluşturur. Ülkede en fazla ekilen ürün buğdaydır. Tarım Havzasında yaz buğdayı, Çungarya Havzası ise kış buğdayı sahasıdır. Buğday dışında arpa, çavdar, pirinç gibi tahıllarında ekimi yapılmaktadır. Ekili-dikili alanların %90'ını tahıllar teşkil eder. Doğu Türkistan'da toplam tahıl üretimi 50-55 milyon ton dolayındadır. Tanrı Dağları'nın eteklerinde geniş ve verimli otlaklar bulunmaktadır. Bu bölgeler önemli hayvancılık alanlarıdır. En fazla koyun beslenir. Bunun yanında sığır, keçi, deve ve at besiciliği de önemlidir. Ayrıca Altay Dağları çevresinde av hayvancılığı da gelişmiştir.

Doğu Türkistan'ın Turizm Özellikleri

Doğu Türkistan sahip olduğu tarihi ve kültürel zenginliği, bölgede bulunan çok sayıda buzul, göl ve nehirleri, yemyeşil ormanları, koruma altında bulunan çeşit çeşit hayvan türleri, Kiroran şehri harabeleri, Niya şehri harabeleri, Miren şehri harabeler, bin evler ve minareleri, kendine özgü muhteşem yapıları, kuyuları ve diğer tarihi yapıtları gibi bir çok tarihi kültür kalıntıları ve tarihi yapılarından turizm kaynakları açısından önemli potansiyele sahiptir.

Bölge tarihi ipek yolunun çeşitli hatlarının bulunduğundan, gerek tarihi-kültürel zenginlikleriyle, gerekse Taklamakan çölünün, Tanrı dağlarının, Pamir yaylasının ve tarım havzasının oluşturduğu doğal güzellikleriyle muhteşem bir turist bölgesidir.

Doğu Türkistan, deniz ve okyanuslardan uzak, dört tarafı yüksek dağlarla çevrili bir bölgedir. Sınırları içinde buzullar ve karlarla kapalı çok sayıda muazzam yükseklikte doruk vardır. Uçsuz bucaksız kumluklar, geniş otlaklar ve derin vadiler bölgenin turizm açısından önemli coğrafi çekiciliklerini oluşturmaktadır. Tarım ve Congar Vadilerine serpiştirilmiş bahçeler doğal güzellikler için verilebilecek kayda değer örneklerdir. Bölgede deniz seviyesinden 7.000 metreden daha yüksek 10 tepe bulunmaktadır. Örneğin; Çogir tepesinin yüksekliği 8.611 metredir. Bu bölgenin kuzeyinde Congar, güneyinde Tarım Vadisi yer alır. Doğusunda ise Turfan Vadisi bulunmaktadır.

Sincan Uygur Özerk Bölgesinde 570 adet nehir ve çay, 270 adet su kaynağı olup; İrtiş, İli, Tikes, Kaydu, Könci, Aksu, Zараşан, Karakaş, Yorunğkaş, Çerçen ve Tarım bölgenin en ünlü nehirleridir. Sayram, Kanas, Bağraş gölleri de önemli turizm çekicilikleri arasındadır. Turfan Vadisinde bulunan Aydın Göl, deniz seviyesinden 154 metre alçaktadır ve bu özelliğiyle Çin'deki en alçak nokta olma özelliğine sahiptir. Sözü edilen doğal güzellikler önemli bir turizm potansiyeli oluşturmaktadır.

Turizm kaynakları açısından Doğu Türkistan Çin'in önde gelen bölgelerinden biri olup, Tarihi kültürel alanlar ve tarihi yapıtlar, yemyeşil ormanlar ve yaylalar, çeşitli yabancı hayvanların bulunduğu hayvanat bahçeleri, suya dayalı turizm alan gezileri, nehir, göl gezileri, kumsal alan gezileri, ipek yolu gezileri, çöl gezileri, bilimsel araştırma amaçlı geziler, kayak turizmüne yönelik geziler turistlerin ilgisini çektiği ve turizm etkinliklerinin gerçekleştirildiği alanlardır.

Doğu Türkistan'ın Peyzaj Özellikleri

840 yılında ülkelerini terk etmek durumunda kalan Uygurlar, batıya ve güneydoğuya göçerek yerleştikleri coğrafyada kültür seviyesi oldukça yüksek olan devletler kurmuşlardır. Bu coğrafya, Uygurlardan önce de birçok topluluğa ev sahipliği yapmış ve içerisinde birçok kültür katmanını barındırmıştır. Bölgenin bu denli çok kültürlü oluşu ve ikliminin uygunluğu Uygurların burada yerleşik bir hayata başlamalarına ortam hazırlamıştır. Uygurların yerleşik yaşamı seçmelerinde elbette bunun dışında başka birçok faktör vardır. Ancak tabiatın uygunluğunun bunların arasında en önemli etken olduğu açıktır.

Turizm'in etkileri sadece doğal kaynaklar üzerinde değil, kültürel, tarihi, mimari ve toplumsal kimlik üzerinde de görülmektedir. Peyzaj sahip olduğu doğal, kültürel bileşenlerle turizm olgusunun temelini oluşturmaktadır. Uygur Türklerinin ağırlıklı olarak yaşadığı, tarihte iz bırakmış ve bir çok medeniyete ev sahipliği yapan Doğu Türkistan; doğal, kültürel varlıklarıyla, sahip olduğu özgün yapılarıyla turistlerin ilgi odağı olmaya devam etmektedir. Turizm ekonomik kalkınma aracı olup, temelinin sürdürülebilirlik temelinde olması gerekmektedir. Bunun için turizm uygulamalarının yapıldığı yerin kültürüyle, dolayısıyla, kimliğiyle uyumlu bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir. Yörenin sahip olduğu kimlik değerlerine saygı azalınca, turizm kültür için bir tehdit olacaktır. Etnik açıdan bakıldığında da bu durum uygun değildir. Uslu ve Kiper'e [12] göre; doğal ve kültürel bileşenleriyle peyzaj, turizm ile yakından ilişkilidir. Turizmin sürekliliğini sağlamada doğal ve kültürel kaynakların korunması, geliştirilmesi gerekmekte; doğal ve kültürel değerlerin geliştirilmesi ve yerel kimliğin öne çıkarılması için de turizm önemli bir araç olarak görülmektedir.

Fransuzca Paysage, İngilizce Lndscape olarak tanımlanan peyzaj kelimesinin Uygurca'daki karşılığında "manzara", "görünüm" anlamına gelmekte olup, doğal ve kültürel tüm değerlerden ibarettir. Ovalar, ırmaklar, dağlar, taşlar, ağaçlar ve yapılar olarak düşünülür, imkanlar çerçevesinde güzel manzara, temiz hava, çeşitli meyve ağaçları, çeşitli herdem yeşil ve yaprak döken ağaçlar, bitki materyalleri, su birimleri, eğlence yerleri, tarihi-kültürel yerler ve başka doğal potansiyeller dikkate alınarak planlanır.

Turizmin Bölge Kalkınmasında Etkileri

Doğal güzellikleri ve zenginlikleri, tarihi ipek yolu ve sahip olduğu kültürel miraslarıyla Doğu Türkistan turizm gelişimi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Turizm ekonominin en büyük sektörlerinden biridir. Bugün bazı ülkelerin veya bazı bölgelerin ekonomisi büyük ölçüde turizme bağlıdır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren turizm, dünya ekonomisinde en hızlı gelişen ve genişleyen sektörlerden biri haline gelmiştir. Turizm, çoğu zaman diğer birçok endüstri gibi bölgesel veya ulusal kalkınma için bir araç olarak kullanılmıştır. Turizm sektörü, yaygın biçimde gelir, iş ve vergi gelirlerinin oluşturulmasında, ödemeler dengesi sorunlarının çözümünde, bölgesel ve ulusal ekonomik gelişmelere katkıda bulunmada rol oynayan önemli bir faktör olarak yerini almıştır.

Turizm ile kültür arasında yoğun bir ilişki vardır. Bu iki olgu; birbirini tetikleyen, geliştiren, yaygınlaştıran bir etki yaratmaktadır. Turistler, çeşitli kültür varlıklarını tanımak için seyahat ederler. Bu seyahatleri esnasında, yörenin yöresel ürünleri ile tanışıp, kültürlerini tanıyınca onları satın alırlar ve yerel ürünler satıldıkça da üretimi gelişmektedir. Özellikle el sanatları, etnik ürünler turistlerin her zaman ilgisini çekmektedir. Böle kültürün turizmin hizmetine sunulmasıyla, hem yöre halkı bundan etkilenmekte hem de turistler daha fazla bilgi ve tanıma imkanı bulmaktadır.

SONUÇ

İnsan için ideal bir yaşama ortamı olması gereken kent mekanlarında, bölümler arasında işlevsellik ve estetik olma gibi bir ilişki bulunması gerekir. Uygarlığın simgesi olarak kabul edilen kentlerin işlevsel ve estetik özellikleri kaybolmuş bulunmaktadır. Özellikle doğu Türkistan açısından kent peyzajının durumu acınacak durumdadır.

Çevre, çevre bileşenleri ve turizm birbiriyle yakından ilişkilidir. Turizmin sürekliliği için kültürel kaynakların korunması ve geliştirilmesi gerekmektedir. Turizmde doğal ve kültürel kaynakların geliştirilmesi için önemli bir araçtır. Doğu Türkistan, deniz ve okyanuslardan uzak, dört tarafı yüksek dağlarla çevrili bir bölgedir. Sınırları içinde buzullar ve karlarla kapalı çok sayıda muazzam yükseklikte doruk vardır. Uçuz

bucaksız kumluklar, geniş otlaklar ve derin vadiler bölgenin turizm açısından önemli coğrafi çekiciliklerini oluşturmaktadır. Doğu Türkistan'ın Sahip olduğu doğal, tarihsel ve kültürel kaynaklardan yararlanarak Çeşitli şehirlerin turizm çekiciliklerinin belirlenmesi suretiyle yöreye özgü turizm gelişimi sağlama çerçevesinde yerel yönetimler, tarihi-kültürel mirasların korunması, uygarlığın simgesi olan kentlerin işlevsellik ve estetik özellikleri dikkate alınarak geniş kapsamlı turizm kalkınma plan ve projelerini harekete geçirmelidir. Turizm, kalkınma açısından bölge ekonomisine olumlu katkılar sağlayacaktır ve bölgeler arası dengesizliğin giderilmesinde önemli rol oynayacaktır. Turizm aktivitelerinin yörenin doğal ve kültürel kaynaklarını kullanarak, gelecek nesillere de aktarılacak biçimde korunması, geliştirilmesi kapsamlarında, sürdürülebilir turizm hareketleri önerilmektedir. Turizmin sürdürülebilir olmasının önemli gerekliliklerinden birisi de geleneksel ve özgün değerlerin korunması ilkesidir. Yöre halkının, turistik aktivitelerden kaynaklı kazançta ortak olması ve öncelikli olması da gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Türk Dünyası Belediyeler Birliği,2016.,“Osmanlı Belgelerinde Doğu Türkistan”. TDBB Yayınları, No: 16
2. ŞEN.F., 2009.,“Çin'in:Sincan-Doğu Türkistan sorunu, Dünü, Bugünü, Geleceği”, Ortadoğu Analiz, Temmuz-Ağustos'09 Cilt 1 - Sayı 7-8
3. Uslu A., Kiper T., 2006.,”Turizmin Kültürel Miras Üzerine Etkileri: Beypazarı/Ankara Örneğinde Yerel Halkın Farkındalığı”. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi. ss: 305-314.
4. UZUNKAYA. U., 2014., “Uygur Sivil Belgelerinde Hareketle Uygurlarda Yerleşik Yaşam ve Bununla İlgili Söz Varlığına Dair”., Türkbilig, 2014/27: 41-58.
5. Osman.G., 2007., “Kadimi Tarım Medeniyeti”., Xinjiang Üniversitesi Yayınları.
6. Özdemir, N.,2009., “Kültür Ekonomisi ve Endüstrileri ile Kültürel Miras Yönetimi Gliğkisi”, Milli Forklor, Yıl:21, Sayı: 864, s. 73-86.
7. Özgüç, N.,2003., “Turizm Coğrafyası Özellikler ve Bölgeler”, Çantay Kitapevi, İstanbul.
8. Z.Aishan, U,Şevki, K.Said., 2016., “Sincan Uygur Özerk Bölgesi Turizm Gelişimine Yönelik Bir İnceleme”, Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:7, Sayı:13
9. <https://cihanaltun.wordpress.com/cografya-ders-notlari-pdf/>
10. <http://www.goktepe.net/turizmin-cesitli-alanlardaki-faydalari-ve-ekonomiye-etkisi.html>

(57)

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZALP³⁸⁰

HACI BEKTAŞ-I VELİ VE HUMANİZM ANLAYIŞI
HACI BEKTAŞ-I VELİ AND HUMANISM CONCEPT

ÖZ

Anadolu kültürüne sosyo-psikolojik bir bakış açısı getirebilmek için bazı motiflerin incelenmesi zorunlu gözükmektedir. Bu bakış açısı ile Anadolu insanına sosyolojik yönden etki etmiş önemli şahsiyetlerin düşünsel yönden incelenmesini önem kazanmaktadır. Hacı Bektaş Veli de bu şahsiyetlerin en önemlilerindedir. Bu kişinin yaşamının ve savlarının hümanizm düşüncesinin bilimsel bir perspektiften incelenmesi Anadolu’da oluşan toplumsal yapılar ve sosyo-psikolojik durumlarla ilgili bazı sorulara cevap vermemizi kolaylaştıracaktır. Hacı Bektaş-ı Veli’nin düşünce yapısında hümanizmin izlerini araştıran bu incelemenin temel amacı Veli’nin yaşamına ve düşüncelerine sosyo-psikolojik yönden bakmaktır.

Bu çalışma, Hacı Bektaş-ı Veli’nin düşüncelerindeki hümanistik izleri literatür taraması ve onun düşüncelerindeki semboller vasıtası ile yorumlaması yöntemi ile yapılmıştır. Hacı Bektaş Veli’nin insan yaşamına ve bireysel değerlere verdiği önemin daha iyi anlaşılabilmesi bu çalışmanın ortaya çıkma kaygısını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Hümanizm, Maslow, Sembol, Sosyoloji.

JEL Kodları: O18, Z10.

ABSTRACT

It seems like it is an obligation to examine some motifs in order to understand the socio-psychological viewpoint of Anatolian culture. Within this viewpoint, the examination of certain people who has affected Anatolian people sociologically becomes important. Hacı Bektaş-ı Veli is the most important person among this certain people. The examination of this person’s life and thought in terms of humanistic approach will ease to find answers for some questions related to sociology and social structure in Anatolia. The main purpose of this study which examines Hacı Bektaş-ı Veli’s thought structure in terms of humanism traces based on symbolic approach, is to study Veli’s life with a socio-psychologic viewpoint.

The method of this study is based on literature search of Hacı Bektaş-ı Veli’s humanistic thoughts traces and the interpretation of this thoughts with symbols. The reason of this study is to show how much importance Hacı Bektaş-ı Veli attaches to human life and individual values.

Key Words: Hacı Bektaş Veli, Hümanizm, Maslow, Symbol, Sociology.

Jel Codes: O18, Z10.

³⁸⁰ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yrd. Doç. Dr., Karaman/TÜRKİYE; ozalpahmet@kmu.edu.tr

GİRİŞ

Gerçek ismi Mehmet (Muhammed), ancak eserlerinde kullandığı mahlas “Bektaş” olan Hacı Bektaş’ın yaşamı ile alakalı literatürde çalışma ve birincil kaynak eser yok denecek kadar azdır. Bu nedenden dolayı bilgilerin karşılaştırılması veya güvenilirliğinin analiz edilmesi de oldukça zor olmaktadır. Şahsının doğumu, Anadolu yaşamı ve kültürü içindeki yeri hakkındaki eserler de bu denli sınırlı sayılardadır. Bu açıdan bakıldığında yaşadığı dönem ve kendisi hakkındaki söylenenler menkıbelere, ikincil kaynaklar ve rivayetlere dayanmaktadır. Bu nedenden dolayı şu anki kaynaklardaki bilgiler nedeniyle, Anadolu’da yaşadığı dönemin şahsına etkileri veya Anadolu’ya ne zaman taşıdığı, eşinin var olup olmaması, Osmanlı yeniçeri ocağı ile bağlantısı ya da Türk olup olmadığı tartışma konusudur (Dindi, 2006).

Hakkında yapılan araştırmalarda; “*Hacı Bektaş’ın doğum ve ölüm tarihi ile ilgili kaynaklarda iki farklı yaklaşım vardır. Birincisi, (606/1209-1210) yıllarında doğduğunu, 63 yaş yaşayıp (669/1270-1271) tarihinde vefat ettiğini*³⁸¹, ikincisi de (646/1248) yıllarında doğup, (680/1281) tarihinde Anadolu’ya gelip, 92 yıl yaşadıktan sonra, (723/1325- 738/1337) tarihinde vefat ettiğini ileri süren yaklaşım³⁸². Her iki yaklaşıma has bilgi ve belgeler vardır. Orhan devri Osmanlı ve yeniçerilerle görüştüğü tarihi esas alanlar birinci tarihin ilmi değerinin olmadığını ileri sürerlerken, birinci tarihi esas alanlar da bu ikinci tarih kabulünün Hacı Bektaş’ı Osmanlı ile görüştürüp, onu yeniçerinin sırtını sıvazlatan gayretin bir iddiası³⁸³ ve Osmanlı devletinde hisse sahibi olmak isteyenler tarafından ortaya atılan tarihi gerçekliği ispatlanmamış iddialar olarak görülmesi gerektiği belirtilir. Fuat Köprülü’de (ö. 1386/1966), Hacı Bektaş’ın Orhan Gazi ile görüşmüş olmasının, yeniçeri ocağına dua etmiş olmasının ve (646/1248-49) tarihinde Nişabur’da doğduğu, (680/1281-82) tarihinde Anadolu’ya geldiği, (738/1337-38) tarihinde de öldüğü rivayetlerinin hiçbir tarihi kıymetinin olmadığını belirtir. Irene Melikoff ise Hacı Bektaş’ın yeniçeri ocağını himaye işinin, tarihi olmaktan ziyade manevi olduğunu çünkü Hacı Bektaş’ın 1271 yılında vefat ettiğini bilir” (Dindi, 2006), olarak kendisinin yaşadığı dönem bulgulanmaya çalışılmıştır.

Hacı Bektaş Anadolu birçok tasavvufçuyu etkilemiş ve onları kendi izinden getirtmeyi de başarmıştır. Anadolu’da birçok kişiyi duygusal anlamda etkilemiş olan Bektaş, duygulara hitap etmesi, Ahmet Yesevi benzeri Türk-İslam sentezini kurup özümsemesi, aldığı, sahip olduğu değerleri gündelik yaşamına yansıtmasındaki hissiyat; onun manevi dünyasında sahip olduğu birtakım özellikleri de ispat etmektedir. Çağımızın nevrozlu insanlarında bulunan birçok sorununun kökeninde modern çağın getirdiği bencillik, hoşgörüsüzlük, kibir, gurur, sahte davranışlar insanların yaşamını daha nevrozlu hale getirmiştir (Horney, 2013). Hacı Bektaş-ı Veli’nin düşüncelerinin temel yapı taşları kısaca çağımızın nevroitik yaşamı ile karşılaştırıldığında, “İncinsen de incitme” “Her ne ararsan kendinde ara” düşünceleri onun insan yaşamına ve bireysel değerlere göstermiş olduğu hoş görüşü oldukça güzel bir şekilde ifade eder. Onun düşüncelerindeki insanîyet, dostluk, birlik ve beraberlik “Düşmanın bile insan olduğunu unutma” sözünde de gözlemlenebilir. Yavuzer (2013: 2226)’ın araştırmaları bu konuda daha derinlere inmiş eserlerindeki hümanist anlayış açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırmasında: “*Hacı Bektaş-ı Veli’nin Şerh-i Besmele isimli eseri genellikle ilahî merhamet ve hoşgörü konusunu işlemektedir. XIII. yüzyıl Avrupasını ve hatta dünya coğrafyasını göz önüne aldığımızda, İslam âlemi dışında bilgisizliğin özellikle kilise ve dinî çevreden geldiğini görmekteyiz. İslam âleminde ise ilim, din adamı niteliğindeki mutasavvıflar ve gönül erleri tarafından teşvik edilmektedir. İşte Hacı Bektaş-ı Veli bunlardan sadece biridir. Onun “İlimden gidilmeyen yolun sonu karanlıktır.” mesajı da gelecek için ışık tutmaktadır.*” sonucuna ulaşmıştır.

Günümüz Türk toplumunda meydana gelen hadiseler ve toplum düzenine hâkim olmaya başlayan kaotik durum bizim Hacı Bektaş’ın “*Eline, diline, beline sahip ol*” sözünü daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Hacı Bektaş Veli’nin manevi şahsında Allah’a olan sevgi ve bağlılık ile insana verdiği değer karşılaştırıldığında bu ikisi arasındaki sevgi en en üst düzeye varmış; bu sevgi seviyesi Mevlana’ya benzer şekilde tüm dünya insanlığına ulaşmıştır. Modern zamanlarda en çok akademik ve hukuki anlamda

³⁸¹ Hacı Bektaş’ın (ö. 1270-71) tarihinde kesin vefat ettiğini ileri süren kaynaklara bkz. Ahmet Eflakî, Hacı Bektaş’ın Mevlana’nın (ö. 1273) çağdaşı olduğunu, (Menâkıbu’l-Ârifin, (Çev. Tahsin Yazıcı),

³⁸² Bkz. Hacı Bektaş Veli’nin, (d. 606/1262), (ö. 723/1323) bu tarihler için (Tibyânü’l-Vesail, I, s. 129 Taraiku’l-Hakaik c. I, s. 345),

³⁸³ Yaşar Nuri Öztürk, Tarihi Boyunca Bektaşilik, Yeni Boyut, 3. Bsk, İst. 1995, s. 63.

kullanılmakta olan insan hakları, dürüstlük, adalete uyma gibi değerler, Mevlana'ya benzer şekilde Hacı Bektaş Veli de 13. asırda, o dönemin anomik ortamı ve savaş ortamında oldukça etkili olmuş insanları etkilemiştir. Bektaş-ı Veli'nin Allah'a olan sevgisi, ruhani varlığı, peygamber ailesine olan duygusal bağlılığı sayesinde büyük toplumsal grupları değerler ve yaşantı anlamında etkilemiş ve birçok toplumsal grubu hala da etkilemektedir. "Oturduğün yeri pak et, kazandığın lokmayı hak et" ilkesi bireye öncelikle adaletle hareket etme, çalışmalarında manevi değerleri gözetne, insana değer verme değerlerini önemseyerek, aykırılığa kani olmama, basiretsizlik gibi olumsuz davranışlara karşı da düşüncelerini vurgulayan ve sembolik anlamlar içeren bir cümledir (Bozkurt, 2008).

"Ayağa kalkarsan hizmet amacıyla kalk,
Eğer konuşacaksan, hikmet ile konuş,
Ve oturacağın zaman, saygı ile otur!"

düşüncesi açısından Hacı Bektaş Veli, toplumsal düzenin anomiden kurtulması, dürüstlük ve planlılık, insanlarla olan karşılıklı etkileşimin önemi üzerinde durmuştur. "Bir olalım, diri olalım, iri olalım" sözü ise insanlar üzerinde etki etmiş bu durum da Hacı Bektaş Veli'yi insanları bir araya getirci, birlik duygusunu uyandıran, kamil insan seviyesinde, bir mutasavvıf haline getirmiştir (Bozkurt, 2008).

Hacı Bektaş Veli'de Hümanizm

"Yolumuz, ilim, irfan ve insanlık sevgisi üzerine kurulmuştur" ilkesi Hacı Bektaş Veli, düşüncesinin yapı taşı meydana getiren bu önemli sözü modern toplumları etkilemekle birlikte kendi dönemine de ışık tutmuştur. Hacı Bektaş Veli'nin, Anadolu Selçuklu devletinin yıkılış evresinde ortaya attığı bu yaklaşımlar, kendi savunduğu fikirler ve dönem şartlarından çok daha üstün akıl yürütme biçimi, yenilikler ve ortaçağdan kurtulan Avrupa devletlerinde ortaya çıkmış hümanistik anlayışı değil, benzer bir şekilde insan eşitliğini ve insana onurlu bir yaklaşımı da andırmaktadır. "Sen seni bilersen yüzün Hüdâ'dır; sen seni bilmezsen, Hak senden cüdâdır!..." felsefesine sahip olan Hacı Bektaş Veli, hümanizmin, iyiliğin temellerini bireysel köklerde arayan, kendini ayrıca dünya yaşamından ve maddi sorunlarından arındırmış bir alim; ayrıca diğer insanlara dünyevi çalışmayı ve insan sevgisini öğretecek bir düşünür idi. Kendisine şimdiki ve yaşadığı dönemde insanlar tarafından gösterilen ilgi ve hassasiyet, bir nevi, hümanizm felsefesinin de altyapısını belirleyen, birey-yücelik-doğa arasındaki iyilik dengesini gözetten bir kişiliğe sahiptir (Gülçiçek, 2003).

Hacı Bektaş Veli'de insanın amacına ulaşması için tanrıyla bir olması gerekmektedir önemli eseri Makalat'a göre tanrıya ulaşmak ki bu, insanın temel amacıdır, sevgi ve birlikle mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Hacı Bektaş'ın şu düşünceleri hümanistik düşüncesini gösterir: "... muhiblerin ta'atı munâcatdur ve seyirdür ve müşâhadadur ve arzularına irmekdür ve Çalap Ta'âlâ'yı bulmakdur ve kendülerini yavı kalmakdur ve cânları murâdlarına irmekdür ve halları biragup bir olmakdur." (Gülçiçek, 2003). Yaratılışından bu yana dünyadaki varlıklar içerisinde en üstün mertebede bulunan insan, bu açıdan bakıldığında en üstün varlığın sahip olduğu bir takım özelliklere de sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kendini gerçekleştiren insan benlik çatışmalarından arınmıştır. Anlaşıyor ki, bu tür bir insan tanrının bütün güzelliklerini kendinde ve diğer insanlarda görebilendir. Bu açıdan bakıldığında Hacı Bektaş Veli'nin hümanistik psikoloji ile yakından ilişkisi insan sevgisine dayanmaktadır. Yani tüm insanlığın iyi olan tanrıdan geldiği ve köklerinde sevgi ve iyiliğin var olduğu düşüncesi Hacı Bektaş Veli'de vardır (Gülçiçek, 2003).

İnsanın yaratılışından bu yana, hem felsefi hem de dini yaklaşım içerisinde en güçlü sorunlardan bir tanesi de insanın kendi varlığının konusu olmuştur. Günümüzde de felsefi açıdan birçok düşünürü konu olan problemin herhangi bir çözümü henüz bulunamamıştır. Bu çalışmada insanın benliği ve kendini gerçekleştirmesi sorununa dair soruları da akılda tutarak Hacı Bektaş Veli'nin dile getirdiği biçimde, özellikle Makalat isimli eserinden yola çıkarak, bunun ne şekilde meydana geldiğini görmek istiyoruz. Fakat konumuzun objektif olarak tartışılabilmesi için ilk olarak Maslow'a ve Hacı Bektaş Veli'ye göre insanın varoluşunun ve bu serüvenin ne anlama geldiğini belirtmek gerekmektedir. Maslow'un yazıları, sahte davranışlar, insanın kişiliğinin gelişimi, olgunlaşması ve kendini gerçekleştirmesiyle sonuçlanan dürtüler ki bunlar da temel gereksinimler giderildikten sonra devreye girer, gerçekte var olmayan şeyleri somutlaştırma ve değerler gibi kendisinin ürettiği terimlerle doludur. Maslow'a göre mükemmel insan, hayatın tam olarak

anlamış, insan olmanın tüm gereklerinin farkında olan, canlı ve hayata kendini vererek tecrübe eden kişidir. Bu derece kusursuz gibi görünen bir düşünceye nasıl ulaşılır? Mükemmel insan olmak için kişinin ne yaşaması gerekir? Bu soruların cevabı, insanın temelden zirveye kadar olan ve yaşamındaki gereksinimlerinin önemine göre sıralanan bir hiyerarşide yatar. Mükemmel insana ulaşmada, insanın temel gereksinimlerini giderdikten sonra hiyerarşide yer alan bir sonraki gereksinim için güdülenmesi ve zirvedeki gereksinimlerin tatmini için harekete geçip hiyerarşideki sıraları geçmesi gerekmektedir (Babak, 2011). Tarihte yer almış önemli kişilerin üstün seviyede tecrübeye sahip olmaları: Onların hayatla bütünleştiği anlar, yalınlık, yaratıcılık ve anın farkındalığının öneminin arttığı ve tüm insanların ortak değerler eksininde bütünleştiği anlardır. Onların yaptığı başarısız girişim veya eylemler çevrelerinden kendilerine duyulan saygıyı azaltsa da, böylece yapılan yanlışlar ve bunların getirdiği deneyimler, o deneyimi yaşayan insanların kendi değerlerinin ve özgüveninin gelişmesine büyük oranda katkı sağlar. İnsan yaşayacağı bu deneyimlerle kendi öz değerlerini, yeteneklerini daha üstün bir şekilde ortaya koymaya, varoluşunun temellerini kavramaya ve üstün insan özelliklerini kazanmaya başlar (Şahin, 2008). Bu açıdan baktığımızda Maslow'un görüşünde gereksinimlerin karşılanması hayati öneme sahiptir. Tabii Maslow bu durumda aşamalardan oluştuğunu belirtmiştir. Öyle ki bu aşamalar bir dengeleyici görevi görmektedir. Güdülenme sonucu ortaya çıkan gereksinimler tatmin edildiğinde bu dengeleyiciler devreye girmekte ve tatmin edilen gereksinimlerin hissedilmesini engellemektedir. Sevgi ve ilginin de en temel gereksinimler kadar insan hayatında zorunlu bir yeri olduğunu savunmaktadır.

SONUÇ

Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde insan doğasında değerlerin ve bu değerler içinde sevginin önemine sıklıkla değinilmektedir. İnsanı en üstün varlık olarak kabul edip onun bağımsızlığı ve kendi yönünü kendisinin çizebilmesi hakkı hümanizm de sürekli vurgulana gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında bireyin en üstün varlık olduğu ve onun değerli olduğu düşüncesinde olan Bektaş Veli kendini gerçekleştiren insan özelliklerini de vurgulamaktadır. Hacı Bektaş Veli de eserleri ile yukarıdaki anlayışa benzer biçimde 13. yüzyılda hümanist bir düşünceyi Anadolu toplumuna kazandırmaya çalışmıştır. Bu birtakım dini değerler ve insanın tanrıdan bir parça olarak duygusal ve ruhsal varlığı ile mümkün olmuştur. Bu kazanım Anadolu toplumunu dönemin kötü şartlarına rağmen birlik ve beraberlik içinde tutmaya yarımış ve birliktelik duygusunu geliştirmiştir.

Bektaş Veli, bireyselciği daha çok içe kapanma ve değerlerden uzaklaşma olarak görmüş, kendini gerçekleştirmeyi diğerinin de yüceltilmesinde bulmuştur. İnsanın kendisini sevmesi benlik krizi içinde bir dönemine denk gelmesi sebebiyle daha yüksek boyutlara ulaşabilir. Bu bağlamda birey diğerine yönelik bir kendini güçlü gösterici ve kendini daha üstün bir noktada bulabilir. Ancak, Veli'nin anlayışında bu durum ortadan kaldırılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, insanın başkasına değer vermesi kendisinin de yücelmesine neden olacaktır. Bu başkası zaten tanrıdan gelen ve diğeri ile aynı olandır. Bu nedendir ki, Veli'ye göre diğerine olan sevgi insanın kendisine olan sevgi gibidir. Bu sayede benlik bir bütünlük içinde olur. Benlik, bu yolla çatışmalardan uzaklaşır ve bütünlük içine girer. Diğeri ile olan dayanışma benliğin diğer yaşam içinde kendisini gerçekleştirmesine de imkân tanır.

KAYNAKÇA

1. Babak, K. (2011). Mevlana'da Varoluşçu ve İnsancıl Yaklaşım Motifleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksel Lisans Tezi, Ankara.
2. Bozkurt, H. (2008). Hacı Bektaş-I Veli'nin Din Tasavvuru, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksel Lisans Tezi, Ankara.
3. Dindi, E. (2006). Hacı Bektaş-I Veli'de Kur'an Anlayışı, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
4. Gülçiçek, A. D. (2003). Hacı Bektaş Veli'nin Yaşam Felsefesi, İnanç ve Öğretisi, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, Sayı:27, ss. 1-18.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

5. Hacı Bektaş Veli'nin, (d. 606/1262), (ö. 723/1323) bu tarihler için (Tibyanu'l-Vesail, I, s. 129; Taraiku'l-Hakaik c. I, s. 345),
6. Hacı Bektaş'ın (ö. 1270-71) tarihinde kesin vefat ettiğini ileri süren kaynaklara bkz. Ahmet Eflakî, Hacı Bektaş'ın Mevlana'nın (ö. 1273) çağdaşı olduğunu, (Menâkıbu'l-Ârifin, (Çev. Tahsin Yazıcı).
7. Horney, K. (2013). Çağımızın Nevrotik Kişiliği, Çev: Başak Kıcı, İstanbul: Sel Yayıncılık.
8. Öztürk, Y. N. (1995). Tarihi Boyunca Bektaşilik, 3. Bsk, İstanbul: Yeni Boyut.
9. Şahin, A. (2008), Din psikolojik yaklaşımlar, Konya: Adal ofset.
10. Yavuzer, H. (2013). Hoşgörü Önderi Hünkâr Hacı Bektaş Velî, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/8, p. 2225-2237.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(58)

Dr. Masud MUSAYEV³⁸⁴

PALESTIN-ISRAEL RELATIONS DURING YASSER ARAFAT AND ITS EFFECT ON THE WORLD YASER ARAFAT DÖNEMİNDE FİLİSTİN İSRAİL İLİŞKİSİ VE DÜNYA ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

ABSTRACT

Israeli-Palestinian conflict is of utmost importance strategically, geopolitically and geo-economically which started in the Middle-East and, later, became a multi-faceted issue by gaining an international dimension. This conflict evolved from a regional issue to a universal one. Palestinians and the PLO's guerrilla leader, Yasser Arafat, who played a key role in the Israeli-Palestinian conflict, and other power holding states approach to this issue, are two main subjects of this study. The first part of this article deals with Palestinian leader Yasser Arafat's life, his goals, and the way he led Palestine's conflict by the organizations he founded.

In the second part of this study, Oslo peace Accord after the long Palestinian-Israeli conflict, other agreements reached within this period, Palestine and Israel's standpoint during this during Arafat's leadership have been scrutinized and the approaches of Regional and global powers in the world which had an important position in the Israeli-Palestinian conflict together with Palestine's approach during Arafat leadership will be studied afterwards.

Keywords: Palestine, Israel, Yasser Arafat, USA, Cold War.

ÖZ

İsrail-Filistin sorunu stratejik yeri, jeopolitik ve jeoekonomik açılardan dünya coğrafyasındaki devletler için çok önemli olan Ortadoğu'da başlayan ve daha sonraki dönemlerde uluslararası boyut kazanarak çok yönlü bir mesele haline dönüşmüştür. Bu yönleriyle bölgesel bir meseleden evrensel bir mesele konumuna gelmiştir. Filistinli'lerin ve Filistin Kurtuluş Örgütleri (FKÖ)'nin gerilla lideri Yaser Arafat ile şekillenen İsrail-Filistin mücadelesi ve bölgede güç sahibi diğer devletlerin bu konuyla ilgili yaklaşımları çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde Filistinli lider Yaser Arafat'ın hayatı, amaçları ve kurduğu örgütlerle Filistin mücadelesine ne şekilde yön verdiği gibi konular incelenecektir. Birinci bölümün ilerleyen başlıklarında Filistin-İsrail sorununu besleyen örgütlerin yapısına ve amaçlarına değinilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise öncelikle uzun süren Filistin-İsrail çatışmalarından sonra gelen Oslo barış süreci ve bu süreçte kabul edilen anlaşmalarla Arafat liderliğindeki Filistin tarafının ve İsrail tarafının sürece olan tutumları incelenecektir. Daha sonra ise o dönemde dünyada önemli konumda olan bölgesel ve küresel güçlerin İsrail-Filistin sorununa ve Arafat liderliğindeki Filistin yönetimine olan yaklaşımları araştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Filistin, İsrail, Yaser Arafat, ABD, Soğuk Savaş.

³⁸⁴ Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Mezunu. E-posta: musayev.mesud@yahoo.com
Gazi University, Ph. D. Graduated of International Relations Department. Email: musayev.mesud@yahoo.com

INTRODUCTION

From the old times, Near East is of strategic importance due to its geographical position. The region has the essential land and sea routes near productive agricultural areas of Mesopotamia and the Nile River Basin. Particularly the presence of oil in the 20th century, about 60 per cent of which available in this region, led to a unique geography of Middle East. In spite of many complicated problems focused in the region, no doubt that the main and most important problem of Middle East is Palestine-Israel conflict.

The confrontation of Palestine-Israel has direct or indirect influence on the problems in this region. Many refugees from Palestine are living in Arab countries. Besides, the tough and oppressive position of Israel against Palestinians creates hostility to Israel among Arab peoples. The enmity to Israel in the region pushed to Israel's security concerns.

This concern leads to a more aggressive policy of Israel but the applicable policies remain unsolved. The hardness in the conflict creates severity. The tensions of Israel towards Palestinians caused the creation of Hamas in 1987. Hamas has a very important role in Palestine and this party won Palestinian parliamentary elections on January 25, 2006.

Hamas faced with reactions of The United States, European Union, Israel after winning the elections and coming to government. After a short period of Hamas's winning elections, Turkey which had turned its back to Middle East for many years, calling its leader to Ankara held a meeting. By this way, Turkey showed itself as an effective foreign policy observer in Middle East and in Palestine-Israel conflict. From this point of view, this issue comes to a more meaningful and important case.

1. Yasser Arafat and the organizations that was formed for the purpose of Palestine's independence

1.1. Who is Yasser Arafat ?

Yasser Arafat, whose name became a symbol of Palestinian resistance organizations, was born in 1929 in Egypt. His real name was Mohammed Yasser Abdel Rahman Abdel Raouf Arafat. Arafat's fighting spirit and his leadership attributes took shape when he was a teenager. At the age of 19, by declaring Israel's independence, he engaged in Arab-Jewish conflict. After losing the battle, Yasser Arafat went to Cairo and studied engineering; he, then, went to work in Kuwait and lived with Palestinians who were in exile. As Arafat began to develop friendship ties with Palestinian refugees (some of whom he knew from his Cairo days), he and the others, gradually founded the group named the PLO that became the backbone of an organization known as Fatah.³⁸⁵

Several armed struggles were carried out by Palestinians against the State of Israel. Arafat fought for his beliefs through his life. In 1968, PLO's leader, Yasser Arafat, was forced to leave Jordan by Israel's occupation in 1970. Shortly after the first Intifada in 1987 (Palestinians' uprising), on 2 April 1989, Arafat was elected by the Central Council of the Palestine National Council, the governing body of the PLO, to be the president of the proclaimed State of Palestine. Arafat, then, repudiated 'terrorism in all its forms and was recognized as one of the parties to the Middle East issue by the United States. Arafat who survived from Israeli attack, signed the Oslo Accords during the Middle East Peace Conference and contribute to the autonomy of the Palestine and returned to Gaza as a president in 1994.³⁸⁶ In the same year, he received the Nobel Peace Prize, together with Yitzhak Rabin.

Amidst the unstable relationship with Israel, a second intifada started in September 2000, when Ariel Sharon made a visit to the Temple Mount. As a result of Israeli attacks on Arafat's headquarters in Ramallah, it has been seriously damaged. Yasser Arafat spent the last days of his life, in Israeli siege headquarters and died on 11 November 2004. Arafat's life is filled with struggles, wars, exile; he brought Palestine-Israel conflict to the world agenda.³⁸⁷

³⁸⁵ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyasi Süreci ve Diplomasi", Alfa Yayınları, 2. Basım, 2005., p.59.

³⁸⁶ Avrasya Dosyası-İsrail Özel, Üç aylık uluslararası ilişkiler ve stratejik araştırmalar dergisi, 1999, Cilt:5, Sayı:1., p.22-23.

³⁸⁷ Journal of Palestine studies: A quarterly on Palestinian affairs and the Arab-Israeli conflict. Vol.34, No2(134) 2005., p.11

1.2. Fatah

Fatah was founded by Yasser Arafat, and settled in PLO center in 1959. Arafat's closest friends among the founders of the organization are Abu Iyad and Abu Jihad. Fatah founders' aim was to enter armed struggle and operated as follows:³⁸⁸

- Committees were located in refugee camps and work with regional committees. Each regional committee should send a representative to the central committee.
- The governance format of the central committee of Fatah was Polit bureau. Al-Assifa was military arm of the movement.

The first military operation held by Fatah took place in 1964. In 1968, Fatah successfully stood against Israel and called it the battle of Karameh. By Israel's invasion to southern Lebanon, Fatah headquarters moved from there.

1.3. Palestine Liberation Organization

Palestine Liberation Organization is the name of an organization founded with the purpose of the "liberation of Palestine" through armed struggle against Israeli invasion. Palestine is the main component of the national movement whose purpose is to represent the indigenous people of Palestine and to protect their rights. Palestinians discerned the foundation of an organization as the only systematic way to fight against Israel and as such, Palestinians laid this organizations foundations in an Arab council held in Cairo in 1964.³⁸⁹

On May 28th, Palestine Liberation Organization was founded by Ahmad Shukeiri, the first Chairman of the PLO Executive Committee. Some of the decisions made about the constitution of the organization were as follows:³⁹⁰

- 1) The establishment of the PLO by Palestinian people,
- 2) Call for all Palestinians to form professional associations and trade unions,
- 3) The establishment of Palestinian military training camp so that Palestinians could reach the confidence that they would win relying upon their own armed forces.
- 4) The establishment of the Palestinian National Fund to finance PLO,
- 5) The election of Ahmad Shukeiri as the Chairman of PLO's executive committee.

At first the Arab League initiated the creation of an organization representing the Palestinian people and later, the organization acted independently confiding on their own amenities. After 1970, Yasser Arafat took the leadership of PLO and put emphasis on political aspect of the organization.

This organization which was the result of many activities was first in African Union and later UN declared it as the "sole legitimate representative of the Palestinian people" in 1974.

The PLO has declared an independent Palestinian state on 12 November 1988 in Tunis in exile and has been recognized as legitimate by more than 50 countries including Turkey. Today, the PLO has still continued its activities.³⁹¹

1.4. Hamas

Hamas, the Islamic resistance organization, was founded in 1987 shortly after the First Intifada broke out. The word Hamas means courage and bravery. Soon after its establishment, Hamas published declarations calling upon Palestinians for the struggle. Egypt-based Muslim Brotherhood Organization (Brotherhood-i Müslimin) is also known as the Palestinian wing. For Hamas, Muslim brotherhood and Islam are considered

³⁸⁸ Suat Parlar, "Ortadoğu Vadedilmiş Topraklar" Mephisto Yayınları, 2006., p.99-100.

³⁸⁹ Zafer Balpınar, "İsrail-Filistin Çatışması, İsrail'e Yönelik Güvenlik Politikasında Devamlılık ve Değişim 1948-2008", Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2011., p.57.

³⁹⁰ Yıldırım Boran, "Geçmişten Günümüze Filistin Direniş Hareketi El-Fetih ve Hamas", Mephisto Kitabevi, 1. Baskı, 2006., p.201-203.

³⁹¹ Ömer Turan, "Düşman Kardeşler-Siyonizm, İsrail ve Filistin Direnişi", İstanbul, 2002., p.70.

to be the most important factor and the basic philosophy of Muslim brothers. This has been clearly demonstrated in Hamas's first article statute in which Islam has been chosen as its guiding principles.³⁹²

In the structure of Hamas there were two wings: military and social service. Military structure was constituted from units associated with the earlier al-Jihad wa Da'wa, to ensure safety of the movement and was responsible for gathering intelligence information. Sheikh Izz ad-Din al-Qassam was another unit of the union that had striking power and was founded in 1991. Hamas's social service wing was divided into four sections of political, intelligence, Parliamentary, and Public social service. This organization used suicide bombers in response to Israeli attacks which led to negative reactions about the organization, i.e. locating it in terrorist list not only by Israel but also by U.S. and European countries.³⁹³

Hamas has relationship with Hamas, Egypt, Jordan, and Arab states such as Syria. The position of the organization has been further strengthened by coming to power in 2006 elections and organization's stance was further strengthened. Hamas could clearly define its political position by this election. If we refer to Hamas's attitude within peace period, after 1987 intifada, Hamas should resort to violence. In the charter of the organization, in order to protect its existence, it was expressly stated that there should be: fight until the seizure of all the Palestinian territories, no peace talks and peace period sabotage.³⁹⁴

2. Yasser Arafat and the Israeli-Palestinian Relations

2.1. Peace process after Cold war

The first steps for the peace process after the 1991 Gulf war began within the new framework of US that attempted to bring new order in the Middle East. The purpose of United States in Middle East was to create a block of democratic state in pro-Western countries involving Turkey.

2.1.1. Madrid and the Oslo Conference

The issue of Israel-Palestine started as a regional problem and, later, turned to an international one, and became the concern of the whole world, afterwards. The Middle East was an important region for the leading states in world; these states wanted to dominate the Middle East as well. Especially during the Cold War period, the two great powers of the USSR and the US acted for this purpose.

As a result of the long Arab-Israeli conflict, many people lost their lives and both sides suffered heavy losses. There were occasional interferences to ensure peace. As a first step Bush announced his intention to reconvene the international peace conference in Madrid. The first among them was US President George H. W. Bush, a framework of objectives was formulated and the U.S., together with the Soviet Union, extended a letter of invitation, dated 30 October 1991 to Israel, Syria, Lebanon, Jordan, and the Palestinians and they gave a positive response. EU and Egypt also joined peace negotiations as well. The conference began at the Royal Palace in Madrid on 30 October 1991 and lasted three days. Due to uncompromising mindset of Yitzhak Shamir, PLO was forced to join a conference with the Jordanian delegation.³⁹⁵

The Madrid Conference was followed by two parallel tracks of negotiations: bilateral negotiations and multilateral negotiations. In spite of the fact that the negotiations failed to result in a peace treaty because of the parties' different expectations, they were important in terms of the exchange of the views. Although the negotiations failed, Arafat started his peace activities and didn't have any intention of backtracking. Arafat and Robin's hand shaking was broadcasted live on television in many parts of the world. As such, a scene that the world had long desired to see was thus occurred. In fact, states have reached this conclusion through secret

³⁹² Marusan Bishara, "Filistin-İsrail Barış veya İrkçılık" Çev. Ali Berkley, Kitap Yayın Evi, 2003., p. 89-90.

³⁹³ Çağrı Bakar, Savaş Barışa Dahil: Oslo Barış Süreci Çerçevesinde Filistin-İsrail Sorunu, Ankara Üniversitesi S.B.F., Cilt 64, Sayı 3: Yıl:2010., p. 8.

³⁹⁴ Ilan Pappé, The Israel/Palestine question, New York : Routledge, 2003., p. 149.

³⁹⁵ Demet Gökçınar, "Arap-İsrail Uyuşmazlığında Filistin Sorunu", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009., p.44-45.

negotiations before. Israel's leader, Rabin, took a risk and decided to have secret negotiations with PLO and showed its willingness to solve the problem.³⁹⁶

The bilateral Israeli-Palestinian negotiations eventually led to the exchange of letters and the subsequent signing of the Oslo I Accord, on September 13, 1993 that contains the principles of declaration and the steps to be taken to solve the problems of both sides.

Some of the important issues of the Declaration are as follows:³⁹⁷

1) Two important conclusions were reached upon the transfer of authority at the conference. Authority, first of all, will be transferred to the Palestinians in five areas. These areas are: culture, health, social welfare, immediate taxation and tourism. In other previously agreed issues, Palestine's peace force started to be formed.

2) According to Article 4 of the principles of Declaration, the Palestinian Jurisdiction of the Authority, except Gaza Strip and West Bank regions, will be addressed in the permanent status negotiations. The status of Jerusalem will be defined by the regulations of Article 3. of the permanent status negotiations.

3) The election is done within an interim agreement. According to the Declaration's Article 3.1 "Palestinians, in order to manage the West Bank and Gaza Strip according to their own democratic principles, will hold a direct, free and general political parliamentary elections under international supervision."

4) The parties shall, two months after the enforcement of this notice, foresee the Israeli forces' withdrawal from the Gaza Strip and Jericho. However, the one who will be the Palestinian authority after Israel's withdrawal was not clarified.

5) One of other issues that reached agreement was economy. According to the Declaration, a permanent Israeli-Palestinian Economic Cooperation Committee will be established whose work would be upon topics like water, electricity, energy, finance, transportation, commerce, industry, labor relations, social welfare, human resources, environment, communications and media.

6) The establishment of four joint committees was also one of other decisions made in the declaration. These committees were: the Israeli-Palestinian Liaison Committee, the Standing Committee of the Israel-Palestine, Jordan and Egypt Liaison and cooperation Committee and a joint committee of Israeli-Palestinian Cooperation and Coordination.

7) On September 13th of 1993, as a result of secret negotiations, the government of Israel and Palestine Liberation Organisation representative, reached on an agreement regarding the provision of autonomous administration about the West Bank and Gaza Strip for Palestine.

2.1.2. Gaza-Jericho Agreement

The Gaza-Jericho Agreement was signed on 4 May 1994 according to which both sides of the agreement was supposed to amend security regulations and in which Israel promised to withdraw the Jericho region in the West Bank and the Gaza Strip. With the withdrawal of Israeli troops from Gaza and Jericho, all the authorities including education, culture, health, social welfare, direct taxation and tourism have been transferred to Palestinians. However, this withdrawal does not mean the end of Israel's occupation, since it is defined as an occupier in the declaration. Furthermore, it was agreed that, Palestine was responsible to provide 7000 security forces from outside and a total number of 9000 to ensure internal security.³⁹⁸

2.1.3. Oslo II Accord and Interim Agreement

The so-called Oslo II Accord is formally known as the Interim Agreement between Israel and Palestine which was signed on 24 September 1995 in Taba, Egypt. The aim was that Palestinians explain the Israeli military's authority in the designated area and the authority of the civil administration, in a form of regulation. This agreement was signed by Arafat and Rabin, as well as Clinton, Mubarak and King Hussein.

³⁹⁶ Malike Bileydi Koç, "İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006", İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2004., p.37-38.

³⁹⁷ Ilan Pappé, "The Israel/Palestine question", London; New York: Routledge, 2003., p.147-178.

³⁹⁸ Jonathan Cook, "Disappearing Palestine: Israel's experiments in human despair", New York: Zed books, 2008., p.84.

In Oslo II Accord, the Palestinian territories were divided into three different regions. Area A comprises six Palestinian cities and their surrounding areas including Herbon, and in this area, the administrative power and full security control were by Palestinian Authority. While the civil control of Area B was by Palestine and security control by Israel, 98% of Palestine was in Area C. Both civil and security control was continued by Israel. The most important point in the Agreement was the formal recognition of the government of Palestine and the establishment of Palestinian council by election.³⁹⁹

2.2. Palestine's Approach toward peace

Following the difficult years of intervention and struggle, Palestinians now were hopefully waiting the positive results of peace negotiations. Although Oslo Accord Declarations' principles and all documents after that referred to the fact that there should be some steps to be taken to end Israel's occupation, by each document Palestine commitment to Israel increased which gradually worsened people's social and economic situation. Arafat, immediately after peace negotiations, by winning an overwhelming majority vote, was elected to the presidency of the Palestinian Authority on January 20th in 1996. Yasser Arafat, by giving approval to Oslo, tried to continue the path of Peace and as such, future developments were of utmost importance for the Palestine. Political turmoil of Israel after the election and Benjamin Netanyahu's argument for early election in 1999 led to the suspension of the agreement. From the beginning of this movement, organizations who were against Palestinian organizations and peace negotiations or Arafat's peace-loving attitudes and activities, accelerated suicide attacks.⁴⁰⁰

Showing their dissatisfaction with the ongoing negotiations between Arafat and Israel specified that this, too, led to the Hamas's power increase. Moreover, the problem of Jerusalem was one of the issues that mattered in the agreement. While Arafat introduced Jerusalem as the capital of the future independent Palestinian state, Israel's Prime Minister believed this issue as even out of question. Another major problem between the two sides was the matter of trust. Palestinians who do not trust the Israelis had this idea that the purpose of Gaza-Jericho Agreement was to divide Palestinians and save time. According to them, the aim was to cut the path of an independent Palestinian state. For the Palestinians who were sick of oppression and the difficult living conditions, a small spark would be enough for them to start a large-scale uprising. The spark was flickered by conservative Ariel Sharon on September 28th of 2000 when he visited the holy Al-Aqsa Mosque in Jerusalem with a group accompanying him. The protests that started in Al-Aqsa Mosque, Muslim's holy place and Jews forbidden place, gradually grew and spread throughout Palestine; this uprising which led to the second Intifada.⁴⁰¹

Following the failures of Oslo peace process, even more Palestinian, stood against Arafat's unstable and strict administration. Hamas, during the Second Intifada, seemed to win increasingly more fans. Since PLO, during 10 years of continuing negotiations, failed to satisfy Palestinians expectations, Hamas with its radical and uncompromising attitude, were welcomed more than ever before. Not planning to take the mass against itself, PLO followed the policy of not stopping Hamas's control over the newly-started Intifada. In response to this attitude of PLO, Israel increased its aggression even more than the First Intifada, bombing many cities including Gaza and using real bullets even in simple conflicts that could be solved.⁴⁰²

2.3. Israel's Approach toward peace

The party strongly opposed to the peace talks in Israel's government was a conservative party which was located on the right wing of Likud party. This party was against independent Palestinian government

³⁹⁹ Owen, R., State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East. New York: Routledge, 2004., p.23-24.

⁴⁰⁰ Smith, C.D., Palestine and the Arab-Israeli Conflict: A History with Documents. Bedford/St. Martin's, 2009., p.140-141.

⁴⁰¹ Asaf Hüseyin, Ortadoğu'da Devlet ve Terör, Taha Cevdet (çev.), İstanbul, Pınar Yayınları, 2001, s.179.

⁴⁰² Tanju Biliç, İsrail-ABD İlişkileri: Özel Bir Perspektif, Ortadoğu Siyasetinde İsrail, Türel Yılmaz ve diğerleri (drl.), 2010, p.74.

during peace process and Oslo Accord process. According to Israel's conservative party there shouldn't be any concession on concepts like "Great independent Israel and Jerusalem's indivisibility". One of the most important issues during the peace period was Israel's political and social structure's nature. Concerns of Likud and parties who won the votes of this part, along with negative attitudes toward peace process and Israel's withdrawal, prevented Israel-Palestine conflict to reach a solution. Regarding the issue of Israel, according to one of the supporters of peace, M. J. Rosenberg, the main problem was the Palestinians belief that they were not ready to live with Israelis during peace period.⁴⁰³

Having security concerns after the Israel's withdrawal from Gaza strip and the area around it, Israel started to turn the area into a large open prison by fire-fencing it. In addition, since Israelis did not trust Palestinians, it made difficult for the two sides to make a sustainable agreement. Israel claimed by evidence that Intifada was pre-planned by Arafat and as a result, rejected peace agreement. In this context, Ariel Sharon who came to power on December 8th of 2001, declared that he cut off all the ties with Arafat not formally recognizing his beliefs and ways of thought.⁴⁰⁴

2.4. Other Countries Approach

2.4.1. EU

EU's Israel-Palestine issue was formed in 1967 and within six-days war which emerged as an economic and political force after the Cold War. By the first decision of the union in 1973, the union agreed upon the fact that the problem is an international political problem. EU declared that the emphasis should be put on issues like Israel's withdrawal from the territories it occupied in 1967, taking the required action to guarantee peace and tranquility in the region, and granting legal rights to Palestinians. While Israel showed strong reaction, Arabs welcomed this decision. After this period, the EU tried to follow a relatively stable policy of PLO and Venice Declaration of 1980; EU also wanted Israel's other areas to be formally recognized.⁴⁰⁵

EU, then, published the final declaration of Bom Conference in 1982 and condemned Israel's occupation of Lebanon, Sabra and Shatia massacre, and killing hundreds of Palestinians. Israel, on the other hand, violated international regulations of law and basic humanitarian principles by occupying Lebanon, extinguishing peace prospects in the Middle East and opening a new frontier for the conflicts it had with Arabs. Ensuring peace in the Middle East was important for the EU's own security. However, in order to ensure a stable and secure environment with a fair and lasting peace in EU, both historical reasons as well as both parties to the dispute could not be effective because of the state of insecurity.⁴⁰⁶

2.4.2. United States

The US has always had a place within Palestine-Israel conflict. Generally speaking, even if Israel takes a supporting policy, this policy was subject to change from time to time. USSR as the most powerful state whose policy expanded to the world attempted to establish dominance in the Middle East. After the establishment of the state of Israel, United States that economically supported Israel continued its supporting policy for many years. In the year of 2000s, with the possibility of US operations in Iraq and for the purpose of getting Arab's support which lasted until April 2002 and winning the support of Saudi Arabia in Iraq's operations, US appeared to support the Peace program and increased its criticism toward Israel and changed its pro-Israel policies.⁴⁰⁷

2.4.3. Turkey

⁴⁰³ Ekrem Karakoç, 'ABD'nin Filistin Politikası', Filistin Çıkmazdan Çözüme, Ahmet Davutoğlu vd. (drl.), İstanbul, Küre Yayınları, 2003, p.94.

⁴⁰⁴ Suat Parlar, Ortadoğu: Vaat Edilmiş Topraklar, İstanbul, Bibliotek, 1997, p.108.

⁴⁰⁵ Noam Chomsky, ABD, İsrail ve Filistin Kader Üçgeni, İstanbul, İletişim, 1993, p.41.

⁴⁰⁶ Condoleezza Rice, Transforming the Middle East, Washington Post, 7 Ağustos 2003.

⁴⁰⁷ Zenife Umerova, Yahudi Lobisinin ABD İçindeki Konumu ve Ortadoğu Politikasındaki Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2006, p.67.

Turkey having the role of bridge between the Balkans the Caucasus in the Middle East, did not remain alien to Palestine-Israel conflict and was supportive of peace process in the Middle East. In this sense, Turkey for the purpose of solving the problem and by relying on the negotiations within the framework of UN Security council's Article 2421 and 8 believes in basing the negotiations upon land for peace principles. In this sense, Turkey, according to 1397 (2002) of the Security Council decision, declared its support of secure and recognized borders in Israel and Palestine. Moreover, Turkey announced that in order to make a permanent peace in the region, it had to be a comprehensive. Turkey explained that there were various forums to revitalize Syria and Lebanon interview. Turkey had an active role in Palestine's constitutional and administrative reforms and supported peaceful resolutions to Palestine-Israel conflict.⁴⁰⁸

2.4.4. Russia

USSR has long been quite effective in the Middle East in terms of expansionist policy. After USSR's disintegration and the end of Cold War, the balance in the Middle East changed. Arab countries deprived of Soviet Union's support and in favor of resistance were forced to start peace negotiations with Israel. In 2010 Russia's president, Dimitri Medvedev, in a visit with Soviet Union, met with Khalid Meshal who was the commander of Hamas and stated that despite the fact that Israel was against Islamic movements believed that Hamas should be included in peace process in Middle East. In that context, Russia aimed to further its impact on the area and was planning to do this before United States that had the same purpose.⁴⁰⁹

According to Dr. Yuri Petrushevski, foreign policy expert in Israel's Bar-Ilan University, there are basically three reasons for Russia's rapprochement with the Islamic world. These reasons are rooted in the reduction of Russia's radical Muslim world support in Russia, providing reunion of pro-Islamic policy with radical Islam, and strengthening its global position in the world.

2.4.5. Arab countries

Being rich in oil reserves, Middle East could provide 75% oil needs of Western Europe and 90% oil needs of Japan. Due to the above-mentioned reasons, Middle East turned to religious, sectarian and political conflict center. Because of this geographical conditions, Middle East turned into a turning point in Asia, Europe, and African countries, both on lands and at sea. For a long period this region was the subject of Arab-Israel conflict. Today, even Israel's territories in Palestine are located in this area. In a voting of United Nations General Assembly on November 29th 1947, Palestine which was divided in to Arab and Jewish states and the city of Jerusalem was decided to have international status. Therefore, in 1948 Israel seized Arab territories and because of this seizure Israel-Arab was continued.⁴¹⁰

With the beginning of Arabs gradually coming to terms with Jewish presence in the Middle East after the 1973, peace process started in the Middle East. Egypt and Israel was the two countries that started this process. Egyptian President Anwar Sadat going to Israel on November 19th 1977 with Israel Prime Minister, Menatem Begin's invitation, increased trust between the two countries. Later, Egypt alongside Israel acted as a mediator for the solution of Palestine's problem. Syria, like other Arab countries, tried to stop immigrations into Israel in order to prevent the establishment of the state of Israel, however, defeat in war led Syria to lose some of its territories. Syria's uncompromising stance against Israel continued until the collapse of the USSR. In Gulf War, Syria stood beside United States and by America's insistence agreed to make peace with Israel.⁴¹¹

Syria strongly defended his thesis of land-for-peace negotiations and stated that there won't be any peace until Israel withdrew from Golan. It also blamed the agreement signed between Turkey and Israel and accused Turkey for betraying the Islamic world. Lebanon, a state most affected by the turmoil in the Middle

⁴⁰⁸ Edward W.Said., *Yeni Binyılda Filistin Sorunu*, Ahmet Cüneyt, Ali Kerem and Nuri Ersoy. Ed. Ali Kerem ve Ömer F. Kurhan. İstanbul: Aram Yayıncılık, 2004, p.47-48.

⁴⁰⁹ Daniel Monterescu., *Jaffa shared and shattered: contrived coexistence in Israel/Palestine*, Indianapolis: Indiana univ. press, cop. 2015, p.202-203.

⁴¹⁰ Sumantra Bose., *Contested lands : Israel-Palestine, Kashmir, Bosnia, Cyprus, and Sri Lanka*, Harward univ. press, 2007, p.90.

⁴¹¹ Gary Sussman., *The Challenge to the Two-State Solution*, Middle East Report 231, 2004, p.8-15.

East in 1950s and 1960s, attempted to avoid Arab-Israel conflict as much as possible. However, Lebanon had suffered from the flow of Palestinian refugees since 1970 and terroristic activities against Israel were initiated in this country. These terrorist activities have continued to infiltrate into Israeli territory, and began to threaten Israel. Israel, on the other hand, responded Lebanon by his air, land and sea attacks.⁴¹²

Israel entered Lebanon in 1982 and removed PLO guerrillas from Lebanon but, in the meantime, it did massacred civilians as well. This removal of Lebanon started in 1985 as a partial withdrawal lasted until 2000. The main issues between Lebanon and Israel was Palestinian refugees return to Israel's borders and building water pumping stations a few kilometers away from Israel. Jordan which has a maximum limit of border with Israel followed a more moderate policy than other Arab countries. Initially, after the establishment of Israel, Jordan people that do not want their Jewish status in Palestine, adopted a more balanced strategy to follow for peace in the Middle East. The significant gain in Arab-Israel war in 1948 was only the formation of Arab state. On October 26, 1994, a peace treaty was signed in Arava by the support of United States. By this agreement, Israel were decided to return the lands it took from Jordan.⁴¹³

Israel set up good relations with other Middle Eastern countries. The most important reason for this was that the states in Middle East were Muslims and Arabs. Iraq and Libya sent economic assistance to the countries that were fighting with Israel. Israel that was left alone with this policy of Middle East, sought to improve its relations with other countries with the help of Jews who tried to help Israel in various parts of the world.

CONCLUSION

Palestinian-Israeli conflict is a problem that concerns the whole world and Middle East as much as it concerns the two countries themselves. Throughout history, both sides continued their uncompromising attitudes towards each other. At the time of Arafat's leadership during which the conflict between Palestine and Israel reached its epitome, as a result of the Oslo agreement and the peace process negotiations, the prospect of peace was born among peace-loving countries. Thus, regarding the issue of Jerusalem and due to Israel's withdrawal and also because of the problems experienced in the refugee settlement and the peace process unsuccessful results, there was a growing uncertainty among both Palestinians and Israelis.

Yasser Arafat's failure in the peace process has resulted in favor of Hamas and anti-Arafat Palestinian groups. Lack of achievements by PLO, mistrust, and Israel's claiming that peace is not for the peace, but for security caused peace not to be brought upon the negotiation table throughout the peace process. Peace couldn't bring fundamental issues that Palestinians expected. On the contrary, the remaining division of peace process was institutionalized; economic dependence on Israel became inevitable, and as a result of force, Israel remained a dominant normalized environment.

Failure of the two countries of Israel-Palestine to achieve peace was very unfavorable. Although the problem of Israel-Palestine seemed serious at the moment, Turkey has always supported the peace process. However, Turkey's effort to solve the problem was not enough and other countries in the region along with global power should take serious steps to solve the problem.

BIBLIOGRAPHY

1. Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyasi Süreci ve Diplomasi", Alfa Yayınları, 2. Basım, 2005.
2. Avrasya Dosyası-İsrail Özel, Üç aylık uluslararası ilişkiler ve stratejik araştırmalar dergisi, 1999, Cilt:5, Sayı:1.
3. Journal of Palestine studies: A quarterly on Palestinian affairs and the Arab-Israeli conflict. Vol.34, No2(134) 2005.
4. Suat Parlar, "Ortadoğu Vadedilmiş Topraklar" Mephisto Yayınları, 2006.

⁴¹² Bernard Wasserstein., Israel and Palestine: Why They Fight and Can They Stop?, London: Profile Books, 2004, p.154-155.

⁴¹³ Raphael Israeli., Is Jordan Palestine? Israel Affairs 9.3, 2003, p. 49-66

5. Zafer Balpınar, "İsrail-Filistin Çatışması, İsrail'e Yönelik Güvenlik Politikasında Devamlılık ve Değişim 1948-2008", Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2011.
6. Yıldırım Boran, "Geçmişten Günümüze Filistin Direniş Hareketi El-Fetih ve Hamas", Mephisto Kitabevi, 1. Baskı, 2006.
7. Ömer Turan, "Düşman Kardeşler-Siyonizm, İsrail ve Filistin Direniş", İstanbul, 2002.
8. Marusan Bishara, "Filistin-İsrail Barış veya Irkçılık" Çev. Ali Berkley, Kitap Yayın Evi, 2003.
9. Çağrı Bakar, Savaş Barışa Dahil: Oslo Barış Süreci Çerçevesinde Filistin-İsrail Sorunu, Ankara Üniversitesi S.B.F., Cilt 64, Sayı 3: Yıl:2010.
10. Ilan Pappé, The Israel/Palestine question, New York : Routledge, 2003.
11. Demet Gökçınar, "Arap-İsrail Uyuşmazlığında Filistin Sorunu", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
12. Malike Bileydi Koç, "İsrail Devletinin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri 1948-2006", İstanbul, Günizi Yayıncılık, 2004.
13. Ilan Pappé, "The Israel/Palestine question", London; New York: Routledge, 2003.
14. Jonathan Cook, "Disappearing Palestine: Israel's experiments in human despair", New York: Zed books, 2008.
15. Owen, R., State, Power and Politics in the Making of the Modern Middle East. New York: Routledge, 2004.
16. Smith, C.D., Palestine and the Arab-Israeli Conflict: A History with Documents. Bedford/St. Martin's, 2009.
17. Asaf Hüseyin, Ortadoğu'da Devlet ve Terör, Taha Cevdet (çev.), İstanbul, Pınar Yayınları, 2001, s.179.
18. Tanju Biliç, İsrail-ABD İlişkileri: Özel Bir Perspektif, Ortadoğu Siyasetinde İsrail, Türel Yılmaz ve diğ erleri (drl.)
19. Ekrem Karakoç, 'ABD'nin Filistin Politikası', Filistin Çıkmazdan Çözüm e, Ahmet Davutoğlu vd. (drl.), İstanbul, Küre Yayınları, 2003.
20. Suat Parlar, Ortadoğu: Vaat Edilmiş Topraklar, İstanbul, Bibliotek, 1997.
21. Noam Chomsky, ABD, İsrail ve Filistin Kader Üçgeni, İstanbul, İletişim, 1993.
22. Condoleezza Rice, Transforming the Middle East, Washington Post, 7 Ağ ustos 2003.
23. Zenife Umerova, Yahudi Lobisinin ABD İçindeki Konumu ve Ortadoğu Politikasındaki Rolü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara, 2006.
24. Edward W.Said., Yeni Binyılda Filistin Sorunu, Ahmet Cüneyt, Ali Kerem and Nuri Ersoy. Ed. Ali Kerem ve Ömer F. Kurhan. İstanbul: Aram Yayıncılık, 2004.
25. Daniel Monterescu., Jaffa shared and shattered: contrived coexistence in Israel/Palestine, Indianapolis: Indiana univ. press, cop. 2015.
26. Sumantra Bose., Contested lands : Israel-Palestine, Kashmir, Bosnia, Cyprus, and Sri Lanka, Harward univ. press, 2007.
27. Gary Sussman., The Challenge to the Two-State Solution, Middle East Report 231, 2004.
28. Bernard Wasserstein., Israel and Palestine: Why They Fight and Can They Stop?, London: Profile Books, 2004.
29. Raphael Israeli., Is Jordan Palestine? Israel Affairs 9.3, 2003.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(59)

Dr. İbrahim YILMAZ⁴¹⁴

**VAKIF ESERLERİNİN ONARIMINDA OSMANLI DÖNEMİ VE GÜNÜMÜZDE KULLANILAN
ONAY SÜREÇLERİ
APPROVAL PROCESSES USED IN THE OTTOMAN PERIOD AND NOWADAYS IN THE REPAIR
OF FOUNDATION WORKS**

ÖZ

Osmanlı döneminde, vakıf eserlerinde meydana gelen tahribatların onarımı, vakıf kurumu tarafından sağlanan sosyal hizmetlerin kesintisiz olarak devam ettirilmesi amacıyla taşımaktadır. Günümüzde ise, vakıf yapıları belirli bir dönemin mimari düzenini, yapıım tekniklerini, sosyal ve kültürel yaşamını açıklayıcı belgeler olmuştur. Bu bağlamda, vakıf yapılarında onarım her dönem önemli olmuş, onarımlar disiplinli süreçler kullanılarak yürütülmüştür. Bu süreçlerin en önemlisi ise, onarım öncesi onay sürecidir. Osmanlı'nın klasik döneminde onarım öncesi Divan-ı Hümayundan onay alınması gerekmektedir. Klasik çağlarda vakıf eserlerinin onarımı, vakıf tarafından ve vakfiyelerde belirlenmiş şartlara uygun olarak gerçekleştirilmekteydi. Klasik döneminin sona ermesiyle birlikte vakıf yapıların onarım işlerini bir merkezden yürütmek amacıyla, 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin bünyesinde, 1838 yılında Evkaf Tamirat Müdürlüğü kurulmuştur.

Bu dönemde onarım kararları artık bu nezaret tarafından verilmeye başlanmıştır. Vakıf eserlerinin günümüzdeki restorasyonlarında ise, onarım izinleri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından verilmektedir. Bu çalışmada, Osmanlı'nın klasik ve geç dönemleri ile günümüzde, vakıf eserlerinin onarımında kullanılan onay süreçleri ve süreçlerde yürütülen işlemler araştırılarak anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf Eseri, Osmanlı Dönemi, Onarım, Koruma Kurulu.

JEL Kodu: N60.

ABSTRACT

In the Ottoman period, the main purpose of the repair of the damages that occurred in the foundation works was to continue the social services provided by the foundation institution without an interruption. Nowadays, foundations reflect the architectural layout, construction techniques, social and cultural life of a certain period. In this context, repairs in foundations have been important in every period, and they have been carried out using disciplined processes. The most important one of these processes is the approval process before the repair. In the classical Ottoman period, it was required to get approval from Divan-ı Hümayun. The repair of foundation works in the classical period; was carried out by foundations in accordance with the conditions set in the charities. With the end of the classical period, the repair processes were centrally controlled by Evkaf Repair Directorate which was established in 1838 incorporated under Evkaf-ı Hümayun Nezareti, which was established in 1826.

In this period, the decisions about the repair processes started to be made by this directorate. Meanwhile nowadays repair permits for restoration of the foundation works are provided by the Regional Boards of Protection of Cultural Heritage. In this study, the approval processes used in the repair of the foundation works and the procedures carried out in these processes have been investigated during the ottoman classical and late periods and nowadays.

Keywords: Foundation Works, Ottoman Period, Repair, Boards of Protection, Archive.

JEL Code: N60.

⁴¹⁴Dr Mimar, Hisar Mimarlık, Bursa/TÜRKİYE, ibrahimyilmaz@uludag.edu.tr

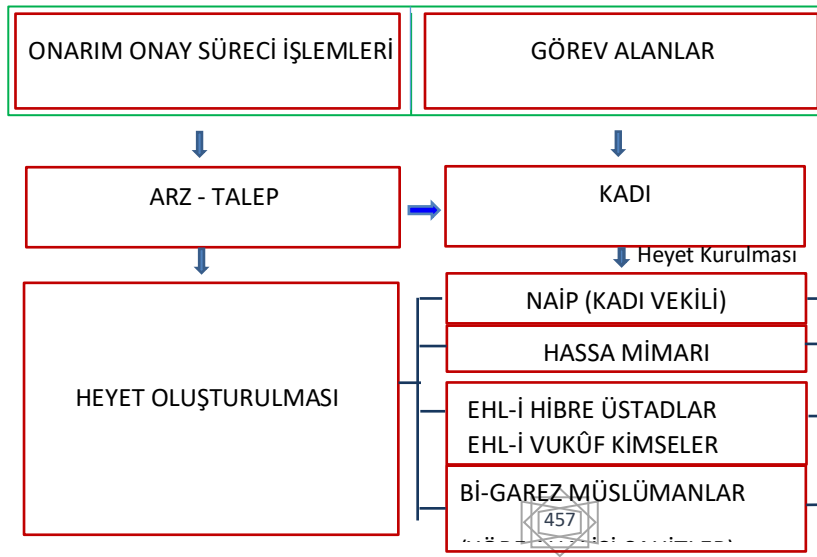
1. Giriş

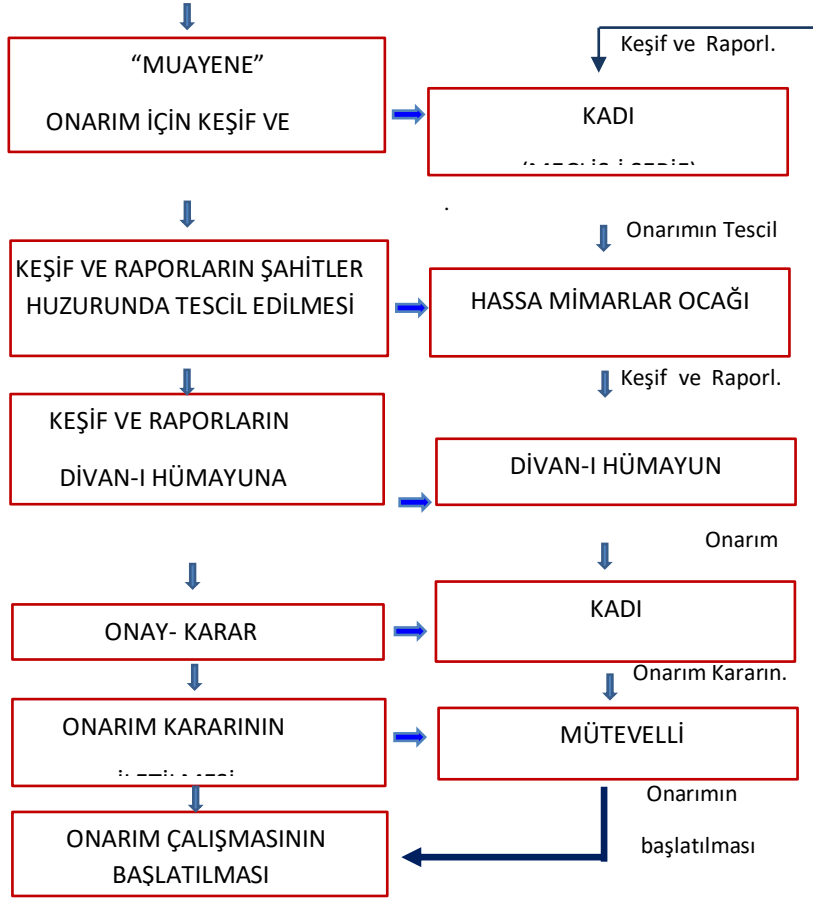
Gerek Osmanlı döneminde gerekse günümüzde vakıf eserlerinin onarımlarında, onarım öncesi onay alınması gerekmektedir. Osmanlı Klasik döneminde onarım talebi ile başlayan onarım öncesi onay sürecinde, yerinde yapılan keşiflerle tahmini maliyetlerin çıkartılması, yerel şer'î makamlarca onarım kararının tescil edilmesi ve bu kararın Divan-ı Hümayun tarafından onaylanarak onarımın karara bağlanması işlemleri gerçekleştirilmekteydi. Ancak, klasik döneminin sona ermesiyle birlikte devlet, imar ve onarım faaliyetlerinde geleneksel yönetim anlayışını bırakarak batılılaşma etkisi altında yeniden yapılanma sürecine girmiştir (Ertem, 2011). Osmanlı Devleti'nde 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin bünyesinde 1838 yılında vakıf yapıların onarım işlerini yürütmek üzere "Evkaf Tamirat Müdürlüğü" adında bir birim oluşturulmuştur (Duymaz, 2003). Bu dönemde, vilayete yapılan talep ile başlayan onarım öncesi onay sürecinde, mahalli meclis tarafından oluşturulan komisyonun hazırladığı keşifler, vilayet mazbatası ile birlikte önce İstanbul'a saray teşkilatına gönderilmekte, buradan da Evkaf-ı Humayun Nezaretine havale edilmektedir. Nezarete incelenen keşif, vilayet mazbatası ve projeler değerlendirilerek saray teşkilatının da onayıyla alınan onarım kararı bir rapor halinde vilayet meclisine gönderilmekteydi. Günümüzde ise, vakıf eserlerinde onarım, tamir etkinliği dışında dönemin kültürel ve sosyal yaşamını, mimari düzenini, yapıım tekniklerini açıklayıcı belgeler olduğundan, korunması ve geleceğe özgün özellikleriyle aktarılması amacını taşımaktadır. Bu yapıların günümüzdeki onarımlarından "Vakıflar Genel Müdürlüğüne" bağlı "Vakıflar Bölge Müdürlükleri" sorumludur. "Vakıflar Bölge Müdürlükleri" tarafından ihale yöntemiyle belirlenen proje müellifi mimarların, diğer disiplinlerin katılımıyla hazırladıkları rölöve ve diğer belgeleme çalışmaları ile, restitüsyon ve restorasyon projeleri onay amacıyla koruma kurullarına sunulmaktadır. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından verilen onay sonrası onarım çalışmaları başlatılmaktadır.

Bu çalışmada, Osmanlı'nın Klasik ve Tanzimat sonrası geç dönemleri ile günümüzde vakıf yapı onarımlarında kullanılan onay süreçleri ile süreçlerde yürütülen işlemler araştırılmıştır.

2. Osmanlı Klasik Döneminde Onarım Onay Süreci

Osmanlı Klasik döneminde, vakıf yapıların onarım çalışmalarında onarım öncesi Divan-ı Hümayundan onay alınması gerekmekteydi. Onay süreci, vakfın mütevellisi ya da diğer görevlileri tarafından mahkemeye yapılan resmi talep ile bu talebin değerlendirilmesi sürecidir (Yılmaz ve Dikmen, 2011). Bu süreçte yapının onarıma ihtiyacı olduğu belirtilir, yerinde incelenerek onarıma izin verilmesi talep edilirdi. Yapılan bu talebe karşılık, o yörenin mahkeme başkanı olan kadı tarafından kurulan heyetin hazırladığı keşif ve raporlar Divan-ı Hümayuna iletilmektedir. Divan'da görüşülerek alınan onarım kararı öncelikli olarak o yörenin kadısına gönderilmektedir. Nihai karar mercii olan Divan-ı Hümayundan gelen onarım kararının kadı tarafından vakfın mütevellisine iletilmesiyle birlikte onarım öncesi onay süreci sona ermektedir. Bu süreçte yürütülen işlemler, işlemlerin gerektirdiği hiyerarşik düzen ve işlemlerde görev alanların oluşturdukları ilişkiler ağı, Osmanlı arşiv belgelerinden elde edilen bilgilerin de ışığında süreç şeması halinde Şekil 1'de sunulmuştur (Yılmaz, 2016).

Şekil 1. Klasik Osmanlı döneminde vakıf yapılarında onarım öncesi onay süreci şeması (Yılmaz, 2016)

Şekil 1’de sunulan onarım öncesi onay süreci şemasına göre çıkartılan işlem aşamaları aşağıda açıklanmıştır.

A. Arz ve Talep: Onarımına ihtiyaç duyulan vakıf yapısının bağlı bulunduğu vakfın mütevellisi, vakfın nazırı, bazen müderrisi ya da diğer mürtezİKası, yapının bulunduğu yöredeki mahkemeye müracaat ederek yapılarının “harabe-müşrif” olduğunu, ciddi şekilde onarıma ihtiyacı bulunduğunu belirterek, kontrol ve keşif yapılmasını talep etmektedirler. Mahkemeye yapılan bu talep doğrultusunda, kadı tarafından onarım öncesi sürecin resmi işlemleri başlatılmaktadır. 1572 yılında Çelebi Sultan Mehmet vakıfları arasında yer alan Yeşil Cami ile medresenin “harabe-müşrif” olduğunu, vakfın imaretinde mütevellî olan Mustafa mahkemeye gelerek söylemiş, onarım amacıyla keşif yapılması için talepte bulunmuştur (Hızlı, 1993).

B. Heyet Oluşturulması: Vakıf yapısının “harâbe-i müşrif” olduğu, onarıma ihtiyacı bulunduğunu belirtilerek onarım için keşif ve müşahede edilmesi talebi mahkemeye bildirildikten sonra, onarılacak yapının yerinde incelenmesi ve onarım keşfinin çıkartılması amacıyla bir heyet kurulmaktadır. Heyet kadı tarafından oluşturulup onaylanmak durumundadır (Madran, 1985). Heyette mahkeme adına kadıyı temsilen “naip” ve hassa mimarlarından bir mimar, “ehl-i hibre üstadlar”, “ehl-i vukuf kimseler” ile bina işlerinden anlayan “bi-garez Müslümanlar” bulunmaktaydı (Yılmaz, 2016). Heyette hassa mimarlarından bir mimarın bulunması, mütevellî tarafından gerçekleştirilecek onarım işlerinde olası suiistimallerin önüne geçilmesi için benimsenmiştir (Turan, 1963).

C. Onarım tespiti ve keşfin çıkartılması; Onarım öncesi onay sürecinin en önemli aşaması, onarılacak yapının yerinde tespit edilerek onarım keşfinin çıkartılmasıdır. Bu amaçla, onarım talebine istinaden

mahkeme tarafından kurulan heyet, yerinde yaptığı incelemelerde binanın nerelerinin onarıma ihtiyacı bulunduğunu, bunun için ne tür malzemelerin kullanılacağını, malzeme miktarlarını ve piyasada geçerli cari fiyatlarını, onarımın ne kadar usta, neccar ve diğer çalışanlarla yapılabileceğini kalem kalem yazarak onarımın yaklaşık maliyetini içeren keşif ve onarım raporlarını hazırlayarak bunu mahkemenin görüşüne sunarlardı (Yılmaz ve Dikmen, 2011). Vakıf yapıların onarımlarında, yapım öncesi hazırlanan keşiflerde asıl amaç, onarımın yaklaşık maliyetinin önceden belirlenmesidir. Bunun nedeni, onarımın gerektirdiği parasal kaynakların nereden ve nasıl sağlanacağını önceden belirlenerek yatırımın garanti altına alınmasıdır. Bu sayede de yapım öncesi süreçte, özellikle maliyete ilişkin işlemlerde planlanma ve kontrol olanağı sağlanarak, yapım sonrası hesap verilebilirliğin sağlanmasıdır. 15 Aralık 1567 tarihinde, Bursa Ulucami'nin çatı kurşunları ile cam ve çerçevelerinin, vakfa ait hamam, dükkanlar ve su yolunun tamiri için, hassa mimarı ve ehl-i vukûf ile yapılan keşifte, onarımın yaklaşık maliyetinin 27 500 akçe olacağı hesaplanmıştır (Yavaş, 2009).

D. Onarım keşif ve raporlarının mahkeme tarafından tescil edilmesi; Naip başkanlığında hassa mimarı, bilirkişiler ve konuyla ilgisi olan diğer kişilerin de katılımıyla yerinde yapılan muayene ve tespit çalışmaları sonucu hazırlanan keşif ve raporlar, binaların bulunduğu mahallin ahalisinin de iştirakiyle kurulan mahkemede, çok sayıda şahidin takip ettiği bir oturumla şer'ie sicillerine kaydedilerek resmen tescil edilmekteydi (Hızlı, 1993). Burada, onarım belgeleri ile birlikte tüm harcama kalemleri de tek tek zapta geçirilmekteydi. 1732 yılına ait bir belgede, Orhangazi vakfına ait cami, imaret, medrese ve türbenin onarımı için, müteveli Hacı Ali Ağa İbn Ahmet ve vakıf çalışanları ile mahallin ahalisinin de iştirakiyle kurulan mahkemede, mimarbaşı Seyyid Sait efendi ve bilirkişilerin birlikte çıkardıkları 209 170 akçe onarım masrafı aynı tarihte kurulan mahkemede zapta geçirerek tescil ettirdikleri belirtilmiştir (Yılmaz, 2016).

E. Onarım keşif ve raporlarının onay için Divan-i Hümayun'a gönderilmesi; Mahkemede tescil edilip şer'ie sicillerine işlenen onarıma ait rapor ve keşif defterleri onay için İstanbul'a "asitane-i-saadete" gönderilmektedir (Hızlı, 1993). Ancak, keşif defterleri ve raporlar mimar ve kadı tarafından imzalanıp mühürlendikten sonra öncelikle İstanbul'daki imar işlerinin nihai mercii olan hassa mimarlar ocağına gönderilmektedir (Dündar, 2000). Burada gerekli incelemeler yapıldıktan sonra onay kararı alınması amacıyla tüm belgeler Divan-ı Hümayun'a gönderilmektedir (Yılmaz ve Dikmen, 2011).

F. Onarımın onaylanması; Onarım izni için Divan'a sevk edilen rapor ve keşifler, Divan'da görüşüldükten sonra alınan onarım kararı, onarımı yapılacak yapının bulunduğu yöredeki kadının bağlı bulunduğu mahkemeye gönderilmektedir. Onarım onay yazılarında, öncelikle onarım masrafının kim tarafından ve nasıl karşılanacağı açıkça belirtildikten sonra, yapılacak onarımın keşif ve raporlarda belirtilen hususlara riayet edilerek itina ile yapılması gibi uyarıcı ifadeler bulunmaktadır. (Yılmaz, 2016).

G. Onarım Kararının Tebliğ Edilmesi; Divan tarafından verilen onarım onay kararı çoğunlukla yörenin kadısına ya da naibe tebliğ edilmektedir. Kimi durumlarda kararlar iki örnek hazırlanarak bir örneği yörenin bağlı bulunduğu sancak ya da eyalet yöneticisine de gönderilmektedir (Madran, 1985). Divandan gelen onarım onay yazısının kadı tarafından onarımın sorumlusu olan müteveliye iletilmesiyle onarım öncesi süreç sona ermektedir.

3. Klasik Dönem Sonrası Geç Osmanlıda Onarım Onay Süreci

Osmanlı'da klasik döneminin sona ermesiyle birlikte devlet, imar ve onarım faaliyetlerinde geleneksel yönetim anlayışını bırakarak batılılaşma etkisi altında yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Vakıf yapıların onarım işlerini bir merkezden yürütmek amacıyla, 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin bünyesinde, 1838 yılında "Evkaf Tamirat Müdürlüğü" kurulmuştur (Duymaz, 2003). Klasik dönemde bağımsız bütçeleri bulunan ve her biri ayrı bir tüzel kişiliğe sahip vakıf gelirleri yeni dönemde devlet hazinesine aktararak, onarımın gerektirdiği harcamaların bir merkezden yapılması amacıyla birçok düzenleme yapılmıştır. 1847 yılında Evkafı Hümayun'a bağlı olarak kurulan "Bina Eminliği Müdürlüğü" bu konudaki ilk girişim olarak gösterilmektedir. Bu müdürlük, vakıf yapılarının kapsamlı onarımlarına ilişkin faaliyetlerin yürütülmesinden sorumlu olmuştur. Tanzimat sonrası, 1848 ile 1917 yılları arasında koruma ile ilgili, doğrudan ya da dolaylı olarak 42 yasal ve yönetsel düzenleme yapılmıştır (Dönmez, 2012). Onarımların

http://www.turansam.org

*****

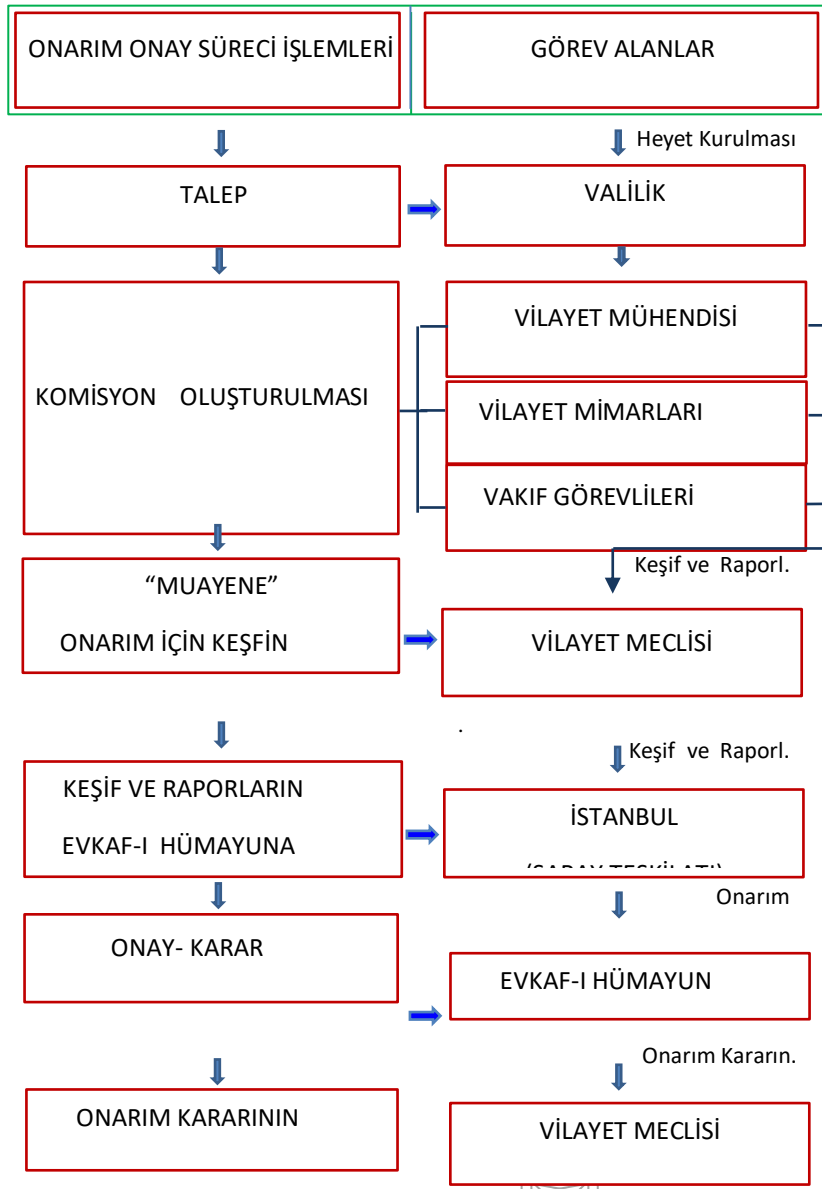
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

maddi yönünü düzenleyen ilk belge ise, 1858 yılında çıkarılan “Masarif-i Hazain-i Şahane de Rüyet Olunan Bil-cümle Ebniye Hakkındaki Nizamname” dir. Nizamname’de genellikle mazbut vakıflar kastedilerek, Evkaf Nezareti tarafından yönetilen vakıf onarım masraflarının hazine tarafından karşılanacağı; İstanbul’da 1000, taşrada 2000 kuruşu geçen onarımların merkez yönetimden onay ve izin alınarak yapılacağı; Evkaf Nezaretinin hazırlayacağı keşiflere göre münakasa (açık eksiltme) yolu ile hizmet alınacağı belirtilmektedir (Akgündüz, 1988). 1863 tarihli Evkaf Nizamnamesin’de ise, birinci keşfin uzman bir kurul tarafından hazırlanması; geliri olmayan mazbut vakıflarda 2500 kuruşu, mülhak vakıflarda 500 kuruşu geçen onarımların Evkaf Nezaretinin izni, Evkaf Müdürünün girişimi ile yapılacağı; mülhak vakıflarda 500 kuruşa kadar olan giderlerin mütevellî tarafından karşılanacağı belirtilmektedir (Akgündüz, 1988). Onarımlar için 1877 tarihinde hazırlanan nizamnamede ise; 500 liraya kadar olan masraflar için mahalli meclis kararı, 500 liradan fazla olanlar için ise, hazinenin izni aranacağı kabul edilmiştir denilmektedir (Akgündüz, 1988). 1877 yılında çıkarılan “Ebniye-i Emiriye ve Vakfiye İnşaat ve Tamirâtı Hakkında Nizamname”de, onarılacak yapılarda, onarım gerektiren bölümler gerekli ölçüleriyle bir deftere geçirileceği; münakasalarda pazarlık yöntemi kullanılacağı ve en düşük teklif veren kimselere verileceği belirtilmiştir. Onarım sistemi klasik çağa göre değişimler göstermiş; onarımın yüklenici aracılığıyla yapılması sağlanmıştır. Ayrıca, belirli tutardaki onarımlar için merkezden (İstanbul) izin alınmasına gerek kalmamıştır. “Ebniye-i Emiriye” ve “Vakfiye İnşaat ve Tamirâtı Hakkındaki Nizamname” klasik çağlarla günümüz sistemi arasında birer geçiş belgesi olmuştur (Madran, 2002). Bu dönemde onarım öncesi onay sürecinin 5 aşamada gerçekleştiği görülmektedir. Bu aşamalar Şekil 2’de verilmiştir.

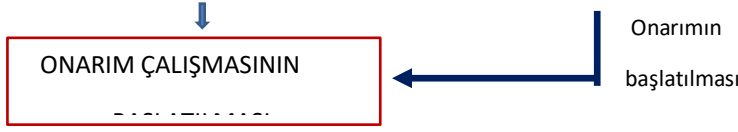

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Şekil 2. Klasik Dönem Sonrası Geç Osmanlı'da vakıf yapılarında onarım öncesi onay süreç şeması

A. Talep

Kullanıcılar ya da vakıf görevlileri tarafından eserin bulunduğu vilayetin mahalli meclisine yapılan müracaatla vakıf eserinin onarım öncesi onay çalışmaları başlatılmaktadır. Müracaatta yapının harabe-i müşrif olduğu ve onarımına şiddetle ihtiyaç duyulduğu arz edilmektedir. Bu talep onarım çalışmasının ilk aşamasını oluşturmaktadır.

B. Komisyon Oluşturulması

Mahalli meclise yapılan onarım talebine istinaden, keşif yapılması amacıyla meclis kararıyla uzman bir komisyon oluşturulmaktadır. Komisyonunda genel olarak vilayette görevli bir mühendis, mimar halifeleri ve vakıf görevlileri bulunmaktadır. 1867 yılında Konya büyük çarşı yangınında yanan Kapı Camisi'nin onarımı için çarşı esnafı ve vakıf görevlileri tarafından yapılan müracaata istinaden, Konya Vilayet Meclis'i kararıyla, vilayet mühendisi Yüzbaşı Ahmet Hamdi Efendi, Kondoktor Mülazım Osman Efendi ve Orman Mühendisi Rüştü Efendi ve sair üyelerden oluşan bir keşif komisyonu kurulmuştur (Muşmal ve Çetinaslan, 2009). 1860 yılında Süleymaniye Camisi'nde yapılan esaslı onarımda, saray tarafından doğrudan Evkaf-ı Hümayun'a yapılan talebe istinaden, mimar Nazif efendi ve mimar halifeleri ile erbab-ı vükûftan oluşan bir komisyon oluşturulmuştur (Belge 1, BOA MVL 834. 18. 03).

C. Onarım Projesi İle Keşif Ve Raporların Hazırlanması

Klasik dönem sonrası Geç Osmanlı'da, vakıf eserlerinin onarımlarında vilayet mimarları tarafından öncelikli olarak onarım projesi çizilmektedir. Onarım projesine uygun olarak önceden atanan keşif komisyonunun yerinde yaptığı inceleme ve tespitler sonucu onarımın maliyetini içeren keşif ve raporlar hazırlanmaktadır. Nisan 1908 tarihinde tamir projesi çizilen Kosova Burmalı Camisi onarımında, Kosova Vilayet Meclisi kararıyla kurulan komisyonun hazırladığı keşifte, onarımın 29 996.5 kuruşa mal olacağı tespit edilmiştir. Kosova Burmalı Camisi'ne ait keşif örneği Tablo 1'de verilmiştir (Allahverdi, 2015).

Tablo 1. Nisan 1908 Tarihinde Hazırlanan Kosova Burmalı Cami Onarım Keşfi

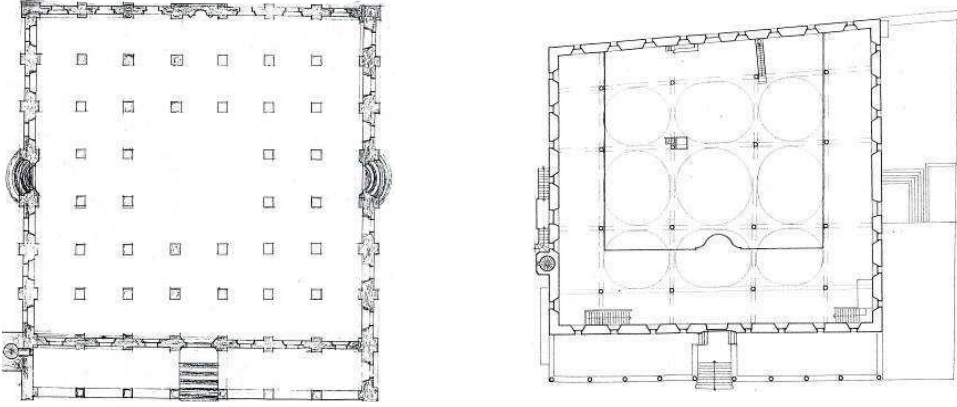
Caminin cadde tarafında muhafaza duvarları için toprağın hafriyatı, hafriyatın taşınması ile duvar inşaatı için	14 437.5 kuruş
Caminin harap olan tuğla döşemesinin kaldırılarak, zemin düzeltildikten sonra harçla ve Alatz tuğla fabrikasının tuğlasıyla inşası için	2 524 kuruş
Cami kubbe ve minarelerinin eskiyen kurşunlarının sökülerek yeniden inşası için	3 405 kuruş
Caminin dört tarafında bulunan harabe kornişlerin harçla yenilenmesi için	800 kuruş
Cami minaresinin halis harçla sıvanması	1 990 kuruş
Çevre duvarlarının iki kum bir kireç halis harçla sıvanması ve üzeri macunla düzeltildikten sonra üç el bağlı yol (?) imalatı için	6 156 kuruş
Dış badana için	684 kuruş
Toplam	29 966.5 kuruş

İstanbul'da bazı sultan yapılarının onarım işlerinin yapımı için, kurum dışındaki kalfa ve ustalara da keşifler yaptırılmakta idi. 1858-1860 yılları arasında İstanbul Fatih Cami'sinde kapsamlı bir tamirat yapılması gerekmiştir. Bu tamirat için Küçük Ohannes Kalfa'ya keşif yaptırılmış ve onarımın 215 721 kuruş masrafla yapılabileceği tespit edilmiştir. Fakat tamirat işinin Küçük Ohannes Kalfa'ya yaptırılmasından vazgeçilmiş, söz konusu tamiratın caminin

büyüklüğü nedeniyle Hazine-i Evkaf-ı Humayun'dan tayin edilecek memur marifetiyle, emaneten gerçekleştirilmesine ve tamirat masraflarının Evkaf-ı Humayun Nezareti tarafından karşılanmasına karar verilmiştir (Köse, 2013).

Yine, yangında oldukça harap olan Konya Kapı Camisi'nin Onarımı ve yeniden yapımı için tasarlanan iki ayrı onarım projesi Şekil 3'de gösterilmiştir (Muşmal ve Çetinaslan 2009).

Şekil 3. Kapı Camisi İçin Hazırlanan Onarım Projeleri (Muşmal ve Çetinaslan 2009).

Konya Vilayet Meclisi tarafından oluşturulan komisyonun 18 Eylül 1867 tarihinde hazırladığı keşifte, duvarları kagir, üst örtüsü düz ahşap çatı olan ilk tasarımın uygulanması halinde gerekli olan işçilik ücretleri, malzeme miktarları ve fiyatlarının dökümü yapılarak, onarımın 654 430 kuruşa mal olacağı tahmin edilmiştir. Yine duvarları kagir, ancak üst örtüsü de kagir kubbeli olarak tasarlanan ikinci tasarımın yapımı tercih edildiğinde, bunun için gerekli olan işçilik ücretleri, malzeme miktarları ve fiyatlarının dökümü yapılarak onarımın, 745 150 kuruşa mal olacağı tahmin edilmiştir (Muşmal ve Çetinaslan, 2009). Ayrıca, Bursa Yeşil Camii'nin 1855 depreminden sonra hasar gören kısımlarının onarımı için, Hüdevendigâr Vilayeti Valisi Ahmet Vefik Paşa'nın Bursa'ya davet ederek çağırdığı mühendis Leon Parville ve keşif heyetinde bulunan diğer kişilerle birlikte çıkartılan onarım keşfinde onarım maliyetinin 300 000 kuruş olacağı belirtilmiştir (Yavaş, 2011) Yeşil cami, türbe, medrese ve diğer kısımların tamirleri için 1881 yılında Mühendis Batyano tarafından yapılan ve toplam maliyeti 361 795 34 kuruş olacağı tahmin edilen keşif yapılmıştır (Yavaş, 2011). 1860 yılında Süleymaniye Camisi'nin minarelerinde ve diğer yerlerinde ortaya çıkan onarım ihtiyacına istinaden mimar Nazif efendi, mimar halifeleri ve erbab-ı vükûf tarafından çıkartılan keşifte onarımın 3 927 120 kuruşa mal olacağı tespit edilmiştir. (Belge 1, BOA MVL 834. 18. 03). Yine, 1886 yılında Fatih Camisi minareleri ile külahlarının yeniden tamiri için Evkaf-ı Humayun Tamirat Memuru Esbak Hacı Osman Efendi tarafından keşif yapılmış, onarımın 66.916 kuruş masrafla yapılabileceği tahmin edilmiştir (Köse, 2013).

D. Onarım Projeleri Keşif Ve Mazbataların Evkaf-ı Hümayuna Gönderilmesi

Onarım projeleri ile komisyon tarafından hazırlanan keşif ve vilayet meclisi mazbatasını onarıma izin verilmesi ve münakasaya (açık indirme) çıkartılması için Vilayet meclisi tarafından ya da Osmanlı'nın bazı büyük şehirlerinde bulunan Evkaf Müdürlükleri tarafından önce İstanbul'a saraya buradan da onayın nihai mercii olan Evkaf-ı Humayun'a gönderilmektedir. Hüdevendigâr Vilayetinde 1862 yılında Ulucami'nin doğusunda bulunan odaların tamir edilmesi gerektiği tespit edildikten sonra, komisyon tarafından çıkartılan 1500 kuruşluk tahmini maliyeti içeren keşif ve raporlar

Mahruse-i Bursa'da bulunan Evkaf Müdürü El-Hac Halil Edip Efendi tarafından İstanbul'a gönderilmiş, bu konuyla ilgili tüm yazışmalar ve işlemler evkaf müdürlüğü tarafından takip edilmiştir (Yavaş, 2009). Evkafı Humayuna gönderilen vilayet mazbatalarında eseri kullanan halkın onarımın ivediliği ve gerekliliği konusundaki istekleri de belirtilmiştir. Konya Kapı Camisi'nin onarımı için Konya vilayet meclisinin yaptırdığı keşfe ait defter ile vilayet meclisi tarafından düzenlenen mazbata 5 Ekim 1867 tarihinde İstanbul'a gönderilmiş, söz konusu evraklar 23 Ekim 1867 tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezaretine havale edilmiştir. Gönderilen vilayet mazbatasında onarılacak caminin çarşı ortasında ve insanların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde olduğu ifade edilerek, yakın çevrede başka cami bulunmadığından bu caminin bir an önce inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Muşmal ve Çetinaslan, 2009). Ayrıca camiye ait vakfın yeterli geliri olmadığı, eskiden beri caminin giderleriyle tamir masraflarının cami civarında ve bitişiğinde bulunan mağaza ve dükkânların geliri ile ve ahalinin yardımlarından karşılandığı ifade edilmiştir. Ancak bu gelir getiren dükkânlar da yangın sırasında tamamen kül olduğundan vakfa gelir sağlayacak herhangi bir yapı kalmadığı ve bu nedenle cami onarım masraflarının hazine tarafından karşılanmasının zarurî olduğu bildirilmiştir (Muşmal ve Çetinaslan 2009). 1856 yılında Gümüşhane Meclis'i tarafından Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne gönderilen mazbatada, "Cennet-mekân Sultan Süleyman Han Gazi hazretlerinin Gümüşhane'de inşasına muvafık oldukları cami-i kebîr ile avlusunda vaki on aded ders odaları müşrif-ül harab" olduğu belirtilmekte, bu durumun cemaat ve talebe için sorun oluşturduğu, yapılan keşfe göre 100 bin kuruş masrafla tamiratın yapılacağı, şimdi tamir olunmadığı takdirde "bütün münhedim" olacağı, hiç olmazsa 50 bin kuruşunun karşılandığı takdirde el birliğiyle tamirine başlanabileceği ifade edilmektedir (Yazıcı, 2004).

E. Onarım Kararının Alınması Ve Tebliğ Edilmesi

Vilayet meclisleri tarafından gönderilen proje, keşif ve vilayet mazbatasına göre Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından verilen onarım kararı, onarım için gerekli harcamaların hangi kaynaklardan sağlanacağı da belirtilerek eserin bağlı bulunduğu vilayet meclisine rapor halinde gönderilmektedir. Onarımın hazine tarafından karşılanacağı kararı alınmış ise, Evkaf Nezaretini bütçesinden sağlanan kaynaklar kullanılarak ve eserin bağlı bulunduğu vilayet meclisinin ve vilayetlerde bulunan evkaf bölge müdürlüklerinin kontrolünde onarımlar gerçekleştirilmekteydi. Evkaf Nezareti, keşif miktarına uygun olarak onarım işini münakasaya ile birisine ihale etmiş olsa bile, daha sonra ihale fiyatı onarım için yeterli görülmezse onarımı yaptırma yöntemini değiştirebilmekteydi. 1880 senesinde meydana gelen bir fırtına sonucu Fatih Camisi minarelerinin külahları yıkılmıştır. Külahların tamir edilmesi için yapılan keşif ve münakasa gereği 19 950 kuruş masrafla Taşçı Mihail tarafından inşasına karar verilmişti. Bu miktar tamir için yetersiz görülünce, Evkaf Nezareti tarafından yeniden yapılan ikinci keşfe göre 50.000 kuruş masrafla, Harik Seramelesi Andon Kalfa'ya bu iş emaneten yaptırılmıştır (Köse, 2013). Böylece minarelerin onarımının emanet yöntemiyle yapılmasına karar verilmiştir. Evkaf Nezareti tarafından verilen onarımla ilgili kararlarda bazen bütçede yeterli paranın bulunmadığı belirtilerek onarımın yerel kaynaklar kullanılarak yaptırılması gerektiği de belirtilmiştir. Kapı Camii'nin onarımı için, Evkaf-ı Hümayun Nezareti tarafından 22 Nisan 1868 tarihinde alınan karar Konya Vilayetine bildirilmiştir. Kararda, Kapı Camii gibi hayrat vakıflarının ihtiyaçları ve tamirlerinin kendi gelirlerinden karşılanması gerektiği ve ayrıca hazinenin herhangi bir yardımda bulunabilecek durumda olmadığı ifade edilmiştir (Muşmal ve Çetinaslan, 2009). Ancak, onarım için gerekli harcamanın hazine kaynaklarından karşılanmasına karar verilirse, onarım işi münakasa yöntemi kullanılarak müteahhitlere ihale edilmekteydi. Kosova Burmalı Camisi'nin 1908 yılındaki onarımı için alınan onarım kararında, projenin gerçekleştirilmesi için münakasa usulü benimsenmiş ve 29 Nisan 1908 ile 12 Mayıs 1908 tarihleri arasında tekliflerin verilmesi ilan edilmiştir (Allahverdi, 2015). Ancak onarım işine talip müteahhit çıkmamıştır (Şekil 4).

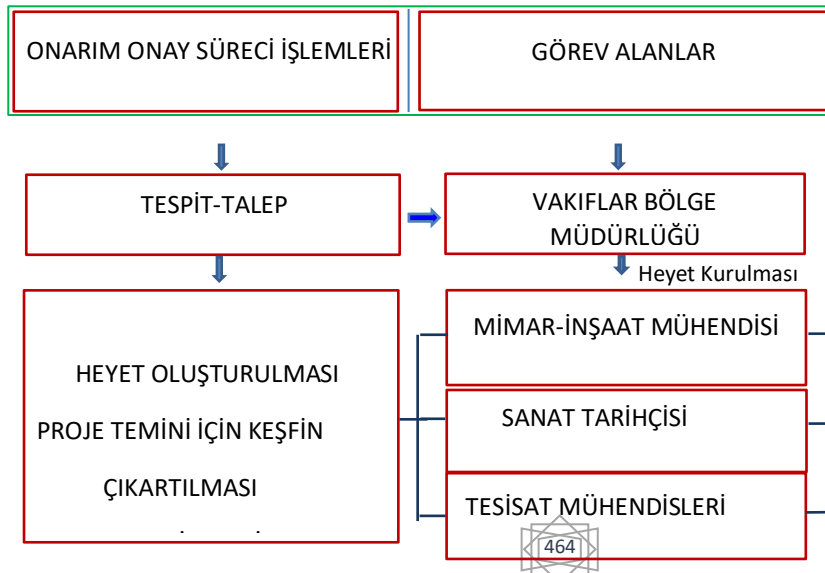

Müzâyede veya münâkasayı icra eden daire-i resmiyenin ismi					Evkaf idaresi		
Bedel-i sa- bıkı	Ber-mûcib-i keşf-i evvel kıymet-i muhamminesi			Müzâyede veya münâkasa	Müzâyede veya münâkasaya ibtidâ' tarihi	Müzâyede veya münâkasa sıra numrosu	Mülâhazat
	Para	Guruş	Para				
			Guruş Sim Mecidi 19 guruş hesa- bıyla	Münâkasa	Fî 29 Nisan sene 324		İlân edilmiş ise de asa- leten inşâ'sına talep ve müteahhid zuhûr etmediği tasdik olunur Fî 22 Mayıs sene 324

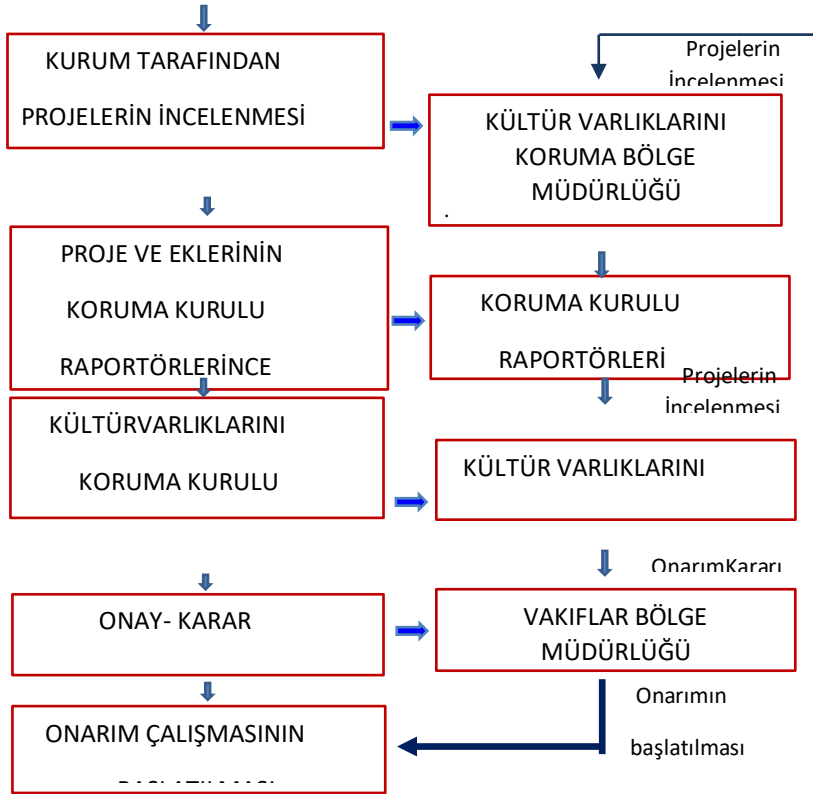
Şekil 4. 1908 tarihinde Münakasaya çıkartılan Burmalı Camii Onarım işine talep olmadığını gösteren belge (Allahverdi, 2015).

3. Vakıf Eserlerinin Günümüzdeki Restorasyonlarında Onarım Onay Süreci

Vakıf eserlerinin günümüzdeki onarımları restorasyon eylemi olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde restorasyon etkinliklerinin mimari ve inşai olmak üzere iki boyutu bulunmaktadır. Mimari boyut, restorasyonda yapım öncesi onay için gerçekleştirilen çalışmaları kapsamaktadır. Bu bağlamda, günümüzde restorasyon eylemlerinin gerçekleştirilmesine yönelik yapım öncesinde var olan ortak payda, nihai onay mercii olan Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından verilen proje onayı ya da müdahale iznidir. Günümüzde vakıf eserlerinin restorasyon süreçlerinin incelenmesine yönelik kurgu, uygulama öncesi süreç, uygulama süreci ve uygulama sonrası süreç olarak üç sınıfa ayrılmaktadır. Osmanlı döneminde olduğu gibi, günümüzde de bu süreçlerin en önemlisi restorasyon projelerinin onaylandığı onarım öncesi onay sürecidir. Günümüze farklı harabiyet düzeyleriyle ulaşmış vakıf eserlerinin onarımı için, “Kültür ve Turizm Bakanlığı’na” bağlı “Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarından” onay alınmadan restorasyon uygulamasına izin verilmemektedir. Restorasyon onayı süreci, onarımlarda görev alacak aktörler, onarıma dek izlenen yöntem, eserlerin belgelenmesi ve bu girdilere bağlı olan sorunların birlikte değerlendirildiği süreçtir. Vakıf eserlerinin restorasyonunda, mülkiyet sahibi olan “Vakıflar Genel Müdürlüğüne” bağlı “Vakıflar Bölge Müdürlüğü” görevlileri, “Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu” üyeleri ve görevlileri, proje müellifleri, danışmanlar, vb. aktörler rol almaktadır. Bu amaçla, günümüz restorasyon etkinliklerinde izlenen hiyerarşik yapı, kurumların rolü, onarım öncesi gerçekleştirilmesi zorunlu olan belgeleme ve projelendirme çalışmaları ile bu çalışmaların niteliklerine ilişkin bilgiler ile restorasyon onay süreci aşamaları Şekil 5’ de anlatılmıştır.

Şekil 5. Günümüzde vakıf yapılarında onarım öncesi onay süreç şeması

A. Onarım İhtiyacının Ortaya Çıkması Tespit Ve Vakıf Kurumunun Rolü

Önceki dönemlerde Vakıf kurumu aracılığıyla inşa edilerek günümüze ulaşmış vakıf yapıların mülkiyeti “Vakıflar Genel Müdürlüğüne” aittir. Bu nedenle, vakıf yapıların restorasyon çalışmalarından “Vakıflar Genel Müdürlüğü” ve buna bağlı olan “Vakıflar Bölge Müdürlükleri” sorumludur. Vakıf eserlerinin birer kültür varlığı olarak korunması ve özgün özellikleriyle onararak geleceğe aktarılması için gerekli restorasyon çalışmaları “Vakıflar Genel Müdürlüğünün” en önemli görevleri arasındadır. Ancak, vakıf eserlerinin onarımında yetkili olan bu kurumun, mevcut kadroları ile bu eserlerin tespit ve takibini yapması imkanlar dahilinde pek mümkün olamamaktadır. Bu sebeple onarım dernekleri ya da vakıf eserlerini kullananların müdahaleleriyle birçok anıt eser orijinal niteliklerini kaybetmiştir. “Vakıflar Genel Müdürlüğü” sınırlı maddi imkanlar ve teknik donanımla, sorumluluğunda bulunan birçok eski esere müdahale etmek durumunda kalmaktadır. Bu eserlere müdahale edebilmek için ayrılmış bütçenin doğru kullanımı, “Vakıflar Genel Müdürlüğünün” ilgili birimlerince hazırlanan ya da hazırlatılan yıllık, beş yıllık onarım programlarıyla belirlenmektedir. Programlar, genel olarak yapılan başvuruların görevliler tarafından yerinde incelenmesi ve kurum tarafından yapılan tespitlerle şekillenmektedir. Yapılan tespitlerle aciliyetlerin belirlenerek onarım görece eserlerin sıralaması oluşturulmaktadır. Yıllık programa göre ihaleler düzenlenmekte ve hizmet alımları gerçekleştirilmektedir (Taşyaka, 2012). Bu yapılarda, zamanla ve değişik nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan bozulmalar, onarım ve yaşatma dernekleri tarafından kullanım sürecinde yapılan aykırı muhdes ekler, vakıf yapısını kiracı olarak kullananların oluşturduğu tahribatlar, talebe istinaden ya da vakıf kurumu görevlilerinin zaman zaman yaptığı tespitlerle ortaya çıkartılarak, bu yapılar için program dahilinde restorasyon çalışmaları başlatılmaktadır. Bu bağlamda, onarıma ihtiyaç duyan vakıf eserinin tespit edilerek, onarım programına alınmasıyla başlayan restorasyon çalışması onarım öncesi onay sürecinin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Bu konuya örnek olarak Kırşehir’de bulunan ve Selçuklu dönemine ait günümüze oldukça yıkık durumda ulaşmış Karakurt Han-İlçası verilebilir (Şekil 6). Karakurt’ta 2014 yılında Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü görevlileri tarafından yerinde yapılan tespitler sonucu alınan kararla koruma-onarım ve yeniden işlevlendirme çalışmaları başlatılmıştır. Benzer şekilde, Kayseri’de 18. yüzyılda inşa edilmiş Helvacıdede Mescidin’de özgün harim duvarlarına birleştirilerek yapılmış bina eklentisi ile orijinal sivri kemerlerin üzerine oturtularak yapılmış betonarme döşeme ve kirişler yapıda önemli bozulmalara neden olmuştur (Şekil 7). Bu nedenle

http://www.turansam.org

*****

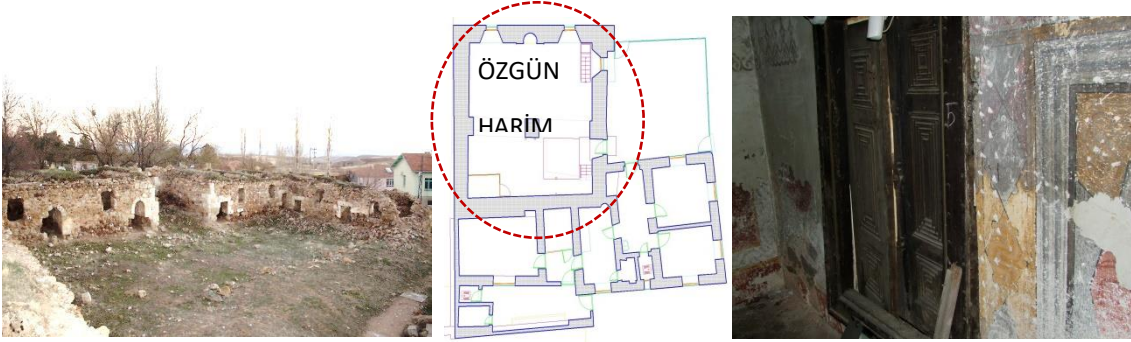
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

görevlilerce tespiti yapılan yapının muhdes eklerden arındırılması ve özgün haline geri dönüşünü sağlamak amacıyla restorasyon çalışması kararı alınmıştır. Yine II. Murat Külliyesi kapsamında yer alan II. Murat türbesinin kemerlerinde, kubbesinde ve süslemelerinde ortaya çıkan hasar ve bozulmaların giderilmesi amacıyla yerinde yapılan tespit çalışmaları sonucu Bursa Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından restorasyon kararı alınmıştır (Şekil 8).

Şekil 6. Karakurt Kaplıcası

Şekil 7. Helvacidede Camisi

Şekil 8. II. Murat Türbesi

B. Heyet Oluşturulması ve Proje Temini

Yerinde yapılan tespitler sonucu restorasyon kararı alınan vakıf eserinin onarım çalışmalarını başlatmak amacıyla kurum görevlilerinden oluşan bir heyet (komisyon) oluşturulmaktadır. Komisyonunda onarılacak anıtsal yapının özellikleriyle de ilişkili olarak mimar, inşaat mühendisi, sanat tarihçisi, arkeolog, tesisat mühendisleri gibi restorasyon konusunda uzman elemanlar bulunmaktadır. Heyetin görevi, restorasyonu yapılacak eserin belgeleme, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin elde edilmesini sağlamak ve onarım öncesi süreçte onay için gerekli tüm işlemleri yönetmektir. Vakıflar kurumunun sorumluluğunda olan eski eserlerin restorasyonunda, özel sektörün hizmetinden yararlanılması sıkça kullanılan bir yöntemdir. Proje temini için kullanılan ihale yöntemi, gerçekleştirilecek olan çalışma bedelinin istekliler tarafından, ihaleyi açan kuruma teklif edilmesi ve teklifler arasında uygun olanın seçilmesine dayanmaktadır. Proje ihalesi açılmadan önce kurumun yapması gereken dosya işlemleri için görevlendirilen teknik elemanlar işin yaklaşık maliyetini (keşfini) hesaplamak ve ihale dosyasını hazırlamakla yükümlüdür. Eserlerin belgelenmesi, ihaleler için ön hazırlıkların yapılması, 18.04.1984 gün 18435 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 227 sayılı “Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün” “Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmündeki Kararnameye” göre Abide ve Yapı İşleri Dairesi Başkanlığının görevleri arasındadır. Kararnamenin 10. maddesinin (a) fıkrasında, eserlerin projelerinin hazırlanması, arşivlenmesi ve onarımlarının sağlanması, yıllık ve beş yıllık eski eser onarım programlarının hazırlanmasının bu birimin sorumluluğunda olduğu; (b) fıkrasında, hazırlanan projelerin Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulunca onaylanması için gereken çalışmaların yapılması olarak belirtilmektedir. Daha sonra, eserin bağlı bulunduğu Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından tespit, belgeleme, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerinin elde edilmesi amacıyla hizmet alımları kapsamında proje temini ihalesi düzenlenmektedir. İhale şartnamesinde, genel olarak iş deneyim belgesi istenmekle beraber, proje ekibinde restorasyon konusunda uzman mimarın ve diğer disiplinlere ait uzman elemanların bulunması zorunlu tutulmuştur. Proje ihalesini alan müellif, ihale şartnamesinde belirtilen süre içinde teslim etmek kaydıyla ve yine şartnamede belirtilen özelliklere uygun biçimde belgeleme, rölöve çalışmalarını, müdahale paftalarını ve diğer korumaya yönelik projeleri ve raporları hazırlayarak kuruma sunmakla yükümlü olmaktadır.

C. Hazırlanan Projelerin Kurum Tarafından İncelenmesi ve Onayı

Araştırma kazıları, sondaj rasparları sonucu ortaya çıkan yeni bulgularda değerlendirilerek müellif tarafından ayrı aşamalarda hazırlanan analitik rölöve, müdahale paftaları, rölöve analiz raporu, fotoğraf albümü gibi tespit ve belgeleme çalışmalarıyla, danışman raporları, dönemsel restitüsyon ve restorasyon projeleri incelenmesi ve onarım izni için, “Kültür Varlıklarını Koruma Kuruluna” havale edilmek üzere kuruma teslim edilmektedir. Kurum görevlileri tarafından bu çalışmalar incelenerek, herhangi bir eksiklik tespit edilmediği takdirde kurumun yetkili kişileri tarafından imzalanıp bir üst yazıyla koruma kuruluna gönderilmektedir. Kurum yetkilileri teslim edilen çalışmalarda eksikler ve hatalar tespit

ederse bunları müellife ileterek düzeltmesini istemektedir. Müellif tarafından sırasıyla önce tespit, belgeleme ve analitik rölöve çalışmaları, fotoğraf karşılaştırmalı rölöve, müdahale paftaları ile fotoğraf albümü ve rölöve analiz raporu kuruma teslim edilmektedir. Rölöve çalışmaları koruma kurulu tarafından onaylandıktan sonra restitüsyon projeleri ve raporları hazırlanıp kuruma teslim edilmektedir. Restitüsyon projelerinin koruma kurulu tarafından onayı sonrası nihai proje olan restorasyon projesi hazırlanarak kuruma teslim edilmektedir. İhale şartnamesinde bu çalışmaların hangi tarihlerde teslim edilmesi gerektiği açıkça belirtilmektedir. Zamanında teslim edilmeyen çalışma ve projeler için, genel olarak her bir iş günü için % 003 oranında gecikme cezası ödeneceği proje ihalesi şartnamesinde yer almaktadır.

D. Projenin Koruma Kurulu Raportörleri Tarafından İncelenmesi

Koruma Kurulu Müdürlüğüne kurum tarafından imzalanarak teslim edilen restorasyona ilişkin projeler onarımı gerçekleştirilecek yapının türü konusunda uzman bir kurul raportörüne havale edilmektedir. Projeleri, raporları ve eklerini inceleyen, gerektiğinde yapı alanına giderek yerinde uygunluğunu kontrol eden raportör, rölöve, restitüsyon, restorasyon gibi hangi aşamayı içeren proje değerlendirilecek ise, o projenin özelliklerine uygun değerlendirme raporunu hazırlayarak, projelerin kurul gündemine alınmasını sağlamaktadır. Ancak, proje ve eklerinde raportör tarafından tespit edilen eksiklikler ve hatalar var ise dosya düzeltilmesi amacıyla kuruma iade edilmektedir.

E. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Onayı

“Kültür ve Turizm Bakanlığına” bağlı bilimsel bir kurum olarak görev yapan “Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları” 7 üyeden oluşmaktadır. Kurulda genel olarak mimar, şehir plancısı, sanat tarihi, arkeolog, avukat gibi bakanlık tarafından atanan konusunda uzman genellikle üniversite öğretim elemanlarından oluşan üyeler bulunmaktadır. Kurul gündeminde değerlendirilmeye alınan esere ait proje ve ekleri incelenerek, uygun bulunduğu takdirde uygun olduğuna veya düzeltmelerle uygun olduğuna ya da uygun olmadığına şeklinde kararlar alınmaktadır. Kurul gündeminde proje ve ekleri incelenerek uygundur kararı verilirse, bu kararın bir örneği eserin restorasyonunu gerçekleştirecek olan vakıflar kurumuna iletilmektedir. Kuruma ulaşan restorasyon onay kararından sonra onarım öncesi onay süreci tamamlanarak, onay sonrası uygulamaya yönelik keşif hazırlanıp uygulama ihalesi yapılmaktadır. “Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlükleri” dışındaki kurumların eserlere yönelik müdahale kararı verme hakkı yoktur. Ancak, ülkemizde sorumluluk mülkiyet sahibi kurumun üzerinde olarak algılanmaktadır (Gültekin, 2001).

4. DEĞERLENDİRME

Vakıf yapıların korunmasında, Osmanlı'nın Klasik ve Tanzimat sonrası geç dönemleri ile günümüzde onarım onay sürecinde yürütülen işlemler, işlemlerde rol alan kurum kişilerin nitelikleri karşılaştırmalı olarak Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. İncelenen Dönemlerde Onarım Onay Süreci Aşamalarının Karşılaştırılması

Dönemler	Kurumlar	İşlemler	İşlemlerde Rol Alanlar	Onay Makamı	İnşa Yöntemi	Yasalar
Klasik Osmanlı Dönemi	Şer'i Mahkeme Hassa Mimarlar Ocağı Divan-ı Hümayun	Talep Heyet Keşif Tescil Onay	Vakıf Mütevellisi Kadı Hassa Mimarları Şer'i Mahkeme Divan-ı Hümayun	Divan-ı Hümayun	Emaneten	Kurucu Şartları
Geç Osmanlı Dönemi	Evkaf-ı Hümayün Mahalli Meclis Evkaf Nezareti	Talep Heyet Keşif Onay	Evkaf Tamirat Müd. Mahalli Meclis. Evkaf Mimarları Evkaf Nezareti	Evkaf Nezareti	Emaneten Münakasa	Evkaf Nizamnamesi
Günümüz	Vakıflar Bölge Müd. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu	Tespit Heyet Proje Onay	VakıflarBölge Müd. Vakıflar Bölge Müd. Rest. Mimarları Koruma Kurulu	Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları	İhale	2863 sayılı Koruma Yasası

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

SONUÇ

Osmanlı devletinde onarım çalışmasının genel amacı yapıyı ayakta tutmak, yıkılan kısımları yeniden yaparak biçimsel bütünlüğü sağlamaktır. Kısaca bir tamir faaliyetiydi. Vakıf yapılarında onarım çalışmaları ise, tamir etkinliğinin yanında toplumsal hizmetlerin kesintiye uğratılmadan faaliyetlerin devam ettirilmesi amacını taşımaktadır. Günümüzde vakıf eserlerinde onarım, döneminin kültürel ve sosyal yaşamını, mimari düzenini, yapıım tekniklerini açıklayıcı belgeler olduğundan, korunması ve geleceğe özgün özellikleriyle aktarılması amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, onarımın onay sürecini yöneten ve süreçlerde yürütölen işlemlerde etkili olan kurum ve kişilerin nitelikleri, isimleri ve koruma anlayışları yüzyıllar içerisinde değişse de vakıf yapılarında onarımın önemi ve gerekliliği düşüncesi hep aynı kalmıştır. İncelenen dönemlerde, vakıf yapıların onarımlarında izlenen süreçlerin en önemlisi, onarım izninin alınmasına yönelik işlemlerin gerçekleştirildiği onarım öncesi onay sürecidir. Vakıf yapıların onarım onay sürecinde yürütölen işlemlerin her üç dönemde de birbirine benzer aşamaları içerdiği görölmektedir. Ancak, yürütölen işlemlerde rol alan kurum ve kişilerin isim ve niteliklerinin, 300 yılı aşkın bir süre devam eden Osmanlı'nın Klasik döneminde hiç değişmediği, klasik dönemden sonraki dönemlerde ise kısa aralıklarla ve sık sık değiştiği anlaşılmaktadır. Vakıf eserlerinde onarım öncesi onay sürecini, Klasik Osmanlı döneminde tümüyle meclis-i şerif yani kadılar yönetmekle beraber, Klasik dönem sonrası Geç Osmanlı'da Evkaf Müdürlükleri, günümüzde ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı bölge müdürlükleri tarafından yönetildiği belirlenmiştir.

Diğer yandan, onarıma ilişkin keşif ve tahmini maliyet hesapları, klasik dönemde Hassa Mimarları ve bina işlerinden anlayanlardan oluşan katılımcı bir heyet tarafından yapılırken, Geç Osmanlı'da vilayet mühendisleri ve vakıf görevlilerinden oluşan komisyon tarafından, günümüzde ise Vakıflar Bölge Müdürlüğü elemanlarınca yapılmaktadır. Günümüzde onarıma ilişkin tahmini maliyet hesaplamaları onay sonrası ihale aşamasında yapılmaktadır. Klasik dönem ve Klasik dönem sonrası Geç Osmanlı'da ise, onarım izni almak için ön koşulun maliyetlerin önceden bilinmesi olduğundan, onarım maliyetleri onay öncesinde hesaplanmaktadır. Bunun nedeni, onarımla ilgili yapı faaliyetlerinde ortaya çıkabilecek olası suiistimallerin önüne geçilmesi olduğu gibi, özellikle maliyete ilişkin işlemlerde kontrol ve planlama olanağı sağlanarak onarımın garanti altına alınmasıdır. İncelenen dönemlerde onarım onayını veren kurumların isim ve niteliklerinin de değiştiği görölmektedir. Geç Osmanlı'da onay makamı "Evkaf Nezareti", günümüzde "Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları" gibi devlete bağlı alt kurumlar iken, Klasik Osmanlı döneminde onarım onayını veren makam devletin en üst mevkii olan "Divan-ı Hümayun"dur. Klasik dönemde onay kararının devletin en üst makamı tarafından verilmesi, sosyal hizmetlere adanmış vakıf yapıların onarımına devletin gösterdiği önemi vurgulamakla beraber, onay sürecini izleyen diğer süreçlerde merkezin otoritesini üst düzeyde hissettirmek amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, Klasik Osmanlı döneminde vakıf yapıların onarım etkinliklerinde yürütölen onay sürecinin, klasik dönem sonrası merkezi idare altında devlet birimlerince yürütölen her aşamadan daha disiplinli, şeffaf ve katılımcı olduğu saptanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Akgündüz, A. (1988). "İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi", Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
2. Allahverdi, R.Ş. (2015). "Üsküp Burmalı Camii Tamir Projesi ve İnşaat Keşif Defteri", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 67, İstanbul, s: 2016-2023.
3. Belge 1, BOA MVL 834. 18. 03.
4. Dönmez, M.T. (2012). "Osmanlı Dönemi Vakıf Eserlerinin Onarım Süreçlerinin İrdelenmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Yayınlanmamış Yük.Lisans Tezi, İzmir.
5. Duymaz A. Ş. (2003). "II. Abdülhamit Dönemi İmar Faaliyetleri", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi,

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Isparta.

6. Dündar A. (2000). “Arşivlerdeki Plan Ve Çizimler Işığında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. Ve XIX. Yüzyıl)”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Osmanlı Eserler Dizisi 21, Ankara.
7. Ertem A. “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar” Vakıflar Dergisi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı: 36, Ankara, s: 25-65.
8. Gültekin, N.T. (2001). “Türkiye’de Taşınmaz Kültür Varlıklarını Koruma Sürecinde Yaşanan Açmazlar”, TAÇ Vakfı’nın 25 Yılı Anı Kitabı, Türkiye’de Risk altındaki Doğal ve Kültürel Miras, Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayını, İstanbul, s:213-219.
9. Hızlı M. (1993). “Osmanlı Vakıf Eserlerinin İnşa, Tamir ve Restorasyonları” Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 5, Sayı. 5, Bursa, s: 219-232.
10. Köse, M. (2013). “Arşiv Belgelerine Göre Fatih Camiinin İnşası ve Onarımları”, Vakıf Restorasyon Yıllığı, Sayı: 7, Ankara, s:86-94.
11. Madran, E. (1985). “Osmanlı Devletinde Eski Eser Ve Onarım Üzerine Gözlemler” Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayını, Cilt. XLIX, Sayı. 195, Ankara, s.503-546.
12. Madran, E. (2002). “Tanzimattan Cumhuriyete Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler 1800-1950”, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara.
13. Muşmal, H., Çetinaslan, M. (2009). “Bir Keşif Defteri Işığında Konya Kapı Camii’nin İnşa Süreci ve Mimari Özellikleri” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volüm: 2/6, s: 446-480.
14. Turan, Ş. (1963). “Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları” Tarih Araştırmaları Dergisi 1, Ankara, s: 159-200.
15. Yavaş, D. (2009). “Bursa’nın Kalbi Ulucami” Editörler, Mustafa Kara ve Bilal Kemikli, Bursa İl Özel İdaresi Yayını, Bursa, s: 133-142.
16. Yavaş D. (2011). "Bursa Yeşil Cami’de Yapılan Onarımlar” XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları Ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Tebliğleri, Konya, s: 629-640.
17. Yazıcı, N. (2004). “Arşiv Belgelerine Göre Gümüşhane’deki Süleymaniye/Sultan Süleyman Camii”, Sanat Tarihi Yıllığı Dergisi, Sayı: 17, s: 69-81.
18. Yılmaz İ., Dikmen S. Ü. (2011). “Osmanlı Döneminde Yapıların Onarım ve Restorasyonunda Tasarım Ve Onay Süreci”, 23.Uluslararası Katılımlı Yapı ve Yaşam Kongresi, Mimarlar Odası, s:169-173.
19. Yılmaz İ. (2016). “Osmanlı Klasik Döneminde Vakıf Yapıları Korunmasında Onarım Aşamaları”, Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, Volüm: 3, Sayı: 4, s: 36-61.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(60)

Doç. Dr. Muhteşem BARAN⁴¹⁵

STRESS SOURCES OF GENERATION Y IN TURKEY AND MANAGEMENT OF GENERATION Y TÜRKİYE'DE Y KUŞAĞININ STRES KAYNAKLARI ve Y KUŞAĞININ YÖNETİMİ

ABSTRACT

Today, while modern management theories are dealing with the way of performing of the employees, they tend to consider their humanistic features more. It is necessary to understand the typical features of the generations which the employees who are impacted from the conditions of the era they live in, belong to.

There are so many theories and hypothesizes in the literature about human resources management policy and strategies on the characteristics, understanding and management of Generation Y that gained a considerably important place in the business life. When considered in terms of individual potential of the generation Y that it brings in the enterprises, it is clear that this generation would ensure a competitive advantage to the enterprises.

Keywords: *Generation Y, Motivation, Management, Stress Sources, Turkey.*

ÖZ

Modern yönetim kuramları, günümüzde çalışanların iş yapış biçimleri ile ilgilenirken onların insani yönlerini daha fazla dikkate almaktadır. Yaşadıkları dönemin koşullarından etkilenen çalışanların ait oldukları kuşakların tipik özelliklerinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

İş hayatında son yıllar itibarıyla önemli bir yer edinen Y kuşağının özellikleri, anlaşılması ve yönetilmesi konularında insan kaynakları yönetimi politika ve stratejilerinde alan yazında pek çok teori ve kuramdan söz edilmektedir. Y kuşağının işletmelere kazandırdığı veya kazandırmayı vaat eden kişisel potansiyeli bakımından ele alındığında bu kuşağın işletmelere kazandırabileceği rekabet üstünlüğü açıktır.

Anahtar Kelimeler: Jenerasyon, Motivasyon, Yönetim, Gerilme Kaynakları, Türkiye.

1. GENERATION Y

According to the universal consent, individuals who borne in between 1980 and 2001 are referred as Generation Y and also called with different names such as Millennials, Generation Next, Echo Boomers and Nexters. The most remarkable attribute of this generation is their free spirits and passion for technology. The prominent characteristics in the portray can be described with the phrases such as narcissist personality traits, extremely self-centered and entrepreneur or extremely self-confident (Adıgüzel et al., 2014:170).

This is the first generation, which grows up being dependent to the developing technology and with the impact of social media. Most of the generation Y individuals met with computers when they were 4 or 5 years old. Generation Y can instantly connect to the individuals around them, to the information and entertainment sources that want by means of virtual media and internet that also became a part of social life. Besides being in the spotlight, the members of this generation who keep their expectations at high levels, also describe their goals clearly. When compared with other generations, these individuals who have the oldest parents are generally grown up in nuclear families. While the parents of one fourth of them have at least university education, one third of them have divorced parents. They have integration skills and they can concentrate on different subjects or more than one tasks simultaneously. However getting bored from the things they do is a common case. The members of this generation have the ability to make high-level analysis and quick thinking and in this way they can present results that are in line with their goals. On the other hand, they demonstrate prominent behaviors in the team works and they have high standards of living (Keleş,2011:132).

The individuals of this generation are defined as smart, free spirited, technology enthusiast and a generation that knows the usage of technology. For the generation Y who spend their most of their time by being in interaction with social media and communication instruments, enjoying the life is of prime importance. In Turkey, thanks to the opportunities they have, the said generation that comprises of free-spirited youth who can easily be adapted, quickly give-up, well-educated and who are technophiles are living in an era where the impacts of globalization are perceived in the best way and where the economical and intercultural interactions are increased. Approximately 25 percent of the population living in Turkey is the members of generation Y. In our country, the number of generation Y members are more than the total population in many of the European countries (Adıgüzel,2014:175).

1.1. Characteristics of Generation Y

The "Generation Y" term that defines the generation was coined in August 1993 for the first time in order to distinguish the youth who are defined as adolescent or teenager from the previous generation. The reason is that it is a generation that involves diversities and also is questioning, self-confident, free-spirited and self-centered (Yüksekbilgili,2013). Based on the result of many researches conducted in recent years, it is stated that generation U is a transformation momentum both in social and business life. Since the members of this generation are very self-confident, this gives them the belief that they can get what they want and they also see themselves as the architecture of change and transformation (Akdemir,2013:17 ; Güleç vd.,2006:175).

The individuals of Gen Y place importance on the principles of clarity and transparency in the enterprises where they work; also they prefer a participatory and democratic management approach. They adapt to teamwork and they expect to be forced in terms of powers and responsibilities. This generation does not prefer stringent workplaces that have strict rules, they are pleased with jumping from one project to another or one position to another within flexible work environments. They prefer interaction and gain insight about management (Erben,2014: 386-387). The employees of this generation like to take risks, even if they exert themselves, they find challenging tasks more important than the labor safety and they seek for more active and vigorous career and a high incidence of flexibility. Although the freedom sense of generation Y is high, they like to be driven and administered by senior and experienced superiors. Though, they resist to be driven and managed by the superiors who belong to their generation and the most hardest to manage is the generation Y. (Fındık,2013:48-49). Being based on the notion of "Learning by practising is the best way of learning", the

managers who have field experience realize this by conveying their experiences to generation Y. (Erentürk,2017:136)

We can list the characteristics of generation Y as follows (Ergil, 2013:1 and Koç and Türkmenoğlu,2014);

- Individualism; when compared with other generations, the members of generation Y are more committed to their own values and consequently they are individualist. They prefer freedom and independency in terms of attitudes and ideas.

- Inclination to Teamwork; the members of generation Y are very fond of teamwork where they can share their own ideas and present their skills.

- High Self-Confidence; the members of generation Y are usually grown up with the motivations and suggestions such as anything is possible”, “follow your dreams”, “be the one who you want to be”, “pursue happiness” and “be yourself”. Their self-confidence is the result of the support they get from their families. The education they receive and their professions that are recognized in the modern world also contribute this.

- Willingness; Among the members of generation Y, the ones who received a university education are not satisfied with the positions they achieved, they are willing to strengthen more and they are passionate about this. “Excellence” in technical terms is a starting point for them. Their wishes and expectations develop within time as they internalize the culture and environment surrounding them.

- Being in the Limelight and Being Transparent; The members of generation Y behave considerably relaxed in social contacts, i.e. in front of others, in social media, in programs that have many audience either in internet or television. They are more open to share their feelings and personal information and they generally prefer to express these in virtual or social media.

- Certainty; The members of generation Y do not like uncertainty, they prefer certain and clear approaches, in the same way their feedbacks are also loud and clear. Even it involves deficiencies or mistakes, they prefer this approach.

- Authorization Demands; In the result of the tasks they perform, they seek for the powers corresponding to the responsibilities they take over. As determined in the self-confidence feature, while pursuing their dreams, authorization is a means of transfer for them.

- Global and Online Contacts; This generation make use of internet too much while communicating. Although sometimes they experience problems about privacy of individual life, being in the limelight make them transparent. Since their lives are always full of action, they seem as a part of interactive world. They can work in any kind of environment and they can produce something in any environment. Flexible work and applications such as “homework” can easily motivate them.

- Self-dependence; Besides their teamwork skills and abilities of working in various environments, they are fond of their individual freedom. Standardized structures might become a stress source for them.

- Impatience and Diversity; The members of the generation do not prefer to endure or embrace the uncertainties for the result. Furthermore, similar results and usual structures induce their character that gets bored quickly and therefore they always prefer being different.

- Settlement; Approximately 80 percent of generation Y members are living in cities and currently they comprise the 25 percent of the population of Turkey. However one of the biggest problems of this generation is unemployment.

- Equality; Generally because of their sense of justice, they are far away from the concepts of alienation and discrimination. Pluralism and diversities are liveliness for them, contrary to the previous generations they don't feel uncomfortable with these. They insistently expect to see the same attitude towards themselves. Therefore, they stand against the constellations and canalizations that restrain them within narrow borders while standardizing them.

- Questioning; Dogmatic doctrines is a subject, which this generation specifically reject to comply with. They question everything and do not accept unless they do not find it reasonable. Therefore,

they cannot stand the oppressive and commanding authorities also the "state secrets". Facebook and Twitter are their products and they use them abundantly. Their way of communication has a unique structure and they can quickly league together around common goals. Since they give importance to general and shared information rather than the private one, they stand against private information and power monopolies.

- Ethics and Patriotism; The members of generation Y have a strong sense of morality; they are patriots who fight for their freedom and values, also they are socialized individuals who already come over the conflict of generations with their parents and who are caring about family and family members. Historical accumulations, ethics and national values are of importance for them.

1.2. Generation Y in Turkey

The Turkish type generation Y born after 1980's also referred as "Özal Generation" and "Generation after 80". Since they do not witness to the ideological conflicts just before them, they did not become politicized. In the era of international expansion and development efforts, they were impacted by many external factors that were new to the country's agenda. The media impacted their life trends while their consumption habits were impacted by popular culture. In the era where diversity brought with the free market economy and communication with foreigners spread over the society, consumption took its place in their lives as an addiction. Although they prefer living joyful days and having fun rather than working, the living conditions forced them to work and earn money. Since they did not experience the problems such as "waiting in the queues" specific to previous eras, they do not have any idea about these challenges. This becomes the cause of the biggest conflict they experience with the previous generation. Because, since the previous generation experienced big social, political and economical challenges in their lives, they attempted to impose this generation to be prudent and deliberate (Bahar, 2008:238).

The generation that currently constitutes the 25 percent of Turkey's population are between 15 and 35 years of age. For this generation that gives more importance to individualism rather than social life and behavior style, the reality is essential. In many of the literature, the Generation Y in Turkey is also referred as Turkish Type Generation Y. A research conducted by Deloitte Foundation in 27 countries with the participation of 7.800 individuals who born in January 1983 and after and with 328 participants from Turkey, revealed important results about the Turkish type generation Y. According to the findings (Brown, 2014:3);

- Their thoughts about private sector; They listed the importance order of the business life as employment, progress and profitability. Among the goals of business life; creating employment was 15 points above the world average with 56 percent; contributing to social development was 11 points above the average with 40 percent and focusing on profitability was 4 points above the average with 38 percent.

- They think that the goal of the public sector should be economic development. In their opinion, reason for being of the state is economic welfare, employment and education. The belief that the state has to ensure the economic welfare of its citizens is 15 points above the world average with 43 percent. State's obligation to provide employment opportunity is 4 points above the world average with 36 percent. The opinion that state has responsibility regarding education was 2 points below the world average with 32 percent.

- Being different than the members of the same generation in other parts of the world, they think that the business world does not show respect to the codes of conduct. In the world, while the ratio of the ones who think that business world shows respect to the codes of conduct was 54 percent, in Turkey this ratio remained at 39 percent.

- They think that the biggest problem of Turkey is unemployment. In the ranking of the most important problems in the world, Turkish generation Y members have different opinions. The importance ranking of the problems for Turkish type generation Y was indicated as unemployment with 43 percent, wars and conflicts between countries with 42 percent, income inequalities with 41 percent, resource scarcity with 39 percent and terrorism with 30 percent. In the world, the ranking of the most important problems by generation Y was unemployment with 37 percent, resource scarcity with 33 percent, income inequalities with 28 percent, wars and conflicts between countries with 20 percent and terrorism with 15 percent.

- The impression that Turkish type generation Y is apolitical was weakened based on the results of the research. In the ranking of the top challenges in the next 20 years and after, social unrest was 45 percent, natural resource scarcity was 37 percent and income inequalities were 35 percent. The Turkish participants when compared with the participants in other countries indicated especially social unrest, income inequality and terrorism heading more predominantly.

- Their expectation from their work is the employee satisfaction. However, at this point, the thing what they understand from satisfaction differs, because there is a vagueness in the distinction of financial and social satisfaction. One of the common ideas is that they have expectations such as "taking place in the management".

- Regarding the university education, they express their thoughts as getting a diploma in order to get a job and the ratio is 48 percent. The ratio of the ones who expressed their goals as "to acquire a profession" remained at 23 percent. According to the 55 percent of the ones who are currently working, university means a certificate that is necessary to get a job. For 29 percent of them, term "success" stands for "career" and for 40 percent of them it means "happiness and peace of mind". For the employees who had a university degree, "success" means "career" and for 45 percent of them it means "happiness and peace of mind".

When we consider that the generation Y constitutes the 25 percent of the population and in case we ensure the involvement of this labor force to the economy, we can catch a great demographical opportunity by making use of an important value potential in terms of human resources. However, the high level of the general unemployment in the economy and consequently low level of income and insufficient participation of women to the labor force besides the gendered culture structure becomes an obstacle in front of this potential for transforming into a value. However, the high overall rate of unemployment and consequently low level of income and the sexual culture that limits women's involvement in the labor market are the most important barriers depriving us of this opportunity. Despite all of the hitches, generation Y in Turkey continues its transformation and evolution. Because it is an innate reality for them. The outstanding trends of generation Y in Turkey is provided in Table 6 (www.conento.com.tr).

Table 1; Outstanding Trends of Generation Y in Turkey

TRENDS	DEFINITION	SAMPLES
Well-being	Being aware of the dangers of environmental issues and of the new forms of consumption; a desire to resist these dangers	Any kind of detox program, fitness halls, herbal teas - previously linseed but now golden berry
A quest for reality, frankness and transparency	Increasing interest in those who have a story, who have a really experienced a story. Not nostalgic but realistic. Relying on what is tried before, giving a greater credence to frankness	Wikileaks, personal blogs, "contents" reading, "One minute", e-mail addresses composed of one's real name and surname
Social media	Not quite virtual, but web-based platforms for meeting, monitoring and being monitored	Facebook, Twitter
Rush	Business and handling everything themselves, struggling with time -which	Smart phones, massage chairs, instant soups

	is never enough The breaks required to manage such tempo	
--	--	--

Source: http://www.conento.com.tr E.T.12.12.2014

When we look at the descriptions about generation Y in Turkey in terms of behavioral sciences, the following descriptions are synoptic. Being based on the way they enjoy their life and the priorities in their lives, it is possible to divide Generation Y in Turkey into four groups as Individualists, Success-Oriented, Idealists and Family Oriented. The reason of this classification is that they have different life stages and different ways of perception. Looking at this picture, Generation Y's Individualists and its more Success Oriented members are the most prominent in the youngest sub-segments. The older ones who are building families are the Idealists and the Family-Oriented ones. Since the literature about generations is usually Western and USA centered, they remain distinct from the Turkish type generation Y regarding the characteristics of generation Y. The said sources observe solely the "self-centered" characteristics of generation Y in their countries. Whereas, Turkish type generation Y comprises more than one feature (www.conento.com.tr).

Table 2: Categorical Grouping of Turkish Generation Y

GROUPS	GROUP SIZE	VALUE MAP
Individualist	38%	Love, energy, entertainment, traveling, discovery, seizing the moment, freedom
Success-Oriented	19%	Success, money, shopping, target-orientated,
Idealist	15%	Ideals, chasing their dreams, questioning
Young Family	28%	Satisfied with what they already own, their spouse, children, peace

Source: http://www.conento.com.tr

Turkish generation Y who are socialized, conscious, informed and collaborative deem their workplace as an opportunity to learn. Their expectations from their work places; rather than uncertainties they request for clear orientation, performance and instant feedbacks. They want to express their ideas and to be taken seriously, they also want to become a part of administrative decisions and to take responsibility. Just because of this, they distinguish from the generation Y in the world. In regards to the life style and way of career development they prefer; their responsibilities such as family, socialness, parents and children are becoming determinant. They internalize their friendships at work place by moving it behind the professionalism. They believe that the manager and the administration should ensure the employee satisfaction both in financial and social aspects (Akdemir,2013:19).

2. EXPECTATIONS OF GENERATION Y

The solution of the unemployment that is of first priority problem of Turkish generation Y is one of the most urgent issues. On the other hand, while chronic unemployment problems are still valid, the expectations of this generation are so dynamic and variable. According to a report issued by Harvard Business Review Turkey (2014) research center, the generation Y in 2003 had determined their four basic requests from their jobs and the companies where they get to work and these were; To get a good training, to get a certificate that has a professional validity, to be qualified and powerful financially and to become executive (HBR,2015).

Beginning from 2008, generation Y revised their expectations from life in general and replaced their above-mentioned expectations with ones below;

- A company and a way of performance that give importance to social responsibility,
- A company and a business manner that has a good reputation in other words, a company that respects, esteems and relies on him/herself,
- A company and a business manner where friendly and warm relationships can be established.

And beginning from 200, the generation Y continued to change their expectations and now or perhaps better to say for now, they began to expect and request for the following;

- Assuring and a stable workplace
- Employers who respect people and see the employees as a value not a source,
- A company that places importance on creativity, dynamism and innovation,
- A corporate company that is global at least at one side of it.

As it can be understood from the results revealed by the report, in 2003-2008-2014, being parallel with the aging of generation Y and with the changes in their positions in business life and community, their expectations from business life also showed change. However, it can be said that generation Y has expectations within the context of their essential characteristics such as their specific self-confident and to be recognized.

In a way that supports this opinion, it would be beneficial to have a look at a research conducted by PWC Turkey in 2015. Nowadays, generation Y began to take their place in executive positions. Such progression in their careers is taking a form together with both their own expectations and life experiences (www.pwc.com.tr). On the other hand, while the expectation of Y's are considered within this context, in today's business life they began to be the individuals in demand for both junior administrative officer positions and executive positions. The biggest reason of this is technology and globalization. Since the Y's deem technology as a part of their life, just like technology, they are open for development and change in their business manners and perspectives on life while being far away from status quo. This puts them forward. When we look at the results revealed by the PWC's research, we can list the outstanding ones as follows (www.pwc.com.tr and Küçükusta,2007:245, Ballouand and Godwin,2007:42);

- 20 percent of the generation Y already achieved executive competence in respect of their age and experiences. In our opinion, for them this ratio gives them the power to be effective overall by putting the 80/20 rule of Pareto principle into effect.

- While the employees who belong to generation Y think that they would work in 2 - 5 different companies during their career, the ones who are in executive positions express this figure as between 6 to 9.

- When the members of generation Y would take important decisions about their careers, they prefer to discuss this subject with their managers and colleagues. Since generation X members discuss this subject with their families, this becomes another distinct feature.

- While generation X continuously seek for learning throughout their careers, they try to convert this knowledge into value. Again being different from the generation X, these values can be listed as career opportunities, prestige and salary. As you can see, salary is not in the first place.

In fact, generation Y was born to work. Their rebellious and extremely liberal characters are the most important source of their freedom desires. (Twenge,2010:36).

3. STRESS SOURCES OF GENERATION Y

Generation Y corresponds to young-middle aged range. While they have expectations from life and their jobs, they are also in a position which they have to meet the expectations of others from them (Özgen vd.2002:179). These are the responsibilities regarding their jobs which they devote themselves and take over so many responsibilities, responsibilities towards their spouses who belong to generation Y like themselves, responsibilities towards their parents from generation X and their social responsibilities which they want so much. Although they spend very active lives in the beginning with their self-respect regarding that they are

capable to handle anything, it is a reality that they experience so many psychotic, depressive and manic problems induced by stress and take medicines (Sönmez,2009:6; Lyons vd.2010:346).

This section describes some general concepts that cause stress and pressure experienced by many people in general and which generation Y began to learn and experience. Stress is a concept that is used frequently by everybody in both daily life and business life. Everybody is exposed to various stress sources in their lives (Keleş,2011:129). Stress that is described as the disease of modern life and shows itself as a serious problem is one of the most important factors that cause people to spend unhappy lives. While causing unhappiness, stress also endangers the health of the people and cause individuals to feel uneasiness, exhaustion and disgust both in their business and family lives. The living conditions that gained pace and change day after day especially after the industrial revolution, require an effort to adapt these conditions. Since the individuals and organizations are in need of adapting themselves to these changes, they are experiencing a paradox between complying with the challenges and resisting them.

Daily stresses experienced occur with the previous experiences, characteristics and consideration forms of the individual who experience them rather than the event itself. Within this context, the personality traits become prominent. The situations that reveal the stress reaction are mostly related with the previous experiences of the said individual. Therefore, it is necessary to know the background of the individual, his incentives, goals and needs, environmental conditions, safe-keeping and withdrawal behaviors. In literature there are so many definitions of personality. We can list so many definitions for this feature which makes man an individual and distinguishes him from others. It is a fact that presents the characteristic features of the individual, the relationships between these features and ways of adaptation to the situations. It may also be described as the characteristic forms of reacting to life situations and as the core of human behaviors (Baltaş ve Baltaş, 2002:308).

In Eysenck Personality Scale, the personality is interpreted as the sum-total of the actual or potential behavior-patterns of the organism, as determined by heredity and environment it originates. First of the two main dimensions in personality is neuroticism and stability as its counterpart; the second one is extraversion and introversion that is counterpart of it. People do not get just one side of just one of these dimensions but get various features that comprise the two main dimensions and counterparts thereof. However, one of these becomes more prominent and therefore has the feature of determining personality. Three essential features that determine the neurotic behavior can be listed as being learned, being incompatible and having an intense emotional load. For example, a normal person tries various ways when he encounters with a task challenging his skills. We can list some of these ways as "dealing with a different and easier task", "delaying to encounter" this task by finding a reason or "leaning to another task" by wishing to get rid of this task. However, a neurotic person prefers a different way to avoid this distracting situation. Some of them are fatigue, headache, bipolar disease or another physical disability that hinders the person from performing the task (Himmetoğlu and Kirel,1994:13). The ability of the person to avoid stress is related with his personal skills and his ability to use resources on his hand. Therefore, the personality traits determine the level of protection from stress. These depend on the abilities of the person to program himself being convenient with the changes, his environmental conditions and his previous experiences. Various studies ensure us to identify some of the personal traits that make it difficult to adapt. These factors, which make it difficult to struggle with stress, can be listed as follows: The ones whose hostility feelings are dominant, the ones who blame themselves even for anything, the ones who are extremely sensitive and the ones whose emotional reactions are dominant. On the other hand, the ones whose egoist personality trait is prominent, the ones who consider the events as either too good or too bad; the ones who are known as childish and the ones who remain insufficient in their interactions with their environment also fail in struggling stress (Güçlü,2003:67).

Two American doctors, MeyerFriedman and Ray Rosemnan made two different classifications of personality types. Within the context of an extensive research conducted on men, two groups were presented as Type A and Type B. In the subsequent researches, it was proved that the Type A and B personalities effect the behaviors of the individuals and there is a close relationship between personality types and stress. Type A individuals are suffering from heart diseases 3 times more than the Type B and Mixed ones. A way of

performing business that entirely coincides with the characteristics of generation Y such as pace, competition, self-confidence, dealing with multiple tasks is reinforcing and encouraging type A personality. Especially the uprising of the expectation level of generation Y is becoming the biggest potential of the marketing approach that is based on consumption model. The competitive sense of economy that is effective on generation Y and that encourages consumption, luxurious life and spending money, is forming a time and success pressure on people. Such pressure causes an increase in tension and even leads to the occurrence of many diseases induced by stress. All of the individual behavioral differences may effect the stress level of the individual (Ayđın,2002:17 ; Tarhan,2002:146).

3.1 Personality and Cognitive Structure

Individual skills levels such as learning ability and memory capacity and other individual personality traits such as nervousness, impressiveness, ambition and being socialized or not are important factors for choice of profession. The members of generation Y whose cognitive skills such as learning ability and memory capacity are at high levels, can use more effective strategies in air traffic control that is a profession where challenging situations are frequently experienced or they succeed in situations and professions where correct and efficient decisions should be made within short time under harsh competition conditions (Tarhan,2002:146).

3.2 Age and Experience

Age plays an important role in the interactions between people. While, generation Y individuals see the future from a broader perspective, generation X individuals have a more limited perspective so consequently this cause disagreements and conflicts in the communication between the individuals who have significant age differences. While age is closely related with fatigue at the end of a busy working day, it is known that as age increases sleeping quality decreases. With increasing age, the disturbed sleep may cause the individuals to get tired quickly and also it may lead to some conflicts in communication. As the ages of generation Y members increase, their skills of coping with environmental and psychosocial stress begin to decrease. As a result of this, insufficiency or burnout syndrome may develop, cognitive insufficiency begins to show itself and the body begins to loose its ability to response harmoniously and quickly to the changes. In other words stress gets harder. However this has an equilibrating power. The ones who belong to this generation become less ambitious as they become older and they do not take over responsibilities which they can not handle and they do not set goals that they can not achieve. The members of generation Y generally begins to be effected from stress after their 30's. In these periods, the physical power that comes from youthfulness begin to decrease but anyway the career and financial efforts are at top level (Erđinç,2005:21).

3.3 Relationship Between Business Requirements and Skills

The generation Y members cannot always find the chance to work in jobs that are suitable for their qualifications and skills. Consequently, they begin to think either that they are not suitable for their jobs or their jobs are not suitable for themselves. In that case, the generation Y members who are not identified with their jobs, begin to seek for a new job. Such situation is a factor that decreases their job satisfaction besides their productivities and also it is one of the most important stress sources. Skill is the sum of mental abilities of the individuals such as understanding, analyzing, solving and concluding certain relations and their physical abilities such as performing some tasks. In this way, it would be possible to evaluate the skill as the mental and physical abilities of the individuals that they utilize for organizing and realizing their behaviors. While achievement of physical abilities depend on age and experience, achievement of mental abilities depend on genetic features and learning-derived accumulation (Kaya,2004:23).

3.4 Work Overload

Since generation Y members can deal with multiple tasks simultaneously and do this willingly, their workload is generally too much. Principally it would be beneficial to consider the work overload in two

dimensions. The quantitative workload can be described as having more work to do than can be accomplished comfortably. Even a personnel who is an expert in his job may experience work overload pressure because of reasons such as time pressure, long working hours and not having sufficient breaks. Qualitative workload can be described as having a work that is too difficult and for which the requirements of the task exceed the intellectual and technical abilities of the individual. The task may require continuous attention and taking top-end decisions or may involve complex information, consequently all of these factors may cause individual to confront with stress. Besides the qualitative and quantitative structure of the work, the shortage of the employees, uneven structure of the work that has extreme intensities in certain periods also means work overload. Contrary to these situations, doing too little work, the low volume of the work and a work that fails to use the individual's skills and abilities can also be a source of stress. In both of these situations, members of generation Y may either get tired because of the work overload or may get stressed when they have to deal with a task that remains under his capacity. Because a task that remains under his capacity may waste his effort to prove himself while a work overload may decrease his productivity and effectiveness. The essential source of the stress caused by work overload again arises from the typical characteristic of generation Y. They can not say "no" when an effort regarding the job is in question. Some of the reasons of this attitude can be explained with concerns such as not to risk their careers, not to give an impression of a negative person and to show that they can succeed.

3.5 Time Pressure

In today's business life, time is one of the most valuable capital instruments and most effective competition tools. Today's competitive environment forces the individuals, organizations and especially managers to use time efficiently. In this competition, being successful depends on being aware of the importance of time and time management. Current business manners expose the employees to time pressure and the rush of meeting the deadlines. It is a fact that the rush of meeting deadlines is a significant source of stress for employees. Time can be a forcing factor according to the personality type besides the goals and expectations of social environment. In other words time can be a damaging factor that converts all behaviors into constraint.

Therefore, the factor that determines the productivity of time in the organization is proportional with the level of organizational communication. In the organizations, time pressure on the generation Y employees is felt more generally in administrative activities. The generation members who are currently in mid level manager positions get stressed with the obligations of meeting the deadlines of the scheduled tasks. The basic stress sources are long business hours, time pressure and work overload. Working under time pressure may cause insufficiencies in their relationships with the social circle and families. Since dealing with multiple tasks simultaneously is a time consuming situation that also decreases the quality of the work done, time can be saved by giving responsibility to teammates or juniors so that it would be possible to meet the deadlines. The generation Y members who are in junior positions can work in a productive way when they find chance to be involved in decision-taking mechanism by taking responsibility and find chance to develop through authorization transfer (Kapız Özen, 2002:147).

3.6 Role Conflict

The individuals have more than one role (in society, at work and in their families) in their lives and frequently conflicts between the demands and expectations may occur frequently. The requested result in the management is agreement and conciliation. It is required that the individual keep in with his social circle and demonstrate adaptive behaviors. Despite of this, undesired conflicts may arise at work. For generation Y employees, the underlying cause of these conflicts can be listed as not embracing the individual, group, idea or fact that he has conflicts with or disputing with some of these facts. The difference of opinions between various personnel working in the enterprises regarding the understanding, value judgments, goals and the ways to follow to reach the goals, perception of the problems and their solutions may lead to conflicts. Such situation leads to a conflict environment and role conflict is described as "a situation where an individual who has to

perform more than one role adopt one of his role requirements better than the others” (Şimşek and Çelik,2011:292).

3.7 Career Opportunities

Career that is among the priority goals of generation Y consists of the works that an employee performed during entire of his working life. Career also defined as the individual's journey through learning, work and other aspects of life. One of the most important stress sources for employees but especially for managers is the ambition of advancing in their career and getting a higher level in the organizational hierarchy. The generation Y is always in an ambition and effort of continuous development and advancement beginning from their birth. In the situations that hinder their development, they feel frustration, anger and stress. In the organizations where they work, they want to advance as they develop themselves and take superior responsibilities. In the organizations with insufficient opportunities to advance and those that do not have a career planning, generation Y members feel hard-done by their managers so they tend to feel frustration and get stressed (Özgen,2002:180).

3.8 Management Pattern and Individual Control

In the organizations, the management structure and management pattern also evaluated as the factors that influence the occurrence of stress. The workplaces managed by autocratic understanding cause employees to get stressed. Especially usage of punishment causes tension for individuals. Because when they confront with executions such as harsh punishments in situations where they already carry the responsibility and load of failure psychologically, the generation Y members experience excessive stress and even they may show reactions such as leaving job. In the organizations that become so bureaucratized because of their size, the generation Y employees who are harder to be kept under control may behave as if their freedom and creativity is being hindered. This cause stress for them in regards of taking initiative.

Individual control during work progress and under pressure ensures the participation of the employees to the subjects related with the business and gives them the chance to have more control on the implementation of the project. If the ideas, knowledge and expectations of the employees are kept out of organizational activities, such situation would not only lead to an increase in stress, it would also decrease productivity. Individual control is one of the factors influencing work performance of the individuals. When responsibility is given to a generation Y employee to perform some tasks but an environment that is appropriate to perform the tasks in question is not provided, then the individual loses his individual control over the work and get stressed. According to the results of a research related with this subject, having low level of control over the work intensifies the negative effects of stress on job satisfaction. Besides that, having high level of control over work is diminishing the impacts of stress on job satisfaction (Kapız Özen, 2002:148).

3.9 Decision Making and Being Involved in Decision Making Process

One of the essential issues that cause stress for today's generation Y employees is the obligation of decision making against the changing situations and events and sustaining such responsibility. Despite of having the abilities of making preferences, problem solving and decision-making, the power of decision making is related with the chance and ability of the individual in using the knowledge he already has. When considered in the organizational basis, it should not be forgotten that the decisions taken would affect the other tasks and employees within the organization and the effectiveness of the organization would be proportional to the effectiveness of such decisions. Specifically the generation Y employees, who have the power of decision-making, must decide on the best appropriate option for the situation of decision-making in terms of both individual success and organizational productivity. Such decision-making process is a source of stress on its own (Aydın,2002:55).

To the degree that generation Y employees shall be given a chance to be involved in decision-making process within the organization, their role in the establishment of the plans and decisions that will affect them shall increase and they shall feel more satisfied. To the degree that the individual shall take place in decision-

making process as a group, he shall devote himself to his work and pay more attention to the problems of the organization. He shall see himself as a part of organization and his job satisfaction shall increase (Eren,2003:168).

Participation in management is a form of understanding and it is a series of processes where generally, the contribution of employees and specifically the generation Y are received during decision-making and troubleshooting and a democratic management is established within the enterprise. Since being involved in decision-making process also means to take part in management, it expresses more active participation of the employee in decision-making process (Koray,2002:45). By this way, the employees can be motivated and oriented, the quality of the decisions taken can be improved, individual and organizational goals can be equilibrated, productivity and efficiency can be increased, the labor turnover can be decreased and conflicts can be avoided.

4 CONCLUSION

The members of generation Y experienced their formative years around the turn of the millennium and have been surrounded by rapid globalization and technological innovation. While the members of generation Y had the living conditions of generation X when they born, they have a course of life where they witness sharp transformations. Therefore, this is a generation that grown up with personal computers, mobile phones and internet.

In regards of its impression in business life, generation Y, which is described as a new generation, is significantly different from generation X. While X's are more prudent and have a reasonable risk perception, Y's have a nature that can get bored quickly, not satisfied easily, extremely curious and that cannot adapt to monotony. Contrary to generation X, generation Y is more disloyal in regards of commitment to work. Because of the unique characteristic features of generation Y, increasing their commitment to their job, gaining their loyalty, motivating them and delivering the best performance from them is so different when compared with the members of generation X. the members of generation Y give lower responses to the motivators such as salary. This is because they maintain a life that is above the step of the basic needs determined in the hierarchy of Maslow, so factors such as salary ensure less motivation for them when compared with the members of generation X. Because of this situation, in order to receive benefit from the potential of generation Y, it becomes necessary to understand them and manage them accordingly.

Although Y's are rarely seen at top management positions in business life, their numbers are high in middle and junior administrative positions. Nowadays the generation X employees begin to be retired so the generation Y employees will take their positions. The generation Y should take some initiatives so that they can take place of generation X and meet the expectations from them in subjects such as performance and productivity. T this stage, it becomes more important to organize the human resources policies of the enterprises and to manage the generations in line with the goals while implementing a new approach in styles of leadership. For enterprises becoming successful in achieving their goals and strategies depend on their understanding the generations which their employees belong to and also integrating them to corporate life, ensuring their harmonization with previous generations and canalizing their energy towards the correct direction is gaining vital importance. All of these depend on the success that shall be demonstrated in the leadership approach.

The generation Y members give importance on the principles of clarity and transparency in the enterprises where they work, also they prefer a participatory and democratic management approach. They adapt to teamwork and they expect to be forced in terms of powers and responsibilities. This generation does not prefer stringent workplaces that have strict rules, they are pleased with jumping from one project to another or one position to another within flexible work environments. They prefer interaction and gain insight about management. The employees of this generation like to take risks, even if they exert themselves, they find challenging tasks more important than the labor safety. Although the freedom sense of generation Y is high, they like to be driven and administered by senior and experienced superiors. However, they resist to be driven and managed by the superiors who belong to their generation.

For today's enterprises, it is mandatory to get benefit from the potential of generation Y in the best way. While administrative understanding was developing on the models that focus on production and enterprise, after the participation generation Y into business life, the administrative model began to focus on human and especially generation Y. Briefly we can say that generation Y built the way where employees become a "source" rather than being an "instrument". The evolution of Fordist system into a system that focuses on the human resources can also be attributed to this.

Now, generation Y cannot be employed in the enterprises by personnel management models. They do not see themselves as personnel and feel as if they are a part of the job or enterprise where they work. For the generation Y employees, work is a life style by which they can achieve their expectations from life, they can be satisfied by means of career advancement and satisfy their prestige needs and get in return of the value of their existence. Therefore, the individuals who shall manage them should have some special skills and abilities.

Individuals, who shall take the lead to generation Y in order to motivate them, should understand their audience before themselves. In conventional leadership models, the personal traits of the leader and his effect on his social circle is being considered but this is not the case for the ones who shall lead to generation Y. Being a leader to generation Y requires an advanced level of background. Since generation Y members are graduated from good universities and they received a good education, they expect their leaders to be at a more advanced level. The one who shall lead to them should not be like a chess player who moves the pieces but should be the one who is personally take his place on the chessboard. The generation Y employees expect sharing, respect, care and support to their innovative efforts rather than a chain of command.

REFERENCES

1. ADIGÜZEL O., BATUR H. Z. ve EKŞİLİ N., Kuşakların Değişen Yüzü Ve Y Kuşağı İle Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi : 2014/1, Number:19.
2. AKDEMİR, A., KONAKAY, G.1 ve DEMİRKAYA, H., Y Kuşağının Kariyer Algısı, Kariyer Değişimi ve Liderlik Tarzı Beklentilerinin Araştırılması, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Volume:2, Number:2, Yıl; 2013, pp.11-42
3. AKGEMCİ T., Örgütlerde Stres ve Yönetimi, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Volume: 15, Number: 1-2,2001.
4. AYDIN, İ. P., İş Yaşamında Stres, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2002.
5. AYDIN, İ., Pehlivan, İş Yaşamında Stres, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2002.
6. BAHAR H. İ., Sosyoloji, 2. Bs., Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu (USAK), Ankara, 2008.
7. BALLOU B. and GODWIN N.,Quality of "Work Life": HaveYouInvested in YourOrganization'sFuture?, Strategic Finance, 2007, pp. 41-45.
8. BALTAŞ Z., Y Kuşağı; Onların Dünyadan, Dünyanın Onlardan Beklentileri, http://www.baltas-baltas.com/web/makaleler/m_24.htm E.T. 13.12.2014
9. BALTAŞ, A. ve BALTAŞ, Z., Stres ve Başa Çıkma Yolları, 21. Bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.
10. BAŞ M., Katılımcı Yönetim, Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası Aylık Dergisi, Number; 190, 1995.
11. BROWN M., Y Kuşağı Araştırması Türkiye Bulguları Ocak 2014, Deloitte Eğitim Vakfı, <http://www.deloitteegitimvakfi.org.tr/UserFiles/Documents/Deloitte%20Millennials%20Turkey%20Report%2017.01.14.pdf>, E.T. 15.12.2014
12. DENEÇLİ, C. ve DENEÇLİ, S., Nabza Göre Şerbet, Kuşağa Göre Etkinlik: Eğlencenin Pazarlanması ve Kuşaklar, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi, http://www.iku.edu.tr/userfiles/file/sanattasrim/doc/Ceyda_Denecli_Sevda_Denecli.doc, E.T. 03.06.2015

13. DİKMETAŞ E., Hastane Personelinin Çalışma / İş Yaşam Kalitesine Yönelik Bir Araştırma, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Volume:15, Number:2, :2006, pp.169-182
14. ERBEN Gül Selin, X ve Y Nesilleri Bağlamında Dönüştürücü Liderlik Ve Örgütsel Adalet Algısı İlişkisinde Lidere Duyulan Güvenin Rolü, Melikşah Üniversitesi 2. Örgütsel Davranış Kongresi Bildiriler Kitabı, Ed. M. Özdevecioğlu, Dedeoğlu T. ve Çapar N.,7-8 Kasım 2014, pp.383-392.
15. ERDİNÇ S., Örgütsel ve Bireysel Stres Kaynaklarının İş Tatmini Üzerine Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Dumlupınar Üniversitesi SBE, 2005.
16. EREN E., Yönetim ve Organizasyon, 6. Bs., Beta Basım, A.Ş., İstanbul 2003.
17. ERENTÜRK, M.K., Tesis Yönetimi Sürecinde İnsan Kaynağı Yetiştirme ve Geliştirme, Leges Hukuk Dergisi, Number 82-83-84, 2016
18. ERGİL, D. Yeni (Y) kuşak ve Ötesi, <http://www.bugun.com.tr/yeni-y-kusak-ve-otesi-yazisi-708442>, E.T. 22.03.2014.
19. ERGİLD., Y Kuşağı, 04 Temmuz 2013, <http://www.bugun.com.tr/y-kusagi-yazisi-704123>, E.T. 24.11.2014
20. FINDIK E., Y Kuşağında Mobbing Algısı Üzerine Bir Araştırma, T.C., Bahçeşehir Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
21. GÜÇLÜ, N. Stres Yönetimi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Volume:21, Number:1,Yıl: 2001, pp.91-109.
22. GÜLEÇ H., CÖMERT D. ve BAYCIK H. M., Üniversite Gençliğinin Evliliğe Hazırlık İle İlgili Düşüncelerinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, Küreselleşen Dünyada Sosyal Hizmetlerin Konumu ve Geleceği Sempozyum Kitabı, Antalya, 2006.
23. Harvard Business Review (HBR), Z ve Y Kuşağı İşvereninden Ne İstiyor, <http://www.hbrturkiye.com/video/z-ve-y-kusagi-isvereninden-ne-istiyor>, E.T. 15.06.2015
24. HİMMETOĞLU, B. ve KIREL, Ç., Stres Yönetimi, Anadolu Üniversitesi, Yayın No:813, Eskişehir, 1994.
25. <http://www.conento.com.tr>, TUFUR Melis, Türkiye'nin Y Kuşağı 34 MediaCat Özel Eki, Mayıs 2011, Conento (Pazarlama ve İletişim Araştırmaları Şirketi) http://www.conento.com.tr/uploads/Conentodan_Trkiyenin_Y_Kua_Aratrma_Raporu.pdf E.T.12.12.2014
26. <http://www.haberturk.com>, Y Kuşağı'nın şifresi çözüldü, <http://www.haberturk.com/polemik/haber/914047-y-kusaginin-sifresi-cozuldu>, E.T. 15.06.2015
27. <http://www.pwc.com.tr>, İş Hayatında Y Kuşağı Gençler Artık Yönetici Olmaya Başladı, <http://www.pwc.com.tr/tr/basin-bulteni/2015/is-hayatinda-y-kusagi-gencler.jhtml>, E.T. 13.04.2015
28. KAPIZ ÖZEN S., İş-Aile Yaşamı Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Volume:4, Number:3, 2002.
29. KAYA Y., Küçük ve Orta Boy İşletme Yöneticilerinin Stres Kaynaklarını Tespit Etmeyesine Yönelik Kayseri İlinde Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2004.
30. KELEŞ H. N., Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Volume:3, Number:2, 2011.
31. KELEŞ, H. N., Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi Volume: 3, Number:2, 2011.
32. KOÇ B. Ö. ve TÜRKMEÑOĞLU, İ., İş Hayatı Penceresinden Y Kuşağı'na, http://www.kalid.org.tr/kalid/downloads/KALiyer/25042011_%20Y_Kusagi_%20idil_Turkmenoglu_Ozer_%20Koc.doc, E.T. 13.04.2015.
33. KOÇ, B. Ö. ve TÜRKMEÑOĞLU İ., İş Hayatı Penceresinden Y Kuşağı'na, http://www.kalid.org.tr/kalid/downloads/KALiyer/25042011_%20Y_Kusagi_%20idil_Turkmenoglu_Ozer_%20Koc.doc
34. KORAY M., Endüstri İlişkileri, Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları, İzmir 2002.

35. KÜÇÜKUSTA, D., Konaklama İşletmelerinde İş-Yaşam Dengesi Sorunları ve Çözümüne Yönelik Yaklaşımlar, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Volume: 9, Number:3, 2007.,pp.243-268.
36. LYONS, S., DUXBURY, L., HIGGINS, C. An Empirical Assessment Of Generational Differences in Basic Human Values, Psychological Reports, Vol.:101, 339-352.
37. ÖZGEN H., ÖZTÜRK A. ve YALÇIN A., İnsan Kaynakları Yönetimi, Nobel Kitabevi, Ankara, 2002.
38. SÖNMEZ S., Şizofreni Hastalarında Psikoeğitim Grup Çalışmasının Pozitif ve Negatif Belirtiler, Sosyal İşlevsellik, Yeti Yitimi, İçgörü ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkilerinin Araştırılması, Bakırköy Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi,Uzmanlık Tezi, İstanbul, 2009.
39. ŞAHİN, N. H., Stresle Başa Çıkma, Türk Psikologları Demeği Yayınları, Ankara, 1994.
40. ŞAHİN, N. H., Stresle Başa Çıkma, Türk Psikologları Derneği Yayınları, Ankara, 1994.
41. ŞİMŞEK Ş. ve ÇELİK A., Yönetim ve Organizasyon, Eğitim Akademi, 13. Bs.2011.
42. TARHAN, N., Adrenalin Stresi Mutluluğa Dönüştürmek, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002.
43. TWENGE J. M., “Ben” Nesli, Çev, Esra Öztürk, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2009.
44. YÜKSEKBİLGİLİ, Z., Türk Tipi Y Kuşağı, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Volume:12 Number:45, Bahar 2013, pp.342-353.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(61)

Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK⁴¹⁶; Perihan KARAKAYA⁴¹⁷

BURSA İLİ KELES İLÇESİ GELENEKSEL KADIN ÖZEL GÜN GİYİM KUŞAM ÖZELLİKLERİ BURSA RIVER KELES LOCATION TRADITIONAL WOMEN SPECIAL DAY CLOTHING SPECIFICATIONS

ÖZ

Geleneksel giyim kuşamlarımız arasında yer alan özel gün giyimleri Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Tarihe ışık tutan giyim kuşamların, kaybolmasını önlemek amacıyla belgelenmesi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması büyük önem taşımaktadır.

Çalışma kapsamında Bursa ili Keles ilçesi geleneksel kadın özel gün giyim kuşam örnekleri arasında seçilen urba (bindallı), sarka ve fes incelenmiştir. Geleneksel kadın özel gün giyimleri, renk, kumaş, malzeme, model özelliği, kalıp, kesim, dikim, süsleme ve astarlama teknikleri açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca giyimlerin üzerinden alınan ölçüler doğrultusunda teknik çizim ve kalıp çizimleri yapılarak kültürel mirasımızın belgelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bursa-Keles, Geleneksel giyim kuşam, Özel gün kadın giyimi.

JEL Kodları: Z10, Z11.

ABSTRACT

Our traditional clothes and accessories that are worn during a special event has a significant importance in the Turkish culture. It is therefore very important to document these outfits in order to protect and prevent their disappearance.

In our study we studied urba (bindallı), sarka and fes outfits that are worn by local women in Keles, part of city of Bursa, during special events. These outfits were analysed in terms of their colour, fabric, material, model characteristics, pattern, sewing, cutting, lining, ornament techniques. Furthermore technical drawings were made from the measurements taken from these outfits in order to document them.

Keywords: Bursa-Keles, Traditional clothes, Women special event wear.

JEL Codes: Z10, Z11.

⁴¹⁶ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Tasarım ve Sanat Fakültesi, Ankara. e-posta: fozturk@gazi.edu.tr.

⁴¹⁷ Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Giyim Endüstrisi ve Giyim Sanatları Eğitimi, Ankara. e-posta: karakayaperihan21@gmail.com

1. Giriş

İnsanların önemli ihtiyaçlarından biri olan giyim çok eski çağlardan günümüze dek toplum hayatında birçok değişiklikler göstererek süregelmiştir. Giyim, giyinme aracı olarak bir ülkenin, bir dönemin, bir kişinin özellik belirten bir sunumudur ve her zaman uygarlığın değişimini yansıtır. Kısaca giyim; her çağın, her milletin, ekonomik toplumsal, kültürel ve siyasal şartlarından etkilenerek biçimlenmektedir (Alpaslan, Etike, İmer, Komşuoğlu ve Seçkinöz, 1986).

Giyim kuşam, insanoğlunun kültürel gelişim ve yaşam sürecinde beslenme ve barınma gereksinimiyle başlayan, kökeninde korunma ağırlıklı olmasına karşın, gelişim sürecinde geniş kültürel fonksiyonlar yüklenmiş bir olgudur (Özdemir, 2009).

Türk giyim ve kuşamının, milletimizin uzun tarihi geçmişini, yayıldığı geniş coğrafi alanı, etkileşim halinde olduğu kültürleri ve değiştirdiği inanç sistemlerini göz önünde tutarak değerlendirilmesi gerekir (Günay, 1986). Geleneksel öğeler içeren bir giyim-kuşam bize, ait olduğu toplulukla ilgili pek çok bilgi sunmuştur. Toplumların yerleşik ya da konar-göçer olup olmadıkları, hangi tarihi olayları yaşadıkları ve etnolojik kökenleri konusunda bilgi vermişlerdir (Şenol, 2014).

Geleneksel giyimler arasında yer alan düğünlerde gelinlerin giydiği zengin ve değişik özellik gösteren gelinliklerin Türk Giyimin de önemli bir yeri vardır. Çağlar boyunca insanlar yaşamlarının özel günü olan evlilik törenlerinde özel giysiler giyer (Bedük & Bulmuş, 2013).

Keles yöresinde kadınlara özgü geleneksel giyimler otantik özellikler taşımaktadır. Bu giyimler Osmanlı devletinin temellerini atan başta Kayı olmak üzere diğer Yörük boy, aşiret ve cemaat üyelerinin giyimleridir (Dinçer, 2003). Bu yörede yaşayan insanların, törelerine, gelenek ve göreneklerinde asırlar öncesini görmek hala mümkündür. Geleneksel giyim kuşamları yöre insanı özellikleri ile özdeşleşmiş, Türklerin ince sanat ve zevkini yansıtmıştır (Akıncı, Bedük ve Küçükosmanoğlu, 2005).

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi:

Geleneksel giyim kuşamlarımız arasında yer alan özel gün giyimleri Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Giyim kültürü ilgili gelişim ve değişim süreçlerini gösteren belge ve arşivler Kültür Bakanlığı tarafından müzelerde sergilenerek günümüze ulaşmıştır. Tarihe ışık tutan giyim kuşamların, kaybolmasını önlemek amacıyla belgelenmesi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı oldukça zengin bir giysi kültürüne sahip olan Keles ilçesi geleneksel kadın özel gün giyim kuşamları arasından seçilen urba (bindallı), sarka ve fes oluşturmaktadır. Geleneksel kadın özel gün giyimleri, renk, kumaş, malzeme, model özelliği, kalıp, kesim, dikim, süsleme ve astarlama teknikleri açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca giyimlerin üzerinden alınan ölçüler doğrultusunda teknik çizim ve kalıp çizimleri yapılarak kültürel mirasımızın belgelenmesi amaçlanmıştır.

3. Yöntem:

Araştırmanın evreni Bursa ili Keles ilçesi geleneksel kadın giyim kuşamları, örnekleme ise Keles ilçesinde bulunan özel gün giyimleri arasından seçilen urba (bindallı), sarka ve fes oluşturmaktadır. Araştırmanın konusunu oluşturan geleneksel kadın özel gün giyimleri Keles ilçesine gidilerek alan araştırması yapılmıştır. Çalışma kapsamındaki giysi örneklerinin incelenmesinde, çözümlenmesinde ve yorumlanmasında betimsel yöntem kullanılmıştır. Ulaşılan geleneksel kadın özel gün giyim özellikleri gerçek giysi örnekleri üzerinden giyim kuşam bilgi formu doğrultusunda incelenmiştir.

4. Bulgular:

Bu bölümde Bursa ili Keles ilçesi geleneksel kadın özel gün giyimlerinden asıllarına ulaşılan giysi örneklerinden urba, sarka, maldinli fes ve arkalık yer almaktadır.

Giyim Kuşam Bilgi Formu

Örnek No: 1

Şekil No: 1, 1.1, 1.2

İnceleme Tarihi: 04.01.2017

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Tarihlendirme: 1930

Koleksiyondaki Yeri: Bohçalayıp sandıkta saklanmaktadır.

Onarım Görüp Görmediği: Onarım görmemiştir.

Bugünkü Durumu: Giysi kullanılabilir.

Giysi Adı: Urba (bindallı)

Şekil 1. Urba ön ve arka beden görünümü (Behiçe Arslan, Kemaliye, 1930)

Giyside Kullanılan Malzemeler ve Renkler: Urba dikiminde, bordo pamuklu kadife kumaş kullanılmıştır. Astarlama krem renkli mermerşahi ile çalışılmıştır. Süslemede, sarı sim iplik, sarı metal pul, sarı hazır harç ve karton kullanılmıştır.

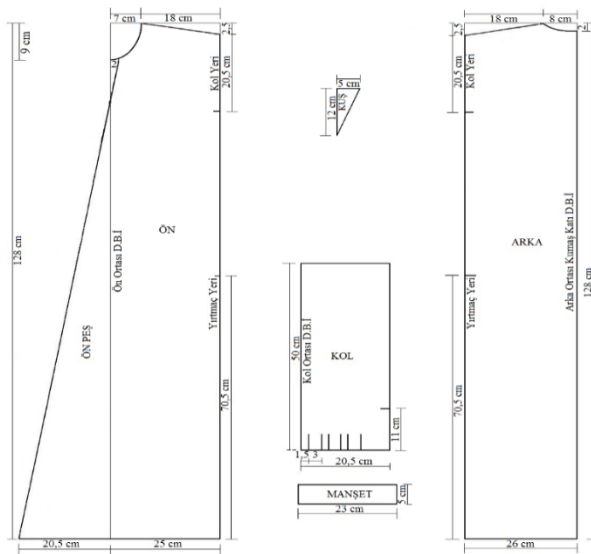
Giysinin Model ve Kesim Özelliği: : Urba düz bir beden üzerine sıfır yaka çalışılmıştır. Urbada düz takma kol ve kol altında kuş kullanılmıştır. Kol ağzında yırtmaç ve kanun pili, pili yapılarak manşetle çalışılmıştır. Urbanın omuzları dikişlidir. Her iki yanda bel hizasından başlayarak etek ucunda sonlanan yırtmaç vardır. Urbanın boyu ayak bileklerine kadardır.

Giyside Kullanılan Dikim Teknikleri: Urba dikimi makinede düz dikiş ile yapılmıştır.

Giysinin Süsleme Özelliği: Urba üzerine çiçek, yaprak ve kıvrımlı dal motifleri maraş işi tekniğinde çalışılmıştır. Bitkisel motif aralarına metal pul yerleştirilerek tasarım zenginleştirilmiştir. Ön beden ve yırtmaç kenar suyunda çiçek ve kıvrımlı dal motifi kullanılmıştır. Sarkanın yaka, ön beden, etek ucu, yırtmaç ve manşet kenarı hazır harç ile sınırlandırılmıştır.

Giyside Kullanılan Astarlama Tekniği: Urbada duble astar tekniği krem renkli mermerşahi ile çalışılmıştır.

Eserin Yayınlanıp Yayınlanmadığı: Eser yayınlanmamıştır.

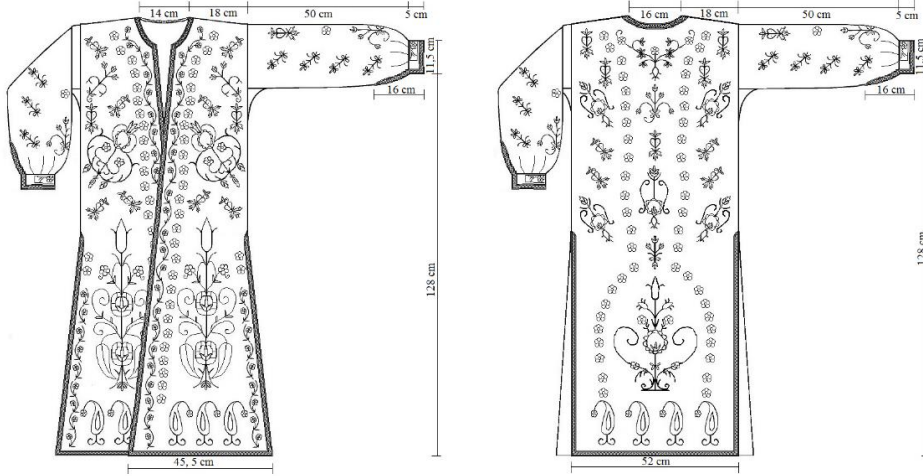
Şekil 1.1. Urba kalıp çizimi (Behiçe Arslan, Kemaliye, 1930)

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KİŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Şekil 1.2. Urba teknik çizim (Behiçe Arslan, Kemaliye, 1930)

Giyim Kuşam Bilgi Formu

Örnek No: 2

Şekil No: 2, 2.1, 2.2

İnceleme Tarihi: 25.02.2015

Tarihlendirme: 1934

Koleksiyondaki Yeri: Bohçalayıp sandıkta saklanmaktadır.

Onarım Görüp Görmediği: Giysi onarım görmemiştir.

Bugünkü Durumu: Giysi kullanılabilir.

Giysi Adı: Sarka

Şekil 2. Sarka ön ve arka beden görünümü (Hanife Akbel, Belenören, 1934)

Giyside Kullanılan Malzemeler ve Renkler: Sarka dikiminde, bordo pamuklu kadife kumaş kullanılmıştır. Astarlama kırmızı mermerşahi ile yapılmıştır. Süsleme, yeşil ipekli kumaş, sarı sim iplik, sarı kurt, sarı metal pul, hazır harç kullanılmıştır.

Giysinin Model ve Kesim Özelliği: Sarka düz beden üzerine hakim yaka uygulanmıştır. Sarka da düz takma kol ve kol altında kuş kullanılmıştır. Giysinin boyu bel, kol boyu ise bilek hizasında çalışılmıştır

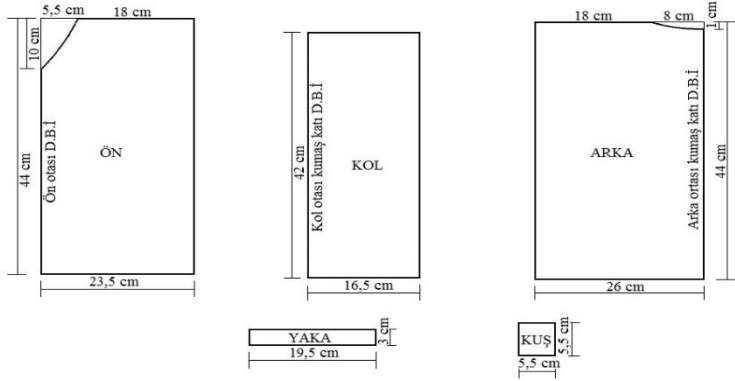
Giyside Kullanılan Dikim Teknikleri: Sarka ve astar dikimi makinede düz dikiş ile yapılmıştır.

Giysinin Süsleme Özelliği: Sarka üzerine çiçek, yaprak ve kıvrımlı dal motifleri maraş işi tekniğinde applike yapılmıştır. Bitkisel motifler ortasına ve aralarına sarı kurt ve pul tutturma tekniği yapılmıştır. Yakaya maraş işi tekniği ile bordür uygulanmıştır. Sarkanın yaka, ön ortası, etek ucu ve kol ağzına hazır harç yerleştirilmiştir.

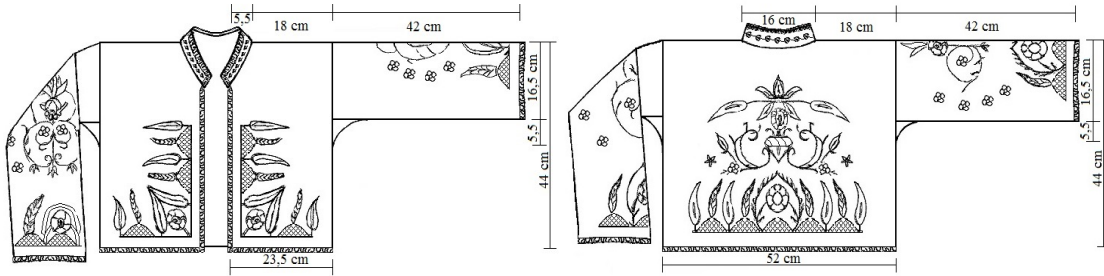
Giyside Kullanılan Astarlama Tekniği: Astar kırmızı mermerşahi kullanılarak makinede düz dikiş ile hazırlanmıştır. Giysiye çırpma dikişi ile tutturulmuştur.

Eserin Yayınlanıp Yayınlanmadığı: Eser yayınlanmamıştır.

Şekil 2.1. Sarka kalıp çizimi (Hanife Akbel, Belenören, 1934)

Şekil 2.2.

Sarka teknik çizimi (Hanife Akbel, Belenören, 1934)

Giyim Kuşam Bilgi Formu

Örnek No: 3

Şekil No: 3, 3.1

İnceleme Tarihi: 30.03.2015

Tarihlendirme: 1945

Koleksiyondaki Yeri: Fes içerisine gazete sıkıştırılarak valiz içerisinde saklanmaktadır.

Onarım Görüp Görmediği: Onarım görmemiştir.

Bugünkü Durumu: Folklor gösterilerinde kullanılmaktadır.

Giysi adı: Meldinli Fes

Şekil 3. Meldinli fes önden ve arkadan görünümü (Şerife Tümen, Kocakovacık, 1942)

Şekil 3.1. Meldinli fes üstten görünümü

Giyside Kullanılan Malzemeler ve Renkler: Meldinli fesin yapımında siyah yün iplik, Amerikan bezi, yazma ve mukavva kullanılmıştır. Mavi, kırmızı, beyaz, sarı, lacivert, siyah, yeşil oya boncuğu, mavi büyük boncuk, metal pul, bordo, yeşil, taba, pembe ve krem renkli yün ponponlar fesin süslemesinde kullanılmıştır.

Giysinin Model ve Kesim Özelliği: Fes siyah yünden örülmüştür. Başlığın çevresine siyah üzerine kırmızı elma motifli yazma bağlanmıştır. Tepesi mukavva ile sertleştirilmiştir. Mukavva üzerine renkli dizi

boncuklar dairesel yapılandırılmıştır. Fesin ön tarafında üç adet renkli kum boncuklarla örülmüş, yörede meldin denilen dikdörtgen parçalar sarkıtılmıştır.

Giyside Kullanılan Dikim Teknikleri: Çırpma dikişi ve oyulgama dikişi kullanılmıştır.

Giysinin Süsleme Özelliği: Meldinler renkli kum boncuklarla geometrik bezemelerle yapılmıştır. Meldinin üç kenarına metal pul dikilmiştir. Fes tepesinde renkli boncuklar iki sıra dairesel yerleştirilmiştir. Ortası ve sekizinci sıradaki boncuk dizini geometrik desen oluşturularak dört sıra yaptırılmıştır. Kenarlarına ise büyük mavi boncuk ve 4-5 cm uzunluğunda renkli boncuklar sarkıtılmıştır. Fesin yanında boncuk sarkıtmaları ve uçlarında renk renk yünlerden yapılmış toplar bulunur

Giyside Kullanılan Astarlama Tekniği: Fes Amerikan bezi ile astarlanmış ve uçlarına yörede kaşbastı diye adlandırılan oya yerleştirilmiştir.

Eserin Yayınlanıp Yayınlanmadığı: Eser yayınlanmamıştır.

Şekil 5. Keles geleneksel kadın özel gün giyiminin önden ve arkadan görünümü (Koca kovacık)

5. SONUÇ

Geleneksel giyimlerin güncelliğini yitirmesi, kültürel değerinin yanında sanatsal değeri de oldukça fazla olan bu giyimlerin, sandıklarda ya da kapalı mekânlarda saklanmasına neden olmakta, bu değerler düğünlerde veya özel günlerde ortaya çıkarılarak kullanılmakta ya da hiç kullanılmadan kaderine terk edilmektedir. Bu durum kültür öğelerimizin yok olmasının yanında bu değerlerin yozlaşmasına ve gelecek kuşaklara yanlış aktarılmasına da yol açmaktadır.

Sonuç olarak Keles geleneksel kadın giyim kuşamlarının iyi bir şekilde korunması ve nesillere aktarılması için akademik çalışmalar yapılmalıdır. Kültür Bakanlığının çalışmalarının yanında, belediyeler, kültürel kurum ve kuruluşlar eğitim faaliyetleri ve etkinlikler düzenleyerek halkı bilinçlendirilmeli ve teşvik etmelidir.

KAYNAKÇA

1. Akıncı, E., Bedük, S., & Küçükosmanoğlu, Ş. (2005, Ekim). *Bursa-Keles İlçesi Kadın Kıyafetleri*. II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
2. Alpaslan, S., Etike, S., İmer, A., Komşuoğlu, Ş., & Seçkinöz, M. (1986). *Resim II moda resmi ve giyim tarihi*. Ankara: Ofset tesisleri.
3. Atak, Z. (2010). *Turistik Hediyelik Eşya Kapsamında Hazırlanan Folklorik Yapma Bebek Giysilerinin Tespiti Ve Giysi Kalıplarının Standartlaştırılması Üzerine Bir Öneri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

4. Bedük, S., Bulmuş, E. (2013). Denizli İli Çardak İlçesi Söğüt Köyü Gelin Entarileri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 21-31. https://www.journalagent.com/pausbed/pdfs/PAUSBED_2013_16_21_31.pdf sayfasından erişilmiştir.
5. Günay, U. (1986). *Tarihi Türk Kadın Kıyafetleri*. İstanbul: Ortadoğu Video İşletmeleri AŞ.
6. Özdemir, M. (2009) Bolu İli Göynük İlçesi Geleneksel Kadın Başlığı. *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 4 (1), 92-104. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/nwsasocial/article/view/5000062002> sayfasından erişilmiştir.
7. Şenol, K., N. (2014). *Giresun İli Gelin Giysilerinin Değişim Süreci Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(62)

Yrd. Doç. Dr. Elif GÜNERİ YÖYEN⁴¹⁸; Ali HAYDAR ÖZGÜN⁴¹⁹

**İNTERNET BAĞIMLILIĞINDA KİŞİLİK YAPISI, BENLİK SAYGISI VE SAVUNMA
MEKANİZMALARININ YORDAYICILIĞI
PREDICTABILITY OF PERSONALITY, SELF-ESTEEM AND DEFENSE MECHANISMS IN
INTERNET ADDICTION**

ÖZ

Gelişen teknolojinin bir sonucu olarak internetin, insanlara sunduğu bilgiye hızlı ulaşma, eğlence ve hoşça vakit geçirme, bilgi ve insanlar ile dünyanın neresinde olursa olsunlar hızlı iletişim kurabilme olanakları yaşamı kolaylaştırdığı kadar, internet bağımlılığı olarak isimlendirilen bir olguyu da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı kişilik yapısı, benlik saygısı ve savunma mekanizmalarının internet bağımlılığında ilişkisel ve yordayıcılık değerinin incelenmesidir. Araştırma verileri 2016-2017 eğitim öğretim yılında İstanbul Gelişim Üniversitesi'nde öğrenim gören 872 öğrenciden, "Uluslararası Kişilik Envanteri Kısa Formu" "Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği", "İnternet Bağımlılık Ölçeği" ve "savunma Biçimleri Ölçeği" kullanılarak elde edilmiştir.

Araştırmanın sonucunda internet bağımlılığı ile kişilik yapısı alt boyutlarından içedönüklük, düşmanlık, dağınıklık, duygusal dengesizlik ve yeniliğe kapalı olmak; düşük benlik saygısı, immatür ve nevrotik savunma mekanizmalarının anlamlı ve pozitif yönlü; dışadönüklük, yumuşakbaşlılık, sorumluluk, gelişime açıklık alt boyutlarının anlamlı ve negatif yönlü bir ilişki içerisinde olduğu, olgun savunma mekanizmalarının anlamlı bir ilişki oluşturmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnternet bağımlılığı, Kişilik Yapısı, Benlik Saygısı, Savunma Mekanizmaları.

JEL Kodları: I10, I12.

ABSTRACT

The internet as a consequence of technology makes life easier for people to get rapid Access to information, to have fun and to communicate faster wherever they may be in the world where as it has brought about internet addiction. The purpose of this study is to examine the correlational and predictive value of personality characteristics, self-esteem and defence mechanism for internet addiction. The research data were collected from 872 students at Istanbul Gelisim University in the 2016-2017 academic year by use of "International Personality Inventory Short Version", " Rosenberg Self-Esteem Scale" and " Internet Addiction Scale" and "Defense Style Questionnaire".

In consequence of the research, it was determined that there was a significant and positive relation between internet addiction and introversion, hostility, disorganization, emotional instability, resistance to experience, low self-esteem, immature and nevrotic defence mechanisms and that there was a significant and negative relation between internet addiction and extroversion, peacefulness, conscientiousness and openness to experience.

Keywords: Internet addiction, Personality Structure, Self- esteem, Defence Mechanisms.

JEL Codes: I10, I12.

⁴¹⁸ İstanbul Gelişim Üniversitesi, İdari İktisadi Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Yrd.Doç.Dr., eguneri@gelisim.edu.tr, Cihangir Mahallesi Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner Sk. No:1 Avcılar / İstanbul

⁴¹⁹ İstanbul Gelişim Üniversitesi, İdari İktisadi Sosyal Bilimler Fakültesi, Psikoloji Anabilim Dalı Lisans 3.sınıf öğrencisi, alihaydarozgun@yandex.com, Cihangir Mahallesi Şehit Jandarma Komando Er Hakan Öner Sk. No:1 Avcılar / İstanbul

GİRİŞ

Belirli olaylarda insanların motivasyon, davranış ve farkındalığını etkileyen, genetik geçmişten kaynaklanan ve tarih boyunca öğrenilen, dış çevre ve durumlardan etkilenen bir dizi kavram (Ryckman, 2000, s.440-448'den akt., Yöyen, 2016) olarak kişilik; bir insanın duyuş, düşünüş, davranış biçimlerini etkileyen etmenlerin kendine özgü görüntüsü (Yelboğa, 2006, s.198) olarak tanımlanmakta ve kişilerarası ilişkilerin niteliğini, zorlu yaşam koşullarına karşı uyumu, mesleki başarıları, sosyal katılımı, mutluluğu ve sağlığı yordayan en önemli değişkenlerden biri (Morsünbül, 2014, s.316-322) olarak kabul edilmektedir. Kişiliğin bir parçası olarak benlik saygısı, insanların duygu düşünce ve davranışlarının öngörülebilmesinde belirleyici (Jonathon, 2001, s. 615-631'den akt., Yöyen, 2016). Bir fakördür ve bireyin kendisine ilişkin olumlu ve olumsuz tutumlarını yansıtır (Çivitçi, 2014, s. 66-81'den akt., Yöyen, 2016). Kişiliğin bir diğer parçası olan savunma mekanizmaları ise egonun istenmeyen ve kaygı yaratan durumlardan uzaklaşması işlevinin yanı sıra dürtüsel davranışlar, duygular ve içgüdüsel istekler üzerinde kontrol sahibi olmasını sağlayan psikolojik süreçlerdir (Yılmaz, Gençöz ve Ak, 2007, s. 244-253).

İnternet bağımlılığının ne olduğu konusunda kesin bir tanım bulunmamakla birlikte (Chou, Condrion ve Belland, 2005, s. 363-388) çevrimiçi ve/veya çevirim dışı bilgisayar kullanımını içeren ve oyun, porno ve e-posta/kısa mesajlaşma olmak üzere en az üç alt türden oluşan dürtü spekturum bozukluğu olarak tanımlanan internet bağımlılığı (Jerald, 2008, s. 3016-307); alkol ve uyuşturucu bağımlılığında olduğu gibi bireyin akademik, sosyal ve mesleki yaşantısında bozulmalara yol açan (Kimberly, 2009, s. 237-244); internete bağlandıktan sonra yapılan faaliyetten bağımsız olarak internete psikolojik bağımlılık duyma durumunu ifade eden (Kandell, 1998, s.11-17); sanal seks, sanal arkadaşlık, sanal kumar, ihtiyaç dışı bilgi ve bilgisayar bağımlılığı olmak üzere 5 alt tipi bulunan bir olgudur (Soule, Shell ve Kleen, 2003, s. 64-73). Bilgi teknolojisinin ürünü olarak internet özellikle gençlerde onların psikolojik ve bedensel gelişimlerini, sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkileyerek, akademik başarılarını düşürmektedir (Balcı ve Gülnar, 2009, s.5).

Gelişen bilgi teknolojisinin hayatımıza getirdiği en önemli ürünlerden olan internet için, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2007 yılı verilerine göre, hane halkının internet kullanım oranı %26.67'dir (Batıgün, ve Hasta, 2010, s.213-219). İnternet kullanımının bağımlılık boyutuna ulaştığını, özellikle ergenler ve genç yetişkinler için akademik yaşantıları başta olmak üzere psikolojik ve sosyal yaşamlarında, yaşam kalitesini düşürecek denli yoğun ve aşırı bir kullanımı olduğunu bildiren birçok çalışma mevcuttur. Çalışmalar genellikle biyopsikososyal faktörleri belirlemek üzerine yapılmıştır. Alanyazını incelendiğinde ülkemizde internet bağımlılığını psikolojik dinamikler açısından yordayan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın genel amacı internet bağımlılığında kişilik yapısı, benlik saygısı ve savunma mekanizmaları arasındaki ilişkileri saptamak ve ilişkilerin internet bağımlılığını ne ölçüde yordayabildiğini ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda araştırmanın problemleri şunlardır:

- 1- İnternet bağımlılığı ile kişilik tipolojisi, benlik saygısı ve savunma mekanizmaları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 2- İnternet bağımlılığını; kişilik yapısı alt boyutları ne ölçüde yordayabilir?
- 3- İnternet bağımlılığını benlik saygısı ne ölçüde yordayabilir?
- 4- İnternet bağımlılığını savunma mekanizmaları ne ölçüde yordayabilir?

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örneklemini 2016-2017 eğitim öğretim yılında İstanbul Gelişim Üniversitesi 'nde öğrenim gören 872 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmaya başlanmadan önce Üniversite Etki Kurulu'na yazılı izin ile başvurulmuş olup, alınan izin ile üniversitenin farklı fakültelerinde dersliklerde bulunan öğrencilere çalışmanın amacı ve önemini anlatan sözel bilgilendirme yapılarak, çalışmanın gönüllülük esası belirtilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen öğrencilere önceden hazırlanan ölçekler ve üzerinde katılımcının cinsiyet, yaş, eğitim gördüğü bölüm ve eğitiminin getirdiği zorunluluk dışında internette ne kadar zaman geçirdiğine ilişkin soruların bulunduğu katılımcı formları dağıtılmıştır. Toplam 1060 öğrenciden toplanan verilerden; sorulardan bazılarının doldurulmaması veya hep aynı seçeneklerin işaretlenmesi şeklinde yapılan

uygulamalar analizden çıkarılmıştır. 872 katılımcının ise soruları tam olarak yanıtladığı görülmüştür. Örneklemin demografik verileri incelendiğinde %69,58'inin kadın, %30,42'sinin erkek öğrenci olduğu; %60,78'sinin 18-20, %32,91'inin 21-23, %3,78'inin 24-46 ve %2,52'sinin 27 yaş ve üzeri olduğu görülmüştür. Araştırmaya toplamda 28 farklı bölümden öğrenci katılmıştır. Katılımda ilk sırada %24.77 ile psikoloji bölümü olurken ikinci en yüksek katılım oranı ise %7,45 ile beslenme ve diyetetik bölümü öğrencileri olmuştur. Katılımcıların öğrenimlerinin getirmiş oldukları zorunluluk dışında günlük olarak sosyal medya hesapları dahil internette kalma süreleri incelendiğinde %27, 29'unun 4-5 saat arası, %23,97'sinin 2-3 saat arası ve %21,67'sinin 3-4 saat arası olarak tespit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Katılımcı Bilgi Formu: Araştırmacı tarafından hazırlanan ve üzerinde araştırmanın amacını ve gönüllülük esasını, katılımcıların diledikleri zaman araştırmadan çekilebileceğini, araştırmanın güvenilirliği açısından cevapların içtenlikle verilmesi bilgilerini içeren bir üst yazı kısmı ile katılımcıların cinsiyet, yaş, öğrenim gördüğü bölüm, öğrenimlerinin getirdiği zorunluluk dışında sosyal medya hesapları dahil günlük internette kalma zamanları bilgilerinin bulunduğu bir formdur.

Uluslararası Kişilik Envanteri Kısa Formu (IPISV): Beş faktör kişilik modeli üzerinden Goldberg tarafından geliştirilen Uluslararası Kişilik Envanteri Kısa Versiyonun (IPISV); “dışadönüklük”, “içedönüklük”, “sorumluluk”, “dağınıklık”, “duygusal dengesizlik”, “gelişime açıklık”, “yeniliğe kapalılık”, “uyumluluk”, “düşmanlık” olarak 9 alt boyutu vardır. Toplam 40 sorudan oluşan ölçeğin soruları 5’li likert ile değerlendirilir. IPISV’nin Türkçe’ye uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirlik analizi Yöyen tarafından 2016’da yapılmış ve tüm ölçeğin cronbach alfa katsayısı .82; alt boyutlardan “dışadönüklük- içedönüklük” için .74, “duygusal dengesizlik” için .75, “sorumluluk- dağınıklık” için .70, “gelişime açıklık- yeniliğe kapalılık” için .68, “uyumluluk-düşmanlık” için .55 olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik 0,605 ile 0,793 arasında belirlenmiştir (Yöyen, 2016, s.1308-1315).

İnternet Bağımlılık Ölçeği: Günüş ve Kayrı (2010) tarafından geliştirilen ölçek 35 maddeden oluşmaktadır. Ölçek dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar “Yoksunluk”, “Kontrol Güçlüğü”, “İşlevsellikte Bozulma” ve “Sosyal İzolasyon” şeklindedir. Ölçeğin toplamdaki açıklanan varyansı %47,463, güvenilirlik katsayısı .94 olarak bildirilmiştir. Bu araştırmada ölçeğin güvenilirlik analizi 0,863 ile 0,902 arasında belirlenmiştir. Ölçekten alınacak minimum puan 35, maksimum puan ise 175’tir. Toplamda alınan puan genel manadaki bağımlılığa işaret etmektedir (Kayrı ve Günüş, 2016, s. 165–183).

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği: Rosenberg tarafından 1965 yılında geliştirilmiş olan ölçek toplam 63 soru ve 12 alt ölçekten oluşmaktadır. Çuhadaroğlu tarafından 1986 yılında Türkçeye uyarlama çalışması yapılmış olan ölçeğin geçerlilik oranı 0.71, test –tekrar test güvenilirlik katsayısı 0.75 olarak tespit edilmiştir. Bu araştırmada ise ölçeğin güvenilirlik analizleri 0,802 ile 0,851 arasında belirlenmiştir. Benlik saygısı alt ölçeğinde katılımcılar 0 ile 6 arasında puan almaktadırlar. 0-1 puan arası yüksek benlik saygısı, 2-4 puan orta ve 5-6 puan düşük benlik saygısı olarak değerlendirilmektedir. Puanın yüksek olması benlik saygısının düşük, az olması ise benlik saygısının yüksek olduğunu göstermektedir (Yöyen, 2016, s. 65-78).

Savunma Biçimleri Testi (SBT-40): Andrews, Singh ve Bond (1993) tarafından geliştirilen test, bilinç dışı kullanılan savunma mekanizmalarının bilinç düzeyindeki yansımalarını deneysel olarak değerlendiren, toplam 40 madde ve 20 savunmadan oluşan bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Yılmaz ve arkadaşları tarafından 2007’de yapılmış ve iç tutarlılık katsayısı immatür savunmalar, nevrotik savunmalar ve olgun savunmalar için sırasıyla .68, .58, ve .80; test tekrar test tutarlılığı ise, olgun savunmalar için .75, nevrotik savunmalar için .78 ve immatür savunmalar için .85 olarak bulunmuştur (Yılmaz, Gençöz ve Ak, 2007, s.244-253).

Verilerin Analizi

Verilerin analizine araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin güvenilirlik katsayıları incelenerek başlanmış; internet bağımlılık ölçeği alt boyutlarının 0,863 ile 0,902 arasında; Uluslararası Kişilik Envanteri Kısa Formu ölçeği alt boyutlarının 0,605 ile 0,793 arasında ve Rosenberg Benlik Saygısı ve Savunma

Mekanizmaları ölçeklerinin alt boyutlarının ise 0,802 ile 0,851 arasında değerler aldığı ve bu haliyle verilerin güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir. Daha sonra verilerin analizine geçilmiş ve şu işlem sırası takip edilmiştir.

Araştırmada internet bağımlılığı ile kişilik tipolojisi, benlik saygısı ve savunma mekanizmaları arasındaki ilişkiyi incelemek için Pearson Korelasyon Analizi yapılmıştır.

İnternet bağımlılık düzeyi ile kişilik tipolojisi arasında yordayıcılık ilişkisi olup olmadığını tespit etmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizinde stepwise yöntemi kullanılarak, anlamsız olan bağımsız değişkenlerin model dışında bırakılması ve anlamlı olanların yer alması sağlanmıştır. Regresyon analizini yapmadan önce bağımlı değişkenin normal dağılım gösterdiği ve bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasında doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizi için oluşturulan modelde yer alan bağımsız değişkenler çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığını tespit etmek amaçlı VIF ve tolerans değerleri hesaplanmıştır. Tolerans değerlerinin 0,731 ile 0,908 arasında olması ve VIF değerlerinin istenen aralıkta (1-3) olduğu tespit edilmiş ve bağımsız değişkenlerin çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığı tespit edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin oto korelasyonunun olup olmadığını tespit etmek amaçlı Durbin Watson değeri hesaplanmış ve değerlerin 1,833 ile 2'ye yakın ve arzu edilen bir değer olarak otokorelasyon sorununun olmadığı tespit edilmiştir. İnternet bağımlılık düzeyi ile benlik saygısı arasında yordayıcılık ilişkisi olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımlı değişkenin internet bağımlılık düzeyi, bağımsız değişkenin benlik saygısı olduğu basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizini yapmadan önce değişkenler arası ilişkinin doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

İnternet bağımlılık düzeyi ile savunma biçimleri arasında yordayıcılık ilişkisi olup olmadığını tespit etmek amacıyla bağımlı değişkenin internet bağımlılık düzeyi, bağımsız değişkenlerin savunma biçimlerinin olduğu çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi için stepwise yöntemi kullanılarak, modelde anlamsız olan bağımsız değişkenlerin model dışında bırakılması ve sadece anlamlı olanların yer alması sağlanmıştır. Regresyon analizini yapmadan önce bağımlı değişkenin normal dağılım gösterdiği ve bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasında doğrusal bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Modelde yer alan değişkenlerin tolerans değerleri 0,921, VIF değerleri 1,086 olduğu için çoklu doğrusal bağlantı ve Durbin Watson değerinin 1,835 ile 2'ye çok yakın olması nedeniyle otokorelasyon sorunu olmadığı tespit edilmiştir. Varsayımların sınanmasından sonra stepwise yöntemi ile çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Bulgular

İstatistiksel ilk aşamada internet bağımlılığı ile kişilik tipolojisi, benlik saygısı ve savunma mekanizmaları arasındaki ilişkiye dair korelasyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda; internet bağımlılık düzeyi ile düşük benlik saygısı arasında $r=0,183$ düzeyinde anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre internet bağımlılık düzeyi arttıkça düşük benlik saygısı artmaktadır ($p=0,000$). İnternet bağımlılık düzeyi ile kişilik yapısı arasındaki ilişkide; dışadönüklük ($r=0,094$, $p=0,006$), yumuşakbaşlılık ($r=0,079$, $p=0,019$) sorumluluk ($r=0,157$, $p=0,000$) ve gelişime açıklık ($r=0,88$, $p=0,009$) alt boyutlarında anlamlı ve negatif yönlü; içedönük ($r=0,228$, $p=0,000$), düşmanlık ($r=0,130$, $p=0,000$), dağınıklık ($r=0,333$, $p=0,000$), duygusal dengesizlik ($r=0,306$, $p=0,000$), yeniliğe kapalı olmak ($r=0,171$, $p=0,000$) alt boyutları arasında ise anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre katılımcı bireylerin internet bağımlılık düzeyleri arttıkça dışadönüklük, yumuşakbaşlılık, sorumluluk ve gelişime açıklık alt boyutları azalmakta; içedönüklük, düşmanlık, dağınıklık, duygusal dengesizlik ve yeniliğe kapalı olmak alt boyutları artmaktadır. İnternet bağımlılık düzeyi ile savunma biçimleri arasında olan ilişkiler incelendiğinde internet bağımlılık düzeyinin immatür savunma biçimleri ($r=0,324$, $p=0,000$) ve nevrotik savunma biçimleri ile ($r=0,120$, $p=0,000$) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu tespit edilirken, olgun savunma biçimleri arasında ($r=0,034$, $p=0,320$) anlamlı ilişki bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre internet bağımlılık düzeyi artarken immatür ve nevrotik savunma biçimlerini kullanma düzeyi anlamlı şekilde artarken olgun savunma biçimlerinde anlamlı değişiklik olmamaktadır.

İkinci istatistiksel aşamada regresyon analizleri yapılmıştır. İlk regresyon analizi internet bağımlılığında kişilik tipolojisinin yordayıcılığını belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizidir. Buna göre kişilik tipolojisi alt boyutlarından dağınıklık ($\beta=0,204$, $t=5,689$, $p=0,000$), duygusal dengesizlik ($\beta=0,229$, $t=6,941$, $p=0,000$), içedönüklük ($\beta=0,096$, $t=2,887$, $p=0,004$), yeniliğe kapalı olmak ($\beta=0,084$, $t=2,612$, $p=0,009$) boyutlarının internet bağımlılık düzeyini pozitif yönlü ve anlamlı; sorumluluk ($\beta=-0,080$, $t=-2,347$, $p=0,019$) alt boyutunun ise negatif yönlü ve anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Buna göre katılımcı bireylerin dağınıklık, duygusal dengesizlik, içedönüklük ve yeniliğe kapalı olmak alt boyutları düzeyi arttıkça internet bağımlılık düzeyleri artarken sorumluluk alt boyutu düzeyi arttıkça internet bağımlılık düzeyi azalmaktadır. Oluşturulan modelin açıklama gücü %18,7'dir ($R^2=0,187$, $F(871)=39,768$, $p=0,000$). İnternet bağımlılık düzeyinde meydana gelen değişimin %18,7'si oluşturulan model tarafından açıklanmaktadır.

İnternet bağımlılığında benlik saygısının yordayıcılığı için basit doğrusal regresyon uygulanmıştır. Analiz sonucunda düşük benlik saygısının internet bağımlılığı üzerinde pozitif yönlü ve %18,3 ($\beta=0,183$) düzeyinde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Düşük benlik saygısında meydana gelen 100 birimlik değişim internet bağımlılığında %18,3'lük pozitif yönlü bir değişime neden olmaktadır. Oluşturulan model internet bağımlılık düzeyinde meydana gelen değişimin %3,4'ünü açıklamaktadır ($R^2=0,034$, $F=30,315$, $p=0,000$).

Son olarak internet bağımlılığında savunma mekanizmalarının yordayıcılığına ilişkin çoklu regresyon analizi uygulanmıştır ve immatür savunma biçimleri düzeyinin internet bağımlılık düzeyini pozitif yönlü ve anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Yordama katsayısı incelendiğinde immatür savunma biçimleri düzeyinin internet bağımlılığını %36,2 düzeyinde pozitif yönlü etkilediği tespit edilmiştir ($\beta=0,362$, $t=10,818$, $p=0,000$). Buna göre katılımcı bireylerin immatür savunma biçimlerini kullanma düzeyi arttıkça internet bağımlılık düzeyleride artmaktadır. Ayrıca olgun savunma biçimlerinin, internet bağımlılık düzeyini negatif yönlü ve anlamlı bir şekilde yordadığı ($\beta=-0,136$, $t=-4,067$, $p=0,000$), yordama katsayısının %13,2 düzeyinde negatif yönlü olduğuda görülmektedir. Buna göre katılımcı bireylerin olgun savunma biçimlerini kullanma düzeyi arttıkça internet bağımlılık düzeyleri azalmaktadır. Oluşturulan modelin açıklama gücü %10,5'dir ($R^2=0,105$, $F(853)=59,072$, $p=0,000$).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmada elde edilen bulgular üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan ilki internet bağımlılık düzeyi ile düşük benlik saygısı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir korelasyon ilişkisinin olduğu ve internet bağımlılığında yordayıcı olduğudur. Bireylerin düşük benlik saygısı arttıkça, internet bağımlılık düzeyleri de artmaktadır. Bulgumuz literatür ile uyumludur. Alan yazını incelendiğinde düşük benlik saygısının internet bağımlılığında bir risk faktörü olduğu, pozitif yönlü bir ilişkisinin bulunduğu, yordayıcılık değerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Armstrong, Phillips ve Saling, 2000, s. 537-550; Munno ve arkadaşları, 2017, s. 1-5; Niemz, Griffiths ve Banyard, 2005, s. 373-376; Stieger ve Burger, 2010, s. 681-688). Ülkemizde yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlar bulunmaktadır. Yakın zamanlı bir çalışmada öznel iyi oluş, benlik saygısı ve psikolojik ihtiyaçların internet bağımlılığını ne kadar öngörebildiği 420 katılımcı ile değerlendirilmiş ve düşük benlik saygısının internet bağımlılığı için önemli bir yordayıcı olduğu belirtilmiştir (Kocayörük ve Çetinkaya, 2015). Bir başka çalışmada İnternet Bağımlılığı Polikliniğine başvuran, internet bağımlısı tanısı konulan 50 erkek hasta ile 50 kişilik sağlıklı erkekkontrol grubu karşılaştırılmış ve düşük benlik saygısının internet bağımlılığında $p<0,001$ oranında istatistiksel olarak anlamlı olduğu saptanmıştır (Şenormancı, Konkan, Güşlü ve Şenormancı, 2012, s.522). 2016 yılında yapılan bir başka çalışmada yaşları 12-18 arasında değişen 1130 öğrenci ile benlik saygısı, günlük internet kullanımı ve sosyal medya bağımlılığının depresyona doğrudan ve dolaylı etkileri bir model üzerinden test edilmiş ve düşük benlik saygısının günlük internet kullanımının % 20'sini açıklayabildiği bildirilmiştir (Kırcaburun, 2016, s. 64-72). Türkiye, Polanya ve Ukranya'dan yaşları 13-56 arası değişen toplan 1011 katılımcı ile yapılan ve benlik saygısının internet bağımlılığında kültürlerarası karşılaştırmasını konu alan bir başka çalışmada düşük benlik

saygısının internet bağımlılığının bir yordayıcı olduğunu ve bunun kültürler arasında ortak olduğu sonucu rapor edilmiştir (Agata, Przepiorka, Durak, Durak ve Sherstyuk, 2016, s. 149-155).

Araştırmanın ikinci sonucu internet bağımlılığı ile kişilik tipolojisi arasındaki ilişkiye dair ortaya çıkan bulguları kapsamaktadır. Buna göre internet bağımlılığında kişilik tipolojisi olarak dışadönüklük, yumuşakbaşlılık, sorumluluk ve gelişime açıklık anlamlı ve negatif yönlü; içedönüklük, düşmanlık, dağımlılık, duygusal dengesizlik, yeniliğe kapalı olmak ise anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki sergilemekte ve internet bağımlılığını yordayabilmektedir. Bireylerin dışadönüklük, yumuşakbaşlılık, sorumluluk ve gelişime açıklık alt boyutları azaldıkça internet bağımlılık düzeyleri artmakta; içedönüklük, düşmanlık, dağımlılık, duygusal dengesizlik ve yeniliğe kapalı olmak alt boyutları arttıkça, internet bağımlılık düzeyleri de artmaktadır.

Bulgumuz literatür ile uyumludur. Wang ve arkadaşlarının 920 ergen üzerinden yaptıkları ve kişilik özellikleri ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkiyi değerlendirdikleri çalışmalarında duygusal dengesizlik ve dağımlık alt boyutlarının internet bağımlılığında pozitif ve anlamlı bir istatistiksel ilişki oluşturduğu rapor edilmiştir (Wang, Ho, Chan ve Tse, 2015, s. 32–35). Servidio'nun 2014 yılında İtalya'da 190 üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada da internet bağımlılığında kişilik tipolojisi alt boyutu olarak yumuşakbaşlılık ve dışadönüklüğün negatif yönlü, yeniliklere kapalı olmanın ise pozitif yönlü bir ilişkisinin saptadığı belirtilmiştir (Servidio, 2014, s. 85–92). 2013 yılında internet bağımlılığı olan öğrencilerde prevelans ve risk faktörlerinin incelendiği bir başka çalışmada, kişilik tipolojisinde düşmanlık, duygusal dengesizlik ve dağımlık boyutlarının yüksek olduğu öğrencilerde internet bağımlılığı oranının da yüksek olduğu ve bu faktörlerin internet bağımlılığında yordayıcılık gücünün bulunduğu belirtilmiştir (Kuss, Rooij, Shorter, Griffiths ve Mheen, 2013, s.1987–1996).

Ülkemizde 2015 yılında 927 lise öğrencisi ile yapılan internet bağımlılığında kişilik özelliklerinin incelendiği bir çalışmada; internet bağımlılık düzeyinin dışadönüklük kişilik özelliğiyle düşük düzeyde negatif ilişkili, sorumluluk kişilik özelliği ile düşük düzeyde pozitif ilişkili ve gelişime açıklık kişilik özelliği ile düşük düzeyde negatif ilişkili olduğu görülmektedir. Kişilik özellikleri değişkenleri birlikte ele alındığında internet bağımlılığı ile pozitif, düşük düzeyde ve anlamlı ilişkili olduğu görülmektedir ($R = .22, p < .01$) (Taş, Ayas ve Tuncay, 2015, s. 150-162).

Araştırmanın üçüncü bulgusu internet bağımlılığı ile savunma biçimleri arasındaki ilişkiye dairdir. Buna göre internet bağımlılık düzeyi ile immatür ve nevrotik savunma biçimleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin olduğu; internet bağımlılığını immatür savunma biçimlerinin pozitif yönlü, olgun savunma biçimlerinin ise negatif yönlü ve anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Alanyazını incelendiğinde savunma biçimleri ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkiye dair ulusal veya uluslararası bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırmada ele alınan immatür savunmalar; yansıtma, pasif saldırganlık, dışa vurma, yalıtma, değersizleştirme, otistik fantazi, inkar, yer değiştirme, disosiyasyon, bölünme, mantıksallaştırma, bedenselleştirme; nevrotik savunmalar; yapma-bozma, yapay özgecilik, idealleştirme, karşıt tepki geliştirme; olgun savunmalar ise yüceltme, mizah, beklenti, baskılamadır. Alan yazınında depresif yakınma düzeyi ile olgun savunma mekanizmaları arasında negatif bir ilişki ve immatür savunma mekanizmaları ile pozitif bir ilişki olduğunu, depresif yakınmaların şiddeti arttıkça adaptif davranışlara yönelik olan olgun savunma mekanizmalarının kullanımının azaldığı ve yıkıcı davranışlara yönelik olan immatür savunma mekanizmalarının kullanım sıklığının arttığı, anksiyete duyarlılığı veya anksiyete bozukluğu olan bireylerde ise nevrotik savunmaların kullanımının pozitif bir ilişkisi olduğu bilgisi yer almaktadır (Corruble, Bronnec, Falissard, Hardy, 2004, s. 285-288; Kipper ve arkadaşları, 2004s s. 58-64). İnternet bağımlılığında depresif duygulanımın (Davis, 2001, s. 187-195), depresyonun (As, 2015, s. 6-14; Çam ve Nur, 2015, s. 181-182), anksiyete duyarlılığının (Batıgün ve Kılıç, 2011, s.1-10) ve anksiyete bozukluğunun (Sakarya ve Doğan, 2010, 29-36) ilişkili olduğunu rapor eden çalışmalar mevcuttur.

SONUÇ

Gelişen teknoloji sadece insan yaşamını kolaylaştırmakla kalmayıp yeni sorunlar da beraberinde getirmiştir. İnternet bağımlılığı bu sorunların ilk sırasında yer almaktadır. Çalışmamızda internet bağımlılığında kişilik özellikleri, benlik saygısı ve savunma mekanizmalarının rolünü inceledik ve kişilik yapısı, benlik saygısı ve savunma mekanizmalarının internet bağımlılığında rol oynadığını tespit ettik. Bu bilgiler ışığında geliştirilecek modeller, gerek eğitim politikalarında ve gerekse sağlık politikalarında koruyucu halk sağlığı için, internet bağımlılığını azaltmak ve / veya ortadan kaldırmak için katkıda bulunabilir. Buna ek olarak, çalışmamız üniversite öğrencileri ile sınırlıdır. Çocuklar ve yetişkinlerinde katılımcı olduğu çalışmalar ile internet bağımlılığı olgusunu daha bütünsel ve çok yönlü ele alınmalıdır.

Araştırmada katılımcıların depresif duygulanım, depresyon, anksiyete duyarlılığı ve anksiyete bozukluğu olup olmadıklarına ilişkin bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu bağlamda örneklemin psikopatoloji açısından değerlendirilmemiş olması araştırmanın sınırlılıkları içerisinde yer almaktadır. Savunma biçimlerinin psikopatoloji ile olan ilişkisinden dolayı mı internet bağımlılığında ilişkili ve anlamlı olduğu veyahut psikopatolojiden bağımsız olarak kişiliğin bir parçası olarak mı internet bağımlılığında bir rol oynadığı belirsizdir. Bundan sonraki araştırmalarda, sağlıklı kontrol grupları ile psikopatolojisi bulunan deneklerin savunma mekanizmaları ve internet bağımlılığın karşılaştırıldığı çalışmalarda bu sorunun cevabı araştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Agata, B. A., Przepiorka, A., Durak, E., Durak, M., & Sherstyuk, L. (2016). The role of self-esteem in Internet addiction: a comparison between Turkish, Polish and Ukrainian samples. *Eur. J. Psychiat*, 30(2), 149-155.
2. Armstrong, I., Phillips, J., & Saling, L. L. (2000). Determinants of Heavier İnternet Usage. *İnternational Journal of Human-Computer Studies*, 53, 537-550.
3. As, M. (2015). Bir Öğrenci Yurdunda Kalan Üniversite Öğrencilerindeki İnternet Bağımlılığı İle Beck Depresyon Ölçeği Arasındaki İlişki. *Konuralp Tıp Dergisi*, 7(1), 6-14.
4. Balcı, Ş., & Gülnar, B. (2009). Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Bağımlılığı ve İnternet Bağımlılarının Profili. *Journal of Selcuk Communication*, 6(1), 5.
5. Batıgün, A. D., & Kılıç, N. (2011, Haziran). İnternet Bağımlılığı ile Kişilik Özellikleri, Sosyal Destek, Psikolojik Belirtiler ve Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(67), 1-10.
6. Batıgün, Durak, A., & Hasta, D. (2010). İnternet bağımlılığı: Yalnızlık ve kişilerarası ilişki tarzları açısından bir değerlendirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 213-219.
7. Block, J. J. (2008). Issues for DSM-V: İnternet Addiction. *The American Journal of Psychiatry*, 165(3), 306-307.
8. Chou, C., Condrón L., & Belland, J. C. (2008). A Review of the Research on İnternet Addiction. *Educational Psychology Review*, 17(4), 363-388.
9. Corruble, E., Bronnec, M., Falissard, B., Hardy P. (2004). Defense styles in depressed suicide attempters. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 58, 285-288.
10. Çam, H. H., & Nur, N. (2015). Adölesanlarda internet bağımlılığı prevalansı ile psikopatolojik semptomlar ve obezite arasındaki ilişkinin incelenmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 14(3), 181-182.
11. Çivitçi, A. (2014). Sürekli öfkenin yordayıcılığı olarak benlik saygısı ve sosyal destek: Sosyal desteğin aracı ve düzenleyici rolü. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 66-81.
12. Davis, & A., R. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological internet use. *Computers in Human Behavior*, 17(2), 187-195.
13. Jonathon D.B, Keith. A.D., Kathleen, E.C. (2001). From the top down: self-esteem and self-evaluation. *Cognition and Emotion*, 15(5), 615-631.

14. Kandell, I. J. (1998). Internet Addiction on Campus: The Vulnerability of College Students. *CyberPsychology & Behavior*, 1(1), 11-17.
15. Kayri, M., & Günüç, S. (2016). Yüksek ve Düşük Sosyoekonomik Koşullara Sahip Öğrencilerin İnternet Bağımlılığı Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Addicta: Turkish Journal On Addictions*, 3(2), 165-183.
16. Kimberly, S.Y. (2009). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder, *Cyber Psychology & Behavior*, 1(3), 237-244.
17. Kipper, L., Blaya, C., Teruchkin, B., Heldt E, Isolan L, Mezzomo K. (2004). Brazillian patients with panic disorder: the use of defense mechanisms and their association with severity. *Journal of Nervous and Mental Disorders*, 192, 58-64.
18. Kırcaburun, K. (2016). Self-Esteem, Daily Internet Use and Social Media Addiction as Predictors of Depression among Turkish Adolescents. *Journal of Education and Practice*, 7(24), 64-72.
19. Kocayörük, E., & Çetinkaya, L. (2015). Subjective well-being, self-esteem, and psychological needs as predictors of Internet addiction among high school students. *European Educational Research Association, Conference:Ecer 2015, Education And Transition*. from <http://www.eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/20/contribution/33782/>
20. Kuss, D., Rooij, A., Shorter, G., Griffiths, M., & Mheen, D. (2013). Internet Addiction in Adolescents: Prevalence And Risk Factors. *Computers in Human Behavior*, 29, 1987-1996.
21. Morsünbül, Ü. (2014). Hızlı büyük beşli kişilik testi Türkçe versiyonu geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 27, 316-322.
22. Munno, D., Cappelin, F., Saroldi, M., Bechon, E., Guglielmucci, F., Passera, R., & Zullo, G. (2017). Internet Addiction Disorder: Personality Characteristics and Risk of Pathological Overuse in Adolescents. *Psychiatry Research*, 248, 1-5.
23. Niemz, K., Griffiths, M., & Banyard, P. (2005). Prevalence of pathological internet use among university students and correlations with self-esteem, the General Health Questionnaire (GHQ) and disinhibition. *Cyberpsychology and Behavior*, 4(3), 373-376.
24. Ryckman, R.M., (2000). *Theories of personality*, USA: Wadsworth Thomson Learning.
25. Sakarya, D., & Beyatlı, D. Y. (2010). Erkek Üniversite Öğrencilerinde İnternet Kullanım Örüntüleri Ve Kullanım Örüntülerinin Psikopatolojiyle İlişkisi: Epidemiyolojik Bir Araştırma. *Kriz Dergisi*, 19(1-2-3), 29-39.
26. Servidio, R. (2014). Exploring The Effects Of Demographic Factors, Internet Usage And Personality Traits On Internet Addiction in A Sample Of Italian University Students. *Computers in Human Behavior*, 35, 85-92.
27. Soule, L. C., Shell, W., & Kleen, B. A. (2003). Exploring Internet Addiction: Demographic Characteristics and Stereotypes of Heavy Internet Users. *The Journal of Computer Information Systems*, 44(1), 64-73.
28. Stieger, S., & Burger, C. (2010). Implicit and explicit self-esteem in the context of internet addiction, *cyberpsychology. Behavior and Social Networking*, 13(6), 681-688.
29. Şenormancı, Ö., Konkan, R., Güşlü, O., & Şenormancı, G. (2012). The Level of Depression, Self-Esteem and Social Phobia in Patients with Internet Addiction, *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 22, 522.
30. Taş, İ., & Ayas, T. (2015). Lise öğrencilerinin internet bağımlılık düzeyinin kişilik özellikleri ile ilişkisi. *International Journal of Human Sciences*, 12(2), 150-162.
31. Wang, C., Ho, R., Chan, C., & Tse, S. (2015). Exploring Personality Characteristics Of Chinese Adolescents With Internet-Related Addictive Behaviors: Trait Differences For Gaming Addiction And Social Networking Addiction. *Addictive Behaviors*, 42, 32-35.
32. Yelboğa, A. (2006). Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. "İş,Güç" *Edüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 198.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

33. Yılmaz, N., Gençöz, T., & Ak, M. (2007). Savunma Biçimleri Testi'nin Psikometrik Özellikleri: Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(3), 244-253.
34. Yöyen Güneri, E. (2016). Childhood Trauma and Self-Respect as a Predictor of Loneliness. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 6(2), 65-78.
35. Yöyen Güneri, E. (2016). Uluslararası kişilik envanteri(IPI) kısa versiyonu'nun Türkçe'ye uyarlanması: güvenilirlik ve geçerlilik analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2, 1308-1315.

http://www.turansam.org

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(63)

Yrd. Doç. Dr. Serdar YILMAZ⁴²⁰

TURGUT ÖZAL'DAN ABDULLAH GÜL'E NURSULTAN NAZARBAYEV'İN DEĞİŞEN TÜRKİYE SÖYLEMİ

NAZARBAYEV'S CHANGING TURKEY DISCOURSE FROM TURGUT OZAL TO ABDULLAH GUL

ÖZ

Turgut Özal'dan Abdullah Gül'e Nursultan Nazarbayev'in Değişen Türkiye Söylemi adlı bu çalışmanın temel amacı Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in 1991 yılından günümüze Türkiye'ye özgü söylemleri dikkate alınarak Kazakistan'ın Türkiye'ye yönelik siyasetinin nasıl değiştiğini ortaya koymaktır. Bu çalışma, Nazarbayev'in 1991'den günümüze Türkiye'ye yönelik izlediği siyaset kardeşlik ve akrabalık gibi duygusal söylemlerden ekonomi, yatırım ve diplomasi gibi rasyonel bir düzeye ulaşmıştır hipotezine dayanmaktadır.

Temel olarak bu çalışmada kalitatif içerik analizi yapılarak Nazarbayev'in merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan bir önceki Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e kadar Türkiye'ye yönelik benimsediği söylemlerinde nasıl değişiklikler olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nazarbayev, Türkiye, Özal, Gül, Söylem Analizi.

ABSTRACT

The aim of this study, which is called Nazarbayev's Changing Turkey Discourse From Turgut Ozal to Abdullah Gul, is to put forth that how Kazakh President Nursultan Nazarbayev's discourses regarding policies towards Turkey have changed since 1991. This study is based on the hypothesis that Nazarbayev's policies towards Turkey since 1991 have reached a rational level such as economy, investment and diplomacy from emotional rhetoric such as brotherhood and kinship.

In this study, qualitative discourse analysis has been used to point out how Nazarbayev's discourses regarding policies towards Turkey have changed from President Turgut Ozal to the previous President Abdullah Gül.

Keywords: Nazarbayev, Turkey, Ozal, Gul, Discourse Analysis.

⁴²⁰ Yrd. Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Bölümü, İstanbul – Türkiye, E-Mail: serdaryilmaz@arel.edu.tr, info@serdaryilmaz.com

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Kazakistan'da liderliği üstlenen Nursultan Nazarbayev, ülkenin etnik yapısını bir arada tutmayı başaran çok yönlü dış politika sayesinde Kazakistan'ı dünya haritasında belirli bir yere taşımış, Sovyetler'den kalan nükleer kalıntıları yok edip dünya kamuoyunun saygısını kazanmış, ismi ülkenin bağımsızlığıyla özdeşleşen bir lider olarak kabul görmüştür. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte oluşan siyasal sistem ülkenin iç ve dış siyasetini belirlerken, bu siyasetin belirlenmesindeki en büyük rolü Nazarbayev oynamıştır. Bu anlamda daha bağımsızlığın ilan edilmesinden önce bile Türkiye ile yakın ilişkiler kurmuş, iki ülkenin de içinde yer alabileceği uluslararası örgütlere katılım ve ortak istişare konularında fikir geliştirmiş ve bilhassa Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'ye ciddi bir sempati besleyerek taraflı tarafsız herkese göre Türk dünyasının aksakalı unvanını kazanmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı Kazakistan'ın Türkiye'ye yönelik izlediği siyasetin Nazarbayev'in 1991 yılından günümüze Türkiye'ye özgü söylemleri dikkate alınarak nasıl değiştiğini ortaya koymaktır. Çalışmanın temel hipotezi ise şöyledir. Nazarbayev'in 1991'den günümüze Türkiye'ye yönelik izlediği siyaset kardeşlik ve akrabalık gibi duygusal söylemlerden ekonomi, yatırım ve diplomasi gibi rasyonel bir düzeye ulaşmıştır. Nazarbayev, Kazakistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanıp başkanlık yönetim sistemini benimsemesiyle ve de gücün ve ülke yönetiminin kişiselleşmesiyle birlikte ülkesinin ve halkının kaderini değiştiren lider olarak anılmaya başlamıştır. Bu nedenle bu çalışmada Nazarbayev'in Türkiye'ye yönelik siyaseti ile Kazakistan'ın Türkiye politikası şeklinde iki ayrı yaklaşımdan bahsedilmemektedir. Zira Nazarbayev'in Türkiye'ye yönelik siyaseti lideri olduğu Kazakistan'ın resmi politikasıdır. Temel olarak bu çalışmada kalitatif içerik analizi yapılarak Nazarbayev'in merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan bir önceki Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e kadar Türkiye'ye yönelik benimsediği söylemlerinde nasıl değişiklikler olduğu ortaya konmuştur.

İki bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümünde Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in hayat hikâyesi ve edindiği tecrübeler ile bulunduğu pozisyon için nasıl çaba gösteren bir lider olduğu ve Kazakistan'ın 16 Aralık 1991 tarihindeki bağımsızlıktan günümüze Nazarbayev'in Türkiye'ye yönelik nasıl bir siyaset izlediği belli başlı konulara değinilerek ortaya konacaktır. İkinci bölümde ise Nazarbayev'in 1991'den günümüze merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan bir önceki Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e kadar benimsediği söylemlerin içerik analizi yapılacak ve Kazakistan'ın Türkiye'ye yönelik izlediği siyasetin nasıl değiştiği incelenecektir. Mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan dönemine yer verilmemesinin en temel nedeni ise cumhurbaşkanlığı döneminin üzerinden henüz sadece iki buçuk yıl geçmiş olmasıdır.

Nursultan Abişulı Nazarbayev'in Türkiye'ye Yönelik Siyaseti

Nursultan Nazarbayev, 6 Temmuz 1940 tarihinde Almatı'da bulunan Çemoğan köyünde dünyaya gelmiştir. 18 yaşında Karaganda'da bulunan Temirtau demir-çelik tesislerinde çalışmaya başlamış ve kısa bir süre sonra çelik yapımını öğrenmek üzere Ukrayna'ya Dniprodzerzhynsk'e eğitim gönderilmiştir. Kazakistan'a döndükten sonra Karaganda Teknik (Yüksek Metalurji) Enstitüsünde tahsilini tamamlayıp metalürji mühendisi olmuştur. 1962'de Komünist partisi üyesi olmuş ve aynı yıl Sara Kunakayeva ile evlenmiştir (Akorda, 2015). Haksızlığa karşı mücadele inancıyla girdiği Komünist Partide tam tersi bir ortamla karşılaşmasına rağmen parti görevlerini yerine getirirken Kazakların sevmeye başladığı bir lider haline gelmiştir (Nazarbayev, 1992: 69). 1970'te Temirtau Parti Komitesi Birinci Sekreter yardımcılığına 1973'te ise parti komitesinin sekreterliğine yükselmiştir. 1979'da Kazak Komünist Parti Sekreteri olmuştur. 1984-1989 yılları arasında ülkenin Bakanlar Kurulu Başkanlığını yapmıştır (Aitken, 2010: 59-77).

Nazarbayev, 24 Nisan 1990 tarihinde Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı olarak atanmış ve ertesi yıl ülkenin seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olmuştur (Kazakhstan Zaman, 1995: 11). Daha sonra 1995, 1999, 2005, 2011 ve 2015 yıllarında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinden de zaferle ayrılan Nazarbayev bu görevini 27 yıldır kesintisiz sürdürmektedir. Mütevazı ve alçakgönüllü bir liderdir (Tüymebayev, 2013: 27). Rico Isaacs'a (2010: 443) göre Nazarbayev, uluslaşma ve devletleşme süreçlerinde ülkenin yaşadığı sorunlara

çözüm bulması, etnik çatışmaları önlemesi, ekonomik refah sağlaması, uluslararası arenada tanınırlık sağlaması ve ulusal bütünlüğü pekiştirmesi açısından başarılı, pragmatik ve anlayışlı bir liderdir. Hoşgörüyü hiçbir zaman elden bırakmayan, diğer etnik gruplara ve dinlere mensup insanları aşağılamayan ve mezhep ayrımcılığı yapmayan bir liderdir. Nazarbayev döneminde ekonomik açıdan ciddi bir istikrar ve büyüme yakalanmış, yaşam standartlarının gelişmesiyle belli bir kesimde refah artışı sağlanmış, dış yatırımlarda ülke çekim merkezi haline gelmiş ve buna uygun yatırım kanunları belirlenmiştir. Petrol gelirlerinin artmasıyla Kazakistan'da bir orta sınıf yaratılmıştır (Isaacs, 2010, 447).

Bu kazanımlara rağmen özellikle bağımsızlığın ilk yıllarında siyasi ve ekonomik açıdan birçok sıkıntı ile mücadele edilmiştir. Nazarbayev, mevcut problemlerle mücadele etmek için Türkiye ile yakın bir işbirliği amaçlamıştır. Nitekim Kazakistan'ın bağımsızlığını tanıyan ve yüksek düzeyli ziyaretler gerçekleştiren ilk ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'nin Kazakistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması, gerek devlet nezdinde gerekse de halk nezdinde sürekli olarak vurgulanan bir konudur (Yılmaz, 2014: 6-11).

Nazarbayev'in Türkiye'ye yönelik siyaseti, Nazarbayev'in başkan olarak seçildiği bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren Orta Asya'da etkinlik ve söz sahibi olma yarışında bulunan Rusya, Çin, ABD ve diğer ülkeleri birbirlerine karşı dengeleme amacıyla, Reuel Hanks'in (2009: 259) de deyimiyle, "gerçekçi ve akılcı bir yaklaşım üzerine kurulu, bağımsızlığı ve ülke çıkarlarını korumayı hedefleyen pragmatik bir strateji" içinde şekillenmiştir. Nazarbayev'in Kazakistan'da izlediği dış politika çok yönlülük stratejisine dayanırken bu durum ülke çıkarlarını jeopolitik faktörlerle sınırlandırmamaktadır. Nazarbayev ülkesinin istikbalinin "Asya ile Avrupa, Doğu ile Batı'da" olduğunu dile getirirken bu sınırlamalardan uzak durmuştur (Dikbaş, 2009). Kazakistan'ın Türkiye politikası etnik temelli bir tutumdan ziyade Nazarbayev'in pragmatik bir düzlemde izlediği siyaset ile doğudan alakalıdır (Kılıç, 2011: 50).

Nazarbayev, ülkesinin Türkiye'ye yönelik politikasında yukarıda izah edildiği üzere pragmatik bir yaklaşım benimsese de Türkiye'de ya da Türk devlet adamlarının bulunduğu her ortamda "geçen yüzyılın son on yılında bizlerde sizler gibi özgür olduk. Türkiye Cumhuriyeti, tüm halkıyla bizi destekledi. Bağımsızlığımızı tanıyan ilk ülke oldu. Biz bundan dolayı müteşekkirimiz" diyerek Türkiye'ye olan sempatisini dile getirmektedir. Nazarbayev, 21. yüzyılın Türk yüzyılı olacağını söyleyerek siyasi, kültürel ve ekonomik olarak Türkiye gibi ortak geçmişe ve kültürel değerlere sahip bir ülkenin Kazakistan'ı kucaklamasının bağımsızlık sonrası ilk dönemlerde moral sağladığını belirtmiştir (Aydın, 2001: 380).

Nazarbayev, ülkesinin bağımsızlıktan sonra kalkınmasında Türk işadamlarının çok önemli katkıları yaptığını, ilişkilerin eğitim ve kültürel açıdan geliştiğini ancak en önemli önceliğin ekonomi olduğunu konuşmalarının satır aralarında sürekli olarak vurgulamıştır (TBMM Tutanağı, 2009). Bunu dile getirirken Türk işadamlarının ve Türkiye'nin ekonomik olarak ilgisinin yetersizliğinden ve durumun kendilerini üzdüğünden bahsederek Türk dış politikasına yönelik eleştirilerini ortaya koymuş, bu durumun Kazakistan'ın Türkiye'ye yönelik siyasetini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir (Kazakhstan Zaman, 1999: 7). 2012 yılında iki ülke arasında imzalanan "Yeni Sinerji Ortak Ekonomi Programı" protokolünün ardından bir basın toplantısı düzenleyen Nazarbayev, Türk işadamlarının Kazakistan'ın kalkınmasında ciddi katkısı olduğunu ve Türkiye'deki sanayi alanındaki gelişmeleri yakından takip ettiğini belirterek Türkiye ile her zaman "birlikteyiz" mesajını vermiştir (Ahıska Gazetesi, 2012). 2013 yılında Nazarbayev'in Kazak ekonomisini petrol ve doğalgaz gelirlerine bağımlılıktan kurtarıp özel sektörün önünü açmak isteği doğrultusunda Türkiye'deki sanayinin gelişimini örnek alması, bu mesajın en somut göstergesi olmuştur (Patronlar Dünyası, 2013).

Kazakistan'ın son dönemlerde inşaat, petrol ve iletişim alanlarında yaşadığı gelişmelerde Türk şirketlerinin önemli bir katkısının olduğunu vurgulayan Nazarbayev, Türkiye'yi özellikle uluslararası alanda Kazakistan'a destek veren bir ülke ama muhtemel bir bölgesel liderlik konusunda da rakip olarak görmektedir. Nazarbayev yukarıda da vurgulandığı gibi Türkiye'ye karşı ilgi ve sempati duysa da, Kazakistan devleti olarak ileriye yönelik rasyonel ve stratejik hedefler ortaya koymaktadır. Örneğin Nazarbayev'in 2014 yılının başında ilan ettiği Kazakistan'ın dış politika konseptinde Türkiye'den de bahsedilmekte ve "ortak tarihsel köklere ve kültürel değerlere sahip Türkiye Cumhuriyeti ile kapsamlı işbirliğinin güçlendirilmesine büyük önem verilmektedir" denerek Kazakistan'ın Türkiye'ye yönelik nasıl bir dış politika benimseyeceği ortaya

konmuştur (Kazakistan Dışişleri Başkanlığı, 2014). Nazarbayev, açıkladığı bu stratejik belge ile Kazak dış politikasının çok yönlü, dengeli, faydacı, karşılıklı ve ulusal çıkarların savunulması esaslarına dayandığını dolayısıyla dış politikada Rusya, Çin, BDT, Batı ve Doğu ile ilişkilerin en üst düzeyde tutulacağı mesajını vermektedir. Bu strateji belgesi ile Türkiye'nin Kazakistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması, halk ve devlet katında fazlasıyla bilinmesine rağmen Kazak dış politikasında belirleyici ve temel bir vektör olmaktan ziyade ülkedeki denge mekanizmasının önemli bir aracı olduğu anlaşılmaktadır (Canat Mominkulov, kişisel görüşme, 2014).

Nazarbayev'in Değişen Türkiye Söylemi

Bu bölümde Nazarbayev'in 1992-2014 yılları arasında Kazakistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin en yoğun olduğu Turgut Özal, Süleyman Demirel, Ahmet Necdet Sezer ve Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı dönemlerinde yapmış olduğu bazı konuşmalarının içerik analizi yapılacaktır. Bu vesileyle Nazarbayev'in söylemlerinde Kazakistan'ın Türkiye'ye yönelik siyasetinde nasıl bir değişiklik olduğu ortaya konacak ve böylelikle her iki ülke ilişkilerinin geldiği son durum daha iyi anlaşılacaktır. Seçilen konuşmaların içeriklerinin analiz edilmesi, Kazakistan'ın Türkiye'ye yönelik izlediği siyasetinin yıllar içinde nasıl bir değişim gösterdiğini vurgulamak adına çalışmaya ciddi bir katkı sağlayacaktır.

Tablo 1: Nazarbayev'in Özal, Demirel, Sezer, Gül ve Erdoğan Dönemlerindeki Söylemleri

Nazarbayev'in Söylemleri	Turgut Özal Dönemi	Süleyman Demirel Dönemi	Ahmet Necdet Sezer Dönemi	Abdullah Gül Dönemi
	Tekrar Sayısı	Tekrar Sayısı	Tekrar Sayısı	Tekrar Sayısı
Bağımsız	4	4	1	6
Kardeş	4	5	2	10
Akraba	4	6	2	1
Dostluk	5	5	1	3
İşbirliği	6	2	10	3
Eğitim	3	6	4	6
Kültür	3	5	4	8
Ekonomi	2	2	8	34
Yatırım	2	2	4	19

Kaynak: “Ortak Açıklamalar” (Birlesken Mazmundama), Egemen Kazakhstan Gazetesi, 5 Mayıs 1992, No: 1034 (20178), s. 3; “Cumhurbaşkanı Turgut Özal” (Törletiniz, Prezident Turgut Özal), Egemen Kazakhstan Gazetesi, No: 82-83 (20458), 10 Nisan 1993, ss. 1-2; “Kazakistan ve Türkiye Dostluk ve İşbirliği Anşalmasını İmzaladı” (Kazakhstan Men Turkiya Dostik Jane Intımtastık Turalı Şartka Kol Koydı), Egemen Kazakhstan Gazetesi, No: 181 (20818), 19 Ekim 1994, s. 1; “Intımtastıstın Jana Belesi” (İşbirliğinde Yeni Ufuklar), Egemen Kazakhstan Gazetesi, No: 123-124 (23334), s. 1; “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı”, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in, Genel Kurula hitaben konuşması, 23. Dönem 4. Yasama Yılı 10. Birleşim 22 Ekim 2009. http://tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=20475&P5=B&PAGE1=30&PAGE2=32 (01.06.2015); Nursultan Nazarbayev, “Türkiye ile İlişkilerimiz Parayla Ölçülemeyecek Düzeyde”, Atayurt (Eğitim, Kültür ve Ekonomi Dergisi), Sayı: 3, Kış 2010, ss. 22-27; Başbakan Erdoğan-Nazarbayev Ortak Basın Toplantısı, 11 Ekim 2012, https://www.youtube.com/watch?v=dO_XmWRNRD4 (15.09.2015).

Buna göre Nazarbayev, ülkesinin bağımsızlığını kazandığı andan itibaren Türkiye ile yakın işbirliğine önem vermiştir. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu 1992 yılında Kazakistan'a gelen Başbakan Süleyman Demirel ile yaptığı görüşmede, “işbirliği” kelimesini altı kere kullanarak Türkiye'ye güvendiklerini belirten

Nazarbayev, eğitimde, bilimde ve kültürel alanda kurulacak olan ilişkilere vurgu yapmıştır. Nazarbayev'in Türkiye'nin en güçlü Türk devleti olduğuna ve iki ülke halklarının kardeş olduğuna vurgu yapmak üzere en fazla kullandığı ikinci kelime ise "dostluk" kelimesi olmuştur. Ekonomi ve yatırım kelimeleri ise ilişkilerin ilk yıllarında dostluk ve işbirliği kelimelerinin arkasında kalmıştır (Egemen Kazakistan, 1992, 3). Turgut Özal'ın 1993 yılında son yurt dışı seyahati olan Kazakistan'ı ziyaretinde ise ilişkilerin ilk yılları olması sebebiyle duygusal açıklamalar yapılmaya devam edildiği görülmüştür. Nazarbayev'in dönemin başkenti Almatı'daki sarayında yaptığı konuşmasında "akraba" ve "dostluk" kelimelerini üçer kere kullanması, "ekonomi" kelimesini ise sadece bir kez tercih etmesi bunun en büyük göstergesi olmuştur. Nitekim dönemin Egemen Kazakistan adlı gazetesi de iki ülke ilişkilerinde en önemli unsurun dostluk olduğuna ve bu dostluk devam ettiği müddetçe ekonomik ilişkilerin gelişeceğine vurgu yapmıştır (Egemen Kazakistan, 1993: 1-2).

Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993 tarihindeki vefatı sonrasında Süleyman Demirel'in Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olmasıyla iki ülke liderleri daha sık bir araya gelmeye başlamıştır. Örneğin 17 Ekim 1994 tarihinde iki ülke arasında Ankara'da imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması" sonrasında Nazarbayev, Türkiye'ye güvendiklerini, Türkiye'nin güçlü olmasının Kazakistan için çok önemli olduğunu dile getirdiği konuşmasında "dostluk" kelimesini iki kere, "akraba" kelimesini ise üç kere kullanmıştır (Egemen Kazakistan, 1994: 1). Nazarbayev'in iki ülke ilişkilerinin başlangıç dönemindeki konuşmalarında ekonomiden ziyade dostluk ve akrabalık vurgusunu daha ön plana çıkardığı görülmüştür. Nitekim 1995 yılında Demirel'in Nazarbayev'i ziyaretinde Nazarbayev'in yaptığı konuşmada "dostluk" ve "akrabalık" kelimelerini üçer kere, "ekonomi" ve "işbirliği" kelimelerini ise birer kere kullanması bunun bir örneği olmuştur (Kazakistan Zaman, 1995: 1). Nazarbayev'in Özal ve Demirel dönemlerinde yaptığı konuşmaları genel itibarıyla dostluk, akrabalık ve kardeşlik söylemleri üzerine olmuştur. Bunun dışında ekonomi, kültür ve eğitim alanlarında yapılan ve yapılması muhtemel olan işbirliği kelimesine de vurgu yapılmıştır. Başka bir ifadeyle bu dönemde Nazarbayev'in söylemleri Kazakistan'ın Türkiye politikasında dostluk ve kardeşliğin daha çok önemsendiğini göstermektedir.

Tablo 2: Nazarbayev'in Özal, Demirel, Sezer ve Gül'ün Cumhurbaşkanlığı Dönemlerinde Türkiye Ziyaretleri

	Turgut Özal	Süleyman Demirel	Ahmet Necdet Sezer	Abdullah Gül
Nazarbayev'in Türkiye Ziyaretleri	İki Ziyaret: 25-29 Eylül 1991 28-31 Ekim 1992	Yedi Ziyaret: 6-7 Temmuz 1993 16-19 Ekim 1994 1 Ağustos 1996 14-19 Haziran 1998 28-30 Ekim 1998 6 Temmuz 1999 18-19 Kasım 1999	Dört Ziyaret: 26-27 Nisan 2001 4 Ekim 2001 21-23 Mayıs 2003 28-29 Haziran 2004	Yedi Ziyaret: 30 Eylül 2007 22-24 Ekim 2009 7-9 Haziran 2010 15-16 Eylül 2010 11-12 Ekim 2012 5-6 Haziran 2014 28 Ağustos 2014

Kaynak: Egemen Kazakistan Gazetesi 1991-2014 ve Kazakistan Zaman Gazetesi 1992-2014 dönemlerinde yapılan haberler dikkate alınarak yazar tarafından derlenmiştir.

Nazarbayev'in Ahmet Necdet Sezer'in cumhurbaşkanlığı döneminde yaptığı konuşmalara bakıldığında Özal ve Demirel dönemlerinin aksine kardeş, dostluk ve akraba gibi kelimelerin daha az

vurgulandığı görülmüştür. Örneğin Nazarbayev, 2001 ve 2003 yıllarında Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaretlerde “akraba” ve “kardeş” kelimelerini ikişer kere tekrarlar; “ekonomi” kelimesini sekiz, “işbirliği” kelimesini ise on kere kullanmıştır (Egemen Kazakistan, 2001: 1-2). Başka bir ifadeyle, Nazarbayev, Özal ve Demirel dönemlerinde sıkça tekrarladığı akraba, kardeş ve dost kelimelerini Sezer döneminde real politığe ve Kazakistan'ın yakaladığı kalkınma ve büyüme hızına paralel bir şekilde çok daha az tekrarlayarak ekonomi ve yatırım kelimelerine daha fazla vurgu yapmıştır.

Nazarbayev'in Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı dönemindeki konuşmalarında ise Sezer döneminin devamı olarak ekonomi ve yatırım gibi kelimelerin daha da ön plana çıkarak zirve yaptığı görülmektedir. “Biz Türkiye'ye güveniyoruz, Türkiye'nin güçlü olması bizi de güçlü kılar” diyen Nazarbayev'in dile getirdiği dostluk ve kardeşlik kelimeleri, zaman geçtikçe yerini ekonomi, yatırım ve karşılıklı işbirliği sözlerine bırakmıştır. Başka bir ifadeyle Nazarbayev, Özal'dan Gül dönemine gelene kadar kardeşlik ve akrabalık gibi duygusal söylemlerden ekonomi, yatırım ve karşılıklılık gibi siyasi gündeme uygun, mantıklı ve akılcı bir söylem benimsemiştir. Örneğin hem Nazarbayev'in 2009 yılında TBMM'de (TBMM Tutanağı, 2009) ve Türkiye Kazakistan İş Forumu'nda (Nazarbayev, 2010: 22-27) yaptığı konuşmalarının hem de 2012 yılında dönemin Başbakan'ı Erdoğan ile yaptığı ortak basın açıklamasının içeriğinin analiz edilmesi, değişen bu söylemi gözler önüne sermektedir (Erdoğan-Nazarbayev Basın Toplantısı, 2012). Türkiye'de yapılmış olan bu üç konuşma metninin tercih edilme nedeni, konuşma metinlerinde Türkiye'ye ve ikili ilişkilere daha fazla ağırlık verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Nazarbayev, yaptığı her üç konuşmasında 34 kez olmak üzere en çok “ekonomi” kelimesini kullanmış her iki ülke arasındaki mevcut ticari ve ekonomik ilişkilerin yeterli olmadığına sıklıkla vurgu yapmıştır. Özellikle TBMM'deki konuşmasında Bakü-Tiflis-Ceyhan projesine destek verdiklerini belirten Nazarbayev, hem ülkesinin yer altı kaynaklarının Türkiye üzerinden Batı pazarlarına aktarılması hem de karşılıklı ticaretin artırılması hususlarına verdiği önem dolayısıyla ekonomi kelimesini yoğun bir şekilde kullanmıştır. Nazarbayev'in sözü edilen konuşmalarında üzerinde ikinci olarak en çok durduğu kelime ise “yatırım” kelimesidir. Nazarbayev, 19 kez vurguladığı yatırım kelimesiyle karşılıklı ticaret hacminin tatmin edici seviyede olmadığına, ülkesindeki yatırım potansiyelinin Türk işadamları tarafından yeterince değerlendirilmediğine ve bundan dolayı daha fazla Türk işadamlarının Kazakistan'da yatırım yapması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Nazarbayev'in Özal ve Demirel dönemlerinde en fazla tekrarladığı “kardeş” kelimesi ise Gül döneminde yapılan üç konuşmada toplam on kere tekrarlanmıştır. Kardeş kelimesine on kere vurgu yapılması iki ülke arasındaki tarih, dil ve kültür konularında ortak bir bilincin oluşturulması yönünde bir iradenin olduğunu göstermektedir. Nitekim Nazarbayev'in Kazakistan ve Türkiye arasındaki ortak bağlara ve yakınlığa vurgu yapmak için tarih, dil ve kültür kelimelerini belli aralıklarla kullandığı görülmüştür. Ancak Nazarbayev'in yaptığı her üç konuşma dikkatlice incelenecek olunursa, kardeş kelimesinin ekonomi ağırlıklı olan toplantılarda az tekrarlandığı (dört kere), fakat özellikle TBMM kürsüsünde milletvekilleri önünde sıkça tekrarlandığı (altı kere) görülmüştür. Bu durum Nazarbayev'in Özal ve Demirel dönemlerine göre Gül döneminde farklı bir yaklaşım benimseyip kardeşlikten ziyade ekonomi ve yatırım odaklı pragmatik bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Bu yaklaşımın en somut göstergelerinden biri de yıllar itibarıyla “bağımsızlık” kelimesine daha az vurgu yapılması olmuştur. Nazarbayev'in altı kere dile getirdiği bağımsızlık kelimesi, Kazakistan'ın bağımsızlığına ve bu bağımsızlığın ilişkilerde temel prensip olarak anlaşılmasına verilen önemi göstermesi açısından anlamlıdır. Nazarbayev'in, Türkiye ile olan ilişkilerde bağımsızlık kelimesini “eşit” kelimesi ile birlikte destekleyerek kullanması, ilişkilerin gidişatının bundan sonra da diplomatik açıdan ülkelerin eşitliği çerçevesinde yürütüleceğinin mesajı anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak, içerik analizi çerçevesinde incelendiğinde Nazarbayev'in, Özal ve Demirel dönemlerinde yaptığı dört konuşmasında da vurguladığı dostluk ve kardeşliğin devam etmesinin, o dönemlerde ekonomik ilişkileri otomatik olarak geliştireceğine inanıldığını göstermektedir. Bu dönemlerde birçok yazarın da bahsettiği ilişkilerin duygusallık boyutunda devam etmesi durumu uzun yıllar Kazakistan'ın Türkiye politikasına yön vermiştir (Askar Turgunbayev, kişisel görüşme, 2015). Bununla beraber Nazarbayev, ülkesinin sahip olduğu doğal kaynakları ve yürüttüğü denge siyaseti ile 2000'li yıllar sonrasında Kazakistan'ın

dış politika önceliklerini belirlemiş ve ülkenin kalkınmasına yönelik uzun dönemli ekonomik ve dış politikalar benimsemiştir. Bu açıdan bakıldığında Nazarbayev'in Sezer dönemindeki iki konuşması ve özellikle Gül döneminde yaptığı üç konuşmasında, ekonomik alanda yapılanların yeterli olmadığından, mevcut potansiyelin değerlendirilemediğinden ve Kazakistan'ın enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Batı'ya ulaştırılmasından bahsetmesi; ticari ilişkileri geliştirmek ve daha fazla Türk yatırımcıyı Kazakistan'a çekmek istediğinin bir işaretidir. Nitekim ekonomi ve yatırım gibi kelimelerin en fazla kullanılan kelimeler olması bunu kanıtlar niteliktedir. İki ülke arasındaki ortak değerler ve yakınlığa dikkat çekmesi, karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesini istemesi ve Kazakistan'ın bağımsızlığının önemini belirtmesinden; mevcut ilişkilerin bundan sonra da ülkelerin eşitliği çerçevesinde yürütüleceğine önem verileceği sonucu çıkarılabilmektedir (Yılmaz, 2016: 98).

SONUÇ

Kazakistan'ın Türkiye politikası 1990'lı yıllar içinde dil, soy, din ve akrabalık gibi ortak değerlerden hareket edilerek oluşturulmaya çalışılıyor iken, 2000'li yıllar sonrası gerek Kazak iç siyasetinde yaşanan ekonomik dönüşüm gerekse dış siyasetinde izlenen atak, çok yönlü ve bütünleşmeye dayalı politikalar nedeniyle mantıksal bir çerçeveye oturmaya başlamıştır. Çok yönlü politika olarak telakki edilen bu mantıksal çerçeve, Çin ve Rusya ile yürütülen stratejik ortaklığın ABD ve Batı dünyası ile dengelenmeye çalışıldığı, İslam coğrafyasının da bu mantıksal çerçeve içine sığdırıldığı bir anlayış sunmaktadır. Bu anlayış ile hareket eden Kazakistan, hazırladığı 2014-2020 dış politika konsepti ile Rusya, Çin, BDT, Batı ve Doğu ülkeleri ile ilişkilerini en üst seviyede tutacağını mesajını vermiştir. Kazakistan, Nazarbayev'in açıkladığı bu strateji belgesi ile dış politikasını çok yönlü, dengeli, faydacı, karşılıklı ve ulusal çıkarların savunulması esasına dayandırdığını ilan etmiştir. Türkiye'ye de yer verilen bu yeni dış politika anlayışında "ortak tarihsel köklere ve kültürel değerlere sahip Türkiye Cumhuriyeti ile kapsamlı işbirliğinin güçlendirilmesine büyük önem verilmektedir" denerek iki devlet arasındaki ilişkilerin önceleri akrabalık ve ortak kültürel değerler ile şekillendiğini ancak artık kapsamlı bir işbirliği ile güçlendirilmesinin gerektiği belirtilmiştir.

Bu durum Nazarbayev'in Turgut Özal ve Süleyman Demirel dönemlerine göre Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı döneminde farklı bir yaklaşım benimseyip kardeş, akraba ve dost söyleminden ziyade diplomasi, ekonomi ve yatırım odaklı pragmatik bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir. Yani Nazarbayev'in dile getirdiği dostluk ve kardeşlik söylemleri, zaman geçtikçe yerini ekonomi, yatırım ve karşılıklı işbirliği sözlerine bırakmıştır. Başka bir ifadeyle Nazarbayev, Özal'dan Gül dönemine gelene kadar kardeşlik ve akrabalık gibi duygusal söylemlerden ekonomi, yatırım ve karşılıklılık gibi mantıklı ve akılcı bir söylem benimsemiştir. Bu durum Kazakistan'ın Türkiye'ye yönelik politikasının duygusallıktan akılcı ve mantıklı bir bakış açısına eriştiğini göstermektedir. Nazarbayev'in Türkiye'ye yönelik siyasetinin mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan döneminde nasıl bir söyleme ulaşacağı hakkında kesin bir yargıya ulaşmak şu an için çok erken olsa da Abdullah Gül döneminin bir devamı niteliğinde olacağı ve yatırım, işbirliği ve ekonomi söylemlerinin daha fazla ön plana çıkacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. "Asıl Amacımız Bütünleşme" (Asıl Muratımız Tutastık), Egemen Kazakhstan Gazetesi, No: 45 (732), 28 Nisan 2001, ss. 1-2, "İntimaktastıstın Jana Belesi" (İşbirliğinde Yeni Ufuklar), Egemen Kazakhstan Gazetesi, No: 123-124 (23334), s.1.
2. "Cumhurbaşkanı Turgut Özal" (Törletiniz, Prezident Turgut Özal), Egemen Kazakhstan Gazetesi, No: 82-83 (20458), 10 Nisan 1993, ss. 1-2.
3. "İstikrar Başarının Yoludur" (Turaktılık Tabıska Jol Bolıp Tabıladı), Zaman Kazakhstan Gazetesi, No: 4 (279), 22 Ocak 1999, s. 7
4. "Kazakistan ve Türkiye Dostluk ve İşbirliği Anşalmasını İmzaladı" (Kazakhstan Men Turkiya Dostık Jane İntimaktastık Turalı Şartka Kol Koydı), Egemen Kazakhstan Gazetesi, No: 181 (20818), 19 Ekim 1994, s. 1.

5. “Kökleri Sağlam Kardeşlik” (Tamırı Teren Tuvıstık), Zaman Kazakistan Gazetesi, No: 97(22), 16 Haziran 1995, s. 1.
6. “Milletiyle Bütünleşen Lider: Nazarbayev” (Halıktı men Jakındaskan Köşbaşı: Nazarbaev), Kazakistan Zaman Gazetesi, No: 37 (112), 6 Kasım 1995, s. 11.
7. “Nazarbayev: Türkiye ile her zaman birlikteyiz”, Ahıska Gazetesi, 08.06.2012, <http://www.ahıska-gazeta.com/tr/news/451/> (21.09.2015).
8. “Ortak Açıklamalar” (Birlesken Mazmundama), Egemen Kazakistan Gazetesi, 5 Mayıs 1992, No: 1034 (20178), s. 3.
9. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı”, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in, Genel Kurula hitaben konuşması, 23. Dönem 4. Yasama Yılı 10. Birleşim 22 Ekim 2009. http://tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=20475&P5=B&PAGE1=30&PAGE2=32 (01.06.2015).
10. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul Tutanağı”, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in, Genel Kurula hitaben konuşması, 23. Dönem 4. Yasama Yılı 10. Birleşim 22 Ekim 2009. http://tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_g_sd.birlesim_baslangic?P4=20475&P5=B&PAGE1=30&PAGE2=32 (01.06.2015).
11. Aitken, Jonathan. 2010. Kazakistan’ın Efsanevi Lideri NAZARBAYEV, (Çev) Ali C. Akkoyunlu, Hayat Yayınları, İstanbul, ss. 59-77.
12. Askar Turgunbayev ile Mülakat, 22.04.2015, Al-Farabi Üniversitesi, Almatı-Kazakistan.
13. Aydın, Mustafa. 2001. Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkiler, Türkiye’nin Dış Politika Gündemi Kimlik, Demokrasi, Güvenlik, der. Şaban Çalış, İhsan Dağı, Ramazan Gözen, Liberte yay., Ankara,
14. Başbakan Erdoğan-Nazarbayev Ortak Basın Toplantısı, 11 Ekim 2012, https://www.youtube.com/watch?v=dO_XmwRNRD4 (15.09.2015).
15. Canat Momınkulov ile Mülakat, 12.07.2014.
16. Dikbaş, Kadir. 2009. “Kazakistan’ın Avrupa Yolu”, Zaman Gazetesi, 17 Kasım, http://www.zaman.com.tr/kadir-dikbas/kazakistanin-avrupa-yolu_916556.html (19.09.2015).
17. Hanks, R. Reuel. 2009. “Multi-vector politics and Kazakhstan's emerging role as a geo-strategic player in Central Asia”, Journal of Balkan and Near Eastern Studies, Vol. 11, No. 3, p. 259.
18. Isaacs, Rico. 2010. “Charisma and Nation-Building in Kazakhstan: The Post-Soviet Leadership of Nursultan Nazarbayev”, Studies in Ethnicity and Nationalism, ASEN Conference Special Issue: Nation & Charisma, Volume 10, Issue 3, 2010, ss. 443-452.
19. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Nursultan Abışılı Nazarbayev, Akorda, <http://www.akorda.kz/kz/category/prezident> (02.01.2015).
20. Kazakistan Cumhuriyetinin 2014-2020 Yılları Dış Politika Stratejisi (Kazakistan Respublikası Sırtkı Sayasatının 2014-2020 Jıldarğa Arnalğan Tujırımdaması), <http://www.mfa.kz/index.php/kz/aza-stanny-syrt-y-sayasaty/aza-stan-respublikasy-syrt-y-sayasatyny-2014-2020-zhyldar-a-arnal-an-t-zhyrymdamasy>, (24.05.2014).
21. Kılıç, Gülay. 2011. “Türk Dünyası’nda Örnek İşbirliği: Kazakistan-Türkiye İlişkileri”, Analist Dergisi, s. 50, [http://www.usakanalist.com//images_upload/files/sayi7/files/Analist%207_%20say%C4%B1_001\(1\).pdf](http://www.usakanalist.com//images_upload/files/sayi7/files/Analist%207_%20say%C4%B1_001(1).pdf) (20.09.2015).
22. Nazarbayev, Hisarcıklıoğlu’nu neden davet etmiş?, 23.03.2013, <http://www.patronlardunyasi.com/haber/Nazarbayev-Hisarciklioglu-nu-neden-davet-etmis/141782>, (11.03.2015).
23. Nazarbayev, Nursultan. 2010. “Türkiye ile İlişkilerimiz Parayla Ölçülemeyecek Düzeyde”, Atayurt (Eğitim, Kültür ve Ekonomi Dergisi), Sayı: 3, ss. 22-27.
24. Nazarbayev, Nursultan. 1992. Özgürlük ve Demokrasi Yolunda, Hotama Kültür Yayınları, İstanbul, s. 69.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33

TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

25. Tüymebayev, Canseyit.2013. Dünya Çapındaki Lider Nursultan Nazarbayev, Kazakistan'ın Kurucu Devlet Başkanı, MRK Baskı, Ankara.
26. Yılmaz, Serdar. 2014. "Nazarbayev as the Unifying Figure, What Role Turkish Investors Played to Ensure the Development of Kazakh-Turkish Relations", The V International Academic Conference for Young Scientists, Faculty of History of Al-Farabi University, May 20, ss. 6-11, Almaty – Kazakhstan.
27. Yılmaz, Serdar. 2016. Kazakistan'ın Türkiye Politikası: İç Yapı, Söylem, Dış Politika ve Lider Etkeni, Nobel Yayıncılık, Ankara.

<http://www.turansam.org>

*****

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2017; Cilt: 9/KIŞ, Sayı: 33
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2017; Volume: 9/WINTER, Issue: 33
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GENEL BİLGİLER

TURAN-SAM Uluslararası Endeksli Dergimizi tarayan dünyaca ünlü endeksler ve veritabanları: Pro-Quest(ABD), Ulrich's WEB(ABD), Google-Scholar(ABD), ICI-Index Copernicus International(Polonya/AVRUPA BİRLİĞİ), DergiPark-Akademik(Türkiye), DAIJ, OAJI, Global Impact Factor, ResearchBib, SIndex, CiteFactor, JournalInformatics, BASE, PubGet, Index Scholar, Region-Hovedstaden, SOBIAD, AsosIndex, AcarIndex, Araştırmaz, TopluKatalog-Ulakbim-TÜBİTAK, AkademikDizin, Türk Eğitim Endeksi, CEEOL, JournalIndex, DRJI, OpenAire, WorldCat vs. gibi birçok ulusal ve uluslararası 30 küsür yerli ve yabancı endeks tarafından taranmaktadır.

“TURANSAM-TURAN STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERGİSİ” İÇİN MAKALE ÇAĞRISI

TURAN-SAM Dergimiz için makalelerinizi gönderebilirsiniz.

DERGİ YAZIM KURALLARI

*TURAN-SAM, ULUSLARARASI-BİLİMSEL-MEVSİMLİK DERGİSİ HAKEMLİ bir Dergidir. TURAN-SAM'da yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin özgün-orijinal olmasına dikkat edilmelidir. Başka Dergilere Değerlendirilmek, Yayımlanmak üzere gönderilen Makalelerin dergimize gönderilmemesini rica ediyoruz. Lütfen, başka Dergilerde veya Çevrimiçi-Online Şebekelerde veya İnternet üzerinden daha önce yayımlanan Makalelerinizi TURAN-SAM'a göndermeyiniz. Bu durumun ihlalinin tespiti halinde yazara karşı Hukuksal çerçevede Yasal yollara başvurulacaktır;

*Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen TÜRKÇE ÖZET'i ve ENGLISH-ABSTRACT'ı bulunmalıdır.

*Makaleler 12 punto ile "Times New Roman" ile yazılmalıdır. Alttan, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır.

*Makalelerde Yazarların Adı, Soyadı, Babasının adı, Bağlı Bulunduğu(Çalıştığı) Kurum, Telefonu ve Açık Adresi belirtilmelidir.

*Kullanılan dipnotlarda Bilimsel Yazım Kurallarına dikkat edilmeli, APA(American Psychological Association) - <http://www.apastyle.org> standartlarına uyulmalıdır.

*2013 yılı itibariyle; Dergimiz, PRO-QUEST ve ULRICH'S-WEB gibi saygın ve seçkin Uluslararası Endekslerce de Taranıp, Dizinlenmeye başlandığı için, gönderdiğiniz makalelere ayrıca "JEL CODE"-Journal of Economic Literature (JEL) da eklemek zorunlu olmuştur. JEL CODE bilgisi bulunmayan makaleler değerlendirmeye alınmadan reddedilecektir. Bu konuda Bilgi sahibi olmak isteyen yazarlarımız bu siteden ayrıntılı bilgi alabilirler: http://www.aeaweb.org/jel/jel_class_system.php

*Makaleler genel olarak: ÖZET, ABSTRACT, GİRİŞ, Alt Bölümler, SONUÇ ve KAYNAKÇA şeklinde hazırlanmalıdır.

"TURAN-SAM'a yayınlanmak üzere göndermiş olduğunuz makaleleri bilimsel nitelikte hazırlanmasına dikkat etmelisiniz.

Ayrıca Türkçe karakterler kullanmalısınız. Türkçe'de karşılığı bulunan “ğ, ü, ş, ı, ö, ç” harflerinin yerine başka “g, u, s, ı, o, c” harflerini kullanan yazarların makaleleri yayınlanmayacaktır.

Alıntı Makalelerde mutlaka kaynak belirtilmeli, Bilimsel Atıf kurallarına uygun dipnotlar ve KAYNAKÇA verilmelidir.

Yazılan Makalelerin, Akademik Eser Yazım Kurallarına uygun bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca TDK-Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzuna uyulması gerekmektedir. Gayri Türkçe dillerde kelimeler kullanmaktan kaçınılmalıdır. Gayri Türkçe dillerden dönme kelimelerin makalelerde kullanıldığının tespiti halinde makaleler yayınlanmayacaktır. Bu kurallara uyularak makale göndermenizi rica ederiz."

Hazırlanan makaleler dergi yazım kurallarına uygun hale getirildikten sonra en geç 13 Haziran, 2017 tarihine kadar emikail@turansam.org adresine word formatında *.doc veya *.docx uzantılı olarak gönderilmelidir.